

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

1960

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 76. ÉVF. 1. SZÁM 1—100 I. BUDAPEST, 1960. JAN.—MÁRC.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Felelős szerkesztő
KÓHALMI BÉLA

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, JÓBORÚ MAGDA
KOVÁCS MÁTÉ, MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ, SZEKERES PÁL,
V. WALDAPFEL ESZTER

E szám munkatársai: BARABÁSI REZSŐ, az Állami Gorkij Könyvtár igazgatója, OROSZ GÁBOR, az Országos Műszaki Könyvtár munkatársa, BÁRCZI GÉZA akadémikus, egyetemi tanár, BÁN IMRE egyetemi tanár, NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, BUSA MARGIT, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, SCHEIBER SÁNDOR főiskolai igazgató, HERNÁDY FERENC, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, BAY FERENC, a Győri Megyei Könyvtár vezetője, CSAPODI CSABA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának osztályvezetője, SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, RÓZSA GYÖRGY, az MTA Közgazdaságtudományi Intézet Könyvtárának vezetője, BALÁZS SÁNDOR, az Országos Műszaki Könyvtár munkatársa, LAKATOS ÉVA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, NEMES KLÁRA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, TÖKÉS LÁSZLÓ, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, SÓLYOM GYÖRGY, a Bartók Zeneiskola könyvtárának munkatársa, JÁNSZKY LAJOS, az Országos Műszaki Könyvtár igazgatója, LÁZÁR PÉTER, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője SZIGETHY JOLÁN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, GOMBÓCZ ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, J. HAJDU HELGA, az Országos Széchényi Könyvtár fősztályvezetője, ÁRDÓ MÁRIA irodalomtörténész, ERÉNYI TIBOR, a Párttörténeti Intézet munkatársa, MILHOFFER ALAJOS, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, NAGY DEZSŐ, a Ceglédi Kossuth Múzeum igazgatója, PAPP ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, DEZSÉNYI BÉLA, az Országos Széchényi Könyvtár fősztályvezetője, TÓTH ANDRÁS, a budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, WEGER IMRE, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, TAKÁCS MENYHÉRT, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, BORSA GEDEON, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, KISZELY OLIVÉR, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, GALAMBOS FERENC tudományos kutató, PÁLVÖLGYI ENDRE, a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, H. IZSÓ LIVIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.

Szerkesztőség: Budapest, VIII, Múzeum körút 14—16. Telefon: 134—400
Előfizetéseket az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztálya veszi fel
(Budapest, V, Alkotmány utca 21.)

26.195

HA 1.759

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

LXXVI. ÉVFOLYAM

1960

1103

TARTALOM

<i>Barabási Rezső</i> : Gyarapodási jegyzékek és kötetkatalógusok gyors és olcsó megoldása a Hollerith és foto módszer kombinálásával	1
<i>Dobos Piroška</i> : Az olvasószolgálat főbb kérdései a Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtárakban	382
<i>Domanovszky Ákos</i> : A nemzetközi katalogizálási konferencia előmunkálataihoz	255
<i>Horváth Viktor—Wix Györgyné</i> : A tároló könyvtár elvi és gyakorlati kérdései a külföldi szakirodalomban és megvalósításának lehetőségei Magyarországon	267
<i>Karsai Géza</i> : Az Anonymus-kódex keletkezéséhez	149
<i>Katsányi Sándor—Nagy Dezső</i> : A ceglédi könyvtárügy története	402
<i>Kovács Máté</i> : A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában	229, 361
<i>Kőhalmi Béla</i> : A Könyvtártudományi Bizottság hat éve	225
<i>Orosz Gábor</i> : Információkereső eljárások a nálunk használatos Hollerith-gépekhez	12
<i>Sebestyén Géza—Farkas László</i> : Új Nemzeti Könyvtárunk a Várban	101

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Bán Imre</i> : Apáczai Csere János könyvtára	32
<i>Bárczi Géza</i> : Eltérések Verancsics Faustus szótára 1596-i kiadásának különféle példányai között	29
<i>Bay Ferenc</i> : A könyvtárügy Győrött, a Tanácsköztársaság idején	41
<i>Busa Margit</i> : A Vereinigte Ofner und Pester Zeitung röplapsorozatmelléklete Napoleon 1805. évi háborújáról	37
<i>Csapodi Csaba</i> : Beatrix királyné Psalteriuma Melkben	428
<i>Csapodi Csaba</i> : Naldus Naldius hitelességének kérdése	293
<i>Csatkai Endre</i> : 150 éves hirdetések inas-szegődtetéséről	176
<i>Hajnal Gáspár</i> : Angol cikk egy eddig ősymotatványnak tartott Pelbárt-kiadásról	430
<i>Herepei János</i> : Kísérlet a kolozsvári Heltai nyomda tulajdonosainak megállapítására	438
<i>Hernády Ferenc</i> : Guzmics Izidor a pécsi könyvtárról	39
<i>Kenéz Győző</i> : Könyvek leláncolása Magyarországon 1556-ban	432
<i>Mátrai László</i> : Jeszenszky János Sigonius-kiadásáról (RMK III. 878.)	292
<i>Mónus Imre</i> : A győri nyomdászok könyvtárának története	303
<i>Nagydiósi Gézáné</i> : A Mezei Gazdaság, a Magyar Kurír ismeretlen melléklapja ..	33
<i>Papp Ivánné</i> : Arany János és a tiszaujlaki könyvtár	177
<i>Rózsa György</i> : Oláh Miklós legrégebbi arcképe	433
<i>Scheiber Sándor</i> : Egy Ludas Matyi-kiadás további példánya	39
<i>Tálas Géza</i> : Illegális magyar sajtó a francia ellenállási mozgalomban	313
<i>Varró István</i> : Szabó Ervin és a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Könyvtára ..	183

FIGYELŐ

<i>Balázs Sándor</i> : Magyarország képvisellete és szerepe a FID-ben	58
<i>Beck Oszkár—Gombocz István</i> : A nemzetközi kiadványcsere új hazai szabályozása ..	332
<i>Bessenyei Andorné</i> : Könyvtárosképzés és továbbképzés a Német Demokratikus Köztársaságban	449
<i>Büky Béla</i> : Az évszámnélküliség kérdéséhez	447

<i>Csapodi Csaba</i> : Szorosan vett sorrend vagy csoportképzés legyen-e a szakkatalógusban?	47
<i>Csapodiné Gárdonyi Klára</i> : A kéziratgyűjtemények új típusai	196
<i>Dávid Katalin</i> : A Művészettörténeti Dokumentációs Központ munkájáról	201
<i>Erdődy Ferenc</i> : Egy üzemből teremtő központi tárca-könyvkötőüzem felállításának tervezete	460
<i>Farkasné Tauber Márta</i> : Poliglott magyarázó szótárak szerepe a szakirodalmi tájékozódásban	194
<i>Forgács Sándorné</i> : A Párttörténeti Intézet dokumentációs munkájáról	324
<i>Kecskeméti István</i> : A zenei könyvtárak nemzetközi egyesületének cambridge-i kongresszusa	334
<i>Kotarski, Stefan</i> : A Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézetének Könyvtára és a varsói Egyetemi Földrajzi Intézet Könyvtára	452
<i>Rózsa György</i> : Társadalomtudományi és közgazdasági tájékoztatás az NDK-ban	54
<i>Sasvári Dezső</i> : Egy üzemből teremtő központi tárca-könyvkötőüzem felállításának tervezete	462
<i>Soltész Zoltánné</i> : A szocialista országok ösnyomtatvány-könyvtárosaik berlini konferenciája	51
<i>Veredy Gyula</i> : A gépi fordítás tudományos és dokumentációs jelentősége	454
<i>Veredy Katalin</i> : Az Egyesült Nemzetek Szervezetének kiadványai az Országgyűlési Könyvtárban	444
<i>Wallshausen Gyula</i> : A mezőgazdasági könyvtárügy történetéhez	326
Hírek	65, 204, 336, 463

SZEMLE

Areset I. (Ism. <i>Dán Róbert</i>)	358
Berghman, Arvid: Exlibris (Ism. <i>Galambos Ferenc</i>)	94
Bibliografija jugoslovenskih bibliografija 1945—1955 (Ism. <i>Dániel György</i>)	474
Die Bibliographie in den europäischen Ländern der Volksdemokratie (Ism. <i>F. Wendelin Lidia</i>)	478
Bibliotheksarbeit heute (Ism. <i>Simon Mária Anna</i>)	479
Bildwörterbuch. Deutsch und ungarisch. (Ism. <i>Kiszely Olivér</i>)	357
A budapesti munkásmozgalom negyven éve (Ism. <i>Kőhalmi Béla</i>)	345
A Délmagyarország fél évszázada (Ism. <i>D. B.</i>)	472
Domanovszky Ákos: A könyvtári címléírás irányelvei és a testületi szerző (Ism. <i>Szelle Béla</i>)	216
Collins, Irene: The government and the newspaper press in France 1814—1881 (Ism. <i>D. B.</i>)	476
Emery, Edwin—Smith, Henry Ladd: The press and America (Ism. <i>Dezsenyi Béla</i>)	89
Exchange of Ideas: East and West Meet the Challenge (Ism. <i>Gombocz István</i>)	477
Fitz József: A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története I. A Mohácsi vész előtt (Ism. <i>J. Hajdu Helga</i>)	72
Folyóiratszemle 1959. (Ism. <i>Pálvolgyi Endre</i>)	95
Gallai Ervin: A tudományos szakkönyvtár a mezőgazdaság szolgálatában (Ism. <i>Wallshausen Gyula</i>)	471
Gutenberg-Jahrbuch 1959. (Ism. <i>J. Hajdu Helga</i>)	356
Három szovjet cikkgyűjtemény (Ism. <i>Weger Imre</i>)	85
A Haydn-emlékév könyvtártudományi vonatkozású kiadványai (Ism. <i>T. M.</i>)	87
Hazai könyvtártudományi irodalom (Összeáll. <i>H. Izsó Livia</i>)	98, 223, 359, 480
Die Hochschullehrer der Wirtschaftswissenschaften in der Bundesrepublik Deutschland einschl. Westberlin, Österreich und der deutschsprachigen Schweiz (Ism. <i>Rózsa György</i>)	90
Jugareanu, Veturia: Bibliographie der siebenbürgischen Frühdrucke (Ism. <i>Vértessy Miklós</i>)	222
Karacs Ferenc tépképkészítő-rézmetező művész (Ism. <i>Nagydiósi Gézané</i>)	207
Kósa Győző: Útmutató és példatár műszaki folyóiratok könyvtári feldolgozásához (Ism. <i>Nagydiósi Gézané</i>)	83
Kozocsa Sándor: A magyar irodalom bibliográfiája 1955. (Ism. <i>Szalatnai Rezső</i>)	349
Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye (Ism. <i>Árdó Mária</i>)	75
Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye (Ism. <i>Kiss István</i>)	343

Könyv és könyvtár (Ism. <i>Papp István</i>)	212
Kuntár Lajos: A szombathelyi könyvnyomdászat története (Ism. <i>Papp István</i>)	79
Lenin. Bibliográfia születésének 90. évfordulójára (Ism. <i>Kenyeres Ágnes</i>)	206
Lenin műveinek magyar bibliográfiája (Ism. <i>Kenyeres Ágnes</i>)	343
Magyar sportbibliográfiai törekvések (Ism. <i>Kozocsa István</i>)	347
A Magyar Tanácsköztársaság dokumentumai Szegeden (Ism. <i>Schneller Károly</i>)	347
A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai az Országos Széchényi Könyvtárban (Ism. <i>Nyilas Márta</i>)	214
A Magyar Tanácsköztársaság röplapjai (Ism. <i>Erényi Tibor</i>)	76
Mewissen, Werner: Büchereibau (Ism. <i>L. Mesterházi—Nagy Márta</i>)	221
Moravек Endre: Verzeichnis ungarischer Fachausdrücke und Abkürzungen aus den Buch- und Bibliothekswesen mit Übersetzung ins Deutsche, Fran- zösische und Englische (Ism. <i>D. Szemző Piroška</i>)	220
Museum Knihy ve státním zámku a klášteře Žďár nad Sázavou (Ism. <i>Csapodi Csaba</i>)	475
Nagy László: A Tanácsköztársaság Veszprém megyei sajtójának bibliográfiája (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	80
Nagy Leopoldina: A szegedi Egyetemi Könyvtár külföldi bibliográfiája I. (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	473
Nemzetközi élelmezésügyi bibliográfia (Ism. <i>Rózsa György</i>)	223
Nemzetközi közgazdasági bibliográfiai sorozatok (Ism. <i>Rózsa György</i>)	475
Az Országos Könyvtárügyi Tanács Kiadványai (Ism. <i>Tóth András</i>)	80
Az Országos Pedagógiai Könyvtár Kiadványai (Ism. <i>Simon Mária Anna</i>)	215
Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957. (Ism. <i>Csúry István</i>)	209
Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1958. (Ism. <i>Rózsa György</i>)	470
Ranganathan: Colon Classification (Ism. <i>Weger Imre</i>)	90
Repertóriumok a nemzetközi szervezetekről (Ism. <i>Rózsa György</i>)	358
A retrospektív magyar nemzeti filmográfia első kísérletéről (Ism. <i>Papp István</i>)	207
Righini, Benvenuto: I periodici fiorentini 1597—1950 (Ism. <i>Hernády Ferenc</i>) ...	94
Román könyvtártudományi kiadványok (Ism. <i>Rózsa György</i>)	92
Rózsa György: A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei (Ism. <i>Weger Imre</i>)	217
Ruszszkaja periodiceszkaja pecsat' 1702—1894 (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	353
Pecsat' SzSzsZr za szorok let 1917—1957 (Is. <i>Papp Sámuel</i>)	351
Péczely Piroška: A keszthelyi Festetics kastély és belső berendezése (Ism. <i>P. Lakatos</i> <i>Eva</i>)	350
Példák könyve 1510 (Ism. <i>Vértesy Miklós</i>)	472
Pogány Péter: Folklor és irodalom kölcsönhatása a régi váci nyomda működése nyomán (Ism. <i>Milhofer Alajos</i>)	77
Putanec, Valentin: Prva tiskara n Hrvatskoj i Jugoslaviji (Ism. <i>Dániel György</i>)	473
Sashegyi, Oskar: Zensur und Geistesfreiheit unter Joseph II. (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	218
Sborník knihovnických termínů v šesti jazycích (Ism. <i>Kiszely Olivér</i>)	93
A Szaltükov—Sesedrin Könyvtár közgazdasági ajánló bibliográfiái (Ism. <i>Rózsa</i> <i>György</i>)	88
Szlovákiai ösnyomtatványgyűjtemények (Ism. <i>Borsa Gedeon</i>)	91
Szomorú István: A ceglédi hírlapírás története (Ism. <i>Nagy Dezső</i>)	78
Szovjet bibliográfiai munkatermelékenység alakulásáról (Ism. <i>Dobos Piroška</i>) ..	350
Táches et problèmes des bibliothèques nationales (Ism. <i>J. H. H.</i>)	476
Taschenbuch für Bibliothekare und Bibliothekshelfer in allgemeinbildenden Bibliotheken (Ism. <i>D. B.</i>)	355
Tiborc Zsigmond: Az eszperantó Magyarországon (Ism. <i>T. A.</i>)	217
Uhlendahl, Heinrich: Vorgeschichte und erste Entwicklung der Deutschen Bücherei (Ism. <i>L. Mesterházi—Nagy Márta</i>)	355
Új szovjet bibliográfiai tankönyv (Ism. <i>Rózsa György</i>)	84
Vince Pálné: Hazai és külföldi időszakos műszaki dokumentációs kiadványok (Ism. <i>Tombor Tibor</i>)	49
Vrehotka, Jaroslav: Vznik bohemikálního programu Knihovny Národního Musea v Praze (Ism. <i>Csapodi Csaba</i>)	354
Zehn Jahre DDR — Zehn Jahre allgemeine öffentliche Bibliotheken (Ism. <i>Simon</i> <i>Mária Anna</i>)	379

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

61.52450 — Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

BARABÁSI REZSŐ

Gyarapodási jegyzékek és kötetkatalógusok gyors és olcsó megoldása a Hollerith és foto módszer kombinálásával

I.

Több hónapos előtanulmány és előkészítés után 1958 őszén az Állami Gorkij Könyvtárban kísérleteket kezdtünk a Hollerith-rendszerű lyukkártyás módszer könyvtári alkalmazására. A kísérletekhez biztatást adott KŐHALMI Béla elvtársnak a *Magyar Könyvszemlében* megjelent cikke.¹

A kísérletek az *állomány* regisztrálására irányultak. Azért választottuk a gépi feldolgozású lyukkártyát, mert több tízezer kártya feldolgozása, rendszerezése géppel már gazdaságosabb, mint a kézi válogatású peremlyukasztásos módszerrel. (Az *olvasók* adatainak és érdeklődési körének feldolgozására — mert ott csupán néhány ezer kártyáról van szó — kézi válogatású peremlyukasztásos módszert vezetünk be 1959. január 1-én.)

A kísérletek során eredeti elképzelésünk módosult, és a Hollerith-féle módszert kiegészítettük a kártyákra gépelt címfelvételek fényképezésével.

A kártyák fényképezése a Hollerith-rendezéstől egyébként teljesen elválasztható és önmagában is célszerű megoldás. (Ilyen kísérleteket is végeztünk. Ezzel a módszerrel készült 1958-ban a könyvtár kötet alakú folyóirat-katalógusa, 1959 őszén pedig a duplum könyvek jegyzéke.)

Kísérleteink célját a következőkben lehet összefoglalni:

1. A könyvtár hatósugarának kiterjesztése, az állomány tökéletesebb feltárása, a szovjet könyv magyarországi terjesztésének megjavítása.
2. A cédulakatalógusnál kezelhetőbb tájékoztatási eszköz létrehozása.
3. Az olvasó munkájának megkönnyítése, a tájékoztatás helyhez kötöttségének megszüntetése.
4. A jelenleginél gazdaságosabb katalógustechnika megvalósítása.

Az új kombinált eljárással készülhet, ill. részben már készül

- a) havonként a *gyarapodási jegyzék*,
- b) évente az *évi gyarapodás szakok szerinti kumulációja*,
- c) a *címleltár*, amely egyben raktári (*helyrajzi*) katalógus,
- d) a *szolgálati betűrendes katalógus*,
- e) az *olvasói betűrendes katalógus*,
- f) a *földrajzi katalógus*,
- g) a *különböző szakok ajánló katalógusai*,
- h) az *olvasótermi katalógus*,
- i) a *Gorkij-gyűjtemény katalógusa*,
- j) a *ritka könyvek katalógusa*,
- k) a *különféle bibliográfiák*.

¹ KŐHALMI B.: *A bibliográfia és az új technika*. Magy. Könyvszle. 2 (1958) 97—108. l.

A felsorolt kiadványok, kötetkatalógusok és jegyzékek mind az egyszer leírt címleírásokból készülnek. Előfordulhat, hogy egyetlen címleírás 20-szor vagy még többször is felhasználásra kerül. Éppen ez az új eljárás gyorsaságának és gazdaságosságának a lényege.

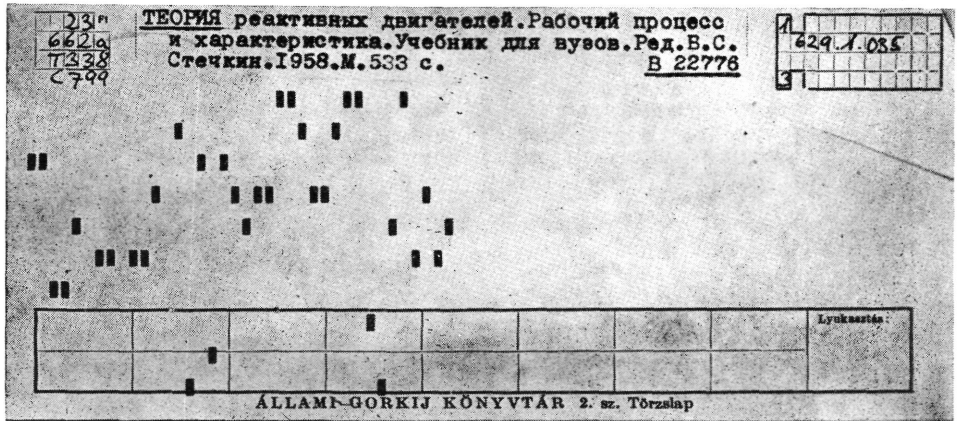
A nyomtatott katalógusok eddigi technikája lassú és drága volt. A nyomtatott katalógusok, mire megjelentek, részben már el is avultak, és az újabb, bővített kiadásnál meg kellett ismételni minden korábbi nyomdai munkát.

A leírandó módszer lényegesen gyorsabb és olcsóbb az eddig használatosaknál.

II.

Ezekután szeretnék rátérni az eljárás technikai leírására. Miután az eljárás legfontosabb eleme a könyvekről készült törzslap, ezért ezt egy kicsit részletesebben tárgyalom.

Az 1. sz. ábra, egy kitöltött és kilyukasztott törzslapot ábrázol.

1. ábra

A kártya különleges papírból készül, hófehér, és méretei megegyeznek Hollerith-kártyák nemzetközi méreteivel. A kártya jobb felső sarka le van vágva, amivel ellenőrizhető az, hogy egyetlen kártya se álljon fordítva.

A két szaggatott vonal között levő 120 mm szélességű részbe kerül a könyv rövidített címleírása. Erre könyvtárunk külön szabályzatot dolgozott ki. Lényege az, hogy minden olyan adatot elhagy, amire az átlagolvasónak, illetve a könyvtárosnak nincs feltétlenül szüksége. A címleírás részleteiről az ábrákon látható példákban képet alkothat az olvasó.

A címleírást szépen és pontosan kell elkészíteni, mert minden jegyzékben ennek a képét láthatjuk viszont. A címleírás a cédula felső szélétől 1—2 mm-re van. Aláhúzzuk a rendszót és a könyv raktári számát. Ritkítással emeljük ki annak a nevét, akiről a mű szól.

A címléírás után következik a kártyára nyomott rácsok kitöltése. A kártyán levő minden vonal piros színű festékkel van nyomva azért, hogy ez a későbbi fényképezés során halványabban lássék.)

A baloldali kisebb rács legfelső sorába kerül a könyv ára, alája a csoportos leltárkönyv sorszám, s ez alá a Cutter-szám vagy számok. Ha több van, akkor egymás alá írva a rácson kívül is.

A baloldali kisebb rács elé kerül a dátum, ami a címléírás napját mutatja.

Az ár, a csoportos leltári szám és a dátum adataira azért van szükség, mert a törzslapról készül a könyvtár címléltára is, amelynek ezeket az adatokat tartalmaznia kell.

A jobboldali nagyobb rács a szákszámok részére szolgál. A bal felső kockába a nyelvi jelzet kerül. (E szerint 1 = orosz, 2 = magyar, 3 = német, 4 = angol stb.) A felső sor további részébe a földrajzi szám, a bal alsó sarokban levő első kockába a műfaji alosztás jelzete kerül. Az összes többi kocka a szákszámok részére szolgál, amelyek, ha kevés a hely, a rács alatt is folytatódhatnak.

A rácsok kitöltése után együttesen ellenőrzik a címléírást és a kézzel beírt adatokat.

III.

A Hollerith-technika eredetileg is és általános felhasználását tekintve is statisztikai, üzemszervezési, könyvelési, számféjtési stb. feladatokat végez.²

² A feldolgozás alapja az ún. Hollerith-kártya: egy különleges papírból készített, 184 × 82 mm nagyságú és 0,17—0,2 mm vastagságú kartonlap, melynek méretét nemzetközi szabványok biztosítják. A Hollerith-féle lyukkártya 80 függőleges oszlopra és 12 vízszintes sorra van beosztva.

A kártyára viendő adatokat a lyukasztásra elő kell készíteni. Az előkészítés eredménye a bizonylat, melyen a szöveges rész betűvel, a valódi számok (pl. a raktári szám, szákszám, földrajzi szám, ár stb.) állandó helyérték szerint rendezett számokkal, az egyéb meghatározások, kategóriák pedig tetszés szerinti, de szigorúan állandó kódjellel látnadók el. (Pl. 18 cm-nél kisebb méretű nagyság = 1 stb., stb.)

Ezeket a számokat azután az igen gondosan kidolgozott kártyaterv szerint a 80 függőleges oszlopra beosztott lyukkártyába lyukasztják. Egy függőleges oszlopban egy egyjegyű szám vagy betű lyukasztható, ha többjegyű szám vagy több betű jelölésére van szükség, akkor annyi oszlop kell, ahány számból, illetve betűből áll a szám vagy a szó. A kódolás egyik nagy előnye, hogy 1 oszlop 10 különféle fogalom vagy kategória nyilvántartásához elégséges.

A lyukasztás *lyukasztógéppel* történik, mely az írógéphez hasonlít. Úgy működik, hogy a megfelelő billentyű leütésével elektromágneses megoldással egy lyukasztókés a megfelelő helyen egy kis téglalap alakú lyukat üt a kártyába. A lyukasztógép átlagos óráteljesítménye kb. 100—150 kártya.

A lyukasztás helyességét *ellenőrző lyukasztó gépekkel* ellenőrzik. Ez hasonló rendszerű, mint a lyukasztógép. Ez a gép a hibát úgy jelzi, hogy ha a lyuk rossz helyen van, a gép megáll.

A lyukasztott és ellenőrzött kártyák a *rendező gépbe* (szorter) kerülnek. A rendezőgép a kártyákat a terv szerint meghatározott sorrendbe csoportosítja. Lényege az, hogy az azonos oszlopban és azonos sorban kilyukasztott kártyák azonos csoportba kerülnek. A rendezőgép teljesítőképessége óránként 24 000 kártya.

A rendezett és csoportosított kártyák az ún. *táblázó* (tabelláló) *gépre* kerülnek. A táblázógép listába foglalja, leírja, gyűjti, összesíti a lyukasztott kártyán rögzített adatokat. Ez a gép készíti a különféle táblázatos kimutatásokat, listákat, melyeknek a kívánt részadatait összesíteni is tudja, sőt egyes gépek a kártyán lyukasztott számok szorzását is elvégzik. Ez a gép óránként kb. 6000 kártyát dolgoz fel.

Igen ritkán olvashatunk a könyvtári szakirodalomban e technika könyvtári felhasználásáról. Ennek alapvető oka az, hogy a Hollerith-gépek, gépcsoportok rendkívül drágák, és csak ott fizetődnek ki, ahol teljesen ki vannak használva.

Visszatérve a Gorkij Könyvtárban kikísérletezett eljárásra :

A rácsokba írt adatokat, s ezenfelül a könyv raktári számát a kártyára lyukak segítségével rájelölik.

A rendszer kiépítése előtt természetesen pontosan meg kell határozni, hogy az egyes adatok a kártyának melyik részébe kerülnek. Ezen később már nem lehet változtatni. A munka pontosságát könnyítik meg a rács kockái, ahol az összeadásra kerülő vagy egymásután rendezendő számoknál a helyérték alapvető jelentőségű.

A lyukasztást egy, a lyukasztógéphez hasonló géppel ellenőrzik. Ezután a törzslap végleg elkészült.

A Hollerith-gépek igen gyorsan dolgoznak, s valójában a Gorkij Könyvtárban még a lyukasztógép sem volna teljesen kihasználva, mert egész évi gyarapodásunkat egy gép 8—10 nap alatt kilyukasztaná, ezért a 10 000 törzslapot (5 doboz) elvisszük a gépi adatfeldolgozó vállalathoz. Néhány nap múlva az egész anyagot kilyukasztva és a megadott szempont szerint rendezve elhozhatjuk.

A kilyukasztott és ellenőrzött kártyák rendezését egy másik gép végzi. *Ez a gép könyvtárunk évi gyarapodásának céduláit két óra alatt betűrendbe rakja* stb.

A kilyukasztott törzslapok azután még más Hollerith-gépeken is felhasználhatók. Így például a táblázó gép (tabelláló gép) a megadott sorrend szerint (akár számrendben, akár betűrendben, vagy szakrendben, vagy más rendben) papírra írt jegyzékeket is tud készíteni a kilyukasztott adatokról. Ezeket belülről rendezett kártyákról jegyzéket készít, közben szakcsoportonként összeadja a könyvek darabszámát és árát, különvéve a vásárolt, az ajándékba kapott és a csereként a könyvtárba került könyvek tételeit. Ez a művelet a csoportos leltár ellenőrzésére szolgálhat.

1958 őszén és telén először 200, majd 2000 törzslappal végeztünk kísérleteket. Ekkor még túlzott illúzióink voltak a Hollerith könyvtári felhasználásáról. Minden olyan műveletet végigpróbáltunk, amit a Hollerith-technika meg tud oldani. A leglényegesebb ebből az volt, hogy a szerző és a cím adatait betűkkel rávittük a kártyára. Ez egy sor olyan nehézségre vezetett, ami miatt hónapokig nem találtunk kiutat. Az első kísérletől azt vártuk, hogy a Hollerith írásos katalógusokat készít. Ezért a kártyának mind a 80 oszlopát kihasználtuk. Ennek viszont az lett a hátránya, hogy betűkre (szerző, cím) először mindössze csak 28, később 35 betűhely maradt. Ez viszont igen kevés, mert egy három szerzős műnél a címre már alig jutott pár betű. Ez a 28, illetve 35 betűs korlát gyakran a legrosszabb helyen vágta el a címet [lásd, a 2. ábrán lévő tabellátor-jegyzéket].

Ezek a jegyzékek, bár igen gyorsan készülnek, az olvasók kezébe nem adhatók, sőt házi használatra sem jók, mert nagyok és nehezen kezelhetők. Tetézte nehézségünket az, hogy — amíg könyvtárunk állománya nagyobbrészt orosz nyelvű, addig Magyarországon cirillbetűs táblázógép nincs. Ezért át kellett írni a cirill betűt latin betűre, ami szintén bonyolult volt.

Ekkor még a címleírásnak, valamint az egyes adatoknak a kártyán való elhelyezése is más volt, mint ma. Egy ilyen kártyapár fényképét is bemutatjuk. [Lásd a 3. ábrát.]

A kísérletek során még két kártya készült egy könyvről, egy ún. statisztikai kártya, mely minden adatot tartalmazott, és egy szöveges kártya, mely a bizonylat szerepét töltötte be. Ekkor még csak barna színű kártyánk volt, ami a fényképezésnél nehézséget jelentett.

El tapasztalatok és alkalmasabb megoldások keresése után alakult ki a kombinációs forma, aminek az a lényege, hogy a Hollerith-gépeket csak a rendezés munkájának megkönnyítésére használjuk fel, a katalógusok szövegét pedig fényképezés útján állítjuk elő.

IV.

A kártyákon levő szöveg egymás mellé fényképezésének gondolata már igen sokfelé felmerült és megoldott kérdés. Ezeket a tapasztalatokat (amennyire a szűkös irodalomból el tudtuk érni) feldolgoztuk és alkalmaztuk a mi viszonyainkra.

Két jelentős előzményt szeretnék megemlíteni:

1. Az Amerikai Kongresszusi Könyvtár folyamatosan megjelenő kötetekben kiadja teljes állománykatalógusát. Egy ilyen katalógust a szokványos módszerekkel kiadni szinte lehetetlenség lett volna. A kongresszusi könyvtár katalógusának minden oldalán 18 db nyomtatott katalóguscédula fényképe látható.

2. A másik a mienkhez inkább hasonló megoldás a szintén amerikai Mezőgazdasági Bibliográfia készítésének módszere.³

³ A bibliográfia készítés modern technikája c. cikkében SCHINDLER Bryant M. részletesen ismerteti a *Bibliographie of Agriculture* c. bibliográfia elkészítését. Libri, 1955. 2, 143—152. l. V.ö. Könyvtári Tájékoztató 1954. 3, 43—51. l.

Szerző, cím (1)	Ar (2)	Szerzőmód (3)	Kötet (4)	Kiadás éve (5)	Barkári jelzet (6)	Barkázi szám (7)	Hely (8)	Hely (9)	Bibliográf (10)	Cutter sz. (11)
BIBLIOGRAPHIE DESKIJ UKAZATEL LITER	19	1	1	1938	2 542	016	---	---	6	12593
SORBUOV A M DAVIDOVA M I ZARUBEZSN	7	1	1	1937	2596	016	---	---	6	14675
ZUBOV J N SZOVETSZKAJA LITERATURN	21	1	1	1947	2593	016	---	---	6	19915
SZAKZSKI HARODOV MIRA REKOMENDATEL N	2	1	1	1947	2154	016	---	---	6	23309
A MAGYAR NEPMUVELÉS TIZ EYE 439	2	1	1	1947	2157	016	---	---	6	27421
	75	5	5	1939	2 527	016	---	---	7	25471 *

2. ábra

A) A raktári katalógust és címléttárt közvetlenül papírra fényképezjük egy 30×40 cm-es egyszerű lemezes fényképezőgéppel (az objektív előtt tükör van).

A raktári katalógus mérete 21×30 cm, a baloldalán egy 2 cm széles csíkkal. Ez teszi lehetővé az egyes lapok összeerősítését.

Egy 21×30 cm-es oldalra 2 hasámban átlagosan 60—65 cím kerül, ami a keresést nagyon mekönnyíti. (A 4. ábra a raktári katalógus egy részletét mutatja be.)

29F 73	<u>BECHER, J.R.:Abschied.Roman.Nachw.von G.Lukács.</u> 1955.Berlin.430 p. B 300011
10F 75a	<u>BECHER, J.R.:Abschied.Einer deutschen Tragödie</u> erster Teil.1900-1914.Roman.1949.Berlin. 422 p. B 300012
B 43	
10F 75a	<u>BECHER, J.R.:Ausgewählte Dichtung aus der Zeit</u> der Verbannung 1933-1945.O.J.Berlin.281 p. B 300013
B 43	
10F 75a	<u>BECHER, J.R.:Der Befreier.Red.e.zur zweihundert-</u> sten Wiederkehr des Geburtstages von J.W. G o e t h e.1949.Berlin.56 p. B 300014
B 43	
10F 75a	<u>BECHER, J.R.:Deutsches Bekenntnis.Drei Reden zu</u> Deutschlands Erneuerung.2.Aufl.O.J.Berlin. 46 p. B 300015
B 43	
20F 22a	<u>BECHER, J.R.:Dichtung.1.Teil.1949.Berlin.448 p.</u> B 300016/1
20F 22a	<u>BECHER, J.R.:Dichtung.2.Teil.1949.Berlin.411 p.</u> B 300016/2
10F 75a	<u>BECHER, J.R.:Dichtung.1.Teil.1949.Berlin.448 p.</u> B 300017/1
10F 75a	<u>BECHER, J.R.:Dichtung.2.Teil.1949.Berlin.411 p.</u> B 300017/2
10F 75a	<u>BECHER, J.R.:Romane in Versen.2.Aufl.1946.Ber-</u> lin.163 p. B 300018
48F 70	<u>BECHER, J.R.: Sonett-Werk 1913-1955.1956.Ber-</u> lin.624 p. B 300019
10F 22a	<u>BECHER, J.R.:Vom Anderswerden.Reden und Aufsätze</u> 1949.Berlin.323 p. B 300020
10F 35a	<u>BECKER-TRIER, H.: Weiss man wer verrückt ist?</u> Ein satirischer Roman.O.J.Berlin.213 p. B 300021
B 43	
10F 50a	<u>BEETHOVEN: Briefe und persönliche Aufzeichnungen.</u> Ausgew.von A.Leitzmann.O.J.Leipzig.94 p. B 300022
B 44	
21A 440	<u>BELLI, J.: Die rote Feldpost. Erinnerungen. 1956.</u> Berlin.298 p. B 300023
10F 75a	<u>BERGER, G.-L.MALLACHOW-G.MEYER-HEPNER: B e t-</u> t i n a. Ein Lesebuch für unsere Zeit. Ill. 1953. Weimar. 462 p. B 300024
B 40	
10F 14a	<u>BEUCHLER, K.: Das Dorf in der Wildnis. Skizzen.</u> Ill. 1955. Berlin. 149 p. B 300025
B 40	
10F 75a	<u>BEUCHLER, K.: Reporter zwischen Spree und Panke.</u> Ill. 1953. Berlin. 260 p. B 300026
10F 22a	<u>BEUCHLER, K.: Schwarzes Land und rote Fahnen.</u> Reportagen. Ill. 1953. Berlin. 163 p. B 300027
10F 75a	<u>BIERBAUM, O.J.: L i l i e n e r e n. 1910. Mün-</u> chen-Leipzig. 292 p. B 300028
26F 160	<u>BIRKENFELD, G.: Die schwarze Kunst. Ein Gutenberg-</u> Roman. 1941. Berlin. 391 p. B 300029
10F 14a	<u>BLASCHKE, K.: Bauern auf dem breiten Felde. Ein</u> historischer Bericht. Ill. 1955. Leipzig. 108 p. B 300030
B 69	
10F 50a	<u>BODE, W.: G o e t h e s Leben im Garten am</u> Stern. Ill. 10. Aufl. 1918. Berlin. XVI, 367 p. B 300031
B 70	

ÁLLAMI GORKIJ KÖNYVTÁR

ГОСУДАРСТВЕННАЯ БИБЛИОТЕКА ИМ. ГОРЬКОГО

GYARAPODÁSI JEGYZÉK

1959. JÚLIUS

OROSZ NYELVŰ KÖNYVEK

0 ÁLTALÁNOS MŰVEK

АРШИН, С. Г.: Армянская печать и царская цензура. Илл. 1957. Ереван. 515 с. **B 22892**

ВСЕОБЩАЯ государственная библиотека иностранной литературы. Путеводитель-справочник. Ред. М. И. Рудомино. 1957. М. 54 с. **B 22869**

КУЛЬТУРА и искусство античного мира и Востока. Том I. 1958. Л. 265 с. **C 1901**

1 FILOZÓFIA

ВСЕДЕН классного руководителя об этике. Сост. О. С. Богданов и др. 1958. М. 252 с. **B 21005**

ИСТОРИЯ философии. В 4 томах. Ред. М. А. Дынина и др. Том I. 1957. М. 717 с. **S 697/1**

МОНТЕСКЬЕ, Ш.: Избранные произведения. 1955. М. 799 с. **22153 B**

ФЕРБАХ, Л.: Избранные философские произведения. В 2 томах. Том 2. 1955. М. 942 с. **B 16630/2**

2 VALLÁS. ATEIZMUS

ВОПРОСЫ истории религии и атеизма. Сборник статей. Том VI. 1958. М. 422 с. **S 399/6+**

ЕСТЕСТВОЗНАНИЕ и религия. Сборник статей. Ред. В. П. Доброхвалов и др. 1956. М. 285 с. **B 23122**

3 TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Marx és Engels

МАРКС, К.-Ф. ЭНГЕЛЬС: Сочинения. Изд. 2. Том 13. 1959. М. XXIV, 770 с. **S 564/13**

ЦОНТЬЕВ, Л. А.: Маркс и современность. 1958. М. 143 с. **B 23078**

МЕРИНГ, Ф.: Карл Маркс. История его жизни. Вступит. статья В. Крымов и др. 1957. М. 607 с. **23049 B**

Lenin

ВОШИН, В. М.: Студент Владимир Ульянов. Илл. 1959. М. 190 с. **B 23006**

ЛЕНИН вечно живой. Фотоальбом. 1959. М. 31 л. илл. **B 23008**

ПИАНЗОЛА, М.: Ленин в Швейцарии. Предисл. А. Боннар. 1958. М. 113 с. **B 21278**

Egyéb marxista-leninista szerzők

ДВАПАРИЗЕ, П. А.: Избранные статьи, речи и письма. 1905-1918 гг. 1958. М. 343 с. **B 21903**

ДЖИО, Э.: Избранные произведения. Пер. с франц. Том I-2. 1959. М. Том I. 1925-1949 годы. Том 2. 1950-1958 годы. 616 с., 654 с. **B 23001/1-2**

КАЛИНИН, М. И.: О корреспондентах и корреспондентах. 1958. М. 262 с. **B 20294**

ЦАФАРГ, П.: За и против коммунизма. Собственность и ее происхождение. Предисл. Х. Момджян. 1959. М. 200 с. **B 23020**

ДУНАЧАРСКИЙ, А. Е.: О народном образовании. Статьи и речи за период 1917-1929 гг. Вступит. статья И. Крымов. 1958. М. 369 с. **B 23013**

ПИК, В.: Избранные произведения. Пер. с нем. А. А. Галкин и др. Предисл. В. Ульбрихт. 1956. М. 593 с. **B 22751**

Mint az ábrán is látható, a raktári katalóguson a középső szöveges részen kívül a baloldali kisebb rács adatai is láthatók. Erre azért van szükség, hogy a leltárral szemben támasztott követelményeket kielégítse.

B) A gyarapodási jegyzékről már említést tettünk, és azt az 5. sz. ábra mutatja. Ez havonta készül úgy, hogy előzőleg a törzslapokat nyelvek szerint, majd szakok szerint, azon belül betűrendben csoportosítjuk. Ezután minden csoport elejére teszünk egy címet vagy alcímet. Itt a teljes rendezést kézzel végezzük, miután csak pár száz céduláról van szó havonta.

A törzslapok sorbarakására egy egyszerű kis szerkezet szolgál. Átlátszó ragasztószalaggal összeerősített két üveglap közé szorítjuk a kártyákat, és úgy kerülnek fényképezésre.

A gyarapodási jegyzéket már filmre fényképezzük, nem papírra, majd rotaprinten sokszorosítjuk.

Hogy a gyarapodási jegyzéken a kézzel írt számok ne látszódnának, ezeket fényképezés előtt fehér papírcsíkkal letakarjuk.

C) Teljesen azonos módon készül az olvasói betűrendes katalógus. Csak az olvasó számára érdekes géppel írt részt tartalmazza, a kézzel írt számokat nem. [6. ábra.]

ФАРЕ, И.: Избранное. Рассказы и публицистика. Пер. с франц. Сост. и ред. П. Вишняков. Предисл. И. Эренбург. Илл. 1959. М. 179 с., 4 табл. В 23326
ФЕРРЕЙРА де КАСТРО, Х.М.: Шерсть и снег. Роман. Пер. с португал. Г. Калугина. 1959. М. 260 с. В 23433
ФОМЕНКО, Я.М.: На большой волне. Очерки. 1959. М. 224 с. В 23268
ФОНВИЗИН, Д.И.: Собрание сочинений. В 2-х т. Том I-2. Вступит. статья Г. П. Макагоменко. 1959. М. - Л. XL, УШ, 631 с., 742 с. В 23300/I-2
ФРАНКО, И.Я.: Сочинения. В 10-ти т. Т. 8. Поэмы. Пер. с укр. Вступит. статья А. Велецкий. Примеч. Е. Турганов. 1958. М. 567 с. S 519/8
ХАНГ, Д.М.: Полуостров. Роман. Илл. 1959. М. 454 с. В 23372

6. ábra

D) A fentiekhez hasonlóan készül a *szolgálati katalógus is* azzal a *különb-séggel*, hogy ott a cédulán levő minden adat látható. [7. ábra]

13 7120 Ф 242	ФАРЕ, И.: Избранное. Рассказы и публицистика. Пер. с франц. Сост. и ред. П. Вишняков. Предисл. И. Эренбург. Илл. 1959. М. 179 с., 4 табл. В 23326	840-32, 92
15 7280 Ф 437	ФЕРРЕЙРА де КАСТРО, Х.М.: Шерсть и снег. Роман. Пер. с португал. Г. Калугина. 1959. М. 260 с. В 23433	869.0-3, 92
9 7120 Ф 761	ФОМЕНКО, Я.М.: На большой волне. Очерки. 1959. М. 224 с. В 23268	882-4, 3к(150-8)
37 7120 Ф 773	ФОНВИЗИН, Д.И.: Собрание сочинений. В 2-х т. Том I-2. Вступит. статья Г. П. Макагоменко. 1959. М. - Л. XL, УШ, 631 с., 742 с. В 23300/I-2	882-2, 882-1, 92
15 705a Ф 836	ФРАНКО, И.Я.: Сочинения. В 10-ти т. Т. 8. Поэмы. Пер. с укр. Вступит. статья А. Велецкий. Примеч. Е. Турганов. 1958. М. 567 с. S 519/8	883-1, 883.09
15 7150 X 158	ХАНГ, Д.М.: Полуостров. Роман. Илл. 1959. М. 454 с. В 23372	4739 882-5, 323.27-8 3КМ(10-8)

7. ábra

Szeretném megemlíteni eljárásunk néhány gyenge pontját és további terveinket is.

Maga a leírt módszer is csak néhány hónappal ezelőtt kristályosodott ki. Sok tapasztalatunk még nincs, bár úgy látszik, hogy az eljárásnak inkább a hasznos oldalai szaporodnak és a gyengéi csökkennek.

Még nem teljesen megoldott az a kérdés, hogy az új gyarapodás hogyan kerül bele a régebbi állományt tartalmazó könyvkatalógusokba. Az egész munkához úgy kezdtünk hozzá, hogy az új gyarapodást már folyamatosan Hollerith-törzslapra írjuk. Ebből készülnek a havi gyarapodási jegyzékek. Az év végén ebből készül az éves kumuláció.

Amikor a régi állomány cédulái le lesznek írva, akkor az összes törzslapból megszerkesztjük az olvasói és szolgálati katalógusokat. (Szolgálati betűrendes katalógus lesz a szerzeményezési csoportnál a könyvek hasonlításának megkönnyítésére és a szakozó asztalán, hogy minden már meglévő könyv korábbi szakjelzeteit figyelembe tudja venni az azonos könyv új számszámának megállapításánál.)

Az olvasói katalógus sokszorosítva készül, hogy a művek könyvtárközi kölcsönzés útján a vidéki olvasókhoz is eljuthassanak. Egyébként szükség esetén a kötet-katalógust az olvasók egészen olcsó áron meg is vásárolhatják.

V.

Befejezésül szeretnénk hangsúlyozni, hogy a kísérletek a könyvtár tartalmi munkájának megjavítására, aktívabb katalógusok létrehozására irányulnak. Bár a leírás főleg technikai kérdéseket érint, a cél és az eredmény a könyvtár politikai és kulturális nevelőmunkájának megjavítása, a feldolgozó munka egyszerűsítése és meggyorsítása.

Szerény véleményünk szerint a könyvtári munka egyszerűsítése sürgető szükségesség.

Egyrészt azért, mert az olvasók számának és igényeinek növekedése hosszú évekre, sőt évtizedekre előreláthatóan erőteljesen fokozódik. Ez a folyamat a munkaidő csökkentésével tovább gyorsul, hiszen a több szabadidő egy része a könyvtárakban vagy könyvek társaságában telik el.

Másrészt a könyvkiadás egyre nagyobb méretei is napirendre tűzik a könyvfeldolgozás és az olvasók gyorsabb és jobb, ésszerűbb és olcsóbb kiszolgálásának új megoldásait.

Tudjuk, hogy a leírt megoldás csupán egy a sok lehetőség közül és nem is a legtekélyesebb. Tökéletesebb lesz, ha azt szakértő könyvtárosok tüzetesen megvizsgálják és a gyenge pontokra rámutatnak.

A budapesti Gorkij Könyvtár munkatársai hálásak lesznek minden baráti megjegyzésért.⁴

⁴ Itt mondok köszönetet PODONYI Andrásnak, aki a Hollerith-módszerre felhívta a figyelmet és OROSZ Gábornak, aki az első kísérletek idején a code-ok kidolgozásában segített, valamint az Állami Gorkij Könyvtár munkatársainak a kísérletben való alkotó közreműködésükért.

РЕЖЕ БАРАБАШИ: НЕСКОЛЬКО ЭКСПЕРИМЕНТОВ ДЛЯ БЫСТРОГО И ДЕШЕВОГО ИЗГОТОВЛЕНИЯ СПИСКОВ КНИГ И АЛЬБОМНОГО КАТАЛОГА С ПОМОЩЬЮ КОМБИНАЦИИ ФОТО И МЕТОДА ХОЛЛЕРИТА (ИЗ ОПЫТА БУДАПЕШТСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ ИМ. ГОРЬКОГО)

Сущность этого метода состоит из комбинации фотографирования и карточной системы Холлерита.

Цель этой работы сводится к следующему:

1. Расширить сферы влияния библиотеки им. Горького. Усовершенствовать обработку книг, улучшить распространения советских книг в Венгрии.
2. Создать более совершенный и простой способ информации.
3. Облегчить работу с читателями.
4. Создать более экономную каталожную технику.

С помощью нового комбинированного метода могут быть изготовлены:

- а) Ежемесячные списки новых книг.
- б) Ежегодный кумуляционный указатель по отраслям знаний.
- в) Инвентарная книга и топографический каталог.
- г) Служебный алфавитный каталог.
- д) Читательский алфавитный каталог.
- е) Географический каталог.
- ж) Различные рекомендательные каталоги по отраслям знаний.
- з) Каталог читального зала.
- и) Каталог произведений Горького.
- к) Каталог редких книг.
- л) Различные библиографии.

Для составления этих каталогов и библиографий только раз нужно описать данные книги. Это описание можно использовать много раз.

На рисунке дается изображение формуляра для книги. В 120 мм-ую часть карточки, расположенной между двумя пунктирными линиями, пишем сокращенное описание книги. Описание книги на карточке необходимо делать точно и красиво. (Рис. 1.)

В левой клеточке пишется: цена книги, номер суммарного учета, кеттеровский знак или знаки и дата.

Правая клетка служит для индексов систематического каталога (кодирование языка) географический индекс, обозначение жанра, индексы систематического каталога. Если места недостаточно, то можно писать и под клеткой.

На снимке изображен формуляр, отверстия которого пробиты с помощью прибора. Данные и инвентарный номер записанные в клеточках пробиваются.

Данные, нанесенные на карточку путем пробивания отверстий, контролируются подобным ему прибором, после чего формуляр окончательно готов.

Сортировку, проверенных и пробитых карточек делает уже другой прибор, который электротехническим путем располагает карточки в нужном нам порядке.

В библиотеке им. Горького комбинируют и машинную сортировку карточек, и фотографирование карточек, расположенных в ступенчатом порядке.

Автор рассказал о двух ранее проведенных опытах и констатировал что, табуляторские списки, несмотря на быстрое изготовление, не могут быть даны в руки читателей, не годятся даже для служебного пользования, так как слишком велики и неудобны.

В заключение автор статьи подчеркнул, что эксперименты способствовали улучшению работы в смысле создания более совершенного каталога. Цель и результаты комбинированного метода способствовали улучшению политической и культурно-просветительной работы.

OROSZ GÁBOR

Információkereső eljárások a nálunk használatos Hollerith-gépekhez

A hazai dokumentáció területén kezdenek megjelenni a gépi információkereső eljárások alkalmazása iránti igények. Ezek kielégítésének legközvetlenebbül adódó módja a nálunk használatos Hollerith-gépek igénybevétele. Ennek azonban előfeltétele megfelelő használati eljárások kidolgozása, mert az információkeresés feladatai és igényei a szokásos gépi adatfeldolgozó munkától (statisztika, könyvelés) teljesen eltérő jellegűek. Az alábbiakban egy ilyen dokumentációs adatfeltáró és visszakereső rendszert ismertetünk, illetve két eljárást annak a nálunk meglévő gépekkel történő kivitelezésére.

A gépi megmunkálás céljaira a dokumentumokat (könyvek, folyóirat-cikkek stb.) alkalmasan fel kell dolgozni. Ez azzal kezdődik, hogy a dokumentum tartalmi átvizsgálása alapján megfelelő tárgyszószerű fogalmakat választanak témájának megjelölésére. E jellemzőket (descriptorokat) a gépi feldolgozás számára jelzetekre (kódokra) kell áttenni. A jelzetek elvileg állhatnak betű- vagy számjegyekből, vagy mindkettőből. A gyakorlatban a kizárólag számjegyekből álló jelzetek használata az elterjedtebb, mert ezek gépi feldolgozása könnyebb. A számjelzeteket vagy valamilyen osztályozó rendszerből (például az ETO-ból) szokták venni, s ekkor kiválasztásuk alapja a descriptoroknak a rendszer szerinti osztályozása, vagy pedig egy elhatárolt számhalmazból (pl. a 0000—9999 számok közül), amikor viszont megválasztásuk tetszés szerint történik (hozzáértve természetesen azt a feltételt, hogy valamely fogalom jelölésére egyszer már igénybe vett jelzetet más fogalom számára felhasználni nem szabad). A jelzetek felvételére dokumentumként egy vagy több Hollerith-kártyát fektetnek fel, amelyeknek megfelelően elhatárolt részeibe, az ún. tárgyi almezőkbe jelölik be azokat. Az almezők (a szokványos és nálunk is meglévő Hollerith-gépek esetében) a kártyán függőlegesen vannak elhelyezve, és a kártya egymás mellett fekvő számoszlopainak meghatározott csoportját foglalják magukba. Az almezők mindegyikébe egy-egy jelzet kerül. Bejelölésének módja a szokásos Hollerith-jelölésmód, azaz a jelzetet alkotó számjegyek helyi értékének megfelelő oszlopban az alaki értéknek megfelelő jelhelyre tett lyukasztás. A műveletet a külön e célra szolgáló lyukasztógép billentyűnyomásra végzi (az írógép klaviatúrájához hasonló működéssel).

A tárgyi almezőkön kívül feltétlenül helyet kell biztosítani a kártya jelmezében a dokumentum azonossági számát felvevő zónának, hogy a kártya és a vonatkozó dokumentum közötti kapcsolat egyértelműleg rögzítve legyen. Felvehető természetesen a kártyára a dokumentummal kapcsolatos más jellegű adatok is.

A tárgyi almezők lehetnek megnevezettek vagy nevezetlenek. A megnevezett almezőkbe csak az almezőkkel kapcsolatban valamilyen módon

determinált jelzetek kerülhetnek. Ez az eset például, ha a kártyán 10 darab 0—9 számokkal megnevezett almezőt vesznek fel, melyekbe az ETO-ból vett számjelzeteket jelölik főcsoportonkénti megoszlás szerint (1. ábra). Az ilyen rendszernek súlyos hátránya, hogy a vonatkozó jelzetcsoportoknak (szakcsoportoknak) csak egy-egy jelzete vihető a megfelelő almezőbe. Ha valamely csoportból még egy jelzet szerepeltetése szükséges, már egy második kártyát kell felfektetni, még akkor is, ha az első kártya többi tárgyi almezői üresen is maradnának. Ez viszont részint a válogatásra kerülő kártyagyűjteményt duzzasztja nemkívánatos mértékben, részint a szimultán több szempont szerinti szelektálásnál teremt nehéz problémákat. Ha azonban a tárgyi almezők nevezetlenné, akkor bármelyik jelzet bármelyik almezőbe tehető, teljesen tetszés szerinti választás nyomán (2. ábra). Az almezők igénybevételekor a jelzeteknek számsorbeli rendje vagy akár a leképezett fogalmaknak értelmi egymásutánja teljesen közömbös. A jelzeteknek és az almezőknek függetlensége egymástól e rendszer kiváló előnye. Így ugyanis a jelzetek (s ezektől visszafelé haladva: a fogalmak) megválasztását illetőleg semmiféle korlátozás nem áll fenn. A dokumentumból annyi témajellemző fogalmat emelhetünk ki, ahány almezőt tudunk biztosítani a kártyán. Azt tehát így — leszámítva a mellőzhetetlen azonossági szám részére fönntartott néhány oszlopos sávot — teljes egészében a tárgyi feltárást szolgáló jelzetek felvételére lehet felhasználni. Ez pedig elegendővé teszi dokumentumonként egyetlen kártya felfektetését. A 80 oszlopos kártyán ugyanis:

6 számjegyből álló jelzetek esetén 12 tárgyi almező + 8 oszlop az azonossági számok részére ;

5 számjegyből álló jelzetek esetén 14 tárgyi almező + 10 oszlop az azonossági számok részére ;

4 számjegyből álló jelzetek esetén 18 tárgyi almező + 8 oszlop az azonossági számok részére ;

3 számjegyből álló jelzetek esetén 24 tárgyi almező + 8 oszlop az azonossági számok részére határolható el. Ekkora jelzetmennyiség felvételére más rendszereknél 2—3 vagy még több kártya szükséges, ami nem csupán kártyafogyasztásban jelent többletet, hanem a szelektálás időtartamát nyújtja kellemetlenül hosszúra.

A dokumentációs adatfeltárást másik felét az információadás céljából végzett visszakeresés teszi, melynek az a rendeltetése, hogy az érdeklődő kérdésekre válaszanyagot tartalmazó dokumentumok azonossági számait megállapítsa. Az azonossági számok kikeresése pedig az információkés kérdések jelzetre áttett alkatelemeinek (fogalmainak) és a tárgyi feltárást során dokumentumonként felfektetett jelzeteknek koincidienciáján alapszik. A válogatást végző gép a kártyagyűjteménynek átfuttatása folyamán az egyezésnek esetenkénti bekövetkezését érzékeli, és a vonatkozó kártyát a gyűjteményből kiemeli.

Ez a szelektálási eljárás is teljesen eltérő a kétféle rendszerben. Az információkés kérdések descriptorainak jelzeteit az egyik esetben előre megállapítható almezőben kell megkeresni, a másikban viszont valamelyik almezőben kell megtalálni. E művelet szempontjából tehát a megnevezett almezőrendszer az egyszerűbb. Ilyenkor a gép érzékelő szerkezete a jelzet szakcsoportjának megfelelő almezőre eleve ráállítható, s a gépnek nem kell egyebet tennie, mint figyelni az átfutó kártyák vonatkozó almezőjében levő jelzeteknek egy keresőkártyába lyukasztott jelzettel való egyezését. Ha ellenben a szelektálás

alapjául szolgáló jelzet — föltételezve, hogy egyetlen jelzet szerinti válogatást végzünk — az almezők bármelyikében lehet, s egyik kártyán itt, a másikon ott, a harmadikon amott van, az összes almezőket végig kell pásztázni, ha e jelzettel ellátott kártyák valamennyiét ki akarjuk emelni. Még sokkal komplikáltabb lesz a helyzet akkor, ha több jelzetről álló konfigurációt kell keresni (pedig ez a gyakrabban előálló eset). A konfigurációk tárgyi jelentése ugyanis nem változik, bármilyen is bennük az elemek sorrendje. Tehát n jelzet esetén $n!$ -féle jelzetsorrendű konfiguráció lehetséges, amelyek mindegyikét ki kell válogatni. Ezek pedig az m számú almezőben ($m \geq n$)

$$\frac{m!}{(m-n)!}$$

-féleképpen helyezkedhetnek el. Hogy mekkora számok lépnek itt fel, azt mutatja a következő táblázat:

3 jelzet esetén a konfigurációk száma	6
4 jelzet esetén a konfigurációk száma	24
5 jelzet esetén a konfigurációk száma	120
6 jelzet esetén a konfigurációk száma	720

Egy 14 almezős kártyát véve, ennek almezőiben ez a

6 konfiguráció	2 184-féleképpen helyezhető el
24 konfiguráció	24 024-féleképpen helyezhető el
120 konfiguráció	240 240-féleképpen helyezhető el.

Tehát még nagy kártyatömegek esetén is könnyen megtörténhetik, hogy nem akad két olyan kártya, amelyben a keresett jelzetek mind azonos almezőkben feküdnének.

A megnevezetlen almezős rendszert eredetileg az IBM 101-es típusú statisztikai adatfeldolgozó géphez szerkesztette E. GARFIELD dokumentáció-technikai kutató.* E modern gépnek magasrendű képességei fölvetették benne a Hollerith-kártya olyan gazdaságos kihasználásának lehetőségét, amelyre korábban a szokásos Hollerith-gépek használata mellett nem is gondoltak. A 101-es géppel a szabad almezőkön is kivitelezhetővé vált a multidimenzionális szelektálás. De a szokásos lyukkártyagépekhez sem azelőtt, sem azóta nem használták e rendszert. Ennek oka abban rejlik, hogy e gépekre nem volt megoldva gyakorlatilag elfogadható alkalmazásának módszere. Az az eljárási mód ugyanis, mely a kollátorgép (mint a szokásos Hollerith-gépek közül a dokumentációs szelektálásra legalkalmasabb) képességeinek tekintetbevételével közvetlenül adódik, bár elvileg helyes, gyakorlatilag hasznavehetetlen, mert először az első jelzet szerinti szelektálást kellene végrehajtani az összes almezőkön, azután megismételni ugyanezt a második jelzet szerint, majd a harmadik szerint, és így tovább. Ez azonban a teljes kártyatömegnek $m \times n$ átfuttatását jelentené (pl. 14 almező és 4 jelzetről álló konfiguráció esetén a teljes kártyagyűjtemény 56-szoros átválogatását), ami mind időtartamban, mind pedig gépigénybevételben túl van a reális lehetőségek legszélsőbb határán is.

* GARFIELD, E.: *Preliminary report on the mechanical analysis of information by use of the 101 Statistical Punched Card Machine*. Amer. Document. 5 (1954) 1, 7—12. l.

A rendszer előnyös volta ily előzmények ellenére mégis arra indított, hogy megvizsgáljuk, szerkeszthető-e olyan eljárás, mely gyakorlatilag elfogadható lehetőséget nyújtana a szokásos lyukkártyagépekkel végrehajtott multidimenzionális szelektálásra. Sikerült is a probléma megoldására három eljárást kidolgozni, melyek közül kettőt az alábbiakban ismertetünk. A megoldásban az információkereső műveleteknél eddig nem használt módszert alkalmazunk. A szelektálást — melyet kizárólag a tárgyi jelzetek alapján szoktak végezni — megosztjuk. Első részét a dokumentációs törzskártyák gyűjteményén a tárgyi jelzetek szerint folytatjuk le, másik részében pedig a kiszelektált törzskártyákról készült másodkártyák azonossági számait válogatjuk át. Az eljárások megszerkesztésénél azt a célt tartottuk legfontosabbnak, hogy a teljes kártyatömeg átfuttatásainak számát a tárgyi almezők számára szállítsuk le (pl. a fentebb említett példában 56-ról 14-re). Így ugyanis az eljárások a gyakorlati használhatóság ésszerű korlátait nem lépik át.

Eljárásaink ismertetésénél a 2. ábrán bemutatott kártyaelrendezést vesszük alapul. A dokumentum azonossági számának felvételére elhatárolt rész 10 számoszlop szélességű, a tárgyi almezők 5 számjegyből álló jelzetek felvételére vannak méretezve. A jelzetek a 00,000—99,999 számok közül választhatók. A jelzésrendszer kapacitása tehát kerekben 100 000 jelzet, ami túl bőven elegendő, és gyakorlatilag ki sem mérhető. Mindaz azonban, amit a következőkben elmondunk, természetesen más jelzetterjedelmű, illetve kapacitású jelzésrendszerek esetében is érvényes.

A válogatás mindkét eljárásban a rendezőgéppel (sorter) történik. Mivel az eljárások legfontosabb mozzanata a szelektálás művelete, ezt behatóbban ismertetjük. A sortergéppel végzett szelektálás tulajdonképpen a szokásos rendezési eljárás, amely megfelelő manuális közreműködéssel válogatást eredményező műveletté válik. A válogatási eljárás megértéséhez tehát ismerni kell a sorter rendező eljárásának lefolyását. — A könyvtárosok sokat gyakorolják a jegyenkénti (betű- vagy számjegyenkénti) kártyarendezést. Módszere abban áll, hogy a kevert kártyatömegeből egyenkint leemeljük a lapokat és a rendezés alapjául szolgáló jelkép (szó- vagy számkép) baloldaltól legelső helyen álló jegyei szerint csoportokba gyűjtjük. Így az első betűjegy, illetve a legmagasabb helyi értékű számjegy szerint rendezzük. A kapott csoportokat azután hasonló eljárással a második helyen álló jegy nyomán válogatjuk szét másodcsoportokba, és így tovább mindaddig, amíg az utolsó rendű csoportokig el nem jutunk. A sortergép rendező művelete elvileg ugyanígy folyik le, csak a jegyek egymásutánjában szoktak jobbról balfelé haladni. Az eljárást a rendezendő zónában levő számok legalacsonyabb helyi értékénél kezdik, s a teljes kártyatömegnek ismételt átfuttatásával gépmenetenként rendre egy-egy soron következő magasabb helyi értéket véve folytatják le. A gyakorlati kivitelezés a következőképpen történik. Az első menetben a gép az egyesek helyén álló számjegyek leképező lyukasztásainak érzékelése nyomán a megfelelő gyűjtőrekeszekbe irányítja az egyes kártyákat. Így az eredetileg kevert kártyatömeget az egyesek helyén álló számjegyeknek megfelelően tíz csoportba osztja. A géprekeszekből a kártyakvantumokat a számok alaki értékének egymásutánjában kell kiszedni. Legelőször a 0-ás rekeszből kell kivenni a lapokat, oly helyzetben hagyva, amint abban feküdtek; azután ezekre reá kell helyezni az 1-es rekesz kártyáit, emezekre a 2-es rekeszben találtakat. Legfelülre a 9-es rekesz kártyái kerülnek. Ezt a kártyatömeget

sorrendjének gondos megtartása mellett újra a gépbe kell adagolni, mely, mivel közben érzékelő szerkezete a zóna balról második oszlopára lett állítva, azt a következő menetben hasonló eljárással ez oszlop lyukasztatásai nyomán rendezi ismét tíz csoportba. E második menet után a kártyák a zóna számainak utolsó két számjegye szerint vannak szigorú számsorba rendezve. Hasonló módon történik a következő, egyre magasabb helyi értékű számjegyek szerinti rendezés is. A zóna utolsó oszlopán (balról legelső oszlop) végzett rendezés után a teljes kártyatömeg a lapjain szereplő számok emelkedő egymásutánjában fog sorakozni. Az azonos számú kártyák természetesen egymás mellett lesznek.

A sorternek ez a rendezési eljárása szelektáló műveletté tehető azáltal, hogy a második és minden további menetben már nem a teljes kártyagyűjtemény, hanem csupán a szelektálás alapjául választott szám(ok) vonatkozó jegyeinek kártyakvantumai kerülnek csoportokba osztás céljából a gépbe. Ehhez természetesen emberi közreműködés szükséges. Ugyanis az egyes menetek után csak a kiválasztott szám vonatkozó jegye rekeszének anyagát kell a következő átfuttatáshoz felhasználni, a többi rekeszek anyaga, mint fölösleges, félreteendő. Az utolsó menet után a kiválasztott szám legmagasabb helyi értékű jegyének megfelelő rekeszben lesznek találhatóak a kiszelektált kártyák. — Világítsuk meg ezt egy példával. Legyen feladatunk egy kevert tömegből mindama kártyáknak kiválogatása, amelyeknek a 22—26 oszlopokat felölelő zónájában a 60914 kulcsszám szerepel. A művelet a 26-ik oszlopon végzett rendezéssel kezdődik. E menet után csak a 4-es gyűjtőrekeszben talált kártyamennyiséget tartjuk meg, a többi rekeszek tartalmát érdektelenként félreteesszük. A második menetben már csak ezt a töredék kártyamennyiséget rendeztetjük a 25-ik oszlop bejelölései alapján, s végeztével csak az 1-es rekeszből kikerülő kártyamennyiséget tartjuk meg további feldolgozásra. Ebben már csak olyan lapok lesznek, melyeknek kulcsszámai 14-gyel végződnek. A 24-ik oszlopon végzett harmadik rendezési menet után a 9-es rekesznek, a 23-ik oszlopon végrehajtott negyedik átfuttatás után pedig a 0-ásnak kártyakvantuma kerül további rendezésre. Az utolsó, azaz a 22-ik oszlopon végzett rendezés folyamán a 6-os rekeszbe gyűjtődnek mindazon lapok, amelyeken a kiválasztott 60914-es kulcsszám szerepel. Tehát ezeket sikerült a kevert tömegből kiválogatni.

Az eljárás lefolytatható természetesen több kiválasztott kulcsszám tekintetbe vételével is, azaz ily módon többdimenziós szelektálás végezhető. Ekkor azonban az első menet után valamennyi kiválasztott szám utolsó számjegyeinek megfelelő rekeszek anyagát kell — egymástól külön tartva — félretenni a második menet számára, s e menettől kezdve az egyes kulcsszámok kártyakvantumait külön-külön almenetekben kell a vonatkozó oszlopon végzett rendezésekkor átfuttatni, nehogy esetleg az egyik kulcsszám kártyái a másikéival keveredjenek. — Megjegyezzük, hogy a szelektálási művelet lefolytatható a legmagasabb helyi értéktől az alacsonyabbak felé haladó rendezésekkel is, teljesen analóg módon.

A sorter géppel tehát ilyen — hogy úgy mondjuk — szelektáló eljárással közvetve tudunk szelektálást végrehajtani. A művelethez szükséges a teljes kártyatömegnek egyszeri átfuttatása, az első menetben. A további meneteknél már csak rendre csökkenő, mégpedig erősen csökkenő kártyamennyiségek szerepelnek. Nagy előnye az eljárásnak, hogy előzetes rendezésre nincs szükség, mert ezúttal tulajdonképpen maga a rendezés a szelektálás.

A többi gépi műveletet, amelyekre az eljárások folyamán sor kerül, saját helyükön ismertetjük oly mértékben, amennyire a folyamatok összefüggéseinek megértéséhez szükséges.

Az *első eljárás* alapgondolata az, hogy ha az almezőnként lefolytatott szelektálások alkalmával kieső kártyákból rendre kijegyezzük a vonatkozó dokumentumok azonossági számait, akkor ezek között lesznek egyszer, kétszer, ... n -szer előfordulók. Nyilvánvaló, hogy csupán az n -szer ismétlődő azonossági számú dokumentumok fognak az információs kérdésre válaszanyagot tartalmazni. Ezek ugyanis ama kártyák azonossági számai, melyek valamennyi keresési jelzet nyomán szelektálódtak ki az m almező közül valamelyik n különbözőn. Problémánk megoldását a sok azonossági szám közül eme n -szeres ismétlődésűeknek kiemelése fogja adni.

Az eljárás gépi menete az első almezőn a sorterrel végrehajtott szelektálással kezdődik. A kiválogatott kártyákról a kártyamásológéppel (doppler) másolatokat készítünk. E másodkártyákba csak az azonossági szám lesz átmásolva (3. ábra). A másolatkészítés után a kiszelektált törzskártyákat egyszerűen hozzátesszük a gyűjteményhez, s következhetik a második almezőn végzendő szelektálás a sortergéppel. Ennek eredményéről szintén készítünk másodkártyákat. Ugyanígy járunk el a további almezőkön is. Az utolsó almezőn kiszelektált kártyák másolatainak elkészítése után együtt van az összes almezőkön végzett szelektálások során kiesett valamennyi kártya azonossági számainak egyenként külön-külön másodkártyákba átvitt speciális kollekciója. Ezt a kártyamennyiséget aztán sorterrel szigorú számsorba rendeztetjük. A kapott egymásutánban ugyanazon azonossági számmal 1 vagy 2, vagy ... n kártya szerepel. Amely azonossági számmal n kártya található egymás mögött, az egy keresett dokumentum száma. Ha a másodkártyák össz mennyisége csekély (néhányszor tíz darab), akkor az n -szer ismétlődő számú kártyák könnyen kiválogathatók kézzel is. Bőséges szelektálási eredmény esetén a manuális válogatás már nem célszerű: hosszú időt igénylő és fárasztó munka. Géppel kellene végeztetni. Viszont gépeinkkel nem hajtható végre olyan válogatás, amellyel az ismeretlen számoknál fellépő n -szeres ismétlődésű kártyákat ki lehetne emelni.

A nehézséget egy műfogással sikerült áthidalni. A kollátorral végezhető egy speciális művelet: a csoportelső kártya leválasztása. Az emelkedő számsorba rendezett kártyahalmazból, amelyben az azonos kulcsszámmal bíró kártyák csoportokat alkotnak, a kártyatömeg átfutása során a gép minden csoport első kártyáját leválasztja és külön gyűjti. Ha ezt a műveletet a másodkártyák előzetesen számsorba rendezett (tehát csoportokba rakott) tömegén $n-1$ -szer lefolytatjuk, kiemelődnek a mindenkor csoportok első kártyái, s az utolsó menet után visszamaradó kártyamennyiségben már csak azok a kártyák fognak szerepelni, amelyek a művelet kezdetekor az n darabból álló csoportok utolsó kártyái voltak. Így sikerül kiszűrni a másodkártyák kollekciójából az n -szeres előfordulású azonossági számokat. Vagyis megkapjuk azon dokumentumok azonossági számait, amelyeknek dokumentációs kártyáin a tudakozó kérdés valamennyi elemének jelzete szerepel, tehát az információkeresés eredményét szolgáltatják.

Arra az esetre, ha kollátorgép nem áll rendelkezésre, egy másik módszert is közlünk, mellyel a végeredményt képező azonossági számok szintén megállapíthatók. Ehhez a táblázógép igénybevétele szükséges. A másodkártyáknak sorterrel emelkedő számsorba rendezett kollekcióját, amelyben tehát az

3. ábra
Másodkártya. Bejelölve a 49,317.59 azonossági szám

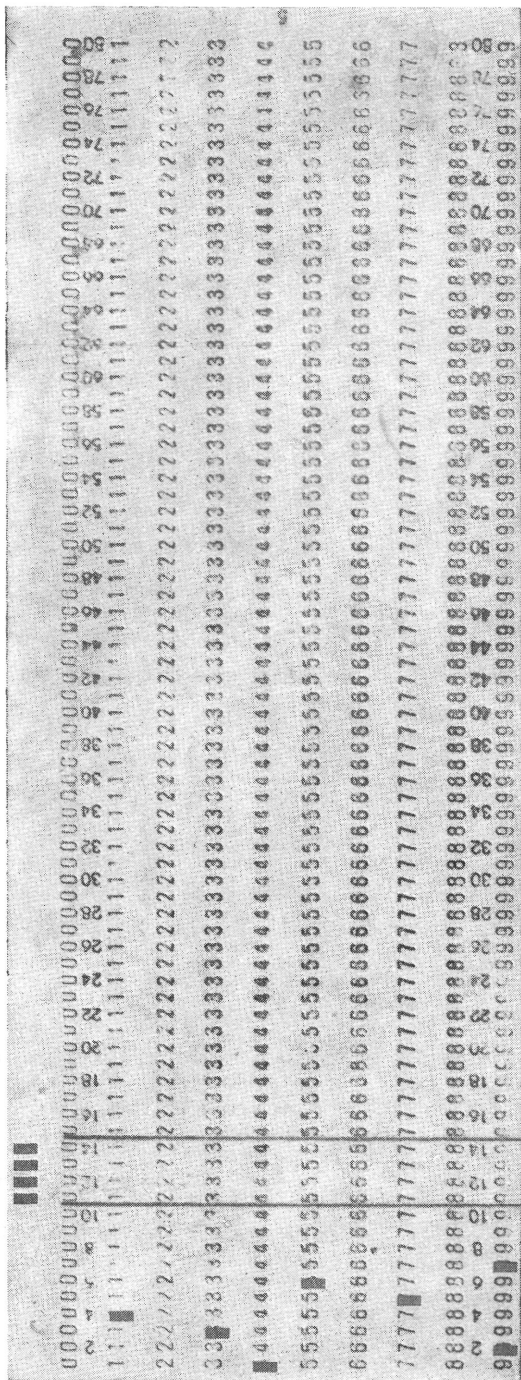
ugyanolyan azonossági számmal bíró lapok egymás után következnek, a tabellálógépen úgy futtatjuk keresztül, hogy a gép minden azonossági számot első előfordulásakor írjon ki, s azután számolja meg, hogy hány kártya fut keresztül a gépen a vonatkozó azonossági számmal, és ezt a számot is írja ki. Így egy jegyzéket kapunk, amely a másodkártyákon fellépő valamennyi azonossági számot tartalmazza, s közli egyúttal azt is, hogy a vonatkozó azonossági számmal hány kártya található a másodkártyák kollekciónjában. Nyilvánvaló, hogy a legmagasabb előfordulási számhoz tartozó azonossági számok a keresettek. Ezeket a jegyzék átnézése során abban manualiter kell kijelölni, vagy abból kiírni.

Az edmondottak megértésének megkönnyítésére közöljük az eljárás folyamatdiagramját is, amely szemléletesen mutatja be a műveletek menetét.

Fölvehető az eljárás hátrányaként az a kényszerűség, hogy minden információkereséshez nem csekély mennyiségű másodkártyát kell készíteni, amelyeknek pedig csak egyetlen esetben van szerepük. Ez kétségtelenül így van, de a gyakorlatban e tény nem oly előnytelen, mint amilyennek első látszatra mutatkozik. Fennáll ugyanis a másodkártyák ismételt igénybevételének lehetősége. A korábbi másodkártyák későbbi információkereséseknél újólag felhasználhatók olyképpen, hogy az újabb műveletek során adódó azonossági számokat a kártyák további zónáiba jelöljük be. Ha 10 oszlopos azonossági zónákat alkalmazunk, akkor a másodkártyák nyolc különböző kereséshez használhatók, s így a kártyafogyasztás lényegesen csökken.

A *másik eljárás* kidolgozására éppen az a törekvés vezetett, hogy a másodkártyák számát a minimumra csökkentsük. Amíg az előbbi eljárásnál valamennyi szelektálás során kieső összes kártyákról készülnek másolatok, addig ez utóbbinál csupán a szelektálás nyomán jelentkező dokumentumonként. A kiválogatott kártyákon levő azonossági számokról másolat csak a vonatkozó törzskártyának első kiszelektálása alkalmával készül, s az egyes válogatási menetek során való kieséseit e másodkártyán megfelelő jelöléssel rögzítjük. E célból a másodkártyákon az azonossági számok zónáján kívül még egy függőleges zónát veszünk, amely annyi számoszlopot ölel fel, ahány keresési jelzetünk van, azaz n -et. Minden jelzet számára, számsorbeli egymásutánjuk rendjében, kijelölünk egy oszlopot. Amikor a törzskártya valamely jelzet szerinti válogatáskor kiesik, ezt másodkártyáján a megfelelő oszlop egy kiválasztott jelhelyén lyukasztással — kiesési jelzéssel — jelezzük. Így a másodkártyákon az eljárás befejeztére azt is rögzítjük, hogy törzskártyáik végeredményben hányszor szelektálódtak ki. Most tehát a másodkártyák kollekciónjában minden előforduló azonossági számmal csak egyetlen kártya fog szerepelni, de e lapokon 1 vagy 2 vagy . . . n kiesést jelző lyukasztás lesz. Az információ tudakozódás megválaszolását az n -szeres kieséssel jelölt kártyák azonossági számai fogják nyújtani (4. ábra).

A gépi műveleteket az előkészítő munkálatok után, éppúgy mint az előbbi eljárásnál, a sorterrel végzett szelektálással kezdjük az első almezőn. A kiválogatott kártyákról, melyeket a keresési jelzetek szerinti csoportokban kapunk a szelektáló művelet végén a sortergépből, a dopplerrel most is másodkártyákat készítünk a dokumentum azonossági számával. A csoportokban álló másodkártyákat minden csoport saját oszlopának X jelhelyén lyukasztással jelöljük (kiesési jelzés), majd az így elkészített másodkártyákat sorterrel egyetlen emelkedő számsorba rendeztetjük. A kiválogatott törzskártyákat pedig esatoljuk a gyűjteményhez, s következhetik a második almezőn vég-

4. ábra

Második eljárás másodkártyája a 49,317.59 azonosági számmal és négy kiesési jellel.
 A kártyán az összes kiesési jelek szerepelnek, tehát a fenti számú dokumentum információk tartalmát

zendő szelektálás. Az ennek során kiválogatott és a keresési jelzeteknek megfelelő csoportokban álló törzskártyákkal most azonban más műveleteket végzünk. Legelőször is a kollátorgéppel összekerestetjük (párosítjuk) a kiszelektált törzskártyák és az első menet folyamán készült másodkártyák közül az ugyanolyan azonossági számmal bírókat. E műveletet azért végezzük, hogy a kiszelektált kártyák csoportjaiból kiemeljük azokat a lapokat, amelyeknek azonossági számáról már készült másodkártya az első almezőn végzett válogatást követőleg. A párokból aztán a kiesést jelölő lyukasztás nyomán sortergéppel ún. splittszelektáló menetben leválasztjuk a másodkártyákat. A másodkártyáknak így előálló csoportjaiba bejelöljük a vonatkozó szelektálási jelzeteknek megfelelő újabb kiesési jelet, az X lyukasztást, az erre kijelölt oszlopon. E kártyákon most már kétféle kiesési jelzés lesz, ami azt jelenti, hogy az ezeknek a másodkártyáknak megfelelő törzskártyák a keresési jelzetek közül kettőt tartalmaznak. A kiválogatott törzskártyáknak a párosításkor visszamaradt példányai, amelyekhez a másodkártyák közül pár nem került, e második szelektálás során estek ki első ízben. Ezekről ugyanúgy, mint fentebb az első almezőn végzett válogatás után, csoportonként másodkártyákat készítünk, amelyeket szintén megfelelő kiesési jelzéssel látunk el. Ezután az összes másodkártyákat — azaz az első menetben készültek közül mind azokat, amelyek második kiesési jelzést kaptak, mind pedig azokat, amelyek ilyen nem kaptak, továbbá a most készülteket — egybegyűjtjük és a sorterrel egyetlen emelkedő számsorba rakatjuk. A kiszelektált törzskártyákat pedig hozzátesszük a gyűjteményhez, s végeztetjük a harmadik almező szerinti válogatást. Ennek, valamint az összes többieknek menete azonos a másodikéval. Csupán az $m-n$ -ediket követő menetekben van annyi változás, hogy az ekkor első ízben kiszelektált azonossági számokról a másodkártyák készítése elmarad. Ezekre a másodkártyákra ugyanis n kiesési jelzés már nem kerülhet, tehát ezek a végeredmény kialakulásában nem játszhatnak szerepet.

Az utolsó almezőn végzett válogatás és a csatlakozó műveletek elvégzése után együtt van a másodkártyák kollekcója. Ebből kell azokat a kártyákat kiemelni, amelyeken n kiesési jel található, vagyis e zónának valamenynyire oszlopában van X lyukasztás. Ez a művelet könnyen elvégezhető éppen az n darab X lyukasztás alapján végrehajtott válogatással. Mégpedig vagy a kollátorral, az e célra készült keresőkártya segítségével, vagy a sorterrel végzett n számú splittszelektáló menettel, — vagy kézi válogatással, kevés kártya esetén. E legutolsó lépésben kapott kártyák azonossági számai szolgáltatják az információs kérdés megválaszolásához szükséges dokumentumokat.

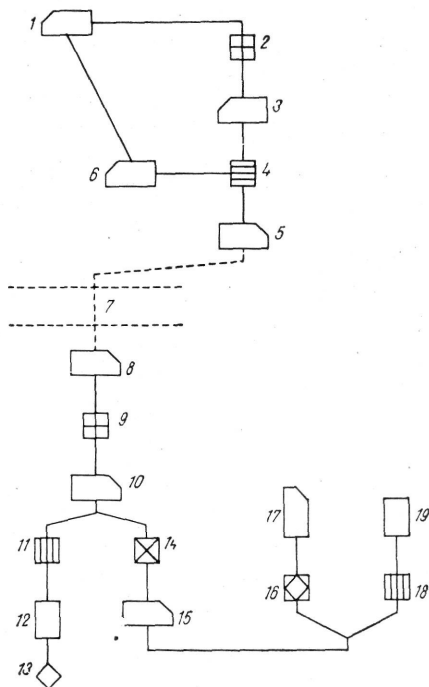
A kártyafogyasztás csökkentése második eljárásunknál természetesen más téren követelt engedményeket, s így ez az eljárás az előbbihez képest több és különbözőbb jellegű lépésből tevődött össze. Ez azonban használhatóságát nem befolyásolja. Megfelelő szervezéssel (ami minden Hollerith-munkának amúgy is előfeltétele) ezen — így elmondva komplikálnak tűnő — eljárás a logikusan egymásba kapcsolódó szakaszok praktikus rendezett folyamat adja. E folyam időtartama a valóságban sokkal rövidebb annál, amit az elmagyarázás nyomán az olvasó feltételez, mert a különböző gépeken végzendő munkálatok jó része szimultán futtatható, s ez az eljárás teljes idejét jelentősen csökkenti. A másodkártyák ismételt felhasználásának lehetősége itt is fennáll, bár az újbóli igénybevételek száma most kevesebb lesz, mert esetenként két zóna terjedelmét kell lefoglalni a kártyán. Az eljárás menetét és rész munkálatait feltüntető folyamatdiagramot szintén közöljük.

Amint az elmondottakból láthattuk, a végeredményt mindkét eljárásban a másodkártyákba lyukasztásokkal bejelölt azonossági számok képezik. Ezeknek olvashatóvá tételére két mód is van. Vagy a felíratógéppel írhatjuk át a lyukasztásokat számok formájában a kártya felső peremére, vagy a tabellálógéppel jegyzéket készítettünk az azonossági számokról. Gyakorlott egyének azonban közvetlenül is le tudják olvasni a lyukasztások nyomán a megfelelő számjegyeket.

A *harmadik eljárás* elvi felépítése nagyjából a másodikat követi. Az eltérés az, hogy a kiesési jelzések alkalmazása most az almezők, illetve a szelektálási menetek egymásutánjában történik. (Az első almezőn végzett szelektálás nyomán készült másodkártyák az első oszlopban kapnak X jelet, a második menet során készültek a második oszlopban stb.) Ily kivitelezéssel azonban az eljárás folyamatának szerkezete többértévé válik.

Az eljárások alkalmazhatóságának határát, illetve azon kártyagyűjteménynek terjedelmét, amelyhez gyakorlatilag elfogadható időtényezővel használhatók, a sortergép sebessége szabja meg. A legidőigényesebb művelet ugyanis a szelektálás, mert almezőnként egy-egy ízben a teljes kártyamennyiség átfuttatását kívánja. A sortergépek óránkénti teljesítménye a típusoktól függőleg 24—60 000 kártya. Ezt véve alapul, a gyűjtemény nagyságrendje 10^4 -ben állapítható meg. A 100 000-en felüli dokumentum-mennyiségekhez már elektronikus berendezés szükséges.

Adott esetben az eljárások bármelyikének alkalmazására kerül is sor, kétségtelen, hogy akár az elsőnek nagyobb kártyafogyasztása, akár a másodiknak összetettebb menete mind elmaradnak ama, a dokumentációs feltárás mélységében és az információszolgáltatás differenciáltságában jelentkező előny mellett, amit a nevezetlen almezők rendszerének alkalmazása nyújt.

Első eljárás
folyamatiagramja

1. Dokumentációs törzskártyák gyűjteménye
2. Sortergép 1-et az első almezőn szelektálja
3. 1-ből kiválogatott törzskártyák
4. Dopplergép 3-ról másolatokat készít az azonossági számokkal
5. Elkészült másodkártyák
6. A másodkártyák elkészülte után a kiszelektált törzskártyák visszakerülnek a gyűjteménybe
7. Szelektálás a többi almezőkön az 1—6 lépések analógiájára
8. Összes almezők átszelektálása után előálló másodkártyakollekció
9. Sorter emelkedő számsorba rendezi (csoportokba rakja) 8-at
10. Másodkártyák rendezett kollekciója

*innen két irányban folytatódhat az eljárás;
egyik alternatíva*

11. Tabelláló gép 10-ből kiírja az azonossági számokat és a vonatkozó kártyák multiplícitási számait
12. Táblázat, mely az összes azonossági számokat tartalmazza
13. n-szeres multiplicitású azonossági számoknak emberi művelettel való kikeresése 12-ből

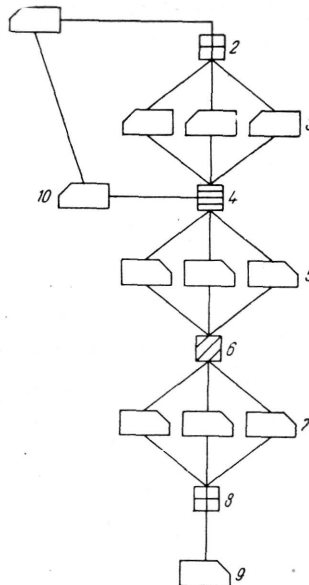
másik alternatíva

14. Kollátor n-1-szer csoportelső-kártya leválasztását végzi 10-en
15. 14 után visszamaradó másodkártyák, melyek a keresett azonossági számokat tartalmazzák

A lyukasztással bejelölt azonossági számokat kétféle módon lehet olvashatóvá tenni:

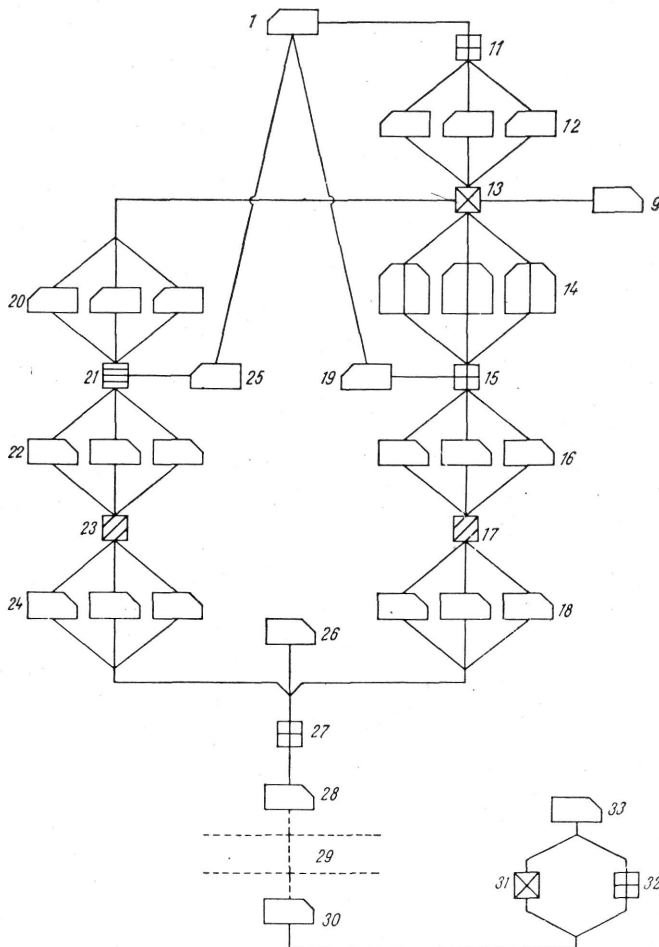
16. Feliratozó gép a 15 kártyák felső peremére írja át a beléjük lyukasztott azonosság i számokat
17. Végeredményt szolgáltató kártyák a feliratozott azonossági számokkal
vagy
18. Tabelláló gép a 15 kártyákból táblázatosan írja ki az azonossági számokat
19. Végeredményt adó táblázat

*Második eljárás folyamatdiagramja (1. rész)
Az első almezővel kapcsolatos műveletek*

1. Dokumentációs törzskártyák gyűjteménye
2. Sortergép 1-et az első almezőn szelektálja
3. 1-ből kiválogatott törzskártyák a keresési jelzeteknek megfelelő csoportokban
4. Dopplergép 3-ról csoportonként másolatokat készít az azonossági számokkal
5. Elkészült másodkártyák csoportjai
6. Lyukasztógép 5-be csoportonként belyukasztja a megfelelő kiesési jelzéseket
7. Kiesési jelzésekkel ellátott másodkártyák csoportjai
8. Sortergép 7-et egyetlen emelkedő számsorba rendezi
9. Első almezőn végzett szelektálás nyomán készült másodkártyák összessége
10. 4 után a kiszelektált törzskártyák visszahelyeződnek a gyűjteménybe

Második eljárás folyamatdiagramja (2. rész)
 A második és további almezőkkel kapcsolatos műveletek. Végműveletek

1. Dokumentációs törzskártyák gyűjteménye
11. Sortergép 1-et a második almezőn szelektálja
12. Kiszelektált törzskártyák a keresési jelzeteknek megfelelő csoportokban
13. Kollátorgép párosítja 12-ből és 9-ből az ugyanolyan azonossági számú kártyákat
14. Kártyapárok a keresési jelzeteknek megfelelő csoportokban

15. Sorter a 14 csoportokból splittszelektálással leválasztja a másodkártyákat
16. Leválasztott másodkártyák csoportjai
17. Lyukasztógép 16-ba csoportonként belyukasztja az újabb kiesési jelzéseket
18. Két-két kiesési jelzéssel ellátott másodkártyák csoportjai
19. 15 után a kiszelektált törzskártyák közül azok, amelyek a párokban szerepeltek, visszakerülnek a gyűjteménybe
20. 13 után pár nélkül maradt kiszelektált törzskártyák csoportjai
21. Dopplergép 20-ról csoportonként másolatokat készít az azonosságai számokkal
22. Most készült másodkártyák csoportjai
23. Lyukasztógép 22-be csoportonként bejelöli a kiesési jelzéseket
24. Egy kiesési jelzéssel ellátott másodkártyák csoportjai
25. 21 után az ott szerepelt törzskártyák visszatétnek a gyűjteménybe
26. 9-ből visszamaradt azon másodkártyák, amelyekhez a 13 során pár nem került
27. Sortergép a 18-at, 24-et és 26-ot egyetlen emelkedő számsorba rendezi
28. A másodkártyák összessége a második almezőn végzett szelektálás után
29. Szelektálás a többi almezőknél a 11—28 műveletek analógiájára. Az $m-n$ -ediket követő almezőknél a 20 analogonja visszakerül a törzskártyák gyűjteményébe, s a 21—25 lépések elmaradnak
30. Összes almezők átszelektálása után előálló másodkártyakollekció, melyben különböző számosságú kiesési jelzéseket tartalmazó kártyák vannak

A 30-ból az n kiesési jelzést tartalmazó kártyák kiemelhetők

31. vagy kollátorgéppel, az n kiesési jelzésnek megfelelő lyukasztású keresőkártyával
32. vagy sortergéppel, splittszelektálással
33. a keresett azonosságai számokat tartalmazó másodkártyák.

A 33 lapjain lyukasztással bejelölt azonosságai számok olvashatóvá tétele ugyanúgy történik, mint az első eljárásnál (első folyamatdiagram, 16—19 műveletek).

**GÁBOR OROSZ: ZWEI VERFAHREN DES INFORMATIONSAUFFINDENS
VERMITTELS HOLLERITH-MASCHINEN**

Bei der Anwendung der Hollerith-Maschinen für das Informationsauffinden lässt sich die Hollerith-Karte auf mancherlei Weise benutzen. Die eine jener ist die Methode der ungenannten Unterfelder (Abb. 2). Dabei kann die Karte — abschlägich die für die Identitätsnummer des Dokumentes begrenzte Zone — voll und ganz für die sachlichen Unterfelder in Anspruch genommen werden. In die sachlichen Unterfelder werden die Schlüssel der das Thema des Dokumentes charakterisierenden Begriffe einmarkiert.

Die Anwendung der ungenannten Unterfelder ist äusserst rationell, da sie auch unter Anlegung einer einzigen Karte je Dokument die Aufnahme der Schlüssel von bedeutender Anzahl ermöglicht.

Das System der ungenannten Unterfelder wurde ursprünglich für die IBM Statistikmaschine vom Typ 101 entwickelt. Mit Hilfe dieser Maschine war die Selektion nach mehreren Gesichtspunkten auch im Falle der ungenannten Unterfelder möglich. Für die üblichen Hollerith-Maschinen wurde jedoch dieses System nicht angewendet, da seine praktische Anwendung nicht gelöst werden war.

Der äusserst vorteilhafter Charakter des Systems veranlasste uns doch zu untersuchen, ob ein Verfahren, das die praktisch annehmbare Durchführung der mit den üblichen Lochkartenmaschinen vollzogenen multidimensionalen Selektion bieten würde, konstruiert werden kann. Es gelang uns zur Lösung des Problems drei Verfahren auszuarbeiten, deren zwei wir an dieser Stelle darlegen möchten. Bei der Entwicklung der Verfahren war unser Hauptzweck, dass die Anzahl der Durchläufe der vollen Kartenmenge auf die Anzahl der sachlichen Unterfelder reduziert worden sei.

Die Auswahl erfolgt im Falle beider Verfahren vermittelt der Sortiermaschine. Die mit der Sortiermaschine durchgeführte Selektion ist eigentlich das übliche Sortierverfahren, das eine Auswahl ergebende Operation wird dadurch, dass es in dem zweiten und jedem weiteren Kartendurchlauf schon nicht die völlige Sammlung, sondern nur die Kartenmengen der betreffenden Ziffern der zum Grund der Selektion gewählten Schlüssel zwecks Sortierung in weitere Gruppen in die Maschine gelangen. Das Verfahren kann auch unter Berücksichtigung mehrerer Schlüssel vollzogen werden, d. h. wir sind solcherweise imstande, eine multidimensionale Selektion durchzuführen.

Der Grundgedanke des ersten Verfahrens ist, dass es, wenn wir aus den bei den je Unterfeld durchgeführten Selektionen ausgefallenen Karten die Identitätsnummern der betreffenden Dokumente nacheinander ausschreiben unter denselben einmal, zweimal . . . n-mal Vorkommende gibt. Es ist offensichtlich, dass nur die Dokumente von n-mal sich wiederholenden Identitätsnummern ein Antwortmaterial auf die Informationsfrage enthalten werden.

Der maschinelle Vorgang des Verfahrens beginnt mit der am ersten Unterfeld vermittelt der Sortiermaschine durchgeführten Selektion. Über die aussortierten Karten werden mit Hilfe des Kartendopplers Kopien gefertigt. In diese Zweitkarten werden nur die Identitätsnummern überschrieben (Abb. 3). Nach der Fertigstellung der Kopien geben wir die aussortierten Stammkarten einfach der Sammlung zu, und es kann die am zweiten Unterfeld durchzuführende Selektion folgen. Nach der Fertigstellung der Kopien der am letzten Unterfeld aussortierten Karten ist die Kollektion der Zweitkarten beisammen. Dann wird diese Kartenmenge vermittelt der Sortiermaschine in eine steigende Zahlenreihe geordnet. In dem erhaltenen Nacheinander kommen mit gleicher Identitätsnummer 1 oder 2 oder . . . n Karten vor. Die Identitätsnummer, unter der n Karten nacheinander zu finden sind, ist nun die Nummer eines gesuchten Dokumentes. Es sind also diese Identitätsnummern von n Multiplizitäten irgendwie zu erhalten. Dies kann auf zwei Wege erreicht werden: mit Hilfe entweder der Kollator- oder der Tabelliermaschine. Vermittels der Kollatormaschine kann man eine spezielle Operation durchführen: die Abtrennung der gruppenersten Karten. Von der in steigende Zahlenreihe geordneten Kartenmenge, in der die Karten von gleicher Schlüsselzahl Gruppen bilden, trennt die Maschine während des Durchlaufes der Kartenmenge die erste Karte jeder Gruppe automatisch ab und sammelt dieselben gesondert. Wenn diese Operation an der geordneten Kollektion der Zweitkarten n—1-mal vollzogen wird, heben sich die ersten Karten der jeweiligen Gruppen heraus, und in der nach dem letzten Gang remanenten Kartenmenge kommen nur die Karten vor, die zum Beginn der Operation die letzten Karten der aus n Stücken bestehenden Gruppen waren. Wir können aber das Endergebnis auch mit Hilfe der Tabelliermaschine erhalten. Die geordnete Kollektion der Zweitkarten lassen wir durch die Tabellier-Maschine laufen, derart dass die Maschine jede Identitätsnummer bei ihrem ersten Vorkommen ausschreibt und zählt dann, wie viele Karten mit betreffender Identitätsnummer durch die Maschine läuft und sie schreibt diese Nummer gleichfalls aus. Somit erhalten wir eine Liste, die alle, in den Zweitkarten figurierenden Identitätsnummern enthält und zugleich mitteilt, wie viele Karten mit betreffender Identitätsnummer in der Kollektion der Zweitkarten auffindbar sind. Es ist offensichtlich, dass es die zu der höchsten Vorkommensnummer gehörenden Identitätsnummern sind, die wir gesucht hatten.

Zur Ausarbeitung des anderen Verfahrens wurden wir gerade durch die Strebung geführt, dass die Zahl der Zweitkarten auf das Minimum vermindert werde. Während Kopien bei dem früheren Verfahren über alle, im Laufe der Selektion ausfallenden Karten gefertigt werden, geschieht es bei diesem letzteren nur je Dokument, das sich im Laufe der Selektion zeigt. Kopien über die Identitätsnummern der aussortierten Stammkarten werden nur gelegentlich der ersten Auswahl gefertigt, und ihre Ausfälle während der einzelnen Selektionsvorgänge werden auf dieser Zweitkarte mit einem entsprechenden Ausfallzeichen gemarkt. Zu diesem Zweck nehmen wir ausser der Zone der Identitätsnummern auf den Zweitkarten noch eine vertikale Zone, die so viele Spalten umfasst, wie Suchschlüssel wir besitzen, d. h. n. Für jeden Schlüssel bestimmen wir in der Ordnung des Nacheinanders in Zahlenreihe eine Spalte. Fällt die Stammkarte bei der Sortierung gemäss irgendeinem Schlüssel aus, so wird es auf ihrer Zweitkarte an einer ausgewählten Lochstelle der entsprechenden Spalte mit Lochung angezeigt. Somit wird es auf den Zweitkarten mit Beendigung des Verfahrens auch festgelegt, wievielmals ihre Stammkarten schliesslich selektiert worden sind (Abb. 4). Die Beantwortung der Informationsfrage wird nun durch die Identitätsnummern der das n Zeichen aufweisenden Karten gegeben werden.

Wir beginnen die maschinellen Operationen auch jetzt mit der durch die Sortiermaschine durchgeführten Auswahl an dem ersten Unterfelde. Über die selektierten Karten, die wir aus der Maschine in Gruppen gemäss den Suchschlüsseln erhalten, stellen wir Zweitkarten mit den Identitätsnummern der Dokumente her. Die sich in Gruppen befindlichen Zweitkarten werden an der Lochstelle X der eigenen Spalte jeder Gruppe gelocht (Ausfallzeichen). Mit den am zweiten Unterfelde selektierten Stammkarten führen wir aber schon andere Operationen aus. Zuerst lassen wir die Kollatormaschine von den selektierten Stammkarten und den im Laufe des ersten Ganges gefertigten Zweitkarten jene, die gleiche Identitätsnummern haben, zusammensuchen (paaren). Dies tun wir mit dem Zwecke, damit jene von den selektierten Stammkarten, über deren Identitätsnummern Kopien in dem ersten Selektionsvorgang bereits gefertigt worden sind, herausgehoben werden. Dann trennen wir die Zweitkarten von den Paaren ab und tragen in dieselben das neue Ausfallzeichen ein. Über die Stammkarten aber, zu denen kein Gegenstück gelangte, werden jetzt Zweitkarten hergestellt und diese ebenfalls mit entsprechendem Ausfallzeichen versehen. Der Vorgang der an den übrigen Unterfeldern durchzuführenden Selektion ist dem der zweiten gleich. Es gibt nur in den dem m - n -ten nachfolgenden Durchläufen die Änderung, dass die Fertigung der Zweitkarten über die dann zum erstenmal aussortierten Identitätsnummern unterbleibt. Nach der an dem letzten Unterfeld vollzogenen Auswahl und der Durchführung der anschliessenden Operationen ist die Kollektion der Zweitkarten beisammen. Es sind aus dieser die Karten herauszuheben, auf denen das n Ausfallzeichen vorkommt. Diese Operation lässt sich unschwer durchführen, gerade mit der auf Grund der n Stück X Lochungen vollzogenen Selektion. Und zwar entweder vermittels der Kollatormaschine — bei der Hilfe der zu diesem Zwecke gefertigten Suchkarte, oder mit den n Selektionsvorgängen der Sortiermaschine.

Die Grenze der Anwendbarkeit der zwei Verfahren, bzw. der Umfang der Kartensammlung, für die sie mit einem praktisch annehmbaren Zeitfaktor angewendet werden können, ist durch die Geschwindigkeit der Sortiermaschine bestimmt. Die Leistung der Sortiermaschinen beträgt, abhängig von den Typen, 24,000—60,000 Karten in der Stunde. Auf Grund dessen lässt sich die Grössenordnung der Kartensammlung bei 10^4 festsetzen.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Eltérések Verancsics Faustus szótára 1595-i kiadásának különféle példányai között. VERANCICS FAUSTUS értékes szótára¹ magyar szóanyagának földolgozása közben² R. SIMOND Renée összevetette egymással az eredeti kiadást, a LODERECKER-féle szótárt³, mely voltaképpen VERANCICS szótárának cseh és lengyel értelmezéssel kibővített kiadása, valamint a PONORI THEWREWK Józseftől gondozott új kiadást.⁴ Ez egybevetés során az a gyanú támadt benne, hogy az eredeti, 1595-i kiadás különféle példányai között eltéréseknek kell lenniük. Minthogy más elfoglaltsága nem engedte meg, hogy e dolognak utána járjon, én próbáltam meg a kérdést tisztázni. Egybevettem a Magyar Tudományos Akadémia három példányát, ezeket a továbbiakban A, B, C jelzéssel különböztetem meg. Az A CSÁSZÁR Ferenc ajándékából került az Akadémia tulajdonába, a B a TELEKI-könyvtárból, a C pedig a VIGYÁZÓ-könyvtárból származik. A három között valóban nem lényegtelen eltérések vannak. Mellőzöm itt azokat az eseteket, amikor egy-egy írásjel, a legtöbbször kötőjel kisebb-nagyobb mértékű elmosódottsága, mely a teljes hiányig is megy, okozza az eltérést, ezek ugyanis csak a nyomás közben keletkezett tökéletlenségeknek tulajdoníthatók. Csak azokat veszem figyelembe, amelyekben a különbség szemmel láthatólag szerzői (korrektori?) beavatkozás következménye, vagy ha nyomás közben a nyomás tökéletlensége folytán keletkezett változások, ezek olyan természetűek, hogy az olvasót, így a betűhív közlésre törekvő PONORI THEWREWKöt is félrevezethették.

A következő esetekben A és C azonosak, B ellenben eltér tőlük:

lap	latin	A	B	C
10.	Armare	<i>Fegyverbe</i> <i>éülteüztetni</i>	<i>Fegyvereseteni</i>	<i>Fegyverbe</i> <i>éülteüztetni</i>
11.	Auelana	<i>Mogyöreü</i>	<i>Mogyoreü</i>	<i>Mogyöreü</i>
14.	Cadus	<i>Kaad</i>	<i>Kaad</i>	<i>Kaad</i>

¹ *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatae, et Vngaricae.* Cvm privilegiis. Venetiis, Apud Nicolaum Morettum. 1595.

² Jelen kis közlemény megírása óta ez a földolgozás meg is jelent; R. SIMOND RENÉE: Verancsics Faustus Dictionariójának magyar szókészlete betűrendben, a latin értelmezésekkel. — Bp. Akadémiai Kiadó, 1959.

³ *Dictionarium septem diversarum linguarum, videlicet Latine, Italice, Dalmatice, Bohemice, Polonice, Germanice, et Vngarice, vnà cum cuiuslibet Linguae Registro siue Repertorio vernaculo, in quo candidus Lector, sui Idiomatis Vocabulum, facillè inuenire poterit. Singulari studio et industria collectum a Petro LODERECKERO Prageno, Bohemo etc. Cum gratia et Priuilegio Imperiali.* Colophon: Praga, E Typographaeo Ottmario. Impensis Authoris. MDCV.

⁴ *Dictionarium pentaglottum.* Recudi curavit Iosephus THEWREWK DE PONOR. Posonii, Typis Belnayanis 1834.

lap	latin	A	B	C
15.	Calamitas	<i>Nyavalia</i>	<i>Nyavalya</i>	<i>Nyavalia</i>
15.	Calculus	<i>keü-eüvechke</i>	<i>Keüvechke</i>	<i>keü-eüvechke</i>
15.	Calefieri	<i>Megh melegülni</i>	<i>megh melegeülni</i>	<i>Megh melegülni</i>
20.	Cognomen	<i>Vezetek-nevv</i>	<i>Vezetek nevv</i>	<i>Vezetek-nevv</i>
67.	Nouerca	<i>Mostoha annya</i>	<i>Mostoha-annya</i>	<i>Mostoha annya</i>
88.	Recensere	<i>Megh ßamlalni</i>	<i>Megh-ßamlalni</i>	<i>Megh ßamlalni</i>

Ezekben az esetekben nyilvánvalóan a B a javított példány.

Az A meg a B egyezik, a C pedig más változatot ad a következő esetekben :

lap	latin	A	B	C
13.	Benevolentia	<i>Io akarath</i>	<i>Io akarath</i>	<i>Io-akarath</i>
19.	Circundare	<i>Kornyól-foglal-</i>	<i>Kornyól-foglal-</i>	<i>Kornyól-oglal-</i>
41.	Geminus,a,m	<i>Ketszeres ny</i>	<i>Ketszeres ny</i>	<i>Ke-tßeres ny</i>
41.	Gerulus,a,m	<i>Hordozo</i>	<i>Hordozo</i>	<i>Hordo</i>
44.	Hariolus	<i>Ieüvendeü mödo</i>	<i>Ieüvendeü mödo</i>	<i>Ieüvendeü-mödo</i>
65.	Naugiare	<i>Vizen-yarni</i>	<i>Vizen-yarni</i>	<i>Vizen- arni</i>
91.	Ros	<i>Harmat</i>	<i>Harmat</i>	<i>Harmath</i>
121.	—	<i>Varsa</i>	<i>Varsa</i>	<i>Vorsa</i>

Megvizsgálva e példákat, alig lehet kétséges, hogy a Circundare és a Naugiare magyar fordításaiban a különböző példányok között mutatkozó eltéréseket a nyomás közben kiesett betűk okozták. Ugyancsak nem tekinthető szedésbeli eltérésnek az A, B : *Varsa* ~ C : *Vorsa* változat, mert a pontosabb összehasonlítás és nagyítóval való vizsgálat alapján kiderül, hogy a C-ben a kurzív *a* megsérült, alsó kampója lemaradt vagy letört, s ezért a betű megmaradt része teljesen egy kifogástalan *o* benyomását kelti (PONORI THEWREWK is *o*-nak olvassa). Nem lehetetlen persze, hogy nyomási tökéletlenség a B : *Io akarath*-ban is a kötőjel hiánya, bár itt (valamint az előbbi csoportban említett példákban, ahol hiányzik a kötőjel, szemben egy kötőjeles változattal) a kötőjelnek a leghalványabb nyoma sem mutatkozik, márpedig azokban a különben elég nagy számú esetekben, ahol az egyik példányban hiányzik a kötőjel, egy másikban pedig van, e meglevő kötőjel rendszeren tökéletlen, sokszor csak nyoma, sejtelve látható.

A B meg a C egyezik, az A viszont eltér tőlük a következő esetekben :

lap	latin	A	B	C
68.	Nympha	<i>Vizi-leany</i>	<i>Vizi-lean</i>	<i>Vizi-lean</i>
125.	omnipotentem	<i>Mindē-hattobā</i>	<i>mindē-hattobā</i>	<i>mindē-hattobā</i>
125.	eius	<i>eu</i>	<i>eü</i>	<i>eü</i>
125.	Dei patris	<i>Isten-attyanak</i>	<i>2 Istē-attya-nak</i>	<i>2 Istē-attya-nak</i>
	omnipotentis	<i>mīdē-hatto-nak</i>	<i>1 mīdē-hato-nak</i>	<i>1 mīdē-hato-nak</i>
128.	Gratia plena	<i>Tellyes malaßtal</i>	<i>tellyes malaßtal</i>	<i>tellyes malaßtal</i>
	Dominus	<i>Luur</i>	<i>Vuz</i>	<i>Vuz</i>
128.	in mulieribus	<i>aßßonyalatak rē</i>	<i>aßßonyalatak</i>	<i>aßßonyalatak</i>

A javított példányok nyilván a B meg a C, csupán a *Vizi-leany* esetében nem egészen kétségtelen ez a megállapítás. Az Ancilla ugyanis mindegyik példányban *Szolgaleany*-nak van írva, s ezzel szemben az ugyancsak mindhárom példányban lelhető Pupa : *Leanka* nem elég erős érv. Lehet tehát, hogy eredetileg *Vizi-leany* volt szedve, s az *y* kiesett a B és C típusú ívek nyomása előtt, bár az előttem levő példányon ennek az *y*-nak nincs nyoma, nincsen letöredezett maradványa.

Mindezek az eltérések aligha magyarázhatók másképpen, mint úgy, hogy a korrektor, minden valószínűség szerint maga a szerző nyomás közben még javított, változtatott itt-ott a művén. VERANCICS a nyomás idején nyilván Velencében volt, könyvének ajánlását is onnan datálja: „Venetiis. 25. Augusti. 1595.„, Meglepő azonban két dolog. Az egyik, hogy e javítások az egész könyvön végigvonulnak (ha persze nem is minden lapon jelentkeznek); ez arra mutat, hogy a könyvet egyszerre több sajtón nyomták, s VERANCICS csak akkor avatkozott bele, mikor már a legtöbb ívből több-kevesebb példány ki volt nyomva. A másik, hogy minden egyes példány mutat eltéréseket a másik kettővel szemben. Ez úgy magyarázható, hogy egyrészt a javított ívek példányszáma nem volt azonos: egyikből már több volt kinyomva, másiból kevesebb, mielőtt a szerző módosításait végrehajtotta, másrészt fűzéskor a javított és ki nem javított ívek keveredhettek. Ezért valószínű, hogy még más példányokban ismét más csoportosításokban fordulhatnak elő a kérdéses változatok. Az előttem levő három példányban a könyv első részének javított ívei a B-ben vannak (nyilván ezekből volt a legtöbb kinyomva), a könyv közepe tájának módosított grafikumai főleg az A-ban és a B-ben találhatók, míg a végének korrigált ívei a B-be meg a C-be kerültek. De úgy látszik, közben is történt keveredés, így a 67. és a 88. lapok javított változatai a B példányban vannak, bár itt csak kötőjel-különbségről van szó, s ez lehet hogy nem korrektúra eredménye, s végül talán az A példány a módosított a 68. lap *Vizi-leany*-ával.

Hogy más példányokban másféle kombinációkban fordulhatnak elő ugyanezek a változatok, azt nagyon valószínűvé teszi a PONORI THEWREWK-féle kiadás is. Ez a kiadás, mely betűhív közlésre törekszik, a fent felsorolt helyeken a következő módon egyezik az eredeti példányokkal (sajtóhibák esetleges, gyakran szinte önkénytelen kijavítását, újonnan elkövetett sajtóhibákat nem számítva): a B-t követi az Armare, Auelana, Cadus, Calamitas, Calculus, Calefieri, Cognomen, Nouerca, Recensere szavak magyar fordításában; a C-t követi viszont a Beneuolentia, Circundare, Geminus,a,m, Gerulus,a,m, Hariolus, Nauigare szavak magyar egyenértékeseiben és a *Vorsa* szóban; a B és C-hez igazodik a Nympha, omnipotentem, eius, Dei patris omnipotentis, Gratia plena, Dominus, in mulieribus szavakkal kapcsolatban, míg A és B-hez vág a Ros fordításában.

Nincs kizárva, hogy ugyancsak más jellegű példány szolgálhatott mintául LODERECKER kiadásához. Ez nem annyira nyilvánvaló, mint PONORI THEWREWK kiadásával kapcsolatban, LODERECKER ugyanis egyáltalában nem törekedett betű szerinti hűségre, ellenkezőleg, bár nem éppen gyakran, de olykor módosított (javított vagy rontott) a VERANCICS-féle formákon, sőt egyes szavakat kihagyott, másokat beiktatott, néha (ritkán) latin szavakat más magyar szavakkal fordított, mint amelyek a tőlem ismert VERANCICS-féle példányokban találhatók, s végül elhagyta VERANCICS szótárának függelékét, ahol az eredeti kiadás példányaiban viszonylag a legtöbb alakváltozat található. Ha ennek ellenére VERANCICS számos nyilvánvaló sajtóhibáját javítás nélkül nyomtatja le, ez csak úgy magyarázható, hogy magyarul legfőjebb tökéletlenül tudott, és nem volt mindig kéznél magyar anyanyelvű segítő. Nem tulajdonítható különösebb fontosság a kötőjel elhagyásának: LODERECKER általában kiirtja a kötőjeleket, s jól lehet VERANCICS kötőjeles szavait rendszerint egybeírja, ahol pedig elődje két részbe írta a szót kötőjel nélkül, ott ő is két tagban hagyja, eljárásában azonban nem következetes. Így nincs teljes bizonyító ereje annak, hogy a Beneuolentia magyar fordításában (melyet két szóba ír) A-t és B-t követi, a Cognomen, Hariolus, Nouerca, Recensere magyar egyenértékeseit pedig egybeírva, hol A, C-t, hol C-t, hol meg B-t látszik követni. Az sem döntő bizonyíték, hogy a Calculus, Geminus,a,m, Nauigare fordításában a C példány hibáinak nincs benne nyoma, ezeket ő is, vagy magyar segítsége, helyreigazíthatta, hiszen pl. az Auelana magyarja nála *Mogyoro*, tehát VERANCICS egyik példányát sem követi, hanem helyesebb alakot ad, nyilván maga LODERECKER vagy valamely átmeneti-

leg neki segédkező magyar írástudó javítása következtében. De egy ötödik példányváltozatra mutathat, hogy míg LODERÉCKER kiadása a legtöbb esetben a B-hez simul, a Gerulus, a m értelmezésében C-t követi (*Hordo*), s ebben eddig azonos volna PONORI THEWREWK mintájával, a Nympha-éban viszont A-t, s ebben eltér PONORI THEWREWK-től, bár persze elvège ez is lehet LODERÉCKER javítása.

Az itt röviden bemutatott eltérések azt hiszem, valószínűvé teszik azt a feltevésemet, hogy a szótár fűzésekor kétféle típusú ívek szeszélyesen összekeveredtek, s ezért a különféle példányokban sokféle változat lehetséges. Úgy látszik azonban, hogy az íveket önállóan, a többtől elszigetelten véve, mindig csak két változat van, egy eredetibb és egy, a nyomás közben itt-ott módosított, s a mai példányok sokféle variációi csak az ívek rendszertelen keveredésének tudhatók be.

BÁRCZI GÉZA

Apáczai Csere János könyvtára. A *Magyar Könyvszemle* 1959. évfolyamának első füzetében¹ HERPEI János nagy gonddal állította össze APÁCZAI könyvtárának ma ismert darabjait. Egy Marosvásárhelyt, a volt ref. kollégiumi (jelenleg Bolyai-) könyvtárban őrzött kötet címét azonban nem közölte, mert csak SZABÓ Sámuel 1863-as hiányos publikációjára² támaszkodhatott. Érdekes, hogy ugyanez a könyv KONCZ József értesítése alapján GYULAI Farkas *Apáczai-tanulmányában*³ is felbukkan, szintén cím és bibliográfiai leírás nélkül. FARCZÁDY Eleknek, a marosvásárhelyi Bolyai Dokumentációs Könyvtár tudós igazgatójának szívességéből⁴ módomban van az APÁCZAI-irodalom ez apró hiányát pótolni.

A magyar bibliográfiai irodalomban közel száz éve ismeretlenül forgolódo könyv címe tehát a következő: „*NOVAE Motuum Coelestium, EPHEMERIDES BRANDENBURGICAE, ANNORVM LX, INCIPIENTES AB ANNO 1595, et desinentes in annum 1655 ... Auctore Davide Origano Glacense Silesio, Germano ... Francofurticis Viadrum Anno 1609. Typis Ioannis Eichornij apud Davidem Reichardum bibliopolam Stetinensem.*” Mai könyvtári jelzete R. 154. 4⁴.

A kötetábla belső oldalán a következő bejegyzés olvasható: „*Vitebergi, 10 fl. 15 gr. (?)*. — *Clarissimo viro D(omin)o Johanni Apácai S. S. Theologiae Doctori Amico et Compatri meo Charissimo Hu(n)c Libru(m) non alteri(us) Libri causa quam perpetuendae ergo hunc Libru(m) d(ono) d(edit) signavit(ue) hoc nu(n)-qua(m) intermoritura amicitiae fide.*” Az aláírás, sajnos, hiányzik. — A címlap legfelső szegélyén viszont APÁCZAI ismert szép írásával: „*Johannis Chierj Apacii Theol. Doct. et Professoris*”. E névbejegyzés a *Johannis* szó kivételével át van húzva, s a *Chierj Apacii* fölébe az új tulajdonos írta a nevét: PÓSAHÁZI. Ugyanezen sorban, a jobb sarkon más kéz bejegyzése: „*Liber Ill. Collegii S : P : Albensis.*”

Ha a bejegyzéseket sorba vesszük, néhány apró, de érdekes adat állítható össze a könyv vándorlásáról. A magát meg nem nevező *computer* csak MOGYORÓSI Elek kolozsvári lelkész lehet.⁵ APÁCZAI másik komája PORCSALMI András volt, ő azonban nem for-

¹ 79—85. l.

² *Apáczai Csere János Magyar Logikája*, Bpesti Szle. XVII. (1863) 494. l.

³ *Apáczai Cseri János életrajzához és műveinek bibliográfiájához*. Kolozsvár, 1892. 6. l.

⁴ 1959. szept. 3-án hozzám intézett levele alapján.

⁵ Az APÁCZAI halálára írt gyászversében nevezi magát az elhunyt komájának; ugyanezt teszi PORCSALMI András is. Vö. BÁN Imre: *Apáczai Csere János*, Bp. 1958. 538—539. l. MOGYORÓSI R. ZOVÁNYI Jenő *Cikkei a Theológiai Lexicon részére*, Bp. 1940. 308. l.

dult meg külföldön, míg könyvünket tulajdonosa Wittenbergből hozta. Hogy Kolozsvárt került APÁCZAI birtokába, azt névbejegyzése is igazolja, a *Chierj* alak 1656 előtt nem fordul elő aláírásaiban. PÓSAHÁZI bizonyára Gyulafehérvárt jutott hozzá, ahová a bujdosó sárospataki kollégiummal 1672-ben került. A könyv azután a sárospatak—gyulafehérvári könyvtárban talált otthont, valószínűleg PÓSAHÁZI 1683-ban bekövetkezett halála után. A bujdosó kollégium 1716-ban Marosvásárhelyre vitte. Nem tudtuk eddig, hogy az irodalmilag is működő MOGYORÓSI megfordult Wittenbergben.

HEREPEI János jegyzékének kiegészítésére közlöm még, hogy APÁCZAINAK a nagyenyedi volt református kollégiumi, jelenleg Bethlen Dokumentációs Könyvtárban is található könyve, egy névtelen szerzőnek „*Commentariorum de statu religionis et reipublicae in Regno Galliae Regibus Henrico Secundo, Francisco Secundo et Carolo nono s. l. 1577*” című műve. Ennek címlapján: „*Sum Joh. Chierj Apacii.*” Egyéb bejegyzés nincs benne.⁶

BÁN IMRE

A Mezei Gazdaság, a Magyar Kurir ismeretlen melléklapja. A bécsi *Magyar Kurir* 1801. évi 46. száma P[ÁNTZÉL] D[ániel] aláírásával tudtul adja a „Magyar Publikumnak” hogy „azon oeconomica, az az, gazdaságról szolló magyar újságokat, a’ mellyeket a’ Fels. Királyi udvari Magyar Kantzelláriának engedelméből, Schönfeld Ur, néhány esztendeig itten iratott, ’s a’ maga Tipográfiájában nyomtattatott, és a’ mellyek meg lehetős kedvességet is nyertek a’ két Hazában; de az alkalmas Irónak nem léte miatt, már régen félbe szakadtak, a’ nevezett Fels. Kancelláriának kegyes engedelméből, ennek utánna mi [PÁNTZÉL és DECSY] fogjuk, Magyar Gazda titulus alatt, folytatni, és a’ jövő Juliustól számlálván, minden hónapban, két árkussal fogunk a’ Magyar Kurir Erdemes Olvasóinak ingyen kedveskedni. Hogy többekkel szolgálhassunk, arra még most, tehetségünk tsekély vólta miatt, nem kötelezhettyük magunkat, reményljük, hogy ezen igyekezetünket is jó néven fogja a’ két Nemes Magyar Haza venni.”¹

Ez a bejelentés a ma bibliográfusa és sajtótörténésze számára több eddig vitatott vagy nem helyesen megvilágított kérdésre ad választ.

Hogy időrendet tartsunk, mindenekelőtt az első, *tartalmában, történetében is részletesen ismert*² gazdasági szaklapra kell visszatekintenünk. Ez az újság 1796. jan. 1-én indult „*Magyar Ujság*, melly Magyar és Erdély Országban a mezeigazdaságot és szorgalmatosságot erányozza” címmel. Sajtótörténeti forrásaink erre vonatkozó adatai hiányosak. Most már — a *Magyar Kurir* jelentése alapján — elfogadhatjuk tehát, hogy a *Magyar Ujság* SCHÖNFELD nyomdájában készült Bécsben, sőt alaposan feltételezhetjük, hogy a *szerkesztést* is SCHÖNFELD tartotta kézben — a „mellyeket Schönfeld

⁶ BÁN Imre i. m. 309. l.

¹ *Magy. Kurir.* 1801. jún. 9. 709—710. l.

² Ezt megelőzően állítólag volt egy *Ungarische Oekonomische Zeitung* c. (valószínűleg magyar nyelven) 1789 közepén Pozsonyban. (Vö. TRÓCSÁNYI Zoltán: *Ki látta az Ungarische Oekonomische Zeitungot?* Magy. Könyvszle. 1939. 312. l. DEZSÉNYI Béla: *Legrégibb hírlapjaink életrajzához.* Magy. Könyvszle. 1940. 359. l. KÓSA János: *Ungarische Oekonomische Zeitung a legrégibb magyar gazdasági szaklap.* Magy. Könyvszle. 1941. 390—392. l. SÁNDOR István: *Magyar Könyvesháza* (Győr 1803. 160 l.) említ egy már 1783-ban, Pozsonyban megjelent *Királyi Magyar Ujság a Földművelésről* címűt; sőt állítólag még ezt is megelőzte 1778-ban Pozsonyban az *Ungarische Agrikultur Zeitung.* (Vö. D. B. cikkével, Magy. Könyvszle. 1943. 288—290. l.) Ezek egyike sem ismeretes azonban részletes tartalmában.

³ D. B.: *Pethe Ferenc Gazdaságot Tzélzó Ujság-jának néhány problémája.* Magy. Könyvszle. 1943. 288—291. l.

Ur ... iratott" megjegyzés erre enged következtetni.⁴ Ezt a gazdasági hetilapot a 25 számtól KISSZÁNTÓRI PETHE Ferenc, a magyar tudományos gazdaságtan egyik megalapítója szerkeszti *Gazdaságot Tzélzó Ujság* címmel, és még ugyanabban az évben (1796) *Vtsgáldó Magyar Gazdára* változtatott címmel folytatja 1797. december végéig. Akkor azzal az ígérettel zárja le, hogy csak addig szünteti meg, amíg „más plánunot készíthet hozzá”.

Sajtótörténeti munkáink csaknem egyértelműen vallják, hogy 17 esztendeig kellett várni egy újabb gazdasági szaklapra, amíg ti. PETHE meg nem indította 1814-ben a *Nemzeti Gazdát*. Ezt a tévedést megcáfolja a fenti közlemény, mert ez vitathatatlanul egy gazdasági szaklap bejelentését tartalmazza, mégpedig PETHE Ferenc lapjának folytatásaként: „... gazdaságról szolló magyar ujságokat ... mi fogjuk, Magyar Gazda titulus alatt, folytatni.” Az újság kiadására a szerkesztők hatósági engedélyt kértek és kaptak, s megjelölték annak címét is. Igaz, hogy a közlemény „Magyar Gazda” titulus alatt ígéri az újságot, de az már az első „árkustól” a *Mezei Gazdaság* címet viseli. — A mai értelmezés szerint ezt a lapot a *Magyar Kurir* melléklapjának tekinthetjük. Érdekes, hogy sajtótörténeti munkáink, hírlapbibliográfiáink, a *Magyar Kurir* történetének írói ezt a melléklapot teljesen figyelmen kívül hagyták.⁵

A *Mezei Gazdaság* szerkesztői a következőkben jelölik meg az újság tárgyát: „... a' földművelésnek, barom tartásnak tökéletesítése, az ártalmas állatoknak, bogaraknak, férgeknek, 's füveknek ki irtása, a' hasznosoknak természetése, a' manufakturák és fábrikák, a' föld terméseinek külömbkülömb haszonra leendő fordítása, 's több ehez hasonló... A' mi jót ezekről, az elmúlt és a' most kezdődött században a' tudós emberek, és a Gazdaságnak tökéletesítése végett öszveállott tudós Társaságok, eddig ki adtak, és ezután is ki adni fognak, mi, mind azt, lehető rövidséggel, de érthetőképen Érd. Olvasóinkal közleni el nem mulattjuk.” A részletes terveket csak az 5. árkus után adják egy 6 oldalra terjedő összefoglalásban, amelyeket ők maguk is az „Ujság tzéljának és intézeteinek előadása”-ként fognak fel. Ez az utólag adott ajánlás megmutatja, hogy gyakorlatot szerkesztők irányítják a lapot. Különösebb szerkezeti egység nélkül tárgyalják a gazdasági ismereteket, minden hozzáfértőt csatlakozásra buzdítanak, hisz a legfőbb feladat, hogy egyrészt a külföldön már bevált gazdasági eredményeket megismertessék az olvasókkal, s másrészt megadják a lehetőséget a hazai eredmények köz-

⁴ Ezt a feltevést erősíti meg FÖLDI János levele is, melyet e gazdasági lap 33. száma közöl „E' 's ez” aláírással Hadházáról. (A megfjtést SZILY Kálmán: *Az első magyar gazdasági folyóirat*. Magy. Könyvszle. 1898. 270—272. lapjáról vettem.) FÖLDI — aki levelében elismeri az igyekezet hasznosságát és szükségességét — féltetve a lappal szembeni korábbi idegenkedését beáll a rendes előfizetők közé, amikor látja, hogy „Magyar pennára került az Igazgatás”. Tehát ő szintén úgy tudta, hogy német szerkesztő állt kezdetben a lap élén.

⁵ FERENCZY József: *A magyar hírlapirodalom története 1780—1867*. Bp. 1887. KERESZTY István: *A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705—1867*. Bp. 1916. DEZSÉNYI Béla: *A magyar hírlapirodalom első százada 1705—1805*. Bp. 1941. DÓCZY Jenő—WELLMANN Imre—BAKÁCS István: *A magyar gazdasági irodalom első századainak könyvészete (1505—1805)*. Bp. 1934. — Viszont a *Mezei Gazdaságot mint önálló művet* említik: DANIELIK József: *Magyar írók életrajzgyűjteménye*. Pest, 1858. A kiegészítő 2. kötetben DECSY munkái között felsorolja „A mezei gazdaságot tárgyzó jegyzések”-et, mint 1811-i bécsi kiadványt (nyilván téves a kiadás éve); PÁNTZÉLNál nem említi. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkáiban* DECSYNél 1800—1801. évre teszi tévesen a szerkesztést (1893, II. 732. l.); PÁNTZÉLN munkái között is felemlíti (1905, X. 255. l.). PETRIK Géza: *Magyarország bibliographiája 1712—1860*. PÁNTZÉLNál felsorolja (1891, III. 34. l.), DECSYNél az életrajzban nem említi, de a „Jegyzések” címszónál igen (1890, II. 273. l.). PINTÉR Jenő *Magyar irodalomtörténete* IV. Bp. 1931. 81. l. (DECSY) és 84. l. (PÁNTZÉLN) mint közösmunkát említi a *Mezei Gazdaságot*. Az OSZK-ban szintén a könyvraktárban akadtunk rá, s most helyeztük át a Hírlaptárba.

ismertté tételére. Mint különleges ajándékot helyezik kilátásba a „rajzolatokat”, hogy azokból jobban megismerhessék a növényeket, az épületeket vagy a „makhinákat”. (Sajnos, ez utóbbiakból egyet sem adtak.)

A periodicitást és a terjedelmet tekintve, a következők a terveik: minden 3 hónap alatt adnak „6—6 árkust; egy-egy Tsomó nevezet alatt: következő képpen esztendő alatt 4 Tsomót, . . . a’ mellyek az esztendőnek végén egy 4 Tsomókból áll meg lehető nagyságú könyvet fognak tenni.”⁶

Sajnos a nagy tervek nem válhattak valóra. A *Mezei Gazdaság* első csomójának, vagyis első negyedének kezdő ívén még szerepel a címén kívül a dátum is, mely szerint „1801, Jul, Aug. Sept.”-i anyagot tartalmaz. De mindjárt, az első negyedévben jelentkeznek a nehézségek: az első csomó befejező íve csak a december 18-i számmal kerül szétküldésre. Ezt megelőzően dec. 11-én küldik szét a fenn már ismertetett előszót és az első csomó címlapját, mely ismét változtat a címen, amennyiben *A’ Mezei Gazdaságot Tárgyázó Jegyzések*-nek nevezi.⁷ (Érdekes, hogy a szerkesztés mennyire lazán kezeli saját melléklapjának címét. Így pl. a *Magyar Kurir* 1801. szept. 4-i és okt. 30-i számában „Mezei Gazdálkodás”-nak nevezi lapját, melyet már korábban rendszeresen „Mezei Gazdaságnak” jelzett.) Az 1801. év negyedik negyedére tervezett csomó ívei csak dec. 25-én indulnak, aztán gyors egymásutánban úgy jelennek meg, hogy 1802. febr. 26-ára már a szerkesztők lerójják tartozásukat, és mindössze kéthavi késésben maradnak. (Valószínűleg a megkésés volt oka annak is, hogy a 2. csomó fejlécéről lemaradt a dátum, így terelve el a figyelmet a lemaradásról.) Az 1802. év első csomójának első ívét márc. 12-én küldik, a következőt két hét múlva, aztán májusban kettőt, június és júliusban egyet-egyet, ami egyben az utolsó levél lett, bár még november 30-ig, úgy látszik, reménykedett a szerkesztőség, mert csak ekkor jelentette be a következőket: „Ebben az esztendőben a’ papiros, a’ betű szedőknek ’s nyomtatóknak munkájuk nagyon drágulván, ’s jövedelmünk sem lévén annyi, hogy ujságjainkal együtt az Egyiptom historiáját,⁸ és a’ mezei Gazdaságbéli ujságokat is, tetemes kárunk nélkül nyomtattathassuk: tanácsosabnak tartottuk, elsőben az Egyiptom historiáját el végezni, ’s azután a’ mezei Gazdaságot tárgyázó jegyzéseinket tovább folytatni, melly miatt, a’ ki a’ jelenvaló nagy drágaságot jól meg fontolja, reánk meg nem nehezten.” Az ígértből azonban semmi sem lett, pedig az utolsó ívben még utal is a következő csomó anyagára, hogy ti. egy „érdemes Alföldi Honfinak betses munkátskáját” fogják közölni a szőlőművelésről, borszűrésről és bortartásról. Még korábban is találunk utalást arra, hogy az 1802. évi 2. csomóra is van anyaguk.⁹ A megszűnésnek oka tehát valóban

⁶ Ajánlás V. 1.

⁷ Teljes cím : „*A’ Mezei Gazdaságot Tárgyázó Jegyzések A’ Mellyeket a’ külföldi szorgalmatos mezei Gazdáknak, és ezen minden tekintetben igen szükséges és hasznos mesterséget gyarapítani igyekező Tudós Társaságoknak írásaikból ki szedegetni, és a’ két Magyar Hazából érkezendő hasonló tárgyú levelekkel egygyütt a’ köz jönnek elő mozdittatása végett, apródonként közönségesekké is tenni szándékoznak A’ Magyar Kurirnak Irói.*” (A csomókhoz adott címlapok e szövege változatlan marad attól kezdve végig.)

⁸ „*Egyiptom ország rövid históriája*, mellyben annak régibb s később időkbéli boldog s boldogtalan sorsa, egyszersmind természeti, egyházi, polgári tudomány mesterség- és kereskedésbéli, nem külömben hadi állapotja summásan le vagyon írva D. Decsy Samuel által Bácsben, 1803. esztendőben”. 8°, VIII, 424 l., 1 térkép (CZETTER S. metsz.). 1798. dec.-tól 1802. nov. 30-ig rendszertelen időközökben mellékeltek a mű íveit toldalékképpen a *Magy. Kurir*hoz. Az önálló kiadványhoz 1803. „Sz. András havának 12-ik napján” írta DECSY az „előljáró beszédet”. (DANIELIK és SZINNYEI 1811-re teszik — tévesen — a megjelenése idejét.)

⁹ Az 1802. apr. 2. szám közli, hogy a Hódmezővásárhelyről beérkezett tudósítások, levelek közül több kap feleletet; majd „a M. K. az az írója fog felelni . . . a II. köt. 2. tsomójában, aki a tavalyra ki jött 2-ik Tsomót ki adta”.

nyomdai természetű és nem szerkesztői nehézség lehetett. Egyéb forrásokból is tudjuk ugyanis, hogy az 1801–1802. évben nőtt a háborús időkre jellemző anyagihiány, fokozódott a drágaság, emelkedett a munkabér; a szerkesztők tehát komoly küzdelmet folytattak a lap fenntartásáért.

A nyomdával amúgyis nehézségek voltak. Ezek a nehézségek nem csupán a papír és nyomtatás költségei miatt jelentkeztek, hanem „a betű szedő és könyvnyomtató legények ritkaságok miatt, ...sokszor három-négy hétig is el hevert írásunk a tipografiában”, mert nem volt más „magyar írást olvasni 's szedni tudó legényünk”, mint a főlap szedője, — panaszkodik a szerkesztő.¹⁰

A *Mezei Gazdaságot* negyedévenként, azaz csomónként felváltva szerkesztette PÁNTZÉL Dániel és DEOSY Sámuel. Témakörük gazdagnak mondható; nagyobb cikkeik a gabonaraktárakról, indiai kávéról, sáfrányról, földi mandula ésogyoróról, indiai nádmézzel, egy Bécs melletti méhészetéről szólnak. Nem sikerült teljesen megvalósítani az azt a célkitűzést, hogy a honi gazdák mintegy egymást világosítsák fel közérdekű leveleikkel. Van azonban egy témakör, ahol megközelítették ezt a célt: a gabonaüzögre vonatkozólag az ország különböző részéről kb. 20 levelet közölnek, amelyeken keresztül élénk vitát alakítottak ki. Gyakorlati értékűek az úgynevezett „elegyes dolgok”, amelyekben külföldi eredményekről hallunk és gyakorlati utasításokat kapunk ezeknek felhasználására nálunk.

A szerkesztési tervek között szerepelt a növények, gazdasági gépek és épületek rézmetszeteinek kiadása is. Ez a dicséretre méltó és nagyvonalú terv a nehéz viszonyok között elég szerényen valósult meg. Csomónként, vagyis negyedévenként két kézzel színezett rézmetszetet közölnek: a sáfrányról, földi manduláról és földiogyoróról. Ezekkel is mindig késésben vannak; a késést azzal indokolják, hogy nem kapnak olyan személyt, aki a színezést megfelelően elvégezné.

Amikor a szerkesztők a *Mezei Gazdaság* íveinek szétküldését megszüntették, a *Magyar Kurir* már hirdette (1801. július 3-i számában) az *Orvosi és Gazdasági Tudósításokat*, amelyre SÁNDORFFI József szervezi az előfizetést.¹¹ Ez a lap — bár elsősorban orvosi, de majdnem fele részben gazdasági — többszöri elhalasztás után végre 1803 februárjában megindult. A laptervek a *Magyar Kurir* szerint a következők: „hetenkint kijönnek az árkusok, hogy esztendő végével 4 tsomóba lehessen szedni, s így négy darabba kötni. Minden negyedik vagyis utolsó darabnak a végére készül egy lajstrom, melybe ABC betűinek rendje szerint minden belekerül”. Ezek a tervek csaknem teljesen azonosak a *Mezei Gazdaság* által megvalósítottakkal. Szinte arra kell gondolnunk, hogy SÁNDORFFI, aki szintén Bécsben volt ezekben az években, az erkölcsi támogatáson kívül gyakorlati ötleteket is kapott a *Magyar Kurir* szerkesztőitől.

Mikor SÁNDORFFI — valószínűleg saját hibáján kívül — nem válthatta be kellőképpen a hozzáfűzött reményeket, a *Magyar Kurir* szerkesztői ismét több teret adnak a gazdasági vonatkozású híreiknek. Az 1804. évi december 4-i számban biztatják is olvasóikat, hogy a házi és mezei gazdaságra vonatkozó tapasztalataikat írják meg, hogy leközölhessék. Már előbb, az októberi számokban „házi gazdasági jegyzések” cím alatt adtak is ilyen közléseket, ezekből azonban nemcsak melléklap, de még külön állandó rovat sem alakult ki. PÉTHE Ferenc megígért lapja késett 1814-ig, mégsem volt az ország teljesen gazdasági lapok nélkül. 1801–1802 között a *Mezei Gazdaság*

¹⁰ *Magy. Kurir*. 1801. 686. l.

¹¹ Erre az újságra vonatkozóan l. BUSA Margit cikkét: *Az Orvosi és Gazdasági Tudósításokról*. *Magy. Könyvszle.* 1957. 4. 379–381. l. Itt kell megjegyeznünk, hogy az e lapot hírül adó első hirdetés nem a *Magy. Kurir* okt. 27-i, hanem már a júl. 3-i számában jelent meg. Ezenkívül, hogy SZINNYEI említ még 3. számot is a *Magyar Írók*, III. köt. 682. lapon FÖLDI Jánossal kapcsolatban.

jelent meg, majd SÁNDORFFI részben gazdasági lapja az 1803. évre adott valamit, az 1804-es évtől pedig a *Magyar Kurir* próbált gazdasági híreket hozni; az 1813-ban megjelent *Gazdaságbéli Gyűjtemény* — mint KULTSÁR István *Hazai és Külföldi Tudóstítások* c. lapjának melléklapja — hidalja még át ezt a hosszú pihenőt. Közben pedig az ugyan- csak előfizetés alapján részletekben közzétett PETHE-féle elméleti és gyakorlati gazdaságtan¹² csökkentette a gazdasági ismeretek után vágyakozó olvasók hiányérzetét.

NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ

A Vereinigte Ofner und Pester Zeitung röplapsorozat-melléklete Napoleon 1805. évi háborújáról. NAPOLEON harcairól a korabeli periodikák állandó rovatokban bőséges híryanaggal számoltak be, a csaták kimeneteléről számtalan röplap jelent meg, csak a harcokról szóló, újságmellékletként, periodikusan kiadott haditudósító röplapsorozatot nem ismertünk eddig. Most előkerült egy, a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* 1805. nov. 14—dec. 12-ig minden számában „Mit besondernern Kriegsnachrichtlichen Beilagen Nro ...” szöveggel hirdetett röplap-melléklet. A hirdetett rölapok 1—25. számát megtaláltuk a Keszthelyi Helikon Könyvtárban, és az Országos Széchényi Könyvtár Plakáttárában a teljes sorozatot, vagyis az 1—26. számot. Budán jelent meg, naponta, 1805. nov. 13—dec. 8-ig. Quart alakú, német nyelvű, terjedelmét a híryanag mennyisége szabta meg. Legtöbb szám egylapos, de van négylapra terjedő nyomtatvány is. Az egyes rölapokat nem a közös cím kapcsolja össze, hanem a fejléc helyén feltüntetett sorozatszám.

A *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* indokolja már az első röplap megjelenésekor, nov. 14-én, hogy miért volt fontos haditudósító mellékletének a kiadása: „Se. Königl. Hoheit der Erzherzog Palatin geruen den deiden Städten Ofen und Pest täglich eingehende Kriegsnachrichten durch das Ofner Zeitungscomptoir gnädigst mitzutheilen, welche in unseren Zeitungsblättern, auch zur Kenntniss der übrigen Landesbewohner werden gebracht, und nach den Numern (wie schon heute geschicht) beigelegt werden.” A röplapsorozat első számán is a kiadásának fontosságáról olvassunk: „Da es die gegenwärtigen Zeitumstände erfordern, zur allgemeinen Beruhigung des Publikums die neuen Kriegsereignisse öffentlich bekannt zu machen; so wollen Se. Königl. Hoheit der Erzherzog Palatin, täglich dieserwegen Nachrichten ertheilen lassen, und heute sind nachstehende Berichte angekommen.” A háborúskodás befejeződése után a rölapok megszűnését a főlap jelenti be: „Mit der Kriegsnachrichtlichen Beilage Nro. 26 seit welcher keine weiter mehr hier erschienen ist.” A főlap csak szerdán és szombaton jelent meg, ezért a naponta megjelent mellékletek sorozatszámait összevontan hirdeti: „Nro 2. 3. 4., Nro. 5. 6. 7. 8.” stb.

A napi hírközlés fontosságát indokolja a *Magyar Kurir* 1805. okt. 22. száma is, mely a *Wiener Zeitung* hírdetéseit teszi közzé magyarul: „Mint hogy Bétsi Udvari, vagy Bétsi Német Ujjság, és a rendkívül való Haditudósítás vagy Extra-Blatt nevezetek gyakran fordulnak elő: ezeknek esmérések végett tehát, mi is ide tesszük azon megjegyzést, a mellyet a nevezett Udvari Ujjság Kiadója ezen alkalmatossággal és ezen dolog eránt közönségessé tett:”, „A külömb külömb táborok, (úgymond) gyakran meggátolják fekvéseik által a posták járásait, és a külső Statusokból jövő tudóstítások, a mellyek

¹² PETHE Ferencz: *Pallérozott Mezei Gazdaság* c. nagyértékű terjedelmes művét három kötetben adta ki. (Előfiz. felhívás a M. K. 1802. aug. 6. 176. l.) Az I. köt. Sopronban jelent meg 1805-ben, a II. köt. Pozsonyban 1808—1813, a III. köt. Bécsben 1814-ben. Valószínűleg ezen a művén való fáradozás okozta, hogy az ígért gazdasági szaklapot csak e nagy munkája megjelenése után indította meg 1814-ben Nemzeti Gazda címmel.

a közönséges dolgoknak folyamatokról tudósíttatni kívánó Publicum figyelmetességét megérdemlik, gyakran azon napokon érkeznek-meg, midőn a Szeredán és Szombaton kijönni szokott Udvari Német Ujjság már kiadatott. Ezen fogyatkozásnak kipótolása végett tehát, vagy más szóval, hogy az ilyen fontos Hadi Tudósításoknak kiadattatásokat a következő Szeredáig, vagy Szombatig elhalasztani ne kelljen: erre nézve szokták azokat rend kívül való Toldalékoknak kiadni.”

A hadi tudósítások nagy része — úgy látszik ebből a hirdetésből — egy-egy újság kiadásában megjelent *Toldalék*. Mégsem találtunk NAPÓLEON korábbi és későbbi háborúiról szóló Magyarországon, újságkiadásban megjelent röplapsorozatot. Még az azonos címmel kiadott hadi tudósítások sem bizonyos, hogy sorozatszerűen összetartoznak. Ismerünk rölapokat az 1805. és 1809. évek háborúiról, melyekből több szám jelent meg *Kundmachung, Tags-Bereicht, Kriegsbegebenheiten* címmel, de nem találunk az egyes címek között röplapsorozatszerű összefüggést, még kevésbé bizonyítható, hogy valamely korabeli újság kiadásában, annak mellékleteként jelentek volna meg. Előfordul, hogy egy-egy rölap címe a megjelenése idejében rovatcím is valamelyik újságban. Csak megemlítünk példaképpen egy ilyen rölapot *Eventus Bellici* fejléccel jelent meg néhány latin nyelvű rölap, 1805. nov. 17, 23, 26, 30, dec. 4, 7. keltezéssel. A nov. 26-án kiadott rölap beleolvadt az *Ephemerides Statistico — Politicæ* című latin újságba: „Appendix ad Ephemerides Politici — Statisticæ. Eventus Bellici.” Ez a fejléc szövege, a lapszámozás a főlapét folytatja, 997—998 l., míg a többi rölap lapszámozás nélküli, ill. az okt. 23-i kiadás számozott, 1—8. lap. Az *Eventus Bellici* nem az *Ephemerides Statistico — Politicæ* számaival egy napon jelent meg, dátumozásuk nem azonos, sorszám hiányában azt sem tudjuk megállapítani, vajon naponta adták-e ki, mert csak a dec. 7-én megjelent kiadáson van sorszám, „Nro 23.” Az újság nem hirdeti, hogy *Eventus Bellici* című melléklete volna. Nem derül ki, hogy az *Eventus Bellici* röplapsorozatnak tekinthető-e, melléklete-e az *Ephemerides Statistico — Politicæ* című újság 1805. évi kiadásának, ha igen akkor mikor indult, mikor szűnt meg, és hány szám jelent meg belőle.

Csak a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* hadi tudósító mellékletéről vannak pontosabb adataink. Ez az újság melléklete első számának a kiadásánál azt is bejelenti, hogy naponta jelenik meg. Híreit pedig olyan hivatalos tudósításnak tekintették az olvasók, mint ezt a *Magyar Kurir* 1805. okt. 22-én a hadi tudósítások ismertetéséről közzétett hirdetésben olvassuk: „A valóságos tiszta igazság leszen megismertető tizmek ezen Toldalékoknak minden esetben, még akkor is, midőn a változandó hadi szerentse az ellenségnek kedvezend.” A hadi tudósítások híreinek megbízhatóságát azért kellett kiemelni, mert pl. az 1789-es harcokról nem hivatalos közeg, hanem az újság levelezői tájékoztatták a szerkesztőt — mint ezt a *Magyar Kurir* 1789. jún. 27-én közzétett felhívása bizonyítja: „A kik a táborozó helyekről ezen háború alkalmatosságával bizonyos Tudósításokat küldenek hozzánk, azok küldjék-bé Titulussakat-is, és a háború után-is 3 esztendeig ingyen újságokat küldünk az illyeneknek. Hozzánk küldött Leveleiket pedig ne féltsék, hogy senki meg-lássa. Az azt vizsgáló Úr ki-huzza azt a mi Levelünkéből, a mi nem oda való, másnak pedig nints hatalmában tudákozni mit irt.”

A *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* 1805. évi röplapsorozata valóban a lakosság hiteles háborús hírforrása, úgyannyira, hogy aki nem járatta az újságot, s így avval együtt nem kapta kézhez, pénzért is megvásárolta az egyébként ingyen, az utcán is osztogatott rölapmellékleteket. A főlap 1805. nov. 21-én felhívással igyekezett megakadályozni a mellékletek jogtalan árusítását: „N B. Es sind beim hiesigen (Ofner) Zeitungscomptoir Klagen eingelaufen, dass die seit einiger Zeit hier erscheinenden Extrablätter hie und da für Gelb verkauft werden. Man macht daher dem resp. Publikum von Ofen und Pest bekannt, dass jene Extrablätter unentgeltlich vertheilt, und

von dem Unternehmer dieser Zeitung an die löbl. Obrigkeit beider genannten Städte abgegeben werden, die dieselben durch ihre Trabanten von Gasse zu Gassa, ebenfalls unentgeltlich, austragen lässt." A nov. 27. után kiadott röplapszámokra a dátum alá nyomtatták, hogy „Unentgeltlich.”

BUSA MARGIT

Egy Lúdas Matyi-kiadás további példánya. MILHOFFER Alajos közleménye megismertet bennünket egy Nagyváradon 1815 és 1817 között nyomott *Lúdas Matyi*-kiadás első ismert példányával (*Magy. Könyvszle.* 1959. 202–203. l.). Hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy az Országos Széchényi Könyvtár példányán kívül ugyanebből a kiadásból még egy szép és ép példány található dr. FORGÁCS Béla (Budapest) magángyűjteményében. Ez a példány mindenben megegyezik az Országos Széchényi Könyvtárával. Borítólapja ennek sincs, de — láthatóan — nem is volt soha.

SCHIEBER SÁNDOR

Guzmics Izidor a pécsi könyvtárról. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár történetéhez.) GUZMICS Izidor, KAZINCZY egykori híve és levelezőtársa, bakonybéli apátoskodása idején, 1835 szeptemberében látogatást tett Pécsen. A látottakról röviden így számol be napójában:¹

„... Itt [ti. Pécsen] megnézegetéink mindent; az új iskolai intézetet, a két könyvtárt, mellynek egyike egészen Szepesy könyveiből áll. Itt minden nemes ízléssel készült, tágas és tiszta. Megnézénk a roppant templomot, mellynek külje egyetlen, belje tiszteletre gerjesztő. Fölmenénk a négy toronynak egyikébe. Látni az előttünk elterült gyönyörű vidéket. A nem püspöknek, hanem inkább sz. Ferencz fíjainak készült püspöki lakban épen a levéltár volt munkába, mellyben minden átvizsgálva, följegyezve, külön osztályozva. Egy billiárd is ötilik szemembe; de a püspök nem billiárdoz, pedig ez volna neki hasznos mulatság, de sakkoz s ez nem neki való.”²

A könyvtár történetét foglalkozó irodalom nem említi GUZMICS naplóját. Minthogy a bakonybéli apát megjegyzése az új iskolai intézettel és a két könyvtárral kapcsolatban némi félreértésre ad alkalmat, úgy véljük, talán nem lesz felesleges a kérdés tisztázásának megkísérlése. Annál is inkább, mivel az egykorú beszámolók és leírások kivétel nélkül csak egy neves pécsi könyvtárról írnak, KLIMÓ György gyűjteményéről, azaz a püspöki könyvtárról, amely utóbb egyetemi könyvtárrá lett. HAAS Mihály baranyai monográfiája,³ a kor fontos gazdasági, művelődésügyi és statisztikai forrásmunkája, szintén egyetlen könyvtárat ír le, noha részletesen beszámol SZEPESY működéséről.

A GUZMICS naplójában említett „új iskolai intézet” a rendelkezésre álló adatok szerint voltaképpen a mai Pécsi Egyetemi Könyvtár épületével azonos. Ezt a klaszszicista stílusú, emeletes épületet SZEPESY Ignác emeltette 1830-ban, százezer váltóforintos költséggel, a jogakadémia (lyceum) otthonául.⁴

¹ *Guzmics Izidor apáti naplója* Sörös Pongrácz közlésében. Irod. Tört. Közl. 1903. 346. l. A napló a pannonhalmi levéltárban, Act. Abb. Bakonbeliensis fasc. 8. nr. 22. alatt található.

² Saját kiemelésem.

³ *Baranya*. Pécs, 1845. 350 l. (A magyar orvosok és természetvizsgálók hatodik nagygyűlése alkalmából megjelent „emlékirat”.)

⁴ SZAUTER Antal: *Emléklapok B. Szepesy Ignác néhai pécsi püspök arcképeinek... teleplezési ünnepélyéről*. Pécs, 1869. 33 l.

Utóbb mégsem az egész jogakadémia került az épületbe, mivel SZEPESY megvette a megyétől a pálosok Fő utcai (ma Kossuth L. u.) elhagyott rendházát, amely alkalmasabb volt e célra. Ennek következtében a mai könyvtár épületében csak a bölcséleti és teológiai előadásokat tartották, az előbbieket 1852-ig, az utóbbiakat az 1880-as évek derekáig.⁵

Az előadások megkezdése után néhány évvel itt kapott helyet a püspöki könyvtár is, amelynek eredeti otthona az alapító KLIMÓ György rendelkezése folytán, a püspöki palota délnyugati szárnyán levő zömök torony volt. 1832. szeptember 5-én kelt levelében SZEPESY Ignác elrendelte, hogy a püspöki palotában elhelyezett gyűjteményt szállítsák át az újonnan emelt épületbe, és ott az emeleti két teremben helyezték el, ahol előbb a filozófiai előadásokat tartották. A harmadik teremről úgy intézkedett SZEPESY, hogy az nyilvános olvasóterem legyen, s mint ilyen, álljon mindennap a látogatók rendelkezésére, kivéve az ott tartandó nyilvános vizsgák és vizsgaelőadások napjait. Levelében azt is elrendelte még SZEPESY, hogy ezekről az időpontokról a kifüggesztett táblákon időben értesíteni kell az olvasóközönséget.⁶

A *Társalkodó* pécsi levelezője így írja le a könyvtár új otthonát: »... nem hallgathatom-el a' püspöki nyilvános könyvtár' új épületét, melyet finom izléssel 's tetemes költséggel alapjaibul emelt-föl fentisztelt Püspökünk. A' könyvtár felső emeletét foglalja-el 's különösen két tágos teremet a' halhatatlan emlékezetű KLIMÓ György pécsi püspök' könyvtára tölt-be, közöttük az azoknál még tágasb olvasó-szoba, mellyben számos külföldi 's csaknem minden hazai újság 's folyó-írás püspöki költségen megszerzve, mindig készen áll az olvasók' 's tanulni kívánók' számára. E' tágas olvasóterembe szándékozik püspökünk tulajdon válogatott könyvtárát 's az eddig-is saját költségein a' könyvtár' számára vett újabb munkákat helyezni 's közhaszon végett nyilvánossá tenni. Itt lakik a' könyvtár' öre-is négy teológiai tanítóval. Ugyan ezen épületben földszint egyéb alkalmatosságokon kívül van még két iskola-is a' teológiai leczkék' számára ..."⁷

A KLIMÓ-féle gyűjtemény mintegy tizenötezer kötetre rúgó állománya SZEPESY rendelkezésének értelmében tehát az emelet két szelős termében nyert elhelyezést. Az emelet harmadik, középső terme, amely a legközelebb fekszik az emeletre vezető lépcső torkolatához, olvasóterem lett, s egyben a vizsgák és disszertációk színhelye, de ugyancsak ide került a SZEPESY-féle gyűjtemény négyezernyi kötete is.⁸

Amikor GUZMICS Izidor Pécssett járt, a mai egyetemi könyvtár épülete még valóban új iskolai intézet volt, csak néhány éve működött benne a lyceum filozófiai és teológiai „tanszéke”. A bakonybéli apát naplójában említett két könyvtár pedig KLIMÓ György és SZEPESY Ignác gyűjteménye volt, mindkettő egy helyen, az akkori felső-oktatási intézmény épületében.

Gondolhatnók ugyan, hogy GUZMICS Izidor még a régi helyén, a püspöki palotában tekintette meg a SZEPESY-féle gyűjteményt, tekintve, hogy a *Társalkodó* levelezője 1833 nyarán még csak mint szándékot említi a SZEPESY-féle anyag átszállítását az új épületbe. Ennek a feltevésnek azonban ellene szól az apát előadásának sorrendje. Az „új iskolai intézet” után nyomban a „két könyvtárról” ír GUZMICS Izidor, azután a székesegyházról említi, s csak ezek után tér át a püspöki palotában tett látogatására. Ha a püspöki palotában tekintette volna meg GUZMICS Izidor a pécsi püspök könyv-

⁵ VASSKÓ Ilona: *A pécsi püspök könyvtár francia nyomtatványai és kéziratjai*. Pécs, 1934. 21. l.

⁶ A szeminárium igazgatóhelyetteséhez és prefektusához, NÉMETHY Jánoshoz intézett latin nyelvű levél egyes részleteit közli VASSKÓ i. m. 19—20. l.

⁷ 1833. 33. sz. júl. 13. (*Levélgyűjtemény Pécsről, jún. 25.*)

⁸ HAAS i. m. 314. l.

tárát, más volna feljegyzéseinek sorrendje, SZEPESY könyvtáráról a püspöki palotával kapcsolatban szólt volna.

A naplóban említett két könyvtár kérdésének nyitja véleményünk szerint a következőkben rejlik. Ma KLIMÓ- vagy püspöki anyagnak, KLIMÓ- vagy püspöki gyűjteménynek nevezi a köznyelv a bennük foglaltakkal együtt műemlékké nyilvánított három emeleti terem anyagát. (A teljesség kedvéért említsük meg, hogy ugyanebben a három teremben van elhelyezve az ún. kanonoki anyag is, a kanonokok által a püspöki könyvtárra hagyott könyvanyag is.)

GUZMICS Izidor pécsi látogatása idejében, vagyis SZEPESY életében, a KLIMÓ-féle anyagtól még élesen elkülönült az újabb keletű, akkoriban modernnek számító SZEPESY-féle gyűjtemény. Köztudomású volt, hogy SZEPESY Ignác számottevő módon gyarapította saját gyűjteményével a híres KLIMÓ-könyvtárat. A két bibliofil püspök könyvgyűjteménye akkor még nem alkotott egységet a köztudatban, amiként ma. GUZMICS Izidor ezért írt naplójában két pécsi könyvtárról. Látogatásának emlékét a könyvtárban a régi vendégkönyv két autográf sora őrzi:

„Guzmics Iszidor bakonybéli apát
Szept. 2d 1835”

HERNÁDY FERENC

A könyvtáriügy Győrött, a Tanácsköztársaság idején. Alig öt nappal azután, hogy március 23-án a szocialista párt győri pártvezetőségi ülése dr. POCÁNY Imrénét a város kulturális ügyeinek népbiztosává választotta meg, máris megjelent nyilatkozata legközelebbi művelődési elgondolásairól: „A tervek között elsősorban egy modern közkönyvtár megteremtése áll. Egyesíteni akarjuk a városi könyvtárral a püspöki könyvtárt, a népkönyvtárt, majd a meglévő anyagot kiegészítve modern szociológiai könyvekkel, megnyitjuk a közhasználatnak. A nyilvános városi könyvtár megvalósítása a lehetőségek szerint rövid idő kérdése lesz. Elrendezésében, kezelésében, a budapesti nyilvános városi könyvtár mintaszerű intézménye fog példaképpül szolgálni.” (*Győri Hírlap* (63) 75. sz. III. 30. 2. 1.)

A város közvéleménye, dolgozóinak művelődésre vágyó tömegei örömmel üdvözölték ezt a szándékot. Megnyilvánult ez a mindennapi beszélgetésekben és a hivatalos tanácskozások során egyformán —, emlékezik vissza GŐCZE Géza és KŐMŰVES József ezekre a napokra. A Győri és Győrmezei Szocialista Párt hivatalos lapja, a *Testvériség* erőteljesen kiáll a terv mellett:

A proletárállam a művelődésügyet sokkal fontosabb feladatának tekintette, mint az osztályállam. Ezért jelent meg már április elején a Forradalmi Kormányzótanács LIV. sz. rendelete a művelődésügy szervezéséről. E nagy fontosságú, mélyreható intézkedés azt tűzte célul, hogy gyökeresen átalakítsa a művelődés és oktatás eddig érvényben volt rendszerét. Elrendelte tehát a Forradalmi Kormányzótanács, hogy a Munkás-Katona- és Földműves Tanácsok kebelében művelődési osztályok alakuljanak. A művelődési osztály végrehajtja a tanács rendeleteit, a helybeli művelődési intézmények gazdasági ügyeit vezeti, ellenőrzi működésük szellemét, a tanulók fegyelmi ügyeiben önállóan intézkedik (az iskolabizottság útján), a helyi művelődésügy emelése érdekében kezdeményez és foganatosít, állást foglal gyermekszociális kérdésekben, minden helyi művelődésügyben a felettes tanácsnak véleményt ad.

„Örök szegényo marad Győrnek, hogy ilyen élénk forgalmú és gazdag város oly sokáig adósa maradt a kultúrának evvel az igazán fontos közművelődési intézménnyel, mikor más vidéki városok már régen létesítettek ilyen modern közkönyvtárakat.”

E rendelet szellemében választotta meg a győri munkástanács a város művelődési osztályát. Az osztály POGÁNY Imréné politikai megbízott elnöklésével megalkototta bizottságait és alosztályait. A könyvtár és múzeumügyek alosztálya ROTTENSTEINER Richárd, PALATINUS József, PÁLOS Ede, TÖRÖK Pál, POLGÁR Győző, SEFCSIK Ferenc, KISS Ferenc tagokkal alakult meg.

A városi közművelődési bizottság — ezen a néven szerepel több ízben az osztály — április 23-án tartotta meg első érdemleges ülését HALÁSZ János elnöklete alatt. Foglalkozott a színház, mozi, zeneiskola, tanoncoktatás, a győri iskolák, egy felállítandó gazdasági iskola kérdésével, néphangversenyek rendezésével és az egyik fő tárgysorozati pontként POGÁNY Imréné javaslatával: a városi közkönyvtár felállításával, könyvtárvezető kijelölésével. POGÁNYNÉ javaslatát elfogadták, így ezen a napon született meg az első hivatalos döntés a városi közkönyvtár ügyében. A munkástanács intézőbizottsága pedig 672/1919. D. sz. határozatával április 30-án dr. POLGÁR Győzőt bízta meg a győri közkönyvtár vezetésével.

A könyv, a könyvtárak ügye más vonatkozásokban is élénken foglalkoztatta a győrieiket. Az Egyetértés Dal- és Társaskör kimondta megszűnését. A felszámoló bizottság úgy határozott, hogy az Egyetértés gazdag könyvtárát továbbra is egységesen fenntartja és közös tulajdonába bocsátja a vasmunkások, a festő- és famunkások szakszervezeteinek. A könyvtár tehát e három szakszervezet együttes kezelésében továbbra is fennmarad s még szélesebb körben terjeszti a műveltséget, nyújt nemes szórakozást a dolgozóknak, mint eddig.

A pártszervezetek is megmozdultak. Az úJVárosi szocialista párt felkérte tagjait és barátait, hogy könyvadományokkal gyarapítsák most létesült könyvtárukat. „Nehéz, fáradságos testi munka után lelki szórakozás és szellemi táplálék után vágyunk, szórakozni és szórakozva tanulni akarunk”, írja az úJVárosi pártvezetőség „Könyvet a proletárnak!” című felhívásában.

A feloszlott katonatanács volt elnökét, SZÁSZ Gézát megbízták a győri vöröskatonák jóléti ügyeinek vezetésével. Szász nagyszabású tervet dolgozott ki azzal az alapfeltevéssel, hogy a katonai szolgálatmentes idejét hasznosan, szórakozva, de mindig önmagát művelve töltsse el. Minden kaszárnyában könyvtárat állítanak fel, melyhez az anyagot részben a volt tiszti könyvtárak adják, melyeket kiselejteznek, úgyhogy az új könyvtárban csak az igazán értékes művek maradhatnak meg. Vásárolnak nagy mennyiségű új, szocialista, kommunista könyvet és röplapokat is. Kaszinókat létesítenek olvasóteremmel, hogy az írott szó minél méltóbb keretek közt juthasson el az olvasó katonához. A terveket rövid idő alatt kívánták megvalósítani, ezért a győri helyőrség jóléti bizottsága kérte a város közönségét, hogy nélkülözhető népszerű könyveit küldje el a katonai olvasóteremnek. Kioszk, I. emelet. Ma a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár működik ezen a helyen.

A Munkástanács Intézőbizottsága május hó 15-én foglalkozott könyvtári kérdésekkel a vonatkozó országos rendelet alapján, és a következő felhívást bocsátotta ki:

„A közoktatásügyi népbizottság 24. K. N. sz. r. értelmében felhívjuk a megszűnt, vagy a felszámolás állapotában levő egyesületek, intézmények, társaságok volt elnökségét, esetleg titkárságát vagy irodáját, hogy legkésőbb 1919. évi május hó 21. napjáig igazolják alulírt alosztálynál (Városháza, I. em. 51. ajtó), hogy az id. rendelet 2. §-a értelmében könyvtáruk jegyzékét a közoktatásügyi népbizottság könyvtárügyi megbízottainak beküldték, ha pedig ezt eddig nem tették, úgy terjesszék be a könyvtári jegyzéket a fenti határidőn belül alulírt alosztálynak. A könyvtári jegyzéktől elkülönített külön jegyzékben kell feltüntetni a kölcsönzött könyvek címét, a kölcsönvevő nevét és lakását. A kölcsönvevők kötelesek a náluk levő könyvet alulírt alosztályhoz beszolgáltatni. Felhívunk mindenkit, akinek kezelés és őrizet nélkül maradt, vagy bármiképp veszélyeztetett magán- és családi könyvtárról tudomása van, továbbá mindenkit, akinek könyvünikum, vagy bármiféle nyomtatvány-ünikum van birtokában, hogy ezt alulírt

alosztálynak haladék nélkül jelentse. Aki e felhívásnak nem tesz eleget, a közoktatásügyi népbiztosság 24. K. N. sz. rendelete értelmében forradalmi törvényszék elé kerül. — Városi munkás- és katonatanács közművelődési osztályának könyvtárügyi alosztálya.” (Testvériség (2) 59. sz. 3. l.)

A művelődési osztály május 30-i ülésén a kulturális ügyek vezetője, dr. POGÁNY Imréné számolt be a könyvtárak helyzetéről. Bejelentette, hogy a városi és a püspöki könyvtár leltározása folyamatban van, de a munkástanács még nem vette át az egyesületi könyvtárakat, amire a közoktatásügyi népbiztosság rendelete kötelezi. A művelődési osztály erre átiratban felkérte a munkástanácsot, továbbá arra is, hogy a forradalmi művek rögtöni beszerzését engedélyezze. POGÁNYNÉ a továbbiak során tájékoztatta a jelenlevőket, hogy munkában van az ifjúmunkások könyvtárának mintajegyzéke, melynek alapján ezeket a könyvtárakat fel fogják állítani. Végül dr. POLGÁR Győző, a városi közkönyvtár vezetője arról referált, hogy elrendelte a könyvtár katalógusának elkészítését. A könyvtárban több mint 20 000 kötet fekszik, és így a katalógus elkészítése hosszabb ideig fog tartani.

A Munkástanács május 31-én tárgyalta a könyvtárügyi alosztály következő javaslatát:

1. A Munkástanács a Győr város területén található összes könyvtárakat, amelyek közművelődési intézmények, nem állami tanintézetek, hivatalok, egyházak, rendek tulajdonai voltak, a hozzájuk tartozó összes ingósággal és ingatlannal együtt köztulajdonnak tekinti és kezelésébe veszi. A szakszervezetek könyvtárai kifejezetten kivételt képeznek.

2. Utasítja a lakáshivatalt, hogy az ősszel megnyitandó városi nyilvános könyvtár számára megfelelő helyiség rekvirálásáról gondoskodjék, nehogy az a nagyarányú munka, mely teljes folyamatban van a könyvtárügyi alosztályban helyiség hiányában meddő maradjon.

3. A könyvtárügyi alosztályt felhatalmazza a Munkástanács, hogy a helybeli üzletekben ez idő szerint még kapható és a leendő városi nyilvános könyvtár modern kiegészítéséhez okvetlenül szükséges könyveket beszerezhesse, nehogy a késlekedés folytán fontos, és éppen a forradalomra vonatkozó művek a könyvtár számára örökre elveszenek.

A könyvtárügyi alosztály előterjesztését a Munkástanács egyhangúlag határozattá emelte.

ELEK Gyula vádbiztos ezzel kapcsolatban a fogház könyvtárának kiselejtezését és modern könyvekkel való felújítását kérte, mert a foglyoknak juttatott könyvek teljesen értéktelen fércmunkák. Indítványát a Munkástanács magáévá tette.

ZEMANEK Antal direktóriumi tag általában a ponyvairodalom termékeinek a lefoglalását és megsemmisítését kívánja. Javasolja, utasítsák a közművelődési bizottságot, hogy ezeket a ponyvaműveket, amelyek csak az idegeket és a fantáziát izgatják, de lehetetlen rémmeséikkel semmi hasznos célt nem szolgálnak, mint például a Nick Carter füzetek, az összes könyvesboltokban foglaltassák le és további terjesztésüket akadályozzák meg. Javaslatát általános helyesléssel elfogadta a Munkástanács. (Testvériség (2) 75. sz. 2. l.).

A Direktórium hivatkozással erre az ülésre június 4-én 1.555/1919. D. sz. alatt az alábbi utasítást adta a művelődési osztálynak:

„Művelődési Bizottság!

A Munkás- és Katonatanács május 31-én határozatilag kimondta, hogy utasítja a Művelődésügyi Bizottság könyvtárügyi alosztályát, vegye kezelésébe a Győrött található összes könyvtárakat. Kivételt képeznek a közhivatalok, szakszervezetek könyv-

tárai. Egyházi könyvtárak egyelőre az Egyházi Javak Direktóriuma által külön likvidálnak. Egyben utasítja a Munkás- és Katonatanács a Közművelődési Bizottságot, hogy kezdje meg a leltározás és egyéb munkálatokat haladéktalanul, hogy legalább a városi egyesített könyvtár a rendeltetésének átadható legyen.

A helyiség kérdését egy későbbi időpontban tárgyaljuk. — Intéző Bizottság határozatából a Direktórium.”

A művelődési osztály a szükséges intézkedéseket foganatosította, s végrehajtásukért a könyvtárügyi alosztályt tette felelőssé.

DRASKOVITS Jolán direktóriumi tag a Munkástanács képviselőjeként részt vett Budapesten a Kassa felszabadításának öröme rendezett országos ünnepeken. Ezt az alkalmat felhasználta arra is, hogy a különböző népbizottságoknál eljárjon a várost érdeklő ügyekben. Így tárgyalt a közoktatásügyi népbizottsággal is az ifjúság munkások neveléséről. Ezzel kapcsolatban ígéretet tett a népbizottság, hogy rövid időn belül megfelelő könyvtári anyagot küld Győrbe, amely alapja lesz a felállítandó ifjúság munkások könyvtárnak.

A szocialista-kommunista munkások győri pártvezetősége már régebben felvette azt a gondolatot, hogy a szervezett munkások részére olvasó- és társaskört létesít. Most, hogy a katonaság kiűrtette a Kioszk helyiségeit, a pártvezetőség úgy döntött, hogy itt valósítja meg elgondolását. Az olvasókör helyiségein kívül a társas összejövetelek céljára is biztosítottak lehetőségeket. Intézkedések történtek az olvasóköri könyvtár felállításáról, könyvekkel, hírlapokkal, folyóiratokkal való ellátásáról.

A közművelődési bizottság (művelődési osztály) továbbra is behatárolt törődött a könyvtári kérdésekkel. Június 11-én tartott ülésén dr. POGÁNY Imréné bejelentette, hogy a könyvtárak katalogizálásánál az 5000-dik számnál tartanak. Örömmel közölte, hogy az egyesített közkönyvtár helyiségéül a Munkás- és Katonatanács Intéző Bizottsága a volt Kereskedelmi és Iparkamara épületét jelölte ki. A közművelődési bizottság kéri a direktóriumot, hogy az Iparkamara mellett elterülő üres telket engedje át a könyvtár céljaira. Ezen a területen a szükséges pótépitkezéseket eszközölnék, nagyobb részét azonban parkírozónak, úgyhogy nyáron a szabadban, árnyas helyen, fák alatt lehetne olvasni.

Győr város és Győr vármegye Direktóriumát is foglalkoztatta a könyvtárügy. 1327/1919. D. sz. alatt 13-án az alábbi felterjesztést küldte a Közoktatásügyi Népbizottságnak :

„A Győr városi és megyei közművelődési osztályának a fennálló könyvtárak átvétele tárgyában 508 sz. alatt kelt előterjesztését idemellékelve amidőn felterjesztjük, kérjük, hogy az átvett könyvek bekötési munkálataira, valamint a bútorzatok, továbbá a városi nyilvános könyvtár modern kiegészítéséhez szükséges könyvek beszerzésére 120 000 koronát a Győr városi és megyei művelődési osztályának kiutalni szíveskedjék. — Direktórium.”

A munkástanács június 14-i ülésén dr. POGÁNY Imréné nagy beszédet mondott a művelődési kérdésekről, első sorba helyezve a könyvtármozgalmat. Többek között ezeket mondotta: „Ha van egy program, amely nem rombolni, hanem építeni hivatott, úgy ez a közművelődés programja. A szellemi tőkét, mely eddig szintén kevesek tulajdonát képezte, közkinccsé kell tenni. A győri könyvtárak nagy szellemi vagyont képviselnek. A városi könyvtárban, a püspökvárban, a karmelitáknál, a bencésekénél és egyéb helyeken sok-sok könyv van, a kötetek száma messze túlszárnyalja a százezret. Ha az összes győri könyvtárakat egyesítjük, megvetjük az alapját Győr modern nagy közkönyvtárának, a volt Iparkamara épületében. A központi könyvtáron kívül kerületi könyvtárakat létesítünk, hogy a hasznos és jó olvasmány könnyebben hozzáférhető legyen.”

Bejelentette továbbá, hogy az összes hatósági, szakszervezeti, egyesületi könyvtárak anyagát egy nagy központi katalógusban dolgozzák fel. Ez nem azt jelenti, hogy az érintett könyvtárakat meg akarnák rövidíteni, vagy netán a szakszervezeti könyvtárakat feloszlatni, hanem csupán azt, hogy ezzel számontartják, hogy az egyes könyvek hol találhatóak. Szólt arról is, hogy a könyvtárhálózat kiszélesítése érdekében a gyárakban is fel fognak állítani kisebb könyvtárakat. A munkástanács POGÁNYNÉ jelentését helyeslőleg tudomásul vette.

Mint ismeretes, az egyházi vagyon felszámolása s vele együtt a könyvtárak átvétele ebben az időben már folyamatban volt. Az egyházi vagyonok győri direktóriumára ezzel kapcsolatban június 20-án az alábbi iratot intézte a város és vármegye direktóriumához:

„Az egyházi vagyonok likvidálásával kapcsolatban az egyházi épületekben levő könyvtárak átvételére az egyházi vagyonok direktóriumára külön bizottságot alakított, mely szakszerűen és szabályszerűen folytatja az egyes könyvtárak katalogizálását, illetve rendezését.

A könyvtárak ilyen részletes alakban történő átvétele hátráltatja a likvidációs munkálatok befejezését. Ezzel az átvétellel és átadással bármily hasznos legyen is a végzett munka, nem egyeztethető össze a könyvtárrendezés, mert ez a munkálat már a könyvtárak további célszerű fennállásának munkájába kapcsolódik be.

Arra kérem a Direktóriumot, hogy a likvidáló bizottságok által átvett könyvtárak rendezésére, amennyiben ezt szükségesnek tartja, egy külön bizottságot küldjön ki, amely működését a Direktóriumtól nyert felhatalmazás alapján fogja megkezdeni és a Direktóriumnak lesz felelős.

Az egyházi vagyonok direktóriumára a most működő könyvtárbizottságot e címen nem veszi többé igénybe, viszont a Direktóriummal esetről-esetre közölni fogja a likvidáló bizottságok által átvett egyházi könyvtárakat. Jelenleg az alakítandó könyvtár bizottság működését megkezdheti a helybeli kármelita rendház és a püspökvár könyvtáraiban. — Kertay Sándor, a vallásügyi likvidáló népbizottság Győr városi ellenőrző kiküldöttje.” (1886/1919. D. sz.)

A Direktórium a művelődési osztály útján megtette a szükséges intézkedéseket.

Láttuk, hogyan alakultak ki a győri nagy városi közkönyvtár létesítésének tervei. A könyvanyag és helyiségkérdés nagyjából megoldott. A berendezés, bútortatokkal való ellátás azonban még hátra volt. Ezért kell megemlítenünk a Munkástanács Intéző Bizottságának július 4-én kelt határozatát. Az Intéző Bizottság egyhangúlag kimondta, hogy az elhagyott megyei kastélyokban az általános rekvirálási rendeletekben megállapított mennyiségen felüli bútort igénybe veszi. A tulajdonosnak visszahagy három szoba bútort. Az ezen felüli mennyiséget a Győr városi és megyei közellátási hivatalnak adja át és pedig azzal, hogy a muzeális értékű bútorok és tárgyak a Győr városi és megyei múzeumba helyezendők el. A közellátás szempontjából felhasználható bútorokat az igénylő városi és megyei proletárok között fele-fele részben kell kiosztani. A sem muzeális, sem közellátási szempontból figyelembe nem vehető bútorok pedig a felállítandó közkönyvtárban és olvasóteremben használandók fel.

Július hónapban két új könyvtár nyílt meg Győrben. Az egyik a vasasoké. SRIK Károly a vasas szervezet taggyűlésén jelentette be, hogy könyvtáruk 7-én kezd meg működését. Hangsúlyozta, hogy a könyvek visszaadását erősen ellenőrizni kell oly formán, hogy a gyárakból kilépő elvtársak csak úgy kapják meg járandóságukat, ha előbb a szakszervezetekkel szemben fennálló kötelezettségüket rendezték. Könyvtári óra minden kedden és pénteken 5—7-ig, vasárnap 9—12-ig lesz.

Az ifjúmunkások könyvtára július 23-án kezdett kölcsönözni. Szerdán és szombaton 3—5-ig tartottak nyitva.

A városi közkönyvtár rendezési munkái ezalatt tovább folytak, de nem ment simán a dolog a kölcsönzők hanyagsága miatt. Ezért a könyvtár vezetője, dr. POLGÁR Győző 2270/1919. D. szám alatt a következő előterjesztést tette:

„Tisztelt Direktórium!

Győr város közkönyvtárának rendezését nagymértékben megnehezíti, hogy sokan, akik könyveket kölcsönöztek — némelyek már évekkal ezelőtt —, ismételt felhívásra sem szolgáltatják azokat vissza. Minthogy a kikölcsönzött könyvek között nagy értékű és újból nehezen beszerezhető művek is vannak és minthogy a késedelmes kölcsönzők hanyagsága a közösség sérelmével jár, tisztelettel előterjesztést tesznek aziránt, méltóztassék a következő szövegű hirdetményt sürgősen kibocsátani és a lapokban közzétenni :

Hirdetmény

Felhívjuk mindazokat, akiknél Győr város közkönyvtárából kikölcsönzött könyv van, hogy azokat 3 napon belül a könyvtárba (Városház, I. em. 51. ajtó) minden további felszólítás nélkül feltétlenül visszaszolgáltassák.

Aki e felhívásnak eleget nem tesz, attól az élelmezési jegyeket megvonjuk és a forradalmi törvényszék elé állítjuk. — Győr városi és megyei Direktórium.”

A Győri Olvasó Egylet könyvtárával kapcsolatban — melyet szintén egyesítettek a városi könyvtárral, hasonló értelmű felhívás jelent meg.

Ugyancsak a rendezési munkák meggyorsítását szolgálta a 2563/1919. D. sz. alatti könyvtárvezetői előterjesztés is.

„A Győr Városi Művelődési Bizottság t. Intéző Bizottságának, Győrött.

A munkástanács határozata értelmében egyesítendő könyvtárak anyagának feldolgozása oly nagy munkával jár, hogy ennek elvégzése a jelenlegi munkaerővel lehetetlen. Legalább két könyvtári gyakornokra volna még szükség, és pedig olyanokra, akik úgy a latin nyelvben, mint a német, esetleg francia, angol stb. nyelvekben jártasak.

Javasolom ezért, könyvtári gyakornokokul Németh József és Csillag József középiskolát végzett ifjúmunkásokat a szabályszerű illetményekkel alkalmazhassa a városi közkönyvtár. — dr. Polgár Győző a közkönyvtár vezetője.”

A művelődési osztály intéző bizottsága az előterjesztést pártolólág terjesztette 1059/1919. sz. alatt a győri Munkástanács Intéző Bizottságához, ahol az ügy július 23-án kedvező elintéztést nyert.

A munkástanács művelődési osztályának intéző bizottsága július 22-én foglalkozott utoljára a város kulturális ügyeivel. Ezen az ülésen megállapították, hogy a művelődési osztálynak, valamint alosztályainak eredményes működése elé minden oldalról súlyos akadályok merülnek fel. A politikai vezető hatóságok félreismerik ennek a munkának a jelentőségét s nem foglalkoznak vele olyan áldozatkészséggel, mint kellene, sőt olyan dolognak vélik, amelyekről ráérnek legutoljára gondolkodni. Több példával igazolták ennek a lehangoló ténynek a valóságát. A művelődési osztály vezetőségét annyira elkedvetlenítették ezek az állapotok, hogy lemondását határozta el, ha a helyzet nem javul meg. Erre azonban már nem került sor, mert a Magyar Távirati Iroda nem sokkal ezután, augusztus 1-én jelentette a Forradalmi Kormányzótanács lemondását.

„A proletárdiktatúra, mint a magyar munkásosztály első szociális forradalma, kitörölhetetlen nyomokat hagy a szocializmus történetében — írja, a győri Testvériség augusztus 9-i száma. Bár minden ilyen nagyszabású és forradalmi erővel kitörő mozgalommal szükségképpen tévedések is velejárnak, mégis észre kell vennünk a viszonyok mostohaságából és az emberek gyöngeségéből fakadó hibák mellett az alkotásokat és a lelkekre gyakorolt forradalmasító hatást. Ezek nem múlnak el augusztus elsejével. Ezeket nem lehet visszafordítani. A küzdelmet újra fel kell vennünk, okulva a múlt tapasztalatain, hogy céljainkat a mainál kedvezőbb körülmények között diadalra is vihessük.”

És a magyar munkásosztály nem felejtette el 1919 nagy tanítását.

BAY FERENC

FIGYELŐ

Szorosan vett sorrend vagy csoportképzés legyen-e a szakkatalógusban?

Az egytetemes tizedes osztályozásban nemcsak a fő táblázati számoknak van meg a pontos egymásutánja, hanem a segédtáblázatok az összetett jelzeteknek a katalógusba való besorolása számára is megadják a követendő sorrendet: azonos jelzetek esetén első helyre kerül az összegezés, ezt követi a kiterjesztés, az alosztás nélkül álló jelzet, a mellérendelő viszonyítás, alárendelő viszonyítás, nyelvi, formai, földrajzi, népi, időbeli, egyéni alosztások, a korlátozottan közös alosztások első típusa, a szempontok szerinti alosztás, a korlátozottan közös alosztások második típusa.

Akik decimális szakkatalógusba szoktak cédulát beosztani, jól tudják, mennyi gondot, milyen feszült figyelmet kíván ennek a pontos sorrendnek a megtartása, milyen lassúvá teszi a beosztó munkáját, és mégis mennyi hibának, elosztásnak a forrása. Még további komplikáció, ha a könyvtár helyi szabályzata azt is előírja, hogy a teljes egészükben, az utolsó alosztásokig megegyező jelzetű cédulákon belül betűrendet, vagy időrendet, esetleg fordított időrendet stb. kell megtartani. Kétségtelen, hogy a jelzeteknek és alosztásoknak a legapróbb részletekig való figyelembevétele és sorrendjüknek a beosztás alkalmával következetes megtartása teljesen logikusnak látszik, mintha ez a szabály a decimális rendszer lényegéből következne. De vajon csakugyan szükség van-e erre a szabályra? Minden szabály csak annyit ér, amennyire szolgálja azt a célt, amelynek érdekében megállapították. A könyvtári munkában a legfőbb cél az olvasó érdeke. A katalógus is elsősorban az ő számára készül. Olyannak kell lennie, hogy ne csak a könyvtáros, hanem az olvasó is könnyen és biztosan tájékozódni tudjon benne.

Vizsgáljuk meg tehát, vajon csakugyan szükség van-e az olvasó érdekében, a katalógus jó használhatósága szempontjából az előírt szigorú beosztási szabály fönntartására?

Mindenki tapasztalhatja, milyen nehezen tud eligazodni a decimális katalógusban nemcsak az olvasó, hanem a könyvtáros is, kivéve ha a szakozás az állandó foglalkozása. A tizedes szakrendszernek éppen az az egyik legnagyobb hibája, hogy a szisztéma túlfinomítottága és az alosztások jelrendszerének bonyolultsága miatt nem könnyű benne a tájékozódás. Az is természetes, hogy az olvasónak sejtelve sem lehet a decimális rendszer fölépítésének apró részleteiről. Nem tudhatja, hogy egyik részletesebb, hosszabb szakjelzet után a következő milyen fogalmat tartalmaz. Ezt a szakozó sem tudja kívülről, a teljes fő táblázat százezernyi jelzete neki sincs a fejében. Az olvasó tájékozódása nem terjed, nem is terjedhet túl az osztólapokon, ott is nem annyira a föltüntetett számjelzetek, mint inkább csak a szóval kiírt fogalmak vezetik. Hogy egy-egy osztólap utáni csoporton belül a cédulákat milyen rendszer állította éppen abba a sorrendbe, ahogyan vannak, azt nem tudhatja. Csak annyit lát, hogy az osztólapon feltüntetett tárgykörből régi és új könyvek, részlettanulmányok és összefoglaló munkák, folyóiratok és lexikonok tökéletes összevisszaságban következnek aszerint, hogy a könyvtár állományában éppen ilyen anyag található és a rendszer ezt a természetszerűleg egyenetlen anyagot besorolja.

A be nem avatott nem tudja szakértő szemmel fölfedezni a végső következetességgel betartott rendet.

Az osztólapoknak ugyanis egészen más szerepük van a szakkatalógusban, mint a betűrendesben. A szerzői katalógusban vagy a tárgyszó-katalógusban az olvasót segítik az osztólapok a gyorsabb keresésben, de ez a segítség csak igen kis mértékű. Osztólapok nélkül is könnyen és biztosan meg tudja találni, amit keres, mert csak az ábécé sorrendjét kell ismernie. A szakkatalógusban ellenben az olvasó egyetlen vezetője az osztólap. Amit azon írva talál, arról természetesen föltételezi, hogy az ide vonatkozó anyag áll ott egészen a következő osztólapig. Tehát, ha valamit keres, nem tehet mást, mint hogy végignézi az összes cédulákat egészen a következő osztólapig, amely világosan közli vele, hogy ott már más téma következik. Akármilyen hosszú is egy ilyen csoport, nem hagyhatja abba a keresést még akkor sem, ha már úgy látja, hogy végetért a keresett témájára vonatkozó cédulák és a következő cédulák már más tárgyról szólnak, mert a rendszer ismerete nélkül nem tudhatja, hogy egy szakasszal hátrább nem kezdődnek-e megint olyan lapok, amelyek keresett tárgykörével rokon kérdéseket illetnek, amelyekre tehát ismét szüksége van.

Csak egy egészen kirívó példát arra, hogy ez az aggodalom nem alaptalan. Tegyük fel, hogy szakkatalógusunkban ki van emelve a néprajzi szakot jelző 39-es szám, de további tagolás még nincs. A cédulák a rendszer tökéletesen pontos szabályai szerint vannak beosztva, a néprajzkutató mégis némi csodálkozással veszi tudomásul, hogy a népviselet, családi élet szokásai, lakodalmi szokások, kannibalizmus, halotti tor, népvénepélyek, harakiri, a levélírás illemszabályai a cédulákon éppen ebben a sorrendben kerülnek szeme elé és nem valószínű, hogy ebben valami végső pontossággal betartott rendszer eredményét látná. De ha mégis, beletörődve abba, hogy elvégre ezek mind az etnológia és etnográfia kérdései, mikor a nőemancipációról, a dolgozó nő problémáiról szóló irodalom céduláihoz ér és itt abbahagyja a keresést, talán a ránézve legértékesebb címek, a folklór, a népmese-gyűjtemények rejtve maradnak előtte, mert ezek mind a 39-es osztályban találhatóak, de a nőkérdés 396 jelzete után a 398-as jelzet alatt.

De van ennél rosszabb eset is. Gondoljunk arra az esetre, hogy a földrajz szakot jelző 91-es szám ki van emelve s azután a cédulák gyarapodásával a katalógus kezelője a Magyarország földrajzára vonatkozó s természetesen legnagyobban mértékben megyarapodott csoportot ellátja a 914.39, Magyarország földrajza jelzettel és fölirattal. A következő osztólap, mondjuk, legyen 915 Ázsia földrajza. Aki már most pl. Franciaország földrajzát keresi, az nyilvánvalóan nem fogja keresni a Magyarország fölirat, hanem csak a 91 Földrajz alatt, és eredménytelenül távozik, mert nem tudhatja, hogy a rendszer a 914.39 után egy magasabb számmal jelzett csoport, 914.4 alatt tárolja. Azzal sem nyugtathatjuk meg magunkat, hogy a tárgymutatóban megtalálhatja Franciaország földrajzának jelzetét, mert minden ország jelzete úgysem kerülhet be az indexbe, s így ha Franciaországot meg is lehetne találni, de Izland vagy Luxemburg bizonyára megtalálhatatlan marad.

Mindebből az következik, hogy a szoros beosztás nemcsak hogy *nem föltétlenül érdeke az olvasónak*, hanem — ha a szakkatalógus nincs részletesen tagolva, osztólappal sűrűn ellátva és jó tárgymutatóval kiegészítve, akkor még káros is. Már pedig a szoros beosztás annyi munkaerőt köt le, hogy a tapasztalat szerint emellett nem igen maradhat lehetőség a katalógus gondos építésére. Ritkán elhelyezett osztólapok esetén pedig az olvasó számára kínlódás a szakkatalógus használata, ha csak közvetlenül kezébe nem adja a keresett helyet a fölvilágosítószolgálat. Ha tehát választanunk kell aközött, hogy jól tagolt, világosan kiépített szakkatalógust készítsünk-e az olvasónak, lemondva a jelzetek szigorú sorrendjének betartásáról, vagy pedig remekül rendszerezett, de osztólappal alig tagolt katalógust, akkor az olvasó érdekében föltétlenül az első megoldást kell

választanunk. A sorrend szigorú betartása nem az olvasó, hanem a könyvtáros érdeke, akinek szüksége lehet arra — főleg, ha javítás céljából cédulát kell kiemelnie, — hogy rögtön megtalálja éppen a keresett cédulát. De elvégre elkövetett hibák kijavítása nem lehet alapvető szempontja egy katalógusbeosztásnak.

Hogyan történik mármost csoportképzés alapján a szakkatalógus beosztása? A szakkatalógus fölépítésének váza, a beosztás alapja ebben az esetben az osztólap. Az osztólapokat úgy választjuk meg, hogy egy-egy osztólap mögött 20—50 szakcédula legyen. Mindazok a cédulák, amelyek az osztólapon feltüntetett számjegyekkel kezdődnek. Beosztásuk a jelzet további számjegyeinek figyelembevétele nélkül, mechanikusan történik. Ha például 20—50 cédulánál több nincs, amelynek a tárgya a matematikát illeti, akkor az 51 Matematika fölirotú osztólap mögött áll természetesen minden olyan szakcédula, amely ebbe a szakba tartozik, de beosztásuk sorrendje teljesen közömbös, a jelzetek további hosszú, sokféle alosztással kombinált számjegyeit egyelőre nem vesszük tekintetbe. Hogyha azután a cédulák száma a maximális 50 darabot már fölülmúlja, akkor elővesszük az egész 51-es szakot, megnézzük, melyik részletesebb szak az, amely már annyi cédulát tartalmaz, hogy önálló kiemelésre érdemes. Például ilyenek találjuk az 515 ábrázoló geometriát. Ezt az új osztólapot elkészítjük, és mögéje helyezük mindazokat a cédulákat, amelyeknek a jelzete 515-tel kezdődik, de nem tesszük mögéje az 516, 517, 518, 519 kezdetűeket. Ezek továbbra is az 51 Matematika alatt maradnak. Így az olvasó az ábrázoló geometria címszó alatt csakugyan csak az ábrázoló geometriát találja, nem pedig folytatólagosan az analitikus geometriát, analízist, nomográfiát és kombinatorikát. Ezeket továbbra is a még nem tagolt matematika osztólap mögött találja meg.

A csoportképzéses beosztási rendszer esetén tehát továbbra is szükség van a pontos, részletes szakozásra, mert sohasem lehet tudni, hogy idővel milyen szak milyen mértékben fog gyarapodni, de ezek a hosszú, sok alosztással komplikált jelzetek csak lehetőségek, amelyek akkor lépnek életbe, ha a címanyag gyarapodása szükségessé teszi.

Ennek a beosztási rendszernek természetesen alapföltétele az — aminek érdekében létrejött —, hogy a cédulák száma egy-egy csoporton belül ne növekedjék az említett maximum fölé. A szakkatalógussal tehát állandóan foglalkozni kell. *A szakkatalógus élő, fejlődő valami kell hogy legyen, nem pedig merev váz*, amelybe cédulákat osztunk be a használhatóságra való tekintet nélkül.

Csoportképzéses beosztás esetén a *beosztás gyorsasága* megsokszorozódik. Mindenekelőtt elegendő a céduláknak csak nyers elrendezése, nem kell a jelzetek valamennyi összetevőjét, minden számjegyét figyelembe venni a rendezéskor, és mérlegelni, melyik alosztástípust illeti az elsőség, és nem kell minden egyes cédula beosztásakor egyenként vizsgálgatni a beosztás környezetében levő cédulákat, hogy az új cédula közvetlenül melyik elé vagy mögé kerül. A beosztó nem tesz mást, mint hogy nyers rendezés után maga elé teszi balkézfelől a katalógusfüiókot, jobbfelől a beosztásra váró cédulákat. Ezután előrebillenti azt az osztólapot, amely alá éppen az előtte fekvő cédulák tartoznak, amelyeknek tehát nincs még külön csoportot jelző következő osztólapuk. Tehát említett példánkban az 51 jelzésű osztólap mögé minden további vizsgálódás nélkül beteszi mindazokat a cédulákat, amelyeknek a jelzete 51-gyel kezdődik, kivéve az 515 kezdetűeket. Ha a beosztandó cédulák közt van 515 kezdetű, akkor ismét ezt az osztólapot billenti előre balkézszel és jobb kézzel mögéje teszi az 515 kezdetű cédulákat. Ez a munka rendkívüli gyorsasággal történik. A részletes beosztással szemben *főlszabaduló időt és energiát lehet a katalógus építésére fordítani*, ami másként csak vágyálom maradna.

Csak ez az időmegtakarítás teszi lehetővé azt, hogy a szakozó állandóan foglalkozzék a szakkatalógussal, tehát megvalósuljon a jó szakozás egyik alapvető követelménye, hogy a szakozó állandóan kapcsolatban maradjon a katalógussal, állandóan javítsa

a szakkatalógus egyenetlenségeit, de egyúttal a maga szakozásának minőségét is. Ez neveli rá a szakozót arra, hogy megszokja a csoportképzés elvének állandó figyelembevételét az öncélú jelzetgyártással szemben. Aki maga állandóan foglalkozik a szakkatalógusával, az nem esik abba a hibába, hogy a könyvcímeket maradéktalanul decimális számnyelvre fordítsa.

Az a követelmény, hogy egy-egy új osztólap elhelyezése mindig azzal jár, hogy előzőleg egy földuzzadt csoport valamennyi céduláját át kell nézni és úgy kell kiválasztani az új osztólap csoportját, módot ad a *szakkatalógus állandó revíziójára*. Ilyen válogatások alkalmával látjuk, hogy azonos címek, illetőleg tárgyak csakugyan azonos jelzeteket kaptak-e. De éppen ilyen válogatások alkalmával láthatjuk azt is, hogy még a legszorosabb beosztási rend sem biztosítja minden esetben, hogy teljesen azonos tárgyú és formájú munkák cédulái pontosan egymás mellé kerüljenek, hiszen nincs az a szakozó, aki tökéletes következetességgel tudná alkalmazni például a formai alosztások gazdag változatosságát. A mi beosztási rendszerünk esetén ezek a lényegtelen különbségek úgyse jönnek tekintetbe, ha viszont valamely csoport kiválasztásakor szükségesnek mutatkoznék az egységesítés, ezt a javítást mindjárt el lehet végezni. A szoros beosztási rendszer esetén ellenben az osztólapok elhelyezése egyszerűen mechanikusan történik azon a ponton, ahol egy megnőtt anyag tagolását szükségesnek látjuk. Az egyes cédulák átvizsgálására, a katalógus állandó finomítására, revíziójára semmi sem indít és tapasztalat szerint ez nem is szokott megtörténni. Nem bukhatnak elő a hibás helyre elosztott cédulák sem. Már pedig ismert dolog, hogy számjelzetek beosztása sokkal nagyobb hibaszázalékkal történik, mint a címszavaké; a figyelem fáradása sokkal hamarabb okoz tévedést számok, mint betűk fölcserélésével.

Az osztólapok elhelyezésének itt ismertetett módszere a mechanikus továbbtagolással szemben azzal az előnnyel is jár, hogy mindig azt a kérdést emeljük ki új osztólapon, ami *fontos*, aminek már jelentékenyebb anyaga van katalógusunkban, nem pedig azt, ahol véletlenül a cédulamennyiség felezése vagy harmadolása kívánná. De módot ad arra is, hogy kiemeljünk valami olyan kérdést, amelyből esetleg még csak kevés irodalmunk van, de éppen az érdeklődés előterében áll. Ez a fontos kérdés tehát könnyen megtalálhatóvá válik, mert hiszen az osztólap elkészítésével mindig együtt kell hogy járjon a tárgymutatócédula elkészítése is a szakkatalógus indexe számára.

Az áttekinthető, osztólapokkal jól tagolt, tárgymutatóval felszerelt szakkatalógusban maga az olvasó is elég jól el tud igazodni, de a *fővilágosítószolgálat* munkája is egyszerűbbé válik. A fővilágosítást adó könyvtárosnak sem kell hosszú fejtörések és kutatások árán kinyomoznia, hogy egy-egy különösen komplikált kérdés szakjelzetét vajon milyen összetevőkből hozta létre a szakozó, hanem minden olyan kérdést, amit még tárgymutatóban és osztólapon kiemelve nem talál meg, csak az illető szak általánosabb csoportjában kell megnéznie, abban a csoportban, amely még továbbtagolásra nem került.

A csoportképzéses szakkatalógus-beosztással először 1939-ben az Országos Széchényi Könyvtárban tettünk bizonyos próbát, akkor azonban még a módszer elvei nem voltak annyira készen, hogy ez a próba túlmenjen a kísérlet fokán. A *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárban* azonban a decimális szakrendszer bevezetése (tehát 1950) óta ezt a módszert alkalmaztuk, a fentebb kifejtett elvek az itteni munka során alakultak ki, és most már majdnem egy évtizedes tapasztalat alapján mondhatjuk, hogy a módszer bevált.

A szocialista országok ősnyomtatvány-könyvtárosainak berlini konferenciája (1959. augusztus 11—13). A Deutsche Staatsbibliothek 1959 augusztusában konferenciára hívta össze a szocialista országok ősnyomtatvány-könyvtárosait az országukban folyó ősnyomtatványkutatás helyzetének és a nemzetközi együttműködés módozatainak megbeszélésére. A Deutsche Staatsbibliothek ősnyomtatvány-osztályán kezdte meg működését 1904-ben az a bizottság, amely a világ összes ősnyomtatványát tudományos pontossággal és módszerességgel leíró *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* (továbbiakban: *GW*) előkészítő munkálatait és folyamatos sajtó alá rendezését végezte. Ugyancsak a *GW*-bizottság gondozásában jelent meg a HAEBLER-féle *Typenrepertorium* alkalmazásához nélkülözhetetlen betűtípus és szedésszemelvények gyűjteménye (*Veröffentlichungen der Gesellschaft für Typenkunde des XV. Jahrhunderts*), az ősnyomtatványok fameszeteit publikáló kiadványsorozat (SCHRAMM: *Der Bilderschmuck der Frühdrucke*) és több más szakmunka. A második világháború alatt e kiadványsorozatok közreadása megszakadt. A szerzői betűrendes elrendezésű *GW*-ből mindössze az A—F[edericis] betűs szerzők műveit tartalmazó kötetek jelentek meg. A kézirat és a tudományos apparátus azonban sértetlenül fennmaradt, s ezek birtokában a Deutsche Staatsbibliothek ősnyomtatvány-osztálya ma is az ősnyomtatványkutatás nemzetközi központi tájékoztató szerve.

A súlyos veszteségeket szenvedett német könyvtáraknak hosszú ideig sürgősebb feladataik voltak a *GW* folytatásánál. A kintűnó katalógus meg nem jelent kötetek hiánya azonban világszerte sok munkatöbbletet és nehézséget okozott a régi könyvekkel foglalkozó könyvtárosoknak és kutatóknak. Az elmúlt években tartott nemzetközi könyvtáros konferenciákon ismételten felvetődött a *GW* folytatásának problematikája. A konkrét feladatok megbeszélésére első ízben a Deutsche Staatsbibliothek által összehívott konferencia adott lehetőséget, amelyen a szocialista országok alábbi kiküldöttei vettek részt: Csehszlovák Népköztársaság: Emma URBANKOVA, a prágai Nemzeti és Egyetemi Könyvtár osztályvezetője; Lengyel Népköztársaság: Alodia GRYZOWA professzor, a varsói Nemzeti Könyvtár osztályvezetője és Bogdan HORODYSKI, a varsói Nemzeti Könyvtár igazgatója; Magyar Népköztársaság: SOLTÉSZ Zoltánné, az Országos Széchényi Könyvtár mb. osztályvezetője és VÉRTESY Miklós, a budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője; Német Demokratikus Köztársaság: Horst KUNZE professzor, a Humboldt Egyetem könyvtártudományi intézetének vezetője, a Deutsche Staatsbibliothek főigazgatója, Hans LÜLFING, a Deutsche Staatsbibliothek kézirat- és ősnyomtatvány-osztályának vezetője; Ursula ALTMANN és Liselotte SCHIPPANG, a Deutsche Staatsbibliothek ősnyomtatvány-osztályának munkatársai, Helmut DECKERT, a drezdai Sächsische Landesbibliothek h. igazgatója és Fritz FUNKE, a lipcsei Deutsches Buchmuseum igazgatója. A Szovjetunió és a Román Népköztársaság ősnyomtatvány-könyvtárosai technikai okokból nem vehettek részt a megbeszéléseken.

A konferenciát a Német Demokratikus Köztársaság részéről Kurt BRÜCKMANN, a Staatssekretariat für das Hoch- und Fachschulwesen könyvtári osztályának vezetője nyitotta meg, majd Horst KUNZE professzor üdvözölte az értekezlet résztvevőit. Az első referátumot Hans LÜLFING tartotta. Ismertette a *GW* történetét, jelenlegi állapotát, a munka folytatásához rendelkezésre álló segédeszközöket és a németországi ősnyomtatvány-állományban történt változásokat. A háború utáni eredmények és a jelenlegi munkálatok vázolója során rámutatott arra, hogy a Deutsche Staatsbibliothek ősnyomtatvány-osztálya komoly erőfeszítéseket tesz a munkaerőhiányból, az ősnyomtatvány-állomány jelentős csökkenéséből és a segédkönyvek elpusztulásából adódó nehézségek felszámolására. Folyamatosan gyarapítja ősnyomtatvány-, segédkönyv- és fotóállományát, ellátja a nemzetközi tájékoztató szolgálatot, figyelemmel kíséri az ősnyomtatványirodalom gyarapodását, és az új katalógusok, bibliográfiák s kb. 60 szakfolyóirat adatait folyamatosan bevezeti a *GW* kéziratába. Jövőbeli legfontosabb feladatának tekinti

a *GW*-kéziratot végrehajtandó kiegészítő és revíziós munkálatok elvégzését, a soronlevő kötetek közreadását.

A referátum után a résztvevők megtekintették a Deutsche Staatsbibliothek ősnyomtatvány-osztályát, az elmúlt években vásárolt ősnyomtatványokból rendezett kiállítást, a *GW* kéziratát — több mint 50 000 sűrűn teleírt negyedéves katalóguscédulából álló, szerzői betűrendes cédulakatalógus — és a következő segédeszközökből álló tudományos apparátust:

1. kiegészítések a *GW* megjelent köteteihez,
2. incipit-katalógus valamennyi ismert ősnyomtatványról,
3. katalógus a nyomtatványok második (b) ívének szövegkezdetéről (csak a megjelent anyagról),
4. nyomdászregiszter, mely valamennyi ismert ősnyomtatvány adatait nyilvántartja; városok betűrendjében, majd azon belül nyomdászok szerint rendszerezve az ősnyomtatványok katalóguscéduláit,
5. az ősnyomdászok betűtípus-, iniciálé- és incipit-jeleinek regisztere, mely felüti a típusok, sorozatok használati idejét is,
6. HAEBLER *Typenrepertorium*ának új adatokkal kiegészített példánya,
7. az ősnyomtatványok összes ismert lelőhelyeinek nyilvántartása,
8. egyes országok, illetőleg országrészek ősnyomtatványpéldányainak önálló lelőhely-nyilvántartásai,
9. az ősnyomtatvány-irodalom nyilvántartása,
10. az ősnyomtatvány-gyűjtemények jegyzéke (országokénti csoportosításban),
11. gazdag fotó-gyűjtemény az ősnyomtatványok publikálandó szövegrészleteiről,
12. árverési és antikvár-katalógusok gyűjteménye,
13. kb. 800 kötetet számláló segédkönyvtár (minthogy a régi segédkönyvek katalógusa megmaradt, az egykori állomány rekonstruálható).

A lengyel delegáció részéről Alodia GRYZCOWA ismertette a lengyelországi ősnyomtatványkutatás- és katalógizálás fejlődését. Az úttörő munkák közül Joachim LELEWEL 1826-ban megjelent *Bibliograficznych ksiąg dwoje* című munkáját, a második világháború előtt közreadott művekből pedig a gnieznoi káptalani könyvtár ősnyomtatványainak mintaszerű, de befejezetlen katalógusát emelte ki. A Lengyel Népköztársaság idejében jelent meg GRYZCOWA összeállításában a varsói Nyilvános Könyvtár (1949) és az Ossolineum Intézet ősnyomtatvány-katalógusa (1956), Helena JĘDRZEJOWSKA és Maria PELCZAROWA kiadásában a gdanski könyvtár ősnyomtatvány-katalógusa (1954) és Bronisław KOCOWSKINAK a boroszlói Egyetemi Könyvtár ősnyomtatványait publikáló katalógusa (1959). Fenti munkáktól eltérően nem szerzői betűrendes, hanem nyomdászattörténeti rendszerezésben adja közre Anna KAMIŃSKA sajtó alatt levő katalógusa a leggazdagabb lengyel ősnyomtatvány-gyűjtemény, a Jagello Könyvtár kb. 3500 példányt számláló anyagát.

A nagyobb gyűjtemények publikálása mellett 1925 óta tervszerűen foglalkoznak Lengyelországban az ősnyomtatványok kollektív katalógusának elkészítésével. A háborús pusztulás következtében a nyilvántartásba vett lengyel könyvtárak száma 86-ról 60-ra apadt; a nyilvántartott ősnyomtatvány-állomány: 5300 mű, 21 500 példányban. (Ez a szám magában foglalja a közel 4000 elpusztult ősnyomtatványt is.) A központi katalógus önálló cédulákon tartja nyilván az ősnyomtatványok címeirásait, provenienciadatait és kötéseit. A központi katalógus, melynek munkálatait 1950 óta a Nemzeti Könyvtár vezeti, előreláthatólag három éven belül kiadásra kerül.

Emma URBANKOVA beszámolója szerint a csehszlovákiai ősnyomtatvány-állomány kb. 5000—5500 műre (20 000 példányra) becsülhető. Az ősnyomtatványok 60%-a a prágai Nemzeti és Egyetemi Könyvtár, további 20%-a pedig más prágai könyvtárak birtokában van.

Csehországban két irányban indult és fejlődött az ősnyomtatványok feldolgozása. Több kutató (Josef DOBROVSKY, Václav HANKA, Zdeňek VÁCLAV, TOBOLKA és iskolája)

elsősorban a cseh nyelvű ősnymtatványok feltárásan fáradozott, mások viszont az egyes gyűjtemények leltárait állították össze (A. PODLAHA a prágai főszékesegyházi könyvtárét, A. PATERA a Nemzeti Múzeumét, A. SCHUBERT az olmützi egyetemi könyvtárét stb.). A teljes állomány számbavételére tett kísérletet Anton SCHUBERT *Die sicher nachweisbaren Inkunabeln Böhmens und Mährens vor 1501* című munkája, mely a *Centralblatt für Bibliothekswesen* 1899. évfolyamában jelent meg.

Az országos állomány tervszerű leltározását Isak COLLIN irányítása mellett Flora KLEINSCHNITZOVÁ kezdte meg, majd a háború alatt von KATHEN, a *GW* munkatársa is bekapcsolódott a cseh könyvtárak anyagának leltározásába. Az újabban megjelent katalógusok közül J. LOUDA munkája az olmützi Egyetemi Könyvtár ősnymtatványait (1956), V. DOKOUPIL műve pedig a brnoi Egyetemi Könyvtár ősnymtatványait publikálta. A szlovák könyvtárak ősnymtatványairól Imrich KOTVAN nyomtatásban megjelent katalógusai, *Vyskum inkunábuli na Slovensku* (Knížnica, 1958) című tanulmánya és Boris BALENTnak a Knížnica-ban publikált inventárjai nyújtottak tájékozódást. Az állami tulajdonba került ősnymtatványokról Bohumir LIFKA adott a *Časopis Národního Musea* 1955. évfolyamában számszerű tudósítást.

A magyarországi ősnymtatvány-állományról és kutatásról SOLTÉSZ Zoltánné számolt be. A ma rendelkezésünkre álló adatok szerint a magyarországi könyvtárak kb. 7000 ősnymtatvány-példányt őriznek. Az állománynak több mint a fele (kb. 4000) a három nagy budapesti könyvtár birtokában van. A leggazdagabb magyarországi ősnymtatvány-gyűjtemény, az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteménye 1750 ősnymtatványt foglal magában. A budapesti Egyetemi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára kb. 1100—1100 ősnymtatványt őriz. A vidéki gyűjtemények közül a székesfehérvári Püspöki Könyvtárban és a kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban kb. 500—500 ősnymtatvány van, a kisebb gyűjtemények általában 200—300 ősnymtatvánnyal rendelkeznek. A jelentősebb ősnymtatvány-gyűjtemények anyagáról kb. 20 nyomtatott katalógus ad tájékozódást; a bennük leírt munkák — néhány kivételtől eltekintve — ma is ugyanazon könyvtárak birtokában vannak. Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának nyomtatott katalógusai azonban — e gyűjtemények nagymérvű gyarapodása következtében — a mai állománynak csak egy hányadát ismertetik.

Magyarországon az ősnymtatványok korszerű feldolgozása 1950-ben az Országos Széchényi Könyvtár ősnymtatványainak rekatalogizálásával indult meg. A *GW* elveit követő új címléírásokról sokszorosított katalóguscédulák készültek, s 1952-ben felállították az állományt sokoldalúan feltáró 15-féle szempontú ősnymtatvány-katalógust.

1951—1952-ben történt meg az egyházak tulajdonában levő könyvtárak értékeinek s köztük ősnymtatványainak leltározása. E munkálatok során 27 egyházi könyvtár több mint 2500 ősnymtatványáról Hain-számot és raktári jelzetet tartalmazó jegyzékek készültek.

E kettős előkészítő munkálatok után, 1956-ban a Magyar Tudományos Akadémia által kijelölt ősnymtatvány-könyvtárosokból munkaközösség alakult a — már 1906-ban tervként felvetett — nyomtatásban közreadandó központi ősnymtatvány-katalógus összeállítására. E katalógus céljaira minden ősnymtatványról — beható azonosítás és meghatározás után — a nyomtatvány valamennyi lényeges adatát feltüntető kataszteri lap készül. A példányok possessor-adatait és kéziratosságot bejegyzéseit külön nyilvántartás tartja számon. A vidéki anyag feldolgozása az ősnymtatványok meghatározott időre való kikölcsonzése útján az Országos Széchényi Könyvtárban, illetőleg a budapesti Egyetemi Könyvtárban történik. Az országos állomány $\frac{4}{5}$ -ről már elkészültek a kataszteri-lapok; előreláthatólag a következő évben sor kerül a címléírások egységesítésére és a központi katalógus szerkesztési munkálataira.

A Román Népköztársaságban folyó ősnyomtatványkutatás eredményeiről az utólag megküldött beszámoló ad tájékoztatást. E szerint az ősnyomtatványok tervszerű feldolgozása és a romániai ősnyomtatványok központi katalógusának elkészítése a második világháború után indult meg a Biblioteca Centrala de Stat a R.P.R. irányításával és kontrolljával. A ma rendelkezésre álló — véglegesnek nem tekinthető — adatok szerint az a 1200 ősnyomtatványból álló állomány 12 könyvtár között oszlik meg. A legjelentősebb ősnyomtatvány-gyűjteménnyel a Román Népköztársaság bukaresti Központi Állami Könyvtára, Akadémiai Könyvtára és a gyulafehérvári Biblioteca Battyaneum rendelkezik. A tervezett központi katalógus minden romániai tulajdonban levő ősnyomtatvány pontos leírását adja, az egyes példányok eredetének feltüntetésével.

A referátumok után a konferencia résztvevői megvitatták a *GW* folytatásának lehetőségeit. Megegyeztek a *GW* mielőbbi folytatását támogató együttműködés módzataiban, s a megvitatott kérdésekkel kapcsolatban az alábbi határozatokat fogadták el:

1. A konferencia résztvevői ajánlják illetékes munkahelyeiknek, hogy a konferencián megnevezett, alább felsorolt könyvtárakat ismerjék el az ősnyomtatványkutatás és a *GW*-vel való együttműködés központjaiként:

Csehszlovák Népköztársaság: prágai Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (Dr. Emma URBANKOVA);

Lengyel Népköztársaság: varsói Nemzeti Könyvtár (Dr. Alodia GRYZOWA);

Magyar Népköztársaság: Országos Széchényi Könyvtár (Dr. SAJÓ Géza);

Német Demokratikus Köztársaság: Deutsche Staatsbibliothek (Dr. Hans LÜLFING);

Román Népköztársaság: bukaresti Központi Állami Könyvtár ((Mircea TOMESCU).

2. A konferencia résztvevői szerint kívánatos, hogy a közreműködő országok meghatározott időtartamra tapasztalt ősnyomtatvány-könyvtárosokat delegáljanak a *GW* munkálatainak előmozdítására. A berlini szerkesztőség állandó munkahelyek létesítésére törekszik, melyeket a résztvevő országok váltakozó munkaerővel töltenének be. Minden ősnyomtatvánnyal rendelkező országot felhívnak erre a közreműködésre. Ez a szervezet a kölcsönös segítség elve alapján támogatja a résztvevő országok ősnyomtatványkutatását is.

3. Tapasztalatcsere folyt az ősnyomtatványkönyvtárosok jelenlegi képzéséről, s megállapították, hogy a fokozódó követelményeknek megfelelően — amennyire ez szükségesnek mutatkozik — kívánatos a régi nyelvek elsajátításának és a paleográfiai tanulmányoknak elmélyítése.

4. A befejezés előtt álló lengyelországi, csehszlovák és magyarországi ősnyomtatvány-katalógusok tájékoztatnak majd a végbement tulajdonváltásokról, megerősítik a már ismert régebbi birtokos-nyilvántartásokat, s még ismeretlen ősnyomtatvány-tulajdonokról adnak felvilágosítást.

5. Megegyezés jött létre minden olyan anyag kölcsönös cseréjéről, mely elősegítheti a *GW* szerkesztési munkálatait.

6. A Deutsche Staatsbibliothek ősnyomtatvány-osztálya vállalja, hogy szervezeti tervet készít a *GW* további munkálataihoz, s azt 1959. szeptember 10-ig a konferencia résztvevőinek megküldi.

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ

Társadalomtudományi és közgazdasági tájékoztatás az NDK-ban.¹ A Német Demokratikus Köztársaságban a könyvtári és dokumentációs munka, közelebbről a társadalomtudományi-közgazdasági szakkönyvtári és dokumentációs intézmények nagyvonalú állami támogatásban részesülnek mind személyi, mind dologi ellátottság

¹ A cikk szerzője, az MTA Közgazdaságtudományi Intézete munkatársaként a magyar-német akadémiai együttműködési egyezmény keretében 1959 április második felében kétéhes tanulmányutat tett az NDK-ban. A cikk a tanulmányút tapasztalatainak néhány fontosabb vonatkozásáról számol be; a teljes jelentés az érdeklődők számára hozzáférhető az MTA Könyvtárában és az OSzK Könyvtártudományi és Módszertani Központjában.

tekintetében. Az anyagi és erkölcsi megbecsülésnek tudható be jórészt, hogy magasan kvalifikált szakemberek szívesen vállalnak munkát a tudományos tájékoztató apparátusban. Ezt azért tartom fontosnak bevezetesként hangsúlyozni, minthogy a valóban tudományos igényű szakkönyvtári és dokumentációs munkának egyik alapvető feltétele a különböző tudományterületek szakembereinek bekapcsolódása.²

Elvileg is azért kell hangsúlyozni az egyes tudományágak szakemberei bekapcsolódásának jelentőségét a szakkönyvtári-dokumentációs munkába, mivel az többek között azzal a nagy előnnyel is jár, hogy a kutatás és a tudományos tájékoztatás között ily módon alakulhat ki egészséges kapcsolat. A szakemberek részvétele továbbá egyik biztosítéka annak, hogy az elmélet és a gyakorlat ne szakadjon el egymástól, hogy a könyvtári tevékenység ne forduljon befelé. Így kerülhető el a szakkönyvtári és dokumentációs munka két veszélye: egyrészt az öncélú tudományoskodás, másrészt a szűkkörű praktícizmus. Az első, bizonyos könyvtári részmunkák jelentőségének túlértékeléséből, tudományként való tetszelgéséből, míg a második a tudományos tájékoztatási feladatok „segédhivatal”-szerű alárendeltségi felfogásából adódik. Mindkét felfogás más-más előjellel rossz irányba viheti a munkát.

Az NDK szakkönyvtári és dokumentációs munkájában sikeresen elkerülték mindkét veszélyt. Nem tapasztalni sem befeléfordulást, sem pedig praktícizmust, annál inkább józan gyakorlatiasságot; tudományos apparátussal és módszerekkel igyekeznek a kutatást, a gyakorlatot szolgálni. Más kérdés, hogy az alkalmazott módszerek, a szolgáltatások mennyiben felelnek meg a követelményeknek a társadalomtudományi és közgazdasági tájékoztatás területén.

Az NDK társadalomtudományi-közgazdasági tájékoztató apparátusára elsősorban az *üzemen belüli magasfokú szervezethez* a jellemző. Ez a megállapítás egyaránt vonatkozik a tájékoztató szolgálat beépítésére a könyvtárba vagy a dokumentációs szervezetbe és a személyi-dologi feltételek biztosítására. *Hálózati* szempontból a tudományos tájékoztatás mind *funkcionálisan*, mind *szervezetileg* rugalmasan és logikusan illeszkedik be a szakkönyvtárak és dokumentációs intézmények rendszerébe.

Az üzemen belüli magasfokú szervezethez példa többek között az *Institut für Wirtschaftswissenschaften*, a Német Tudományos Akadémia közgazdaságtudományi intézete. A kitűnő kutatási lehetőségeket biztosító könyvtárnak (gazdag kézikönyvtárral felszerelt kutatóterem, jól összeválogatott segédkönyvtár stb.) szaktudományi és módszertani kérdésekben segítséget nyújt tanácsadó testülete a *Tudományos Tanács*.³ A Tudományos Tanács a könyvtárat érintő elvi és szervezési kérdésekben szakvéleményt ad, és szükség esetén előterjesztéssel él az intézetvezetéshez. A Tanács felügyeletet gyakorol a szerzeményezési munka felett is, s közreműködött a könyvtár szakrendszerének kidolgozásában is. (Más kérdés, hogy mennyire sikerült ez a szakrendszer.) A könyvtárosok és dokumentalisták közül kettő közgazdász és több munkatárs néhányéves szakmai gyakorlattal rendelkezik. Majd valamennyien részt vesznek valamilyen felsőfokú képzésben vagy továbbképzésben, így a közgazdász képesítésűek könyvtártudományi képzésben, a könyvtáros képesítésűek pedig közgazdaságtudományi képzésben. Néhányan pedig, akik sem hosszabb szakmai gyakorlattal, sem felsőfokú képesítéssel nem rendelkeznek, az állami oktatás különböző színvonalán tanulnak. Ide tartozik még a nyelvismeret is, mint a tájékoztató munka egyik lényeges pontja: e téren még sok a pótolni való, mert a könyvtár nyelvi felkészültsége sem a nagy nyugati, sem pedig a szláv nyelvek tekintetében nem kielégítő.

² A könyvtári-dokumentációs munka személyi-anyagi ellátottságáról az NDK-ban 1. Sz. NÉMETH Mária—RÓZSA György cikkét *A Könyvtáros* 1959. 8. számában.

³ A Tudományos Tanács tagjait az intézet igazgatója nevezi ki.

A könyvtár dokumentációs lapkivágat-archívummal rendelkezik, felkérésre tematikus bibliográfiákat állít össze és havonta cikk-bibliográfiát jelentet meg belső használatra, egyebekben szokásos ad hoc jellegű felvilágosítást ad a kutatóknak.

Végül, de nem utolsó sorban a könyvtár irodalomfeltárási munkájáról, a szak-katalógusról kell szólni, mint amelyek mindenfajta tájékoztató munkának a legfőbb pillére. Nos, a könyvtár „Systematik”-ja — szakkatalógus-sémája — meglehetősen problematikus és ez a megállapítás — amellyel különben az intézet könyvtárosai teljes mértékben egyetértenek — többé-kevésbé érvényesíthető a többi német könyvtárban látott szakkatalógusra is.

A német társadalomtudományi-közgazdasági szakkönyvtárak és dokumentációs intézmények sajátos rendszerű, „testreszabott” szakkatalógussal rendelkeznek. Ezek között a katalógusok között semmi közös vonás nincs, eltekintve attól, hogy a szocialista és a nem szocialista irodalmat igyekeznek elhatárolni egymástól. Ha összevetjük négy könyvtár tárgyi katalógusát — *Institut für Wirtschaftswissenschaften*, *Deutsche Wirtschaftsinstitut*, *Deutsche Staatsbibliothek*, *Deutsche Bücherei* — (ez utóbbi két nagykönyvtár *Gesellschaftswissenschaftliche Beratungsstelle*-i külön társadalomtudományi referencenkatalógussal rendelkeznek), aligha találni azonos szerkezeti vonásokat. Ez nem válik előnyére egyik katalógusnak sem, és nem támasztja alá az esetleges kooperációt, vagy közös kiadványok szerkesztését sem, de nem könnyíti meg sem a kutatók sem a tájékoztató szolgálatok munkáját.

Az említett könyvtárak tárgyi-katalógusai kiépítése körül meglehetősen bizonytalanság tapasztalható, kivéve a *Deutsche Bücherei* társadalomtudományi referencszolgálatát, amely átvette az Összövetségi Könyvkamara szakrendszerét. Az *Institut für Wirtschaftswissenschaften* szakkatalógusának rendszerét lehet még a leginkább kialakultnak tekinteni. Ennek a rendszernek a kidolgozásával a könyvtár vezető munkatársain kívül, részt vettek a könyvtár Tudományos Tanácsának tagjai, a filozófiai szak kidolgozásában pedig az akadémiai filozófiai intézet munkatársai.⁴ Külön tanulmányt érdemelne ennek a szakrendszernek az ismertetése és elemzése, de itt talán elég annyi, hogy maguk a könyvtárosok felvetették egy egységes társadalomtudományi könyvtári osztályozás kidolgozásának a szükségességét. A *Deutsches Wirtschaftsinstitut*, amelynek állománya 140 000 könyvtári egységet számlál, és amelynek tájékoztató munkája szélesebb skálájú, mint az *Institut für Wirtschaftswissenschaften*-é (lapkivágat-archívuma 2 millió egységet tartalmaz, kétnaponként sajtótájékoztatót jelentet meg, kéthetenként gyarapodási jegyzéket), nem rendelkezik megfelelő szak-katalógussal, kereszt-katalógusa teljesen csődöt mondott, és a közeljövőben próbálnak kiépíteni egy szisztematikus katalógust. Jellemző, hogy a könyvtár vezetője a könyvtári osztályozást jelölte meg a tájékoztató szolgálat legnagyobb problémájaként. A *Deutsche Staatsbibliothek* társadalomtudományi referenc szolgálat a könyvtár sajátos osztályozási rendszerén belül igyekezett külön társadalomtudományi referenc-katalógust kiépíteni, amely azonban a szolgálat munkatársainak véleménye szerint is még kialakulatlan.

A szakkatalógus problémától elvonatkoztatva, kitűnő kezdeményezése az NDK tudományos nagykönyvtárainak a decentralizált, külön szervezeti egységként működő *társadalomtudományi referenc-szolgálat* kiépítése. Mind a *Deutsche Staatsbibliothek*, mind a *Deutsche Bücherei* említett referenc-szolgálatához gyakran fordulnak az ország egész területéről irodalomkutatói és tanácsadási kérésekkel, sőt külföldről is ezekhez irányítják a társadalomtudományi vonatkozású információs igényeket. Érdekes megjegyezni, hogy a *Deutsche Bücherei Gesellschaftswissenschaftliche Beratungsstelle*-je

⁴ Az *Institut für Wirtschaftswissenschaften Systematik*-ja hozzáférhető az MTA Közgazdaságtudományi Intézete Könyvtárában.

térítés ellenében végez irodalomkutatást és állít össze bibliográfiát. Ezt azzal indokolják, hogy csak így módon lehet elejét venni annak, hogy a szolgálatot szükségtelen munkával terheljék.

A drezdai *Institut für Arbeitsökonomik und Arbeitsschutzforschung* könyvtára, tekintettel a viszonylag szűk szakterületre, még a leginkább boldogul sajátos szakrendszereivel. Ennek az intézetnek a dokumentációs csoportja különben a központja az NDK-ban folyó munkatudományi dokumentációnak. Ezt a feladatát megosztva látja el több más intézmény dokumentációs részlegével, pl. a szakszervezeti főiskolával, a lipcei Marx Egyetem munkagazdaságtani intézetével stb. Az intézet által készített dokumentációs referátumokat az egyéb szakterületek dokumentációs kartotékjaihoz hasonlóan, központilag a Német Tudományos Akadémia dokumentációs szerve, az *Institut für Dokumentation* sokszorosítottja és hozza forgalomba előfizetés útján.

Az *Institut für Dokumentation*, amely elsősorban műszaki és természettudományokkal foglalkozik — és 1957 óta gazdasági-műszaki tájékoztatással is — irodalomkutató csoportot működtet, a *Recherchen Bureau*-t, amely 12 munkatárssal dolgozik és kizárólag külső felkérésre végez irodalomkutatást, gyakorlatilag könyvtári bibliográfiai-tájékoztató szolgálatot lát el. Az *Institut für Dokumentation* álláspontja szerint, a *Recherchen Bureau*-t a feladatokkal együtt, mint bibliográfiai funkciót valamelyik könyvtárnak kell átvennie, mert az effajta szolgáltatás nem tartozik a dokumentáció fogalomkörébe. Hogy ezt a munkát mégis az *Institut für Dokumentation* látja el, azzal magyarázzák, hogy még nem találták meg azt a megfelelő intézményt, amelyik átvehetné tőlük, és tekintettel a nagyfokú érdeklődésre — évenként több tízezer kérdéssel fordulnak a *Bureau*-hoz — addig működtetik, amíg más megnyugató megoldást nem találnak. Az intézet álláspontja szerint könyvtár és a dokumentáció két teljesen különálló fogalom, mindkettőnek megvan a sajátos feladata, és ha a dokumentáció is a könyvtárügyhöz tartozik, úgy végső soron a levéltárak is a könyvtárakhoz tartoznak.

Az *Institut für Dokumentation* egyébként sajátos „Systematik”-jával párhuzamosan az ETO-t is használja, a műszaki és a természettudományi szakoknál nem is látnak annyira problémát, a 3. főosztály kérdése azonban náluk is megoldatlan.

A dolog természetéből következik, hogy az *Institut für Dokumentation*ban az ETO-val szembeni fenntartás jóval kisebb mértékű, mint a társadalomtudományi intézményekben. Ez utóbbiaknál az ideológiai jellegű kifogások és a szocialista könyvtár-tudomány kritikája mellett nem kis szerepet játszik a németek hagyományos tisztelete az egyedi szakrendszerek és ugyancsak hagyományos készségük a rendszeralkotás iránt. Egyébként akárcsak a szakrendszerek, az ETO kritika sem egységes, mert míg például az *Institut für Wirtschaftswissenschaften* „Systematik”-ja számjelzetekkel dolgozik és a decimális rendszerrel felépítésbeli kifogások nincsenek csak tartalmiak, addig a *Deutsche Bücherei*-ben például azzal is érvelnek, hogy fogalmakat nem lehet begyömöszölni számok alá, tehát a számjelzetten felépülő szakrendszernek nincs létjogosultsága. Valamennyi meglátogatott könyvtárban felmerült a szakrendszer problémája, és a legtöbb helyen kívánatosnak tartanak egy új, egységes, nemzetközileg érvényes szakrendszer kidolgozását.

A tájékoztató munkában az NDK szakkönyvtárai és dokumentációs intézményei általában a mieinkhez hasonló berendezéseket és technikai felszereléseket használnak, az új technika alkalmazására még nem került sor.

Úgy tűnik, hogy a társadalomtudományi és közgazdasági szakkönyvtárak és dokumentációs szervezetek legfontosabb problémája végső soron az osztályozás, e téren mutatkozik leginkább igény a nemzetközi tudományos együttműködésre.

Magyarország képviselete és szerepe a FID-ben. A FID (Fédération Internationale de Documentation = Nemzetközi Dokumentációs Szövetség) ma már elismerten elvi összefogója, magyar kifejezéssel élve módszertani központja a világban folyó dokumentációnak, s irányítója és támogatója mindenfajta tudományos dokumentációra vonatkozó kutató munkának. Az 1895. szept. 2-án szakemberekből alakult Institut International de Bibliographie 1924-ben szövetségi jellegűvé alakult át, s ettől az időtől kezdve munkáját elsősorban az egyes országokat képviselő nemzeti tagokra (intézményekre, társulatokra stb.) támaszkodva végzi. Anélkül, hogy jelenleg az 1937-ben nevét Institut International de Documentation-ra (IID) majd 1938-ban a mostani FID-re változtató szervezet történetével, működésével és felépítésével foglalkoznánk, csupán azt kívánjuk megvizsgálni, hogy Magyarország mikor, hogyan és milyen mértékig kapcsolódott be a Szövetség munkájába, és miként vesz részt abban.

A magyar nemzeti tagság

1924 óta a mai napig a FID nemzeti tagjainak száma 5-ről 28-ra emelkedett, s ma már különösen a szocialista országok (Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia stb.), valamint az ázsiai és dél-amerikai országok fokozatos bekapcsolódásával valóban nemzetközi szervezetté alakult. Ehhez a jellegéhez Magyarország részvétele is hozzájárult. Hazánk 1937 óta — a második világháború idejét leszámítva — folyamatosan vesz részt a Szövetség munkájában.

1937-ben első ízben a *Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet könyvtára* vállalja Magyarországot képviseletét az akkor még IID nevet viselő Szövetségben. Ez a belépés — ami első sorban a fenti intézmény főkönyvtárosának, KÁPLÁNY Gézának érdeme — főleg tájékoztató jellegű. Magyarországon ui. ebben az időben már bizonyos előkészületek folynak az ipari dokumentáció megvalósítására, és ehhez feltétlenül szükség van a külföldi tapasztalatok megismerésére. Az IID tagság részben meg is hozza a várt eredményeket. A Magyar Racionalizálási Bizottságon belül megalakul a „Magyar Dokumentációs Központ” előkészítő bizottsága, amely felvilágosító munkát végez a dokumentáció feladatainak megismertetésére. (A tervek megvalósítását a második világháború akadályozza meg.)

Az egyre növekvő és „döbbenetes” könyváradat ebben az időben már évi 200 000 könyvet, 80 000 folyóiratot és 40 000 napilapot — mintegy 100 millió közleményt — jelent, és ez a tény már önmagában is a magyar könyvtárosok szélesebb körének figyelmét és szakmai érdeklődését ráirányítja a dokumentációra, amely ennek az irodalmi adathalmaznak „bibliográfiai áttekintését és ellenőrzését” kívánja megszervezni. Az 1935-ben megalakult *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete* ezért 1938-ban úgy határoz, hogy átveszi Magyarországot képviseletét a FID-ben. Az ekkor 14 ország képviselőiből álló Szövetség tevékenysége a második világháború alatt fokozatosan elhal, tagállamainak jó része beszünteti kapcsolatát a hágai központtal. 1940—45 között a nemzeti tagok száma 7-re csökken. Magyarország a rövid kezdet után szintén szakít a nemzetközi dokumentáció szervezetével. Az Ipari Dokumentációs Központ létesítésének kérdése hazánkban lekerül a napirendről.

A második világháború után megindul a FID újjászervezése. Donker DUYVIS főtitkár 1946. nov. 13-án külön levelet intéz az *Országos Könyvtári Központ* (OKK) vezetőjéhez, melyben felhívja, hogy „foglalkozzanak egy magyar dokumentációs bizottság vagy egyesület megteremtésének a lehetőségével, amely dokumentációs központ, mint fiókegyesület csatlakozhatna a FID-hez”. A magyar könyvtárak azonban a háború befejezését követő közvetlen időkben inkább a háborús károk helyreállításának, az álló-

mány kiegészítésének és a népkönyvtári hálózat kiépítésének irányában keresték kapcsolataikat. Az OKK ugyan levelezőtagként jelentkezett a FID-nél (1946—47-ben), de ez a kapcsolatfelvétel csupán formai volt.

A tényleges dokumentációs munka hazánkban 1947-ben indult csak meg — első ízben műszaki vonalon — az iparfejlesztés követelményeinek megfelelően. A Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetének központjában ekkor megalakul egy műszaki dokumentációs központ, amely *Műszaki Dokumentációs Intézet* (Hungarian Technical Documentation Institute) néven nemzeti tagként belép a FID-be. Mikor ez az egyesülés jellegű „központ” 1948 elején megszűnik, Magyarország nemzeti tagsága is szünetel. Ezt a szerepet 1949-ben az Országos Tervhivatal dokumentációs és tájékoztató osztályából alakult *Műszaki Dokumentációs Központ* (a mai Orsz. Műszaki Könyvtár dokumentációs elődje) veszi át. Szerepe azonban nem tart soká, mert az 1949 júniusában létrehozott *Országos Dokumentációs Központ* (ODK) 1949 végén bejelenti, hogy a jövőben ő látja el a FID magyar képviseletét.

A magyar könyvtárügy és dokumentáció szervezetében végrehajtott változtatások következményeként az ODK feladatát „a külföld... dokumentációs intézményeivel való kapcsolat fenntartása”-val együtt 1950 végén az OKK kapja. Novemberben az *Országos Könyvtári Központ* hivatalosan közli a FID-del, hogy igényt tart a magyar nemzeti tagságra. A bejelentést a Szövetség főtitkára hivatalosan is tudomásul veszi, és ezzel 1950-től 1952 májusáig az OKK képviseli a magyar dokumentációt nemzetközi síkon.

Mikor az OKK megszűnik, jogainak egy része, a nemzetközi kapcsolatokkal — köztük a FID nemzeti tagsággal — együtt az *Országos Széchényi Könyvtárra* száll át. A központi dokumentációs tennivalók jogutódlásának ez a ténye — utólag nézve — az OKK, de még inkább az OSzK esetében nem vált előnyére a FID-kapcsolatoknak, mivel ezek az intézmények a Magyarországon időközben több szakterületen is megindult és fejlődő dokumentációs munkának sem összefogói sem irányítói nem voltak, és ez megmutatkozott a Szövetséggel való együttműködésük gyakorlatában is. Ez a felismerés végül is oda vezetett, hogy 1957 végén megalakult a „dokumentációs munka összefogásának és irányításának országos központi szerve”, az *Országos Dokumentációs Bizottság* (ODB), melynek szabályzata és ügyrendje többek között kimondja: „Az ODB a FID magyar nemzeti tagja.” Mikor az Országos Könyvtárügyi Tanács ezt az ügyrendet elfogadja, az ODB az OSzK-val megállapodást köt, és bejelenti a FID-nek, hogy a jövőben ő képviseli Magyarországot. A FID főtitkársága ezt a változást 1957. évi 14. sz. körlevelében közli a tagállamokkal, és ilyenformán 1957. jan. 31-től az ODB szerepel a Szövetség hivatalos magyar nemzeti tagjaként.

Összefoglalva a FID-ben való szervezett magyar képviselet kérdését, megállapíthatjuk, hogy Magyarországot a Szövetségben 1937 óta — tehát 22 éve — képviseli valamely intézmény. A második világháború éveit leszámítva ez azt jelenti, hogy máig kb. 16 éven keresztül álltunk kapcsolatban a nemzetközi dokumentáció hágai központjával. Ez a tény eredményként könyvelhető el. Értékét azonban lerontja az, hogy ez alatt az idő alatt 6 magyar nemzeti tag váltotta egymást különböző időtartamú képviseletek formájában, ami a rendszeresség és egyöntetűség rovására ment. Jelenleg az ODB-n keresztül megfelelő szerv tartja a kapcsolatot a FID-del, hiszen ha az 1959. évi nemzeti tagok (a már jelentkezett Kanadát nem számítva) szervezetét vizsgáljuk, azt találjuk, hogy azok közül még 7 az ODB-hez hasonló felépítésű: elméleti és gyakorlati szakemberekből álló központi jellegű bizottság vagy egyesület. (A többiekből 9 dokumentációs központ, 6 műszaki dokumentációs központ és 5 egyéb intézmény.)

A végzett munka

A FID céljait tartalmazó alapszabály szerint a Szövetség feladata :

- a) a dokumentáció iránt érdeklődők összefogása nemzetközi síkon,
- b) a dokumentáció tanulmányozásának megszervezése, nemzetközi dokumentációs hálózat kiépítése,
- c) a tagszervezetek munkáját irányító alapelvek megállapítása,
- d) a tagszervezetek működésére vonatkozó tájékoztatások cseréjének megszervezése,
- e) nemzetközi dokumentációs kongresszusok és konferenciák összehívása,
- f) dokumentációra vonatkozó kiadványok kiadása és terjesztése,
- g) együttműködés más dokumentációval foglalkozó nemzetközi szervezetekkel.

El célkitűzések alapján a magyar *nemzeti tag kettős feladata* bontakozik ki előttünk. Egyrészt az a kötelesség, hogy a magunk erejéből hozzájáruljunk a FID feladatainak elvégzéséhez (javaslatokkal, indítványokkal, a szakmai vitákban való aktív közreműködéssel, az elért magyar eredmények ismertetésével és továbbításával), másrészt az, hogy biztosítsuk hazánkban a Szövetség nemzetközi kooperáció útján létrejött munkájának felhasználását (határozatainak elfogadását, javaslatainak érvényesítését, híreinek és kiadványainak népszerűsítését és terjesztését stb.).

A fentiek szellemében vizsgálva a magyar nemzeti tagnak a FID-ben eddig végzett munkáját, kétségkívül jelentős eredményekről kell megemlékeznünk, azonban ezek egyúttal bizonyos egyenetlenséget is mutatnak. Mind időben, mind a feladatok összességének elvégzésében az eredmények mellett hiányokat is találunk, az aktív közreműködés mellett adminisztrációs (formai) jellegű látszatkapcsolatokat, egyik-másik célkitűzés elhanyagolását stb., amelyek azonban végső fokon nem teszik vitássá a kapcsolatok pozitív voltát.

A FID fennállásának 64 éve alatt egy világkongresszust (1937-ben) és 25 konferenciát tartott (1951-től évenként), s ezeken számolt be elsősorban tevékenységéről, eredményéről a közgyűlésnek, az igazgató tanácsnak, a végrehajtó bizottságnak és rajtuk keresztül a dokumentáció nemzetközi közvéleményének. A 26 alkalom közül 7 nemzetközi jellegű összejövetelen vettek részt magyar delegátusok. 1937-ben a dokumentáció első párizsi világkongresszusán SZABÓ Béla, KÁPLÁNY Géza, TRÓCSÁNYI György és VEREDY Gyula; 1938-ban Oxfordban és 1939-ben Zürichben KÁPLÁNY Géza, 1947-ben Bernben KÁPLÁNY Géza és NÉMETH Béla (1948-ban a korlátozott hágai konferencián KÁPLÁNY Géza és LÁZÁR Péter), 1955-ben Brüsszelben VARJAS Béla, 1957-ben Párizsban JÁNSZKY Lajos és MÁTRAI László. 1959-ben Varsóban JÁNSZKY Lajos és LÁZÁR Péter, valamint NÉMETH Béla és SZÉKELY Sándor.

A kongresszusokon való magyar részvétel aránya tehát, ha az 1937. évi bekapcsolódásunkhoz arányítjuk, 13 : 7, azaz 53 *százalékos*. Ez a részvétel azonban nem értékelhető kizárólag önmagában. Eredményességét az biztosítja, ha a magyar küldöttek hozzá is járulnak valamivel a konferenciák napirendi pontjaihoz, felhasználják az alkalmat a magyar dokumentáció eredményeinek ismertetésére, és utána előadásokban, publikációkban kimerítően ismertetik a megbeszélések anyagát itthon, és javaslatokat tesznek tapasztalataik hazai alkalmazására. Ez nem minden esetben történt meg. A konferenciák anyagának ismertetése legtöbbször csak igen szűk körökhöz jutott el, hivatalos jelentések, részleges beszámoló előadások stb. formájában, és csak a legkritikább esetben jelent meg cikk vagy tanulmány formájában a széleskörű hazai érdeklődés számára. (Pl. VEREDY Gyula beszámolója az 1937. évi párizsi dokumentációs világkongresszusról a *Fővárosi*

Könyvtár 1937. évi évkönyvében, JÁNSZKY Lajos ismertetője az 1957. évi párizsi konferenciáról a *Külföldi Tanulmányutak 1957. c. kiadványban*.) Még soha nem készült önálló kiadvány jellegű összefoglaló fordítás egy konferencia anyagáról sem. Ezen a téren még sokat javíthatunk munkánkon. (A varsói FID-konferencia esetében ez az észrevétel remélhetőleg nem lesz helytálló, de jelen cikk lezárásakor e tekintetben pontos értékelést még nem adhatunk a folyamatban levő tárgyalásokról.)

A FID határozatainak és javasolatainak előkészítése, a dokumentációra vonatkozó kutatómunka és az Egyetemes Tizedes Osztályozás elvi és gyakorlati kérdéseinek kidolgozása az ún. *munkabizottságokban* (Study committees) folyik, amelyekben a különböző nemzeti tagok által delegált szakemberek vesznek részt. Jelenleg 10 ilyen munkabizottság és az osztályozás szakterületeinek 35 albizottsága működik. Ezekben a bizottságokban magyar részről még soha nem dolgoztak oda delegált szakemberek. Örvendetes változást jelent tehát az, hogy az ODB — a Művelődésügyi Minisztérium hozzájárulásával — legutóbb 8 munkabizottságba jelölt magyar szakembereket. (A javaslat elfogadása a FID részéről folyamatban van.)

A Szövetség munkájában való aktív közreműködés mérlegelésénél számba jöhet még az is, hogy miként terjeszti a magyar nemzeti tag a *FID időszaki kiadványait* hazánkban. Ily módon a negyedévenként megjelenő *Revue de la Documentation*, az *Informations FID* c. néhány oldalas havi „közlöny” és a sokszorosított *FID-körlevelek* (circular letters) jönnek számításba. A *Revue*-ből a nemzeti tagok régebben 15 ingyenes példányt kaptak szétosztásra. Szükségtelennek tartjuk itt részletezni, hogy ez az elosztás 1958 előtt hogyan történt, csak annyit említünk meg, hogy miután 1959-ben a lap nemzeti „kötelezpéldányait” 15-ről 3-ra csökkentették, az elosztásban részesülők legtöbbjéből előfizető lett, és a dokumentációnak ez az egyik legtekintélyesebb folyóirata jelenleg 15 példányban jár az országra. A nemzeti tag 3 ingyenes példányával együtt eszerint a lap ezres példányszámának 1,7%-a érkezik Magyarországra. A Szövetség 3 példányban érkező közleményeit és körleveleit — a *Revue*-höz hasonlóan — a jelenlegi nemzeti tag, az OSzK Könyvtártudományi és Módszertani Központjához, az Országos Osztályozó Bizottsághoz és az ODB-nek az Orsz. Műszaki Könyvtárban működő titkárságához juttatja el. A FID legfontosabb *hírei* Magyarországon csak a *Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója* hasábjain jelennek meg.

A hágai dokumentációs központ *nem időszaki kiadványai* (évkönyvek, címjegyzékek, ETO-táblázatok stb.) hivatalos számmal ellátva jelennek meg, részben az egyes tagállamokban. Az eddig kiadott 319 hivatalos publikációból csupán egy volt magyar, a 310. számú.¹ (Ezenkívül hosszas vita előzte meg az *Egyetemes Tizedes Osztályozás* legutóbbi magyar kiadását is, amely azonban végül is nem jelenhetett meg a FID hivatalosan elismert és már előzően biztosított 313. sz. kiadványaként.)

A közelmúltban végzett nemzetközi jelentőségű magyar dokumentációs tevékenység sorából kiemelkedik az Országos Osztályozó Bizottságnak a Társadalomtudományok tizedes osztályozására vonatkozó észrevételeinek eljuttatása a FID-nek, amit a Szövetség külön *körlevélben* „a társadalomtudományok tizedes osztályának marxista felfogása” címen hozott nyilvánosságra,² majd pedig az 1959. július 6—9 között Budapesten megrendezett nemzetközi konferencia ugyanebben a tárgykcírbn. Anélkül, hogy ennek a konferenciának állásfoglalását pontról pontra méltatnánk, csak annyit állapítunk meg, hogy a budapesti tárgyalások valósággal felbolygatták a nemzetközi könyvtáros és doku-

¹ (ANDRÉKA Pálné—CZELLÁR Ferenc): *Műanyag- és rokoniparok osztályozása*. Az ETO-rendszer kiegészített táblázata, 678/679. Bp. 1958, Orsz. Könyvtárügyi Tanács, 81 l. (Az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványai 4.) (FID Publ. No. 310.)

² *Marxist Concept in UDC 3 Social Sciences*. FID Circular letter 58/1958. 1 + 7 l.

mentációs közvéleményt, különösen mióta a FID hivatalosan is szétszította a magyar nemzeti tag által hozzá eljuttatott javaslatokat összes nemzeti tagjainak és Központi Osztályozó Bizottsága (CCC) szakembereinek.³

Az utóbbi években különben még két hivatalos FID körlevél foglalkozott teljes egészében magyar kezdeményezésű javaslatokkal.⁴ (Ezek a körlevelek Orsz. Osztályozó Bizottságunk aktív tevékenységéről tesznek elsősorban bizonytságot.)

A magyar dokumentációs eredményekről való tájékoztatás sorában nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy a magyar szakfolyóiratokban megjelent dokumentációs és ezzel összefüggő könyvtártudományi tanulmányokról milyen mértékig tudjuk tájékoztatni a FID-et és rajta keresztül a dokumentáció külföldi szakembereit. Nem célunk teljes áttekintést nyújtani erről a kérdésről, csupán annyit kívánunk bemutatni, hogy a nagy nemzetközi tekintélynek örvendő *Revue de la Documentation* nagyszámú cikket ismertető *Bibliographia* rovata milyen mértékben tárja fel a magyar szerzők irodalmi munkásságát. Erről alábbi táblázatunk számol be.

A *Revue de la Documentation*ban megjelent cikkismertetések száma

	1957	1958	1959 első félév
Összesen	861	537	201
Ebből			
magyar lapban megjelent cikkekről	11 (1,27%)	1 (0,48%)	5 (2,48%)
magyar szerző külf. lapban megjelent cikkéről	2 (0,23%)	5 (0,93%)	1 (0,49%)
Magyar szerzők cikkéről			
összesen :	13 (1,5%)	6 (1,1%)	6 (2,9%)

A fenti táblázat értékelésénél tekintetbe kell vennünk azt is, hogy a FID lapja egyre inkább csak a szűkebb értelemben vett dokumentációs tárgyú szakcikkeket ismer-teti, s hogy a *Revue*-ben feltárt magyar cikkek száma szorosan összefügg az ilyen tárgyú hazai publikációk számával és azzal, hogy a Magyarországon megjelenő cikkek idegen nyelvű kivonatokkal ellátva jelennek-e meg. Az érdeklődés a magyar tanulmányok és cikkek iránt megvan, de ismertető munkánkat — amellyel nem igen lehetünk megelé-gdedve — csak a fenti előfeltételek biztosításával tudjuk fokozni.

Az aktív kapcsolatok felsorolásában még egy tényezőt kell megemlítenünk, nevezetesen azt, hogy a nemzeti tagok mellett a „Szövetség céljai iránt érdeklődést tanúsító szervezetek és személyek”, ún. *meghívott tagok* is részt vehetnek. Az egyes országok érdeklődésére bizonyos fokig ezeknek a pártoló tagoknak a száma is jellemző. 1959-ben a meghívott tagok száma közel 100, s sorukban Magyarországról ott találjuk a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát és az Országos Műszaki Könyv-tárát is.

³ *Vorschläge für DK 3*. FID circular letter 97/1959. 2 + 11 l.

⁴ *Analytical classification within the scope of the UDC*. FID circular letter 81/1957. 4 l. *Recording (entering) scientific definitions in the tables of decimal classification after main UDC numbers concerning concepts of great importance*. FID circular letter 82/1957. 2 l.

Összefoglalva: Mindenki, aki a fenti — korántsem teljes — felsorolást elolvasta, a FID-ben végzett magyar tevékenységet váltakozó sikerű aktív kapcsolatnak kell hogy ítélje. A legutóbbi évek munkájával a magyar nemzeti tag még tartalmasabbá tette ezt a kapcsolatot, de ez sem jelenti azt, hogy az eredmények mellett megmutatkozó negatívumokat magától értetődőnek könyvelhetjük el. Mindenképpen igyekeznünk kell, hogy ne álljunk meg az eddigi sikereknél és félsikereknél, hanem munkánkat — a szocialista országokkal való erőteljesebb kooperációval — még erőteljesebbé tegyük. A jövőben ne forduljon az elő, hogy lényeges nemzetközi dokumentációs kérdésekben ne legyen ott a szakmailag jól előkészített magyar vélemény is, vagy hogy a magyar könyvtárosok és dokumentalisták társadalma ne értesüljön azokról a kérdésekről, amelyek a FID fórumain megvitatva és elfogadva, a magyar dokumentáció fejlesztését és jövőjét is hivatva vannak szolgálni.

A jövő feladatai

Magyarország — és ezen belül elsősorban a magyar nemzeti tag — feladata, hogy a jövőben még tevékenesebben kapcsolódjon be a FID munkájába. Szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy ennek során *egyidejűleg* foglalkozzék minden vázolt feladat állandó teljesítésével. De az említetteken kívül sok új tennivaló is ott várakozik a jelenlegi magyar nemzeti tag, az ODB küszöbén. A múltban elért eredmények folytatása mellett a következőkre kívánjuk felhívni a figyelmet:

1. Törekednünk kell arra, hogy lehetőleg ne legyen FID-konferencia magyar küldött vagy küldöttek nélkül. Delegátusaink az általuk vagy részükre összeállított és a magyar nemzeti tag által jóváhagyott anyagok és irányelvek alapján aktívan vegyenek részt a vitákban és határozatokban. Hazatérésük után széles körben (előadásokon, jelentésekben és cikkeken) részletesen ismertessék a megbeszéléseket és a határozatokat.

2. A magyar nemzeti tag bizonyos időközönként külön kiadványban is mutassa be a FID munkáját a hazai érdeklődőknek. Első ízben a Szövetség kialakulásának, szervezetének és eddigi munkásságának ismertetésére van szükség.

3. A FID bizottságaiban működő magyar tagok mellé szervezzünk kisebb kutató- és szakértő csoportokat, amelyek a magyar nemzeti tag albizottságaiként működve, a magyar delegátusok vezetésével, folyamatosan dolgozhatnak a felvetett témákon, különböző indítványokat tehetnek és javaslatokat dolgozhatnak ki a főtitkárságnak és a bizottságoknak.

4. A nemzeti tag fokozottan foglalkozzék a FID munkásságának értékelésével a célból, hogy javaslatokat tehessen a nemzetközi kutatások és tapasztalatok hazai átvételére.

5. A dokumentációval foglalkozó magyar intézmények (ODK, OMgK stb.) pártoló tagként szintén lépjenek be a Szövetségbe.

6. El kell érni, hogy mindenfajta magyar kapcsolat a FID-dal (levelezés, kiadványok megküldése és rendelése stb.) csak a nemzeti tagon keresztül történhessék. Csak így valósulhat meg az egységes képviselet, a tennivalók és eredmények nyilvántartása és a helyes összhang kialakítása.

7. A különféle magyar könyvtáros folyóiratok foglalkozzanak a FID munkájának ismertetésével, híreinek közlésével is. A nemzetközi érdeklődésre számottartó dokumentációs cikkekről vagy magukban a lapokban, vagy a szerkesztőségek külön összeállításában készítsünk idegennyelvű kivonatokat, és ezeket a FID—ODK titkárság juttassa el a Szövetség hágai központjához, ill. a *Revue de la Documentation* szerkesztőségéhez.

8. Meggondolandó, hogy a szétszórtan még fellelhető régi FID-levelezéseket és periodikus jellegű kiadványokat (elsősorban körleveleket) ne gyűjtsük-e össze egy helyen. Jelenleg ugyanis ennek az anyagnak áttekintése igen nehéz, és idővel még lehetlenebbé fog válni.

9. A nemzeti tag tegye kötelességévé minden kereskedelmi forgalomban kapható FID-kiadvány beszerzését (kivéve az egyes nemzeti tagok ETO-táblázatait).

10. Biztosítsuk FID-képviseletünk állandóságát azzal, hogy különösen fontos indokok nélkül ne ruházzuk át a magyar nemzeti tagságot egyik szervről a másikra.

11. Szükséges volna a *Revue de la Documentation*-hoz egy magyar levelező (nem szerkesztő bizottsági tag!) kijelölése, akinek feladata a FID rendszeres ellátása magyar hírekkel.

12. Mind hazai, mind nemzetközi szempontból szükséges a dokumentációval foglalkozó magyar intézmények és szervezetek munkásságának rövid leírását is tartalmazó címjegyzék összeállítása. Egy ilyen legrövidebb időn belül összeállítandó többnyelvű kiadvány komoly nemzetközi érdeklődésre tarthat számot, és valóban hézagpótló jelentőségű lenne.

13. Mivel a nemzeti tagok legtöbbször már önkéntesen felemelte tagdíját, illetékes szerveink fontolják meg egy hasonló magyar lépés helyességét.

Természetesen az eddigi eredmények folytatását és a fent vázolt új feladatok napirendre tűzését a magyar nemzeti tag kizárólag önerejéből nem végezheti el. Ehhez szüksége van a Művelődésügyi Minisztérium fokozott támogatására is és arra, hogy az érdekelt magyar könyvtáros és dokumentalista társadalom igényelje és követelje a FID munkájának megismerését, és tevőlegesen kapcsolódjék be a felvetett dokumentációs problémák megoldásába.

BALÁZS SÁNDOR

HÍREK

Horst Kunze, a berlini Német Állami Könyvtár főigazgatója, a Humboldt-egyetem professzora ötvenedik születésnapját ünnepli.

Az ünnepi alkalomra a *Pirckheimer-Gesellschaft* folyóiratban, a *Marginalien*-ben Bruno KAISER üdvözlő szavait követően Werner DUBE közli a KUNZE tudományos munkásságáról számot adó, 102 tételt magába foglaló bibliográfiát.

A Német Demokratikus Köztársaság könyvtárügyének vezéregyénisége hazánk őszinte barátja. Örömmel töltött el minden magyar könyvtárost Horst KUNZE koratavaszi budapesti látogatása. A Szabó Ervin körben tartott előadása mindnyájunk számára emlékezetes és tanulságos volt. Születésnapja alkalmából a magyar könyvtárosok revében meleg szívből köszöntjük.

D. B.

Az Országos Műszaki Könyvtár kiállításai.

Az OMK kiállításai több szempontból különböznek más könyvtárak hasonló tevékenységétől. Ez a különbözőség részben a könyvtár feladataiból, részben pedig állományának összetételéből adódik. Kiállításaihoz minden esetben műszaki jellegű tárgyakat, rajzokat, modelleket stb. is felhasznál folyóiratok és egyéb szakirodalmi anyag mellett. Így éri el, hogy nagyobb propaganda lehetőségekkel (rádió, televízió, újságcikkek stb.) dolgozhat, és nemcsak olvasói részére készíti bemutatóit, hanem nagyszámú olyan érdeklődőt is, „becsalogat” épületébe, akik közül sokan ilyen alkalmakkor válnak rendszeres könyvtári látogatókká.

1959-ben 3 nagyszabású kiállítást rendezett az OMK. Az első *Magyarok a világtechnikáért* címmel a brüsszeli világkiállításán is bemutatott anyag felhasználásával készült. A magyar technikatörténet ereklvéi (EÖTVÖS-inga, JEDLIK-dinamó,

BÁNKI—CSONKA-féle első porlasztó, ZIPERNOVCSKY—DÉRI—BLÁTHY első transzformátora stb.) mellett itt voltak láthatók a legújabb hazai műszaki eredményeket bemutató találmányok is. A szemléltető tárgyakhoz csatlakoztak a magyar technikatörténet írásos dokumentumai (könyvek, folyóiratcikkek, szabadalmak stb.) és a legújabb magyar műszaki könyvkiadás fejlődését illusztráló külön könyvkiállítás is.

A második kiállítás *Szépülő gépek — formatervezés az iparban* címen 13 formatervező művész és 10 gyár kb. 50 alkotását mutatta be. A kiállított tárgyak és fényképek egy új tudományágra, az ergonómikára hívták fel a figyelmet, amelynek feladata, hogy a gépek és használati tárgyak esztétikai szépségének fokozása mellett könnyebbé tegye a gépeket kiszolgáló vagy használó dolgozók munkáját is. Az „ésszerű erő kifejtés tudományá”-nak ma már igen nagy az irodalma is, amit a kiállítás szintén bemutatott. A kiállítás megtekintői (az ipar vezetőitől kezdve az egyszerű érdeklődőig) meggyőződhetnek arról, hogy a formatervezés hazánkban is egyre nagyobb szerephez jut.

1959 szeptemberében nyitotta meg az OMK harmadik nagyobb kiállítását a *Közlekedési Múzeumért* címen. Célja kettős volt: egyrészt propagálni a lendő Közlekedési Múzeumot, másrészt bemutatni a közlekedés fejlődését az e téma iránt érdeklődők igen széles taborának. A kiállítás megkapóan szemléltette a technika és ezen belül a közlekedés szédületes fejlődését azzal, hogy a kiállított kis modellek (pl. az 1770-ből származó CUGNOT-féle gözkocsi — az automobil őse, a BÁNKI—CSONKA-féle első mellsőkerék-meghajtású autó, az 1846-ban első útjára indult első magyar gőzmozdony stb.) mellett megfelelő könyvek és folyóiratok cikkeivel és képeivel bemutatta, hogy hol tart jelenleg ezen a téren a tudomány és a technika.

Az OMK kiállításai igen jó példái a helyesen alkalmazott könyvtári propagandának. Sikerüknek egyik legfontosabb tényezője, hogy mindig helyesen találják meg a bemutatásra kerülő szemléltető anyag (képek, modellek, eredeti tárgyak stb.) és az ehhez kapcsolódó könyvek, folyóiratok és egyéb, a könyvtárban található kiadványok összhangját.

LAKATOS ÉVA

Térképészeti kiállítás. Igen érdekes és tanulságos élményben volt részük a térképek iránt érdeklődő látogatóknak a Technika Házában megnyílt Térképészeti Kiállításon. A kiállítást a Budapesten tartott Kartográfiai Konferencia alkalmával rendezte a Geodéziai és Kartográfiai Egyesület a magyar térképészeti intézmények és az Országos Széchényi Könyvtár bevonásával.

A nagy gonddal és körültekintéssel kiválasztott eredeti dokumentumok jó történelmi áttekintést nyújtottak a magyar térképészeti fejlődési menetére a XVI. századtól az első világháborúig, majd a két háború közötti térképészeti alkotások bemutatása után nyilvánosság elé tárták a modern magyar kartográfia elért eredményeit. Végül az érdeklődők betekintést nyerhettek a térképészeti műhelytitkaiba, a térképszerkesztés, a térképsokszorosítás rajzi és nyomdatechnikai munkamenetébe. Az összeválogatott anyag egyben igen világosan szemléltette a térképészeti iránt világozott igények sokrétűségét.

Az újszerű és egyben izléses elrendezés fokozta a kiállítás sikerét.

A térképek iránt széles körben megnyilvánuló érdeklődést mutatja az a tény, hogy bár a kiállítás aránylag rövid ideig (okt. 7—17-ig) állt fenn, a látogatók száma mégis meghaladta a 3000-et és köztük számos külföldi is volt.

NEMES KLÁRA

Újabb külföldi mikrofilmolvasó készülékek. A mikrofényképezés és a különféle formájú mikromásolatok elterjedését követően megnőtt a könyvtárak és kutatók érdeklődése a mikrofilmek olvasására alkalmas vetítőberendezések iránt, s ennek hatása megnyilvánul az olvasókészülékek gyártásának emelkedésében is. A FID által kiadott *Manual on Document Reproduction and Selection* több mint száz mikrofilmolvasó vagy mikrokártyaolvasó készüléket ismertet, de e kézikönyv és supplementumai megjelenése óta is számos érdekes, új készülék forgalomba kerüléséről kaptunk hírt. Ezek közé tartozik pl. a szovjet *Mikrofol* nevű könyvtári mikrofilmolvasó készülék, melyet 1959-ben a budapesti Ipari Vásáron is bemutattak. A *Mikrofol 5PO-1* szilárd építésű, könnyen kezelhető, optikai rendszerében a nálunk jól bevált *Dokumator*-hoz hasonló készülék. Cserélhető, tízszeres és tizenhatszoros nagyítás elérésére alkalmas objektívjei — felül elhelyezett tükör segítségével — beépített világos felületre vetítik a képet. A vetítőfelületet felül és oldalt fémmernyő árnyékolja a kívülről jövő fény elől, ezért a készüléket világos szobában is lehet használni. 30 méteres filmorsók befogadására alkalmas tekerescsfilmtartóját szükség esetén filmesíktartóra lehet kicserélni, az objektív fölé erősíthető kis tükör pedig fali vetítésre teszi alkalmassá.

Az angliai *Micro Methods Limited* által forgalomba hozott *Waterworth Universal Micro-Reader* az olvasógépek többségétől eltérő, újszerű típus: egy készülékben egyesíti a mikrofilm-, mikrokártya- és mikrofilmlap-olvasót. Fényvetítő rendszere egy gomb elfordításával beállítható film vagy kártya olvasására. Ugyanígy cserélhető a két vetítőobjektív is, melyek egyike tíz és félszeres, a másik huszonötösörös nagyítást tesz lehetővé. A készülék súlya 22 kg; vetítőfelületének nagysága 38 × 38 cm. Ilyen sokoldalú olvasógépek előállítására a papíryanagú mikrokártyák terjedése adott alkalmat. Európában ugyan a mikrofilm-lap, a „microfiche” népszerűbb a mikrokártyánál, de olcsósága, tartóssága és könnyebb kezelhetősége miatt sok könyvtárban berendezkednek a papír mikrokártyák tárolására és olvasására is.

Az olcsó, hordozható mikrofilmolvasókkal szemben megnyilvánuló kereslet kielégítésére törekszik a *Micro Methods Limited* másik készülékével, a *Lexicon* típusú mikrofilmolvasó készülékkel. Elsősorban nem a könyvtárak, hanem azok a kutatók fogadják örömmel az ilyen készülékeket, akik a tudományos munkájukhoz szükséges anyag egy részét mikrofilm formájában szerzik be és otthoni használatra sajátmaguk is vásárolni kívánnak olvasógépet. Igényeiket bizonyára kielégíti a *Lexicon*, mert az kisméretű, könnyű súlyú és olcsó. Összeszerelt formájában írógéptáska benyomását kelti (37 × 25 × 27 cm méretű); súlya nem egészen 12 kg. Alkalmas 35 mm széles mikrofilmek és legfeljebb 9 cm széles filmlapok olvasására, s asztallapra történő vetítésnél tizenhatszoros nagyítás elérésére. A készülék ára 53 Font.

Az olvasógépeken kívül előállítanak rendkívül olcsó, „zsebméretű” néző-készülékeket is mikrofilmek és mikro-kártyák használatára. A német gyártmányú *Mikrolettera* kettős üveglapból és felette csúsztható, hússzoros nagyítású objektívól áll. A mikrofilmek és film-lapok fényforrás felé tartva szemlélhetők. Az amerikai *Microcard Corporation* 25 Dollárért árusított *Microcard Pocket-size Reader* nevű készüléke elektromos száraz-cellemmel vagy hálózati áramkörbe kapcsolva használható. Ezek a nézőkészülékek nem pótolhatják a könyvtári olvasógépeket, de hasznos eszközök lehetnek ott, ahol csak egy-egy adat megtekintésére vagy ellenőrzésére van szükség.

TÖRKÉS LÁSZLÓ

Haydn-kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. HAYDN halálának ez idei másfél százados évfordulóján hangversenyek sorozata — amely itt-ott végre bepillantást nyújtott a HAYDN-zene mérhetetlen örökségének egy-egy elhanyagoltabb, ismeretlenebb területére is — szolgálta a „szélességi” irányú megismerést, a zenét hallgató közönség HAYDN-képének gazdagodását; és régóta folyó, de mintegy az ünnepi évre „időzített” tudományos munka járult hozzá a zenetörténet HAYDN-problémáinak mélyebb áttekintéséhez, a nemzetközi kutatás számára is. Tudományos munka és hangverseny-gyakorlat a „mélység” és „szélesség” két irányára tagolja az ünnepi megemlékezés tartalmát, a *kiállítás* „műfajának” viszont az a jelentősége, hogy egyesítheti a két utat, a két célt. Számos ösztönző, eddig elhanyagolt irányokat kijelölő feladatra hívhatja fel a kutatás figyelmét, és sokoldalúan, szerteágazóan tághatja az érdeklődők nagy táborának ismereteit. Nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk, hogy HAYDN-kiállításunk (amelyet MAJOR Ervin rendezett a OSzK zeneműtárának és más gyűjteményeinek, valamint számos egyéb szak-könyvtárunknak anyagából) betölti ezt a kettős funkciót.

A kiállítás középpontjában az osztrák zeneszerző életének magyar vonatkozásai állnak. A hely és a „ház” múltja, ahol munkássága zömét kifejtette: Eszterháza és az ESTERHÁZYAK történetének egy-egy fontos dokumentuma, élén ESZTERHÁZY Pál nádor, az első európai igényű magyar zeneszerző művének, a *Harmonia Coelestis*nek HAYDN könyvtárából való példányával; HAYDN eszterházi munkás-

ságát méltató első, elragadtatott magyar megemlékezésekkel, versben és prózában... Tudtuk-e eléggé eddig, mennyire foglalkoztatta nyelvi—irodalmi újjászületésünk legjelentősebb alakjait a közvetlen közelükben lezajló nemzetközi zenei újjászületés és klasszikus tetőpont kultúrája? GVADÁNYI József már 1791-ben, KISFALUDY Sándor, CSOKONAI 1801-ben, BATSÁNYI, KÖLCSEY, FÁY is mind a század első két évtizedében hódolnak HAYDN-élő, illetve nemrég kilobbant szellemének; ez az érzékeny és friss szellemi reakálás szervesen egészíti ki azokat az impulzusokat, amelyeket a zeneköltő a magyar kultúrától, az épp ekkor sajátos nemzeti arcot öltő magyar zenétől kaphatott (s amelyeknek dokumentumai ugyancsak sokatmondóan, szemléletesen sorakoznak fel a tárlók üvegtáblái alatt). S ezekhez a futólagos, de lelkes utalásokhoz talán még többetmondóan csatlakozik a *Teremtés magyar szöveggönyve 1800-ból* (1), Budáról, 1804-ből, Kassáról...

De nemcsak az eszmélő magyar szellemi élet hivatkozik ily hangsúlyozottan a megújuló zene ünnepelt európai tanító-mesterére. Büszkén, megtisztelve vallja magáénak életművét a fiatal Francia Köztársaság Tudományos és Művészeti Intézete is, amikor 1803-ban kultágjává választja. Egy másik dokumentum, a Conservatoire díszoklevele már NAPOLEON császársága idejéből való, de aláírói: MÉHUL, GOSSEC, CHERUBINI — *személyükben* voltenként a forradalom éveinek üzenetét küldik az újfajta népiesség és humanitás zeneköltője felé. A kiállítás anyaga, csoportosítása erőltetett hangsúlyozás nélkül állítja HAYDN életművét, egyéniségét abba a történelmi összefüggésbe, amelyben valóban áll. S a dokumentumok e két köre egyszersemind — milyen jellemző, hogy ez épp HAYDN alakján, művén keresztül történhet! — a magyar szellemi megújulás és az európai polgári haladás döntő mozzanatainak szerves összefüggéseire is rávilágít.

Jóleső büszkeség tudni és látni itt a kiállításon, hogy oly sok kiemelkedő, a világ legnagyobb zenei kincsei közt számoltartott HAYDN-mű eredeti kézírata a maga tárgyi valóságában a „miénk”, nemzeti könyvtárunké; köztük az utolsó, legismertebb és legjelentősebb szimfóniák és vonósnégyesek egész sora. Ez az előnyünk a HAYDN-kultusz nemes nemzetközi versenyében azonban elsősorban kötelezettség. Kötelezettség és adósság a HAYDN-örökséggel szemben, gyakorlati zenei életünk, *hangversenyműsoraink számára*, kötelezettség e hagyatéktól írott anya-

gának hivatott őrei, HAYDN-kutatóink számára és a kotta- és könyvkiadás állami szervei számára egyaránt. Nem kevesebbre kötelez, mint hogy mindkét területen a nemzetközi HAYDN-kultusz élére kell kerülnünk, mert van rá lehetőségünk. E sorok írója nemrégiben Bécsben járván — s a mi fertődi és a szóban forgó budapesti HAYDN-kiállításunkra visszatérve — tapasztalhatta, hogy nincs mit szégyenkezünk anyagunk gazdagsága, a leglényegesebb összefüggésekre mutató elrendezése dolgában. Mindezekre a célokra, kötelezettségekre a kiállítás a lehető legszemléletesebben hívja fel a figyelmet.

SÓLYOM GYÖRGY

A francia Nemzeti Könyvtár 1952-től 1955-ig terjedő négy évi működéséről tette közzé jelentését Julien CAIN, a nagymúltú intézmény főigazgatója. *La Bibliothèque Nationale pendant les années 1952 à 1955*. Paris 1958. A több mint 300 oldalas, terjedelmes kötetből itt néhány különösen tanulságos részletet kell megemlítenünk.

A négyéves időszakban további jelentős lépéseket tett a könyvtár a még 1932-ben megkezdett és azóta következetesen keresztül vitt nagy átépítések, illetve új építkezések terén. Mint tudjuk, ezeket az építkezéseket — amelyeknek sorozatát még a másik világháború előtt a nyomtatványok tárának földalatti raktárai, az ugyancsak alagsori szinten elhelyezett katalógusterem, majd a Versailles-ban felépült depot-épület nyitotta meg — a főigazgató a mellé beosztott és a könyvtár személyzetében vezető állást elfoglaló főépítész (Michel Roux-Spitz) segítségével vezette; az utóbbi éppen a jelentésben tárgyalt utolsó előtti évben helyezték nyugalomba, miután elgondolásait egy negyed évszázadon át állította a könyvtár szolgálatába. A jelentésben tárgyalt időszak alatt ezek az építkezések nem csekélyebb lépésekkel jutottak előbbre, mint a könyvtár tömbjéhez tartozó egyik palota átalakítása az új, modern térképtár számára, a központi könyvraktár öt raktáremelettel való megtoldása (ezúttal magasságban és nem földalatt), a periodikák főosztályának kibővítése, végül a második Versailles-i pót-épület.

A központi raktár új emeleteinek építése közben a könyvtár üzeme egy percig sem szünetelt, ugyanígy a periodika-feldolgozásra szolgáló helyiségek kibővítése alatt is állandóan működött a nagy hírlap-

és folyóiratolvasóterem. Az új Versailles-i melléképületet, éppúgy, mint elődjét, azzal a rendeltetéssel építették, hogy elsősorban a kötetlen periodikák mentesítő raktára legyen; alaprajza, építési részletei az első épületével azonosak, az építési anyagok terén azóta beállt nagy fejlődés még könnyebb, egyszerűbb konstrukciót tett lehetővé. (Igaz, ez utóbbinak hátrányai is látszanak: a felöly vastagra öntött üvegtéglából készült falak nem minden tekintetben váltak be.) A periodikák főosztályának helyproblémáit emeletfelezésekkel oldották meg: így a feldolgozó helyiségek egymás feletti három szinten helyezkednek el, a szintek kapcsolatát a legmodernebb technikai eszközök és berendezések biztosítják. (A jelentés az utóbbi munkákról még további részletes beszámolót ígér.)

Az egyes főosztályokról és osztályokról — nyomtatványok, gyarapítás, periodikák, térképek, zeneművek, kéziratok, éremgyűjtemény, metszetek, valamint a Nemzeti Könyvtár szervezeteihez tartozó Arsenal-könyvtár és Smith—Lesouéfkönyvtár — szóló beszámolókról érdemes összehasonlításként megemlíteni, hogy 1955-ben a nagy olvasóterem látogatóinak száma 197 981, a kiadott kötetek száma 693 970 volt, tehát a kötetforgalom a sokkal nagyobb arányok ellenére sem volt sokkal több, mint a mi nemzeti könyvtárunkénak háromszorosa. És Párizsban is előfordult, hogy a forgalmasabb órákban várni kellett, míg egy-egy olvasó helyhez jutott. Egy-egy kötet kiadása átlag $\frac{1}{2}$ órát vesz igénybe.

A periodikák főosztályán megindult a nemzeti sajtóbibliográfia anyaggyűjtése, 1864-től kezdve, mert a kezdetektől addig Eugène HATIN közel 100 éves műve — a világ első nemzeti hírlapbibliográfiája — még használható tájékoztatást nyújt. Külön készítik a jelenleg élő periodikák jegyzékét, amelynek elkészülése után a kiegészítéseket a *Bibliographie de la France* hozza. Külön nagyarányú vállalkozás a francia könyvtárak központi folyóirat-katalógusa. (*Catalogue collectif des périodiques conservés dans les bibliothèques de Paris et dans les bibliothèques universitaires de France*.) A külföldi folyóiratok éves jegyzékét (elsőször 1955-ben) már nyomtatásban is kiadták. A folyóiratolvasóterem látogatóinak száma 1955-ben 58 997 volt.

A Bibliothèque Nationale nemzetközi kölesönforgalmában Magyarország jelentős helyet foglalt el (1952 : 41, 1953 : 72, 1954 : 160, 1955 : 241).

D. B.

A Nemzetközi Dokumentációs Szövetség 25. konferenciája, Varsó, 1959. szeptember.

A dokumentáció iránti igények világszerte egyre növekednek mind a természettudományok és a műszaki tudományok, mind pedig a társadalomtudományok terén. Ez egyre nagyobb teljesítményre ösztönzi a dokumentáció társadalmi és hivatali szerveit a világ minden táján. A dokumentáció nemzetközi összefogó szervének, a FID-nek 25. konferenciája is ennek az irányzatnak a jegyében zajlott. A FID túlnőtt már azokon a szerény kereteken, amelyeket számára eddigi történetének folyamán a dokumentáció lelkes apostolai, élükön Donker Duyvis-sal, a Szövetség nyugalomba vonuló főtítkárával kidolgoztak és odaadó munkájukkal, egyéni anyagi áldozatoktól sem visszariadva fejlesztettek. A varsói konferencia megállapította, hogy meg kell erősíteni anyagilag és szervezeten is a Szövetséget, és rendszerezte azokat a feladatokat, amelyek a FID-re hárulnak, mint a dokumentáció egyetlen hivatott nemzetközi szervezetére. Ez a hosszúlejárati terv a következő feladatcsoportokra tagolódik: elsődleges kiadványok kutatási eredmények közvetlen közzlésére (folyóiratcikkek, kutatási jelentések, kongresszusi értekezések stb.); másodlagos kiadványok már előzőleg publikált kutatási eredmények összefoglaló közzlésére (kézikönyvek, adatgyűjtemények, bibliográfiai és dokumentációs kiadványok stb.); fordítások, a dokumentáció nyelvi problémái; sokszorosítástechnika; szerzői jogi kérdések; irodalomkutatás és válogatás gépi eszközökkel; osztályozáselmélet és gyakorlat; dokumentációs központok szervezése és működése; dokumentációs szakemberek és a dokumentáció felhasználóinak képzése; szabványosítás.

A hosszúlejárati munkaprogram vázának kidolgozása mellett ülést tartott az Egyetemes Tizedes Osztályozás 3 *Társadalomtudományok* főosztályának átdolgozására alakított FID C3 bizottság, amelynek munkájában az érdeklét szocialista államok képviselői is résztvettek. A bizottság megvitatta és javarészt elfogadta a szocialista államok szakértőinek 1959. júliusban Budapesten tartott értekezletén megállapított alapelveket az ETO átdolgozására¹ és hozzákezdtek a 32 *Politika* szak felülvizsgálatához. A bizottság nem szocialista államokat képviselő tagjaiban még nem alakult ki végleges megoldás a marxizmus—leninizmus legfontosabb fogalmainak megfelelő elhelyezésére és jelölésére az ETO keretén belül; ezért tudomásul vette a bizottság, hogy a kérdés végleges

közös rendezéséig a szocialista államok saját jelzeteket használnak az említett fogalmak osztályozásához.

Mind az ETO-bizottsági tárgyalások, mind a hosszúlejárati program kidolgozásával kapcsolatos megbeszélések, mind pedig a Szövetség vezető szerveinek ülései arról a barátságos és megértő szellemről tanúskodtak, amely a FID tevékenységét a múltban is jellemezte. A FID 25. konferenciája — az első FID-konferencia, amelyet szocialista államban tartottak meg — jelentősen hozzájárult a nemzetközi dokumentációs kapcsolatok elmélyítéséhez és a dokumentáció világéremetekben való fejlesztéséhez.

JÁNSZKY LAJOS—LÁZÁR PÉTER

Nemzeti könyvtárak. A British Museum igazgatója, F. C. FRANCIS az ASLIB 1958. évi ülésén a nemzeti könyvtárak szerepének és jövőjének problémájával foglalkozó jelentésében igen aktuális kérdést fejtetett. A 30 éves tapasztalatra támaszkodó tanulmány — ennyi időt töltött eddig FRANCIS nemzeti könyvtárban — főcélja, hogy válaszoljon azokra a kritikákra, amelyek a nemzeti könyvtárat a szakkönyvtárak és dokumentációs központok javára elavult intézménynek minősítik. FRANCIS alaptalanoknak és pusztán terminológiaiaknak tartja azokat a vitákat, amelyek e körül a téma körül forognak. Amikor a nemzeti könyvtár mindenkorri érvényessége és szükségessége mellett tör lándzsát, egyben sürgeti ennek fejlesztését és átszervezését az egyes tudományágak specializálódásának és a könyvtermelés rohamos növekedésének megfelelően.

Véleménye szerint a modern nemzeti könyvtárnak, amelynek dolgozói egyre inkább szükségszerűen szak tudósok, a szakkönyvtárakkal és dokumentációs központokkal együttműködve kell törekednie az olvasók mindjobban fokozódó igényeinek kielégítésére. Senki se tekintse a nemzeti könyvtárat „könyvmúzeumnak”, amelynek egyetlen feladata épségben megőrizni a benne felhalmozott „elavult” könyveket és egyéb nyomdatermékeket. (Sokan ugyanis így képzelik.) A nemzeti könyvtárak elmaradottságának bizonyítására a British Museum-ot hozza fel, amelyben 1857 óta, amikor az olvasóterem megnyílt, egy hírlap-olvasó és két kis tudományos olvasóterem nyitását kívül semmi sem történt a közönség gyors és szakszerű kiszolgálása érdekében. Az új könyvek halmazának lassú feldolgozása és késedelmes hozzáférhetősége sok olvasót riasztott

¹ Magy. Könyvszle. 1959. 4. sz.

el a könyvtárból és irányított a szakközpontok (szakkönyvtárak vagy dokumentációs központok) felé. A tudományos kutatók mind szívesebben keresik fel ezeket a gazdag és könnyen hozzáférhető gyűjteménnyel rendelkező, tágas és barátságos helyeket.

A bajok orvoslását a decentralizálásban látja a British Museum igazgatója. Ezalatt a könyvtár anyagának tárgy szerinti szétosztását érti kb. 10 osztályba. Minden osztálynak külön olvasó- és katalógusterme, valamint bibliográfiai terme volna, s speciális képzettségű dolgozói. Hogy régi presztizsét és a hosszú időn át élvezett bizalmat visszanyerje, lehetővé kell tennie gyűjteményének ésszerűbb és gyorsabb felhasználását. Szorosabb és meghittebb kapcsolatot kell létesítenie a szakközpontokkal, és mélyíteni kell a könyvtár munkatársainak bibliográfiai és ezzel kapcsolatos ismereteit.

A nemzeti könyvtár jelentőségét méltatva leszögezi FRANCIS, hogy a tudósok tekintete az ország minden részéből elsősorban ide irányul, és sok tudományágnak nem lévén sem szakkönyvtára, sem dokumentációs központja, a kutatók egyedül itt kaphatnak választ kérdéseikre.

SZIGETHY JOLÁN

Új fejlemények az UNESCO bibliográfiai munkájában. 1959 májusában közös ülést tartott az UNESCO két bibliográfiai, ill. dokumentációs szerve, a Nemzetközi Bibliográfiai Tanácsadó Bizottság és az Exakt és Alkalmazott Tudományok Dokumentációs és Terminológiai Tanácsadó Bizottsága. Az UNESCO 10. közgyűlésén határozat született, mely szerint e két hasonló feladatkörű bizottság 1960 végéig összevonandó. Az ülés fő feladata a létrehozandó új bizottság feladatkörének és munkaprogramjának kidolgozása volt.

Az ülés eredményeként hozott határozatok értelmében az új bizottság lesz az UNESCO tanácsadó szerve a nemzetközi bibliográfiai, dokumentációs és terminológiai kérdésekben, továbbá nemzetközi vitafórumként fog működni az ismeretterjesztés modern eszközeinek és módszereinek kérdéseiben. E fő feladatkörök keretében az új bizottság foglalkozni fog pl. a szaktudományok egyre növekvő specializálásával kapcsolatos ismeretterjesztési problémákkal, a kivonatolás és referálás módszereivel, a nagy tömegű ismeretanyag válogatási elveivel, terminológiai tanulmányokkal, a nyelvi akadályok leküzdésének módszereivel, új dokumentációs és

könyvtártechnikai eljárásokkal, a társadalomtudományok és humán tudományok bibliográfiai és dokumentációs kérdéseivel, a kevésbé fejlett országok bibliográfiai munkásságával, a továbbképzés ügyével stb.

A közös ülés ugyanakkor javaslatot tett arra, hogy az UNESCO kössön szerződéseket az illetékes nemzeti szervekkel, ill. szakemberekkel a következő időszzerű munkálatok elvégzésére: 1. Egységes nemzetközi katalógizálási szabályok kidolgozásának vizsgálata. 2. A nemzetközi konferenciák jegyzőkönyveinek terjesztési kérdései. 3. Támogatás a bolgár bibliográfiai bibliográfiájának kiadásához. 4. A közép-amerikai összesített bibliográfia további megjelenésének biztosítása. 5. Támogatás Magyarország részére a külföldi folyóiratok lelőhelybibliográfiájához. 6. Mexikói bibliográfiai összefoglaló támogatása. 7. Támogatás a pakisztáni folyóiratok központi címjegyzékéhez. 8. Támogatás Tunisz részére bibliográfiai munkához. 9. Újabb szótárbibliográfia kiadása. 10. Latin-amerikai levéltári kézikönyv előkészítése. 11. A fejletlenebb országok könyvtárügyének támogatási módszereire vonatkozó tanulmány elkészítése. 12. A tudományos tevékenységet előmozdító kézikönyvek bibliográfiájának összeállítás. 13. A tudományos és műszaki többnyelvű szótárak bibliográfiájának újabb kiadása.

Brazília kérdése. Néhány hónappal ezelőtt teljesen leégett a Rio de Janeiro-i Centro Brasileiro de Pesquisas Físicas (Brazil Fizikai Kutató Központ). Az UNESCO és az ENSZ más szervei azonnal rendkívüli segítyeket szavaztak meg a nagyértékű felszerelés és könyvtár pótlására, de ugyanakkor felkértek tagállamaikat is, hogy könyv- és folyóiratanyag, mikrofilmek és egyéb dokumentumok küldésével járuljanak hozzá a brazil tudományos életben rendkívül fontos kutató intézet újjáépítéséhez. Cím: Centro Brasileiro de Pesquisas Físicas, 71 Avenida Venceslau Bras, Rio de Janeiro, Brazília.

Az Unesco Albizottság hírei. Augusztus folyamán tárgyalások folytak Budapesten MALLER Sándorral, az UNESCO könyvtári osztályának egyik vezetőjével az 1960-ban Budapesten rendezendő kiadványcserekonferenciával kapcsolatban. Az UNESCO bibliográfiai folyóiratának 1959. évi 4. száma röviden foglalkozott az Albizottság munkájával, a Könyvtártudományi

és Módszertani Központ, valamint az Országos Pedagógiai Könyvtár megalakulásával, az Akadémiai KAUFMANN-gyűjtemény mikroard katalógusával stb. Az 5. szám ismét közölte az Albizottság névsorát, valamint a legfontosabb 1958-i magyar bibliográfiák és könyvtárügyi művek jegyzékét. A Magyar Tudományos Akadémia Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya és az Albizottság széleskörű vizsgálatot folytat annak megállapítására, hogy a magyar tudomány milyen mértékben és minőségben szerepel az UNESCO nemzetközi bibliográfiáiban, kézikönyveiben stb.

GOMBOCZ ISTVÁN

Bücher aus Ungarn — Livres de Hongrie — Books from Hungary címmel három nyelven új folyóirat indult. A „Kultúra”

terjeszti a magyar könyvkiadás külföldi propagálására. A szépen kiállított, színes illusztrációkat is tartalmazó füzetek a könyvtártudományt azért is érdeklik, mert a szorosán vett hírverés célját szolgáló könyvismertetésekken kívül cikkeket is közölnek, amelyek a magyar könyv- és zeneműkiadás múltját és jelenét tárgyalják. Az első számból KÖPECZI Béla, SZÁNTÓ Tibor, GORDON Etel, KOVÁTS Miklós és VÉCSEY Jenő ilyen tárgyú cikkei érdemelnek figyelmet. Igen hasznos a folyóirat melléklete is, az 1959 első negyedében megjelent, kereskedelmi forgalomban levő magyar könyvek bibliográfiája, szintén több nyelvű szöveggel és ármejelölésekkel ellátva. Csak egy megjegyzést: az egyes ismertetéseknél feltűnőbbben kellene jelezni, hogy a könyv magyar vagy valamely idegen nyelven jelent-e meg.

D. B.

SZEMLE

Fitz József: A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. I. A mohácsi vész előtt. Bp. 1959, Akadémiai Kiadó. 258 l.

FITZ József háromkötetesre tervezett műve a kiadói ismertetés szerint csak egy bizonyos időhatárig tárgyalja anyagát: a kézi munkával készült hazai nyomtatott könyvről szól; történetét 1800-zal fejezi be, amikor a gépi technika térhódítása új irányt szab a nyomdászat fejlődésének. A kezdetek korát magába foglaló első kötet után a második a reformáció és ellenreformáció, a harmadik pedig a kuruckor és a felvilágosodás korának nyomdászat-történetét tárgyalja majd.

Tudományos irodalmunkban a szerző elsőnek foglalja össze ily terjedelemben és részletességgel a magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem több mint három századnyi történetét. Nagyszabású műve négyévtizedes kutatómunka summája. Már az előttünk fekvő első kötet is bizonyágtétel arra, hogy a szerző mesteri módon hozza szintézisbe a részlettanulmányok eddigi eredményeit. Szuverén tudása a magyar viszonylatokon túl az egyetemes nyomdászat s a tágabb értelemben vett könyvtörténet legfinomabb részleteire is kiterjed. A hazai nyomdászat történetét a tudományok legkorszerűbb módszereinek alkalmazásával állítja elének.

Az ismertetendő kötetet a mű egészének alapvetésül szolgáló, a nyomdászat-történeti stúdiumok elvi problémáit fejtegető rész vezeti be.

A magyar nyomdászat-történet forrásairól szóló fejezetben, rávilágítva ezek hiányosságaira és fogyatékosságaira is, a különböző források kritikai felhasználásának szükségességét hangsúlyozza, de óv a bizonyítékul csak okmányszerű adatokat elfogadó hiperkritika veszélyeitől is. Kitűnő problémaérzékkel útmutatásokat, ötleteket ad további forrásfeltáró munkálatokhoz.

A *Módszertani megjegyzésekben* a szerző előbb a nyomdászat-történeti kutatások fejlődését és más tudományágakkal való kapcsolatát vázolja fel. Majd áttér a nyomdászat-történet tárgyra. A kérdéseket, amelyeket a nyomdák, a könyvkiadás és a könyvkereskedelem történetírójának tárgyalnia kell, az ismert séma szerint fogja össze: hol, mikor, ki, mit nyomtatott, hogyan nyomtatta és milyen eszközökkel dolgozott? — mellőzi azonban, nyilván tudatosan, a *miért* kérdését. Valószínűleg az a megfontolás vezette, hogy ezzel a csak a segédtudomány szerepét betöltő nyomdászat-történetnek a kutatása túlnyúlnék tulajdonképpeni tárgyán, és az általános könyvtörténet, ill. művelődéstörténet feladatainak elvégzését venné magára. De az elvi alapvetésben a *miért* kérdésének elhagyása, véleményünk szerint, mégsem egészen indokolt, mert ezáltal a többi kérdés mellett nem nyernek kellő hangsúlyt azok a tényezők, amelyekre a nyomdászat-történetnek is figyelmet kell fordítania: a gazdasági, társadalmi-politikai és kulturális okok és indítékok, amelyek a nyomdászat, a könyvkiadás és könyvterjesztés működésének tartalmát, irányát és hatását közvetlenül is meghatározzák. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a hiányosság súlyosabb formában a téma konkrét kidolgozásában nem ütközik ki. A szerző, ha néhol csak rövid utalás formájában is, többnyire rámutat a gazdasági alapokra és a társadalmi tényezőkre, amelyek a nyomdászat fejlődésének egy-egy jelenségét kiváltották vagy befolyásolták, utal a jelenségek kölcsönös kapcsolataira, valamint azokra a hatásokra is, amelyeket a nyomdászat fejlődésének egyes mozzanatai a kor gazdasági, társadalmi és szellemi életére gyakoroltak. A szerző módszerbeli eljárásainak egyébként különös érdeme, hogy nyomdászat-történeti fejtegetéseiben végig megfelelően ügyel arra, hogy szemléletében a technikai és a szellemi tényezők, valamint a gyakor-

lati élet szükségletei és a bibliofil szempontok közül egyik se jusson túlsúlyba a másik rovására.

Külön fejezetet szentel a szerző a korszakolás problémájának. (L. *Magy. Könyvszle.* 1958.) A nyomdászattörténetben eddig alkalmazott gépies évszázados beosztás, vagy a történelem, az irodalom korsorompóihoz mechanikusan ragaszkodó korszakolás, vagy a stíluskorszakok egymásutánjához igazodó tagolás helyett olyan korfelosztási elvet keres és talál, mely megfelel a nyomdászat sajátos természetének, mibenléte különlegességeinek. Két főkorszakon — a kézi munkával és a gépi technikával előállított könyvek két korszakán — belül a tagolást a könyvmorfológiai változások szerint viszi keresztül. Az így nyert korszak-egységeket indokolt esetben történelmi dátumokkal határolja el — az elsőt pl. a mohácsi vész évszámával — de általában igazodik ahhoz a tényhez, hogy a nyomdászattörténetben a fokozatos fejlődés és az átmeneti jelenségek következtében egy-egy korszak nem szorítható merev évszámok közé.

A bevezető részt lezárja a magyar nyomdászattörténet irodalmát kritikailag áttekintő ismertetése, valamint tárgykör szerinti csoportosításban a magyar nyomdászat egészére vonatkozó, a kutatáshoz figyelembe vehető művek annotációkkal is ellátott bibliográfiája. A részlettanulmányokat a szerző az egyes fejezetek végén foglalja össze, s csak néhány esetben közül a szöveg között és lap alján egyes munkák konkrét helyeire való hivatkozást. A felhasznált irodalomnak kumulatív feltüntetése, mely monografikus jellegű irodalmunkban egyre inkább szokássá válik, azzal az előnnyel jár, hogy a szöveget áttekinthetőbbé és olvasmányosabbá teszi. A külön-külön jegyzeteknek ellenben, bár az eljárás nehezkesebb, az a hasznuk, hogy lehetővé teszik az adatok eredetének közvetlen ellenőrzését, és megkönnyítik egyes közlések esetleges hibaforrásainak kinyomozását. Az olyan munkáknál, amelyek arra hivatottak, hogy az egyetemi hallgatóságnak tankönyvül, a szakembereknek kézikönyvül szolgáljanak — s ilyen FITZ műve is — ezért inkább az utóbbi hivatkozási módszert tartanók ajánlatosnak.

A kötet főrésztét, a magyar nyomdászat reneszánszkori történetének tárgyalását az előtörténet rövid ismertetése vezeti be. Három lapon a középkori kéziratok könyvtermelés ez összefüggésben leglényegesebb mozzanatait foglalja össze a szerző. Fejtegetései nem egészen mentesek a csak bizonyos időszakokra vagy bizonyos helyekre

érvényes jelenségeknek a sűrítés által okozott általánosításától (pl. az egyetemi kéziratok másolási egységeinek, a péciáknak terjedelmére vonatkozó adatoknál).

Áttérve a nyomtatási eljárások első kezdeteire, a német szakírók zömével szemben, akik elutasítják azt a gondolatot, hogy az ősi kínai nyomdászat és GUTENBERG találmánya között valami származási kapcsolat lehetne, FITZ rámutat a XV. századi európai és a kínai nyomdászat feltűnő egyezéseire, s a kettő közötti összefüggést nem tartja kizártnak. Viszonylag sok helyet szentel a GUTENBERG-kérdésnek. Ezt az a körülmény teszi indokolttá, hogy a legutóbbi 20—30 év alatt a külföldi szakirodalomban a GUTENBERG-kép a tudomány újabb eredményei révén jelentős módosításokon ment keresztül. FITZ ismertetésének az a célja, hogy a GUTENBERG körüli régi, téveseknek bizonyult romantikus elképzeléseket nálunk is eloszlassa, s hogy tájékoztatást adjon a GUTENBERG-kutatás legújabb állásáról és irányzatairól.

A nyomdászat magyar kezdeteiről szóló fejezetekben FITZ József elsősorban 1932-ben megjelent, *Hess András, a budai őnyomdász* c. úttörő művére támaszkodik. A monográfia terjedelmes tárgyalását a szűkebb keretek miatt összebbvonja, de néhány helyen ki is egészíti és módosítja az akkor megrajzolt kép egy-egy részletét.

Külön fejezetben szól MÁTYÁS királynak a nyomdászathoz való viszonyáról. A köztudatban még ma is elterjedt téves nézettel szemben, mely szerint MÁTYÁS idegenkedett volna a nyomdászattól, hangsúlyozza, hogy a király nem vetette meg a nyomtatással készült könyveket, hanem ellenkezőleg, kedvelője és pártolója volt ennek az új művészetnek is. Ennek igazolására számos bizonyítékot hoz.

Hess András első kiadványa, a *Chronica Hungarorum* ismertetésénél FITZ olaszországi analógiák alapján az eddignél erősebben kiemeli a korrektor tevékenységének jelentőségét. *Hess-monográfiájában* még csak feltevésszerűen, jelen műben már fenntartás nélkül neki tulajdonítja a *Krónikában* található, KÁROLY RÓBERT haláláról szóló vers szerzőségét. Szellemes és elfogadható a hipotézis, hogy a vers a második szedésrészlet végén fennmaradt üres hely kitöltésére iktatódtott be a szövegbe. Több nyomós érv szól azonban a feltevés ellen, hogy a 15 sor leoninus hexameter a krónika korrektorának tollából ered. A leoninusok a reneszánsz idején már divatjukat múlták; a vers, még egészen középkoriasan, lépten nyomon vét a metrum klasszikus, a humanizmus korá-

ban már általánosan betartott szabályai ellen: 15 sorában nem kevesebb mint 24 a prozódiai hiba. Ez mindenképpen kétségessé teszi, hogy a vers MÁTYÁS korabeli költő műve. Egy szövegbeli elírás is megerősíthet véleményünkben: a 14. sorban (Ita completo finit hic quadrangintaque secundo) a *-que* szócska a metrum szerint felesleges és értelem szempontjából sincs itt helye. Ezt a korrektor bizonyára észrevette volna és törölte volna a korrektúrában, ha saját művéről lett volna szó. Tartalmilag a vers teljesen sírfelirat-szerű. Epitafium-nak jelzi a *Dubniczi krónika*. A magyar történezesek eddig nem kértéktek a gyakorú voltában. FITZ József szerint viszont „a vers már Hess kortársainak távlatából tekint vissza a múltra” (123. l.). E véleményét — azon kívül, hogy a vers kissé tudákos, évszámokat mondó, adatokat sommázó voltát említi — közelebbi érvekkel nem támasztja alá.

Megjegyzésünk volna a Hess-féle nyomda szedésgyakorlatáról mondottakhoz is. FITZ mint a HESS-nyomda egyik jellegzetességét hozza fel „a szedő Hess aránylag gyakori sorzáró pótlékát, a két pont közé rakott (f-hez hasonló) hosszú s-betűt, abbreviaturáknét, semmitmondó scilicet (tudniillik) vagy simul (ugyanakkor) értelmében”. A *Krónika* öt helyén azonban, ahol az *·f·* rövidítés a sor végén áll — de a sorközi scilicet-eknél is — nem a szedő betoldásairól van szó: megtalálhatók a párhuzamos krónikasövegekben is (*Képes Krónika*, SAMBUCUS, ACEPHALUS, *Dubniczi*, THURÓCZI), a mondatok ugyanazon helyein. Értelmileg is teljesen beillenek a szövegbe: magyarázatokat, felsorolásokat vezetnek be. A 6 példa közül pedig, amelyekre FITZ az 1477. évi *Confessionale* esetében Hess-könyvében (147. l.), s ennek alapján új munkájában (15. l.), hivatkozik, csak két példa helytálló, de ezek sem a szedő toldalékai, hanem az eredeti szöveg részei. A többi helyen a szerző az *·i·* (*i d e s t*) rövidítést, a §. 1. egyesét és az *·i·* (*in*) abbreviaturáját nézte *·f·*-nek és értelmezte *scilicet*-nek. A szöveg értelmének figyelembevétele, s a FITZ által használt lepolavai példánynak az ugyancsak a Budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött, sokkal tisztább típusú magyszombati példánnyal való egybevetése elkerülhetővé tette volna ezeket a tévedéseket. Apró s jelentéktelennek látszó tévedések, de mégsem mehetünk el mellettük szó nélkül. Az irodalomban továbböröklődnek (vö. *Magy. Könyvszle.* 1958. 150. l.) s ellenőrzés nélküli átvételük, a későbbi kutatás esetleg téves következtetésekre vezethetik. (Más ilyen apró hiányosságokkal is találkozunk a könyv

lapjain: nem egészen szabatos, a fogalmazásokkal, számbeli adatok pontatlanságával és főleg az idegen nyelvű szövegrészekben, értelemzavaró sajtóhibákkal.)

A *Hess-monográfiával* szemben lényeges módosítás történt a „rejtélyes *Confessionale*”-ra vonatkozó részben. FITZ József jelentős felfedezése volt annak idején, amikor az 1477. évi *Confessionale*-ről megállapította, hogy bár Mathias MORAVUS betűinek felhasználásával készült, nem e nyomdász munkája. Magyarországon készült nyomtatványnak ismerte fel, s arra a következtetésre jutott, hogy valószínűleg HESS műhelyében készült. Azóta SOLTÉSZ Zoltánné a *Confessionale*, a Budapesti Egyetemi Könyvtár egy addig ismeretlen LAUDIVIUS-törédéke és a pozsonyi 1480. évi bűnbocsátó levél közös nyomdai eredetét állapította meg, s ezzel a felfedezésével egy eddig ismeretlen második magyarországi (valószínűleg pozsonyi) ősnymoda létezésére derített fényt. FITZ ezt a felfedezést elfogadja, s a *Confessionale* HESS-nyomdabeli kapcsolatainak feltevését visszavonja.

A könyv *Magyar ősnymondások külföldön* c. fejezetében a szerző az adatokat szintén saját régebbi búvárlataiból s ezen kívül főleg GULYÁS Pál részlettanulmányaiából meríti. Itt is megragadja figyelmünket kiváló kritikai érzéke és rendkívüli kombinatív képessége, valamint a külföldi ősnymondászat viszonyainak bámulatosan sokoldalú ismerete.

Behatóan foglalkozik a továbbiakban a budai könyvkereskedők és kiadók működésével. Azt a kérdést latolgatva, hogy közülük kik lehettek magyarok, illetőleg hazai származásúak (163. l.), Joannes PAEP nevét is említi, aki több kolonijában PAEP-nak írta magát, s kiadójelvényjeit is papokat ábrázoló fametszetekkel díszítette. E kérdésre visszatérve (183—184. l.) FITZ kifejti, hogy ezek az ábrázolások nem jelenthették azt, mintha PAEP pap lett volna: végredeleltében feleségéről és gyermekeiről emlékezett meg. BORSA Geleon érvelése szerint (*A Könyv*, 1955. 271. l.), melyet a szerző magáévá tesz, a PAEP név nem bizonyít magyar származása mellett sem. Minthogy PAEP végrendelete német nyelven készült, valószínűen német volt. A nevére azonban a német etimológiában FITZ nem talált magyarázatot. Ehhez a követezőket jegyezhetjük meg. A PAEP, PAEPF, PAEPPE ma is élő németalföldi (holland—flamand) családnév. A XVI. századból ismeretes egy André de PAEP, latinosan PAPIUS nevű genti születésű humanista,

a XVII. század elején pedig egy bizonyos Jan PAEP (egyes kiadványain PAËRnek is írt) Leydenben több mnemotechnikai munkát adott közre. — Az ae-betű a régi németalföldi helyesírásban a nyílt gutturális a-hang jelölésére szolgált, ejtése hasonló a magyar nyitott a-hang ejtéséhez. A szó jelentése pedig: pap (felnémet megfelelője: Pfaff, Pfaffe). Családnévként a XV. században már szerepelhetett, vagy mint valamely ős papi származását jelölő ragadványnév, pl. HALFPAPE, PAPPENZOEN derivátuma, vagy pedig egyéb eredetű járuléknévre megy vissza. Egyháziakra utaló járuléknévek német nyelvterületen az okmányokban már a XII. századtól kezdve bukkannak fel: Hartmannus Cardinal, Jacobus dictus Papa, Johannes Episcopus molendinarius, Propst, (Németalföldön) De Bisshop, s így tovább (vö. BACH, A.: *Deutsche Namenkunde*. Heidelberg 1952, I. 2., 203. l. és I. 1., 299—300. l.). A mai Belgium és Hollandia déli vidékein a XIV. században csaknem minden polgárnak volt már vezetékneve, északabbra pedig a XV—XVI. században előbb a tekintélyes polgárok, később az egyszerűbb emberek is viseltek már családnevet.

Ha elfogadjuk PAEP nevét illetően a fentieket, magától értetődővé válik a „beszélő” jelvény, amelynek alkalmazására külön is indítékot szolgáltatathatott a holland paep és a magyar pap szó azonos értelme. A hasonló ejtés révén pedig csak működési területének magyar, ill. német helyesírásához való alkalmazkodását jelentette, amikor PAEP egy idő múlva PAPPnak írta nevét. — Nyílt kérdés marad, mi úton-módon lett librarius budensis-szé e legjelentősebb könyvkiadó-könyvkereskedőnk a mohácsi vész előtt, s maradt-e fenn közte, aki minden kiadványát Velencében készítette, és szülőföldje — COSTER hazája — között valamiféle kapcsolat.

A magyar könyvkiadás szolgálatában álló külföldi nyomdászok működéséről és kiadványairól nyújtott, táblázatos áttekintéssel még szemléletesebbé tett fejezet zárja le az 1526 előtti Magyarország nyomdászattörténetének változatos, sokszínű képét.

Könyvének végéhez *Régi könyvekkel való foglalkozás* címen FITZ József még egy gyakorlati részt is fűz. Elsősorban könyvtárosoknak kíván vele szolgálatot tenni. Az ősnymtatványkutatás fejlődését és mai állását ismerteti, s egyben útmutatást ad arra, milyen segédeszközökkel és milyen formában kell régi könyveket könyvtárilag szabyszerűen feldolgozni.

FITZ József tartalmas, szép, külső megjelenésében is reprezentatív munkája szak-

irodalmunk rendkívül értékes nyeresége. Nagy várakozással tekintünk a hézagpótló mű további kötetei elé.

J. HAJDU HELGA

Kóhalmi Béla : A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Forrásgyűjtemény. Bp. 1959, Orsz. Széchényi Könyvtár. 211 l.

A magyar kommun négyvenedik évfordulója alkalmából megjelent szakkivadványok sorából kiemelkedik ez a munka, mely dokumentumok, okmányok hosszú sorával bizonyít egy eddig csak felszínesen ismert igazságot. A könyvtárügy történetének legmerészebb lendületű, drámai fejezete elevenül meg benne, s a hivatalos iratok nyelvezetén is átizzik a nagy idők forrósága, a tanúságtétel szenvedélye a tanácskormány néhány hónapja mellett.

A gyűjtemény a legilletékesebb kezektől kapott formát. A munka teljességét, alaposágát, meggyőző erejét nagy részben annak köszönhetjük, hogy KÓHALMI Béla megmentette az okmányokat a mi számunkra, és bízott abban, hogy megérkezik majd a néphatalóság, melynek betervezhető „jelentését”. Méltó elégtételképpen most hitet tehet — harcostársai nevében is — egy töretlen pálya nehéz évtizedeinek tanulságairól.

A publikáció bemutatja az előzményeket is, azokat a programvázlatokat, melyek már a bontakozó forradalom ösztönzésére jöttek létre. Az a tény, hogy DIENES László már a polgári uralom idején megbeszélte a kommunista párt vezetőivel, miként áll majd a könyvtárügy a proletárhaza szolgálatába, jól mutatja a későbbi, erős tempójú fejlődés gyökereit. A népművelés soraiban munkáló roppant energia — s ez talán a legimponálóbb a korszak történetében — ennél is mélyebbről fakadt, ugyanabból a forrásból, mely az értelmiség következetes elméit tette inspirálta.

Azokban a gyakorlati elgondolásokban, melyek már március 21 előtti formát öltöttek és a néphatalom első heteiben forradalmasították a könyvtárügy egész szervezeti, ugyanaz a felismerés világott, mint a kor haladó irodalmában, tudományos vitáiban, művészi törekvéseiben. Nem a kormányrendelet adott életet ennek a programnak, hanem a népművelés munkásainak, az értelmiségnek az a történelmi erőfeszítése, mellyel hadat üzent az elmaradott, provinciális Magyarország túlsúlyának. Mintegy tizenöt év gyorsuló fejlődésének gyümölcse éretett be akkor, midőn a proletárkultúra ügye mellé állottak.

A Tanácsköztársaság idején voltképpen minden probléma feladattá érett, mellyel 1945 után ismét szembe kellett néznünk. Az állami kézben összpontosított, a szellemi élet egész területére kiterjedő bibliográfiai munka csakúgy, mint a város és vidék könyvellátásának kérdése. A mágnás, egyházi és burzsoá gyűjtemények feldolgozása is megindult — szerény méretekben — mintegy előképeként annak a nagyméretű vállalkozásnak, mely a felszabadulás után bevégezte ezt a feladatot. A lázas napok forgatagában született a könyvtárosok rendszeres képzésének, világnézeti nevelésének terve is; az előkészítő tanfolyam előadás-szövegeinek néhány részletét megtalálhatjuk a gyűjteményben.

Úgy érezzük, különösen két program-pont jellemzi leginkább az egészet: 1. a gyári könyvtárak szervezése, 2. a nagy gyűjtemények egységes fejlesztése, profiljának meghatározása.

Elmondhatjuk, hogy mindez ma már a történelemé, mert a felszabadulás, ha nem is hozott olyan gyors és törés nélküli megoldási folyamatot, mint amilyennek az álmát 1919 augusztusában el kellett temetni, de a maga másfél évtizedével természetesen sokkal többet alkotott, mint amiről 1919-ben szó lehetett. Az összehasonlítás, az egybevetés mai megoldásaink és a kommün tervei között nemcsak érdekes, de örömteli tanulságokra is készlet.

Az érdemi konklúzió — véleményünk szerint — mégsem ebből adódik.

A KÓHALMI Béla szerkesztésében megjelent gyűjtemény sokkal több mint dokumentumok sora és naplók összegezése: tisztelgés ez egy bátor és sokat próbált nemzedék munkássága előtt, melyben a szakértelem és hivatástudat a legnemesebb emberi tulajdonságokkal párosult.

ARDÓ MÁRIA

A Magyar Tanácsköztársaság rölapjai. Bibliográfia és Dokumentumgyűjtemény. Szerk.: TISZAY Andor. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár közös kiadványa. Bp. 1959. 301 l.

A történetkutatók és a könyvészet művelői bizonyára örömmel fogadják nemzeti könyvtárunknak és az ország legnagyobb közművelődési könyvtárának közös kiadványát. A vaskos kötet röpiratokat, forradalmi időszakokban különösen lényeges forrásanyagokat rendszerez és tesz minden érdeklődő számára könnyen hozzáférhetővé. A műfaj „bibliográfia és

dokumentumgyűjtemény” szerencsésnek mondható. Egyébként nem könnyen áttekinthető röpiratokról lévén szó, így lehetővé vált rendkívül értékes szövegek tudományos alapossággal történő közlése. A mű dokumentumgyűjtemény jellegét elmélyíti a legfontosabb és legjellemzőbb röpiratok reprodukálása. A gondosan előállított, történelmet idéző, az eredetihez szinte megtevesztésig hasonló faksimilék (több mint ötven darabot tartalmaz a kötet) külön elismerést érdemelnek és a gyűjteményt még kisebb kiállítások megrendezésénél is felhasználhatóvá teszik. Kár, hogy a faksimilék elhelyezéséről külön mutató nem tájékoztatja az olvasót.

A mű történeti értéke nyilvánvaló. A röpiratokat olvasva kibontakoznak előttünk a szocialista forradalom időszakának eseményei. Különösen szemléltető képet kapunk a tömegek forradalmasodásáról, a Kommunisták Magyarországi Pártjának 1919. március 21-ét előkészítő tevékenységéről, a Tanácsköztársaság sokrétű alkotó munkájáról, a magyar Vörös Hadsereg honvédő harcáról. A röpiratok mindig a tömegekhez szólnak. Éppen ezért a közölt, illetőleg leírt anyag egyszerűen, tömör megfogalmazásban tartalmazza a Tanácsköztársaság vezető szerveinek irányelveit, népünk, nemzetünk javát célzó elképzeléseit. A szövegeket áthatja a történelmi korszak légköre: annak az erőfeszítésnek hősi pátosza, amely szinte egyik napról a másikra az elmaradt, régi úri Magyarországból új, szocialista hazát akart teremteni.

A munka méreteire jellemző az is, hogy a bibliográfia 754, a dokumentumok előhelyét is feltüntető címfelvetelt foglal magába. Ebből 680 a Tanácsköztársaság idején megjelent, 74 pedig 1919. március 21 előtt napvilágot látott röpiratra vonatkozik.

A szerkesztési alapelvek helyesek, a kötet könnyen áttekinthető és kezelhető. Míg az 1918. október 31. és 1919. március 21. között megjelent röpiratok időrendi sorrendben következnek egymás után (ez a fejezet REMETE László gondos munkája), addig a Tanácsköztársaság röpiratainak rendszerezésénél a betűrend az irányadó. A szerkesztők maguk is tisztában vannak azzal, hogy ez a következtetlenség kényszerű megalkuvás a lehetőségekkel. Az egyes röpiratok megjelenési ideje — az esetek jelentős részében — alig állapítható meg, a tartalom sokrétűsége következtében tematikai csoportosítás is nehezen képzelhető el. Tisztában kell azonban lennünk azzal, hogy ez a megoldás ideiglenes, és a kutatás előrehaladásával szükségessé

válhatik a mű bővített és javított kiadása. Ami a bővítést illeti — úgy gondoljuk —, helyes lenne az Ifjúmunkások Országos Szövetsége kiadványait is a kötetbe iktatni. Amennyiben a rendelkezésre álló idő megengedi, indokolt lenne a vidéki kutatómunka megszervezése is. Valószínű, hogy ennek során még ismeretlen értékes röpiratok is előkerülnek. Öröndetes viszont, hogy az elvégzett adatgyűjtőmunka a fővárosi, központi intézmények valamennyiének gyűjteményét felölelte. Az Országos Széchényi Könyvtáron és a Szabó Ervin Könyvtáron kívül a Párttörténeti Intézetben és az Országgyűlési Könyvtárban is széleskörű kutatás folyt. A munka alaposságát dicséri a röpiratok gondos leírása is. A kötet a szokásos impresszum adatokon kívül megadja a nyomtatvány magasságát, a papír vagy a nyomás színét, az illusztrációkat, és felhívja a figyelmet az egyéb jellegzetességekre. A kötet használhatóságát nagymértékben elősegítik a gondosan kidolgozott mutatók (szakmutató, névmutató, helymutató, hatóságok, testületek, intézmények mutatója stb.). Nem hanyagolták el a szerkesztők az idegen nyelvű kiadványok fordításának ellenőrzését sem.

Az ismertetett kötet megjelenése úttörő jelentőségű. Reméljük, hogy a szerkesztők továbbra is folytatják nemes célkitűzéseik által indokolt erőfeszítéseiket, és másokat is hasonló munkára ösztönöznek. Ezzel kapcsolatban dicsérettel kell szólnunk a munka elkészítésének irányelveiről is. A kiadó intézmények vezetői — JÓBORÚ Magda és RÉVÉSZ Ferenc — a követendők irják: „A legújabbkori történelmünk tanulmányozása szempontjából fontos adatfeltárás a munka elsőrendű tudományos érdeme. E mellett a bibliográfiai kutatás új és korszerű formájának: a könyvtárközi együttműködésnek is egyik első s jelentősnek mondható eredménye.” Valóban, az intézmények közötti együttműködésnek ezek a formái tudományos életünk hasznára válnak és követendő például szolgálnak. Az ilyen jellegű munka a vállalt feladat nagyságát tekintve is csak *kollektív* lehet.

Befejezésül megemlítjük, hogy TISZAY Andor szerkesztőn (aki a jegyzeteket is írta) és az előzmények anyagát összegyűjtő REMETE Lászlón kívül a Széchényi Könyvtár anyagát feldolgozó MUNKÁCSI Piroskát és a technikai előkészítést végző RAÁB Annát is köszönet illeti a szép és hasznos kiadványért, amely méltóan járul hozzá 1919 évfordulójának megünnepléséhez.

ERÉNYI TIBOR

Pogány Péter : Folklor és irodalom kölesönhatása a régi váci nyomda működése nyomán. 1770—1823. I. köt. Vásári ponyvairatok. A nyomda történetével és kutatási módszertanulmánnyal. Bp. 1959, MTA Irodalomtörténeti Intézete. 198 l., 3 t. (Irodalomtörténeti füzetek 24.)

A ponyvakiadványok igen sokáig a legmostohább sorsú nyomdatermékek közé tartoztak. E szerény külsejű „vakarékok” a múltban nem vonták magukra a könyvgyűjtők figyelmét. A könyvantikváriusok pedig éppen ezért nem láttak benne üzleti fantáziát. Könyvtárosaink sem becsülték meg eléggé bennük az irodalmi, művelődéstörténeti és nyomdászattörténeti értéket. Olyannyira nem, hogy még ma is többnyire katalogizálatlanul vagy a könyvek százszázrei között szóróanyagosan, szinte felkutathatatlanul húzódnak meg a könyvtárak polcain. Ezek megmentésére siet a szerző ebben a különösen könyv- és nyomdászattörténeti szempontból igen figyelemre méltó munkájával, melyet a Magyar Tudományos Akadémia jutalmával is kitüntetett.

Vácott, a város XVIII. századi válságos időszakában két úttörő nyomdász működött: AMBRÓ Ferenc és GOTTLIEB Antal. Életükről és működésükről a levéltárak anyagának felhasználásával készült hiteles képet kapunk. Ponyvatermeiknek pedig a legjavát mutatja be a szerző. A népdalokat, mondákat, népmeséket emeli ki e ponyvatermek közül, amelyek a korabeli nyomdák olvasmányterjesztő szerepéről híven tanúskodnak. A váci nyomdák 112 ponyvakiadását határozta meg és közli leírásukat. A felsorolt nyomtatványok nagy többségét az Országos Széchényi Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár példányai alapján ismerteti, azok rendkívüli ritkaságának és becének megfelelően, elemző részletességgel. A többnyire impresszumatatok nélkül megjelent nyomtatványok kiadási helyét és idejét tipográfiai és orthográfiai vizsgálatok, valamint szövegelemzések alapján állapította meg.

Meg kell jegyeznünk, hogy a váci mivolt feltételezése több felsorolt nyomtatványnál nem eléggé meggyőző. Csak a nagyváradi, szegedi, debreceni, miskolci, pápai stb. korabeli ponyvakiadók történetének alapos feltárása alapján tudjuk majd számos népi kiadványunk keletkezését, helyét és idejét bizonyítani. E kutatások során idevágóan a nyomdai díszek és fametszetek nyomdák közötti „vándorlását” is tisztázni kell.

Műve tervezett második kötetében szerzőnk a váci kalendáriumokat tárgyalja

majd, s pótlólag publikálni fogja az újabb felkutatott nyomtatványok leírását is.

A váci ponyvakiadásoknak sokrétű népköltészeti vizsgálatára jellemző, hogy egy külön fejezetben ismerteti a katalógusban előforduló verseket, és kiter valamennyi szövegvariánsra is. A szerző lelkiismeretes munkáját tükrözi még RUTKAY Gábor műveinek időrendi felsorolása; ez az eddigi legteljesebb jegyzék. PETRIK is és SZINNYEI is igen hiányosan sorolják fel műveit.

A nyomtatványok pontos és hű könyvészeti leírása szemléletes tipográfiai kifejezést kíván. A betűkészlet ügyes alkalmazásával kell tí. elérni, hogy az credeti címlap képe mintegy rekonstruálható legyen. Az *Akadémiai Nyomda* igényesen, jól oldotta meg feladatát. A jegyzetekben való eligazodás azonban kissé nehézkes. A szöveg sokszor hivatkozik ezekre, de az egyes fejezetek jegyzeteinek külön folyószámozása nem segíti elő a könnyű tájékozódást.

Szívesen olvastunk volna értékelést a váci nyomdászat nyomdatechnikai színvonaláról, törekvéseiről és felkészültségéről. A katalógusban említett betűtípusok, a szedés és a szedéstűkör, a nyomdai cífrázatok és rajzok, a lécminták és különösen a fametszetek sok jellegzetességet, nyomdai egyéniséget és a ponyvakiadásokra általánosan jellemző tulajdonságokat árulnak el.

POGÁNY Péter művének úttörő jelentőségét emeli még az a tény is, hogy ez az első, régi ponyvanyomtatványainkkal foglalkozó részletes tanulmány. Ösztönző hatással lesz a további kutatásokra, és remélhetőleg serkentőleg hat művészettörténészeinkre is, hiszen a ponyvakiadványokat díszítő fametszetek népművészeti alkotások.

MILHOFFER ALAJOS

Szomorú István: A ceglédi hírlapírás története. II. 1919—1959. Cegléd, 1959. A ceglédi sajtó 80. évfordulója alkalmából megjelent a szerző munkájának II. része. (Az I. részről l. *Magy. Könyvszle.* 1959. I. sz. 143—145. l.) Ez az újabb kötet 1919-től napjainkig foglalja magában a helyi sajtó és nyomdatörténet adatait.

1919 után az ellenforradalom korszakának helyi sajtója csak kiszolgálója, vazallusa volt a Horthy-rendszernek. S felvetődik a kérdés: milyen érdekeket, milyen célokat szolgáltak ez időszakban a helyi lapok? Nem számítva a kérész életű lapoc-

kák tucatját, mindössze néhány olyan lap jelent meg Cegléden, melynek súlya volt a helyi közvélemény kialakításában. De ezek a lapok is, bármennyire is hirdették magukról a függetlenség és pártatlanság magasztos, bár hamis és félrevezető eszméit, lényegében az uralkodó osztály ideológiája szellemében íródtak, s a mindenkori hatalmon levők kiszolgálását tartották egyedüli céljuknak.

Jelentős újságíró egyéniségek e városnak nem adtak. A lapszerkesztők és munkatársak: ügyeskedő, politikai karrierre vágyó ügyvédek, gerinctelen tanárok és más helyi értelmiségiek voltak. Bizonyágképpen csak végig kell lapozni a tárgyalt lapok évfolyamait: a szociális kérdések elkenése, háborús, faji, felekezeti uszítás, s a hatalmon levőkhöz való aláztos törleszkedés szomorú példáit olvashatjuk. Persze e lapok értékét, mint a helytörténet forrásait senki sem tagadja.

Egy lap van a múltban, amely gyökeresen elüt az említettektől — a felszabadulásig —, s ez a Tanács hatalom helyi lapja, az 1919-ben néhány hónapig megjelenő *Népakarát*. Ez a lap következetes képviselője volt az eddig félretolt társadalmi rétegeknek. Az elmúlt 80 év ceglédi sajtójából ezt az egy lapot tarthatjuk követendő hagyománynak, jelen korszakunk helyi sajtója példaképének.

Az általunk élesen felvetett problémák a szerző munkájában nem jelentkeznek ennyire kiélezve. Ő, a tárgyalt lapok belső, immanens eseménytörténetét dolgozta fel. Ez érthető is, hiszen a szerző cselekvő résztvevője volt az elmúlt 25 évben a ceglédi újságírásnak. Munkájában — helyesen — megemlékezik a helyi sajtóban vitt sajtó szerepéről, és önkritikus módon vall tévelygéseiről, fiatalkori, súlyos hibáiról. S hogy ráébredt felelősségére: igyekszik — erejéhez és képességeihez mérten — helyrehozni egykori tévedéseit — bizonyítja jelen s országos viszonylatban is értékes adatokat tartalmazó munkája.

Bevezetőjében a korszak általános képét igyekszik megrajzolni vázlatosan, majd sorra veszi az ez időszakban működő helyi nyomdákat, s az általuk előállított lapokat. További fejezete helytörténeti adalékokat tartalmaz, majd a felszabadulás utáni lapokat tárgyalja a napjainkban megjelenő *Ceglédi Hírlapig*.

Az 1919—1959 közötti időszakban négy nyomda működött a városban: NAGY Elek nyomdája, mely később TURJ Ede és BENEDEK Sándor tulajdonába került. Ez utóbbiak később külön-külön nyomdavállalatot létesítettek; id. SÁRIK Gyula nyomdája, mely később SÁRIK TESTVÉREK

neve alatt működött; SEBŐK Béla könyvnyomdája és a SIMON és GARAB nyomda. Részletesen ismerteti e nyomdák belső szervezetét, különböző kiadványaikat, fejlődésüket. A korszak helyi nyomdairól közölt adatait forrásként használhatják nyomdatörténészeink.

A NAGY Elek, ill. TURI és BENEDEK nyomdavállalat lapjai közül a *Ceglédi Közlöny* érdemel említést. E lap jelent meg a városban elsőnek a Tanácsköztársaság bukása után és 1939-ben szűnt meg.

A SÁRIK-nyomda lapjai közül a *Ceglédi Napló* ért meg több évfolyamot (1926—1938).

A SIMON és GARAB nyomdavállalatnál készült a legtöbb lap. Közük a jelentősebbek: *Ceglédi Hírmondó* (1923—1933). E lapnál tevékenykedett hosszabb időn keresztül a szerző. A fenti lap betiltása után 1933-ban, folytatásaként a *Ceglédi Hírlap* (1933—1944) jelent meg. A fenti nyomdában bér munkában készültek az alábbi lapok. Összefoglaló értékelésüket fentebb már megtettük. *Ceglédi Híradó* (1919—26), *Ceglédi Kisgazda* (1920—1939), *Ceglédi Keresztény Hírlap* (1922—1923), *Cegléd és Környéke* (1925—1933), *Ceglédi Szemléltető* (1921—1922) és néhány más lapocska.

A felszabadulás utáni lapok tükrözték a koalíciós korszak helyi pártpolitikai törekvéseit. A Kommunista Párt lapja a *Cegléd* volt. A Kisgazda Párt lapjai: *Ceglédi Kisgazda*, *Ceglédi Kisgazda Újság*, *Cegléd és Környéke*. A Szociáldemokrata Párt lapja a *Ceglédi Népszava*. A Parasztpárt lapja a *Cegléd Népe* volt.

A fenti lapok közül a *Cegléd* élt legtovább. 1949 áprilisában ez is megszűnt, illetve beolvadt az *Északpest megyei Népszavába*. Az 1956-os ellenforradalom idején évfolyamjelzés és példányszámozás nélkül jelent meg az *Ifjúsági Újság*.

1956. november 11-én, vasárnap jelent meg, mint a „munkás-paraszt tanácsok és a honvédség” lapja, új formátumú és újszerű lap (melynek hasonlónevű elődeihez semmi köze sincs), a *Ceglédi Hírlap*.

1957 májusától a *Ceglédi Hírlap*, a *Pest megyei Hírlap* pénteki különkiadásaként jelent meg, míg 1959. január 1-től változatlanul a *Pest megyei Hírlap* különkiadásaként, de naponta.

A ceglédi Kossuth Múzeum, mely e helytörténeti füzet sorozatot kiadja, reméli, hogy szerény kezdeményezése követőkre talál, s ezzel egyszer a magyar nyomda és sajtótörténet gazdag összefoglalására is lehetőség nyílik.

Kuntár Lajos: A szombathelyi könyvnyomdászati története. Szombathely, 1957.

A helytörténeti kutató és nyomdász segítő társai közös munkájának a gyümölcse ez a szerető gonddal kiállított könyvecske. A nyomdászok nemcsak a könyv testét készítették el, mégpedig igen szépen, hanem ott, ahol az írásos dokumentumok már kifogytak, személyes emlékekkel, a szakmai közösség hagyományával siettek a krónikás segítségére.

A munka anyaga két részre oszlik: az egyik a szombathelyi nyomdák története, a másik pedig a nyomdászok története. Az 1787-es első nyomdaalapítástól kezdve áttekintést kapunk a Szombathelyen működött nyomdákrol; részletesebb tájékoztatást a régebbiekről, néhány adatot csupán a huszadik századiakról. A nyomdák életrajzi adatait válogatott kiadványjegyzék egészíti ki. Az időszaki sajtótermékeket szűkszavú bibliográfia sorolja fel.

Véleményünk szerint sem a nyomdászattörténet, sem az újság- és folyóiratbibliográfia nem tekinthető végleges megoldásnak. Különösen hiányoljuk a nyomdákra illetően a társadalmi-politikai-gazdasági várostörténeti háttér részletesebb felrajzolását. Ennek nyomait ugyan megtaláljuk a kezdeti időkre vonatkozólag és részben a munkásmozgalmi fejezetben, de nem kielégítően. A sajtóbibliográfiától nem is annyira a szabályos címfelvételel kérjük számon, hanem inkább az egyes lapok, legalábbis a fontosabbak rövid jellemzését, hasonlóan a *Vasvármegyei Lapok* vagy a *Vasvármegye* ismertetéséhez.

A szerző szívéhez nyilvánvalóan a második rész állt közelebb. Néprajzi érdeklődése a nyomdászok életmódjában, szokásaiban, hagyományában kedves tárgyat talált. A néprajzi vonatkozásokon kívül foglalkozik a szombathelyi nyomdászok bérharcaival, munkásmozgalmi múltjával is. Szemtanú, aktív résztvevők elbeszélése alapján számol be a régi harcokról és a dícsőséges Magyar Tanácsköztársaság eseményeiről, melyekben nem kis részt vállaltak a szombathelyi nyomdászok.

Az egész könyvecsket az a megbecsülés jellemzi, amelyet a toll embere érez legfontosabb segítő társai iránt. Ez a munka mintegy a hála gesztusa: emléket kíván emelni a „festékes kezű dolgozóknak, a betű névtelen katonáinak, a szombathelyi nyomdászoknak”.

Nagy László : A Tanácsköztársaság Veszprém megyei sajtójának bibliográfiája. Veszprém 1959, Megyei Könyvtár. XVII, 207 l. OSZK házi soksz.

A Tanácsköztársaság páratlanul érdekes nyomtatványanyagának bibliográfiai feltárása, amelyet még 1958-ban az Országgyűlési Könyvtár tanácsköztársasági gyűjteményét leíró kiadvány nyitott meg, azt az általános jellemző vonást mutatja, hogy a sorozatosan megjelenő könyvészetek, könyv-, folyóirat-, aprónyomatvány- és cikkbibliográfiák nem csupán a nélkülözhetetlen tudományos segédeszköz, hanem az elsődleges feldolgozás igényével lépnek fel. Címleírásai, annotációik az eseményeknek mintegy okmánytárát nyújtják, amelyet a történetíró majd forrásként is idézhet — természetesen anélkül, hogy ezzel az eredeti anyag tanulmányozása alól teljesen felmentve érezhetné magát.

NAGY Lászlónak a veszprémi 1919-es sajtóról most közreadott repertórium a ugyancsak magán viseli ezt a közös vonást, annál inkább, mert — mint a munka bevezetésében olvassuk — Veszprém megye levéltárának ez időből való anyaga elpusztult. A tárgyi csoportok — Párt, szak-szervezetek, igazgatás, Vörös Hadsereg, igazságszolgáltatás, ipar, mezőgazdaság, pénzügy stb. — és ezeken belül földrajzi helyek szerint tagolt bibliográfia felvilágosítást nyújt az eseményekről, a Tanácsköztársaság veszprémi létesítményeiről és intézkedéseiről, az elvi, elméleti kérdések felvetéséről, a tudomány, művészet, a sport helyzetéről az emlékezetes 133 nap alatt. Az egyes címleírásokat a gondos annotációk még beszédesebbé teszik.

A bibliográfia a mai Veszprém megye területén megjelent hírlapok helytörténeti vonatkozású cikkanyagát tartalmazza. Nem foglalja magába a megyén kívüli sajtó anyagát és a megyén belül megjelent lapok nem helytörténeti vonatkozású cikkeit. Kiterjed azonban a nem helytörténeti cikkek egy csoportjára, arra, amely kiemelkedő személyek munkája. A megyei szerzőktől a nem helytörténeti vonatkozású cikkeket is felveszi.

Mint már a Veszprém megyei periodikák bibliográfiájának ismertetésekor is érintettük, problematikus NAGY László szakrendszere, amelyet „földrajzi besorozással kombinált logikai szakrend”-nek nevez. El kell ismerni azonban, hogy a magyar bibliográfusok által általában használt tizedes osztályozás alkalmazása a társadalomtudományi cikkbibliográfiák rendezésénél még több nehézséggel jár, mint máshol.

A rendkívül gazdag, több mint 2000 tételből álló cikkbibliográfiát névmutató teszi még használhatóbbá. Hibájaként legfeljebb azt róhatnók fel, hogy az annotációk néha semmitmondók, ill. feleslegesek, fogalmazásuk itt-ott magyartalan, különösen a szórend használata terén.

A veszprémi megyei könyvtár, bibliográfiai tevékenységét tekintve, közművelődési könyvtáraink első sorába emelkedett.

DEZSÉNYI BÉLA

Az Országos Könyvtárügyi Tanács Kiadványai. 1—7. és 12. szám. Bp. 1958—1959. Országos Könyvtárügyi Tanács.

Könyvtári szakírók hosszú évtizedek óta vitatják, vajon tudomány-e a könyvtár-tudomány? Jogosult-e ennek a fogalmi megjelölésnek használata, s nem felelne-e meg jobban a ténybeli helyzetnek a könyvtártan fogalom alkalmazása? A vita — mint minden elvi jellegű nézeteltérés — két, harcosan szembenálló táborra osztotta a mindenkori könyvtáros-társadalmat, nálunk és világszerte egyaránt. Távol áll tőlünk, hogy éppen e recenzió során állást foglaljunk a vitás kérdésben. De meg kell jegyeznünk, hogy a vita eddig kevés gyakorlati eredményt hozott, pedig a könyvtárosok — ismét csak világszerte — eredményeket, munkájukhoz konkrét támogatást várnak a könyvtárügyet felelősen támogató állami és testületi szervektől.

A magyar könyvtárügy legfelsőbb irányító szerve helyes utat választott, amikor megindította gyakorlati jellegű kiadványsorozatát s — véleményünk szerint — helyesen járt el, amikor a sorozatcímében a „könyvtártudomány” fogalmat nem alkalmazta. Bár az Országos Könyvtárügyi Tanács az első szám elején nem tett programnyilatkozatot, nem jelölte meg a sorozat céljait, az eddigi számok azt mutatják, hogy elképzelése helyes volt és célravezető lesz: a könyvtárosok konkrét támogatást fognak kapni a gyakorlati munkában.

Az elvileg helyes kezdeményezés gyakorlati szempontból is helyesülhető: valamennyi tudományág vagy segédtudomány fejlődése, minőségi gyarapodása nem csupán művelőinek szakmai fejlettségétől függ, hanem a rendelkezésre álló közlési lehetőségektől is. Szakfolyóirat, népszerűsítő folyóiratok, fordítási szemle, szakmai dokumentáció mellett kétségtelenül szükségünk volt már egy oly kiadványsorozatra, mely az egész szakmát érdeklő egyes nagyobb problémák kifejtését nagyobb terjedelemben teszi lehetővé.

Megállapítható tehát, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács (az Országos Széchényi Könyvtár módszertani osztálya, ill. most már a Könyvtártudományi Módszertani Központ gondozásában) helyes elvi és gyakorlati irányelvek figyelembevételével indította meg kiadványsorozatát. Az új sorozat értékének, funkciójának felmérése az első számok alapján persze nem könnyű feladat. Adott esetben a bíráló nem elégedhetik meg az egyes kötetek elemzésével, a sorozat egészét kell vizsgálnunk, melynek célja — az eddig megjelent kötetek alapján — többszörös. Amellett, hogy általánosságban támogatni óhajtja a könyvtári aprómunka egyes, eddig elhanyagoltabb területeit, segíteni óhajtja az igazgatás és képzés munkáját, ismeretni kívánja az egyes fontosabb központi könyvtári szolgáltatásokat, s nem utolsósorban hiányt kíván pótolni a könyvtári szabványosítás egyes ágazataiban.

A szerkesztőknek gondosan ügyelniük kell arra, hogy a sorozatban mindvégig megmaradjon a funkcióknak megfelelő egészséges arány. Ezt az arányt természetesen mindenkor befolyásolni fogja az aktuális szükséglet, azonban figyelni kell arra, nehogy a praktikizmus az elvi szempontok fölé kerekedjék. Így — könyvtárügyünk jelenlegi helyzetét véve figyelembe — kezdetben helyesen lesznek túlsúlyban azon kiadványfajták, melyek a gyakorlati munkában adnak támogatást (címléírás, osztályozás stb.). A fejlődés során azonban — mindig szem előtt tartva az arányokat — arra kell törekedni, hogy a sorozat figyelme kiterjedjen az eddig elhanyagoltabb szakterületekre is. (Kár, hogy a könyvtári nyilvánosság nem értesül a további tervekről; erre a célra kiválóan alkalmas lett volna a hátsó borítólapok belső oldalai!) Kívánatos lenne, ha a következő számok a tájékoztatás aktuális problémáit, a dokumentáció és könyvtár viszonyának sokat vitatott kérdését, a modern sokszorosító- és mikrofilmkészülékek ismeretetését, a megóvás és higiéné problémakörét, vagy — tekintettel a közelgő nagyobb arányú építkezésekre — a könyvtáráépítéssel legújabb eredményeinek közkinccsé tételét is napirendre tűznék. Ajánlatos lenne ezenkívül — éppen a szakágazat egységének elvi szempontjából — ha a könyv- és könyvtártörténet is helyet kapna a sorozatban: a már régebben tervezett összefoglaló munkálatok egyes — egyetemes jellegű — előtanulmányai szervesen illeszkednének a sorozatba.

A sorozattól, mint olyantól sokat várnak a magyar könyvtárosok, elvi, gyakorlati és történeti szempontból egyaránt.

Az eddigi kötetek tartalmi szempontból arról tanúskodnak, hogy a szerkesztők helyesen ismerték fel annak funkcióját, s biztosítani kívánják — reméljük a jövőben is — az annak megfelelő arányokat.

Ami az egyes köteteket illeti: a tárgyalt nyolc kiadvány közül négy címléírás-szabványosítási, egy osztályozási, kettő központi szolgáltatási, egy pedig jogi-igazgatási témakörbe tartozik. Kezdetben tehát — helyesen — a hangsúly a könyvtári részletmunka egyes kérdésein van.

A könyvtári munka szabványosítása terén hazánk az élvonalban haladó országok közé tartozik. Címléírói szabványunk — bár egyes kérdések terén még vitatható — nemzetközi elismerést aratott. Folyóiratcímléírói terén a legújabbban megjelent munkálat (Kósa Győző tollából) szintén jó sajtót kapott. Ezt az irányvonalat — mely a könyvtári munka területén máris éreztetni kedvező hatását — folytatják a sorozat azon kötetei, melyek a különgyűjtemények címléírói kérdéseivel foglalkoznak. (3. szám. BERLÁSZ Jenő: *Kéziratok katalógizálása*. 1958. 112 l. 5. szám. NAGY Júlia—VAGÁCS András: *Térképek katalógizálása*. 1958. 64 l. 6. szám. POSONYI Erzsébet: *Kisnyomatványok könyvtári kezelése*. 1958. 41 l. 7. szám. VÉCSEY Jenő: *A zeneművek könyvtári címléírása*. 1959. 64 l.) Ezen a téren eddig még kevés kísérlet történt, e kiadványok tehát nem léphetnek fel a kötelező szabványok igényével (erre egyesek kifejezetten utalnak is!), azonban azonos funkciót fognak betölteni: elő fogják mozdítani a különgyűjtemények egységes címléírói eljárásának régen óhajtott kialakulását.

A kézirattári kötet foglalkozik a leg részletesebben az anyag könyvtári kezelésének egész folyamatával. Ezt a kézirattári anyag különleges, túlnyomórészt történeti szempontjai indokolják. A szerző helyesen hangsúlyozza az egyes kézirattári állománytípusok (fondok) egységének elvét, az ún. provenienciá-érvet, mely előírja az egyazon személy birtokából származó, azonos témakörű anyag szigorú együtt-tartását. Hasonlóan jó tanácsot ad akkor, amikor ajánlja a teljes állománytétel válogatás nélkül, egyszerre történő beszerzését. Mint tudjuk, számos esetben megtörtént s történik még ma is — akár pénz- vagy raktárhány, akár formális jellegű válogatás, akár az eladó meg nem felelő felvilágosítása következtében —, hogy egyes hagyatékok töredékesen kerülnek közkönyvtári kezelésbe és tulajdonba. Ugyanígy csak helyeselni tudjuk azon sorait, melyek a régi raktári jelzetrendszerek gyakorlati és történeti fontosságá-

ról szólnak, hiszen új raktári rend új jelzetelést kíván, ami csak akkor ajánlatos, ha a régi jelzetrendszer még nem ment át a tudományos köztudatba. Az egységes országos kéziratkataszter egyik előfeltétele az egységes címléírás eljárás. Ez irányban maga a kötet tette meg a döntő lépést. A másik előfeltétel az egységes eljárás alapján végzendő munka, mely nagy- és kis-könyvtárainkban még sok kívánnivalót hagy maga után. Ezen a téren a kötet — melyet alapjában a tisztán technikai szempontokon való egészséges felülemelkedés jellemez — komoly segítséget jelent. Egyedül a szabályzat 15. pontjával kapcsolatban jelentenénk be ellenvéleményt: vitatható, vajon helyes-e oly komplex katalógus előírása, mely egy betűrendbe foglalja a szerző, társszerző, fordító stb. nevét a címben előforduló földrajzi fogalmakkal (ideértve a képes ábrázolásokat és térképeket), de különösen a tudományág vagy tárgy rendszavaival. Különösen problematikusnak látszik még a hangjegyes melléletek külön utalóval történő rendszavazása.

A térképtári szabályzat szerzői a címfelvételi gyakorlaton túlmenően kitérnek a tárolás technikai kérdéseire is, ami jól mutatja a sorozat helyes gyakorlatát: a munkafolyamatok egységben való szemlélését. Bár kétségtelen, hogy a nyomtatott és kéziratós térképek címfelvételi szabályai bizonyos mértékben különböznek, nem lett volna helytelen mindkét kérdés tárgyalása, különös tekintettel arra, hogy a levéltári szervek kéziratós térképekre vonatkozó szabályzatához nehezen lehet hozzáférti. Hiányoljuk a kötetből az alkalmazott rövidítések magyarázatos feloldását.

A kisnyomtatványokról szóló kiadvány azt az igen helyes szempontot tartja szem előtt, hogy ezen a téren — az anyag tömegével járó nehézségek miatt — teljes könyvtári feldolgozásra nem lehet törekedni. A kutathatóságot tehát elsősorban raktározástechnikai fogásokkal kell előmozdítani. Emellett természetesen nyújtja a szükséges címléírás irányelveket is. Használhatóságát ügyes fogalmi rendszer alkalmazása könnyíti meg.

A zeneművek címléírásával foglalkozó kiadvány egy még nagykönyvtárainkban is elhanyagolt terület kérdéseivel foglalkozik, s utal a műfaji diszkrimináció nehézségeire, könyv és zenemű között, ami elsősorban az iskolai zenepedagógiai kiadványoknál lép fel. A kiadvány elsősorban címléírás jellegű, s igen részletesen tér ki a zenemű címének címfelvételi tartozékaira (műfaj, hangnem, letét, hangszerelés stb.).

A sorozat két kötete foglalkozik központi, részben nemzeti, részben nemzetközi szolgáltatásokkal. (1. szám. GOMBOCZ István: *Az UNESCO bibliográfiai munkája*. 1958. 62 l. 12. sz. Sz. NÉMETH Mária: *A központi folyóiratcímjegyzék kérdései*. 1959. 44 l.) Az első kiadvány bevezető részében az UNESCO bibliográfiai tevékenységének szervezetét ismerteti, majd e szervezet, ill. az általa támogatott intézmények bibliográfiai munkásságát, kiadványait analizálja. Végül a tervekről és a magyar bekapcsolódás lehetőségeiről szól. Véleménye szerint a magyar bibliográfiai munkaterület módszerbeni és gyakorlati fejlettsége következtében hazánk inkább adni tud a fejletlenebb módszerekkel dolgozó egyes országoknak, s kevés területen szorul átvételre. Az átvétel elsősorban a dokumentációs technika, a referálási módszerek és a könyvtártechnikai segédeszközök terén jöhet szóba.

A magyar folyóirat-KC-ről szóló kiadvány — a többitől eltérően — nyomtatott formában jelent meg. Bőséges külföldi irodalom alapján ad számot a már működő külföldi rokon intézményekről, azok tartalmi és formai elemeiről, a szerkesztéstechnika kérdéseiről; majd rátér a hazai előzmények, tervek és a magyar KC jelenlegi helyzetének ismertetésére.

Osztályozási kérdésekkel — különleges és modern területen — a sorozat eddig egyetlen kötete foglalkozik. (4. szám. ANDRÉKA Pálné—CEZELLÁR Ferenc: *A műanyag és rokoniparok osztályozása*. 1958. 81 l.) A kiadvány előszava jelzi: csupán kísérlet kíván lenni abból a célból, hogy műszaki könyvtárainkban egyes rohamosan fejlődő technikai ágazatok terén is lépést tudjanak tartani a tudomány fejlődésével.

Sokirányú segítséget nyújt igazgatásban, oktatásban egyaránt a sorozat könyvtárjogi kötete (2. szám. BALÁZS Sándor—PODONYI András — TAKÁCS József: *A könyvtári szolgálat jogi szabályozása*. 1958. 303 l.). A testes kötet a könyvtári alaptörvény tematikai tagolásában a jelenleg hatályos könyvtárjogi anyagot öleli fel, azt részletes magyarázatokkal látja el, s perspektívkusan utal az eddigi jogszabályozás hiányosságaira. A szerkesztő előszavában világosan kifejti, hogy milyen viszonyban van a jelenlegi kötet a gondozásában megjelent korábbi könyvtárjogi kötetekkel. A szöveget jogszabály-gyűjteményekben szokatlan bőségű, tudományos jellegű jegyzetanyag, jogszabály- és tárgymutató, valamint a magyar könyvtárügy szervezeti felépítésének bonyolultságát világosan mutató diagram egészíti ki.

Befejezéként egy-két — többségében technikai jellegű — kérdésre óhajtanók a szerkesztők figyelmét felhívni:

1. A témák sokrétűsége, a sorozat kezelhetősége megkívánta volna a sorozat tematikai tagolását. Így pl. lehetett volna külön-külön címléírás, bibliográfiai, osztályozási, tájékoztatósi, igazgatási, technikai és történeti sorozatokat létesíteni.

2. Véleményünk szerint helytelen volt, hogy — a 12. szám kivételével — a sorozat szerzői „álnévtelenség”-be burkolódnak. A belső címlap hátoldalára bujtatott „összeállította”, „szerkesztette” fogalmak ugyanúgy szerzőséget jelölnek, mint az „irta” fogalom — szerzői név pedig a címlapra való. A sorozat szerkesztői viszont a teljes névtelenségben rejtőznek.

3. A jövőben feltétlenül ajánlatos lenne a példányszám kérdésének logikus rendezése. Az eddigi számok példányszáma 100 és 1000 között ingadozik, ami már eleve lehetlenné teszi az oly fontos külföldi cselelethezesség jó kihasználását.

4. Kár, hogy — ismét csak a 12. szám kivételével — az előállítási mód a sokszorosítás. Kétségtelen, hogy országos jellegű, nemzetközi érdeklődésre számotartó kiadványok esetében valamennyi szám nyomtatásban való kiadása lett volna az indokolt. Az alkalmazott sokszorosítási technika nem teszi lehetővé használható ábrák közlését. Erre példa a térképtári kiadvány. Feltehetőleg változást hoz majd ezen a téren a modern sokszorosítógép alkalmazása.

5. A nyomdatechnikai egyöntetűség hiánya nem tesz jó benyomást. A kolofon pl. az 1. és 3. számnál elől, a 2., 4., 5. és 7. számnál hátul, a 12. számnál csonkán, a 6. számnál sehol sem található.

6. Az idegen nyelvű kivonatok terén követett módszer sem azonos: a jogi és osztályozási kötetekben a többiekhez hasonlóan indokolt lett volna rövid idegen nyelvű kivonat készítése. A 7. és 12. számból viszont hiányzik a másutt megtalálható orosz nyelvű kivonat.

Helytelen lenne, ha a recenziót a kifogásokkal fejeznék be; ezek azonban amúgy sem érintik a mondanivaló lényegét: a sorozat megindítása hiánypótló volt, abban szakmailag magasán képzett szerzők hasznos munkát végeztek, jelentős támogatást adtak a könyvtári munkában. Az eddigi eredmények azt a reményt kelthetik, hogy a sorozat mind hazai, mind nemzetközi szinten sikerek elé néz.

TÓTH ANDRÁS

Kósa Győző: Útmutató és példatár műszaki folyóiratok könyvtári feldolgozásához. Bp. 1959. 94 l. ([Budapest.] Műszaki Egyetem Központi Könyvtára. Budapesti — módszertani kiadványai 2.)

Az irodalomtudomány, a történelem és a többi tudomány, sőt gyakran a gazdasági élet is egyre nagyobb mértékben kénytelen a periodikákhoz fordulni. A történelem az elmúlt évek lüktetését keresi azokban, a gazdasági élet pedig azzal az igénnyel lép fel, hogy minél sürgősebben és a lehető legnagyobb mennyiségben juthasson mindazokhoz az értesülésekhez, gondolatokhoz, műszaki ismeretekhez, amelyek a világ bármely pontján időszaki lapban napvilágot látnak. A könyvtárak ezt az igényt adottságaik által meghatározott körben igyekeznek kielégíteni. Munkájuk elé azonban sokszor akadályt gördít részben az anyag hatalmas mennyisége, részben kezelésének nehézsége és nem utolsósorban nyilvántartásának ki nem kristályosodott módszerei.

A Műszaki Egyetem Központi Könyvtára jelen kiadványa ezeken a nehézségeken akar könnyíteni azzal, hogy a műszaki folyóiratok könyvtári feldolgozásához ad útmutatásokat, amelyek segítségével bármely műszaki könyvtár minden szempontból tájékoztatást adó, jó katalógust készíthet.

A szerző előszavában hangsúlyozza is, hogy csupán a saját könyvtárukban kifejlesztett gyakorlatot igyekszik összefoglalni, — hangsúlyozza azonban ő is azokat a címfelvételi problémákat, amelyek a periodikáknak ezekben a friss élettel lüktető fajtáiban: a műszaki folyóiratokban jelentkeznek.

A kiadvány — az elméleti meghatározásokon kívül — közérthetően tartalmazza a legalapvetőbb és leggyakorlatibb tudnivalókat, az egészen bonyolult folyóiratok címfelvételéhez szükséges szabályokat, eljárásokat; ismerteti a címfelvételi igények és szempontok szerinti katalógusokat (melyek szükségesek egy műszaki könyvtárban); megmutatja, miben különböznek a katalógusok számára készülő címfelvételek a bibliográfiai felvételektől; részletesen közli a címléírás szabályokat és tárgyalja azok alkalmazását; bőséges példákkal illusztrálja az eljárási módszereket; végül tárgymutatót ad.

A kiadványban leírt gyakorlat részben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárában leszárt tapasztalatok, részben a külföldi könyvtári munka figyelembe vételével alakult ki. Az *Útmutató* ha hasznosan segítségül is vette a hazai és külföldi — a folyóiratkezelés egyáltalában

nem részletesen kidolgozott szakirodalmát — szabványokat, mégis csak egy könyvtárnak a gyakorlatából készült, a periodikáknak csak egy csoportjára vonatkozik, s ezért általánosító cézzal nem léphet fel. De nem is teszi ezt. Csupán segítséget akar nyújtani azon a területen, ahol az övéhez hasonló problémák merülnek fel. Éppen ezért nem volna méltányos, ha egyes terminus technicusok helyességéről vagy helytelenségéről vitába szállnánk (pl. utaló v. melléklap; részalcímes folyóirat-sorozat v. kettős című folyóiratok stb.). Ez annál inkább helytelen volna, mert a részletes magyar periodika-szabvány hiányának egyik jellemző tünete éppen az, hogy a szakkifejezések értelmezésében sem egyezik minden könyvtár. — A címfelvétel aprólékosabb kérdéseiben (pl. honnan vegyük fel a címet; jelezzük-e a periodicitást; hol oldjuk fel a poligramokat; mikor kap egy címváltozás új helyrajzi számot; méretváltozásnál hogyan járjunk el; ceruzás bejegyzések stb.) szintén lehetne gondolatot cserélni arról, hogy mi a helyes és mi a helyesebb, — de itt is indokolatlanná tenné a vitát az, hogy a könyvtárakban rejlő helyi lehetőségek és adottságok sokszor természetessé tesznek olyan megoldásokat is, amelyek másutt nem lennének eléggé indokoltak.

Sajnos, nem sok olyan könyvtár van Magyarországon, ahol a műszaki folyóiratokkal ilyen átfogóan és módszeresen foglalkoznának, mint a Műszaki Egyetem Könyvtárában, ezért talán nem ártott volna, ha a kisebb könyvtárakat is figyelembe véve — az egyébként igen szemléletes és bőséges példátár — több magyar nyelvű példával tette volna még szemléletesebbé a felvétel munkáját.

Igen gondos, alapos, nagy körültekintéssel és szakértelemmel készült munka az *Útmutató*. Bizonytalán sok könyvtárosnak nyújt segítséget, s belőle, valamint a hozzá hasonló törekvésekből kialakul végre az olyan régóta kívánt időszaki kiadványok (hírlapok és folyóiratok stb.) könyvtári címlírásának teljes magyar szabványa.

NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ

Új szovjet bibliográfiai tankönyv (Л. А. Левин—П. М. Савицкая—О. П. Коршунов: Библиография общественной-политической литературы. Часть 1. Москва, 1958. Советская Россия, 390 p.)

A moszkvai Állami Könyvtári Intézet bibliográfiai tanszéke a felsőfokú könyvtárosképzés számára kétkötetes társadalomtudományi-politikai bibliográfiai tankönyv-

vet állít össze. A tankönyv első része 1958-ban megjelent és a marxizmus—leninizmus klasszikusainak műveivel, az SzKP és a vezető szovjet állami szervek dokumentumaival, valamint a kimagasló szovjet államférfiak műveivel foglalkozik. A tankönyv második része tartalmazza majd a társadalomtudományi-politikai irodalom különböző területeinek bibliográfiai feltérképezését, ún. párttörténet, filozófia, közgazdasági tudományok, történelem, nemzetközi kérdések.

A *társadalomtudományi-politikai irodalom bibliográfiája* c. tanfolyam tankönyve előttünk levő első részének bevezetője megállapítja, hogy a könyvtárosképzés mellett arra is hivatott, hogy elősegítse a marxizmus—leninizmus propagandáját, a politikai ismeretterjesztést, és tájékoztasson a sajtó szerepéről a marxista ismeretek terjesztésében.

A kötet tanulmányozása arról győző meg, hogy a marxizmus bibliográfiai irodalma értékes művel gyarapodott általa, és bizonyos tekintetben továbbfejleszti az eddigi nem jelentéktelen szovjet és külföldi a marxizmus tudományos igényű bibliografizálására irányuló törekvéseket.*

Véleményünk szerint ezekről az előzményekről, legalább nagy vonalakban áttekintést kellett volna nyújtani a bevezetésben, és ily módon is kidomborítani a tankönyv szerves beilleszkedését a marxista társadalomtudomány bibliográfiai apparátusába.

A tankönyv azonban nem egyszerű folytatója az eddigi marxizmussal foglalkozó bibliográfiáknak, hanem sajátos helyet is elfoglal ezek sorában, azáltal, hogy az elméletet a gyakorlattal összekapcsolva, a marxizmus—leninizmus klasszikusainak művei mellett tudományos igénnyel bibliográfiailag feltárja az SzKP-nek és a Szovjetunió állami irányító szerveinek forrás értékű dokumentumait, továbbá a vezető pártfunkcionáriusok és a szovjet államférfiak műveit, és bevezet mindezek bibliográfiai forrásaiba is.

Tankönyv, kézikönyv lévén és nem bibliográfiai segédtkönyv, részletekbe menő regisztrálás helyett történetileg, szövegesen

* Hogy csak néhányat említsünk ezek közül: Л. А. ЛЕВИН: *Библиография произведений К. Маркса и Ф. Энгельса*. Москва, 1949. 266 l.; *Erstdrucke der Werke von Marx und Engels*. Bibliographie der Einzelausgaben. Berlin, 1955. 62 l.; a nyugatiak közül M. RUBEL: *Bibliographie des oeuvres de Karl Marx*. Appendice: Répertoire des oeuvres de Friedrich Engels. Paris, 1956. 272 l. stb.

írja le a fontosabb kiadásokat és az ezekkel kapcsolatos tudnivalókat (megjelenés körülményei, különféle adatok, forrásérték stb.). A kötet kifejezetten szovjet forrásokra épül, ismerteti a vonatkozó szovjet bibliográfiákat is, ezáltal bibliográfia-történeti szempontból is értékes adalékokkal szolgál (különös tekintettel a rejtett bibliográfiák feldolgozására). A különböző kiadásokat típus szerint ismerteti (monográfia, gyűjteményes kötet, válogatott és összes művek, tematikus gyűjtemények, bibliográfiák stb.).

A kutató, a reference-könyvtáros a bibliográfiai adatok mellett megtalálja az olyan jelentékeny gyűjteményekre vonatkozó fontosabb ismeretek leírását, mint például a *MEGA*, a *Leninszkij Szbornik*, vagy olyan adatokat, mint például a *MARX, ENGELS, LENIN* szovjetunióbeli kiadások számát és példányainak mennyiségét. Érdemes megjegyezni: 1917—1958 között a klasszikusok művei 9500 kiadásban jelentek meg 370,1 millió példányban. Közel a gondolat: e számoknak nem kis szerepük volt abban, hogy a marxizmus—leninizmus elmélete anyagi erővé váljék a Szovjetunióban.

A kötet szerkezetileg jól áttekinthető, részletes tagolásban négy fejezetben elemzi a marxizmus—leninizmus legfontosabb szovjetunióbeli dokumentumait és azok bibliográfiai forrásait. Az I. fejezet a klasszikusok kiadásait írja le, a II. a bibliográfiai forrásokat, a III. a Kommunista Párt és az irányító szovjet állami szervek dokumentumait és ezek bibliográfiai forrásait, míg a IV. a vezető pártfunkcionáriusok és szovjet államférfiak műveinek kiadásába és bibliográfiai forrásaiba vezet be.

A nagy mennyiségű szovjetunióbeli forrást feltáró és rendszerező munkát érdemes lett volna — legalább függeléként — kiegészíteni (vagy a jövőben kellene ezt megtenni kiegészítő kötet vagy füzet formájában) a fontosabb külföldi kiadások és bibliográfiai források leírásával.**

A kötet apparátusára vonatkozóan: megkönnyítette volna az eligazodást egy kronológiai melléklet és egy névmutató.

** A marxista társadalomtudomány iránt világszerte növekvő érdeklődésre jellemző például, hogy az egyik legjelentékenyebb nyugati társadalomtudományi-közgazdasági intézet, a párizsi *Institut de Science Économique Appliquée* kiadványainak sorában 1958-tól önálló formában adja közre a marxizmusra vonatkozó kutatásainak eredményeit: *Cahiers de l'ISEA. Études de marxologie. Série S.*

Az ismertetett szovjet társadalomtudományi-politikai bibliográfiai tankönyv minden bizonnyal a Szovjetunió határain kívül is hasznos eszköze lehet a tudományos könyvtárosképzésnek és nem hiányozhat a tudományos könyvtárak kézi- és segéd-könyvtáraiból sem.

RÓZSA GYÖRGY

Három szovjet cikkgyűjtemény

Библиотечное дело в СССР. Сборник статей. Отв. ред.: Ф. С. АБРИКОВОСА. Москва, 1957. Гос. Биб-ка СССР им. В. И. Ленина. 387 l.

A Lenin Könyvtárnak ez a kiadványa, amint ezt a címlap is feltünteti, a Nagy Októberi Szocialista forradalom 40. évfordulójára készült. Célkitűzése szerint össze kívánja foglalni a negyven esztendő eredményeit a könyvtárügy terén. A szerkesztő bizottság azonban tudatában van annak, hogy egy szerény cikkgyűjteményben a teljesség igényével ez a feladat nem oldható meg, hiszen minden részletkérdés önálló monográfiát kíván. Így hát az egyes dolgozatok előmunkálatok ezekhez a még megírandó monográfiákhoz. A célkitűzésnek megfelelően — noha ez tipográfiailag nem domborodik ki —, a gyűjtemény három részre oszlik. Az első történeti jellegű, a második a könyvtár legfőbb funkciójával, az irodalom népszerűsítésének sokoldalú problémáival foglalkozik, végül a harmadik a könyvtári munka elméleti és technikai kérdéseit elemzi. A legcéltudatosabb az első, a történeti rész, ez hangsúlyozza legjobban a kötet rendeltetését, ez mutatja meg a negyven év alatt megtett utat. A bevezető cikkben A. G. KRAVCSENKO ismerteti a könyvtárügy lenini tervét. A könyvtárügy abban a szerencsés helyzetben van, hogy LENIN bőséges elméleti, szervezési és gyakorlati útmutatást adott ebben a kérdésben. Mint államférfi, mint kultúrpolitikus, mint gyakorló bibliográfus s mint egyszerű olvasó egyaránt foglalkozott a könyvtárakkal, valóban minden oldalról jól ismerte ezt a kérdést. A szocialista könyvtárügy alapjait megvető törvények, határozatok az ő elgondolása nyomán születtek, ő adott kellő hangsúlyt a szocialista könyvtárügy egyik legfontosabb jellemvonásának, a helyesen felépített hálózati rendszernek. A szerzeményezés lehetőségei, a kötelempéldány a könyvtárak közötti csere alapjait az ő elgondolásaiból fejlesztették ki. — N. I. KARLIKINA cikke szinte folytatása az előbbinek: bemutatja,

miként irányította és támogatta a Párt a könyvtári munkát, és hogyan tükröződik mindez a párt- és kormányhatározatokban. Lépésről lépésre, kongresszusról kongresszusra, az egymásután megjelent határozatok ütemében mutatja be az elmúlt negyven év könyvtári történetét. A fejlődést magát egy 50 lapos statisztikai cikk tükrözi a legkonkrétabban. A 35 tábla — közülük némelyik több lapnyi terjedelmű — a legsokoldalúbban vizsgálja a könyvtárügy fejlődését. A kiinduló adatok 1913/14-ből valók, a legfrissebbek 1956-ból. Egymagukban is igen sokat mondanak: 1913-ban 76 ezer könyvtár és 46 millió kötet — 1956-ban 400 ezer könyvtár és másfélmilliárd kötet.

A kötet anyagának második része a könyvek propagandájával foglalkozik. Rendkívül igényes és sokrétű feladat. Az egyes könyvtártípusok egy bizonyos globális olvasókatégória szolgálatában állanak ugyan, de közelebbi vizsgálatnál nemcsak az derül ki, hogy ez jól elkülönülő olvasótípusokat foglal magában, hanem az is, hogy a típusokon belül még tovább differenciálhatunk, ha a legfontosabb ismérvet, az olvasó igényét, szükségleteit tekintjük osztályozási alapnak. Ennek megfelelően változik az eljárás a könyvtártípusok szerint. Más az egyes irodalomfajták propagandája a tömegkönyvtárakban, más a szakkönyvtárakban, más az egyéni olvasó és más a társadalmi vagy gazdasági szerv igénye és ismét másképpen elégíti azt ki egy szakkönyvtár és másként egy megyei (területi) könyvtár. A problémák, a megoldások, a tapasztalat igen gazdag, a cikkek nagyon tanulságosak.

A harmadik, a bibliotekonómiai rész fő témái, a katalógizálás, osztályozás, könyvtárközi kölcsönzés, történeti szelvényekben íródtak: visszapillantva összegeznek, majd bátor távlatokban mutatják meg a jövőt. A legjelentősebb közülük VASZILEVSZKAJA és VOSZKRESZENSZKAJA cikke a központi címjegyzék kérdéséről. Az 1924 óta fennálló és fejlődő külföldi folyóirat KC mellett 1936 óta készül a külföldi könyvek központi katalógusa, amely 1956-ban már közel félmillió művet tartott nyilván. Az 1955. évi párthatározat alapján valamennyi könyvtár külföldi szerzeményeiről 3 példányban küld bejelentést. A *Lenin Könyvtár* ezekből a cédulák-ból betűrendes katalógust állít össze, az *Idegen nyelvű Könyvtár* negyedévenként szakszerűtlen jegyzéket ad ki, az akadémiai *Tudományos Tájékoztató Intézet* pedig nagyszabású reference apparátusának kiegészítésére használja fel. 1947 óta viszont készül az orosz nyelvű művek központi cím-

jegyzéke is: amellet hogy lelőhely-katalógus, alapul fog szolgálni a retrospektív nemzet bibliográfiának.

40 лет библиотечного строительства в СССР. Доклады научной конференции 23—26 декабря 1957 г. Ред.: Ф. С. АБРИКОSOVA. Москва, 1958. Гос. Биб-ка СССР им. В. И. Ленина. 285 l.

Ez a gyűjtemény kifejezetten könyvtártörténeti jellegű, ami természetesen is, hiszen a forradalmi negyven esztendő könyvtártörténetével foglalkozó konferencia anyagát tették benne közzé. A vezető tanulmány a könyvtárak, az állomány, a dolgozók stb. szempontjából általánosságban összegezi az eredményeket. Szintén általános jellegű a könyvtárosképzés 40 éves útjának bemutatása is. A kötet különös jelentőségét azonban a további tanulmányok adják meg. A Lenin Könyvtár történetét öt és az egyes szövetséges köztársaságok könyvtárügyének fejlődését további öt tanulmány ismerteti. A Lenin Könyvtár igazgatójának összefoglaló cikke után részlettanulmányok az egyes aspektusokban, ill. funkciók szerint bemutatott fejlődést és annak eredményeit összegezik. Az állomány története mellett ott találjuk a szocialista könyvtár legjellegzetesebb funkcióit: az olvasószolgálatot, az ajánló bibliográfiai és a módszertani munkát. Ha a méretek magyar vonatkozásban túl nagyok is, a tanulságok igen értékesek. Jobb összehasonlítási alapot nyújtanak az egyes szövetséges köztársaságok. Bár itt is az Ukraán vagy a Belorusz SzSzk jelentősen nagyobbak, viszont a grúz művelődés másfélszer éve szemben áll a viszonylag fiatal Kirgiz SzSzk könyvtárügyével, és ismét más képet mutat a Lett SzSzk. Valamennyi mégis azt mutatja, hogyan fejlődik a szocialista szellemű könyvtárügy az egyes sajátos feltételek, történeti adottságok, eltérő szükségletek szerint, s különböző utakon járva éri el a közös célt. Ezek az utóbbi cikkek számunkra kevéssé ismert területekre engednek bepillantást, közülük SZIMANOVSKIJ részletes cikke a belorusz könyvtárügyről még külön is figyelmet érdemel.

Труды Библиотеки Академии Наук СССР и фундаментальной Библиотеки общественных наук АН СССР. Отв. ред.: Г. А. ЧЕБОТАРЕВ. 3. том. Москва—Ленинград, 1958. Изд. АН СССР. 326 l., 4 t. (Angol nyelvű címlappal és tartalomjegyzékkel.)

Míg a Lenin Könyvtár kiadványai az egész ország területét átfogó, a könyv-

tárügy egészét érintő dolgozatok, az Akadémiai Könyvtár és a Társadalomtudományi Alapkönyvtár évkönyve a könyvtárak eltérő jellege, profilja és olvasóközönsége miatt ismét más oldalról mutatja be a szovjet könyvtárügyet: a tudományos könyvtárak munkásságát, problematikáját tárja elénk. Az évkönyv első részében bibliokonómiai kérdéseket tárgyal a tudományos könyvtárak szempontjából. A szerzeményezés, a nemzetközi csere és a különféle katalogizálási kérdések mellett három tanulmány is foglalkozik a raktározás problémáival. A szovjet akadémiai könyvtárak komoly helyhiánnyal küzdenek, ezen segít majd az új épület, amelynek nagyszabású terveit a múlt évben kezdték kidolgozni. Mint központi könyvtáraknak, igen fontos problémájuk a hálózat és annak koordinálása, ami, figyelembe véve, hogy a hálózat tagjai tudományos kutatóintézetek, igen fontos és bonyolult feladat. Az évkönyv második részében bibliográfiai szemléket találunk. A műfaji meghatározás kissé pongyola: egyrészt olyan dolgozatokról van itt szó, amelyek kiadványainkon keresztül bizonyos külföldi tudományos intézményeket — pl. a Szerb vagy a Román Tudományos Akadémia, — ismertetnek meg az olvasóval, vagy pedig egyes kiadványsorozatokat — pl. az ENSz gazdasági kiadványai, kínai történeti munkák — tárgyalnak. Jellegzetes vonásuk azonban, hogy az alapos bibliográfia igazán csak melléklet az igen tekintélyes és színvonalas tanulmányok mellett.

A szovjet könyvtártudományi irodalom gazdag terméséből kiragadott három kötet csak mutatvány. A bennük közlött tanulmányok történeti távlatban, ill. keresztmetszetben tájékoztatnak a szovjet könyvtárügy kérdéseiről, és jó példát adnak arra, hogy milyen sokrétűen lehet a könyvtártudományt művelni.

WEGER IMRE

A Haydn-émlékév könyvtártudományi vonatkozású kiadványai. 1. Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványainak sorozata értékes számmal gyarapodott. A HAYDN-émlékév alkalmából napvilágot látott a Zeneműtár HAYDN-ra vonatkozó anyagának szakszerű katalógusa.¹ A terjedelmes kötet három fő részben tárgyalja a zeneműveket. Az első a HAYDN-autográ-

fiákat sorolja fel, a másodikban a korabeli kéziratos másolatok szerepelnek, míg a harmadik rész az egykorú nyomtatványokról ad számot. Gondos könyvtárosi munkával készült címléírás, a nemzetközi zenetudományban általánosan ismert HAYDN-jegyzékekre való hivatkozás, négyféle szakmutató teszi könnyűvé a gazdag anyagban való eligazodást. A kötet összeállítói — az Országos Széchényi Könyvtár zeneműtárának dolgozói — jó ízlésről és a könyvforgató közönség igényeinek helyes ismeretéről tettek tanúságot azzal, hogy a katalógusrész elé kitűnő érzékkel összeválogatott faksimile gyűjteményt illesztettek, ami még a felületesen lapozgató laikus érdeklődését is felkelti.

A kiadványnak külön értéket kölcsönöz VÉCSEY Jenő magvas bevezető tanulmánya. Ebben a szerző összegezi a magyarországi HAYDN-kutatás szempontjait: a Magyarországon eltöltött évek jelentőségét a nagy mester művészi fejlődése szempontjából és azt a kölcsönhatást, amely a magyar zene és HAYDN muzsikája között megállapítható. A bevezetés egyébként tájékoztat a katalógus összeállításának elveiről és útmutatást ad az abban való eligazodáshoz. Ugyancsak innen tudjuk meg, hogy a külföldi szakirodalom kevésbé és pontatlanul ismeri az Országos Széchényi Könyvtár HAYDN-anyagát, ami a HAYDN-émlékév alkalmától elteltéig is indokolja a kiadvány megjelentetését.

Nem hagyhatjuk említés nélkül az Akadémiai Kiadó munkáját sem. Az ízlésesen kiállított kötet a könyvgyűjtőknek örömet szerez. Kár, hogy ezt az örömet kissé megzavarják a kottaszemelvények, melyeket a szöveg közé ragasztott papírszelvényekre nyomtak.

2. A HAYDN-zene kedvelői és a nagy mester tisztelői egy másik kellemes meglepetésben is részesültek. A jubileumi év alkalmából megjelent a *fisz-moll szimfónia* (*Abschieds-Symphonie*) kéziratainak faksimiléje.² A partitúra elé SOMFAI László írt jól sikerült bevezetőt. Ebben történeti és esztétikai szempontból méltatja HAYDN e nagy népszerűségnek örvendő kompozícióját. Elmondja a keletkezéséhez fűződő két anekdotát is. Az egyik szerint HAYDN akkor írta e művét, amikor hercegi pártfogója — financiális okokból — el akarta bocsátani zenekarát. A búcsúzóul rendezett

² Joseph HAYDN: *Symphonie Fis-Moll* („Abschieds-Symphonie”). Partitur. Faksimilewiedergabe des Haydn-Autographs aufbewahrt in der Nationalbibliothek Széchényi, Budapest. Bp. 1959, Akad. Kiadó. [32] lev.

¹ *Haydns Werke in der Musiksammlung der Nationalbibliothek Széchényi in Budapest*. Bp. 1959, Akad. Kiadó. 168 l.

hangversenyen a szimfónia záró tételének kánonjánál, ahol egymás után hallgatnak el a hangszerek, mindegyik zenész, szálamának végeztével, eloltotta lámpáját és ünnepélyesen elhagyta a termet. Utolsó-nak HAYDN maga. A herceg megértette a pantomimot, és megtartotta a zenekart. Van egy másik verziója is a *Búcsú-szimfónia* keletkezésének — SOMFAI ezt is idézi —, ami talán nem ilyen megható, de ugyancsak fényt vet HAYDN zenésztársaival együttérző szívére. E két kis történet elmondásánál jobb eszközt aligha választhatott volna SOMFAI, hogy egy egészen rövidre szabott ismertetésben szóhoz juttassa HAYDN-t, az embert is. Csak helyeselni tudjuk azt a következtetést, hogy az ilyen programként is felhasználható történetek egy-egy kompozíció népszerűségének fokmérői. Miért? Nem a reklám eszközei ezek, hanem a műélvező természetes igényének kielégítésére szolgálnak: közelebb férközni a művész lelkéhez, hogy jobban megértsük a műben kifejezett érzelmeit. A jól sikerült fakszimile HAYDN kezeírásával ellátott sárgult lapjai, a tudományos érdekeken kívül, szintén ezt a célt szolgálják: általa a világ legtávolabbi zugában élő zenészek és zenekedvelők is közelebb érzik magukhoz HAYDN-t, és talán egy kissé Magyarországot is, ahol annyi évet töltött, és ahol annyi szép emlékekben él a halhatatlan mester.

3. A HAYDN-emlékévé ad aktualitást HORÁNYI Máttyás könyvének is, mely az ESTERHÁZY-udvar színházi életét ismerteti.³ A nagy alapossgággal és felkészültséggel írt munka hézagpótló. Főúri magán-színházaink történetének feltárása még ma is nagyon fogyatékos. Pedig az a hatalmas áldozatokat igénylő, tekintélyes színházi kultúra, melynek egyik kitűnő példája az ESTERHÁZY-udvar színházi élete, jelentős hatást gyakorolt nemzeti színházunk fejlődésére is.

Négy ESTERHÁZY: Pál Antal, „Fényes” Miklós, Antal és II. Miklós idejére esik az az intenzív színházi élet, melynek eseményeiről — az ESTERHÁZY-család levéltárának adatai alapján — néha szinte napról napra beszámol HORÁNYI könyve. A szerző érti a módját, hogy a történet-tudós legkisebb részleteket is felkutató pontosságával összegyűjtött hatalmas anyagot úgy tárja fel olvasója előtt, hogy az szinte maga előtt látja a kismartoni és eszterházi udvar egész pompáját. Az építkezések tervének és egész folyamatának

ismertetésével megteremti a miliót, melyben a színházi élet lezajlott. Az egyes színház-szerződéseiből megismerjük a korabeli színművészek életkörülményeit. A hercegi udvar által kiadott szabályzatokból a színház szervezete felől tájékozódunk. A műsorok, az egyes előadásokról szóló újsághírek pedig magáról a művészi életéről adnak felvilágosítást. A kor legjelesebb szín- és zeneművészei nevével találkozunk az ESTERHÁZY hercegeknek a minőségre — sokszor talán nem is művészi, hanem hiúsági szempontokból — mindig sokat adó udvarában. Megelevenedik előttünk HAYDN alakja is, bár itt talán kissé nélkülözzük a világhírű mester művészi súlyának érzékeltetését, mely az ő ismert szerénysége és egyszerűsége mellett is rányomta bélyegét az ESTERHÁZY-udvar zenei és színházi életére.

Erdeme a könyvnek, hogy éles világitásba helyezi azt a fejlődést, amely az ESTERHÁZY-udvar színházi életében megfigyelhető. Az előadások kezdetben csak egy-egy számként szerepeltek a lakomák, vadászatok, tűzijátékok, katonai parádék sorozatában; egyszerűen a főúri pompa megnyilvánulásai voltak. Csak fokozatosan, talán nem is annyira a herceg irányítására, mint inkább az alkalmazott kiváló művészek befolyása következtében váltak ezek az előadások valóságos művészi eseményekké. Így lett Eszterháza, majd Kismarton a SHAKESPEARE- és MOZART-kultusz egyik jelentős megindítójává, s hatott ízlést nevelő erővel a magyarországi színpadművészetre.

HORÁNYI Máttyás könyve gazdag tartalmával, fordulatos stílusával, kitűnő illusztrációival és reprezentatív kiállításával jelentős eredménye a magyarországi színház-történeti kutatásoknak és szép emléke a HAYDN jubileumnak.

T. M.

A Szaltükov—Scesdrin Könyvtár közgazdasági ajánló bibliográfiái. Экономика промышленного предприятия. Рекомендательный указатель литературы. Выпуск.

A leningrádi Nyilvános Szaltükov-Scesdrin Könyvtár fenti című nyomtatásban megjelenő tematikus bibliográfiai sorozata annotált formában dolgoz fel a szovjet szakirodalom alapján különböző, a népgazdaság szempontjából fontos kérdéseket, mint például a beruházások (5. sz.), az ipari termékek önköltsége (8. sz.), a gazdaságos elszámolás és rentabilitás (9. sz.), a munkatermelékenység (10. sz.) stb.

³ HORÁNYI Máttyás, *Eszterházi vigasságok*. Bp. 1959, Akadémiai Kiadó. 269 l.

A sorozat egyes füzetei tömören ismeretik a tárgyalat gazdasági kérdés állását, bibliografizálásának problémáit, majd sajátos szakrendszerben követik egymást a tételek, könyvek és folyóiratcikkek vegyesen. A könyvnek felültetik az esetlegesen megjelent bírálatokat is. Az irodalomfeldolgozást követi a tárgymutató, a feldolgozott folyóiratok jegyzéke és a szerzői-, illetve címmutató.

Az egyes füzetek általában a legfrissebb irodalmat dolgozzák fel. A marxista klasszikusok műveinek vonatkozó részeire az első fejezetekben történik általában hivatkozás. A tételek száma füzetenként változó, 200—300 között mozog. A sorozat magyar megfelelője a Közgazdaságtudományi Egyetem szakbibliográfiai sorozata, az *Időszerű gazdasági kérdések irodalma* (I. Közgazdasági Szle. 1959. 4. sz.), azzal a különbséggel, hogy ez utóbbi nemzetközileg dolgozza fel a szakirodalmat.

A sorozat füzeteként összeállítását, szerkesztését közgazdászok és bibliográfusok közösen végzik, és ezáltal biztosítják a szaktudományi és a könyvtárszemlék pontok harmonikus érvényesülését.

A sorozat jól példázza, hogy az általános gyűjtőkörű tudományos nagykönyvtár miként szolgálhatja a gyakorlatot tudományos igényességgel összeállított ajánló bibliográfiával.

RÓZSA GYÖRGY

Emery, Edwin—Smith, Henry Ladd: The press and America. Englewood Cliffs, N. J. Prentice-Hall Inc. 1958 (2 nd printing), XIV, 794 l. (Prentice-Hall Journalism Series. Kenneth E. Olson ed.)

Az Egyesült Államok nagyarányú, modern, a szó legjobb értelmében tudományos alapvetésű sajtótörténete ez a mű. A mintegy harminc éve — körülbelül a jelenleg Raymond B. Nixon professzor szerkesztésében megjelenő *Journalism Quarterly* című folyóirat indulása óta — intenzíven folyó amerikai tudományos sajtókutatás kiváló alkotása. A szerzők mindketten a sajtótudomány egyetemi tanárai, EMERY a minnesotai, SMITH a wisconsini egyetemen. Munkájuk az 1950-ben megjelent és ugyancsak több száz lapos amerikai sajtótörténetet, Frank Luther MOTT-ét — amely szintén a legújabb időkig terjedt — bizonyára nem teszi feleslegessé. De annál mégis lényegesen többet nyújt, nemcsak azért, mert minden fejezethez jól válogatott és mégis kiadós annotált bibliográfiát ad — tehát a további kutatás vezérfonalát — és nem is csak azért, mert utolsó fejezetei-

ben a tájékoztatásnak a sajtónál újabb műfajaira, a rádióra és a televízióra is kiter —, hanem elsősorban módszerben.

Kevés országnak írták meg teljes sajtótörténetét, a legtöbb meglévő nemzeti sajtótörténet csonka, befejezetlen, többnyire elavult is. Egy teljes, napjainkig terjedő, összefoglaló kézikönyv megjelenése tehát magában véve is nemzetközi méltatást érdemel. EMERY és SMITH művét azonban ezenkívül azért is üdvözölhetjük örömmel, mert elsőként értékesíti a nemzeti sajtótörténetek közt a modern sajtótudományi szempontokat. A sajtó életének bemutatását nem korlátozza eseménytörténetre, hanem a társadalmi háttér bemutatásával szélesebb összefüggésbe iparkodik állítani. Nem a grammatikai sajtóból, a sokat emlegetett *Publick Occurances* c. baltimorei újságból indul ki, hanem viszszatér az európai összefüggésekre egészen az 1609-ben, Németországban megjelent első hetilapokig. Véglegesként fogadja el az utóbbi évtizedek európai kutatásai alapján megállapított 1609-es dátumot a sajtó keletkezésének időpontjául. Így Amerikában is eldöntöttnek vehető az a röviddel ezelőtt még nálunk is élesen vitatott kérdés, hogy az újságlapok, röplapok stb. hozzátartoznak-e a sajtó történetéhez. EMERY és SMITH is az időszakosság kritériumát tartják a legfontosabbnak annak eldöntésére, hogy milyen nyomtatványokat tekinthetünk az időszaki sajtó körébe tartozóknak. Álláspontjukat e tekintetben elvileg is kifejtik. Talán csak abban találhatnánk kifogást, hogy a szigorúan *egy heti* mértékű periodicitás — különösen a sajtó kezdeti korára alkalmazva — szűk; ezt véve alapul nemcsak a mi 1705-i *Mercuriusunk*, de az említett *Publick Occurances* sem tartoznék a sajtó keretébe.

Természetesen nem ismertethetjük részletesen a mű egész tartalmát. De talán annyit érdemes megemlíteni, hogy a könyv 29 fejezetének egyikét *The new journalism* címmel teljesen a magyar származású PULITZER Józsefnek szenteli. PULITZER, mint tudjuk, azután hogy LINCOLN lovaságában harcolt a rabszolgák felszabadításáért, az amerikai nagy példányszámú, modern tőkés sajtó egyik megalapítója volt. Szerepét EMERY és SMITH még jobban kiemelik, mint elődeik.

Szép kiállításban adták ki az amerikai sajtó-kézikönyvet. Jól használható név- és címindex egészíti ki. Sikerültek az illusztrációk is, legfeljebb talán a személyi portrék helyett (vagy mellett) adhattak volna még több újságképet.

DEZSÉNYI BÉLA

Die Hochschullehrer der Wirtschaftswissenschaften in der Bundesrepublik Deutschland einschl. Westberlin, Österreich und der deutschsprachigen Schweiz. Werdegang und Schriften. Hrsg. Gesellschaft für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften. Berlin, 1959, Duncker-Humboldt. 515 l.

Amint a nagy általános tudományos bibliográfiák helyét fokozatosan tudományági szakbibliográfiák veszik át a tájékoztató munkában, ugyanúgy a Minerva-típusú általános tudományos címtárak is fokozatosan átadják helyüket a szaktudományi életrajzi lexikonoknak, bio-bibliográfiáknak, címtáraknak.

A német nyelvterület (az NDK-át leszámítva) egyetemén és főiskoláin közgazdaságtant oktatók személyi adatait tartalmazó repertórium elsősorban műfajilag vonja magára a figyelmet. A kitűnően szerkesztett és nyomdatechnikailag kiválóan előállított kötet lexikonszerűen betűrendben ismerteti a benne szereplők bio-bibliográfiai adatait. Ezek két nagy csoportra oszthatók: életrajzi vonatkozásúakra (munkakör, munkahely, lakcím, képesítés, testületi tagság) és a szakirodalmi munkásságokat részletezőkre (könyvek, gyűjteményes kötetek, cikkek, szerkesztés). Tömör, világos fogalmazású használati útmutató, a rövidítések jegyzéke (pl. folyóiratcím-rövidítések feloldása) egészíti ki a kötetet.

A repertóriumban tallózva, felmerül a gondolat, hogy bármelyik tudományterületről vajon mikor jelenik meg valami hasonló magyar reference munka?

A majdani magyar bio-bibliográfiák, életrajzi lexikonok szerkesztői bizvást meríthetnek módszertani és szerkesztéstechnikai ötleteket a *Die Hochschullehrer der Wirtschaftswissenschaften* c. kötetből, addig pedig a társadalomtudományi könyvtárak reference szolgálatai forgathatják haszonnal.

RÓZSA GYÖRGY

Ranganathan S(hiyali) R(amamrita): *Colon Classification*. 5th ed. Vol. 1. Basic classification. Madras—London, 1957, Madras Library Association—Blunt. 148, 179, 136 l. (Madras Library Association Publication Series 22.)

Egyik bírálója éppen ezzel a könyvével kapcsolatban nevezte RANGANATHAN-t az indiai könyvtártudomány atyjának. Negyedszázados irodalmi munkássága egész kis kézikönyvtárt tesz ki. Foglalkozott a könyvtártudomány minden területével a könyvtárszervezéstől, a belső könyvtári munkán

át a könyvtártudomány filozófiai kérdéseig. A szakozás RANGANATHAN szemszögéből nézve szintén filozófiai probléma. Szakozási rendszere, a *Colon Classification* (colon: "kettőspont") sajátosan analitikus-szintetikus eljárást kíván. Mint maga is kiemeli, abban tér el az ETO vagy hozzá hasonló, szerinte „enumeratív” rendszerektől, hogy míg ezek arra törekednek, hogy az osztályozandó fogalmak mennél teljesebb felsorolása révén biztosítsák az azonos osztályozást, addig a *Colon Classification* elemeket, tényezőket közül, s azokat állítja össze megfelelő elemzés után jelzetté. Természetes tehát, hogy a szakozás ilyen fel fogása mélyenjáró elemző munkát tételez fel, — de úgy látszik sok egyéni megoldást is lehetővé tesz, ami persze az egységesség rovására megy. Ezt kívánja kiküszöbölni a jelen kiadás 3. része, amely 136 lapon az indiai szent könyvek szakszámait sorolja fel.

Ha behatóbban megismerkedünk a könyvvel és a rendszerrel, nyomban kiviláglik, hogy szerzője matematikus. A magyarázó szöveg maga nagyon hasonlít a matematikai értekezésekhez: az alapvető fogalmakat (csak a leglényegesebbek száma 33) a szövegben pusztán betűkombinációk, szíglák jelzik. Filológus természetű embernek nehéz olvasmány. A rendszer az 5. kiadásban már 39 főosztályra oszlik: az általánosságok és a könyvtártudomány után a sort a matematika kezdi meg, majd a fizikán, technikán, kémián, biológián, orvostudományon át jut el a (főként ind) okkultizmushoz, hogy a művészet, irodalom, nyelvészet, vallás, filozófia, földrajz és történelem után a gazdaságtudományokkal és joggal záruljon. A sorrend maga sajátos tükröződése a konkrétól az absztrakt felé haladó osztályozási elvnek. A kiindulópont, az anyagi világ, materialista felfogást jelent, amely azonban a végső következtetéseket nem vonja le. A főosztályok sokat vitatott sorrendjének kérdésében azonban RANGANATHAN megoldását mint egy érdekes és következtetlenségeiben is igen tanulságos kísérletet kell szemlélünk. Az egyes osztályokon belül a fogalmak bontása a decimális elven épül, ez a tizes, helyesebben 8-as számrendszer (a 0 szerepét a 9 tölti be) azonban nem lényeges jellemvonása a rendszernek. Analitiko-szintetikus alapvének megfelelően az egyes osztályokon belül, — amint azt az osztályozott tárgy, ill. jelenség meg kívánja, — az osztályozó eljárás más és más. Ezt az eljárást a főosztályok, s ha kell az osztályok, ill. kisebb egységek élén képletek jelölik. A jelzetet aztán a képlet alapján kell összeállítani. Mielőtt azonban

a jelzetrendszerrel szó esnék, meg kell ismernünk a szákszám funkcióját RANGANATHAN rendszerében. Az Ót Törvény szellemének megfelelően a szabadpolcrendszer híve. A teljes anyag szakrendben sorakozik a polcokon: a szákszám tehát nemcsak a helyét határozza meg, hanem egyéni is a könyvet, megadja a lehető legrészletebben kifejezett tartalomtól kívül a mű nyelvét, tárgyalási módját, a megjelenés évét, a kötet-, pótkötet- és a példányszámot. Az ismertett köntv szákszám, feltéve, hogy a harmadik példányról lenne szó, így alakul: 2:51N3qN57.1;2 vagyis „Könyvtárügy (2): osztályozás (51) az 1930-as években (N3) megjelent *codexének* (q) új 1957 évi (N57) kiadása — első kötet (.1) — a könyvtár *harmadik példánya* (;2)”. Mint ezt RANGANATHAN másutt (*Philosophy of library classification*. Copenhagen, 1951.) is kifejti, osztályozási rendszerre lényegében sajátos jelzetekkel kifejezett mesterséges nyelvre fordítja a könyv jellemzését.

A jelzetrendszer, mint látható, igen bonyolult. A 39 főosztály jelzésére latin nagybetűk mellett görög nagy- és kisbetűk, sőt egy indiai betű is szerepel. A tarkaság maga is idegenszerű, bonyolult, s ha egy a szabad polcokon böngésző indiai olvasót tételezek fel, nagy nehézséget is jelent, egyúttal számos hiba-lehetőség forrása is. Így pl. a 2. 3 lapon (=2. rész, 3. lap) már a főosztályok táblázatában is a kis görög ν (nü) helyett v (üpszilon) áll. A főosztályokon belül, mint már említettem, a fogalmak az osztályra vonatkozó képlet szerint decimális rendben sorakoznak. A számjegyeket pontok nem tagolják, a pontnak és a többi írásjelnek sajátos, a képletben meghatározott szerepe van, mint egy matematikai műveletjelnek. A formai alosztásokat latin kisbetűkkel, a földrajzit és a nyelvit arab számokkal fejezi ki, az időrendi alosztásban az évszázadot latin nagybetű, az egyes évet a megfelelő számjegyek jelentik. Szemléltetésül két példát mutatnék be. Az irodalmi mű (O főosztály) képlete ilyen O[P], [P2] [P3], [P4] szóban kifejezve O[nyelv], [műfaj] [szerző], [mű]. A nyelv és a műfaj száma után a szerzőt születési évével, a művet pedig megjelenési sorrendjének számával tüntetjük fel. A *Szentiványi átom* jelzete tehát O11, 2J64,7 — ahol O = irodalom, 111 = angol nyelv, 2 = dráma, J64 = 1564 (Shakespeare születési éve), 7 = sorrendben hetedik műve. Másik példa: az L orvostudomány szak képlete L[P] : [E] : [P2] szavakban: L[szerv] : [probléma, betegség stb.] : [kezelés]. A vakbéloperáció száma

tehát L27219 : 415 : 7 — ahol L = orvostudomány, 27219 = vakbél, 415 = gyuladás, 7 = operáció.

Bármilyen bonyolultnak látszik is a rendszer, az indiai könyvtárakban igen népszerű. A reális szükséglet egyre újabb kiadásokat kíván, ami serkentőleg hat a szerzőre is. Az egymásután következő kiadások mindig arra törekedtek, hogy fejlesszék, hajlékonyabbá tegyék a rendszert. Az ötödik kiadás figyelembe vette a földrajzi alosztásoknál India új politikai státusát, átdolgozott és részletesebb bontásban új jelzetekkel közli a művészet közgazdaságtan és a jog főosztályokat. Ez utóbbi az indiai Igazságügyminisztérium könyvtárának javaslatán épült fel. Mint kifejezésbeli újítást ez a kiadás vezeti be a „0”-val jelölt viszonyítás jelzetet, ahol egy latin kisbetű hozzáírásával a viszonyítás jellegét (hasonlóság, különbség, hatás stb.) is ki lehet fejezni. Az ismertett mű az új kiadásnak csak első kötete. A szerző szerint ez csak a *Macro Thought* (könyvek) osztályozására alkalmas, a minuciózus, részletproblémákat tárgyaló folyóiratcikkek és hasonló kiadványok (*Micro Thought*) szakozása a szakonként füzetekben megjelenő második kötet feladata lesz.

WEGER IMRE

Szlovákiai ősnymtatványgyűjtemények.

Két újabb ősnymtatványkatalogust jelentetett meg Imrich KOTVAN, a pozsonyi Egyetemi Könyvtár munkatársa. Az egyikben (*Incunabula bibliothecarum civitatis Cremnicensis*. — *Inkunabuly knižnic mesta Kremnice*. Martin, 1959, Matica Slovenska. 52 l.) Kőrmöcbánya levél- és könyvtáraiban, míg a másikban (*Incunabula bibliothecae filialis Matica Slovenská Bratislavae*. — *Inkunabuly knižnice miestneho pracoviska Matice Slovenskej v Bratislave*. Martin, 1959, Matica Slovenská. 106 l., 12 t.) a Matica Slovenská pozsonyi fiókjában őrzött ősnymtatványokat ismerteti. Kőrmöcbányán a negyvenegy ősnymtatványt négy gyűjteményben találjuk: hatot a városi levéltárban, kettőt az evangélikus egyházközség könyvtárában, huszonkilencet a Matica Slovenská kőrmöcbányai fiókjában (a volt ferences könyvtárban) és négyet a r. k. plébánia könyvtárában. Ezek közül kettő tartalmilag magyar vonatkozású: egy esztergomi misekönyv (RMK. III. 44.) és TEMESVÁRI Pelbárt egy műve (RMK. III. 79.). Ez utóbbi azonban nem ősnymtatvány, hanem 1509-ben készült az RMK.

III. 160. és 163. számok alatt ismertetett két másik PELBÁRT munkával egyidejűleg a lyoni CLEYN-nyomdában.

A pozsonyi gyűjteményben levő 119 mű (124 példányban) a felosztott kolostorok könyvtáraiból származik, elsősorban a pozsonyi, eperjesi, malackai, alsó-sebesi, pruszkai, szakolcai, szentantali, nagyszombati és zsolnai ferencesektől, valamint a privigei és podolini piaristáktól. Az ősnymtatványok között itt is több magyar vonatkozásút találhatunk: TEMESVÁRI Pelbárt három munkája (RMK. III. 42., 49. és 76.) összesen öt példányban, egy ritka kiadású esztergomi misekönyv (RMK. III. 32.) és az esztergomi zsinati határozatok (RMK. III. 28.) egy ép példánya. Ez utóbbi különösen értékes számunkra, hiszen eddig ebből a kiadásból csupán egy hiányos példányt ismertünk (vö. *Magy. Könyvszle.* 1956. 287—293. l.).

Magyar könyvtártörténeti szempontból a két katalógus csaknem valamennyi possessor-közlése érdekes. KOTVAN — nagyon helyesen — ősnymtatvány-jegyzékeiben éppen az egyedi példányok leírására fordít egyre nagyobb figyelmet. Igen hasznos, hogy a bevezetést most már három nyelven adják közre. Változtatva korábbi gyakorlatán, a szerző a bibliográfiai mutatóban valamennyi HAIN által közölt munkát egyetlen számsorban közöl, tekintet nélkül arra, hogy ehhez COPINGER és REICHLING közölt-e további kiegészítést vagy sem.

KOTVAN katalógusainak színvonalára egyre emelkedik; kritikussá megjegyzésként csupán egy-két apróságot lehet megemlíteni. Így a körmöcbányai jegyzék 18. tétele egy a szakirodalomban máshol még nem ismert ősnymtatványt ír le. Jó lett volna ezt pontosabb adatokkal (kolláció, betűtípus stb.) kiegészíteni. A pozsonyi katalógus 60. tételét helyes lett volna részletesen ismertetni, hiszen az egyetlen hivatkozott bibliográfia, Stillwell második amerikai cenzusa nem közöl leírást. A különben igen hasznos és jó névmutató — különösen a pozsonyi katalógusban — még további esziszolást érdemelt volna. Így megemlíthető, hogy Nagybánya latin neve helyesen „Rivulus Dominarum” és nem „Rivuli Dominar”. Nem találjuk nyomát pl. a mutatóban a 86. tétel alatt ismertetett példány első kézírásos bejegyzésének: „Ex Libris Residentiae Albensis”. Továbbra is kifogásolnunk kell pozsonyi kollégánknak azt a gyakorlatát, hogy a formátumot nem a papír eredeti felhasználása, hanem a példány mérete alapján állapítja meg.

BORSA GEDEON

Román könyvtartudományi kiadványok.

A Román Tudományos Akadémia Kiadója az utóbbi években néhány számottevő könyvtartudományi kiadványt bocsátott közre. Kiemelkedő jelentőségűek tartalmi gazdaságuk és változatosságuk tekintetében a *Könyvtartudományi Tanulmányok és Kutatások* c. folyóirat eddig megjelent kötetei, valamint az *első könyvtartudományi és dokumentációs tudományos ülés* szak előadásainak gyűjteményes kötete.¹

A *Könyvtartudományi Tanulmányok* c. folyóirat műfajilag is érdekes szintet jelent a nemzetközi könyvészeti szakirodalom gazdag tárházában. Az eddig megjelent I—II. kötetek ugyanis átmenetet képeznek a gyűjteményes kötet, az évkönyv és a folyóirat között.² A tanulmányok („főcikk”) mellett, gazdag szemle és recenziós rovat, bibliográfiai jegyzetek és krónika egészíti ki a köteteket. A *Könyvtartudományi Tanulmányok* eddigi kötetei olyanok, mintha a *Magyar Könyvszemle* másfél évfolyama egy számban jelenne meg hat száznyi terjedelemben. Kérdéses, nem volna-e szerencsésebb legalább az évi két számban történő megjelenés.

Rangossá teszi az eddigi köteteket az is, hogy a szerkesztőbizottságban ismert nevű egyetemi tanárok, akadémikusok is helyet foglalnak (pl. C. MOISIL történész, D. PANAITESCU—PERPESCIUS irodalomtörténész). A külföld tájékoztatására a kötetek idegen nyelvű kivonatokat tartalmaznak.

Az I—II. kötet szerencsésen egyesíti a történeti jellegű közleményeket (irodalomtörténet, könyvtártörténet, kultúrtörténet stb.) az időszerű könyvtartudományi közleményekkel.

Az I. kötetben többek között a következő cikkeket találjuk: M. ANINEANU: *A román bibliográfia történetéből.* A bukaresti metropolitai könyvtár szakkatalógusa 1836-ban, N. LIU: *Egy szocialista könyvtár Romániában a múlt század végén,* C. COMAROVSKI: *Folyóirat szakkatalógusa a tudományos nagykönyvtárakban.* Több kisebb közlemény foglalkozik BIANU—HODOS régi román bibliográfiájával (*Bibliografia romi-*

¹ *Studii și cercetari de bibliologie.* I. 1955. Bucuresti, 1955. Ed. Acad. R.P.R. 419 l. *Studii și cercetari de bibliologie.* II. 1957. Bucuresti, 1957. Ed. Acad. R.P.R. 463 l., *Prima sesiune stiintifica de bibliologie și documentare.* Comunicari si discutii. Bucuresti, 1957. Ed. Acad. R.P.R. 354 l. —

² Az I. kötet előszavában Barbu LAZAREANU akadémikus, az Akadémiai Könyvtár főigazgatója folyóiratnak nevezi a *Könyvtartudományi Tanulmányokat.*

neasca veche, 1508—1830) és szolgáltathoz új adalékokat. A recenzios rovatban számos külföldi és román könyvtártudományi munka ismertetése szerepel, ezek között kettő magyar: M. TÓTHFALUSI Kiss Miklós: *Kiválogatott szövegek*. (Bukarest, 1954.), KOZCSA—RADÓ: *A szovjet népek irodalmának magyar bibliográfiája* 1952. évről szóló kötete (ez utóbbit I. LUPU melegen méltatja). A bibliográfiai jegyzetekben számos könyv és folyóirat-cikk annotációs jellegű ismertetése található, míg a krónika rovat áttekintést ad a román és a külföldi könyvtártudomány időszerű (1954. évi) kérdéseiről.

A folyóirat II. kötete talán még tartalmasabb az elsőnél. A nagyobb tanulmányok közül megemlítjük I. CRISAN: *A marxista szövegek terjedésének kezdetei Romániában*, G. BAICULESCU: *A retrospektív nemzeti bibliográfia problémái*, FARCÁDI Alexa—SZÉKELY Margaréta közleményét a marosvásárhelyi Bolyai könyvtárról. Ez utóbbi kiemeli az Országos Széchényi Könyvtár és az Eötvös Loránd Tudományegyetem kutatóinak a Bolyai könyvtár iránti érdeklődését. A kisebb közlemények többsége könyv- és kultúrtörténeti jellegű. Ezek között magyar vonatkozást alig találni.

Annál több a magyar vonatkozás *Az első könyvtártudományi és dokumentációs tudományos ülésszak* előadásait tartalmazó kötetben. Az ülésszak (1955 decemberben) tudományos munkakonferencia jellegű volt és két tagozatban végezte munkáját, ún. bibliográfia és dokumentáció, könyvtár- és könyvtörténet. A kötet 67 közlemény szövegét közli, továbbá a vita kivonatát.

Az I. tagozat (bibliográfia és dokumentáció) érdekesebb előadásai közül kiemeljük A. REISCHEL közleményét a magyar irodalmi művek román kiadásainak bibliográfiájáról. Az előadó, az Akadémiai Könyvtár kolozsvári fiókjának munkatársa ismerteti a fordítás-bibliográfia előkészületeit. A bibliográfia folytatása volna A. VERESS: *Bibliografia Romino—ungara*. Vol. I—III. Bucuresti, 1931—1935. c. munkájának, amely 1878-ig dolgozza fel a magyar irodalomból készült román fordításokat. A készülő bibliográfia először a szépirodalmi fordításokat dolgozza fel, majd rátér a tudományos szakfordításokra is. A központi címjegyzékek problémáival foglalkozott V. MOLDOVEANU, az Akadémiai Könyvtár munkatársa. A kérdés történeti előzményeinek és jelenlegi állásának ismertetése után az eddigi román erőfeszítéseket taglalja a központi címjegyzékek szerkesztésére. Mina RING—V. BARTÓK, a maros-

vásárhelyi tartományi könyvtár munkatársai a helytörténeti bibliográfiákról és a Magyar Autonóm Terület bibliográfiájáról értekeztek.

A II. tagozat (könyvtár- és könyvtörténet) előadásai közül különös érdeklődésre tarthat számot G. BOTEZ: *Eminescu a könyvtáros* c. közleménye, továbbá ENGEL Károly cikke a *régi román világi énekekről erdélyi kéziratokban* (XVII—XIX. század), E. STAIANOVICI elemzése az Akadémiai Könyvtár (folyóirat) földrajzi katalógusáról, N. OANCEA—D. MUSTER ismertetése a könyvtári munkanormákról. Mind a könyv, mind a könyvtártörténeti előadások között több magyar vonatkozású is található, amelyek méltán tarthatnak számot a magyarországi kutatók érdeklődésére is.

Az ismertetett könyvtártudományi kiadványokat gondos kiadásban jelentette meg a Román Tudományos Akadémia kiadója.

A hazai szakkutatás — a magyar vonatkozásokon kívül is — érdeklődéssel várhatja a román könyvtártudomány további jelentkezését.

RÓZSA GYÖRGY

Sbornik knihovnických terminů v šesti jazycích [Könyvtári kifejezések hatnyelvű szótára] Česky—rusky—polsky—německy—anglicky—francouzky. (Zprac. Miroslav NADVORNÍK, Miloš PAPIRNIK etc.) Praha, 1958. Štatni pedagogické nakladatelstvo 632 l.

Az olhmützi egyetemi könyvtár kiadásában megjelent hatnyelvű könyvészeti szótár címen túlmenően, meglehetősen bő szókincset közöl a könyvtártudomány határterületeit képező tudományok és szakterületekről is. Megtaláljuk benne az írástörténet, a nyomdászat, a grafika, a könyvtörténet, az irodalomtörténet, a könyvkötészet, a könyvkereskedés, a papírgyártás, a könyvkiadás stb. legfontosabb szakkifejezéseit.

A mű hat részből áll. Az első öt rész önállóan használható kétnyelvű szótár orosz—cseh, lengyel—cseh, német—cseh, angol—cseh, illetve francia—cseh nyelven. A hatodik rész egyesíti a kétnyelvű szótárak anyagát. Itt az abc sorrendjében elől találjuk félkövér szedéssel a cseh szakkifejezést, és alatta külön-külön sorban az orosz, a lengyel, német, angol és francia megfelelőjét.

Minden nemzet könyvtári munkájában akadnak speciális, másutt nem használt kifejezések. A szótár szerkesztői az ilyen szakkifejezéseknek több lehetséges fordí-

tása közül elsőnek azt közlik, mely szó szerint fordítva közelíti meg legjobban a fogalmat. Emellett megtaláljuk az esetleges rokon értelmű kifejezéseket is. Egy-egy nyelvvel körülbelül 2300—2500 szót találunk.

Az olmtüzi egyetemi könyvtár dolgozói igen jó szolgálatot tettek a nemzeti könyvtárügynek. Munkájuk nagy segítségét jelent a kölcsönös megértés és együttműködés jobb kialakításához. Nekünk magyaroknak is fontos segédeszközünk ez a szótár, jóllehet magyar rész nincs benne. Az orosz vagy a három nyugati nyelv valamelyikét majdnem minden könyvtáros ismeri, és így közvetve nemcsak a cseh, de a lengyel szakkifejezéseket is megkereshetjük benne, illetve megtanulhatjuk. A szótárt lapozgatva eszembe jutott, hogy milyen hasznos lenne számunkra egy olyan magyar nyelvű szakszótár, mely a környező államok könyvtári szakkifejezéseit foglalná össze.

KISZELY OLIVÉR

Berghman, Arvid: Exlibris. En bog om bokägarmärken. Malmö, 1957, Allhems Förlag, 187 (2) l.

Walter von ZUR WESTEN munkája óta hosszú ideje nem jelent meg olyan exlibris-szakkönyv, amely az exlibris egyetemes történetét a legújabb kutatások eredményeit is figyelembe véve dolgozta volna fel. BERGHMAN munkája annál is inkább figyelemre méltó, mert időközben a részpublikációk igen nagy száma az időközben megjelent exlibris-bibliográfiák ellenére is igen nehézkessé tette az anyag áttekintését.

A mai értelemben vett exlibris előzményeit tekintve BERGHMAN ZUR WESTEN kutatásai nyomán halad. Az exlibris őseinek ő is III. AMENOPHIS Tel Amarnában előkerült és a British Múzeumban őrzött fajánszplakettjét tekinti, amely a fáraó könyvtárára utal (1400 i. e.). Előzményként könyvvel el egy, a X. századból származó japán lapot is, amelyet a bostoni Museum of Fine Arts 1898-i kiállításának S. R. KÖHLER által készített katalógusa 900 körülre datál. A kézi festésű exlibrisek közül a legrégebb a X. századból származik (991 i. u.) és a góthai könyvtárban őrzik. Egy, Barbarossa FRIGYES részére felajánlott munka festett címerlapja 1188-ból (Vatikáni Könyvtár) az exlibris-előzmények szintén igen szép példája. A szerző a kézfestésű korai exlibrisek közül tipikusnak említi a svéd Nils Erengistlessen til HAMMERTSRA és Bengt Jönssen OXEN-

STIERNA exlibriseit 1440-ból. (Kopenhágai Kir. Könyvtár.) MÁTYÁS magyar király Corvinában szereplő hasonló jellegű kézzel festett ősexlibriseiről mit sem tud. (Forrásai között magyar munka csak kettő szerepel, a régi magyar anyagra vonatkozólag mindkettő jelentéktelen; SIKLÓSSY László könyvét, *Az exlibris Magyarországon és külföldön*, amely a magyar exlibris történetének mindmáig egyetlen feldolgozása — a szerző nem ismeri.) A kézzel festett exlibriseket a kötéstáblába nyomott címerek, a superexlibrisek váltották fel, melyeknek megjelenését a szerző 1400—1500 közé teszi, jóllehet a szakirodalom jóval régebbieket is számon tart már. A superexlibriseknek első hazája a szerző szerint Anglia és Franciaország; Németország, ahol viszonylag a legtöbb superexlibris maradt fenn, csak utánuk következett. Magyar forrásainak hiányos volta miatt a szerző a Corvinák superexlibriseit sem ismeri, bár jó néhány évvel megelőzték az első svéd superexlibrist, Brynolf GERLACHSON püspök 1496—1505 közötti időre datálható superexlibrisét.

Külön fejezetben ismerteti a szerző az exlibriseknek és azok feliratainak típusait, a heraldikus exlibrisek formanyelvét és tipológiáját, valamint az exlibriseken használt szimbólumokat is, amelyeknek ily rendszeres, összehasonlító anyaggal való feldolgozása első a szakirodalomban. Az exlibris-gyűjtésről szóló fejezet hasznos tanácsokat ad a gyűjtésre, gyűjtemények berendezésére stb. vonatkozólag is. Jegyzetek, bibliográfia és névmutató zárja le a kötetet. A könyv használhatóságát nagymértékben növeli a bőven adagolt és kiváló nyomdatechnikával előállított reprodukció, köztük több színes lap. Fájdalom, hogy a reprodukciók között egyetlen magyar sem akad; ennek azonban kizárólagosan a magyar exlibrisirodalom szegényes volta az oka.

GALAMBOS FERENC

Righini, Benvenuto: I periodici fiorentini. (1597—1950.) Catalogo regionato. Vol. 1—2. Firenze, 1955, Sansoni. 423, 458 l. (Contributi alla Biblioteca Bibliografica Italiana, 7, 9.)

A Firenzében kiadott, vagy ott nyomott periodikák bibliográfiája három és fél évszázad termését öleli fel, 1597-től, az első *bolletino* megjelenésétől kezdve 1950-ig. Mint előszavában kifejti RIGHINI, bibliográfiája elsősorban a kutatókat szolgálja, és ezért széles értelemben fogta fel a periodika fogalmát. Napilapokon, folyóiratokon és akadémiai időszaki

kiadványokon kívül a periodikusan megjelenő kereskedelmi mutatókat és útikalauzokat is felvette gyűjtésébe, de eltekintett a hivatalos közlemények, a plébániák kiadványainak és más, szintén kisebb jelentőségű vallásos folyóiratok, valamint — csekély kivétellel — az almanachok és kiadói katalógusok számbavételétől. Ezzel a megszorítással is tekintélyes anyagot dolgozott fel azonban, tételeinek száma majdnem eléri a háromezret (2973). Emeljük ki, mint bizonyára nem könnyű munka eredményét, hogy a bibliográfiában a fasizmus és a német megszállás éveiben megjelenő illegális lapok is szerepelnek.

Az egyes folyóiratok adatainak megadásában RICHINI a lehető teljességre törekedett. Feltűnteti a címet és címváltozásokat (utalásokkal), az alcímet (az esetleges variánsokkal), a megindulás, ill. megszűnés pontos időpontját, a kiadás, ill. a kiadó, a nyomda helyét, a formátumot, a periodicitás fokát, a szerkesztők nevét. Némely esetben rövid tájékoztató megjegyzéseket tesz, a fontosabb periodikáknál pedig — s ez figyelmet érdemel — a főmunkatársak nevét is közli. Mindezeket külön megadja a firenzei Biblioteca Nazionale Centraleban őrzött példány, ill. évfolyam raktári jelzetét. Ennek hiányában a lelőhelyre vagy adatai forrására utal.

Gondosan szerkesztett cím-, név- és időrendi mutató, és a firenzei folyóiratokra vonatkozó irodalom jegyzéke könnyíti meg a bibliográfia használatát. Hatvan igen jól sikerült faksimile is gazdagítja a két kötetet.

Kifogásunk a munkával szemben az, hogy érezhetően hiányzik belőle egy alapos szakmutató. De ugyancsak hasznos lett volna a nyomdákrol és a kiadókról szintén külön mutatót készíteni.

HERNÁDY FERENC

Folyóiratszemle 1959. Az 1958. évi folyóiratszemle (*Magyar Könyvszemle*, 1959. 2. sz.) kezdeményezését folytatva, az alábbiakban rövid és válogatott áttekintést kívánunk adni a magyar nem könyvtári folyóiratokban, periodikákban megjelent vagy a külföldi szakajtóban magyar szerzőktől publikált könyvtár-tudományi vonatkozású cikkekről. A múlt évi szemle összeállítója 1958 novemberében zárta le az anyaggyűjtést, ezért, valamint sok folyóirat késedelmes megjelenése, illetve beérkezése következtében több 1958-ból származó körünkbe vágó cikket is felvettünk.

BABICZKY Béla a magyar könyvtárosképzésről és az egyetemi könyvtártudományi tanszék működéséről írt rövid összefoglalót. (*Nachrichten aus dem Leben des Lehrstuhls für Bibliothekswissenschaft in Ungarn*. Informační Bulletin Účastníků o vysokoškolském knihovnictvém vždělní. Praha, 1959. 6—9. l.). A népkönyvtári és szakszervezeti könyvtárhálózat működéséről és problémáiról számos cikk látott napvilágot. Ezek közül csak a fontosabbakat említjük meg. A művelődési otthonok és a könyvtárak együttműködésének nehézségeit és a fejlődés útjait vizsgálja SZEKERES Pálnak a *Népművelésben* megjelent cikke (*Két szomszédvár. A művelődési otthon és a könyvtár összetartozásáról*. 1959. 5. sz. 5. l.) és BABICZKY Béla hozzászólása (uo. 1959. 9. sz. 8. l.). Az állami és szakszervezeti könyvtárak együttműködéséről KISS István (*Munka*, 1959. 4. sz.), a könyvtáraknak az irodalmi ízlés fejlesztésében elfoglalt szerepéről KISS Jenő (*Népművelés*, 1959. 5. sz.), az ismeretterjesztő munkáról SIMÓ Tibor (*Munka*, 1959. 11. sz.), a könyvtári propaganda Somogy megyei tapasztalatairól KELLNER Béla (*Somogyi Művelődés*, 1958 őszén. 31—33. l.), a mohácsi járás egyik népkönyvtárának gyors fellendüléséről SZÖLLÖSY Kálmán (*Könyvtári „csoda” Szajkon*. Baranyai Művelődés, 1958. dec. 114—118. l.) írt.

A műszaki könyvek terjesztésének kérdéséről *A szakmunkások műszaki olvasóságáról* címmel Kiss István számol be (*Munka*, 1959. 5. sz.). FAZEKAS István átfogó, mindenre kiterjedő összefoglalásban ismerteti a műszaki — beleértve az üzemi műszaki — könyvtárak helyzetét Borsod megyében, és beszámol az 1959. május 20-án tartott műszaki ankétról és az ott hozott határozatokról (*Borsod megye műszaki kultúrájának, műszaki könyvtárainak fejlesztése*. Borsodi Szemle, 1959. 4. sz. 69—73. l.). Az egyetemi könyvtárak eddig elhanyagolt egyik legfontosabb feladatának szentelt úttörő jelentőségű tanulmányt MÓRA László *Az egyetemi intézeti könyvtárak helyzete és feladatai* címmel. (*Felsőoktatási Szemle*, 1959. 4. sz. 237—242. l.) Rövid történeti áttekintés után a tanszéki és intézeti könyvtárak jelen helyzetéről ad összefoglaló képet, és részletesen ismerteti a hálózati rendszer bevezetésének eredményeit.

A dokumentációj területén OROSZ Gábor munkájáról kell beszámolnunk. Értekezésében olyan új eljárást javasol, melynek bevezetése az eddigi „felületi” és „mély” jelzések kiegészítésékként „közbenső” jelzéseket tesz lehetővé, és ezzel a lyukkártya kapacitását 2:5 arányban meg-

növeli (*Verfahren zur Steigerung der Kodkapazität der Kerbarten*. Revue de la Documentation, 1958. 2. sz. 45—49. l.) A könyvtári és tájékoztató munka gépesítéséről ENDREI Walter népszerű cikkben számol be (*A dokumentáció gépesítése*. Népszerű Technika, 1959. szerl.). A mikrofilm könyvtári felhasználásáról is népszerű, sajnos nem túl magas színvonalú cikket olvashatunk a Természettudományi Közölny c. folyóiratban (SZIGETI Györgyné: *Mikrokópia-készítés a könyvmásolás új eszköze*. 1959. 7. sz. 325—327. l.).

A nyomdászattörténet köréből elsőnek SZÁNTÓ Tibor tanulmányát említjük, mely *A nyomtatott betű művészete* címmel a *Papírpar és Magyar Grafika* c. folyóirat 1958. évi 3. számának mellékleteként jelent meg. A 80 lapos, túlnyomórészt illusztrációkat tartalmazó melléklet nem tudományos igényű áttekintése a nyomtatott betű történetének. SOLTÉSZ Zoltánné dolgozata (*Seltene Wiegendrucke in der ungarischen Nationalbibliothek*. Gutenberg-Jahrbuch, 1959. 68—72. l.) az OSzK ősnymomatvány-gyűjteményének rövid története, a mai állomány megoszlása, a legrégibb és legértékesebb művek rövid ismertetése után részletesen leírja azokat a ritka, csak egy vagy két példányban fennmaradt ősnymomatványokat, melyek budapesti lelőhelyét a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* nem említi. TRÓCSÁNYI Zoltán a magyar nyomdászattörténeti kutatás módszerbeli kérdéseit tárgyalja (*Impresszum nélküli nyomtatványok és töredékek meghatározása*. Filológiai Közölny, 1959. 1—2. sz. 21—30. l.) A betűjelek, betűtípusok, a nyelvtörténet és a helyesírás új eredményeinek a könyvtörténetben való felhasználásával kapcsolatban kimutatja és számos példával bizonyítja, hogy a nyomdai helyesírás még egy és ugyanazon műben is gyakran eltérő sajátosságokat mutat. Ez, valamint az a körülmény, hogy a magyar nyelv hangtörténete, helyesírás-története, betűtörténete még nincs részletesen kidolgozva, erősen megnehezíti az impresszum nélküli nyomtatványok meghatározását. FITZ József az idősebb Jakob LUCIUS erdélyi munkásságáról számol be (*Jakob Lucius der Ältere in Siebenbürgen*. Gutenberg-Jahrbuch, 1959. 171—176. l.) A szakirodalom eddig csak LUCIUS németországi működésével foglalkozott. Nemrégiben SOLTÉSZ Zoltánné kimutatta, hogy LUCIUS Kolozsvárott is működött. FITZ szerint erdélyi származású volt, itt töltötte fiatalágát, és tanulóévei alatt a HELTAI-nyomdának dolgozott mint fametsző. HUSZÁR Gálnak, a XVI. századi debreceni könyvnyomtatónak nyomdász-

jelével foglalkozik ÖTVÖS János cikke (*Huszár Gál nyomdászjele*. Egyháztörténet, 1958. 2—3. sz. 186—188. l.). ÖTVÖS azt igyekszik bizonyítani, hogy HUSZÁR és FROBENIUS jelvényei nem azonosak és nem is származtatható az előbbié az utóbbiból. A nyomdászjelvény ÖTVÖS szerint HOFFHALTER Rafael közvetítésével Jean CRESPINTÓL került HUSZÁR Gálhoz. A miskolci nyomdászat és könyvkiadás történetéről több cikk is napvilágot látott. LESZLI Andor az első miskolci nyomda létesítésétől, 1812-től egészen napjainkig követi a nyomdászat sorsát (*A miskolci nyomdászat múltja*. Borsodi Szemle, 1959. 4. sz. 23—27. l.); *Heilprin Mihály, az első miskolci könyvkiadó* a másik cikk címe (uo. 1958. 2. sz. 39—40. l.); míg a harmadik HUSZTI Vilmos ismertetése BENKŐ Sámuel *Topographia oppidi Miskoltz* címmel 1782-ben kiadott helytörténeti művéről (uo. 1959. 4. sz.); MARJALAKI KISS Lajos helyesbíti SZENDREI: *Miskolc város története* 5. kötetében szereplő egyik adatot, mely szerint Miskolcon LANDERER-nyomda működött és kimutatja, hogy valójában a kassai nyomdáról van szó (*Volt-e Landerer-nyomda Miskolcon?* Uo. 1959. 1. sz. 69. l.) Érdekes könyvtörténeti adalékkal szolgál LACKNER Kristóf műveinek kiadatásáról, a nyomtatás költségeiről és a kiadott művek példányszámáról az a számla, melyet KOVÁCS József ismertetett (*Jonas Rosa frankfurti nyomdász özvegyének számlája Lackner Kristófhoz 1631-ből*. Soproni Szemle, 1958. 3. sz. 264—265. l.). Irodalomtörténeti szempontból is érdekes KISS István cikke, mely PETŐFI kecskeméti színészetére vonatkozó adatokat közöl SZILÁDY Károly, az első kecskeméti könyvnyomda alapítójának üzleti könyveiből (*A Kecskeméti Szilády-nyomda Petőfi emlékei*. Kiskunság, 1959. jan.—febr. 73—76. és márc.—ápr. 73—76. l.). RÉNYI Péter KNER Imréről emlékezik (*Jegyzetek Kner Imréről*. Kortárs, 1959. 1. sz. 109—120. l.). A könyvgyűjtők számára szolgál érdekes adalékokkal ARADY KÁLMÁN (*Magyar orvosok exhibísei*. Orvosi Hetilap, 1959. 10. sz. 373—376. l.).

A magyar tudományos folyóiratok szabványosítási problémáit ismerteti DEZSÉNYI Béla tanulmánya (*Normungstendenzen im ungarischen wissenschaftlichen Zeitschriftenwesen*. Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1958. 4. füz. 189—204. l.). A sajtótörténeti cikkek közül D. SZEMZŐ Piroskáét kell első helyen említenünk (*Aus der Geschichte der ungarischen Sensationspresse*. Gazette. Press, Radio, Television (Amsterdam), 1959. 1. sz. 183—184. l.), mely a XVIII—XIX. századi magyar

sajtó szenzációs híryanagát ismerteti. A magyar munkásmozgalmi sajtó történetének egyik fejezetéről számol be IMRE József (*A soproni Arbeiter Zeitung 1907—1909*. Soproni Szemle, 1959. 1. sz. 42—57. l.). KARDOSNÉ BENKE Irén *Nagy idők tanúja. Adatok a polgári forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság Szolnok megyei sajtójának történetéhez* (Jászkunság, 1959. 1. sz. 17—25. l.) címmel összeállította a folyóiratok és újságok kataszterét, elemzi azok politikai állásfoglalását, a forradalmi eseményekhez való viszonyát. Hasonló S. Kiss Erzsébet cikkének tárgya is (*A Tanácsköztársaság szociális intézkedései a Munka című könyvmozgató lap tükrében*. Tiszatáj, 1959. 4. sz. 5. l.).

A könyvtárak történetének legősibb korszakával foglalkozik WESSETZKY Vilmos (*A óegyiptomi könyvtár*. Antik tanulmányok, 1958. 5. köt. 3—4. sz. 149—160. l.). KLIMÓ püspöknek a pécsi egyetemi könyvtárban őrzött, kőbevésett könyvtári szabályzatáról és annak olasz vonatkozásairól HERNÁDY Ferenc írt tanulmányt (*Contributo fiorentino intorno alla publicata della biblioteca di Pécs in Ungheria*. La Bibliofilia, 1959. 1. sz. 55—60. l.). Számos cikkben emlékeztek meg az Országos Műszaki Könyvtár 75 éves fennállásáról, így az *Elekrotechnika* c. folyóiratban (1958. 10—2. sz. 510—514. l.) és a *Kohászati Lapokban* (75 éves az Országos Műszaki Könyvtár 1883—1958. 1959. 2—3. sz. 104—105. l.). Az *Eötvös Könyvtár utolsó három évéről* olvashatunk beszámolót az *Irodalomtörténeti Közleményekben* (1959. 1. sz.). A sárospataki könyvtár történetéről és jelen állapotáról írt rövid ismertetőt ÚJSZÁSZ Kálmán (*A sárospataki Nagy Könyvtár*. Borsodi Szemle, 1959. 3. sz.). Sajtóvitát indított el HELTAI Nándor cikke a kecskeméti városi könyvtár történetéről (*A kecskeméti könyvtár hatvan éve*. Kiskunság, 1958. okt.—nov. 51—55. l.), melyben a könyvtár alapítási évül 1897-et jelöli meg. Joós Ferenc szerint már 130 évvel korábban is voltak könyvek Kecskemét város birtokában, melyeket a levéltárban őriztek. (*Hány éves a kecskeméti könyvtár?* Kiskunság, 1959. jan.—febr. 85—86. l.). HELTAI válaszában tagadja, hogy ezek a könyvek könyvtárnak volnának tekinthetők, és ezzel kapcsolatban újabb adatokat közöl a könyvtár alapításáról (*Tájékoztatlanság vagy egy kis akadékoskodás?* Uo. 1959. jan.—febr. 87—90. l.). Itt kell beszámolnunk MEZEY László megemlékezéséről BARTONIEK Emma munkásságáról (*Bartoniek Emma 1894—1957. Századok*, 1958. 1—4. sz. 510. l.).

A cenzúra történetével foglalkozik

SASHEGYI Oszkár II. József sajtópolitikája c. cikkében (uo. 88—118. l.) és Vörös Károly, aki a XVIII. század végének és a XIX. század elejének általános cenzúrártörténeti kérdéseit és a sajtószabadság iránti magyarországi törekvéseket elemzi (*Táncsics Mihály kiadatlan cikke a sajtószabadságról és a cenzúráról*. Történelmi Szemle, 1958. 1—2. sz. 55—75. l.).

BOGDÁN István a magyar papírtörténettel foglalkozik. Kissé nehézkes stílusban megírt dolgozata összefoglalja mindazt, amit első papírmalmainkról tudunk. FITZ Józseffel ellentétben nem látja bizonyítottnak MÁTYÁS korabeli papírmalom létezését Magyarországon. A kettős keresztet ábrázoló vízjellel ellátott papírokat a korábban elfogadott nézetekkel szemben lengyel eredetűnek tartja. (*Papírpap és Magyar Grafika*, 1959. 2. sz.)

A kéziratokkal foglalkozó tanulmányok közül megemlítjük SOLTÉSZ Zoltánné írását, mely a XV. századi magyarországi magánkönyvtárakból külföldre került három kódexet ismerteti (*Garáza Péter, Nagylucsei Orbán, és Szatmári György ismeretlen könyvei*. Művészettörténeti Értesítő, 1958. 2—3. sz. 120—124. l.) és CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára cikkét SZÉCHÉNYI Júlia emlékkönyvéről, melyet az OSzK kézirattára az ÁKV-tól vásárolt. Az emlékalbum egykori tulajdonosa SZÉCHÉNYI István unokahúga volt, aki 1835-ben az angol Joseph PARRYHOZ ment feleségül. Apja, SZÉCHÉNYI Lajos főudvarmester révén sok híres és kiváló emberrel került ismeretségbe, közülük LISZT Ferenc, DONIZETTI, GRILLPARZER és J. Ch. ANDERSEN bejegyzései szerepelnek az albumban (*Széchenyi Júlia emlékkönyve a Széchenyi Könyvtárban*. Soproni Szemle, 1958. 4. sz. 319—326. l. és németül: *Das Antiquariat*, 1958. 11—12. sz.). ZEMPLÉN Jolán tudománytörténeti kutatásairól írt beszámolója kézirattörténeti szempontból sem érdektelen (*Régi fizikai kéziratok kutatása Erdélyben*. Magyar Tudomány, 1958. 6. sz. 207—218. l.). HAJDU Helga a JANKOVICH-hagyatékból az OSzK kézirattárába került egyik soproni vonatkozású levélet ismerteti (*Levél Drezdából Sopronba 1655-ben*. Soproni Szemle, 1958. 3. sz. 266—268. l.), melyet GENSEL György írt fivérének, Kornélnak, aki Sopronban volt gyógyszerész. LESZIH Andor XVIII—XIX. századi naplóról számol be (*Régi miskolci krónikások*. Borsodi Szemle, 1959. 3. sz.), KAPOSVÁRI Gyula pedig KALOTAY Ferenc czredlelkész, II. JÓZSEF egyöntetőpapjának a szolnoki Damjanich János Múzeum HILD-féle hagyatékából előkerült feljegyzéseit közli a császár 1780. évi oroszországi

utazásáról (*Utinapló II. József császár Kijev—Moszkva—Leningrád-i [!] utazásáról*. Jászkunság, 1959. 1. sz. 36—39. l.). BENDA Kálmán az OSzK kéziratárában talált eddig ismeretlen HAJNÓCZY-kéziratot ír le (*Ujabb adatok a magyar jakobinusok történetéhez*. Történelmi Szemle, 1958. 1—2. sz.).

Igen bőséges a bibliográfiai anyag. A bibliográfiai hivatkozások pontosságáról KALMÁR Andorné irt cikket (*Kohászati Lapok*, 1959. 2—3. sz. 113—114. l.). A helytörténeti anyaggyűjtés értékes bibliográfiai termékei a *Sopron bibliográfiájához* összeállított 2. számú pótlás (1949—1955. Soproni Szemle, 1958. 4. sz. 378—384. l.) és a Jászkunságban rendszeresen közölt *Adatok megyénk bibliográfiájához* c. Szolnok megyére vonatkozó összeállítás. Értékes személyi bibliográfiák is napvilágot láttak. Így BANNER Jakab műveinek jegyzékét KANOSZAY Margit készítette el (*Bibliographie der wissenschaftlichen Arbeiten von J. Banner*. Acta Arch. Acad. Sc. Hung. 1959. 10. tom. 3—4. fasc. 327—332. p.), TURÓCZI-TROSTLER József munkáiról pedig KOMOR Ilona készített bibliográfiát (*Turóczi-Trostler József tudományos és irodalmi munkássága*. Filológiai Közöny, 1958. 3—4. sz. 729—758. l.). Az Irodalomtörténeti Intézet szerkesztésében készülő PETŐFI-bibliográfia alapelveit, elsősorban a gyűjtőkör meghatározását, a gyűjtés módját, az adatok leírásának módszereit, az anyag elrendezését, a mutatók szerkezetét ismerteti az *Irodalomtörténeti Közlemények* cikke (1959. 1. sz.). Az Országos Könyvtárügyi Tanács mellett működő Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet megalakításának körülményeiről és az eléje tűzött feladatokról számol be SZABÓ György (*Kísérlet a rendszeres bibliográfiai munka megteremtésére a Tanácsköztársaság idején*. Irodalomtörténeti Közlemények, 1959. 2. sz.). Az Országgyűlési Könyvtár összeállításában megjelent *A Magyar Tanácsköztársaság kiadványai és az első kommunista kiadványok* c. bibliográfiát méltatja KÓHALMI Béla recenziója (*Magyar Tudomány*, 1959. 4. sz. 207—208. l.). BOROS Lajos *A magyar irodalom helyi hagyományai* c. füzethez fűz észrevételeket és közel bőséges kiegészítéseket (*Irodalomtörténet*, 1959. 2. sz. 250—262. l.). Utoljára hagytuk azt a bibliográfiai összeállítást, mely a nyomdászati szakirodalom könyvészetét öleli fel, sajnos igen távol állva a teljességtől (*A magyar nyelvű nyomdászati szakirodalom áttekintése*. Papírpár és Magyar Grafika, 1959. 4. sz. 296—302. l.).

PÁLVÖLGYI ENDRE

Hazai könyvtartudományi irodalom 1959. III. n. é.

[*Debrecen. Egyetem.*] *Debreceni Egyetemi Bibliográfia. Bibliographia Universitatis Debreceniensis. 1957—1958.* A Kossuth Lajos Tudományegyetem tudományos dolgozóinak irodalmi munkássága az 1957. július 1-től 1958. június 30-ig terjedő időszakról. Debrecen, 1959, Egyetemi Könyvtár. 59 l. ([*Debrecen. Egyetemi Könyvtár.*] A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei 11.)

[*Debrecen. Református Kollégium.*] (Ötvös János): *A debreceni — muzeális gyűjteményei.* [Debrecen], 1959, Alföldi ny. 187—193. l., 2 t. (Klly. a Déri Múzeum 1957. évi évkönyvéből.)

FITZ József: *A magyar nyomdászati, könyvkiadási, könyvkereskedeleme története*. 1. A mohácsi vész előtt. Bp. 1959, Akad. Kiadó, 258 l.

Haydn (Joseph) művei az Országos Széchényi Könyvtár zenei gyűjteményében. (Szerk. és bev. VÉCSEY Jenő. Közrem. FALVY Zoltán, KECSKEMÉTI István stb.) Bp. 1959, Akad. Kiadó, XXIII., 166 l. *Iskolai könyvtárosok tájékoztatója*. 1. Bp. 1959, Tankönyvkiadó, 26 l. (Az Országos Pedagógiai Könyvtár kiadványai.)

KLANICZAY Tibor: *A Fanchali—Jób kódex.* (Bp.) 1959, Akad. Kiadó, 243—249. l. (Klly. a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményeiből.)

KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Forrásgyűjtemény. Közzéteszi, bev. és jegyz. ell. — (Kiad. [az] Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtartudományi és Módszertani Központ.) Bp. 1959. XI., 211 l., 1 t.

KÓHALMI Béla: *Szabó Ervin a könyvtáros*. Bp. 1959, Franklin ny. 7 l., 1 t. [Budapest.] Főv. Szabó Ervin Könyvtár. Tanulmányok. Új sorozat 5.

LÁNG Imréné: *Az Jezerkilencszázötvenhetedik 1957. évi romániai orvosi irodalom áttekintése*. Összeáll. — Bp. 1959, Főv. Nyomdaipari Váll. soksz. 23 l. ([Budapest.] Orvostudományi Dokumentációs Központ. Speciális témabibliográfia 4.)

A magyar napisajtó története. 2. Bp. [1959], Felsőokt. Jegyzetell. soksz. 6 l. (Iskolai Filmintézet diafilm sorozata 262. Irodalomtörténeti sorozat 44.)

(*Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Múzeum.*) *Publications pour l'échange étranger*. Publikationen für ausländischen Tausch. [Bibliographie.] [Éd.] — Központi Régészeti Könyvtár) Bp. 1959. 15 l.

Magyar sportkönyv és folyóiratközlemény bibliográfia. 2. köt. 1919—1944, 3. köt. 1818—1896. [!]1896—1918. [Összeáll.] MOLNÁR Zoltán. 2 db. [Bp. 1959] Testnev. Tud. Tanács

MORAVEK Endre—WEGER Imre: *Magyar könyvészeti kifejezések és rövidítések kis orosz szótára.* Kratkij szlovar' vengerszkih bibliograficeszkih terminov i szokrascsenij. Bp. 1959, Akad. ny. 48 l. (A MTA Könyvtára kiadványai 15.)

Műszaki bibliográfia. 1900—1955. (Szerk. JÁNSZKY Lajos, BÉLLEY Pál, KONDOR Imre.) Bp. 1959, Műszaki Kiadó. 647 l.

NAGY László: *A Tanácsköztársaság Veszprém megyei sajtójának cikkbibliográfiája.* Veszprém, 1959, Megyei Könyvtár. 207 l.

Nyugat repertórium. Összeáll. GALAMBOS Ferenc. Függelék: Magyar Géniusz (1902—1903), Figyelő (1905), Szerda (1906), Magyar Csillag (1941—1944) repertórium. (Összeáll. PÓK Lajos, GALAMBOS Ferenc.) [Kiad.] a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete. Bp. 1959. 571 l. (Irodalomtörténeti bibliográfiák 1.)

Országos Széchényi Könyvtár Helikon Könyvtára, Keszthely. Nationalbibliothek Széchényi. Die Helikon Bibliothek Keszthely. [Führer.] Bp. [1959], Révai ny. 16 l.

POGÁNY Péter: *Folklor és irodalom kölcsönhatása a régi váci nyomda működése nyomán.* (1770—1823.) 1. Vásári ponyva-

iratok. (A nyomda történetével és kutatási módszertanulmánnyal. Bp. 1959, Akad. Kiadó, 1981., 3 t. (Irodalomtörténeti füzetek 24. Bibliogr. RUTKAY Gábor művei 179—180. l.)

(POLÓNYI Péter—SZÁNTÓ Mária): *Tíz éves a békemozgalom.* (Bibliográfia) a békevilágmozgalom és a világifjúsági találkozó magyar nyelvű irodalmáról könyvtárosok számára kiállítások rendezéséhez, népnevelők munkájához. [Lezárva] 1959. július 1-én. [Kiad. a] Föv. Szabó Ervin Könyvtár. Bp. 1959. 82 l.

SCHIEBER [Sándor] Alexander: *Die Kaufmann (David) Haggadah.* (Budapester Haggadah.) 2. Aufl. Bp. 1959, Akad. Kiadó. 30 l.

SZOMORÚ István: *A ceglédi hírlapírás története.* 2. 1919—1958. Bp. 1959, Múzeumok Közp. Prop. Irodája. 56 l. (Ceglédi füzetek 7.)

(TISZAY Andor): *A Magyar Tanácsköztársaság röplapjai.* Bibliográfia és dokumentumgyűjtemény. [Az anyagot feldolg.] (MUNKÁCSY Piroska, REMETE László. Szerk. és jegyz. ell. — Ford. SCHIEBER Sándor, KATONA Tamás.) Kiad. A Föv. Szabó Ervin Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár. Bp. 1959. 299 l., 60 t.

ZNAKOVSKY Emma: *Közegészségügyi bibliográfia 1945—1954.* Összeáll. —. Bp. 1959, Orsz. Közegészségügyi Intézet. IX., 163 l.

Összeállította: H. Izsó LIVIA

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki felelős: Pataki Ferenc

A kézirat beérkezett: 1959. X. 23. — Példányszám: 950. — Terjedelem: 8,75 (A/5) ív

50295/60 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOM

<i>Barabási Rezső</i> : Gyaratási jegyzékek és kötetkatalógusok gyors és olcsó megoldása a Hollerith és fotó módszer kombinálásával —	1
<i>Orosz Gábor</i> : Információkereső eljárások a nálunk használatos Hollerith-gépekhez — Zwei Verfahren des Informationsauffindens vermittelt Hollerith-Maschinen	12

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Bárczi Géza</i> : Eltérések Verancsics Faustus szótára 1595-i kiadásának különféle példányai között	29
<i>Bán Imre</i> : Apáczai Csere János Könyvtára	32
<i>Nagydiósi Gézáné</i> : A Mezei Gazdaság, a Magyar Kurir ismeretlen melléklapja	33
<i>Busa Margit</i> : A Vereinigte Ofner und Pester Zeitung röplapsorozat-melléklete Napoleon 1805. évi háborújáról	37
<i>Scheiber Sándor</i> : Egy Ludas Matyi-kiadás további példánya	39
<i>Hernády Ferenc</i> : Guzmics Izidor a pécsi könyvtárról	39
<i>Bay Ferenc</i> : A könyvtárügy Győrött, a Tanácsköztársaság idején	41

FIGYELŐ

<i>Csapodi Csaba</i> : Szorosan vett sorrend vagy csoportképzés legyen-e a szakkatalógusban?	47
<i>Soltész Zoltánné</i> : A szocialista országok ősnymotvány-könyvtárosainak berlini konferenciája (1959. augusztus 11—13)	51
<i>Rózsa György</i> : Társadalomtudományi és közgazdasági tájékoztatás az NDK-ban	54
<i>Balázs Sándor</i> : Magyarország képviselete és szerepe a FID-ben	58

<i>HÍREK</i>	65
--------------------	----

SZEMLE

<i>Fitz József</i> : A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. I. A mohácsi vész előtt (Ism. <i>J. Hajdu Helga</i>)	72
<i>Kőhalmi Béla</i> : A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. (Ism. <i>Árdó Mária</i>)	75
<i>A Magyar Tanácsköztársaság röplapjai</i> (Ism. <i>Erényi Tibor</i>)	76
<i>Pogány Péter</i> : Folklor és irodalom kölcsönhatása a régi váci nyomda működése nyomán. 1770—1823. (Ism. <i>Milhoffer Alajos</i>)	77
<i>Szomorú István</i> : A ceglédi hírlapírás története. (Ism. <i>Nagy Dezső</i>)	78
<i>Kuntár Lajos</i> : A szombathelyi könyvnyomdászat története. (Ism. <i>Papp István</i>)	79
<i>Nagy László</i> : A Tanácsköztársaság Veszprém megyei sajtójának bibliográfiája (<i>Dezsényi Béla</i>)	80
<i>Az Országos Könyvtárügyi Tanács Kiadányai.</i> (Ism. <i>Tóth András</i>)	80
<i>Kósa Győző</i> : Útmutató és példatár műszaki folyóiratok könyvtári feldolgozásához (Ism. <i>Nagydiósi Gézáné</i>)	83
<i>Új szovjet bibliográfiái tankönyv</i> (Ism. <i>Rózsa György</i>)	84
<i>Három szovjet cikkgyűjtemény</i> (Ism. <i>Weger István</i>)	85
<i>A Haydn-emlékvé könyvtártudományi vonatkozású kiadványai</i> (Ism. <i>T. M.</i>)	87
<i>A Szaltükov—Sesedrin Könyvtár közgazdasági ajánló bibliográfiái</i> (Ism. <i>Rózsa György</i>)	88
<i>E. Emery—H. L. Smith</i> : The press and America (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	89
<i>Die Hochschullehrer der Wirtschaftswissenschaften in der Bundesrepublik Deutschland einschl. Westberlin, Österreich und der deutschsprachigen Schweiz</i> (Ism. <i>Rózsa György</i>)	90
<i>S. R. Ranganathan</i> : Colon Classification (Ism. <i>Weger Imre</i>)	90
<i>Szlovákiai ősnymotványgyűjtemények</i> (Ism. <i>Borsa Gedeon</i>)	91
<i>Román könyvtártudományi kiadványok</i> (Ism. <i>Rózsa György</i>)	92
<i>Sbornik knihovnických terminů v šesti jazycích</i> (Ism. <i>Kiszely Olivér</i>)	93
<i>A. Berghman</i> : Exlibris (Ism. <i>Galambos Ferenc</i>)	94
<i>B. Righini</i> : I periodici fiorentini (1597—1950) (Ism. <i>Hernády Ferenc</i>)	94
<i>Folyóiratszemle</i> (Összeáll. <i>Pálvölgyi Endre</i>)	95
<i>Házai könyvtártudományi irodalom</i> (Összeáll. <i>H. Izsó Livia</i>)	98

Ára : 20,— Ft

Előfizetés egy évre 60,— Ft

TABLE DES MATIÈRES

<i>R. Barabási</i> : Application combinée des machines Hollérith et de la méthode photographique pour accélérer la préparation des catalogues imprimés et des listes d'acquisition — (Avec résumé en russe)	1
<i>G. Orosz</i> : Méthodes de recherches d'information à l'aide de machines Hollérith — (Avec résumé en allemand)	12

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>G. Bárczi</i> : Variantes dans les éditions de 1959 du vocabulaire de Verancsics Faustus	29
<i>I. Bán</i> : La bibliothèque de János Apáczai Csere	32
<i>I. Nagydiósi</i> : Un supplément inconnu du journal „Magyar Kurir”	33
<i>M. Busa</i> : Une série de pamphlets sur la campagne de 1805 de Napoléon publiée comme supplément du journal „Vereingte Ofner und Pester Zeitung”	37
<i>S. Scheiber</i> : A propos d'une édition rarissime de Ludas Matyi (épopée satyrique hongroise du 18. ^e siècle)	39
<i>F. Hernády</i> : Izidor Guzmics sur la bibliothèque de Pécs	39
<i>F. Bay</i> : Les bibliothèques à Győr au temps de la République Hongroise des Conseils en 1919	41

CHRONIQUE BIBLIOTHÉCONOMIQUE

<i>Os. Csapodi</i> : Faut-il appliquer un ordre rigoureux dans le catalogue-matière, ou serait-il préférable d'y établir des groupes?	47
<i>E. Soltész</i> : La conférence de Berlin sur les incunables des pays socialistes	51
<i>Gy. Rózsa</i> : Travaux d'information sur les sciences sociales et économiques dans la République Démocratique Allemande	54
<i>S. Balázs</i> : Rôle et représentation de la Hongrie dans la FID	58

NOUVELLES	65
-----------------	----

COMPTES-RENDUS CRITIQUES

<i>Fitz József</i> : A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története (<i>H. J. Hajdu</i>)	72
<i>Kóthalmi Béla</i> : A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye (<i>M. Árdó</i>)	75
A Magyar Tanácsköztársaság réplapjai (<i>T. Erényi</i>)	76
<i>Pogány Péter</i> : Folklor és irodalom kölcsönhatása a régi váci nyomda működése nyomán 1770—1823 (<i>A. Milhoffer</i>)	77
<i>Szomorú István</i> : A ceglédi hírlapírás története (<i>D. Nagy</i>)	78
<i>Kuntár Lajos</i> : A szombathelyi könyvnyomdászat története (<i>I. Papp</i>)	79
<i>Nagy László</i> : A Tanácsköztársaság vesztérem megyei sajtójának bibliográfiája (<i>B. Dezsényi</i>)	80
<i>Az Országos Könyvtári Tanács Kiadványai</i> (<i>A. Tóth</i>)	80
<i>Kósa Győző</i> : Útmutató és példatár műszaki folyóiratok könyvtári feldolgozásához (<i>G. Nagydiósi</i>)	83
Un nouveau manuel soviétique de la bibliographie (<i>Gy. Rózsa</i>)	84
Trois collections d'articles soviétiques (<i>I. Weger</i>)	85
Les publications de la fête anniversaire de Haydn (<i>M. Takács</i>)	87
Les bibliographies recommandantes de l'économie publiées par la Bibliothèque Saltykov-Chedrine (<i>Gy. Rózsa</i>)	88
<i>E. Emery—H. L. Smith</i> : The press and America (<i>B. Dezsényi</i>)	89
Die Hochschullehrer der Wirtschaftswissenschaften (<i>Gy. Rózsa</i>)	90
<i>E. R. Ranganathan</i> : Colon Classification (<i>I. Weger</i>)	90
Les collections d'incunables en Slovaquie (<i>G. Borsa</i>)	91
Les publications bibliothéconomiques en Roumanie (<i>Gy. Rózsa</i>)	92
Sborník knihovnických terminů v šesti jazycích (<i>O. Kiszely</i>)	93
<i>A. Berghman</i> : Exlibris (<i>F. Galambos</i>)	94
<i>B. Righini</i> : I periodici fiorentini (<i>F. Hernády</i>)	94
Revue des revues (<i>E. Pálvölgyi</i>)	95
Vient de paraître (<i>L. H. Izsó</i>)	98

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

1960

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 76. ÉVF. 2. SZÁM 101—224. l. BUDAPEST, ÁPR.—JÜN.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Felelős szerkesztő
KÓHALMI BÉLA

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, JÓBORÚ MAGDA,
KOVÁCS MÁTÉ, MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ, SZEKERES PÁL,
V. WALDAPFEL ESZTER

E szám munkatársai: SEBESTYÉN GÉZA, az Országos Széchényi Könyvtár h. főigazgatója, FARKAS LÁSZLÓ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, KARSAI GÉZA, főisk. tanár, CSATKAI ENDRE Kossuth-díjas, a soproni Liszt Ferenc Múzeum főigazgatója, PAPP IVÁNNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, VARRÓ ISTVÁN, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara volt titkára (Chicago), FARKASNÉ TAUBER MÁRTA, a Műszaki Egyetem Könyvtárának munkatársa, CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, DÁVID KATALIN, a Művészettörténeti Dokumentációs Központ igazgatója, FOGARASSY MIKLÓS, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, SZIGETHY JOLÁN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, TISZAY ANDOR, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár osztályvezetője, KENYERES ÁGNES, a budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, NAGYDIÓSI GÉZANÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, PAPP ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, CSÜRY ISTVÁN, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, NYILAS MÁRTA, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa, SIMON MÁRIA ANNA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, SZELLE BÉLA, egyetemi tanársegéd, WEGER IMRE, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, DEZSÉNYI BÉLA, az Országos Széchényi Könyvtár fősztályvezetője, D. SZEMZŐ PIROSKA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, L. MESTERHÁZI-NAGY MÁRTA, a Műszaki Egyetem Könyvtárának munkatársa, VÉRTESSY MIKLÓS, a budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, RÓZSA GYÖRGY, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának h. igazgatója, H. IZSÓ LIVIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.

Szerkesztőség: Budapest, VIII, Múzeum körút 14—16. Telefon: 134—400

SEBESTYÉN GÉZA—FARKAS LÁSZLÓ

Új Nemzeti Könyvtárunk a Várban

Az Országos Széchényi Könyvtár 1847-ben költözött be jelenlegi otthonába, a Magyar Nemzeti Múzeum épületébe. Szinte hihetetlen, hogy 113 éven át nem változtatott helyet; még akkor is csodálatos ez, ha tekintetbe vesszük az utóbbi években rendelkezésére bocsátott két kisebb pótépületet (a volt Festetics-palota: Puskin u. 26. és a Múzeum u. 3. alatti ház javarésze) s egyéb bérelt helyiségeit. Már évtizedekkel ezelőtt önálló Nemzeti Könyvtár építésére lett volna szükség. Az egyre gyarapodó könyvtár helyhiányát 80 évvel ezelőtt (1880-ban!) egy képviselőházi bizottság is panaszolja JÓKAI elnökletével. Az alapítás százéves jubileumára (1902-ben) kiadott díszkiadvány pedig ugyancsak így ír: „a könyvtár helyszűkével küzd, mert óriási növekedése messze túlhaladja azon arányokat, melyekre több mint félszázaddal ezelőtt a könyvtári helyiségeket szabták”.¹ A külön könyvtári épület terve 1909-ben, a koalíciós kormány idején vetődött fel (a könyvtárat az akkori Rudolf rakpartra tervezték), de a kormány bukása után lekerült a napirendről — csaknem újabb fél évszázadra.

Ha időszerű volt a kérdés 1909-ben, nem kell magyarázni, mennyire sürgetővé vált 1945 után. Nemesak a könyvtár nagysága miatt, bár köztudomású, hogy az ilyen típusú intézmények 15—20 évenként megkétszerezik állományukat. A könyvtárra hatalmas, új feladatok hármlottak a meginduló kulturális forradalomban. Hogyan felelhetne meg ezeknek régi, nyomorúságos korlátai között? S ne feledjük el, hogy szervezetiileg is kibővült az OSZK, kormányzatunk a könyvtárügy központi feladatainak jó részét is hatáskörébe utalta. Ezért a könyvtár vezetői az utóbbi évtizedben egyre sűrűbben hangoztatták, hogy a helyzet tarthatatlanná vált.

A lehetetlenülést mindenekelőtt az mutatta, hogy a könyvtár férőhely hiányában 13 helyre szóródott szét. S még így sem lehetett az egyre szaporodó anyag elhelyezését biztosítani. A raktárban több helyütt rá kellett térni a kettős (sőt néhol a hármas) sorokra, de ez sem vezetett célhoz. Az állomány tekintélyes részét már nem lehetett polcokra rakni, „könyvmáglyákban” halmozták fel. S közben könyvkiadásunk fejlődése, cserekapcsolataink erősödése s egyéb tényezők következtében szakadatlanul ömlenek az újabb kötetek ezrei, tízezrei a könyvtárba! (Az évi gyarapodás polcszüksége jóval meghaladja az 1 kilométert.)

De a legfájdalmasabb talán mégis az, hogy régi helyünkön nem tudjuk kiépíteni a korszerű, társadalmunk mai igényeihez mért olvasószolgálatot. A könyvtár 1958. évi Beszámolója joggal szögezi le: „a nemzeti könyvtár

¹ *A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene.* Bp. 1902. 13. l.

gyűjteménye még a polgári demokráciákban is közkinés, a nemzet első számú szabadakadémiája. Mennyivel inkább kötelessége a nyilvános szolgálat kiszélesítése a szocialista ország nemzeti könyvtárának!... A szocialista és népi demokratikus országok nemzeti könyvtárai valóban élszerpet játszanak a művelődési forradalom végigvitelében, a politikai fejlődés meggyorsításában, a tudomány és a népgazdaság támogatásában. ... Nemzeti könyvtárhoz méltóan az olvasótermek egész láncolatára lenne szükségünk, s ehelyett mindössze egy 88 férőhelyű általános, egy 39 személyes hírlap és folyóirat s egy 24 személyes tudományos olvasóteremmel rendelkezünk az egyes gyűjtemények néhány férőhelyes kutatószobáin kívül. Így tanulni, művelődni és kutatni vágyó olvasók tömegei rekedtek ki a könyvtárból. (A szófiai Nemzeti Könyvtárnak 258 személyes általános olvasóterme van!)” Ha semmi más indok nem lenne, ez a tény maga halaszthatatlanná teszi a megoldást.

Nos, nyugodtan mondhatjuk, hogy a könyvtár elhelyezésének kérdése, ha a megoldás küszöbéhez csak most értünk is el, az utóbbi években állandóan napirenden volt. 1952-ben úgy látszott, hogy lehetőség van megfelelő modern épület emelésére — még az első ötéves terv keretében. A hely kijelölése tekintetében a Tabán, majd konkrétabb formában a Közgazdasági Egyetem és a Petőfi híd közötti pesti Dunapart jött szóba. Mikor ez a megoldás lekerült a napirendről, valamely meglévő épület átalakítására törekedtek. Szó volt a Kilián laktanyáról, a volt Ludovikáról, a Kaffka Margit gimnáziumról stb. Legkomolyabb formában a volt Tőzsde-palota, majd a Vigadó átépítése került szóba, de egyik elképzelés sem volt megvalósítható. Legutoljára került szóba a volt királyi Vár.

1959 nyarán a Gazdasági Bizottság döntést is hozott, hogy a Nemzeti Könyvtár elhelyezését a Vár nyugati szárnyának (ún. F épület) átalakításával kell megoldani. Így a könyvtár az új perspektívában hozzáfogott az építési program tervezetének kidolgozásához.

I. Az új otthon: a Vár

A felsőbb szervek döntése a könyvtár Várba költöztetéséről nem teremtett problémátlan helyzetet. Ellenkezőleg, a könyvtárnak a város szívéből való kitelepítése, s emellett egy nem e célra tervezett épületbe való átvitele komoly aggodalmakat is keltett. Az aggodalmak nem korlátozódtak az OSzK munkatársaira, osztotta őket az egész könyvtáros társadalom. Éppen ezért mindenekelőtt azzal a kérdéssel kell foglalkoznunk: alkalmas-e a Vár kijelölt szárnya a nemzeti könyvtár céljaira.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, egészen röviden ismertetnünk kell a szóbanlévő épületet.

A Vár F szárnya (1. ábra) a régi királyi palotának a Krisztinaváros, illetve a Tabán felé néző nyugati része. Egy kb. 110 m hosszú és 45 m széles épületkomplexum, melynek egy hatalmas központi előcsarnoka, illetve lépcsőháza és két nagy belső udvara van. (2. ábra.) A központi előcsarnokhoz kapcsolódó s a két belső udvart is körülfutó belső folyosókból nyílnak az épület utcai (részben a várkertre és a belső várudvarra néző) traktusai. Főbejárata a Vár ún. oroszlános udvaráról nyílik. A földszinttől, vagyis a mai főbejárat szintjétől felfelé két teljes emelete és egy részben kiépített harmadik emelete, lefelé pedig két alagsori szintje és két pincésora van.

A budai királyi palota — YBL Miklós és HAUSZMANN Alajos nagyszerű alkotása — annak a régi palotának a helyén épült fel, melynek első építője IV. BÉLA volt a tatárjárás utáni időkben, s amely palota fénykorát ZSIGMOND és MÁTYÁS király idejében élte, majd a török uralom s a felszabadító ostrom alatt szinte teljesen elpusztult. Az elpusztult palota helyén, a régi alapfalak részbeni felhasználásával MÁRIA TERÉZIA építtetett új palotát. Ez a Mária Terézia-féle palota szinte változatlan alaprajzi elrendezésben állott fenn a múlt század közepéig. A kiegyezés után merült fel a palota átalakításának, kibővítésének, illetve új épületrészek építésének gondolata. A tervek elkészítésére YBL Miklós kapott megbízást, s az építkezés 1890-ben kezdődött meg. YBL-nek 1891-ben bekövetkezett halála után HAUSZMANN Alajos folytatta, majd fejezte be 1905-ben az építkezési munkálatokat.

A palota F épülete, amely most az OSzK új otthonául van kijelölve, az YBL és HAUSZMANN által tervezett, illetve végrehajtott építkezések során jött létre. Mivel pedig a régi MÁRIA TERÉZIA-féle várudvar nyugati részén egy ilyen hatalmas új épület számára elégséges hely már nem állt rendelkezésre, az F épületszárny tulajdonképpen már a lejtőre került. Keleti oldala, mint a 3. ábrából látható, épp csak érinti a Vár felszínét, maga az épület a nyugati lejtőn áll, nyugati falával hatalmas (s építéskor emelt) támfalra nehezelve. Így a lejtőn épült házak sajátossága jellemzi: magassága a Tabán felől sokkal nagyobb, mint a várudvar felé eső oldalon. A Tabán felől nézve még a pince-sorok is tekintélyes magasságban vannak, s az innen nézve több emelet magasságban fekvő épületszinteknek a várudvar felé alagsor jellegű kiképzésük van. Az oroszlanos udvarról nyíló főbejárat szintje — a földszint — a tabáni oldalról nézve már az V. emelet.

Nos hát, ennek az épületnek a tekintetében kellett a megelőző tárgyalásokon állást foglalni. Az aggodalmak a következők voltak.

1. Súlyosan esett latba a *megközelítés* kérdése. Az OSzK ma központi helyen fekszik, a számára legfontosabb egyetemi karok közvetlen közelében. Felvitele a Várba azt eredményezheti, hogy elveszti olvasóközönségét, holott azt inkább szélesítenie kellene. Nem egyszer hangzott el a javaslat: költözzék inkább a Történeti Múzeum a Várba, s kapja meg az OSzK az egész Múzeumkörúti épületet. Hiszen kézenfekvő, hogy a múzeumokat lényegesen ritkábban látogatják, mint a könyvtárat; ha választani kell, inkább az utóbbit kell a nagyobb forgalmú helyen hagyni.

2. Egy másik nehézség az, hogy az épület ún. *hasznos tere* aránytalanul kevés. Mint az alaprajzról (2. sz. ábra) jól látható, az alapterület túlnyomó részét a széles folyosók, a hatalmas előcsarnok, belső udvarok stb. veszik igénybe, s csak a 4 m széles folyosón kívül eső „külső héj” az épület hasznos tere. Ez a terület a kapott adatok szerint 9200 m². Az OSzK területszükséglete viszont meghaladja a 37 000 m²-t (ha a raktári szinteket felemagasságban számítjuk, akkor is majdnem 26 000 m²). Hogyan lehet ezt a különbséget áthidalni és egyáltalán, lehet-e?

3. Nem megfelelő az egyes *traktusok mélysége* és szintmagassága sem. Az épület héjában elhelyezett helyiségeknek a mélysége 7—8 m; ez olvasóteremnek kevés, mert több helyiség egybekapcsolásával is csak hosszú, de keskeny termeket kaphatunk, szolgálati helyiségnek pedig sok. Az egyes szintek magassága általában 5—6 m között van. Könyvtári célra ez egyik vonatkozásban megfelel: olvasóteremnek jó, bár arra a célra meg, mint mondtuk, a traktusmélység nem megfelelő. Viszont a könyvtár dolgozó-

helyiségeinek normál szobamagasságúaknak kell lenniük, a raktári emeletet pedig annál is kisebb, 2,20—2,30 m magasságban kell tervezni.

4. Aggodalmak merültek fel a Vár fekvése miatt a *biztonságot* illetően is. Az emberiség legjobbjai azt remélik, hogy nem fognak többé a háború megpróbáltatásai ránk zúdulni. De minthogy ez nemcsak a mi jószándékunktól függ, készen kell lennünk a másik eshetőségre is. Ilyen exponált helyen levő épületbe telepíteni egyik legfontosabb kulturális gyűjteményünket, legalábbis kockázatos vállalkozásnak tűnhetik.

5. Végül igen nagy gondot okozott, hogy e műemlékjellegű épület könyvtári célokra való igénybevételével ellentétbe kerülünk a *mai könyvtárépítési alapelveivel* is. A korszerű könyvtárépítésnek ui. két alapvető követelménye van: *a)* legyen az épület horizontális és vertikális irányban egyaránt bővíthető és *b)* legyenek az egyes feladatkörök az épületen belül átrendezhetőek, vagyis lehessen az épület belső beosztását módosítani.

Mindkét követelmény abból adódik, hogy a könyvtár szünet nélkül változó, gyarapodó szervezet; nyilvánvaló, hogy a célszerű könyvtárépület az, amely ezt a folytonos változást követni tudja. Nem kell magyarázni, hogy a szóban forgó épület esetében sem emeletréépítésnek, sem toldaléképület emelésének nincs meg a lehetősége. Vagyis: számolni kell azzal, hogy a nemzeti könyvtár bizonyos idő elteltével reménytelenül befulladás. Ami pedig az „alakíthatóságot” illeti (flexibility), arra nyilván csak egy eleve így tervezett épületben kerülhet sor.

Ezek voltak azok a főbb aggodalmak, amelyek a könyvtár vezetését és dolgozóit joggal nyugtalanították, s amelyekre választ kellett adni, mielőtt a javasolt útra rá mertünk lépni. S most lássuk ezeknek a problémáknak a megoldási vagy feloldási lehetőségeit.

ad 1. A lejtőre épült (tehát kétoldalas) épület megadja a lehetőséget, hogy a mai *felső* főbejárat helyett egy új, *alsó* főbejáratot létesítsünk a Krisztinaváros, ill. a Tabán felől. A kérdés részleteiről alább, a III. fejezetben lesz szó. Itt csak annyit említünk meg, hogy a támfal áttörésével alul kellene kiképezni előcsarnokot, s ezzel az új Nemzeti Könyvtár homlokzata az 1. sz. ábrán látható nyugati oldal lenne. Ezzel a változtatással tökéletesen megfordult a megítélés. Az új Nemzeti Könyvtárat villamossal, autóbusszal könnyen el lehet érni. Rövidesen megépül újra az Erzsébet-híd, akkor pedig mondhatjuk, hogy így is a város szívében lesz. Igaz, hogy kikerül a pesti belvárosból, de csak pár pernyire. (A bölcsészeti kartól alig lesz messzebb, mint jelenlegi helyén.) A Budára való áthelyezés talán még kedvező is abból a szempontból, hogy arányosabban fognak megoszlani a nagy könyvtárak Budapesten. Jelenleg egymás közelében zsúfolódnak az Egyetemi Könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, az Országos Műszaki Könyvtár, a Közgazdasági Egyetem Könyvtára, a Gorkij Könyvtár stb. A fejlődő Buda is megérdemel annyit, hogy egyik nagy könyvtárunk ott legyen.

ad 2. A számítások során kiderült, hogy a jelenleg nem hasznos terek jó kihasználását éppen a könyvtárnak a Vár-épületbe való helyezése teheti lehetővé. Minden más intézmény megtartaná az épület mai konstrukcióját. Könyvtár esetében azonban az üres belső részt kitöltheti az oda kívánczó raktártömb, mint azt a 3. ábra mutatja.

További térhasznosítást lehet elérni a magas emeletszintek kettéválasztásával. Harmadszor: fel lehet használni elképzelésünk szerint a könyv-

tár közvetlen céljaira — üzemek és műhelyek elhelyezésére — a jelenlegi két pincsort is, csak megfelelő ablakokkal kell az ott kialakítandó helyiségeket ellátni. Mindez a — könyvtár esetében jelentkező, egyéb esetben elmaradó — térkihasználás azt eredményezi, hogy az OSzK bizonyos kompromisszumokkal a Várban elhelyezhető. (De eredményezi azt is, hogy az épület szempontjából nézve ez az optimális megoldás. Ha könyvtár esetében háromszorosára növelhető a ma nyilvántartott hasznos terület, kár lenne — társadalmi nézőpontból — minden más hasznosítás.)

ad 3. A traktusmélységgel kapcsolatos nehézségek enyhítésére is mutatkoznak lehetőségek. Az egyik: a tervezett olvasószolgálati szinten (l. V. fejezet) a termék megfelelő szélességét (mélységét) biztosíthatjuk a folyosók megszüntetésével s a lebontandó falak helyére tartóoszlopok beiktatásával. A másik: a szolgálati célokra átalakítandó helyiségeknél ezek belső részéből lehet folyosót leválasztani. (7., 8., 9., 10., 11., ábra.)

A magas emeletszintek kettéválasztásáról már az előbbieken szó volt. A raktári tömb pedig saját emeletmagasságával illeszkedik be az épületbe. (3. ábra.) Természetesen azokon az épületrészekben, ahol sem a traktusmélység, sem a szintmagasság változtatására nincs mód, meg kell alkudnunk a lehetőségekkel.

ad 4. Az előzetes tárgyalások folyamán — biztonsági célokra — szoba került a Vár mélypincerendszere. Tudjuk, hogy a Várhegynek üreges a belseje. Ezekben az üregekben, barlangokban olyan biztonsági raktárt lehet kiépíteni, amely Budapest területén mindennél nagyobb védelmet nyújt. Ilyen megoldás esetén a hely inkább előnyös, mint hátrányos. Egyébként mód van arra a raktár tervezésénél, hogy az archivális, muzeális rész az épületen belül is maximálisan védett helyzetbe kerüljön (l. IV. fejezet).

ad 5. A bővíthetőséget és a belső változtathatóságot, alakíthatóságot a Vár-épület esetében nem lehet biztosítani. Sőt ezen túlmenően is számolnunk kell azzal, hogy könyvtárunk konzervatív megoldású lesz. A könyvtár-épület klasszikus hármassága (raktár, olvasóterem, szolgálati rész), amit nemrég még dogmának tartottak, lassanként meghaladottnak tekinthető. Az új elvek már nem a funkcionális egységek különállását, hanem éppen a könyvtári funkciók bizonyos belső egymásbakapcsolódását hangsúlyozzák. A mi esetünkben viszont meg kell maradnunk a klasszikus hármasság elve mellett, modernebb megoldásokra az épület nem alkalmas. De ugyanez lenne a helyzet, ha a körülmények kedvezése folytán 20 évvel ezelőtt építettek volna új nemzeti könyvtárat, hiszen a könyvtárépítés forradalma épp a mostani években zajlik. Akkor pedig senki sem emlegetné ezt a hiányt. Bármilyen fontos szempontról van is szó, ezt a negatívumot a könyvtár vezetőségének vállalnia kellett, hiszen a könyvtár újjászervezését nem fogja akadályozni. Egyetlen pont volt, ahol nem lehetett engedni. Hogy a befulladás-tól megóvjuk a könyvtárat, azt kértük, hogy biztosítsanak helyet egy leendő pótépület részére a közelben. Az Építésügyi Minisztérium és a Gazdasági Bizottság magáévá tette kérésünket, s határozat született, hogy a Vár-épület térségében, az F épületszárny közvetlen közelében, a lebontott ún. istállósor helyén megfelelő telket kell tartalékolni a könyvtár pótépületének céljára. Így lényegében ez az aggodalom is tárgytalanná vált.

Ezek voltak azok a főbb problémák, amelyekre előzően választ kellett adni. A könyvtár 1958 végén és 1959 elején különféle felterjesztésekben, feljegyzésekben rögzítette ama szempontokat, amelyek érvényesítése elő-

feltétele a Vár tervezett új hasznosításának. Az illetékes szervek minden lényeges kérdésben honorálták az OSzK álláspontját. Így került sor a Gazdasági Bizottság pozitív döntésére.

A nehézségek megtárgyalása után szóljunk most néhány szót a Vár-épület kétségtelenül meglevő előnyeiről is.

Ez az épület, mint arra az Országos Könyvtárügyi Tanács könyvtár-építési és berendezési szakbizottságának szakvéleménye is rámutat, hangsúlyozottan reprezentatív jellegű, s ebből a szempontból kifejezetten alkalmas az OSzK elhelyezésének céljára. „Hisz egy nemzeti könyvtár feltétlenül támaszt reprezentatív igényeket. Éppen ezért találjuk külföldön is nem egyszer kormányzati épületekben a nemzeti könyvtárat.”² A volt királyi palota épülete a helyreállítási munkálatok befejezése után kétségtelenül Budapest egyik legszebb épülete s éppen az OSzK-nak, a Nemzeti Galériának s egyéb kulturális intézményeinknek ottani elhelyezése folytán idegenforgalmi látványosság is lesz. Szép fekvése, s az a gyönyörű kilátás, mely onnan nyílik (félkörben a budai hegyek), csak fokozni fogja vonzóerejét.

És gondoljunk némi jogos büszkeséggel arra, hogy valahol ott, ahol most az OSzK új otthona lesz, működött annak idején MÁTYÁS király híres könyvtára, a Corvina is.

II. Tervezés. Helyiségsszükségletek

Az OSzK már 1952-ben, amikor felmerült a lehetőség arra, hogy új Nemzeti Könyvtárat építsenek, hozzáfogott a tervezés előkészítéséhez. Osztályonként felmérték a helyiségsszükségletet, s papírra vetették az elrendezésre, beosztásra vonatkozó elképzeléseket. Mindez az anyag kétségkívül sok segítséget nyújthat a jelenlegi tervezésnek is. Mindazonáltal a Vármegoldás felmerülésekor egészen újból kellett a munkát elkezdni. Részben, mert egy meglevő épület átalakítása egészen másfajta feladat, részben mert azóta elképzeléseink is módosultak. (Megjegyezhetjük, hogy az 1952. évi tervek még nem a fent érintett új építészeti elvek alapján készültek.) 1958-ban a könyvtár újból rögzítette a szükségleteket, s hozzáfogott az átépítés koncepciójának a kialakításához. (Bár a GB döntése csak 1959 derekán történt, az előzetes tárgyalások már 1958-ban megindultak.) Köszönettel említjük meg e helyütt is, hogy az induláskor jelentős segítséget adott az Országos Könyvtárügyi Tanács könyvtárépítési és berendezési szakbizottsága, amely 1958 végén részletes és alapos szakvéleményt³ dolgozott ki a Várban való elhelyezés alapvető kérdéseiben. Ezek az előzmények.

Az 1959 őszen — a GB döntés után — megszövegezett programtervezetben a könyvtár jellegéből és funkcióiból kellett kiindulni. A leglényegesebb szempontok a következők voltak.

Az OSzK igen *komplex* feladatkört lát el. Egyrészt élő könyvtár, sőt Magyarország legnagyobb könyvtára. Ugyanakkor azonban — ugyancsak nemzeti könyvtári mivoltánál fogva — könyvarchívum is, vagyis az olvasók kiszolgálása mellett feladata a magyar és magyar vonatkozású irodalom

² Szakvélemény az Országos Széchenyi Könyvtárnak a budai Vár F épületszárnyában való elhelyezéséről. Bp. 1958. 3. 1.

³ I. m.

sértetlen megőrzése az utókor számára (e tekintetben mintegy könyvmúzeum). Mindezt kiegészítik bizonyos központi feladatok és könyvtárközi funkciók, mint: a kötelempéldányok szétosztása, könyvtárközi kölcsönzés, a nemzeti esereközpont munkája, központi katalógusok, központi feldolgozás, központi tájékoztatás, és az egész könyvtári hálózatot érintő módszertani munka és könyvtártudományi kutatások.

De jellemzők a könyvtárra a *méret*ek is. Az OSzK-nak, amely jelenleg a főváros 13 pontján van elhelyezve, csupán mai *könyvállománya* meghaladja az 1 500 000 kötetet. (Ebbe még nincs beleszámítva az a nemzeti tulajdonba került kb 1 millió kötetet kitevő könyv- és folyóirat állomány, amelynek belföldi elosztása és a visszamaradt anyagnak további gondozása az OSzK feladata; egyelőre azonban — míg az elosztás be nem fejeződik — ennek a teljes anyagnak az elhelyezéséről is gondoskodni kell.) A *könyvanyagon kívül* az OSzK-nak hatalmas különgyűjteményei is vannak: folyóirattár, kézirat-tár, térképtár, zeneműtár, színháztörténeti gyűjtemény stb.

Az OSzK teljes — könyv és egyéb nyomtatvány, kézirat, film, hang-lemez stb. — állománya az 1958. évi *Beszámoló* statisztikai adatai szerint a következő:

Könyv (kötet)	1 360 110
Periodika (kurrens évf. + nem kurrens db)	146 164
Kézirat (db)	303 039
Zenemű (db)	50 657
Térkép (db)	70 338
Plakát és kisnyomtatvány (db)....	1 626 600
Mikrofilm (db)	4 579
Egyéb dokumentum (db)	131 563

Összesen:.... 3 693 050

A könyvállomány fenti számához hozzáadandó az a mintegy 130 000 — 150 000 kötetet kitevő másodpéldány anyag, ami jelenleg úgynevezett „könyvmáglyában” van felhalmozva.

A mai állapotot azonban nem lehet a tervezésnél alapul venni. Minthogy a könyvtár „növekvő szervezet”, arra kell számítanunk, hogy a könyvtár *könyvanyaga* 50 év alatt 5 millió kötet fölé fog felnövekedni, s megfelelő mértékben fognak emelkedni a különgyűjtemények is.

Az állomány méreteinek megértéséhez tudni kell, hogy az OSzK nem egy példányban gyűjti a nyomdatermékeket. Már az archivális és használati szempontok kettőssége miatt is a hungarica könyvanyag, folyóiratanyag, hírlapanyag területén szükségszerűen *többpéldányos gyűjtést* folytat. Az első (vagyis legteljesebb) példánysorozat archivális (ez az utókoré), a további (szükség szerint második, harmadik stb.) példányok a használat céljaira szolgálnak. A kettős gyűjtés részben az állomány kivételes iramú növekedését, részben a raktározás bonyolultságát eredményezi.

Ezekkel az arányokkal ma még nincs egyensúlyban a könyvtár *nyilvános szolgálata*. Mint fentebb megállapítottuk, a Nemzeti Múzeum épülete nem ad lehetőséget a korszerű olvasótermi hálózat kiépítésére, vagyis a könyvtár kincsei sok vonatkozásban ma még csak holt tőkét jelentenek. A tervezésnél azonban nem a mai helyzetből, hanem a szükségletből — egy

korszerű nemzeti könyvtár megteremtésének az igényéből — kell kiindulni. A Várban a könyvtárat sokezres tömegek fogják látogatni, a műveltségi színvonal emelkedésével egyre nagyobb tömegek.

A nagy állományt és az olvasótömegeket megfelelő *személyzet* kell, hogy gondozza. Az OSzK létszáma jelenleg 287 fő. A könyvtár számítása szerint ennek az új épületben 1975-ig 673-ra kell felemelkednie, hogy a meg-növekedett, kiszélesedett feladatokat el tudjuk látni.

A szükséges helyiségek rendeltetésük szerint a következő kategóriákba sorolhatók:

1. *Könyvraktárak.*

2. *A nyilvános szolgálat helyiségei.* Olvasótermek, katalógustermek, előadótermek, kiállítási helyiségek; idetartoznak az olvasó- és előadótermek-hez szükséges ruhatarak, dohányzók, büffé, könyvklub helyiségei.

3. *Szolgálati helyiségek.* A könyvtár alkalmazottainak munkahelyei; idetartoznak a szolgálati lakások is.

4. *Üzemek, műhelyek.*

5. *Mozgalmi, társadalmi és jóléti helyiségek.* Idetartoznak a párt, a szak-szervezet és a KISz helyiségei, valamint a dolgozók részére étkezdé, konyha, öltöző és fürdőhelyiségek, betegszoba, klub stb. és idetartoznak bizonyos vonatkozásban a 2. kategóriánál már említett előadótermek is.

6. *Egyéb helyiségek.* Portásfülkék, kazánház, tüzelőanyagraktár, WC-k, mosdók, telefonközpont, telefonfülkék, valamint az egyéb technikai berendezésekhez (világítás, fűtés, légkondicionálás, lift stb.) szükséges helyiségek, a tűzoltók helyiségei stb.

A könyvtári munkában szerzett tapasztalatoknak, az OSzK távlati fejlesztési tervének, illetve fejlődési irányának, továbbá az idevonatkozó bel- és külföldi szakirodalomnak a figyelembevételével állapítottuk meg az OSzK helyiség-szükségletét, az egyes kategóriákon belül külön is részletezve.

A megállapított helyiség-szükséglet részletezése a következő:

I. *Szolgálati helyiségek*

<i>Igazgatás</i>	22 szolgálati helyiség.....	593 m ²
	2 kézraktár	80 „
	4 szolgálati lakás	320 „
<i>Igazgatás összesen</i>		993 m ²

I. *Főosztály :*

Gyarapítási osztály	9 helyiség	245 m ²
Feldolgozó osztály	10—15 „	630 — 700 m ²
Bibliográfiai osztály	10—15 „	225 m ²
Olv. szolg. és tájékozt. osztály	10 „	305 m ²
<i>I. Főosztály összesen</i>		1 405 — 1475 m ²

II. *Főosztály :*

Hírlaptár	17 helyiség	520 m ²
Zeneműtár	4 „	90 „
Színháztörténeti gyűjtemény	4 „	110 „
Térképtár	5 „	242 „
Kisnyomtatványtár	5 „	145 „

II. *Főosztály összesen*

Zárolt kiadványok tára 2 helyiség

1 107 m²

45 m²

III. Főosztály :

Kézirattár	7 helyiség	273 m ²
Régi és ritka nyomtatványok tára	7 „	212 m ²
Mikrofilm-tár	4 „	110 „

III. Főosztály összesen 595 m²

IV. Főosztály :

Könyvelosztó	8 helyiség	305 m ²
Nemzetközi kapcsolatok	1 „	154 „
Könyvtárközi köles.	4 „	178 „
Közp. katalógus	3 „	184 „
Kötelempéldány csop.	2 „	106 „

IV. Főosztály összesen 927 m²

V. Főosztály :

Könyvtártud. osztály	22 helyiség	471 m ²
Módszertani „	11 „	205 „
Oktatási „	2 „	41 „

V. Főosztály összesen 717 m²

Szolgálati helyiségek összesen : 5 789 — 5 859 m²

2. A nyilvános szolgálat helyiségei :

Igazgatás :	500 személyes előadóterem	600 m ²
	100 „ „	120 „
	ruhatárak, dohányzók	300 „

Igazgatás összesen : 1 020 m²

I. Főosztály :

általános olvasóterem	600 m ²
tudományos olvasóterem I.	200 „
„ „ II.	200 „
„ „ III.	100 „
„ „ IV.	100 „
könyvklub	80 „
ifjúsági olvasóterem	350 „
kézirattár (120 000 kötetre)	400 „
mikrofilm olvasó	80 „
kutatófülkék (10)	50 „
gépelőhelyiségek (5)	20 „
katalógus	200 „
szakkatalógus	200 „
dohányzó	120 „
büfé	80 „
beiratkozó	40 „
kölcsönző	50 „
photokópia	70 „
tájékoztató könyvtár	100 „

I. Főosztály összesen: 3 040 m²

II. Főosztály :

Hírlaptár {	folyóirat olvasóterem	300 m ²
	katalógus	100 „
	kutatóhelyiségek (8)	96 „
Zeneműtár és színháztört. gyűjtemény.	5 helyiség	225 „
Térképtár és kisnyomtatványtár	5 „	214 „

II. Főosztály összesen: 935 m²

Zárolt kiadványok	1 helyiség	40 m ²	
III. Főosztály :			
Kézirattár és RR	3 helyiség	250 — 350 m ²	
Mikrofilmtár	1 „	50 m ²	
III. Főosztály összesen:		300 — 400 m ²	
IV. Főosztály :	1 helyiség	400 m ²	
V. Főosztály :	1 helyiség	80 m ²	
A nyilvános szolgálat helyiségei összesen		5 815 — 5 915 m ²	
3. Könyvraktárak			
I. Főosztály :		10 000 m ²	
II. Főosztály :			
Hírlaptár		3 000 m ²	
Zeneműtár		500 „	
Színháztörténeti gyűjtemény		400 „	
Térképtár		800 „	
Kisnyomtatványtár		1 000 „	5 700 m ²
Zárolt kiadványok tára			600 m ²
III. Főosztály :			
Kézirattár		1 500 m ²	
Régi és ritka nyomtatványok tára		640 „	
Óvőhely a Kézirattár és RRT számára		2 140 „	
Mikrofilmtár		300 „	4 580 m ²
IV. Főosztály :			
Főlépédműtár raktár		500 m ²	
Könyvelosztó		2 500 „	3 000 m ²
Könyvraktárak összesen			23 880 m ²
4. Üzemek, műhelyek :			
Könyvkötészet (ig.)		400 m ²	
Könyvrestauráló és könyvhiq. labor. (III.)		390 „	
Adréma (I.)		164 „	
Nyomda (I.)		150 „	
Sokszorosító (V.)		105 „	
Mikrofilmtár labor. (III.)		240 „	
Asztalos, lakatos, villanszerelő stb. (ig.)		120 „	
Garage (ig.)		100 „	
Üzemek, műhelyek összesen			1 669 m ²
5. Mozgalmi, jóléti és társadalmi helyiségek			
Párt, szakszervezet, KISZ		200 m ²	
Klub, gyengélkedő, étkeзде, konyha		300 „	
Öltözők, mosdók, fürdők		200 „	
Mozgalmi, jóléti és társadalmi helyiségek			700 m ²
6. Egyéb helyiségek			

ÖSSZESÍTÉS

	Szolg. h.	Nyilv. szolg.	Könyv- rakt.	Üzemek	Mozg. jóléti h.	Összesen
Igazgatás	993	1 020	—	620	700	3 333
Gyarápítási osztály	245	—	—	—	—	245
Feldolgozó osztály	630	—	—	164	—	794
Bibliográfiai osztály	225	—	—	150	—	375
Olv. szolg. és tájékozt. osztály	305	3 040	10 000	—	—	13 345
<i>I. Főosztály</i>	1 405	3 040	10 000	314	—	14 759
Hírlaptár	520	496	3 000	—	—	4 016
Zeneműtár	90	225	500	—	—	1 325
Színháztörténeti gyűjtemény	110	—	400	—	—	—
Térképtár	242	—	800	—	—	2 401
Kisnyomtatványtár	145	214	1 000	—	—	—
<i>II. Főosztály</i>	1 107	935	5 700	—	—	7 742
Zárolt kiadványok tára	45	40	600	—	—	685
Kézirattár	273	—	3 000	390	—	5 405
Régi és Ritka nyomtatványok tára	212	250	1 280	—	—	—
Mikrofilmtár	110	50	300	240	—	700
<i>III. Főosztály</i>	595	300	4 580	630	—	6 105
Könyvelosztó	305	—	3 000	—	—	3 305
Nemzetközi kapcsolatok	154	—	—	—	—	154
Könyvtárközi kölesönzés	178	—	—	—	—	178
Közp. katalógus	184	400	—	—	—	584
Kötelempéldány	106	—	—	—	—	106
<i>IV. Főosztály</i>	927	400	3 000	—	—	4 327
Könyvtártud. osztály	471	80	—	105	—	656
Módszertani osztály	205	—	—	—	—	205
Oktatási osztály	41	—	—	—	—	41
<i>V. Főosztály</i>	717	80	—	105	—	902
Összesen	5 789	5 815	23 880	1 669	700	37 853

Ezeknek az adatoknak az alapján kell majd a Középülettervező Intézet mérnökeinek a könyvtár tervét elkészíteniük. A tervezéshez azonban a méretek maguk még nem elégségesek. A méreteken kívül *a*) tekintettel kell lenni a könyvtár egységeinek funkcionális összefüggéseire, *b*) egyeztetni kell a könyvtár szükségleteit az épület adottságaival. A legfontosabb szempontok itt a következők.

ad *a*) Alapkövetelmény, hogy azok az egységek kerüljenek egymás mellé, amelyeknek egymással kapcsolatuk van (több irányú kapcsolat eseté-

ben biztosítani kell a több irányú érintkezést), s hogy a sorrendet a könyvtárat jellemző folyamatok (a könyv mozgása, az olvasó mozgása stb.) szabják meg. A részletekre nem térhetünk ki, csupán sommázva néhány általános elvet említünk meg.

Funkcionális szempontból úgy kell az épület belső elrendezését megtervezni, hogy összefüggésben legyenek a raktárak a raktárakkal, az olvasóhelyiségek pedig az olvasóhelyiségekkel. Tehát legyen egy egységes raktári tömb és egy egységes olvasói közlekedő útvonal.

A nagyközönség számára szolgáló helyiségek minden szinten zárt egységet képezzenek, szigorúan elhatárolva azoktól az utaktól, amelyeken a könyvek mozgása történik. Tehát a könyvek útja a raktárak és az olvasótermek között sehol ne szelje át a közönség számára szolgáló útvonalakat, s az olvasók útvonalait ugyancsak minden szolgálati útvonaltól függetleníteni kell.

A raktárak legyenek jól megközelíthetők mind a feldolgozó helyiségekből, mind az olvasótermekből; s az olvasótermekből ne csak liftek segítségével, hanem lehetőleg ugyanazon a szinten való közvetlen összeköttetés útján is.

ad b) Az olvasótömegek számára biztosítani kell a kényelmes megközelítést (az alsó bejárat kérdése).

Adminisztratív szempontból szükséges a legnagyobb teherforgalmat lebonyolító könyvforgalmi — IV. főosztálynak —, valamint az I. főosztályhoz tartozó Gyarapítási osztálynak a posta és teherforgalom céljára szolgáló kapuk közelében való elhelyezése. Ugyanitt kellene gondoskodni a postabontó és szétosztó szolgálat elhelyezéséről is.

A látványosságot is alkotó különgyűjtemények (régii és ritka nyomtatványok, kéziratok, zeneműtár stb.), amelyek nagyszámú látogatót vonzanak, kerüljenek a reprezentatív földszinti és első emeleti szintre, a díszlépcsőház közelébe.

A könyvtár elhelyezési szempontjai legyenek összhangban a műemléki szempontokkal.

A funkcionális és telepítési szempontok figyelembevételével kísérletképpen felvázoltuk, mi módon lehetne az OSzK egyes helyiségcsoportjait a Vár F épületébe bevinni. Ez a tervezet, mely a 4—14. ábrákon található, épületszintenként tartalmazza az OSzK helyiségeinek javasolt elhelyezését, rendjét, kapcsolatát. Talán felesleges is hangsúlyoznunk, hogy ez a kísérletképpen készített elhelyezési vázlat korántsem lép fel a „terv” igényével, csupán megkönnyíteni igyekszik a könyvtárépület belső beosztásának elképzelését. A végleges terv, amelyet majd a kapott szempontok felhasználásával a mérnökök készítenek el, a közölt vázlattól nyilván sok mindenben (talán alapjaiban is) eltér, de a feladatot — a műszaki lehetőségekhez alkalmazkodva — ezeknek a szempontoknak a figyelembevételével kell megoldania.

A mostani tervezet szerint a könyvtár üzemei, laboratóriumai, műhelyei stb. az épületnek a Palota tér felé néző nyugati oldalán, az ún. felső pincében és az alsó pincében, ez utóbbiban egymás fölött kialakított két szinten — összesen tehát három szinten — volnának elhelyezve.

A két alagsort a szolgálati helyiségeknek foglalnók le. A földszint és az 1—2. emelet a nyilvános szolgálat, a különgyűjtemények és az igazgatási helyiségcsoport számára kínál alkalmas megoldást. A raktár — a pincétől

a tetőig — az épület középső sávját venné igénybe. Mindezekről alább részletesebben is szó lesz.

A második emelet középső része fölött kiépítendő harmadik emeleten volnának elhelyezhetők a nagy- és kiselőadóterem, a párt, a szakszervezet és a KISz helyiségei, valamint a dolgozók klubhelyisége és étkezőhelyiségek a könyvtár dolgozói és esetleg olvasóközönsége részére.

III. Útvonalak

Rendkívül fontosak a megközelítés kérdései, s ugyanígy az épület bel-sejében felmerülő forgalmi problémák is.

Érintettük: a könyvtárépítés alapelvei közé tartozik, hogy a nyilvános olvasói és a belső, szolgálati helyiségek kettőssége teljesen *külön bejáratot s útvonalakat* kíván meg. Minthogy a szolgálati helyiségeknél nagyarányú teherforgalomra is számítani lehet, szolgálati bejáratként az alsó alagsor szintjén levő északi és déli kapuk kínálkoznak. Viszont az olvasói bejáratot célszerű a középrészbe helyezni, így tudják a látogatók az egyes emeletek minden részét aránylag nagyobb fáradtság nélkül elérni.

Az előzetes tárgyalásoknál nagy szerepet játszott az a kérdés, hol legyen az épület főbejárata. A könyvtár vezetősége valamennyi felterjesztésében leszögezte, hogy az F épület könyvtári célra csak egy új, alsó bejárat létesítésével alkalmas. Már az első — 1958. november 5-én kelt — felterjesztése a Művelődésügyi Minisztérium tervosztályához kifejti, hogy a „könyvtár nyilvános művelődési intézmény. Állandóan (a nap bármely szakában) tömegesen látogatják tudósok, diákok, szakemberek, a dolgozók legszélesebb rétegei”. Ezért javasolja az alsó, *Palota téri* bejáratot, vagyis hogy „alul, a bástyafal kapuimitációjánál valóságos bejáratot kellene kialakítani, s az ott kiképzett csarnokból lift vinne fel az épületbe. Így a Nemzeti Könyvtár bejárata közvetlenül a tabáni villamos, ill. autóbusz megállónál lenne”. Ebben a tárgyban 1958. november 27-én az OSzK kérdést intézett az Országos Műemléki Felügyelőséghez is, s erre pozitív választ kapott. Azóta az alsó bejárat ügye elfogadottnak tekinthető.

Ezek után felmerül a kérdés, mi legyen a szerepe a jelenlegi — az orosz-lános udvarról nyíló — főbejáratnak? Három eset lehetséges:

a) meg kell szüntetni,

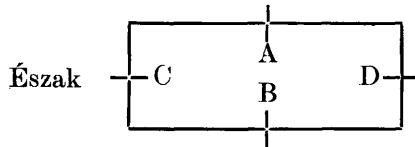
b) csak reprezentatív bejáratként kell kezelni ünnepi rendezvények számára,

c) második olvasói bejáratnak kell tekinteni (s reprezentatív célokra is lehet használni).

Megjegyezzük, hogy az OSzK igen szívesen venné az egész reprezentatív lépcsőház megszüntetését, ha erre mód van. Ilyen kiképzéssel ma már könyvtárak egyáltalán nem épülnek. A volt királyi lépcsőház az épület tetemes részét veszi igénybe, azonkívül üzembentartása (fűtés!) is problémákat vet fel. Kisebb méretű, a funkcióhoz igazodó megoldás számunkra alkalmasabb lenne. Ha azonban műemléki érdekből a lépcsőház megtartása mellett kell dönteni, nyilvánvaló, hogy a könyvtári szempontokat nem lehet a reprezentatív szempontoknak alárendelni.

A lépcsőház megtartása esetén a fenti három lehetőség közül a c) változat látszik legelfogadhatóbbnak.

Ezek szerint az épületnek négy bejárata lenne. Jelöljük ezeket az egyszerűség kedvéért A, B, C és D betűkkel.

Az A bejárat a földszintre, a B bejárat az alsó pince alatt építendő új bejárati csarnokba, a C és D az alsó alagsorba vezetne.

Szokatlan és kétségtelenül ellenkezik a kialakult könyvtáráépítési elvekkel ez a két főkapus megoldás, illetve az, hogy egy nagyforgalmú nyilvános könyvtárba a könyvtárat használó olvasóközönség két bejáraton át közlekedhessen. A biztonság, a könyvtár állagának védelme szempontjából nyilvánvalóan az egy bejáratos megoldás a helyes. Lejtőre épült palotánk esetében azonban az alsó bejárat elengedhetetlen, a felső mellett pedig a Várba telepített kulturális intézmények érdekei szólnak. (Bajoson lehetne megkívánni pl. a várbeli akadémiai intézetek munkatársaitól, hogy előbb lemenjenek a Palota térre, s onnan liften visszajöjjenek, ha a könyvtárat akarják használni.) Mindenesetre a kettős bejáratból adódó nehézségeket megfelelő ellenintézkedésekkel kell kiküszöbölni.

Így a főbejáratok és a főbejáratoknál elhelyezett ruhatárak kettőssége az olvasóközönség számára azzal a kötelezettséggel jár majd, hogy a könyvtár épületét, melynek egyik főbejárata fenn a Várban, a másik pedig lenn a Palota téren lesz, mindenki csak azon a kapun hagyhatja el, amelyiken oda bement. A kényelmetlenség akkor jelentkezik, ha valaki másfelé akarja folytatni útját, mint ahol bejött. Pl. ha a Palota tér felől érkező olvasó a könyvtár használata után át akar menni a Várépület másik szárnyában elhelyezett Nemzeti Galériába, ezt csak úgy teheti meg, ha előbb lemegy az alsó bejárathoz a kabátjáért. Feltehető, hogy a könyvtár kettős bejárata és liftei egyeseket arra csábítanának, hogy a könyvtárat átjárónak használják, olvasási szándék nélkül vitessék fel magukat lifttel a Vár szintjére. Ennek mindenképpen elejét kell venni. (Kötelező ruhatári használat a liftbe lépés előtt.)

Fontos probléma, hogy a könyvtár egyes osztályait, hivatalait látogató személyek (tehát nem olvasók) hogyan közelítik meg a könyvtárat. Számukra a C és D kapuk szolgálnak bejáratul. Csakhogy ezek az alsó bejárat fölött meglehetősen magasságban lesznek, nehezen kívánható meg, hogy az ilyen személyek alul ne mehessenek be az épületbe, amikor ott bejárat van. A megoldás az lehetne, hogy a B kapunál tervezett nagy előcsarnokból vagy az épület nyugati frontjának észak felé eső sarkától létesüljen közvetlen összeköttetés a C kapuhoz, illetve a C kapunál levő lépcsőház és szállítóberendezés legalsó szintjéhez. Ezen az összekötő úton közelíthetik meg a könyvtár dolgozói, valamint a könyvtárba hivatalos ügyek elintézése céljából érkező más személyek a Palota tér felől, a C kapunál levő lépcső és lift igénybevételével a könyvtár hivatali és egyéb belső helyiségeit.

A B kapunak gyalogosok által történő megközelíthetése érdekében a Palota térről felfelé vezető szerpentin utat a kapu irányában, a gyalogos lépcsők vonalában át kell majd vágni. A kapu előtt kívánatos szép, széles lépcsőfeljáró építése.

Az A és a B kapunál parkolóhelyet kell létesíteni gépkocsik és kerékpárok számára.

Lépcsőházak, lift. Az egész épület lépcsőház- és liftrendszerét a bejáratokhoz alkalmazkodva kell kialakítani. Az épület centrumában kell lennie az olvasóforgalmat lebonyolító lépcsőháznak. Ebbe kapcsolható be a földszinttől felfelé reprezentatív jelleggel kiépített mai lépcsőház is, esetleg azonban külön — egyszerűbb — lépcsőházat kell létesíteni végig az alsó kapubejárattól a III. emeletig.

A C és D szolgálati kapuknál levő lépcsők csak hivatali célokra szolgálnak. Ezeket a kapukat és a hozzájuk tartozó lépcsőket az olvasóközönség nem használhatja. Úgy kell ezeket a lépcsőket kiépíteni, hogy az épület valamennyi szintjét összekössék.

Az olvasóközönség céljára szolgáló liftet és páternoszttert a központi lépcsőházzal kapcsolatosan úgy kell elhelyezni, hogy az mind a bejáratok (A és B kapu), mind pedig az olvasótermek felől jól és könnyen elérhető legyen. Ebben a térségben teherlift építésére nincs szükség. A szóban levő olvasószolgálati liftből (páternosztterből) a ki- és az abba való beszállás csak azokon az épületszinteken lesz lehetséges, amely szinteken olvasószolgálati helyiségek vannak. Erre is azért van szükség, hogy ezáltal az olvasóforgalmat jól el lehessen határolni az egyéb könyvtári forgalomtól s a szolgálati utak függetlenek legyenek az olvasók által használt útvonalaktól.

Az olvasói lift (páternosztter) tehát nem létesítene összeköttetést a B előcsarnok és az épület alsó négy szintjén — alsó pince, felső pince, alsó alagsor, felső alagsor — elhelyezett helyiségek között. A szolgálati helyiségek megközelítésére külön szolgálati útvonalakat kell létesíteni. Ennek a legegyszerűbb módja talán az lenne, ha a B előcsarnokból egy másik lift (páternosztter) is kiindulna (kizárólag szolgálati célokra), ami az összeköttetést minden épületszinttel, sőt esetleg raktári szinttel is biztosítaná.

Mind a két szolgálati bejárat (C és D kapu), illetve lépcsőközelében gondoskodni kell teherszállító liftekről is. Ezeket úgy kell megkonstruálni, hogy egyik ajtajukkal a lépcsőház, illetve a folyosók, másik ajtajukkal pedig a jelenlegi belső udvarok helyén felépülő könyvraktárak felé nyíljanak. Így lehet biztosítani az épületszintektől eltérő magasságokban levő raktári szintekkel a megfelelő összeköttetést.

IV. Raktárak

Fentebb utaltunk már arra, hogy az OSzK a teljes magyar és magyar vonatkozású könyvtermést gyűjti, hogy *többpéldányos* gyűjtést folytat archivális és olvasószolgálati feladatai kielégítésére, s hogy a könyvek mellett az *egyéb dokumentumfajtaikat* (hírlapok, kisnyomtatványok, metszetek, zeneművek, térképek, plakátok, hanglemezek, mikrofilmek stb.) is beszerzi. Mindezeket a körülményeket figyelembe kellett vennie akkor, amidőn raktári területigényét megállapította. S figyelembe kellett vennie, hogy a következő 50 év folyamán könyvanyagának 5 millió kötet fölé való növekedése, a folyóirat és hírlapanyagának hasonló arányú és az egyéb különgyűjtemények anyagának is nagymértékű emelkedése várható.

Ezeknek megfelelően állapították meg az OSzK raktári helyiségszükségletét 23 880 m²-ben.

A könyvtári helyiségek elhelyezésének funkcionális szempontból való tárgyalásánál már utaltunk arra a követelményre, hogy a raktáraknak jól megközelíthetőeknek kell lenniük mind a feldolgozó, mind pedig az olvasóhelyiségek felől. Ez a követelmény a könyvraktárnak centrális elhelyezését teszi szükségessé, ami a várépület esetében kétféleképpen valósítható meg.

1. A reprezentatív lépcsőház megszüntetésével egységes tömbbé alakítható a belső udvarok tere és a közéjük eső lépcsőházi épületrész. Ez a raktári tömb az alsó pincétől az I. emelet mennyezetéig terjedne. (A II. emelet már a raktár tetejére helyezett olvasószolgálatot foglalná magában.)

2. Amennyiben a reprezentatív lépcsőházat okvetlenül meg kell tartani, az egységes, összefüggő raktár csak a pincék és az alagsorok szintjein valósítható meg, innen felfelé a belső udvarok helyén két különálló raktári tornyot lehet kialakítani. (15. ábra.) Itt jegyezzük meg, hogy bár e két belső udvarnak a jelenlegi szintje most csak két emelettel van az oroszlános udvar felőli főbejárat szintje alatt (az alsó alagsor padlószintjével egy magasságban) ennek a szintnek az alsó pince padlószintjéig — sőt talán a tervezett alsó bejárat csarnok padlószintjéig — való lemélyítése lehetséges. Így ebben a két udvari térségben — elképzelésünk szerint — egy-egy 18—20 raktári emeletet magában foglaló raktártornyot lehetne kiépíteni, amelyek az épület földszintje alatt levő szinteken egymással horizontálisan összefüggésben lennének. Az egyes raktári emeletek hasznos belső magasságának kb. 2,20—2,30 m-nek kell lennie, s építésük szerkezetileg úgy oldható meg, hogy 2—3 szintnek az üvegbetonból vagy más megfelelő csekély vastagságú anyagból készült födémét maga a raktári állvány-szerkezet tartja, s csak 2—3 raktári emeletenként kell külön nagy teherbírású födémeket beépíteni. Ilyen módon ez az egész nagy raktári tömb egy egységes vasbeton, illetve vasállvány szerkezet lesz.

Ehhez a raktári tömbhöz csatlakozóan raktári célokra kell még felhasználni a 2. változat esetén a két udvarral, illetve az udvarok helyén felépülő raktári tömbbel szomszédos jelenlegi folyosók egy részét is. (A raktári célra felhasznált folyosók helyett az épület északi és déli oldalán levő helyiségekből lehet a szükséges, keskenyebb folyosó részére megfelelő terület-sávot igénybevenni.)

Az elmondottakat összefoglalva tehát: az épület jelenlegi két belső udvarának a térségében felépülő s (mindenütt, vagy csak) a földszint alatti épületszinteken horizontális összeköttetésben levő nagy raktártömb a közvetlenül hozzá csatlakozó raktári területekkel együtt alkotná azt a nagy raktári egységet, amelyben az OSzK szinte teljes (könyv, folyóirat, térkép, zenemű, mikrofilm stb.) anyagának túlnyomó részét kell majd elhelyezni.

Az egységes nagy raktári tömbnek az előbb vázolt módon történő elhelyezése megfelel annak a követelménynek, hogy a könyvraktár legyen jól megközelíthető mind a feldolgozó helyiségek, mind az olvasótermek felől. Előnyös ez az elhelyezés azért is, mert az épület olyan belső terének kihasználását jelenti, amely egyébként nem volna hasznosítható, s amely eddig is csak a folyosók természetes, de az alsóbb szinteken nyilvánvalóan nem is elégséges megvilágításának célját szolgálta. A folyosók természetes megvilágítására azonban nincs szükség. Az a körülmény pedig, hogy a két belső udvar helyén felépülő raktári tömbnek természetes megvilágítása egyáltalán

nem lesz, könyvtári szempontból nemcsak nem hátrányos, de határozottan előnyös. A napfény árt a könyveknek; éppen ezért a legmodernebb könyvraktárakat külföldön ablaktalanul építik, s a világítást, szellőztetést mesterségesen oldják meg. Az ablak nélküli könyvraktárakat nálunk is mesterséges világítással és ezen felül olyan légkondicionáló berendezéssel kell ellátni, amely biztosítja a raktár levegőjének megtisztítását, kellő hőfokon tartását és megfelelő nedvességtartalmát. Mindamellettt biztosítani kell a raktárak természetes szellőztetését is (szellőző aknák), a világításról pedig pótáram-fejlesztőberendezéssel is gondoskodni kell.

Végül előnyös ez a tervezett könyvraktári megoldás a könyvek biztonsága szempontjából is. A raktárterület tekintélyes része a földszint alá, az alagsorok és a pincék szintjébe kerül. Vagyis a védelemre szoruló anyagot így az épületnek *a)* belső, *b)* mélyebb részeiben helyezhetjük el. A raktárnak ezt a részét bunkerszerűen, többszörös vastagságú betonteknőben kell majd kiépíteni.

Hátránya viszont a 2. számmal jelölt elhelyezési változatnak az, hogy a központi előcsarnok, illetve lépcsőház két oldalán elhelyezett két raktári traktus között a vízszintes összeköttetés csak a földszint alatti szinteken lesz meg. Kívánatos lenne ezt a vízszintes összeköttetést a magasabb szinteken is — ha nem is mindegyiken — lehetővé tenni, az olvasószolgálati utak zavarása nélkül. Esetleg megoldható ez a kérdés az egyes épületszintek megosztása útján kialakított s egy-egy raktári emelet magasságának megfelelő magasságú (tehát 2,20—2,30 m magas) folyosószerű átjárók (esetleg puszta szállítócsatornák) létesítésével.

Nyilvánvaló, hogy az előírt szintmagasságokkal felépülő raktártömbnek igen kevés szintje fog egyezni az épület többi szintjével. A könyvtár működése szempontjából ez nem kis nehézséget jelent, bár a raktári és az egyéb épületrészek közötti összeköttetést kétfelé nyíló liftek segítségével biztosítani lehet. (A raktári lifteket úgy kell megkonstruálni, hogy egyik ajtajukkal a raktár felé, másik ajtajukkal pedig a nemraktári épületrész felé nyíljanak, s a könyvkocsikat bármelyik raktári vagy nem raktári szinten ki-be lehessen tolni.) Minimálisan két helyen azonban a közvetlen átjárás is elengedhetetlen. Feltétlenül szükséges, hogy az épület olvasószolgálati szintje (elképzelésünk szerint a második emeleten) és az alsó alagsor, amit a könyvforgalmi főosztály fog elfoglalni, azonos magasságban legyen egy-egy megfelelő raktári szinttel, minthogy ezeken a szinteken állandóan tömeges raktári könyvforgalmat kell lebonyolítani.

Gondoskodni kell azonban a lifteken felül raktári lépcső útján is az összeköttetés biztosításáról. Az egyes raktári szintek belső horizontális könyvforgalmának megkönnyítésére és meggyorsítására pedig szállítószalag berendezéseket kell létesíteni azokon a raktári szinteken, amelyekben ez szükséges és lehetséges. Az olvasószolgálati helyiségek és a raktár között a szolgálat meggyorsítása érdekében telefonösszeköttetést és távirásos kapcsolatot is kell kiépíteni.

A 18—20 emeletes raktártömböt úgy kell majd beosztani és elrendezni, hogy az alsó szinteken kapjon helyet a könyvtár *archivális* része és minden más olyan könyvtári anyag, amely különleges biztonságot és védelmet igényel. A felsőbb szinteken lennének a *használati* raktárak, úgy csoportosítva, hogy az olvasók által leggyakrabban használt anyag mindig az olvasótermek szintjéhez csatlakozó raktári szinten legyen elhelyezve.

Különleges problémaként merül fel a könyvektől különválasztott, ún. *kisnyomtatványok* raktározása. Ide az aprónyomtatványokat (rölapok, gyászjelentések, képek, plakátok), füzeteket s a tartalmilag kevésbé becses terjedelmesebb kiadványokat (árjegyzékek, prospektusok stb.) számítják. Jellemzőjük, hogy rendezésük s sokszor használatuk is közvetlenül a raktárban történik, így ennek az anyagnak megfelelően nagy, de ablakokkal ellátott raktárakat kell biztosítani — mindenestre a nagyraktár szomszédságában. Erre a mai főbejárat alatt levő s az angol aknára nyíló keleti alagsori helyiségek látszanak legalkalmasabbnak. E speciális raktár négy szintre tagolódnék, az egyes szinteket egyszerűen a mai alagsori magasság felezésével kapnók. Természetesen gondoskodni kell arról, hogy az olvasóközönség ezeket az alagsorban levő kisnyomtatvány-kutatóhelyeket a földszintről kényelmesen megközelíthesse.

A könyvraktár területének teljes kihasználhatóságát az állványozás és felszerelés tökéletesítésével kell fokozni. A nagy raktári tömböt mozgatható vaspolcos vasállványzattal kell felszerelni, éspedig olyan módon — mint arról már szó volt —, hogy az egyes födémeket maga a vasállványzat fogja tartani. Szükségesnek látszik azonban az is, hogy a raktár alsó szintjeit ne a szokásos vasállványokkal szereljük fel, hanem tegyük lehetővé ezeken a szinteken, főleg az archivális anyagnak ún. *tömör raktározását*. Míg a szokásos vasállványokon a teljes raktári terület egy m²-ére kb. 200—250 kötet elhelyezését lehet számítani, tömör raktározás esetén — pl. az Ingold Compactus állvány-berendezés felhasználásával — m²-ként 450—500 kötet elhelyezése is lehetséges. Az ilyen tömör raktározási berendezés természetesen a födémeik különleges teherbíró képességét igényli.

Végül megemlítjük, hogy háborús veszély esetére a Vár mélypincerendszeréből megfelelő területet kell biztosítani biztonsági könyvraktár céljára. Ide elsősorban a régiségek, ritkaságok és a kéziratár anyaga kerülne, ezek alapterületigénye 2140 m². E pincerészeket úgy kell átépíteni, nedvesség ellen szigetelni, szellőztető berendezéssel ellátni, hogy az anyagot ott semmiféle károsodás ne érhesse. Nyilvánvaló, hogy ennek a rendkívül értékes, pótolhatatlan anyagnak a biztonságáról csak ezen a módon lehet megfelelően gondoskodni. A tapasztalat azt mutatta, hogy háborús veszély esetén ilyen nagy értékű anyagnak az evakuálása nem helyes módszer; több esetben az anyagnak „útközben” történt elpusztulását eredményezte. Ezt a helyi bunker-megoldást alkalmazzák újabban a külföldi könyvtár-építkezéseknél is (Lund). Célszerű lenne kísérleti célból ilyen pinceberendezés soronkívüli elkészítése, hogy az még az építkezés folyamán kipróbálható és esetleg javítható legyen.

V. Olvasószolgálat

Az Országos Könyvtárügyi Tanács könyvtárépítési és berendezési szakbizottsága idézett szakvéleményében azt állapította meg, hogy az OSzK jelenlegi elhelyezésében az olvasóhelyek száma „egészen minimális”. A Vár F épületszárnyának megtervezésénél éppen ezért az olvasószolgálati helyiségek jelenlegi mértékét és elhelyezését még kiinduló pontként sem lehet felhasználni. Ezeknek a helyiségeknek a méreteit és elhelyezését az adott lehetőségek kihasználásával úgy kell megállapítani és megtervezni, hogy az OSzK új elhelyezésében most már ki tudja építeni a korszerű igényeknek

megfelelő és a társadalom szocialista nevelése szempontjából oly nagy jelentőségű nyilvános szolgálatát.

Ezt a célt szolgálja az olvasószolgálati helyiségek szakosítása és az ifjúság részére külön olvasóterem létesítése. A régi egységes olvasóterem helyébe a modern könyvtárfejlesztési és berendezési elveknek megfelelően az olvasótermek egész összefüggő hálózata lép. Ennek megfelelően az új könyvtárépületben egy nagy közhasználatú olvasóterem mellett külön ifjúsági olvasóterem és tudományszakok, illetve csoportok szerint külön nyelv- és irodalomtudományi, társadalomtudományi, történettudományi, valamint természettudományi olvasóterem létesítését tervezzük. Mindezeket az olvasótermeket egymással ésszerű, funkcionális kapcsolatban, szerves olvasószolgálati egységként ugyanazon az épületszinten kívánjuk elhelyezni.

A szorosan vett olvasószolgálati helyiségek közé tartoznak az olvasótermeken felül a kölcsönző helyiség, a katalógusterem (felvilágosító szolgálattal), a tájékoztatószolgálat helyiségei (egyben hivatali helyiségek is), könyvklub (a legújabb szerzemények bemutatására), fotokópia szolgálat, mikrofilm leolvasó, gépelő helyiségek, büfé, dohányzó és társalgó helyiségek. Ugyanezen a szinten kell természetesen megtervezni azokat az egyéb helyiségeket is, amelyeknek ezen a szinten való elhelyezését az olvasószolgálat szempontjai indokolják. (Nyilvános telefonfülkék, WC-k, mosdók, a könyvtári dolgozók öltözőhelyiségei stb.)

A különgyűjtemények olvasószolgálati helyiségeit, továbbá a Könyvtár-tudományi és Módszertani Központ (KMK) olvasótermét nem ezen az egységes olvasószolgálati szinten kívánjuk elhelyezni, részben speciális jellegük miatt, részben mert itt számukra hely nem is jutna. Róluk alább lesz szó. Kivétel esetleg a folyóiratolvasó.

Beszéltünk már arról is, de a teljesség kedvéért itt most újra megemlítjük, hogy az olvasótermek szintjéhez kapcsolódó raktári részben kell elhelyezni az ún. használati könyvanyagot. Ez az elv érvényes az általános és szakolvasótermekre, valamint a különgyűjtemények olvasótermeire egyaránt.

Meg kell jegyeznünk, hogy az olvasók által leggyakrabban használt anyagnak az elhelyezésére az olvasótermekben kell megfelelő helyet biztosítani. Erre jó lehetőséget nyújt az, hogy az OSzK új elhelyezésében az általános nagy olvasóterem és az ifjúsági olvasóterem mellett még több szakolvasóterem is áll majd az olvasóközönség rendelkezésére. Az olvasótermek szakosítása s ezzel kapcsolatosan az olvasóhelyek számának jelentős megnövelése lehetővé teszi annak a modern könyvtárberendezési elvnek a megvalósítását, hogy közelebb kell vinni a könyvet az olvasóhoz. Ennek egyik módja a leggyakrabban használt könyvek minél nagyobb mennyiségének az olvasótermekben történő raktározása — lehetőleg szabad használatú polcokon.

A fentiekben javasolt megoldás teljes összhangban van a modern könyvtárépítészetnek azzal a mind általánosabban érvényesülő irányzatával, hogy az olvasószolgálati helyiségek megépítésénél és elhelyezésénél nagy „olvasói tér” kialakítására kell törekedni. A külföldön már megvalósult nagy, összefüggő, egységesen szervezett forgalmi területek imponáló méreteikkel éppúgy felkeltik csodálatunkat, mint praktikus beosztásukkal és esztétikai megoldásaikkal. Többnyire a könyvtárépület egy teljes emeletét foglalják el, de előfordul olyan megoldás is, hogy az egységes olvasói tér az épület egymás felett levő több szintjén van egybefüggően elhelyezve. A nyugat-berlini

Gedenkbibliothek egy szinten elhelyezett olvasói tere 1550 m² területű; a moszkvai új egyetemi könyvtár 3 egymás feletti épületszinten összesen kb. 14 000 m² területet biztosít az olvasószolgálat céljára, amelyből a földszinti, de több emelet magasságú csarnok és katalógusterem kb. 1 200 m² területű. Az egy szinten levő nagy olvasói tereket a legújabb könyvtáráépítkezéseknél sokszor csak könyvállványok vagy szekrények, esetleg üvegfalak osztják részekre.

Ilyen nagy egybefüggő olvasói tér kiképzésére a Vár-épületben nincs lehetőség, de azzal a megoldással, hogy az általános és szakolvasótermeket ugyanazon az épületszinten helyezzük el megfelelő csoportosításban, s hogy ezt az épületszintet teljes egészében az olvasószolgálat céljára rendezzük be, nagymértékben meg tudjuk közelíteni ennek a modern könyvtáráépítési elvnek a megvalósítását.

Szükséges persze az is, hogy ehhez az egy szinten levő olvasószolgálati térhez a többi szinteken elhelyezendő olvasószolgálati helyiségek oly módon kapcsolódjanak, hogy az egységes olvasószolgálati tömb és az egységes olvasószolgálati útvonal vertikális irányban is megvalósuljon. Ez, mint arra már utaltunk, funkcionális szempontból egyik igen fontos követelménye a könyvtáráépület belső elrendezésének.

Az egy szintre tervezett olvasószolgálati helyiségeket úgy kell kialakítani és elrendezni, hogy ez az olvasószolgálati szint valóban egységet képezzen. A helyiségek elrendezésénél a következő követelményeket kell szem előtt tartani:

1. Az olvasók beérkezési pontjánál, tehát ahol az olvasó a lépcsőn vagy liften a szóban forgó szintre felérkezik, egy olyan centrumot kell kialakítani, amely az olvasó számára kiindulópontul szolgál mind az egyes helyiségek használatára, mind pedig azoknak megközelítése tekintetében. Itt kapja meg az olvasó a szükséges felvilágosítást, eligazítást; esetleg itt történne a beiratkozás is, amennyiben azt nem az épület főbejáratainál vagy a földszinti előcsarnokban központosan elhelyezett beiratkozó helyiségben kell majd elvégezni; ebben a centrumban kell elhelyezni a katalógusszekrényeket, éspedig a betűrendes és a szakkatalógus szekrényeit egyaránt, itt kell lennie a tájékoztató szolgálatnak, a hozzátartozó tájékoztatási kézikönyvtárral együtt, itt kell berendezni a kölcsönző szolgálatot és itt kell elhelyezni az ún. könyvklubot is, mint az olvasópropaganda céljára kiválóan alkalmas olvasószolgálati intézményt.

2. Az ily módon kialakított olvasószolgálati centrum körül kell elhelyezni az olvasótermeket, éspedig olyan módon, hogy a közhasználatú olvasótermek — ideértve az ifjúsági olvasótermet is — és a tudományos szakolvasótermek külön-külön teret foglaljanak el. Az olvasók beérkezési pontjához a közhasználatú olvasótermeknek kell közelebb esniük; a tudományos szakolvasótermek foglalhatják el a távolabb fekvő helyeket.

3. Mindegyik olvasótermet úgy kell elhelyezni, hogy annak az egységes nagy könyvraktári tömb megfelelő részével való közvetlen kapcsolata biztosítva legyen. Bár arra kell törekedni — mint arról az előbbiekben már szó volt —, hogy az olvasók által leggyakrabban használt könyvanyagot, legalább 50—60 000 kötetet, lehetőleg szabadhasználatú polcokon magukban az olvasótermekben helyezzük el, mégis elengedhetetlen követelmény az, hogy a nagy raktár minden olvasóteremből közvetlenül megközelíthető legyen. Ez nem jelenti azt, hogy minden olvasóterem számára külön könyvliftet

kell létesíteni, de a liftek elhelyezését mindenesetre úgy kell megtervezni, hogy valamelyik lift mindegyik teremből jól elérhető legyen.

Különleges kérdés, hogy melyik legyen a szóban forgó olvasószolgálati szint. Erre a célra a földszint a legalkalmasabb, a tapasztalatok szerint is a földszintet vagy az első emeletet választják — szinte kivétel nélkül. Sajnos, a Palota téri bejárat szempontjából már a mai földszint is ötödik emeletnek minősül, így tulajdonképpen lényegtelen, hogy melyik felső emeletre kerül az olvasószolgálat, mindenképpen lifttel kell elérni. A könyvtár több okból a jelenlegi (Várból számított) második emeletet ajánlja. Az egyik ok, hogy a mélyebb részekbe a fokozottan védendő anyagot célszerű telepíteni. Jelenlegi elképzelésünk alap gondolata, hogy az épület „héjába” a védelmet nem igénylő funkciók kerüljenek, a belsőbb rétegekbe egyre inkább a nagyobb biztonságot igénylő egységek. A másik ok, hogy a jelenlegi falak eltávolítása (s oszlopokkal pótlása) a felső emeleten technikailag valószínűleg könnyebben megoldható, mint lejjebb. Úgy gondoljuk végül, hogy a javasolt elhelyezés a legjobban megfelel azoknak a követelményeknek is, amelyeket az olvasószolgálati helyiségek tekintetében funkcionális szempontból felállítottunk.

Rátérve most már az egyes olvasószolgálati helyiségeknek az olvasószolgálati szinten, a már említett olvasószolgálati centrum körül történő elhelyezésére, először is a közhasználatú olvasótermekkel, tehát az ún. nagy olvasóteremmel és az ifjúsági olvasóteremmel kell foglalkoznunk.

Az OSzK olvasószolgálati feladatainak teljesítése szempontjából a nagy olvasóterem elhelyezése jelenti a legnagyobb problémát. A nehézséget az okozza, hogy adott és nem tágítható keretek között a viszonylag nagy terjedelmű (600 m² területű) helyiséget úgy kell elhelyezni, hogy ugyanakkor eleget tegyünk mindazoknak a sajátos követelményeknek is, amelyeket az olvasóterem elhelyezésénél a könyvtár funkciója megkíván.

Az OSzK által megjelölt területigény pedig nem csökkenthető. E tekintetben hadd utaljunk vissza a moszkvai új egyetemi könyvtár, valamint a nyugat-berlini Gedenkbibliothek olvasóhelyiségeinek fentebb közölt adataira, de hasonló példákat még számosat idézhetünk. Tájékoztatásul hivatkozhatunk arra, hogy az ilyen nagy könyvtári olvasótermekben egyszemélyes ültetésnél 3—3,5 m²-t, egyoldalú ültetésnél 2,5—3 m²-t és kétoldalú ültetésnél 2—2,5 m²-t kell számítani egy személyre. Az így adódó területhez még hozzá kell adni a szolgálati asztal elhelyezésére 8—10 m²-t, továbbá az olvasótermi könyvvállványok és egyéb bútorzat alapterületét, s így állapítható meg hozzávetőleg az olvasóterem térszükséglete. Példaképpen megemlítjük, hogy a frankfurti Deutsche Bibliothek új épületében, amely bár igen nagy takarékosággal, de modern könyvtárépítési és berendezési elvek alkalmazásával épült, a nagy olvasóterem 226 m² nagyságú hasznos területén egyoldalú és kis részben — összesen 10 — egyszemélyes ültetéssel összesen 75 olvasóhely áll az olvasóközönség rendelkezésére. Ez megfelel az általunk fentebb közölt számítási alapnak. Eszerint tehát az OSzK nagy olvasóterme céljára igényelt 600 m² területű helyiségben kb. 200 olvasóhely berendezésére lesz lehetőség, s akkor még külön kell az olvasótermi kézikönyvtár megfelelő elhelyezéséről gondoskodni. Nyilvánvaló, hogy ez olyan igény, amit csökkenteni nem szabad.

A nagy olvasóteremnek az elmondottak figyelembevételével való elhelyezésére két elképzelésünk van.

1. Az első változat (12. ábra) szerint a nagy olvasótermet, helyesebben ez esetben a két nagy olvasótermet a raktári tömb céljára beépítendő belső udvarok terében, a raktárak felett lehetne elhelyezni. Ilyen módon mindkét raktárrészleg felett egy-egy kb. 300 m² területű (száz személyes) olvasóterem volna kiépíthető. Előnye volna ennek az elhelyezésnek az, hogy az olvasótermek számára egyenletes természetes tetővilágítást lehetne biztosítani. És ezzel az elhelyezéssel az olvasótermek a külső utcai zaj behatásától is teljesen el volnának zárva, — bár a külső zaj a könyvtár várbeli elhelyezésénél általában nem jelent különösebb problémát. Viszont vannak ennek az elhelyezésnek jelentős hátrányai. Elsősorban az, hogy így az egységes nagy olvasóterem helyett két kisebb helyiséget kapunk, ami komplikáltabbá teszi az olvasóközönség kiszolgálását és megnehezíti az ellenőrzést; mindenestre nagyobb könyvtári személyzetet igényel az olvasószolgálat ellátására. További hátránya még ennek az elhelyezésnek az is, hogy a szükséges terjedelmű, szabad használatú kézikönyvtár elhelyezésére ezekben a helyiségekben nincs lehetőség. Csak csatlakozóan lehet külön kézraktárat berendezni. Végül meg kell még említenünk azt is, hogy a közhasználatú olvasótermeknek a raktárak felett való elhelyezése esetén a tervezett nagy raktári tömböt csupán a második emelet padlószintjéig lehet kiépíteni, ami a nagy könyvraktár területéből négy raktári szint területének elvesztését jelenti.

A nagy olvasótermek elhelyezésének most tárgyalt első változata esetén az épület nyugati szárnyán lehetne elhelyezni a könyvklubot, a tájékoztató szolgálat helyiségeit és a központi katalógust (vagy ez utóbbi helyett a nagy folyóiratolvasót). Az északi, keleti és déli oldalon pedig az ifjúsági olvasótermet, a szakolvasó termeket, a zártanyag helyiségeit, továbbá a köleszövő szolgálatot, dohányzót, büfét, öltözőket stb.

2. A második változat (13. ábra) szerint a nagy olvasótermet az épület nyugati és északi szárnyán L alakban lehetne kiépíteni, megfelelő tartóoszlopok beiktatásával a lebontandó falak helyére. Ez esetben az épület északi és déli oldalán lépcső (szolgálati lépcső) nem feltétlenül szükséges.

A nagy olvasóteremnek ilyen módon történő elhelyezése esetén összesen kb. 913 m² területet lehetne az olvasóterem céljára felhasználni. Ebből mintegy 620 m² területen az olvasóhelyeket lehetne berendezni, a többi 293 m² nagyságú területen pedig a kézikönyvtár anyagát lehetne elhelyezni szabad használatú polcokon. Ez az elhelyezési mód mintegy 40 000 kötet olvasói kézikönyvtári könyvanyag raktározását tenné lehetővé magában a nagy olvasóteremben, az olvasóközönség közvetlen használatára. Az L alakú olvasóterem tehát két egymásba olvadó külön mezőnyre tagolódnék: az egyik az olvasóhelyek, a másik a polcok mezőnye.

Az olvasóhelyek mezőnyében a teremnek az ablakok felőli oldalán kétszemélyes asztalok mellett lehet majd az olvasókat elhelyezni. A nyugati oldal kiszögellő részében egyszemélyes kis olvasófülkék képezhetők ki, úgy hogy minden ablak két ilyen kis fülké részére biztosítja a szükséges természetes világosságot. Az olvasófülkék között, az ablak nélküli részben lehet majd a mikrofilm-olvasófülkéket elhelyezni. Az olvasóterem észak felé eső részének az orszlános udvarra nyíló három ablaka lehetővé teszi a teremnek azon a részen ajtókkal ellátott (ugyancsak egyszemélyes) kutatófülkéknek a kialakítását is.

A polemezőnyben az állványokat 4 m-es tengelytávolsággal a belső falra merőlegesen lehet elhelyezni, olyan módon, hogy minden így kiképzett

fülkébe, amelynek fal felőli részére is állvány kerül, bevilágítson a szemközt levő falban elhelyezett egyik ablak. Minden ilyen fülkében, melyet a falnál levő és a falra merőlegesen állított állványok határolnak, egy kis asztalt is el lehet helyezni, két székkal. A kézikönyvtár könyveit a polemezőny állványain szakok, illetve ismeretágak szerinti tagolásban fogja a könyvtár elhelyezni. Ezáltal a különböző érdeklődésű olvasók megoszlanak és elkerülhető az egyes állványok előtti csoportosulás.

Ennek a második elhelyezési változatnak előnye az, hogy az olvasóterem bejárata az olvasószolgálati centrumban közvetlenül az olvasók érkezési helyénél lenne. Nagy előnye továbbá az, hogy szabad használatú polcon igen tekintélyes mennyiségű könyvanyagot lehet az olvasóközönség rendelkezésére bocsátani. És végül előnye az is, hogy ez esetben az egyébként egységes olvasószolgálati szinten élesen elválnék egymástól a közhasználatú olvasótermek — ideértve ismét az ifjúsági olvasótermet is — és a tudományos szakolvasótermek csoportja.

A nagy olvasóteremnek ilyen elhelyezése esetén ugyanis az épület nyugati szárnyának dél felé eső oldalára kerülne az ifjúsági olvasóterem. A tudományos szakolvasótermet ugyanakkor az épület déli frontján és az oroszlanos udvarra néző keleti részen lehetne elhelyezni. A tájékoztató szolgálat helyiségei foglalnék el a keleti frontnak a főkapu feletti részét. A katalógusszekrények ebben az esetben is a centrumban lennének elhelyezve, és innen nyílnának a köleszövő szolgálat, a könyvklub és a büfé. Dohányzó és társalgó céljaira a központi csarnok szolgálna.

Ennek az elhelyezésnek van két másik változata, amelyeket 2/2 és 2/3 jellel jelölünk. A 2/2 változat esetében abból a megfontolásból indulunk ki, hogy a dohányzó és társalgó céljaira esetleg nem lesz alkalmas a központi csarnok (ablaktalanság stb.). Ha így áll a helyzet, a szóban forgó célra csak a kapubejárat feletti rész (fentebb: tájékoztató szolgálat helyiségei) jöhet szóba. Ezen a 9 ablakos szakaszon a középső terem (3 ablakkal) lehetne a büfé, innen kétoldalt társalgók nyílnának, az egyik dohányzóknak, a másik nemdohányzóknak. A tájékoztató szolgálat ez esetben az egyik szakolvasóterem helyiségét foglalná el, vagyis a szakolvasóterem számát eggyel csökkentenünk kellene. A 2/3 változat a tájékoztató szolgálatot az eredeti helyen hagyja. Viszont ebben az esetben a nagy folyóiratolvasó a II. emeletre kerülne a többi olvasószolgálati egység mellé. A megoldást az jelentené, hogy a második változat rajzán a „nyelvészet-irodalom”-nak jelzett szakolvasó helyére vinnők a folyóiratolvasót, a többi szakolvasót pedig úgy rendeznénk át, hogy kisebb alapterületen alakítanánk ki őket.

Az ifjúsági olvasóterem szerkezeti kiképzése hasonló lenne a nagy olvasóterem kiképzéséhez; külön olvasói és polemezőnnyel. Az olvasóhelyek mezőnye 250 m², a polemezőny pedig feleakkora: 125 m² területű lenne. Az olvasó mezőnyben kétoldalú ültetéssel itt aránylag nagyobb számú olvasóhelyet lehet majd berendezni. Az állványok itt is a belső falra merőlegesen állnának úgy, hogy minden ily módon kiképzett kis fülke a szemközt levő ablakból világosságot kapjon. Ennek a teremnek a bejárata is az olvasószolgálati centrumban, közvetlenül az olvasók érkezési helyénél lenne.

Tudományos szakolvasó terem céljára négy helyiséget lehet berendezni a második változat szerint. A mellékelt rajz szerint a nyelvészet és irodalom, valamint a természettudományok olvasóterme keletre nézne (170, ill. 112 m² alapterülettel, az előbbi még 108 m²-nyi polemezőnnyel is), a történet-

tudományi és társadalomtudományi olvasóterem pedig délre (150—150 m²). A 2/2, ill. 2/3 változat szerint a következőképpen módosulna a helyzet. A természettudományi, valamint a társadalom- és történettudományi szakolvasótermet az épület déli frontján, 150, ill. 220 m² területű két helyiségben, a nyelvészeti és irodalomtudományi szakolvasó termet pedig az oroslános udvarra néző keleti részben egy kb. 160 m² területű helyiségben lehet elhelyezni. Ezeket a tudományos szakolvasó termeket egyszemélyes asztalokkal kell berendezni, s a szükséges kézikönyvtárat a fal mellé állított polcokon kell elhelyezni.

Kétségtelen hátrányát jelentik az olvasószolgálati helyiségek ilyen módon történő elhelyezésének a két szakolvasóterem déli irányba nyíló ablakai, aminthogy a nagy olvasóterem és az ifjúsági olvasóterem elhelyezésének is hátránya az, hogy ablakaik — a nagy olvasóteremé csak részben — nyugatra nyílnak. Sem a déli, sem a nyugati fekvés nem előnyös az olvasó helyiségek számára; az északi, sőt még a keleti fekvés is lényegesen jobb. Fontolóra kellene venni ezért egy olyan megoldási módot is, amely legalábbis csökkentené az olvasótermek megvilágítási hátrányait, bár az ilyen hátrányok megfelelő védőberendezések alkalmazásával esetleg kiküszöbölhetők.

Szükségesnek látszik, hogy az OSzK új elhelyezésében a helybenolvasó szolgálaton felül — korlátozott mértékben — kölcsönző szolgálatát is kiépítse. A kölcsönző szolgálatot, mint arról már szó volt, az olvasószolgálati szint centrumában kell elhelyezni, részére külön könyvvállományt kell majd biztosítani, s azt egy külön kézraktárban úgy elhelyezni, hogy ez közvetlenül a kölcsönző szolgálati helyiséghez csatlakozzék. Az első változat esetében a kölcsönzési kézraktár megfelelő elhelyezése nehézségekbe ütközik, s csak egy emelettel lejjebb oldható meg. A második változat esetében azonban közvetlen kapcsolatot lehet létesíteni a kölcsönző szolgálati helyiség és a kölcsönző kézraktár között. A fotokópia szolgálatot és a gépelést is célszerű a kölcsönző szolgálathoz kapcsolni.

A tájékoztató szolgálat helyiségeinek mindenképpen a központból kell nyílniuk. E részleg dolgozószobákból és egy olvasóteremből áll, szabad polcokon elhelyezett tájékoztató könyvtári anyaggal. Az ugyancsak a centrumban elhelyezett könyvklubban a legújabb könyvtermés bemutatása történik, olyan állványokon, amelyek a könyvek lapjukkal kifelé helyezhetők el. Ízléses klubszerű berendezéssel kell itt majd az olvasók kényelmét biztosítani.

Kiegészítik az olvasószolgálati helyiségeket a büfé, valamint a dohányzó és társalgó helyiség, továbbá az öltözőhelyiségek az olvasószolgálati alkalmazottak használatára és az egyéb szükséges mellékhelyiségek. Az egész olvasószolgálati szint elrendezését a differenciáltan megtervezett olvasószolgálati helyiségeknek egy nagy olvasószolgálati egységben való egybeolvadása kell hogy jellemezze és meghatározza.

Az olvasószolgálati helyiségek belső kiképzésével kapcsolatosan szólnunk kell még a padlózatról és a falakról is. Feltétlenül szükséges a padlózatnak olyan anyaggal való borítása, melynek hangelnyelő tulajdonsága van s emellett nem csúszik. Ez alapvető követelmény minden olvasószolgálati helyiség megépítésénél, mert enélkül ott zavartalan munkát folytatni nem lehet, az olvasókat pedig nemcsak a külső, hanem a belső zajoktól is meg kell kímélni. Ugyanezen okból kívánatos az oldalfalakat, sőt a mennyezetet is valamilyen hangtompító borítással ellátni.

A mesterséges világítást úgy kell megoldani, hogy az olvasóhelyiségek egységes, erős, de a szemre kellemesen ható világítást kapjanak. A legelőnyösebb az olyan berendezés, ahol a fényforrások nem látszanak, s a megvilágítást a mennyezetről visszavert fény adja.

Az olvasószolgálati helyiségek fűtése nem jelent különös problémát. De külön kell szólni az olvasótermek szellőztetéséről. Nyilvánvaló, hogy az ablakok időnkénti kitérítéséről itt szó sem lehet a terem üzemenléte alatt. (A könyvtár nem iskola, itt nincs „tízperc”!) Ez a legnagyobb mértékben zavarná az olvasóközönseget és a könyvtári alkalmazottak olvasótermi munkáját is. Az olvasótermek levegőjének állandó tisztántartásáról tehát lehetőleg kondicionáló berendezéssel kell gondoskodni.

VI. Szolgálati helyiségek. Üzemek

Szolgálati helyiségek

A szolgálati helyiségeket a következő csoportokban kívánjuk tárgyalni:

a) A könyvtár általános igazgatásában közreműködő alkalmazottak munkahelyei és az általános igazgatáshoz tartozó egyéb helyiségek, pl. üléstermek.

b) A belső könyvtári, helyesebben könyvtárosi munka helyiségei.

c) A Könyvforgalmi főosztály helyiségei és végül

d) a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (V. főosztály) helyiségei.

Megjegyezzük, hogy a szolgálati helyiségek tekintetében a tervezetben szereplő beosztás részleteiben korántsem tekinthető véglegesnek; az ábrákon közölt alaprajzok csupán az elképzelt elhelyezés felvázolására szolgálnak.

ad a) Idetartoznak elsősorban az OSzK főigazgatójának és főigazgató helyetteseinek hivatali helyiségei, továbbá a titkárság, várószobák, a személyzeti ügyek, a statisztika, a sajtó és propagandaügyek intézésének helyiségei, a párttitkár helyisége, valamint azok a szolgálati helyiségek, amelyekben a könyvtár gazdasági ügyeit intéző alkalmazottak dolgoznak, tehát az OSzK gazdasági vezetőjének és a gazdasági hivatalba beosztott alkalmazottaknak a munkahelyei. (Költségvetés, könyvelés, utalványozás, házipénztár, beruházási ügyek, anyaggazdálkodás, bérszámfejtés, SZTK és munkaügyek stb.)

Az igazgatási célú helyiségeket, amelyeknek nagy külső félforgalmuk is van, az épület centrumában kell elhelyezni, úgy hogy azok mind a külső félforgalom szempontjából, mind pedig a könyvtári alkalmazottak számára könnyen megközelíthetők legyenek. Ezeknek a feltételeknek leginkább megfelelne az épület I. emeletén való elhelyezés (10. ábra). Ezen az épületszinten, — amelynek a Palota tér felé néző nyugati frontját a Kézirattár, valamint a Régi és Ritka Nyomatványok Tára foglalná el — közvetlenül az orszálos udvarra nyíló A kaputól felfelé vezető nagy reprezentatív jellegű lépcsővel szemben lehetne elhelyezni a könyvtár főigazgatójának és főigazgató helyetteseinek helyiségeit a hozzájuk tartozó titkári és várószobákkal, valamint a tanácssteremmel együtt. Ezeknek a helyiségeknek az ablakai kelet felé, az orszálos udvara nyílnak.

Nyilvánvaló, hogy az általános igazgatáshoz tartozó többi helyiséget a főigazgatói részleghez csatlakozóan kell elhelyezni. Erre a nagy központi előcsarnoktól északra elhelyezkedő mezőny kínálkozik leginkább. Az északi

irányba vezető folyosóról és ennek a folyosónak északi torkolatánál keletnyugati irányba haladó másik folyosóról megfelelő számú szolgálati helyiséget lehet kialakítani a könyvtár általános igazgatásában dolgozó alkalmazottak munkahelyeiként.

A meglevő, észak-déli irányba futó folyosó közlekedési célokra nem szükséges, célszerűbb lenne a keletre néző helyiségekből egy keskenyebb folyosót leválasztani. Így a mai folyosóból a gazdasági hivatal részére raktárakat lehetne kialakítani. (Ez a raktárrész független a nagyraktártól, nem könyvek, hanem az adminisztrációhoz szükséges anyagok tárolására szolgál.) Ilyen módon az általános igazgatáshoz tartozó valamennyi szolgálati helyiség központosan, a központi lépcsőház, de az épület északi frontján levő C lépcsőház felől is jól megközelíthetően volna elhelyezve.

Kiegészítené ezt az igazgatási egységet az épület C kapujának bejárati szintjénél a lift mellett elhelyezett csomagátvevő, postabontó és szétosztó szolgálat. (Bizonyos érvek szólnak amellett, hogy az északi szárnyra tervezett igazgatási részlegek a déli szárnyra kerüljenek, ebben az esetben a postabontó stb. a D kapunál lenne.)

ad b) A belső könyvtári munka helyiségeiről most az első főosztály, a modern könyvgyűjtemény vonatkozásában kívánunk szólni. A II. és III. főosztály keretébe tartozó különgyűjtemények feldolgozó, szolgálati helyiségeinek elhelyezését külön tárgyaljuk, kapcsolatban ugyanezen különgyűjtemények olvasószolgálati, illetve nyilvános szolgálati helyiségeinek elhelyezésével.

A modern könyvgyűjteményi főosztályt, amely, nem számítva most az olvasószolgálatot és a raktárt, három osztályból, éspedig — a munkamenet egymásutánjának rendjében felsorolva — a Gyarapítási, a Feldolgozó és a Bibliográfiai osztályból áll, az épület felső alagsorának déli, nyugati és északi frontján lenne célszerű elhelyezni (7. ábra.) A déli szárnyon — tehát a D kapu és az ahhoz kapcsolódó lépcsőház közelében — lehetne a Gyarapítási osztály, ahol a könyvanyag beszerzése történik. Ennek az osztálynak a részére ezen a fronton a lépcsőháztól kelet felé a belföldi beszerzés céljára két helyiséget s ezek mellett még egy ügyfélfogadó helyiséget kell kialakítani. A lépcsőháztól nyugatra volna az osztályvezetőnek és az osztályvezető-helyettesnek a szobája, a külföldi beszerzések céljára két helyiség, majd folytatólag egy helyiség a hivatalsegédnek részére, és a leltározás, sorösszeállítás céljára az épület délnyugati sarkán levő nagyobb — kb. 90 m² alapterületű sarokhelyiség. A Gyarapítási osztálynak feltétlenül szüksége van egy kb. 300 m² alapterületű kézraktárra is; erre a célra vagy a nagyraktár megfelelő szintjén kell a szükséges területet biztosítani, vagy amennyire ezt a kapubejárat és a lépcső lehetővé teszi, az 5,46 m magas alsó alagsor felső részéből kellene a Gyarapítási osztály helyiségei alatt egy raktári emelet magasságú (2,20—2,30 m) szintet leválasztani, s az átmeneti kézraktárat ott elhelyezni. Ennek az ilyen módon elhelyezett átmeneti raktárnak az osztály szolgálati helyiségeivel való belső összeköttetését külön lépcső létesítésével kell biztosítani. Külön könyvszállító lift berendezése útján kell gondoskodni arról, hogy a D kapu előteréből, illetve a csomagbontó helyiségekből a könyvek a Gyarapítási osztályra továbbíthatók legyenek.

A Gyarapítási osztályhoz kapcsolódnék a nyugati szárnyon a Feldolgozó-osztály 6 helyisége, az osztályvezetői szobával együtt. Itt történik a Gyarapítási osztályon már állományba vett könyvek könyvtári feldolgozása. Egy

helyiség kell a katalógus-gondozók számára, ezután következnek két nagy büroszerűen kialakított helyiség a címleírók és decimálók részére; a következő kisebb helyiségben történnék a korrektúra és a cédulairányítás, ezután következnek egy helyiség a kötés-előkészítés munkája számára, majd az osztályvezető hivatali helyisége. A következő két helyiség lenne a fősztályvezető irodája és titkári szobája.

A fősztályvezetői helyiségektől északi irányban ezen a fronton, még kialakítható 7 helyiségben és folytatólag az északi szárnyon a C lépcsőig kialakítható további 6 helyiségben lehetne a Bibliográfiai osztályt elhelyezni.

Az északi szárnynak a C lépcsőtől keletre fekvő része alkalmas az ad-rema-üzem elhelyezésére. Ebben az üzemben történik a katalóguscédulák sokszorosítása, így annak a Feldolgozó és a Bibliográfiai osztály közelében való elhelyezése kívánatos.

A szolgálati katalógust (betűrendes, szak és sorozati) úgy kell elhelyezni, hogy mind a Gyarapítási, mind a Feldolgozó, mind a Bibliográfiai osztályból hozzáférhető legyen. E célra a nyugati oldalon, a Feldolgozó osztály részben a Bibliográfiai osztály, valamint a központi lépcsőház, illetve a nagy könyvraktár között az épület egész hosszában végigfutó kb. 80 m hosszú és 4 m széles, tehát 320 m² alapterületű folyosó mutatkozik legalkalmasabbnak.

ad c) A Könyvforgalmi fősztály öt osztályra tagolódik. Ezek: 1. Kötelespéldány osztály, 2. Központi katalógus, 3. Könyvtárközi kölcsönzés, 4. Nemzetközi csere, 5. Könyvelosztó.

Mindezek a részlegek megegyeznek abban, hogy a belső munkán kívül valamennyi jelentős külső félforgalmat bonyolít le, vagyis a fősztálynak nemcsak a befelé, hanem a kifelé irányuló könyvforgalma is igen jelentékeny. Olvasószolgálati funkciója nincs ennek a fősztálynak, nyilvános szolgálata arra szorítkozik, hogy az általa szerkesztett központi katalógus alapján az érdeklődő kutatóknak felvilágosítást ad.

A most elmondottakból következik, amire egyébként már korábban is utaltunk, hogy adminisztratív szempontból feltétlenül szükséges ennek a fősztálynak a posta- és teherforgalom céljára szolgáló kapuk, tehát a C és D kapuk közelében való elhelyezése. (6. ábra.) Ugyanakkor gondoskodni kell arról, hogy a kötelespéldány osztálynak az I. fősztállyal való kapcsolata — mégpedig mind a Bibliográfiai, mind a Gyarapítási osztállyal — (külön könyvlift alkalmazásával) meglegyen. Közvetlen kapcsolat szükséges a fentiek értelmében a Nemzetközi Csereosztály és a Gyarapítási osztály között is.

Mindezek figyelembevételével a könyvforgalmi fősztályt az épület alsó alagsorának déli, nyugati és északi szárnyán célszerű elhelyezni. A részletekre vonatkozólag a 6. sz. ábra a következő elrendezést mutatja. A déli oldalnak a D bejáratától keletre eső részén a Könyvelosztó osztály részére lehetne 3 helyiséget kialakítani. A bejárat másik oldalán, tehát attól nyugatra volna az expedíciós helyisége — és itt kellene a központi postabontó és szétosztó számára is megfelelő helyet biztosítani.

Az épület délnyugati sarkában lehetne még a Könyvelosztó osztálynak további két helyisége, azután következnek a nyugati fronton egy büroszerűen kiképzett nagy terem — kb. 150 m² — a Nemzetközi Csereosztály számára és ettől északi irányban továbbhaladva a Kötelespéldány osztály részére kettő, a Központi Katalógus munkatársai részére pedig három helyiség,

amelyek közül a legutolsó ismét egy büröszerűen kialakított kb. 100 m²-es nagy terem lenne. Ettől tovább északra lenne a főosztályvezető hivatali helyisége, s mellette a gépírói, illetve titkári szoba. Ezután következne a könyvtárközi kölesönzés csoportjának helyiségei, éspedig egy kisebb szoba még a nyugati fronton, majd az épület északnyugati sarkán levő sarokszoba és további két helyiség az épület északi frontján, amelyek közül az egyik már a U kaputól keletre, a kapu és a lépcsőház közé esik.

Ennek a frontnak a lépcsőháztól az angol akna bejáratáig terjedő mintegy 75 m² területű részén lehetne kialakítani a szükséges szolgálati lakások egyikét.

A központi katalógus szekrényeit a nyugati fronton a raktár és a hivatali helyiségek között végigfutó 4 m széles és 80 m hosszú folyosón, az I. főosztály katalógus-folyosója alatt lehet majd elhelyezni.

A Kötelezpéldány osztály és a Nemzetközi Csereosztály részére szükséges átmeneti raktár céljára a nagyraktárból kell megfelelő területet biztosítani.

ad d) Az OSzK az egész hazai könyvtári szervezet részére intézményesen is a könyvtártudományi és módszertani munka központjaként működik. Ezt a munkát az OSzK V. főosztálya (KMK) végzi. Feladatkörébe tartozik: 1. a könyvtártudományi kutatómunka végzése, 2. az egész könyvtári hálózatot érintő módszertani problémákkal való foglalkozás és 3. a könyvtárosok továbbképzésének megszervezése s ebben a körben előadások tartása és előkészítése. Háromas feladatkörének megfelelően az V. főosztály három részre tagolódik: a könyvtártudományi osztály (kutató és dokumentációs részleggel), a módszertani osztály és az oktatási osztály. Külön könyvtártudományi és módszertani szakkönyvtára is van a főosztálynak, nyilvános szakolvasó teremmel.

Adminisztrációs és funkcionális szempontból is az látszik célszerűnek, hogy ezt a főosztályt a főbejáratok felől jól megközelíthetően s lehetőleg az általános igazgatási helyiségekhez kapcsolódóan helyezzük el. (10. ábra.) Ennek a követelménynek jól megfelelne az épület I. emeleti szintjének déli oldala és az e fölött kialakítandó félemeleti szint.

Természetesen a déli irányba vezető mai folyosó fenntartása itt sem szükséges. Mint az igazgatási részlegnél javasoltuk, elegendő lesz itt is egy keskenyebb folyosó, amely részére a keletre néző nagymélységű traktusból lehet megfelelő területsávot kihasítani. Az új, déli irányba vezető folyosónak, valamint a kelet-nyugati irányban keresztben haladó folyosónak az oroszlános udvar felőli oldalán lehetne elhelyezni a főosztályvezető szobáját, a titkári és az adminisztrációs szobával, s ezekhez csatlakozóan az oktatási csoportot 6 helyiségben, amelyek közül az egyik egy szemináriumi célra szolgáló nagyobb (40 m²) szoba lenne. A kelet-nyugati folyosó déli oldalán lennének a módszertani osztály helyiségei. Ennek a folyosónak a keleti végénél egy nagy 180 m²-es helyiséget lehet tanteremnek berendezni.

A most említett I. emeleti helyiségek felett (kivéve persze a tantermet, melynek eredeti magasságát meg kell hagyni) létesítendő I/II. emeleti szinten volnának a Könyvtártudományi osztály helyiségei. Az oroszlános udvar felé eső traktusban kellene elhelyezni az I. emeleti főosztályvezetői helyiségek felett a KMK szakkönyvtárat, illetve szakolvasó termet egy kb. 80 m² alapterületű (az itt már nem szükséges folyosó területét is magában foglaló) helyiségben, a hozzá tartozó két feldolgozó helyiséget, továbbá az archívu-

mot, amit egy lift kötne össze az alatta elhelyezett szemináriumi szobával. A KMK szakkönyvtárába talán lehetséges lesz a II. emeleti olvasószolgálati szintről közvetlen lépcsőlejáratot létesíteni. (11. ábra.)

A KMK szakkönyvtár könyvraktárának elhelyezésére a mai széles, déli irányban haladó folyosó kínálkozik. Ez két raktári szintre bontva közvetlen kapcsolatban lenne az olvasóteremmel, de szállítási célokra bejárata lenne az I. emeleten is (déli oldalról).

Üzemek, műhelyek

Külön kell szólni az OSzK rendes működéséhez szükséges üzemek, laboratóriumok és műhelyek elhelyezéséről. Ezek a következők: 1. Mikrofilm laboratórium. 2. Könyvkötészet, restaurálás, könyvhygiénia. 3. Adréma üzem. 4. Sokszorosító üzem és nyomda. 5. Asztalos, lakatos és villanszerelő műhelyek. 6. Garázs.

ad 1. A mikrofilmtárnak elsősorban laboratóriumi helyiségekre, de ezen felül néhány szolgálati helyiségre és egy külön nyilvános mikrofilm olvasó szobára is szüksége van.

Közvetlen félforgalmára való tekintettel célszerűbb lenne, ha nem az üzemeknek általában legalkalmasabb helyen: a pincék Palota térre néző terében helyeznők el, hanem azoknak a szinteknek egyikén, ahol nyilvános szolgálat működik (földszint, I., ill. II. emelet). Mivel a földszint és a II. emelet lényegesen zsúfoltabb az I. emeletnél, talán ez utóbbi mutatkozik legcélszerűbb megoldásnak. Itt az északi szárnyat az igazgatási, gazdasági részleg hivatali helyiségei ugyan igénybe vennék a fenti javaslat értelmében, de a nagy belmagasság (5,94 m) megengedi a kettéosztást, vagyis a behelyezendő födémek által elég alapterületet biztosíthatunk az említett helyiségek fölött. Ez az elhelyezés azért is kívánatos lenne, mert a könyvtáron belül a Mikrofilmtárnak legtöbb kapcsolata a Kézirattárral és a Régi és Ritka Nyomatványok Tárával lesz, azok pedig szintén ezen az emeleten helyezendők el. Egyébként is a Mikrofilmtár szervezetileg is ezekkel együtt alkotja a III. főosztályt. A javasolt helyen az oroszlanos udvar felőli részen lehet a mikrofilmtár három szolgálati helyiségét és a nyilvános mikrofilm olvasószobát elhelyezni. Az olvasószobának közvetlen lift — és lépcső — összeköttetése lehetne a II. emeleten levő olvasószolgálati helyiségekkel, amelyekben egyébként szintén lennének mikrofilm olvasó készülékek. (11. ábra.)

ad 2. A felsorolt üzemek közül a legnagyobb helyigénye a könyvkötészetnek és a könyvhygiéniai laboratóriumnak van. A könyvkötészet számára 400 m², a könyvhygiéniai laboratórium számára pedig 390 m² helyiségükségletet jelöltünk meg.

Elképzelésünk szerint leghelyesebb lenne ezeket az üzemeket a felső pincének a Palota tér felé néző frontján elhelyezni. Itt azonban, mivel ennek a frontnak majdnem felét elfoglalja a kazánház és annak biztosító tere, összesen csak mintegy 380 m² területű tér áll rendelkezésre. Ez a hely ennek a két üzemnek a részére akkor sem elegendő, ha az épület északi szárnyán levő pincében az öltözők és az anyagraktár céljára szükséges helyiségeket ki lehet alakítani. Az egyik megoldás az lenne, ha a kazánházat az épület más részén, pl. a déli épületszárnyban levő pincében lehetne elhelyezni. Ez esetben a pince egész déli frontján elférne a könyvkötészet és könyvhygiéniai laboratórium, feltéve, hogy az öltözők és az anyagraktár számára szükséges

helyiségek a pince északi oldalán kiképezhetők. Ha a kazán másutt való elhelyezésére semmiképpen nincs lehetőség, akkor az alsó pince felső szintjén kell majd a hiányzó helyiség-szükségletet biztosítani, külön választva a könyvkötészetet a könyvrestauráló műhelytől és a könyvhygiéniai laboratóriumtól. (4. és 5. ábra.)

Feltétlenül szükséges a jelenlegi kis körablakok helyett nagyméretű ablakok kiképzése, mert a könyvkötészeti és könyvhygiéniai munkához természetes világítás kell.

Ezek az üzemek nagysúlyú gépi felszereléssel is dolgoznak, ezért gondoskodni kell a födémeik megfelelő teherbíró képességéről.

Az előbb már említett anyagraktáron felül külön kis kézraktárt is be kell rendezni a könyvkötészetben a kötésre váró és a már bekötött könyvek átmeneti tárolására. Ezt a kézraktárt könyvlifttel kell összekötni a Feldolgozó osztály kötéselőkészítő szobájával.

A padlózat kiképzésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy ezeknek az üzemeknek a dolgozói túlnyomóan álló munkát végeznek. Olyan rugalmas padlózattal kell tehát ezeket az üzemeket ellátni, hogy az álló munka végzése minél kevésbé legyen fárasztó.

ad 3. Az adréma-üzem elhelyezéséről már az I. főosztály szolgálati helyiségeinek elhelyezésével kapcsolatosan szóltunk.

ad 4. A nyomda és a sokszorosító üzem részére szükséges helyiségek az alsó pince alsó szintjén rendelkezésre állnak. (4. ábra.)

Az ablakok, a födémeik és a padlózat kiképzése tekintetében ezekre az üzemekre is érvényes mindaz, amit a könyvkötészet és a könyvhygiéniai laboratórium elhelyezésével kapcsolatosan mondtunk.

ad 5. Az asztalos, lakatos, villanszerelő és az esetleg még szükségessé váló egyéb műhelyek ugyancsak az alsó pince alsó szintjén helyezhetők el. A megfelelő természetes világításról és alkalmas padlózatról itt is gondoskodni kell. (4. ábra.)

Ad 6. Az OSzK személy- és tehergépkocsijai részére az angol akna északi és déli bejáratánál lehetne a megfelelő méretű garázsokat megépíteni. Legalább két személygépköci és két kisebb tehergépköci elhelyezéséről kell gondoskodni.

VII. Különgyűjtemények

Korábban utaltunk már arra, hogy a különgyűjteményeknek az elhelyezését oly módon célszerű megoldani, hogy a feldolgozó szolgálati helyiségek az olvasószolgálati helyiségekkel egy szinten, egymással szoros kapcsolatban legyenek. Kivétel lehet e tekintetben talán a Hírlaptár: meggondolandó ugyanis az, hogy az olvasóközönség szempontjából nem lenne-e helyesebb a hírlaptári olvasóteremnek az olvasótermi szinten a nagyolvasóterem közelében való elhelyezése, amely esetben az ugyanazon a szinten levő szakolvasó termek egyúttal folyóirat szakolvasó termek is lennének. Ezt az elhelyezési módozatot vázoltuk fel az olvasószolgálatról szóló fejezetben, a nagyolvasóterem elhelyezésére vonatkozó elképzelésünk 1. jelű és 2/3. jelű változatában. A 2/1. és 2/2. változat esetén a folyóiratolvasóterem nem a nagy olvasószolgálati szinten, hanem a Hírlaptár feldolgozó helyiségeivel egy szinten, azok mellett kapna helyet.

Modern különggyűjtemények

Az OSzK II. főosztályának keretébe a következő osztályok, illetve különggyűjtemények tartoznak: *a)* Hírlaptár (folyóirattár). *b)* Zeneműtár. *c)* Színháztörténeti gyűjtemény. *d)* Térképtár. *e)* Kisnyomtatványtár.

A II. főosztályhoz tartozó különggyűjteményeknek az elhelyezésére az épület földszinti része látszik alkalmasnak. A földszinten, továbbá a földszint északi és déli traktusának egy része felett kiépítendő félemeleti szinten a főosztályhoz tartozó valamennyi gyűjtemény feldolgozó és olvasószolgálati helyiségeinek elhelyezésére megfelelő lehetőség mutatkozik, kivéve mégis a különleges szempontok szerint kialakítandó Kisnyomtatványtárat, amely gyűjtemény szolgálati és olvasóhelyiségeinek a raktári részleggel közös elhelyezését a könyvraktárról szóló IV. fejezetben tárgyaltuk.

A főosztály elhelyezését — attól függően, hogy a folyóiratolvasó is ugyanezen a szinten vagy pedig a II. emeleti olvasószolgálati szinten kap majd helyet — két változatban tárgyaljuk.

1. A első változat szerint (8—9. ábra) a hírlaptári olvasóterem (folyóiratolvasó) és a tudományos olvasóterem — ez utóbbi az ottani szakolvasó termekkel együtt — felkerülne a II. emeletre. A főosztályhoz tartozó többi szolgálati és olvasóhelyiség elhelyezése a földszinten és a félemeleten a következőképpen képzelhető el:

a) A Hírlaptár helyiségei az épület déli szárnyán két szintet foglalnának el. A földszinti rész délnyugati sarkában lehetne berendezni a főosztályvezető és az osztályvezető szobáját, a kettő között egy titkári helyiséggel. Ezekbe a helyiségekbe a nagy észak-déli irányú folyosóból lenne a bejárat. Ugyanebből a folyosóból nyílnék keleti irányba a lelőhely- és retrospektív bibliográfia helyisége, s ebből tovább, a D lépcsőházig az előrendező tékázó helyiség, bejáratlalt a lépcsőház felől is. Ezen a részen kelet-nyugati irányú folyosóra nincs szükség. A D lépcsőháztól keleti irányba az orosz-lános-udvarra néző folyosóról nyílnék egy mikrofilm felvevőhelyiség, három kis gépelő szoba, s a folyosó keleti végpontjánál a hírlap-múzeum. E felett a traktus felett a félemeleti szinten lehetne berendezni a Hírlaptár többi helyiségét, és pedig nyugatról-keleti irányba haladva a D lépcsőig négy szobát a címleírók és katalogizálók részére, egy szobát a kardex és egyet átmeneti raktár céljára; a lépcsőn túl lenne egy kis kasírozó szoba és négy helyiség a repertórium számára.

b-c) A Hírlaptár helyiségeihez kapcsolódóan a földszint nyugati frontján és az északi frontnak a C lépcsőházig terjedő részében lehet elhelyezni a Színháztörténeti gyűjteményt és a Zeneműtárat. Ebben a két gyűjteményben rokon, helyenként szorosan érintkező anyaggal rokoncélok érdekében és hasonló módszerekkel folyik a munka. Ezért is indokolt ezeknek egymás mellett való elhelyezése. Így nemcsak az érintkezés közvetlensége, de az egymásba kapcsolódó munkaterületeken, közös helyiségek kialakításával a rendelkezésre álló tér jobb kihasználása is biztosítható.

Ennek a két gyűjteménynek az elhelyezését úgy képzeljük el, hogy a hírlaptári helyiségek felől észak felé haladva volna a színháztörténeti gyűjtemény vezetőjének szobája, majd egy kisebb és két nagyobb szolgálati helyiség. Folytatólag, az épület kissé kiugró részében lehetne elhelyezni a két gyűjtemény egy-egy kiállítási helyiségét, közbül egy közös, nagy olvasóteremmel. Ezután következnek a Zeneműtár három szolgálati helyisége,

majd a Zeneműtár vezetőjének szobája s az épület északnyugati sarkában egy közös nagy előadó—; illetve hangszerterem zenei bemutatások, vetítések és előadások céljára. Az épület északi frontján helyezhető el egy-egy hanglemez-, ill. magnetofon-szalag raktár, továbbá egy-egy kis hanglemez felvevő, illetve lehallgató helyiség. Ezek a helyiségek is a két gyűjtemény közös használatában lennének.

Az osztályokon folyó feldolgozó, felvilágosító és kutató munka természetére megkívánja, hogy a gyűjteményhez tartozó sokféle anyag együttesen használható és gyorsan, könnyen hozzáférhető legyen. Ezért a raktárakat a munkahelyekkel szoros kapcsolatban kell kialakítani. Ez a szakmai kívánság szerencsésen találkozik az új épület adottságaival s az elhelyezés ott felmerülő kívánalmaival. A rendelkezésre álló helyiségek túlságosan is nagy légtérűek irodai munkahelyiségek céljára. Másrészt mégis úgy kell őket kialakítani, hogy az épület és a látogatottság szempontjait figyelembe véve: külső megjelenésükben is szépek, reprezentatív jellegűek legyenek. Ezért javasoljuk a két osztály helyiségeinek nagyobb részében a termeknek kb. feléig benyúló galériák építését. Ezek lehetővé teszik a tér jó kihasználását, hiszen a fölsőleges légtér nagy részét kitöltik, biztosítják az anyag helyes raktározását és könnyű mozgatását, végül módot adnak a termék látványosan szép kialakítására is.

Mindez megvalósítható az épület szerkezetének, műemléki jellegének teljes épségbentartásával. Építészeti vonatkozásban néhány ajtó áthelyezését és a két, több teremre átnyúló galériafödém beépítését kívánja meg.

A galériás teremsor belső kialakítása közben több alapvető fontosságú igényt kell kielégíteni:

Mint hogy ezekben a munkahelyül is szolgáló termekben kell elhelyezni a gyűjtemény törzsanyagát, berendezésük közben figyelni kell a szakszerű raktározás szempontjaira. A galériás megoldás lehetővé teszi, hogy a gyűjtemény anyaga létrázás nélkül elérhető legyen a maga raktári helyén. Gondoskodni kell azonban arról is, hogy az eddig szabad polcokon álló képek, kéziratok, könyvek stb. szekrényekben kapjanak helyet. Ezeket a szekrényeket úgy lehet és kell elkészíteni, hogy részben fémmel legyenek bélelve, s hogy egyes különleges méretű anyagféléseket is el lehessen helyezni egy részükben. A laboratóriumok berendezésének megtervezése közben is tekintettel kell lenni speciális anyagárolási szempontokra (hanglemezek, magnetofon-szalagok stb.). A hangszer-, vetítő- és előadóterem kialakítása közben nem szabad a jó akusztika és hangszigetelés, továbbá az elsötétítés lehetőségének biztosításáról megfeledkezni.

Mint hogy a teremsor és a hangszerterem külső képének kialakításában a reprezentatív látványosság igényeit is érvényesíteni kell, a galériák és bútorzat egységes megtervezésére megfelelő belső építész közreműködését kell kérni.

d) A Térképtárat a földszint északi szárnyának a C lépcsőháztól keletre eső részén és ugyanennek a szárnynak az oroszlános udvarra nyíló helyiségeiben, továbbá az északi szárny felett kiépítendő félemeleti szinten lehet majd elhelyezni. A földszint északi szárnyán lenne az osztályvezető szobája, egy kutatószoba és egy kasírozó helyiség, az oroszlános udvarra néző keleti részen pedig egy olvasóhelyiség, egy kiállítási helyiség és a térkép-múzeum. A félemeleten a rendező, feldolgozó, rajzoló és vetítő-szobák, továbbá a központi térképkatalógus számára van megfelelő hely.

A Térképtár raktára részére a felső alagsorban a Kisnyomtatványtár részére fenntartott raktári helyiség egy részét kell majd igénybe venni.

e) A Kisnyomtatványtár elhelyezéséről a már korábban mondtak kiegészítésül most csak azt említjük meg, hogy ennek a gyűjteménynek a részére is indokolt — az alagsori raktárral közös helyiségeken felül — a főosztály szintjén, a földszinten három olvasószolgálati helyiséget biztosítani. Ezek számára alkalmasnak látszik a déli épületszárnynak az oroszlanos udvarra néző része. Ezekből a helyiségekből közvetlen összeköttetést kell létesíteni a Kisnyomtatványtárnak az alagsorban levő helyiségeihez.

2. A II. főosztály elhelyezésére vonatkozó elgondolásunk második változata szerint a földszinten kapnának helyet a hírlaptári olvasótermek is. A nagy folyóiratolvasóterem, a katalógus és a tájékoztató szolgálat, továbbá a tudományos olvasóterem foglalná el a nyugati front déli felét. A Színház-történeti gyűjtemény a nyugati front északi felére, a Zeneműtár pedig az északi szárnyra kerülne. Az észak-nyugati nagy sarokhelyiségben lenne ennek a két gyűjteménynek a közös olvasóterme.

A Hírlaptár többi helyiségeinek elhelyezése egyezik az első változatban vázolt elhelyezéssel.

A Színház-történeti gyűjtemény a nyugati fronton a Zeneműtárral közös kiállítóhelyiséggel kapcsolódnék a Hírlaptár helyiségeihez. (A tudományos olvasóteremhez.) Ezt követné két nagyobb és egy kisebb szolgálati helyiség ugyanolyan galéria megoldással, mint az első változatban. Ezután következnek az osztályvezető szobája, majd az északnyugati sarokhelyiségben a Zeneműtárral közös olvasóterem.

A Zeneműtárnak az északi szárnyon lenne — az osztályvezető szobájával együtt — négy szolgálati helyisége. Ugyanezen a fronton a C lépcsőháztól keletre lehet a hangszer-, illetve előadótermet kiképezni; ez a terem a lépcsőházból nyílnék. A hanglemez- és magnetofonszalag raktár, valamint a hanglemez felvevő és lehallgató részére a kelet-nyugati irányban kiképezendő folyosóról nyílóan a nagyraktár térségéből kellene a szükséges helyet igénybe venni.

A Térképtár elhelyezése érdekében az épület északi részének az oroszlanos udvarra néző oldalán kellene a félemeleti szintet megépíteni. Ezen az oldalon a földszinti részen volna az osztályvezető szobája, egy-egy rajzoló, vetítő és kutató helyiség, továbbá két helyiség raktár céljára. A félemeleten az oroszlanos udvarra nézően két szolgálati helyiséget, a földszinti raktár-helyiségek felett pedig egy raktárat és egy kassirozó szobát lehet elhelyezni. A Térképtár két szintje között az összeköttetést a raktárhelyiségekbe beépített lépcső biztosítaná.

A Kisnyomtatványtár helyiségeinek elhelyezése ugyanaz lenne, mint az első változat szerint.

Muzeális különgyűjtemények

Az OSzK III. főosztálya szervezettel a következő osztályokat, illetve gyűjteményeket foglalja magában: a) Kézirattár, b) Régi és Ritka Nyomtatványok Tára, c) Mikrofilmtár.

A Mikrofilmtár elhelyezéséről a mikrofilm-laboratóriumokkal kapcsolatosan az üzemek és műhelyek elhelyezését tárgyaló VI. fejezetben már szóltunk.

A muzeális gyűjtemények a könyvtáron belül — mind anyagukat, mind munkájukat tekintve — önálló részleget alkotnak. Anyagukat, amely unikum voltánál, illetve ritkaságánál és különleges értékénél fogva fokozottan gondos őrizetet igényel, a könyvtár többi anyagától elkülönítve raktározózzák; munkájukat — az állománygyarapítástól az olvasószolgálatig — lényegében a könyvtár többi részlegétől elkülönítve, önállóan végzik. Ennek megfelelően mind a Kézirattárnak, mind pedig a Régi és Ritka Nyomtatványok Tárának szüksége van a könyvtári munka minden fázisának elvégzésére lehetőleg biztosító szolgálati helyiségekre és a könyvraktár többi részétől elkülönített, maximális biztonságot nyújtó raktárhelyiségekre. Az olvasószolgálatot, a két tár anyagának összefüggésén alapuló régi és jól bevált gyakorlat szerint, ez a két gyűjtemény a jövőben is együtt kívánja ellátni.

Közös jellemzője ennek a két gyűjteménynek a muzeális jelleg. Ez azzal jár, hogy nyilvános szolgálatuknak nemcsak az olvasószolgálati igényeket, hanem ezen felül a gyűjteményeket muzeális érdeklődésből felkereső közönség igényeit is ki kell elégítenie. Olyan elhelyezést kell tehát biztosítani számukra, mely olvasószolgálati és muzeális szempontból egyaránt megfelelő.

Mindezeket figyelembe véve különösen alkalmasnak látszik ennek a két gyűjteménynek az elhelyezésére az a 11 helyiségből álló reprezentatív jellegű teremsor, ami az épület első emeleti szintjének a Palota tér felé néző nyugati frontján helyezkedik el. (10. ábra) Ha ehhez a reprezentatív kiképzésű és megfelelő reprezentatív belső berendezéssel is ellátandó teremsorhoz kapcsolódóan még hozzáveszünk az épület északi és déli szárnyán kiépítendő helyiségekből két-két szolgálati helyiséget — az általános igazgatás, illetve a módszertani osztály helyiségei mellett —, úgy ezen az épületrészen biztosítani lehet a két muzeális gyűjteménynek minden szempontból alkalmas, jó elhelyezését.

A 11 helyiségből álló teremsor felhasználását úgy képzeljük el, hogy a központi nagy előcsarnokból nyíló középső három nagy terem szolgálja az olvasószolgálat céljára. Ezekben kell elhelyezni, az olvasó-, illetve kutatóhelyeken kívül, a közönség számára szolgáló katalógusokat, továbbá a kézi- és segédkönyvtárat, valamint a mikrofilm leolvasásra és kvarc-megvilágítású leolvasásra berendezett fiülkéket (olvasóhelyeket), s esetleg a két tár anyagának a helyszínen történő fényképezésére szolgáló munkahelyeket; itt kell lennie természetesen a tájékoztató szolgálatnak is. Az írógéppel dolgozó kutatók részére, hangszigetelő üvegfalal elkerített olvasóhelyek berendezéséről kell gondoskodni.

Ennek az épületszintnek a nagy belső magassága (5,94 m) itt is lehetővé teszi, — mint ahogyan azt a Zeneműtár és a Színháztörténeti gyűjtemény földszinti elhelyezésével kapcsolatosan javasoltuk — a nagy reprezentatív termeknek galériás kiképzését. Az olvasószolgálati helyiségekben művészi formában kiépített galériákon lehet elhelyezni a kézi- és segédkönyvtár egy részét, s esetleg a mikrofilmleolvasó és kvarcfényes olvasóberendezéseket.

Természetesen ezeknek az olvasószolgálati helyiségeknek a padlózatára, megvilágítására, szellőztetésére (kondicionálás) is vonatkozik mindaz, amit ebben a vonatkozásban az olvasószolgálatról szóló V. fejezetben általánosságban mondtunk. De külön is hangsúlyozzuk, hogy a muzeális gyűjteményeknél — s ez nemcsak az olvasószolgálati helyiségekre, hanem az egész teremsorra vonatkozik — fokozott gondot kell fordítani a beáramló napfény

ártó hatásának kiküszöbölésére; egyrészt az anyag megfelelő elhelyezésével, másrészt azonban az ablakoknak megfelelő védő, elsötétítő berendezéssel való ellátásával.

A muzeális gyűjtemények elhelyezésére szolgáló teremornak az olvasószolgálati helyiségektől északra és délre fekvő négy-négy helyiségében a következő reprezentatív termek berendezését tervezzük:

az egyik teremben lenne a Corvina-anyag a középkori kódexekkel; egy-egy külön teremben lennének az ősnymtatványok, a Régi Magyar Könyvtár anyaga, a rekonstruált eredeti SZÉCHÉNYI-gyűjtemény s az ugyancsak rekonstruált APPONYI-gyűjtemény, KOSSUTH Lajos Könyvtára. Ismét egy külön teremben a muzeális értékű újkori kéziratok, majd az újabbskori könyvritkaságok, művészi nyomtatványok és más bibliofil művek; végül egy külön termet kellene berendezni a két gyűjtemény váltakozó kiállításainak, bemutatásainak céljára.

Ezeknek a termeknek a berendezésénél fel kell használni az APPONYI-és TODORSCU-gyűjtemények bútorzatát, és meg kell fontolni azt is, nincse-e lehetőség a SZÉCHÉNYI-terem berendezésének a Vár-épületben való felállítására, illetve beépítésére. A különleges reprezentatív szempontokra való tekintettel, mindenestre szükségesnek tartjuk ennek az egész teremornak a belső kiképzésénél és berendezésénél is belső építész közreműködését.

Kiegészíti ezt a reprezentatív teremort, amelynek helyiségei egyben a két gyűjtemény dolgozóinak a munkahelyei is lennének, az épület északi és déli szárnyán a teremorhoz kapcsolódó két-két szolgálati helyiség. Ezek lesznek alkalmasak a két gyűjtemény külső félforgalmának lebonyolítására is.

Külön kell megemlékeznünk a *kiállító helyiségek* kérdéséről.

A Nemzeti Könyvtár egyik fontos feladata, hogy látogató közönségével szemléletes módon is megismertesse a könyv egész fejlődéstörténetét, valamint irodalmunk egyes szakaszainak jellemző tényeit. A németek a lipcei Deutsche Bücherei keretében külön könyvmúzeumot létesítettek, amelynek termeiben az írás kialakulásáról, a papír elterjedéséről, de ugyanakkor a papirusztekercsekről, a pergamenről, a középkori könyvmásolásról stb., stb. képekben és tárgyakban lehet eligazítást kapni. A Várban — helyhiány miatt — nem lehet külön épületszárnyat erre a célra kiszakítani. Mi azt a megoldást óhajtjuk választani, hogy a földszinti és első emeleti széles folyosókat használjuk fel kiállítási célokra. A két folyosó funkciója a következő lehetne:

- a) földszint: írás- és könyvtörténet,
- b) I. emelet: magyar irodalomtörténet.

Mindkét szinten tárlók, faliszekrények, táblák útján tárnók fel az anyagot. A javasolt megoldásnak az az előnye lenne, hogy nagy területet biztosítana az anyag időrendi bemutatására, s emellett a kiállítást látogatók a könyvtár normális munkáját egyáltalán nem zavarnák. Amennyiben a folyosóról nyíló ajtók zárva lennének, a kiállítást esti órákban és vasárnap is lehetne látogatni.

(Ezek a nagyközönség számára létesített állandó kiállítások nem tévesztendőek össze a belső termekben időről-időre rendezendő kisebb kiállításokkal. A külső folyosóra igen kevés eredeti mű kerülne ki, a belső, időszaki kiállítások viszont eredeti anyagot mutatnának be.)

Végül megemlítjük még azt, hogy a muzeális gyűjtemények anyaga részére a nagy raktári tömbnek a gyűjtemények szintjéhez, tehát az első emelethez kapcsolódó raktári szinteken kell majd a megfelelő raktárterületet

biztosítani, teljesen elkülönítve a nagyraktár többi részétől. Az első emeleten való elhelyezés azonban — akár a disztermekben, akár a nagyraktárban történik — mindenképpen ideiglenes. Ezért kell a kéziratár és az RRT anyaga részére a mélypincében is megfelelő helyet biztosítani. Erről fentebb volt szó.

VIII. Mozgalmi, társadalmi és jóléti helyiségek

Fontos követelmény az OSzK új elhelyezésénél az, hogy megfelelő helyiségek álljanak rendelkezésre mozgalmi és társadalmi célokra, továbbá olyan létesítmények és berendezések céljára, amelyek egyrészt biztosítják a könyvtár dolgozói részére az egészséges munkafeltételeket, másrészt lehetővé teszik részükre jóléti és kulturális szolgáltatások nyújtását. Mindez azt szolgálja, hogy az OSzK — dolgozóinak egyre emelkedő, jobb munkájával — minél jobban meg tudja valósítani a szocialista társadalom építésében reá háruló feladatokat.

Ez az a helyiségcsoport, amit a „mozgalmi, társadalmi és jóléti helyiségek” elnevezéssel jelöltünk meg. Ide tartoznak a párt, a szakszervezet és a KISz helyiségei, valamint az étkezdé, konyha, fürdő, tusoló helyiségek, gyengélkedő szoba, klubhelyiségek és előadóterem. Az OSzK jelenlegi elhelyezésében ilyen célú helyiségek vagy egyáltalán nem, vagy csak igen szerény s a jogos kívánalmaknak egyáltalán nem megfelelő mértékben és formában állnak dolgozóink rendelkezésére. Pedig a dolgozók létszámának megfelelő, kellően felszerelt mosdó- és fürdő-, valamint egyéb egészségügyi helyiségek létesítését a Munka Törvénykönyve is kötelezően előírja, és e törvényből folyó kötelesség jóléti berendezések létesítése és a dolgozók társadalmi tevékenységének előmozdítása is (Mt. VII. fejezet).

Ezeknek a helyiségeknek nagy részét, amelyek egy helyre összpontosíthatók, az épületnek a központi nagy lépcsőház, illetve előcsarnok felett tervezett III. emeleti szintjén lehetne megfelelően elhelyezni. Ennek a szintnek a középső térségét egy kb. 230 m² alapterületű előadóterem foglalná el, ami egyrészt a könyvtár nyilvános szolgálatának céljára, de egyszersmind a dolgozók társadalmi és kulturális szükségleteinek kielégítésére is szolgálna. Egy hasonló rendeltetésű, de kisebb termet lehetne kiépíteni az oroszlános udvarra néző keleti front északi oldalán. (14. ábra.)

A nagy előadóterem tekintetében van egy másik lehetőség is. A nagy előadótermet az alsó és felső pince északnyugati térségében is el lehetne helyezni, bejárattal a B kapu előcsarnokából. Ez esetben persze itt kellene ruhatárról és az egyéb szükséges mellékhelyiségekről is gondoskodni. Nagy előnye volna ennek a megoldásnak az, hogy az előadóterembe lökészerűen érkező és onnan ugyanígy távozó közönséget nem kellene a könyvtárpület egész magasságán keresztülutaztatni, ami nemcsak a közönség kényelme, hanem a könyvtár nyugalma és biztonsága szempontjából is igen fontos lenne. A III. emeleti szintnek ily módon felszabaduló középső részét más célra lehetne felhasználni. Ebben az esetben persze gondoskodni kell azoknak a könyvtári üzemeknek, laboratóriumoknak és műhelyeknek más, megfelelő elhelyezéséről, amelyeknek az elhelyezését az eddigiek során a megfelelő pincerészekben gondoltuk el.

A kis előadóterem mellett lennének ugyanazon a fronton a párt és a szakszervezet helyiségei, a kis előadóterem másik oldalán pedig — északra

nézően — a KISz helyisége. Ugyanezen az oldalon közvetlenül a lift és a lépcsőház mellett lehetne egy kis gyengélkedő szobát berendezni. A III. emeleti szint egész nyugati oldalát és részben a déli oldalt is a könyvtár dolgozóinak klubhelyisége, valamint az étkező helyiségek és a konyha foglalják el. A még fennmaradó területen a szükséges mellékhelyiségeket lehet berendezni.

A második emeleti nagy olvasószolgálati szint elrendezésének tárgyalása során már említést tettünk azon a szinten a könyvtár dolgozói részére öltözőhelyiségek berendezéséről, a déli front kelet felé eső részén (V. fejezet), de szó volt ilyen öltözőhelyiség berendezéséről a könyvkötészet elhelyezésével kapcsolatosan is. Nyilvánvaló azonban, hogy a könyvtári munka sajátos körülményeire való tekintettel ilyen öltöző- és mosdóhelyiséget a könyvtári dolgozók részére megfelelő számban, minden szinten meg kell tervezni.

Végül megemlítjük még azt, hogy különösen a váltakozó műszakban dolgozó olvasószolgálati alkalmazottak számára lehetőséget kell biztosítani arra, hogy ételüket felmelegítsék, vagy maguknak teát, kávéfőzzenek. Kívánatos ezért az épület minden szintjén egy-egy kis teakonyha és étkezőszoba létesítése.

G. Sebestyén — L. Farkas:

THE NEW HOME OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY

The national library of Hungary, the National Széchényi Library moved into its present home — which is the building of the Hungarian National Museum — in 1847. Owing to the continual growth of its stocks over the years, the Library has been short of space for a number of decades and the question of a new, separate library building arose already in 1909. The solution of this problem became increasingly urgent after 1945 when, as a consequence of the incipient cultural revolution, important new tasks were imposed upon the national library. In the summer of 1959 governmental authorities finally decided that, appropriately reconstructed, the East wing of the former royal castle on the Buda Castle Hill, should serve as the new home for Hungary's national library.

The royal castle of Buda was erected on the site of the former palace built by King BÉLA IV. after the Tartar invasion of Hungary (1241—1242); the role played by this palace reached its full peak during the reign of King SIGISMUND (1387—1437) and especially under the rule of King MATTHIAS (1458—1490). Unfortunately the palace was almost entirely destroyed during the siege liberating the country from the Turkish rule in 1686. Making use of the old foundations, MARIA THERESA had a new palace built (1749—1771). It obtained its present shape at the end of the 19th century, when the palace was remodelled and extended after the plans by the architects Miklós YBL and Alajos HAUSZMANN. The wing allotted to the National Széchényi Library is situated on the Eastern slope of the Castle Hill of Buda; at present its main entrance opens from one of the courtyards of the former castle.

The fact that the new home of the National Széchényi Library will not be a building specially designed for this purpose, presented numerous difficulties which have been overcome at the price of some compromise, without, however, affecting the eventual functional efficiency of the library. Bearing in mind the possibility of later expansion in the form of an auxiliary building, adequate space has been reserved for this purpose in the vicinity of the present premises.

One of the indisputable advantages of the future new location of the library in the Castle is its situation in the centre of Budapest. Indeed, the reconstructed Castle will become one of the most imposing buildings, a landmark of the city. It fills us with pride to think that in the 15th century the world-famous library, the "CORVINA" of King MATTHIAS was located in this very same place.

The building program compiled by the National Széchényi Library in the autumn of 1959 is based on the character and functions of the library. Though the library serves the needs of the public, it exercises also numerous central and inter-library functions

and is, at the same time, the home of several archival type of collections. Its stock exceeds 1,500,000 volumes today and besides the books it also houses a number of important special collections, such as periodicals, manuscripts, old and rare printed works musical scores, material on theatre-history, maps, etc., (a total of almost 4 million units). The book material itself will grow to some 5,000,000 volumes over 50 years and the material of the special collections is expected to increase correspondingly. The proper accommodation of this vast material and the provision of a corresponding network of reading-rooms in the new building play an important part in the program.

The total required floor space of 37,853 sq. m. outlined in the building program, is distributed as follows:

Public services	5,815 sq. m.
Storage space	23,880 "
Staff-area	5,789 "
Mechanical services and work-shops	1,669 "
Recreational and communal space	700 "
	<hr/>
	37,853 sq. m.

Additional space is required for the boiler-room, various technical equipment, lavatories, etc.

Sketches were also prepared to allocate suitable accommodations for the various work-units in the new building. These attempts which should not be considered as final plans are shown in Figs. 2 to 15.

For a better understanding of the situation it should be mentioned that the building is erected on a sloping site and the new main entrance will not open from above, from the courtyard side as at present, but at ground-floor level, at the foot of Castle Hill (Fig. 1.). From here the building is 8 stories high, whereas from the courtyard side it has a height of 3 stories. According to the program, a former row of cellars, which however, when viewed from outside, lie considerably above the terrain, will accommodate the mechanical services and workshops. The book-processing work areas will be located on the next two floors, which are basements from the courtyard side, but third and fourth floors from the valley side. The ground-floor, the first and second floors on the courtyard side are contemplated to house the special collections, the administration (management) and the public services. Recreational and communal rooms are grouped on the top floor. The central wing of the building — from cellars to roof — will be occupied by the book storage area.

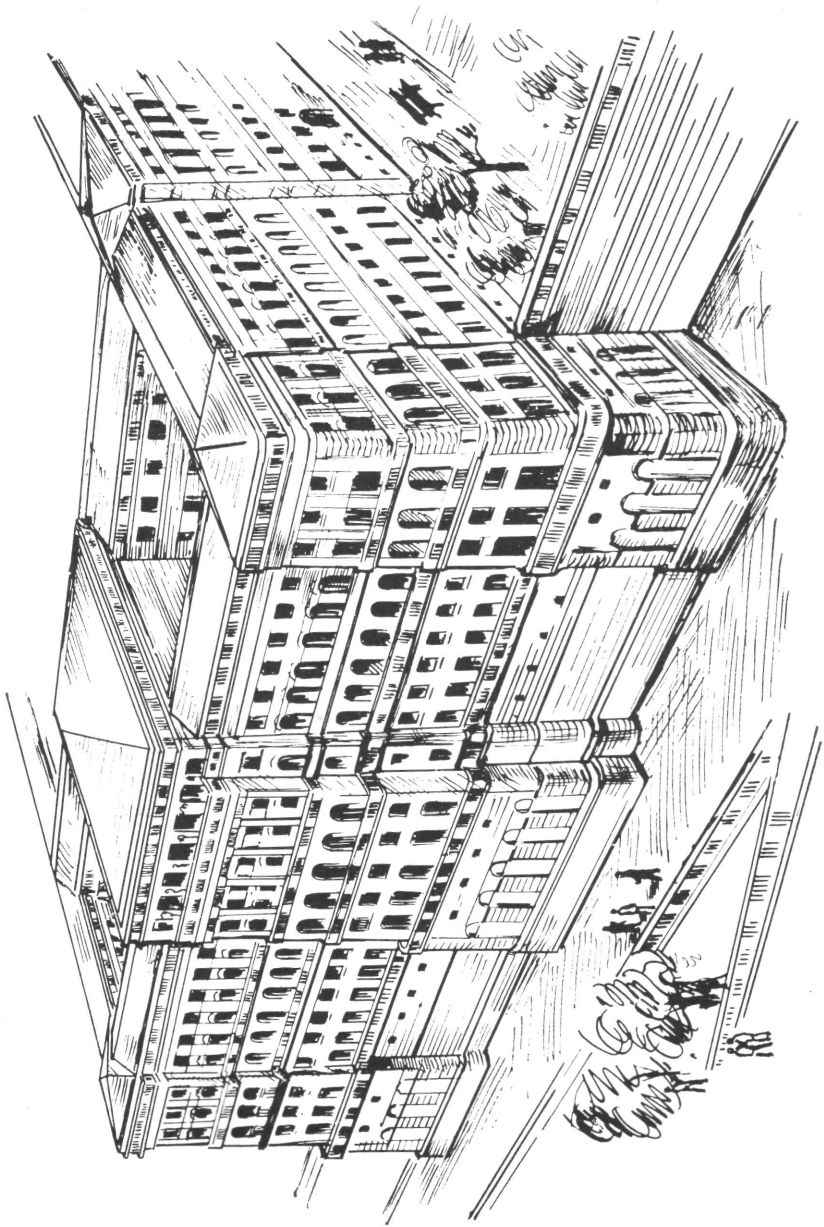
Perhaps one of the greatest problems in the layout of the new library building is the accommodation of the stack. In view of the expected growth of the library's holdings over the coming 50 years, over 23,000 sq. m. storage space must be provided for, which can be done in the following manner: There are two inner yards in the part of the building allotted to the library which can be utilized for erecting two stacks ("book-towers") of 18 to 20 stack levels each, the structure to be interconnected horizontally on the lower floors (Fig. 15), passages or conveyor-channels taking care of the horizontal connection on the upper floors. This storage block is to be circled by the various library service areas, thus creating convenient access from both, the side of the processing work areas and the reading-rooms. There will be no windows, the place will be illuminated artificially and provided with air-conditioning equipment. The transport of the books from the processing areas to the stack, from the stack to the reading-rooms and from one part of the stack system to the other, will be solved by means of vertical and horizontal conveyor-mechanisms. The entire stack block will consist of self-supported steel stack shelving; on the lower stack levels the compact storage system is envisaged.

In the new building a public reading area, meeting up-to-date standards, is to be provided for. For this purpose a subject-divisional reading-room system and a special reading-room for young people is contemplated. This reading-room system, as well as the other work areas of the Reader Service and General Reference Department (catalogues, reference and loan-service, etc.) should be situated, as a logical unit, on an entire, separate floor in close unity with each other (Figs. 12—13). This solution is in compliance with modern principles of library planning, according to which great

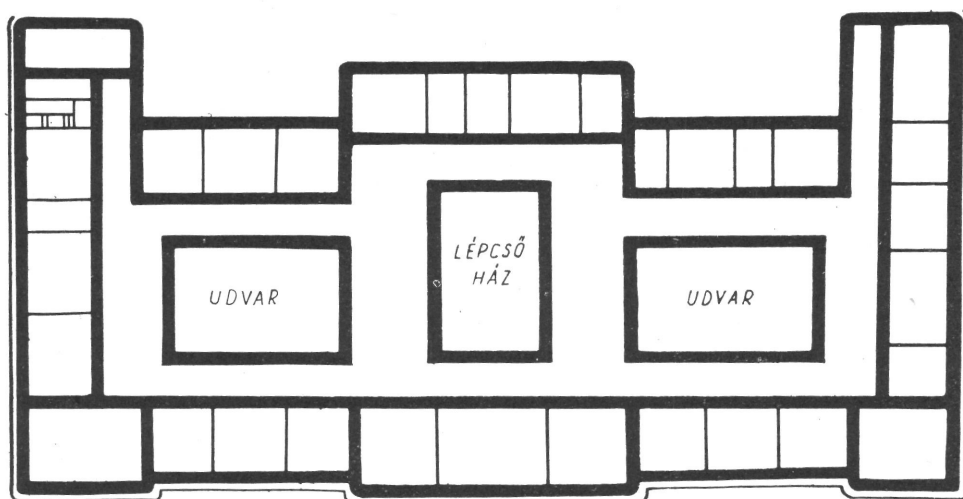
emphasis is laid on the formation of a large "public reading area". The reading-rooms of the special departments — except periodicals — will not be placed on this floor but even so, they will have access to the public reading area in the vertical direction. One of the alternatives of the arrangement of the public reading area provides for the following reading-rooms on this floor (Fig. 13): a spacious reading-room of 913 sq. m., a reading-room for young people (375 sq. m.) and four special reading-rooms divided according to subjects (periodicals reading-room) having floor spaces of 278, 112, 130 and 150 sq. m., respectively. Each reading-room will have convenient access to the corresponding part of the main book stack. The book material mostly in demand — approximately 50 to 60,000 volumes — will be found on the open shelves in the reading-rooms. The interior finish of the public reading-rooms will follow the most up-to-date principles of library building (non-skid, sound-absorbing floor covering, sound-proof walls etc.), while illumination and ventilation will be solved by latest techniques.

In keeping with the considerations outlined above, the special collections of the National Széchényi Library, both modern and archival type, are to be placed on the ground-floor, respectively the first floor of the building. (Modern collections: see Figs. 8—9; archival type collections: see Figs. 10—11). The representative row of adjacent rooms looking onto the Buda hills seems particularly suited to house the Music and Theatre-history Departments on the ground-floor and the Manuscripts and Rare and Old Books Collections on the first floor. It is also intended to reserve special, representative showrooms here for the "Corvina" and other mediaeval codices, as well as incunabula etc., to be considered as separate, special units within the Collections. Another separate room on this floor is to serve as a constant exhibition hall. Beyond normal storage facilities, underground vaults are envisaged for the safe-keeping of particularly valuable, irreplaceable archival type of material.

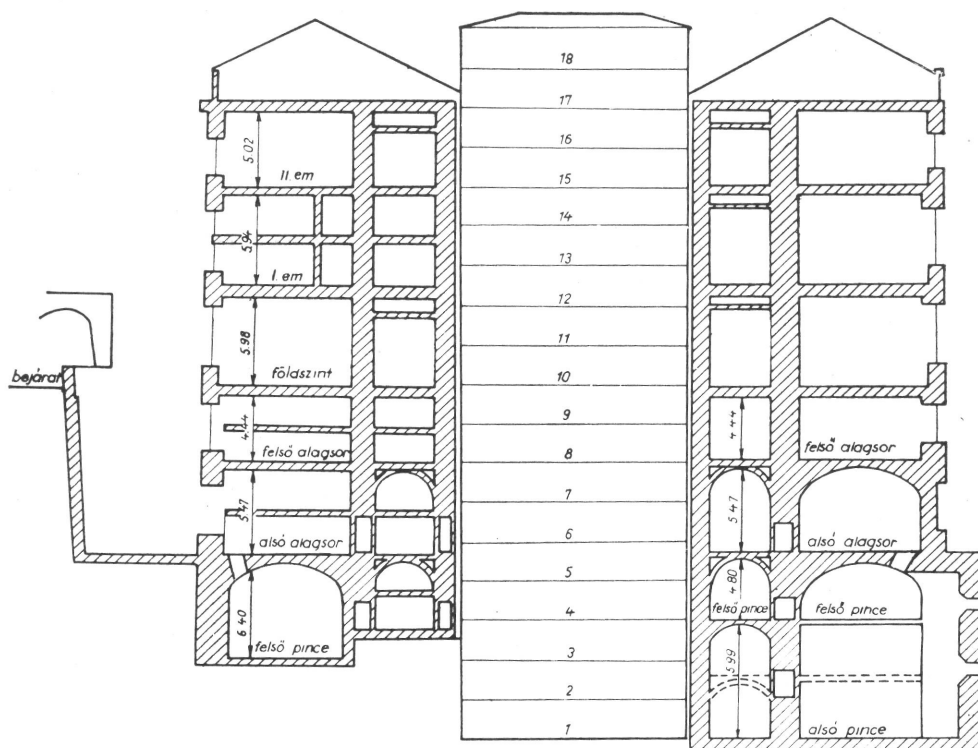
As already mentioned, provision is made for recreational rooms for the staff of the National Széchényi Library, as well as communal rooms for various purpose (club room, dining-hall, assembly and lecture-rooms, etc.).

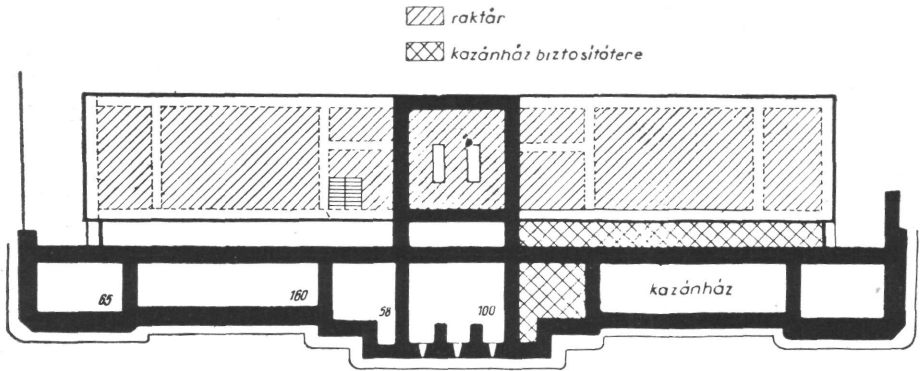
1, ábra. A budai Vár F épülete a Palota tér felől

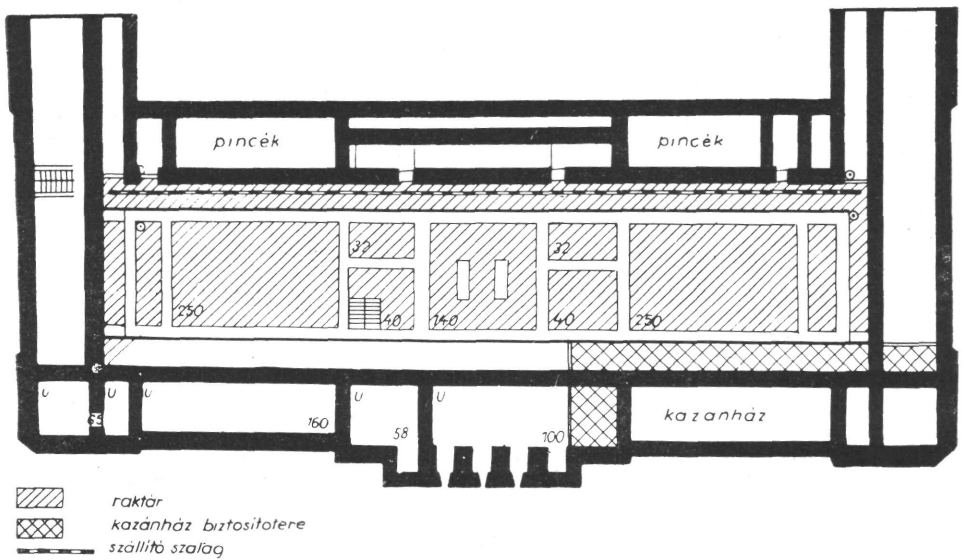
2. ábra. Az F épület sematikus alaprajza

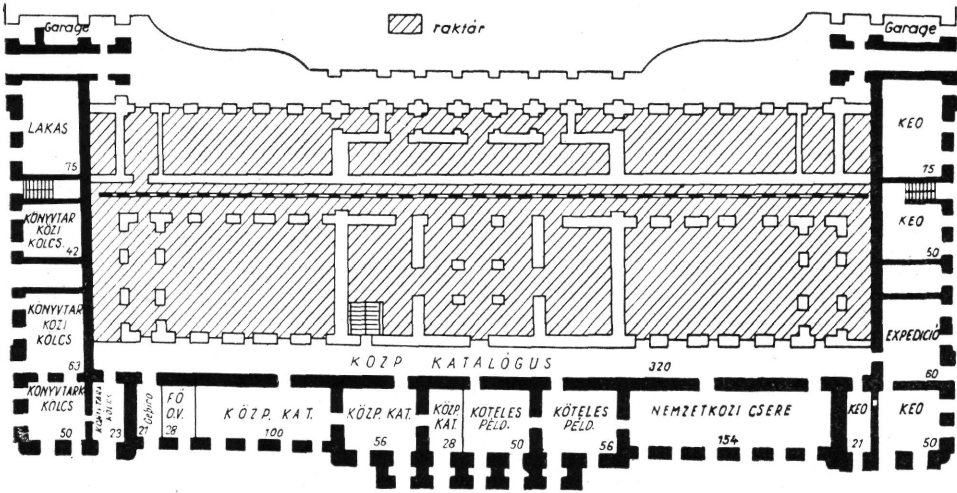
3. ábra. Oldalmetszet a belső udvarok helyén építendő raktári tömb tervével

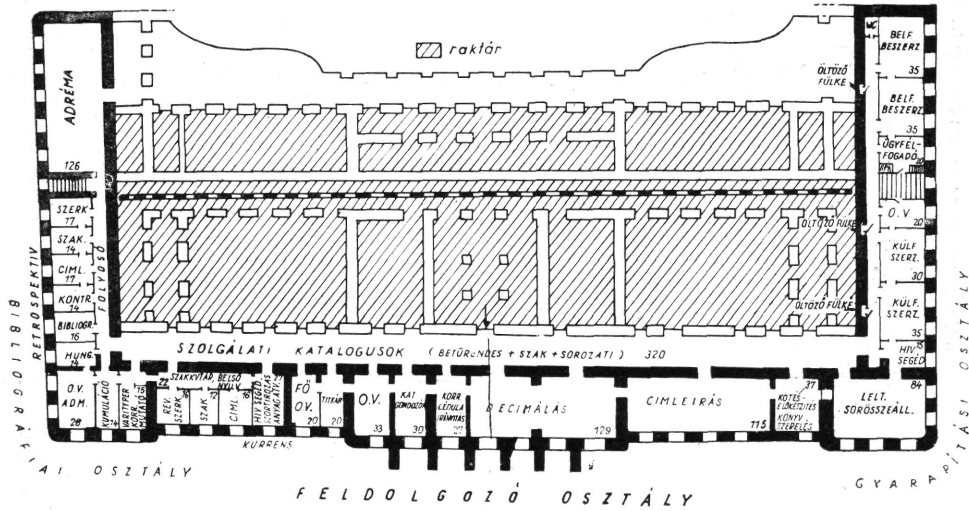
4. ábra. Alsó pince (két szintre bontva). Az alsó szinten nyomda, sokszorosító üzem, műhelyek; a felső szinten könyvrestaurálás, könyvhigiéniá

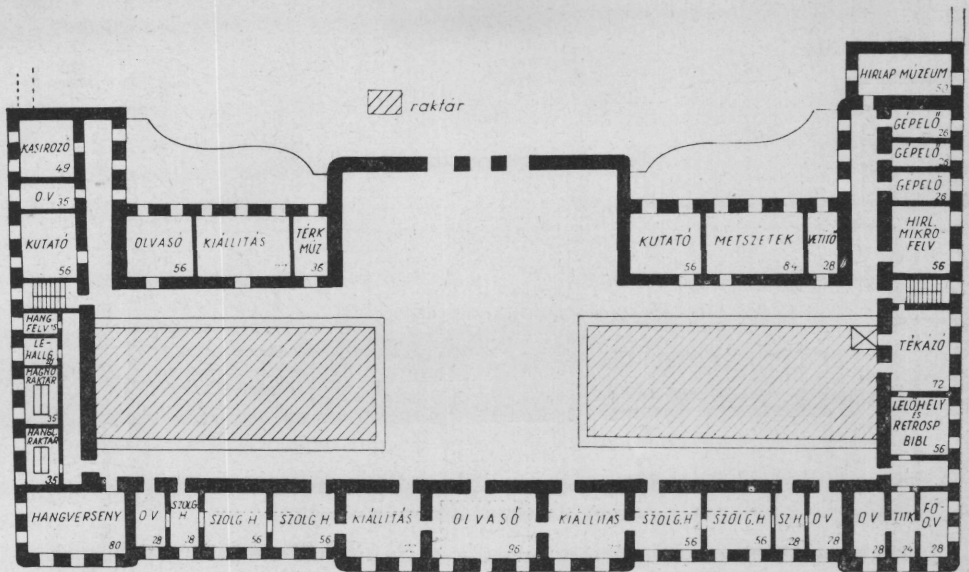
5. ábra. Felső pince. Könyvkötészet

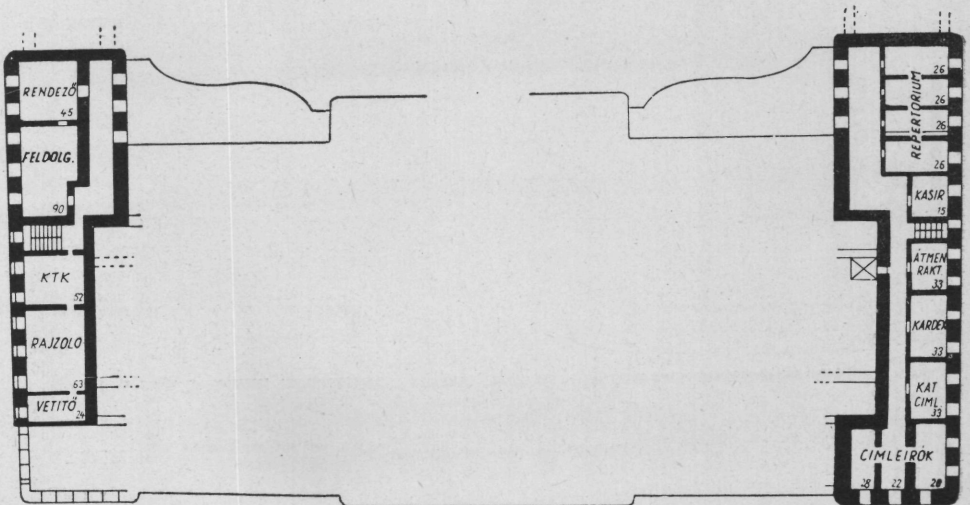
6. ábra. Alsó alagsor. Könyvforgalmi főosztály

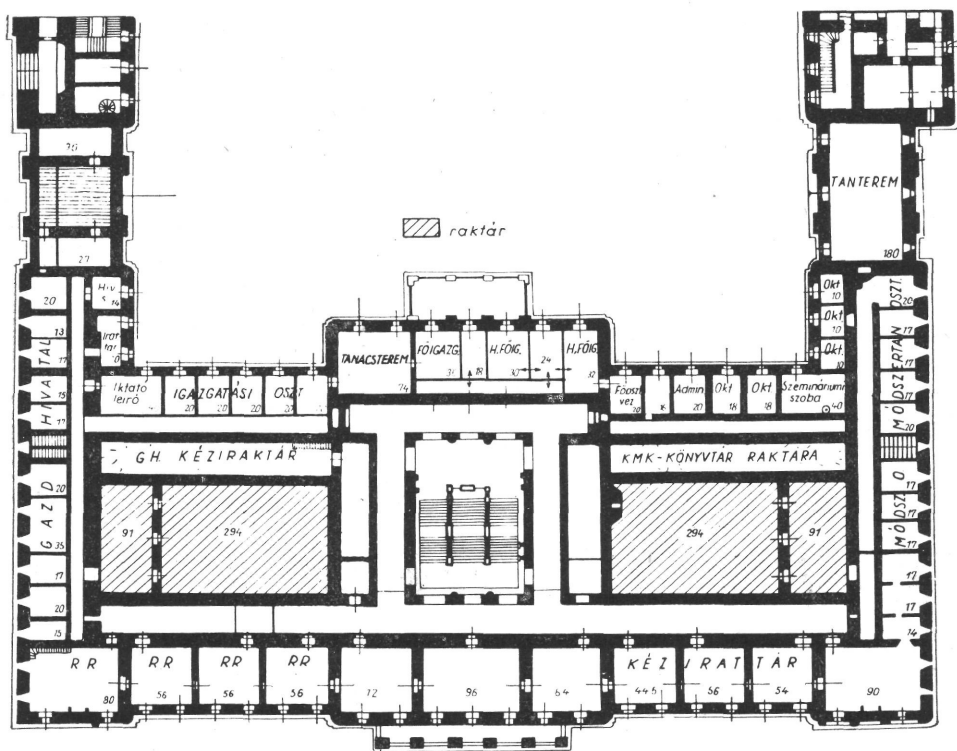
7. ábra. Felső alagsor. Gyarapítási, feldolgozó és bibliográfiai osztály

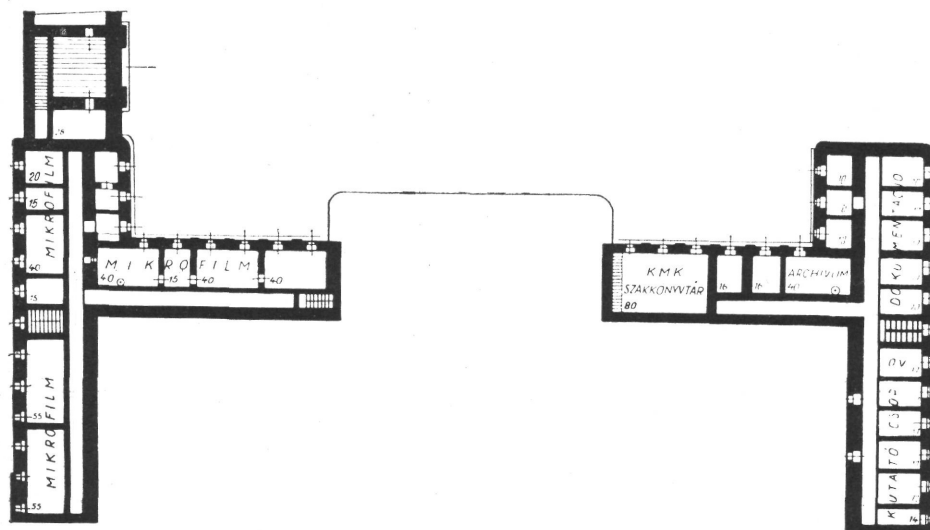
8. ábra. Földszint. Modern különgyűjtemények: hírlaptár, zeneműtár, színháztörténeti gyűjtemény, térképtár, kisnyomtatványtár

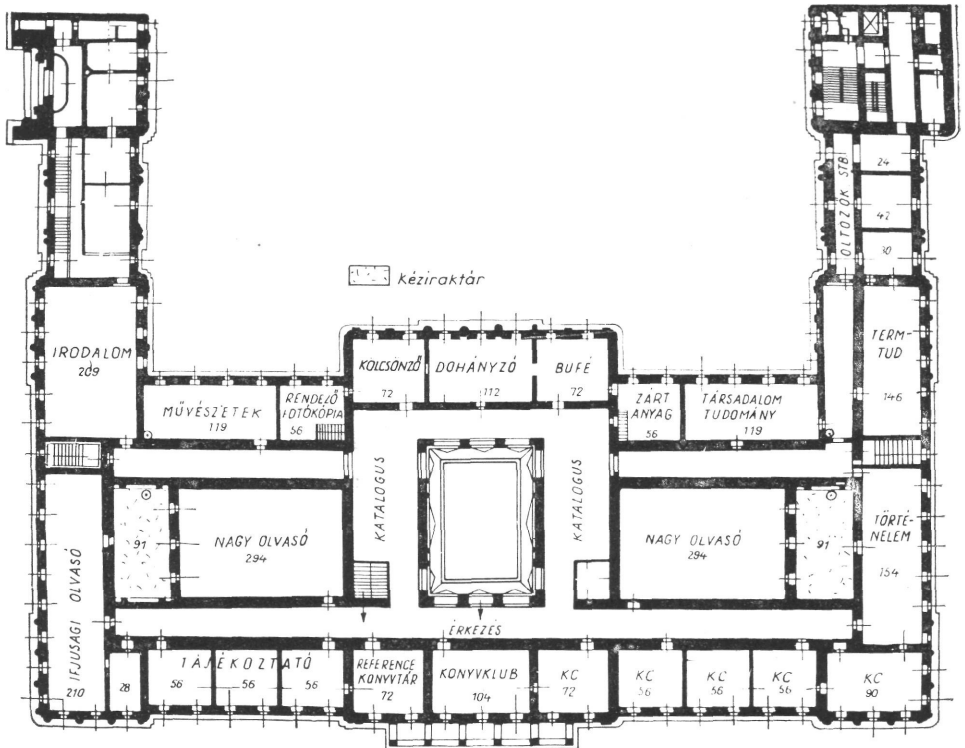
9. ábra. Félemelet. Modern különgyűjtemények: hírlaptár, térképtár

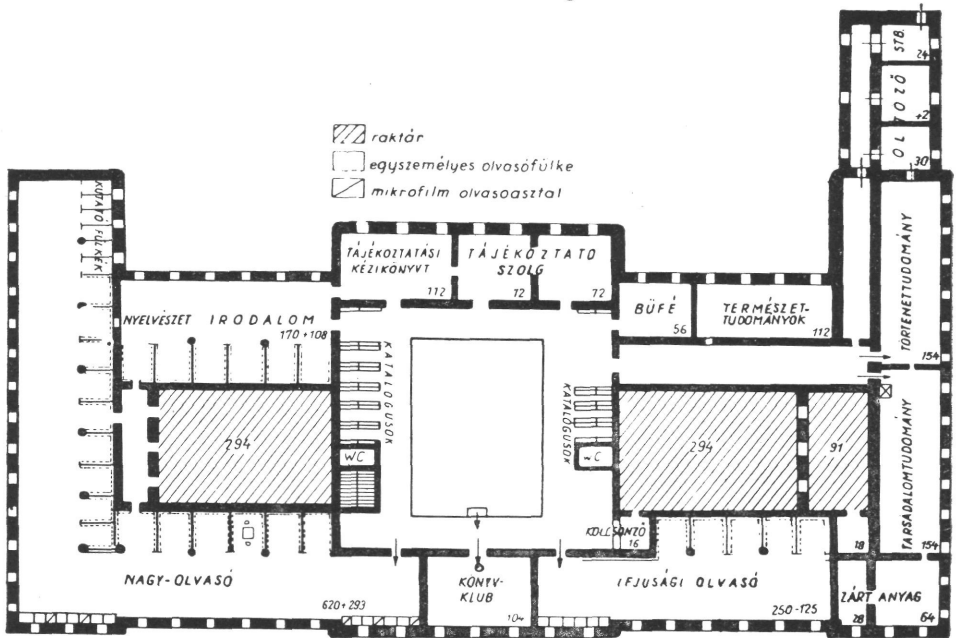
10. ábra. I. emelet. Igazgatás, kézirattár, régi és ritka nyomtatványok tára, könyvtártudományi és módszertani központ

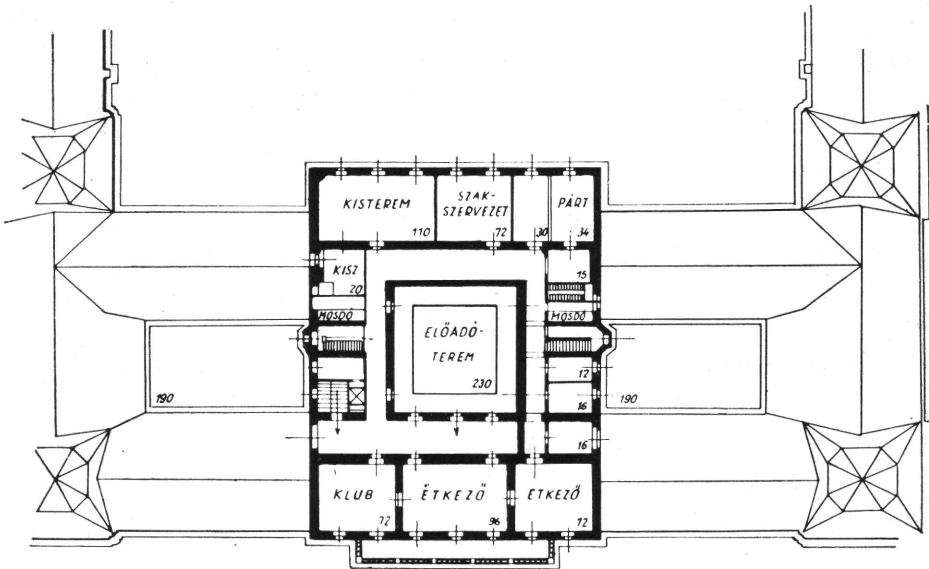
11. ábra. I/II. emelet. Könyvtártudományi és módszertani központ, mikrofilmtár

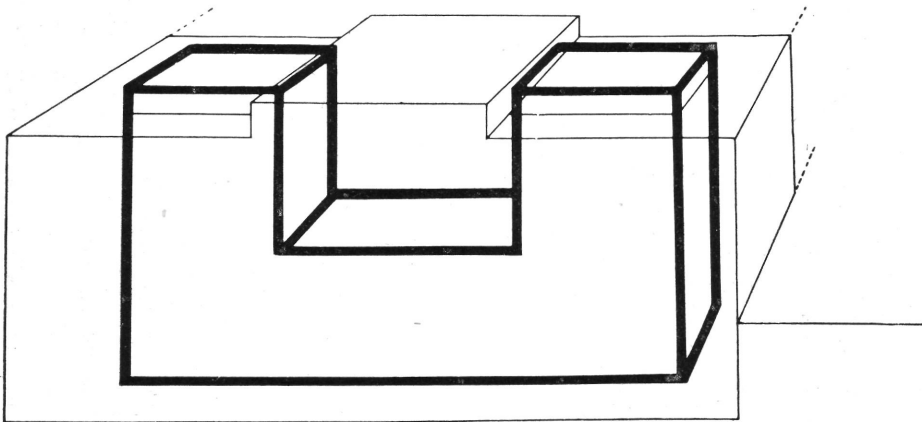
12. ábra. II. emelet. Olvasószolgálat, 1. változat

13. ábra. II. emelet. Olvasószolgálat, 2/1 változat

14. ábra. III. emelet. Mozgalmi, társadalmi és jóléti helyiségek

15. ábra. A raktártömb tervezett elhelyezésének vázlata

KARSAI GÉZA

Az Anonymus-kódex keletkezéséhez*

A P iniciálé jelképei

ANONYMUS *Gesta Hungarorum*ának egyetlen fennmaradt kézírata 1746 óta szinte állandóan foglalkoztatja a tudományt. Minden tudós nemzedék leróta a maga adóját, hogy világosságot derítsen bonyolult tartalmi és formai problémáira. Sok fontos kérdést megoldottak, mások még tisztázásra várnak. A színvonalas tudományos vitából a *Magyar Könyvszemle* is kivette a részét. JAKUBOVICH Emil itt bizonyította be, hogy a *Gesta* kézírata már 1636 előtt a bécsi udvari könyvtárban volt, s így nem kerülhetett Ambrásból 1665-ben Bécsbe. Arról, hogy a XVII. század elejéig hol őrizték, hogy Magyarországról vagy külföldről került-e Bécsbe, egyelőre semmit sem tudunk.¹ SZILÁGYI Loránd ugyancsak folyóiratunkban foglalta össze a 200 éves vita történetét a munka kora, a szerző személye és a mű forrásértéke szempontjából, közölve és értékelve a vita folyamán megjelent irodalmat.² — *A jelen tanulmányban új szempontból igyekszünk megközelíteni a kérdést: a kézirat néhány formai elemének segítségével azt a társadalmi környezetet szeretnők meghatározni, melyben a már SCHWANDTNER—BÉL első szövegkiadása és méltatása (1746) óta ellentmondás nélkül másolatnak minősített Gesta-kézirat keletkezett.*

Az egyébként szerény, sőt gondatlan kiállítású kézirat *legjobb ékessége az élénkzöld színben pompázó hatalmas szövegkezdő P betű.*³ Alsó végéhez ugyancsak zöld színű, bunkósbothoz hasonló meghosszabbítás csatlakozik. A P betűt rendkívül pontos kivitelű vörös színű díszítmények veszik körül, melyek az 1b levél tetejét és bal oldalát fej- és oldallécszerűen keretezik. A kezdőszavak „Praedictus” vagy „P. dictus” olvasása kapcsán keletkezett évszázados vita annyira lekötötte a kutatók figyelmét, hogy az említett díszítményeknek nem tulajdonítottak semmi fontosságot. JAKUBOVICH szerint

* Anonymus Gestája kritikai irodalmának — mint a szerző is említi — jelentős darabjai a Magyar Könyvszemlében láttak napvilágot. E cikk egy eddig nálunk még alig ismert illusztrációtörténeti szempontnak a kódexkutatásban való alkalmazását mutatja be elsőnek. Ezért közöltük.

¹ JAKUBOVICH Emil: *Az ambrasi gyűjteményből való-e Béla király névtelen jegyzőjének kódexe?* Magy. Könyvszle. 1927. 84—99. l.

² SZILÁGYI Loránd: *A 200 éves Anonymus-kérdés.* Magy. Könyvszle. 1946. 5—24. l. Ua.: *Az Anonymus-kérdés revíziója.* Századok 1937. 1—54, 136—202. l. Ua.: *De aetate ac persona P. magistri, Anonymi Bele regis notarii.* SZENTPÉTERY: *Scriptores* II. köt. Bp., 1938. 631—634. l. Ua.: *P. magister forrásai és módszere.* Magy. Nyelv 1947. 117—127., 193—200., 246—253. l.

³ A teljes kézirat színes hasonmását kiadta FEJÉRPATAKY László: *Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok viselt dolgairól.* Bp. 1892. A színes P iniciálét l. a hasonmás 1b lev.

„A sigla után tenni szokott pont elmaradásának oka nem más, mint hogy az öt sor beljebb kezdésével hagyott tér sem bizonyult elegendőnek a díszes, zöld-törzsű, vékony, finom, piros színű, román stílusú levélvonalakkal és kacsaringókkal ékesített. iniciálés P betű. számára . . .”⁴ Konrad HEILIG úgy véli, hogy a *P* díszítményei hasonlítanak V. ISTVÁN és IV. LÁSZLÓ okleveleinek iniciálé-díszítményeihez. A szövegíró, a rubrikátor, a korrektor és a *P* kezdőbetű rajzolója szerinte különböző személyek voltak.⁵ JAKUBOVICH viszont a rubrikák és a szöveg betűinek azonos alakjára, továbbá más érvekre hivatkozva bebizonyítja, hogy csak egy rubrikátorról lehet szó, aki a szöveg írójával azonos.⁶ GEREVICH Tibor szerint a *P* kezdőbetű „a kalligrafikus típusú iniciálék szép példája”.⁷ BERKOVITS Ilona észreveszi, hogy az iniciálét az udvari kancellária franciás betűművészetének szellemében festették, s a másolat keletkezését IV. BÉLA idejére teszi.⁸

Ha a *P* kezdőbetűt megfelelő nagyításban vizsgáljuk, hamarosan észre vesszük, hogy a díszítmények halmaza egymástól élesen elkülönülő motívumokra bontható. *Ezek a motívumok nem öncélú díszek, hanem jelképek.* Az alábbiakban *e jelképhalmazt igyekszünk felbontani és értelmezni,* hogy belőle a kézirat korára, keletkezési helyére, másolójára és annak műveltségére vonatkozólag megbízható következtetéseket vonhassunk le. Nem könnyű megtalálni e jelképek eszmei mondanivalóját, mert már a keletkezésük idején, közel hétszáz évvel ezelőtt is csak egy szűkebb csoport számára voltak érthetőek. Éppen ezért erős nagyításban, egymástól elkülönítve közöljük őket. Eredeti helyüket és nagyságukat az 1b levél hasonmásának (I. tábla) szélére helyezett milliméterskála *vízszintes és függőleges tengelyének* számaival határozzuk meg.

1. Tűzből kirepülő könyv

A *P* kezdőbetű felső, kerek részében, nagy *D* betűt utánzó kerettel körülvéve egy vörös színű, *V* betűhöz hasonló díszítményt találunk. Két felső vége csipkés szélű árnyalt levéldíszben végződik.⁹ Ha azonban ezt a rajzot kellő nagyításban alaposan megvizsgáljuk, észre kell vennünk, hogy voltaképpen *egy gerincére állított és kb. 70°-os szögben kinyitott vékony könyvet vagy kéziratot ábrázol.* Az előtérben csak a könyv *V* alakú profilja és két csipkés vége van hangsúlyozva, míg a könyv többi része a háttérben mélyül el. A könyv-jelleget a két belső oldalon és a *V* két felső végének befelé hajló, levélszerű részén az egymással párhuzamos vonalak hangsúlyozzák, melyek a sorokat jelentik. A félig nyitott könyv lapjai között, közel a gerinchez, elől

⁴ JAKUBOVICH Emil: *P. mester. Adalékok az Anonymus-kérdéshez. Klebelsberg-emlékkönyv.* Bp. 1925. 182. l. Ua.: *Adalékok legrégebb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez.* Magy. Nyelv 1925. 25—38. l. Ua.: *Adalékok az Anonymus-kérdéshez.* Akad. Ért. 1926. 146—147. l.

⁵ HEILIG Konrad: *Wer war der anonyme Notar?* A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve. II. 1932. 3., 10., 36—39. l.

⁶ VÖ. SZENTPÉTERY: *Scriptores rerum Hungaricarum.* I. köt. Bp. 1937. 15. l.

⁷ GEREVICH Tibor: *Magyarország románkori emlékei.* Bp. 1938. 234. l.

⁸ BERKOVITS Ilona: *A magyar miniatúrafestészet kezdetei. Az Árpádkor.* Magyar-ságtud. 1942. 514. l.

⁹ I. tábla, 28—42 × 15—38 mm. Nagyítását a II. tábla 1. képén közöljük. (NB. A helymeghatározásoknál az első két szám a milliméterskála vízszintes tengelyére, a második két szám pedig a függőleges tengelyre vonatkozik, s a rajzmotívum *szélességét,* illetve *magasságát* határozza meg!)

és hátul tüzet jelképező rajzot látunk, közepén kanócszerű maggal. A lángok nem sértik meg a könyv lapjait, hanem mellettük lobognak, amint a láng határát jelző csipkés vonal mutatja. — A most leírt félig nyitott könyv gerince és felénk néző csúcsa alatt *egy másik könyv roncsait látjuk*. Hogy itt is könyvről van szó, azt mindkét oldalon az egymással párhuzamos sorok bizonyítják. Ez a könyv már egészen nyitva van. A lapok szélén mély bevágások vannak. Némelyik egészen a középig, a gerincig hatol. Az összezsugorodott és befelé kunkorodó lapszélek, a szabálytalanul futó és egybeolvadó sorok arra utalnak, hogy a rajzoló egy tűz által félig megemésztett könyvet vagy kéziratot akart ábrázolni. Ebből az alaphól emelkedik ki a *V* alakú félig nyitott könyv. A lapjai között látható láng, mely az alsó könyvet már megemésztette, most felfelé tör, de nem tud ártani a lebegni látszó *V* alakú könyvnek.

A *V* betűhöz vagy stilizált szívhez hasonló dísz elég gyakori a középkori ornamentika minden ágában.¹⁰ A stilizált levelekből, növényi indákból vagy összefonódott nyakú sarkányokból álló motívum öncélú díszítő jellegét könnyű felismerni. — *Királyi jegyzőink* kelléktárában is megtaláljuk a két végén befelé hajló *V* betűt vagy szívet ábrázoló díszítményt. Előfordul pl. IV. BÉLA 1243. január 29-én kelt oklevelének invocációjában az *I* iniciálé baloldali díszei között,¹¹ IV. BÉLA 1258. március 9-én kelt oklevelén (MODL. 470) a *B* iniciálé két öblében, V. ISTVÁN 1270-ben kelt oklevelén (MODL. 610) az *S* kezdőbetű alsó és felső öblében, MIKLÓS nádor 1285. június 16-án kelt oklevelén a *Q* kezdőbetű belsejében két példányban stb.¹² Rajzolónk néhány mesteri vonással tűzből sértetlenül kiemelkedő könyvvé alakította át ezt a gyakori motívumot. Mivel nagyon fontosnak tartotta, azért a *P* iniciálé díszítményhalmazának középpontjába helyezte. Élénk vörös színével, hajszálpontos rajzával különös élességgel emelkedik ki az eredeti kéziratból.

A *könyv mint jelkép* nagyon gyakori a keresztény ikonográfiában, különösen a szentek ismertetőjegyei között. DOYÉ művében több mint 30 esetben szerepel az apostolok, egyháztanítók, rendalapítók, hittudósok és bölcselők jelképei között.¹³ Rendszerint az egyik kezükben tartják a zárt vagy nyitott könyvet, melynek fedelén vagy kinyitott lapjain néha cím vagy jelmondat olvasható. *A tűzből sértetlenül kirepülő könyv viszont csak Szent DOMONKOSnak, a domonkosrend alapítójának jelképei között szerepel, és tűzpróba néven ismeretes.* Két ilyen eset található DOMONKOS legendájában a dél-franciaországi eretnekviták során: az első Fanjaux-ban (1205), a másik Montrealban (1207). A bírálók nem tudták eldönteni, hogy ki a győztes. Ezért, írja a legenda, istenítülethez folyamodtak: tűzbe dobták a vitatkozók érveit tartalmazó libellusokat, azaz könyvecskéket. Az eretnekeké azonnal elhamvadt, míg DOMONKOSÉ sértetlen maradt, és messzire kirepült a lángok közül. Ezt még kétszer megismételték, de mindig ugyanaz volt az eredmény. A források közül Boldog JORDANUS csak a fanjaux-i, Petrus VALLIS Sernensis, HUBERTUS

¹⁰ Vö. LAMPRECHT K.: *Initial-Ornamentik des VIII. bis XIII. Jahrhunderts*. Leipzig 1882. 25., 28., 30—31., 42. tábla. HEIDELOFF, Carl: *Ornamentik des Mittelalters*. Nürnberg, é. n. Vö. az V. füzet 2. táblájának a) és d) ábráját.

¹¹ A teljes oklevél hasonmását lásd HAJNAL, STEPHAN: *Vergleichende Schriftproben zur Entwicklung und Verbreitung der Schrift im XII—XIII. Jahrhundert*. Bp. 1943. 19. tábla.

¹² Hasonmását közli SZABÓ Károly: *Kun László*. Bp. 1886. 126. l.

¹³ DOYÉ, Franz von Sales: *Heilige und Selige der römisch-katholischen Kirche, deren Erkennungszeichen, Patronate und lebensgeschichtliche Bemerkungen*. Leipzig, 1929. I. a *Buch* címszót a II. köt. végén levő attributum-jegyzékben, 858—859. l.

és Nicolaus TRIVETTUS csak a montreali esetet írják le, míg THEODORICUS DE APOLDA mind a kettőt felvette nagy legendájába.¹⁴

Rajzolónk mindkét eset lényeges elemeit iparkodott rögzíteni. A montreali tűzpróba leírói ugyanis nem „libellus”-t, hanem „scedula”-t vagy „cartula”-t említenek, amely csak kis ideig maradt a tűzben. Rajzunkon is csak egy vékony kéziratok könyvecske van ábrázolva, mely lebegni látszik egy másik, elégezt kézirat felett. Mivel DOMONKOS *kultusza* csak a szenttéavatása (1234. július 3.) után kezdett kibontakozni, rajzunk sem keletkezhetett e dátum előtt. Életrajzai, legendái¹⁵ egy kivételével mind 1234 után keletkeztek. Ez azért fontos, mert *ikonográfiájának*¹⁶ és *jelképeinek forrásai a rendi szájhagyomány mellett elsősorban a legendák.*

Képeiről majdnem sohasem hiányzik a könyv. Rendszerint a bal kezében tartja. Ha nyitva van, akkor jelmondat is van rajta. A rajzunkon szereplő tűzből kirepülő könyvvel eddig csak a képszerű, főként a ciklikus ábrázolásokon találkoztunk, mert a domonkos kéziratok lineáris rajzai még nincsenek feldolgozva, s így nem lehet hozzájuk férni. A *szent életét ábrázoló képsorozatok* közül DOMONKOS *márvány síremléke* az első. A bolognai San Domenico templom külön kápolnájában van. 1266 körül kezdték kifaragni Niccola PISANO és FRA GUGLIELMO domonkos művészek. A tűzpróbát a szarkofág elülső részének jobboldali domborműve mozgalmas jelenetben mutatja be. A két vitalkozó csoport között jól látható a tűz, benne kígyózó lángok között ég az eretnekek libellusa, míg DOMONKOSÉ 160°-os szögben kinyitva, sértetlenül magasán kirepül a lángok közül.¹⁷ Francesco TRAINI Domonkos-ciklusán (Pisa, Santa Caterina, 1345) a baloldali tábla alsó sorának második képe ugyanezt ábrázolja. A 150°-os szögben nyitott könyv kiemelkedik a lángokból. Lapjain a sorok jól láthatók.¹⁸ Jól későbbi FRA ANGELICO ciklusának képe a cortonai San Domenico templom egyik oltárképének predelláján (1450 körül). A kép

¹⁴ Vö. *Acta sanctorum* Augusti, tomus I. Venetiis, 1750. 400—401., 560., 569.. 572. 1. Itt csak Boldog JORDANUS 1233 előtt írt legendájának I. fejezetéből közöljük a rajzunkra vonatkozó részletet (uo. 547—548. l., numerus 20): „Contigit autem apud Fanum Jovis (= Fanjoux) celebrem quamdam disputationem institui, ad quam convocati sunt tam fidelium, quam infidelium plurima multitudo. — Cumque multa verborum disceptatione ad alteram partem arbitri venire non possent, tandem incidit eis consilium, ut libellos utrosque flammis injicerent: et si quem illorum non comburi contingeret, ille veram fidem procul dubio contineret. Accensus igitur est ignis magnus, utrumque librum incijunt: liber haereticorum confestim uritur; alter autem, quem conscripsit vir Dei Dominicus, non solum permansit illaesus, sed et de flammis palam omnibus in longinquum exsiliiit: iterum reiectus et tertio, totiesque resiliens monstravit fidei veritatem...” (A legendarészletekben a kiemelések tölünk.)

¹⁵ A tanulmányunk szempontjából fontos XIII. századi Domonkos-legendákat a következők írták: Boldog JORDANUS 1233 előtt, CONSTANTINUS URBEVETANUS vagy MEDICES 1242—1247 között, BARTHOLOMAEUS TRIDENTINUS 1234—1251 között, HUBERTUS 1254 előtt, THEODORICUS DE APOLDA 1288—1297 között. Szövegük a köv. művekben: *Acta Sanctorum* Augusti, tomus I. QUETIF J.—ECHARD J.: *Scriptores Ordinis Praedicatorum recensiti*. I. köt. Párizs, 1719. MAMACHI P.: *Annales Ordinis Praedicatorum*. I. köt. Roma, 1756. Legtöbb legendának, sajnos, nincs modern kritikai szövegkiadása.

¹⁶ Vö. NIEUWBARN M. C.: *Die Verherrlichung des heiligen Dominikus in der Kunst*. München—Gladbach, 1906. KÜNSTLE, Karl: *Ikonographie der Heiligen*. Freiburg i. Br. 1926. 182—186. l. DOYÉ i. m. I. köt. 276—277. l. DOYÉ szerint DOMONKOS leggyakoribb jelképei a következők: 1. A szent mellett *kutya* van, amely *fáklyát visz a szájában*. 2. *Földgömb* van mellette, *melyet a kutya szájában levő fáklya felgyújt vagy megvilágít*. 3. *Könyv*. 4. *Liliom*. 5. *Veréb*. 6. *Galamb*. 7. *Madár*. 8. *Csillag*. Ritkábban előforduló jelképei: 9. *Méhek* rajzanak az újszülött DOMONKOS szája körül. 10. *Lábai* előtt egy *halott ifjú* fekszik, akit feltámaszt. 11. *Gyertyát tartó ördög*. Az idézett művek inkább Szent DOMONKOS művészi kivitelű képeire, szobraira és életének ciklikus ábrázolásaira vetik a súlyt.

¹⁷ Hasonmását lásd NIEUWBARN i. m. 3. tábla. KÜNSTLE i. m. 184. l. HORVÁTH Sándor: *A Szent Domonkos-rend múltjából és jelenéből*. Bp. 1916. 271. l. (Alább mindig *Domonkos-émlékkönyv* címmel idézzük e művet.)

¹⁸ Hasonmását lásd NIEUWBARN i. m. 7. tábla.

bal felén DOMONKOS átadja a könyvet istenítéletet követelő ellenfelének, jobb felén pedig a könyv a körülállók nagy meglepetésére kiugrik a lángok közül.¹⁹

Mivel a tűzpróba jelenetét nehéz volt ábrázolni, Szent DOMONKOS képein, szobrain, rendje címerein *megelégedtek az egyszerű könyvvel* és mellette más DOMONKOS-jelképekkel. ANONYMUS P iniciáléjának lineáris rajza a tűzből kirepülő könyv ábrázolásának egyik legkorábbi, bravúros megoldása. A nyitott könyv V alakú profilja egyben a *domonkosrend* „Veritas” *jelszavának kezdőbetűjére* utal, ami a rend későbbi címereiben is szerepel. Egy másik DOMONKOS-motívummal való kapcsolatáról a 9. pontban bővebben szólnunk.

2. Liliom

A P kezdőbetű botszerű meghosszabbításából balfelé egy *stilizált liliom* nyúlik ki. Színe vörös, rajza éles és határozott.²⁰ A liliom-motívum nagyon gyakori az ornamentika minden ágában. A szentek attribútumai között több mint 40 esetben találkozunk vele, akár egyedül, akár más jelképekkel együtt. A szent szüzi tisztaságát vagy szeplőtelen életét jelképezik vele.²¹ DOMONKOS attribútumai között is szerepel, rendszerint a könyvvel és a csillaggal együtt. *Ez a három a legállandóbb a DOMONKOS-jelképek között.* Képein a liliom inkább természetes formában szerepel, míg a stilizált liliomot a domonkos miniatúrafestők kedvelik, hogy vele és más DOMONKOS-jelképekkel együtt rendi hovatartozásukat jelezzék.²² II. ANDRÁSTÓL RÓBERT KÁROLYIG 17 *királyi oklevélen* találkozunk a liliom-motívummal, rendszerint más DOMONKOS-jelképek kíséretében.²³

Mint DOMONKOS többi ismertetőjegyének, a liliomnak is *az életrajzok a forrásai.* Valamennyi elmondja, hogy a szent halála (1221. aug. 6., Bologna) előtt összehívta bizalmasabb rendtársait, és sok pap füle hallatára meggyóna bűneit VENTURA testvérnek, a bolognai rendház perjelének. Majd ünnepélyesen kijelentette, hogy Isten kegyelméből *egész életén át megőrizte szüzességét.* Ugyanezt vallják róla 1233-ban eskü alatt a szenttéavatási per tanúi is.²⁴ Ettől kezdve a liliom DOMONKOS egyik legfontosabb jelképe lesz, s rendje spanyol eredetű és római hagyományú *címerein* egyaránt szerephez jut.²⁵

¹⁹ Hasonmását lásd *Domonkos-émlékönyv*, 222. l.

²⁰ L. I. tábla, 15—25 × 78—84 mm. Nagyításban: III. tábla, 1. kép.

²¹ Vö. Doyé i. m. II. köt. 874—875. l. a *Lilie* és *Lilien* címszók, továbbá I. köt. 277. l. a *Dominicus* címszó alatt.

²² Pl. FRANCESCO TRAINI 1345-ből való oltárképe (NIEUWBARN i. m. 7. tábla) és FRA BENEDETTO iniciáléja a XV. század első feléből (VIII. tábla, 1. kép) számos más régi és új DOMONKOS-képpel együtt. Ezekon majdnem mindig szerepel a liliom. Hasonmásaik NIEUWBARN 32 képtábláján mind megtalálhatók.

²³ Így pl. II. ANDRÁS 1233. okt. 1. (MODL. 99 838): liliom, csillagok, lángsugarak, mustárnövény magvakkal (BATTHYÁNY—STRATTMANN-család levéltára, Körmen). — IV. BÉLA 1244. febr. 10. (MODL. 99 842): liliom, csillag, lángsomó, sárkányszerű állat a B iniciálé belsejében (uo.). — IV. BÉLA 1269. okt. 30.: öt stilizált liliom, lángokat lövellő kirajzolt kutyafej, világtérkép sémája (Pannonhalma, Rendi levéltár, N° 290). — V. ISTVÁN 1270. jún. 19. (MODL. 99 854): 6 liliom, stilizált kutyaszájak, lángok (BATTHYÁNY—STRATTMANN-család levéltára, Körmen). — IV. LÁSZLÓ 1276: két liliom, csillagok, lángok, stilizált kutyaszájak (Veszprémi káptalan magánlevéltára, Karos 1. sz.). — RÓBERT KÁROLY 1324. febr. 22.: stilizált liliom, lángok (Veszprémi káptalan országos levéltára. Armales N° 23) stb.

²⁴ A vonatkozó legendarészleteket lásd *Acta sanctorum* Augusti, I. köt. 546., 555., 567., 600., 612., 628., 633., 635—636., 638., 642—643. l.

²⁵ A két címertípus hasonmását l. a VII. tábla 3. és 4. képén. A domonkos címerek-ről és emblémákról vö. HAUPTMANN, Felix: *Das Dominikanerwappen*. Róma, 1925.

3. Csillag világtérképpel

A *P* függőleges szárának bal oldalához fölül és alul egy-egy szarvával fölfelé álló *holdsarló* van illesztve. A felső fehér, az alsó vörös.²⁶ Mindkettőnek *sugárköre*, szférája is van, melyet félköröcskékből formált csipkés vonal határol.²⁷ A felsőből vörös színű, balra hajló *sugarak* áramlanak egy *tojásdad alakú és kockás vonalazású síkidomra*. Ugyanígy az alsóból is, de ennek sugarai jobbfelé hajolnak, és elkerülik az alsó, keskenyebb kockás síkidomot.²⁸ A két kockás síkidom jobbfelé hajló felső végét elfedik a holdsarlók sugárkörei.

A sugarakat kibocsátó csillag, a különféle vonalazású és alakú síkidomok kedvelt motívumai a középkori díszítőművészetnek. Találkozunk velük az épületek díszítményein, a könyvek és oklevelek iniciáléin stb. Szerepük legtöbbször csak díszítő jellegű.²⁹ A sugarakat kibocsátó csillag és a kockás vonalazású tojásdad síkidom együttes alkalmazás, vagy lángokat lövellő kutyafejjel való kombinálása azonban már *jelképes értelemre utal*. Így pl. IV. BÉLA 1249. nov. 28-án kelt oklevelén,³⁰ a *B* kezdőbetű bal felső sarkában megtaláljuk a sugarakat kibocsátó csillagot, mellette, fölötte és a *B* alsó öblében a két vonalazott tojásdad idomot három változatban is. A *B* bal alsó sarkában kívül stilizált kutyafej látható. A csillag által megvilágított vagy lángoktól körülnyaldosott tojásdad idomok az egész világot jelentik. Természetesen nem a földgömbbel ábrázolt újkori világkép, hanem a középkorban általánosan használt *tojásdad vagy kör alakú világtérkép, az ún. „mappa mundi” lebegett a rajzoló szeme előtt*. Annak is olyan típusa, amely az északi és a déli féltéket külön-külön, egy-egy tojásdad alakú síkidommal ábrázolja. LAMBERT st. omeri kanonok 1120 körül irt *Liber Floridus* című művének wolffenbütteli és párizsi kézírataiban például ilyen világtérkép található.³¹ Baloldali ovális része az északi féltéket ábrázolja az akkor ismert három világrész, Európa, Ázsia és Afrika sematikus rajzával. A jobboldali ovális rész a déli féltéke jelképe. Ez teljesen üres, vagy az a szöveg olvasható rajta, hogy az egyenlítői zóna forrósága miatt ez a földrész teljesen hozzáférhetetlen. Az említett 1249-ből való oklevelén három példányban is szerepel ez a világtérkép-típus, de sematizált formában. Későbbi okleveleken többször találkozunk vele. Még érdekesebb IV. BÉLA 1269. okt. 30-án kelt oklevele.³² Itt a *B* kezdőbetű közepéből egy szépen kirajzolt kutyafej nyúlik ki jobb felé. Nyitott szájából lángsugarakat lövell a *Béla* szó *e* betűje felé, amely egy *sematizált T-térképet* ábrázol, tehát a földkerességet jelképezi. A középkor nagyon kedvelte ezeket az alig néhány cm átmérőjű apró világtérképeket, melyek — rendszerint iniciálékon — egy kör belsejében elhelyezett *T* betű segítségével az akkor ismert három világrészt szemléltették. A *T* vízszintes vonala fölött levő körszelet Ázsiát, a függőleges vonalától balra eső Európát, a jobbra eső pedig Afrikát jelképezte.³³ V. ISTVÁN, MÁRIA királyné, KUN ERZSÉBET, IV. LÁSZLÓ, III. ANDRÁS, RÓBERT KÁROLY, egyes káptalanok és főurak *oklevelein* több mint száz esetben találkoztunk eddig a sugarakat szóró csillaggal, a kutyafejjel, a sematizált világtérkép különféle típusaival és azok kombinációjával.

A csillag a szentek jelképei között is gyakran szerepel,³⁴ de *világtérképpel, később pedig földgömbbel kapcsolatosan csak Szent DOMONKOS ikonográfiájában*

²⁶ Lásd I. tábla, 19—24 × 21—26 mm és 17—24 × 56—64 mm. Nagyításban: II. tábla, 2. és 3. kép.

²⁷ I. tábla, 18—24 × 23—32 mm és 17—25 × 56—68 mm.

²⁸ I. tábla, 15—21 × 25—33 mm és 14—20 × 63—69 mm.

²⁹ Vö. pl. LAMPRECHT i. m. 42. táblájával. HAJNAL István: *Írástörténet az írásbeliség feljúlulása korából*. Bp. 1921. 54. és 56. l. a mienkhez hasonló XIII. század végi francia oklevél-iniciálékat közöl öncélú díszekkel.

³⁰ Nagyított hasonmását a VI. tábla 1. képen közöljük.

³¹ Kicsinyített hasonmásait lásd a VIII. tábla 2. és 3. képen MILLER Konrad: *Mappaemundi. Die ältesten Weltkarten*. III. Heft: Die kleineren Weltkarten. Stuttgart, 1895. 46. l. és a melléklet IV. táblája nyomán.

³² Nagyított hasonmását lásd a VI. tábla 2. képen. A VII. tábla 2. képen V. ISTVÁN 1272. júl. 13-án kelt oklevele *S* kezdőbetűjénck felső öblében csillagot látunk világtérképpel.

³³ Vö. MILLER i. m. III. Heft 116—122. lapjain a *Die T-Karten* című fejezetet.

³⁴ Vö. DOYÉ i. m. I. kőt. 93., 277. l., II. kőt. 76., 371., 586. l.

fordul elő. Jelentését DOMONKOS életrajzaiban találjuk meg. HUMBERTUS 1254 előtt írt legendája 4. fejezetében elmondja, hogy DOMONKOS keresztanyja egy csillagot látott a kised homlokán, mely fényével az egész földkerekséget megvilágította.³⁵ A többi életrajzról ugyanezt mondja, kivéve JORDANUST (1233 előtt), aki a gyermek édesanyjának tulajdonítja a látomást, és a csillag helyett holdat említ műve legrégebb, osmai kéziratában.³⁶ E csodás előjel alapján, amely DOMONKOS és rendje hittérítő és hithirdető tevékenységét jövendőli meg, a földkerekséget besugárzó csillag Szent DOMONKOS egyik legismertebb jelképe lett. A mellén, homlokán vagy a feje fölött ragyogó nyolcágú ezüstcsillagot majdnem minden művészi ábrázolásán megtaláljuk.³⁷ A rend címereibe is felvették, sőt a XVII. századtól kezdve a római hagyományú címer alsó részében feltűnik a vörös könyvön ülő kutya is. Szájában égő fáklját, jobb mellső lábával pedig kék színű földgömböt tart, melyet a középkori T-térképek maradványaként egy T alakú bronz három részre oszt.³⁸

A fentiek alapján kétségtelen, hogy az Anonymus-kézirat és az ismertetett királyi oklevelek jelképei is DOMONKOS csillagára vonatkoznak. A legenda szerint a szent homlokán ragyogó csillag az egész világot bevilágítja. Az ókortól örökölt tévhit alapján a középkor embere szilárdan meg volt arról győződve, hogy a déli félteke, az „inferior hemisphaerium” szárazföldje a forró égő (torrida zona) miatt teljesen hozzáférhetetlen. Hogy ezt szemléltethesse, rajzolónk kénytelen megkettőzni a P iniciálén a csillag- és földmotívumot. A kissé jobbra hajló felső kockás idom az északi földgömböt ábrázolja, melyet a fehér fényű csillag sugarai akadály nélkül elérnek. Ez világos célzás a domonkos hittérítők sikereire Európában, Ázsiában és Afrika északi részében a XIII. század folyamán. A valamivel kisebb alsó kockás rajzú idom az akkor még ismeretlen déli félgömböt, az „inferius hemisphaerium”-ot ábrázolja, melyet a fölötte levő vörös fényű csillag sugarai nem érhetnek el, ezért jobb felé kitérnek. Az a tény, hogy rajzolónk a déli féltekét ugyanúgy zónákra osztja, mint az északit, arra utal, hogy már ismerte a szintén domonkos tudós, ALBERTUS MAGNUS tanításait, aki az arab ALBUMASAR és követői műveire támaszkodva, a párizsi és a kölni egyetemen 1245—1279 között tartott előadásaiban az egész középkor tudományos közvéleményével szembeszállva nyíltan hirdeti, hogy a föld gömbölyű, és hogy az alsó féltekén is laknak emberek, mert az ugyanolyan zónákra és klímákra oszlik, mint a felső.³⁹ Kár, hogy ez a forradalmian új világfelfogás a XV. század derekáig nem tudott általános érvényre jutni.⁴⁰

³⁵ „Videbatur siquidem illi matri ejus spirituali puer Dominicus quasi stellam gerens in fronte, quae totam terram suo lumine perlustrabat: quo dabatur intelligi, quod dandus foret quandoque in lucem gentium, illuminare his, qui in tenebris et in umbra mortis sedent. . .” Vö. *Acta Sanctorum* Augusti, I. köt. 387. l.

³⁶ „Denique matri suae in visicne monstratus est velut habens lunam in fronte. . .” Uo. 546. l., 1. fejezet, 6. rész.

³⁷ Lásd NIEUWBARN i. m. képtábláit, továbbá KÜNSTLE i. m. 186. l.

³⁸ Vö. HAUPTMANN Félix i. m. A címerek hasonmásait a VII. tábla 3. és 4. képén közöljük.

³⁹ „. . . Si igitur dictis viris, qui valde probati sunt in philosophia, consentiamus, tunc dicemus inferius hemisphaerium omnino dividi, sicut superius divisum est, et habere regiones inhabitabiles propter frigus, et inhabitabiles propter calorem, et regionem habitabilem distinguere per climata, sicut nostra distincta est.” Vö. ALBERTI Magni *Opera omnia*. Ed. Augustus BORGNET. Lutetiae Parisiorum 1890—99. Idézetünk a IX. kötet 552. lapjáról, a *De natura locorum* című mű I. tractatusának *De natura et dispositione inferioris hemisphaerii* című XII. fejezetéből való.

⁴⁰ Vö. KIMBLE G. H. T.: *Geography in the Middle Ages*. London, 1938. 205—220. l.

ANONYMUS rajza is arra utal, hogy a déli félteke feltételezett, de az északnál valamivel kisebbnek vélt szárazföldje egyelőre elérhetetlen. A két féltekét rajzolónk pontosan keleteli: a két csillag sugárköre ugyanis elfödi a féltekék felső, tehát legkeletibb csúcsát. A középkori felfogás szerint itt van a földi paradicsom szigete, Ádám és Éva lakóhelye, a négy főfolyó forrása. Halandó ember nem láthatja, mert hatalmas falak vagy magas hegyek övezik, s az ott felkelő nap lángfallal zárja el a kíváncsi tekintetek elől.⁴¹

4. Kutya fáklyával és világtérképpel

Az előbbi jelképpel szorosan összefügg a két világtérkép között, a P kezdőbetű függőleges szárának bal oldalából kinyúló *stilizált kutyaszáj*, mely *fáklyát* tart a fogai között.⁴² A keresztény ikonográfiában több esetben szerepel a kutya mint az éberség jelképe, a *fáklya hozzátétele* azonban Szent DOMONKOS sajátos és talán legismertebb ismertetőjegyévé teszi.⁴³ Alapja édesanyjának látomása a fiú foganása előtt. Egy kutyát látott a méhében, melynek szájában égő fáklya volt. Megtudta, hogy fia ezzel a fáklyával egykor az egész világot fel fogja gyújtani. Az álmot az összes életrajzírók közlik, és különféle magyarázatokat fűznek jelképeihez.⁴⁴ A fáklya az izzó szeretetet jelenti, mellyel az apostoli lelkű férfiú az egész világot meg akarja nyerni Istennek. E hagyomány jelképes magyarázata már DOMONKOS Fra Constantino d'ORVIETO által írt augusztus 4-i miséjének (1258) sequentiájában feltűnik. A néplegendában is előfordul, s hamarosan mindenütt elterjed. DANTE is megörökítette a *Paradiso* XII. énekében. Mivel a középkor szerette a szójátékokat, azért a *dominican* (domonkosok) szót összefüggésbe hozták a *Domini canes* (az Úr kutyái) kifejezéssel. Így magyarázta már Giovanni BALBI, DANTE egyik tanítómestere is.⁴⁵

A szájában fáklyát hordozó és azzal a világot felgyújtó kutya könnyen érthető, ábrázolható és kizárólagos jelképnek bizonyult. Elsősorban természetesen a domonkos művészek karolták fel, de mások is sűrűn használták. Képszerű és vonalas rajzú ábrázolásainak száma igen nagy: már a XIII. század első felében feltűnik, s attól kezdve egyre inkább szaporodik. A XVII. század óta a domonkosrend római hagyományú címerében is központi helyet foglal el. A képszerű ábrázolásokon Szent DOMONKOS mellett legtöbbször ott találjuk a szájában égő fáklyát tartó fehér-fekete színű kutyát. Így pl. Francesco TRAINI domonkos festő *Szent Domonkos születése* című képén (1345, Pisa) DOMONKOS édesanyja a háttérben levő ágyon fekszik. A takaró fölött egy fehér-fekete foltos kutya ül. A szájából függőlegesen fölfelé irányuló fáklya lángja a kazettás mennyezetet nyaldossa.

⁴¹ Így ábrázolja pl. a középkor két leghíresebb „mappa mundi”-ja, a *Hereford-és az Ebstorf-térkép* is. Vö. MILLER i. m. IV. Heft: *Die Herefordkarte*. Stuttgart, 1896. 8. l. és V. Heft: *Die Ebstorkarte*. Stuttgart, 1896. 7—8. l.

⁴² Lásd I. tábla, 14—24 × 41—50 mm; nagyításban pedig a III. tábla 3. képén.

⁴³ Vö. DOYÉ i. m. I. köt. 129 (Clairvauxi Szent BERNÁT: ugató kutya), 276 (Szent DOMONKOS: kutya égő fáklyával a szájában, mely a földgömböt megvilágítja), 757 (Cortonai Szent MARGIT: urához ragaszkodó kutya). II. kötet, 254. l. (Szent RÓKUS: kutya kenyérral a szájában) stb. A kutya mint kísérő gyakori a pázsztorszenteknél. Az ugató kutya sok esetben az ördögöt jelenti.

⁴⁴ CONSTANTINUS URBEVETANUS pl. így írja le: „Cujus mater priusquam ipsum conciperet, . . . vidit in somnis se catulum gestantem in utero ardentem faculam bajulantem in ore, qui egressus ex utero totam mundi faciem inflammabat. In quo quid daretur intelligi, nemo qui Praedicatorum in catulo, in ardente vero faacula divinum eloquium sacra attestante scriptura designari recordatur, ignorat.” (QUETIF—ECHARD i. m. I. köt. 25. l., 1. pont.)

⁴⁵ Vö. NIEUWBARN i. m. 12. l.

Az előtérben már az újszülött DOMONKOST mosdatja egy asszony.⁴⁶ FRA BENEDETTO híres domonkos miniatúrafestő (1386—1448) a firenzei San Marco Múzeumban őrzött domonkos misekönyvben az augusztus 4-i mise iniciáléját már egész jelképsorozattal vette körül. Az *I* kezdőbetű fölött Szent DOMONKOST látjuk dicsfényben. Baljában nyitott könyv, jobbában *liliom*, feje fölött *csillag*, mellette 4—4 *angyal*, lába mellett jobbról fehér-fekete színű *kutya*, szájában égő *fáklyával*, a kutyától balra és jobbra *rókák*, *gyíkok*, *kígyók*, *sárkányok* és *madárhoz hasonló szörnyállatok* vannak stb. Ez utóbbiak mind a gonosz lelket jelképezik. Az *I* törzse *létrához* hasonlóan van kiképezve. A kép bal szélét stilizált *liliomokból* összeállított oldalléc keretezi.⁴⁷ Nagyon szép a *kölmi városi levéltár XIII. század végi MS. theol. 365. jelzésű kódexének N kezdőbetűje* is. Ferde keresztzárát egy teljesen kirajzolt vadászkutya alkotja. Az *N* két függőleges szára 1—1 fáklyát ábrázol, melyek közül a baloldalt a kutya tartja a szájában.⁴⁸ Az Országos Széchényi Könyvtár „Codex latinus medii aevi. N° 45” jelzésű, Gerhardus de FRACHETO *Vitae fratrum* című művét tartalmazó XIII. század végi domonkos kéziratának 1a levelén a franciás ízlésű szép színes *S* iniciálé két függőleges irányú nyúlványa végén 1—1 fekete színű, kockás vonalazású, tojásdad idom látható, melyekre kétoldalt piros sugarak ömlenek. A 28a levelén az *I* kezdőbetű felett hasonló idom van sok lángnyelvvvel. A 70a levelén a szép színes *Q* betűkön csillagok, sugarak, lángok tömege jelenik meg, és a stilizált kutyaszáj is feltűnik. Petrus LOMBARDUS *Commentarius in secundum librum sententiarum* c. művének a XIV. század elején a sárospataki domonkosok könyvrő műhelyében készült másolatán pedig már csak egy miniatúr kutyafej céloz a másoló domonkos voltára, a kézirat egyetlen dísze, a *Q* iniciálé alsó oldallécszerű meghosszabbításának felfelé kunkorodó tuskés végén.⁴⁹

II. ANDRÁSTÓL RÓBERT KÁROLYIG több mint 140 királyi, királynéi és más *oklevél iniciáléin* talákoztunk eddig a stilizált kutyafej, világtérkép és lángnyelvek különféle változataival és más Domonkos-jelképekkel (csillag, liliom stb.) való kombinációival. Mivel az eddig gyűjtött és még kiegészíthető anyag *perdöntő fontosságú ANONYMUS személyének meghatározásához*, hiszen a mű előszavában „quondam bone memorie gloriossimi bele regis Hungarie notarius”-nak nevezi magát, azért itt csak néhány érdekesebb példát említünk, a teljes anyag feldolgozását pedig külön tanulmányban tesszük közzé. *A királyi kancellária domonkos notáriusai legtöbb esetben az oklevelek kezdőbetűinek díszítményei közé rejtett Domonkos-jelképekkel céloznak kiletükre*, míg a többi notáriusnál a rajzok sohasem célzatosak, hanem kizárólag díszítő jellegűek. A Domonkos-jelképek rendszerint stilizált formában jelennek meg. Van azonban néhány erősen hangsúlyozott, tökéletesen kirajzolt példa, amely a többit is megvilágítja. Így pl. IV. BÉLA 1269. október 30-án kelt oklevelén a *B* két öble közti bemélyedésből szépen megrajzolt kutyafej emelkedik ki jobb felé. Látjuk a nyakörvét, a füleit, kítátott szájában az alsó és felső fogakat, a szájból előtörő négyágú lángcsomót, amely a stilizált középkori T-térképet ábrázoló *E* betű felé irányul. A *B* öbleiben 1—1 csillagot látunk sugárkörrrel, külső és belső kerületéből pedig 5 stilizált liliom nyúlik ki bal felé.⁵⁰ IV. BÉLA MODL. 676. számú oklevelének (1269. dec. 21.) *B* kezdőbetűjén hasonlóan szép, kirajzolt, lángokat szóró kutyafejrel találkozunk. Egyszerű kutyafej, több sugarat szóró csillag és stilizált kétrészes világtérkép, sok láng van IV. BÉLA 1249. november 28-án kelt oklevelén, melyről a 3. pontban már szóltunk. Sok esetben nincs is kutyaszáj, hanem a király nevének kezdőbetűjét jelentő *B*, *S*, *L*, *A*, *K* betűk közepéből, szájszerűen szétnyíló felső vagy alsó végéből, esetleg több irányból lövell ki a láng vagy lángcsomó, felül és baloldalt mint-

⁴⁶ Uo., 7. tábla, baloldali rész, felső sor, 1. kép.

⁴⁷ VIII. tábla, 1. kép.

⁴⁸ Vö. LAMPRECHT i. m. 38. tábla, b) ábra.

⁴⁹ A kezdőbetű hasonmását közli BERKOVITS Ilona: *Kolostori kódexfestészetünk a XIV. században*. Magy. Könyvszle. 1943. I. tábla, 1. kép.

⁵⁰ Nagyított hasonmását lásd a VI. tábla 2. képén.

egy keretbe az oklevél sorait. V. ISTVÁN egyik 1270-ből való oklevelének (MODL. 610) *S* iniciáléján viszont 10 apró kirajzolt kutyafejet látunk, de fákyla nélkül.⁵¹ A fákyás kutyaszajak, a hatalmas lángnyelvek IV. LÁSZLÓ okleveleinek iniciáléin szinte uralkodni látszanak. A rajzolók halmozzák a Domonkos-jelképeket. A MODL. 718. számú oklevél *L* iniciáléján 8—10 stilizált fákyás kutyaszáját is találunk.⁵² Ehhez hasonló még sok van.

ANONYMUS rajza a fákyás kutya-motívum legrégebbi ábrázolásai közé tartozik. Erősen stilizált, csak a legszükségesebb vonások vannak meg rajta. A fákyla vége fölfelé, az északi félteke jelképe felé hajlik. Ezzel világosan kifejezésre jut, hogy a domonkosok hithirdetése csak az északi féltekére szorítkozik.

5. Létra

Rajzunk felső holdsarlójának jobb csúcsától egy létra nyúlik lefelé. Öt alsó fokát világosan meg lehet különböztetni, míg a felsők beleolvadnak a hold sugaraiba.⁵³ A környező Domonkos-jelképekkel való szoros kapcsolata miatt itt is mélyebb értelmet kell feltételeznünk. A keresztény szimbolikában a létra a szent vértanúságának vagy az égbe való emelkedésének eszközét jelenti.⁵⁴ A domonkos festők és miniaturarajzolók is felhasználják. Értelmét Boldog JORDANUS 1233 előtt írt legendájában találjuk meg: DOMONKOS halálának órájában GUALA *brixeni domonkos perjelnek látomása volt*. Megnyílt az ég, és a tündöklő nyíláson át egy aranylétra ereszkedett le a földre. Felső végét az egyik oldalon Jézus Krisztus, a másikon pedig Szűz Mária tartotta. Alsó végére egy széket helyeztek, melyen a perjel egy rendtársa ült. Arcát nem tudta felismerni, mert azt a csuklya — amint a domonkosrendi halottaknál szokás — teljesen elfödte. A létrát Jézus és Mária a halottal együtt felhúzták az égbe, s a tündöklő rés ismét bezárult. GUALA perjel kevéssel utóbb Bolognába utazott. Ott rendtársaitól megtudta, hogy rendjük alapítója éppen azon a napon és abban az órában halt meg, amikor a látomás történt.⁵⁵ JORDANUS GUALA személyes közlése alapján vette fel a látomást az életrajzba. A többi életrajzíró ugyanígy mondja el az esetet, legfeljebb két létrát vagy lépcsőt említ, melyeken zenélő és ujjongó angyalok jártak föl és alá.⁵⁶

A látomás művészi ábrázolásai közül megemlítjük Francesco TRAINI egyik képtábláját (1345 Pisa, Santa Caterina): az égből két létra ereszkedik alá, lent a halott DOMONKOS fekszik, egy trónszéken ismét őt látjuk ülni. A létrák közé tett trónszéket angyalok emelik fel az égbe. A jobboldali ház emeletén az alvó GUALA perjel látszik ágyán fekve.⁵⁷ FRA BENEDETTO ismertetett (3. pont) XV. századi iniciáléján az *I* betű törzse létrának van kiképezve. Alján Szent FERENC és Szent DOMONKOS találkozását, fölötte pedig Szent DOMONKOS megdicsőülését ábrázolta a művész. Gerhardus De FRACHETO művének a 4. pontban említett kéziratában a 18b levél *D* iniciáléja függőlegesen megnyújtott öblében 36 fokos piros színű létrát látunk. Királyi okleveleinken is találunk néha a sugárkörrel körülvett egyszerű vagy kettős létrával, rendszerint más

⁵¹ Hasonmását lásd a VII. tábla 1. képén.

⁵² Az *L* kezdőbetű hasonmását l. SZABÓ Károly i. m. 125. l.

⁵³ Lásd I. tábla, 23—24 × 25—30 mm. Nagyításban a II. tábla 2. képén látható.

⁵⁴ Vö. DOYÉ i. m. I. köt. 117., 130., 314., 536., 577. l., II. köt. 114., 262. l.

⁵⁵ JORDANUS: *Vita S. Dominici*, IV. fejezet, 70. sz. Acta Sanctorum Augusti, I. köt. 555. l.

⁵⁶ BARTHOLOMAEUS TRIDENTINUS és THEODORICUS DE APOLDA legendájának idevágó részletei, uo. 561., 602. l.

⁵⁷ Hasonmását l. NIEUWBARN i. m. 7. tábla jobboldali részén a felső sor 2. képén.

Domonkos jelképekkel kapcsolatban (pl. IV. BÉLA 1249. nov. 28-án kelt oklevelének iniciálé-díszei között: VI. tábla, 1. kép). ANONYMUS *P* kezdőbetűjének rajzolója mesteri ügyességgel kapcsolta össze a létrát a csillaggal és az északi földgömböt jelképező sematikus világtérképpel. A *Domonkos halálára és megdicsőülésére való célzás* tehát bizonyosnak mondható.

6. Gyertyát tartó majom

Ha a *P* kezdőbetű félkörű részében levő és tűzből kirepülő könyvet jelképező rajzot 180°-kal elfordítjuk, egy *majomhoz hasonló szörnyállatot* látunk. Bozontos feje, szemöldöke, két fekete szeme, szőrös melle és lópatában végződő két lába jól megfigyelhető. Hosszú és merev karjai végén sajátosan stilizált mancsok vannak, melyek között *égő gyertyát* szorongat. A gyertya kissé keskenyedő felső vége, a csipkés vonallal határolt lángkör közepén *égő gyertyabél* észrevehetően elkülönül.⁵⁸ A lópata az ördögre utal, az *égő gyertya* és az *ördög* együttes alkalmazása pedig a keresztény szimbolika kedvelt motívumára, a *szolgálatra kényszerített ördögre* tereli a figyelmet.⁵⁹ Mivel az eddig meghatározott öt jelkép Szent DOMONKOS életével függ össze, a gyertyát tartó ördögről szintén ezt kell feltételeznünk, hiszen DOYÉ is felsorolja Szent DOMONKOS ritkább ismertetőjegyei között.⁶⁰ Az életrajzírók közül először THEODORICUS DE APOLDA közli a jelkép hátterét alkotó eseményt (1297) műve XIII. fejezetében: DOMONKOS egyszer Rómában, Szent Sixtus templomában szokása szerint éjfélig imádkozott. Majd leült a kolostor hálótermének ajtájába, és egy gyertya fényénél írni kezdett. Ekkor *az ördög majom képében hirtelen megjelent előtte*, fel-alá sétált, és arcát fintorgatva gúnyolni kezdte. DOMONKOS erre kezével intett neki; megparancsolta, hogy álljon mozdulatlanul, és *tartsa előtte az égő gyertyát*. Az ördög engedelmeskedett, de arcát továbbra is fintorgatta. Közben azonban a gyertya a körmére égett, sőt a mutatóujja is lángolni kezdett. Azonban *hiába jajgatott*, DOMONKOS parancsára addig kellett tartania a gyertyát, amíg *a mutatóujja tövig le nem égett*. Ekkor DOMONKOS vesszőjével erősen ráütött, és így szólt: „Távozz gonosz!” Az ütés úgy hangzott, mintha egy felfújt száraz tömlőre csapott volna. Az ördög erre felugrott a legközelebbi falra, és eltűnt. A hátrahagyott bűz azonban elárulta, hogy ki rejtőzik a majom képmása alatt.⁶¹

Az eddig megvizsgált kódexekben és oklevél-iniciálékon még nem talákoztam a gyertyás ördög ábrázolásával. Ez azt bizonyítja, hogy ritkább Domonkos-jelképről van szó. Feltűnő, hogy ezt a csodás történetet *először* THEODORICUS *legendája* említi. Ennek az az oka, hogy CAECILIA domonkos nővér *Miracula beati Dominici* című művecskéje, amely az esetet tartalmazza, 1288-ig a bolognai Szent ÁGNES domonkos apácakolostorban lappangott. Theodoricus MUNIO de Zamora általános rendfőnök (1285—1291) parancsára igyekezett minden élőszóbeli és írott hagyományt összegyűjteni Domonkos-életrajza számára. Tartományfőnöke, GERARDUS TEUTO 1288-ban a luccai egyetemes káptalanon járva, megszerezte számára és élőszóbeli közlésekkel kiegészítette Bolognában, az ottani Szent ÁGNES kolostorban akkor még élő

⁵⁸ Nagyított hasonmását l. a II. tábla 180°-kal elfordított 1. képén.

⁵⁹ Vö. KÜNSTLE Karl: *Ikographie der christlichen Kunst*. Freiburg i. Br. 1928. 254—264. l. DOERING O.—HARTIG M.: *Christliche Symbole*. 2. bőv. kiad. Freiburg i. Br. 1940. 99—103. l.

⁶⁰ DOYÉ i. m. I. köt. 277. l.

⁶¹ *Acta Sanctorum Augusti*, I. köt. 588. l., 147. sz.

84 éves CAECILIA nővér művét. CAECILIA ezt mint DOMONKOS római életének szemtanúja 1240 táján mondotta tollba az írástudó ANGELICA nővérnek.⁶² THEODORICUS az új anyagot beolvasztotta legendája végleges fogalmazásába. A korábbi legendákból hiányzó csodás esetek, a kétfejű óriásgyík, az égő gyertyát tartó majom, az égő oltárlámpát felborító veréb stb. mind CAECILIA nővér művéből valók. Csak THEODORICUS 1297-ben elkészült nagy legendája tette őket szélesebb körben ismeretessé. — ANONYMUS rajzolója pontosan ismerte a THEODORICUSnál leírt jelenet minden részletét. A sok szőr az állat testén majomra vall. A patás lábak az ördög jelképei. A fájdalmas arc kifejezés is találó. A gyertya lángja már tövig leégette a majom ujját, de a görcsösen befelé görbülő karmok továbbra is tartják a gyertyát. — Rajzolónk csak THEODORICUS legendájából meríthette ezt a motívumot. *Ezért ANONYMUS jelenleg ismert kézírata nem keletkezhetett 1297 előtt.*

7. Kétfejű óriásgyík

Ha a *P* kezdőbetűt 90°-kal balra fordítjuk, közvetlenül a tűzből kirepülő könyv motívuma alatt egy *sárkányhoz hasonló állatot* veszünk észre. Két stilizált feje van: a felső támadó állásban a *P* betű kerek részének aljához tapad, míg a másik a földön nyugszik. Az állat rövid teste és két csapdosó szárnya jól kivehető.⁶³ — A kétfejű óriásgyík vagy sárkány Szent DOMONKOS életének egyik nevezetes eseményét jelképezi, melyet ismét csak THEODORICUS legendájának XIII. fejezetében találunk meg. DOMONKOS egyszer több rendtársával együtt meglátogatta Rómában a nővérek kolostorát, és lelkesen prédikált az ördög cselvetéseiről. Ekkor hirtelen *megjelent előttük a sátán egy félelmetes kétfejű óriásgyík* alakjában, s ide-oda szaladgált a folyó partján, ahol ültek. *Farkát és egyik fejét villámgyorsan fölemelte és leengedte, mintha meg akarná támadni a nővéreket.* DOMONKOS azonnal felismerte, hogy kivel állnak szemben, s Isten iránti buzgalomtól eltelve, félelmet gerjesztő arccal rákiáltott: „Ellenség, ellenség!” Majd a nővérek felé fordulva így szólt: „Ne féljetek, nem árthat nektek!” Mivel néhány nővér már el akart menekülni, így szólt a szörnyeteghez: „Megparancsolom neked, ellensége az emberi nemnek, hogy tüstént vedd magad a folyóba!” Erre az mindenki szeme láttára a vízbe merült, s többé nem jött elő.⁶⁴

⁶² Modern kritikai kiadását lásd WALZ Angelo: *Die „Miracula beati Dominici“ der Schwester Caecilia*. Megjelent a *Miscellanea Pio Paschini* c. emlékkönyv I. kötetében, Róma, 1948. 296—326. l. Francia fordításban más domonkos-szövegekkel együtt VICAIRE, M. H.: *Saint Dominique de Caleruega d'après les documents du XIIIe siècle*. Paris, 1955. c. műben. THEODORICUS és GERARDUS provinciális szerepéről a mű napfényre hozásában bőven szól QUETIF—ECHARD i. m. I. köt. 450., 453—454. l.

⁶³ Lásd I. tábla, 28—39 × 36—49 mm. Nagyított hasonmását a III. tábla 2. képen közöljük.

⁶⁴ „Ingressus Vir sanctus cum pluribus Fratibus claustrum Sororum, ibidem praedicabat constanter de fallaciis inimici. Et ecce *asfuit sathan in specie lacertae nimis horribilis et deformis, habens duo capita, eratque magna valde*. Discurrens autem iuxta ripam, ubi sedebant, *caudam et unum de capitibus citissime elevabat et deponebat, impetum faciens in Sorores, acsi ipsas aggredi niteretur*. Pater vero sanctus agnoscens, quis esset, accensus contra eum zelo Dei, terribili aspectu agitans caput dixit: *Inimice, inimice! Et conversus ad Sorores ait: Nolite timere, quia vobis nocere non potest. Cumque prae nimio terrore jam aliquae surrexissent, ut fugerent, dixit illi: Praecipio tibi, humani generis inimice, ut statim te projicias in hanc aquam. Et mox, cunctis videntibus, immersit se aquae, et nusquam apparuit.*” (*Acta Sanctorum* Augusti, I. köt. 588. l. 145. pont.)

ANONYMUS *jelképes rajza* megfelel a fenti leírásnak. Az óriásgyík egyik stilizált feje a *P* betű kerek részében levő *D* betűt, DOMONKOS és rendje jelképét támadja, míg a másik stilizált fej a földön pihen. Az állat farkának gyors mozgását a két lebegő szárnyhoz hasonló végtag szemlélteti. — Ezt a motívumot a domonkos miniatúrafestők is felhasználták. *A kölni városi levéltár MS. theol. 245. jelzésű kéziratában* (XIII. század 2. fele) az egyik hatalmas *P* kezdőbetű függőleges szárán szépen megrajzolt kétszárnyú sárkány tekergőzik, míg a feje a *P* félkörű részét támadja, annak aljához tapad.⁶⁵ FRA BENEDETTO már említett iniciáléján is megtaláljuk a kétfejű óriásgyíkot az *I* betű fölött. Támadni igyekszik a megdicsőült szentet, de egyik feje sem éri el annak lábait.

8. Macskához hasonló szörnyeteg

A *P* kezdőbetű félkörű részének aljától jobbra, a szöveg 4. sorát kezdő „uenerabili” szó mellett egy *hatalmas macskához hasonló szörnyállatot* találunk. Feltűnő, hogy *háttal ül* felénk, és fölfelé kunkorodó farka a végén vastagodik. Erős teste, vastag és szőrös nyaka oroszlánt sejtet. A tőlünk elfordult stilizált fejből kinyúló görbe vonal az állat nyelvét jelenti. — Az oroszlán a keresztény ikonográfiában igen gyakran az *ördögöt* jelenti, aki „mint ordító oroszlán körüljár, keresvén, akit elnyeljen” (Pét. I, 5, 8). A hátát felénk fordító ülő oroszlán rejtett értelmét azonban ismét DOMONKOS életrajzaiban találjuk meg. HUMBERTUS legendája 44. fejezetében elmondja, hogy amikor DOMONKOS *1207 elején* Toulouse környékén térítgette az albi eretnekeket, egyszer *Fanjauxban is prédikált*. A beszéd után szokása szerint még egy ideig imádkozott a templomban. Ekkor kilenc fanjaux-i nemes asszony járult eléje, mondván: „Isten szolgálja, segíts rajtunk! Ha igaz az, amit ma prédikáltál, akkor elménket már régóta a tévedés szelleme homályosítja el. Ugyanis mindmáig hittünk azoknak, akiket ti eretnekeknek mondotok, mi pedig jó embereknek nevezünk. Most azonban kétségek közt vergődünk. Isten szolgálja, segíts nekünk! Kérd a te Uradat, Istenedet, hogy hitét nyilvánítsa ki előttünk, melyben élünk, halnunk és üdvözlünk kell.” Ekkor Isten embere egy ideig magában imádkozott, majd így szólt: „Legyetek állhatatosak, és várakozzatok rendületlenül! Bízom az én Uramban, Istenemben, aki nem akarja az emberek vesztét, hogy megmutatja nektek, milyen úrnak szolgáltatok eddig.” Ekkor hirtelen egy *utálatos macska* tűnt fel az asszonyok között. *Hatalmas kutyához hasonlótt, szemei nagyok és lángolóak voltak. Hosszú, széles és véres nyelve egészen a köldökéig ért. Rövid farkát fölfelé tartotta, s hátsó felének utálatosságát mutatva, elviselhetetlen büzt árasztott maga körül.* Jó óráig ide-oda járkált az asszonyok között, majd fölugrott a harang kötelére, fölmászott és eltűnt, hátrahagyva ottléte utálatos nyomait. A szörnyű látvány és DOMONKOS intelmeinek hatása alatt az asszonyok megtértek, sőt néhányan beléptek a prouille-i domonkos apácák közé.⁶⁷

⁶⁵ Hasonmását közli LAMPRECHT i. m. 37. tábla.

⁶⁶ I. tábla, 42—48 × 37—45 mm. Nagyított hasonmását l. a III. tábla 4. képen.

⁶⁷ *Acta sanctorum* Augusti, I. köt. 401—402. l. 228—229. pont. Ezt az esetet DOMONKOS szenttéavatási pörének toulouse-i irataiban, *Berengaria nővér vallomásában* (1233 vége és 1234 eleje között), továbbá *Theodoricus legendájának* XIII. fejezetében is megtaláljuk (uo., I. köt. 647. l., 11. pont és 571—572. l. 43—45. pont).

A fenti leírás pontosan megfelel ANONYMUS rajzának, mely a macskánál erősebb testű, hatalmas kutyához hasonló szörnyeteget ábrázol. Felénk fordított hátulja, fölfelé kunkorodó s a végén bojtos farka, erős nyaka és nyelve híven tükrözi a legendaszöveg mondanivalóját. A domonkos miniatúra-rajzolóok szívesen alkalmazták ezt a motívumot is alkotásaikon. FRA BENEDETTO említett iniciáléján és más domonkos műalkotásokon többször előfordul az ördögöt jelentő, háttal ülő oroszlánféle szörnyeteg. IV. BÉLA a MODL. 412., 456. és 535. sz. oklevelén a *B* kezdőbetű felső és alsó öblében, a *B* alsó meghosszabbításán is előfordul a háttal ülő macskához vagy oroszlánhoz hasonló stilizált figura.

9. *V* és *P* betű, könyv és bot

ANONYMUS iniciáléjának legszembevetőbb eleme a hatalmas zöld *P* betű és meghosszabbítása, a szintén zöld színű *bunkós végű bot*.⁶⁸ A *P* félkörű öblében az I. pontban tárgyalt tűzből kirepülő *könyv* felénk néző élei egy *nagy V* betűt mutatnak. Bár külön-külön mindegyiknek van jelképes értelme, együtt is jelentenek valamit. Kulcsát ismét Szent DOMONKOS legendáiban találjuk meg. A négy motívum ugyanis csak ott szerepel együttesen. A minket érdeklő eseményt CONSTANTINUS URBEVETANUS Domonkos-életrajza tartalmazza a legrészletesebben. Midőn egyszer DOMONKOS a római Szent Péter bazilikában rendjéért imádkozott, PÉTER és PÁL apostolok látomásban megjelentek előtte. PÉTER botot, PÁL pedig könyvet adott át neki e szavakkal: „Menj, prédikálj, mert Isten erre a szolgálatra választott ki!” Egy másik látomásában ugyanakkor rendtársait látta, amint az egész világon szétszóróva kettesével járnak, és hirdetik Isten ígését. Toulouse-ba visszatérve összehívta a Szent Romanus templom mellett akkor már működő kolostora tagjait, s közölte velük, hogy szét fogja őket szórni a különböző országokba. Ezt azért teszi, mert tudja, hogy az elvetett magvak termést hoznak, a fölhalmozott magvak pedig megrohadnak.⁶⁹ Ettől az időtől kezdve DOMONKOS állandóan könyvet (Szent PÁL leveleit és Szent MÁTÉ evangéliumát) és vándorbotot hordott magával. Az említett látomás — az életrajz írója szerint — valószínűleg 1216. december 22. és 1217. március 26. között történt.⁷⁰ JORDANUS kivételével minden XIII. századi Domonkos-életrajz közli.

ANONYMUS rajzán a kettős látomás minden lényeges elemét megtaláljuk. A *könyv* és a *bot*, a „Vade, praedica!” felszólítás *V* és *P* kezdőbetűi élesen kiemelkednek a többi jelképes rajz körül. A rendtársak szétszórását és az

⁶⁸ I. tábla, 16—46 × 14—68 mm és 26—27 × 68—113 mm.

⁶⁹ „Cum igitur vir Dei Dominicus esset Romae, et in basilica sancti Petri in conspectu Dei orationem suam pro conservatione et dilatatione Ordinis, quem per ipsum dextera ejus propagabat, effunderet, facta manu Domini super eum, gloriosos principes Petrum et Paulum ad se subito visione quadam imaginaria venientes aspexit, quorum primus, Petrus videlicet, baculum Paulus vero librum sibi videbatur tradere, addebantque dicentes: Vade, praedica, quoniam a Deo ad hoc ministerium es electus. Moxque in momento temporis videbatur ei, quod filios suos per totum mundum dispersos aspiceret, incidentes binos et binos, et verbum Dei populis praedicantes. Quapropter Tolosam rediens, ubi jam Fratres in ecclesia sancti Romani... claustrum construxerant et manebant, convocatis omnibus dixit, hoc suum esse propositum, ut Fratres omnes, licet paucos, per diversas mundi dispergeret regiones, sciens quia semina dispersa fructificant, congesta putrescunt.” Acta sanctorum Augusti, I. köt. 453. l., 488. pont.

⁷⁰ Vö. QUETIF—ECHARD i. m. I. köt. 29. l., N jegyz.

igehirdetést jelképező *magvakat* is ott látjuk, de ezekről alább bővebben fogunk szólni. — Az ún. „*Vade, praedica!*”-jelenet kedvelt témája a domonkos művészeknek. Már 1266 körül megörökítették Szent DOMONKOS bolognai síremlékének egyik dombornívűvén; megtaláljuk F. TRAINI egyik pisai képtábláján (1345), ORCAGNA oltárképén (Firenze, Santa Maria Novella, 1350 körül), FRA ANGELICO oltárképének predelláján (Cortona, San Domenico templom, 1450 körül)⁷¹ stb.

10. *Magvak, pogányfejek, szerzetesfejek, csillagok*

A *P* kezdőbetű felső és alsó végéből sajátos díszítmények nyúlnak ki, melyek fej- és oldalléchez hasonlóan keretezik az írott szöveget. Első pillantásra a könyvek és oklevelek iniciáléin található növénydíszeknek gondolhatnánk őket. Figyelmesebben vizsgálva rájövünk, hogy *nem a szokásos erezett csúcsos levelekről, növényi indákról és virágokról van itt szó*. Rajzolónk a királyi kancelláriában hosszú gyakorlattal szerzett tudását felhasználva, néhány mesteri vonással *jelképpé formálta* ezeket az egyébként szokványos és rendkívül gyakori díszítményeket. De lássuk őket sorjában:

I. *Magvak*. Rajzunk egész területén elszórva *kilenc* hosszabb-rövidebb *stilizált növényt* látunk. Háromnak a végén még ott van a *termés*, melyet három egymást érintő köröcske jelképez. A többitől már lehullott és szétszóródott. 19 ilyen hármas csoportot számolhatunk meg a *P* díszítményeinek területén.⁷²

II. ANDRÁSTól kezdve gyakran találunk királyi okleveleink iniciálé-díszei között három- vagy négylevelű lóheréhez hasonló díszítő elemeket.⁷³ ANONYMUS rajzán az a feltűnő, hogy a szabályos köröcskékből álló díszek mindig hármasával válnak le a növény végéről, és apró halmocskákat alkotnak. Tehát nem virágokról vagy levelekről, hanem *magvagról* van szó, melyek olyan aprók, hogy még három együtt sem foglal el egy mm²-nél nagyobb helyet. Az apró kerek magvak a mezei mustárra vagy vadrepeére utalnak.⁷⁴

III. *Pogányfejek*. A magvakhoz hasonlóan szétszórva *hét erősen stilizált és torzított emberfejet* is láthatunk oldalnézetben ábrázolva a *P* díszítményei között.⁷⁵ Hosszú üstökük, durva arcuk *török fajtájú népekre* céloz. A körülöttük látható növények és magvak arra utalnak, hogy itt is jelképekről van szó, nem pedig az oklevél-iniciálék díszei között sűrűn előforduló csipkés szélű, kacsaringós végű, árnyalt levéldíszekről.

III. *Szerzetesfejek*. A *P* meghosszabbításának végén, a díszek között három stilizált levél *csuklyával fedett emberfejhez hasonlít*. A kerek magvacskák halmazai ezek mellett is megtalálhatók.⁷⁶

Sok összehasonlítás után arra kellett következtetnünk, hogy *az elszórt magvak, a stilizált pogány- és szerzetesfejek a 9. pontban tárgyalt „Vade, praedica!”-motívum kiegészítő részei*. A torz pogányfejek üstöke vezet nyomra.

⁷¹ Hasonmásait lásd NIEUWBARN i. m. 3. tábla és 7. tábla, baloldali rész, felső sor, 2. kép. KÜNSTLE: *Ikongraphie der Heiligen*, 184. 1. *Domonkos-émlékkönyv*. 40. 1.

⁷² I. tábla, 38—52 × 8—14 mm. A többit lásd uo. passim.

⁷³ Vö. pl. II. ANDRÁS 1233. okt. 1-én kelt MODL. 99 838. sz. oklevelét (BATHYÁNY-STRATTMANN-család levéltára, Körmen).

⁷⁴ Vö. JÁVORKA Sándor és CSAPODY Vera: *A magyar flóra képekben*. Bp. 1934. 190. l., 1466. sz. alatt a *mezei mustár* (*Sinapis arvensis*) apró kerek magvaival.

⁷⁵ Nagyított hasonmásukat l. a IV. tábla 1—7. képen.

⁷⁶ Nagyított hasonmásukat l. az V. tábla 1—3. képen.

A török-tatár népek harcosai ősi hagyomány szerint simára beretválták a fejüket, csak a tetején hagytak meg valamit üstöknek, melyet néha kontyba fontak össze.⁷⁷ Rajzolónk ilyen népre gondolt, amikor e fejeket kiformálta. A köztük levő magvak és csuklyás fejek valamilyen hittérítési mozzanatot akarnak kifejezni. A pogányfejek hetes száma 7 törzset, tehát egész népet jelent. E nép körében szerzetesek szórják el a hit magvait. Mivel az eddig tárgyalt jelképes rajzok mind Szent DOMONKOS életével voltak kapcsolatban, valószínű, hogy a fenti hittérítési-motívum is onnan való. Szent DOMONKOS életében, terveiben nagy szerepet játszik a kun nép megtérítése. Mestere, DIEGO osmai püspök ösztönözte erre. DIEGO korai halála, DOMONKOST pedig rendjének szervezése gátolta meg abban, hogy a kunok közé menjen hittérítőnek. Rendtársai előtt azonban gyakran kifejezte szándékát.⁷⁸ Mivel maga nem mehetett, az 1221-i általános káptalanon megbízta a bolognai rendház perjelét, MAGYARORSZÁGI PÁLT és négy társát a magyar rendtartomány és a kun térítés megszervezésével. Az első magyar domonkos-nemzedék eredményei a boszniai és a kun misszió, Magna Hungaria felkutatása, a belső magyar lelkipásztorkodás terén eléggé ismeretesekek.⁷⁹ A rendkívüli erőfeszítéseket igénylő nagy vállalkozások és a tatárjárás azonban megritkították soraikat. Rajzunk csuklyás fejei az 5. pontban tárgyalt létra-motívum elfödött arcú szerzetesére emlékeztetnek. A pogány- és szerzetesfejek között látható, mezei mustárhoz és magvaihoz hasonló díszítmények a domonkos testvérek missziós tevékenységének jelképei.

IV. Csillagok. A világtérképes holdsarlók vagy csillagok (3. pont) mellett a kezdőbetűnkön még hétszer előforduló sugárkörös csillagmotívum is e testvérekre vonatkozik, kiknek munkáját a már megdicsőült és napként fénylő Szent DOMONKOS érdemei és csodái támogatják.⁸⁰

Elemzéseink eredményeit összegezve megállapíthatjuk, hogy az ANONYMUS-másolat *P iniciáléjének jelképei mind Szent DOMONKOS életére, csodáira és rendjére vonatkoznak.* Alábbi összeállításunk jól szemlélteti ezt:

⁷⁷ Erről a nogaj-tatároknál még e század elején is élő szokásról lásd BUSCHAN, Georg: *Die Völker Europas*. Berlin, é. n. 846—847. l.: „Das Haar wird, nachdem der Kopf gewaschen ist, mit dem gewöhnlichen Messer (bişag) . . . bis auf einen kleinen, manchmal geflochtenen Schopf (aidar) abgeschoren; bei alten Männern fehlt er. . .”

⁷⁸ Vö. CONSTANTINUS ÜRBEVETANUS: *Legenda S. Dominici*, 9. pont (QUETIF—ECHARD i. m. 26. l.). DOMONKOS bizalmasa—PAULUS VENETUS így nyilatkozik e szándékról: „. . . multum desiderabat salutem animarum, tam fidelium quam infidelium, et saepe dixit: *Postquam ordinarimus et instruxerimus Ordinem nostrum, ibimus ad Cumanos, et praedicabimus eis fidem Christi, et acquiramus eos Domino.*” (*Acta sanctorum Augusti*, I. köt. 643. l., 56. pont.) THEODORICUS DE APOLDA pedig ezt írja legendájában: „. . . maxime Cumanorum desiderabat salutem, quos etiam personaliter adire decreverat, ut eis verbum fidei nuntiaret. . .” (Uo. 596. l., 198. pont.)

⁷⁹ Lásd ezekről részletesen PFEIFFER, Nikolaus: *Die ungarische Dominikanerorden-provinz*. Zürich, 1913. — H. ALTANER: *Die Dominikanermission des XIII. Jahrhunderts*. Breslau, 1924; a *Domonkos-emlékkönyv* megfelelő fejezeteit és dokumentációs anyagát.

⁸⁰ A három legnagyobb, sugarakat szóró, magvakkal és növényi indákkal körülvett csillagot lásd I. tábla 27—30 × 50—55, 27—32 × 68—82 és 18—24 × 90—104 mm. A többit lásd uo. passim. — *Theodoricus legendájában* a XXIV. fejezet vonatkozó része így szól: „Dum. . . fratres tamquam stellae radiantes. . . luce suae praedicationis et exemplo datae conversationis, peregrinam adhuc in hujus mundi tenebris perlustrent ecclesiam, gloriosus ille (Dominicus) jam fulgens in regno claritatis aeternae, ut sol radios caritatis igneos exsufflans. . . beneficiorum fulgores spargebat, et miraculorum fulgura coruscantia indesinenter per virtutem emittens, admirationem et amorem cordibus infudit fidelium et stuporem.” (*Acta sanctorum Augusti*, I. köt. 609. l., 279. sz.)

I. Születésének előjelei

Pogányok megtérítése: *Világtérképet besugárzó csillag* (3. pont).

Világtérképet felgyújtó jáklyás kutya (4. pont).

E két jelkép a szent minden XIII. századi legendájában szerepel. Művészi ábrázolásai, változataik száma igen nagy. Királyi okleveleinken már 1230-tól kezdve feltűnnek. Formájuk rendszerint erősen stilizált. A kutya helyett gyakran csak a száját vagy az iniciálé belsejét, öbleit, szájszerűen nyitott végeit látjuk, melyekből hatalmas lángnyelv tör elő.

II. Működése

Fanjaux-ban és Montreálban istenítélet igazolja tanításának hitelességét: *Tűzből kirepülő könyv* (1. pont). Minden legendájában szerepel. Ikonográfiájában elmaradhatatlan jelkép a könyv.

Fanjaux-ban ördögi jelenés bizonyítja az albiak tanításának helytelenségét: *Macskához hasonló szörnyeteg* (8. pont). Csak a toulousei aktákban (1233—34 fordulóján), HUMBERTUSNÁL (1254 előtt) és THEODORICUSNÁL (1288—98 között) fordul elő.

Szolgálatra kényszeríti a gúnyolódó ördögöt: *Gyertyát tartó majom* (6. pont). Ritka motívum. Először THEODORICUS említi.

Elűzi a nővéreket támadó ördögöt: *Kétféjű óriásgyík* (7. pont). Ritka motívum. Először THEODORICUS említi.

PÉTER és PÁL apostol látomásban közli vele jövődő hivatását: *V és P betű, könyv és bot* (9. pont). Ez az ún. „*Vade, praedica!*”-jelenet. A ciklikus ábrázolásokon gyakori.

Látja, amint rendtársai kettésével hirdetik az igét: *Szétszórt magvak, pogányfejek szerzetesfejek és csillagok* (10. pont). Gyakori motívum.

III. Halála és csodajelek

Halála előtt vallomást tesz szüzessége megőrzéséről: *Liliom* (2. pont). Egyik leggyakoribb Domonkos-jelkép. Kőnyvek, oklevelek iniciáléin gyakran szerepel.

Lelkét Jézus és Mária fölviszik a mennybe: *Létra* (5. pont). Többször előfordul a képes és vonalas rajzú ábrázolásokon.

Égi pártfogásával segíti igehirdető rendtársait: *Sugárkörös csillagok a pogányfejek körül* (10. pont). Rendszerint a magvak szétszórásával együtt szerepel. Némely oklevelünk rajzolója szinte halmozza a csillagokat más jelképekkel együtt.

Jelképeink tehát *összefüggő életrajzi sorozatot* alkotnak, s rokonok a Domonkos-képeiklusokkal. A XIII. századi könyv- és oklevél-iniciálékon legfeljebb 3—4 jelképet találunk. A 8—10 képből álló sorozatok mind későbbiek.⁸¹ Mivel a gyertyát tartó majom és a kétféjű óriásgyík története THEODORICUS DE APOLDA legendájában fordul elő először, azért az *Anonymus-másolat keletkezését is 1297 utánra kell tennünk*. Az 1a levélen levő szöveget JAKUBOVICH palimpszeszt-felvételei szerint⁸² azért törölte a másoló, mert néhány szót meg akart változtatni a szerző címében, és a mű élére az eredetileg tervezettnél *jóval nagyobb és díszesebb P iniciálét* kívánt helyezni. A középkor közösségi szellemét, az iniciálé és a szöveg szoros kapcsolatait ismerve, bizonyosra vehetjük, hogy a másoló akár önszántából, akár mások utasítására, *a kézirat domonkos voltát akarta ezzel hangsúlyozni*.

A XIII. század utolsó negyedében készült Anonymus-másolat iniciáléjának illusztráció-szimbolikai vizsgálatából adódott eddigi eredményeink a következők:

⁸¹ Lásd NIEUWBARN i. m. 3. és 5—7. tábláját és a kísérő tanulmány 14—18. lapját.

⁸² Vö. JAKUBOVICH: *P. mester* i. m. 181—182. l.

1. *P. mester Gestájának díszes iniciáléját domonkos illuminátor készítette a XIII—XIV. század fordulóján, valószínűleg egyik hazai domonkos kolostorban.* A 10 Domonkos-jelképből álló ciklus arra utal, hogy kitűnően ismerte rendalapítója életének legapróbb eseményeit is. Mestere volt a jelképes ábrázolásnak. Hosszú gyakorlatot tételez fel az egyes vonalas rajzú jelképek kiformalása a könyv- és oklevél-iniciálék hagyományos díszítményeiből, azok logikus és mégis tetszetős elhelyezése egy függőleges tengely körül. Rajzai feltűnő hasonlóságot mutatnak IV. BÉLA király egyes okleveleinek iniciálé-díszivel.⁸³

2. A 10 Domonkos-jelkép és a „*P. dictus magister*” alázatossági formula azt sejteti, hogy *a Gesta szerzője a másolónak vagy megbízójának tudomása szerint domonkos magiszter vagy a rendhez közelálló, érdemeivel és tudományával kimagasló férfi volt.* Idegen vagy jelentéktelen szerző művét nem ékesítették volna fel a Szent DOMONKOS életét, rendje missziós törekvéseit oly erősen hangsúlyozó 10 jelképből álló ciklussal.

GÉZA KARSAI: THE SYMBOLS IN THE INITIAL *P* IN THE GESTA HUNGARORUM BY ANONYMUS

This study endeavours to approach, from a new angle, the manuscript marked „Codex latinus medii aevi 403” in the stock of the National Széchényi Library, Budapest ; this is the *Gesta Hungarorum* written by ANONYMUS, an unknown author, so named by literature. It is a known fact that ever since its first edition in 1746, this manuscript has been made the subject of many scientific controversies.

A detailed analysis of the ornaments of the initial *P* at the beginning of the text shows that these are, in point of fact, symbols — all connected with the life of ST. DOMINIC, the founder of the Dominican Order. When viewed in the light of ST. DOMINIC'S life history, these symbols have the following meaning.

I. *St. Dominic's Birth*

Star irradiating the map of the world: Allusion to the vision of Dominic's godmother regarding his future vocation. Enlargement : Table II, pictures 2 and 3. Corresponding part of the legend : Notes 35 and 36. The designer draws a double symbol because in the sense of the cosmic concept of the Middle Ages, a star illumines only the northern and not the southern hemisphere. Canon LAMBERT'S world maps : see Table VIII, pictures 2 and 3. This symbol is often seen on the charters of King BÉLA IV., and his successors. (Table VI, pictures 1 and 2.)

Head of torch-carrying dog setting fire to the map of the world: Allusion to the vision of DOMINIC'S mother regarding DOMINIC'S future activity as a preacher. Enlargement : Table III, picture 3. Corresponding part of the legend : Note 44. Many variants of this symbol are often seen in the coat-of-arms of the Dominicans (Table VII, pictures 3 and 4) and in the initials of our codices and royal charters, together with the star, the book and the lily (cf. Table VI, picture 2).

⁸³ Erre már BERKOVITS Ilona is rámutatott (vö. a 8. jegyzetet). Az általam gyűjtött és még kiadatlan iniciálé-anyagból IV. BÉLA következő okleveleinek iniciálé-díszítményei mutatnak legtöbb rokonságot ANONYMUS *P* kezdőbetűjével: 1244. febr. 10. (MODL. 99 842), 1245. ápr. 20. (MODL. 283), 1248. (MODL. 99 845), 1249. nov. 28. (Esztergomi kápt. magánlev. L. 29. l. 1), 1255. febr. vagy márc. (MODL. 412), 1258. júl. 17. (MODL. 462), 1269. okt. 30. (Pannonhalmi rendi levéltár N° 290), 1269. dec. 21. (MODL. 676) stb. Részletes feldolgozásuk során az egyes típusok elkülönítésére is sor kerül.

II. *St. Dominic's Activity*

A book flying out from the fire: Hint to the ordeal by fire at Fanjaux or Montreal. ST. DOMINIC's book escapes the fire three times without any injury to it, while that of the Albigensian heretics is consumed by the flames. Enlargement: Table II, picture 1. Corresponding part of the legend: Note 14.

Monster having the shape of a sitting cat from the rear side: The apparition of Satan at Fanjaux proves the truth of ST. DOMINIC's doctrines. Enlargement: Table III, picture 4. Corresponding part of the legend: Note 67. A rare symbol.

Monkey holding a candle: Dominic forces Satan, who is mocking him, to serve him. Enlargement: Table II, picture 1, turned at an angle of 180°. This symbol occurs for the first time in the legend of THEODORICUS de Apolda (1297): see Note 61. A rare symbol.

Giant lizard or dragon with two heads: ST. DOMINIC drives away the monster attacking his nuns. Enlargement: Table III, picture 2. This symbol appears for the first time in the THEODORICUS legend (1297). Corresponding part of the legend: Note 64. It occurs chiefly on cyclical illustrations.

Letters: V and P, book and staff: Allusion to ST. DOMINIC's vision, the so-called „Vade, praedica!” scene, when Dominic is given a staff by the Apostle PETER and a book by PAUL. Facsimile: Table I. Corresponding part of the legend: Note 69. Often seen on cycles relating to St. Dominic.

Scattered seeds, pagan heads with forelocks, heads of monks in hoods, stars: DOMINIC sends out his fellow members to preach God's word everywhere, especially among the Cumanians, whom DOMINIC himself would have liked to have visited. Enlargement: Tables IV and V. Corresponding parts of the legend: Notes 69, 78 and 80. A frequent symbol.

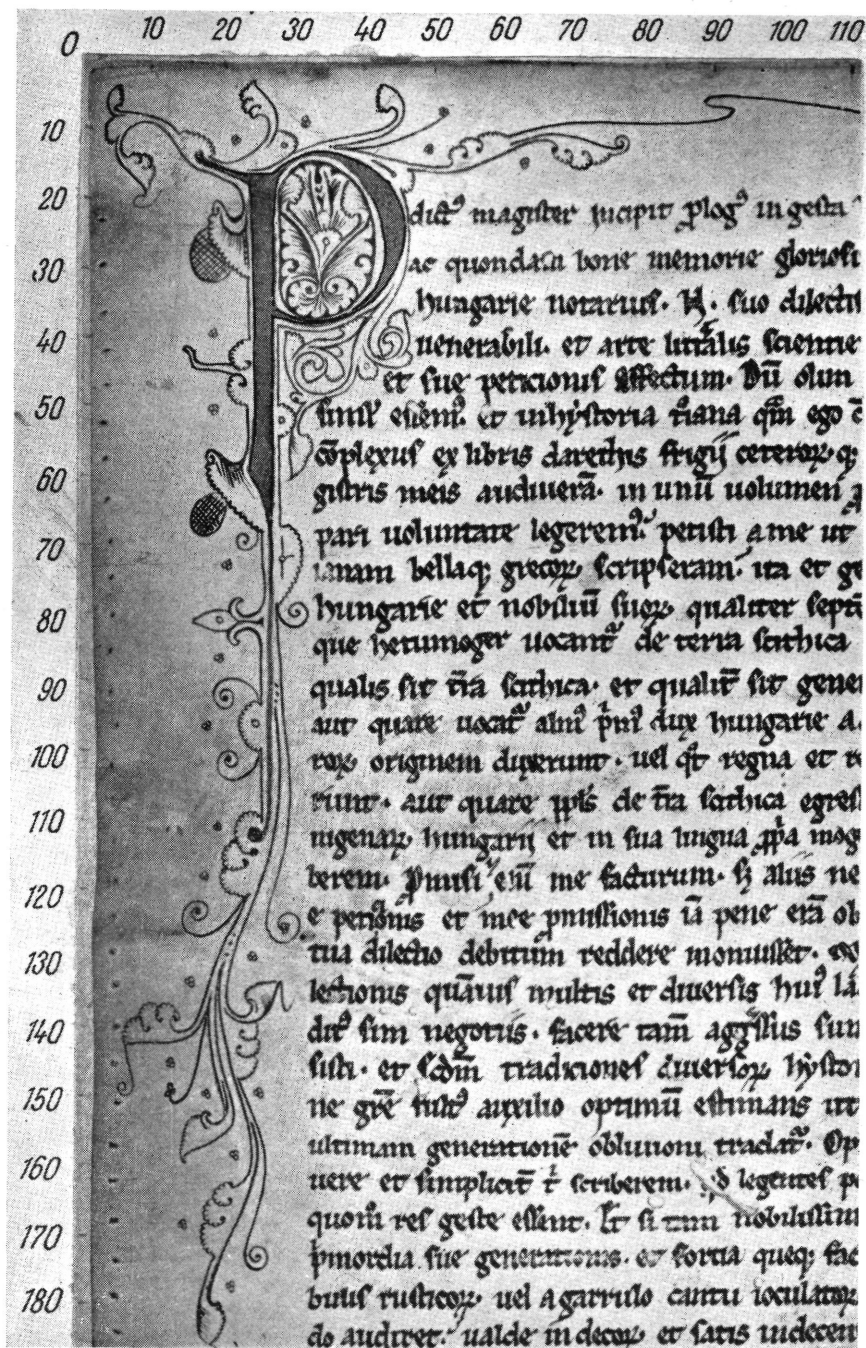
III. *St. Dominic's Death*

Lily: ST. DOMINIC confesses before his death that he had preserved his chastity throughout a lifetime. Enlargement: Table III, picture 1. Corresponding part of the legend: Note 24. A very frequent symbol.

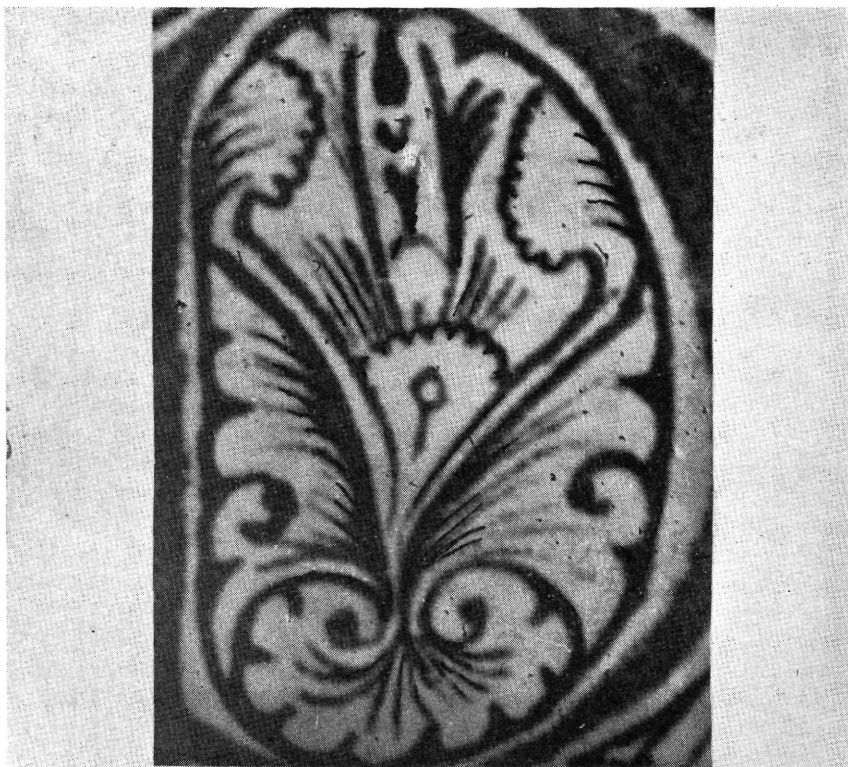
Ladder: In the hour of ST. DOMINIC's death, Prior GUALA of Bressanone (Brixen) has a vision of a golden ladder being lowered from the sky: allusion to DOMINIC's death and transfiguration. Enlargement: Table II, picture 2. Corresponding part of the legend: Note 55. This symbol appears frequently on pictures and initials (Table VIII, picture 1).

Stars among the heads of pagans: By his heavenly patronage ST. DOMINIC helps his brethren, who — shining like the stars — are spreading God's word among the infidels. Facsimile: Table I, passim. Corresponding part of the legend: Note 80. A frequent symbol.

The rubricator, who is probably identical with the copyist, scratched out the text on leaf 1a, repeating it on leaf 1b, but here he began the text with a much larger and far more ornamented initial. It is beyond doubt that with this big initial, decorated with 10 symbols all connected with the life of ST. DOMINIC, he wished to emphasize the Dominican character of the manuscript. The cycle of symbols interwoven with the initial P suggests that the author, denominating himself „P. dictus magister” at the beginning of the text, to the knowledge of the rubricator or the person who employed him, must also have been a Dominican. To use the title of „magister” in the 13th century as a „formula humilitatis” was only permissible if it really represented a rank. However, it had this meaning only in the Dominican Order, where the most eminent scholars of theology were honoured with the title „magister in Sacra Theologia”. Since the symbols 6 and 7 first appear in the legend of THEODORICUS de Apolda (1297), the copy must stem from a time around the turn of the 13th and 14th century. Most probably the copy was made in a Dominican Monastery in Hungary. The designer of the initial P was a very fine artist, and one well acquainted with the life of ST. DOMINIC. His symbols bear a striking likeness to the initials in some charters of King BÉLA IV.

Az Anonymus-Gesta Ib levele a díszes P iniciáléval

7.

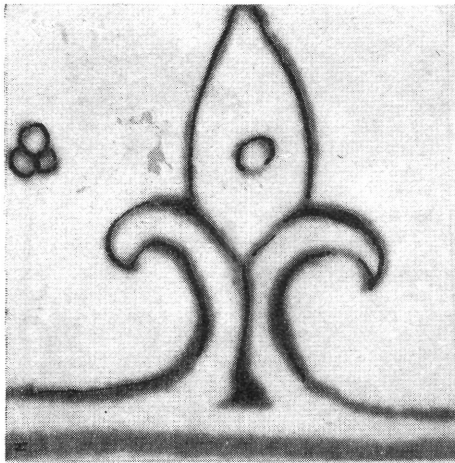

2.

3.

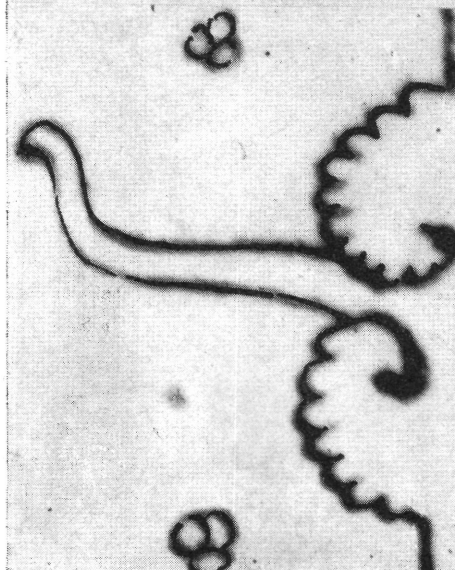
1. kép. Tűzből kirepülő könyv. Alatta elégett könyv. Megfordítva : gyertyát tartó majom
 2. kép. Csillag sugarakkal, létrával és az északi földgömb stilizált rajzával
 3. kép. Csillag sugarakkal és a déli földgömb stilizált rajzával

1.

2.

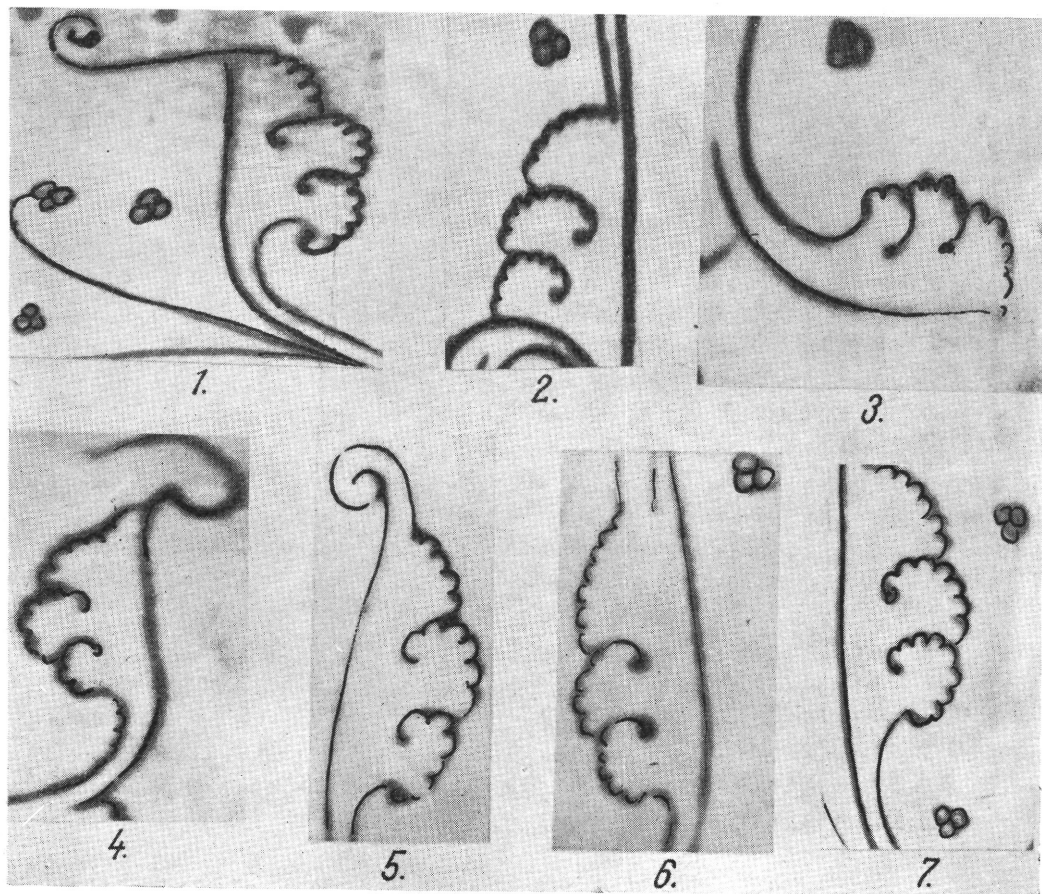

3.

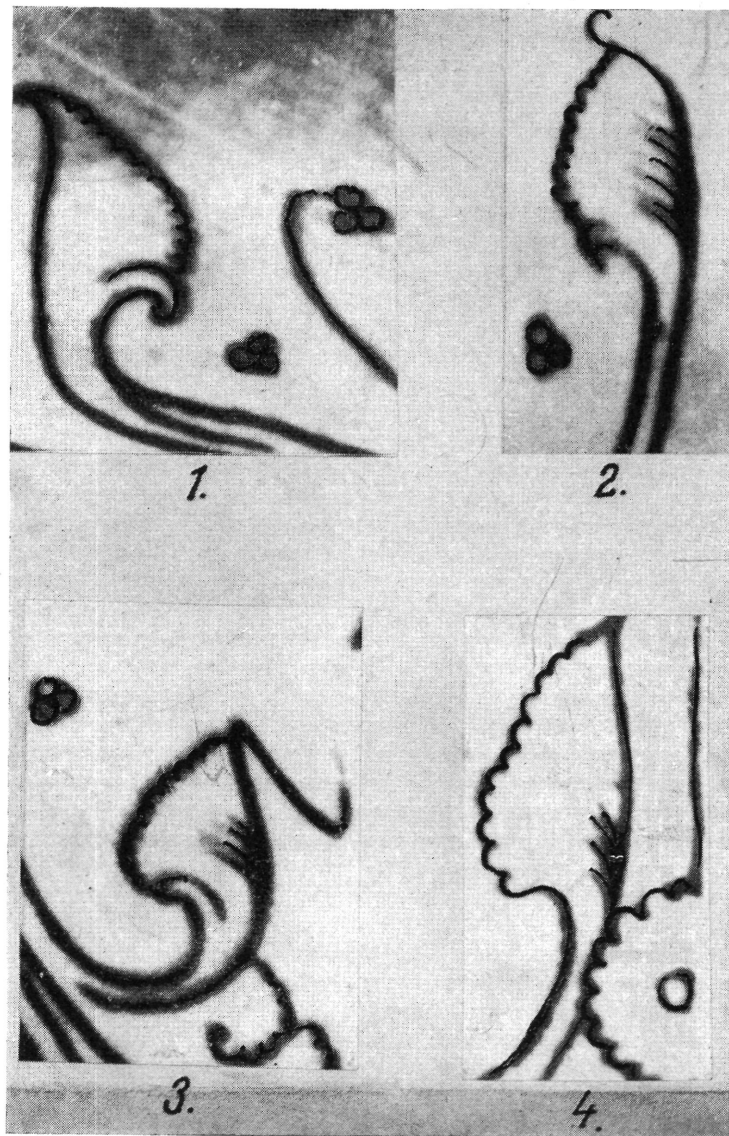

4.

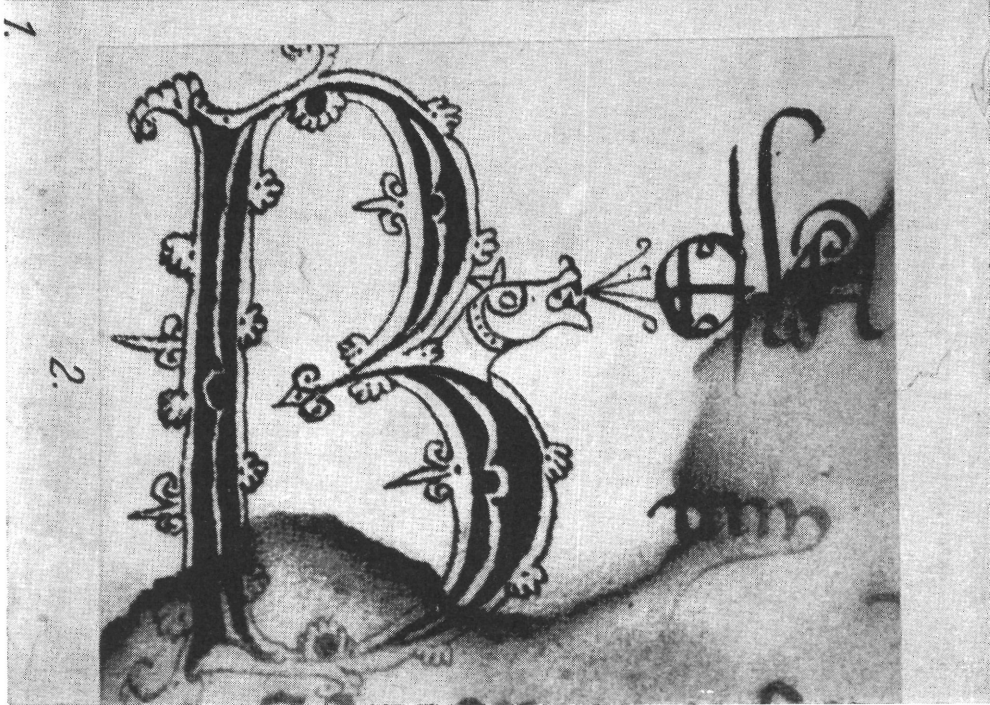
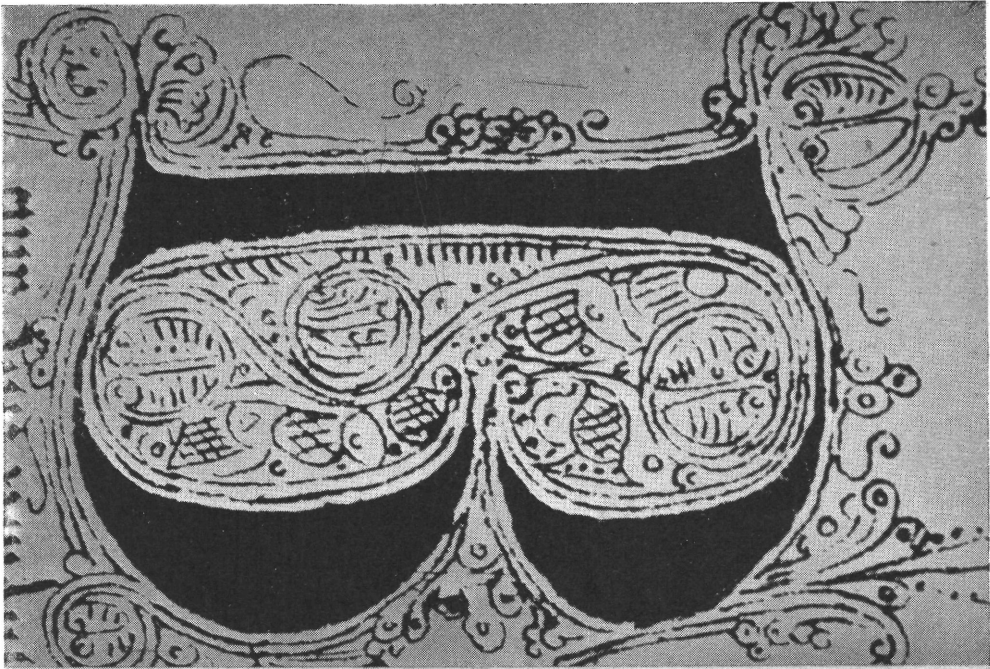
1. kép. Liliom
 2. kép. Kétfejű óriásgyík
 3. kép. Fáklyás kutyaszáj, fent és lent magvak halmazai
 4. kép. Háttal ülő macskához hasonló szörnyeteg

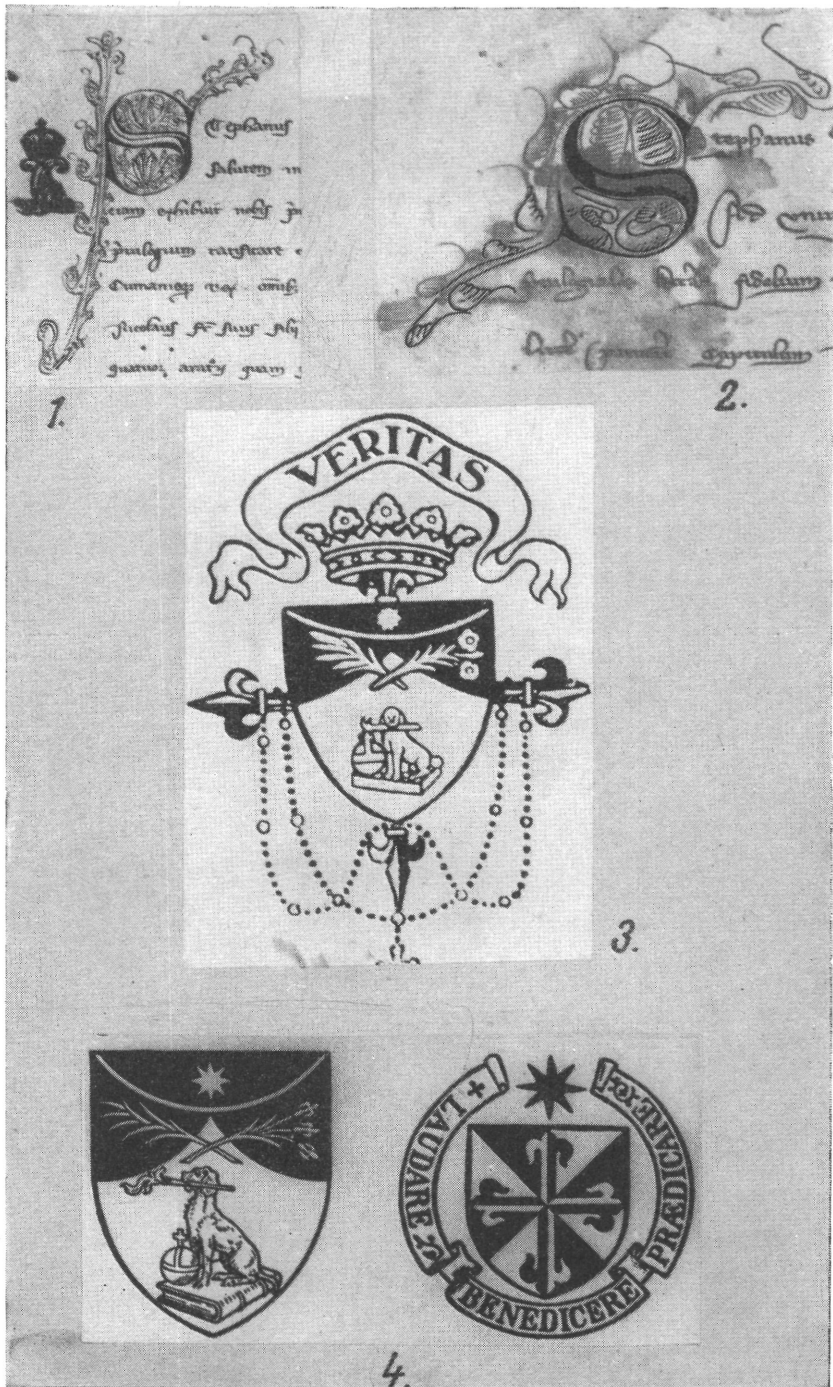
1—7. kép. Stilizált pogányfejek üstökkel. Körülöttük mustárnövények magvakkal

1—3. kép. Stilizált szerzetesfejek lehúzott csuklyával. Mustárnövény és magvak
 4. kép. Stilizált levéldísz. — Csillag sugárkörrel

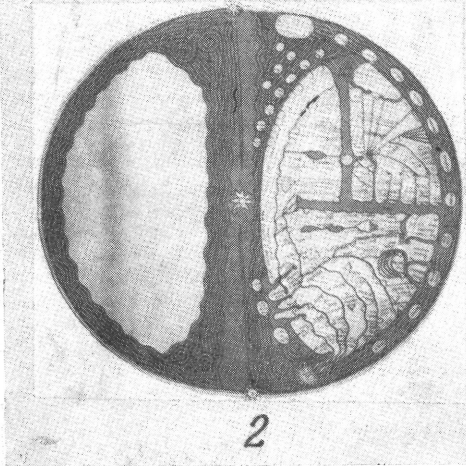
1. kép. IV. Béla 1249. nov. 28-i oklevelének iniciáléja : lángokkal körülvelt vagy csillaggal megvilágított világtérképek, kutyafej lángokkal, létra
2. kép. IV. Béla oklevelének (1269. okt. 30.) iniciáléja lángokat lövellő kutyával, 5 stilizált liliummal és számos csillaggal

1. kép. V. István oklevele (1270) 10 kutyafejvel, liliummal stb.
2. kép. V. István oklevele (1272. júl. 13.) stilizált világtérképpel és csillaggal
3—4. kép. A domonkos-címer mai változatai

1.

2

3

1. kép. Fra Benedetto iniciáléja (Firenze, San Marco Múzeum, XV. század első fele)
2—3. kép. Lambert st. omeri kanonok világtérképei (Liber Floridus, 1120 körül)

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

150 éves hirdetések inas-szegődtetéséről. Általános a céheknel inasszegődtetés alkalmából az a követelmény, hogy a fiú törvényes származású legyen és hogy apja olyan foglalkozást űzzön, vagy űzött legyen, amelyet a közvélemény tisztességesnek tart. Szinte ködbe vesző időkben még az ötvös, fűrdős és molnár mesterség sem számított tisztességesnek, és ilyen mesteremberek gyermekei előtt zárva volt a legtöbb pálya. Nem kívánták meg a hajlamot és nem volt feltétel a legelemibb iskolázottság sem. Másképpen állt a dolog a könyvnyomdászoknál. A XIX. század elejéről három hirdetést közlünk erre nézve a *Magyar Kurir* hasábjaiából. Az elsőt a lap bécsi nyomtatója, HAYKUL tette közzé 1806-ban a 320. lapon:

„Hiradás. Alább irt két jó nevelésű s erkölcsű szegény szüléktől származott Magyar ifjat szándékozik maga tipográfiájában betűszedőnek felvenni, s azon mesterségre tanítani; de olyanokat, a kik mind az olvasásban, mind az írásban jól gyakorolottak legyenek, és életeknek 13-ik esztendejét még felül nem multák. Addig míg az inas esztendőt kitöltik, rendes kosztjok, vagy is asztalok, ruházatjok, fejező öltözetjök, ágyok, e mellett az innepi- és vasárnapokon mulatságra egynéhány garasok is fog lenni. A ki többekről értekezni kíván, a Magy. Kurir elsőbb írójánál Titt. Doct. Decsy Sámuel Urnál magát jelentheti. Költ Bétsben Böjtmás Havának 4-dik napján, 1806-ik esztendőben.

Hajkul Antal Bécsi privilegiatus Könyvnyomtató, lakik a Landstrasse nevezetű külső városban, a 380-ik szám alatt való házban.”

Hogy a hirdetésnek mi eredménye volt és miféle egyének jelentkeztek „értekezésre”, a következő hirdetésből derül ki, amely 1811-ben jelent meg a 8. számban:

„Egy 12 és 15 esztendő közt való Magyar Ifju kívántatik a typografia tanulására (az az a Magyar Kurir szedésére) Bétsben felvétetni. Szükség, hogy ezen ifju jó nevelésű s, egészséges legyen, hogy magyarul, deákul olvasni, írni, beszélni tudjon. A tanulás ideje hat esztendő leszen, ezen idő alatt elegendő étel mellett szállást, ruhát, és vasárnapokon mulatságra való pénzt is kap az ifju, valamint felszabadulásakor tetétől fogva talpig új öltözetet, és ha magát tanulása ideje alatt jól viseli, egy szép arany órát, vagy pedig óra helyett száz forintot fog nyerni ajándékban, Akinek kedve leszen egy ifját a typografia tanulására ide Bécsbe fel küldeni, méltóztassék Titt. Decsy Sámuel Urat, a Magyar Kurir elsőbb Érd. íróját előre tudósítani, hogy rendelés tetetődhessen az ifju fel vételére. Tsak az a kérés van még hátra, hogy tsupán egy imegben, gatyában s mezt láb, a mellett fején bogarakkal telyes ifjat, mint már egyszer történt, senki hozzám fel ne küldjön. Költ Bétsben Január 25-ik napján, 1811-ik esztendőben.

Hajkul Antal
Bétsi Tipográfus”

A *Magyar Kurir*t tudvalevőleg Bétsben nyomták, és az bizony telve szokott lenni sajtóhibával, de ez gyakran megesett a legelső magyar nyelvű újsággal, a *Magyar Hirmondóval* is, amelyet pedig a magyar koronázó városban, Pozsonyban indítottak útjára. Az első év, 1780, hatodik számában ekképen nyilatkozik erről RÁT Mátyás

szerkesztő: Több hiba is vagyon, lesz azután is, akár mint vigyázzak; annyival is inkább, mivel magamnak kell a nyomtatásbéli hibákat nyesnem. Aki minden hiba nélkül tud írni vagy betűt szedni, álljon helyenbe és a betűszedő helyébe.”

Ahogy HAYKUL hirdetéséből ki lehet venni, e mesterségre a társadalom kivetettjei is jelentkeztek, amiből az következik, hogy 1810 körül még nem állott a nemes művészet vagy mesterség a régóta megillető helyén Magyarországon.¹ A *Magyar Hirmondó* szerkesztői is megragadják az alkalmat, hogy a nyomdászok érdekében szót emeljenek. 1780-ban az István király napja előtt esedékes szám elhalasztását így jelenti RÁT Mátvás: „A betűszedő engedelmet kér, hogy a jövőendő kedden levő innepet, úgy mint Szent István Magyar Király napját ne kellessék Magyar Ujság rakásával megfertőztetnie. Minthogy különben szorgalmatos ember és a Magyar Hirmondó körül való munkáját mindenkor serényen és kevés hibázással viszi végbe, én is bátorkodom érette esedezni. 1787-ben már egy másik szerkesztő kér szót a szedők érdekében: „Minthogy a mi Könyvnyomtató legényeink istenfélő emberek, s az innepnapokon a szennyből, piszokból kiakarnak öltözni, olly véggel, hogy a husvéti áldozatot tiszta kézzel vigyék végbe: előre jelentetik az érdemes Olvasóknak, hogy a következő Postanapokon, u. m. Apr. 11-ikénn, a mi hirmondó levelünk el fog maradni.” (28. levél, 228. lap.)

A másik hirdetés, szintén a *Magyar Kurirban* (1814. első félév 22. szám.) rövidebben ugyan, de még mindig rávilágít arra tényre, hogy a nyomdászmesterség demokratikusabb volt, mint a céhbeliéé és jobban kitért a kaput a fiatalok előtt: „Trattner János Tamás Pesti Typographus ezennel jelenti, hogy ő a maga Typographiájába szedő inasoknak két Magyar Gyermeket felveszen, s ha szegények, ruházattal és étellel is kitartja. De az ily Gyermeknek már olvasni, írni, és két nyelvet tudni kell.”

Ma persze nagyobb a követelmény. A tanulótlól legalább nyolc általános osztály elvégzését kívánja meg a szakma a felvételnél, de ugyanakkor nem öt esztendeig tart a tanulás, csak három évig és fizetésen kívül számos kedvezmény jár a törökvő tanulóknak.

CSATKAI ENDRE

Arany János és a tiszaujlaki könyvtár. E folyóirat hasábjain foglalkoztam a tiszaujlaki könyvtár történetével s alapítójának, DOBY Antalnak alakjával.¹ Utaltam itt arra, hogy az *Évnegyedi Szemle* említi ARANY János és DOBY levélváltását, közöl részleteket DOBY leveléből s teljes egészében hozza ARANY János levelét.² E levelezés nyomait kerestem a MTA könyvtárának kéziratárában. A fentemlített ARANY levelet,

¹ A *Schaltjahr, welches ist der deutsch Kalender mit den Figuren*. 1847. című gyűjteménye a mesterségek öndicséretének a nyomdászokról ezt közli:

„Zwei schöne, der edlen Kunst Buchdruckerei gewidmete Ehrenlieder”.

„... Denn so diese wäre nicht/läg noch viel verborgen,
seit sie aber ist ans Licht/darf niemand gross sorgen.
Wo man was erfahren mag/Hier bekommt man Tag vor Tag.

Was für neues hier und da passiret.

Kaiser, Fürsten, Edelleut? Grafen und Baronen

Werden durch die Kunst erfreut und die theuren Kronen,

Hohe Häupter neigen sich, zu der Kunst ganz williglich

Weil sie ohne selbe nichts wissen.

Wollen die Theologi/Gottes Wort recht preisen

Wollen auch Medici/Ihre Kunst beweisen

Ja will auch ein Advocat/In Processen Schaffen

Rath, muss es erst durch unsere Kunst herkommen.”

Reutlingenben nyomdászházon 1673-as évszámmal ez a felírás díszlik: „Frisch, frei, fröhlich, freundlich frumb/Ist aller Buchdrucker Reichthum.”

¹ *Magy. Könyvszle.* 1959. 98–103. 1.

² *Évnegyedi Szle.* 1867–68. 3–4. füz. 2. darab 138. 1.

esetleges fogalmazványával együtt, valószínűleg elveszettek kell tekintenünk, — amint elpusztult a főtitkári irattár anyagának jórésze is. A megmentett, igen értékes anyagban azonban fentmaradt 1. DOBYnak ARANY Jánoshoz intézett könyvkérő levele, 2. ARANY János még aznap megírt válaszfogalmazványa, — mely válaszról az *Évnegyedi Szemle* szerkesztője nem tesz említést, — 3. DOBY levelének verzőján ARANY Jánosnak a kérést összefoglaló sorai, 4. ARANY tájékoztatása DOBY sürgetésére, 5. DOBY válasza, 6. ARANY újabb levele, s végül 7. a kisgyűlések jegyzőkönyvében — a könyvtárügyi bizottság javaslata alapján — döntés DOBY kéréséről. Mindezeket lezárja a 8. említett, eredetiben fent nem maradt, szerencsénkre az *Évnegyedi Szemle*ben közölt ARANY levél, melyet a címzettnek a szerkesztő GONDÁhoz írt kísérősoraival s annak megjegyzéseivel fogok alább ismertetni.

E levelezéssel csak formai összefüggésben van DOBY Antal könyvtárának nyomtatott jegyzéke, mely nagy könyvtárainkba valószínűleg annak idején nem jutott el, s utóbb sem került be, — eddig egyetlen ismert példányát ARANY János gondosságának köszönhetjük, minthogy DOBY levelével együtt irattárba tette a hozzá mellékelte könyvjegyzéket is.

1. DOBY Antal 1866. aug. 1-én fordul először levéllel ARANY Jánoshoz. Ismereti célkitűzését, könyvtára szabályzatát, törekvését, mellyel

„a szegény néptanítók sorsán ha anyagilag nem, legalább szellemileg ohajtván segíteni, alkalmat nyujtok nekik az önmivelődésre. Polgári kötelességemnek tartottam, hogy vallás különbség nélkül részükre díj nélkül adjak olvasmányt, — írja tovább — mert ezen osztály az, mely legküzdelmesebben keresi kenyerét, legkevesebbé van díjazva, mégis a nevelés terén tőlök legtöbbet várunk. De midőn megtettem e lépést s ajánlatot, most látom, hogy e vállalat a jelen nehéz körülmények közt felül multa erőmet, s azon irodalmi műveket, melyekből a néptanítók a szakjukba vágó ismereteket a történelem, archeologia, földleírás, természet, szám- és nyelvtan mezején gazdagítanák, a vidéki olvasóközönségtől a könyvtár nagyobbitására befolyó csekély díjból meg nem szerezhetem, s így talán nem követek el szerénytelenséget, ha a Tekintetes Urhoz mint hazánkban a tudomány s közmívelődés egyik zászlóvivőjéhez, a magyar Akadémia titkárához egyenesen a népnevelés előmozdítására irányzott jó szándékból azon alázatos kéréssel folyamodom, hogy a *Magy. Akadémia kiadványaiból oly művekkel, melyeket a néptanítók haszonnal olvashatnának, zsenge könyvtáramat feleslegellen méltóztassék*. Átérezem a népnevelés egész fontosságát, — hiszem, hogy az e téren haladással karöltve járó tökéletesbedés megnyitja a szellemi s anyagi jólétnek forrásait, belátom, hogy éppen e szegény vidéken itt a Kárpátok hegyláncolata alatt, hol a nevelés ügyét még kezdetleges állapotban találjuk, — tenni kell, ha csak annyit is, hogy a tanítók, — kiknek szűk jövedelmük családjuk eltartására is alig elégséges, és emiatt a szükséges könyvekhez el nem juthatnak, — ne maradjanak éppen a preparandiában nyert tanulmányaikkal, de törjenek előre és tanulmányaikat juttassák el az ifjúság felfogásához; tollam gyenge e tárgy előadásához, mert én mint egyszerű iparos *a műhely mellett éltem le napjaimat s Isten után iparomnak köszönhetem, hogy az irodalom s a néptanítók érdekében tehetek valamit*, — de ugy hiszem, Tekintetes Ur fölismerendi nálam amaz önzéstelen, tisztán emberbaráti és hazafias szeretetből származó törekvést, mellyel parányisággommal a célhoz járulni kívánok, s feltűnhet, hogy egy iparos miért buzgólkodik ugy a néptanítók szellemi haladásán, — fölvilágosításul mondom, hogy boldogult atyám emlékeért teszem, aki azon pályán anyagi és szellemi nélkülözések közt élte le napjait, s áldom porait, hogy a hazaszeretetet belém csepegtette, — de nem csak a néptanítók, de a szegénysorsu iparos társaim is díj nélkül olvasnak könyvtáramból. Ez év tavaszán e tárgyban folyamodtam már báró *Eötvös ömáltóságához, de a hívó vagyok, hogy nem jutott kezeihez, különben kérvényem nem maradt volna kiáltó szó . . .*”

Levele végén bejelenti még, hogy a Nemzeti Múzeumnak két oklevelet küld ajándékba az Akadémia történeti osztályán keresztül. (Valamennyi Arany kiemelése: aláhúzás piros ceruzával.)

2. E levél érkezésének s egyben iktatásának másnapján meg is írja ARANY János válaszáat DOBYnak, a fogalmazványt irattárba helyezte, onnan ismerjük:

„Doby Antal urnak Tiszaujlak
Tisztelt Uram!

Bár mennyire méltányolom is nemes céljait és feláldozó készségét a népnevelés körül az által, hogy kölesön könyvtárát minden vallású néptanítónak ingyen megnyitotta: mindazáltal sajnálva kell értesítenem, hogy én nem vagyok felhatalmazva könyvek osztására az Akadémia kiadványaiból, hanem minden ilyes kérelmet az Akadémia összes ülése határozata alá kell terjesztenem.

Miután pedig a két havi akadémiái szünet már beállott, az első összes ülés csak majd october végén fog tartatni, a midőn Kegyed ohajtását előterjesztem s egyszersmind a küldött két eredeti német okmányt be fogom mutatni.

Mely értesítés után maradtam Uraságodnak kész jóakarója
Pest, aug. 7. 1866.”³

3. DOBY levelének verzóján találjuk azokat a sorokat, melyekben ARANY János az ülés elé terjesztendő kérést röviden összefoglalja, s egyben iktatja is az iratot:

”597. Ér. aug. 6. 1866.
5. összes ülés

Doby Antal szabómester Tiszaujlakon kölesönkönyvtárát alapítván, melyben a szegény néptanítókat ingyen részelteti, e jótékonyág fejében kér az Akadémia kiadványaiból, egyszersmind egy régi katonai elbocsátó levelet és egy hártýára irt német magánoklevelet küld.”

4. Az augusztusi levélváltás óta eltelt időt valószínűleg sokallván, DOBY levélben érdeklődött, mi lett kérésénck a sorsa. ARANY válaszáat fogalmazványában ismerjük.⁴

„Doby Antal szabómester urnak, Tiszaujlakon
Tisztelt Uram!

Én az Ön kérelmét még a nov. 5-i ülésben előterjesztettem, s az szokás szerint a könyvtári bizottságnak adatott ki véleményre, de a vélemény még nincs beadva s így a döntő határozat még hátra van. Ajándékaiért az Akadémia jegyzőkönyvi-
leg köszönetét fejezte ki, s ha afféléket ezután is küldhet, mindenkor szívesen fogadja. Hogy a hírlapok tudósítói nem említnek meg mindent, ami az ülésben történik, arról nem tehetek; de valóban nincs időm, hogy a folyamatban levő ügyek időnkinti állásáról értesítsem⁵ mindazokat, kik valamiért az Akadémiához folyamodnak.

Egyébiránt tisztelettel maradok Önnek kész jóakarója
Pest, dec. 22. 1866.”

ARANY utasítása a másolóhoz a fogalmazvány bal felső sarkában: Quarto.
5. Eredetiben ismerjük DOBY válaszáat ez értesítésre:⁶

„T. Ujlak 7. dec. 1866.
Tekintetes Arany János urnak Pesten.
Tisztelt Hazafi!

Becses sorait megkapván, melyből értem, hogy még sem feledkezett meg rólam, s ezt tudva sajnálom is, hogy soraimmal talán alkalmatlankodtam, amennyiben elrabortam annyi idejét, míg becses leveleit megírta, ez alkalommal küldök néhány db. mult századi okmányt az Akadémia részére . . .”

Itt következik 5 db kézirat leírása, DOBY megjegyzéseivel. Az utolsó darabot e szavakkal küldi fel:

³ MTA Kvt. Kézirattár, Főtitkári irattár 917/181. 1866.

⁴ MTA Kvt. Kézirattár, Főtitkári irattár 917/228. 1866.

⁵ Törölve: „a feleket a”

⁶ Uo. 904/1866.

„Végre az elhunyt nagy érdemű elnök egy megyei rendelete, midőn még megyei jegyző volt.⁷ Ezek után várva az Akadémia becses küldeményét maradok a Tekintetes Úrnak alázatos szolgája

Doby Antal.”

A levél verzóján ARANY írásával:

„904. Ér. dec. 31. 1866.”

6. 1867 első hónapjában nyilván újabb kéziratokat küldött DOBY az Akadémia számára, — ismerjük az ezt megköszönő ARANY levélfogalmazványt, keskeny, kb. 10 cm-nyire vágott papírsávon, a többi elintézendő ügytől így különválasztva s iktatási pecséttel ellátva; ARANY ceruzával kétszer is rájegyezte: Quarto.⁸

„T. cz. Doby Antal urnak T. Ujlak

Tisztelt Uram!

Újabb 7 darab oklevél küldeményét a január 7-i akadémiai ülés köszönettel fogadta, miről szerencsém van értesíteni.

A könyvtári bizottság azonban maig sem adott be véleményt az akadémiai kiadványok iránti kérelme tárgyában, s így ez a dolog még mindig függőben van. Tisztelettel vagyok köteles szolgája
Pest febr. 14. 1867.”

7. Végre az 1867. esztendő május 27-én jut a kisgyűlés elé DOBY Antal kérése. A könyvtári bizottság jelentése alapján a következő került be az ARANY vezette jegyző-könyvbe:

„Doby Antal tiszaujlaki szabómesternek azon folyamodványát, melyben kölesön könyvtára számára, tekintettel a szegény néptanítókra, az Akadémia minden kiadványait kéri, bár helyesli szép törekvéseit, nem véli teljesítendőnek, nem látván az akadémiai kiadványokat e célra alkalmasoknak.”⁹

8. Erről a döntésről kellett aztán a titoknoknak a kérvényező DOBY Antalt értesítenie. El is megy a levél 1867. jún. 14. keltezéssel. Az *Évnegyedi Szemléből* közöljük:

„Tisztelt Uram!

A magyar tudományos akadémia a f. é. máj. 27-ki ülésében, könyvtári bizottsága véleményének meghallgatása után, teljesen méltányolta ugyan tisztelt Uraságnak azon szives készségét, hogy kölesönkönyvtárát a szegénysorsu néptanítóknak használatra ingyen nyitotta meg; mindazáltal úgy vélekedett, hogy egy kölesönkönyvtárnak saját kiadványaival segélése annál kevésbé tartozik tudományos feladatai közé, mert az általa kiadott könyvek magasabb tudományos tartalmuak, hogyses azokat a néptanítók némi haszonnal olvashatnák. — Miről értesítve maradok tisztelt Uraságnak kész szolgája

Arany János titoknok

Pest 1867. jun. 14.”¹⁰

E folyóirat az alábbi cím alatt közli a levelet és a hozzáfűzött szerkesztői megjegyzéseket: „Hiteles adat, mely hazai közműveltségünk mostani állapotját jellemzi.” Ismerteti az előzményeket, bár — mint mondtam fentebb — hiányosan, ugyanis ARANY 1866. aug. 7-i, érdemben semmitmondó, de azonnali válaszát nem említi. Az egész ügyet határozott, de tartózkodó hangon kommentálja, az Akadémia elutasító válaszáért a közműveltség, különösen pedig a tanítók műveltségének fokát marasztalja el, mondván:

⁷ Dessewffy Emil.

⁸ Uo. 31/1867.

⁹ MTA Kvt. Kézirattár. Kisgyűlések jegyzőkönyvei 1867. 151. 1.

¹⁰ *Évnegyedi Szle.* 1867—68. III—IV. füz. 2. darab 138. 1.

„Mi egyszerűen följegyezvén a lettdolgot, ez által kívánjuk figyelmeztetni a hazai minden felekezeti néptanítókat. Nyilván bevallotta im a magyar tudós társaság ő felőlök, hogy nem ismerheti el még ma őket a tudomány közvetítő orgánumaúl a nép és önmaga közt.”¹¹

Egyébként e „lányomnak mondom, menyem értsen róla” beszéd mellé közli a könyvkérő DOBY Antal őszinte szavait is:

„Igaz, hogy nem sokat vártam, de ennél mégis többet. Az én iparos fejembe nem fér az, hogy éppen azon intézet, melynek hivatása volna a tudományokat népszerűsíteni, terjeszteni és megkedveltetni, — azon tudományos intézet olyan nyelven ír, hogy a nemzet nem érti . . .”¹²

Nagyon valószínű, hogy elsősorban a kisgyűlések jegyzőkönyvének áttanulmányozása adta GERGELY Pál tollára a következőket: „Időnkint ez évben is akadnak csodabogarak Arany napi postájában. . . Doby Antal tiszaujlaki szabómester kölcsönkönyvtárat akar alapítani az akadémiai ajándékkönyvekből. . .”¹³ Mindenkinek türelmesen válaszolgot. . . kereken, de udvariasan megírva: reménytelen a kérése.”¹⁴

Miért végződött ilyen kelletlenül DOBY Antal könyvkéresi ügye?

Az a mód, ahogyan ARANY János DOBY első levelében kiemelt bizonyos mondatokat, rokonszenvre és érdeklődésre mutat. Aláhúzza azt, hogy milyenfajta munkákat kér könyvtára számára, — hogy büszkeséggel emlegeti műhelyét, — s úgy tetszik, az Eötvöshöz írt levél említésének aláhúzásából, mintha utána akarna annak is nézni, mi lett e levél sorsa. Az elkedvetlenedés az 1866 augusztusában és 1867 telén-tavaszan írt sorokat összehasonlítva szembetűnő. A kisgyűlési jegyzőkönyvben már az szerepel, hogy DOBY az Akadémia minden kiadványait kéri, — az ARANYnál szokatlanul későre húzódó (máj. 27. — jún. 14.) válaszáadás pedig bizony nem csupán a hírül adandó döntés tényében, hanem megfogalmazási módjában, hangjában is elzárkózó. ARANY János nem szorol mentegetésre, — ha sajnáljuk is a tiszaujlaki könyvtárra való tekintettel, hogy így végződött ez az ügy — jól tudjuk, milyen nehéz idők voltak ezek az évek ARANY életében. Csupán emlékeztetőül ennyit: Juliska halála mérhetetlen fájdalom forrása, — egyben a szalontai „egy kis független nyugalom” ábrándjának szétfoszlását is jelenti. A porosz háború, fia katonáskodásának kérdése, a kolerajárvány aggasztja 1866 őszén. A titoknokság amúgy is terhes napi munkája mellett jegyzői teendőket is el kell, hogy lásson. Az 1867-es esztendőt meghülésekkel, reumával kezdi és folytatja egészen áprilisig. Akkor másfajta gondok következnek: beköltöznek az Akadémia palotájába. A DOBY ügyét lezáró levelet jún. 14-én írta, — 15-én kapta meg ARANY a Szent István rend lovagkeresztjét. — Ez az, amit nem vetett, csak aratott, s amely kitüntetés elhárítása érdekében sokat tárgyalt Eötvössel, kérve, ha lehetséges, hárítsa el feje felől; WENCKHEIM Béla belügyminiszternek is írt egy levelet ez ügyben. A királyi kézirat jún. 9. keltezéssel a DOBYnak szóló levél írása idején már bizonyára tudomására jutott.

Nem tartozik ugyan a tiszaujlaki könyvtár ügyéhez, mégis érdekes (s talán össze is függ DOBY kiadványkérése azzal) itt megjegyezni, hogy éppen ARANY János indítványozta 1867-ben, hogy a „többéven át meddön maradt jutalmi díjakból időnkint népszerű kiadványokat jelentessenek meg, különböző tudományágakból. Így adták ki a fűvészet, csillagászat, fizika s bölcsészet kis kézikönyveit.”¹⁵

ARANYhoz írott első, 1866. aug. 1-én kelt leveléhez DOBY Antal mellékeli könyvtára katalógusát is. A bevezető néhány mondatát tintával aláhúzza, ugyanígy az im-

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ Az én kiemelésem P. I.

¹⁴ GERGELY Pál: *Arany János és az Akadémia*. Bp. 1957, Irod. füz. 11. 29. l.

¹⁵ GERGELY Pál i. m. 31. l.

presszum fölé ajánlást írt: „Tekttes Arany János Urnak Pesten.” E könyvjegyzék jobb felső sarkán láthatjuk ARANY iktatásának nyomát: „Ad $\frac{597}{1866}$. ARANY maga is aláhúzta piros ceruzával a DOBY megjelölte sorokat a bevezetésben: „...ellenben a Néptanító urak vallás különbség nélkül ingyen olvashatnak.”

DOBY levelének mellékletenként maradt tehát fent az eddig ismert egyetlen példány e könyvtári katalógusból.¹⁶ A címlap arról is tudósít, hogy már vidéki lerakat is fejlődött ki a tiszaujlaki kölcsönkönyvtárból: „Beregszászban a könyvek kezelésével Keszler József úr van megbízva. Ardó utca 279. sz. a.”

E katalógus 1866 első hónapjában kerülhetett az olvasók kezébe, — DOBY bevezető sorainak keltezése ugyanis 1865. dec. 1.

A tiszaujlaki könyvtár két katalógusát eddig csak említésekből ismertük. Ez a második, tehát kiegészítő katalógus kell, hogy legyen. Az első 1860 körül jelenhetett meg, tudjuk, hogy a könyvtár 1867-ben „1000-nél jóval több darabot számlál.” Mint-hogy ez a katalógus 322 művet tartalmaz, — ellentétben eddigi feltevésünkkel¹⁷ kétségtelenül az első katalógust ismerte GONDA László, nyilván még máramaroszigeti tanároskodása idejéből, — bár cikkét 1867-ben írta. Ezt igazolja az is, hogy az általa leírt jegyzék 17 lap terjedelmű s borítóján található DOBY nőiszabó műhelyének hirdete, ami itt nincs.

Az állomány megoszlására vonatkozó feltevésünk a kiegészítő katalógus ismeretében is helyesnek látszik. Valóban tekintélyes számban fellelhetők e könyvtárban a magyar klasszikusok, van ZRÍNYI, CSOKONAI, KAZINCZY, VÖRÖSMARTY, PETŐFI, ARANY, sőt FALUDI, EÖTVÖS, TOMPA stb. is. JÓKAI és JÓSIKA sorozatok mellett megtaláljuk VERNE és V. HUGO, G. SAND regényeit. Nem tudhatjuk, az első katalógus ismerete mennyiben változtatná meg a képet, — itt érezhető aránytalanság látszik az érzelmes olvasmányok javára (VAHOT testvérek, VAHOTNÉ, EMILIA, CZAKÓ, DEGRÉ, VADNAY, BEÖTHY László, ABONYI Lajos, TÓTH Kálmán stb.). A hasonló jellegű külföldi munkák még kevésbé színvonalasak. VAS Gereben és BOROS Mihály e katalógusban is szerepelnek, bár az elsőben nyilván sokkal több, levelekben is említett művel (*Boldogházi esték* stb.). Sokkal jobban érvényesült, úgy látszik DOBY saját jóízlése a népszerű tudományos művek összeválogatásánál. Könyvtára gazdag útleíró, gazdasági művekben, legérdekesebb természetesen a történeti tárgyú könyvek tekintetében. Megszerezte KEMÉNY János és BETHLEN MIKLÓS önéletrajzát, SZABÓ Károly kiadásában ROGERIUST és ANONYMUST, a *Nádor-kódex* TOLDY-féle kiadását. MACULAY: *Anglia története* éppúgy megtalálható DOBY könyvtárában, mint KÖVÁRY László: *Erdély története 1848—49-ben*, vagy IMREFFY: *Magyar menekültek Törökországban*. E katalógus moralizáló anyagát nem primitív „tanmesék” teszik, RENAN: *Jézus élete és egy Anti-Renan* c. mű is megtalálható, valamint GALGÓCZY: *Mire nevelje a magyar ember gyermekeit?* Érdekes, hogy megvan a könyvtárban ERDÉLYI János: *Népdalok és mondák*, valamint GAÁL József: *Népmesék* c. műve, RIEDL Szende: *Az Igor hadjárata* — s egy DOBYT — mint jellegzetes *Vasárnapi Ujság* olvasót bizonyára érdeklő munka: PÁKH Albert: *Magyar ember könyvtára*. Felsoroljuk itt a szép számban fellelhető, néha csak egy, más-kor több összefüggő évfolyammal feltüntetett folyóiratokat, hetilapokat is: *Regélő*, *Honauerü*, *Pesti Divatlap*, *Nemzetőr*, *Hölgyfutár*, *Képes Ujság*, *Két Garasos Ujság*, *Népkarát*, *Családi Kör*, *Családi Lapok*, *Hölgydivatlap*, *Divatcsarnok*, *Magyar Színházi Lap*, *Erdélyi Múzeum*, *Magyar Gazda és az Iparosok Lapja*.

¹⁶ Doby Antal kölcsönkönyvtára Tisza-Ujlakon és Beregszászban. Beregszász, 1865; Dcák György ny. 15 l.

¹⁷ *Magy. Könyvszle.* 1959. 102. 1.

Ennél többet csak az első, 1860—65. között megjelent könyvjegyzék esetleges előkerülése esetében tudnánk mondani a tiszaujlaki könyvtár állományáról. A könyvtár történetének vizsgálata a közvetlen könyvtártörténeti adatokon túl ARANNYAL kapcsolatos emlékek sorát is felszínre hozta. Nem volna érdektelen irodalmunk nagyjainak könyvtári kapcsolatait módszeresen felkutatni, akkor is, ha olvasói egy-egy könyvtárnak, akkor is, ha — mint néha előfordul — könyvtárügyben is tevékenykedő hivatalosak, vagy éppen könyvtárosok, mint pl. PÁKH Albert vagy MÓRA Ferenc.¹⁸

PAPP IVÁNNÉ

Szabó Ervin és a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Könyvtára. Ez a könyvtár ötven évig a hivatal üvegmáriumában meghúzódó kicsi házi apparátus. A századfordulón mintegy varázsütésre európai viszonylatban is figyelemre méltó nyilvános közigazdasági szakkönyvtárrá válik.¹

Mi módon volt ez lehetséges és hogyan esett meg? Ennek elképzeléséhez szükséges talán a Kereskedelmi és Iparkamara (az alábbiakban : K) múltjából egyetmást vissza-idézni.

A K. az 1850-es évek császári egyeduralmának egyik első gazdaságpolitikai alkotása. Bevallott célja eredetileg az iparos-üzletes polgárság számára valami oly önkormányzatfélélet nyújtani, amelynek keretében kifejezhesse szakmai közóhajait, közvetlenebb kapcsolatba jusson az összbirodalmi gazdasági igazgatással. Annak az igazolására, hogy a kormányhűség, a Gutgesinntheit komoly jutalomban részesül, első kísérlet történik egy foglalkozási csoporton belüli önkormányzatféle és demokratikusnak festő mutató választójog engedélyezésével. A kamarai illetéket fizetők apraja-nagyja egyformán és közvetlenül választja a meghatározott tagszámú kamarai testületet. A be nem vallott cél, a látszatkeltésen kívül, hogy működjék valami közeg, amely „szabad” vagy akár tájékoztató sajtó híján közvetítse a kormányhoz a gazdaságilag, politikailag fontosbodó rétegek nehezmenyeit, óhajait.

A K. közel százados élete legszélesebb általánosságban így választható :

1. A császári merev önkényuralom és az enyhülő ridegségű átmenet az úgynevezett kiegyezésig (1850—1867) gazdaságilag főfontosságú időszak, mert Magyarországon e másfél évtizedben több a közérdekű alapvető újítás és reform, mint előzőleg századok alatt. Jellegzetessége : hozzásimulás az összmonarchiai elgondolásokhoz. Csak kivételesen észlelhető némi regionális igény hangsúlyozása. A K.-i intézmény kettőssége : a választott, tehát váltakozó testületi elem és a kinevezett, állandó hivatali elem egyensúlya még csak kialakulóban van. A K. közzhatósági felszólításra jelentést tesz és csak kivételesen, szerény keretek közt kezdeményez.

2. Az alkotmányos korszak az 1890-es évekig. Az újabb szabású — némelyek szerint korai — kapitalisztikus magyarországi üzleti élet némi kialakulásával az ipari és kereskedelmi jogalkotás, közigazgatás és gazdaságpolitika még elég simulékonyan követi az osztrákét. Bizonyos különleges magyar üzleti érdekek felismerése éppen csak csírájában mutatkozik, egyelőre szórványosan és szerényen hangsúlyozódik. A K. kapcsolatát a kormányközegekkel főleg „Irodája” tartja fenn, és nem véletlen, hogy ez idő tájt a K.-i iroda vezetői SZVETENAY Miklós (1833—1894) és STEINACKER Ödön (1839—1892) titkárok, országgyűlési képviselők, akik e minőségükben igyekeznek tőlük telhetően közbenjárni az érdekelt szakkörök javára.

¹⁸ Vö.: BÓDAY Pál: *A könyvtáros Móra Ferenc*. Szeged, 1954. (Szegedi Egyet. Kvt. kiadv. 17.)

¹ *Minerva*. Jahrbuch der gelehrten Welt.

3. A banktőke Magyarországon való üzleti próbálkozásával, a közlekedés javulásával kezd a nagykapitalisztikus vállalkozási forma úgy ahogy nálunk is kibontakozni. Párhuzamosan jut hatalma teljére a kezdeti magyar, konzervatívnek nevezett kormányokat leváltó „szabadelvíű”-ként ismert rendszer. A vidékies Budapest hovatovább városias jelleget ölt. Tetőpontja felé halad a magyar „nemzeti hegemoniára” törekvés mind az országon belül, mind a Monarchiában.

A kormány a K. alakulásába közvetlenül soha nem avatkozott. Erre szüksége sem volt. Hiszen a kamarai választások — bár papírforma szerint általánosak voltak és titkosak — soha nem hoztak olyan közgyűlési határozatot, amely a kormány elgondolásával ellenkezésbe került volna.

Az eddig szereplő tárgyi szempontok közé itt egy-két személyi vonatkozás is bekvánkózik. Az első világháború előtti K. jelentékenyebb elnöke KOCHMEISTER Frigyes (1816—1907) gyógyszeru-nagykereskedő volt. Jellegzetes alakja a régi vágású konzervatív pesti német nagypolgárságnak. Ez a feltörekedett szűkkörű csoport vagy már örökkösként, vagy valami üzleti monopólium birtokában került bele a forradalmat követő „enrichissez-vous” korszakba. Megvagyonosodván, a kiválóbbjai sem igen tanúsítottak elég érdeklődést közügyek iránt; de ha mégis, akkor hiányzott a képességük, hogy helyi, szakmai érdekeken túlmenő, országos gazdasági ügyekben állást tudtak volna foglalni, utat mutatni, vezetni.²

4. 1893-ban KOCHMEISTER örökébe egy újabban felszínre került életrevaló csoportnak ugyancsak tipikus egyénisége lépett: LÁNCZY Leó (1852—1921). Viszonylag fiatalon már vezére egy friss szabású nagy banknak, a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak, amely ha kezdetől nem is volt a legtőkeerősebb, de biztosan a legleleményesebb és legvállalkozóbb. LÁNCZY országgyűlési képviselő is. Nem egy a sok közül, hanem fölötté gyakorlatias üzletember-politikus; céltudatosan szoros kapcsolatban a kormánnyal, pártvezérrel —, aki a kormánynak a saját üzleteihez szükséges jóindulatát megszorgálni képes volt és hajlandó is.

Az új elnök nem hangsúlyozta székfoglalójában, de úgy gondolta el, hogy a budapesti K.-t, amely eddig bérhelyiségben meghúzódó szerény „iroda” volt, mutatós, tekintélyes, lehetőleg országos fontosságú hivatalos érdekképviseleti testületté kell kiépíteni. Hiszen ez csak egy vetülete volt a már jó ideje mutatkozott törekvésnek, hogy Budapestet valódi nagy- és fővárossá kell tenni. Béccsel versenyzővé. Íme — mondták — Várpalota, Opera, Kuria; mind külön, mint a császárváros megfelelői. A pesti K.-nak is palotának kell lennie, hogy verje a bár testes, de bérkaszárnás bécsit.

A tervező MEINIG Artur (1853—1904) derekas munkát végzett. A komoly kőpalota ízlésben, kivitelben verte a millenniumi építkezések legtöbbjét. LÁNCZYt a létesítendő palotának csak a külseje, főcsarnoka érdekelte; a többit az építésre bízta. A hivatal igényeit MEINIG a rangidős pár offciálissal beszélte meg. A vezető titkár FRITZ Péter (1892—1909) szűkszavú, fáradt hivatalnok, aki cleget vélt tenni kötelességének, amikor előre iktatott lajstromba fektette le, hogy hány hivatalnokának mennyi szoba elegendő. Jegyzékének utolsó pontja: „rak- és szertár; irat- és könyvtár” volt. Úgy gondolta el, hogy mind e „tárak” rozoga almáriomai egyszerűen átkerülnek régi helyükről az újba, és minden marad a régiben. Ellentétben ezzel az ócska elgondolással, dr. KREJCSI Rezső (1859—1928), a rangban második tisztviselő komoly tervvel járt. KREJCSI — hadd jegyezzem fel róla — külsejében, lényegében regényes jelenség volt.

² KOCHMEISTERT — akkoriban úgy suttogták — az bírta a teljes visszavonulásra a közéletből, hogy a Német Színház leégése után ő volt újjáépítésének főszószólója. Báróságát pedig a királytól — állítólag — fájdalomdíjként nyerte. HÜTTL Tivadar v. kamarai alelnök közlése.

Hivatalát, mint sok más, a kenyérért vállalta ugyan, dolgozva amennyit illet; mint magánember azonban lelkes műkedvelő tudós volt. Korának avatott marxistájaként³ szoros kapcsolatban állt a maroknyi hazai tudományos rokon érdeklődésűekkel, köztük a legfiatalabb, de legtehetségesebb SZABÓ Ervinnel.

SZABÓ Ervin (1877—1918), akiről az alábbiakban részletesen lesz szó, az Országgyűlési Könyvtárnak volt gyakornoka. Ide a volt tanára, PULSZKY Ágost (1846—1901) juttatta be. PULSZKY volt kiválóbb tanítványaival szoros kapcsolatot tartott és őszintén érdeklődött SZABÓ sorsa iránt is.

KREJCSI Rezső nemcsak javaslatot tett az építéssel tartott értekezleten egy modern tudományos K.-i könyvtár létesítésére, hanem elgondolását bizalmas sürgősséggel közölte SZABÓVAL és egyben PULSZKYVAL is.

PULSZKY a képviselőházban, a Szabadelvű Körben sűrűn találkozott LÁNCZYVAL, és nem maradtak hatástalanul reá a tudós pártelnöknek ilyféle beható érdeklődései, kérdései: hogy „... hallom, milyen remek az új kamarai palota...” „... olvasom, milyen érdemleges reformokat tervezel...” „... Gondolom, tervbe van véve egy nemzetgazdasági könyvtár is talán...?”⁴

Azután, hogy LÁNCZY erre az illetékes és nem közömbös helyről jövő érdeklődésre egyes részletekbe is belement, úgy téve persze, mintha ő is gondolt volna egy létesítendő könyvtárra, PULSZKY diplomatikusan még azt is beleszötte a beszélgetésbe, hogy ha nincs már valakije, akkor figyelmébe ajánlana egy fiatal parlamenti könyvtárost, volt jeles tanítványát, aki bizonyára elsődrendű elgondolásokkal tudna neki szolgálatára lenni.

Nos, ez elég volt ahhoz, hogy LÁNCZY magáévá tegye a könyvtár létesítésének gondolatát, és magához keresse SZABÓ Ervint. Minthogy a komoly, kimért ifjú tudósféle az emberismerető bankvezérre benyomást tett, a maga hirtelen-határozó módján mindjárt föl is szólította, tegyen javaslatokat egy közgazdasági könyvtár létesítésére. SZABÓ, akit a feladat nem ért váratlanul, egy-kettőre kész írott tervvel tért vissza ez ügyre.

Részletes előterjesztésének vezéreszméi ezek voltak:

A K. nemcsak pest—bécsi, de európai viszonylatban is magas színvonalú nyilvános közgazdasági szakkönyvtárat létesít.

A gyűjtemény nemzetközi anyaga, osztályozási rendszere, elhelyezése, használata, az olvasók útbaigazítása, a kutatók kényelme és vonzása tekintetében a legújabb és legcélszerűbb elveket és gyakorlatot követi.

A könyv- és folyóirat-alapanyag hazai és külföldi könyvtári és antikvár beszerzése és kötése⁵ előre meg nem határozható keretű hitelt igényel:

a jövőbeli beszerzések költségvetése úgy lesz megállapítható, hogy a könyvtár eredeti színvonala állandósulhasson;

³ Évtizedeken át, áldozatosan, híressé vált szocialista könyvtárat gyűjtött. Különlegességei közül említendők: dokumentumok a munkásmozgalom történetéről, a párizsi kommunáról, 1848—49-ről, hírlapok s egyéb nyomtatványok a nagy francia forradalom korából, MARX egy fontos műve az író sajtókezü bejegyzéseivel, pótlásaival. A gyűjtemény az 1920-as években került Prágába, majd onnan a moszkvai Marx—Engels Intézetbe. Vételára állítólag 10 000 dollár volt. Családi közlés. — L. KÓHALMI Béla: *Dr. Krejcsi Rezső könyvtára*. Könyvtári Szle. 2, 3. sz. 1914. márc. 15. 88—91. l. (Könyvtári séták.)

⁴ STURM Albertnek, a kormány-felhivatalos Bud. Tudósító szerkesztőjének (1851—1909) közlése.

⁵ A könyvkötő munkát régtől az ÉRCZHEGYI-féle műhely teljesítette. Később KNER Erzsébet könyvkötőmester is részt vett benne. Nem ment akkoriban fényezés számba, hogy SZABÓ rendelkezésére a standard-folyóiratok és lényegesebb könyvek erős félbőr-kötést kaptak; minden egyéb, még a röpiratok is, jó egészvásznak. Az első világháború végén e téren is szerényebbek lettek az igények.

az első szervezés és berendezés időtartamára rendkívüli személyzet szükséges. A végleges személyzetről szervezeti és költségvetési gondoskodás lesz szükséges.

LÁNCZY a SZABÓ testes memorandumát megnézetlen félretéve, kérte, hogy inkább mondja el neki tervét. Figyelmesen meghallgatva, ennyit felelt rá: „Rendben van! Csináljon mindent a legjobb belátása szerint! Csak egyet szeretnék még: ha a megnyitásra kiadhatnánk a könyvtárnak egy díszes katalógusát is.”

SZABÓnak erre viszont két megjegyzése volt: a katalógus, ha a könyvtár szabályosan gyarapodik, már megjelenésekor sem lehet teljes. No meg oly költséges is, hogy felmerül a kérdés, nem volna-e jobb annak előállítási árért is inkább könyvet vásárolni?

LÁNCZY jóindulatú mosollyal így zárta le a tárgyalást: „Állapodjunk meg abban, hogy a könyvek kerülhetnek annyiba amennyibe. Így azután katalógus kiadásának nem lesz köze a könyvbeszerzéshez. Ami pedig a könyvjegyzékre vonatkozó szakszerűségi aggályt illeti, azt nem osztom. A katalógus célja elsősorban nem tudományos, hanem főleg elegáns propaganda, emelni fogja a Kamara presztizsét. Ha pedig elévül, adhatnánk ki újat is. Tessék talán a nyomdába adásnál mindjárt szólni is a FALKnak,⁶ hagyja állva a „Satzot” minden esetre!

SZABÓ Ervin vasakarátával, munkabírásával, gyakorlatiasságával mesés gyorsan és tökéletesen teljesítette vállalt feladatát. Pedig még tetézte dolgát, hogy a könyvtártervezésben járattan építésznek is mindenben kezére kellett járnia.

Legfontosabb teendője volt a négy nyelvű szakirodalom áttanulmányozása és javának kiválogatása, megfelelő osztályozási rendszernek a gyűjteményhez alkalmazása.

Egy, az országban úgyszólván ismeretlen könyvtártípus megalkotása is szaporította munkáját. Olyan könyvtárat képzelt el, amely kényelmes otthoniasságával, könyvnyűvé tett használhatóságával ne csak kielégítse, de vonzza is, ösztönözze is igénybevevőit. Ezt a célt szolgálta volna a tetszetősen komoly és egyben intim berendezés. Pl. célszerűen tervezett olvasó- és munkaasztalok, részutállásra emelhető lappal, karos munkaszékek, futószőnyeges parketta, belső ruhatár és mosdó.

Újítás kívánt lenni a könyvtárnak gondosan kitervelt tájékoztató (reference) szolgálata, másfelől a könyvek oly mód elhelyezése, hogy az olvasó egyszeri útbaigazításra maga találhatja meg könnyen a polcon azt, amire szüksége van.

Ennek az elgondolásnak a lényegéhez tartozott a különválasztása a magasabbrendű könyvtárosi munkának — könyvismeret, útbaigazítás — a mechanikus segédmunkálatoktól. Annak a közkönyvtári visszásságnak lehető kiküszöbölésére gondolt, hogy a könyvtárosi munkát rásózták majd mindig tanulatlan, hol ügyeskedő, hol fontoskodó és akárhányszor zsarnokoskodó „könyvtárszolgákra”.⁷

SZABÓ kezdő korától fogva érdeklődött a könyvtárügynek nemcsak tudományos, hanem mindennemű más gyakorlati vonatkozásai iránt is. Sokágú nemzetközi kapcsolatot tartott fenn a bibliográfus világgal, a nemzetközi könyvtárusággal.⁸

⁶ FALK Zsigmond (1831—1913) egy ideig a K. alelnöke, 1868 óta igazgatója a Pesti Könyvnyomda rt.-nek, amelyben LÁNCZY vállalata érdekelve volt. A K. kiadványai LÁNCZY idejében rendkívül felszaporodtak és mind ebben a nyomdában készültek. SZABÓ Ervin és HIRSCH Lipót Franklin társulati nyomdaigazgató (1841—1920) közlése.

⁷ Velem esett meg pl., hogy egyetemi koromban első közkönyvtárunkban Émile ZOLA-nak a naturalista regényről szóló tanulmányát kérve, azzal a szemüveg-főlötti megrovással kaptam vissza kívánatlapomat: „Itt nem lesznek Zolák olvasva.”

⁸ SZABÓnak szoros kapcsolatai voltak USA-beli intézményekkel, szakemberekkel. Levelezésben állt többek közt Melvil DEWEY-val (1851—1931) a „decimal” osztályozás kezdeményezőjével. E rendszert továbbfejlesztve, SZABÓ 1911-ben módosító javaslatokat terjesztett a brüsszeli nemzetközi könyvtári kongresszus elé.

Ez összeköttetéseit akkor is igénybe vette, amikor Budapest tanácsa a megfelelő helyiség nélkül szűkölködő Városi Nyilvános Könyvtár számára új épület létesítését határozta el és javasolta a közgyűlésnek. A megtervezés érdekében igénybevett szak-körök LAJTA Béla építéset (1875—1920) SZABÓ ajánlására messzemenően támogatták. (L. *Emlékirat Községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten*, 1910.). BRAUN Róbert (1879—1937), SZABÓnak éveken át könyvtári jobbkeze, említette, mi előnyt jelentettek amerikai útjában SZABÓ ajánlásai. De USA-beli szakkörök is igénybevették az ő bibliográfiai s egyéb tájékoztató szolgálatait. Néha oly mérvben, hogy kénytelen volt egy-ké hívét is segítségül hívni. Emlékezetemben maradt az *American Gypsy Lore Society* nemzetközi cigánybibliográfiája, amelynek hasábos levonata azzal érkezett, „pillantson bele”-hibátlan-e magyar vonatkozásaiban? Az este SZABÓ felejtethetlen kesernyös mosolyával kérdez: „érdekelnek-e a cigányok?” Gyanútlan igent biccentvén, már kezembe nyomta a vasok csomót azzal, hogy akkor én „pillantsak bele” helyette. Cigánykedvelésemet — minthogy a levonatot a dús magyar irodalomnak csak töredékét tartalmazta — sok óráss munkám bánta. Amidőn ezt a rég elfelejtett furcsaságot vagy harminc évvel utóbb nyomtatásban vizontláttam Chicagóban — mégpedig az említett egyesület elnökének, Mr. HAMILLNAK házában — mélan olvastam előszavában nevemet „ama kiváló európai cigánykutató tudósok” sorában, „akiknek e mű megalkotásában oroszánrészüik volt...”. SZABÓ ezt a kissé mókás utólagos beiktatást előttem elhallgatta — és ez volt mosolygó végbúcsúja tőlem...

Az első könyvtári szakember volt talán Magyarországon, aki jól ismerte, teljesen felértékelte a népkönyvtárak szociális munkájának részletkérdéseit. Ezért fordult főleg Észak-Amerika felé, ahol a népkönyvtárak és a könyvtári tömegkiszolgálás akkor a legmagasabb fokot érték el.

A K.-i könyvtár létesítésekor legelőször nyervén szabad kezét, nemcsak az amerikai DEWEY-féle „tizedes” könyvtári osztályozási rendszert vette át, hanem egy sor amerikai könyvtártechnikai újítást is átültetett. Itt csak az állványszerkezetet és a polcberendezést említet. Mindkettőben az akkor legfejlettebb, részben szabadalmazott amerikai típusokat használta fel. A gyártással és felszereléssel ezeknek a tüzetes rajzai és mintái alapján a Schlick—Nicholson-gyárat bízták meg.

Az eredeti, teljesen vasszerkezetű, fémlemezes könyvtárpalc-berendezés emeletes-karzatoss volt, és csak a két egymásba nyíló teremnek falait követte; a nagyobbik teremben kettősen, azaz másfél uccásan. Az egyik, kisebbik, szabadon maradt teremközépp olvasóhelyiség, a másik pedig könyvtári munkahelyiség céljait szolgálta.

Mellékesen: az épület palotaszzerű elgondolásával járt a nagyobbik teremnek oly tágasra tervezése, hogy noha túlméretezett munkaasztalokat raktak belé, még mindig kongott volna az ürességtől, ha az építész utólag terjedelmes bőr-körpamlagot nem helyez a közepére — túlméretezett mennyezet — csillárral e kerevet fölött.⁹

Ez persze némiképp ellenkezett a szándékolt amerikaias műszaki gyakorlatias-sággal (functionalism), már csak azért is, mert a pamlagnak nem volt egyéb létjoga, hacsak nem a terem közepén levő fűtőtest-nyílás elburkolása. Ami pedig a csillározást illeti, a világítótest nem világította meg eléggé a könyvespolcokat; ezért pótlólag huzalos kézi villanylámpákat kellett beszerezni, amelyek akkori kezdetlegességükben ugyancsak nem voltak kielégítőek.

Tökéletleneknek és majdnem feleslegesnek bizonyultak az újfajta polcok is. Különlegességük az lett volna, hogy a könyvek magassági méreteihez képest és helytakarítás végett legyenek könnyen elhelyezhetőek és könyvestül átemelhetőek. Ennek a célnak az illesztőrugószerkezet nem tüzetes kigyártása és a tökéletlen zománcozás folytán nem feleltek meg.

⁹ A könyvtár külföldi alkalmi látogatói a pamlagot és a szőnyeget hajlamosak voltak holmi „keleties tünet”-nek minősíteni. Prof. B. HARMSNAK, a kieli Weltwirtschaftl. Institut igazgatójának és Prof. Stefan BAUERNEK (Zürich) közlése.

Az ugyancsak amerikai rendszerű, akkoriban újszerű, cédulakatalógusfiókok és az ezeket magukba foglaló szekrényberendezések utángyártását szabadalmi leírás és rajzok nyomán a THEK-gyár vállalta. Ez tovább adta a FEIWEL szakcégnek — kinek, minek hibájából, nem tudni, — de a fiókok akadoztak, később sem sikerült ezeket tökéletesen rendbehozni.¹⁰

Ki tudja, mi lett volna a könyvtárból, ha SZABÓ kezében marad! Ámde ő eleve átmeneti munkának tekintette és alighogy elkészült vele, átvette a Fővárosi Könyvtárat.¹¹

LÁNCZY a kamarai könyvtárba először és utoljára akkor pillantott bele, amikor a K. 1900. november 11-én „ötvenéves fennállásának és újonnan épített székháza felavatásának megünneplése alkalmából díszülést” tartott. Formális köszönetet mondott mindazoknak, akik közreműködtek ebben az alkotásban, és SZABÓval többet nem találkozott, a továbbiakban a könyvtárat az Irodára bízva.

Lássuk, hogy alakult sorsa, és bocsássuk mindjárt előre, hogy SZABÓ fent érintett elgondolásai nagyrészt ábrándnak bizonyultak.

A könyvtár állandó rendelkezései mellett akkor igyekezett egyes szakirodalmi csoportokat fokozott gondossággal kiegészíteni, ha valamely közgazdasági kérdések a törvényhozást, az érdekelt szakköröket, vagy a főtörvényeket különösebben foglalkoztatták, vagy ha maga a K. lépett föl kezdeményezőleg valamely ügy körül. Ily alkalmak voltak pl. a nagyobb ipartörvényreformok, a munkásbiztosítás államosítása, élelmiszertörvény életbeléptetése stb.

A könyvtár egyes szakágazatai akkor is szükségszerűen gyarapodni szoktak, ha a K. ügyköre bővült; mondjuk, amikor a Budapesti Árumintavásárt magánkézből átvette, a Vámpolitikai Központot, az Orsz. Hitelvédőt szervezte, amikor az első világháború gazdasági központjainak felépítésében, majd felszámolásában közreműködött, vagy a Konjunktúra Kutató Intézetet létesítette stb., stb.

Említsük végül azokat a rendkívüli kiegészítő beszerzéseket, amik úgy adódtak, hogy egyes kamarai vagy gazdasági magánérdekképviseleti szakírók és előadók, más külső szaktudósok jelentékenyebb szakmunkáikat a könyvtár igénybevételével készítették el.

A könyvtár anyaga, mint láttuk, három tömbből tevődött össze: az eredeti házi instrumentumból, a SZABÓ által fölépített szakkönyvtárból és az ezt gyarapító folyamatos pótszerzeményekből, cserepéldányokból.

Rendkívüli gyarapodásként említendő a HELTAI-féle¹² könyvtár egy részének beolvasztása. HELTAI Ferenc főpolgármester (1861—1913) fiatal korától gyűjtötte a köz-

¹⁰ Az újszékházba költözés alkalmából a rangosabb tisztviselők akkoriban divatos, ún. „amerikai” irodabútort óhajtottak. SZABÓ figyelmét nem kerülte el, hogy a régi helyiségbeli lim-lom közt néhány szép régi mestermunka is akadt. Kései empire íróasztal, pulpitus, álló fogas, karszék, iratpolc és óbécsi írókészlet. Ezeket a könyvtárosi szögletbe mentette. Hivatalbalépésemtől végig örömmel telt bennük; úgymint VALERO első k. elnök mesteri könyvatos arcképében is.

¹¹ A sors játéka, hogy a SZABÓ szívéhez nőtt Fővárosi Könyvtár, amelyet ő modernül — célszerű vasbeton — üveg épületben óhajtott volna látni, a Károly kaszánya rozoga szállájából a szegényes Reáltanodába kerüljön, majd végül barokkos grófi lakban kössön ki. És hogy a Kamarát is, a Wenckheim-palotát is ugyanaz a MEINIG terveze. . .

¹² A megmaradtakat egyebűt értékesítve, eladási árukból az V. Kerületi Népház nyilvános könyvtárának alapját szereztem be özvegy HELTAINÉ alapítványaként. HELTAINÉ kért, válasszak ki bármit emlékül férje könyvtárából. Én egy zsebben elférő két apró kuriózumot kerestem ki. Az egyik egy régi vasúti menetrend volt, amelyről utóbb kiderült, hogy a világ legrégebbi efféléje, címlapján a london—greenwichi vonat színes képével. A másik: kicsi magyar országgyűlési ercklye: Heltai választókerületének gondosan bekötött jegyzőkönyvecskéje, amelyben föl voltak sorolva a reá szavazott választók nevei, a felvett „napidíjuk”, illetve „költésmegterítésük” összege és az átvétel elismerő aláírásuk, községenként igazolva hitelesen a jegyző által is. Mindkettő elkallódott. (Lásd a 19. jegyz. végét.)

lekedésügyi, városgazdasági, közüzemi irodalmat. Javaslatomra a K. megvette belőle a könyvtárát kiegészítő szakműveket.¹³

A K. saját kiadványait eleinte németül, utóbb magyarul adta ki.¹⁴ A mind terjedelmesebbé vált évi jelentést nemcsak az Ausztriával való szoros gazdasági kapcsolat miatt adták ki továbbra németül is, hanem azért is, mert a hazai érdekelt üzleti körök egy része nem értett még elég jól magyarul, és avégből is, hogy a külföldi intézményekkel való kiadványcsere-viszonyt fenn lehessen tartani és kiépíteni.

A SZABÓ-féle könyvtárrendezés kiterjeszkedett az osztrák és külföldi kamarák, rokonintézmények gazdasági szabad érdekképviselői testületek időszaki kiadványainak összegyűjtésére, nyilvántartására is. Az említett díszes könyvtárkatalógus,¹⁵ valamint a német évi jelentés fejében nemcsak rokontestületek, hanem bel- és külföldi szakiskolák, szakkönyvtárak, sőt közhatóságok is szívesen küldték kiadványaikat. Minthogy azonban ez a csereszolgálat állandó gondos nyilvántartással, levelezéssel, szállítási teendőkkel, és így költséggel járt, SZABÓ Ervin távozása után hovatovább jelentéktelenné zsugorodott, a terjedelmes szakgyűjtemény holt teherré lett.

A könyvtár első lényeges munkatöbblete úgy adódott, hogy a megnövekedett hivatal a sürgősen kiszolgáltatandó házi érdeklődők számát szaporította. A háborús igazgatás pedig új jogszabályokat és egyéb tudnivalókat termelt, amelyeknek figyelemmel követése, egyeztetése és rendelkezésre bocsátása mindennapos szükségletté vált. Fokozottan fontosbodott az időszaki kiadványok szemmeltartása és hivatalból tudomásul veendő anyaguk gyors és teljes használhatóvá tétele. Ebben a munkában ridegséggel határos rendet kellett tartani, mert egyes tisztviselők rangidős minőségükben vagy ügyeskedéssel „ráültek az összlapokra”, és meghiúsították a hivatali kooperációt.

E szükségletből adódott a könyvtárral szoros kapcsolatban álló Kamarai Újságarchívum létrehozása és felépítése. Gondos gyakorlatiassággal megválogatott minden irányzatú hazai és elérhető külföldi napi- és hetilapok közleményei befutásukkor azonnal — szakavatott átolvasás, beosztás, ívekre ragasztás és csoportosítás után — az érdekelt osztályvezetők, azaz szakelőadók kezébe jutottak.

A cikkeket, azután, hogy hivatalos használatra körözték, visszakerültek az Archívumba, ott rendszeres csoportosításban oly módon rakták le, hogy utólag is bármikor könnyen ki lehetett emelni őket.

Új munkatöbbletet adott a tudományos és egyéb szakfolyóiratok cikkeinek osztályozása — nyilvántartása is.

Szót érdemel végül még egy akkor talán ugyancsak magában álló K.-i nyilvántartás: egy (gazdasági) jogi és közigazgatási mozgómutató. 1909-ben fektettem le és csináltattam 1938-ig. Kellett, mert megjelentek ugyan az egyes számbajövő hivatalos és félhivatalos kiadványok időszaki tartalomjegyzékei, sőt olykor összefoglaló indexei is, de

¹³ Tárgyalásra került még két más értékesebb könyvtár: a PULSZKY Ágosté (1902), valamint az egyesített MANDELLO Károly és Gyula-féle gyűjtemény megszerzése is (1919). Minthogy csak részben illettek bele a K. könyvtárába, holott e hagyatékokat egészben kellett volna átvenni, elálltak a megszerzésüktől. Így az egyik a Társadalomtudományi Társaság könyvtárának vált alapjává, a másik tudtommal a Műegyetem közgazdasági karáé lett.

¹⁴ A házi nyomtatványok (jegyzőkönyvek, felterjesztések, emlékiratok, évi jelentések, alkalmi kiadványok) maradék példányait vagy hatvan éven át rendszertelenül rakták félre. Ha nagy ritkán valamiért vissza kellett nyúlni, senki sem tudta, mi hol van az összevisszaságban. Egy belső költözés során a maradványokat selejteztetve, rendeztetve, jegyzékbe foglaltattam és kinyomattattam. (A Bp. K. nyomtatványainak időrendi jegyzéke 1850—1912. Bp. 1913. 44 + 6 l.)

¹⁵ A korlátolt példányszámban előállított díszmű hamar elfogyott. A gyarapodásokkal állandóan kiegészített kézírata várta az utánnyomást LÁNCZY visszavonulásáig. Majd kiderítetlen módon eltűnt. A katalógus könyvészeti ritkasággá vált.

ritka időközökben, néha késedelmesen. Utalásaik pedig sokszor szükséztűak, hiányosak voltak. De előfordultak precedensekként figyelemre méltó hatósági állásfoglalások, döntések, amik nyilvánosságra nem kerültek.

Használhatóságát fokozták a lehetőleg kimerítő utalások és a könnyű áttekinthetőség. Első ízben alkalmazták itt az amerikai „visindex” rendszerű többszínű cédlulázást.

A könyvtár befogadó képességét mintegy három évtizedes rendszeres gyarapítás után növelni kellett. Az újonnan szerelt állványok a nagyobbik termet betöltötték, csak a nélkülözhetetlen könyvkezelési munkahelye maradt szabadon. Ezzel említett szalonszerűsége megszűnt. A gyártást újból a Schlick-gyár végezte.

A párhuzamosan kibővült Újság-Archívum, amelynek munkája részben ebben a teremben, részben három emeleti szobában folyt, a könyvtár mögötti udvari félalagsorban egyesült.

Elindulásakor a könyvtárat teljes nyilvánosságúnak tervezték. Ehhez képest — minthogy a bőséges publicitás a LÁNCZY-féle k-i politikának tartozéka volt, a napi sajtó rendszeresen hozta, hogy „a Kamarai nyilvános könyvtár nyitva hétköznap...”. De e kommuniké nem sokáig ment ki, és a könyvtár nyilvánossága végleg feledésbe ment. Ami tehát a könyvtár általános használatát illeti (1908—1938), annyi bizonyos, hogy az utcáról, mondjuk a nagyközönség köréből, senki a lábát oda be nem tette. Ennek az érdeklődéshiánynak oka kis részben kereshető abban, hogy a k-i könyvtár csak helyben volt használható. Inkább azért nem jelentkeztek futó látogatói, mert az átlagolvasó a mindennapos magyar szakirodalmat a többi régibb nyilvános könyvtárban is meglelte. Viszont az érdeklődés magasabb színvonalú, vagy ritkább és főleg külföldi közgazdasági szakirodalom iránt az országban általában elenyészően kicsi volt.

A többi, szakmai vagy hivatásos használók, mind az állandóbbak, mind az alkalmiak, a következő csoportokból tevődtek össze :

házi igénybevevők : a k-i szakeladók, azaz a tisztviselői kar kisebbsége ;¹⁶ továbbá a K. által bizonyos időszaki vagy állandóbb jellegű szakmunkával megbízott külső munkaerők¹⁷ és elvétve egy-egy kamarai tag ;

állandóbb külső látogatók : hivatalos és nem hivatalos érdekképviselői szakemberek ;¹⁸

¹⁶ Ez az eredetileg igen csekély létszámú, szorosan vett fogalmazói kar belépésekor hét volt. (A vidéki K.-ák egyidejű létszáma kettő, kivételesen három volt.) Ez a szerény létszám három alkalommal gyarapodott rendkívüli módon tetemesre. Első ízben az első világháború idején adódott hirtelen munkaszaporodással. Ezzel egyidejűleg VÁGÓ József ügyvezető (1877—1948) általános k-i szervezeti és munkaterv kibővítést tervezett és hajtott végre új ügyosztályok egész sorának szervezésével. Ez az egyébként bécsi mintára készült szükséges újítás ugyancsak tetemes létszámszaporulatot vont maga után. Majd néhány évvel az intézmény megszűnése előtt dr. ÉBER Antalnak, a K. utolsó elnökének kezdeményezésére szerződttetett a K. egy egész sor kiemelkedő színvonalú, fiatal, akadémikus képzettségű munkaerőt.

¹⁷ A K. évi jelentését pl. és annak német fordítását hosszú ideig KASITS Péter (1849—1914) volt min. tan. készítette. Közlekedési, szállítási tarifaügyekben, kereskedelmi-, jogi- stb. szakkérdésekben gyakran rendkívüli külső erőket vett igénybe.

¹⁸ „Hivatalos”, azaz törvényesen kötelező, idetartozó érdekképviselői testületek voltak : a Kereskedelmi- és iparkamarák, valamint az Ipartestületek. Nem hivatalos, azaz magán érdekképviselői testületek feloszlottak területileg : országos és helyi jellegűekre. Az általuk képviselt foglalkozása szerint voltak : általánosak, pl. Országos Magyar Keresk. Egyesülés, és szakmaiak, vagy speciálisok, pl. Fűszerkereskedők Egyesülete. LÁNCZY igyekezett ezeket állandóan „kézben tartani”, azaz fejekből kamarai tagokat csinálva, vagy más módokon politikájukat a kamaráinak alárendelni. Ez az ő befolyásával — 1-2 legnagyobbat kivéve — sikerült is. Volt persze néhány jelentéktelen, néha személyes szereplésvágyból fenntartott látszat-egyesület is. Ezekre gondolva mondotta a szigorú erkölcsű Szász Zoltán publicista, hogy „a nyárspolgári hiúság ugorkafái.”

egyéb szakemberek ; nevezetesen : elméleti és gyakorlati szakkutatók, napilapok, szaklapírók, szaktanárok, könyvszakértők, lexikográfusok stb.

Egész kivételesen jelentkezett rövidebb-hosszabb időre egy-egy külföldi kutató, szakíró is ; és legvégül megemlíthetők azok az igen ritka ausztriai és külföldi igénybevevők, akik különleges magyar vonatkozású kérdésekkel, rendszerint írásban fordultak a könyvtárhoz.

A könyvtár vezetését SZABÓ Ervintől VÁGÓ József mellékfoglalkozásként vette át. Ő a K. rangban negyedik, de legtevékenyebb tisztviselője volt, aki munkaideje túlterheltsége folytán figyelmét csak a beszerzésekre fordította, a többi teendőket egy segédhivatali alkalmazottra bízta. Ez időben állandóan csak egy hivatalszolga tartózkodott a könyvtárban.

VÁGÓt könyvtárosi minőségében ugyancsak mellékfoglalkozásként én váltottam fel 1908-ban. Kezdő lévén, kevesebb hivatali elfoglaltsággal, több időt szentelhettem a könyvtári munkának. De amikor mind a hivatali, mind a könyvtári teendők más helyen jelzett körülmények közt felszaporodtak, külön könyvtári (archívumi) személyzetet kellett alkalmazni. A könyvtár felügyelete, irányítása azonban végig ügykörömben maradt.

Amikor a K. hivatásos könyvtárszemélyzetet volt kénytelen szerződtetni, nem akadt szakképzett, gyakorlott jelentkező; így SZABÓ kilátásba helyezett jóindulatát és a rendelkezésére álló, bevált községi könyvtárapparátust kellett igénybe venni. SZABÓ állandó testi gyengesége és nyomasztó elfoglaltsága mellett is kézben tartotta a gondjaira bízottak bedolgozását.¹⁹

A könyvtár és archívum véglegesített és hosszabb ideig szolgált alkalmazottai voltak :²⁰

ATLASZ Márton (1919—1947). A Keleti Akadémián kiképzett kereskedelemügyi miniszteri külkereskedelmi, szaktudósító volt. Szépirodalmi munkái is jelentek meg, valamint a Köz-el-Keletre vonatkozó írásai.

BARCZA Imre (1916—1938) könyvtárosi alkalmazott volt. Több bibliográfia és magyarországi turistakalauz szerzője.

KIRCSNÉ, TAKÁCS Mária (1924—1947) a Budapesti Tud.-egyetemen szerzett bölcsésztdoktori és tanári oklevelet.²¹

¹⁹ Kivételes meggyőző és rábíró ereje többeket — néha engem is — fokozott tevékenységre sarkallt. Így vállaltam — kissé közérdekből, főleg kedvéért — csomó bibliográfiai és szakirodalmi munkát. Pl. a *Magyar társadalomtudományi bibliográfiát* (1909—1912) összeszedni a K-i és a Városi könyvtár anyagából. Kezdeményezésére társasan rendeztük sajtó alá HARKÁNYI Ede (1879—1909) *Magyarország története 1790-1848* című — csonkán hátrahagyott — művének kéziratát. Bár nálam járatosabb jeles historikus volt, engem kért, hogy a mintegy négyötödében kész munkát egészítsem ki a szerző feljegyzéseiből, forrásjegyzékéből. Ő maga a nyomtatás hálátlanabb, időtráblóbb robotját vállalta. Kérésemre átnézte ugyan munkámat, jó tanácsokat is adva, de az előzőt úgy szövegezte meg (a Társadalomtudományi Társaság könyvkiadó bizottsága nevében), hogy én egyedül szerepeltem benne, mint a posthumus munka befejezője, sajtó alá rendezője. A kiadás háborús okokból eltolódott, majd lehetetlenült, mert a nyomda az évekig állva hagyott szedést szétosztotta. A nálam maradt egyetlen revideált és betördelt korrektúra levonat, kivándorlásom után — egyéb Budapesten raktározott kéziratokkal együtt — elveszett. Köztük voltak : CSAPÓ-POLITZER Zsigmondnak — a régi magyar szocialistának (1852—1928) — feljegyzései, levelei, a WODIANER bankár-cégnek — főleg arisztokrata ügyfeleire vonatkozó — üzleti papírjai ; SZENDE Pál (1879-1934) vártüzértishti haretéri naplója stb.

²⁰ E neveket emlékezetből sorolom föl. Lehet, hogy lajstromuk hiányos.

²¹ Első jeles, alapos forrásmunkája : *Társadalmi állapotok és törekvések Magyarországon 1830—1847*. Budapest, 1909, a szakirodalom kárára nincs könyvtárosi forgalomban.

MARTON Klementina (1917—1925). Képesítése azonos KIRCZNÉVEL.

NÁDAS Rózsa (1937—1946) budapesti közgazdasági egyetemi doktor.

PEISNER Károly (1920—1942) a Budapesti Egyetemen szerzett matematikai tanári oklevelet. Közgazdasági irodalomban is tevékenykedett.

SARKADI Klára (1915—1919). Iskoláit Nagyváradon és Genfben végezte.

Ebben a lajstromban csak a könyvtárosi és archiváriusi szakmunkát teljesítők szerepelnek. Mellettük állandóan dolgoztak a K. segédhivatalából beosztott irodatisztek, segédtitviselők is.²²

A Tanácsköztársaság — megszüntetve a Kamarát — bizonyos teendőit a Kereskedelemügyi Népbiztosság hatáskörébe utalta. A Kamarai Iroda felszámolásával néhány rangidős kamarai titviselő volt megbízva; a többiek egy részét a népbiztosság vette át.

A könyvtárról nem történt intézkedés; ezért, minthogy a Közoktatásügyi Népbiztosság a könyvtárügy intézésére megbízottakat küldött ki, érintkezésbe léptem, mint a K.-i könyvtár volt vezetője, a bizottság tagjaival (DIENES László, KÓHALMI Béla), majd a népbiztóságon oly értelmű megokolt tervet terjesztettem elő, hogy a könyvtár önálló szakintézményként tartassék fenn.²³

Eljárásom eredményeként az illetékes kebelbeli Főiskolai-osztály intézkedett, hogy a könyvtár mint közvetlenül a közoktatásügyi főhatóság alá rendelt önálló nyilvános intézmény fennmaradjon;

hogy helyét megtartsa;

hogy addigi alkalmazottai munkájukat addigi fizetésükkel folytassák;²⁴

hogy a könyvtár fenntartási, dologi kiadásai, az addig való mérvben, tovább is rendszeresen folyósíttassanak.

A könyvtár a Tanácsköztársaság ideje alatt változatlan mederben folytatta munkáját; szokott nyári békéjét csak egy rövid zavar szakította meg.

Pár nappal a jelzett átvétel után ugyanis a könyvtári személyzet, amikor egy reggel munkába akart állni, zárva találta a K.-i palota kovácsoltvas kapuját, és a bejáratban elhelyezett fegyveres őrség, valamint egy falitábla azt jelezte, hogy a ház azontúl kizárólag egy katonai parancsnokság és a hozzátartozó őrség céljára szolgál. A Honvédelmi és a Közoktatásügyi Népbiztosság elnöki osztályával folytatott rövid telefoni eszmecsere során tisztázódott, hogy félreértés forgott fönn. A katonák elvonultak és a bejáratban közoktatásügyi rendeleti számmal ellátott táblát helyeztek el, amely

²² A felsoroltakon kívül még a következőkre emlékszem, akik alkalmi, rendkívüli és archivumi munkában (lajstromozás, leltározás stb.) rövidebb ideig vettek részt: BAKTAY Ervin író, indológus, a költő JÓZSEF Attila, KREJCSI Ágost egyetemi hallgató, MIKES Lajos szerkesztő, POGÁNY Ferenc, SCHWARTZ Eduárd, VÁRNAI Zseni költő, ZAREMBA János nyug. dsidás százados.

²³ Szerző közlése némi kiegészítésre szorul. A könyvtári megbízottak 1919. ápr. 5-én értekezletre hívták a volt K. könyvtárosát és a volt érdekképviselők könyvtárosait. Itt ismertették azt a tervüket, hogy egy létesítendő nagy központi könyvtár körül alakítják ki a szakkönyvtárak és a közművelődési könyvtárhálózat rendszerét. Az értekezlet megállapodott abban, hogy addig is, amíg a volt érdekképviselők könyvtárai a központi könyvtárral kijelölt Szabó Ervin Könyvtárban egyesíthetők lesznek, ezek anyaga a volt K. könyvtárával közgazdasági könyvtárrá és archívummá egyesítendő. A könyvanyag nagy része a K.-ba át is szállított. Az új szakkönyvtár neve Magyar Közgazdasági Könyvtár és Archívum lett. L. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye*. 1919. 2—3. s. jún. 1. 7. l. (A szerk.)

²⁴ Engem a változás nem érintett, mert tanári állásom volt a Főváros Közgazdasági Főiskoláján.

jelezte, hogy az épület a Közoktatásügyi népbiztosság céljait szolgálja. Ezentúl az épületben a könyvtáron, a K.-át „likvidáló” hivatalnokokon kívül, csak a színházi és zeneügyi politikai megbízotti hivatal maradt.*

VARRÓ ISTVÁN

ISTVÁN VARRÓ: ERVIN SZABÓ AND THE LIBRARY OF THE BUDAPEST CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY

The library of the Chamber of Commerce and Industry, founded in the fifties of the last century, had — by the turn of the century — developed into a special library of economics. The merit for this is due to Ervin Szabó in first line who, up till then, had worked as a junior clerk in the Parliamentary Library. Leo Lánczy, then president of the Budapest Chamber of Commerce, called upon Ervin Szabó to elaborate a scheme for the establishing of a library of economics.

Ervin Szabó soon completed his project. His plan was to build up the collections of this library to meet all the requirements put to a special library of economics, in fact he aspired to shape it into an outstanding public library not only in the Austro—Hungarian Monarchy, but on an international scale. After approval of his plan, Szabó proceeded to carry it out in a speedy and efficient manner. He devoted attention to all details of library development, such as architectural construction, inner decoration, choice of suitable classification systems, development of up-to-date reference services, etc. He adopted numerous new techniques (book-stacks, shelf-constructions, card-catalogues, Dewey's decimal classification system). But after a short time he resigned his post with this library (right from the beginning he considered his work there as temporary only) to take over the management of the Budapest Municipal Library.

The work begun by Ervin Szabó was continued by József Vágó, in part-time only. Owing to overwork, Vágó devoted his attention exclusively to acquisitions. In 1908 István Varró became Vágó's successor, who was able to bestow more time upon library work. — Even after leaving the library of the Chamber, Ervin Szabó continued giving assistance to it: the Chamber library had no trained personnel and in order to help developing the library's services, Ervin Szabó made trained librarians from his own staff available to it.

* A szerkesztő utószava. VARRÓ István dr., a Kamara volt titkára, bibliográfus, közgazdasági író a harmincas évek végén a náciizmus barbársága elől távozott Amerikába, ahol mint könyvkötőmester él. Nyolcvanadik életévén túl chicagói lakosként vetette papírra — BEÖTHY Ottó, a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára volt vezetőjének felkérésére — emlékeit a volt kamarai könyvtárról és SZABÓ Ervinről. Az új marxista egyetem könyvtárába olvadt ugyanis bele a kamarai könyvtár anyagának jelentős része, amikor azt 1948-ban létrehívta a nép új állama. „Velem együtt bizonyára sokan mások is — írja nekünk BEÖTHY Ottó — szívesen őrzik emlékülben a volt kamarai könyvtár levegőjét, liberális hangulatát, ahol a húszas évek sötétségében is szívesen kiadták a „Stammhammert”, a szocializmus akkor gazdagnak tűnő bibliográfiáját, marxista broszúrákat, sőt az elérhetetlenül ritka „Theorien über den Mehrwert” köteteit is.” —

Néhány évszámot pótolni kellett — igen kevés esetben volt rá szükség. Ezt a munkát KLINDA Mária, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa végezte el.

FIGYELŐ

Poliglot magyarázó szótárak szerepe a szakirodalmi tájékozódásban. A szakirodalom és ennek keretében elsősorban a fizika, kémia és a műszaki tudományok irodalmának rendkívül gyors ütemű fejlődése során bevezetett gyors tájékozódást lehetővé tevő módszerek jelentősége — mint ismeretes — az érdeklődés legelső vonalába került. Elsőrendű probléma lett a szakirodalmi tájékozódás gazdaságosságának kérdése is. A Nemzetközi Tudományos Tájékoztatási Konferencia (I. Magy. Könyvszle. 1959. 4. sz.) Washingtonban 1959 novemberében megtartott ülésein többek között 1500 vegyész-kutató munkaidejének megoszlását vizsgálva megállapították, hogy míg tisztán a kutatómunkára az idő 36%-a esett, addig ehhez való irodalmi adatszerzés az idő 49,8%-át igényelte. Ezek az adatok azért is olyan figyelemre méltók, mert már a „forradalmi technika”, a gépesített dokumentáció korából valók. Rendkívüli fontossággal bírna tehát az irodalmi adatszerzés munkaigényes folyamatára fordított idő megrövidítése.

Minden tudományos munka első lépése, minden kutatás alapfeltétele, a szakirodalom feltárása, de soha nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a legszakyszerűbb bibliográfiák és a gépi dokumentáció minden adatát is a kutatónak egyedül, saját egyéni szempontjai szerint kell megszűrnie, valamint saját magának kell válogatnia az irodalom minden területén. A könyvtári és dokumentációs tájékoztató szolgáltatások csak az irányítás és útmutatás funkcióját tölthetik be. A kutatónak minden problémát több irányból, több szempont szerint kell megközelítenie, ezért kell a témát felbontani, a határterületeket megállapítani, a terminológiát tisztázni és szabatos tárgyszavakba rögzített kutatási tervet felállítani minden szükséges nyelven. Ismeretes, hogy a tudományos irodalomnak több, mint 50%-a olyan nyelveken jelenik meg, melyet a tudósok és szakemberek nem értenek. E téren nagy haladást jelentenek a többnyelvű szakszótárak mellett a sokféle nyelvű irodalmat *egy bizonyos nyelven* kivonatoló, ún. referáló lapok és referáló kiadványok könyv- vagy kartotékformában (pl. *Engineering Index, Műszaki Figyelőszolgálat* stb.) a többnyelvű rezümék, a folyóiratok többnyelvű tartalomjegyzékei stb. Ismeretesek azok az úgyszólván permanens vitát kiváltó nehézségek, melyek már a nemzeti nyelveken belül is és még fokozottabb mértékben nemzetközi vonatkozásban merülnek föl a terminológia és nomenklatúra tisztázása terén. Mindaddig, amíg a UNESCO kebelében felállított Tiszta és Alkalmazott Tudományok terminológiai és dokumentációs bizottságának (nemzetközileg ismert angol elnevezésének rövidítése IACDocTerPAS) irányítása mellett a szükséges koordináció meg nem történik — ez még hosszú évtizedekig is elhúzódhat —, a kutatónak állandó küzdelmet kell folytatnia az említett nehézségekkel. De nemcsak a kutató, a könyvtári feldolgozó munka és főleg a katalógusszerkesztő érzi a poliglot szótárnak rendkívüli jelentőségét.

A többnyelvű magyarázó szakszótáraknak őse az *Ambrosius Calepinus* 7 nyelvű magyarázó szótára (1502), mely később 10, majd 1585. évi kiadásában (Lyon) *Dic-*

tionarium Undecim Linguarum címmel: a latin, héber, görög, francia, olasz, német, belga, spanyol, lengyel, magyar, angol nyelvek közötti kapcsolatot teremtette meg *magyarázó* szótár jelleggel. E téren ilyen nagyszabású formában napjainkig sem történt kezdeményezés. A magyarázó szótárak nemzetközi jellegét eredményesen képviselték a képes értelmező szótárak, mint pl. a DUDEN *Bildwörterbuch* rendszerű művek vagy *Illustrierte Technische Wörterbücher*. Bearbeitet K. Deinhardt-A. SCHLOMANN. 1—16. Bd. München—Berlin, Oldenburg 1906—1925, újabban HANDY *Technical Dictionary in 8 languages*. London, „Disce” 1949. stb. A többnyelvű tudományos és műszaki szótárak teljességre jogosan igényt tartó bibliográfiáját: *Bibliography of interlingual scientific and technical dictionaries*.—*Bibliographie de dictionnaires scientifiques et techniques multilingues* (3. éd. enl.) Paris, UNESCO, 1953, követő időszakban ki kell emelnem a következő többkötetes műveket: *Elsevier's Multilingual Dictionaries* Amsterdam, Elsevier, 1955—1959 között megjelent 22 kötetét, melyeknek mindegyike a műszaki tudományok más-más területét öleli fel és váltakozva 4—10 nyelvű, az angol/amerikai alapnyelvben *magyarázó* szótárt adnak, *Glossaria Interpretum*- a *Series of Multilingual Glossaries* Amsterdam, Elsevier 16 kötetét és saját kiadványunkat: a magyar alapnyelvben *magyarázó* 4 nyelvű szótár eddig megjelent 5 kötetét, *Műszaki Értelmező Szótár* B. Terra, 1958, mely folyamatosan megjelenő köteteiben (általában 1200 magyar címszót tartalmazva egyenként) a műszaki tudományok minden területét fel kívánja ölelni.

A mai kor igényeinek, a fogalmak rohamos szaporodásának olyan kartoték-formában szerkesztett szótár felelne meg, mely elméletileg tetszés szerinti számú nyelvet ölelhetne fel és egyetlen összekötő kapocs egy *szám* útján töltené be a minden nyelven egyformán érthető *magyarázó* szakszótár funkcióját. Ez a szám egy *DK* szám is lehet, sőt ennek a rendszernek széleskörű és nemzetközi elterjedtségére való tekintettel egyenesen kívánatos is, hogy az legyen. Azokban az esetekben, amikor a szakterminológia tisztázott, e módszer bevezetésének nincs akadálya, a tisztázásra szoruló terminológia- és nomenklatúraproblémákat pedig a nemzetközi szaksajtó orgánumok hasábjain lehetne folyamatosan megvitatni, illetőleg véglegesen tisztázni. Ez a kartotékszótár egy olyan *tárgymutató* is, melyben bármilyen terminológia alapján megtalálható az illető tárgyszó adekvátja az összes kívánt nyelveken, tehát egyértelmű szabatosággal állítható fel bármely kutatási terv az összes kívánt nyelveken. Az ilyen számalapú többnyelvű *magyarázó* szakszótárt az illető nyelvi tárgyszó kiemelésével és betűrendbe sorolásával a könyvtárosok tárgyszókatalógusként is használhatnák. Így zsugorodna egyszerre szerkesztési feladattá egy nagy szaktudást és körültekintést igénylő könyvtári feladat: a szak-katalógus tárgymutatójának és a tárgy- és címszókatalógusoknak elkészítése. A számalapú szakszótár többoldalú hasznosíthatóságát Hollerith vagy egyéb lyukkártyarendszer alkalmazásával lehetne fokozni és mechanográfiai sokszorosításra alkalmassá tenni. Ha tekintetbe vesszük, hogy a német *DK* teljes kiadásának tárgymutatója kereken 150 000 tárgyszót ölel fel, mely a kémiai tárgyszók többoldalú kiegészítésével 200 000-re becsülhető, úgy hozzávetőleg ilyen tárgyszókatalógus cédulaanyagának tárolására kb 200 kartotékfiókra lenne szükség, abban az esetben, ha minden tárgyszó egy szabvány méretű papír- vagy műanyag cédulára kerülne. Terjedelménél fogva — ilyen kivitelben — ezt a számalapú kartotékszótárt és tárgymutatót csak nagy intézmények, könyvtárak és dokumentációs szervek használhatnák. Közhasználat céljára 10 db cédulát lehetne egy 21 × 30 cm méretű lapra fényképezni (pl. az *Indexbücher der Technik* példájára). A lapok anyaga átrajzoló papír (»pauz-papír») is lehetne, így minden könyvtár és intézmény olcsón és könnyen házilag készíthetne tetszőleges számban minden egyes céduláról fénymásolatokat. Ilyen kivitelben a terjedelem már lényegesen lecsökkenne, mivel 100 lap = 1000 cédula = 6 cm vastagságot alapul véve 200 000 tárgyszócédula összesen mintegy 1,2 fm helyet igényelne, a szükséges spirál kötésekkel együtt tehát 1,5 fm

polcon elhelyezhető volna. A kartotékszótár anyagának könnyen használható és kis helyet igénylő alakban való tárolásának egyéb módzataival itt nem foglalkozom, mert annak megoldása a mai foto- és nyomdatechnikai adottságok mellett már nem jelent nehézséget. Összehasonlítás végett néhány hazai adatot közlök: az *Angol—Magyar Műszaki Szótár*, mely 21×30 cm formátumú 5 cm vastag kötetből áll, 190 000 szótári adatot (kb. 150 000 tárgyszó), a *Német—Magyar Műszaki Szótár* azonos formátumú, 6 cm vastag kötetben 200 000 szótári adatot (kb. 155 000 tárgyszó) közöl. — A fentiekben részletezett számalapú poliglot szakszótár a mai adottságok mellett 14 nyelvet ölelne fel és 30 kötet 2 nyelvű szótár helyén lehetne tárolni.

FARKASNÉ TAUBER MÁRTA

A kéziratgyűjtemények új típusai. (Levéltár, kéziratár, irodalmi levéltár.) A szakemberek előtt ismeretes az a vita, amely bizonyos kéziratanyagok hovatarozása kérdésében levéltárak és kéziratárak között már régebben fölmerült és mind a mai napig nem vezetett döntő elvi megoldásra. Időközben új típusú kéziratlelőhelyek alakultak ki, amelyek részben tudatosan, részben szerves fejlődésük következtében térnek el a régi értelemben vett levéltáraktól és kéziratáraktól, és a gyűjtőkör tekintetében fölmerült kérdések egy részét megoldják.

Elsősorban az irodalmi levéltárakra gondolunk, de vannak és már régebben is voltak más, különböző típusú kéziratlelőhelyek, amelyek átmenetet képviseltek levéltár és kéziratár között, aszerint, hogy milyen jellegű anyagokat őriztek. Nagy általánosságban elfogadottnak tekinthető az az álláspont, hogy állami szervek hivatalos működése során létrejött iratanyag (oklevelek, akták stb.) levéltárba, a könyvtárak anyagát kiegészítő kéziratkötetek pedig az e könyvtárak mellett létesült kéziratárakba tartoznak. Az összefüggő nagyobb személyi, családi hagyatékok azonban sokszor adtak okot gyűjtőköri vitára kéziratár és levéltár között; ezek ugyanis feldolgozási módszer szempontjából inkább levéltárba, tárgyuknál fogva azonban gyakran — különösen ha írói, költői, publicisztikai hagyatékról van szó — inkább kéziratárba tartoznak. Egyes külföldi kézirat-őrző helyek ezt a kérdést úgy oldották meg már régebben is, hogy kéziratáron belül megkülönböztették az önálló kéziratok és a kéziratgyűjtemények (hagyatékok) csoportját.¹ Máshol viszont az irodalmi hagyatékok őrzésére külön intézményeket létesítettek, így pl. Csehszlovákiában Prágában és Turócszentmártonban egy-egy nagy irodalmi levéltár gyűjti és őrzi a cseh, ill. a szlovák írók és költők hagyatékait.² Ugyancsak irodalmi levéltár a weimari Goethe- und Schiller-Archiv³ is, amely mint ilyen, nem új intézmény, hanem klasszikus hagyományokból kiinduló szerves fejlődés hozta létre. GOETHE ugyanis nagy gondot fordított kézíratainak, levelezésének megőrzésére és ő maga rendezte is ezeket. Szerencsés körülmények folytán ez az egész kézirat anyag fönmaradt, de a gyűjtemény GOETHE halála után is egyre gyarapodott. Egyik legjelentősebb gyarapodás az volt, amikor 1889-ben SCHILLER lezármazottai a SCHILLER-hagyatékknak addig Greifenstein-ban őrzött részét is a weimari GOETHE-gyűjteményben helyezték el. Ez a körülmény érthető módon nagy vonzó-

¹ Vö. WILSON—TAUBER: *The university Library*. Chicago, 1948. 2. kiad., valamint SHARP: *Cataloguing*. London, 1948. c. munkákban a kéziratanyagokra vonatkozó részeket.

² CSAPODI Cs.: *Tudományos könyvtárak és könyvtártudomány Csehszlovákiában*. Magy. Könyvszle. 1958. 367—374. l.

³ A Goethe- und Schiller-Archivra nézve l. K.-H. HAHN: *Aus der Arbeit des Goethe- und Schiller-Archivs im Schillerjahr*. (*Schiller in unserer Zeit*.) Weimar, 1955. (229—235. l.) H. J. SCHRECKENBACH: *Die Verzeichnung der Bestände im Goethe- und Schiller-Archiv*. Der Archivar. 1956. K.-H. HAHN: *Bestandverzeichnis*. Weimar. (Kéziratban)

erőt gyakorolt más írókra, illetve ezek leszármazottaira, úgyhogy ma Weimarban az egyik legnagyobb német irodalmi levéltár van kialakulóban. Mintegy 60 írói hagyatékot őriznek már itt, kb. 600 személyre vonatkozó irattal. A kézirategységek száma hozzávetőlegesen 6—800 000.⁴

E hatalmas német irodalmi és kultúrtörténeti forrásanyag katalogizálása és tudományos feltárása azonban részben a levéltári jelleg következtében, részben technikai okokból ma még nem kielégítő. Ugyanis 1885-ben, GOETHE utolsó unokájának végrendelete értelmében, a GOETHE-hagyaték hozzáférhetővé vált az általános tudományos kutatás számára; de sem ekkor mindjárt, sem a későbbi időkben, nem került sor az állomány szisztematikus feldolgozására, katalogizálására. A levéltári kezelés irányát eleinte csupán a készülő nagy *Goethe-életrajz* és a GOETHE műveiből készülő kritikai kiadás szempontjai szabták meg. Az anyagnak semmiféle raktári jelzete nem volt, a kutatók hosszú időn át csupán az anyag gondozásával megbízott szakemberek ismereteire, emlékeztére voltak utalva. Csak néhány évvel ezelőtt, 1954-ben, kezdtek meg a rendezési és anyagfeltáró munkálatokat. Először rövid leírást készítenek az egész állományról, majd a munka második fázisában ezt részletekbe menő adatokkal ki fogják egészíteni^{4a}. A teljes anyag jegyzékbevétele 1962-re készülhet el, de már sajtókészen áll az eddig jegyzékbevett anyag állománynaplója. Az állománynapló feltünteteti az anyagot őrző szekrény számát, ezen belül a kéziratcsomó megjelölését, a kézirat tartalmát kifejező címet, a darab, ill. lapszámot és mindezekon kívül még az írásra vonatkozó megjegyzést (autográf, másolat stb).

Amint az eddig elmondottakból látszik, a weimari Goethe- und Schiller-Archiv kezdettől fogva irodalmi levéltárnak indult és ezt a jelleget ma fokozottan magán viseli. Kialakulásához a már ismertetett körülményeken kívül nagymértékben hozzájárult az is, hogy a német szakirodalom a múlt század végétől kezdve, de különösen a legutóbbi években több ízben foglalkozott az irodalmi levéltárak elvi kérdéseivel.

Wilhelm DILTHEY volt az első, aki 1889-ben, egy később nyomtatásban is megjelent előadásban,⁵ néhány héttel a SCHILLER-hagyaték egy részének már említett, Weimarban való elhelyezése előtt foglalkozott az irodalmi levéltárak létesítésének gondolatával, és rámutatott Weimarra, mint egy e célra igen alkalmas központra. DILTHEY ebből az alkalomból kiemelte a kéziratos anyag különleges forrásértékét; azt, hogy az írók nyomtatásban megjelent műveinek analízise önmagában csak föltevéseket tesz lehetővé, míg a kéziratos anyag — levelek, följegyzések, tervek — bizonyítékokat adnak és bepillantást engednek az író műhelytitkaiba. Az írói hagyatékok összegyűjtését és anyaguk felhasználását a természettudományos kutatás módszereihez hasonlítja és hivatkozik rá, hogy a tudományos egzsákság is azt kívánja, hogy minél közvetlenebbül megismerjük kutatásunk tárgyát.

Az összegyűjtött írói hagyatékok megőrzésére könyvtáraktól és állami hivatalos aktákat őrző levéltáraktól független intézmények, irodalmi levéltárak létesítését javasolja. Szükségesnek tartja a különböző lelőhelyeken szétszórva őrzött kéziratos hagyatékok egyesítését, és amennyiben erre nincs lehetőség, a még bárhol meglevő anyag

⁴ A számbeli adatok K.-H. HAHNNnak, a Goethe- und Schiller-Archiv vezetőjének szóbeli közlésein alapulnak.

^{4a} Itt említjük meg, hogy a Goethe- und Schiller-Archiv magyar vonatkozású anyagából szemelvényeket közöl VAJDA György Mihály a MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 1959. évi XV. kötete 221—237. lapjain.

⁵ W. DILTHEY: *Archive für Literatur*. Deutsche Rundschau. 1889. 360—375 l. Az irodalmi levéltárakra nézve vö. még: W. FLACH: *Literaturarchive*. Archivmitteilungen. 1955. Heft 4. S. 4—10. W. HOFFMANN: *Bibliothek-Archiv-Literaturarchiv*. Der Archivar. 1956. E. BEUTLER: *Die literarhistorischen Museen und Archive*. Hamburg, é. n. (Klny. a Forschungsinstitute, ihre Geschichte, Organisation und Ziele c. műből.)

regisztrálását. DILTHEY ezzel tulajdonképpen a kéziratok központi nyilvántartásának gondolatát veti föl. A múlt század végi hivatalos német közvélemény nem fogadta kedvezően DILTHEY javaslatait,⁶ többek között azzal a teljesen elfogadhatatlan indokolással, hogy az irodalmi hagyatékok levéltárakban való egyesítése felesleges, mert ha az irodalomtörténészek minden forrásanyagot együtt, egy helyen megtalálnak, akkor nem lesz többé szükség tudományos kutatómunkára.

Bár DILTHEY eszméi ezen a téren a maguk idején csekély visszhangra találtak, mégis 1891-ben Berlinben egy Literaturarchiv-Gesellschaft létesült azzal a céllal, hogy tulajdon- vagy letétként megszerezze az írók hagyatékait. Az azóta is folyamatosan gyűjtött anyag ma a német tudományos akadémia (Deutsche Akademie der Wissenschaften) fennhatósága alatt áll.

A kéziratok anyag és főleg az irodalmi hagyatékok nagyobb arányú rendszeres begyűjtése és az ezzel kapcsolatos egyéb kérdések német nyelvterületen a legutóbbi években újra aktuálissá váltak, erre mutat az is, hogy újabban a szakirodalom is többször foglalkozik ezekkel a problémákkal.

Az, hogy hagyatékokat nemcsak levéltárak, hanem kéziratárak is őrizhetnek és hogy a kéziratárak is provenienciá szerinti tartják együtt és dolgozzák fel ezeket, egészen természetes. A gyűjtőkori elhatárolás tekintetében pedig az a szakirodalomból kitűnő, általánosan elfogadott álláspont, hogy az irodalmi vonatkozású hagyatékok, kéziratgyűjtemények, minthogy ezek általában a könyvtárak anyagának kiegészítői, a könyvtárak mellett működő kéziratárakba, míg viszont a politikusok, államférfiak, diplomaták, katonák kéziratái az állami levéltárakba valók, minthogy az utóbbiak működésével kapcsolatos hivatalos iratanyag is ott található.⁷ Határesetek természetesen előfordulnak: ilyenkor a fontosabb szempont javára kell dönten.

Az irodalmi levéltárakban és a kéziratárakon belül is provenienciá szerinti együtt-tartott hagyatékok feldolgozásánál természetesen levéltári, ill. levéltárban szokásos feldolgozási módszereket alkalmaznak. Az erre vonatkozó szakirodalom⁸ külön ki is emeli, hogy az irodalmi hagyatékot, ha könyvtárakban, ill. kéziratárakban vannak is elhelyezve, nem kéziratári vagy könyvtári rendszerek mintájára kell feldolgozni, hanem a levéltári anyagoknál bevált módot kell követni. Ehhez tartozik elsősorban a zárt provenienciá helyreállítása, ezért minden alkalmat meg kell ragadni egy-egy szétszóródott hagyaték egyesítésére. A jelzetadásnak is levéltári szokás szerint kell történni. Egy-egy zárt hagyatékban belül az irodalom az anyag elrendezéséhez — a meglévő eredeti összefüggések megtartása mellett — a következő csoportosítást ajánlja:⁹

1. A költő v. író művei, fejlődési sorrend vagy műfajok szerint.
2. Levelek, ill. levelezés; időrend szerint vagy a levélírók betűrendjében, vagy levelezések szerint — az anyag belső természetétől függően.
3. Naplók, életrajzot kiegészítő följegyzések, iratok.
4. Hivatalos, üzleti iratok, számlák stb.

A legtöbb hagyatéknál előfordul egyéb anyagokra nézve, amelyek nem kéziratok — mint fényképek, könyvek stb. — azt ajánlják, hogy ezeket az irodalmi levéltártól elkülönítve kell felállítani, ami nem tekinthető feltétlenül követendő példának, illetve csak abban az esetben helyeselhető, ha nem jelenti egyszersmind a katalógusban való elkülönítést is.

⁶ A. LANGGUTH: *Zur Frage der „Archive für Literatur“*. Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 1889. 425—446. l.

⁷ Vö. W. HOFFMANN i. m.

⁸ Vö. W. FLACH i. m.

⁹ Vö. W. FLACH i. m.

Ami a különböző hagyatékok raktári elhelyezésének sorrendjét illeti, Weimarban és a berlini Staatsbibliothek kéziratárának raktárában is az anyagot tartalmazó dobozok a betűrendes elrendezés elvét követik. Ennek az elrendezési módnak az a hátránya, hogy valahányszor újabb hagyatékot vagy egy-egy meglevő hagyatékhoz kiegészítést szereznek be, a közbeiktatáskor az anyagot költöztetni kell; ezért a munkáért azonban bőséges kárpótlást nyújt, hogy így az anyag kikeresése a raktárból teljesen egyszerű. Az anyag állandó közbeiktatása csak az olyan könyvtáraknak, ill. kéziratáraknak ad problémát, ahol kevés a hely. De végeredményben, ha az egyes hagyatékok nem betűrendben, hanem a beérkezés egymásutánjában követik egymást, helyre akkor is szükség van, sőt ugyanannyi helyre van szükség, mintha a közbeiktatási rendszert követik.

A nagyobb vagy kisebb terjedelmű hagyatékok mellett természetesen vannak olyan kéziratok — egy vagy több darab —, amelyet vagy amelyeket nem lehet hagyatékknak tekinteni és mint ilyeneket feldolgozni. A raktárban is elkülönítve és nem a hagyatékok között kell őket elhelyezni. Vannak azonkívül — főleg magángyűjtők szorgalmas anyaggyűjtéséből létrejött autográfgyűjtemények — amelyeknek mint ilyeneknek együtt tartását indokolja, hogy autográfia megállapításánál, felvilágosításoknál igen jól használhatók.

Általános szabályként vonhatjuk le tehát azt az eddig említett külföldi példákból, hogy minden kéziratot anyagnak ott van a legmegfelelőbb őrzőhelye, ahol a kutatás számára hozzáférhető, s hogy a feldolgozási és raktározási módszereknek is lehetőleg arra kell törekedni, hogy a szervesen kialakult gyűjteményeket ne bontsák meg. Ahol viszont szétszórt, hiányos anyagról vagy gyűjtemény-részlegekről van szó, ott a jó katalógusok azok, amelyek legjobban útbaigazítanak. A kéziratok, kéziratok hagyatékok központi katalógusának gondolata is egyre inkább előtérbe kerül. Rövidesen meg fog jelenni egy kiadvány, amely a Német Demokratikus Köztársaság különböző intézményeiben található hagyatékok ismertetését fogja tartalmazni.¹⁰ A két-kötetes kiadvány első részében a nagyobb tudományos könyvtárakban, második kötetében a városi, intézeti és szakkönyvtárakban található hagyatékokat fogják ismertetni. A kiadvány fő célja az lesz, hogy az egyes hagyatékok lelőhelyéről és anyagáról tájékoztatást adjon.

Ugyanakkor a Weimarban a Goethe-und Schiller-Archív-ról a közeljövőben megjelenő és már említett ismertető leltár bevezetésében szó van arról, hogy az 1934-ben megjelent FRELS-féle *Deutsche Dichterhandschriften* c. munka mintájára és folytatásaként, okvetlenül szükséges a német írók kézíratainak központi nyilvántartása.

Fölmerül a kérdés, mi a helyzet nálunk a megfelelő területen? Hasonlóságot legfeljebb abban láthatunk, hogy van bizonyos fejlődésre való törekvés, különösen nagyobb kéziratáraink részéről, az anyag begyűjtése, proveniencia szerinti együtt tartása, az egységes szempontok szerinti katalogizálás és a kéziratok központi címjegyzékének megvalósítása tekintetében. Irodalmi levéltárak létesítéséről viszont eddig nálunk még nem volt szó, de nem is szükséges mindenben a külföldi példákat követni, ha adódik más, megfelelő megoldás.

Két nagy kéziratárunk, a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Széchényi Könyvtár kéziratára már kialakította a maga sajátos gyűjtőkörét, amelyben látszólag vannak ugyan átfedések, de ezek rendszerint a két intézmény sajátos hagyományaira vezethetők vissza. Így az Országos Széchényi Könyvtár elsősorban

¹⁰ O. WENIG: *Zur Erschliessung der Nachlässe in den wissenschaftlichen Bibliotheken der DDR sowie im Archiv der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*. Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 1959. 1—8. l.

irodalmi, irodalomtörténeti kéziratokat, hagyatékokat gyűjt, de gyűjt egyúttal minden olyan kéziratot is, amely a tár korábbi rétegeivel valamiféle kapcsolatban van vagy azt kiegészíti. A Magyar Tudományos Akadémia kéziratára elsősorban akadémikusok, tudósok hagyatékait gyűjti, de gyűjti különösképpen ARANY János kézirateit is, mivel személy szerinti kapcsolatai révén itt van a helyük. Sok esetben mindkét intézmény részéről figyelembe kell venni a kézirat anyag tulajdonosainak azt a kívánságát, hogy melyik kéziratárnak juttatják szívesebben a birtokukban levő anyagot.

Egy harmadik kézirat-gyűjtő hely nálunk a nemrégiben létesült Petőfi Irodalmi Múzeum, amely eredetileg csak PETŐFI-, JÓZSEF Attila- és ADY-anyagot gyűjtött, ma azonban már egyéb kéziratokat is vásárol és őriz. Ennek a körülménynek vannak hátrányai, éppen a modern és mindenütt hangoztatott proveniencia-elv szempontjából, mert nehezen képzelhető el egy-egy zárt írói hagyatéék együtttartása, ha az egyes kéziratokat különböző intézmények őrzik.

Sajnálatos módon tovább nem fejlődő intézményünk az igen jelentős anyagot őrző Egyetemi Könyvtár kéziratára, amely anyagi lehetőségek hiányában nem tudja teljesíteni sajátos feladatát: professzorai hagyatékának és általános érdekű tudománytörténeti kéziratoknak gyűjtését.

Nálunk tehát általánosságban az a helyzet, hogy egyes írói hagyatékok megtalálhatók ugyan egy intézményen belül, de az esetek többségében egy-egy író kéziratei szétszórtan, különböző helyeken vannak Így pl. JÓZSEF Attila-kéziratokat őriz a Széchényi Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár kéziratára, a Petőfi Irodalmi Múzeum, de vidéki intézményekben, így pl. Makón is vannak JÓZSEF Attila-kéziratok. A proveniencia elvével szemben e mellett a megoldás mellett is lehet érveket felhozni, így elsősorban azt, hogy a helyi vonatkozású kéziratoknak az illető hely kultúrtörténete szempontjából van jelentőségük, és így pl. JÓZSEF Attila makói éveivel összefüggő kéziratoknak van bizonyos létjogosultságuk Makón, részben a kutatás, részben helytörténeti vonatkozások miatt.

A fejlődés tehát nálunk ezen a téren nem irodalmi levéltárak létesítése felé mutat, kéziratárainkban viszont megvan a törekvés arra, hogy a költők, írók hagyatékát személyek szerint együtt tartsák, ha nem is a szerint a rendszer szerint, ahogyan ezt a külföldi példáknál ismertettük. Az Akadémiai Könyvtár kéziratárában ugyanis például a régi és teljesen elavult szakrendszer felszámolásával a numerus currens számozást vezették be,¹¹ és ezen belül az írói hagyatékok a beérkezés sorrendjében kapnak helyet. A Petőfi Irodalmi Múzeum személyek szerint csoportosítja anyagát, de a már ismertett okokból teljességre nem törekedhet. A Széchényi Könyvtár kéziratárában is vannak már régebbi idő óta proveniencia szerint együtt tartott kéziratgyűjtemények (PULSZKY, THALLÓCZY, BABITS stb), egyébként pedig a leltári napló alapján a múlt század végéig visszamenőleg minden egy forrásból származó anyag rekonstruálható.

A feldolgozás terén a három fenti intézmény közül egyik sem követ levéltári módszert, hanem a régi kéziratkatalogizálási szokást követi, amennyiben minden darabról részletes címfelvételt készít, egységes alapelvek szerint.

Hazai kéziratárainkról szólva nem mellőzhetjük el annak megemlítését, hogy az eddig tárgyalt intézmények — levéltár, kéziratár, irodalmi levéltár — típusai mellett hazánkban másfajta kézirat-őrző helyek is vannak, amelyeket egyszóval adattáraknak nevezhetünk. Ezeknek az intézményeknek, ill. gyűjteményeknek keletkezése arra a felismerésre vezethető vissza, hogy egy-egy tudományág forrásértékű anyaga igen

¹¹ BERLÁSZ J.: *Az Akadémiai Könyvtár kéziratárának átalakulása*. Magy. Könyvszle. 1957. 228—246. l.

sokszor nem csak nyomtatott könyvekben, hanem kéziratban maradt fenn. Mégpedig igen sokszor olyan kéziratban, amely soha nyomtatásra kerülni nem fog, de amely mégis fontos segédeszköze, forrásanyaga az illető tudományágnak. Olyan gyűjteményekre gondolunk itt, mint amilyen pl. a Nemzeti Múzeum Növénytára, amely a növénytan szempontjából érdekes kéziratokat, ezek között szaktudósok hagyatékát, levelezését őrzi, vagy mint például a Történeti Múzeum Adattára, ahol 1952-től kezdődően őrzik a régészeti ásatásokról készített jelentéseket, a helynevek betűrendjében felállítva. Ugyanitt említhetjük a Nemzeti Galéria Adattárát, amely mintegy 10 000 levelet, kéziratot és egyéb dokumentumot őriz a képzőművészek, ill. művészettörténészek hagyatékából, a személyek betűrendjében felállítva. Ide tartozik a Néprajzi Múzeum hatalmas adattára, a sárospataki Tudományos Gyűjtemények birtokában levő tájrajzi adattár stb. Ezeket a különböző tárgyú adattárakat a természetes fejlődés hozta létre szükségszerűen, és minden olyan törekvés, amely ezeket akár levéltárba, akár kéziratárba utalná, erőltetett és elhibázott volna. Ezek ott vannak a legmegfelelőbb helyen, ahol keletkeztek és legjobban ott tudják szolgálni a maguk szaktudományát, ahol vannak. Szervesen hozzátartoznak a maguk tudományágához és továbbfejlesztésük is leginkább azokon az intézményeken belül van biztosítva, amelyek mellett keletkeztek.

Ha elfogadjuk azt az alaptételt, hogy minden fajta kéziratban maradt anyagot abban az intézményben kell őrizni, amelyhez tárgyánál fogva tartozik, akkor a kéziratban maradt anyagot lehetőleg tervszerűen is oda kell irányítani, ahová tárgy szerint tartozik. Kell azonban lennie egy olyan központi szervnek, amely nyilvántartja az összes kéziratlelőhelyeket és felállítja a kéziratok központi katalógusát. Erre a feladatra, mint nemzeti könyvtár, elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár hivatott. A kéziratok központi katalógusa áthidalja mindazokat a nehézségeket, amelyekről már szoltunk: a kéziratlelőhelyek nyilvántartásán keresztül tájékozódik és tájékoztató szolgálatot lát el az egyes kéziratgyűjtemények általános jellegét illetően, de az általános tájékoztatáson túl kiépíti — különösen irodalmi vonatkozásban — a kéziratban maradt anyag részletes szerzői katalógusát is. A központi katalógusnak természetesen ki kell terjednie a külföldi kéziratgyűjtemények magyar és magyar vonatkozású anyagára is.¹² Így általános tájékoztató szolgálatot láthat el tudományos vonalon és képes a kéziratban maradt anyagokat tervszerűen a megfelelő őrzőhelyre irányítani.

CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA

A Művészettörténeti Dokumentációs Központ munkájáról. A művészettörténeti dokumentációs kutatás 1951-ben indult meg a Művészettörténeti Dokumentációs Központ (akkor még Magyar Művészettörténeti Munkaközösség) alakulásakor. Konkrét feladata volt a magyar művészet történetének tudományos, új adatokra épülő, lehetőleg teljességre törekvő feldolgozása. Ennek érdekében az intézmény megindított egy nagyarányú levéltári és könyvtári kutatómunkát. A felszínre kerülő — a területen folyó egyéb részletkutatást is érintő — adatok publikálása érdekében már egyéves működés után tanulmánykötet-sorozatot indított. (*Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve 1951, 1952, 1953.*)

A hároméves gyakorlat, az addig elért eredmények (VÉGVÁRI Lajos: *A szolnoki Művésztelep története*, RAJNAI Miklós: *Színyei, Munkácsy Mihály válogatott levelei*, BALOGH Jolán: *Bakócz kápolna* c. könyveknek adatgyűjtési munkálatai) bebizonyították,

¹² CSAPODINÉ GÁRDONYI K.: *Kéziratok központi katalógusa és bibliográfiája*. Magyar Könyvszle. 1957. 282—286. l.

hogy az intézmény léte elsőrendűen fontos a művészettudomány számára, és bebizonyította azt is, hogy az intézmény olyan lényeges egyéb munkát is elvégez, amelyekre a múzeumokban nem adódik lehetőség. Ezért 1953 decemberében a népművelési miniszter a Munkaközösséget Művészettörténeti Intézetté (néhány hónap múlva névmódosítással Művészettörténeti Dokumentációs Központtá) nyilvánította.

A Központ a következő — minden művészettörténeti intézményt és rokon intézményt érintő és érdeklő — feladatokat látja el.

1. *Levéltári forrásanyag gyűjtése.* A munka célja a levéltárakban elfekvő, eddig nem ismert művészettörténeti anyag felkutatása. A feladatot eddig saját, konkrét témájához kötötten egy-egy kutató végezte. Most a kutatás intézményessé vált, és így lehetőség adódott a) az eddig szétszórt egyedi kutatásokból származó párhuzamosság megszüntetésére; b) a művészettörténeti levéltári kutatómunka szempontjainak bővítésére, gazdagítására. Ugyanis a Központnál nem kizárólag adatkutatásra szorítkozik ez a munka, hanem historikusabban, a történelmi helyzetet, a kor irányító eszméit is keresi a levéltári anyagban; c) ez az intézményes, sokrétű, a levéltári egység minden művészettörténeti adatára kiterjedő kutatómunka lehetővé teszi tudományágunk szempontjából oly hézagpótlóan fontos forráskiadványok megindítását.

Levéltári gyűjtésünk módszerének lényege, hogy a felkutatott anyagot — amelyet vagy kivonatolva vagy mikrofelvétellel teljességében — eredeti elhelyezésével azonos elrendezésben nyújtunk a kutatóknak. Ezért a gyűjtés levéltári egységeket dolgoz fel. A feldolgozás sorrendjét a tudományterület igényei határozzák meg. Tehát annak ellenére, hogy nem témák szerint gyűjtjük az anyagot, az adatgyűjtés mégis, a lehetőségekhez mérten kapcsolódik a szakma igényeihez.

Jelentősebb felkutatott levéltári egységeink: O. L. Mohács előtti gyűjteménybe sorolt, hozzávetőleg 30 családi levéltár anyaga. O. L. fénykép gyűjtemény, Vatikáni lt: Rationes Collectoriae anyagából. O. L. Kincstári lt: Urbaria et conscriptiones. O. L. Helytartótanácsi lt. Acta Cassae Parrochorum. O. L. ESZTERHÁZI család budapesti hitbizományi lt: O. L. Gyűjtemények: ERNSZT-gyűjtemény. O. L. Miniszterelnökségi iratok. O. L. VKM művészeti ügyosztálya. O. L. Nádori Levéltár. O. L. Országos Képzőművészeti Társulat (ezt az utóbbi anyagot ömlesztett állapotból a Központ rendezte egységgé, és adta át az Országos Levéltárnak). A Központ tulajdonába került KAPOSÍ János hagyatéka stb.

2. *Okmánytári és bibliográfiai kutatás.* A levéltári kutatástól különbözik a már publikált levéltári anyag — okmánytári — gyűjtésének módszere. Itt az adatanyag elrendezése a legáltalánosabb témák szerint (topográfia, művésznevek stb.) történik. Ugyanez a módszer vonatkozik a hirlaptári és könyvtári anyag feldolgozására is.

3. *Tudománytörténeti kutatások.* A Központ a területen elfoglalt centrális helyzeténél fogva feladatának tartja a művészettudomány és műkritika történetére vonatkozó adatgyűjtést. Intézményesen, szervezeten a Központ indította el először az erre vonatkozó kutatásokat. A munka még kezdő stádiumban van. Elsőrendű feladatnak tartjuk e tekintetben a nagy kézirat-hagyatékok felkutatását és feldolgozását. Ezzel kettős feladatot teljesít a Központ: a) a kéziratárakban elfekvő hagyatékokból eddig ismeretlen, művészettörténeteszeink még nem publikált kutatásait hozza felszínre; b) tudósaink munkásságának ismertetésével, azok működésének monografikus feldolgozásához ad adatot. — E tudománytörténeti kutatások végső célja: összeállítani a magyar művészettudomány és műkritika történetét.

4. *Lexikális munkálatok.* A Központ birtokába került 1956 szeptemberében SZENTIVÁNYI Gyula lexikális hagyatéka. Ezt a kutatást sok évtizeden át SZENTIVÁNYI egyedül végezte, komoly tudományos adósságát pótolva a művészettörténeti kutatásnak. Azonban természetes, hogy ilyen nagyarányú munkánál egyedül sem teljességre,

sem a lexikoni munkához szükséges precizításra hibátlanul nem törekedhetett. A Központ, kiindulásnak véve a hagyatékot, megkezdte a *Magyar Művészek Lexikona* gyűjtési és szerkesztési munkálatait. A Lexikon terv szerint tíz kötetes lesz, felőlel hozzávetőleg 50 ezer művésznevet. A tíz kötet megjelenésével (ami előreláthatólag a 60-as évek végére várható) a munkálatok nem állnak meg, hanem időszakonként az új irodalmat és a felmerülő új művészneveket felőlelő pótkötetek jelennek meg.

5. *A felszabadulás utáni magyar művészetre vonatkozó kutatás.* Célja, hogy jelen művészetünk átalakulását figyelemmel kísérje, az eseményekről, az elért eredményekről, fejlődésről az utókor számára minden lehetséges adatot megőrizzen. A kutatás kiterjed az idevonatkozó levéltári, irattári anyag feldolgozására, bibliográfiai adagyűjtésre, kiállítások dokumentációjára, művésztelepek múltjának és jelenének vizsgálatára stb. Beszélgetéseket folytatunk művészekkel, művészeti írókkal, akik a művészetről és a jelen fejlődés problémáiról alkotott véleményeiket mondják el. Naplók, emlékiratok, levelezések gazdagítják az anyagot. Dokumentációt készítünk az állami és társadalmi szervek művészetpolitikájáról, mecénási tevékenységéről. Állandó an gazdagodó fotoanyag egészíti ki a kutatást. E területen a munka iránya nem előre megszabott, hanem változik, gazdagodik a gyakorlat által felvetett lehetőségekkel.

6. *Nyilvántartási munkálatok.* Megkezdtük az állami, társadalmi és magántulajdonban lévő művészettörténeti dokumentáció nyilvántartását. Ez a dokumentáció — elsősorban a magántulajdonban lévő — a tudományos kutatás számára eddig majdnem teljesen elveszett. Bár a bejelentési kötelezettség — a műtárgy nyilvántartásához hasonlóan — a dokumentációs jellegű gyűjteményekre nem vonatkozik, mégis ért el eredményeket az eddigi gyűjtés.

A Központ létrehozásával államunk a terület régi problémáját oldotta meg. Lehetővé vált, hogy a szétszórtan — különböző intézményeknél vagy egyedeknél — folyó kutatás mellett egy központi szerv biztosítsa a művészettörténeti munka koordinálását és tervszerűsítését. Lehetővé vált, hogy a művészettörténeti kutatás, most már intézményesen is, ne csupán a muzeológia területére szorítkozzék, hanem tudományágunk egyéb problémáit is felőlelje.

A Központ munkássága nemzetközileg is jelentős. Mind több azoknak a külföldi intézményeknek a száma, amelyek akár módszertani, akár kutatási problémáik megoldásához a Központtól kérnek segítséget.

A Központnak elsőrendű feladata összegyűjtött anyagának mielőbbi publikálása. Ezt szolgálja a folyamatosan megjelenő évkönyv (*Művészettörténeti Dokumentációs Központ Évkönyve 1954—55*, sajtó alatt az *1956—58.* évi kötet). Terveink szerint jövőre megindítunk egy forráskiadvány sorozatot, amelynek első száma a Tanácsköztársaság képzőművészettel kapcsolatos intézkedéseire és eseményeire vonatkozó levéltári anyagot tartalmazza. A további füzetek publikálni fogják a Központ tulajdonában lévő emlékiratokat, önéletrajzokat, naplókat, a nyilvántartásba vett dokumentációs anyagot stb.

DÁVID KATALIN

HÍREK

RÁTH—VÉGH ISTVÁN

A könyv harcos szerelmesei közül ismét eltávozott valaki: *Ráth-Végh* István, a kultúrtörténész. Mert valóban harcos védelmezője és egyben szigorú kritikusa volt egész életében a könyv művészetének.

Amikor a betűvetést tanulta, még fagygyúgyertya mellett körmölte a betűket, halálának évében már magnóra vették fel csevegéseit a televízió számára. E két „technikai credmény” közé ékelődött *Ráth-Végh* István kilencven éve.

Polgári foglalkozása bíró volt, de bírói székéből az ellenforradalmi szellem, alig ötven éves korában már nyugdíjba kényszerítette, ám éppen ez az intézkedés nyitotta meg az addig csak magánszenvedélyből kutató kultúrtörténész előtt a magyar tudományos irodalom felé vezető utat. Egymás után írta a két világháború közötti években érdekes kultúrhistóriai könyveit, amelyek sokszor elképesztő adathalmazzal tárták fel az emberi balgaságot. A törvívó bajnokok könnyed modorában rántotta le a leplet az együgyűség vámszedőiről, a klerikális hazugságokról, a szerelem rejtelmeiről, az emberi erkölcsök lazaságáról. Munkásságának társadalomkritikai jelentőségét alig lehet felbecsülni. A Horthy-fasizmus éveiben megjelent kiadványai összesen nem jelentek meg annyi példányban, mint ma egy-egy műve. Könyvtári olvasók ezrei várnak ma türelemmel minden könyvére, hogy hónapok múlva végre kézhez kaphassák azokat. Ha volt magyar író, aki megtalálta a kapcsolatot a tömegekkel, úgy az *Ráth-Végh* István volt.

A felszabadulás utáni években, amikor látnia kellett, hogy idős kora ellenére is igényt tart munkásságára a nép állama és a magyar irodalom, egymásután jelentette meg újabb- és újabb furcsaság-gyűjteményeit (*Mendemondák, Fejedelmi bálvány, A pénz komédiája* stb.), de közben részben átdolgozva régi műveit is kiadta.

Bölcs humora és borotvaéles ironiája friss maradt élete végéig, munkakedve pedig kiapadhatatlan volt. Az anekdotázva kritizáló kultúrtörténészek — hajdan népes, ma már ritkuló — családjában *Ráth-Végh* István képviseli a legmagasabb rangot.

Egyik első műve, *A könyv komédiája* pár nappal a halála előtt jelent meg átdolgozott kiadásban. A többire — fájdalom — már hiába várnak hű olvasói.

TISZAY ANDOR

Francia Könyvkiállítás. A francia — magyar kulturális csereakció keretében október 24-én francia, majd ezt követően a párizsi Sorbonne-on magyar könyvkiállítás nyílt. A Műcsarnok három termében rendezett bemutató több év francia könyv- és folyóiratkiadásáról adott átfogó képet. A kiállításon bemutatott eredeti méretű festményreprodukciók egyben képzőművészeti eseménnyé is tették a francia nyomdaiparnak ezt a széles skálájú bemutatóját. A kiállított könyvek között a gyermekirodalomtól kezdve az alkalmazott tudományos művekig a könyvkiadásnak szinte minden egyes ága képviseltette magát.

Az első teremben a francia nyomdászat magas színvonalát és művészi teljesítményeit az ismeretterjesztő jellegű, városokról, országokról, egyes kultúrákról szóló képes monográfiák és művészeti kiadványok bizonyították leginkább. A kiállított művek technikai kivitele: szövegelendézése, tagolása, nyomdailag hatásosan kiemelt fő- és alcímei és nem utolsósorban foto-illusztrációi és színes technikája érdemelnek említést. A művészeti könyvek tematikailag is a legszélesebb skálát mutatják: reprezentatív és tudományos kiadványok, mult és jelen, francia és nem francia művészet egyaránt megtalálható volt a könyvek között. Itt kell megemlítenünk a kiállított reprodukciók csodálatos technikáját, melyek nemcsak a szín, hanem az anyag eredetiségének visszaadását is figyelembe veszik.

A hatalmas enciklopédikus kiadványok és szótárak mellett a kiállítás nagy részét tudományos művek tették ki. Míg a kézikönyv kiadás természetesen csak a legújabb termékeit állította ki, addig az egzakt tudományos művek között régiek és újak egyaránt szerepeltek. Talán ezzel magyarázható az a tény, hogy ezeknek külső kiállításán gyakran kevesebb a hangsúly. A francia tudományos életéről az összefoglaló kiadványok mellett a részletmunkák sokfélesége ad körvonalat.

FOGARASSY MIKLÓS

Nemzetközi katalogizálási konferencia.

Az 1961-ben Párizsban tartandó Nemzetközi Katalogizálási Konferencia igen alapos előkészítést egy hét napos — 1959 július 19—25-ig terjedő — bevezető értekezlet összehívásával igyekezett biztosítani a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetségének (IFLA) Tanácsa. Egy ilyen katalogizálási konferencia gondolata már 1957-ben felmerült, az előkészületek megkezdésére azonban csak az 1958. évi mad-

ridi értekezlet után kerülhetett sor. Hozzá tartozott az előkészítéshez — a konferencia főfeladataként — a katalogizálási szabályok egységesítésére vonatkozó témák szétoztása kidolgozásra, valamint az IFLA katalogizálási problémákkal foglalkozó munkacsoportja folyamatos munkájának biztosítása és az előkészítő konferencia céljának széleskörű ismertetése az UNESCO-Bulletin-ben. 1958 novemberétől 1959 júliusáig a Bulletin öt száma foglalkozott ezzel a kérdéssel.

Az előkészítő konferenciára benyújtott értekezések az alább felsorolt témákkal foglalkoztak:

1. A Nemzetközi Katalogizálási Konferencián megvitatandó kérdések.
2. A Katalogizálási szabályzat kidolgozásának alapelvei.
3. Vítás kérdések.
4. Javaslatok a katalogizálási szabályok összeegyeztetésére.
5. Összetett és prepozíciós nevek.
6. A nevképet változó formában használó szerzők rendszava.
7. Ázsiai nevek rendszóként való alkalmazása a latin betűs katalógusban.
8. Több szerzős művek címléírása a betűrendes katalógusban.
9. A testületi szerzőkkel kapcsolatos néhány probléma.
10. Az anonym művek rendszava.
11. A Nemzetközi Katalogizálási Konferencia célja és szervezete.
12. Programterv.
13. A zsidó irodalom központi katalógus-tervezete.
14. Jelentés a latin-amerikai katalogizálás helyzetéről és problémáiról.
15. A katalogizálás Japánban.

Az előkészítő értekezlet hangsúlyozta, hogy a Nemzetközi Katalogizálási Konferencia sikerének első feltétele céljának pontos meghatározása. Ez a cél: megtalálni azt az alapot, amely biztosítja a katalogizálási szabályok nemzetközi egységesítését. E cél megvalósítása megkönyvitene a nemzetközi bibliográfiai tájékozódást és a bibliográfiai cseréjét is.

Mindenekelőtt a szerzői és címrendszavak kiválasztásának problémáját kell megoldani. Ehhez viszont szükséges annak az elvnek az elfogadása, hogy: *a)* a katalógus kettős célt szolgál, ti. hogy minden kiadvány a rajta szereplő szerző vagy cím szerint osztható a katalógusba, és ugyanazon szerző minden művének valamennyi kiadásáról és fordításáról készült címléírás együtt legyen, *b)* a katalógusban minden dokumentumnak legyen egy főlapja mellék-lappal és a nagyon fontos utalásokkal.

A katalogizálási rendszerekben jelen-tékeny eltérések mutatkoznak, vannak

azonban olyan kérdések, amelyekre vonatkozóan lényeges megegyezés jött már létre. A konferencia ezekkel nem foglalkozik. A főproblémák tehát a következők:

Rendszöváltás: *a)* anonym, de ismert szerzőjű műveknél, *b)* több szerzős művek esetében.

Szerzői rendszó: *a)* több nevet használó vagy több néven ismert szerzőknél, *b)* különböző írásformával vagy különböző nyelvtani alakban használt nevek egységesítése, *c)* a névnek rendszóként használt része: 1. összetett vagy prepozíciós európai neveknel, 2. nem európai neveknel.

A testületi szerzők rendszava: *a)* kell-e és mikor testületi szerzőről készült rendszó? *b)* más testülettől függő testületek rendszavának kérdése, *c)* földrajzi nevek testületi rendszóként való alkalmazása nem területi jellegű testületeknél.

Címrendszó: *a)* más-más cím alatt megjelent anonym művek, *b)* címváltozást szenvedett sorozatok címrendszavának kiválasztása, *c)* formarendszavak használata bizonyos kiadványtípusok esetében.

A fentiek mellett szükségesnek látta az előkészítő értekezlet, mintegy kiegészítésül, néhány újabb téma kidolgozását. Ilyenek:

1. A katalogizálásra és a bibliográfiai tájékoztatás egyéb formáira vonatkozó szabályok kapcsolata.
 2. Terminológiai szótár összeállítása, amely a katalogizálás fogalmait, illetve definícióit a különböző nyelvekben egységesen tükrözi.
 3. Tanulmány a nem európai — elsősorban arab és indiai — nevek különböző típusairól a katalógusban való összeegyeztetés céljából.
 4. A transliteráció problémája.
 5. A miscskönyvek és más vallásos szövegek katalogizálása.
 6. A sorozati művek kérdése.
- Ami a konferencián való részvételt illeti, a következő típusú szervezetek képviseletét tartotta kívánatosnak az elő-értekezlet:

1. nemzeti és regionális könyvtáros-egyesületek,
2. könyvtártani, bibliográfiai és könyvkereskedelmi nemzetközi szervek,
3. fejlett katalógusrendszerrel bíró nemzeti könyvtárak,
4. a nemzeti bibliográfiai és központi katalógusok felelős szervei,
5. a könyvtárak és a bibliográfiai tevékenység ellenőrzésére hivatott kormányzati szervek.

A delegátusoknak teljes meghatalmazással kell rendelkezniük a delegáló szervezet részéről. Gondoskodás történik egyéni meghívók szétküldéséről is.

SZIGETHY JOLÁN

SZEMLE

Lenin. Bibliográfia születésének 90. évfordulójára. Bp. 1960, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 76 l.

Az a fokozott érdeklődés, amely hazánkban LENIN elmélyült tanulmányozása iránt egyre nagyobb tömegek körében megnyilatkozik, sürgősen veti fel LENIN műveinek pontos, tudományos igényű bibliográfiai összeállítását. Addig is, míg a közeljövőben az MSzMP Párttörténeti Intézete kiadásában napvilágot fog látni a Lenin-életmű teljes bibliográfiája, igen hasznos szolgálatot teljesített a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, amikor LENIN születésének 90. évfordulójára közzétette a LENIN-ről magyar nyelven megjelent tudományos és szépirodalmi munkák bibliográfiai válogatását.

A bibliográfia összeállítóit, ECSEDY Andorné és GÁLICZKY Éva elismerést érdemelnek politikai és szakmai felelősséggel végzett munkájukért. Nagy anyagot dolgoztak fel, amely, ha nem is közelíti meg az abszolút teljességet, de így is több mint 600 címet közöl a külföldi és magyar szerzők LENINnel foglalkozó tudományos és szépirodalmi munkáiról, amelyek 1945 után jelentek meg magyar nyelven. Érdemes összevetnünk ezt a munkát — hogy a vállalkozás jelentőségét és az anyag nagyságát megértsük — azzal a füzetecskével, amelyet ugyancsak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár adott ki a Népszerű Könyveszeti Sorozatban 1953-ban *Mit olvassunk Lenin elvtársról magyar nyelven* címmel és amely még csak 62 magyar nyelvű műről tudott számot adni. Ez a bibliográfiai alap bővült ki most sokszorosára.

ECSEDY Andorné és GÁLICZKY Éva munkája jól megszerkesztett, figyelemre méltó megoldásokat tartalmaz. A bibliográfia előtt LENIN életének és tevékenységének eseménynaptárát közli. A címanyagot témakörökre bontva rendszerezi, amivel könnyen áttekinthetővé és kezelhetővé válik az anyag. Az első nagy témakör Lenin életével foglalkozó cikkek, tanulmányok adatait közli. Különösen jólsikerült az a része, amely felsorolja a magyar visszaem-

lékezéseket LENIN-re. A LENIN tevékenysége című fejezet magyar vonatkozású anyaga, mely LENIN és a magyar munkásmozgalom kapcsolatára hívja föl figyelmünket, a teljesség igényével léphet fel. A harmadik fejezet az élő leninizmus és a Lenin-évfordulók bibliográfiai adatait gyűjti össze. A kötet anyagának használhatóságát jelentősen emeli a negyedik, az utolsó témakör. Ebben az olvasók azoknak a szépirodalmi munkáknak a felsorolását kapják, amelyek LENIN alakjával és tevékenységével foglalkoznak. Ez a kötetnek különösen szép, sok váratlan örömmel szolgál az olvasónak, ha néhány adattal ki is lehetne egészíteni. (Hiányzik belőle pl. BENJAMIN László verse *Leninről*, KOMJÁT Aladár két verse: *Proletár Magyarország marsol*; *November 7.*)

A könyv szerkesztésbeli sajátosságaiból következik, hogy egyes munkák beosztása egyik, vagy másik témakörbe néha bizonytalan. Így adódnak átfedések. Pl. ERDŐS Péter cikke: *Lenin az I. osztály elsődleges fejlődésének törvényéről*, két helyen szerepel, *Lenin — a szocialista ipar szervezője* c. fejezetben és a *Lenin közgazdasági munkásságával* foglalkozó témánál. Vagy JOVÁNOVIC Miklós *Életveszélyes élet* c. ifjúsági regénye KRUPSKÁJA életéről szól, nem indokolt, hogy a családtagok és az ULJANOV-család barátainak visszaemlékezései közé legyen besorolva.

A főtémakörökön belüli csoportosítást általában helyeselni lehet, mindössze a *Bolsevik harcostársak Leninről* c. fejezet kívánkozott volna a LENIN és GORKIJ fejezet elé. Hiányoljuk továbbá, hogy nem került be a címek közé REJTŐ István cikke (*Irodalomtörténet* 1951. 4. sz.), amelyben ismereti LENIN megjegyzéseit és módszertani útmutatásait, melyeket a bibliográfiai munkához fűzött.

Mindezek ellenére a bibliográfia egészében véve igen fontos, jól sikerült, hézgapótló mű, jelentősen elő fogja segíteni a leninizmus és a munkásmozgalom kérdéseivel foglalkozók munkáját. KENYERES ÁGNES

Karacs Ferenc térképészítő-rézmetsző művész (1770—1838). Tanulmányok. (Szerk. és bev. KÁLINFALVAI Béla. [Ill.] MENYHÁRT József.) Kiad. a Hazafias Népfront Püspökladányi Községi Bizottsága. [Püspökladány], 1958 [1959]. Debrecen. 47 l.

Az elmúlt évben a Hazafias Népfront Püspökladányi Községi Bizottsága lelkes relikviagyűjtés után „Karacs Ferenc emléké”-et rendezett, s megteremtette egy „Karacs-emlékszobával” a későbbre tervezett püspökladányi tájmúzeum alapjait. KARACS a magyar rézmetszés egyik kiemelkedő alakja, a magyar térképészeti úttörője ugyanis „Püspökladányfi”-nak vallotta magát, és 120 évvel ezelőtt (1838.) fejezte be áldozatos és eszméihez mindig hű életét.

Az emléké programja alapján állították össze ezt a kiadványt, amely újabb KARACS-művekről vagy munkásságának eddig ismeretlen eredményeiről nem számolhat be, de példát mutat arra, hogy a helyi patriotizmus milyen úton juthat el a megismerésig az utókor szeme elé állítva a község neves szülöttjének alakját, felkutatva élete műveit, eseményeit és hatásait. Ennek a munkának méltó közép-pontja a helybeli középiskola, melyet róla neveztek el.

A könyvecske ismeretterjesztő célzatú, néhány kisebb-nagyobb tanulmányt foglal magában. Ezek egyike (KECSKÉS Gyulától) helytörténeti jelentőségű, Ladányt KARACS korában mutatja be; BELLAI Sándor regényes életrajzában — eddigi források alapján — színesen ismerteti a művész élete folyását; a harmadik tanulmány (TÓTH Ervin) művészettörténeti képet ad a művészet akkori helyzetéről, KARACS munkásságának jelentőségéről. Helyenkint téves adatok csúsztak be. (Pl. „Berkenye” János rézmetsző (28. l.) BERKEN, BERKENY helyett; vagy: KARACS gyűjtötte össze és adta ki az általa másolt okleveleket Oklevél-Hasonmások Gyűjteménye címmel (35. l.), — holott ezeket HORVÁTH Árpád oklevéltani jegyzetei mellé adták ki 1833-ban; vagy: a rézmetsző utolsó művének mondja a *Tabulae Numismaticae* címlapját (34. l.), pedig ez csak PATAKI: *A magyar rézmetszés története* c. műben lévő számsorban az utolsó, és pedig azért, mert a szerző az időrendi felsorolás után említi meg a dátum nélküli metszeteket.) A negyedik tanulmány az egyetemes történelemnek azt a szakaszát ismerteti, amely rézmetsző-művésznünk életére esik.

A csinos kiállítású könyvecske fametszetes címlapjával, KARACS-metszetek fényképfelvételeivel gondos munka, és mind írónak, mind a szervezőknek lelkesedését és egyszerűségét dicséri. NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ

A retrospektív magyar nemzeti filmográfia első kísérletéről. *Magyar Filmográfia.* (1901—1931, 1931—[19]58-ig Magyarországon készült játékfilmek főcímlistái.) Összeáll. Kovács Ferenc. Bp. 1958 [1959], Színház és Filmtudományi Intézet. 2 db.

A Színházstudományi és Filmtudományi Intézet új kiadványa, a *Magyar Filmográfia* első és második kötete régi vágya volt a filmtudomány művelőinek. Főlegesen újra felsorolni azokat az indokokat, amelyek nagyon is sürgették ennek a munkának az elvégzését, elég csak annyit mondanunk, hogy filmtörténészeink végre megkapták első és nélkülözhetetlen műszerüket. Tegyük hozzá, ideje volt. Hatvan év nem nagy idő, de egy új, rohamléptekkel fejlődő művészet első hatvan esztendejét nem lehet a szokott mértékkel mérni. A bimbózás és virágfakadás ideje mindig a legérdekesebb, talán a legjellemzőbb is, de sajnos, éppen erről az időszakról marad fenn a legkevesebb dokumentum. Mire észbekapunk, és rögzíteni akarjuk a kialakulás folyamatát, addigra már csak fáradságos munkával tudjuk összegyűjteni az adatokat, és kérdéses marad a munka teljessége.

Késve, de talán nem későn fogott hozzá Kovács Ferenc a magyar retrospektív filmográfia összeállításához. Uttörő munkát végzett, hiszen még nem alakultak ki a filmográfiai tevékenység normái, módszerei. Ezért, ha néhány bíráló megjegyzéssel illetjük is művét, nem érdemét akarjuk csorbítani, hanem inkább a filmográfia módszertanához szólunk hozzá.

A filmográfiai munkához nem lehet addig hozzáfogni, ameddig az alapelvek nem tisztázódtak. Valószínűleg Kovács Ferenc is ezt az út járta, sajnos azonban, hogy a szükséges előszó az adatforrásokra való általános utaláson kívül más módszertani kérdést nem vet fel. Főleg három alapvető probléma várt volna tisztázásra: 1. a filmográfia tartalma, 2. a főcímlisták (fogadjuk el azt a terminológiát, amelyet az összeállító használt) tartalmi és formai elemei, 3. az anyag elrendezése. Annál is inkább szükséges lett volna a filmográfiaszerkesztési munka elveinek kifejtése, mivel úttörő vállalkozásról van szó.

Tartalmi vonatkozásban nem elég annyit leszögezni, hogy az 1931-től 1958-ig, vagy 1901-től 1931-ig Magyarországon készült rövid és hosszú játékfilmek főcímlistáit foglalja magába a filmográfia. Egyáltalán, mi a kritériuma a játékfilmnek? Közéjük tartoznak-e az amatőrök által készített játékfilmek? (Tudjuk, hogy nálunk a 30-as években szép eredményeket ért el az amatőrfilmek elég népes tábora, és művészileg gyakran magasabb szín-

vonalat képviselt, mint a nyilvános bemutatásra kerülő filmek.) Meg kellett volna indokolni, hogy miért veszi fel a külföldi tőkeérdekeltségek által Magyarországon készített, de itt be nem mutatott filmeket. Állást kellett volna foglalnia azoknak a külföldi filmeknek esetében, melyeknek alkotói között magyarok is vannak: részét képezik-e ezek a filmek a magyar filmművészetnek, vagy sem? Foglalkozni kell-e feltárásukkal egy esetleges külön jegyzékben? Nem kapunk választ arra a kérdésre sem, hogy milyen anyagot fog tartalmazni a teljes magyar filmográfia. Befezettnek tekinthető-e ezzel a két kötettel a retrospektív része, vagy pedig meg fog jelenni a hirdók, a dokumentumfilmek, a tudományos és oktatófilmek stb. jegyzéke is? (Reméljük, hogy igen. Jelentőségét nem kell hangsúlyoznunk.) Helyes szempontja a filmográfiának, hogy felveszi a be nem mutatott és a félig elkészült filmeket is: a magyar filmművészet fejlődésének ezek is fontos dokumentumai; ugyanakkor azonban néhány szóval indokolnia kellett volna ezt az eljárást. A munka a teljesség igényével lép fel, — ez természetéből következik, — de magának az összeállítónak tájékoztatnia kellett volna olvasóit arról, hogy a kitűzött célt mennyire sikerült megvalósítani, hol vannak hiányok, mi az oka ezeknek, és várható-e pótlásuk.

Most nézzük a második problémát vagyis a főcímlisták (címfelvételek) tartalmát és formáját. A főcímlisták adattartalmát a filmográfia célja szabja meg. A nemzeti retrospektív bibliográfiának ezen a téren is a lehető legnagyobb teljességre kell törekednie, mert csak így felel meg elsődleges rendeltetésének, ami a nemzeti filmtermés regisztrálása a tudományos kutatás számára. Az első magyar nemzeti filmográfia főcímlistái bizony elmarasztalhatók ebben a tekintetben. Nem azt kifogásoljuk, hogy nem sikerült felderíteni minden film rendezőjét vagy íróját, vagy szereplőit; ez nem elvi hiba, a legtöbb esetben már végleg elkallódtak ezek az adatok. A legösszetettebb s a gazdasági viszonyoktól és a technikai haladástól talán leginkább függő művészetről, illetve kifejezési eszközről van szó, és éppen ezért egy filmnek számos jellemzője van. A filmográfiának mindezekre ki kell térnie. Kovács Ferenc főcímlistái szinte kizárólag csak mint művészi alkotásokat tekintik az egyes filmeket, és megfelelnek azok kézzelfogható-szemmelátható anyagi és ipari-gazdasági vonatkozásairól. Van ugyan néhány rendkívül izgalmas megjegyzés, mint például: a film román változatban is elkészült; a film csak francia változatban készült; készült 1929—30 kö-

zött Párizsban, 13 nyelven, köztük magyar verzióban is, — de ezek keveset mondanak, éppen csak felvillantják a magyar filmgyártás gazdasági hátterét, nemzetközi kapcsolatait. Nem akarunk most részletesen foglalkozni a filmek katalogizálásával, — megtettük ezt más alkalommal e folyóiratban, — csak néhány olyan kérdést vetünk fel, melyekre okvetlenül választ kellett volna adnia a nemzeti filmográfiának. Mi a film műfaja? Ha irodalmi alkotás filmváltozatáról van szó, mi az eredeti mű címe és műfaja? Hol készült a film? Budapesten, Kolozsvárott? Ki volt a vállalkozó? (Magyarországon több külföldi tőkeérdekeltség is foglalkozott filmgyártással!) Melyik filmgyárban készült? Színes-e vagy fekete-fehér? Terjedelme: hány méter, mennyi a lejátszási ideje? A nyilvános bemutató helye és dátuma? Különösen fontos lett volna megmondani, hogy megvan-e még legalább egy kópiája a filmnek; ha megvan, hol van; ha elveszett, megvan-e a forgatókönyve? Ezekkel az adatokkal kiegészítve még értékesebb lett volna az összeállítás.

Néhány szót a főcímlisták formájáról is. Az elrendezés megfelelő: cím, alkotók, a gyártás éve, megjegyzés. Az előszó megemlíti, hogy a főcímlisták csak részben származnak a kópiákból; másik részük másodlagos forrásokból ered. Helyes lett volna megjegyezni, hogy mely filmeknél sikerült érvényesíteni az autopszia elvét, és melyeknél nem. Talán filmográfia esetében nem maximalizmus az a kíváncsi, hogy az utóbbi esetben fel kell tüntetni, mely forrásból származik az adat.

A filmográfia szerkezeti kérdései nagy figyelmet érdemelnek, hiszen jórészt ezek megoldásán múlik az összeállítás használhatósága. Nemzeti filmográfia esetében erősen vitatható a címek szerinti betűrend, mint elsődleges rendezési elv. Kovács Ferenc, — noha előbb következik munkájában a kronológikus felsorolás, de mivel ebben csak a filmek címei szerepelnek, és az alfabetikusan adja a főcímlistákat, — úgy látszik, az utóbbit választotta fő rendezési elvnek. Ezzel a kronológiai rend mutatóvá degradálódott. Véleményünk szerint egy retrospektív nemzeti filmográfiának időrendben kell feltárnia anyagát. Ez a rendezési elv érvényre juttatja a fejlődés folyamatát, és megkönnyíti a történeti kutatást. Az éveken belül már alkalmazható a betűrend, mint másodlagos rendezési elv. Az alfabetikus felsorolásra természetesen szükség van, de csak mint mutatóra. Tartalmaz is ilyen mutatót ez a filmográfia, de mivel ugyanebben a sorrendben adta a főcímlistákat is, sok gyakorlati haszna nincsen. A betűrendről még

annyt, hogy a besorolásnak megvan a maga szabványa, és jó lett volna, ha ehhez tartja magát az összeállító.

A nemzeti filmográfia nemzetközi jelentőségét huzza alá, hogy megadja a filmcímek francia nyelvű fordításait is; e fordításokat azonban csatolni lehetett volna a főcímlistákhoz, s ebben az esetben nem lett volna szükség a külön betűrendes mutatóra. De nem tartjuk következetes eljárásnak, hogy míg az előszót, a rövidítésjegyzéket és a fejezetcímeket francia, orosz, angol, német, olasz és spanyol nyelven adja, addig a címfordításokat csak franciául.

A filmográfia szerkezetéről szólva még egy súlyos hiányosságot kell megemlítenünk: nincs névmutatója! Mivel az eddigi két kötet egy lezárt egységet alkot, — a magyar játékfilmeket tartalmazza 1901-től 1958-ig, — nélkülözhetetlen egy egységes névmutató. Nagy kár, hogy ezzel a szerkesztő adós maradt. E hiányon talán még lehet segíteni, ha a hazai filmgyártás egyéb területeinek filmográfiája is elkészül, és utána kapjuk meg az egésznek a közös névmutatóját.

E megjegyzések nem Kovács Ferenc munkájának értékét vonják kétségbe, hanem inkább a módszertani megoldások kidolgozásához kívántak hozzájárulni. A retrospektív nemzeti filmográfia e két első kötetét, reméljük, továbbiak fogják követni, és lassan feltárul a magyar film első hatvan évének minden alkotása a kutatás számára. De ennek a munkának csak akkor van értelme, ha napjaink filmtermését is legalább évente számbavesszük. A folyamatos munkában fognak végleg tisztázódni a filmográfia szerkesztési alapelvei.

PAPP ISTVÁN

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1957. Bp. 1958. Kossuth ny. 402 l. Könyvtáros társadalmunk élénk figyelemmel kíséri az Országos Széchényi Könyvtár működését és fejlődését. Nemcsak azért, mert az ország vezető könyvtárának eredményei mindnyájunkra nézve tanulságosak, hanem azért is, mert e könyvtár életének alakulásában — közvetve bár, de igen szemléletesen — az egész hazai könyvtárügy problémái és perspektívái tükröződnek. Ezzel az érdeklődéssel veszi kézbe az olvasó az induló évkönyvsorozat első kötetét.

A borítólap szerencsés színmegválasztása és elegáns tipográfiája, a jó papír, a szöveg ízléses és viszonylag hibátlan szedése már az első pillanatban megnyeri a bibliofil hajlandóságú olvasót. (A további évfolyamokat előfeje s a személyneveknél

kapitálchen betűk alkalmazásával lehetne még nyomdatechnikailag tökéletesíteni.)

Kedvünk volna a felőlet dolgozatokat egyenként ismertetni, s a fontosabbaknál, vagy legalább a szűkebb érdeklődési körünkbe tartozóknál (KÓHALMI: *Vita a könyvtártudományról.*) hosszasan is elidőzni. Hasznosabb azonban, ha ezúttal a részek helyett az egészre és ezen belül is főleg két tényezőre irányítjuk figyelmünket:

1. az *Évkönyvre*, mint a Széchényi Könyvtár tudományos arculatának kifejezőjére és mint szerkesztői alkotásra, továbbá

2. arra a képre, amit az *Évkönyv* a Széchényi Könyvtár általános működéséről ad az olvasónak.

A közölt 18 dolgozatnak pontosan a fele vonatkozik közvetlenül a Könyvtárra: egy általános beszámoló a felszabadulás utáni fejlődésről (WALDAPFEL Eszter cikke) négy részbeszámoló egyes munkaterületekről (HAJDÚ Helga cikke a kéziratár gyarapodásáról, GOMBOCZ Istváné a külföldi kapcsolatokról, DEZSÉNYI Béla visszatekintése a hírlaptár multjára és beszámoló legújabb fejlődéséről, továbbá BÉLLEY Pál és WENDELIN Lidia közös jelentése a kiadványokról), egy történeti cikk (WINDISCH Éva tanulmánya a Könyvtár reformkori munkájáról), végül pedig három, a könyvtár állományának egyes részeit vagy egyes darabjait ismertető tanulmány. (SOLTÉSZ Zoltánné illuminált olaszországi ősnymotatványokról, BORSA Gedeoné az ősnymotatványokról általában, összefüggésben a többi hazai ősnymotatvány gyűjteményrel és SZILÁGYI Erzsébeté Liszt egyik kéziratáról.) Mindehhez hozzátéve, hogy — ha másban nem, abban, hogy jórészt a Könyvtár anyagából merít — a többi tanulmány is bőven tartalmaz Széchényi könyvtári vonatkozásokat, megállapíthatjuk, hogy az *Évkönyv* alapos és színes tájékoztatást ad a kiadó intézményről. Erénye, hogy a beszámolók többsége nem hivatalos modorban, hanem tudományos igénymel, emelkedett elvi perspektívából íródott, és hogy — hála a tematikai változatosságnak s a mindig önálló feldolgozásmódnak — nemzeti könyvtárunk működését, eredményeit és gazdagságát a legkülönbözőbb nézőpontokból világítják meg. A kiadvány tájékoztató értékét növelte volna, ha bővebben közöl statisztikai és egyéb adatokat, táblázatokat. A következő évfolyamoktól várjuk a Széchényi Könyvtár funkcióit, szervezeti és működési kérdéseit elvi szinten tárgyaló tanulmány vagy tanulmányosorozat közreadását. De erről lentebb még bővebben.

Kevésbé kedvező a tanulmányok tárgyi összetételének mérlege, akár műfaji, akár

szerkesztéspolitikai szempontból ítéljük meg. Műfaji szempontból azért, mert nem mutatja a Széchényi Könyvtár könyvtártudományi tevékenységének egész skáláját. A nem beszámoló jellegű 13 dolgozat közül három könyvtártörténeti (DEZSÉNYI és WINDISCH említett cikkei, továbbá PAPP Ivánné adalékai az alföldi olvasókörök és népkönyvtárak 1890—1914-es történetéről), egy könyvtörténeti (SOLTÉSNÉ említett cikke), négy sajtótörténeti (KÓKAY György: *A bécsi Magyar Hírmondó*, NAGYDIÓSI Gézáne: *Magyarországi női lapok a XIX. század végéig*, SZEMZŐ Piroska: *A szenzációs hír és illusztrálása*, POZSONYI Erzsébet: *Forradalmi rölapok és gúnyiratok 1848-ban*), három egyéb tárgyú (KERESZTURY Dezső: *Adalék Jókai forrásaihoz*, VÉCSEY Jenő: *A Haydn év élé*, SZILÁGYI Erzsébet említett cikke) és csupán egy-egy dolgozat képviseli az elméleti könyvtártudományt s a gyakorlati könyvtártant. (KÓHALMI említett cikke és HORÁNYI Mátvás: *A színháztörténeti képanyag katalógizálásának kérdéséhez*.) Ez a megoszlás, amit röviden a történeti témák túltengésével jellemezhetünk, távolról sem felel meg a Széchényi Könyvtárban ténylegesen folyó tudományos munka erőviszonyainak. Az *Évkönyv* 51—68. oldalán közölt irodalomjegyzék alapján hirtelenében felállított statisztika azt mutatja, hogy a Széchényi Könyvtár dolgozói tollából 1945 és 1957 közt kikerült mintegy ötfélszáz munkának több mint fele (258) könyvtártudományi vonatkozású, és meglepő módon nem a történeti tárgyú dolgozatok (90), hanem a könyvtári munka időszzerű elméleti, gyakorlati és módszertani kérdéseivel foglalkozó önálló művek, cikkek, jelentések és ismertetések vannak többségben. (134 tétel.) Nyilvánvaló tehát, hogy a szerkesztő bizottság nem épített eléggé a könyvtár elméleti és gyakorlati érdeklődésű dolgozóira. Felelte, hogy jó néhány dolgozó (vezetők, módszertani osztály) már csak hivatali beosztása miatt is bűvára, sőt szakértője az elvi és gyakorlati kérdéseknek.

Távol álljon tőlünk, hogy olyasmit kérjünk számon, ami a könyvtárnak s ebből következőleg a kiadványnak nem feladata. Nyilvánvaló az is, hogy a Széchényi Könyvtárnak, mint régi értékekben bővelkedő muzeális gyűjteménynek, már csak az állomány színvonalas feltárása érdekében is súlyponti feladatként kell felfognia a könyvtártudomány történeti studiumainak művelését. Nem csekély az a vonzóerő sem, amellyel a történeti érdekességű anyag a könyvtárosokat ilyen irányú elmélyedésre inspirálja. De a Széchényi Könyvtár jelentősen kibővült funkciói többet követelnek. Nemesak azt, hogy saját

hatalmas apparátusának működését tudományos igényű elvi és szervezési tanulmányok folytatásával is igyekezzék tökéletesíteni, hanem többirányú országos feladatainak megfelelően azt is, hogy tudományosan elemezze a könyvtárpolitika, a könyvtárszervezés és a könyvtári munka általános időszzerű problémáit, és hogy e munkálatok eredményeképpen reformok és új könyvtári irányzatok elindításának legfőbb hazai tudományos műhelye legyen. Mint említettük, nincs is hiány ilyen törekvésekben és eredményekben. Joggal kívánhatjuk tehát, hogy az *Évkönyv* további kötetei több teret biztosítsanak e közérdekű, sőt létfontosságú témakörnek.

Határozottan el kell utasítanunk azt a feltevést, mintha — az előbbi bíráló megjegyzésekből következően — az *Évkönyv*re többé-kevésbé egyféle múltba menekvés, könyvtártudományi pozitívizmus, vagy szenttelen historizálás ütné rá a bélyegét. Ellenkezőleg. A beszámoló tanulmányok a szocializmust építő magyar társadalom szemszögéből mutatják be, és értékelik a Könyvtár működését, s a történeti cikkek többségében a haladó és retrográd erők küzdelemében a felépítményben való tükröződése, a sajtónak, a könyvnek és a könyvtárnak a társadalmi haladás szolgálatában betöltött szerepe táruelénk. KÓHALMI Béla a könyvtárak tevékenységének elemzéséből és a könyvtártudományról alkotott vélekedések történetéből kiindulva meggyőző erővel veszi fel a harcot a practicizmus és pozitívizmus ellen, és vázlatosan bár, de igen elmemozdító hatással vetíti elénk a marxista könyvtártudomány körvonalait. PAPP Ivánné a magyar munkásmozgalom 1890 és 1914 közötti hősi korszakának mutatja be kevés retorikával, de annál beszédesebb tényekkel és adatokkal. POZSONYI Erzsébetnek az 1848-as forradalmi rölapokról és gúnyiratokról szóló tanulmánya szenvedélyes vádirat népünk és szabadságunk hőhérai ellen, s a tudományos szövegen ugyanaz a szemlélet és hangulat elevenedik meg, amely a leírt dokumentumokban jutott kifejezésre. — És többé-kevésbé hasonló politikai jellemzést fűzhetnénk ügyszólván valamennyi dolgozathoz, dícséretül a szerzők politikai érettségének és marxista felkészültségének. A szerkesztőkre azonban az *Évkönyv* eszmei-politikai arculatának kialakítása terén még várnak feladatok. A szerkesztők munkájának értékelésével kapcsolatban végül hangsúlyozott méltánylást érdemel a tanulmányok elfogadásában, illetőleg közlésben megmutatkozó igényesség, melynek czedményeként egyteljes, jó színvonalú gyűjteményt sikerült

összeállítani. Ha elismerésünk mellett mégis szóvá teszünk néhány — szerintünk — szépséghibát, inkább annak illusztrálásul történik, hogy valamivel nagyobb szerzői és szerkesztői gondosság esetén egészen kifogástalan teljesítményt lehetett volna elérni.

DEZSÉNYI Béla színes beszámolóban tárja elénk az OSZK hírlaptárának a mindig is nagy nehézségek közt véghezvitt hősies munkáját. Érdekesen mutat rá a haladó mozgalmak és a hírlapgyűjtés kapcsolataira. Sajnáljuk azonban, hogy a Hírlaptárnak a korábbi évtizedekben elért fejlődésére vonatkozólag úgyszólván csak másodkézből merített. (SZINNYEI, GORUPP.) Éppen DEZSÉNYIT tekintjük ugyanis a legalkalmasabb embernek a Hírlaptár történetének igényes feldolgozására. A részleteket illetőleg: érdekes lett volna, ha a Tár jelenlegi nagy igénybevételének hatóerőit is elemzi. Szeretnénk továbbá, ha revidéálná pesszimista álláspontját a retrospektív nemzeti cikkbibliográfia elkészíthetőségét illetően.

HAJDÚ Helga (*A kéziratár állományának gyarapodása a felszabadulás óta*) és SOLTÉSZ Zoltán (*A Széchenyi Könyvtár legszebb illuminált olaszországi ösnyomtatványai*) cikkében egyaránt hiányoljuk a leírt darabok legutóbbi possessorának felkutatását, illetőleg feltüntetését. KÓKAY György a *bécsi Magyar Hirmondó* történetét tárgyaló tanulmányában sajtótörténeti közlései kapcsán rendkívül érdekes művelődéstörténeti és irodalomtörténeti korrajzot vázol elénk. Sajnálatos azonban, hogy csak olyan adatokat közöl, amelyek az irodalomban vagy magában a lapban fellelhetők, és nem törekszik önálló levéltári kutatással ismeretlen adatok feltárására, tisztázatlan kérdések megvilágítására. Ugyanez áll NAGYDIÓSI Gézániának a magyarországi női lapokról szóló tanulmányára is. Ha viszont ez utóbbi nem adatközlő szándékkal íródott, alaposabban kellett volna foglalkoznia a nőmozgalmi vonatkozásokkal s általában tartalmi kérdésekkel. WINDISCH Éva (*Könyvtári munka a reformkorban az Országos Széchenyi Könyvtárban*) történeti és gyakorlati szempontból egyaránt érdekes cikke nem emeli ki eléggé a korszak könyvtárosainak elvi tisztánlátását. Több méltatást érdemelt volna HORVÁTH István nagyszabású bibliográfiai munkássága. Nem szándékozunk nagyobb jelentőséget tulajdonítani az olyan kisebb pongyolaságok és tollbotlások előfordulásának, mint a revolver-sajtó összetévesztése a szenzációsjtóval, TISZA István Nemzeti Munkapártjának Nemzeti Munkaspárttá való elkeresztelése, stb.

Előljáróban említettük, hogy az *Évkönyv* kiválóan alkalmas arra is, hogy a közvélemény előtt realis képet adjon a Széchenyi Könyvtár működéséről. Éppen ezért minden szakmabelinek elolvasásra ajánljuk a beszámoló jellegű cikkeket, főleg WALDAFFEL Eszter összefoglaló jelentését. Csonkának éreznénk ezt az ismertetést, ha befejezésül legalább néhány szóban magunk is rá nem mutatnánk azokra a legfontosabb tényekre és eredményekre, amelyeket mérőöldköveknek tekintünk egy új, korszerű, szocialista Széchenyi Könyvtár kialakulásának útján, s amelyeket sok derék könyvtáros szívós munkája, szakértelme és lelkesedése segített elérni. Az alapvető, más hazai könyvtárakkal is közös vívmány, hogy a Horthy-korszak bűneiből és mulasztásaiból származó sokféle elmaradást úgyszólván minden területen felszámolták, nagy erőfeszítések árán végbement a háborútól szétzilált és megszaggatott intézmény fizikai helyreállítása. A további eredményeket is csak akkor tudjuk helyes perspektívába állítani, ha azokat a felszabadulást megelőző mérhetetlen anyagi és szakmai elmaradottság állapotához viszonyítjuk. A fizikai újjáépítés terén elért eredményeket egy új könyvtárosi szemlélet kialakulása tette maradandóvá és épülő szocializmusunk számára termékenyvé. A belső szellem és a tartalmi munka szocialista átalakítására természetesen főként a társadalmunk egészében végbemenő nagy változások hatottak inspirálólag, de rendkívül fontos szerepe volt e téren a szovjet könyvtárügy tudatos megismerésének és nem utolsósorban olyan kollektív vállalkozásoknak, amelyek révén a Könyvtár közvetlenül is bekapcsolódhatott népünk történelmi jelentőségű mozgalmába. (Kiállítások!)

Mindezek felemlítése természetesen keveset mondana, ha nem gondolnánk az azokat kitevő, illetőleg belőlük eredő konkrétumokra is, mint amilyen a felszabadult olvasórétegek beáramlása a Könyvtárba, a feldolgozás és rekatalogizálás jelentős előrehaladása, a korszerű katalógushálózat kiépítésének megindítása, a gyűjtés mennyiségi és minőségi eredményei, elvi tisztultsága, a nemzeti könyvtár bibliográfiai funkciójának korszerű betöltése (kurrens nemzeti bibliográfia!), az egyetemi oktatás keretében történő könyvtárosképzés kezdeményezése, szakmai ankétok és tanfolyamok szervezése stb. stb. Külön hangsúllyal kell megemlékeznünk végül azokról a feladatokról, amelyeket elsődleges teendőin felül kellett a Könyvtárnak vállalnia. A kiadványcsere és a nemzetközi kapcsolatok

országos képviselőteről, a KC vezetéséről, három műemlék-könyvtár gondozásáról, az országos hatáskörű módszertani munka kibontakoztatásáról s a nemzeti tulajdonba vett könyvek millióinak begyűjtéséről, feldolgozásáról és szétosztásának megszervezéséről. Az utóbbi feladatok közül a rendelkezésre álló viszonylag rövid idő alatt és korlátozott munkafeltételek között szinte egyetlen-egyiket is elég lett volna megoldani.

Vannak tehát a Széchenyi Könyvtárnak eredményei, mégpedig igen tiszteletreméltók. Nem az *Évkönyvből*, hanem tapasztalatból és hallomásból tudjuk, hogy az ezek megszilárdítását és újabbak elérését célzó tervező és szervező munka éppen az utóbbi időben vett nagy lendületet. Szerencsét kívánunk hozzá, és várjuk az újabb híradást.

CSÜRY ISTVÁN

Könyv és könyvtár. Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények. 1. Szerk. CSÜRY István, MÓDIS László. Bp. 1958. Tankönyvkiadó 107. 1. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve.)

1953 óta gazdagítja a hazai szakirodalmat a Debreceni Egyetemi Könyvtár rendszeresen megjelenő évkönyve. Megszokottá vált a sokszorosított kötet, melynek színvonalas tartalmához nem volt méltó szükségdiktálta külalakja. A kezünkben levő 1958-i kötet igényesebb formában, változott szerkesztési elvekkel kívánja folytatni a sort.

Sokoldalúbb, időszzerűbb tartalom a cél, és ennek érdekében külső munkatársak írásait is közli. A szűkebb kört érdeklő dolgozatok kimaradtak — ezek külön sorozatban, továbbra is sokszorosítva jelennek meg —, ezért az évkönyv terjedelme lényegesen csökkent.

A kötet két kiemelkedő tanulmánya Csüry István és Módis László cikke. Mindketten szilárd elviséggel bontják ki témájukat, és az elméleti fejtegetés célja mindkettőjüknél a gyakorlati megvalósítás segítése, előkészítése.

Csüry István *A bibliográfiák osztályozásának néhány kérdéséről* írt; elődeinek kritikája, valamint a tapasztalatok felhasználása alapján és a társadalom bibliográfiai szükségleteinek figyelembevételével jól megalapozott rendszert dolgozott ki a bibliográfiai irodalom, illetve tevékenység kategorizálására. Elsődleges célja nem a meglévő bibliográfiák csoportosítása volt, hanem olyan rendszer konstruálása, amely lehetővé teszi a megnövekedett irodalmi termés célszerű nyilvántartását.

Csüry alapvető felismerése, hogy a bibliográfiákat lehetetlen egyetlen szempont szerint csoportosítani. Bármennyire lényeges is ez az *egy szempont*, óhatatlanul következtelenségekhez vezet. Második alapelve, hogy élesen megkülönböztetendők az érdemi jegyek a külső, járulékos ismérvektől. Az előbbieken alapján kell megállapítani a főbb ágazati csoportokat, és ezeken belül a további tagolás az utóbbiak szerint történhetik.

Szerinte a bibliográfiák csoportosításának három alapszempontja: 1. a tartalom (a felőlet anyag tárgyi összetétele), 2. a társadalmi funkció (rendeltetés és alkalmazás), 3. a bibliográfiai együttműködés keretében betöltött funkció. Minden bibliográfia besorolható, sőt besorolandó mindhárom szempont szerint a megfelelő csoportba attól függően, hogy milyen tekintetből vizsgáljuk.

E háromszoros nézőpontválogatás a bibliográfiákat mintegy a térben helyezi el, plasztikusan, az alá-, fölé- és mellérendelést pontosan érzékeltetve. A csoportosítás alapját valóban a leglényegesebb vonások képezik, a formai jegyek csak másodlagosan jönnek számba mint osztályozási kritériumok.

Módis László *Könyvtári szakképzésünk néhány kérdésével* foglalkozik az évkönyv legterjedelmesebb tanulmányában, amely azonban csak része egy nagyobb munkának. Könyvtárügyünk valóban egyik legfontosabb problémája és feladata a könyvtáros-utánpótlás kiképzése, s a gyakorló könyvtárosok szakképzettségének biztosítása. Idevágó szakirodalmunk gyér, tapasztalataink alig vannak és feldolgozatlanok, ezért örömmel fogadunk minden e tárgykörbe vágó munkát, különösen akkor, ha olyan alapos felkészültségről, úgyszeretéről és hozzáértésről tesz tanúságot, mint ez az írás.

Gondolatmenete a következő: Társadalmunkban a könyv mindenkié, társadalmunk minden tagját megilleti a könyv. A könyv mint a társadalmi nevelés eszköze és mint munkaeszköz döntő, központi szerepet kapott. Lehetőség nyílt mindenki számára a magasabb műveltség megszerzésére. Azonban az alapvető írás és olvasás intézményes oktatásán kívül intézményesen és tervszerűen kell mindenkit megtanítani arra is, hogy a lehetőséggel élni tudjon, vagyis a könyvet mint munka- és művelődési eszközt hogyan válassza ki, hogyan találja meg, hogyan használja fel. Ezért könyvtári szakképzésben kell részesíteni nem csupán a könyvtárosokat, hanem minden egyes magyar állampolgárt, az általános iskola ötödik osztályától kezdve, az iskolai tanterv keretében. Ennek meg-

felelősen van általános könyvtári szakképzés, mindenki számára s különleges könyvtári szakképzés, könyvtárosok számára. A kettő lényegileg megegyezik egymással, a könyvtárosok csupán technikai és tudományos vonatkozásban kapnak többet.

A tanulmány problematikájának egészével, de némely részletével is vitába kell szállnunk, értékének elismerése mellett. MÓDIS kiindulópontja, hogy a könyvvvel, a könyvtárral való élésre meg kell tanítani az embereket. Ez helyes és megvalósítandó követelmény. De a mód, ahogyan ezt megoldani kívánja, túlméretezett, a belőle levont következtetések pedig erősen vitathatók. Az általános és középiskolában kötelező tantárgyként leadott könyvtári szakismeretek talán tetszetős elképzelés, de nehezen kivitelezhető. Az általános könyvtári szakismeret könyv- és könyvtártörténeti anyag helyet kaphat a történelem oktatásában mint kultúrhistoriai kiegészítés, a könyvtártechnikai ismereteket pedig nagyobb eredménnyel tudná a helyi közművelődési könyvtár a propaganda különféle eszközeivel terjeszteni. Az egyetemen leadandó általános könyvtári szakképzés anyagát — ami tulajdonképpen a tudományos kutatás módszerében és segédeszközeiben való eligazítást szolgálja — célszerűbb lenne egy tömör, a helyzet változásával sűrű kiadásokban lépeést tartó kézikönyvben adni.

Az irodalmi természetben, a könyvtárban való önálló eligazodás követelménye erősen túlhaladott, MÓDIS pedig éppen erre alapozza az általános könyvtári szakképzést, s a személyi könyvtárak erősen túlbecsült jelentőségére. Napjaink nyomtatványáradata lehetetlenné teszi, hogy az egyes ember áttekinthesse az egész irodalmat. A könyvtáros ezt a terhes kutatómunkát veszi le az olvasó válláról. A személyi könyvtárak pedig általában a legfontosabb kézikönyvekre korlátozódnak, és többnyire művelődési, szórakozási, bibliofil igényeket elégítenek ki. Tudományos kutatás céljára a legtrikább esetben felelnek meg. A körülményeket mérlegelve megállapítható, hogy ez a jellegük a jövőben sem fog megváltozni.

Az „önálló eligazodás” követelményének másik hátránya az, hogy a könyvtáros és az olvasó viszonyában a könyvtárost passzív szerepre korlátozza, illetve az általános könyvtári szakképzéssel megoldottnak véli az olvasók nevelését:

„... a könyvtáros egészséges és fejlett körülmények között nem szakmai, szellemi vezetője az olvasónak, hanem az olvasó által keresett és igényelt dokumentumoknak készsége, előzékeny és szíves kézbe-

adója, s hogy ezt megtehesse, a dokumentumok gondos gyűjtőgetője, rendezője, nyilvántartója és hűséges megőrzője”. Csak lábjegyzetben említi meg, hogy egyelőre „könyvtárosainkra más feladatok is hárulnak, mint például az olvasók nevelése, tájékoztatása stb.” Véleményünk szerint a legegészségesebb és legfejlettebb viszonyok között is feladata lesz a könyvtárosnak az olvasók nevelése és tájékoztatása, sőt, munkájának sokkal inkább az alapját fogja képezni, mint manapság. Természetesen az olvasók rétegződésének megfelelően a „szakmai, szellemi vezetés” s a nevelés és tájékoztatás mást és mást fog jelenteni, és jelent most is például egy tudományos kutató esetében és egy kezdő olvasó esetében. (Zárójelben kívánjuk csak megjegyezni, hogy a könyvtárosi hivatásnak a fenti idézetben található burkolt meghatározása aggasztóan hasonlít néhány évszázaddal idősebb meghatározásokhoz.)

A szakképzés javasolt anyagának bírálatára nem térünk ki, mivel hangsúlyozottan csak illusztratív jellegű.

Az első tudományos értékű dolgozat után némiképp csalódást keltett Svend DAHL: *Über das Verhältnis wissenschaftlicher Bibliotheken zu ihrem Publikum* című írása. Az inkább népszerűsítő előadásra, semmint tudományos munkára emlékeztető cikk a kölcsönzés problémáival foglalkozik a dán tudományos könyvtárak tapasztalatai alapján, de az ismert dolgok ismétlésén kívül, amelyeket kedves anekdotákkal támaszt alá, nem ad semmi érdemlegest.

A kisebb közlemények közül kettő debreceni vonatkozású. KISS Sándor azt a kérdést boncolgatja, vajon valóban SZILÁGYI Sámuel volt-e az első professzor könyvtárigazgató a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában, miként ezt némelyek állítják, vagy sem. Arra az eredményre jut, hogy erre nincs semmi határozott bizonyítékunk.

BÁN Imre egy érdekes, XVI. századból való orvosi könyv sorsáról tudósít. A könyv nemcsak kalandos élete miatt érdemel figyelmet, hanem orvostörténeti szempontból is.

VITA Zsigmond és DANKANICS Ádám értékes írásokkal járult hozzá az évkönyv anyagához. Előbbi a nagyenyedi Bethlen-könyvtár 1848—49-i aprónyomtatványairól és kéziratairól számol be, mellékelve az aprónyomtatványok tüzetes bibliográfiáját. A kor történészének hasznos segítség. Utóbbi a Román Népköztársaságban folyó tájbibliográfiai munkát ismerteti rövid, de magvas közleményében. E két írás mutatja azt az utat, melyet a szerkesztőségnek járnia kell, hogy a külső

munkatársak bevonása valóban gazdagítsa az egyes kötetek tartalmát. Tehát olyan tanulmányokra, ismertetésekre gondolunk, melyek vagy magyar vonatkozásúak, vagy a bennük feldolgozott elméleti, tapasztalati anyag valamiképpen választ ad a mi problémáinkra is. Itt szeretnénk még megjegyezni, hogy külföldi munkatársak esetén hasznos lenne feltüntetni az illető munkahelyét is, esetleg röviden beszámolni eddigi munkásságáról, mintegy bemutatva őket a magyar könyvtárosoknak.

MÓDIS László és BERTÓK Lajos könyvészeti közleményei bizonyonnal érdekelni fogják az irodalomtörténészeket.

PAPP ISTVÁN

A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai az Országos Széchényi Könyvtárban. Leíró katalógus. Összeállította MUNKÁCSI Piroska. Bp. OSzK. 1959. 249 l.

A Tanácsköztársaság százharminchárom napja alatt megjelent hétszázötvenhárom plakát címléírását, harminchét plakát hasonmását tartalmazza a jubileumi év alkalmából megjelent kiadvány. Betekintést enged a tizenkilences proletárforradalom plakátanyagába, de ezen túlmenően emeli jelentőségét a bibliográfiának, s így példamutató a Magyarországon méltatlanul elhanyagolt plakátkiadványok feltárásában.

A Kossuth Kiadó hasonmás kiadványából a Tanácsköztársaság művészi képes plakátjai ma már általánosan ismerteknek tekinthetők — az OSzK gyűjteménye most feltárja a *szöveges* plakátanyag nagy részét is. Értékes és érdekes forrásanyag válik így a kutatók számára könnyen hozzáférhetővé. A plakátok szövegének fogalmazása is tükrözi a forradalmi napok lendületét, lelkesedését. Forradalmi láng hevítette a szövegek szerkesztőit is, nemcsak grafikusainkat. És nemcsak a képek: a mondatok is hatottak a lakosság képzeletére. Hiszen egyes tömör, találó szövegek évtizedekkel túléltek a plakátokat, és ha játékosan, ha eredetileg nem is ismervé, késő utódok is alkalmazták az egykori mondatokat. (Pl. „Az alkohol öl, butit, nyomorba dönt.”)

A plakátanyag a napisajtó anyagán túl mutatja meg, mit tartottak a legfontosabbnak a lakosság tudomására hozni, az agyakba és szívekbe vélni.

Gazdaságtörténészeink számára bizonyára figyelemre méltó a közellátási, a banküggyel kapcsolatos és az egyéb gazdasági intézkedésekről szóló hirdetmények nagy száma.

Megindítóak az egészségügyi felvilágosító plakátok: plakátokon hirdették a tiszt-

tság fontosságát — de a nyilvános fürdőket is a proletárgyerekek rendelkezésére bocsátották. Még a magánlakások fürdőszobáit is félig-meddig önkéntességi alapon kívánták igénybe venni — amiben talán némi naivitás nyilvánult meg. A plakátok bizony gyakran a kormányzásban gyakorlatlan vezetők naivitását is mutatják. Kalocsán a szesztilalmat a lakásokra is kiterjesztették (659.). A forradalmi törvényszékkel való fenyegetés nemcsak az ellenforradalmárok ellen szóló hirdetményeken, de a közellátási közleményeken is szerepel.

Emelik a kiadvány értékét a beléfűzött hasonmás mellékletek. A szerkesztő első sorban az eddig még reprodukcióban meg nem jelent anyagot kívánta itt bemutatni. A technikai lehetőségek is meghatározták, hogy csak egy grafikus plakát szerepel. A mellékleteket KÁROLYI Mihály felhívása, a proletárdiktatúra bejelentése nyitja meg, a Vörös Hadseregnek a proletárhatalom megvédésére felszólító plakátjai zárják. Ezen belül változatos és sokféle típusú hirdetmények következnek. Készségtelenül érdekesek az élelmiszer-árakat is közlő plakátok, mégis helyesebbnek tartottuk volna, ha a három élelmiszeri helyett pl. több vidéki, esetleg könyvtári vonatkozású hirdetményt hoztak volna.

Az anyag áttekinthetőségét biztosítja a gondos szerkesztés. A bibliográfia betűrendben közli a plakátokat, gondoskodva arról, hogy az egy helyre vonatkozó (helyi tanácsok, direktóriumok, a népbiztoságok, a Vörös Hadsereg, a Vörös Órség stb. által kiadott) anyag csoportosítva legyen. A tájékozódást megkönnyíti a név- és a tárgymutató is. Helyesebbnek tartottuk volna azonban, ha a tárgyszavak nem a tizedes rendszer szerint, hanem betűrendben és részletesebb felosztásban kerültek volna közlésre — hiszen nemcsak könyvtárosok számára készült a kiadvány. Könnyítette volna a tájékozódást egy kronológikus mutató is, amely legalább azoknak a plakátoknak tételszámát közli, amelyeknél az időpont megállapítható.

Sajnálunk kell, hogy a kor teljes plakátanyaga nem jelenhetett meg. Kívánatos volna, ha a kiadvány megjelenése után a könyvtárak és magángyűjtők megadnák ama plakátjaik címléírását és fotóját, amelyek hiányoznak az OSzK gyűjteményéből. Így ez a kiadvány egy teljes anyag későbbi kiadásának alapja lehetne. Ugyancsak örvendetes volna, hogyha ezt a kiadványt egyéb plakátbibliográfiák is követnék. Pl. a felszabadulás plakátjai, a magyar sajtó plakátjai, a magyar plakátgrafika fejlődése stb.

Dicséret illeti a szerkesztőt a grafikus anyag szemléletes, pontos leírásáért.

Mindent egybevetve, a kiadvány a Tanácsköztársaság történetének feltárása szempontjából és bibliográfiai szempontból is igen sikerült munka.

NYILAS MÁRTA

Az Országos Pedagógiai Könyvtár kiadványai

Az Országos Pedagógiai Könyvtár megszervezését a Minisztertanács a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendeletének végrehajtásáról intézkedő határozattal rendelte el. A régen esedékes intézkedés végrehajtására csak két esztendővel később került sor, és végül 1958. szeptember 1-én kezdte meg működését ez a fontos feladatok előtt álló intézmény. A rendelet szerint az iskolai könyvtári hálózat központjává kell szolgálnia — ugyanakkor kötelezi azonban az egykori Pedagógiai Könyvtár többévtizedes hagyományára: segíteni a magyar nevelők elméleti kutató és gyakorlati nevelő munkáját a legjobb és leghaladóbb irodalom feltárásával.

Az Országos Pedagógiai Könyvtár (továbbiakban OPK) már működésének első esztendejében megmutatta, hogy sokrétű feladatainak megoldásához jó felkészültségű apparátussal és az ügy fontosságához méltó lelkesedéssel kezd hozzá. Ebben az első évben három számottevő kiadványsorozattal jelentkezett, ugyanakkor továbbfejlesztette régi dokumentációs kiadványát is. — Már az 1956. évi minisztertanácsi határozat kiemeli a könyvtár hálózati központi szerepét. Erről tesz tanúhivonyságot az *Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatója*. (Szerk. V. Waldapfel Eszter. Bp. 1959. Tankönyvkiadó) című kiadványsorozat is. Az eddig megjelent két szám nem ad útmutatást arra nézve, hogy milyen sűrűn kívánja megjelentetni az OPK a *Tájékoztatót*, mégis, épp az eddigi számok tartalmából ítélve, új könyvtárügyi folyóiratként kell üdvözlőnk. Már az első számokban kialakultak az állandó jellegű rovatok. *Cikkek — tanulmányok* cím alatt találunk elvi jelentőségű cikkeket, valamint a gyakorlati könyvtári munkában felhasználható útmutatást. Az előbbi csoportból kiemelkedik V. WALDAPFEL Eszter beköszöntője, amely szemléletesen vázolja a magyarországi iskolai könyvtárak helyzetét és legsürgősebb feladatait. Szerencsésen egészítik ki a képet HALÁSZ Jenny és KERÉNYI Ferenc egy budapesti kerületben folyó munkáról szóló tájékoztatásai. A gyakorlati munkát segítik egyrészt a könyvtári adminisztrá-

córa vonatkozó ismertetések — a második számban pedig már a gyakorlati munka tartalmi kérdéseire irányítja a figyelmet Tóth Béla cikke az olvastatásról. Ugyancsak állandó rovatok a *Figyelőszolgálat*, valamint az *Irodalmi Tájékoztató*. Hasznos lett volna, ha az első számban néhány soros magyarázat tájékoztatta volna az olvasókat e rovatok tartalmáról. Az első az OPK széleskörű dokumentációs tevékenységének keretein belül a külföldi szakfolyóiratok iskolai könyvtárügygel foglalkozó érdekesebb cikkeit, a második az újabb hazai pedagógiai kiadványokat, valamint az iskolai könyvtárosokat érdeklő egyéb műveket ismerteti.

Az *Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatója* már a második szakkönyvtári periodika az egyre szélesedő-színesező magyar szakajtóban. Hivatását akkor fogja igazán betölteni, ha sikerül szólásra bírnia az érdekelt pedagógus-könyvtárosokat, és központi irányító szerepe mellett élénk szakmai-nevelési viták, olvasási problémák is helyet követelnek hasábjain.

Önállóan jelenik meg, mert szélesebbkörű érdeklődésre tart számot (mégis kénytelen beérni alacsonyabb példányszámmal!) az OPK két másik új kiadványa. A *Magyar Pedagógiai Irodalom*. Folyóirat-cikkek. Bp. 1959. Pénzügyi Nyomtatványell. V. soksz. negyedévenként mintegy 65 magyar folyóirat cikkeiből ad válogatott bibliográfiát. A fejezetek szerint tagolt, áttekinthető kiadványt névmutató tehetné még jobban kezelhetővé.

Ugyancsak negyedévenként jelenik meg az *Új Szerzemények*. Külföldi tudományos irodalom. Bp. 1959. Pénzügyi Nyomtatványell. V. soksz., amely az OPK külföldi állományának gyarapodását tükrözi. Utóbbi kiadványt örömmel fogadja a könyvtár minden régi olvasója — kiválóan alkalmas azonban arra is, hogy újabb érdeklődők figyelmét hívja fel az OPK gyűjteményére.

1950-ben, az akkori Közoktatásügyi Minisztérium indította meg a *Havi tájékoztatót*, amely pedagógiai vonatkozású könyveket, folyóiratcikkeket és rendeleteket ismertetett. E szerény kezdeményezésből fejlődött *Közoktatásügyi Tájékoztató*, majd *Oktatásügyi Tájékoztató* címen végül 1957-ben a *Neveléstudományi Tájékoztató* (A hazai és külföldi szakirodalom ismertetése.), amely a könyvtár dokumentációs tevékenységének eredményét adja az érdeklődők kezébe. A *Tájékoztató*, amely a könyvtárba járó pedagógiai folyóiratok jelentősebb cikkeit ismerteti, legújabb számában végre örvendetes módon rátért a pontos címadatok közlésére is. Ötnyelvű tárgymutató, valamint a fel-

dolgozott folyóiratok és rövidítések jegyzéke teszik teljessé e hasznos kiadványt.

Külön kell szólnunk az *Országos Pedagógiai Könyvtár kiadványainak* tetszetős, igényes külsejéről. A nyomtatásban megjelent *Tájékoztató* mellett különösen a két újabb dokumentációs kiadvány szép sokszorosítását kell dicsérnünk. Nem mondhatjuk el ugyanezt a *Neveléstudományi Tájékoztatóról* — reméljük, hogy az igényes tartalmú kiadvány rövidesen méltóbb sokszorosításban kerül az olvasók kezébe.

SIMON MÁRIA ANNA

Domanovszky Ákos: A könyvtári címleírás irányelvei és a testületi szerző. Bp. 1959. Orsz. Könyvtárügyi Tanács.

Az egyéni szerzői rendszerrel le nem írható művek egy részének a fiktív testületi szerző alatti felvétele amerikai gyakorlatát ma már az angol nyelvterületen kívül Franciaországban, Olaszországban, Svédországban, a Szovjetunióban, Magyarországon stb. alkalmazzák. A legutóbbi évek németországi eseményei arra engednek következtetni, hogy az amerikai felfogással legellenőrzhető Porosz Instrukció revíziója kezdetét vette (a mechanikus rendszőkiválasztás megvalósulás alatt áll) — s talán a következő években ez az anonym művekkel kapcsolatos eljárás is érinteni fogja. A testületi szerző nevével, mint rendszerrel leírásra kerülő művek jelentős száma és az eljárás nem természetes volta súlyos és el nem hanyagolható probléma elé állítja a katalógusok készítőit és használóit egyaránt. Annál is inkább, mert a testületi szerzőség elfogadásával nem járt együtt a kérdés megnyugtató elméleti megalapozása és gyakorlati alkalmazása sem. Nem véletlenek azok a kísérletek, melyekkel az egyes országok az amerikai elv átvételekor ennek revízióját igyekeznek megvalósítani. Maguk az amerikaiak is érzik szabályzatuk hiányosságait. Erre mutat az a több mint két évtizedes vita, mely a kielégítő megoldás rományával még mindig nem tud biztatni. A testületi szerző rendszerként alkalmazásának elméleti és gyakorlati téren való megoldása égető sürgősséggel jelentkezik, mivel az egyre inkább előtérbe kerülő nemzetközi szabályzat megalkotásának egyik legnagyobb akadályá. A feladat jelentőségével és súlyosságával a külföldi szakkörök érdeklődése arányban áll. Megoldásához az első és egyben jelentős hazai hozzájárulás DOMANOVSKY Ákos tanulmánya.

A tanulmány szerkezete a szerző azon álláspontját mutatja, hogy a katalógizálás egyes, jelen esetben a testületi szerzőre vonatkozó kérdéseire csak a katalógus-

elmélet alapelveinek tisztázásán át szabad közeledni. Bevezetőben rámutat a katalógizálási szabályzatok valamennyiének következetlen, ki nem dolgozott voltára, főszabályaik meg nem alapozottságára. E negatívumok okait egyrészt a hagyomány szerepében látja, melyet a Porosz Instrukció és az amerikai szabályzat esetében vázlatosan érint, másrészt abban, hogy a könyvtárosok nem érzik át a szabályzatok lehető legjobb kidolgozásának fontosságát, ennek következtében éppen az alapelvek tisztázását mulasztják el.

A betűrendes katalógusnak (a szerző leíró katalógusnak nevezi) két alfeladatot tulajdonít: meghatározott mű keresése, meghatározott szerző műveinek keresése: ezek kielégítését az olvasók tájékozottsága befolyásolja, ami nagyon különböző és ellentmondásokat idéz elő. Feloldásukhoz a katalóguskészítést két legáltalánosabb alapelve vezet el (célszerűség, logikusság), melyek további elemzése konkrét követelményeket eredményez (gyakorlatiasság, a rendszőalkotás szabályainak hézagmentesége, gazdaságosság stb.). A katalógus használóinak (olvasó és könyvtáros) a szabályok szerkesztésénél figyelembe veendő igényeinek, a szabályok alkalmazási területe pontos elhatárolása problematikájának finom elemzését adja.

A szerző maga is tudatában van annak, hogy úgyszólván úttörő munkát végez tanulmánya első részében a katalóguselmélet alapelveinek tisztázásával. Vállalkozását mélyre hatoló elemzésekkel, az irodalom fölényes ismeretével, az anyag megérteltségével teszi nagyon figyelemre méltóvá. A leíró betűrendes katalógus funkcióinak kijelölésénél azonban nem épít hangsúlyozottan a katalógus-rendszerre mint egészre, s ennek következtében álláspontja merevnek látszik. Ez a katalógusok összefüggéseinek fényében lenne csak igazolható. Szemléletmódja érzeteti következményeit a testületi szerző problémájának megoldására irányuló kísérletnél is, mely a tanulmány második részét teszi.

A testületi szerző alkalmazásának — a tanulmányíró által optimálisnak tekintett — megoldásához három, ma érvényben lévő és ugyanannyi típust megtestesítő katalógizálási szabályzat a részletek finomságaira is ügyelő elemzésén át jut el. Gondosan kifejti azokat a tételeket, melyekkel az A. L. A., a francia és a magyar szabályzat alkotói a testületi szerző fogalmát vélik meghatározni, rámutat e meghatározások elégtelenségeinek közös okaira (a testületi szerző fiktív volta, elégtelen definíciója, az alkalmazásával kapcsolatos célkitűzések tisztázatlansága stb), majd a rendszavak típusaira vonatkozó megoldá-

sokat veszi szemügyre: alapos következtetéssel mutatja ki következetlenségeiket.

DOMANOVSKY Ákos a testületi szerzőt hangsúlyozottan célszerűségi szempontból alkalmazandó rendszernek tekinti, elyeti a testület szerzői és szerkesztői tevékenysége közötti különbség figyelembe vételét és a belső működésről való tájékoztatás kritériumát. A fentiek figyelembevételével oldja meg a testületi szerző alkalmazásának mérész elhatárolását. Végül elvégzi az egységes címfejlőforma kijelölését. Azoknak a problémáknak, melyeket saját javaslata kritikai elemzése során vet fel, a megoldását tanulmánya záró fejezetében a főlapok területéről a melléklapokéra való áthelyezésével látja célszerűnek megoldani. DOMANOVSKY Ákos műve a testületi szerző alkalmazásának kitűnő kritikai áttekintésével, valamint vitatható, de figyelmet érdemlő végkövetkeztéseivel könyvtártani irodalmunk jelentős alkotása, mely nem maradhat visszhang nélkül.

SZELE BÉLA

Tiborc Zsigmond: Az eszperantó magyarországon. Bibliográfia. Bp. 1959, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 66 l.

Decemberben volt száz éve, hogy megszületett L. L. ZAMENHOF, az eszperantó későbbi megteremtője, egy lengyelországi kis városban. A nemzetközi nyelv első tervezetét 1878/79-ben, húsz éves korában készítette el, amelyet később sok más „világnyelv” próbálkozás követett (a volapük, az ido stb.), de mind közül egyedül az eszperantó maradt fenn változatlanul. Első eszperantó tankönyvét 1887-ben jelentette meg. Az első eszperantó kongresszuson, amelyet 1905-ben rendeztek, mint elnök szerepelt. Ekkor már világszerte ünnepezték. 1917-ben bekövetkezett halálának hírére elmosta az első világháború csatazaja.

Az idő igazolta ZAMENHOF elgondolását; ma az eszperantó kitűnő segédeszköz a népek barátságának világmozgalmában.

TIBORC Zsigmond jól szerkesztett, aktuális könyvében — amelynek szükségességét helyesen ismerte fel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár — sok más, a nagyközönség előtt eddig ismeretlen dokumentumot is feltár. Megismerteti az olvasót a világnyelv problémájával, fejlődésével, az eszperantó történetével, magyarországi eredményeivel, a magyar nyelvű eszperantóval foglalkozó könyvekkel és cikkekkel, továbbá a magyar irodalom eszperantó nyelven megjelent kiadványaival. A munkát érdekes eseménynaplár egészíti ki,

függelékében pedig a Szabó Ervin Könyvtárban megtalálható eszperantóval foglalkozó könyvek katalógusát adja.

T. A.

Rózsa György: A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei. Tájékoztató-bibliográfiai kézikönyv. Bp. 1959, Képz. és Jogi Kiadó. 283 l, 6 t. (MTA Közgazdaságtudományi Intézete Könyvtára.)

A 'mit' és a 'hogyan' kérdése közül mind a főiskolai oktatásban, mind pedig az ifjú kutató káderek képzésénél túlnyomórészt a 'mit' kérdése kerül előtérbe. Természetes, hogy valamely tudomány szak ismeretanyagának alapos elsajátítása a legfontosabb kérdés, sőt elengedhetetlen alapfeltétel a tudományos képzésben. A tartalmi elemek erélyes hangsúlyozása az elméleti képzés mellett a gyakorlati foglalkozásoknál is túlsúlyban van. Néhol olyan kizárólagos jelleggel, hogy a 'hogyan' kérdése fel sem vetődik. Pedig a tartalom és a forma kérdése a tudományos munkánál is jelentkezik.

A formaprobléma nem annyira az eredmények bemutatásának, mint inkább az általános és szak-módszertani kérdések területén jelentkezik. Igen fontos, hogy az eredmények és azok közlése, bemutatása az elemzés, bizonyítás, ill. cáfolat stb. a maga sajátos és legcélszerűbb formájában jelenjék meg. Erre a kezdő sok példát lát: a tudomány szak klasszikusainak és kiváló művelőinek munkáit. Homályban marad azonban a kutatómunka maga, azok a módszeres eljárások, amelyek megadják a szintézis elemeit, és megteremtik feltételeit.

Maga a kérdés igen bonyolult, mert az elemi ismeretek mellett, mint amilyen az irodalmi hivatkozás, cédlázás, a könyvtári szolgáltatások és igénybevételek, az anyag csoportosítása, rendszerezése, a kutatómunka gépesítése stb. mellett kiterjedt és alapos *bibliográfiai ismeretek* közlését is jelenti. Nem véletlen, hogy a hétéves terv időszakában, amikor különös hangsúllyal domborodik ki a termelés és a tudomány alkotó együttműködése, a szovjet könyvtárak a bibliográfiai ismeretek terjesztését egyik főfeladatuknak tekintik. Ez a fogalom pedig a módszertani képzésnek igényesebb fajtáját jelenti. Meg kell ismertetni a kutatót szakmájának forrás-irodalmával, a tudományos kutatás segédeszközeivel, ez a bibliográfiai szemle pedig kritikai és történeti szellemű legyen.

A fenti elgondolások szellemében készült Rózsa György „tájékoztató-bibliográfiai kézikönyve”. Az alcímében közölt szerény műfaji meghatározás, igen alapos, komoly és értékes munkát takar. Megis-

mertet a közgazdasági kutatás szervezeti kereteivel, a különböző tudományos intézetekkel, hivatalos szervekkel és egyéb intézményekkel. Külön fejezet tárgyalja a közgazdasági kutatásban szerepet játszó könyvtárakat és dokumentációs szervezeteiket és azok megkivánja, a harmadik rész a két előbbi részben is érvényesülő, az általánostól a különös felé haladó módszer-tani elv megkivánja, a harmadik rész a közgazdasági reference művek színvonalas ismertetését tűzi ki céljául. A negyedikben viszont a *periodica oeconomica*, a rendkívül gazdag időszaki irodalom kerül bemutatásra. Magát a bibliográfiai részt a szerző szerencsés ötlettel a négy fejezetnek megfelelő bontásban, az egyes fejezetek után iktatja be. A címleírások után tömör annotációkat találunk.

A tudományos munkák általában a végkövetkeztetést, az összefoglalást újabban külön fejezetként a munka végén közlik. Lényegében ugyanazt a célt szolgálják, mint az idegen nyelvű kivonat: gyors tájékoztatást biztosítanak az elért eredmények tárgyában. Az irodalom hatványozott áradásában az olvasó gyors tájékozását szolgáló módszeres eljárások fejlődésének és módszertanának kérdését érdemes lenne feldolgozni, sokat okulhatnánk belőle. Mindenesetre annak a kutatónak, aki majd ezt megírja, komolyan figyelmébe ajánlhatók a szóban forgó munka összefoglalásai — táblázatos formában. Igaz ugyan, hogy tipográfiailag nem helykímélő ez a megoldás, de egy tekintettel felférhetővé teszi egy-egy rész tartalmi elemeinek összefüggéseit. Sőt a táblázati forma, — a maga kétdimenziós lehetőségeivel, — jobban ki tudja domborítani az egyes elemek közötti bonyolultabb összefüggéseket, mint maga a szöveg, mert ez csak lineáris, sőt megfordíthatatlanul irányított jellegű. A táblázatos összefoglalásokat a német nyelvű kivonathoz is megtalálhatjuk, s így remélhető, hogy a magyar nyelv adta korlátokon túl is visszhangra fog találni.

Igen jó szolgálatokat tesznek a negyedik részhez készített indexek, amelyek tartalom, földrajzi megoszlás és típus szerint rendszerezik a periodikákat. Csak sajnálhatjuk, hogy a kötött nyomdai terjedelem miatt a félezer tétele felőlel bibliográfiához hasonló mutató nem készülhetek.

Az előszóban HARASZTHY Gyula a könyvet a közgazdasági kutatás *fontos műszerének* nevezi. Módszertani munka lévén, joggal elvárhatjuk, hogy a „műszerhez” használati utasítást is kapjon az olvasó. Az első függelékben a szerző példán szemlélteti egy téma irodalmának összeállítását.

A könyv végén, a második függelékben húzódik meg nagyon szerényen egy jelentős, úttörő jellegű tanulmány: *A magyar közgazdasági kutatás szervezeti keretei, forrásai és segédletei 1919—1959*. Tudománytörténeti méltatása a szakirodalom feladata lesz.

Hasonló „tájékoztató-bibliográfiai kézikönyvekre” volna szükségünk a több szaktudomány területén is.

WEGER IMRE

Sashegyi Oskar: Zensur und Geistesfreiheit unter Joseph II. Beitrag zur Kulturgeschichte der habsburgischen Länder. Bp. 1958, Akad. kiadó, 244 l. (Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae. 16.)

SASHEGYI Oszkár terjedelmes tanulmánya az első magyar szerzőtől megjelent mű, amely a cenzúra történetének egyik fejezetét *módszeresen* vizsgálja. Az előző irodalom (nagy részben külföldön is így van ez) vagy anekdotikus adatgyűjteményekből, vagy lazán összefűzött levéltári adatok regesztáiból állt. Ennyi is elég volna ahhoz, hogy a könyv- és sajtótörténet minden munkása örömmel fogadja ezt a teljesen eredeti feldolgozást. Hozzá kell még tenni, hogy SASHEGYI munkája két évtizeddel ezelőtt folytatott anyagfeltárás terméke, és Bécsben gyűjtött levéltári anyagának nagy része olyan forrásokot ment meg a kutatás számára, amelyeknek az eredetije a második világháború alatt elpusztult.

Rövid bevezető fejezetben rámutat az ún. „felvilágosult abszolutizmus” történeti rugóira és ideológiai gyökereire. A jozefinista szabadságfogalom és benne a sajtószabadság fogalma a felvilágosodás német ágában, közelebbről az ún. „természetjog” alapvetőinek, PUFENDORF-nak, THOMASIUS-nak és CHRISTIAN WOLFF-nak a műveiben gyökerezik.

Rátérve a józsefi cenzúra-reform lényegének ismertetésére, SASHEGYI meggyőzően igazolja, hogy II. JÓZSEF az addigi általában egyházi jellegű cenzúrát állami, politikai intézménnyé, alakítja át — efelé a cél felé már elődei is törekedtek — és bevezeti ezen a téren is a teljes centralizációt, de szigorúan igyekszik elhatárolni a későbbi utódainál, különösen I. FERENC-nél érvényesülő rendőri szervezettől. Állami szabályozás gazdasági, kulturális és nevelő céllal — ez JÓZSEF első cenzúraszabályzatának alap gondolata. Gondosan tisztázza SASHEGYI ennek az első szabályzatnak a szerepét: eredetileg egy császári kéziratos utasítás ez, amely tartalmazza az irányelveket az új központi cenzúrabizottság számára a részletes „instrukciók” elkészí-

téséhez, amelyeket JÓZSEF 1781. június 8-án hagyott jóvá, utána szétküldték a birodalom országos hatóságainak. Ez utóbbiak a részletes szabályzatból csak a rájuk vonatkozókat adták ki azután a megfelelő alantás hatóságok részére, ezért pl. a protestáns könyvekre vonatkozó rendelkezések Alsó-Ausztria szabályzatából — ahol protestánsok nem voltak — kimaradtak. Az instrukció teljes kézirata csak a magyar udvari kancellária iratai között maradt meg. Téves tehát a magyar és a külföldi irodalomban egyaránt elterjedt „cenzúrapátens” fogalma. Ilyen egységes jogszabály nem létezett, hacsak a kiindulópontot, az uralkodó sajátkezőleg fogalmazott vázlatát nem tekintjük annak.

Mindenesetre ez az eredeti császári kézirat adta meg a cenzúra-rendszer felvilágosult alapszínét. II. JÓZSEF elsősorban az egyházi hatóságok részéről jelentkező ellenállást törte le — ragaszkodott ahhoz, hogy minden írásmű, tehát még az imakönyvek és egyházi kiadványok „hasznos” mivoltát is az állami hatóság döntse el — majd az udvari cenzúrabizottság újraszervezésével (és a tanulmányi bizottság alá rendelésével) vetette meg intézményesen az új rendszer alapját. A cenzúrabizottság egyes tagjai már MÁRIA TERÉZIA alatt a felvilágosodás hatása alatt álltak — az új bizottságnak majdnem minden tagja felvilágosult, némelyikük éppen szabadkőműves hatás alatt áll.

Külön fejezetben szól SASHEGYI arról, miképp vezették be az új rendszert Magyarországon és Erdélyben. A magyar kancellária államjogi ellenvetései miatt a rendelet kiadása itt kerek egy évig (1782 június) húzódott. Annál tanulságosabb megfigyelni, hogy az eredetileg teljesen a vallási cenzúra szempontjaihoz ragaszkodó magyar kancellária hogyan veszi át egyre teljesebben JÓZSEF kulturális és pedagógiai szempontjait, sőt a józsefi frazeológiát is.

II. JÓZSEF az egyetlen bécsi cenzúrabizottságon kívül minden más hasonló bizottságot megszüntetett. Újra kellett tehát szervezni az addig a cenzúrával szorosan egybekötött revíziót. A revízió a rendőség és a vámhivatal kezelésébe utalta. A könyvek addigi hosszadalmas feltartóztatásának vizsgálat címén JÓZSEF végetvetett, és még az egyébként tilalmas könyvek behozatala elé sem vetett gátat, ha egyes utazók egyetlen példányáról volt szó; a revízió illetékessége alá tulajdonképpen csak a kereskedelmi célból, több példányban behozott művek tartoztak.

A könyv első részét SASHEGYI a könyv-
ipar és könyvkereskedelem helyzetének szentelt fejezettel zárja be. A könyv-
ipar és kereskedelem megítélésénél JÓZSEF

államgazdasági szempontok vezették: a lehető legnagyobb szabadság megengedése itt a termelés és a forgalom élénkítését is célozta. Ezért engedte meg JÓZSEF korlátlanul a külföldi könyvek utánnomását, a német írók és a német könyvkiadás minden tiltakozása, sőt a szerzői tulajdonról alkotott saját modernebb véleményének ellenére. Újságok utánnomása is meg volt engedve: az *Erlanger Zeitung*, és a *Leydener Zeitung* eredeti kiadását büntetés terhe alatt tilos volt terjeszteni Ausztriában, utánnomásukat viszont császári rendelet védte!

A könyv második részét SASHEGYI hosszú fejezettel nyitja meg, amelyben a józsefi „sajtószabadság” tartalmát elemzi. Érdekes adat ebben a fejezetben a tiltott könyvek jegyzékének eddig ismeretlen józsefi kiadása. A régi, MÁRIA TERÉZIA-féle jegyzék teljes revíziója után az addigi 4476 könyvből mindössze 900 maradt meg a tilalmasak jegyzékén, ezek is túlnyomóan az egykorú, úgynevezett „gálans” irodalom termékei; csak néhány (francia) filozófiai, egyházellenes és egy-két politikai okból tiltott könyv került a jegyzékre. A német irodalomból politikai okból KLOPSTOCK egyik ódája, erkölcsi okból GOETHE *Werthere* került indexre, de jellemző, hogy az utóbbinak a terjesztését hosszas vita után mégis megengedték.

A könyv utolsó fejezetei most már a cenzúra hatását tartalmi szempontból veszik vizsgálat alá a szellemi élet különböző területein, így a politikai irodalom, a tankönyvek, a tudományos irodalom, a vallásos írásművek és végül a dráma és a színház területén. Az eddigi tudományos irodalom JÓZSEF intézkedéseinek egyik sarkpontját látta az ún. „pátens” azon részeiben, amelyek a hírlapokat kivették az általános cenzúraszabályok alól, és a helyi hatóságok „rövid” elbírálása alá vetették. Nos, SASHEGYI megállapítja — amit ugyis sejtettünk —, hogy az uralkodót nem valami politikai szabadélvűség vezette, hanem egy praktikus ok — hogy ti. az újságoknak és röpiratoknak a megjelenése időhöz kötött, lehetetlen valami távoli központi hatóság alá utalni — meg egy elvi megfontolás; és számunkra az utóbbi az érdekesebb. JÓZSEF, akit a kulturális és pedagógiai felvilágosítás szempontja vezetett, az egykorú politikai sajtónak ilyen téren nem tulajdonított szerepet. „Csak” politikai tájékoztatót látott benne. Az egykorú sajtó valóban akkor kezdett kiemelkedni a pusztá „referáló” eszközökből a véleményformáló orgánumból („véleménysajtó”) színvonalára. JÓZSEF trónralépésekor a bécsi sajtó még ezen a primitívebb színvonalon állt: a

hivatalos *Wiener Zeitung* is csak kommentár nélküli jelentéseket közölt. Már magasabb fokozatú folyóiratok, azért azok cenzúrája JÓZSEF alatt is szigorúbb. Csak-hogy a szabadabb kezelés — JÓZSEF tudta és akarata nélkül — a napisajtó javára vált: a lapok száma szaporodott, tartalmuk gazdagabbá, kritikusabbá vált. A pozsonyi lapok az erdélyi parasztmozgalmakról hoznak kellemetlen híreket, a Bécsben megjelenő *Magyar Kurir* pedig egyházi körök ellenkezését hívja ki. Az újság-cenzúra szigorítása, vallási és erkölcsi szempontok újbóli hangsúlyozása, végül a hírlapbéllyeg új adónemének bevezetése kísérik a „reakció újjászületésének” útját, amelynek SASHEGYI könyve utolsó fejezetét szenteli. Végső eredmény: JÓZSEF felülről, arisztokratikusan akarta vezetni a tömeget, a szabad sajtóban ennek eszközét látta. Az eredmény más lett: a szabad politikai sajtó autonómmá vált, közvéleményt alakított ki, a vezetést magának igényelte. A császár kényszerűen fordult szembe saját elképzeléseivel, utódai pedig a sajtót teljesen rendőri uralom alá rendelték, az újságokat a referálói színvonalra, a könyveket a „jó érzésű” irodalom területére szorították vissza.

SASHEGYI anyagban és megállapításokban egyaránt úttörő könyvével szemben alig hozhatunk fel kifogást. A fogalmakat itt-ott határozottabban lehetett volna megvilágítani, éppen azért, mert az eddigi cenzúra-irodalom nem tisztázta, csak összekuszálta őket. Így például szerintünk nem elég, amikor SASHEGYI ezt mondja: „a cenzúra ítéle, a revízió végrehajt” (67. l.); kettő közt a különbség az, hogy a cenzúra megjelent és meg nem jelent műveket egyaránt ítéle, míg a revízió alá csak a már megjelent, tehát külföldről behozott könyvek tartoznak.

SASHEGYI nem mindig idézi a megelőző irodalmat. Ennek nagy része teljesen elavult, de éppen elavultságukat jó lett volna megállapítani. Hiányzik a jegyzetekből a korra vonatkozó (és a cenzúrával is foglalkozó) irodalomtörténeti irodalom egy-két fontosabb műve.

Az Akadémiai Kiadó áldozatkész, szép kivitellel tisztelte meg az értékes művet. Kár, hogy néhány nyelvi félreértésen alapuló sajtóhiba benne maradt.

DEZSÉNYI BÉLA

Endre Moravek: Verzeichnis ungarischer Fachausdrücke und Abkürzungen aus dem Buch- und Bibliothekswesen mit Übersetzung ins Deutsche, Französische und Englische.
Unter Mitwirkung von Edith Bernáth-

Bodnár. Wien 1958, Österreichische Nationalbibliothek. 62 l. (Biblos-Schriften 17.)

Az elmúlt esztendő végén a bécsi Nemzeti Könyvtár kiadta a magyar könyv- és könyvtártudományi szakkifejezéseknek német, francia és angol nyelvre fordított kiegészítőjét. A Biblos-sorozatban jelent meg, melynek szerkesztője, a bécsi Nemzeti Könyvtár főigazgatója, Josef STUMMVOLL a szótár bevezetésében hangsúlyozza, hogy ezzel igen fontos segédeszközt kíván a katalógizáló könyvtárosok kezébe adni. Ma már — az osztrák kollegák véleményére támaszkodva — bátran állíthatjuk, hogy a szótár valóban megfelelt a hozzá fűzött reményeknek.

A szótárösszeállítók az ezret meghaladó szóanyagot a mi abc-ünk szerint rendezték, és ebbe illesztették bele a szak-kifejezések rövidítéseit is. Az anyagban szerepelnek a szakterület rokonintézményeinek és a könyvkiadó vállalatoknak a nevei, illetőleg rövidítései is. A csillaggal jelölt rövidítéseket a Bibliográfiai Hivatkozás szabványából (MNOSZ 3404—51) vették át.

Az összeállítók műve a „vocabularium bibliothecarii” műfajhoz tartozik — melynek többek közt nagymesteri Henri LEMAITRE, Anthony THOMPSON, Walter MARTIN — a teljességre való törekvés igénye nélkül; éppen ezért nem célunk a hiányok kiegészítése. Csupán óhajként említjük, hogy az értékes szótár anyagát érdemes lett volna bővíteni — csak példaképp sorolunk fel néhányat a hiányzó szak-kifejezésekből: alkalmi lap, apró vagy kis nyomtatvány, árszabály, átírás (transcriptio), divatkép, divatlap, egyetemi jegyzet, hibás dátum, időszámításunk előtt, időszámításunk után, megszűnt, nem jelent meg, melléklap, hivatalos lap, vicclap, lapkivágat, rongált (példány), vezérfonal stb.

Míg a hiányok említése nem egyéb kritikai konvencionál, hiszen az összeállítók sem beszélnek teljességről, szótárlások alkalmazását szívesen láttuk volna; például az irodalom szónál a bibliográfiára, ez különösen fontos lett volna a fordításban: bibliographisches Verzeichnis. A szinonimáknál elkerülhetetlen az utaló magyarázat. Helyes lett volna továbbá az intézmények, vállalatok, társaságok stb. neveinél rövidítéscik helyére a megfelelő oldalszámmal utalni, ugyanígy a rövidítésknél a feloldott elnevezésekre.

A rövidítésekről szólva, elképzelhető lett volna azokat külön betűrendben egymás mellé sorakoztatni, talán így egyszerűbb lett volna a külföldi könyvtárosok számára a szótár használata. Természetesen a magyar szakkifejezéseknek és fordításainak tipográfiai úton eszközölt meg-

különböztetése segítette volna elő legkönnyebben a használatot, erről azonban az előállítási technika miatt nem lehetett szó.

Hangsúlyozzuk, hogy megjegyzéseink semmit sem vonnak le a munka értékéből; biztosak vagyunk abban is, hogy nemcsak könyvtárosok, hanem a rokonterület szakemberei is számtalanszor haszonnal forgatják majd. Csak dicséret illeti meg a szerkesztőket: munkájukkal is hozzájárultak egyre emelkedőbb és külföldre is eljutó irodalmi termékeinknek megismeréséhez. MORAVEK Endre egyébként mostanában jelentette meg WEGER Imrével együtt a magyar—orosz könyvészeti kifejezések gyűjteményét.¹

Ez a szótár áttekinthetőbb szerkezetű az általunk ismertettnél: néhány szavas ajánló-tájékoztató bevezetés után következik a példákkal megvilágított használati utasítás, azután a szótár és külön fejezetben a rövidítések. Függelékben: 1. A végződések. 2. Számok átírása. 3. Tulajdonnevek átírása.

E szótárban már sok érvényesül azokból a szempontokból, amelyeket az előzőnél óhajtottunk volna. Már említettük: a rövidítések külön fejezetben találhatók. A szóanyag is bővebb, megvannak például: „megszűnt”, „hivatalos lap”, „vezérfonal” stb. — MORAVEK egyre céltudatosabb formában kezeli a „műfajt”, hogy a magyar könyv elterjedését határainkon túl ezúton is egyengesse. Reméljük, hogy még sok más nyelven is megjelenik a szakszótár.

D. SZEMZŐ PIROSKA

Mevisson, Werner: Büchereibau. Public-library building. Essen, 1958, Heyer Verl. 260 l.

A korszerű könyvtáráépítés és berendezés kérdése világszerte égetően jelentkezik. A könyvtárak differenciált funkciója és állományuk nagyságának változatossága olyan feladatok megoldására kényszeríti a könyvtárosokat és az építészeket, melyeknek eredménye ma az útkeresés jegyeit viseli. Megfelelő hagyományok nélkül az utóbbi két-három évtizedben épült könyvtárak — néhánytól eltekintve — kísérletek, anélkül, hogy ezt nyíltan vallanák. Az építészeti és a könyvtári praktikum szempontjai létrehozhat ugyan tetszetős, a munka igényességének megfelelő műhelyeket, de végleges, követésre méltó példát nem igen adtak. MEVISSSEN művének je-

lentőségét elsősorban abban látjuk, hogy olyan példátartat közöl, melyben sok megszívlelendő szempontot találhatunk.

A szerző, aki könyvtáros és nem építész, könyvtárosok és építészek véleményét figyelembe véve írta meg művét, melyben 45 város 53 nyilvános könyvtárát elemzi. Az egyes részlegeket fényképeken mutatja be, és közli a könyvtárak tervrajzait. Az ismertetett könyvtárak 1947 és 1957 között épültek Németország, az Egyesült Államok, Kanada, a skandináv államok, Nagy-Britannia, Hollandia és Hawaii különböző városaiban.

A szerző alapelve, hogy a különböző könyvtártípusok és népművelési intézmények koordinátáinak metszéspontjában a nyilvános könyvtárat találjuk. Ebből adódik kettős funkciója. A nagyságtól függ, hogy csak a „minimális programot” tudja végrehajtani, tehát a szorosan vett könyvtári funkciókat tölti-e be, vagy pedig az ún. „teljes programot”, mely kiterjed egyéb népművelési feladatok ellátására is. Ebben az esetben a könyvtárnak több és nagyobb helyiséggel kell rendelkeznie, helyet kell adnia előadásoknak, megbeszéléseknek, vitáknak, filmelőadásoknak, hangversenyeknek, klubszobának stb. — A lakosság számától és a könyvanyag nagyságától függően MEVISSSEN 5 nagyság-csoportot különböztet meg: 2000 kötetig, 9000 kötetig, 25 000 kötetig, 50 000 kötetig és 50 000 kötetten felüli könyvtárakat. Lakosonként minimálisan egy kötettel számol.

A továbbiakban a szerző a nyilvános könyvtárak városon belüli elhelyezésének kérdését vizsgálja, mely függ a város nagyságától, fiókkönyvtár lététől stb. Mindenestre helyes a könyvtárat a város központjában, ennek egy kevésbé zajos mellékutcájában vagy parkírozott terén elhelyezni. A könyvtárakat a következő típusokra osztja: *Üzletitípus*, amelynek homlokzata olyan, mint egy hatalmas kirakat. A *parkitípus*nál a könyvtár egyik frontja nagy üveglakokkal a parkra néz, vagy átrium-szerűen épült, és így egy belső, ún. olvasókeretet vesz körül. A *zárt típus* a régebben épült könyvtáraknak megfelelően zárt. Nagyon gyakoriak a *kevert típusok*, melyekben az említett típusok fő alkotóelemei kapnak részt.

A fő irányelvek leszögezése és ismeretése után MEVISSSEN táblázatba foglalja a könyvtár helyigényét a kötetek számától és a minimális, illetve teljes program

¹ Magyar könyvészeti kifejezések és rövidítések kis orosz szótára. — *Kratkij szlovar*¹ vengerszkij bibliograficeszkij terminov i szokrascsenij. Bp. 1959, MTA. 48 l. (A MTA Könyvtárának kiadványai 15.)

megvalósításától függően. Ezután részletesen ismerteti a különböző funkciójú termeket, a belső adminisztrációs helyiségeket, a könyvkiválasztás és kölcsönzés helyiségét, az öltözőket, a természetes és mesterséges világítás, valamint a fűtés és szellőztetés, a hangszigetelés problémáit.

Az eddig elmondottak tulajdonképpen csak bevezetőként szolgáltak MEVISSEN-nek a részletes példatárhoz, melyben az öt nagyságtípusnak megfelelően tervrajzokat és fényképeket, valamint részletes elemzést nyújt az egyes könyvtárakról. Ugyanezt a tárgyalásmódot követi a gyermekkönyvtárakat, az ifjúsági könyvtárakat, valamint a nyilvános könyvtár és az iskola viszonyát tárgyaló fejezetekben. — A mű a könyvtári bútorok ismertetésével zárul. A szerző fényképekkel illusztrálja a polc-variációkat és azok méreteit, a kocsikat, a folyóiratszekrényeket, az aktatáska-gardero-be-ot, kölcsönzési és egyéb könyvtárosi munkahelyeket, stb.

A könyv a német szöveggel párhuzamosan teljes angol szöveget is ad. Nagy értéke, hogy a szöveget bőven — 273 tervrajzzal, fényképpel, rajzzal — illusztrálja.

L. MESTERHÁZI-NAGY MÁRTA

Jugáreanu, Veturia: Bibliographie der siebenbürgischen Frühdrucke. Hrsg. vom Hermannstädter Brukenhalmuseum unter Mitarbeit v. Elisabeth SOLTÉSZ-JUHÁSZ. Baden-Baden. Heitz 87, 3 l. (Bibliotheca bibliographica Aureliana. 1.) (Fénynyomat.)

Minden régi könyvekkel foglalkozó könyvtáros és könyvbarát rendkívüli örömmel fogadja a baden-badeni HEITZ cég kezdeményezését, a XVI. századi könyvek könyvészetének kiadását. Az e célból indított sorozat első négy száma az erdélyi és jugoszláviai nyomtatványokat, a török tárgyú műveket és a korszakra vonatkozó bibliográfiákat veszi számba. Számunkra természetesen az első a legjelentősebb.

Az előszó és a bevezetés rövid áttekintést ad Erdély régi nyomdáinak és a Brukenhal Müzeumnak a történetéről. Ezt követi 380 nyomtatvány felsorolása a szerzők szerinti betűrendben, rövid — nem betűhív — címmel, impresszum-adatokkal és a lelőhelyre vagy irodalomra utaló, néha a tartalmat is magyarázó jegyzetekkel.

JUGÁREANU bibliográfiájának behatóbb vizsgálatából arra következtethetünk, — noha e tekintetben a bevezetés semmit sem mond, — hogy ez nem véglegesnek

szánt szöveg, hanem csak munkaeszköz egy teljes, a lelőhelyeket is feltüntető műhöz. Valószínűleg eljuttatják minden olyan román könyvtárnak, amelyikről feltételezik, hogy XVI. századi anyagot őriz, és majd a visszaküldött, kiegészített példányok alapján állapítják meg: milyen könyvek maradtak ki belőle, melyik munka hol található. Erre az ideiglenes jellegre utal az alacsony példányszámon (tudomás szerint kétszáz) és az „Erste Auflage” jelzésen kívül különösen a jegyzetek rövidége is.

Az ilyen ritka, régi művek könyvésze feltétlenül kell, hogy tartalmazza a lelőhelyeket, márpedig ez a felsorolt nyomtatványoknak kb. a felénél hiányzik, olyan esetekben is, amikor SZABÓ Károly többet említ, hogy XVI. századi anyagot őriz, és megjelenése óta egyrészt sok új munka, új példány lett ismeretessé, másrészt az államosítások és egyéb változások következtében sok lelőhely megváltozott. A megadott lelőhelyek közt összesen 29 könyvtárat találunk — 14 magyarországit, 8 románait és 7 egyéb külföldit —, de hiányoznak olyan fontos gyűjtemények, mint a segesvári gimnázium könyvtára, vagy a marosvásárhelyi TELEKI téka.

JUGÁREANU irodalmi utalást a jegyzetben csak akkor közöl, ha lelőhelyet nem említ, és ilyenkor is csak egyet, többnyire TRAUSCH három kötetes *Schriftsteller-Lexikonját* vagy SZABÓ *Régi magyar könyvtárát*. Ez hiány, mert így az azonosítás sok esetben nehézségbe ütközik. Zavart okoz, hogy a *Régi magyar könyvtár* első kötetére való hivatkozásoknál a SZABÓ által adott tételeszámot közli, a második kötetnél viszont a lapszámokat.

Az azonosítást megnehezíti az is, hogy az impresszumban sok esetben hiányoznak a zárójeltek, s így nem derül ki, hogy a szerző melyik hely- vagy nyomdásznevet, évszámot írta le a címlap alapján, melyiket kolofonból, előszóból és melyiket idegen forrás alapján. Előfordul az is, hogy a könyvön a latinos *Coronae* található, JUGÁREANU mégis *Kronstadtot* ír le megjelenési helynek, így pld. Matthias HEHLER *Brevis confessiojánál*. (Jug. 165, Szabó II. 89)

Következetlen a mű célkitűzése megvalósításában. Az Erdélyben nyomtatott művek bibliográfiája akar lenni, de felsorolja, meglehetősen önkényesen, néhány erdélyi írónak külföldi műhelyekből kikerült művét, összesen harmincat. Például Michael BÜTTNER két Wittenbergában megjelent művét részletesen ismerteti (Jug. 56, 57), míg HONTERUSNAK krakkói és bázeli könyveit csak röviden említi, lelőhely és irodalmi utalás nélkül (Jug. 194—

196), pedig SZABÓNÁL mind a négy megvalálható (RMK. III. 281, 282, 306, 307). OLÁH Miklósnak 1560-ban Bécsben nyomtatott művét megtalálhatjuk benne (Jug. 280), de ugyanennek a munkának egy évvel későbbi kiadását már nem. (Szabó III. 484) GYULAI Pál csak Kolozsvárott megjelent *Commentariús*ával szerepel (Jug. 164), pedig van ennek egy római kiadása is. (Szabó III. 713).

Az erdélyi írók nagy részénél munkáik felsorolását pár soros életrajzi vázlat vezeti be. Ilyent találunk GeorG DEIDRICHről, MELIUSZ Péterről, sőt PRIMÓZ Truberről is, holott ez utóbbi nem erdélyi, és munkái, — mint JUGÁREANU maga említi — Tübingában jelentek meg, Erdélyt csak üldözői megtévesztésére írta rá nyomdahelynek. (Jug. 352, 353).

A címlap SOLTÉSZ Zoltánnét közreműködőként említi, az azonban nem derül ki sehonnan, hogy miben áll ez a közreműködés. Valójában a magyar nyelvű anyagot átnézte, javította és kiegészítette. Kár, hogy javításai több esetben elkerültek a szerző figyelmét, és hogy nem küldtek neki korrektúrárt. Emiatt több sajtóhiba és tévedés van a szövegben, például . . . 350. tételnél: a Trója históriájáról szóló könyvet 1576-ban nem adhatta ki az 1574-ben elhunyt HELTAI, hanem csak az özvegye.

Az említett hiányosságok és következtetések mellett is jól használható a bibliográfia, s ezt a használhatóságát emelik a megjelenési helyek és nyelvek szerint összeállított mutatók. Hasznos abból a szempontból is, hogy tartalmazza a Brukenthal Múzeumban található összes XVI. századi erdélyi vonatkozású nyomtatványt. Értékét emeli a sok hasonmás, melyekből jól megismerhető a XVI. századi erdélyi nyomdász-művészet. A hiányokat attól a vágytól vezettetve emeltem ki, hogy ezeket sikerüljön a második kiadásból kiküszöbölni.

VÉRTESSY MIKLÓS

Nemzetközi élelmészügyi bibliográfia.

BAKER E. A. — FOSKETT D. J.: *Bibliography of Food. A select International Bibliography of Nutrition, Food and Beverage Technology and Distribution 1936—56.* London, 1958, Butterworths Scientific Publications. 331 l.

Az élelmészügy olyan komplex területe a tudománynak és a gyakorlati életnek, amely egyaránt érinti a mezőgazdaságot, az ipart, az államigazgatást, a vegyészetet, a demográfiát és e találmányra kiragadott területeken kívül is számos egyéb

vonatkozással rendelkezik. Éppen ezért figyelmet érdemel egy olyan kiadvány, amely nemzetközi méretben kísérel meg átfogni az élelmészügyi komplex irodalmát. A BAKER-FOSKETT bibliográfia azonban még ennél is többre vállalkozik, ugyanis a szokásos irodalomfeltáráson kívül a megfelelő szakcsoportokban pl. a „cukor”-szakcsoportban ismerteti a cukorral foglalkozó referálólappokat, szakfolyóiratokat, nemzetközi és állami szervezeteiket (kutatóintézetek, egyesületek stb.) is. A bibliográfia tehát tulajdonképpen átfogó referenciamegismerési munka az élelmészésügyről, amely a szakirodalmi feldolgozások túlmenően címügyi és folyóiratrepertóriumi funkciókat is betölt. Mindez a bibliográfia gyakorlati használhatóságát nagyban növeli, és ezáltal valóban kitűnő tájékoztatói munkaeszközzé válik. Könyvészeti-műfaji szempontból tehát a bibliográfia fogalmának kibővülése gyakorlati alkalmazásának egyik lehetséges változatát is bemutatja az élelmészügyi bibliográfia.

A kötet feléleli az élelmészügyi termelési, élelmiszeripari, kutatási, igazgatási, kereskedelmi vonatkozásainak összességét. Az egyes szakcsoportokon belül a tagolás nagyjából a következő: (példaképpen a „tej és tejtermékek” csoportban) bibliográfiák és referáló szemlék, folyóiratok, technológia, termékek, táplálkozási vonatkozások, higiéné, piac és elosztás, szervezetek (országokként). A részletes tartalomjegyzék mellett név- és tárgymutató könyvnyitja meg az eligazodást.

RÓZSA GYÖRGY

Hazai könyvtartudományi irodalom. 1959. IV. negyed

ALBERT Gábor — SZEMZŐ Piroska, D. — VIZKELETY András: *Schiller [Friedrich] Magyarországon.* [Bibliográfia.] Összeáll. — Bev. TURÓCZI-TROSTLER József. [Kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. Bp. 1959. 277 l. (Új bibliográfiai füzetek 3.)

(BÁRDOS László — KRAJCÁR Imre — SZAKÁCS Sándor): *Tanácsadó a könyvtárak ismeretterjesztő munkájához.* (Kiad. a József Attila Megyei Könyvtár Tatabánya.) 1959. 30 l. (A Komárom Megyei Könyvtári Híradó Módszertani Füzetek 4.)

Bibliográfia a munkatermelékenység kérdéseiről. (Szerk. FERENCZY Ödönné, RÓZSA György.) Bp. 1959. MTA Közgazdaságtud. Int. házi soksz. 110 l. (A M[agyar] Tudományos] A[kadémia] Közgazdaságtudományi Intézete Könyvtárának kiadványai 1.) *Budapest munkásmozgalma 1919—1945* Bibliográfia. (Szerk. ZOLTÁN József. Mun

katárs ROZSGONYINÉ PÖSCHL Aranka. Bev. REMETE László. Munkatársak BAÁN Kálmán, BERZA László stb.) 1—3. köt. Bp. 1959, Föv. Szabó Ervin Könyvtár. 1098 l., 60 t.

Címjegyzék és útmutató a falusi könyvtárak állománygyarapításához. [Kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. Bp. 1959. 66 l.

DOMANOVSKY Ákos: *A könyvtári címléírás irányelvei és a testületi szerző.* Bp. 1959, A Könyvtárügyi Tanács kiadványa. 74 l.

(FLEISCHER Marika): *A budapesti könyvtárak filmszakkönyvei.* Központi címjegyzék. (Összeáll. —) [Kiad. a] Filmtudományi Intézet. Bp. 1959. 332 l. (Klny. a Filmtudományi és Gazdasági Tájékoztatóból.)

Folyóiratok fedőlapja, belső elrendezése. MSZ 3405—59. Kidolg. a Magyar Szabványügyi Hivatal. Bp. 1959, Közgazd. és Jogi Kiadó. 6 l.

(GÁRDONYI Imréné — RUDAS Klára): *Újságrajzok. 1919. Forradalmi szatira az egykorú újságok rajzaiban.* [Bev.] MÁTÉ György. Bp. 1959, Képzőműv. Alap. 17 l., 55 t.

GALLAI Ervin: *A tudományos szakkönyvtár a mezőgazdaság szolgálatában.* Bp. 1959, Orsz. Mezőgazdasági Könyvtár. 92 l. (Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ Közleményei 2.)

HAYDN, Joseph: *Symphonie fis-moll. (Abschieds-Symphonie).* Faksimilewiedergabe des Haydn-Autograph's. Aufbewahrt in der Nationalbibliothek Széchényi. Vorwort von László SOMFAI. Bp. 1959, Akad. Kiadó. 64 l.

[Hódmezővásárhely. Megyei Könyvtár.] *A Csongrád megyei színműtár jegyzéke.* Kiad. a Csongrád megye Tanács V. B. Művelésügyi Osztálya. [Hódmezővásárhely], 1959. 31 l.

HORVÁTH János: *A könyv szedése és tördelése.* Bp. [1959], Nyomda-, a Papír- és a Sajtó Dolgozó Szakszerv. és a Könyvüip. Min. Nyomdaip. Ig. 30 l.

[Huszonkét] *22 röplap-dokumentum. Faksimilék az illegális Kommunista Párt röplapcéduláiból az MSZMP Kongresszusa tiszteletére.* Kiállítások rendezéséhez. Bp. 1959, Föv. Szabó Ervin Könyvtár. 22 lev.

Iskolai könyvtárosok tájékoztatója. 2. (Szerk. WALDAPFEL Eszter, V.) Bp. 1959,

Tankönyvkiadó. 24 l. (Az Országos Pedagógiai Könyvtár kiadványai.)

JOÓS Ferenc—FENYVESSINÉ GÓHR Anna: *Az első kecskeméti könyvnyomda története és kiadványainak bibliográfiája* [Kiad. a] Bács-Kiskunmegyei Katona József Könyvtár. Kecskemét, 1959. 102 l., 11 t.

Könyvtári osztályozás 1. BABICZKY Béla: *Az osztályozás története és elmélete.* [Kiad. az] Eötvös Loránd Tudományegyetem. 2. jav., átd. kiad. Bp. 1959. 162 l.

Magyar filmográfia 2. Összeáll. KOVÁCS Ferenc. Munkatárs PÓR Irén. [Kiad. a] Színháztudományi és Filmtudományi Intézet. Bp. 1959. 206 l.

A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai az Országos Széchényi Könyvtárban. Leíró katalógus. Összeáll. MUNKÁCSI Piroska. Bp. 1959, Országos Széchényi Könyvtár. 249 l.

Magyarországon található külföldi orvosi folyóiratok 1958—1859 évi lelőhely jegyzéke. [Kiad. az] Orvostudományi Dokumentációs Központ. Bp. 1959. 187 l.

RÓZSA György: *A világ társadalomtudományi folyóiratainak repertórium.* Bp. 1959, Akad. Kiadó. 423—426. l. (Klny. a Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményeiből.)

SZABÓ Ervin: *Magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1900—1918.* (— könyv- és folyóirat ismertetéseinek bibliográfiája. — idegen nyelven megjelent könyvtártudományi és kritikai cikkeinek és tanulmányainak bibliográfiája.) Összeegv., jegyz. ell. és sajtó alá rend. TISZAY Andor. [Bev.] KÓHALMI Béla. Kiad. a Szabó Ervin Könyvtár. Bp. 1959. 746 l., 11 t. (Könyvtárosok kiskönyvtára 1.)

[Szeged. Egyetemi Könyvtár.] *A Szegedi Egyetemi Könyvtár tájékoztatója.* Szeged, 1959. 15 l.

TIBORC Zsigmond: *Az eszperantó Magyarországon.* Bibliográfia. [Kiad. a] Föv. Szabó Ervin Könyvtár. Bp. 1959. 65 l.

TRÓCSÁNYI Zoltán: *Impresszum nélküli nyomtatványok és töredékek meghatározása.* Bp. 1959, Akad. Kiadó. 21—50. l. (Klny. a Filológiai Közlemből.)

Összeállította: H. IZSÓ LIVIA

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója.

Műszaki felelős: Pataki Ferenc

A kézirat nyomdába érkezett: 1930. I. 25. — Példányszám: 950. — Terjedelem: 10·75 (A/5 ív.)

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető: Posta Központi Hirlap Irodánál, Bp., V. József nádor-tér 1. Távbeszélőszám: 180—850. Előfizetési ár: 1 évre Ft. 60.—, Csekk számlaszám egyéni előfizető részére: 61,257. Közülteknek: 61,066.

TARTALOM

<i>Sebestyén Géza—Farkas László</i> : Új Nemzeti Könyvtárunk a Várban. — The new home of the National Széchényi Library	101
<i>Karsai Géza</i> : 'Az Anonymus-kódex keletkezéséhez. — The symbols in the initial P in the Gesta Hungarorum by Anonymus	149

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Osatkai Endre</i> : 150 éves hirdetések inas-szegődtetésről	176
<i>Papp Ivánné</i> : Arany János és a tiszaujlaki könyvtár	177
<i>Varró István</i> : Szabó Ervin és a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Könyvtára	183

FIGYELŐ

<i>Farkasné Tauber Márta</i> : Poliglot magyarázó szótárak szerepe a szakirodalmi tájékozódásban	194
<i>Csapodiné Gárdonyi Klára</i> : A kéziratgyűjtemények új típusai	196
<i>Dávid Katalin</i> : A Művészettörténeti Dokumentációs Központ munkájáról ..	201
Hírek: <i>Ráth-Végh István (Tiszay Andor)</i> — Francia Könyvkiállítás (<i>Fogarassy Miklós</i>) — Nemzetközi katalógizálási konferencia (<i>Szigethy Jolán</i>) —..	204

SZEMLE

Lenin. Bibliográfia születésének 90. évfordulójára. (Ism. <i>Kenyeres Ágnes</i>)	206
Karacs Ferenc térképészítő-rézmetsző művész (1770—1838) (Ism. <i>Nagydiósi Gézáné</i>)	207
A retrospektív magyar nemzeti filmográfia első kísérletéről (Ism. <i>Papp István</i>)	207
Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1957 (Ism. <i>Csúry István</i>)	209
Könyv és könyvtár (Ism. <i>Papp István</i>)	212
A magyar Tanácsköztársaság plakátjai az Országos Széchényi Könyvtárban (Ism. <i>Nyilas Márta</i>)	214
Az Országos Pedagógiai Könyvtár kiadványai (Ism. <i>Simon Mária Anna</i>)	215
Domanovszky Ákos: A könyvtári címleírás irányelvei és a testületi szerző (Ism. <i>Szelle Béla</i>)	216
Tiborc Zsigmond: Az eszperantó Magyarországon (Ism. <i>T. A.</i>)	217
Rózsa György: A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei (Ism. <i>Weger Imre</i>)	217
Oskar Sashegyi: Zensur und Geistesfreiheit unter Joseph II. (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	218
Endre Moravek: Verzeichnis ungarischer Fachausdrücke und Abkürzungen aus dem Buch- und Bibliothekswesen mit Übersetzung ins Deutsche, Französische und Englische (Ism. <i>D. Szemző Piroska</i>)	220
W. Mevissen: Büchereibau (Ism. <i>L. Mesterházi-Nagy Márta</i>)	221
V. Jugáreanu: Bibliographie der siebenbürgischen Frühdrucke (Ism. <i>Vértessy Miklós</i>)	222
Nemzetközi élelmészügyi bibliográfia (Ism. <i>Rózsa György</i>)	223
Hazai könyvtártudományi irodalom (Összeáll. <i>H. Izsó Livia</i>)	223

Ára : 20,— Ft
 Előfizetés egy évre 60,— Ft

TABLE DES MATIÈRES

<i>G. Sebestyén—L. Farkas</i> : Le nouveau bâtiment de la Bibliothèque nationale hongroise (Avec résumé en anglais)	101
<i>G. Karsai</i> : L'origine du manuscrit d'Anonymus (Gesta Hungarorum) (Avec résumé en anglais)	149

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>E. Osatkai</i> : Annonces d'il y a 150 ans concernant l'engagement des apprentis imprimeurs	176
<i>M. Papp</i> : János Arany et la bibliothèque publique de Tiszaújfaluk	177
<i>J. Varró</i> : Ervine Szabó et l'histoire de la Bibliothèque de la Chambre de Commerce et d'Industrie à Budapest	183

CHRONIQUE BIBLIOTHÉCONOMIQUE

<i>M. Tauber Farkas</i> : Le rôle des dictionnaires encyclopédiques polyglottes dans le service d'information	194
<i>K. Csapodi</i> : Nouveaux types des collections de manuscrits	196
<i>K. Dávid</i> : Le travail du Centre de documentation d'histoire de l'art	201
<i>Nouvelles</i> : Ráth-Végh István (<i>A. Tiszay</i>) — Exposition des livres français (<i>M. Fogarassy</i>) — Conférence internationale sur le catalogue (<i>J. Szigethy</i>)	204

COMPTES-RENDUS CRITIQUES

Lenin. Bibliográfia (<i>Á. Kenyeres</i>)	206
Karacs Ferenc térképészítő-rézmetező művész (1770—1838) (<i>G. Nagydiósi</i>)	207
Premier essai de la filmographie nationale hongroise retrospective. (<i>I. Papp</i>)	207
Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1957 (<i>I. Oszúry</i>)	209
Könyv és könyvtár (<i>I. Papp</i>)	212
A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai az Országos Széchényi Könyvtárban (<i>M. Nyilas</i>)	214
Les publications de la Bibliothèque centrale de pédagogie (<i>M. A. Simon</i>)	215
Domanovszky Ákos: A könyvtári címléírás irányelvei és a testületi szerző (<i>B. Szelle</i>)	216
Tiborc Zsigmond: Az eszperantó Magyarországon (<i>T. A.</i>)	217
Rózsa György: A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei (<i>I. Weger</i>)	217
Oskar Sashegyi: Zensur und Geistesfreiheit unter Joseph II. (<i>Béla Dezsényi</i>)	218
Endre Moravék: Verzeichnis ungarischer Fachausdrücke und Abkürzungen aus dem Buch- und Bibliothekswesen mit Übersetzung ins Deutsche, Französische und Englische (<i>P. D. Szemző</i>)	220
W. Mevissen: Büchoreibau (<i>M. L. Mesterházi-Nagy</i>)	221
V. Jugăreanu: Bibliographie der siebenbürgischen Frühdrucke (<i>M. Vértessy</i>)	222
E. A. Baker — D. J. Foskett: Bibliography of Food (<i>Gy. Rózsa</i>)	223
<i>Vient de paraître</i> (<i>L. H. Izsó</i>)	223

26.105

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

1960

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 76. ÉVF. 3. SZÁM 225—360. I. BUDAPEST, JÚL.—SZEPT.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Felelős szerkesztő
KÖHALMI BÉLA

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, JÓBORÚ MAGDA,
KOVÁCS MÁTÉ, MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ, SZEKERES PÁL,
V. WALDAPFEL ESZTER

E szám munkatársai: Köhalmi Béla, Kossuth-díjas egyetemi tanár, Kovács Máté tanszékvezető egyetemi tanár, Domanovszky Ákos, a budapesti Egyetemi Könyvtár h. igazgatója, Horváth Viktor, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, Wia Györgyné, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, Mátrai László akadémikus, a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, Csapodi Csaba, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának osztályvezetője, Mónus Imre, a Szakszervezetek Megyei Tanácsa Könyvtára vezetője, Győr, Tólas Géza tanár, Forgács Sándorné, a Párttörténeti Intézet munkatársa, Walleshausen Gyula, az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának munkatársa, Beck Oszkár, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, Gombocz István, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, Kecskeméti István, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, Horváth Magda, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, Pajkossy Györgyné, a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, Fogarassy Miklós, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, Dörnyei Sándorné, az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ munkatársa, Dezsényi Béla, az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetője, Kenyeres Ágnes, a Budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, Kiss István, a Magyar Szocialista Munkáspárt Kulturális osztályának munkatársa, Schneller Károly, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, Kozocsa István, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, Szalatnai Rezső, a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, Lakatos Éva, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, Dobos Rózsa, a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete Könyvtárának munkatársa, Papp Sámuel, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, L. Mesterházi-Nagy Márta, a budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának munkatársa, J. Hajdu Helga, az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetője, Kiszely Olivér, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, Dán Róbert, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, Rózsa György, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának mb. igazgatója, V. Windisch Éva, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, H. Izsó Livia, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.

Szerkesztőség: Budapest, VIII. Múzeum körút 14—16. Telefon: 134—400

Előfizetéseket az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztálya vesz fel
(Budapest, V., Alkotmány utca 21.)

KÓHALMI BÉLA

A Könyvtártudományi Bizottság hat éve

A Magyar Tudományos Akadémia 1960. ápr. 10–14-ig megtartott nagygyűlésén az I. Osztály—Sőtér István akadémikus, osztálytitkár—beszámolója után elhangzott korreferátum

Felszabadulásunk után újjáalakult Akadémiánk jubileumi nagygyűlése alkalmat ad arra, hogy visszatekintsünk az 1954 tavaszán megalakult Könyvtártudományi Bizottság eddigi működésére. Legyen szabad emlékeztetnünk arra, hogy Akadémiánk szép hagyományai közé sorolandó, hogy támogatta olyan tudományos — főként bibliográfiai feladatok véghezvitelét, amelyek ma főfeladataink közé tartoznak. Nemzeti bibliográfiánk alapvető forrásai, SZABÓ Károly, id. SZINNYEI József, PETRIK Géza könyvészeti akadémiai segítséggel jöttek létre. Amit ez a nagy triász egyéni erőfeszítésekkel létrehozott, az ma már csak kollektív munkával építhető tovább. E feladatok továbbvitelét a fasizmus évtizedei alatt az Akadémia nem vállalta. Nyomasztó örökséget vettünk át; felszámolása csak évtizedes munkával képzelhető el.

A Bizottság tevékenységét az elmúlt hat esztendő folyamán általában az jellemezte, hogy az imént említettekhez hasonló *konkrét feladatok* megoldásán kívül az általa képviselt tudományág alapvetően fontos *elvi kérdéseinek* tisztázására is törekedett. A könyvtártudomány az osztályon belül képviselt más tudományágaktól eltérően természetszerűen szoros kapcsolatban van a művelődéspolitikai jelentős területeinek gyakorlati vonatkozásaival. Működésében tehát állandóan tekintettel kellett lennie különböző típusú könyvtáraink s a hozzájuk kapcsolt dokumentációs központok merőben praktikus jellegű problémáira és az ezekből folyó követelményekre is. Hogy ez Bizottságunk elvi jelentőségű koncentrációját nem tette könnyűvé, nem hangozhatik el panaszképpen — különösen nem ezekben a napokban és években, amikor az a feladat áll előttünk, hogy befejezzük a szocializmus alapjainak lerakását. Olyan körülmény azonban ez, amely felelősségünket a gondozásunkra bízott terület egészére terjeszti ki, ahol a gyakorlati jellegű könyvtári vonatkozásoknak súlyos ideológiai indokolásuk és kihatásuk van. A Bizottság elvi jelentőségű tevékenységének a gyakorlattal való szoros kapcsolatát is ez határozza meg.

Ez alapvető szempontot igyekeztünk állandóan szem előtt tartani. Megállapításainkat akár a túlzottan elméleti állásfoglalások, akár pedig a szűkkörű és merőben technikai jellegű praktícizmus szélsőségeitől mentesen kell megfogalmaznunk.

A Bizottság gondozásában levő tudományos kérdések két nagy csoportjával kell foglalkoznunk. Az egyik az *írással, könyvvel és könyvtárral kapcsolatos történeti tanulmányok* problematikáját öleli fel, a másik a *tudományos tájékoztatás,*

a könyvtárak *tudományos szolgáltatásai*, a bibliográfia és dokumentáció kérdéseivel foglalkozik.

1. Az *írási-, könyv-, könyvtártörténet* művelése nálunk jelentős eredményekben és tisztos tudományos hagyományokban gazdag múltra tekint vissza. Művelésének európai színvonalát mutatja a *Magyar Könyvszemle* — 1955 óta a Bizottság folyóirata — immár nyolc évtizedes története, melynek elindulása idején tudományos folyóiratunk ezeket a stúdiókat még egyedül képviselte Európában. A könyvtörténet kutatási módszer, célkitűzések és eredmények tekintetében a történeti tudományok egész sorához kapcsolódik. Jelentős részét teszi ki a művelődéstörténetnek, fontos adatokat szolgáltat az irodalmi hagyományozódás és az irodalmi tudat alakulásának problémáit illetően az irodalomtörténetnek is. *A könyvvel való foglalkozás múltjának felderítése a legmaibb könyvtári kérdések megoldásának alapvetését is jelenti.* Szükségtelen tehát, hogy a Bizottság által gondozott e tudományág fontosságát és jogosultságát akár elismertessük, akár hangsúlyozzuk, hiszen a nemzetközi történeti kutatások programjában, történeti kongresszusok tárgyalási rendjében a könyvtörténet éppen nem jelentéktelen helyet kapott. A hangsúlyt éppen csak arra kell helyeznünk — és ezt ma még nem felesleges hangoztatnunk —, hogy a könyv történetével való foglalkozás ne merüljön ki múlt századi színvonalú „tallózás”-ok és „kalászat”-ok közlésében, hanem a marxista történetírás módszereivel vizsgálva a könyv tartalmát, társadalmi, gazdasági és tudománytörténeti vonatkozásoknak legyen felderítője.

2. A *tudományos tájékoztatás*, a könyvtárak tudományos szolgáltatásai, a bibliográfia és dokumentáció kérdései — a gondozásunkba vett kérdések másik ág-bogas csomója — különösen a harmincas évek eleje óta napirendi anyaga sorozatos nemzetközi konferenciáknak. Az utóbbi évtizedek tudományos publikációjának növekedési arányát figyelve nem is lehetünk meglepve, ha e hihetetlenül nagy anyagban való tájékozódás módszerei és eszközei tekintetében a tudományos tájékoztatás kérdéseiről első ízben 1948-ban Londonban megtartott nemzetközi konferenciától az 1958-ban Washingtonban megtartott konferenciáig — de azóta sem — lényeges előrehaladás nem történt. A washingtoni konferencia — hogy természetlenségét leplezze — „kutató” jellegű (research) konferenciának és nem tájékoztatás-politikai jellegűnek vallotta magát.

Előre kell bocsátanunk, hogy a kérdések e csomója — a társadalomtudományok egy csoportját (közgazdaság, jog, történelem) kivéve — *első-sorban* a természettudományok és alkalmazott tudományok művelői és intézményei körére tartozik, de nekünk e problémákkal foglalkoznunk kell, nemcsak azért, mert Akadémiánk e két tudománycsoport művelésének is irányítója, de azért is, mert minden tudományág kutatóinak igényeivel törődnünk kell, ha könyvről, folyóiratról és könyvtárról van szó.

A helyzet ma az — kiragadva a csomóból a legizgalmasabb kérdést —, hogy e tudománycsoportok kutatói ma már nem rendelkeznek annyi olvasásra fordítható idővel, ami hozzávetőlegesen elegendő volna ahhoz, hogy merőben csak a *másodlagos* közléseket tartalmazó referáló lapokat — az abstract-eket és referatívnuje zsurnali-kat — elolvashassák. Idejükből alig telik többre, mint legfeljebb egy tucat standard folyóirat átböngészésére, a megmaradó időben el kell olvasniok a publikálatlan laboratóriumi jelentéseket, s információs igényeiket kollokviumokon, konferenciákon való részvétellel igyekeznek kielégíteni. A vaskos kötetekben megjelenő referáló lapok indexei

olyannyira késve jelennek meg, hogy a részfeladataik megoldása közben igényelt információk visszakeresése a tárolt óriási anyagban mérhetetlen időveszteséggel jár.

E két tudománycsoport kutatóinak rendelkezésére áll a szocialista tábor és a kapitalista országokból származó dokumentációs *nyersanyag*, de nem kétséges, hogy feltárás, indexelés szempontjából további igények kielégítésével is számolnunk kell. Meg kell ismernünk kutatóink igényeit és szokásait és felül kell vizsgálnunk könyvtáraink szolgáltatásait a célból, hogy hogyan segíthetjük könyvtári módszerekkel és eszközökkel az *alapkutatást*, a részfeladatok megoldása folyamatában pedig a *gyakorlati jellegű* információ nyújtását és a különböző szinten folyó *oktatómunkát*.

A tervtanulmányok alapján kidolgozandó végleges kutatási terv főfeladatainak, kutatási témáinak ismeretében kutatóinknak és könyvtárosainknak, dokumentalistáinknak tudományos ülészakon kell találkozniuk. Ezen a tudományos ülészakon párbeszédnek kell hogy tisztazzák: mi módon válhatik szakkönyvtáraink tájékoztató munkája a kutatómunka aktív részesévé, milyen konkrét feladatok várnak szakkönyvtárainkra e feladatok megoldásában. Lehetséges, hogy e megbeszélések eredményeképpen hazai dokumentációs munkánk eddigi gyakorlatát át kell alakítani. Erre az ülészakra a végleges terv alapján még ebben az évben sor kerül.

3. Áttekinthetőbb a helyzet könyvtáraink olyan tudományos szolgáltatásai tekintetében, amelyek valamennyi kutatási terület vagy valamennyi társadalomtudományi kutatómunka számára kívánnak nélkülözhetetlen *munkaeszközöket* létrehozni. Ezek azok a konkrét feladatok, amelyek Bizottságunk munkáját eddig is jórészt kítették, s amelyeket az Akadémia célhittel támogatott. E munkálatok örvendetes előrehaladásáról és egy részük közeli befejezéséről számolhatok be.

a) Az országos ősnymtatvány katalógus kézírata ez év végéig teljesen befejeződik.

b) Befejezéshez közelednek az RMK I. kötete (XVI. sz.) rövidített címléírású, de az irodalomra utaló jegyzetekkel bővített teljes kiadásának munkálatai; megjelenése a következő évben várható.

c) Befejezéshez közel állanak az Országos Széchényi Könyvtár latin kéziratkataszterének munkálatai.

d) A magyarországi könyvtárakban található külföldi folyóirat-sorozatok lelőhelykatalógusa munkálatainak meggyorsítására ez évben jelentékeny támogatást kaptunk az Akadémia elnökségétől. Nagy lélekzetű munka ez, létrehozása nagy erőket köt le. Jelentőségét abban kell látnunk, hogy a hazai kutatómunka valamennyi területe számára nélkülözhetetlen. Előkészítését Bizottságunk felügyelete mellett egy négytagú szerkesztő kollégium vállalta.

További feladatok is várnak még ránk. Az RMK II. és III. kötete új kiadásának, a magyar retrospektív sajtóbibliográfiának, a magyar nemzeti bibliográfia 1920 után megszakadt ciklusainak elkészítése, SZINNYEI—GULYÁS *Magyar írók élete és művei* folytatása. Mind e munkálatok gyorsítása a régi és a XX. századi anyagban való kutatás érdekében felette kívánatos volna.

4. A könyvtárak és a tudományos élet kapcsolatait a Bizottság nem csupán bizonyos, egyirányú hatás szemlélete szerint vizsgálta. A könyvtár segíti a tudományt, de a tudomány segítsége nélkül a könyvtár nem képes eredményes munkát végezni, rendeltetésének megfelelni. És amikor a tudományt ilyen vonatkozásban említjük, nem csupán a könyvtártudományra

gondolunk, hanem a szaktudományokra is, sőt ezekre elsősorban. A könyvtár-tudomány is hivatása szerint a könyvtár és tudomány kölcsönhatás jellegű kapcsolatainak állandó vizsgálatára fordítja tekintetét. Az ebből adódó tanulság pedig az, hogy tudományos könyvtáraink erre hivatott dolgozói szaktudományuk művelésében is részt vehessenek, hogy kivehessék részüket tudományuk gyakorlati igényeket is figyelembe vevő fejlesztéséből.

A VII. Pártkongresszus határozatainak megfelelően a termelőerők fejlesztését, a műszaki színvonal emelését jól szolgáló intézmények csak akkor lesznek, ha a jellegüknek megfelelő szaktudományokkal eleven — azt kell mondanunk —, személyes jellegű kapcsolatot tudnak tartani. Ezért hangsúlyozta — teljes joggal — a legutóbbi nagygyűlés osztálytitkári beszámolója a *könyvtárakban folyó tudományos munka* és a nem kizárólagosan könyvtár-tudományi munka fontosságát. Tudományos könyvtáraink nem nélkülözhetik munkatársaiknak egy-egy tudományágban elért kutatói felkészültségét, tapasztalatait, kapcsolatait és eredményeit. A könyvtárat rendeltetése teljes értékű, színvonalas teljesítésében ugyanis biztosan csak ezek segíthetik.

Könyvtári tudományos dolgozóink számára jelentős erkölcsi erőforrás a szaktudományukkal való bensős kapcsolat, és erre szükségük is van, mert helyzetük kevésbé kedvező, mint a kutatóintézeti tudományos dolgozóké. *Ismételjük: hogy a könyvtárak valóban a tudomány szolgálatában működhesse- nek, a tudományos munka műhelyei is kell hogy legyenek.* Könyvtáraink történelme biztató példával szolgál erre. Az Egyetemi Könyvtár a Pray-korszakban a hiányzó Akadémiát pótolta, s e korszak történetírásának eredményei tanúskodnak arról, hogy ennek sem a könyvtár, sem a tudomány nem vallotta kárát.

5. Örvendetesen növekedik a száma a könyvtártudományi kiadványoknak. Elég csak az Akadémiai Kiadónál megjelentekre utalni: FITZ József nagy nyomdászattörténetére, MEZEY László *L'écriture et chancellerie* c. tanulmányára, korán elhunyt tudósunk, HAJNAL István nagy írástörténete új kiadásához, GULYÁS Pál *Álnevű és névtelen írók lexikonjára*, vagy TÓTH András és PÁL-VÖLGYI Endre tanulmányaira az Egyetemi Könyvtár egy-egy korszaka történetéről a *Tanulmányok Budapest múltjából* c. — a Fővárosi Tanács kiadásában megjelenő — monográfia-sorozatban. Engedjessék meg, hogy megemlítssem még *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye* c. tanulmányomat a Gondolat kiadásában.

6. Foglalkoznunk kell végül a kultúrforradalom befejező szakaszában a különböző szinten folyó *oktatói munka* megsegítésével. A termelőerők kifejlesztésével együtt járó beruházásokra való felkészüléssel lépést kell hogy tartson a tudományos utánpótlásról való gondoskodás. Gondolunk itt elsősorban arra, hogy foglalkoznunk kell a tudományos utánpótlás bibliográfiai nevelésének kérdésével. Kutatóink ismerjék meg a tudományos publikációk célszerű és biztos feltárásának és felhasználásának módszereit; tekintsék ezt felkészültségük egy részének, ismerjék meg a könyvtárak nyújtotta lehetőségeket. Hogy erre milyen mértékben van szükség, arról különösen természettudományi, műszaki és orvostudományi könyvtáraink tájékoztató szolgálatának dolgozói sokat tudnának beszélni. A szakember-szakmunkás utánpótlás nevelését illetően, foglalkoznunk kell az olvasás modern elméletének gyakorlatban megvalósítható tanulságaival, de a közérthetően megírt természettudományi művek hiánya kérdésével is, ha új szocialista kultúra megalapozását tűztük ki célul.

KOVÁCS MÁTÉ

A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában¹

(Első közlemény)

I. BEVEZETÉS

A magyar könyv- és könyvtárkultúra² a második világháború vége óta, különösen pedig a legutóbbi évtized során rendkívüli mennyiségi fejlődésen és minőségi változásokon ment át. A könyv- és lapkiadás, a nyomdászat, a papírgyártás és papírellátás, a könyvművészet, a könyv- és lapterjesztés, valamint a könyvtárak alapvetően újjáformálódtak, célkitűzésben és tartalomban, szervezetben és működésben egyaránt.

E gyökeres átalakulás és kiugró fejlődés minden ízében szembevetően magán viseli a polgári kapitalista életformából a szocialista társadalom új életrendjébe való forradalmi átmenet jellemző jegyeit. Benne a polgári kapitalista könyv- és könyvtárkultúra összezsugorodása és megszűnése, ugyanakkor a helyébe lépő szocialista könyv- és könyvtárkultúra megerősödése és ugrásszerű forradalmi kibontakozása ment végbe. Jelentőségében ehhez fogható gyökeres változás a magyar írás-, könyv- és könyvtárkultúra csaknem évezredek történetében csupán két alkalommal fordult elő. Az egyik a kéziratosságról a könyvnyomtatásra való áttérés, a másik a nyomdászat kézműipari fokáról a nagyipari formákra való áttérés, vagyis a rendi társadalom könyv- és könyvtárkultúrájából a kapitalista társadalom könyv- és könyvtárkultúrájába való átmenet idején következett be.

A modern magyar könyvtártudomány³ egyik legsürgősebb és legfonto-

¹ Ez a tanulmány egy készülő monográfia eddigi eredményeinek megvitatás céljából összeállított vázlatos összefoglalása az új magyar könyv- és könyvtárkultúra fejlődésének másfél évtizedes (1945—1959) évfordulója alkalmából.

² E többszörösen összetett kifejezés — jobb híján — annak a társadalmi gyakorlatnak a jelölésére szolgál, amely az adott fejlődési fokon rendszerint lényegesnek, közérdekűnek és időszerűnek tartott, megrögzítésre és szűkebb-tágabb körben közlésre szánt tudattartalmak valamely elvont jelrendszerben, elsősorban írásban való megrögzítésében és többnyire nyomtatás útján történő közlésében, valamint társadalmi felhasználásában valósul meg. Az összetétel első két tagja az írásos-nyomtatásos közlésmód egymással szorosan összekapcsolódó és mégis világosan elhatárolódó fázisainak, tehát a folyamat belső tagolására és egyben ezek összetartozására utal. Az utolsó tag pedig a jelenségsorozat társadalmi folyamat jellegét kívánja jelölni. A megfelelő szűkebb értelemben a könyvkultúra, ritkábban az íráskultúra, olvasási kultúra és a könyvtárkultúra eddig is használatos volt. A folyamatok összetartozása szükségessé teszi az elnevezések összekapcsolását is.

³ A *könyvtártudomány* itt — tágabb értelemben — azoknak az elméleti és történeti ismereteknek összefoglaló jelölésére szolgál, amelyek az írással, olvasással, könyvvel, sajtóval és más kiadvánnyal, valamint a könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlat jelenségeinek, folyamatainak és tárgyainak módszeres vizsgálatából leszűrhetők. Ebben a tágabb értelemben a korszerű könyvtártudomány feladata a társadalmi gyakorlat folyamatainak egészében és összefüggéseiben való vizsgálata, vagyis ezek kialakulásának, lefolyásának, eredményeinek (termékeinek és intézményeinek), továbbá kölcsönös

sabb feladata, hogy az eltűnő régi, kapitalista és a születő új, szocialista magyar könyv- és könyvtárkultúra alapvető ellentéteit és azok okait, valamint a lefolyt küzdelem főbb mozzanatait és eredményeit megvilágítsa, e fejlődési szakasz tanulságait leszűrje, s könyv- és könyvtárkultúránk továbbfejlesztésben tudatosan és tervszerűen hasznosítsa. Ez a törekvése azonban csak abban az esetben vezethet eredményre, ha vizsgálódásait marxista társadalmi-történeti szemlélettel és módszerekkel a tárgy sajátos adottságainak megfelelően kíséri meg, ha tehát e korszak magyar könyv- és könyvtárkultúráját, mint társadalmunk egyik fontos, sokrétű és bonyolult folyamatát egészében, a maga belső összetartozásának megfelelően és társadalmi összefüggéseiben igyekszik elemezni és áttekinteni.

A korszerű tudományos vizsgálat eszerint két alapvető felismerés érvényesülését kívánja meg. Az egyik, hogy az írás-, könyv- és könyvtárkultúra a társadalmi gyakorlat olyan folyamata, amelyet alapvetően a tudattartalmak írásos-nyomatásos közlésmódjának⁴ sajátos adottságai különböztetnek meg minden más társadalmi folyamattól, s amelyben a közlésre szánt tudattartalmak az írásbeli kifejezéstől kezdve, a kiadói és nyomdai tevékenységek során, a papírellátáson, a kiadvány művészi eszközökkel való megjelenítésén, a könyv- és lapterjesztésen keresztül, a könyvtárak munkájáig minden mozzanat szorosabban-lazábban összefügg egymással. A másik pedig az, hogy az írás-, könyv- és könyvtárkultúra, mint a társadalom életmegnyílvá-

összefüggésének és társadalmi hatásának elemzése, valamint az elért elméleti és történeti ismeretek elvszerű rendszerezése. Ez a vizsgálódás szükségképpen kiterjed az írásművek tartalmának egyes általános jellemzőire is (pl. a tartalom jellege és színvonala szerinti megoszlására stb.), de természetesen nem mélyed bele a tartalom szaktudományi elemzésébe és értékelésébe. Ez az egyes tudományágak feladata. A szűkebb értelemben vett könyvtártudományi szakkutatás viszont e jelenségek, ill. folyamatok közül elsősorban csak azok vizsgálatát tartja fő feladatának, amelyek a könyvtárakkal, ezen belül is a szocialista könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlat közvetlen alkotó elemének tekinthetők.

⁴ A közlésmódok közvetlenek (természetesek) vagy közvetettek (technikaiak). A közvetett, technikai közlésmódok, így az írás (és más elvont jelrendszerek, pl. hangjegy, grafikon) és a nyomtatás, a hangrögzítés és a hangkövetítés (hanglemez, magnetofon, rádió) vagy a képrögzítés és a képközlés (filmszalag, televízió), valamint ezek különféle egybekapcsolásai (pl. hangos színes filmszalag, esetleg feliratokkal), a természetes, közvetlen közlésmódokkal, így a beszéddel, énekkel, mozdulattal vagy valamely tárgy bemutatásával szemben egyre nagyobb és a jövőben még tovább növekvő szerepet töltenek be az emberiség életében és fejlődésében. Az írást évezredekkel, a nyomdászatot évszázadokkal, a hang- és képrögzítést és -közlést évtizedekkel ezelőtt az emberiség azért hozta létre, hogy a közlésre szánt tudattartalmak maradó megőrkítésével, ill. a közlés körének rendkívüli kibővítésével és hatásfokának megsokszorozásával segítséget nyújtson az emberiségnek a közvetlen, természetes közlésmódok térbeli és időbeli korlátainak szétfeszítésében és leküzdésében. E közvetett technikai közlési módok egyre növekvő társadalmi és történeti jelentőségét éppen az adja meg, hogy mint a természet felett kivont győzelme egy-egy fontos mozzanata és folyamata hatékonyan fokozták és fokozzák az emberi fejlődés két alapvető tényezőjének: a munkának és a gondolkodásnak tudat és közösségformáló kihatásait. A közlendő és a közlésmód dialektikus kapcsolatából viszont következik az is, hogy e közvetett technikai közlésmódok nemcsak eszközjelleget hordozói az általuk rögzített, illetve közvetített tudattartalmaknak, hanem a maguk sajátos adottságainak megfelelően maguk is a bennük kifejeződő tudattartalmak formáló tényezőivé váltak és válnak. A közvetett technikai közlésmódokban — ezek körén belül az írásos-nyomatásos közlésmód segítségével — megvalósuló társadalmi folyamatok vizsgálatát tehát egyenként is, együttesen is a korszerű társadalomtudományi kutatás egyik fontos területének és feladatának kell tekinteni.

nulásainak egyike ugyanakkor szorosabban vagy lazábban, de szükségképpen dialektikus összefüggésben áll ma már a társadalom csaknem valamennyi más jelenségével, különösképpen a társadalom politikai és kulturális életével, gazdasági-technikai fejlődésével. Az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos adottságaiból következő elhatárolódás és ennek belső rendje, valamint a társadalom egészével való összefüggések tehát együttesen adják meg azt a korszerű szemléleti alapot, amelynek segítségével a könyv- és könyvtárkultúránkban a szocializmus építésének kezdeti szakaszában végbement forradalmi átalakítások felvázolása megkísérelhető.

A könyv- és könyvtárkultúra mint társadalmi folyamat lényegéből következők, hogy a jelzett két fő jellemzője közül a társadalmi összefüggések az elsődlegesek, az alapvető és meghatározó tényezők. Az írás-, könyv- és könyvtárkultúra fejlődése, mennyiségi és minőségi jellemzőinek alakulása, hanyatlása vagy módosulása az adott társadalom sajátos szükségleteinek és igényeinek a következménye, a társadalom mindenkori politikai, gazdasági és technikai, népesedési és művelődési viszonyaiból fakad. Az összefüggések azonban a társadalom általános törvényszerűségeinek érvényesülése következtében sohasem voltak és nem is lehetnek egyoldalúak és egyirányúak: a társadalomtól az írásos-nyomtatásos közlésmód felé mutatók. Az írás-, könyv- és könyvtárkultúra a maga sajátos adottságaival szükségszerűen többszörösen és sokrétűen befolyásolja a létrehozó társadalom fejlődését, különösen annak egyes vele szoros kapcsolatban lévő életmegnyilvánulásait.

Ez egyfelől abban mutatkozik meg, hogy az írásos kifejezés és a nyomtatás, a művek terjesztése és különféle céltudatosan rendszerezett gyűjteménye nemcsak megrögzíti, többszörözi, összegyűjti és megőrzi a közlésre szánt tudattartalmakat, hanem azokat az egymást váltó társadalmi rendszerekben, pl. a feudalizmustól a kapitalizmuson keresztül a szocializmusig folytonosan bővülő körben hozzáférhetővé is teszi, egyre növekvő hatásokkal szét is sugározza, s ezzel jelentős szerepet tölt be magának a társadalomnak a továbbfejlesztésében is, főként a társadalom politikai tudatának megerősítésében és általános művelődési színvonalának emelésében, a társadalmilag fontos munkák eredményesebbé tételében, különösen az ipari és mezőgazdasági termelés, ill. más jelentős gyakorlati tevékenység (közlekedés, kereskedelem stb.) segítségével, továbbá a tudományos kutatás támogatásában, valamint a nevelés és oktatás tudatformáló feladatainak szolgálatában is. Az adott társadalomban ebben a vonatkozásban az időszerű fejlődés éppen ekölcsönös egymásrahatások dialektikus egységében valósul meg.

Másfelől azonban ez a visszahatás abban nyilvánul meg, hogy az írásos-nyomtatásos közlésmód a tudattartalmaknak nemcsak hordozója, tehát nem csupán eszközi jelentőségű tényező, hanem a közlendő tartalom és a közlésmód kölcsönös egymásrahatásánál fogva a maga sajátos adottságainak és követelményeinek megfelelően egyben szükségszerűen alakítója is. Az írásműben általában is, a nyomtatásra készült írásműben, ill. kiadványban még inkább, a közlésre szánt tudattartalom és az írásos-nyomtatásos közlésmód lehetőségei szükségképpen dialektikus egységben egyesülnek. A közölt tartalom és a közlésmód adott fejlettségi foka tehát csak egymással szoros összefüggésben vizsgálható meg.⁵

⁵ Jól rávilágít erre a művelődés szóbeli és írásbeli fokának minőségben és mennyiségben megmutatkozó nagy különbsége. Még közelebb vihet az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos formáló követelményeihez és kihatásaihoz azoknak az általánosan

A folyamat másik lényeges jellemzője: az írásos-nyomtatásos közlésmód mint egységes folyamat egyes megjelenési szakaszainak összetartozása, belső rokonsága a társadalmi alapok és összefüggések természetének megvilágítása után már nem szorul bővebb bizonyításra. Lényegében valamennyi ugyanazokból az alapvető szükségletekből fakad. Mindegyik az írásos-nyomtatásos közlésmód iránti társadalmi szükségletek kielégítését⁶ szolgáló teljes folyamat egy-egy elmaradhatatlan szerves része. A könyv- és lapkiadás, a nyomdászat, a papírtermelés és ellátás, a könyv- és lapterjesztés, valamint a könyvtárak mint a folyamat többé-kevésbé önálló nagyobb egységei világosan elhatárolódnak egymástól, de ugyanakkor mint egy magasabb egység részei meghatározott sorrendben, láncszerűen kapcsolódnak is egymáshoz.⁷

Különösen szembetűnővé vált ez a belső rokonság és egymásrautaltság a szocialista könyv- és könyvtárkultúrában, ahol a kapitalista korszak zűrzavaros viszonyai és kapcsolatai után az állami könyv- és lapkiadás, nyomdászat, papírgyártás és -ellátás, a könyv- és lapterjesztés, valamint a könyvtárak külön-külön megteremtették a maguk elvszerűen végiggondolt és egyre inkább tervszerűen működő egységét, és most már az első alapozó esztendők elkerülhetetlen befelől fordulása után a legfontosabb egységek egyre világosabban felismerik a folyamat egészének egységét. Elvi tekintetben kitűnik ez abból, hogy pl. a szocialista társadalomban betöltendő feladatát egymástól többé-kevésbé függetlenül csaknem valamennyi részterület megközelítően azonos értelemben határozta meg: a szocialista társadalom új szükségleteinek tervszerű kielégítésében látja.⁸ Gyakorlati következményei pedig abban jelentkeztek, hogy a gyakorlat legszorosabban összetartozó részei közül kettőnek: a könyvkiadásnak és könyvtérjesztésnek a szervezeti összekapcsolása

elfogadott hagyományoknak e szempontból való elemzése, amelyek a jó írásmű megformálásával, tagolásával, nyelvi kifejezésével, stílusával összefüggően évezredek óta, nyomtatásával kapcsolatosan pedig évszázadok óta lényegében egyértelműen kialakultak. Az eredmények mint következmények közelebbről fényt deríthetnek az őket létrehozó alapvető okok természetére is.

⁶ Az emberiség történetében a tudattartalmak jelrendszerrel (írással) való rögzítése egymástól függetlenül is mindenütt (Egyiptom, Mezopotámia, Kína, Amerika) bekövetkezett, ahol a társadalmilag szükséges és hasznos ismeretek mennyisége meghaladta az emberi emlékező képességet, s ahol az ismeretek átvételében érdekelték száma vagy területi eloszlása nehézkessé vagy éppen lehetetlenné tette az ismeretek személyes átörökítését. Magasabb fokon lényegében hasonló társadalmi szükségletek hozták létre a könyvnyomtatást is.

⁷ A társadalom igénye mindig a kész írásműre, illetve a kész kiadvány egészére irányul. A kiadvány létrehozásával kapcsolatos tevékenységek elhatárolása (pl. kiadás, nyomdászat, papírgyártás, kötés stb.) tehát nem az igény természetéből folyik, hanem az egyszerű munkamegosztás következménye. A munkamegosztás azonban csak akkor lehet igazán eredményes, ha azzal az összetartozó, egymásra utalt tevékenységek tudatos összekapcsolása is együtt jár.

⁸ KÖRÖPCEI Béla: *Könyvkiadásunk tíz éve*. A Könyv. 1955. 5. sz. 200. l. A Magyar Grafika 1958. 6., ünnepi szám, amely a nyomdaipar államosításának tizedik évfordulója alkalmából jelent meg, több helyen is érinti a kérdést (pl. 529—530., 535—546., 679—685. l.). FÖLDI László: *Tíz esztendő eredményéről és feladatairól*. Papírip. és Magy. Grafika. 1959. 1. sz. 1—5. l. ZALA Imre és PARCZER Ferenc: *Könyvtérjesztők kézikönyve*. Bp. 1955. 87—92. l. A Magyar Könyvtárosok I. Országos Konferenciája. Bp. 1953. 7—8. és 75—78. l. A SZOT elnökségének határozata az üzemi, szakszervezeti könyvtárak munkájáról. (TÓTH Árpád): *A szakszervezeti könyvtármunka*. Bp. 1957. 90—93. l.

máris megtörtént.⁹ Az egész folyamat belső egysége azonban — GUTENBERG és a humanista nyomdászok korához hasonlóan, de tartalmában alapvetően különböző minőségben és szervezetében sokkal magasabb fokon — csak akkor következhet be, ha a folyamat két fő területe: a könyvkultúra és a könyvtárkultúra elvi és szervezeti tekintetben is külön-külön is egésszé válik, s a kettő egymással állandó és intézményes kapcsolatban biztosítja a teljes feladatkör korszerű betöltését.

Mindezek összegezéseképpen tehát az új magyar könyv- és könyvtárkultúra e forradalmi fejlődési szakaszának megvilágításával kapcsolatban három feladat áll előttünk. Fel kell vázolnunk

- a) a társadalmi alapok, összefüggések és kihatások kiemelkedő tényezőit és mozzanatait,
- b) az új könyvkultúra fejlődésének legfőbb adatait, kérdéseit és eredményeit,
- c) az új könyvtárkultúra fejlődésének legfontosabb adatait, problémáit és eredményeit,

hogyan e három fő terület áttekintésével e szűkre szabott keretben legalább fő vonalaiban kirajzolódhassanak szocialista könyv- és könyvtárkultúránk közvetlen előzményei, forradalmi átalakulásának alapvető okai és leglényegesebb mozzanatai, további fejlődésének lehetőségei és távlatai.

II. TÁRSADALMI ALAPOK ÉS ÖSSZEFÜGGÉSEK

1. Az osztályviszonyokat és az osztályerők egymáshoz viszonyított mozgását a magyar társadalomban a XX. század vajúdo évtizedeiben elsőrenden három társadalmi osztály, helyesebben osztálycsoportosulás vagy osztályszövetség, tehát három különböző társadalmi rendszer és ennek megfelelően három világnézet érvényesülési törekvései és egymással folytatott küzdelmei határozták meg: a hatalmon lévő földbirtokosoké, nagytőkésé, tőkés polgárságé és gazdag parasztoké, a velük szemben a demokratikus átalakulásért küzdő radikális polgárságé és a velük tartó polgári radikális értelmiségieké, végül a dolgozók új, szocialista társadalmi rendjéért síkra szálló munkásoké, parasztoké s az őket támogató forradalmi értelmiségieké.

A földbirtokos-nagytőkés osztály és különféle szövetségei az 1848/49-i magyar polgári forradalom és nemzeti szabadságharc bukása következtében az 1867-i kiegyezéssel kerültek újból hatalomra. Uralmuk a Habsburgok és az Osztrák—Magyar Monarchia katonai erején és reakciós államhatalmán nyugodott, s a dolgozók széles tömegei előtt mindvégig ellenszenves volt. Hatalmuk először az első világháború végén átmenetileg (1918. okt. 31.—1919. aug. 1.), majd a második világháború végén, mint a német—olasz fasizmus szövetségesei, végképpen összeomlott. Lényegében a földbirtokos nemesség idejét

⁹ Még elvszerűbben járt és még messzebb ment ennél a szakszervezeti mozgalom, amely a Nyomda-, a Papíripar és a Sajtó Dolgozóinak Szakszervezetében elvszerűen egyesíti a nyomda- és papíripar, valamint a könyvkiadás és a sajtóvállalatok dolgozóit. Itt tehát a könyvtárak és a könyvterjesztés dolgozóinak kivételével a könyv- és könyvtárkultúra összes hivatásos munkatársai azonos szervezeti keretben tömörülnek. (TERÉNYI László: *Szakszervezetünk a dolgozók szolgálatában*. Magy. Grafika. 1958. 6. sz. VII. 1.)

múlt hagyományait és korszerűtlen életeszményeit igyekeztek összeegyeztetni a kapitalizmus lehetőségeivel és követelményeivel. Az általuk képviselt és fenntartott állami és társadalmi rendszer tehát az európai polgári demokráciákhoz képest is mindvégig elmaradott volt. Uralmuk idején a szellemi és anyagi erőforrások visszafojtása következtében a politikai, gazdasági és kulturális élet egyaránt a tengődés színvonalán mozgott: az ország teljesítőképességén jóval alulmaradt. Mindez szükségszerűen és pontosan tükröződik a földbirtokosok és nagytőkések hét és fél évtizedes uralmának könyv- és könyvtárkultúrájában is. Sőt főként hiányok és elmaradások formájában, pl. az olvasók viszonylag szűk körében, az egy főre eső könyvtermelés alacsony voltában és technikai elmaradottságában, a könyvtári rendszer és az egyes könyvtárak fejlettségében stb. mint hátrányos örökség a szocializmus kezdeti szakaszának fejlődésében is szükségszerűen erősen éreztette fékező hatását.

A *polgári demokratikus* átalakulásért folytatott küzdelem erői (haladó nemesek, polgárok, értelmiségiek) az 1848/49-i magyar polgári forradalom és szabadságharc bukása és az Osztrák–Magyar Monarchia állami és társadalmi rendszerének földbirtokos-nagytőkés vezetéssel történt kiépítése után meggyöngültek (1867), és a viszonylag kisszámú polgárság még kisebb valóban haladó radikális ellenzéki csoportjai — egy rövid átmeneti időszak kivételével (1918. okt. 31—1919. márc. 20.), az államvezetésben irányító tényezővé nem válhattak. A történelmi fejlődésben valójában a magát túlélte földbirtokos-nagytőkés uralom és a gyorsan fejlődő munkás-paraszt mozgalmak és hatalom malomkövei közé szorultak. Annál elhatározóbb volt e haladó, radikális polgárság életszemlélete és szerepe a kulturális életben, ahol az irodalomban, a művészetekben és a könyv- és könyvtárkultúrában is, így a könyvkiadásban, sajtóban, nyomdászatban és könyvkereskedelemben, valamint a könyvtárügyben is, a nyugati polgári törekvések magyarországi megfélelőjeként, európai viszonylatban is jelentős eredményeket értek el. E valószínű értékek mellett azonban a társadalmi gyakorlat egyes folyamataiban — így a könyv- és könyvtárkultúra egyes részeiben is — felütik fejüket a polgári dekadencia káros jelenségei is, pl. az üzleti szellem elburjánzása, a szellemi és technikai igénytelenség, a nyugati selejt és giccs akadálytalan beözönlése, sőt hazai továbbgyarapítása stb., amelyeket mint káros örökséget a szocializmus építése során csak szívós munkával lehetett visszaszorítani, s amelyek nem egy vonatkozásban máig ható tényezőknél bizonyultak.

A *munkások és dolgozó parasztek* száma, alapvető gazdasági szerepe és jelentősége, politikai öntudata, emelkedő műveltségi színvonala és mindezeknek megfelelően társadalmi súlya és lendítő ereje egyfelől az iparosodás fokozódása, másfelől a paraszti gazdaságok elaprózódása következtében évtizedről évtizedre növekedett, úgyhogy a két világháború között és a második világháború alatt már a magyar társadalom sajátos viszonyai között a túlnyomó többséget alkották. Ettől kezdve a több évtizedes mozgalmi nevelésben, nehéz küzdelmekben megedződött munkásság és szegény parasztság jelentette azt a társadalmi tömeget, amely számánál, munkája értékénél, marxista forradalmi hagyományainál és törekvéseinél, valamint műveltségénél fogva képes és alkalmas volt arra, hogy az ország politikai, gazdasági és kulturális irányítását átvegye.¹⁰ Ezt a Magyar Tanácsköztársaság megalapí-

¹⁰ Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint a proletárok, félproletárok a népesség 51%-át, a középrétegek 38,8%-át, az uralkodó osztályok (tőkés, földbirtokosok, kulákok) 8,1%-át tették ki. Korom Mihály: *A magyarországi fasizmus bukásának és a népi*

tásával (1919. márc. 21—aug. 1.) előbb átmenetileg, később a második világháború után szilárdan kézbe is vette. Végeredményben tehát e társadalmi osztályok sok évtizedes küzdelmeiből a munkásság és a vele szövetséges dolgozó parasztság a Szovjetunió segítségével győzelmesen került ki. Ezzel megnyílt előtte a lehetőség arra, hogy az ország gyökeresen új, szocialista életrendjének s benne könyv- és könyvtárkultúrájának korszerű kiépítését nagy lendülettel és kiemelkedő eredményekkel haladéktalanul megindítsa és sikerre vigye.

Ez a történelmi fordulat olyan mélyreható változást jelentett a magyar társadalom politikai, gazdasági és kulturális életében, amihez fogható a magyarság hazai történetében megelőzően csak a nomád törzsi-nemzetségi rendszer felszámolásakor és a helyébe lépő keresztény hűbéri államrend megalapítása idején (1001) következett be, s amit siker és következetesen radikális megvalósulás esetén csak az 1848/49-i polgári demokratikus forradalom és nemzeti szabadságharc közelíthetett volna meg. A dolgozók: munkások, parasztok, értelmiségiek társadalmi elsöpörte a teljesen elavult és kimerült nemesi földbirtokos-tökés uralmat (1945). Majd néhány év alatt gyors ütemben túlhaladta a polgári demokratikus törekvéseket is (1945—48). Végül a társadalom politikai, gazdasági és kulturális rendjét s benne az új olvasótábor új, szocialista könyv- és könyvtárkultúráját is a maga igényeinek, marxista—leninista forradalmi világnézetének és mozgalmi hagyományainak megfelelően igyekezett újjáformálni és az új társadalom ugrásszerűen megnövekedett igényeinek és szükségleteinek megfelelően kiszélesíteni.¹¹

2. Az osztálytagozódás és az osztályerők mozgása mellett, mint alapvető meghatározó tényező mellett azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a társadalom néhány további, az előzőkből következő jellemző adottságát, így főként az ország lakosságának általános népesedési, gazdasági-technikai és művelődési viszonyait sem, mert ezek egyenként és együttesen lényegesen befolyásolják s egyben konkrétan meghatározzák a társadalom könyv és könyvtár iránti szükségleteinek, tehát az olvasótábor alakulásának és összetételének, valamint a szocialista könyv- és könyvtárkultúra társadalmi szerepének és jelentőségének alakulását. Közelebbről ezek határozzák meg a könyvvásárlók és a könyvtárakat használók igényein keresztül a kiadványok tartalmát és tartalom szerinti megoszlását, tartalmi, technikai és művészi színvonalát, a könyvterjesztés és könyvtári hálózatok rendszerének kialakulását és szétszórásának határfokát stb. E sajátos körülmények döntően hozzájárulnak ahhoz, hogy végeredményben a szocialista könyv- és könyvtárkultúrának az alapvető és lényegében minden szocialista országban közös adottságai mellett hazánkban bizonyos vonatkozásokban sajátos jellege alakuljon ki.

demokratikus forradalom érelődésének kérdéseire. Párttört. Közl. 1957. szept. — Az 1949. évi népszámlálás 6. Foglalkozás-statisztikai eredmények. 50. l.

¹¹ RÉVAI József: *Marxizmus, népiesség, magyarság.* Bp. 1948. 2. kiad. 79—93., 109—126., 132—146., 165—197., 313—317., 339—346., 357—373. l. BALÁZS Béla: *A középrétegek szerepe társadalmunk fejlődésében.* Bp. 1958. *A magyarországi munkásmozgalom 1848—1917-ig.* Bp. 1957—58. SIMON Péter: *A századjorduló földmunkás- és szegény-paraszt mozgalmi 1891—1907.* Bp. 1953. 1—276. l. SÁNDOR Vilmos: *A nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900.* Bp. 1954. NEMES DEZSŐ: *A népi Magyarország fejlődése 1945—1960.* Magyar Tudomány. 1960. 5—6. sz.

E népesedési, gazdasági-műszaki és művelődési adottságok közül egyesek szükségképpen *ösztönzően*, mások *hátráltatóan* hatottak a magyar szocialista könyv- és könyvtárkultúra kibontakozására. Ösztönzően befolyásolta a fejlődést elsősorban a munka jellegének és a települési viszonyoknak bizonyos megváltozása, a nemzeti jövedelem s az átlagos egyéni jövedelem növekedése, a keresők számának és műveltségi színvonalának emelkedése, az átlagos életkor meghosszabbodása és a nők társadalmi helyzetének jelentős javulása, a munkaidő csökkenése és az élet technikai színvonalának javulása stb.

A *munka* jellege, testi, szellemi követelményei, ember- és társadalomformáló, életforma kialakító hatásai a szocializmus felé haladó társadalom viszonyai között alapvetően megváltoztak és előreláthatóan a továbbiakban egyre gyorsuló ütemben lényegbe vágóan átalakulnak. Így mindenekelőtt a kereső foglalkozásúak száma az eltartottakéhoz képest, különösen újabban, szembetűnően növekvőben van. Ezen belül az iparban foglalkoztatottak száma erőteljesen emelkedik a más foglalkozásúakhoz viszonyítva. A munkaidő, főként az iparban a korábbi évtizedekhez képest számottevő mértékben csökkent, és minden területen további csökkenése várható. Végül ezzel jobbra párhuzamosan a városokba való tömörülés is tovább fokozódott. Mindezek egyenes következményeként gyors ütemben nőtt a személyes szükségleteikről és igényeikről önállóan gondoskodni tudók aránya. Gyorsan emelkedett a többretű életismeretet nyújtó, nagyobb mozgási szabadságot és magasabb szakismeretet megkívánó és az új típusú embert nevelő ipari foglalkozások száma és viszonylagos súlya. Mindent összevéve tehát az önálló kereset és a több szabad idő, az ipari munka és a városi élet gazdagabb lehetőségeivel — ezen belül a könyvvel és a könyvtárakkal is — az ország lakosságának évről évre növekvő tömegei élhetnek és élnek is. Számszerűen jól szemléltetik ezt a folyamatot a következő adatok:¹²

Év	Iparban, ill. mezőgazdaságban dolgozott		Városban, ill. községben élt	
	a keresők közül százalékban			
1920.....	19,2	56,7	35,3	64,7
1941.....	24,7	47,8	38,3	61,7
1957.....	30,5	44,5	40,3	59,7

A nemzeti jövedelem, a foglalkoztatott dolgozók száma és az egy keresőre eső *átlagos jövedelem* értéke az elmúlt évek során fokozatosan emelkedett. Például a nemzeti jövedelem az 1949. évit 100-nak véve, 1958-ban 191.¹³ Az összes foglalkoztatottak száma viszont 1949-ben 1 818 000, 1958-ban 2 888 000, az egy keresőre eső átlagos jövedelem pedig az 1949. évit 100-nak véve, 1958-ban 169.¹⁴ Ebből és a megfigyelt családok statisztikai adataiból együttesen kitűnik, hogy a kulturális igények kielégítésére s ezek között a könyvvásárlásra fordítható vásárló alap két irányban is bővült: évről évre

¹² Magyar Statisztikai Zsebkönyv. Bp. 1958. 15. l., ill. Magyar Statisztikai Értesítő. Bp. 1923. 15. l. és 1943/46. 21. l., A nők helyzete régen és most. Statisztikai Időszaki Közlemények. 32. köt.

¹³ Magyar Statisztikai Zsebkönyv. Bp. 1959. 41. l.

¹⁴ Uo. 1959. 155., ill. 158. l.

több dolgozó s egyenként is és viszonylag is többet áldozhatott szükségleteire, egyebek között művelődésre, ezen belül különösen könyvek vásárlására. Teljesen igazolják ezt a könyveladás és a könyvvásárlás adatai is. Ezek szerint a könyv kiskereskedelmi forgalma 1951-ben 143 millió Ft-ot, 1958-ban pedig 381 millió Ft-ot tett ki. Vagyis a könyveladás emelkedése nemcsak lépést tartott a jövedelem tíz év alatt bekövetkezett növekedésével (69%), hanem nyolc év alatt mintegy 100%-kal túl is haladta azt (140%). Más oldalról a munkás, alkalmazotti és paraszt háztartások művelődést szolgáló kiadásai 1955-höz viszonyítva 1958-ban 80%-kal növekedtek, s ezen belül a könyvvásárlásra fordított összegek a könyveladás adataival egybehangzóan 142%-kal emelkedtek.¹⁵

Az általános műveltségi színvonal az alsó-, közép- és felsőfokú iskolai végzettség megszerzésének növekedésével, valamint a kulturális értékek társadalmi felhasználásának itt eddig ismeretlen kiszélesítésével (művelődési otthonok, múzeumok, mozik, hangversenyek stb.) nagy mértékben javult, ami összhafásában szükségképpen a kiadványok és könyvtárak iránti érdeklődés fokozódását idézte elő, tekintettel arra, hogy a kulturális élet különféle területei végső hatásukban rendszerint kölcsönösen támogatják egymást (pl. a könyv és film, a könyv és a színi előadás, a könyv és a múzeum vagy kiállítás stb.). Az iskolázottság pl. így fejlődött:¹⁶

Év	Egyetemet vagy főiskolát	Középiskolát	Általános iskola VIII. osztályát	Írni-olvasni nem tud
	végzettek számának %-a			%
1920.....	1,7	4,2	11,2	15,2
1941.....	1,8	5,1	14,9	7,6
1949.....	1,9	5,9	20,6	6,0
1958.....	2,6	8,4	29,0	...

A művelődés más területeinek fejlődését és társadalmi hatásfokának rohamos emelkedését pedig a következő legfontosabb adatok szemléltetik:¹⁷

Művelődési ág	1935	1950	1953	1958
Művelődési otthonok	—	433	1858	1961
Mozik	599	1459	2752	4359
Mozilátogatók (millió)	18,5	47,1	70,2	131,0
Rádióelőfizetők	352,9	619,5	1079,6	1962,7
Múzeumi és kiállítási látogatók (ezer)	791,6	—	1954: 2076,3	2772,0

¹⁵ *Belkereskedelmi adatok 1950—1956.* Statisztikai Időszaki Közlemények. 2. köt. Népszava, 1959. május 1. 1. 1. *Munkás-, alkalmazotti és paraszti háztartások jövedelme és fogyasztása 1958-ban.* Statisztikai Időszaki Közlemények, 30. köt. 23. 1.

¹⁶ *Magyar Statisztikai Zsebkönyv.* Bp. 1959. 14. 1.

¹⁷ *Magyarország városainak és községeinek kulturális helyzete. 1957. év.* Statisztikai Időszaki Közlemények. 13. köt. 25. 1. *Magyar Statisztikai Zsebkönyv.* Bp. 1958. 219. és 224. 1., ill. Bp. 1959. 214., 218. és 219. 1.

E három alapvető ösztönző adottság mellett a részletek vizsgálatánál számításba kell még venni olyan kedvező jelenségeket, mint az átlagos életkor megnövekedése, ami 1920-ban 40,4 év, 1955-ben 64,7 év volt: vagy mint a közlekedés és postai szolgáltatások javulása (1937-ben 2462, 1958-ban 3120 postahivatal, ill. postafiók működött), ill. a világítás, főként a faluvillamosítás gyors fejlődése (1945-ben 1262, 1958-ban 2610 községben volt villany), mert ez egyfelől jelzi a könyv- és könyvtár iránti igény kibővülésének egyes irányait és másfelől pedig megmutatja e szükségletek kielégítésének fokozásához nélkülözhetetlen technikai feltételek (korszerű világítás és szállítás stb.) megjavításának a lehetőségeit is.¹⁸

A társadalmi alapok és összefüggések főbb tanulságainak leszűrése azonban nem világítaná meg reálisan a könyv- és könyvtár iránti társadalmi igények alakulását, ha csak az ösztönző, előrevivő tényezők hatásait tartanánk szem előtt és nem vetnénk számot azokkal a hátráltató, visszahúzó adottságokkal is, amelyek szocialista könyv- és könyvtárkultúránk kifejlődését többé-kevésbé akadályozzák. Erre annál is inkább szükség van, mert végeredményben a fejlődést ezek az előre lendítő és hátráltató tényezők egymással harcolva együttesen alakítják ki.

A hátráltató tényezők közül elsősorban a települési viszonyok hátrányait, a mezőgazdaság szocialista átalakulásának kései meggyorsulását, a művelődés viszonylagos visszamaradottságát és a megszokotthoz való ragaszkodás maradványait kell kiemelni.

A *települési* viszonyok egyes hátrányai abban mutatkoznak meg, hogy a nagyobb városok peremterületein, a dunántúli és északi vidékeken meghúzódó sok apró faluban, az alföldi szétszórt tanya világban a lakosság könyvvel való korszerű ellátása ma még a művelődési autók és a guruló könyvesboltok ellenére is komoly nehézségekbe ütközik, pedig itt együttesen az ország népességének mintegy negyedrésze él.

A *mezőgazdaság szocialista átszervezésének*: a nagyüzemi gépesített gazdálkodás kialakításának egészen a legutóbbi évekig viszonylag lassú üteme azzal a hátránnyal járt, hogy mintegy másfélmillió egyéni mezőgazdasági kereső és ennél valamivel több eltartott családtag,¹⁹ vagyis az ország lakosságának közel egyharmada egészen a termelőszövetkezeti mozgalom 1958/59 telén megindult s azóta folytatódó fellendüléséig jórészt meghaladott munka- és életkörülmények között élt, és így szükségképpen kevésbé lehetett fogékony szocialista kultúránk — benne modern könyv- és könyvtárkultúránk — iránt, mint a fejlettebb szocialista élet- és munkaviszonyok között dolgozó ipari, mezőgazdasági és más keresők nagy többsége. A szövetkezeti parasztság pl. 1958-ban több mint egyharmaddal költött többet művelődésre, mint az egyéni parasztok.²⁰

A *művelődés* egészének bizonyos mértékű *visszamaradása* az ország politikai és gazdasági fejlődésének eredményeihez képest új, szocialista könyv- és könyvtárkultúránk terén is érezteti hatását. Fokozza ezt az a körülmény, hogy a kulturális élet maga is bizonyos mértékig az egyenlőtlen fejlődés jeleit mutatja. Egyes területei, így a könyv- és könyvtárkultúra is, ma

¹⁸ *Magyar Statisztikai Zsebkönyv*. Bp. 1958. 188. és 1959. 112. l.

¹⁹ *Statisztikai Évkönyv 1949—1955*. Bp. 1957. 57. l.

²⁰ *Munkás-, alkalmazotti és paraszti háztartások jövedelme és fogyasztása 1958-ban*. Statisztikai Időszaki Közlemények. 30. köt. 89. l.

még társadalmunk iránta megnyilvánuló igényeit viszonylag kisebb arányban képes kielégíteni, mint ahogyan művelődésünk egyes más, ez idő szerint fejlettebb ágai máris elláthatják a maguk feladatát.

Végül főként az idősebb korosztályokban ma még számottevő tényező a *maradtság*, a régi, idejét múlt életformákhoz, beidegzett szokásokhoz, elavult szemlélethez való ragaszkodás (pl. egyes megszokott szerzők, műfajok, kiadványfélések esetében), ami azonban a kialakulóban levő korszerű életkörülmények hatására fokozatosan feloldódik, a fejlődő újjal szemben lépésről lépésre háttérbe szorul. Mindenesetre a meglétével, különösen a másfél évtized első nagyobb részében, de kisebb mértékben még a legutóbbi években is, pl. egyes szerzők, művek, kiadványfélések meglepő sikere vagy sikertelensége esetében feltétlenül számolni kell.

3. Az *olvasók*: a könyvvásárlók és könyvtári látogatók összetételének alakulása, az *olvasótábor* szükségleteinek és igényeinek fejlődése, s ennek megfelelően a kiadványok és könyvtárak milyensége és mennyisége az eltelt másfél évtizedben szükségképpen társadalmunk politikai küzdelmeinek, gazdasági-technikai átalakulásának, szociális és kulturális fejlődésének a függvénye és következménye volt. Az olvasótábornak mint a könyv- és könyvtárkultúra egyik alapvető tényezőjének többszörösére való bővülése és összetételének gyökeres megváltozása, valamint új igényeinek tudatosulása és érdeklődési irányainak kibontakozása konkrétan is mindenben híven tükrözi társadalmunk forradalmi átalakulásának a jegyeit, a feudális maradványokkal terhelt, fejletlen kapitalizmusból a szocializmus korszerű rendszerébe való átmenet jellemző vonásait.

A magyar olvasók taborát a megelőző évtizedekben három alapvető adottság jellemezte. Mindenekelőtt az, hogy a társadalmi valóságnak megfelelően társadalmi osztályok szerint tagolódott. Másodsorban, hogy az egyes osztályok sem számarányuknak megfelelően vettek benne részt. *A két nagy dolgozó osztály*: a munkásság, különösen pedig a parasztság gazdasági és kulturális viszonyai jóval kevésbé tették lehetővé a rendszeres olvasást. Végül, hogy ez az olvasótábor az össznépszerűséghez képest egészében véve is rendkívül szűkkörű volt.

A két világháború között a földbirtokos-tőkés osztályok és az ún. „középosztály” velük tartó konzervatív része, főként az állami és egyházi támogatást élvező, jobbára másod- és harmadrendű szépirodalmat, többségében reakciós szemléletű s viszonylag elmaradott színvonalú tudományos és ismeretterjesztő kiadványokat vásárolta és olvasta. A polgárság haladó gondolkodású része az újabb, főleg nyugati irodalmat és tudományos műveket, valamint a hazai új irodalmi s társadalmi törekvéseket tükröző kiadványokat (pl. a szociográfiákat) kedvelte és vásárolta. A kispolgárság s más kisebb igényű, betűre éhes rétegek pedig főként a nyugati bestsellerek, fél- vagy egész ponyvairodalom s ezek hazai utánpótlásainak voltak rendszeres fogyasztói. Ebből pl. az évi termés az 5 millió példányt is elérte. A munkásság fejlettebb rétegei a könyvpiacra is, a szakszervezeti és a közkönyvtárakban is elsősorban a mozgalmi harcokban útmutatást adó, alapvető marxista műveket, emellett a haladó hazai és külföldi szépirodalmat, a társadalom- és természettudományok legújabb eredményeinek közérthető ismertetéseit kereste és olvasta. A parasztság túlnyomó többsége vidéki elzártságában, túlhaladott életformáiba merevedve, a naptáron, helyi politikai vagy egyházi heti vagy havi lapon, esetleg füzetes ponyván kívül alig olvasott valamit.

Természetesen a valóságban az egyes olvasó rétegek között a határok nem mindig váltak el ilyen élesen. Az olvasók egy-egy csoportja öntudatától, műveltségétől függően esetenként más-más módon viszonyult egy-egy megjelent munkához, így kisebb vagy nagyobb számban a legkülönbélebb átmeneti olvasó-típusok, ill. csoportok is kialakultak. Elősegítette ezt a hivatalos állami és egyházi hatalom is, amely az osztályok közötti különbséget a fennálló rendszer érdekében igyekezett minden tőle telhető módon elmosni és az ébredező osztályöntudatot a könyvkiadás és a könyvtárak útján is lehetőség szerint elaltatni.

Az olvasók összetételében az alapvető változás mindjárt a második világháború befejezésekor az ellenforradalmi rendszer összeomlásával következett be. Ekkor mindenekelőtt egy csapásra megszűntek azok a politikai és világnézeti korlátok, s kezdetét vette azoknak a gazdasági-technikai és kulturális nehézségeknek a felszámolása, amelyek eddig megakadályozták azt, hogy dolgozó népünk széles tömegei személyükben is a rendszeres olvasók sorába lépjenek: a munkások és parasztok tömegesen könyvvásárlókká és könyvtárak látogatóivá váljanak. A könyv- és könyvtárkultúra minden ágában nyomban megindult az a mozgalom, s azóta is egyre gyorsuló ütemben, egyre szélesülő körben, egyre eredményesebben halad előre az a folyamat, amely dolgozó népünket a maga egészében *olvasó néppé* igyekszik nevelni. Az olvasók korábbi szűk köre mindjárt e kezdeti években a munkások és parasztok százazezreivel, később millióival annyira kibővült, hogy az olvasótábor szükségképpen minőségileg és gyökeresen átalakult. S ez a minőségi változás az egész új magyar könyv- és könyvtárkultúra alapvető meghatározójává vált.²¹

Számszerűen is érzékelteti az olvasótábor e szembeszökő kiszélesedését és alapvető minőségi átalakulását könyvkiadásunk és könyvterjesztésünk, valamint könyvtáraink később részletezendő forgalmi adatainak gyors emelkedése; ezen belül pedig a munkás és paraszt olvasók számának rendkívüli megnövekedését külön is az üzemi és falusi könyvterjesztés, valamint a szakszervezeti és falusi könyvtárak forgalmának jelentős fellendülése. 1959 tavaszán pl. az országban 3900 üzemi, hivatali és intézményi könyvterjesztő működött, a falvakban pedig 1600 földművesszövetkezeti és 1900 társadalmi könyvbizományos tevékenykedett. A fővárosi üzemekben eladott kiadványok értéke 1958-ban mintegy 30 millió forint volt. Ugyanakkor az országban eladott kiadványok összpéldányszámának megközelítően 21%-át falun vásárolták meg.²²

Kedvezően befolyásolta ezt a fejlődést az a körülmény, hogy a munkás-ság legfejlettebb rétegeinek s a szegényparaszság vezető elemeinek már a folyamat kezdetén is sok évtizedes, a mozgalmi harcokban kiformalódott olvasási kultúrája volt, ami nemcsak a marxista művek tudatos keresésében és tanulmányozásában nyilvánult meg, hanem abban is, hogy a szépirodalmi és ismeretterjesztő művek közül is általában és következetesen a haladó szelleműeket, a tartalomban és művészi megformálásban is a magasabb színvonalú választották. Így a mozgalmi szervek és lapok útján terjesztett, a baloldali kiadóknál megjelent kiadványok jó része körükben rendszerint hamar gazdára lelt. A szakszervezeti könyvtárak és a szegényparaszság által alapí-

²¹ RÉDEI Jenő: *A magyar társadalom struktúrájának átalakulása a statisztikai adatok tükrében*. Bp. 1955. 1—34. l.

²² SZABÓ Endre: *A könyvterjesztés fejlődése*. — Statiszt. Szle. 1959. 12. sz. 1233—1240. l.

tott s fenntartott falusi olvasóköri könyvállománya általában lényegesen értékesebb műveket tartalmazott, mint pl. a munkaadók által megszervezett gyári munkáskönyvtárak, vagy az állami, ill. egyházi támogatással létesített falusi könyvtárak. Sőt arra is van pontos felmérési adat, hogy a munkásság még a városi nyilvános könyvtárak mindenki számára egyformán rendelkezésre álló könyvei közül is általában jóval nagyobb százalékban kölcsönözte az értékes műveket, pl. a hazai írók közül ADYt, MÓRICZOT, a külföldiek közül MARK TWAINT, TRAVENT, PUSKINT, GORKIJt, SHAKESPEAREt, A. FRANCE-ot, B. SHAW-ot, BALZAC-ot, ZOLA-t stb., mint más, főként kispolgári és értelmi-ségi csoportok.²³

A munkásság és parasztság vezető rétegeinek ez a biztos ítélete és ízlése, a kínálkozó különféle lehetőségek között következetesnek bizonyuló tájékozódása és magasabb igénye, sok évtizedes olvasási hagyománya minden tekintetben alkalmas volt arra, hogy a dolgozók kibontakozó szocialista társadalmában mindinkább általánossá váljék: korszerű formában és méretekben fokozatosan a társadalom egészének olvasási kultúrájává fejlődjék.

Tudatosan és tervszerűen meggyorsították ezt a folyamatot művelődés-politikánk, s ezen belül könyvkiadási és könyvterjesztési, valamint könyvtár-politikánk célkitűzései, főként könyv- és könyvtárkultúránk többi tényezőinek tevékenysége. A könyvkiadás, könyvterjesztés és a könyvtárügy új szellemű munkájának eredményeként hamarosan eltűntek a fasiszta s más ellenséges kiadványok, fokozatosan háttérbe szorultak az átlagos polgári művek, bestsellerek és a ponyva féreművei. Viszont egyre nagyobb teret kaptak a társadalmunk mai forradalmi átalakulását tükröző művek, a munkásság és parasztság mozgalmi harcát bemutató könyvek s általában a múlt kiemelkedő, korukhoz képest haladó alkotásai. Így az új olvasótábor folyton növekvő, szélesedő és mélyülő igényeit erősen ösztönözte a kielégítésükre hivatott korszerű kiadványok egyre gyarapodó sokasága, az olvasói igények további növekedése viszont a könyvkiadás, könyvterjesztés és könyvtárügyünk további fejlődését vonta maga után. Új szocialista könyv- és könyvtárkultúránk létrehozó tényezői tehát — a forradalmi átalakulással együtt járó egyes zavaró hibákat leszámítva — lényegében egy irányban érvényesültek, kölcsönös és szakadatlan egymásra hatásban egymást erősítették, így a polgári, kispolgári s más visszahúzó törekvéseknél szükségképpen erősebbeknek kellett bizonyulniuk, s eleddig példa nélkül való fejlődést kellett eredményezniük.

4. Az új magyar könyv- és könyvtárkultúra másfél évtizedes fejlődése azonban nem volt teljesen egyöntetű és zavartalan. *Fejlődési szakaszai* szükségképpen és lépésről lépésre együtt haladtak a szocializmus felépítésén fáradozó magyar társadalom egészének a fejlődésével. Az egyes szakaszok tartalmukban is, fejlődési mozzanataikban is elkerülhetetlenül magukon viselik a szocializmusért folytatott küzdelem általános jellemző vonásait, eredményeit és hiányosságait egyaránt.

Az új magyar könyv- és könyvtárkultúráért folytatott küzdelemben is természetszerűen jelentkeztek és megütköztek mindazok az előreleadító erők és visszahúzó törekvések, amelyek a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetben szembekerültek és szembeszegültek egymással. A korszerű fejlőd-

²³ DRESCHER Pál: *Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége*. Bp. 1934.

dés kibontakozását a szocializmusért harcba szálló dolgozók, közelebből: munkások, parasztok és velük együtt haladó értelmiségiek könyv és könyvtár iránti szükségleteinek fokozatos tudatosulása és tudatosítása, a jelen és jövő szükségleteinek minél sokoldalúbb számbevétele, minél tervszerűbb és az adott viszonyok között minél teljesebb kielégítése alapozta meg. Mindezt a hazai és az egyetemes emberi múlt időtálló értékeinek feltárása és felhasználása, valamint a szocialista országok, különösképpen pedig a Szovjetunió több évtizedes tapasztalatainak átvétele s általában helyes hasznosítása erősítette meg. A fejlődés meglassulása vagy megtorpanása pedig minden esetben az elavult, de magukat szívósan tartó reakciós erők és azok igényei, továbbá a történelem gyors fordulatai közepette túlhaladott, de magukat még ki nem élt polgári vágyak s a társadalom életének forradalmi átalakításában — ezen belül a szocialista könyv- és könyvtárkultúra kialakításában is — elküvetett tévedések és hibák következményeként jelentkezett. Az új magyar könyv- és könyvtárkultúra fejlődésének mértéke, minősége és üteme mindenkor e különféle egymást támogató vagy egymással szembeszegülő törekvések érvényesülésétől és erőviszonyaitól függött. A fejlődés főbb szakaszait és azok jellegét éppen e társadalmi tényezők erőviszonyai, egymáshoz viszonyított arányai határozzák meg és határolják el egymástól.

A másfél évtizedes fejlődés az alapvető tényezők érvényesülésétől függően három, egymástól világosan elkülönülő szakaszra tagolható.

Első szakaszban (1945—1948) (a második világháború után közvetlenül következő első négy évben) a munkásság, parasztság és a haladó polgárság koalíciós kormányzása idején elsősorban a fasiszta és más feudális maradványok felszámolása, a polgári demokratikus reformok gyors megvalósítása, a háborús pusztítások helyreállítása és a szocializmus felé vezető út megalapozása volt a legfontosabb cél és a legfontosabb eredmény. Ebben az időszakban a gazdasági és kulturális élet más területeivel párhuzamosan a könyvkiadás, a nyomdászat és a könyvkereskedelem, de a könyvtárügy is, fokozatosan elérte, sőt bizonyos tekintetben túl is haladta a második világháború előtti színvonalat. A kapitalista könyvkiadással és könyvkereskedelemmel azonban már ekkor versenyre kelt a szocialista szellemű könyvkiadás és könyvterjesztés (Szikra, Népszava, Új Magyar Könyvkiadó), sőt a Magyar Kommunista Párt irányításával létrehozott ezer falusi könyvtárral erőteljesen megindult a szocialista könyvtárfejlesztés is. A jobboldali, fasiszta kiadványok eltűntek a könyvkiadásból és a könyvkereskedelemből. A közművelődési könyvtárakból a selejtes és fasiszta szellemű kiadványokat kivonták, ill. a nagy könyvtárak zárt állományába gyűjtötték össze, így ezek ettől kezdve csak a tudományos kutatás számára voltak hozzáférhetők. A kapitalista könyvkiadás és könyvkereskedelem azonban még egyelőre továbbra is fennmaradt és akadálytalanul árasztotta el az országot, többek között a legsilányabb ponyvakiadványok tömegével. Egészben véve tehát ebben a szakaszban a kapitalista viszonyok átmeneti helyreállítása és demokratizálása, valamint a szocialista könyv- és könyvtárkultúra első kezdeményezése, elindítása ment végbe.

A második szakaszban (1949—1956) a munkásegység megeremtése, a munkás-paraszt hatalom megerősödése, a koalíciós kormányzás megszűnése, a hároméves terv sikeres befejezése, az első ötéves terv nagyvonalú megindítása, az üzemek és vállalatok államosítása, valamint a gazdasági és kulturális élet állami irányításának megszervezése jó alapnak ígérkezett. A könyvkiadás és könyvkereskedelem a nyomdászat és papíripar államosítása, s

a tervgazdálkodás követelményei szerint való ésszerű összevonása és korszerűsítése, valamint az ország könyvtári rendszerének nagyarányú fejlesztése a fejlődésnek ezt a szakaszát a szocialista könyv- és könyvtárkultúra alapvetésévé avatja. Tartalmi összetételében a könyvkiadás is, a közművelődési könyvtárak könyvállománya is átalakult a szocialista társadalom szükségletei és igényei szerint. Mennyiségileg a kiadványok száma, a könyvtárak száma és állománya a korábbinak többszörösére emelkedett. A könyv és könyvtár rövid néhány év alatt a dolgozók széles tömegei részére közvetlenül hozzáférhetővé s ezzel a művelődés időszerű értékeinek széles körben egyik leghatalmasabb, legmaradandóbb hatású szétsugárzójává vált.

Az ötéves terv célkitűzéseinek megalapozatlan, túlfeszített felfemlése, a személyi kultusz elhatalmasodása, a vezetés adminisztratív módszerei, a valóságos nehézségek lebecsülése, a kezdeti sikerek túlbecsülése, az első évek (1949—1950) szembetűnő sikerei után a következő években (1951—1953) a politikai, gazdasági és kulturális életben egyaránt egyre jobban megmutatkozó nehézségekre vezetett. Fokozta ezek súlyát, hogy a hibák kiküszöbölése felismerésük után is csak bizonytalanul és vontatottan haladt. A merev dogmatizmus és a revizionista megalkuvás hosszan elhúzódó (1953—1956) és váltakozó sikerrel folytatott küzdelme megakadályozta a helyesirányú gyors kibontakozást. E politikai és gazdasági nehézségek, az állandósult bizonytalanság és az elkövetett következtelenségek a reakciós erők feléledésével és felbátorodásával 1956 októberében ellenforradalmi válságban robbantak ki. Mindez a magyar könyv- és könyvtárkultúra fejlődésében is szükségképpen mély nyomot hagyott. Ingadozott, sőt átmenetileg vissza esett a kiadványok száma és példányszáma. Megakadt könyvtári rendszerünk tervezett kiépítése. Csökkent a könyvtárak hitelkerete, így nem fejlődhetett kielégítően a könyvtárak könyvállománya sem. Komoly eredménynek kell tekinteni azonban, hogy már akkor (1955—1956) megkezdődött a könyvkiadásban és a könyvtárügyben is az elkövetett hibák elemzése és a felismert nehézségek okainak fokozatosan kiküszöbölése vagy azok megszüntetésének előkészítése. Ez volt az alapja a következő fejlődési szakasz viszonylag gyors sikereinek, a következő évek lendületesen gyarapodó eredményeinek.

Végül a *harmadik szakasz* (1957—) e sok zavart okozó, de az alapkérdéseket félreérthetetlenül tisztázó válság után kezdődött. A politikai hatalom, a gazdasági és kulturális irányítás szilárdan a munkásosztály kezébe került. A szocialista társadalmi, gazdasági és kulturális rend továbbfejlesztése a lényegében helyesen lerakott alapokon, a korábbi túlzások és hibák (voluntarizmus, dogmatizmus, revizionizmus stb.) fokozatos leküzdésével kiegyensúlyozottan és egészségesen gyorsuló ütemben halad. Azóta könyv- és könyvtárkultúránk is a lényegében helyesnek bizonyult szocialista alapokon, a korábbi átmeneti túlzások és zavarok fokozatos kikapcsolásával, helyes irányban és jó ütemben fejlődik. Célkitűzéseiben, tartalmában, szervezetében és módszereiben egyre tudatosabban és tervszerűbben a magyar szocialista társadalom fokozatosan kibontakozó szükségleteihez és igényeihez igazodik, egyre inkább abból fakad, és a maga sajátos eszközeivel annak a fejlődését segíti elő.

A fejlődés időbeli egymásutánjának összefoglaló áttekintése és az összefüggések dialektikus egymásra hatásának tömör jelzése után a továbbiakban a könyvkiadás és a nyomdászat, a papírgyártás és papírellátás, a könyvterjesztés és a könyvtárak fejlődését az áttekinthetőség kedvéért külön csoportosítjuk ugyan, de mindig abban a tudatban, hogy a valóságban mindegyik,

társadalmunk írással, könyvvel, sajtóval, könyvtárral összefüggő gyakorlatának egy-egy részterületeként, e folyamat egymáshoz szorosan kapcsolódó láncszemeként tölti be a maga hivatását társadalmunk életében.³³

III. AZ ÚJ MAGYAR KÖNYVKULTÚRA

1. Magyarországon a második világháború előtt (1938) 101 könyvkiadó, 947 nyomda és 528 könyvkereskedő működött. A könyvkiadók között 7 nagy, 9 közepes, 25 kisebb és 60 törpe vállalkozás akadt. A nyomdák között 18 nagy vállalat és több mint 700 kis és törpe nyomda volt. A könyvkereskedések közül 192 a fővárosban, 336 pedig vidéken, többnyire könyv-, papír- és író-szerkereskedésként tevékenykedett. A magyar kapitalista könyvkiadásban és könyvkereskedelemben tehát igen sok különféle méretű és jeletőségű (nagy, közép, kis és törpe) vállalat működött közre. Ezek egy része a második világháború pusztításai közben kisebb-nagyobb kárt szenvedett, de a háború után az újjáépítés során nagy részük gyorsan talpra állott és a vállalatok államosításakor (1948—1952) állami kezelésbe került.²⁵

Az államosított könyvtermelés és könyvterjesztés korszerű és ésszerű kialakítása a tartalmi összetétel, a szervezet, a technikai felkészültség és az anyagellátás szempontjából egyformán rendkívül nehéz feladatnak mutatkozott. A nehézségek egyszerre több forrásból is származtak. Mindenekelőtt abból, hogy a viszonylag kis számú nagy vagy közép nagyságú kiadó, nyomda és kereskedés mellett számos kisebb kiadó, nagyszámú törpe nyomda és rendkívül sok apró könyvkereskedés működött. Továbbmenően abból, hogy a kiadók legnagyobb része általános jellegű vállalat volt, vagyis a témára és színvonalra való tekintet nélkül minden olyan mű kiadására vállalkoztak, amelytől üzleti sikert reméltek. Ugyanígy a nyomdák is igyekeztek sokoldalúságra berendezkedni, hogy a lehető legkülönfélébb munkák elvégzését vállalhassák. Ennek következményeként felszerelésük kevés kivétellel kezdetleges és jobbára elavult volt. Végül fokozta a nehézséget az is, hogy a hazai papírgyártás messze alatta maradt a szükségletnek. Az alapanyagokat, félgyárt-

²⁴ A társadalmi alapok és összefüggések felvázolása mellett természetesen szükség lesz az új magyar könyv- és könyvtárkultúra *külföldi* kapcsolatainak: a külföldről érkező ösztönző és gátló hatások elemzésére is. Ennek során meg kell vizsgítani elsősorban a Szovjetunió és egyes népi demokratikus országok könyv- és könyvtárkultúrájának befolyását: a megoldásra váró problémák tudatosításában, vagy egyes átvehető megoldások nyújtásában jelentkező hatását, de ugyanúgy a magyar könyv- és könyvtárkultúra, főként a hazai kiadványok iránt külföldön megnyilvánuló érdeklődés és külföldi terjesztés alakulását (közös könyvkiadás, idegen nyelvű kiadványok, kiadványcserék, nyomdai bér munka külföld számára, könyv-, hírlap- és folyóiratkivitel és behozatal stb.), mert csak így nyílik mód olyan kép rajzolására, amely az új magyar könyv- és könyvtárkultúrát nem önmagában elszigetelten, hanem nemzetközi összefüggéseiben, a nemzetközi fejlődésbe beágyazva ábrázolja. A kérdés tanulmányozása ebben az irányban is megtörtént, de ezúttal a nemzetközi összefüggések érintésére az adott keretek között egyes jelzések kivételével nincs lehetőség.

Hasonló a helyzet a közvetlen *előzmények* és *hagyományok* esetében is. A Magyar Tanácsköztársaság a könyvkiadás, nyomdászat, könyvterjesztés és a könyvtárügy forradalmi átforgatásával kapcsolatos tervei és eredményei, a munkásság és parasztság könyvvel és könyvtárral összefüggő évtizedes hagyományai több tekintetben is jelentős szerepet tölthettek be az új magyar könyv- és könyvtárkultúra kialakulásában. Az összefüggések elemzésére azonban itt most nem térhettünk ki.

²⁵ SZABÓ Endre: *A könyvkiadás fejlődése*. Statiszt. Szle. 1959. 4. sz. 419. l. Ua: *A könyvterjesztés fejlődése*. Statiszt. Szle. 1959. 12. sz. 1233. l.

mányokat és egyéb anyagokat (fa, cellulóz, vegyi anyagok) jelentős részben külföldről kellett behozni. A könyvkereskedések csaknem kivétel nélkül általános jellegűek, ezenfelül jórészt kicsik és elhanyagoltak voltak és országosan is, egy-egy városon belül is aránytalanul oszlottak meg. Ráadásul a kiadók, nyomdák, papíripari üzemek és könyvkereskedések egy része anyagi és jogi szempontból csaknem áttekinthetetlenül szövevényes érdekeltségi kapcsolatban (részvények, szerződések stb.) állott egymással. Egyszerűen a magyar kapitalista könyvkiadás szervei, a könyvtermelés szervező, irányító vállalatai, termelő üzemai és terjesztő szervei az államosítás idején sem szervezeti, sem technikai szempontból, sem a szükséges anyagok tekintetében — kevés kivétellel — nem voltak azon a színvonalon, ami a korszerű, ésszerű és gazdaságos szocialista nagyüzemi termeléshez és a széleskörű tervszerű terjesztéshez elengedhetetlenül szükséges lett volna. Az állami irányítás legelső és legfőbb feladata tehát az volt, hogy az új magyar könyvkultúra korszerű intézményeit és technikai alapját megfelelő átszervezéssel, majd a szükséges továbbfejlesztéssel, a Magyar Tanácsköztársaság idején létrejött tervek és eredmények, valamint a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban e téren szerzett tapasztalatok figyelembevételével, ill. felhasználásával kialakítsa és az új magyar könyvtermelést mielőbb tartalommal, művészi és technikai kivitel tekintetében a korszerű igényeknek megfelelő színvonalra emelje.

2. A *könyvkiadás* új szervezete három egymást követő és egymásra épülő fejlődési menetben alakult ki. Először a nagyüzemek államosítása idején (1948) öt nagy kiadóállalat alakult. Mindegyik általános jellegű volt, sőt nyomdaüzemmel is rendelkezett és könyvterjesztéssel is foglalkozott. A következő években, a közép- és kisüzemek államosítása után ésszerűnek látszott, ha a könyvkiadás és nyomdászat, a papíripar és a könyvterjesztés egymástól szervezetileg elválik, s a szükséges szervezeti kereteket és egységeket a meglévő adottságok felhasználásával mindegyik a maga sajátosságainak megfelelően alakítja ki. Ekkor a kiadókat a kiadványok tartalma, ill. jellege szerint szakosították és szervezetileg ahhoz a minisztériumhoz vagy más országos hatóságához (pl. Magyar Tudományos Akadémia, Szakszervezetek Országos Tanácsa, Központi Statisztikai Hivatal, Magyar Testnevelési és Sport Tanács stb.) csatolták, amelyeknek a támogatására a kiadványok tartalmuk, ill. jellegük szerint hivatottak voltak (1950). Ez a megoldás azzal az előnnyel járt, hogy a szakosított könyvkiadók a számukra feladatkörként kijelölt szakterület könyv- és egyéb kiadvány iránti szükségletét teljes egészében számba vehették, s annak kielégítéséről főfeladatként tervszerűen gondoskodhattak. Így nem egy esetben olyan hosszabb előkészítést igénylő, költségesebb kiadványok (pl. szakkönyvek, szótárak, sorozatok stb.) kiadására is sor kerülhetett, amelyekre korábban ilyen formában és minőségben gondolni sem lehetett. Hamarosan kitűnt azonban az is, hogy a szakosítás és a decentralizálás ebben a kezdeti formájában bizonyos hátrányok forrásává is válhat. Ez egyrészt abban mutatkozott meg, hogy némely terület kiadvány iránti igénye viszonylag kicsinek, így az önálló kiadóállalat fenntartása a gazdaságosság tekintetében előnytelennek bizonyult. Másrészt pedig abban, hogy a szakterületenként való széttagolódás következtében megfelelő központi irányítás híján háttérbe szorultak a könyvkiadás általános szakmai érdekei. Világossá vált, hogy egységes tartalmi, világnézeti irányítás nélkül, összehangolt tervszerű fejlesztés és arányos anyagellátás hiányában a könyvkiadás nem töltheti be azt a szerepet, ami a szocialista társadalom életében, egy tervállam fejlődő

új rendjében reá vár. Ezért a könyvkiadás központi irányítására előbb a Kiadói Tanácsot (1953), majd a Kiadói Főigazgatóságot (1954) szervezték meg. Ezt követően a kisebb és rokon feladatkörű kiadókat nagyobb vállalatokba vonták össze. A könyvterjesztést ugyancsak a Kiadói Főigazgatóság felügyelete alá helyezték. Ezzel kialakult a magyar szocialista könyvkiadás és könyvterjesztés korszerű egységes rendszere, amelynek az irányítását a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alatt működő Kiadói Főigazgatóság végzi. A kiadóvállalatok nagyobb része, főként olyanok, amelyek egy-egy nagyobb, rendszerint több minisztérium vagy országos hatóság vezetése alá tartozó terület könyvigényeinek kielégítésére hivatottak (pl. szépirodalom, ifjúsági irodalom, idegen nyelvű kiadványok, külföldi irodalom magyar fordításban, zenei, közgazdasági és jogi, műszaki, mezőgazdasági szakirodalom stb.) közvetlenül a Kiadói Főigazgatóság felügyelete alatt működik. Ugyanakkor azonban biztosítják azt is, hogy a kiadó munkájára azoknak a kormányzati szervezeteknek is megfelelő befolyásuk legyen, amelyeknek a kiadványokkal való ellátásáról a szóbanforgó kiadó gondoskodni köteles. Egyes kiadók munkája azonban olyan szorosan kapcsolódik az általa ellátott egyes szűkebb területekhez vagy szervezetekhez, hogy ezek megmaradtak a megfelelő kormányzati szerv vagy országos hatóság közvetlen felügyelete alatt. Ilyen pl. az Akadémiai Kiadó, amely a Magyar Tudományos Akadémia, a Zrínyi Kiadó (korábban: Katonai), amely a Honvédelmi Minisztérium, a Táncsics Könyv- és Folyóiratkiadó (korábban: Népszava), amely a Szakszervezetek Országos Tanácsa, a Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóiratkiadó, amely a Központi Statisztikai Hivatal, a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, amely a Képzőművészeti Alap és a Sport Lap- és Könyvkiadó Vállalat, amely a Magyar Testnevelési és Sport Tanács közvetlen irányítása alatt áll. A Kiadói Főigazgatóság azonban mint szakfelügyeleti szerv az ilyen kiadók munkájára is felügyel és azt a többi kiadó tevékenységével egyezteteti. Ily módon a magyar könyvkiadás mai rendszerében a maguk helyén és súlyuknak megfelelően érvényre jutnak mindazok a követelmények, amelyek az eltelt évtized fejlődése során és tapasztalatai szerint megalapozottaknak bizonyultak, tehát az egységes központi irányítás, valamint a valóságos szükségleteknek megfelelő szakosítás és decentralizálás követelményei egyaránt.²⁶

A könyvkiadás korszerű rendszerének fejlődése azonban az alapvető átalakulással természetszerűen nem zárult le. A rendszeren belül az újabb szükségleteknek megfelelően kisebb változásokra már eddig is sor került, és némely módosulásokkal a jövőben is számolni kell. Egyes területeken, így a szépirodalmi művek kiadásában az egészséges verseny kialakulásának biztosítása érdekében a meglévő kiadók mellett (Szépirodalmi, Új Magyar, újabban: Európa) szükség volt még egy új kiadóvállalat szervezésére (Magvető). Más, addig háttérbe szorult vagy csak mellékesen ellátott kiadói feladatkörök főfeladatként való ellátására új kiadóvállalatokat kellett létrehozni, így a magyar művek különféle idegen nyelveken való kiadására a Corvinát, a bibliofil jellegű kiadványok kiadására a Magyar Helikont, az orvostudományi és egészségügyi művek kiadására a Medicinát. Végül egyes megközelítően azonos jellegű kiadók összevonása is lehetővé vált. Az ismeretterjesztő művek

²⁶ KÖRÖCZI Béla: *i. m.* A Könyv. 1955. 5. sz. 200. l.

kiadásával foglalkozó két kiadó, a Bibliotheca (korábban: Művelt Nép) és a Gondolat (korábban a Szikra kiadó része) egyesült.²⁷

A kiadvállalatok mellett szűkebb keretekben kiadói tevékenységet folytatnak még egyes kormányzati és államigazgatási szervek (minisztériumok, tanácsok), egyetemek és főiskolák, tudományos intézetek, könyvtárak, társadalmi egyesületek, szövetségek stb. is. Ezeknek a kiadványai azonban rendszerint csak saját szükségletre készülnek, vagy az ott készült írásművek megjelenését szolgálják, így könyvterjesztői forgalomba nem, vagy ritkán és kis mértékben kerülnek. Az új magyar könyvkultúra fejlődését tehát lényegében a kiadvállalatok tevékenysége határozza meg.

3. A *nyomdaaszt* átszervezése és fejlődése nem egy tekintetben a könyvkiadáshoz hasonló problémákat vetett fel, és többé-kevésbé hasonló megoldások kialakításával jutott előbbre. A könyvkiadók és a nyomdák egymásrautaltsága a szocialista könyvkultúrában még csak fokozódott. Az államosítás során 1948-ban 18, egyenként 100 munkavállalónál többet foglalkoztató nyomdaüzem, 1949-ben pedig több mint 700 közép- és kisnyomda került állami kezelésbe. Az államosítás után tehát a legelső feladat itt is a sok, jobbra elavult és szétszórt nyomda összevonása s a meglévő adottságok (épületek, gépek, szakmunkások stb.) figyelembevételével a szükséges nagy vagy közepes nagyságú üzemek kialakítása és a szükségletek, ill. lehetőségek szerint végrehajtott szakosítása volt. E sokrétű szervező és fejlesztő munka eredményeként az országban 58 nyomdaipari üzem működik 95 telephelyen (1957). Ezek közül 18 közvetlenül a Nyomdaipari Igazgatóság, 7 más központi szerv (pl. Magyar Tudományos Akadémia, Honvédelmi Minisztérium stb.) felügyelete alatt áll, 22 pedig az ország közigazgatási beosztásának megfelelően a fővárosi, ill. a 19 megyei tanács irányítása alatt az érdekelt tanácsok székhelyén jórészt a helyi szükségletre dolgozik. A nyomdaüzemek mellett fokozatosan megerősödtek, ill. kifejlődtek vagy újonnan keletkeztek azok az iparági ellátóüzemek, ill. intézmények, amelyeknek a nyomdaipar valamely szakági szükségletét kell kielégíteniök. Így az Első Magyar Betűöntőde (1890), a Nyomdafestékgyár (1949), a Nyomdaipari Kutató Intézet (1949), Nyomdaipari Tanuló Intézet (1949) és a Nyomtatványellátó Vállalat (1948). Ily módon az iparág a termeléssel kapcsolatos kutatási feladatok megoldásáról, a szakmunkásképzésről és továbbképzésről, az anyagellátásról és a nyomtatvány-úrlapok előállításáról és elosztásáról valóban az iparág érdekeinek megfelelően gondoskodhat.²⁸

²⁷ A legfontosabb kiadók a következők: Akadémiai Kiadó, Corvina Idegen Nyelvű Könyvkiadó, Európa Könyvkiadó, Gondolat Könyv-, Lapkiadó és Terjesztő Vállalat, Kartográfiai Vállalat, Képzőművészeti Alap Kiadvállalat, Kossuth Könyvkiadó, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Lapkiadó Vállalat, Magvető Vállalat, Magyar Helikon, Medicina Kiadó, Mezőgazdasági Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalat, Móra Ferenc Könyvkiadó, Műszaki Könyvkiadóvállalat, Sport Lap- és Könyvkiadó-vállalat, Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóirat Kiadó, Szépirodalmi Könyvkiadó, Tankönyvkiadó Vállalat, Tánácsics Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalat, Zeneműkiadó Vállalat, Zrínyi Kiadó. Egyes kiadók rendes jelzésükön kívül más jelzéseket is alkalmaznak. Így az Akadémiai Kiadó *Terra*, a Közgazdasági és Jogi Kiadó *Minerva*, a Műszaki Kiadó *Panoráma*, a Zenemű Kiadó pedig *Musica* jelzéssel jegyzi egyes kiadványait.

²⁸ A magyar nyomdaipar államosítása és átszervezése után a legfontosabb nyomdaüzemek a korábban létesült nyomdák beolvadásának figyelembevételével számított alapítási év időrendjében a következők voltak: Alföldi Nyomda (volt Debreceni Városi) (1561), Egyetemi Nyomda (1577), Franklin Nyomda (egykor: Royer, ill. Landerer és

A szocialista nyomdaipar kialakítása csaknem kizárólag a meglévő berendezések átcsoportosításával és jobb felhasználásával, az egyes üzemek tervszerű összevonásával és szakosításával ment végbe. Korszerű, új gépi berendezések beállítására csak a legutóbbi években nyílt némi lehetőség. Egészen véve a szocialista termelés és munkaszervezés rendkívüli lehetőségeit, döntő fölényét igazolják azok a körülmények, amelyek között a magyar nyomdászat átszervezése megtörtént, s azok az eredmények, amelyekkel ez az átszervezés máris járt. Az ország iparosításában a nehézipar és más alapvetően fontos ipari területek mellett az első években a nyomdaipar korszerű fejlesztését nem lehetett központi feladatnak tekinteni. Ezért néhány egészen elkerülhetetlen új gépi berendezésen kívül, főleg a meglévő s viszonylag legalkalmasabb telephelyek és gépi berendezések kiválasztásával és fokozottabb kihasználásával, továbbá a szétszórt, alkalmatlan telephelyek százainak megszüntetésével és a teljesen elavult gépek seregének selejtezésével, valamint jobb munkaszervezéssel és a sikeres újítások széleskörű elterjesztésével, végül a nyomdász munkásság érdeklődésének és alkotó kedvének felkeltésével kellett és lehetett biztosítani azt, hogy nyomdaiparunk a szükségletek növekedésével lépést tartson. Ma már vitathatatlan, hogy ez az erőfeszítés sikerrel járt. A számok tükrében ez az eredmény úgy mutatkozik meg, hogy amíg a nyomdaipar teljesítő képessége az új berendezések beállításával a tíz évre számítva csak 3–5%-kal nőtt, addig a nyomdaipari termelés 1949-hez viszonyítva 1957-ben már 159%-ra, ezen belül a könyv 175%-ra, az egy munkásra eső termelékenységi pedig 172,7%-ra emelkedett.²⁹ Vagyis az üzemek ésszerű összevonása, a nyomdák szakosítása, a munka szocialista szellemű megszervezése lehetővé tette, hogy a termelés mennyisége és termelékenysége a kapitalista nyomdászatot messze meghaladó mértékben növekedjék. Sokkal kevesebb üzemben, kevesebb géppel, s valamivel kisebb munkáslétszámmal (1949-ben 13 113 fő, 1958-ban 12 834 fő) a termelés több mint másfélszeresére növekedett.³⁰

Örvendetes, hogy a mennyiség növekedésével a kiadványok minősége is — különösen az utóbbi években — szembetűnően javult. Az állami könyvkiadás első éveiben a minőségi követelmények még háttérbe szorultak. A kiadványok általában igénytelen kiállításban: szokványos tipografizálással, illusztrációk és könyvdíszek nélkül, többségükben gyenge minőségű papíron és fűzött láttak napvilágot. A kiadó és nyomda a kiadvány egyszerű ipari terméként való megjelentetésénél csak ritkán s alig törekedett többre. Az utóbbi öt évben azonban mind a kiadóknál, mind a nyomdáknál feltűntek és ösztönző versenyre keltek azok a törekvések és erőfeszítések, amelyek a magyar könyvművészet korszerű megújítását tűzték ki célul. Hamarosan kiderült, hogy a sikerhez az összes előfeltételek megvannak. Értékes és használható könyv-

Heckenast) (1715), Közlekedési Nyomda (volt Posner) (1839), Állami Nyomda (1854), Zrinyi Nyomda (volt Légrády) (1854), Offset Nyomda (volt Klósz) (1867), Athenaeum (1868), Játékkártyagyár és Nyomda (1869), Gyomai (Kner) Nyomda (1882), Kossuth (volt Pallas) Nyomda (1884), Globus Nyomda (1891), Pátria Nyomda (egykor: Hazánk) (1893), Szikra Nyomda (volt Stádium) (1893), Akadémiai Nyomda (volt Fővárosi) (1897), Békési (Tevan) Nyomda (1903), Révai Nyomda (1918), Pénzjegyi Nyomda (1923), Terv Nyomda (1949), Zenemű Nyomda (1949), Plakát és Cimke Nyomda (1949).

²⁹ FÖLDI László: *Tíz esztendő eredményeiről és feladatairól*. Papírip. és Magy. Graf. 1959. 1. sz. 4. 1. FÖLDI László: *1948—1958*. Magy. Graf. 1958. 6. sz. IV—V. 1. Magy. Graf. 1958. 6. sz. (ünnepi), amely a nyomdaipar tízéves fejlődésének eredményeit ismerteti.

³⁰ *Magyar Statisztikai Zsebkönyv*. Bp. 1959. 56. 1.

művészeti hagyományaink (Knerék, Tevanék, Hungária, Egyetemi Nyomda stb.), könyvtervezőink és grafikusaink sokoldalú tehetsége, szakmunkásaink alkotó kedve és szakmai hozzáértése, a szép és jó könyv kedvelőinek megsokasodott tábora és megnövekedett vásárló ereje együttesen lehetővé tette, hogy a modern magyar könyvművészet a szocialista realizmus alapelveinek és a nagyipari nyomdatechnika adottságainak megfelelően, rövid néhány év alatt mennyiség és minőség tekintetében számottevő eredményeket érhessen el. Modern könyvtervezőink újabban egyre tudatosabban töreksenek arra, hogy az írásmű tartalmát és szellemét az olvasók számára a könyvművészet sajátos eszközeinek és lehetőségeinek (papír, tipográfia, illusztráció, kötés stb.) összehangolt alkalmazásával minél hozzáférhetőbbé, ily módon is érzékelhetőbbé tegyék. A kiadványok jelentős része most már önálló tipografizálással, gyakran sikerült illusztrálással, jó papíron, jó kötésben és mutatós borítólapal jelenik meg. Eredmény: a vásárlók széles rétegei rendszerint néhány nap vagy hét alatt valósággal elkapkodják ezeket a szép kiállítású könyveket, pedig ezek általában viszonylag magas példányszámban kerülnek kiadásra és az áruk is magasabb az átlagos könyváraknál.³¹

A modern magyar könyvművészet eredményei azonban nemcsak a szép könyv hazai kedvelőinek és szakértőinek elismerését vívták ki. Megszerezték a külföldi közvélemény érdeklődését és értékelését is. A könyvkivitel fokozatos emelkedése, ami pl. 1958-ban forint értékben megközelítően az össztermelés 3%-át tette ki, a magyar nyomdászat által végzett külföldi megrendelések mennyiségének növekedése, ami az utóbbi években az össztermelés 10–15%-a között mozgott,³² emellett az egyes külföldi országokban eddig rendezett magyar könyvkiállítások sikere (Moszkva, Lipcse, Párizs), különösen pedig az 1958. évi brüsszeli világkiállításon elnyert nagydíj mutatja, hogy az új magyar nyomdászat nemzetközi mértékkel mérve is színvonalassá fejlődött.³³ Megteremtette a korszerű technikai és művészi feltételeket az új magyar könyvkultúra nagyarányú és színvonalas kibontakozására. Képes arra, s erre tudatosan törekszik, hogy a dolgozók lehető legveszelemből jöjő és szép könyvekkel lássa el, s ezzel a könyvkedvelő keveseket a könyvszerető tömegek válthassák fel.

4. A *papírellátás* a kapitalista termelési viszonyok között, s még a szocialista termelési viszonyok kiépülése óta is gyenge oldala volt a magyar könyvtermelésnek. Ennek oka és magyarázata az, hogy Magyarországon a cellulózgyártás s a papírgyártás is, modern nagyipari módszerekkel tulajdon-

³¹ SZÁNTÓ Tibor: *Könyvgyártásunk fejlődése a könyvnapi könyvek és a tankönyvek tükrében*. Papír- és Nyomdatechn. 1951. 9. sz. HALMANN György: *Az év legszebb könyve*, Papír- és Nyomdatechn. 1954. 1. sz. HAAS Károly: *A szép könyvért*. Papír- és Nyomdatechn. 1956. 1. sz. HAAS Károly: *Az év legszebb könyve*. 1956. Magy. Graf. 1957. 3–4. sz. KAESZ Gyula: *Gondolatok „A szép magyar könyv 1957” kiállítással kapcsolatban*. Magy. Graf. 1958. 1–2. sz. MÓRICZ Miklós: *A tipográfia művészei*. Papír- és Magy. Graf. 1959. 1. sz. SZIJ Rezső: *Új magyar betűtípus*. Könyvbarát. 1959. 1. sz. LENGYEL Lajos: *A „szép magyar könyv” könyvművészeti versenyének 1958. évi mérlege*. Magy. Graf. 1959. 2. sz. PARCZER Ferenc: *A szocialista könyvművészet kialakulása Magyarországon*. Magy. Graf. 1959. 5. sz. *A szép magyar könyv*. Magy. Graf. 1959. 2. sz. (Melléklet).

³² HALMANN György: *A magyar nyomdaipar fejlődéséről*. Papír- és Magy. Graf. 1959. 1. sz. 16. l.

³³ WESSELY László: *Magyar könyvkiállítás Moszkvában*. A Könyvtáros. 1958. 12. sz. HAAS Károly: *Egy kiállítás tapasztalatai*. Papír- és Magy. Graf. 1959. 1. sz. *A Corvina Könyvkiadó, a Brüsszeli nagydíj nyertese*. A Könyvtáros. 1958. 12. sz. HALÁSZ Zoltán: *Négy és félmillió magyar könyv külföldön*. Figyelő. 1959. 33. sz.

képpen csak az első világháború után indult meg. Addig a szükséges papírmennyiséget az Osztrák—Magyar Monarchia más országai állították elő. De a hazai termelés egyrészt a nyersanyag hiánya, ill. szűkös volta miatt, másrészt a kapitalista iparszervezés és gazdaságpolitika hibái következtében nem fedezte és az új iparfejlesztés kezdeti egyoldalúságai miatt még ma sem fedezi egészen az ország papírszükségletét. Következésképpen a könyvtermelés papírellátása sem a mennyiség, sem a minőség tekintetében nem lehetett s részben még ma sem lehet kielégítő. A hazai papíripar üzemének zöme a kapitalista iparszervezésre jellemzően, az első világháború után az ország új határai között hirtelen fellépő papírszükséglet kielégítésére keletkezett. Viszonylag valamennyi üzem kisméretű volt, és a gépi berendezést túlnyomórészt használt állapotban vásárolták. A termelés tehát nagyobbrészt eleve kedvezőtlen körülmények között: kis vagy középüzemekben, s többé-kevésbé elavult berendezésekkel indult meg. De még ezt sem használták ki teljes egészében. 1938-ban pl. a papírgyárak teljesítőképessége mintegy évi 90 000 tonna volt, de csak 55 000 tonna papírt gyártottak. A szükségletnek csaknem egynegyedét, főként a rotációs papírt (17 850 tonnát) külföldről hozták be. Nyilván azért, mert a külföldi újságpapír a magas védővám ellenére is olcsóbb volt, mintha itthon gyártották volna.³⁴

A papírgyártó és papírfeldolgozó üzemek államosítása után (1948—1949) tehát az egész hazai papíripart a szocialista tervgazdálkodás követelményei szerint lényegében a nyomdaiparhoz hasonlóan újjá kellett szervezni. A kisebb üzemek összevonása és a nagyobb üzemek szakosítása a papíripar területén is szükségképpen végbement. Annak ellenére, hogy a kezdeti évek bizonyos mértékben egyoldalú iparfejlesztési politikája egészen a legutóbbi évekig nem tette lehetővé a papíripar számottevő fejlesztését, a meglévő berendezések felújításával és jobb kihasználásával, valamint az iparban dolgozók érdeklődésének felkeltésével és közreműködésének jobb megszervezésével sikerült a termelést jelentős mértékben emelni. Egy évtized alatt a cellulózegyártás közel négyszeresére, a papírgyártás pedig mintegy felével növekedett. Papírtermelésünk azonban a szükségletnek (évi 150—160 000 tonna) még így is csak mintegy kétharmad részét fedezi (1958-ban 110 000 tonna). Egyharmad részét továbbra is külföldről kell behoznunk. Pl. 1958-ban 5 országból összesen 17 200 tonna rotációs papírt hoztunk be.³⁵ Bár az egy főre eső évi papírfogyasztásunk — többek között a könyvtermelés erőteljes növekedése következtében — tíz év alatt megközelítőleg kétharmadával (1949: 8,8 kg, 1958: 14 kg) emelkedett, de még így is viszonylag igen alacsony: a világ fejenkénti átlagos évi összes papírfogyasztásának (1956), ami 22 kg, csak nem sokkal több mint a fele. Ugyanakkor az évi fejenkénti papírfogyasztás pl. a Német Demokratikus Köztársaságban 36, Csehszlovákiában 30, Lengyelországban és Olaszországban 25—27 kg. Nyilvánvaló tehát, hogy az új magyar könyvkultúra továbbfejlesztése szempontjából, amely az újságokkal, folyóiratokkal együtt az összes papírfogyasztásnak mintegy harmadát használja fel, de társadalmunk más, papírt igénylő életfolyamatai érdekében is elengedhetetlen papíriparunk nyersanyagforrásainak kiszélesítése (szalma, nád felhasználása, nyárfatelepitések, műanyagok stb.) és gyári berendezéseinek korszerűsítése, hogy a gyorsan növekvő hazai szükségletet a cellulóz- és papírgyártásban és a papír-

³⁵ *Magyar Statisztikai Zsebkönyv*. Bp. 1959. 65. és 124. l.

³⁴ FÖLDI László: 1948—1958. Papíripar. 1958. 6. sz. IV. 1.

feldolgozásban teljes egészében kielégíthessük.³⁶ A hároméves terv keretében folyamatban levő beruházások (Csepel, Sztálinváros) a behozatalt még csak részben csökkenthetik. A kérdés teljes megoldására csak a második öt éves terv keretében kerülhet sor.³⁷ Addig könyvkultúránknak ez a szűk keresztmetszete még a papírbehozatal növelése esetén is, többé-kevésbé hátrányosan érezteti hatását. Mai tapasztalataink alapján nem kétséges, hogy több és jobb papír birtokában 20—30%-kal több és jobb könyv készülhetne. Az új magyar könyvkultúra tehát szélesebb körben és nagyobb hatásokkal érvényesíthetné hivatását.³⁸

5. A *könyvterjesztés* szocialista rendszerének és módszereinek kialakítása a könyvkiadás és nyomdászat vázolt fejlődésével párhuzamosan lépésről lépésre a szocializmus felé haladó magyar társadalom érdekei és igényei szerint ment végbe. Mint láttuk, a két világháború között, a magyar kapitalista könyvkultúra utolsó szakaszában a könyvkiadás és a könyvkereskedelem, főként a könyvnyagykereskedelem az anyagi érdekeltség és a szervezeti kapcsolat tekintetében rendkívül szorosan összefonódott egymással. Éppen a legnagyobb vállalatok, tehát a könyvtermelés és eladás zömét kézben tartó legfőbb tényezők, igyekeztek teljes egészében önellátásra berendezkedni, mert így magukat a kíméletlen versenytársaktól a kiadásban, a nyomdai előállításban és az eladásban viszonylag a leginkább függetleníthették és a termelés, ill. értékesítés e három fő műveletének külön-külön jelentkező hasznát együttesen és fokozott mértékben a maguk számára biztosíthatták. A kiskereskedelem viszont annál inkább ki volt szolgáltatva a nagyvállalatok és a nagykereskedelem érdekeinek. Főként azért, mert a kapitalista rendszer fejletlensége és jelzett torzulása következtében a keresők száma és az egy dolgozóra eső átlagos reáljövedelem alacsony volt, így a könyvvásárlásra fordítható vásárlóalap országosan is viszonylag kis összeget tett ki. S bár a kiskereskedők aránylag magas, 32—40%-os árréssel dolgoztak, a magas könyvár és az alacsony vásárlóalap egyenes következményeként kialakuló kis forgalom miatt mégis csak alacsony jövedelemre tehettek szert. Annál is inkább, mert a kiskereskedők és az ott foglalkoztatottak száma magasabb volt a kellenél, s a

³⁶ GÁTI Péter—KOLTAI György: *A szalmacellulózgyártás gazdaságossága és fejlesztési problémái*. Papírip. és Magy. Graf. 1959. 1. sz. 8. l. ANTOS László—KORÓDI József—SALAMON Ödön: *A hazai cellulóz- és papírtermelés hosszútávú fejlesztése*. Közgazd. Szle. 1958. 8—9. sz. 852—871. l.

³⁷ HAIMANN György: *A magyar nyomdaiipar fejlődéséről*. Papírip. és Magy. Graf. 1959. 1. sz. 10. l.

³⁸ Ez idő szerint a magyar papírriparban összesen a következő 15 üzem, ill. intézmény működik (1957): Cellulózét gyárt a Csepeli Papírgyár (1923) és a Szolnoki Papírgyár (1935). Most épül a Dunai Szalmacellulózgyár (Sztálinváros, 1956), s a tervek szerint 1961-ben kezd meg a termelést. Különbféle papír (író, nyomó, csomagoló, vegypapír, kartonlemez stb.) gyártásával foglalkozik a Diósgyőri Papírgyár (1782), a Vegypapírgyár (1909), a Csepeli Papírgyár (1923), a Látatlan Papírgyár (1923), a Hungária Papírlemezyár (1923), a Pesterzsébeti Papírgyár (1929), a Szentendrei Papírgyár (1936) és a Másolópapírgyár (1948). Papírfeldolgozást végez a Papírműgyár (1871), a Budai Dobozyár (1911) és a Csomagolóanyaggyár (1921). A papírripar anyagellátásáról a Papírripari Anyagellátó Vállalat (1949), a papírripari termékek elosztásáról pedig a Papír-ellátó Vállalat (1948) gondoskodik. A papírtermeléssel és feldolgozással kapcsolatos tudományos kérdések kidolgozását a Papírripari Kutató Intézet (1949) végzi. Tíz év alatt tehát a magyar szocialista papírripar minden számottevő feladatra tervszerűen kialakította a szükséges üzemet vagy intézményt, s ezzel megalapozta az iparág eredményes termelését és további fejlődését. Az egyes üzemekről részletes beszámolót ad a Papírip. 1958. 6. (ünnepi) száma.

boltok is tervszerűtlenül, a városokban s ott is azok forgalmi gócaiban, ill. azok közvetlen környékén zsúfolódtak össze. A kapitalista könyvkereskedelem szervezete tehát lényegében sem a dolgozó nép művelődési vágyait, sem a kereskedők nagy többségének gazdasági érdekeit nem szolgálta.

A könyvkereskedelem államositása (1948—1949), továbbá a kiadók, nyomdák és könyvkereskedelem szétválasztása után a könyvterjesztés szocialista rendszerét, formáit és módszereit teljes egészében újonnan kellett kialakítani. Az első években (1949—1951) a könyvterjesztés feladatait négy nagy vállalat osztotta meg egymás között. Tovább működött a Szikra (1945), a Magyar Dolgozók Pártjának kiadói és terjesztői hálózata és a Népszava, a Szakszervezetek Országos Tanácsának kiadói és terjesztői hálózata. Ezek mellett mintegy negyven volt tőkés nagykereskedői részleg, ill. nagykereskedés összevonásával megalakult a Könyvterjesztő Nemzeti Vállalat (1949) és a kiskereskedések összefogására, irányítására és ellátására a Könyvesbolt Kiskereskedelmi Vállalat (1949). A fejlődés következő fokán ez a négy vállalat egybeolvadt. Az Állami Könyvterjesztő Vállalat (1951) egységes rendszerben egyesítette magában a Szikra és a Népszava örökségeként a szocialista könyvterjesztés mozgalmi jellegű új formáit és módszereit, így pl. az üzemekben, hivatalokban, intézményekben stb. való könyvterjesztést. Kialakította a korszerű színvonalon álló általános könyvesboltok és a szakosított könyvesboltok (tervgazdaság, nehézipar, könnyűipar, építőipar, közlekedés, mezőgazdaság, orvostudomány, pedagógia, zene stb.) tervszerűen telepített rendszerét. Megkezdte a falusi könyvterjesztés különleges formáinak kiépítését, pl. létrehozta a földművesszövetkezetek könyvrészlegét, a „guruló” és vándor könyvesboltokat. Megszervezte az alkalmi könyvterjesztést, pl. alkalmi könyvvásárokat, utcai árusítást, a színházak, mozik, művelődési otthonok előcsarnokaiban folyó könyveladást. Az új könyvek terjesztése mellett figyelmet fordított az antikváriumok fejlesztésére és könyvellátására. Magában foglalta végül a könyvterjesztés különféle szerveit kiadványokkal ellátó központi nagykereskedelmi szervezetet és annak központi raktárait is.

Ez az egységes és hatalmas könyvterjesztői rendszer azonban nem bizonyult mindenben alkalmasnak arra, hogy a dolgozók könyv iránti, évről évre fokozódó igényeit az egész országban mindenütt a legváltozatosabb formákban és módszerekkel, a legkülönbözőbb alkalmakkor kielégítse. Megfelelőbbnek látszott, ha az Állami Könyvterjesztő Vállalat mellett egyes különleges feladatok ellátására külön könyvterjesztő vállalatok, részlegek, boltok létesülnek. Így alakult meg a falusi könyvterjesztés különleges feladatainak fokozott ellátására a Földművesszövetkezeti Könyvterjesztő Vállalat (1957), amely a szövetkezeti boltokban és a földművesszövetkezeti boltokban való könyvadásával juttatja el a könyvet a falvakba, s a „Magyar Könyv” Kereskedelmi Vállalat (1957), amely a nehezebben terjeszthető kiadványok ügynökök útján való terjesztésével foglalkozik. A külföldi kiadványok behozatalának és a belföldi kiadványok kivitelének lebonyolításában több vállalat is részt vesz. A Kultúra Külkereskedelmi Vállalat a tőkés országokkal és a népi demokratikus országokkal kapcsolatos könyvforgalmi feladatokat látja el. A szovjet könyv behozatalát a Gorkij Könyvesbolt, a csehszlovák könyvek behozatalát pedig a Csehszlovák Kultúra végzi. A könyvtárak különleges szükségleteiről a Könyvtárellátó (1952) és a Könyvtárosok Boltja gondoskodik. A Könyvtárellátó mint az Állami Könyvterjesztő Vállalat önálló osztálya rendszeres tájékoztatást ad a könyvtáraknak a megjelenendő és az újon-

nan megjelent könyvekről. Különösen a közművelődési és a kisebb szakkönyvtárak munkáját segíti jelentős mértékben azzal, hogy a nála megrendelt könyveket különlegesen tartós kötésben, s a megrendelt nyomtatott katalóguscédulával és könyvkártyákkal felszerelve szállítja, és a könyvtári munkához szükséges szabványos anyagokat, űrlapokat is raktáron tartja. Ezekon kívül egyes kiadók a saját kiadványaik terjesztését külön terjesztői hálózat létrehozásával igyekeznek elősegíteni, pl. az Akadémiai Kiadó, a Gondolat, a Kossuth, a Közgazdasági és Jogi, a Táncsics, a Zrínyi és a Tankönyvkiadó. A tulajdonképpeni könyvterjesztői szervek mellett részt vesznek a könyveladásban még más érdekelt szervek is. Így pl. az állami áruházak könyvosztályai, a papírboltok, a sport- és játékboltok, az Utasellátó Vállalat, a vetőmagboltok, a fővárosi dohányboltok, a Posta Központi Hírlapiroda stb. Ezek a feladatkörüknek megfelelő kiadványokat az Állami Könyvterjesztő Vállalattól veszik át eladás céljából.³⁹

A könyvesboltok száma 1957-ben összesen 306 volt. Ezek közül a fővárosban működött 113, 464 alkalmazottal, vidéki városokban 108 volt, 324 alkalmazottal és községekben 85 végezte munkáját 154 alkalmazottal. Közülük a két állami könyvkereskedelmi hálózathoz (ÁKV, Magyar Könyv) tartozott 182, földművesszövetkezeti bolt volt 98, nem kereskedelmi szervek irányítása alatt állott 26. Ezen kívül a terjesztésben mintegy 3900 üzemi, hivatali és intézményi, valamint 3500 szövetkezeti és társadalmi falusi bizományos vett részt. A könyvterjesztési hálózat együttes könyveladása

1951-ben:	12,2 millió példány	143 millió Ft értékben
1955-ben:	15,2 „ „	217 „ „ „
1958-ban:	26,6 „ „	381 „ „ „
1959-ben kb.	32,0 „ „	452 „ „ „

A fejenkénti könyvvásárlás tehát 1951-ben megközelítően 15 Ft, 1955-ben 22 Ft volt, ami 1958-ban csaknem 39 Ft-ra, 1959-ben pedig több, mint 45 Ft-ra emelkedett. Nálunk tehát 1959-ben fejenként valamivel több mint 3 kiadványt vásároltak meg, ami világviszonylatban a legmagasabb eredmények közé tartozik. Az 1959-ben eladott kiadványokból 19%-ot a könyvtárak, 81%-ot pedig az egyéni vásárlók vettek meg. Külön ki kell emelni, hogy a könyveladás egészen belül az üzemi dolgozók és a falusi lakosság könyvvásárlása különösen az utóbbi években még fokozottabb ütemben növekedett. Az üzemi dolgozók könyvvásárlása 1953-hoz képest pl. 1958-ban több mint háromszorosára emelkedett. A falusi lakosság pedig könyvvásárlásra 1957-ben mintegy 53 millió, 1958-ban 80 millió, 1959-ben pedig több mint 100 millió Ft-ot fordított, ami az összes könyveladás 17, 21, ill. 22,6%-át teszi ki, vagyis az emelkedés az összérték tekintetében is, viszonylag is igen jelentős.⁴⁰

Az új magyar könyvterjesztés rendszerének fejlődése, és annak számszerű adatai máris kétségtelenül igazolják, hogy a szocialista könyvterjesztés valóban gyökeresen különbözik a kapitalista könyvkereskedelemtől. Világosan mutatja ezt új, megváltozott társadalmi szerepének és jelentőségének egyre tudatosabb felismerése, a feladatok tervszerű kijelölése és elhatárolása,

³⁹ *A könyvterjesztés alapismertetei.* Bp. 1959. 84—90., 173—180. és 234—261. l.

⁴⁰ KÖRÖCZI Béla: *Könyv és televízió.* Élet és Irodalom. 1960. 5. sz. *A kiskereskedelmi hálózat.* Statisztikai Időszaki Közlemények. 19. köt. Bp. 1959. 4., 7., 24—25. l. SZABÓ Endre: *A könyvterjesztés fejlődése.* Statiszt. Szle. 1959. 12. sz.

a szervezet jól tagolt rendszerének kiépítése, a korszerű terjesztési formák és módszerek kialakítása, a hálózat tervszerű kiterjesztése egyes addig teljesen elhanyagolt területekre (üzemek, külvárosok, falvak stb.) és a forgalom ugrás-szerű megnövekedése. A különbség szükségképpen és alapvetően a könyvkultúra társadalmi szerepének és jelentőségének gyökeres megváltozásában leli a magyarázatát. A kapitalista könyvkereskedelemben a kiadvány kizárólag áru, ami az akkori közfelfogás szerint nem, vagy alig különbözik más kereskedelmi árucikkektől. Jelentőségét mindenekelőtt és felett az általa elérhető haszon adja meg. A szocialista könyvterjesztésben viszont a kiadvány nem csupán áru, sőt nem is elsősorban áru, hanem a szocialista művelődés egyik hordozója, a tudatformálás hatékony tényezője s a társadalmilag hasznos és fontos munkák támogatója. Éppen ezért célkitűzéseit, szervezetét és működését nem is elsősorban az adott körülmények között elérhető legmagasabb anyagi haszon, pl. a ponyva és más selejtes kiadványfélék eladásából elérhető bevételi többlet határozza meg, hanem mindenekelőtt és alapvetően a forradalmi átalakulásban kibontakozó szocialista társadalom politikai, kulturális és termelési követelményei szabják meg. Az új magyar könyvterjesztői tevékenység gazdaságosságának feltételeit is ezeknek az alapvető követelményeknek a figyelembevételével kellett kialakítani és biztosítani. Éppen e magasabb követelmények felismerése és szolgálata teszi az új könyvterjesztést a magyar szocialista könyv- és könyvtárkultúra egyik jelentős tényezőjévé.

(Folytatása következik)

A nemzetközi katalogizálási konferencia előmunkálataihoz

A címeirési szabályok nemzetközi egységesítésére irányuló törekvés nem új — új csak az az erély és szívósság, amivel ez a törekvés a háború befejezése óta jelentkezik. Az indítóok kézenfekvő: a tudományok és a technika viharos fejlődése, és a fokozódó nemzetközi együttműködés tudományos téren parancsolóan megkövetelik mindenkitől a gyors tájékozódást a világ legtávolibb sarkában elért új eredményekről, és ezzel egyre jobban előtérbe tolják a gyors nemzetközi bibliográfiai szolgáltatások és ezek előfeltételei megteremtésének a követelményét. Innen az egységes nemzetközi címeirési szabályok témájának egyre sűrűbb jelentkezése az irodalomban, s innen az is, hogy ez a kopogtatás végre több évtizedes eredménytelenség után napjainkban konkrét megmozdulást eredményezett. Az erre hivatott nemzetközi szerv: az IFLA, a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetsége, volt az, amely végre határozott lépésre szánta el magát, és az elvi vita területéről a cselekvés terére toltatta az ügyet. A Szövetség tanácsa 1954. évi zágrábi ülésén egy munkaközösséget hívott életre, amelyet a katalogizálási elvek nemzetközi koordinálásának tanulmányozásával, elsősorban azonban azzal bízott meg, hogy 1955. november 30-áig tegyen jelentést „a szerző nélküli és a testületi szerzős művek főfelvételeinek megszerkesztésénél követendő elveket illetőleg”. A megbízás tehát konkrétan mindenekelőtt a német és az angol-amerikai iskola között fennálló ellentétek két legjelentősebbikének: a címrendszo és a testületi szerzőség kérdéseinek a megvizsgálását tette a munkaközösség feladatává; emellett azonban a testületi szerzőség szerteágazó megoldási módjainak egy nevezőre hozatalát is, mert hiszen a megbízás megszövegezése már magában foglalja a testületi szerzőség alkalmazásának kérdésében a pozitív állásfoglalást. A munkaközösség legalább is így fogta fel a kapott megbízást.

Hogy az IFLA tanácsa egy ilyen határozott intézkedésre szánta el magát, az nyilván annak köszönhető, hogy ma a nemzetközi megegyezés kilátásai sokkal kedvezőbbek, mint a múltban bármikor. A két legtekintélyesebb és legnagyobb hatású, de egyúttal egymástól a legtávolabb is álló szabályzat, az angol-amerikai és a német, revíziójának a megindulása számos ponton az ellentétes álláspontok közeledését ígéri, s ehhez járul, hogy egyes eddig megingathatatlanak hitt szabályok kiküszöbölése kedvező atmoszférát teremtett további változtatások, további engedmények, tehát a további közeledés számára.

Az IFLA tanácsa által kiküldött munkaközösség elnöke F. C. FRANCIS, a British Museum könyvtárának igazgatója, titkára A. H. CHAPLIN, ugyanennek a könyvtárnak osztályvezetője, tagjai pedig Fernanda ASCARELLI (Olaszország), R. JUCHHOFF (NSzK), P. KALAN (Jugoszlávia), A. D. OSBORN

(USA), G. OTTERVIK (Svédország) és P. POINDRON (Franciaország) voltak. A Könyvtárak és Dokumentációs Központok 1955. évi brüsszeli kongresszusán a munkaközösség tanácskozásai iránt nagyon nagy érdeklődés nyilatkozott meg — a kongresszus résztvevői nagy számban hallgatták végig ezeket a tanácskozásokat, sőt sokan aktívan is részt vettek a vitákban.

A munkaközösség 1956 elején tette közzé jelentését¹. Ebben ismerteti az elveket, amelyek alapján a munkaközösség eljár, sikerült összefoglalását adja a testületi szerzős és a címrendszős címfelvételek jelentősebb kérdéseit illetően a mai legfontosabb szabályzatok álláspontjának, helyenként bírálva is ezeket az álláspontokat, végül pedig kísérletképpen konkrét javaslatokat tesz az egységes szabályozás módjára és rámutat azokra a prelimináris feladatokra, amelyek még megoldásra várnak. Itt mindenekelőtt nagyon helyesen leszögezi, hogy az egyes speciális kérdéseket (amelyek közé a testületi szerzős művek és az anonimák felvétele is tartozik) illető megegyezésre mindaddig nincs lehetőség, amíg az összes címleírásokra egyaránt érvényes általános elvek nem tisztázódtak. Példaképpen néhány ilyen tisztázandó problémát fel is említ, s ha ezek nem is merítik ki távolról sem azoknak az elvi kérdéseknek a sorát, amelyeket el kell dönteni, mielőtt a konkrét szabályok felállítására sor kerülhet, legalább teljesen világosan kifejezésre juttatják a munkaközösségnek azt a felismerését, hogy azok között az elmosódó keretek között, amelyeket a zágrábi megbízás kijelölt, pozitív gyakorlati eredmények elérésére gondolni sem lehetett.

A zágrábi határozat tehát formailag elhibázott volt, mert nem volt tekintettel a megoldásra váró részfeladatok logikai sorrendjére. Lényegileg azonban mégis szerencsésnek kell ezt a határozatot mondanunk, mert sikerült elérnie, hogy — ha nem is egészen a megfelelő végén fogva meg a dolgot — megtette az első pozitív lépést a feladat megoldása felé. A munkaközösség tanácskozásai közös tárgyalóasztalnál hozták össze az ellentétes nézetek képviselőit, fényt vetettek a megoldás lehetőségeire a részleteket illetően is, és emellett ezekből folyt az a felismerés, hogy gyakorlati eredményekre csak az egyes országok hivatalos megbízottainak széleskörű nemzetközi tanácskozása vezethet.

Ami a munkaközösség javaslatait illeti, ezek ellen mindenekelőtt egy általános jellegű elvi kifogást kell emelni, és pedig azt, hogy ezeket a javaslatokat kifejezetten a kompromisszum szándéka hozta létre. Ezt bizonyítja az alkalmazott módszer mellett annak a nyílt beismerése is, hogy a javaslatokat elsősorban az egyes szabályzatok közötti egyezések mértékére, másodsorban pedig a közvéleményre, a könyvtárosok consensusára igyekeztek alapozni. Ebből következik, hogy a munkaközösség az általában elfogadott nézetekkel nem helyezkedik szembe, a problémákat önállóan, saját iniciatívájából nem veszi vizsgálat alá, még olyankor sem, amikor olyan megvilágításba sikerült ezeket állítania, amely már hangosan követeli a szembefordulást az uralkodó nézetekkel.

Erre első példaként a testületi szerző fogalma és alkalmazási területe körüli zűrzavart hozzuk fel, amelyet a jelentés is elismer, igen találóan mutatva rá azokra a nehézségekre, amelyek a testületek kiadói tevékenysége számos lehetséges árnyalata közötti határvonalak megvonásának, s ezzel együtt a

¹ *Report on anonyma and works of corporate authorship [of the] Working group on the co-ordination of cataloguing principles.* Libri. 6. 1955/56. 271—297. 1.

testületek szerzői tevékenysége elhatárolásának, definiálásának is útjában állanak. Ezután az expozíció után azonban váratlanul visszakanyarodik a szokványos gondolatmenet vágányára, s annak a megállapításával, hogy a szabályzatok többsége csak a „valóságos szerzői felelősség” esetén teszi a főlapot a testületi szerző alá, lezárja a kérdést. Pedig az említett expozíció után már csak egy lépés kellett volna annak a felismeréséhez, hogy a testületeknek ez a „valóságos szerzői felelőssége” teljesen bizonytalan, s ezért használhatatlan fogalom. Aránylag leghasználhatóbb definícióját úgy konstruálhatjuk meg, ha a mű tárgyából indulunk ki, s testületi szerzősen csak azokat a műveket kezeljük, amelyeknek testületi szerzője és tárgya azonos. Ez a megoldás azonban — amelyet egy a szovjet és a szlovén szabályzatokra vonatkozó kritikai megjegyzésének tanúsága szerint egyébként a jelentés is elvet² — a testületi kiadványokat gyakorlatilag teljesen indokolatlan módon osztaná két csoportra, és ezzel az anonimák címrendszős felvételének általánosabb szabálya alól egy aránylag szűkkörű, az olvasó és a címleíró szempontjából egyaránt káros kivételt statuálna. Minderről a jelentésben szó sincsen, s így természetesen arról sem, hogy a testületi szerzős főlap alkalmazása elhibázott, mert ellentétben áll a munkaközösség egész tevékenységének nyilvánvaló vezérelvével, hogy ti. a címleírási szabályoknak minél világosabbaknak és logikusabbaknak, s ezért minél egyszerűbbeknek kell lenniük.

Egy másik példáját annak, hogy a jelentés magáévá tesz elfogadott téves nézeteket és ezekből a nézetekből folyó elhibázott megoldásokat, ott találjuk, ahol vizsgálat nélkül elfogadja azt a franciák által újra életrekelített konstrukciót, amely szerint a közigazgatási és a kormánysszervek kiadványait az illető ország, állam, territórium stb. neve alá helyező megoldás egyszerűen a testületi szerző nevét címfejjé tevő generális szabály egyik alkalmazási formája, lévén az illető ország, állam stb. az a testület, amely szervének kiadványaiért tulajdonképpen felelős.³ Ez az érvelés, ill. a megoldás, amelyet ez az érvelés legalizálni szeretne, nyilván homlokegyenest ellenkezik először a tényekkel (még sohasem láttunk olyan kiadványt, amelyért „Franciaország” lett volna felelős, amelyet „Franciaország” adott volna közre); másodszor a címleírás területén a formális szempontot megillető döntő szereppel, amely semmiképpen, de főleg gyakorlati szempontokból nem engedi meg, hogy egy kételemű címfejet (amilyen például a *France, Conseil économique*) azonosnak minősítsünk, egy sorban említsünk egy egyeleművel (pl. *Bank of England*), amint ezt a francia szabvány és munkabizottságunk jelentése teszi; végül pedig magának e jelentésnek egy másik érdemi javaslatával is, amely szerint a külön funkcióval és saját, megkülönböztető névvel rendelkező testületeket akkor is saját nevük alatt kell felvenni, ha alá vannak rendelve egy másik testületnek.

Mindezt a munkabizottságnak fel kellett volna ismernie, ha kiindulópontja nem az lett volna, hogy a szabályzatok többségének, ill. a közvéleménynek föltétlenül alá kell vetnie magát, s hogy az elterjedt megoldások belső helyességének vizsgálata nem tartozik feladatkörébe. A magunk részéről ezt az álláspontot alapvetően elhibázottnak tartjuk: a nemzetközi egységesítés, ha sikerül, teljesen új helyzetet teremt, amelyet semmiképpen sem lenne szabad tradicionális ballasztal megterhelni. Ha már egységesítünk,

² Uo. 227. l.

³ NF Z 44—060. *Les catalogues alphabétiques d'auteurs et d'anonymes. Choix des vedettes : collectivités-auteurs.* Octobre 1955. Paris. 1956, AFNOR. 18 l.

akkor nyilván elsősorban azt kell kérdeznünk, hogy melyik a legtökéletesebb megoldás, s nem azt, hogy melyik a legelterjedtebb — hiszen elég példánk van arra, hogy nagyon elterjedt megoldások nagyon célszerűtlenek is.

A jelentésnek a területi szerzősége vonatkozó konkrét javaslatairól összefoglalóan csak annyit, hogy ezek az amerikai gyakorlat néhány vadhajtását lenyesegetik ugyan, de a francia szabvány álláspontján nem jutnak túl, s így persze még mindig sok következetlenséget és logikátlanságot, számos zavaros és gyakorlatilag indokolhatatlan rendelkezést tartalmaznak.

A javaslatoknak az anonimák rendszavát illető része kevesebb ellentmondást hív ki, ami annak köszönhető, hogy ezen a vonalon a nemzetközi gyakorlat kevesebb, ill. elvileg kevésbé jelentős hibákkal terhelt. De azért a meglevő gyakorlathoz való ragaszkodás itt is jellemzi a javaslatokat — itt is pontosan igyekeznek átmenteni a régi tradíció nagyobb elterjedtségnek örvendő hibáit. Így elhibázott a cím régies vagy a standardnak nem megfelelő írásmódjának a modernizálása. Ez a rendelkezés nemcsak indokolatlan módon statuál kivételt egy általános szabály alól, ami mindig elítélendő, hanem emellett a katalógus egyöntetűségét is súlyosan veszélyezteti — gondoljunk csak a helyesírási szabályok állandó változására! Nyilvánvaló, hogy az egyedül lehetséges megoldás a melléklapok vagy utaló beiktatása a modern, ill. a standard írásmódnak megfelelő helyen. Elhibázott a címet változtató műveknél az eredeti és a „jobban ismert” későbbi cím alternatív alapulvételének engedélyezése — ez különösen megengedhetetlen akkor, ha nemzetközi egységre való törekvéstről van szó: ami az egyik országban közismert, „jobban ismert”, az a másikban esetleg teljesen ismeretlen. Az sem szerencsés, hogy a fordításokra vonatkozó javaslat — még Eva VERONA javaslatain⁴ is túlmenően — előnyben részesíti a fordítás címe alatti katalógizálást: a fordított cím alatti felvételt mindig kötelezővé teszi, az eredeti cím alattit csak bizonyos esetekben, ill. — ami még logikátlanabb — csak bizonyos könyvtárakban. Egy ilyen rendelkezés egyértelmű lenne a katalógus második feladatának — ugyanazon mű különböző verziói egy rendszó alatti összegyűjtésének — elejtésével.

Másrésről azonban a munkabizottság kompromisszumra törekvése egy nagyon egészséges javaslatot is produkált, amely kétségtelenül nagymértékben megkönnyítheti a nemzetközi megegyezés megszületését. Ez a javaslat úgy szól, hogy bizonyos vitás pontokon alternatív megoldás engedélyezendő, olyanformán, hogy a főlap rendszavát illetőleg mindenki szabadon választhat két engedélyezett megoldás közül, a mellőzött megoldás által előírt rendszó alatt azonban ugyancsak mindenkinek melléklapot kell írnia. A munkaközösség jelentése arra nem mutat rá, hogy ez a kettősség természetesen csak a nemzetközi szabályzatban jelentkezhessen, az egyes nemzetközi bibliográfiai vállalkozások által azonban már nem lenne fenntartható. De ha az ilyen vállalkozásoknak határozottan választaniuk kellene is a két lehetőség között — nyilván a többség által elfogadott megoldást téve magukévá —, a másik megoldás alapján dolgozó és kooperáló országoknak a cédulaanyagát ezek a nemzetközi vállalkozások mégis már minden nehézség nélkül használhatnák fel és olvaszthatnák bele saját anyagukba, a fő- és melléklap címfejének egyszerű cseréje útján. A kisebbségi megoldás országai — vagy könyvtárai —

⁴ Vö. VERONA, Eva: *Literary unit versus bibliographical unit*. Libri. 9. 1959. 79—104. l.

viszont ilyenformán nem kényszerülnének saját álláspontjuk és gyakorlatuk feladására, s ennek ellenére nem okozna nekik semmi nehézséget a nemzetközi vállalkozásokban való részvétel, ill. e vállalkozások eredményeinek a felhasználása.

Ez a megoldási forma a rendszó rugalmasságát meghatározott keretek közé szorítja, s ezzel — szöges ellentétben a TOBOLKA—RADFORD—AHLSTEDT-féle javaslattal,⁵ amely a rugalmasságot abszolúttá téve eleve elvágja a nemzetközi egység útját — egy gyakorlatilag kitűnő módszerre mutat rá, amelynek segítségével elvileg minden ellentét áthidalható. Persze ez a módszer az összes résztvevőt megterheli a kettős katalogizálás kötelezettségével, szóval számottevő anyagi áldozattal jár, s ezért magától értetődőleg csak módjával vehető igénybe. Arról például szó sem lehetne, hogy a nemzetközi meg egyezés egy hármas alternatíva elfogadásán alapuljon.

Maga a munkaközösség az említett megoldást két ponton hozza javaslatba: azoknál az egyéni szerző nélküli testületi kiadványoknál, amelyeknek tárgya nem a testületi szerző, ill. ennek működése, szervezete, és azoknál az anonimáknál, amelyeknek szerzője ismert. A két javaslat nem egyenlő értékű: az utóbbi mindkét megoldás hívei számára ugyanazokat az előnyöket biztosítja; az előbbi azonban csak azokat az országokat, ill. könyvtárakat elégíti ki, amelyek a testületi szerzős megoldást választják, míg a címrendszős megoldás felé hajló csoport számára az a tény, hogy a javaslatok szerint a testületi szerzőről szóló testületi kiadványokat az előbbi csoport egyedül csak testületi szerző alatt katalogizálná, vagy értéktelenné teszi a választás jogát, és őt is csatlakozásra kényszeríti, vagy ha erre nem hajlandó, akkor ebben a kérdésben megfosztja a nemzetközi egység minden előnyétől. Az alternatívának tehát erre a csoportra nézve csak akkor volna értéke, ha érvénye szélesebb körre: az összes testületi szerző alatt katalogizálható kiadványokra kiterjedne. Ugyanez áll egyébként munkabizottságunknak itt tárgyalt két javaslatával rokon — főntebb már említett — ama javaslatára is, amely csak azok számára írja elő a kettős katalogizálás kötelezettségét, akik ragaszkodnak az eredeti cím alatt készítendő főlaphoz.

A következő lépést az ügy tető alá hozatalára az IFLA tanácsa tette meg 1957. évi ülésén, amelyen elhatározta egy az egész világ részvételével megrendezendő nemzetközi konferencia összehívását. Az időpontra vonatkozólag csak azt a bizonytalan kívánságot juttatta kifejezésre, hogy ez a lehető leghamarabb történjék meg. A következő évben a washingtoni Council on Library Resources felajánlotta, hogy vállalja egy előkészítő megbeszélés finanszírozását, s ez a megbeszélés létre is jött 1959 júliusában Londonban.

E megbeszélés előkészítésére 15 elaborátum — *Working paper* — készült, amelyeket sokszorosított formában nemcsak a megbeszélés résztvevőinek, hanem más érdeklődőknek is megküldtek.⁶ Ezen között az elaborátumok között az első kettő a legfontosabb: SICKMANN javaslata a majdani nemzetközi konferencián megvitatandó kérdéseket illetőleg, és WRIGHT és LUBETZKY tömör összefoglalása, amely a szerzőknek az ideális címleírási szabályzat alapvető szabályaira vonatkozó elképzeléseit vázolja fel. Ez a két elaborátum sem tekinthető azonban hivatalos anyagnak, hiszen egyes pontokon ellentmondanak egymásnak; így pl. a leíró katalógus feladatainak, funkcióinak kérdését

⁵ Vö. AHLSTEDT, Walter: *Unit cataloguing*. Libri. 1. 1950/51. 113—170. 1.

⁶ *Working papers, IFLA International Cataloguing Conference, Preliminary meeting*. 1—15. no. (sokszorosítva).

SICKMANN a konferencia által megvitatandó témák közé sorolja, LUBETZKYék viszont eldöntöttnek tekintik. A többi elaborátum között van három olyan, amely többé-kevésbé átfogó javaslatokat tartalmaz a nemzetközi konferencián megvitatandó témákat illetően — benyújtóik S. R. RANGANATHAN, a Belga Levéltárosok, Könyvtárosok és Muzeológusok Szövetsége és L. R. MONTEIRO DA CUNHA, aki egy körkérdés alapján a latin-amerikai, elsősorban a brazíliai könyvtárosok álláspontját és kívánságait tolmácsolja. Hat elaborátum a rendszőmegválasztás egy-egy fontosabb fejezetének, konkrét problémakörének a vizsgálatával, kettő a konferencia szervezési kérdéseivel foglalkozik, kettőnek a témája viszont meglehetősen kívül esik a szőnyegen levő témakörön: R. EDELMANN egy zsidó tárgyú központi betűrendes és tárgyszó-katalógus tervét veti fel, a Japán Könyvtáros-Szövetség pedig a japáni címléírás és katalóguskészítés néhány találmányra kiragadott problémáját ismerteti. — Az alábbiakban az elaborátumok érdekesebb vonásait ismertetjük.

SICKMANN javaslata szerint a konferencia tárgysorozatának a következő 4 pontból kellene állnia: a leíró katalógus célja és funkciói, a munkaközösség javaslatainak megvizsgálása, az egyéni szerző problematikája és a sorozatos kiadványok katalogizálása.

WRIGHT és LUBETZKY elaborátumának címe: *A katalogizálási szabályzat megszerkesztésének elvei*, — tartalma: a leíró katalógus feladatainak leszögezését és az alapvető konkrét szabályokat illető javaslattétel. Ami a feladatokat illeti, ezek másodikát — ugyanazon szerző összes műveinek és ugyanazon mű összes kiadásainak és fordításainak egy rendsző alatti egyesítését — éppúgy feltétel és megszorítás nélkül fogadják el, mint az elsőt, a keresett meghatározott könyvnek a szerző neve, ill. a cím alapján megtalálhatóvá tételét. A szabályokat illető javaslataikról megjegyeznők, hogy a formális eredeti cím nélküli anonimák (anonim klasszikusok) felvételére vonatkozó javaslataik nem elég élesen körvonalazottak; hogy nem is érintik a szerzős és anonim, valamint az egyéni és a testületi szerzős művek közötti határvonal kérdését; hogy bizonytalan azoknak a régi szerzőknek az elhatárolása is, akiknél az elfogadott névformának nem a saját névhasználat az alapja; hogy nem helyeselhető annak a szabálynak megszorítás nélküli alkalmazása, hogy a szerző változása esetén a mű címrendsző alá helyezendő. Viszont az eddigi amerikai állásponttal szemben föltétlenül fejlődésnek minősül, hogy a testületi szerzős címfejnek már csak egy formáját ismerik, vagyis az illetékességi terület nevének rendszővá tételét elejtik — föltéve persze, hogy egy ilyen szabály hiánya nem annyit jelent csupán, hogy a szerzők a francia szabvány fent említett hibájába esnek és összetévesztik az illetékességi terület és a testületi szerző nevét. A főbb szabályok e felsorolása nem egészen egy sűrűn gépelt oldalra terjed, a felsorolt hiányok és bizonytalanságok tehát valószínűleg — legalább is részben — rövidítési törekvésre vezethetők vissza. Külön méltánylást igényel az összeállítás, mint a leíró katalógus alapvető szabályainak mesterien ügyes és tömör összefoglalása. Körülbelül így kellene festenie a leíró katalógus ama tájékoztatójának, amit az országos és szakkönyvtárakban a beiratkozásnál minden új olvasónak a kezébe kellene nyomni.

A 3. számú elaborátum RANGANATHANNAK SICKMANNÉNÁL sokkal részletesebb javaslata a konferencián megvitatandó kérdéseket illetően. Listája erősen elűt az európai—észak-amerikai elképzelésektől, miután az ő *canon of ascertainability*-je lehetőleg a címlap adataira korlátozza a címléírást, és kizárja nemcsak a könyvön kívüli források adatainak, hanem magában a leírt könyv-

ben a prelimináriakon kívül található közléseknek a felhasználását is. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy RANGANATHAN a leíró katalógus második feladatát, ellentétben az európai—észak-amerikai könyvtárosok többségével, nem ismeri el. Ezzel természetesen nagyon leegyszerűsödik számára a címléírás problematikája, s így az általa javasolt programból is számos olyan probléma hiányzik, ami európai kollégáinak rengeteg fejtörést okoz. Másrészt viszont RANGANATHAN számos olyan kisebb jelentőségű tisztán formai kérdést vesz fel napirendi javaslatába, amelyeknek a nemzetközi konferencia programjában való szerepeltetésére más aligha gondolt volna. Logikája is mutat fel — amint azt nála már megszoktuk — számunkra idegen elemeket: milyen címen kell pl. ebben az anyagban a kétféle részletességű főlap párhuzamos alkalmazásának témáját erősen hangsúlyozni, és egyáltalában, csak felvetni is?

Vizsont teljesen igazat kell adnunk RANGANATHANNAK abban, hogy a rendszó megállapításának kérdései között elsőnek említi a szerző definíciójának szükségességét — bár az viszont megint nem egészen érthető, hogy miért említi a szerző mellett éppen a „collaborator”-t és a „sponsor”-t is? Akkor is igaza van, amikor a szerző kiválasztását illetőleg alapvető előírásokat követel két személy, személy és testület, valamint két testület közötti kollízió valamennyi lehetséges esetét illetően — csak itt megint azt a megjegyzésünket nem tudjuk elhallgatni, hogy a szerző és a címrendszó közötti választás határkérdéseiről megfeledeznek. Minden fenntartás nélkül igazat kell viszont adnunk neki abban, hogy a felmerülő kérdéseket két csoportra kell osztani: azokra, amelyeket egy nemzetközi egységes szabályzat teljesen megoldhat és rendezhet, és azokra, amelyek a szerző népének, kulturális csoportjának és nyelvének beható ismeretét feltételezik, amelyeket tehát csak nyelvenként, ill. kulturális csoportonként külön-külön code-okban lehet rendezni, mint pl. a nevek, főleg a személynevek kezelésének kérdéseit.

A belga, valamint a latin-amerikai program-javaslatokra nem kell kitérnünk: egyik sem igyekszik rendszeresen átvizsgálni a szóban forgó területet, hanem megelégszik néhány kiragadott probléma felvetésével — ezek kiválasztásával és a hangsúly elhelyezésével nem egyszer meglepetést okozva az olvasónak.

Az egy-egy konkrét címléírasi problémának szentelt hat elaborátum közül az első F. ASCARELLINEK, a munkaközösség tagjának összehasonlítása a mai legfontosabb szabályzatoknak az összetett és a prefixumos személynevekre vonatkozó rendelkezéseiről. Állásfoglalást ez a dolgozat csak egyet tartalmaz: azt javasolja, hogy minden egyes nyelvre vonatkozólag a megfelelő nemzeti code szabályait kellene elfogadni. Ez a javaslat, szemben LUBETZKY-ékével, megkerüli a Charybdist: fölöslegessé teszi a szerzők nemzetiségének kutatását, és ezzel kiküszöböli a kivándorolt szerzők kellemetlen problémáját, de áldozatul esik a Scyllának: szükségessé teszi a név nyelvi hovatartozásának tisztázását.

A következő dolgozat Pavel KALANÉ, aki ugyancsak tagja volt a munkaközösségnek. Témája a szerzői névváltozások kérdése. Ő is összehasonlító áttekintést ad 17 mai szabályzat idevágó intézkedéseiről, javaslataiban azonban ezek hibáitól, tévedéseitől nem tud szabadulni, sőt még rendszerezési kísérletei sem sikerültek. Milyen kedvesen ismerős pl. az a javaslata, hogy a következetesen használt álnevet kell rendszóul választani, ha ismertebb az eredeti névnél! Igen kevés logika van abban, hogy az álnév egyaránt elejtendő akkor is, ha közismert, de a szerző nem következetesen használta, és az ellen-

kező konstelláció esetében is. Ha sem a közismertség, sem a következetes szerzői névhasználat nem olyan lényeges momentum, hogy egyértelműen eldöntse a rendsző megválasztását, akkor nyilván kár a címleíró minden álneves szerzőnél ennek a két momentumnak igen gyakran rendkívül veszélyes kinyomozásával megterhelni. Az olvasó érdeke ezt a megoldást semmiestre sem kívánja — éppen ellenkezőleg!

Benoyendra SENGUPTA az ázsiai neveknek a latin ábécét használó katalógusokban való kezeléséről ír. Amit az indiai nevek összetételéről és egyes tagjainak a fontosságáról mond, az világosan megmutatja, hogy ez a kérdés sehogyan sem szabályozható határozottan és világosan. A rendszőnek alkalmas név-elemet csak az képes kiválasztani, aki az illető nyelvekben, szokásokban és kultúrában teljesen járatos, sőt sokszor egyedül csak az, aki az illető egyedi nevet már ismeri. A szerző ebből a felismerésből a következtetéseket a maga számára, bár nagy szerénységre valló, de az olvasót eléggé megdöbbenítő módon vonja le: bár a címben az ázsiai nevek kezelésének ismertetését ígéri, az indiai nevek 2½ sűrűn gépelt oldalnyi tárgyalása után a szingaléz, a burmai, a maláji, a kínai és a japán neveket összesen 7 sorban intézi el, az arab, héber, perzsa nevekről pedig — többek között — említést sem tesz!

Helmut BRAUNNAK a többszerzős művek kérdését vizsgáló összeállítása valamennyi között a legterjedelmesebb, tabellákkal felszerelt elaborátum, amely azonban sem a módszer, sem a gondolatmenet világos felépítése szempontjából nem nevezhető sikerültnek. Javaslatja az, hogy az egyszerűség és egység érdekében el kellene ejteni a kiemelt szerző és a szerkesztő alatti címleírást, ami után már csak kettős alternatíva maradna: szerző alatti felvétel azoknál a műveknél, amelyeknek minden szerzőjét figyelembe vesszük, vagyis amelyek szerzőinek száma egy bizonyos határon (3 vagy 4) alul marad, és a címszerzős felvétel. A javaslat hibájául kell felróni — egyszerűségének minden eleganciája ellenére —, hogy az anonimák területének maximálisra növelését jelenti, ami pedig kevéssé rokonszenves a katalógushasználó szempontjából. Az is meglepő, hogy szerinte a megalkotandó nemzetközi szabályzatnak kerülnie kell a finom distinkciókat és a speciális rendelkezéseket, s egy bizonyos latitúdót kell biztosítani, amelyen belül a címleíró a nemzeti sajtóságoknak megfelelően járhatson el. A speciális rendelkezéseket nyilván valóban kerülni kell — de a finom distinkciók nélkülözhetetlenek, éppen azért, hogy ne alakulhassanak ki nemzeti sajtóságok, amelyek felborítják a nemzetközi egységet!

A következő elaborátum Paul POINDRONÉ, aki szintén tagja volt a munkaközösségnek; elaborátuma az *Előzetes jelentés a testületi szerzőség néhány kérdéséről* címet viseli. Teljesen az új francia szabvány alapján áll, és pontosan követi ezt mind jó, mind rossz tulajdonságaiban, egészen logikai hibáig. Ennek megfelelően megállapítja, hogy a munkaközösségnek a „territoriális jellegű testületi szerzők”-re vonatkozó, főntebb már említett javaslatja az alkalmazás során nehézséget nem okoz; az alárendeltség momentumát szerinte ügylátszik kellően indokolja a *Bibliothèque Nationale* és a *Great Britain Post Office Savings Bank* címfejek formai különbségét is, és igazolja azt is, hogy címleírási szempontból azonos jellegűnek minősítse ezt a két címfejet. A testületi szerzőség alkalmazása határainak kérdését fel sem veti, stb.

Roger PIERROT a formai és csoport-rendszavak alatt felvett anonimák kérdéseivel foglalkozik, csoport-rendsző alatt az eredeti cím nélküli (ill. nem

ez alatt ismert) anonim klasszikusok standard címét értve, amely e művek különböző címek alatt megjelent kiadásait van hivatva összegyűjteni. A formai rendszó kérdésében a ma uralkodó irányzattal ellentétben pozitívan foglal állást; szerinte éppen a nemzetközi egységesítésnél tehetne ez a rendszófajta jó szolgálatokat, jól elhatárolt kiadványcsoportok szétszóródását akadályozva meg. Erre a válasz: ezek a kiadványcsoportok tartalom vagy műfaj szempontjából tartoznak össze és vannak „jól elhatárolva” — vagyis olyan szempontokból, amelyekhez a leíró katalógusnak semmi köze! PIERROT felveti a liturgikus művek katalogizálásának kérdését, amely szerinte külön tanulmányozást igényel — ez a vélemény a londoni előkészítő konferencia határozataiban is továbbkísért.

A londoni megbeszélés, amelynek előkészítését az itt ismertetett 15 elaborátum, mint láttuk, nem a legmegnyugtatóbb módon látta el, 1959. július 19-e és 25-e között zajlott le.

A megbeszélésre a munkaközösség eredeti 8 tagján kívül 11, jórészt világszerte ismert katalogizálási szakember volt hivatalos (Seymour LUBETZKY, Wyllis E. WRIGHT, Ludwig SICKMANN stb.). Rajtuk kívül még 13 megfigyelő vett részt az üléseken, közöttük az UNESCO könyvtári osztálya részéről MALLER Sándor és a Deutsche Staatsbibliothek részéről Heinrich ROLOFF. Meg kell említenünk, hogy a 19 teljes jogú meghívott között a szocialista világnak csak egyetlen egy képviselője volt (V. VASZILEVSKAJA a Lenin-Könyvtárból), de betegsége miatt ő sem vehetett részt az ülésen, s így a konferencia előkészítése teljesen a szocialista országok részvétele nélkül zajlott le.

A megbeszélés eredményeiről egy 8 oldalas szűkszavú jelentést tettek közzé,⁷ amely kifejezésre juttatja a résztvevők egyhangú meggyőződését, hogy a lehetőség meglehetősen széleskörű megegyezésre megvan, s ezért javasolja egy 10 napos nemzetközi konferencia összehívását 1961 áprilisára vagy szeptemberére. A konferencián lehetőleg sok nemzeti könyvtárosegyesület, nemzetközi könyvtári és bibliográfiai szervezet, nemzeti könyvtár, bibliográfia és központi katalógus, valamint a könyvtárügyet és a bibliográfiai tevékenységet irányító kormány szerv legyen képviselve, természetesen úgy, hogy e képviselők megbízó szerveik nevében beszélhessenek és szavazhassanak. Az előkészítés adminisztratív teendőit egy négytagú szervező bizottságra bízták, amelynek tagjai A. H. CHAPLIN vezetése alatt P. POINDRON, L. SICKMANN és a Szovjetunió kinevezendő képviselője. Az IFLA tanácsát felhívták a konferencia költségeinek előteremtésére, az UNESCO-t pedig megkeresték, hogy párizsi székházát, valamint a szükséges tolmácsgárdát bocsássa térítés ellenében a konferencia rendelkezésére.

A konferencia programját illetőleg a londoni megbeszélés a következő megállapodásokra jutott. A konferencia célja: megegyezés a leíró katalógus rendszavainak a megválasztására és formájára vonatkozó alapvető elveket (értsd: alapvető szabályokat) illetőleg. Ezt a célt a konferencia két tételből kiindulva törekedjék elérni: 1. a katalógus célja: egyrészt megtalálhatóvá tenni a konkrét könyvet szerzőjének magán a könyvön szereplő neve vagy pedig a könyvön megadott cím alatt, másrészt pedig egy helyen egyesíteni ugyanannak a műnek valamennyi kiadását és fordítását, valamint ugyanannak a szerzőnek valamennyi művét, 2. a katalógus minden egyes tételről készült főlapból és szükségszerű melléklapokból és utalásokból tevődik össze.

⁷ *Report, IFLA International Cataloguing Conference, Preliminary meeting, London, July 19th—25th, 1959. Libri. 9. 1959. 3. no.*

Ez a kiindulási alap már meglepő mértékben határozott. Mindenekelőtt kizárja a vitát számos olyan kérdés fölött, ami számunkra ugyan teljesen idegen, de mások számára nem az; pl. a latin-amerikaiak nézete szerint megvizsgálendő, hogy a szerző neve elfogadandó-e a könyv azonosításának lényeges eszközeül. De az ismertetett tételek ezen túlmenően olyan kérdésekben is határozott állásfoglalást tartalmaznak, amelyeket illetőleg még az európai könyvtárosok véleménye is nagyon különböző. Főleg a katalógus második feladatának fenntartás nélküli elismerése jelent — a mi véleményünk szerint komoly vívmányt, az ellentábor szerint azonban nyilván a nemzetközi tárgyalások előkészítésénél kötelező semlegesség flagrns megsértését. Hiszen ezzel eleve el van ejtve RANGANATHAN *canon of ascertainability*-je éppúgy, mint a munkaközösségnek az az eredeti javaslata, amely fordításoknál a fordított címre helyezi a fősúlyt és az eredeti címről csak feltételesen kíván melléklapot. De a katalógus első feladatának a megformulázása is tartalmaz új elemet a szokásos óvatos fogalmazással szemben: magában foglalja azt a kívételt nem ismerő követelést, hogy a könyv adataitól eltérő főfelvétel esetén föltétlenül kell készíteni a könyv adatain felépülő melléklapot is. Azt a kérdést viszont, hogy a főlap rendszavát az irodalmi mű vagy pedig a konkrét könyv alapján kell-e megválasztani, vagyis hogy a katalógus két feladata közül melyiket illeti az elsőség, az ismertetett két tétel már nem dönti el, sőt — az, hogy a második tételt szükségesnek tartották kifejezetten hangsúlyozni, arra utal, hogy a megbeszélés nyitva akarja tartani a munkabizottság javaslataiban megjelölt kiskaput: az alternatív rendszót, a fő- és a melléklap megcserélésének engedményét.

A konferencia tárgysorozatát illetően a jelentés leszögezi, hogy csak azoknak a jelentős kérdéseknek a megvitatására kerülhet sor, amelyeket illetően a különböző katalógizálási szabályzatok között számottevő különbségek állnak fenn. Ezen az alapon a következő problémákat sorolja fel mint megvitatandókat.

A) A főlap funkciója a katalógus két feladatának szemszögéből.

B) A főlap rendszavának a megválasztása: 1. a névtelenül megjelent, de ismert szerzőjű műveknél; 2. a sokszerzős műveknél, különös tekintettel a) a többes szerzőség különböző formáira (társszerzőség, elkülönülő részmunkák, gyűjtemények), és b) arra az esetre, ha a szerzők száma meghalad egy bizonyos számot (pl. hármat).

C) Az egyéni szerzőket illetőleg megvizsgálendő 1. a több nevet használt vagy több néven ismert szerzők esetében a rendszóul választandó név kérdése; 2. a változó nyelvi formákban előforduló neveknek a használandó névforma kérdése; 3. a rendszóul használandó név-elem kérdése, a) az európai eredetű összetett és prefixumos neveknek és b) a nem-európai neveknek.

D) A testületi szerzőséget illetően megvitatandó, 1. hogy helyezzünk-e el katalóguslapokat a testületi szerzők neve alatt, és ha igen, milyen körülmények között; 2. megvitatandó az alárendelt testületek nevének a) önálló címféjként és b) a fölöttes testület neve mellett alcímféjként való használata; és végül 3. a földrajzi nevek rendszóként való használata nem territoriális jellegű testületek (államok, tartományok, városok stb.) esetében.

E) A címrendszavakat illetően megvizsgálendő 1. a címváltoztató anonimák rendszavának és 2. a címváltoztató sorozatok és periodikák rendszavának a kérdése.

F) Bizonyos kiadványfajtákat illetően megvizsgálandó a formai cím-fej, ill. al-címfej használata.

A fenti tematika az európai—észak-amerikai álláspont teljes győzelmét mutatja: a felvetett kérdések kivétel nélkül olyanok, amelyeket mi is vagy vitásnak, vagy problematikusnak, jelenleg nem kielégítően megoldottnak találunk, s emellett meglehetősen ki is meritik az általunk ilyennek érzett kérdések sorát. Az egzotikus problémák, valamint azok a *Working papers* által felvetett témák, amelyeket mi már eldöntöttnek érzünk, kivétel nélkül kimaradtak a listából. Hogy ez a tény nem fogja-e az esetleges megegyezés érvényét leszűkíteni, az európai—észak-amerikai könyvtárakra korlátozni, az csak a konferencián fog eldőlni. Nem vitás azonban, hogy az európai—észak-amerikai könyvtárosok túlnyomó többsége ezzel a tárgysorozattal nagyjában egyszéiben egyet fog érteni, Keleten és Nyugaton egyaránt; s nem vitás az sem, hogy ez a tárgysorozat kielégítőbb és logikusabb felépítésű, mint a SICKMANN által javasolt program.

A tematika tartalmában, tagolásában, de leginkább sikerült szűkre-szabott formájában elég világosan mutatja a WRIGHT—LUBETZKY-féle elabórátum hatását, anélkül persze, hogy magáévá tenné az utóbbi döntéseit. LUBETZKYék feladatuknak megfelelően minden kérdést határozottan eldöntöttek, a javasolt tematika pedig — ugyancsak természetesen — úgyszólván minden felvetett kérdést nyitva hagy. A katalógus feladatain túlmenően még egy ponton előfordul ugyan, hogy már a tematika eldönt egy erősen vitatható kérdést — nem tudni, hogy szándékosan-e vagy csak fogalmazási hiba eredményeképpen. Ez a pont a tematika D/3. pontja, amely implicite azt mondja, hogy a területiális jellegű testületek esetében a földrajzi névnek rendszóként való használata eldöntött kérdés, ha a testületi szerzős rendszót egyáltalában elfogadják.

Jól átgondolt felépítése ellenére a tematika két hiányára is rá kell mutatnunk. Az egyik az egyéni szerzős felvételek elhatárolásának kérdése a címrendszős és a testületi szerzős felvételektől. A másik az egyidejűleg vagy egymásután több nevet használó testületek nevei közötti választás kérdése.

Befejezésül a jelentés közli, hogy a londoni megbeszélés elhatározta 7 kérdés tanulmányozását még a konferencia összeülése előtt, hogy az már e tanulmányok eredményére támaszkodva folytathassa le tárgyalásait. Ezek a kérdések: a könyvtári katalogizálás és az egyéb bibliográfiai munkálatok alapelveinek egymáshoz való viszonya; a terminológia (definíciók kidolgozása); a nem-európai nevek; a transliteráció; az összetett és prefixumos nevek vizsgálata azzal a céllal, hogy minden nagyobb európai nyelv területén egységes gyakorlatban lehessen megállapodni; a liturgiák és más vallásos szövegek problémái; a sorozatos és periodikus kiadványok problémái.

Amint látjuk, ez a lista erősen heterogén jellegű — éppen úgy, mint a *Working papers* sorozata volt. Nyilván erősen belejártzott e lista összeállításába a bizottsági tárgyalások etikettje: egyes javaslatokat, amelyek nem illettek bele a fővonalba — az összehívandó nagy konferencia tárgysorozatába —, udvariasságból ebbe az előzetes programba szorítottak bele. Valóban, e program minden egyes meglepetést okozó tételének (katalogizálási és bibliográfiai elvek viszonya, liturgiák problémái, sorozatok katalogizálása) a gyökerét meg lehet találni a *Working papers* szerzőinek javaslataiban. Ezek a listába fölöslegesen belekerült tételek persze nem okoznak bajt. Viszont úgy érezzük, hogy a listának nemcsak fölös tételei, de hiányai is vannak, s

ezek már súlyosabb hibául róhatók fel: a konferencia előtt elméleti vizsgálat alá kellett volna venni azokat a szempontokat, amelyeket a tételes szabályok konkrét tartalmát illető döntéseknél figyelembe kell venni, sőt nem ártott volna az így kimunkálendő irányelvek empirikus ellenőrzését is megkísérelni. Az összehívandó konferencia komoly megmozdulás, — kívánatos lett volna ezt az eddig egyedülálló alkalmat a címleírás elvi alapjainak nagyon is elhanyagolt felderítésére kihasználni. A munkaközösség 1955-ös javaslatai ebben a vonatkozásban fejlettebb, logikusabb álláspontot képviselnek, mint a londoni megbeszélés határozatai.

Egyebekben azonban ennek a megfordítottját mondhatjuk a két dokumentum egymáshoz való viszonyáról. Nem vitás, hogy az alatt a 6 év alatt, ami a zágrábi határozat óta eltelt, a feladatok és a szempontok észrevehetően tisztázódtak, a hivatalos álláspont komoly fejlődést mutat, s nem vitás az sem, hogy a megegyezés lehetőségének körvonalai, amelyek 6 évvel ezelőtt még teljesen ködbe veszttek, ma már egyre inkább kezdenek kirajzolódni — sőt egyes pontokon már határozott kontúrokká formálódnak.

ÁKOS DOMANOVSKY: BEMERKUNGEN ZU DEN VORBEREITUNGEN DER INTERNATIONALEN KATALOGISIERUNGSKONFERENZ

Der Aufsatz gibt eine kurze Darstellung der Entwicklung, die von der Einsetzung der Arbeitsgemeinschaft für die Untersuchung der Möglichkeiten einer internationalen Koordinierung der Katalogisierungsregeln durch die Zagreber Tagung des Rats der IFLA zur Veröffentlichung des Berichtes der im Juli des vorigen Jahres in London abgehaltenen vorbereitenden Besprechung führte. Hierbei werden vor allem der Bericht und die Vorschläge der genannten Arbeitsgemeinschaft vom November 1955, die das Londoner Treffen vorbereitenden *Working papers*, und schliesslich der Bericht dieses Treffens besprochen.

Für die Arbeitsgemeinschaft war die Möglichkeit, zu befriedigenden Ergebnissen zu gelangen, nicht gegeben, da ihr Auftrag auf eine wenig gelungene Weise beschränkt war. Offenbar war die verfehlte Fragestellung auch daran schuld, dass die Arbeitsgemeinschaft stets nur die Möglichkeiten des Kompromisses untersuchte, ohne jemals danach zu fragen, ob die vorgeschlagenen Kompromisslösungen die praktischsten, die erreichbar besten wären. Das war offenbar verfehlt: soll es endlich wirklich dazu kommen, dass für die ganze Welt einheitliche Regeln geschaffen werden, so haben diese wohl nicht den am weitesten verbreiteten, sondern den nach unserem heutigen Urteil besten Lösungen Weltgeltung zu verschaffen — die beiden fallen bei weitem nicht immer zusammen.

Die Vorbereitung der Londoner Besprechung war nicht viel gründlicher, als die der Verhandlungen der Arbeitsgemeinschaft. Die *Working papers* tragen zur Lösung der Probleme der Titelaufnahme, die den Katalogisierer heute beunruhigen, nicht viel Erhebliches bei. Als eine rühmensewerte Ausnahme ist die Arbeit von W. E. WRIGHT und S. LUBETZKY zu nennen, die einen formell vorzüglichen, knappen Vorschlag für die Hauptbestimmungen des zukünftigen internationalen Regelwerks enthält. Gegen die vom Londoner Treffen geleistete Arbeit ist trotzdem fast nichts Wesentliches mehr einzuwenden — die Teilnehmer haben die Woche, die ihnen zur Verfügung stand, gut benutzt. Das Programm der Konferenz, das sie entworfen haben, ist klar, logisch, eindeutig und widerspiegelt alle Sorgen vor allem der europäischen und nordamerikanischen Katalogbaerbeiter. Dasselbe kann von der dem Schlussbericht angehängten Liste der noch vor der Konferenz zu untersuchenden Probleme leider nicht behauptet werden. Jedenfalls zeigt aber dieser Bericht demjenigen der Arbeitsgemeinschaft gegenüber doch einen wesentlichen Fortschritt: die Meinungen haben sich in den vergangenen 5 Jahren erheblich geklärt, und die Umriss einer möglichen internationalen Verständigung lassen sich stellenweise bereits erkennen.

A tároló könyvtár elvi és gyakorlati kérdései a külföldi szakirodalomban és megvalósításának lehetőségei Magyarországon

A Harvard Egyetem 1915-ben új könyvtárépületet avatott: a Widener Library-t. Az avató ünnepség után az egyetem rektora és a könyvtár vezetője — két jóbarát — szívélyes beszélgetés közepette sétált hazafelé. Egyszerre csak így szólt a könyvtárigazgató: „No, most hozzá kell fognunk az új könyvtárépület megtervezéséhez!” Barátja, a rektor megdöbbenően nézett rá, és csak ennyit mondott: „Veled a könyvtár ügyeiről többé nem fogok beszélni . . .”

Húsz évvel ezután nevezték ki a Harvard Egyetem könyvtárának vezetőjévé Keyes D. METCALFOT, aki ma a tároló könyvtári elmélet egyik legismertebb szakembere. Ebben az időben a Widener Library már szűknek bizonyult, s új épület vált szükségessé. Amikor az egyetem e célra kijelölt különbizottsága jóváhagyta az új épület, a Lamont Library építési terveit, az egyik bizottsági tag ezzel a kérdéssel fordult METCALFHOZ: „Ha ez az új épület tető alá kerül, akkor örökre befejeztük a könyvtárépítkezést, remélem?” „Nem” — hangzott a rideg válasz. „Csak nem gondolja, hogy még lesz újabb épületre szükségük, annak ellenére, hogy ráadásul földalatti raktárakra is költöttünk! És hova kerülne egyáltalán az az új épület?” — kiáltotta méltatlankodva az egyetemi férfiú. „A rektor házát fogjuk lebontani és annak helyére húzzuk fel az újabb könyvtárépületet” — válaszolta METCALF.

Ez a két anekdota egy konferencián hangzott el, azzal a céllal, hogy plasztikus képet adjon a nagy amerikai könyvtárak helyzetéről, amelyet ugyancsak Keyes D. METCALF komoly formában így jellemezett: „. . . a könyvtárak költségei gyorsabban emelkednek, mint az egyetemek egyéb intézményeinek kiadásai, főképpen az új épületek és a fenntartás költségei következtében . . . Ha a könyvtárak továbbra is olyan mértékben növekednek mint eddig, és ha jövedelmünk és költségvetésünk a jövőben is állandó marad — ésszerű kereteken belül —, akkor minden évben el kell küldeni az egyetemről egy vagy több professzort azért, hogy a könyvtárt fenntarthassuk.”¹

Az írásban rögzített tudás tömegének terjedelme pedig egyre beláthatatlanabb lesz. Ugyanakkor a könyvtárosi hivatástudat arra ösztönzi a könyvtárakat, hogy a tudományos irodalom összegyűjtésében és megőrzésében mégis a lehető teljességre törekedjenek, noha az egyre lehetetlenebb.

Már a század első éveiben C. W. ELIOT, a Harvard Egyetem rektora kiszámította, hogy az egyetem könyvtárának állománya 24 év alatt megkétszereződik. Egyes amerikai szakemberek szerint — ma ugyanehhez a megduplázódáshoz mindössze 16 esztendő szükséges. [F. RIDER.] Bár van olyan véle-

¹ METCALF (50)

(A nevek után zárójelben feltüntetett szám hivatkozás az „Irodalom”-ban közölt adatokra.)

mény is, amely — statisztikai adatokra hivatkozva — lassúbbnak tartja az állománynövekedés tempóját: az állomány évi 3%-ának, ill. nagy tudományos könyvtáraknál csak évi 2,5 %-nak.²

A tény azonban az, hogy az állománynövekedés következtében egyre újabb és újabb raktári férőhelyre van szükség, egyre nagyobb apparátus képes csak a betóduló anyaggal megbirkózni, s egyre bonyolultabbá válik az olvasók kiszolgálása is.

Mindez pedig — a növekvő fenntartási költségek mellett — olyan építkezési költségekben is jelentkezik, amelyeket a könyvtárak fenntartó szervei egyre kevésbé tudnak biztosítani.

E probléma-lánc megoldására számos javaslattevő jelentkezett a szakirodalomban. A ma ismert és elfogadott módszerek az alábbi kategóriák körül csoportosíthatók: 1. „tömör” raktározás; 2. a ritkán keresett kiadványok mikroredukciója, és az eredeti kiadványok ezzel párhuzamos selejtezése; 3. állományapasztás: a ritkán keresett kiadványok „kigyomlálása” (weeding out); 4. több könyvtár kooperációja a ritkán keresett kiadványok közös tárolására és szerzeményezésére.

Ezek a módszerek a szakirodalomban hol egymagukban is kielégítő, hol pedig kombináltan alkalmazható megoldásokként szerepelnek. Tanulmányunk csak az utolsóként említett kategóriával kíván foglalkozni: a tároló könyvtár elvi és gyakorlati kérdéseivel, valamint annak magyarországi megvalósítása lehetőségeivel.

I.

A tároló könyvtár elvi és gyakorlati kérdései a külföldi szakirodalomban

Több könyvtár kooperációja a ritkán keresett kiadványok szerzeményezésében és tárolásában az általában „deposit library” vagy „storage library”-ként ismert intézmény: a „tároló könyvtár”. Ez az intézmény a legkülönbözőbb funkciókat vállalhatja, lényege azonban bármilyen szervezeti forma mellett azonos: egyes könyvtárak ritkán keresett kiadványanyagát tárolja és kezeli — esetleg gyarapítja — kisebb költséggel, mint ahogy ez az anyaintézményen belül lehetséges volna.

Ez a — ma még kísérleti jellegű — intézmény gyakorlati megvalósulásának rövid évei alatt az alábbi fejlődési fokozatokon ment át:³

1. Egy egyedi könyvtár *kisegítő raktára* (storage library, Aushilfsmagazin), amelyben egyetlen könyvtár — akár véglegesen, akár csak egy újabb épület felépüléséig — nagyobb helykihasználást és olcsóbb fenntartást biztosító módszerekkel őrzi állományának inkurrens részét.

2. Több könyvtár egyesült erővel létrehozott és fenntartott *letéti könyvtára* (deposit library), amelyben mindegyik tagkönyvtár egy-egy raktári részt tetszése szerinti módon használ fel, egyéni elbírálása alapján letétbe helyezni kívánt állomány-csoportjainak raktározására.

3. Több azonos típusú és érdeklődési körű könyvtár egyesült erővel létrehozott és fenntartott *központi tároló könyvtára* (inter-library center), amelynek raktárában a tagkönyvtárak elsősorban bizonyos elvek alapján

² METCALF (52)

³ Igyekeztünk az elnevezések magyar megfelelőinek megválasztásánál is a tároló könyvtárak egyes típusainak funkcióiból kiindulni.

kijelölt, ritkán keresett kiadványcsoportokat helyeznek el, s amely az így létrejött állomány adta lehetőségekkel élve bizonyos központi funkciókat is ellát (pl. ismétlődések kiiktatása, központilag sokszorosított katalógus a tároló könyvtár állományáról, bizonyos letétbe helyezett kiadványcsoportok központi gyarapítása stb.).

4. Több különböző típusú és érdeklődési körű, de egy földrajzi körzetbe tartozó könyvtár egyesült erővel létrehozott és fenntartott *regionális könyvtárközi központja* (regional library), amelynek a ritkán keresett kiadványcsoportok tárolása csak egyik funkciója. Emellett azonban számos más kooperációs területen lát el olyan funkciókat, amelyek központilag gazdaságosabban oldhatók meg (gyűjtőkör-elhatárolás, felelősség vállalása senki által nem gondozott tudományos területekért stb.).

A tároló könyvtár elmélete és a gyakorlatban megvalósult formái egyetlen felismerésből indulnak ki: a könyvtárak állományából a gazdaságosabb üzemeltetés érdekében a kevésbé használt irodalmat le lehet és le kell választani.

C. W. ELIOT harvardi rektor mondta ki először a század legelején: „Kétséges, hogy böles dolog-e az egyetem számára milliós tételekben tárolni könyveket akkor, amikor a tárolt állománynak csak kis hányada használható ténylegesen. Most, amikor a közlekedés és a szállítás az ország minden részén olcsóvá és biztonságossá vált, igen könnyen lehetséges, hogy az országnak csak három vagy négy pontján fognak nagy mennyiségű dokumentumot összegyűjteni és hozzáférhetően tárolni, míg a könyvtárak többsége megelégszik azzal, hogy csak olyan könyveket tartson, amelyeket állandóan használnak. Az „állandó” szót természetesen igen liberálisan értelmezve”.⁴

ELIOTnak ez a megállapítása a Harvard Egyetem könyvtárának 1900/01. évi statisztikájából indult ki, amelyből nyilvánvalóvá vált, hogy az állománynak több mint 80%-át egész évben nem használták. (367 000 kötetes állományra mindössze 63 673 kölcsönzés esett). Eliot és a könyvtár akkori vezetője, William Coolidge LANE, ez adatokból azt a következtetést vonták le, hogy a könyvtárak állományának zöme csak a használat lehetőségét rejti, tényleges használat nélkül. Ebből kiindulva azután a nem használt könyveket „holt” anyagnak tekintették és kijelentették, hogy amennyiben kiemelik a könyvtár raktárából és hozzáférhető módon, kisebb költséggel másutt kezelik, senkit nem ér károsodás. A könyvtár fölösleges teherétől szabadul meg, aminek mindössze az az ára, hogy ha a kutató éppen ezt az anyagot kérné, egy kis késedelem árán kapja kézhez. Nézeteik, amelyeket a XX. század első évtizedében több alkalommal is kifejtettek, lelkes helyeslőkre és heves ellenzőkre találtak. F. MILKAU pl. az ellenzők táborába tartozott, s a tároló könyvtár helyett a méret szerinti raktározás következetes keresztülvitelét ajánlotta.⁵ A pártolók ezzel szemben tovább fejlesztették a Harvard-i elgondolást: helytörténeti dokumentumok körzeti gyűjtőhelyének javasolták az ELIOT-féle tároló könyvtárt, amely nemcsak a ritkán keresett, hanem a csupán helyi vonatkozású anyag tekintetében is egy körzet könyvtárainak bázisa lehetne.⁶

Ezek a viták az 1920-as években ismét előtérbe kerültek. Ekkor kér néhány amerikai könyvtár első ízben engedélyt közös tároló raktár létesítésére

⁴ ELIOT, C. W. 1900/01. évi beszámolója. SEYFFERT idézi (65).

⁵ MILKAU, F.: *Paul Hinneberg — Die Kultur der Gegenwart*. Bd. 1. 1906. 624. l.; Zentralbl. f. Bibl. Wesen 23. 1906. 162. l.

⁶ HILL (36)

(anélkül, hogy a közös raktár megvalósulna), s ekkor cikkezik F. KOSSMANN a „Bibliothekleiven”-ben egy hollandiai „központi könyvraktár”, egy letéti típusú passzív intézmény időszerűségéről.⁷

Az 1930-as évek körül Németországban vitáznak a tároló könyvtár lehetőségeiről és szükségességéről. Az amerikai terveket bizonyos mértékig félreértve, két alapvetően ellentétes javaslatról esik itt szó: F. JUNKE a „holt anyag” leválasztását és „segédraktár”-ba való félretételét ajánlja a német könyvtárak válságos helyzetének megoldására; míg mások egy össz-birodalmi központi tároló könyvtár gigantikus terveit fejtegetik. Mindkét javaslat feledésbe merül: a német könyvtárak problémáit ez idő tájt csak új épületek oldhatják meg.⁸

A tároló könyvtár gyakorlati megvalósulása az 1940-es évek elején az Egyesült Államokban kezdődik. Az első, több könyvtár által létrehozott letéti könyvtár, a *New England Deposit Library* 1942-ben nyitotta meg kapuit Bostonban, ezt követte két tároló könyvtár. Az egyik a chicagói *Midwest Inter-Library Center*, amelynek megalakítását 1948-ban határozták el, és 1951-ben kezdte meg működését. Ugyancsak 1951-ben nyílt meg a másik, a *Hampshire Inter-Library Center* South-Hadleyben. Az áttekintés megkönynyítésére külön táblázatban összefoglalva mutatjuk be e három intézmény (a központi tároló könyvtár tulajdonképpeni gyakorlati formái) jellemzőbb adatait és fontosabb célkitűzéseit.

Tervbe vették egy negyedik központi tároló könyvtár, a *Northeastern Regional Library* létesítését is, de még nem valósulhatott meg, mert tervének gyakorlati és elvi kérdésein az amerikai könyvtárosok két csoportja már tíz év óta vitázik anélkül, hogy közös nevezőre tudtak volna jutni.

Az egyik csoport, a *New England-i* könyvtárosok, élükön K. D. METCALF-fal, passzív jellegű intézményt kívánnak létrehozni, egy olyan tároló könyvtárat, amely a tagkönyvtárak ritkán keresett állományát raktározza, mint a bostoni NEDL, megtoldva ezt a valószínűleg nagyszámú átfedés kiküszöbölésével. Nem kíván ezzel szemben — legalább is egyelőre — sem katalógizálást, sem központi szerzeményezést. A passzív jelleget aláhúzza elhelyezési javaslatuk is: vidéken legyen a tároló könyvtár, ahol biztosítva van a kis olvasóforgalom.

A *New York-i* nagykönyvtárak csoportja, élükön C. WHITE-tal, a *Columbia Egyetem* könyvtárigazgatójával, ellentétes álláspont mellett kardoskodik. A *Northeastern Regional Library*-nek szerintük aktív intézménynek kell lennie, amely nemcsak tárolja a ritkán keresett könyveket, hanem központilag katalógizálja is, központi szerzeményezést is folytat, s számos egyéb olyan funkciót is ellát, amelyeket egy központi szerv gazdaságosabban tud intézni, mint az egyedi könyvtárak. A tároló könyvtár tervezett elhelyezése is kidomborítja aktivitási igényüket: forgalmas, városi központban, megfelelő olvasószolgálati segédeszközökkel végeznék munkáját.

A tároló könyvtári fejlődés különböző útjain a *Northeastern Regional Library* megalapítása körüli vita fontos csomópontnak látszik: itt kívánják eldönteni azt a kérdést, hogy a tároló könyvtár a meglévő könyvtári szervezetnek passzív függvénye legyen-e, vagy pedig olyan aktív része, amely organikus kiegészítése a jelenlegi szervezetnek.⁹

⁷ Idézi WOLK (78).

⁸ SEYFFERT (65).

⁹ METCALF (50) és WHITE (73).

Még két próbálkozást kell itt említenünk, noha egyik sem tároló könyvtár a szó szorosán vett értelmében. Az egyik egy intézmény: a *Southeastern Inter-Library Research Facility* (SIRF), hat déli állambeli egyetemi könyvtár összefogásából alakult központi hivatal. Ez a hivatal arra szolgál, hogy a résztvevő egyetemi könyvtárakat úgy szervezze meg, hogy egyetlen nagy tudományos könyvtárrá egészítsék ki egymást. Mindegyikben legyen meg az egyetemi oktatáshoz szükséges állomány, de ezen felül mindegyik vállaljon felelősséget a tudományok valamely területéért olyan szinten és teljességgel, hogy az igényes tudományos kutatók szükségleteit is biztosítsa. Emellett a koordinálás mellett feladata lenne még a körzet tudományos forrásainak (pl. periodika anyag stb.) feltárása, felvilágosító szolgálat a körzet könyvtárai részére, a körzet szerzeményezésének folyamatos összehangolása és egy központi tároló könyvtárra vonatkozó javaslat kidolgozása a jövő számára. (A jelenben ugyanis nem látják szükségesnek egy tároló könyvtár létrehozatalát, mert „ennek a körzetnek a könyvtárai még nem olyan nagyok, mint azok, amelyek a MILC-et létrehozták, amellett csak nemrég indultak erőteljesebb növekedésnek, és így nem gyűjtöttek még össze nagy anyagot olyan jellegű kiadványokból, mint amelyek a chicagói tároló könyvtár létrejöttét szükségessé tették.”)¹⁰

A másik említésre érdemes próbálkozás egy egyedi könyvtár, a Yale Egyetem Könyvtára előrelátását dicséri. Itt úgy készülnek egy jövőbeni központi tároló könyvtárban való részvételre, ill. állományuk bizonyos meghatározott keretek között tartására, hogy több éves programot dolgoztak ki, amelynek keretében megfelelő szakértőkkel:

1. Az állományból kiemelik, kiiktatják és megsemmisítik — igen szigorú határon belül — az olyan anyagot, amelynek nincs tudományos értéke.

2. Bizonyos — ugyancsak szigorú szempontok alapján megválogatott anyagot mikroredukciós módszerekkel reprodukálnak, s az eredetét megsemmisítik.

3. Felállítanak egy ún. W-raktárrészt, ahova tömör raktározással, méret szerint, új szerzemények esetében egyszerűbb feldolgozással, régi szerzeményeknél az állomány polcról polcra menő vizsgálata és a helyrajzi katalógusban való megjelölése után helyezik el azt a ritkán keresett anyagot, amelynek kutatók számára esetleg lehet értéke, s amelyet egy tároló könyvtár létrejöttkor rögtön letétbe kívánnak helyezni.¹¹

Az európai próbálkozások közel sem olyan tanulságosak és sokrétűek, mint az amerikaiak. Ez nem az amerikai könyvtárosok új iránti alkati érdeklődésével magyarázható,¹² hanem az európai helyzet gyökeresen különböző voltával. Európában két háború s az azt követő gazdasági nehézségek járultak hozzá ahhoz, hogy a legtöbb könyvtár állományát csupán bizonyos stabil — vagy éppen csökkenő — keretek közt tudja tartani. Európában a szakirodalom szerint nem fenyeget a 25 vagy éppen 16 évenkénti állomány-megduplázódás veszélye, itt a növekedés sokkal lassúbb. Másrészt az elpusztult vagy elavult, vagy éppen nem könyvtári célra épült könyvtári épületeken nem segít egy tároló könyvtár, csak korszerű könyvtáráépület. Végül, de nem utolsósorban: számos olyan könyvtárszervezeti intézkedés történt a különböző európai államokban, amely az Amerikában a központi tároló könyvtáron belül

¹⁰ HARWELL (34).

¹¹ OTTEMILLER—FIELD—ASH (59).

¹² Amint azt DOWNS teszi (10).

intézményesített együttműködést központi tároló könyvtár nélkül valósítja meg. Ilyen pl. a gyűjtőköri elhatárolás (Angliában, Németországban), a könyvtárhálózatok rendszere (a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban), központi katalógusok stb.

Ezzel magyarázható, hogy Európában elsősorban az egyedi könyvtárak mellett működő kiegészítő raktárak dominálnak (British Museum, Bibliothèque Nationale stb.), legfeljebb egy olyasfajta „megfejeléssel”, mint Finnországban, ahol a Helsinki Egyetemi Könyvtár két letéti könyvtárából az egyik (egy 14 km polc-férőhellyel rendelkező épületen) kb. 25 helsinki könyvtár és intézmény osztozik.¹³

Aktívabb tároló könyvtári megoldások még csak javaslatok formájában ismeretesek. Ilyen Angliában az University of London könyvtárainak tervbe vett közös raktára, vagy FILON javaslata a meglévő regionális könyvtárhálózatok részére létesítendő tároló könyvtárakra vonatkozóan, amelyeket nemcsak a közös könyvmegőrzés, hanem a közös könyvbeszerzés eszközeként is javasol, természetesen csak ritkán keresett anyagra vonatkoztatva. Hozzáteszi azonban, hogy „az a gondolat, hogy hozzájáruljanak olyan könyvek megvételéhez, amelyek nem saját könyvtárunk exkluzív tulajdonát képezik; hogy támogassák egy olyan könyvtár létesítését és fenntartását, amely egy könyvtár-csoport közös tulajdona, egyelőre irtózáttal tölti el hazánk legtöbb könyvtárosát”.¹⁴

Németországban és Hollandiában is csak javaslatokról tudunk, megvalósult tároló könyvtárakról azonban nem. Hans SEYFFERT nagy tanulmányban¹⁵ bizonyítja a német könyvtárosoknak egy tároló könyvtár gazdaságosságát, és az egyszerű csoportos kiemelésből a bonyolult szelektálás felé haladó, letéti politikán alapuló központi tároló könyvtárakat javasol. Szükségesnek azonban csak akkor ítéli, amikor két vagy három egy körzetbe tartozó nagykönyvtárnál egyszerre lép fel helyszűke, mert ekkor egy közös raktár építése látszik a legolcsóbb megoldásnak. Ez esetben viszont központi katalógussal és duplumkiiktatással egybekötött, aktív típusú központi tároló könyvtárakat javasol. A holland J. WOLK-nak a *Könyvtári Figyelőben* is megjelent érdekes cikke¹⁶ inkább csak a tároló könyvtár melletti vagy elleni érveket veti fel, de nem kötelezi le magát sem az aktív, sem a passzív tároló könyvtártípus mellett. Mindössze arra a következtetésre jut, hogy valamilyen tároló könyvtárra szükség van Hollandiában.

A legérdekesebbek kétségkívül a szovjet vélemények lennének, miután a Szovjetunió az az európai ország, ahol sok a nagy állománnyal rendelkező könyvtár, és ahol a pénzügyi lehetőségek is legjobban kedveznek az állományfejlesztésnek. A szovjet szakirodalomban azonban a tároló könyvtár problematikájával csak közvetett, egy a tároló könyvtárral ellentétes út keresésének formájában találkozunk. Erre utalnak a szakirodalomban azok a cikkek és tájékoztatások, amelyek a könyvtárak inkurrens anyagának felhasználását szorgalmazzák.

Ez az álláspont tükröződik N. TOMAHIN javaslatában¹⁷, aki köztársaságokként központi csereállomány felállítását sürgeti egy-egy erre kijelölt könyv-

¹³ VALLINKOSKI (71).

¹⁴ FILON (29).

¹⁵ SEYFFERT (65).

¹⁶ WOLK (78).

¹⁷ TOMAHIN (68).

tár mellett. Ide adnák le a könyvtárak fölőspéldányaikat, az így összegyűlt anyagot katalógusban tárnák fel és igénylés esetén innen küldenék szét az igénylő könyvtáraknak.

Hasonló álláspontot tükröz a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1959. évi, könyvtárügyekkel foglalkozó határozata is¹⁸, amely arra buzdítja a szovjet könyvtárosokat, hogy „... tegyék meg a szükséges intézkedéseket az elavult kiadványok selejtezésére; szervezzék meg a nem használt duplumok és profilba nem tartozó irodalom szétosztását a megfelelő könyvtárak között...” Nyilvánvalónak látszik egy olyan, egyébként szervesen a szovjet könyvtárpolitika irányvonalába illeszkedő törekvés, amely nem kíván inkurrens nagy könyvállományokat összehozni központi tároló könyvtárak révén, hanem a szovjet könyvtárak sokszínű és sokféle érdeklődésű hálózatára támaszkodva, meg akarja találni az inkurrens kiadványok számára azt a könyvtárat, ahol a „holt” anyag „élő”-vé válik.

A továbbiakban a tároló könyvtárak vizsgálatánál a szakirodalomban feltűnő véleményeket és azokat a problémákat kívánjuk összegezni, amelyekkel kapcsolatosan egyöntetű álláspont még nem alakult ki.

A tároló könyvtárak által nyújtott előnyök

a) *A könyvtárak szempontjából:*

1. Lépést tudnak tartani a tudományos dokumentumok egyre növekvő áradatával anélkül, hogy csupán a raktári férőhely kibővítésére új könyvtár-épületet kellene biztosítaniok.

2. Részesülnek a könyvtárközi együttműködés olyan előnyeiből, mint pl. a gyarapítás koordinálása s ezzel a fölösleges átfedések elkerülése, több könyvtár együttes állományának feltárása stb.

3. Minimálisra csökkenthetik fenntartási költségeiket, mert

a szerzeményezés koordinációja a beszerzésre szánt keret jobb felhasználását teszi lehetővé;

a feldolgozás az új beszerzések egy jelentős hányadánál lényegesen egyszerűbb lesz¹⁹ (DOHERTY említi, hogy a Harvard Egyetem Könyvtára, amely évi gyarapodásának több mint 20 százalékát helyezi azonnal letétbe, 25 százalékkal tudta csökkenteni feldolgozó osztályának létszámát);²⁰

a kötetési költségek csökkennek, mert a letéti anyagot nem szükséges köttetni;

csökkennek *a raktározási költségek*, mert a könyvtárban a raktári férőhely kurrens anyaggal telítődik, s így a raktáros munkája racionálisabb lesz; míg a tároló könyvtár fenntartási költségei (világítás, takarítás, személyzet) a kisebb igénybevétel, a tömör raktározás stb. következtében minimálisak.

b) *Az olvasó szempontjából* is vannak a tároló könyvtárnak előnyei:

1. A letétbe helyezett ritkán keresett anyag ugyanis — kiiktatás esetén — nemcsak a raktárt, hanem a katalógust is fölösleges tehertől szabadítja meg. Így a katalógusban könnyebb a tájékozódás és kisebb annak az esélye,

¹⁸ A szovjet könyvtárügy helyzete és megjavításának módjai. A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának határozata. *Partijmaja Žsizn'*. 1959. 20. sz., 25—29. l. [Az OSZK 2160. sz. fordítása.]

¹⁹ HASKINS (35).

²⁰ DOHERTY (8).

hogy — pusztán a cím alapján — elavult, számára értéktelen művet kérjen ki az olvasó.

2. A szerzeményezés központi koordinálása, a fölösleges ismétlődésekre fordított összegek jobb felhasználásával, több mű megvételét teszi lehetővé.

3. Bizonyos speciális gyűjteményeknek a tároló könyvtárban való kialakítása esetén, egy-egy ritkán keresett kiadványhoz a kutató könnyebben hozzájuthat, mint korábban, amikor azt az ország összes könyvtárában keresni kellett.

Összegezve az előnyöket: a tároló könyvtár módot ad a könyvtári erőforrások ésszerűbb és gazdaságosabb felhasználására.

A tároló könyvtár — hátrányai

a) A könyvtárak szempontjából:

1. A könyvtárak felettes hatóságai a tároló könyvtár létrehozására és fenntartására fordított jelentős összeget figyelembe véve, arra a következtetésre juthatnak, hogy ezek után egy könyvtárnak sincs szüksége korszerű, új épületekre, ill. hogy a központi könyvbeszerzésre való hivatkozással csökkenthetik a tagintézmények gyarapodásra fordítható költségvetési keretét.

2. Gyakori az a könyvtárosi felfogás, hogy egy könyvtár tekintélye és vonzóereje az állomány nagyságával egyenes arányban növekszik. Éppen ezért minden állománycsökkentést veszélyesnek tartanak, s egy központi tároló könyvtár kialakításában, ill. annak központi könyvbeszerzésében rivalizálást látnak.

3. Minden könyvtár külön egyéniség, amelyet egy központi tároló könyvtár minden tagra egyformán vonatkozó szabályai különbözőképpen érintenek. Ez a negatívum mutatkozik meg pl. a MILC gyakorlatában, ahol 15 tagkönyvtár közös vételi óhaja hiúsulhat meg azon, hogy tizenhatodik tagtársuk saját állománya számára elengedhetetlennek tartja a vételre kijelölt művet.

4. A letétbe helyezés rendkívül bonyolult problémákat vet fel. Így pl. a tulajdonjog kérdését — ez áll a közös beszerzésekre is —, de főképpen a letétre kijelölés és az állományból való kiiktatás kérdéseit. Elhangzott pl. olyan vélemény is, hogy egy-egy letétbe helyezett könyvtári egység kiválasztásának és az állományból való kiiktatásának költségei megegyeznek egy új szerzemény feldolgozási költségével.²¹

5. Sok kritika éri a tároló könyvtárakat (különösen a MILC-et) a magas fenntartási költségek — tagdíjak — miatt. Egyrészt az a vélemény, hogy a magas tagdíjat fizető nagykönyvtárak kevesebbet profitálnak, mint az alacsony tagdíjat fizető kisebbek (a MILC-ben a tagdíjak évi 1329 dollártól 9100 dollárig terjednek). Másrészt kifogásolják, hogy a magas fenntartási költségeket nem indokolja a rendkívül csekély igénybevétel. Noha elismerik, hogy egy tároló könyvtár forgalma szükségszerűen csak rendkívül alacsony lehet, mégis sokallják az egy-egy forgalmazott egységre eső közel 40 dolláros költséget.²²

A bírálók vagy úgy látják, hogy kurrensebb anyagnak is kellene szerepelnie a tároló könyvtár állományában — amit azonban egy könyvtár sem ad

²¹ ROGERS (63).

²² DOWNS (10).

le szívesen — vagy azt hangsúlyozzák, hogy pl. a MILC létrehozatalára fordított 1 000 000 és fenntartására fordított további évi 85 000 dollár bőségesen fedezné egy mikroredukciós-program végrehajtását. Ezt annál nyomatékosabban hangsúlyozhatják, mert a tároló könyvtár állományának rossz minőségű papírra nyomott része előbb-utóbb mikroreprodukcióna szorul.

b) *Az olvasó ellenvetéseinek* lényege, hogy gyorsan akarja megkapni a kért anyagot és helyben, megszokott könyvtárában. „Van egy pont, amelyben ők (a mi kutatóink) meglepően egyetértenek — úgy látszik mindegyiknek az a — laikus számára néha érthetetlennek tűnő — kívánsága, hogy kutatási anyaguk hozzáférhető legyen, mégpedig nem New Yorkban, sem Californiában, hanem közvetlenül az orruk előtt, ott, ahol éppen dolgoznak”²³

Összefoglalásul helyén valónak látszik a MILC egyik bírálójának, N. S. Dix-nek szavait idézni annak hangsúlyozására, hogy a tároló könyvtár még csak kísérleti intézmény, mert erényei és hiányosságai egyaránt ebből következnek: „Még túl korai volna a Midwest Inter-Library Center hatékonyságáról véleményt mondani, akár a körzet tudományos forrásmunka-állományának kibővítésére, akár a belső tartalékok feltárására vonatkozzék ez . . . A MILC, mint úttörő próbálkozás az együttműködés terén, alapos tanulmányozást igényel.”²⁴

Vitás kérdések

A tároló könyvtárak úttörő munkája során számos alapvető kérdésre még nem sikerült a leghelyesebb választ megtalálni.

1. Az első és a legfontosabb a *funkciók kérdése*. Van a könyvtárosoknak egy olyan tábora, amely a passzív megoldást támogatja. Véleményük szerint a tároló könyvtárnak egy feladata van: a nagytömegű, keveset használt anyag raktározása és esetleg az ismétlődések kiküszöbölése. A másik tábor viszont az aktív típusú tároló könyvtár mellett szavaz, amely nemcsak tárol, de közös célokat szolgáló feladatokat is vállal.

2. A funkciók kérdéséhez szorosan kapcsolódik a *tagkönyvtárak jellegének* problémája. Azonos típusú könyvtárak egyesülése a különböző aktív funkciók eredményes megvalósítását segíti elő, míg a különböző érdeklődési körű könyvtárak egyesülése inkább teljesen passzív berraktározásra vezethet. Ami pedig az állomány terjedelmét illeti, az érvek többsége a nagykönyvtárak egyesülése mellett szól, mert a nagy állományokban több esélye van a gyakori átfedésnek, és így a duplumok kiküszöbölése is racionálisabb.

3. Az *épület és annak elhelyezése* ugyancsak szoros kapcsolatban van a funkciók problémájával. Az aktív jellegű tároló könyvtár hívei a nagyvárosi központi elhelyezést javasolják (egy nagy könyvtárhoz csatolva, vagy annak közelében), mert így látják biztosítottnak a tároló könyvtár megfelelő közlekedési és szállítási lehetőségeit, valamint a megfelelő bibliográfiai apparátus közelségét. A passzív típusú tároló könyvtár helyeslői ezzel szemben vidéki elhelyezést kívánnak, ahol eleve kizárt a nagy olvasóforgalom, olcsók a telekárak, jó a klíma és nem fenyeget a nagy könyvtárhoz való tartozással járó féltékenykedés.

²³ RIDER (61).

²⁴ DIX (6).

4. *A letétbe helyezett anyag kiválasztásának és kiiktatásának módja*, ill. csoportos letétbe helyezésre alkalmas anyag kategóriái is vitatottak.

A kiválasztás és kiiktatás eddig alkalmazott módszerei az alábbiakban foglalhatók össze:

a) Bizonyos zárt raktári egységek átemelése a tároló könyvtárba (pl. terjedelmes sorozatok, együtt raktározott szakcsoportok stb.).

b) Egyes szakcsoportok együttes vagy zömmel való átemelése a használat gyakoriságának indexe (a használat gyakoriságának száma bizonyos időszakban, a szakcsoport kötettségére vonatkoztatva) alapján, természetesen olyan könyvtárakban, amelyek szakok szerint raktároznak.

c) Egyedi könyvek kiemelése vagy egyedi használati statisztika, vagy polcról-polcra haladó szakértői válogatás alapján.

d) Bizonyos új szerzemények eleve elkülönített raktározása egy későbbi — tároló könyvtárba való — átemelés szempontjából.

Az a) és b) esetekben a lelőhely nyilvántartása csak csoportos átvezetést igényel, a c) esetben egyedi átvezetést, legalább is a betűrendes katalógus főlapjain, míg a d) esetben már a feldolgozáskor megjelölik a letéti anyagot.

Ami a letétbe helyezésre kerülő anyag kategóriáit illeti, azok általában:

a) hivatalos kiadványok, hivatalos közlönyök, parlamenti tudósítások; b) sorozati kiadványok — periodikák is —, ha elavultak vagy kevésbé keresettek; c) tankönyvek, segédkönyvek; d) kollégiumok, egyetemek, iskolák igazgatási kiadványai; e) disszertációk, szabadalmi leírások, árjegyzékek; f) inkurrens hírlapok; g) szépirodalom: elavult ifjúsági irodalom, másodrendű régebbi szerzők, idegen nyelvű fordítások.

Felmerült az a kérdés is, hogy köteles-e a tároló könyvtár válogatás nélkül minden leadott anyagot átvenni, vagy csupán olyant, amely megérdemli a ráfordított feldolgozási és fenntartási költségeket.

5. Komoly, a tagkönyvtárak féltékenységének felkeltésére alkalmas problémaként jelentkezett annak a kérdése, hogy *mit szerzeményezzen önállóan a tároló könyvtár?* Az általános vélemény az, hogy speciális gyűjtemények kialakításánál, gyarapításnál nem rivalizálhat a tároló könyvtár egyetlen tagkönyvtárral sem. Ugyancsak vitás kérdés az olyan cserkapcsolatok átvétele, amelyek inkurrens anyagot szállítanak a könyvtárakba.

6. *A tároló könyvtár katalógusának sokszorosítása* is problematikus kérdés. Ez a nagy költséggel járó feladat csak abban az esetben látszik racionálisnak, ha a letéti állomány kiegészíti és nem megismétli a tagkönyvtárak állományát.

7. Megválaszolatlan még egyrészt az a kérdés, hogy *egy vagy több példányt ajánlatos-e megtartani* a letétbe helyezett és amúgy is inkurrens kiadványokból, másrészt az, hogy a könyvkereskedelmi szempontból *értéktelen, kiküszöbölt duplumoknak hol lehet felvevőhelyet találni?*

Összefoglalásként az átvizsgált szakirodalom alapján a következőkben összegezhetjük a tároló könyvtárról alkotott helyzetképet:

1. Az Amerikai Egyesült Államokban, ahol sok a nagy állománnyal és jelentős anyagi eszközökkel rendelkező, tehát gyorsan gyarapodó könyvtár; viszont hiányzik a központi, hivatalos koordináció az egyes könyvtári területeken — nagy az érdeklődés a tároló könyvtár nyújtotta kooperációs és koordinációs lehetőségek iránt.

2. Európában általában a tároló könyvtár önmagában — új könyvtári épületek nélkül — nem segítene a könyvtárakon. Emellett a legtöbb európai

országban a könyvtárak bizonyos funkcióit központilag amúgy is koordinálják. A tároló könyvtár tehát itt inkább csak egy jövőbeni lehetőség, s így az iránta való érdeklődés egyelőre csak előrelátó javaslatok formájában nyilvánul meg.

3. A Szovjetunióban egy, a tároló könyvtári megoldástól eltérő állásponttal és kialakuló gyakorlattal találkozunk. Itt a könyvtárak ritkán vagy egyáltalán nem használt anyagát nem tároló könyvtárakba kívánják összehozni, hanem rendszeres szétosztás révén azok felhasználását szorgalmazzák.

4. Végső összegezésben a tároló könyvtár egyelőre még csak kísérleti intézmény, amely az útkeresés időszakát éli. Előnyei és hátrányai nem ellenzik, hanem igénylik a vele való foglalkozást.

II.

A tároló könyvtár és megvalósításának lehetőségei Magyarországon

Tanulmányunkban elengedhetőnek tartottuk a tároló könyvtár magyarországi előzményeinek részletező vizsgálatát. A raktári férőhelyek elégtelensége, a férőhelykérdés megoldásának sürgetése, szórványos próbálkozások azok megoldására állandóan ismétlődő jelenségek a magyar könyvtárügy történetében. Inkább az érdekessége, mint a kérdésünkkel való összefüggésbehozás szándékával említjük meg II. JÓZSEF császárnak korát meghaladó, szinte „modern” könyvtári elgondolásokat tartalmazó rendeletét,²⁵ amelynek a raktári férőhelyekkel és az állományapasztással kapcsolatos vonatkozásai is vannak.

A tényleges előzményekből két olyan könyvtári szerv jelentkezését tartjuk szükségesnek megemlíteni, amelyek funkcióikban (duplum- és főléspéldányok tárolása) már a tároló könyvtár gondolatának csíráit hordozták.

Az első, nem véletlenül, mint konkrét könyvtárügyi intézkedés a Tanácsköztársaság idejére esik. Részben a könyvtárak duplumanyagának központi tárolására és célszerűbb elosztására, részben a közkönyvtárak könyv- és egyéb könyvtári szükségleteinek központositott ellátására 1919 májusában hozták létre a „Közkönyvtárak Gyűjtő és Elosztó Telep”-ét. Itt gyűjtötték össze az állami tulajdonba vett könyveket is. Ez a telep lett volna „a megalakítandó Magyar Könyvtárügyi Intézet könyvrezervoárja és központi ellátó szerve”. A Tanácsköztársaság alig néhány hónap alatt kibontakozott kultúrpolitikájának kezdeményeit és eredményeit, köztük könyvtárpolitikájának elvi tartalmát, szándékát, félbemaradt alkotásait, „ezeket a csupa erő gondolat-hajtásokat” a proletárhatalom katonai veresége nem tudta eltemetni. Időtálló gondolatai, tervei és programja ma is élő források.²⁶

²⁵ Ez az 1785-ből származó rendelkezés az egyetemi és líceumi könyvtárak számára a főléspéldányok leválasztását, értékesítését és az így befolyt összegből új, keresett kiadványok beszerzését írja elő, igen érdekes megokolással: „Allein so sehr von einer Seite alles nützliche aufgenommen werden kann, eben so sehr soll von der anderen Seite alles entfernt werden, was diesem Endzwecke nicht zusagt. In eine Bibliothek, die ihren ganzen Werth auf Brauchbarkeit und Anwendung gründet, kann nicht alles hineingestellt werden, was immer zu irgendeiner Zeit gedruckt worden, oder was bloß Phantasie und gelehrten Luxus zur Schau trägt . . .” Id. GÁRDONYI Albert: *A magyar könyvtárpolitika kezdetei*. Magy. Könyvszle. 1940. 134—146. l.

²⁶ *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Forrásgyűjtemény. Közzéteszi, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta KÓHALMI Béla. Bp. 1960.

Az elsőhöz hasonlóan, részben azonos szükségletek kielégítésére és azonos célkitűzések megvalósításaként alakult meg 1952-ben az Országos Széchényi Könyvtár mai Könyvelosztója is. Ez a szerv az Országos Könyvtári Központ 1949 óta működött Fölőpéldányelosztója munkájának folytatója és továbbfejlesztője: végzi az államosított könyvtári anyag, a könyvtárak duplum- és fölőpéldányainak feldolgozását és szétosztását, valamint a könyvtári szükségletekre igénybe nem vett könyvtári anyag tárolását.

A szó igazi értelmében vett tároló könyvtár gondolatának első jelentkezése hazánkban az 1956-os évre esik. A *Magyar Könyvszemlé*ben Csűry István a raktári férőhelykérdés megoldásaként mint az ismert módszerek közül a legelőnyösebbet ajánlotta és vetette fel megvalósításának szükségességét.²⁷

Cikke és javaslatai a közvetlenül következő ellenforradalom miatt és az azutáni, más, fontosabb kérdéseket előtérbe állító években — a hozzászólásra hivatalból felkért BORSA Gedeon cikkén²⁸ kívül — visszhang nélkül maradtak.

A tároló könyvtár megvalósításának most már magyarországi szükségességét és lehetőségeit vizsgálva — megelégedve az előzmények e rövid előrebocsátásával —, a tároló könyvtár kérdésének általános helyzetképéből és a szakirodalomból leszűrt összezésünkéből kívánunk kiindulni.

A külföldi helyzethez hasonlóan Magyarországon is állandóan visszatérő és egyre sürgetőbbé váló kérdést jelentenek könyvtáraink raktározási problémái.²⁹ E problémáinknak megoldását két körülmény teszi egyre sürgetőbbé: 1. Könyvtáraink közül alig egy-kettő rendelkezik korszerű, jelentősebb mértékben fejleszthető raktárépülettel. 2. Hazánk felszabadulása után a mindinkább kibontakozó kultúrforradalom egyre növekvő igényt támaszt a könyvtárakkal szemben és ezzel párhuzamosan évről évre emelkedik a könyv- és folyóirattermés. Raktári szükségleteink tehát ebből, valamint a HОRTHY-rendszerből átvett, az európai színvonaltól messze elmaradt könyvtári örökségből következőleg, az általános európai helyzethez viszonyítva nagyobbak és sürgetőbbek.

Azonos azonban helyzetünk abban, hogy a tároló könyvtár mint a raktári férőhelykérdés megoldásának egyik útja önmagában nálunk sem lehetne elégséges. A Csűry István által a nagy tudományos könyvtárakról vázolt helyzetkép és megoldás ma is helytálló.³⁰ Ebből következően az egyes könyvtárak fejlesztése, az azokkal kapcsolatos könyvtári építkezési program megvalósítása egy tároló könyvtár létesítése esetén is alapvető feladat marad.

Van azonban egy olyan különbség is ebben az összehasonlításban, amit azért kell hangsúlyoznunk, mert a nyugat-európai államokkal ellentétben ez

²⁷ Csűry (4).

²⁸ BORSA (2).

²⁹ Szemléltetésére csak a legfontosabbakból idézünk: „A könyvraktározás kérdése az OSZK jelenlegi és jövőbeni elhelyezésének talán legnagyobb problémája. A jelenlegi helyzet egyenesen kétségbeesztő; a könyvtár rendelkezésére álló raktári helyiségek elégtelensége és alkalmatlansága miatt a könyvanyag jelentékeny része az állandó rongálódás veszélyének van kitéve. S ez az anyag e mellett kulturális szempontból jelenleg csak holt tőke . . .” Sebastyén Géza—Farkas László: *Új Nemzeti Könyvtárunk a Várban*. Magy. Könyvszle. 1960. 2. sz. — „E fejtegetések támpontjául szolgáló tizenkét nagy könyvtár közül korszerű és jelentősebb mértékben fejleszthető raktárépülettel mindössze három rendelkezik, de a meglévő polcférőhely ezeknél is alig néhány esztendei gyarapodás befogadására alkalmas. Néhány könyvtár működését pedig a súlyos helyhiány már most is [1955] csaknem teljesen megbénítja”. Csűry (4), 15. l.

³⁰ Csűry (4), 15—17. l.

ad lehetőséget arra, hogy egy tároló könyvtár szükségességéről ma Magyarországon ne csak beszéljünk, de meg is valósíthassuk.

SEYFFERT a storage-library megvalósításának lehetőségeit vizsgáló említett tanulmányában Nyugat-Németországra vonatkoztatva a következőket állapította meg: „Megvalósítása stabilabb gazdasági és politikai körülményeket és jobban helyrehozott könyvtári szervezetet tételez fel”.³¹ Ezzel szemben a szocializmust építő társadalom által adott lehetőségeink merőben mások. CSÚRY István említett tanulmányában ezt így összegezi: „Ami ott (ti. a kapitalista államokban) kényszermegoldás volt, szocialista könyvtári hálózatunk keretében a tervszerűség és a fejlődés egyik lényeges, pozitív mozzanata lehet”.³² És ami a döntő, szocialista társadalmunk biztosítja is ezt a lehetőséget.

Az, hogy a szakirodalom tanúsága szerint a tároló könyvtár egyelőre még csak kísérleti intézmény, amely az útkeresés időszakát éli — önként értendően —, nem jelentheti azt, hogy élve lehetőségeinkkel, ne keressük nemcsak elméletileg, de a gyakorlatban is a tároló könyvtár hazai alkalmazásának legmegfelelőbb formáját. E tanulmány időszerűségét is az adja meg, hogy perspektívában megteremtődött egy tároló könyvtár megvalósításának lehetősége hazánkban.

Ezt a lehetőséget — eltérően a tároló könyvtárak létrejöttének külföldi útjától — nem a raktári férőhelyhiánnyal küzdő nagy könyvtárak egészének vagy azok egy részének kezdeményezése és összefogása, hanem objektive és szubjektive is más tényezők teremtették meg.

Tárgyi tényezőként az, hogy az Országos Széchényi Könyvtár részére pártunk és kormányunk egy új könyvtárépület megépítését határozta el. Ennek a könyvtárépületnek 50 évi szükségletre tervezett raktártömbjei egy—másfél évtizedre lehetőséget adnak országos szükségletek kielégítésére is. Így született meg az az elhatározás a Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztályának egyetértésével, hogy az Országos Széchényi Könyvtár új épületében adjon módot egy tároló könyvtár megvalósítására.

Az Országos Széchényi Könyvtár új épületénél a műszaki tervezés részére összeállított programban a könyvraktári területigényt — 50 év gyarapodásának tekintetbe vételével — 23 880 négyzetméterben állapították meg.³³ A tároló könyvtár megvalósításához a lehetőséget tehát objektive ez adja meg, noha önként értendően ez a megvalósítandó tároló könyvtárnak nem lehet a végleges elhelyezése.

A megvalósítandó tároló könyvtárnak ezt az elhelyezési ideiglenességét — úgy gondoljuk, helyes lenne a tároló könyvtár formai és tartalmi felépítésénél is érvényesíteni. Arra gondolunk, hogy a megvalósítandó tároló könyvtár ebben az OSZK által nyújtott ideiglenes elhelyezésében külön költségkihatás nélküli kísérlet lehetne egy, a hazai könyvtári adottságoknak legjobban megfelelő tároló könyvtári típus kialakítására. Jellegét és funkcióit menetközben kellene kialakítani a tényleges szükségleteknek megfelelően, és végleges formáját, tartalmát csak akkor rögzíteni, amikor azt már a gyakorlat igazolta.

Ezeknek előrebocsátása után a következőkben a tároló könyvtár megvalósításának konkrét formáit kívánjuk megvizsgálni az OSZK új épülete által

³¹ SEYFFERT (65).

³² CSÚRY (4), 20. és 26. l.

³³ SEBESTYÉN—FARKAS, i. m. 110. l.

biztosított keretben azzal a céllal, hogy tanulmányunk alapjául szolgálhasson a magyar könyvtárostársadalom és az érdekelt könyvtárak véleménynyilvánításának.³⁴

III.

A tároló könyvtár megvalósításának tervezete

Elegendőnek tartjuk a tároló könyvtár kiépítésének vázlatos megrajzolását. Az áttekinthetőség biztosítására a kiépítés ütemeit, az azokat jelentő időszakok feladatait csak jelöljük. Úgy gondoljuk, hogy az azokkal kapcsolatos részletek megvitatása későbbi feladat. Egyelőre az irányt kívánjuk tisztázni; a „hogyan” kérdése utána és attól függően következik.

Az OSZK új épülete által biztosított raktár önmagában még nem tároló könyvtár (sem nevében, sem működésében), csak lehetőség szervezetének, állományának, funkcióinak kialakítására, ami folyamatosan történne.

A megvalósítandó tároló könyvtár néhány alapvető kérdését azonban főbb vonásokban már előjáróban tisztázni lehet és kell. Ezek a következők:

a) A megvalósítandó tároló könyvtárnak szocialista társadalmunk követelményeiből következően az egész magyar könyvtárügyet szolgáló központi intézménnyé kell válnia. Ez azonban teljes mértékben csak egy későbbi időszakban következhetne be. Szolgáltatásait részben minden könyvtár, rendeltetésénél fogva azonban elsősorban a nagy tudományos könyvtárak élvezik.

b) Miután az OSZK Könyvelosztója (amely jelenleg az államosított könyvanyag és a könyvtárak által folyamatosan beszolgáltatott duplum- és fölöspéldányok feldolgozását és szétosztását végzi) adva van és munkájánál, szervezeténél fogva a tároló könyvtár kialakításával kapcsolatos előkészítő munkák elvégzésére alkalmas — a megvalósítandó tároló könyvtár nemcsak elhelyezését, hanem szervezetét és költségvetését illetően is az Országos Széchényi Könyvtárhoz tartoznék.

c) Jellegét illetően nem elégedhetne meg anyagának egyszerű tárolásával és a szükséges kölcsönzések lebonyolításával. Funkciói azonban (duplumok kiküszöbölése és értékesítése, speciális gyűjtemények kialakítása, mindezeknek feltárása és kölcsönzése) csak folyamatosan és a tényleges szükségleteknek megfelelően alakíthatók ki.

d) Állománya nyilvánvalóan az ún. „kevésbé használt irodalom”. Ezt a külföldi szakirodalom kétségtelenné teszi, hiszen a tároló könyvtár gondolatának és megvalósításának alapja éppen a kevésbé használt irodalom elkülönítésének lehetősége.³⁵ Az elkülönítendő „kevésbé használt irodalom” konkrét meghatározása azonban későbbi feladat, amit a gyakorlatban kell tisztázni.

e) A tároló könyvtár kiépítése két azonos fontosságú úton történne. Ennek megfelelően állományát részben az egyes könyvtárak letétjei, részben az OSZK Könyvelosztója által átengedett könyvek és folyóiratok képezik. Ez utóbbi jelentené a tároló könyvtár „induló állományát”. A letétek használata (kölcsönzése) a leadó könyvtárak kérésére azok útján; az OSZK Könyv-

³⁴ Tanulmányunk készítése során köszönettel használtuk fel könyvtárunk egys. vezető munkatársainak (BORSA Gedeon, HÁMORI Béla, LÁZÁR Péter, PAJKOSSY Györgye, TOMBOR Tibor) észrevételeit és javaslatait.

³⁵ „Minden esetben az ún. kevésbé használt irodalomnál lehet a kiutat megtalálni. Ez úgy látszik a 19. század végének a felfedezése.” — SEYFFERT (65).

elosztó anyagának használata az OSZK könyvtárközi kölcsönzése útján történék.

f) A tároló könyvtár kialakításában, az időpontok által meghatározottan is, három időszak megkülönböztetése látszanék célszerűnek.

Az első időszak a tároló könyvtár előkészítésének ideje. Ez az időszak az OSZK új épületébe való beköltözés időpontjáig tart, az OSZK Könyvelosztójának szervezeti keretei között.

A második időszak a tároló könyvtár alapjainak lerakása: szervezetének, állományának és funkcióinak kialakítása. Kiépítése fokozatosan történik. Ez lehetőséget adna a menetközbeni módosításokra és a magyar könyvtárügy adottságainak legjobban megfelelő tároló könyvtári formának a gyakorlatban való megvalósítására. Időtartama: az OSZK új épületének beköltözésétől számítva azon időpontig, amikor a tároló könyvtár részére ideiglenesen átengedett raktári részekre már magának az OSZK-nak van szüksége. Szervezeti szempontból a leendő tároló könyvtár helyén az Országos Könyvraktár és az OSZK Könyvelosztója működne.

A harmadik időszak a már kialakult tároló könyvtár önálló működésének időszaka. Ez a tároló könyvtár látná el mind az Országos Könyvraktár, mind a Könyvelosztó feladatait.

A továbbiakban a tároló könyvtár kiépítésének egyes időszakait, az azokban végrehajtandó feladatok szempontjából kívánjuk részletezni.

Első időszak. Ebben az időszakban három feladatot kell elvégezni.

1. A könyvtárak letéti igényeinek felmérése és a letétekkel kapcsolatos egyes kérdések tisztázása. 2. E felmérés alapján az előzetes tervek kidolgozása, a jóváhagyott tervek alapján a főhatósági rendeletek és utasítások kiadásának előkészítése. 3. Súlyponti feladat az OSZK Könyvelosztójának az új feladatokra való állítása (előkészítése) kell legyen.

Második időszak. A tároló könyvtár kiépítésének ebben az időszakában a tároló könyvtár szervezete, állománya, funkciói két ütemben alakulnának ki. Az első ütemben az átvett letéti és könyvelosztói anyag tárolását és kölcsönzését kell biztosítani. Mindkét anyag azonos fontossággal bír. A második ütemben a fő feladat egy egységes állomány kialakítása és az ebből adódó funkciók meghatározása.

A fentieknek megfelelően az OSZK által átengedendő raktárrész területének (2500 négyzetméter, amely a szokásos vasállványok alkalmazásával 500—625 000, tömör raktározás esetén 1 125—1 250 000 kötet elhelyezésére elegendő)³⁶ felén az egyes könyvtárak letéteinek elhelyezésére, az OSZK Könyvelosztó kezelésében egy „országos könyvraktár” lenne létesítendő, amely a beköltözés első pillanatától kezdve lehetőséget biztosítana a helyhiánnyal küzdő nagy tudományos könyvtáraknak arra, hogy állományuk egy részét itt helyezhessék el anélkül, hogy az hozzáférhetlenné válnék számukra. (Az „Országos Könyvraktár” elnevezés a tároló könyvtár helyettesítésére szolgálna ebben az időszakban, miután mellette a duplum- és fölös-példányok cseréjének ellátására az OSZK Könyvelosztó továbbra is fennmaradna.)

Az „Országos Könyvraktár” az egyes könyvtárak letéteinek tárolását és forgalmazását végezné.

³⁶ SEBESTYÉN—FARKAS, i. m. 110. l.

Elgondolásaink szerint a tároló könyvtár kiépítésének ebben a szakaszában minden kötöttség nélkül kellene helyet biztosítani a nagy tudományos könyvtárak anyagának. Ennek célja kettős lenne: *a)* Átsegíteni a helyhiánnyal küszködő könyvtárakat azon az időszakon, amikor népgazdaságunk helyzete még nem teszi lehetővé számukra egy új könyvtáráépület építését, vagy a már meglevő bővítését. *b)* Közvetett úton, gyakorlatilag megmutatni (és a nevelő tendenciánál fogva ez a fontosabb), hogy előnyösebb lehet számukra az állományukban levő kevésbé használt irodalomnak egy központi helyen való tárolása, amely szükségleteiket ugyanúgy kielégíti, de más könyvtárak bekapcsolásával az anyag felhasználásának magasabb foka érhető el.

A letétek átvételénél csak egy kérdés lenne meggondolandó, és ez az egyes könyvtárakban a kedvezőbb jövő reményében tárolt ömlesztett könyvanyag kérdése, amelynek feldolgozására tapasztalat szerint az esetek többségében sem most, sem a jövőben nem lesz a könyvtáraknak lehetőségük. Ha ugyanis a létesítendő Országos Könyvraktár ömlesztett anyagot is átvenne tárolásra, az addig is felhasználhatatlanul heverő könyvek ilyen állapotát tartósítaná. Ehelyett célravezetőbbnek látszik ezeknek duplum- és fülőpéldányként az OSZK Könyvelosztónak való átadása annak idején, amely az átadó könyvtárnak az igénylésre elsőbbséget biztosíthatna.

Minden más megkötés ugyanis csak tovább súlyosbitaná a leadó könyvtárak helyzetét, amelyeknek saját anyagukból adódóan is nem kis számban merülnek fel nehézségeik.

A letétek átvétele és kezelése a külföldi gyakorlatban már bevált, a bostoni NEDL-nél alkalmazott szabályoknak megfelelően történhetnék. 1. Minden könyvtár azt adja le állományából letétképpen, amit akar. 2. A leadó könyvtár tulajdon, illetve rendelkezési jogát megőrzi. 3. A leadott anyag elhelyezése a leadó könyvtár helyrajzi számrendjében történik. (Lényegében ebben az időszakban a megvalósítandó tároló könyvtár helyén álló Országos Könyvraktár az egyes könyvtárak központosított kiegészítő raktára.) Az Országos Könyvraktár a nála letétben elhelyezett anyagot csak helyrajzilag (helyrajzi számjegyzék is elegendő) tartja nyilván. Az egyes könyvtárak anyaga egymástól el van különítve. Így a leadó könyvtár részére elegendő kihelyezett anyagának a betűrendes katalógusban való ideiglenes bejelölése. Amennyiben állományának egy zárt egységét adja le, még ez is felesleges. 5. A letétben elhelyezett anyag kölcsönzését a leadó könyvtár rendelkezései alapján (akár a leadó könyvtár útján, akár közvetlenül) az Országos Könyvraktár végzi. A kölcsönzésre való kiemelések és a kért könyveknek Budapesten a leadó könyvraktárakhoz való visszajuttatása 1 motorkerékpáros küldönc napi kétszeri kiküldésével órák alatt megvalósítható.

E letéti állomány, valamint a Könyvelosztó anyagából kialakított „induló állomány” jellege szabná meg azokat a funkciókat, amelyeket a tároló könyvtár vállalna, s amelyeket e második időszak végén már a gyakorlat próbájának is alá kellene vetni.³⁷ Ilyen funkciók lehetnének az ismétlődések kiküszöbölése, bizonyos speciális gyűjtemények kialakítása, a feltárt állományrészeknek az ország könyvtáraival való megismertetése akár leíró jegyzékek,

³⁷ Mindezekhez azonban ez időszak alatt a könyvtáraknak el kell dönteniök, hogy letéti anyaguk mely csoportjainál kívánják tulajdonjogukat fenntartani, ill. milyen letéti anyaguknál engedélyezik a duplumok kiküszöböléséhez szükséges állományösszeolvasztást.

akár sokszorosított katalógus formájában stb. Döntő szempont lenne bármely feladat vállalása esetén, hogy az ne az aktív könyvtárak feladataival párhuzamos munka legyen, valamint hogy a vállalt szolgáltatások értéke racionálissá tegye a rájuk fordított munkát és költséget.

Harmadik időszak. Ebben az időszakban az OSZK szervezetében működő Országos Könyvraktár és Könyvelosztó megszűnik és helyébe a már kiépült tároló könyvtár lép. Méretét, szervezetét, funkcióit a második időszakban gyakorlatilag felmért, ill. kipróbált szükségletek és tapasztalatok szabnák meg. Elhelyezése is ezeknek megfelelő lenne.

Két szolgáltatása azonban eleve elengedhetetlennek látszik:

1. a könyvtárak leadott fölőpéldányainak feldolgozása és szétosztása;
2. ideiglenes letétek számára raktári férőhely biztosítása olyan könyvtárak esetében, ahol egy új könyvtárepület elkészüléséig átmeneti férőhelyhiány mutatkozik.

IV.

A tároló könyvtár és a Könyvelosztó közötti kapcsolatok kérdése

A tároló könyvtár megvalósításának tervezetében az OSZK Könyvelosztójának helyét és szerepét csak jelöltük. Célszerűbbnek látszott, ha szerepével és feladataival külön foglalkozunk.

Szerepével kapcsolatban a tároló könyvtár leendő szervezetének szempontjából és a Könyvelosztó állományát illetően az alapfontosságú kérdések önként adódnak.

Szervezeti szempontból a kérdés az, hogy mi lehetne a szerepe az OSZK Könyvelosztójának a tároló könyvtár létrehozásában; állományi szempontból pedig (és ez jóval nehezebb kérdés) alkalmas-e a Könyvelosztó anyaga arra, hogy a leendő tároló könyvtár állományának alapjává tegyük?

Mielőtt e kérdéseket tisztáznánk, a Könyvelosztó anyagának mennyiségére és milyenségére vonatkozóan néhány adatot kell előrebocsátanunk: Ezek a következők:

1. Az államosítások alkalmával a mai OSZK Könyvelosztó jogelődői (Országos Könyvtári Központ, Népkönyvtári Központ) által átvett és az idők folyamán más forrásokból is kiegészült könyvtári anyagnak (amelynek feldolgozása és szétosztása 1952-ben indult meg) még jelentős részei vannak a Könyvelosztó raktáraiban.³⁸

2. Külön csoportot képeznek a Könyvelosztó anyagán belül a könyvtárak közötti szétosztás után visszamaradt, ún. „könyvalap”-ba tartozó többpéldányok.³⁹ Az 1956. évi könyvtárügyi törvény értelmében ezek a későbbi könyvtári igények kielégítésén túl „a könyvtárközi kölcsönzés előmozdítását” hivatottak szolgálni.⁴⁰ Csűrý említett tanulmányában amellet foglalt állást,

³⁸ 1958. okt. 15-i állománykimutatás szerint 1381,8 m³ (köbméterből átszámítottan kb. 1 000 000 kötet könyv és periodika, valamint kb. 1 600 000 db periodika szórvány-szám).

³⁹ 1958. máj. 14-i kimutatás alapján ezeknek példányszáma becslés szerint kb. 135 000 kötetet tett ki.

⁴⁰ A könyvtárügy szabályozásáról szóló 1956. évi 5. sz. tvr. végrehajtását elrendelő 1018/1956/III. 9. MT határozat 18. pontjának 3. bekezdése szerint: „Az OSZK könyvtári hatósági feladata a kötelespéldány szolgáltatásáról szóló rendelkezésekkel

hogy ezeket a megvalósítandó tároló könyvtárnak [Csűrnyél: letéti központ] kell kezelésre átadni.⁴¹

3. A Könyvelosztó kezelésében levő anyag milyenségét tartalmi szempontból vizsgálva a helyzet a következő:

a) Általában ismert tény az, hogy a Könyvelosztó feldolgozó munkája során állományából a könyvtárak részére elsősorban alkalmas anyagcsoportokat dolgozta fel és osztotta szét. Ebből következőleg a még feldolgozatlan anyagban a tartalmilag elavult vagy egyéb okokból ritkán használt anyag százalékos aránya nagy.

b) Ha a Könyvelosztó anyagában levő, ennek az ún. kevéssé (ritkán) használt irodalom mennyiségének hozzávetőleges lemérésére elfogadjuk a külföldi tároló könyvtárak gyakorlatából a ritkán használt anyag meghatározására vonatkozó megállapításokat (hogy a könyv- és folyóiratanyag milyen kategóriáit számítják ide), akkor a Könyvelosztó 1958. okt. 15-i állománykimutatásában szereplő anyagnak hozzávetőlegesen 54 százaléka (hung. anyagnál 58 százalék, idegen anyagnál 52 százalék) tartozik e kategóriába.⁴² Figyelmen kívül hagyott itt a Könyvelosztó által kezelt, ún. könyvalap állományát, amely nagyobb részében ide tartozik.

Mindezeknek szem előtt tartásával a felvetett kérdésekkel kapcsolatosan a következőket állapíthatjuk meg:

Szervezeti szempontból — elgondolásunk szerint — az OSZK Könyvelosztó megléte olyan adottság, amely önként kínálja azt a megoldást, hogy a Könyvelosztó legyen a létesítendő tároló könyvtár kialakítója és kezelője. Ezt a lehetőséget említett tanulmányában már Csűrny is felvetette. [A Könyvelosztó helyett a „Könyvalap” megjelölést használja a könyvtárügy szabályozásáról szóló 1956. évi 5. sz. tvr. alapján.]

A Könyvelosztó állományára vonatkozó kérdésnél — még ha egyes részleteknél lehetnek is fenntartások — úgy véljük, hogy a Könyvelosztó anyaga általában felhasználható a tároló könyvtárban való elhelyezésre.

Megerősíti ezt a Könyvelosztó feldolgozó munkájában a mindinkább előtérbe kerülő inkurrens anyaggal kapcsolatosan az az egyre gyakrabban felmerülő kérdés: nem lenne-e helyesebb a Könyvelosztó állományából bizonyos szakcsoportok anyagát és meghatározott jellegű kiadványokat szétosztás helyett központi tárolás és onnan való kölcsönzés céljaira visszatartani? A kérdés feltevése jogos, megvalósítása célszerű lenne. Ez esetben ugyanis egyfelől nem terhelnének felesleges könyvanyaggal az amúgy is helyhiánnyal küszködő könyvtárainkat (olyan anyaggal, amely gyűjtőkörüket ugyan kiegészítené, de amelyeket ritkán vagy egyáltalán nem használnának és amelyeket nyilván nem is igényelnének, ha az egy központi helyen bármikor rendelkezésükre

ráruházott teendők ellátása. A könyvtárakban feleslegessé váló, továbbá a bármely módon állami tulajdonba került könyvtári anyagból szétosztás céljára, illetőleg a könyvtárközi kölcsönzés előmozdítására országos könyvalapot létesít.”

⁴¹ „Önként kínálkozik az a lehetőség, hogy a Könyvalap fennmaradó részét a letéti központ (tároló könyvtár) kezelésére bizzuk. Így a könyvtárolás valamennyi könyvtárközi teendőjét egy intézmény láthatná el...”. Csűrny (4), 25. l.

⁴² Fontosabb anyagcsoportjai: 1750—1850 közötti nem hung. könyvek; 1851—1944 közötti teológiai, jogi, közigazgatási és közgazdasági hung. és teológiai, jogi, technikai nem hung. könyvek; magyarországi középiskolai tankönyvek és értesítők; állami zárszámadások és költségvetések; 1851—1944 közötti nem folyóirat jellegű hung. időszaki kiadványok; XIX—XX. századi külföldi hírlapok.

állhatna); másfelől ennek az anyagnak a belső használatra való feldolgozása könnyebb és gazdaságosabb lenne. (Az anyag egy részénél pl. mellőzhető lenne a katalogizálás, elegendő lenne kiadványfajtánként a szerzői betűrendben vagy más rendezői elv szerinti csoportosításban való raktári rendezés.)

Az OSZK Könyvelosztójának a tároló könyvtár megvalósításában végzendő *feladataival kapcsolatosan* a már elmondottak kiegészítésére vagy hangsúlyozására egy-két kérdést külön is ki kell emelnünk.

a) A tároló könyvtár előkészítésében alapvető feladat lenne annak biztosítása, hogy a Könyvelosztó feldolgozó munkáját, egész működését minél előbb a megvalósítandó tároló könyvtár követelményeitől meghatározottan végezze. Ennek biztosítására: előbb OSZK, majd annak alapján magasabb szinten a tároló könyvtárról, az alapvető kérdésekben döntenünk kell.

b) A tároló könyvtár kiépítésének kezdeti szakaszában, függetlenül az egyes könyvtárak letéteitől, annak állományát a Könyvelosztó szétosztásra nem kerülő olyan anyagából kellene indulásképpen kialakítani (induló állomány), amelyet a könyvtárak túlnyomó többségénél ritkán vagy egyáltalán nem használtak. Miután a létesítendő tároló könyvtár nem azonos típusú és gyűjtőkörű könyvtárak összességét fogja szolgálni, bizonyos átfedés egy vagy egyes könyvtárak és a tároló könyvtár állományában nem kerülhető el. Nyilvánvalóan még lényegesebb átfedések lehetnek az általános, hungarika gyűjtőkörű könyvtárak (OSZK, DEK) esetében. (Külön tanulmányban kellene tisztázni a tároló könyvtár és a nemzeti könyvtár, valamint az archivális feladatkört betöltő könyvtárak viszonyát.)

c) Nem elhanyagolható követelmény, hogy a Könyvelosztó már az előkészítő munka során alakítsa ki anyagának feldolgozásában a leggazdaságosabb módszereket, hogy ezeket a tároló könyvtár megteremtésénél, annak felépítésében és üzemeltetésében már érvényesíteni lehessen. A tároló könyvtárról szóló külföldi szakirodalomban erre példákat és szempontokat bőven találunk.

*

A tároló könyvtár hazánkban való megvalósításának lehetőségeit tanulmányunk alapján a következőkben összegezzük:

1. Az OSZK új épületének 50 évre tervezett könyvraktára önként kínálja hazánkban egy, a tudományos nagykönyvtárak raktárainak tehermentesítését szolgáló tároló könyvraktár megvalósítását.

2. Külföldi példák és tapasztalatok tanúsítják, hogy egy tároló könyvtár — amely a jelenben alkalmat adna a raktári férőhelyhiánnyal küzdő könyvtárak állománya egy részének ideiglenes elhelyezésére; a jövőben pedig az ilyen feladatok ellátása mellett a tudományos nagykönyvtárak bizonyos területeken való együttműködését is segítené — az egész magyar könyvtárügy előbbrevitelét szolgálná.

3. Miután a tároló könyvtári intézmény még világszerte az útkeresés időszakában van, a számunkra megnyílt lehetőséget úgy lehetne felhasználni, hogy alkalmunk legyen

a) a külföldi tapasztalatok további figyelemmel kísérésére és felhasználására;

b) egy — a saját adottságainknak és szükségleteinknek legjobban megfelelő — tároló könyvtári megoldás gyakorlatban való kialakítására.

4. Ezért tervezett tároló könyvtárunkat folyamatosan kell kiépítenünk: szervezetét, állományát, funkcióit lépésről lépésre a tényleges szükségleteknek megfelelően kell létrehozunk.

5. A tároló könyvtár kialakításának első időszakában az előkészítő munkákat, a második időszakban az alapok lerakását kell elvégeznünk és csak akkor célszerű a tároló könyvtár végleges formájának rögzítése és önálló működésének megkezdése, ha a gyakorlat már igazolta.

Önként kínálkozó lehetőség az OSZK Könyvelosztójának felhasználása az előkészítő munka elvégzésére. Az OSZK új épületének megépítése után a Könyvelosztó tovább végezné a duplum- és főlépcsődokumentumok szétosztását, de mellette és kezelésében már létre kellene hozni egy országos könyvraktárat is az egyes könyvtárak letéti anyagának tárolására és kölcsönzésére. Egy későbbi időben mind a Könyvelosztó, mind az Országos Könyvraktár megszűnnék és kialakulna belőlük az akkor már határozott feladatkörrel rendelkező tároló könyvtár.

6. A tároló könyvtár állományának alapját a Könyvelosztó anyagából kellene kialakítani. Ebből és a központi használatra átadandó letétekből lehet azután a tároló könyvtár egységes állományát kiképezni.

7. Mindez lényegében külön költségkihatás nélkül valósítható meg (az épület és a kezelőszemélyzet az eddigi költségvetésekben már adva van); ugyanakkor a magyar könyvtárügynek ez az új intézménye lehetőséget adna arra, hogy erőforrásainkat célszerűbben és gazdaságosabban használjuk fel.

IRODALOM

(Csillaggal jelöltük azokat a cikkeket, amelyeket munkánk befejezéséig megszerezni és tanulmányozni nem állt módunkban.)

(1) *Annual Report of the Midwest Inter-Library Corporation and the Midwest Inter-Library Center* 1— (1949/50—). [Ezek közül csak a 3—6. évi beszámolók voltak hozzáférhetők.]

(2) BORSA Gedeon: *A Könyvalap* tervei. Magy. Könyvszle. 72. 1956. 28—31. 1.

(3) CRESAP—McCORMICK—PAGET: *The growth problem in research libraries of the Northeast, a preliminary review*. 1952. [Soksz.]*

(4) CSÜRY István: *Nagy könyvtáraink raktározási problémái*. Magy. Könyvszle. 72. 1956. 15—27. 1.

(5) DAVID, C. W.—HIRSCH, Rudolph: *Cooperation and planning from the regional viewpoint*. Libr. Trends. 1955. 356—375. 1.*

(6) DIX, William S.: *Financial problems of university libraries: a summary*. 1954. [Soksz.]*

(7) DOHERTY, Francis X.: *The New England Deposit Library: history and development*. Libr. Quart. 18. 1948. 245—254. 1.

(8) DOHERTY, Francis X.: *The New England Deposit Library: organization and administration*. Libr. Quart. 19. 1949. 1—18. 1.

(9) DOWNS, R. B.: *Cooperative planning in acquisitions*. Southeastern Librarian. 1956. Fall. 110—115. 1.*

(10) DOWNS, R. B.: *Realistic considerations in library cooperation*. Southeastern Librarian. 1954. Winter., 114—122. 1.*

(11) ELIOT, Charles William: *The division of library into books in use and books not in use . . . Papers and Proceedings of the 24. General Meeting of the American Library Association*. 24. 1902. 51—56. 1.*

(12) ESDAILE, Arundel: *The British Museum Library*. London 1946.*

(13) ESTERQUEST, Ralph T.: *Book storage and the microcard*. [Könyv. a Library Journal 1952. nov. 1. számából.]

(14) ESTERQUEST, Ralph T.: *Cataloging and classification plans of the Midwest Inter-Library Center*. J. Catalog. and Class. 1951. Winter. 7. sz., 3—6. 1.

- (15) ESTERQUEST, Ralph T.: *Cooperation and the physical book*. College and Research Libr. 11. 1950. 115—119. 1.
- (16) ESTERQUEST, Ralph T.: *Cooperative ownership and use of books*. South Dakota Libr. B. 1953. Oct—Dec. 61—66. 1.*
- (17) ESTERQUEST, Ralph T.: *Library cooperation in the British Isles*. Chicago 1955. Association of College and Reference Libraries. (A. C. R. L. Monographs. No. 12.)*
- (18) ESTERQUEST, Ralph T.: *The Midwest Center*. Libr. J. 76. 1951. 1031—1035. 1.
- (19) ESTERQUEST, Ralph T.: *The Midwest Inter-Library Center*. Spec. Libr. 10. 1950. 348—349., 371—372. 1.
- (20) ESTERQUEST, Ralph T.: *Midwest Inter-Library Center: acquisition policy and program, 1950—1953*. College and Research Libr. 15. 1954. 47—49, 89. 1.
- (21) ESTERQUEST, Ralph T.: *The Midwest Inter-Library Center in Chicago*. Libr. Ass. Rec. 56. 1954. 336—342. 1.
- (22) ESTERQUEST, Ralph T.: *The Midwest Inter-Library Center*. [Klny. a Journal of Higher Education. 24. 1953. 1. számából]
- (23) ESTERQUEST, Ralph T.: *MILC book reservoir*. Libr. J. 79. 1955. 1857—1860. 1.
- (24) ESTERQUEST, Ralph T.: *The MILC Chemical Abstracts project*. College and Research Libr. 18. 1957. 190—192, 216. 1.
- (25) ESTERQUEST, Ralph T.: *Progress report on the Midwest Inter-Library Center*. College and Research Libr. 12. 1951. 67—70. 1.
- (26) ESTERQUEST, Ralph T.: *Report on the Midwest Inter-Library Center*. Libri. 4. 1954. 135—142. 1.
- (27) ESTERQUEST, Ralph T.: *The storage library and beyond*. Libri. 1. 1951. 239—252. 1.
- (28) FALL, John: *A proposal for a Middle West deposit library*. 1940. [Soksz.]*
- (29) FILON, S.P.L.: *Library cooperation: the general situation*. Libr. Ass. Rec. 1956. febr., 57—64. 1.
- (30) FOSTER, W. E.: *The treatment of books according to the amount of their use*. Libr. J. 28. 1903. 17—19. 1.*
- (31) GELFAND, Morris A.: *Library cooperation in metropolitan New York: report of work in progress*. College and Research Libr. 11. 1950. 238—244. 1.
- (32) *The Hampshire Inter-Library Center*. Library of Congress Inform. B. 1951. Oct.
- (33) *Hampshire Inter-Library Center*. Guide. H. é. ny. n., 2 sztl. lev.
- (34) HARWELL, Richard B.: *The Southeastern Interlibrary Research Facility*. College and Research Libr. 17. 1956. 381—385. 1.
- (35) HASKINS, Susan M.: *Something new in cataloging*. College and Research Libr. 6. 1945. 291—296, 321. 1.*
- (36) HILL, F. P.: *Storage libraries*. B. Amer. Libr. Ass. 3. 1909. 140—145. 1.*
- (37) JOECKEL, C. B.: *The "little capital" for libraries in Chicago*. Libr. Quart. 6. 1936. 234. 1.*
- (38) JUNTKE, Fritz: *Magazinierung der toten Literatur*. Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 48. 1931. 394—421., 565. 1.*
- (39) LANE, William Coolidge: *Fifth report of —, librarian*. Cambridge, Mass. 1902, Harvard University.*
- (40) LANE, William Coolidge: *Third report of —, librarian*. Cambridge, Mass. 1900, Harvard University.*
- (41) LANGFELDT, Johannes: *A könyvtári munka racionalizálása*. Bücherei und Bildung. 5. 1953. 1145—1147. 1. [Az OSZK 1076. sz. fordítása]
- (42) Libr. Trends. 6. 1958. No. 3. [Az egész szám a könyvtárak közötti együttműködés különböző lehetőségeivel foglalkozik.]
- (43) LUDINGTON, Flora B.: *Hampshire Inter-Library Center*. A. L. A. Bulletin. 1952. Jan. 10—12. 1.
- (44) LUDINGTON, Flora, B.: *Interlibrary Cooperation*. Publ. Libr. 7. 1953. Dec. 1—2. 1.*
- (45) MCANALLY, Arthur: *Recent developments in cooperation*. College and Research Libr. 12. 1951. 123—132. 1.
- (46) McDIARMID, E. W.: *A Midwest inter-library program*. 1948. [Soksz.]*
- (47) METCALF, Keyes D.: *The Hampshire Inter-Library Center: a survey of its background and its problems with recommendations for the future*. 1957.*
- (48) METCALF, Keyes D.: *Library cooperation: some general considerations*. New Zealand Libr. 21. 1958. 153—158. 1.*
- (49) METCALF, Keyes D.: *The New England Deposit Library after thirteen years*. Harvard Libr. B. 1954. Autumn., 313—322. 1.*

- (50) METCALF, Keyes D.: *A proposal for a Northeastern Regional Library*. College and Research Libr. 11. 1950. 238—244. 1.
- (51) METCALF, Keyes D.: *Report on the Harvard University Library*. Cambridge, Mass. 1955. Harvard University Library.
- (52) METCALF, Keyes D.: *Spatial problems in university libraries*. Libr. Trends. 2. 1954. 554—561. 1.
- (53) METCALF, Keyes D.: *University Libraries face the future*. Libr. Quart. 22. 1952. 5—12. 1.*
- (54) MEYER JOSÉ: *The Bibliothèque Nationale during the last decade*. Libr. Quart. 12. 1942. 805—826. 1.*
- (55) *The Midwest Interlibrary Center*. Libr. of Congress Inform. B. 1951. Oct., 12—13. 1.*
- (56) MILKAU, Fritz: *Zur Ausnutzung des Magazins*. Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 23. 1906. 162. 1.*
- (57) *Newspaper room closed*. Libr. J. 66. 1941. 260. 1.*
- (58) OSBORN, A. D.: *The New England Deposit Library*. College and Research Libr. 5. 1943. 21. 1.*
- (59) OTTEMILLER, John H.—FIELD, Bernice F.—ASH, Lee: *The selective book retirement program at Yale*. [Klny. a Yale University Libr. Gazette 34. 1959. 2. számából.]
- (60) *Progress Report to the trustees of Harvard, Yale, Columbia and the New York Public Library, from its special committee to consider the problems of library growth*. 1952. [Soksz.]*
- (61) RIDER, Fremond: *The scholar and the future of the research library*. New York 1944, Hadham Press. *
- (62) RIDER, Fremond: *Warehouse or microcard*. Libr. J. 75. 1950. 832. 1.
- (63) ROGERS, Rutherford D.: *Regional depository libraries and the problem of optimum sizes of college and university libraries*. College and Research Libr. 11. 1950. 147—149. 1.
- (64) SERRALLBACH, M.: *El MILC, una biblioteca para las bibliotecas*. Biblioteconomia. 14. 1957. Jan. 13—16. 1.
- (65) SEYFFERT, Hans: *Magazinierung wenig benutzter Literatur*. Köln, 1953. Bibliothekar Lehrinstitut. (Arbeiten aus dem Bibliothek-Lehrinstitut des Landes Nordrhein-Westfalen. H. 1.)
- (66) *Space problems of large (general) research libraries: report of a meeting*. College and Research Libr. 20. 1959. 217—220. 1.
- (67) SPICER, Eric J.: *Library cooperation in Canada*. Canadian Libr. Ass. Occasional Papers. 4. 1955. March.*
- (68) TOMAHIN, N.: *Pora szozdat' central'nie obmennue fondü*. Bibliotekar'. 6. 1958. 38—41. 1.
- (69) TROTIER, Arnold H.: *Organization and administration of cataloging processes*. Libr. Trends. 2. 1953. 264—278. 1.
- (70) TUDEER, Lauri: *A tudományos könyvtárak helyzete Finnországban*. Nordisk Tidskr. Bok- och Biblioteksv. 40. 1953. 2. sz. 79—100. 1. [OSZK 1253. sz. fordítás.]
- (71) VALLINKOSKI: *The Helsinki University Library*. Libri 9. 1959. 10—13. 1.
- (72) WALSH, James E.: *An experiment in the selection of library books for storage*. Harvard Libr. B. 8. 1954. 378—381. 1.*
- (73) WHITE, Carl M.: *A new mechanism in the organization of library service in the Northeast*. College and Research Libr. 11. 1950. 228—237. 1.
- (74) WHITE, Carl M.: *A turn in the course of the university library*. College and Research Libr. 1951. 314—320. 1.
- (75) WILLIAMS, E. E.: *Problems and prospects of the research library*. New Brunswick N. J. 1955. The Scarecrow Press.
- (76) WILLIAMS, Edwin E.: *Some questions on three cooperative projects*. Libr. Trends. 1952. 156—165. 1.
- (77) WILSON, L. R.—TAUBER, M. F.: *Cooperation and specialization*. „The University Library”. New York 1956. 449—480. 1.
- (78) WOLK, J. van der: *Gondolatok központi raktár alapításáról ritkán használt könyvek számára*. Bibliotheksleven. 43. 1958. 12. sz. 330—344. 1. [Megjelent a Könyvtári Figyelő 1959. 7. sz.-ban.]

TÁROLÓ KÖNYVTÁRAK ÁTTEKINTŐ TÁBLÁZATA

	NEDL ¹ Boston, 1942. Harvard Egyetem területén	MILC ² Chicago, 1951. A Chicagai Egyetem területén	HILC ³ South Hadley, 1951. Mount Holyoke College épületében
Tagok száma és jellege	11 bostoni könyvtár létéről jelleggel, profillal és közönséggel.	16 középnyugati könyvtár, egy kivételével valamennyi egyetemi intézmény.	4 egyetemi könyvtár, amelyek főképpen „undergraduate”-eket oktatnak.
Férőhely és jelenlegi állomány	Méret szerinti raktározásnál 1 000 000 kötet. Jelenleg nem méret szerinti raktározás miatt 450 000 kötettel betelt. Még 5 ilyen egység építhető hozzá.	3 000 000 kötet. 1955-ben kb 1 000 000 volt az állomány, duplumok kiiktatása után. Az épület flexibilis — más helyiségek is alakíthatók raktárrá és fordítva.	120 000 kötet férőhely. A Mount Holyoke Coll. egyik üres raktára. Jelenleg kb. 15 000 kötet az állománya.
Az intézmény jellege	Passzív: letéti könyvtár.	Aktív: központi tároló könyvtár, amely még kutatja különböző funkcióit.	Aktív: mint a MILC. Kísérleti intézmény, addig míg a raktári férőhelye nem kell a tulajdonosnak.
Raktári rend	Minden könyvtár tetésze szerint állítja fel letétjét. Az anyagnak több mint fele szak szerint raktározott.	Egységes raktári rend, 6 méret numerus currens-ben. Ezenfelül bizonyos — logikai rendben felállított — csoportok, pl. disszertációk — cím-tárak stb.	Egységes raktári rend.
Letétek kategóriái	1. Ritkán használt, de hozzáférhetően kezelt. 2. „Holt”, hozzá nem férhetően kezelt. 3. Ideiglenes letét.	1. Teljes átadás. 2. Tartós letét. 3. Visszavonható tartós letét. 4. Ideiglenes letét-bérraktározás.	Teljes átadás.
Az állomány jellege	Vegyes anyag, minden könyvtár azt adja le, amit akar. Csak művészeti és modern tudományos kiadványok nem szerepelnek. Zömmel hírlapok.	Hivatalos kiadványok, közlönyök, parlamenti tudósítások; tankönyvek, segédkönyvek, külföldi disszertációk, egyetemi, kollégiumi, iskolai igazgatási; áruházi, üzemi stb. kiadványok; hírlapok, cím-tárak, telefonkönyvek; külföldi rádióadások szövege; háborús periratok.	Főképpen hírlapanyag, de minden speciális, kutatásra szánt, ritkán keresett sorozat, leginkább a periodika jellegű.
Speciális gyűjtemény	Nincs feltárva és egy-egyesítve a letéti anyag. Lehetne hírlap, tankönyv és 19. századbéli amerikai szépirodák.	Fenti csoportok, s később még ki kívánják alakítani a régi enciklopédiák, kisebb értékű szépirodalom és régi népszámlálási irodalom gyűjteményét.	Minden keresett folyóirat, amely valamennyi tagkönyvtárnak jár, öt év után idekerül és 1 példányra leselejtezik. Így periodikagyűjtemény alakul ki.
Állomány rendezése és feltárása	A tagkönyvtártól függ, hogy ad-e címléírást letéti anyagával. Ezek egy katalógusban, amely a 450 000 kötetből 90 000 címléírást tartalmaz. Több, mint fele a tagoknak nem ad címléírást, mert letétjük ideiglenes. Nincs sokszorosítva a katalógus, nem is érdemes, mert nem egészíti ki anyaga a tagkönyvtárak állományát.	Egyes speciális gyűjtemények csoportosan vannak feldolgozva. Ezekről rendszeres tájékoztató jegyzékek, a csoport anyagának bőséges leírásával. Feldolgozott letétekről a letétbe helyező ad címléírást. Feldolgozatlan és csoportba nem illeszthető anyagról a Központ készít rövid címléírást. Egy betűrendes szerzői katalógus, 25 pld.-ban sokszorosítva és tagoknak megküldve.	Központi katalógus, nemcsak a letétekről, hanem fokozatosan kiépítve az egyes tagok teljes állományáról is.
Használat feltételei	A tagkönyvtárak írásos engedélyével helyben, egyébként valamely tagkönyvtárban, vagy könyvtárközi kölcsönzés-sel. (Hírlapot csak helyben — rongálódás miatt)	Helyben bárki, egyébként könyvtárközi kölcsönzés útján, a nem tagkönyvtárak is. 24 órával a kérés után kapják kézhez.	Helyben bárki. kutatók kölcsönözhetnek, egyetemi hallgatók csak más könyvtár olvasótermében.
Használati statisztika	5 év alatti kölcsönzés: 6230 mű kb. 30 000 kötetben. Helyben: 402 olvasó.	5 év alatt átlag évi 2000 tétel (minden kötet külön tétellel!). Helyben 5 év alatt összesen 300 olvasó.	Nincsenek adatok.

	NEDL ¹ Boston, 1942. Harvard Egyetem területén	MILC ² Chicago, 1951. A Chicagói Egyetem területén	HILC ³ South Hadley, 1951. Mount Holyoke College- épületében
Személyzet	1 dolgozó, aki kiadja a kért műveket, visszaoszt és katalógust készít.	7 fő, valamint 4 félállású és átlagosan 8 kisegítő diák-munkaerő.	Nincsenek adatok.
Tároláson felül vállalt funkciók	Nincs egyéb funkciója. Lehetne: duplum-kiküszöbölés, katalógizálás és esetleg katalógus sokszorosítása.	Ismétlődések kiküszöbölése és értékesítése; töredékes sorozatok kiegészítése bekerés útján, megadott címek alapján; hivatalos kiadványok központi gyarapítása; Chemical Abstracts-ban referált és egy tagnak sem járó 837 folyóirat központi előfizetése; ARL megbízásából 100 külföldi hírlap mikrokópiáinak beszerzése és szolgáltatása; egyéb önálló személynyezés, valamennyi tag által jóváhagyott tételek esetében.	Központi katalógus fokozatos kiépítése. Előbb ritka és gyakran keresett kiadványokról, majd a 25 dollárt meghaladó vételárú kiadványokról és így tovább. Kiküszöbölt ismétlődések értékesítése, a befolyt összegből központi gyarapítás.

V. HORVÁTH—MRS. G. WIX : THE STORAGE LIBRARY, ITS THEORY AND PRACTICE AND SOME CONSIDERATIONS FOR ITS REALIZATION IN HUNGARY

The continual growth of scientific publications and the aim of all libraries at completeness of material possibly sought for by research workers — besides raising the costs of maintenance — has led to an increasingly grave shortage of space in the libraries all over the world. This situation cannot always be alleviated by the construction of new library buildings and, therefore, different possibilities have been presented to solve the question. Among these, the following alternatives are mentioned: 1. compact storage systems, 2. micro-reductions of little-used material parallel with the weeding-out of the original publications, 3. discarding of infrequently-used material, 4. co-operation of several libraries in the central storing and acquiring of little-used publications. This article deals with the latter solution.

The first part of the article is a short historical survey of the theory of storage libraries, also describing the more important attempts at realizing such a scheme (New England Deposit Library, Midwest Inter-Library Center, Hampshire Inter-Library Center, Northeastern Regional Library, etc.); some controversies that have arisen in connection with storage library practice are also discussed.

In the second part of the paper the authors discuss the chances for establishing a storage library in Hungary. Shortage of space is a grave problem for Hungarian libraries, — in fact, owing to the wrong educational policy of the old regime, the position can said to be worse in this respect here than in other libraries in Europe in general. A storage library — though not a solution in itself — can do much in the way of alleviating the space shortage. In recognizing the significance of storage libraries, leading circles in socialist library policy in our country are wholeheartedly supporting every attempt in this direction.

The realization of a storage library in Hungary is determined by two factors. Firstly, at the price of great financial sacrifice, the government has agreed to grant funds for the erecting of a new library building for its national library, the National Széchényi Library. A part of the storage area of the new building, planned in advance with a view to housing a growth in collections for over 50 years, can be used for the purpose of a storage library; this, of course, would not be a final solution, but would suffice for a good number of years. Secondly, the organization of the already existing Duplicate Distributing Station within the National Széchényi Library is well capable of performing the services demanded of a storage library; besides, a part of the Station's present material is suitable to make up the basic stock of a future storage library. These two factors combined afford a splendid opportunity for the carrying-out of an experiment aimed at the building-up of a storage library best suited to domestic requirements without the necessity of separate cost or investment.

The authors, who have been writing this article with the intention of directing public opinion to this much debated problem and inviting librarians to speak up in this dispute, suggest that the realization of a central storage library should be perform-

¹ New England Deposit Library

² Midwest Inter—Library Center

³ Hampshire Inter—Library Center

ed in three phases. During the *first* phase — which is represented by the lapse of time required for the new building of the National Széchényi Library to be put into operating condition — the preparatory work, that is, the establishing of the requirements of the large scientific libraries, the clarifying of organizational and legal questions, etc. should be performed. In the *second* phase — starting with the completion of the new building and ending at the point when the whole storage area will be required for the library's own stocks — (approximately 10 to 15 years), the formation of the storage library should be taken in hand, preferably in two stages. During the first stage the work should be devoted, on the one hand, to the storing and handling of the deposits of the individual libraries, on the other hand, to the building-up of a basic book-stock suitable for the purposes of the future storage library. This basic stock is to be formed through selecting the little-used material and detaching it from the bulk at the Duplicate Distributing Station of the National Széchényi Library. In the second stage of phase two this combined collection is actually to be set up and as already said, it is to consist of the deposits handed over by the co-operating libraries and of the material chosen from the Duplicate Distributing Station's stock. This is also the period when the future storage library's functions are determined, f. i. the elimination of duplicates, the processing of the material, the specialization in some fields of little-used publications, etc.

The *third* phase would already mark the beginning of the proper functioning of an established storage library, whose extent, organization and functions had been determined by the requirements actually experienced during the second stage, as described above. However uncertain yet the exact tasks of the future storage library seem to be, two services are certain to be involved: one will consist of the processing and distributing of the surplusage handed over by co-operating libraries, that is to say, of the selecting and storing of the less frequently-used material for the basic stock of the storage library; the second service will offer temporary storage facilities to libraries in need of storage area for a transitory period only.

The authors believe that whatever the tasks to be entrusted to the future central storage library, its activity will exercise a beneficial influence upon the whole of Hungary's librarianship.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Jeszenszky János Sigonius-kiadásáról (RMK III. 878.) Hogy a könyvtörténet szürke „mikro-filológia”, tompaelméjű adatbogarászás marad-e, avagy igen hasznos segítőjévé válik a tudománytörténetnek, s ezen keresztül a modern, marxista történetírásnak is: ez elsősorban azon múlik, hogy a könyv története milyen mértékben akarja és tudja megfejteni azokat a sokfelé mutató, de szükségszerű és jellegzetes összefüggéseket, melyek egy-egy konkrét írói alkotás létrejöttének előfeltételei, determinánsai voltak. Az ilyen vizsgálódás természetesen nem szorítkozhatik a régi könyvészeti babonára, mely a könyv tartalmát programszerűen mellőzte és „történeti” érdeklődése alig terjedt túl a megjelenési év pusztá kronológiáján.

Ilyen értelemben véve a magyar könyvtörténet is (az RMK modern feldolgozása) igen sok lényeges és új összefüggést fedhet fel a tudománytörténet és kultúrhistoria révén. Egy ilyen fontos és bonyolult probléma felé mutat JESZENSZKY János most felbukkant *Sigonius-kiadása* is, melyet HELLEBRANT még egy lipcei példány alapján, írt le (RMK III. 878.).

Carlo SIGONIO (1523—1584) nem jelentéktelen alakja a történetírás történetének; MURATORI sokra tartotta (életrajzot is írt róla) és általánosan elismerik, hogy munkássága előrelépést jelent a forrásokon alapuló, kritikai történetírás felé a középkor önkényes, kritikátlan történetfelfogásához képest.¹ Mint ilyen, prototípusa lehet a *humanista* történetírásnak: sokszor összekeveri még a közelmúltat a régmúlttal (ami még középkori vonás), de a középkori krónikások fecsegését igyekszik oklevelekkel ellenőrizni, ami már a tudományos történetírás felé mutat. Ugyanakkor humanista a szónak abban az értelmében is, hogy kiváló ismerője és művelője a latin nyelvnek; olyannyira, hogy az általa kiadott PSEUDO-CICEROT *De consolatione* sokáig a saját hamisítványának vélték.² Végül humanista a szónak abban a negatív értelmében is, hogy tartózkodik ugyan a kor központi kérdésébe, a reformációba való nyílt beleszólástól és igyekszik az erasmusi „pártatlanság” fölényes álláspontján megmaradni — a dolgok logikája, az osztályharc logikája végül is a katolicizmus, a maradiság, a feudalizmus oldalára kényszerítik egyértelműen, hiszen dicsőíti azt a CAMPEGGI bíborost, aki 1524-ben Regensburgban „Németország rekatolizálásának” vészjósló pápai programját hirdette meg. Ugyanakkor már a lutherizmust röviden dögvésznek nevezi (pestis illa), amiben van ugyan még *némi* erasmusi kezdemény, de már semmiképpen sem nevezhető pártatlanságnak.

Mi vezethette JESZENSZKY Jánost, a wittenbergi egyetem hírneves filozófia- és orvosprofesszorát SIGONIUS *De dialogo*-jának újra kiadására? Tudva, hogy JESZENSZKY VESALIUS és SAVONAROLA műveit adta ki így újabb kiadásban (RMK III. 1073 és 883.):

¹ FUETER, E.: *Geschichte der neueren Historiographie*. 2. Aufl. München—Berlin, 1925. 131—132. l.

² HESSEL, Alfred: „*De regno Italiae libri viginti*” von Carlo Sigonio. Berlin, 1900. 5. l. (Hist. Studien. XIII. Heft.)

nem tételezhetjük fel, hogy SIGONIUS esetében is ne a szerző haladó, pozitív értékei vezették volna. Világosan kiderül ez JESZENSZKY előszavából, ahol a szerző pozitív humanista vonásait emeli ki, azt, hogy elmúlt hosszú századok távolán át fáradhatatlan munkával „az emberi feledékenység számüzetéséből visszakövetelte” a dialógus műfajának antik klasszikusait. Maga JESZENSZKY is — immár másodlagos fokon — valami ilyesmit akar, humanista módra, mikor magát a mentőt akarja megmenteni, hiszen annak „harmincöt évvel ezelőtt Itáliában kiadott,³ alig megtalálható és a molyok által majdnem elpusztított könyvét” (mint az előszóban írja) akarja átadni az olvasóknak, „ama különösen erős vágytól vezérelve, hogy az irodalom ügyének hasznára legyenek!” (iuvandi rem literarium desiderio.).

A másodlagos, kései humanizmus problémái felé nyílik tehát itt kitekintés, pontosabban: humanizmus és reformáció viszonyának bonyolult társadalomtörténeti háttere felé, a kultúrhistoria és tudománytörténet amaz átmeneti típusai felé, melyek az uralkodó osztály benső ellenzékeként fellépő humanizmus és a polgárság képviselőeként fellépő reformáció között helyezkednek el. Az osztályharcok történetének következetes logikája rejlik abban, hogy a reformáció csak azokban az országokban járhat együtt a tudományok fejlődésével, ahol valóban megerősödik a polgárság és gyengül a feudális uralkodó osztály: Angliában, Németalföldön és részben Franciaországban (BACON és HOBBS, SPINOZA és REGIUS, DESCARTES és GASSENDI, NEWTON és BOYLE). Európa többi országaiban, vagy felülkerekedik a feudális reakció, vagy legalábbis meglassul a fejlődés a kapitalizmus „porosz útjának” formájában, aminek az ideológia terén a protestantizmus feudális változata felel meg, a tudomány fejlődésére nézve káros összes következményeivel egyetemben.

JESZENSZKY maga is humanizmus és reformáció között áll, de már sokkalta közelebb a reformációhoz, mint a „középutas” SIGONIUS. Wittenbergi professzor volt, és a cseh rendi ellenzékhez húzott később, prágai professzor korában: Wittenberg már a lutherizmus fellegvára volt, a cseh rendek pedig élesen fordultak szembe a katolikus Habsburg-elynyomással. JESZENSZKY emellett nyilván azért is fordul SIGONIUS felé érdeklődéssel, mert — 1560-tól 1563-ig — a páduai egyetemen volt retorika-professzor: azon a kitűnő orvosi karáról és erős szabadgondolkodó hagyományairól híres egyetemen, ahol JESZENSZKY maga is szerezte orvosi diplomáját 1591-ben (s ahol VESALIUS 1537-ben lett professzor).

Talán nem lesz érdektelen egy későbbi kutató számára magának a konkrét példánynak a vizsgálata sem. Ebben PEUTINGER Christoph van első posszesszorként beírva: nyilván egészen közeli rokona az augsburgi humanista Conrad PEUTINGERnek (1465—1547), akinek messze földön híres könyvtára 1715-ben az augsburgi jezsuitákhoz került, de korábban már bőven jutott belőle Bécsbe és Stuttgartba is.⁴ A mi példányunk 1693-ban került a pozsonyi jezsuiták könyvtárába, s innen nyilván az abolíció során az Egyetemi Könyvtárba.

MÁTRAI LÁSZLÓ

Naldus Naldius hitelességének kérdése. *A Corvina történetének forrásai.* Meglepő dolog, hogy a Corvina-könyvtárról magának MÁTYÁS királynak korából milyen kevés tudósításunk van. A nagy király halála után, gyöngye utódjai idejében a könyvtárt rendszeresen fosztogató humanisták írásaiban már sűrűbben találunk érdekes és megbízható adatokat. Buda török kézre kerülése után pedig századokon keresztül izgatta tudósok, könyvkedvelők, sőt fejedelmek képzeletét az egykori Bibliotheca Corvina em-

³ *Caroli Sigonii de Dialogo liber.* Venetiis, 1562. J. Ziletus.

⁴ *Allgemeine Deutsche Biographie.* 25. Bd. Leipzig, 1887. 567. 1.

léke és a lehetőség, hogy a könyvtár maradványait ismét bekapcsolják a tudományos élet vérkeringésébe. Budán átutazó követek és hozzájuk csatlakozó tudós emberek minden módon igyekeztek engedélyt szerezni a királyi várban még állítólag megtalálható könyvtár meglátogatására. Van, akit elutasítanak a törökök, van, akinek sikerül bejutnia az egykor olyan fényes, de most már elhanyagolt, pusztuló palota belsejébe, hogy azután bánatos csalódással számoljon be útleírásában a látottakról. Buda felszabadításakor az olasz hadimérnök és polihisztor, MARSIGLI parázsló, füstölgő romok, szanaszét heverő hullák közt siet a palota romjai közé, hogy megmentse, ha még lehet, a könyvtár maradványait. Hogy az ott talált könyvek, amelyekről levelében beszámol és amelynek a jegyzékét is összeállították ugyanekkor, csakugyan a világhírű könyvtár szomorú roncsai-e, vagy más középkori magyar könyvtár töredékeiből kerültek-e össze, az ma is vitatható. De az bizonyos, hogy az 1541—1686 közti korszakból híradásokban nincs hiány. Ha másról nem is, legalább a könyvtár helyiségéről szólnak többé-kevésbé érthető módon.¹

Ezzel szemben a könyvtár ragyogó, teljes életének korából, MÁTYÁSnak idejéből BONFINI szűkszavú megemlékezésén kívül² az egyetlen részletes leírás egy firenzei humanistának, NALDUS Naldiusnak a műve: *Epistola de laudibus augustae bibliothecae atque libri quatuor versibus scripti eodem argumento ad serenissimum Mathiam Corvinum Pannoniae regem*.³ Nagyon sok függ tehát attól, hogy vajon hiteles, tényeket rögzítő forrásnak tekinthetjük-e NALDUS munkáját, vagy pedig pusztán egy távolban élő humanista érdekhajászó, ajándékot váró hízelgésének.

Az egyes Corvina-kutatók egyéni érzésüknek megfelelően használták föl — esetleg magyarították felre — NALDUS szavait, vagy vetették el az egész forrást anélkül, hogy kritikailag foglalkoztak volna a hitelesség kérdésével. CSONTOSI János, a Corvina-kutatás régi, nagyérdemű úttörője, még föltétlen bizalommal használta föl forrásként, sőt olyasmit is belemagyarázott, ami nincs benne.⁴ Ellenben majdnem pontosan egy

¹ L. ZOLNAI Klára: *Bibliographia bibliothecae regis Mathiae Corvini*. Bp. 1942., és a Szabó Ervin Könyvtár budapesti gyűjteményének gazdag anyagot tartalmazó katalógusát.

² BONFINI, Antonius: *Rerum Ungaricarum decades... Ioannis Sambuci opera et studio*. Basilcae 1568. 654. l.

³ Az eredeti, MÁTYÁS királynak ajánlott kódexet a torun-i (Lengyelország; régebben Thorn) városi könyvtár őrzi. Szövegét először 1731-ben Petrus JAENICHIUS adta ki a *Meletemata Thorunensia* 3. kötetében, azután BÉL Mátyás 1737-ben a *Notitia Hungariae novae* 3. kötetében (589—642. l.). BÉL a kiadáshoz azt a másolatot használta fel, amelyet REZIK János készített, állítólag 1684-ben és DOBAI SZÉKELY Sámuel útján került BÉLhez. Hogy a másolat 1684-ben készült, azt BÉL írja (i. m. 590. l. jegyz.), de SZINNYEI szerint REZIK csak 1683 előtt és 1688 után volt a thorni gimnázium tanára, a két időpont között Kassán, majd Eperjesen tanított, akkor tehát nem másolhatta a thorni kódexet. — Részlegesen kiadta NALDUS munkáját 1890-ben ÁBEL Jenő az *Irodalom-történeti emlékek* 2. kötetében.

A kódexet először JAENICHIUS írta le, a kiadott rész nagyobbik felét összevetve az eredeti kódexszel: *De meritis Mathiae Corvini*. Thorn 1717. (Ugyanez újból megjelent a *Meletemata* idézett kötetében a szövegkiadással együtt.) BÉL is JAENICHIUST idézi erre vonatkozólag a Naldus-kiadás bevezetésében. Újabb rövid leírását I. RÓMER Flóris: *Corvin-codexek Thornban, Königsbergben és Szent-Pétervárt*. (Magy. Könyvszle. 1876. 1—2. l.) A legrészletesebb, szakszerű leírás: SCHÖNHERR Gyula: *A thorni Corvin-kódexről*. (Magy. Könyvszle. 1894. 305—313. l.) Egyéb irodalomra vonatkozólag l. még ZOLNAI i. m. 89. l. — A kódex címlapjáról (3a levél) színes facsimilét közöl a Magy. Könyvszle. 1894. évfolyama, a Magyar Történelmi életrajzok sorozatban SCHÖNHERR Gy.: *Hunyadi Corvin János*. Bp. 1894., és a *Magyar nemzet története*. Szerk. SZILÁGYI Sándor. 4. köt. Megjegyzendő, hogy ez a facsimile nem az eredeti kódexlapról készült, hanem arról a festett másolatról, amelyet CSERNA Károly készített a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára számára.

⁴ NALDUS a Corvinát „olyan könyvtárnak mondja, mely tudósok számára külön olvasóteremmel bír”. (CSONTOSI János: *XV. századi könyvtári viszonyok s egy ismeretlen*

félszázaddal később MÁTYÁS király könyvtárának egy másik kitűnő kutatója, FÖGEL József egy mondattal elintézte: „Művének nem sok történeti értéke van, mert UGOLETO elbeszélése után ír és hízeleg.”⁵ Bár HUSZTI József 1925-ben már fölhívta a figyelmet erre a hiányosságra: „NALDUS Naldius MÁTYÁS könyvtáráról írt költeményének történeti értékét tudományos irodalmunk még nem állapította meg.”⁶

Pedig a források kritikai vizsgálata éppen a Corvina esetében nagyon fontos. Hiszen a könyvtár helyisége nyomtalanul elpusztult, anyaga szétszóródott, az állományáról készült jegyzékek⁷ éppen úgy elvesztek, mint MÁTYÁS számadáskönyvei⁸ és a királyi levéltárnak minden hasonló irata. Véletlen szerencse még talán hozzásegít újabb forrásokhoz, de erre már nagyon kevés a remény. Minden valószínűség szerint meg kell elégednünk az eddig ismert forrásokkal. Ezért, ha a Corvina-könyvtár számtalan megoldatlan vagy kétes problémájához közelebb akarunk kerülni, az egyetlen mód a már ismert, aránylag csekély forrásanyag alaposabb kihasználása, kritikai megvizsgálása, minden sorának, minden szavának mérlegretétele.

A következőkben az egyik legfontosabb egykorú forrásnak, NALDUS Naldius munkája hiteles voltának a kritikai vizsgálatát próbáljuk elvégezni.

NALDUS Naldius „*De laudibus*”-a. NALDUS Naldius „*De laudibus*”-a a tárgyhoz viszonyítva, amelyről szól, aránylag nagy terjedelmű. Az eredeti kódexben 62 ívrétű levelet tesz ki. Bevezetésében arról ír a szerző, hogy Taddeo UGOLETO MÁTYÁS király megbízásából Firenzébe érkezett, hogy a Corvina-könyvtárt gyarapítsa, és sokat beszélt ott a magyar király kitűnő tulajdonságairól.⁹ A hallottak alapján elhatározta, hogy hőskölteménybe foglalja azt, amit UGOLETO elbeszélt. Csakhogy MÁTYÁSnak annyi az érdeme, s így olyan sok mindenről kellene írnia, hogy az lehetetlenség. Lemond tehát hadi dicsősége méltatásáról; nem is az ő feladata lenne ez, aki éppen a király megbízásából kódexek szövegének javításával, emendálásával foglalkozik.¹⁰ Ezért megelégszik a béke műveinek dicsóztatásával és azon belül is a királyi palota díszének, a könyvtárnak méltatásával.

NALDUS munkája öt részből áll. Először a prózai ajánlásban (epistola) MÁTYÁS király, BEATRIX és CORVIN János kiválóságáról áradozik és röviden leírja a Corvina-

Corvin-incunabulum. Magy. Könyvszle. 1878. 69. l.) Ilyesmi NALDUS munkájában nem olvasható.

⁵ FÖGEL József: *A könyvtár története az 1471-iki összeesküvés után Mátyás király haláláig*. (Bibliotheca Corvina. Mátyás király budai könyvtára. Bp. 1927. 91. l.)

⁶ HUSZTI József: *Platonista törekvések Mátyás udvarában*. Pécs, 1925. 87. l.

⁷ FÖGEL i. m. 19—20. l. Ua.: *Ismeretlen Corvin-kódexek a bécsi Nationalbibliothekban*. Magy. Bibliofil Szle. 1924.) L. még: FONTIUS: *Epistolarum libri III*. Ed. Ladislaus Juhász. Bp. 1931. 36—37. l. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum.) CORNIDES Dániel 1788-ban olyan értesülést szerzett, hogy a wolfenbütteli könyvtár egyik kódexében megtalálható a Corvina-könyvtár egykorú katalógusa. Ezért több ízben bízta PRAY Györgyöt ennek a katalógusnak lemásoltatására. (L. Codex epistolarum Danielis Cornides ad Georgium Pray. Budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratára. G.117.) Az ügy további fejleményeiről PRAY válaszevelei hiányában nem tudunk. Az elmúlt évben a wolfenbütteli könyvtárhoz fordultam ebben az ügyben. A könyvtár igazgatója, dr. BUTZMANN páratlan előzékenységgel maga végzett beható kutatásokat az állítólagos katalógus nyomában, de sajnos, hasztalanul.

⁸ JANKOVICH Miklós a múlt század első felében még használta ezeket a számadáskönyveket. L. HOFFMANN Edith: *Régi magyar bibliofilek*. Bp. 1929. 76. l.

⁹ Taddaeus Ugolettus, abs Te missus, ad nos proficisceretur, ut expediendae bibliothecae quidem regiae praesent: cumque hic multa de Te rege sapientissimo, deque Tua divina virtute, multis audientibus, multisque assistentibus praedicaret... (i. h. 595. l.)

¹⁰ ... minus esset huius nostrae institutae rationis, qua in emendandis voluminibus, Tuo iussu, e scriptis occupamur. (Uo. 596. l.)

könyvtárt. Ezután következik négy könyvben maga a hősköltemény, mintegy verses megismétlése és széles, humanista bőbeszédűséggel való kifejtése annak, amiről az előbb röviden szolt prózában és egyúttal a könyvtárban megtalálható szerzők versez jegyzéke. Mégpedig a vers első könyve általánosságokról szol, a második a könyvtár leírása és a benne megtalálható klasszikus görög szerzők ismertetése, a harmadik könyv ugyanígy az ókori latin auktoroké és végül a negyedik könyv tárgya a könyvtárban meglevő keresztény irodalom.

MÁTYÁS királlyal NALDUS Naldius már UGOLETO megérkezése előtt is kapcsolatban állt, s a könyvtárról is tudomása volt, hiszen mint említettük, Corvin-kódexek emendálásával foglalkozott ekkoriban. Abban azonban igaza van FÖGEL Józsefnek, hogy a könyvtárra vonatkozó értesüléseit másodkézből veszi. Hogy valaha járt volna Magyarországon, arról nem tudunk, de az bizonyos, hogy művének megírása előtt semmi esetre sem látta a Corvinát, mert hiszen akkor elsősorban a maga személyes tapasztalataira hivatkoznék, nem pedig UGOLETO elbeszélésére. *Maga az a körülmény azonban, hogy mástól veszi értesüléseit, nem teszi lehetetlenné jólétesültségét.* A kérdés csak az: 1. módjában volt-e hiteles értesüléseket szerezni, tehát megismerni a valóságot, 2. képes volt-e jól megérteni a hallottakat, 3. akarta-e a kapott adatokat a valóságnak megfelelően földolgozni és közölni?

Az első kérdésre föltétlenül igennel kell válaszolnunk. NALDUS éppen a legilletékesebb, legtájékozottabb személytől kapta értesüléseit, attól a Taddeo UGOLETOtól, aki magának a Corvina-könyvtárnak könyvtárosa volt, akinél tehát jobban senki sem ismerhette MÁTYÁS király könyvtárát és senki sem adhatott részletesebb, hitelesebb tájékoztatást. Ami pedig a Corvina állományát, a benne meglátható írókat illeti, mi sem látszik természetesebbnek, mint az, hogy UGOLETO, aki a könyvtár gyarapítása céljából jött Firenzébe, valamiféle jegyzéket, katalógusfélét hozott magával, hogy annak alapján szerezzé be a hiányzó műveket akár vásárlás, vagy helybeli másoltatás útján, akár az otthon való lemásoltatás céljára való kölcsönzéssel.

Ami a második tételt illeti, hogy NALDUS képes volt-e könyvtári kérdéseket jól megérteni, a valóságnak megfelelően fölfogni, arra nézve se lehetnek aggodalmaink. Mint kódexek emendátora a humanisták legigazibb „könyvtárosi munkáját” végezte és az is kétségtelen, hogy ismernie kellett a Corvina hasonló, nagyszerű párját, a MEDICIEK firenzei könyvtárát, a Laurenzianát. Hiszen ismeretes, milyen szoros kapcsolata volt Marsilius FICINUSnak és neoplatonista körének MEDICI Lorenzoval, NALDUS Naldius pedig FICINUS egyik leghűségesebb barátja volt.¹⁰

Sőt éppen ezen a ponton kell egy fölmerülő újabb kétséggel szembenéznünk: nem egyszerűen a Laurenziana egy kissé átszínezett leírása lappang-e a Corvina neve alatt a *De laudibus*-ban? Hiszen ez lett volna NALDUS részéről a legkényelmesebb eljárás, ha költeménye nem más, mint a hízogő üres szócséplése. Csakhogy ennek a föltevésnek — azokon kívül, amikről majd a harmadik tétel megvizsgálásakor lesz szó — ellene mond a Laurenziana állományának 1495-ből fönnmaradt összeírása.¹²

Ebből az összeírásból kiderül, hogy a Laurenziana állománya nyelvek szerinti csoportokban volt föllállítva, előbb a görög, azután a latin nyelvű kötetek. Tehát a csoportosítás alapja nem a művek eredeti nyelve, hanem egy görög szerző eredeti nyelvű példánya a görög, latin fordítása a latin nyelvű könyvek csoportjában állt. (Pl. ARISTOTELES *Metaphysica*-jának görög példányja a 216-os, a latin fordítás az 562-es jelzetet kapta, Iosephus FLAVIUS görög példányai a 61. és 85. számon, a latin fordítás az 526. számon állt). NALDUS Naldius ilyen megkülönböztetésről nem tud, hanem a Corvinában

¹¹ L. HUSZTI i. m. 87. l.

¹² *Inventario della libreria Medicea privata, compilato nel 1495.* (Archivio Storico Italiano. Serie 3. T. 20. 1874. 51—94. l.)

meglevő művek szerzőit sorolja fel két külön csoportban; görög és latin szerzők; de a klaszszikus szerzőktől megkülönböztetve, külön csoportba foglalja a keresztény szerzőket, tekintet nélkül arra, hogy görög vagy latin nyelven írtak-e.¹³

Még feltűnőbb bizonyíték, hogy bár NALDUS nyilvánvalóan nem törekszik teljességre a szerzők felsorolásában, hanem csak a nevezetesebbeket emeli ki, s már csak ezért is sokkal több görög szerző neve fordul elő a Laurenziana katalógusában, mint a NALDUS-féle versben, mégis a Corvinában megtalálhatóként felsorolt 23 görög szerző neve közt három olyan is található NALDUSnál (MUSAEUS, ALKAYOS, SAPPHO), akiknek a nevét hiába keressük a Laurenziana jegyzékében.¹⁴ Ez még akkor is feltűnő, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a könyvtárt az előző években ért viszontagságok miatt a Laurenziana-ránkmaradt jegyzéke sem teljes. De másrészt meg az sem valószínű, hogy éppen ennek a három szerzőnek minden példánya elveszett volna 1495 előtt, mikor más szerzők általában több, gyakran sok művel és példánnyal szerepelnek az állományban.

Hátra van még a felelet a harmadik tételre: akarta-e NALDUS Naldius a valóságot írni, vagy pusztán a maga számára szeretett volna nagy szavakkal minél nagyobb előnyöket kihízelegni. Nézetünk szerint ebben a tekintetben sem lehetnek komoly kétségeink. Hogy föllengzős szavakban, hízelgő hasonlatokban nincs hiány, az — humanistáról lévén szó — természetes. Hogy NALDUS MÁTYÁS királyt CAESÁRHOZ és NAGY SÁNDORHOZ hasonlíttja, BEATRIX dicsősége elhomályosítja a GRACCHUSOK anyját és a szibillákét, abban nincs semmi szokatlan. A renaissance uralkodók egyáltalán nem vették rossz néven az ilyesmit. De semmi értelme nem lett volna kézzelfogható tényeket, a könyvtár külsejére, berendezésére vonatkozó dolgokat elferdíteni. Főleg, ha föltételezzük azt, hogy NALDUS Naldius talán nem is véletlenül, a maga ötletéből készítette munkáját — hiszen tárgyválasztása annyira szokatlan —, hanem esetleg UGOLETO javaslatára, talán MÁTYÁS királlyal egyetértésben, vagy éppen kívánságára. Hogy a könyvek pultokon vagy szekrényekben vannak-e elhelyezve, hol vannak az ajtók és ablakok, milyen rend szerint állnak a kódexek, azt elferdíteni, vagy a valóságtól függetlenül, ötletszerűen írni le, nemcsak hogy nem lett volna értelme, hanem éppen magának ártott volna vele a hízelegni vágyó szerző; mert bosszúságot okozott volna a királynak. Lehetnek, sőt bizonyos, hogy vannak, túlzások a dicsőítő szavakban, nemcsak a királyra, hanem a könyvtárra vonatkozólag is. Szuperlatívuszok a pompát illetőleg, a minden más könyvtárt fölülmuló méretek emlegetésében, de maga a könyvtár leírása még részleteiben sem térhet el lényegesen a valóságtól.

A *De laudibus* nem lehet más, mint az UGOLETOtól származott és valószínűleg mindjárt, legalább futólagosan, írásban is rögzített elbeszélésnek pompás formába öntése. A Könyvtárban meglevő művek szerzőinek felsorolása pedig nem lehet pusztán ideális könyvjegyzék, egy tudását fitogtató humanista irodalom-ajánlása, hanem a könyvtár állományában valóban meglevő legnevezetesebb szerzők névsora.

Más források tanúsága. NALDUS művének önmagában való, inkább csak logikai vizsgálata tehát tartalmának hitelességét bizonyítja. De próbáljunk pozitív bizonyítékokat is szerezni úgy, hogy a *De laudibus*-t összevetjük a Corvináról fennmaradt egyéb, hiteles források adataival, vajon azok megerősítik-e, vagy cáfolják a firenzei humanista állításait? Ilyen adat mindjárt a könyvtár helye a palotában, közeli, érintkező helyisé-

¹³ Ilyen megkülönböztetés a Laurenziana könyvtárában nem volt.

¹⁴ Az említett jegyzékben HESIODOS neve sem fordul elő. Van azonban egy külön jegyzéke is a Laurenzianában található görög kéziratoknak. Ezt a jegyzéket LASKARIS János vitte magával, mikor a Medici-könyvtár számára nagy görögországi könyvbeszerző útjára indult. (Kiadta K. K. MÜLLER: *Neue Mitteilungen über Janos Laskaris und die Mediceische Bibliothek*. Zentralbl. f. Bibl.Wesen. I. 1884. 371—379. l.) Ez a jegyzék HESIODOS nevét is föltünteti.

gekkel való kapcsolata. Hogy a könyvtár bejárata a királyi palota melyik udvarából nyílt, vagy melyik emeleten volt, azt nem mondja meg NALDUS, de az világosan kiderül írásából, hogy közvetlenül a várkápolna szomszédságában volt. A könyvtárból külön kijárat szolgált a király számára a kápolnába (illetőleg valószínűleg a kápolna egy külön oratóriumába), hogy ott egyedül, senkitől nem zavartatva hallgathassa a misét, vagy a himnuszok éneklését.

Olyan részletkérdés ez, és annyira nem következik a könyvtár lényegéből, hogy már önmagában véve is nehéz elképzelni, hogy NALDUS ezt magától gondolta volna ki. De nézzük meg, mit mond a másik egykorú forrás: BONFINI nem mondja meg, hogy a könyvtár és a kápolna közvetlenül egymásból nyílt volna, de szűkszavú leírásában a palotának ez a két helyisége egymás után következik. S ami ennél is fontosabb, megemlíti, hogy MÁTYÁS király a kápolnához papi testületet is szervezett. Az ő közös zsolozmázásuk lehetett az a himnuszéneklés, amit NALDUS szerint a király magányos elvonultságában szeretett hallgatni. OLÁH Miklós pedig, aki még ismerte a könyvtárt, hiszen 1510-ben ULÁSZLÓ udvarába került, és nem kevesebb mint hét esztendő telt ott mint apród,¹⁵ semmi kétséget nem hagy aziránt, hogy a könyvtár közvetlenül a kápolna mellett volt, ahol a király a misét szokta hallgatni. A későbbi útleírások közül br. WRATISLAW írása figyelemre méltó. WRATISLAW mint ismeretek szerzésére vágyó fiatalember csatlakozott Fr. KREGWITZ császári követhez, aki RUDOLF király rendeletére 1591-ben indult Konstantinápolyba. Szerzőnk több érdekes részletet örökít meg a királyi palotára vonatkozólag; szerinte a kápolnát egy folyósó köti össze egy másik teremmel, ahol MÁTYÁS király könyvtára volt.

NALDUSON kívül tehát a másik három forrás, amely a könyvtár és kápolna valamilyen kapcsolatáról, közelségéről ír, szemtanúknak a műve. Igaz ugyan, hogy OLÁH Miklós munkáját csak később írta meg, hogy Budát elhagyta, Belgiumban 1531 és 1536 közt,¹⁶ de ez a mintegy másfél évtizedes időköz nem törölhetette ki emlékeit. Szemtanúkról lévén szó, semmi okunk nincs föltételezni, hogy leírásukhoz forrásként az őket megelőző forrásokat használták volna föl, de a valószínűség azért is nagyon kicsi, mert sem NALDUS, sem OLÁH munkája nem jelent meg nyomtatásban a XVIII. századnál hamarabb. Ugyanerről győző meg a megfelelő szövegrészek összehasonlítása is.

Naldus	Bonfini	Oláh	Wratislaw
Ostia bina manent illic: quorum altera mittunt Intro quosque viros; mittunt quorum altera regem Inde foras; quotiens secreta in sede locatus Solus adesse cupit sacris, hymnisque canendis ¹⁷	... a Danubii parte aediculam statuit... collegium adiecit honestissimum sacerdotum: supra bibliothecam statuit... ¹⁸	Qua itur ad stationem ex latere interioris bibliothecae, ad sacellum Divi Joannis perforatam, unde rex sacrum audire consuevit... ¹⁹	Von hier giengen wir... in ein rundes Zimmer, welches zu Zeiten Königs Mathias zu einer <i>Hauskapelle</i> diente. Aus dieser Kapelle führt ein Gang nach einem andern Zimmer, wo König Mathias Korvinus seine Bibliothek hatte. ²⁰

¹⁵ BALOGH Margit: *Oláh Miklós Hungáriája mint művelődéstörténeti kútjő*. Bp. 1903. 6. l.

¹⁶ Uo. 8. l.

¹⁷ NALDUS i. m. 612. l. (I. könyv 11—14. sor.)

¹⁸ BONFINI i. h.

¹⁹ Hungaria c. művében. Kiadta BÉL, Mathias: *Adparatus*. I. köt. Posonii 1735. 8. l. — Újabban kiadta EPERJESY K. és JUHÁSZ L. a *Bibliotheca scriptorum medi recentisque aevorum c. sorozatban* 1938-ban. Az idézett hely itt: V. c. 5.

²⁰ WRATISLAW, Frh. v.: *Merkwürdige Gesandtschaftsreise von Wien nach Konstantinopel*. Leipzig. 1787. 40. l.

Nagyon jellemző, hogy a dolog lényege egyformán kivehető a négy forrásból, de a részletek, a fogalmazás annyira eltér, hogy átkölcsönzésről szó sem lehet.

Hasonlóan jellemző részlet-megfigyelés az, ami NALDUSnál és OLÁHnál majdnem egyformán megtalálható a könyveket a portól védő aranyos-színes leplekről.

Naldus

Oláh

Adhibitae cortinae, ex auro per artem inter-
texto et purpura confectae, quae libros a
situs et pulvere subtiliori vindicarent.²¹

Tegebat horum quodlibet velum sericeum,
coloribus auroque variegatum cum indice di-
sciplinae et professioni, in quas libri erant
discreti.²²

Sokkal fontosabbak az ilyen lényegtelen részletekben való megegyezések, mint például az, hogy NALDUS munkájából is kiderül, milyen sok görög könyv volt a Corvina-könyvtárban. Ezt a Corvinára vonatkozó legtöbb forrás megemlíti; közismert dolog volt a humanisták körében, nem kellett hozzá semmi pontosabb informálódás.

A más forrásokkal való egybevetés tehát NALDUS Naldius hitelességét igazolja, hiszen ha egyes részleteket hiteles és pontos értesülésekből vett, valószínű, hogy többi közlése is ilyen.

Nem hallgathatjuk azonban el, hogy van egy mozzanat, amely mintha ellene mondana eddigi eredményünknek. Ez pedig az, hogy a *De laudibus* csak egy könyvtár-teremről tud, OLÁH Miklós ellenben világosan két boltozatos épületet vagy helyiséget mond: az egyikben voltak a görög könyvek, a másikban a latinok. Ezt az ellenmondást azonban már a Corvina első kiváló történetírója, SCHIER 1766-ban úgy oldja föl, hogy szerinte az eredetileg egy helyiségből álló könyvtárhoz később egy második helyiséget is csatoltak, és akkor rendezték át az OLÁH Miklós említette rendbe.²³ Ezt a magyarázatot el is fogadhatjuk.

A „*De laudibus*” keletkezésének időpontja. A következő tisztázásra szoruló kérdés: mikor írta NALDUS Naldius a munkáját, illetőleg mikor szerezte értesüléseit, tehát melyik az az időpont, amelyből a Corvina-könyvtár képét kapjuk?

Magában a kódexben nincs feltüntetve sem a szöveg fogalmazásának, sem a díszes kézirat másolásának az időpontja. Annyi már az ajánlólevélből kiderül, hogy nem készülhetett 1476, tehát a BEATRIXSZAL kötött házasság előtt, mert hiszen a szerző nagy dícsimnuszt zeng róla mint MÁTYÁS feleségéről. De 1480 előtt sem írhatta, mert CORVIN János szemmel láthatóan mint utódlásra kiszemelt örökös szerepel benne, viszont MÁTYÁS 1480-ig, abban a reményben, hogy még törvényes örököse is születik, a papi pályára szánta őt,²⁴ s csak az ezután következő években tett mind nagyobb erőfeszítéseket arra, hogy CORVIN Jánost fogadtassa el trónja örököséül. Az 1480 utáni évekre utal az is, hogy NALDUS CORVIN János szellemi kiválóságának és képzettségének bizonyítékeként kiváló görög tudását is emlegeti, ami nem lehetséges kisgyermekkorában. (1473-ban született.)

A kérdést akkor dönthetnénk el biztosan, ha pontosan tudnánk UGOLETO firenzei útjának időpontját. Sajnos pozitív adatunk erre vonatkozólag nincs. Van azonban NALDUS költeményének első könyvében néhány sor, amely összevetve UGOLETO egy levelével, legalább hozzávetőleges időmeghatározásra módot ad. NALDUS ezt írja az említett helyen:

²¹ NALDUS i. m. 599. l.

²² OLÁH M. i. m. BÉL: 8—9. l., EPERJESY—JUHÁSZ V. c. 6.

²³ SCHIER, F. X.: *Dissertatio de regiae Budensis bibliothecae Mathiae Corvini ortu, progressu, interitu et reliquiis*. Vindobonae 1766. 14. l.

²⁴ SCHÖNHERR Gyula: *Corvin János*. 24. l.

... Picens Antonius ille
 Doctus adest, aperitique tibi Rex cuncta iubenti
 Graecia quae scripsit: datque illa legenda Latini.²⁵

A PICENS ANTONIUS nem más, mint a picenumi BONFINI, aki ezek szerint ott van MÁTYÁS udvarában, hogy a király számára latinra fordítsa a görög nyelvű munkákat. Tehát akkor, amikor NALDUS ezeket a sorokat írta, BONFINI már MÁTYÁS udvarában volt, vagy legalábbis NALDUS úgy számította, hogy mire saját műve Magyarországra érkezik, akkora BONFINI már ott lesz.

BONFINI 1486. szeptember 25-én indult el Recanatiból Magyarországra. Ennél az időpontnál korábban tehát nem lehetett készen a *De laudibus*.²⁶

Ránk nézve azonban tulajdonképpen nem az a legfontosabb kérdés, hogy mikor készült el NALDUS Naldius munkája, hanem hogy a szerző mikor szerezte értesüléseit, illetőleg, hogy a Bibliotheca Corvinát milyen évből való állapotában rögzítette meg. Erre vonatkozólag kapunk segítséget UGOLETO említett leveléből. UGOLETO már Olaszországból írta ezt a keltezetlen levelet MÁTYÁS királynak. Többek közt jelzi benne, hogy ANTONIUS B. nemsokára Magyarországra megy, és néhány Rómában nyomtatott könyvet, meg négy kódexet visz MÁTYÁS számára, amelyeket a király másoltatott.²⁷ Ez az ANTONIUS B. bizonyára BONFINI, akinek MÁTYÁSHoz való útjáról az előbb szölvünk, s aki ezek szerint nemcsak saját műveit hozta el — mint ahogy ő maga írja —, hanem UGOLETO küldötteként érkezett, hogy már ezzel is biztosítsa a maga számára a szíves fogadtatást.

UGOLETO levele tehát mindenesetre 1486. szeptember 25. előtt kelt, s így UGOLETO-nak jóval ez előtt az időpont előtt el kellett már távoznia Magyarországról. Az a kép tehát, amelyet NALDUS előtt lefestett a Corvina állapotáról és állományáról, amelyet NALDUS Naldius hőskölteményében megörökített, az 1485/1486 körüli állapotokat tükrözi. Legalábbis semmiképpen nem származhatik későbből, mint az 1486. év közepe. A költemény elkészülte és fényes külsőbe öltöztetése Attavante keze által sem tarthatott sokáig. A *De laudibus* 1487-ben mindenesetre MÁTYÁS király kezében lehetett már.²⁸

Ha az 1485—86-i dátum meghatározása helyes, akkor nem látszik valószínűtlennek SCHJER föltételezése, hogy NALDUS Naldius korábbi állapotában mutatja be a Corvinát, mint OLÁH Miklós, aki a könyvtárt már hanyatló állapotban látta ugyan, de kötet-számában lényeges gyarapodás után, nagyobb, illetőleg több helyiségben. Hiszen jól tudjuk, hogy a Corvina-könyvtár gyarapodása éppen MÁTYÁS király életének utolsó éveiben vált rohamossá. Ekkor volt az, hogy szinte lázas sietséggel egyszerre dolgoztak a könyvtár gyarapításán a másolók Budán, Firenzében és Bécsben.²⁹ Jellemző a másol-

²⁵ NALDUS i. m. 604. l. I. könyv 137—139. sor. — A költeménynek erre a helyére és ott BONFINI személyére JUHÁSZ László hívta föl a figyelmemet, amiért ezen a helyen is köszönetemet fejezem ki neki.

²⁶ BONFINI MÁTYÁS udvarába érkezésének időpontját csak megközelítő pontossággal tudjuk megállapítani, mert útközben megbetegedett.

²⁷ ÁBEL—HEGEDÜS: *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Budapest, 1903. 478—479. l.

²⁸ SCHÖNHERR Gyula is 1485-re teszi UGOLETO firenzei útját, miután már CORVIN János nevelését befejezte. (SCHÖNHERR: *A thorni Corvin-kódexről*. Magy. Könyvszle. 1894. 312. l.) UGOLETO életírója, AFFÒ, Ireneo (*Memorie di Taddeo Ugoletto Parmigiano bibliotecario di Mattia Corvino* c. munkájában Parma 1781. 14. l.) csak 1487 végére teszi UGOLETO firenzei útját. HOFFMANN Edith a kódex festését a korábbi irodalommal meggyevező ATTAVANTENAK tulajdonítja és keletkezését 1485—1490 közé teszi. (i. m. 103. l.)

²⁹ FONTIUS levele Johannes MORENUShoz 1489. szept. 16-án: Vos autem recte feceritis, si librorum, qui Viennae describuntur, indicem ad nos miseritis, ne hic iterum transcribantur. (i. h.)

tatás ütemére, hogy MÁTYÁS halála után csak Firenzében 150 készülő kódex maradt kifizetetlenül.³⁰ Nem csoda, ha ilyen körülmények között hamar bekövetkezett a minden könyvtár életében elkerülhetetlen helyszűke és átrendezése: a régi mellett új helyiségre is szükség volt. Az OLÁH Miklós-féle leírás és NALDUS elbeszélése közt a helyiségek számában mutatkozó eltérés tehát nem szól a *De laudibus* hitelessége ellen.

Naldus írásművének célja. Már az előzőkben megemlítettük annak lehetőségét, hogy NALDUS Naldius talán nem is csak hirtelen ötletből fogott munkája megírásához, pusztán azért, mert eredetibb, föltűnőbb akart lenni a többi, átlagos humanista hízelgő között, hanem az ötlet esetleg UGOLETOTól származott, vagy éppen MÁTYÁS király elhatározásának is része van a munka keletkezésében. Mindenesetre a tárgyválasztás: könyvtárismertetés, annyira szokatlan, hogy valószínűleg a könyvtáros UGOLETO gondolta ki, vagy azért, hogy urát meglepje vele, vagy éppen a királlyal egyetértésben, aki emléket akart állítani a szívéhez olyan közel álló könyvtárnak és azon keresztül természetesen önmagát is dicsőíttetni. Van UGOLETONak egy levele, amely arra enged következtetni, hogy föltevésünk nem alaptalan. Az egyébként keltezetlen levélben, ugyanúgy mint a már említett másik levélben, arról értesíti MÁTYÁST, hogy kódexeket másoltatott számára parancsa szerint. De ezenkívül maga is dicsőíti MÁTYÁST azokért a tetteiért, amelyekkel a műveltséget emeli:

*El fog jönni az a szerencsés ember, aki méltó dicsérettel fogja magasztalni hatalmas érdemeidet, amelyeket a muzsák irányában szereztél és művét a te legfölségesebb nevednek fogja ajánlani.*³¹ Lehet-e ez a „szerencsés ember” más, mint az a NALDUS Naldius, aki „a fölséges könyvtár dicséreteiről” szóló munkáját ajánlotta Mátyás királynak? Aki nem hadi tetteit, hanem a műveltség fejlesztését és annak egyik legfőbb eszközeit, a könyvtárt énekli meg?

Hogy azonban nemcsak UGOLETONak volt valami része a munka keletkezésében, hanem magának MÁTYÁS királynak is, sőt hogy az egész mögött az ő irányító akarata és messzemenő céljai rejtőznek, arra is találunk nyomokat. A *De laudibus* bevezető része, tehát az „Epistola” és a költemény első éneke különlegesen erősen hangsúlyozza CORVIN János jelentőségét, királyi vérből származását, utódlási jogait és rendkívüli képességeit. Aki „olyan nagy királynak a fia”, „a legédesebb szülött”, aki MÁTYÁS és BEATRIX mellett harmadikként járul hozzá „a birodalom kormányzásához”, aki „annyira telve van mindenfajta jóval”, aki „atyja erényeivel jelesen versenyre kel”, aki méltó lesz, hogy „atyját az uralkodásban kövesse”.³²

³⁰ II. ULÁSZLÓ levélváltása Firenzével a MÁTYÁS halála után ottrekedt Corvinák ügyében. Közli KUMOROVITZ Bernát. (Magy. Könyvszle. 1957. 294—296. l.)

³¹ Dum opera erudita ab oblivione vindicare tot, tantisque conatibus adlaboras, et ipse tibi, rex maxime, monumenta tuo dignum nomine extruis. Iam urbs nostra veluti Athenae alterae splendet, splendeatque mox et hoc tuum institutum, cuius pulcherrimum ornamentum nomen tuum excelsum erit. Veniet felix ille, qui tua erga Musas ingentia merita meritis laudibus extollet, opusque suum augustissimo genio tuo dedicabit. A levelet BUDIK adta ki ismeretlen kéziratból: *Entstehung und Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen.* (Jahrbücher der Literatur. 1839. Wien. Anzeige-Blatt.) Onnan vette át ÁBEL: *Analecta nova* 458—459. l. BUDIK az urbs nostra után magyarázatul zárójelben odateszi, hogy Firenze. ÁBEL pedig a „nostra” szót sajtóhibának tekintti „vestra” helyett, mert Budát tekinti ennek a városnak. ÁBELnek igaza van, hogy csak Budát érthette UGOLETO, de a „nostra” kifejezést nem kell „vestra”-ra javítani, mert UGOLETO nyilvánvalóan MÁTYÁSSal együtt „a mi városunknak” akarta nevezni Budát.

³² tanti regis filius — genuinum natum suavissimum — ad imperium gubernandum tertius adderetur — sobolem tantam, tantisque refertam in genus omne bonis . . . futuram dignam, quae patriis virtutibus obvia solers iret et in regno succederet una parenti. (NALDUS i. m. 597, 609. l.)

Teljesen beleillik ez a kép abba a szerepbe, amelyet MÁTYÁS király ezekben az években már fiának juttatott: mikor 1485. június 6-án fogadta a meghódított Bécs polgárságának hódolatát, a hűségesküt nemcsak az ő kezébe, hanem CORVIN Jánoséba is le kellett tenniük.³³ Körülbelül ettől az időtől kezdve folyt már nyíltan is az a szívós harc, amelyet MÁTYÁS a trónutódlás biztosításáért folytatott.

Már SCHÖNHERR Gyula észrevette azt a szoros kapcsolatot, amely a Corvina-könyvtár és CORVIN János személye közt van³⁴ és ami a külföldi kortársak előtt sem volt titok, hiszen a milánói herceg 1488. november 10-én kelt levelében a *Festus Pompeius* kódexet CORVIN János könyvtárából kéri kölcsön, melyet atyja valóban királyi módon rendez be.³⁵

Nézetünk szerint MÁTYÁS királyt kettős cél vezette abban, hogy a Corvina-könyvtárt szoros szálakkal akarta CORVIN Jánoshoz fűzni. Az egyik az, hogy ezt a nagy-szerű gyűjteményt minden körülmények között szerette volna halála után számára biztosítani. Pedig, ha nem sikerül trónja örökösévé megtennie, a törvénytelen származás a könyvtár birtokbavételét is nagyon kéteessé teheti. Jellemző, hogy CORVIN János, mikor Budáról menekül, a könyvtár értékesebb darabjait magával viszi és csak a csontmezei vesztett esata fosztja meg ezektől,³⁶ és ugyanilyen jellemző, hogy az országnagyok annyira szükségesnek látják ezután annak a leszögezését, hogy MÁTYÁS a könyvtárt az ország dicsőségére alapította és CORVIN János csak az országnagyok beleegyezésével vehet ki belőle köteteket.³⁷

MÁTYÁS második célja pedig az volt, hogy könyvtárával kapcsolatban fiának mint társtulajdonosnak szerepeltetésével a törvénytelen gyermek pozícióját erősítse, tekintélyét emelje, főként itáliai viszonylatban, akkor, amikor a milánói SFORZA-házasság megkötése esedékes volt.

*

Mindezeket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy *Naldus Naldius „De laudibus” című munkája nagyban és egészben hiteles forrása a Corvina-könyvtár történetének.* — Ez az általános hitelesség természetesen nem ment föl az alól, hogy fölhasználása esetén minden egyes állítását gondosan mérleljük. Annál is inkább, mert nem egyszerű, pontos leírás, fényképszerű hűségű beszámolás, aprólékos ismertetés, hanem a dicsőítő szólamokkal való nagyvonalú bemutatása a könyvtár pompájának, csodálatos értékének. A megnevezett szerzők felsorolása se akar katalógus lenni — művek címei nem is szerepelnek, olykor egész szakokat éppen csak megemlít — hanem csak a jelentősebb szerzők fölemlítése, hogy ezáltal is a könyvtár nagyszerűségét domborítsa ki. Az olasz humanista tehát nem pusztán értéktelen, alkalmi dicsőítő iratot szerkesztett, hanem elkészítette *az első magyar vonatkozású könyvtárismertetést.* CSAPODI CSABA

³³ SCHÖNHERR: *Corvin János*. 35. l.

³⁴ Uo. 66. l.

³⁵ in bibliotheca vestra et quam serenissima parentis vestri maiestas summa sua laude et opera vere regia comparat. [comparat helyett]. (*Monumenta Hungariae Historica*. IV. o. Mátyáskori diplomáciai emlékek 3. k. 445—446. l.)

³⁶ SCHÖNHERR: *Corvin János*, 145—148. l.

³⁷ A Corvin Jánossal kötött szerződésben: bibliothecam pro regni decore exstru-ctam libris exhauriri non patiatur, sed universos libros ibidem relinqui faciat, licet tamen eidem cum consilio et revisione praelatorum et baronum aliquos pro suo usu de illis recipere et de bibliotheca extrahere. (PRAY, Georgius: *Epistolae procerum*. I. k. Posonii, 1806. 393. l.)

A győri nyomdászok könyvtárának története. A kiegyezés utáni évek jelentős változást hoztak Győr életében. Az addig meglevő kézműipart főleg az egyes ipartörvények nyomán fellendülő gyáralapítások váltják fel: 1868 Gázmű, 1896 Vagongyár, 1901 Győri Textilművek, 1905 Richards Finomposztógyár és az Első Magyar Viaszosvászonárugyár . . . stb., hogy csak a nevezetesebbeket említsük. A város lakóinak száma a következőképpen alakul: 1800-ban 27, 1890-ben 30, 1900-ban 36, 1910-ben 42, 1920-ban 50 ezer lélek. Szinte forradalmi változások mennek végbe a városképben és a művelődés fejlődésében.

1898-ban veti meg a város vezetősége a városi könyvtár alapjait, amely azonban nyilvánossá csak 1908-ban válik egy újabb határozat alapján. E könyvtár állománya 1910-ben 16 446 kötet, 1938-ra azonban az állomány mintegy háromszorosára növekszik. Hetenként kétszer négy órai kölcsönzés kevésnek bizonyul (1924—1932) és már 1937-ben heti 15 órát kölcsönöznek. A fejlődés fényesebb bizonyítéka mégis a kölcsönzött művek száma, mely 1924-ben még csak 1544 volt, de a 14 év múlva készült statisztika szerint már 13 752-re emelkedett.

Az ipari és kulturális fellendülés egyik velejárója a nyomdák szaporodása. A STREIBIG-féle nyomda más tulajdonos irányítása alatt dolgozik tovább a század második felében, de hamarosan új nyomdák jelentkeznek, így a PANNÓNIA, POLGÁR, GROSS Gusztáv . . . stb. és e század tízes-huszas éveiben számuk már 8—10 között ingadozik. Egyre több könyv jelenik meg a városban, jelezve, hogy a növekedés igényli a nyomtatott betűt. Kovács Pál *Hazánk* című lapját új és új lapok követik, a nyomdák egymás után adják ki a könyveket és készítik a város fejlődő ipara és kereskedelme számára az üzleti nyomtatványokat.

Ebből a kulturális fejlődésből, az intézményesített, államilag többé-kevésbé támogatott fejlesztésből egyelőre kimaradt a munkásság. Keresete sem engedte meg, de munkaideje sem tette lehetővé, hogy tanulni, művelődni járjon, hogy rendszeresen, intézményesen igényelhesse a művelődést. Erre csak a századforduló utáni évek, a munkásosztály erősödése hozták meg az alkalmat, teremtették meg az igények kielégítésére a lehetőséget. Ettől kezdve alakulnak munkásdalkörök, könyvtárak, testvér egyesületek, zenekarok és ezek a munkások által igényelt kultúrát szolgáltatják, őket tanítják, művelik — maguk a munkások.

Ezen az osztályon belül helyezkedik el a nyomdászok lényegében kisszámú (30—70—100 főnyi), de a munkások kulturális életének egyik legértékesebb csoportja. A nyomdai munkásság anyagi helyzete a többi munkásokéhoz viszonyítva jobb, de az is igaz, hogy szervezetileg, összetartás dolgában maguk mögött hagyták a többi szakmák mozgalmait. Bérmozgalmaik, a munkaidő rendezéséért folytatott többévtizedes harc csak az egység jegyében volt képes a kiadókat, nyomdatulajdonosokat a követelések elfogadására bírni. Ez a szervezetség megkövetelte — de meg a munka természete is —, hogy önképzésükkel maguk is törődjenek. Az elsők között jött létre Győrött a nyomdász-énekkar, a „Typographia” Dalkör, az elsők között voltak, akik közös felvasó esteket rendeztek és az elsők között volt az a könyvtár, amelyről az alábbiakban szó lesz.

1. *Az állomány.* A győri Nyomdász Szakegylet tevékenységét vizsgálva, azt látjuk, hogy ebben a segítyezés és a munkaközvetítés mellett a legnagyobb helyet a könyvtári munka kapta. Nincsen vagy csak szórványosan van jegyzőkönyv, feljegyzés, pénztárnapló, amely ilyen vagy olyan vonatkozásban ne foglalkozna a könyvtárral. Leggyakrabban a könyvtáros beszámoltatása, új könyvek vásárlása, késedelmes olvasók ügye szerepel a választmányi ülések jegyzőkönyveiben, de egyéb apró-cseprő ügyek is előfordulnak, mint például: lakat vásárlás a könyvszekrényekre, leltárnapló vásárlás és másolás, stb. Ez a gondosság feltétlen bizonyíték a választmány részéről arra nézve, hogy szerették, ápolták, de szívesen olvasták is könyvtárunk könyveit.

A könyvtár kezdeteit illetően nincsenek pontosnak mondható adataink. Az első, több forrásból megerősített adat 1908-ból származik, és ezek szerint ekkor a könyvtárban 421 mű volt 511 kötetben. REINTHALER Ernő visszaemlékezése szerint a múlt század kilenvenes éveiben hozzávetőlegesen 300—350 könyve volt a könyvtárnak és ezeket egyik nyomdász, NÉMETH Kálmán lakásán tartották. A fejlődés ebben az időben lassúbb lehetett, hiszen még csak Önképzőkör volt, és a szervezeti élet sem volt olyan egységes, mint később, de a nyomdászok is kevesebben voltak. Arról azonban semmi adatunk nincs, hogy az első könyveket mikor szerezték be és azok honnan kerültek a könyvtárba. A további fejlődést már írásos bizonyítékok erősítik meg.

A könyvtár gazdasági alapjait illetően két fő forrást kell megemlíteni. Az első a vásárlások — egyszeri és részletfizetésre —, a másik az adományozások.

A vásárlások útján a beszerzés a következőképpen történt: a) a választmány a pénztárból kiutalt bizonyos összeget könyvek vásárlására, leginkább meghatározott művek beszerzésére; b) a könyvtáralap javára valamiféle mulatságot rendeztek és végül c) a könyvtárosok tiszteletdíjukat felajánlották a könyvtár céljaira. Mind a három esettel elég gyakran találkozunk. Lássunk egy-egy példát. „Hosszabb vita után FADYAS indítványára 50 koronát szavaz meg [a választmány] a könyvtár részére s megbizatik az elnök, hogy ezen összegből a szükségesnek látszó könyveket szerezzé be.” (Választmányi ülések jegyzőkönyve 1908. július 12.) Érdekes megemlíteni, hogy a vásárlást sohasem, vagy csak végszükségből végezte egy ember. A fenti idézetben az elnök mellé még odaértendő a könyvtáros és gyakran egy egész kijelölt bizottság, mint azt az alábbi példa is igazolja: „... a mulatságból befolyt tiszta jövedelem, mely 4040 korona abból 2000 korona az árváknak széjjel lett osztva, a többi a könyvtár és jóléti alapra van fenntartva. Könyvek vásárlására a választmány FLOCK Sándor, UZSALY István és FEKETE Pál szakátársakat küldte ki.” (Választmányi ülések jegyzőkönyve, 1920. febr. 22.) Ilyen mulatság, „kedélyes-est”, tekeverseny... stb. igen gyakran volt és jó anyagi alapot szolgáltatott a könyvtár gyarapítására.

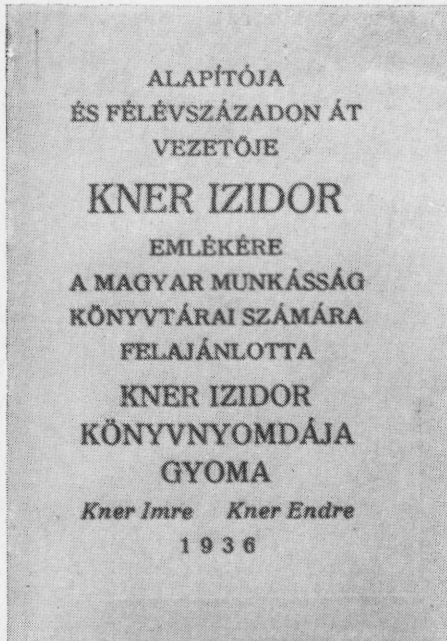
A harmadik elég gyakori anyagi forrás volt, hogy a könyvtárosok évi tiszteletdíjukat felajánlották a könyvtáralap javára.

Könyvadományokat a legkülönbözőbb helyekről kaptak. Öreg nyomdászok a könyvtárnak adtak néhány könyvet, az Egylet tagjai kiolvasott könyveiket a közösségek adományozták. Egy-két esetben az is megtörtént, hogy a helybeli kiadók juttattak egy-egy könyvet a könyvtárnak. Feltehető, de pontosan nem bizonyítható, hogy a Győrött megjelent könyvek egy-egy példányban elkerültek a nyomdászok könyvtárába. Feljegyzések ugyanis sohasem tesznek említést olyan művek vásárlásáról, melyek Győrött jelentek meg, azonban Győrött nyomott könyvek vannak a könyvtárban. Ezt a feltevést a nyomdászok is megerősítik. A legnagyobb adomány mégis egy gyomai küldemény: „... továbbá KNER [Imre] gyomai nyomdászczég 22 kötet könyvajándékával gyarapodott a könyvtár, mely értékes ajándékért a választmány levélben köszönetét fejezi ki.” (Választmányi ülések jegyzőkönyvei, 1931. május 13.). Volt azonban még egy KNER-ajándék és ez, mint látszik, 1936-ból származik. Kötetszámát pontosan nem tudjuk, de jelenleg ilyen ajándékcédulával ellátott kötet 19 van. (1. ábra.)

Az állománygyarapítás számszerű görbéjét nézve korántsem kiegyensúlyozott adatokat találunk, azaz a gyarapodás nem volt állandóan felfelé ívelő. A pénztárkönyvek, szakegyleti jegyzőkönyvek, különböző jelentések gyakran ellentmondanak egymásnak, a leltárkönyvből pedig nem derül ki a beszerzés időpontja. Az összes meglévő adat egyöntetűen igazolja, hogy a fejlődés 1917-ig szinte egyenes vonalú, felfelé ívelő. Ez évben a jegyzőkönyvek szerint 570, a pénztárkönyvek szerint 510—520 kötetnek kell lenni. A pénztárkönyv adataihoz azonban hozzá kell számítani az adományokat, és akkor egyezik a két adat kevés eltéréssel. 1919-ben egy pontosnak mondott leltár készül,

mely hiányt állapít meg. Egyidejűleg selejtezést is hajtanak végre. Ekkor 497 mű 569 kötetben szerepel az állományban. Ezeket követően a fejlődés 1931-ig pontosan követhető, és ez felfelé ívelést mutat. 1931-ben 688 műről tudunk, ami 797 kötetet alkot. Itt a különböző jelentések 20 mű eltéréssel megegyeznek. 1937-ben 873 műről tud egy jelentés.¹

Az állomány fejlődésével, változásával kapcsolatban meg kell említeni a csökkenést is. Mint említettük, 1919-ben volt egy selejtezés: „A könyvtáros felolvassa a kikül-

dött bizottság által selejtezendőnek nyilvánított könyveket. A közgyűlés 37 mű selejtezéséhez, a kötetésre ajánlott 61 könyv bekötéséhez hozzájárul.” (Közgyűlési jegyzőkönyv, 1919. április 13.) Hogy ez a selejtezés kapcsolatban volt-e a politikai eseményekkel, azt bizonyítani nem lehet, de nem valószínű, mivel a selejtezést március 2-án határozták el. A fent jelzett közgyűlés tárgyalja annak az ötven kötet könyvnek az ügyét, mely az évek folyamán elveszett. Mivel azonban a könyvtárban sokan fordultak meg (idegenek) — nem lévén a könyvtárnak külön helyisége — és a szekrényeket, mivel nem voltak jól zárhatóak, egy esetben ismeretlen tettesek feltörték, a felelős kilétét nem lehet megállapítani — a közgyűlés napirendre tér az ügy fölött.

Még egy csökkenési rovata van a könyvtárnak, ez pedig elajándékozás. „SCHÄFFER Tamás az ülést megnyitja és ismerteti a győri munkásnők kérelmét, mely szerint aziránt fordulnak csoportunkhoz, ha esetleg könyvtárunkban vannak oly könyvek, melyekből egy-egy mű két példányban is megvan, avagy pedig, ha vannak *kiselejtezett könyveink*.”²

¹ *Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének 76. évi jelentése 1937-ről.*
10. 1.

² Ez a két szó a jegyzőkönyvben ceruzával át van húzva.

úgy azokat engedjek át díjmentesen. A választmány a kérést teljesíti.” (Választmányi ülések jegyzőkönyve, 1907. április 11.) Tíz nap múlva a köszönő levél meg is érkezik a nőmunkásoktól, melyben köszönetet mondanak az átengedett 20 kötet könyvért.

A könyvtár számbeli összetételéről elmondhatjuk, hogy magasan felette áll jelenlegi ismereteink alapján Győrött — talán az építőmunkások könyvtárát kivéve — az összes többi munkáskönyvtárnak. Az igazság azonban az, hogy elmarad az ország többi vidéki nyomdászegyletének könyvállománya mögött (Debrecen: 1633, Miskolc: 985, Pécs: 1251, Székesfehérvár: 1170).³ Ennek magyarázata abban keresendő, hogy azok zöme egyetemi város, és nem kis dolog az sem az állomány-megóvás szempontjából, hogy a győriek a múlt század 90-es éveitől 1946-ig több mint tíz esetben változtatták helyiségüket, ami a feljegyzések szerint is minden esetben több könyv elvesztését vonta maga után.

A győri nyomdászok könyvtárát jellemezve azt a képet kapjuk, — és ez nem csupán győri és korabeli sajátosság —, hogy az állomány zöme szépirodalmi mű, jelentős része társadalomtudományi, és csak kisebb részét alkotják szakmai kiadványok.

Ami az anyag szépirodalmi részét illeti, igen vegyes anyaggal állunk szemben. JÓKAI Mór, EÖTVÖS Károly, VÖRÖSMARTY Mihály, CSIZMADIA Sándor, JULES VERNE, művei mellett megtalálható IGNÁCZ Rózsa: *Anyanyelve magyar*, ABONYI Árpád: *Frida kisasszony*, JOHN KNITTEL: *El Hakim* . . . stb. kétes értékű termékek is. A szépirodalom vásárlásánál úgy látszik nem volt irodalmi mérce, hanem amit éppen a kiadók kiadtak, és a „bizottság” meg tudott vásárolni, azt megvették. Ha már most a jót, a kevésbé jót és a selejtes tartalmú műveket arányba állítjuk egymással, azt látjuk, hogy az első kettő javára billen a mérleg mutatója. JÓKAI Mór 32, MIKSZÁTH Kálmán 11, GÁRDONYI Géza 15, JULES VERNE, 21 művel szerepel a listán. Egy-két könyv ILLYÉS Gyulától MARK TWAIN-től, KOVAI Lőrincétől, GELLÉRT Oszkártól, ILF-PETROV-tól, GORKIJ-tól... stb.

Egyöntetűség dolgában sokkal jobbnak mondható a társadalomtudományi anyag. Igaz, itt is váltogatják egymást kimondottan marxista és álmарxista művek, de a történelmi helyzetből fakad, hogy túl nagy igényeket nem lehetett támasztani a beszerzésben. Ami megjelenhetett — marxista mű, az kevéstől eltekintve meg is volt ebben a könyvtárban, némelyik több példányban is. Csak néhány példát említve: ENGELS: *A szocializmus fejlődése*, MARX: *Válogatott művei* . . . stb. A Társadalomtudományi Könyvtár” és a „Szociológiai Könyvtár” teljes sorozatával rendelkezett a könyvtár. Az utóbbit részletre vásárolták meg 1908—1911 között.

Szakmai könyv viszonylag kevés volt a könyvtárban. Amennyire képesek vagyunk visszaállítani a korabeli állomány összetételét, azt látjuk, hogy néhány nyomdászattörténet kivételével alig akad szakmai könyv. A szakmai fejlődést a különböző folyóiratok pótolták és nem utolsósorban az a körülmény, hogy a nyomdászok sokat vándoroltak, utaztak mind idehaza, mind külföldön. Nem éréktelen megemlíteni, hogy az utazás elősegítésére külön Szálló-egylet működött, amelynek Győrött is volt két helyisége. Az első a Gőzmalom téren, a második a Kut-utcában. Ezeket az utazásokat, más nyomdákban való munkavállalást feltétlenül szakmai gyarapodás kísérte. Szakkönyvek mondhatók — főleg szedők és korrektorok számára — a különböző helyesírási szabályzatok, melyekből találunk is néhány megmaradt példányt.

A meglevő bizonyítékok szerint csak 1907—1931 között összesen mintegy 20 heti és napilapra fizettek elő — már amikor ezek megjelenhettek. Az ezt megelőző és követő időről ez ideig csak szórványos adatok kerültek elő. A könyvtárnak járt folyóiratok közül megemlítjük a *Szocializmus*, a *Grafikai Szemle*, a *Typographische Jahrbücher*, a *Huszadik Század*, a *Deutsche Buch- und Steindruckerei* című időszaki kiadványokat.

³ I. m.

Meg kell még említeni, hogy a Győrött megjelenő napilapokat többnyire tiszteletpéldányként kapták. Hogy a folyóiratok bekötött példányait beszámították-e az állományba, bizonyosan tudni — sem tagadni, sem állítani — nem lehet, de valószínű, hogy innen adódnak az eltérések az egyes állományjelentések között.

Szívós harc folyt a győri nyomdászok könyvtárában az állománymegóvásért. Az új könyveket, melyeket füzve vásároltak meg, csak kötetés után kölcsönözték. Innen van az, hogy a megmaradt állományban füzött könyvet csak elvéve lehet találni. Igen sok bizonyíthatóan könyvkötői kolligátumot találunk, melynek anyagát a könyvtár köttette egybe. Főleg 1—3 íves kiadványokról van szó. De az állományvédelemhez tartozik az is, hogy a kölcsönzési időt igyekeztek pontosan betartatni. Sok választmányi ülésen hangzottak el intelmek, dorgálások a mulasztók ellen, sőt indokolt esetben határozatot hoztak, hogy ez és ez a nála levő könyveket köteles egy héten belül a könyvtárosnak átadni, ellenkező esetben a könyvtáros vásárolja meg azokat az illető mulasztó terhére. Elvi döntés volt arra nézve, hogy idegeneknek — más szakmabelieknek, nem nyomdászoknak . . . stb. — nem adnak ki könyvet, ezt azonban ritka kivételtől eltekintve nem igen tartották meg.

2. *Nyilvántartás, raktározás.* Kialakult, elfogadott és kötelező nyilvántartás nem volt, így hát azt csinálták, hogy egy betűsoros könyvbe (regiszteres naplóba) a könyvtár történetében többször is bevezették, újra leltározták az anyagot. Ilyen újra leltározás a meglevő leltárnapló tanúsága szerint három esetben történt. Ez a betűsoros könyv fontos okmány volt, amit az is bizonyít, hogy a leltárkönyv hitelesítésénél ott van a városi főszámvevő aláírása és viaszpecsétje is. A leltárkönyvben azonban hivatalos (állami) bejegyzést, ellenőrzést a későbbiekben nem találunk. A leltár természetesen sok pontatlanságot is tartalmazott; Ponson du TERRAIL *Baccarat diadala* így került egyszer a „P”, egyszer a „T” betű alá. Ez a leltár szerepelt mint olvasói és mint szolgálati katalógus is.

A művek bevezetése a leltárkönyvbe a következőképpen történt. Vegyünk egy példát: KODOLÁNYI János *Julianus barát* 1—2. kötet így szerepel: K 3 a), b). A „K” betű a szerző nevének kezdőbetűje, a „3”-as szám azt jelzi, hogy a szóban forgó mű a „K” betűvel kezdődő szerzői nevek között a harmadik. A kis „a” és „b” azt jelzi, hogy a mű két kötetes. Ezek a jelzetek bekerültek a leltárkönyvbe, a műbe, és annak egyes kötetéibe is a címlap első (recto) oldalára, de gyakran az előzéklapra is, és majdnem minden esetben a könyvet védő borításra, illetve a könyv gerincére. A már bekötött könyvet minden esetben vastag csomagolópapírba tették, mintegy külső védőborítást tettek rá. A tulajdonjogot bizonyító bélyegző (több formája volt) igen sok helyen szerepel a könyvekben, de kialakult bélyegzési rendszer nem volt.

A szakrendre sem volt meghatározott módszer, illetve az összes nem szépirodalmi művet a leltárkönyvben az „Sch” alatt tartották nyilván a beszerzés sorrendjében. Itt volt ugyanis nélkülözhető hely. Egy későbbi katalógusban „Tudományos művek” fejezet alatt az írók szerinti betűsorban, növekvő számsorrendben kerültek leltározásra.⁴ Ezek a művek, mintegy megkülönböztetésül, nem kaptak betűjelet:

ACSÁDI:

1. a), b) A magyar birodalom története.

? ?

2. [Ki] Tanítja és tanítsa a magyar népet.

ÁKAI Károly:

3. Történeti beszédek.

⁴ *Könyvtárjegyzék.* Kiad. Magyar Könyvnyomdai Munkások Szabadszakszervezete győri csoportja. Győr, 1948.

BRUTUSZ:

12. Marx Károly.

13. a—k. „Szocializmus” (A folyóirat bekötött évfolyamai).

Ezeket a műveket a raktárban is külön helyen tárolták, elkülönítve a szépirodalomtól.

3. *Kölcsönzés.* A győri nyomdászok könyvtárában mindig két könyvtáros volt, ha az egyik dolgozik vagy akadályoztatva van, a kölcsönzés ne szenvedjen csorbát. Egy héten általában két esetben volt kölcsönzés a tagság szükségleteinek megfelelően: csütörtökön az esti órákban és vasárnap délelőtt 10—12 óra között. A legtöbb évben volt azonban 30—60 nap szünet könyvtárrendezés címén. Ez idő alatt megvizsgálták a leltárt, köttettek és belső munkákat végeztek.

A kölcsönzés technikai lebonyolítását illetően a kölcsönzés leggyakrabban használt alapja a szabadpolc-rendszer volt, de visszaemlékezésekből tudjuk, hogy a leltárkönyvből — mely egyben katalógus is volt — szintén gyakran kerestek könyvet. Az olvasó által elvitt könyvet betűsoros kölcsönzési naplóba írták be, felírva a mű jelzetét, szerzőjét és címét, a kölcsönzés és a visszahozatal napját; ha az olvasó hosszabbítást kért, ezt a megjegyzés rovatba vezették be, sőt egy időben ugyanebbe a rovatba írták be, ha az illető késedelmi díjat fizetett, a késedelmi díj összegét is. Ezen a módszeren a későbbiekben változtattak és most már nem az olvasók neve szerinti regiszteres naplóba vezették be a kölcsönzés tényét, hanem a kölcsönzési napok szerint tartották nyilván a kölcsönzést, azaz felírták a keltezését és ez alá került, hogy azon a napon kik, milyen jelzetű műveket vittek ki, a visszahozatalt pedig egy külön rovatban egy vízszintes vonallal jelölték. 1945 után vezették be a személyi lapon való kölcsönzést, mely módszer egészen a legutóbbi időkig fennállott.

Egy alkalommal egy olvasó általában 1—4 könyvet vihetett el; tudunk azonban olyan esetről is, hogy egyik olvasó 8 kötetet vett kölcsön a könyvtárból, ehhez azonban a választmány előzetes jóváhagyására volt szükség.

A kölcsönzési határidő általában két hét volt. Amennyiben az olvasó nem hozta vissza ez alatt az idő alatt a könyveket, késedelmi díjat kellett fizetnie, vagy időközben meg kellett hosszabbítania a kölcsönzési határidőt. Az új határidő nem lehetett több újabb két hétnél. Az egyik leltárkönyv kötéstáblájának belső oldalára egy bejegyzés van ragasztva, mely szerint az azon feltüntetett műveket csak egy hétre szabad kiadni és ezeknél a műveknél hosszabbítást nem szabad adni. Ezek a művek többnyire GÁRDONYI Géza akkor megvásárolt könyvei voltak.

A késedelmi díj a kezdeti időkben napi 10 fillér volt könyvenként. Az első világháború utáni pénzromlás idején ezt felemelték napi egy koronára, majd 1923-ban napi tíz koronára. A nagyarányú pénzromlást azonban nem lehetett utólagolni, csak 1927-ben a pengő megjelenése után. Az 1927. évről azt olvassuk, hogy befolyt 4,20 P büntetéspénz.

A kölcsönzött kötetek száma az évek során nagyon ingadozott. 22 adattal bíró év alapján megállapítható, hogy az évenkénti kölcsönzések átlagos száma 597,5 mű volt. Ugyanezen évek átlagos munkáslétszáma 71 nyomdász volt — átlagosan nyolc nyomdában — (beleszámítva ebbe a szedők, gépmesterek, korrektorok, tanulók és segédmunkások számát is). Ha a két számot egymással összevetjük, azt látjuk, hogy egy év alatt egy dolgozó 8,4 művet olvasott el, ami kb. 9 kötetnek felel meg. Ragadjuk ki az első világháború előtti utolsó békeévet, 1913-at és nézzük meg alaposabban a számokat:

Állomány.....	579 mű
Létszám	70 fő
Kölcsönzött mű	514
Kölcsönző személy (kvtár tag)	54 fő

Ezeket az adatokat elemezve, a következő képet kapjuk:

Egy dolgozóra jut.....	8,2 mű
Olvasták az állomány	88,5%-át
Olvastott a dolgozók	77,1%-a
Egy olvasóra jut	9,3 olvasott mű
Egy dolgozóra jut.....	7,3 olvasott mű

Az olvasók összetételére álljon itt egy példa: „Olvastott 39 szaktárs, 8 szaktársnő 5 tanuló és 2 idegen...” (Választmányi ülések jegyzőkönyve. 1914. január 18.) Ez a jelentés a fent említett 1913. év kölcsönzési adatairól szól. A többi évek adatai ugyanezt igazolják lefelé vagy felfelé kevés eltéréssel.

A könyvtár használata ingyenes volt, azaz tagsági vagy beiratási díj nem volt sem az egyleti tagok, sem a kivülállók részére.

Az olvasnivaló kiválasztásában nagy szerepe volt a könyvajánlásnak. Visszaemlékezésekből tudjuk, hogy a könyvtárostól megkívták a könyvek bizonyos mértékű ismeretét, a könyvajánlást. A könyvek kiválasztására a katalógus nem volt elégséges, hiszen sok mű nem volt a helyén, így szívesebben vette az olvasó, ha a könyvtáros, aki azért többé-kevésbé ismerte az állományt, felhívta figyelmét egy-egy könyvre. A könyvtáros kiválasztásánál fontos szempont volt az olvasottság, meg is követelték, hogy ismerje az állományt. Olvasók, könyvtárosok mondták el, hogy bevett szokás volt már akkor is, hogy az olvasók egymásnak is ajánlottak könyveket, sőt az is megtörtént, hogy egymás között kölcsönöztek is, ami gyakran késedelmes visszaadáshoz vezetett.

A könyvajánlásnak és az olvasók egymás között végzett ajánló munkájának a szemléltetésére álljon itt egy példa. A könyvtárban Georges OHNET, műveiből az alábbi munkák forgalmát állítottuk össze nem azért, mert talán ez valami okból jobb vagy rosszabb volna mint más írók munkáinak a forgalma, de megmutatja szemléletesen, hogy egy-egy könyv egy könyvtárban gyakran válik egy-egy időszakra keresetlenné. Az OHNET példa még arra is jó, hogy megmutassa: milyen volt az olvasók érdeklődése. Meg kell jegyezni, hogy a feltüntetett műveket a könyvtár kb. 1932 végén vásárolta.

	1933*	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1942	1943**	Össze- sen
„Bánya”	2	7	2	2	1	1	—	4	1	2	22
„A vasgyáros”	3	7	3	2	1	1	—	2	—	—	19
„Pierre lelke”	2	2	—	—	1	1	—	—	4	—	10
„Panin Szeorgiusz” ...	7	7	3	—	2	1	—	5	—	3	28
„Harc a szerelemért”	7	7	1	6	1	1	—	4	—	3	30
Összesen	21	30	9	10	6	5	—	15	5	8	109

Ez a kimutatás fényt derít arra, miszerint némely könyv, sőt gyakran a könyvek egy csoportja keresetlenné válik egy időre, míg vagy a könyvtáros, vagy valamelyik olvasó fel nem hívja rá ismét a figyelmet. Ugyanezt bizonyítja a könyvtár egy másik könyve.

MIKSZÁTH Kálmán: *Szent Péter esernyője* című művét az évek során így kölcsönözték:

1933	1934	1935	1936	1937	1938	Összesen
6	2	3	2	—	5	18

Nem látszik egyáltalán valószínűnek, hogy a könyvtárosok valamilyen szempont szerint igyekeztek volna az olvasók érdeklődését befolyásolni, azaz, őket a művek egy csoportjára rászoktatni. Kiváltképpen érvényes ez a társadalomtudományi anyagra,

* 1933. május 21-től, innen kezdődik a napló.

** 1942 már nem teljes év, a bejegyzések hézagosak.

amelynek forgalma nem éri el a kívánt szintet. A társadalomtudományi anyagnak megvoltak — a bejegyzések szerint — a rendszeres olvasói, akik majdnem minden kölcsönzésnél ebből az anyagból is vittek el legalább egy-egy művet. Összegezve: az olvasás és az olvastatás — mai szóval élve — nem volt tematikus, rendszeres és leginkább az esetlegesség jellemezte, gyakran, sőt a legtöbb esetben a szórakoztatást szolgálta.

4. *Könyvtárosok.* A fennmaradt jegyzőkönyvekből és a visszaemlékezésekből pontosan megállapítható a könyvtárosok névjegyzéke 1931-ig, ezután csak szórványos emlékek vannak és csak a visszaemlékezésekre lehet támaszkodni. A könyvtáros tisztsége — és ez valóban tisztség volt a szónak le nem járatott értelmében — ugyanolyan fontos volt, mint az elnök, alelnök, munkaközvetítő . . . stb. Könyvtáros bárki lehetett a tagságból, akit erre a tagság kijelölt, illetve megválasztott. Mindig ketten töltötték be ezt a tisztséget, nevezetesen egy első és egy másodkönyvtáros. Az első könyvtáros volt a felelős vezető, ő számolt be a választmányoknak rendszeresen a munkáról, ő volt a könyvvásárló bizottság egyik állandó tagja, panaszokkal, kérelmekkel elsősorban ő fordult a választmányhoz vagy a közgyűléshez. Akadályoztatása esetén helyettesítette a másodkönyvtáros. A kölcsönzéseknél vagy mind a ketten, de egyikük feltétlenül jelen volt. A könyvtárosi beosztást csak a közgyűlés hagyhatta jóvá (általában minden év február 2-án), lemondani azonban időközben, két közgyűlés között is lehetett a választmány előtt. Gyakran előfordult, hogy a lemondást a választmány nem fogadta el, hanem utasította a könyvtárost a munka további végzésére. Amennyiben elfogadták a lemondást — és ehhez nyomós ok kellett —, ott azonnal megbíztak valakit a helyettesítéssel addig, míg a legközelebbi közgyűlés új könyvtárost nem választ. Az évek során az a gyakorlat alakult ki, hogy a megüresedett első könyvtárosi tisztséget a másodkönyvtáros vette át, akinek volt már némi jártassága, ismerete — elsősorban könyvismerete — a könyvtári munkában. Az is gyakran megesett, hogy valaki pár évi szünet után ismét könyvtáros lett.

A könyvtárosok névjegyzéke így alakult 1896—1943 között (csak az első könyvtárosok):

REINTHALLER Ernő.....	1896—1919-ig
CSÖNGEY Ferenc	1919—1921-ig
CZECHMEISTER József	1921—1922-ig
HÁBA László	1922—1924-ig
GOLD Zoltán.....	1924—1926-ig
KOVÁCS József	1926—1927-ig
REINTHALLER Ernő.....	1927 második fele
KOVÁCS József	1928—1931-ig
HÜBEL János	1931—1933-ig
BOGNÁR Antal	1933—1936-ig
KOVÁCS László.....	1936—1937-ig
MENTLER Ernő	1937—1938-ig
OTTÓ Margit	1941—1942-ig
LAKAT József	1943

A választmányban két tisztségviselő volt, akik 1915-től kezdve évenként rendszeresen tiszteletdíjban részesültek: a pénztáros és a könyvtárosok. „Könyvtáros tiszteletdíja 12 évi működésért 20 korona.” (Pénztárkönyv. 1915. I.-né. 6. tétel.) Ettől az időtől kezdve évenként rendszeresen kiutaltak évi 10—50 korona tiszteletdíjat, a pengő bevezetése után az első 8, a másodkönyvtáros pedig évi 4 P tiszteletdíjban részesült. Ezt az összeget 1930-ban felemelték évi 10, illetve 8 P-re. Hogy a könyvtárosok mennyire szívügyüknek tekintették a könyvtárat, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ezekről a tiszteletdíjakról lemondottak a könyvtár javára. Rendkívüli munka után kaptak

még kevés díjazást. Ilyen munka volt például a költőzködések utáni rendcsinálás, új leltárkönyv felfektetése ... stb.

5. *Helyiség, berendezés.* Az elmondottakban már szó volt róla, hogy a könyvtár gyakran költözött. Ez a költözködés a Szakegylet költözködése miatt volt szükséges, mivel a könyvtár mindig annak helyiségében volt. Legtöbb esetben valamelyik vendéglő volt az egyleti helyiség, tehát ott volt a könyvtár is. Nem mondható nagyon szerencsésnek ez a megoldás, mert a vendéglő forgalma zavarta a kölcsönzési munkát. Többesetben találunk jegyzőkönyvi bejegyzéseket arra nézve, hogy a könyvtáros panaszt emel a biliárdozók és a kártyázók ellen, akik hangoskodásukkal zavarják munkáját. Az Egyesület székházának elkészülte után ez a gond is megszűnt. 1938-ban avatták fel a Dimitrov (akkor Bisinger)-sétányon az új épületet. Igaz, hogy innen 1941-ben el kellett ismét menni, mivel oda a légvédelmi tűzértség költözött be. Ekkor történt meg először, hogy a könyvtár nem költözött a szervezettel, hanem ottmaradt a székházban, és az ott állomásozó tűzérek használták is. Az állományban azonban nem esett kár. Meg kell itt említeni, hogy ez alatt az idő alatt nem volt minden könyv a szekrényekben. Félték ugyanis, hogy főleg a társadalomtudományi műveket elkobozza onnan valami jobboldali beállítottságú egyén, éppen ezért ezeknek a műveknek jó részét a beépített könyvszekrények mögé dugdosták és onnan kerültek azok elő a háború befejezése után.

Ami a berendezést illeti, az nagyon szegényes volt. Az összes tároló szekrény először egy (ez volt a fent említett NÉMETH Kálmán lakásán még a múlt század végén), majd később kettő és végül a huszas évek végén három meglehetősen kopott bútordarab volt. Ezek addig szolgálták a könyvtár céljait, míg a székház fel nem épült, ahol már a kornak megfelelő, modern, beépített szekrényekbe rakhatták az anyagot.

*

Természetesen nem volt egyedüli jelenség a nyomdászok könyvtára Győrött. Egyéb szakmák is rendelkeztek valamilyen könyvtárral, ki gazdagabban, ki szegényesebben. A legnagyobb — eddigi ismereteink szerint — az Építőmunkások könyvtára volt, mely sajnos 1948-ban (!) széthordásra került. Egy része Budapestre került (hogy pontosan hova, azt nem tudjuk), másik részét sikerült megmentenünk (mintegy 210 kötetet). A könyvtár állományának összetételét, kihasználtságát ma még nem ismerjük, de a megmaradt anyag jó része (kb. 90%-a) társadalomtudományi anyag. Nagyobb könyvtárral rendelkezett még a Vasas Szakszervezet, melynek anyagából alig néhány kötet maradt ránk. Az állománykezelés itt megoldottabb volt, hiszen állandó helyiségük volt. Az összetételről egyelőre csak annyit tudunk, hogy „sok volt”, „jó könyvek voltak”. de a második világháború alatt ezt is széthordták, illetve „lomtalanították”, mivel az épületet átvette a honvédség, és a könyvtár a padlásra, innen ismeretlen helyre került. Valószínű, sok könyvvel és nagy forgalommal büszkélkedhettek, hiszen a városban sok volt a vasmunkás és a szakszervezet is meglehetősen erős volt. A legutóbbi időben került elő a Kereskedelmi Szakszervezet (KAOSZ) régi könyvtárából 35 kötet, és úgy látszik, hogy hamarosan még újabb kötetekre tehetünk szert.

Elszórta több kisebb munkáskönyvtár működött még a városban. Vannak olyan könyveink, melyek a Szabómunkások könyvtárából, mások a Bördíszművesek könyvtárából, megint mások egyes üzemek könyvtáraiból kerültek elő. Ilyenek a „Koestlin Sportkör” bélyegzővel ellátott könyvek, a „Hutter és Lever könyvtár” címkével (ex libris) ellátott művek stb.

Ezek a könyvtárak — eddigi ismereteink alapján — nem tartottak egymással kapcsolatot, de tudunk olyan olvasókról, akik tagjai voltak egyszerre több könyvtárnak.

Ez idő szerint nincsen sem írásos, sem szóbeli bizonyíték például könyvtárközi kölcsönzésre, könyvtárközi cserére (közrejátszott itt a szakmai sovinizmus is), azaz semmiféle együttműködést nem tudunk kimutatni.

*

A nyomdászok könyvtára volt-e hatással más szakmák könyvtárára, erre volt-e hatással más szakma könyvtára? — a fentiek szerint nem valószínű, de tény — mint láttuk —, hogy majdnem minden évben volt 2—5 idegen szakmabeli olvasója a könyvtárnak, ami azt is bizonyítja, hogy nem lehetett rossz a híre.

A nyomdászok szerették és szeretik a könyvet. Ennek fényes bizonyítéka az a tény, hogy az egyetlen szakma Győrött, mely sok viszontagságon keresztül, szinte hiány nélkül meg tudta őrizni könyvtára anyagát és a hozzátartozó iratokat.

MÓNUS IMRE

A jegyzetekben felsoroltakon kívül felhasznált irodalom:

BAY Ferenc: *A Győri Városi Közkönyvtár Évkönyve. I. 1898—1938.* Győr, 1939.

BORBIRÓ Virgil—VALLÓ István: *Győr városépítés története.* Bp. 1956.

FELPÉCZI PETZ Lajos: *Győr város zenei élete. 1497—1926.* Győr, 1930.

NEU Sándor: *A textilipar története Győrött.* Kézirat.

PITROFF Pál: *A győri sajtó története.* Győr, 1915.

A fentiekben túl évkönyvek, jegyzőkönyvek és különösen a „Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegylete” megmaradt iratanyaga.

Adatközlők :

REINTHALLER Ernő,

HABA László,

KÓMIVES József,

FADGYAS József,

KOTORMÁN László

MENTLER Endre.

Illegális magyar sajtó a francia ellenállási mozgalomban. A Tanácsköztársaság leverése után jelentős számú baloldali emigráns menekült ki az országból, akik közül sokan Franciaországban telepedtek le. A világválság gazdasági emigránsai ezek számát növelték, úgyhogy pl. Henin-Lietard és Pas de Calais bányavidékein 20 000-re volt tehető a magyarok száma. 1936—1939 között a növekvő háborús veszély és a magyarországi megkülönböztető faji törvények miatt bekövetkezett menekülési hullám tovább duzzasztotta a franciaországi magyarok számát.

A kiüldözött magyarság legjobbjai azonnal felismerték a szervezkedésben rejlő erőt, és csakhamar baloldali szervezeteket alakítottak Párizsban. 1921-ben már komoly kommunista szervezet működött, jelentős taglétszámmal. A kommunisták magyar nyelvű lapja 1923-ban jelenik meg *Párizsi Munkás* (*Ouvrier de Paris*) néven, melynek nagy szerepe volt a franciaországi magyar kommunisták összefogásában, a franciául még nem beszélő munkások rendszeres tájékoztatásában és nevelésében. A *Párizsi Munkás* már a húszas évek közepén felhívta olvasói figyelmét az olaszországi fasizmus veszélyére, és ideológiai harcot folytatott a jobboldali eszmék ellen. A lap megjelenési költségeit gyűjtések útján az olvasók fedezték. Szerkesztői és írói tiszteletdíj nélkül végezték munkájukat. A francia hatóságok állandóan üldözték, és sokszor elkobozták a lapot harcos szelleme miatt, s így csak sűrű névváltoztatással volt lehetséges megjelentetni. (*Fáklya, Küzdelem, Új Harcos, Új Előre*).

A *Párizsi Munkás* érdeme, hogy egy öntudatos, harcos magyar emigrációt nevelt a tájékozatlan gazdasági kivándorlók egy részéből, és a szabad gondolat hirdetője volt abban az időben, amikor Magyarországon kommunista munkássajtó legálisan nem jelenhetett meg.

A francia népfront szellemében, a háborús feszültség időszakában *Szabad Szó* néven új, harcos, magas színvonalú antifasiszta lapot adtak ki a magyar kommunisták: TAMÁS Aladár és PALOTÁS Imre szerkesztésében. A cikkírók között találjuk BAJOMI LÁZÁR Endre, BALLÓ László, FERENC Simon és KEPES Imre nevét. Technikai munkatárs RÉVAI Gizi volt

A *Szabad Szó* 1939 végéig — a kommunista és haladó sajtó betiltásáig — jelent meg. 1939. augusztus 28-án a második világháború kitörésének előestéjén így határozta meg a franciaországi magyarok feladatát: „Ellenségünk közös: fasizmusnak hívják. Egyesülünk a francia néppel a fasizmus elleni harcban. Hitler minden hódítási szándékával szemben.”

Nagy pozitívumként könyvelhetjük el, hogy a franciaországi nemzetiségi csoportok közül a francia hadseregbe való jelentkezésre a *Szabad Szó* elsőként szőlította fel a magyarokat. A Külföldi Önkéntesek (Volontaires Étrangers) ezredcibe hamarosan 3000 magyar jelentkezett.

A franciaországi magyar értelmiségiek összefogására TAMÁS Aladár szerkesztésében jelenik meg 1938. februártól az *Üzenet* című folyóirat. A magyarországi Márciusi Front számára minden szám közölt elvi cikket az emigrációban élő írók és politikusok tollából. Így BALÁZS Béla, RÉVAI József (Vörös Sándor néven) és SZOMBATI János írásai igyekeztek segíteni a függetlenségi mozgalom megindulását. A folyóirat polgári szerkesztői biztosították a legális megjelenést, és így sikerült a lapot nagyobb példányszámban Magyarországra is eljuttatni.

A háború kitörése után feloszlatták a baloldali szervezeteket, és mindkét sajtóterméket betiltották. A *Szabad Szó* és az *Üzenet* szerkesztőgárdája közül sokan szét-szóródtak a háborús események következtében, de azok közül, akik Franciaországban maradtak, többen bekapcsolódtak az illegális antifasiszta mozgalmakba a megszállás éveiben, és segítői lettek a földalatti magyar sajtónak is.

Az 1940-es francia kapituláció után megindult a föld alá szorított antifasiszta

szervezetek munkája. A Francia Kommunista Párt már júliusban megbízta PAPP Lajost magyar kommunista csoport létrehozásával. A pártvezetőség : PAPP Lajos, WEISS János (illegális nevén PETIT Jean), MÓD Péter és HAJDU Sándor (DUNAVÖLGYI Géza) nagy szervezőmunkával megteremtették az első kommunista sejteket, és nagyban támogatták az FKP harcát a megszállók ellen.

Az FKP megbízásából PAPP Lajos egy tájékoztató jellegű, illegális hetilapot szerkesztett *Bulletin d'Information* címmel. Ez teljesen független volt a megalakult magyar mozgalomtól. A lap szerkesztésébe bevonta KOMJÁT Aladárnét István és Gábor fiával. Munkatársak MÓD Péterné, REISSMANN János és BÖLÖNI György voltak. A kész anyagot Ács Vilma továbbította az FKP sajtóapparátusához, amely a terjesztés munkáját végezte, s az előállítási költségeket is fedezte.

A munkatársak a külföldi rádióadások rendszeres figyelésével hírósseállításokat készítettek a harcra eseményekről, a német megszállók embertelenségeiről és a francia ellenállás belső híreiről. A 10—12 lapos hetilapot Sós Béla 180—200 példányban sokszorosította lakásán négy éven át.

A Vichy-kormány fennhatósága alatt álló déli területeken a háború első évében megkezdődött a magyar kommunista és antifasiszta csoportok szervezkedése. A nagyvárosokban felvették a kapcsolatot a francia mozgalommal, sőt az északi — német megszállási — zónában levő magyar vezetőséggel is. A franc-tireurök és partizánok soraiban sokan fegyveresen is harcoltak a megszállók és az együttműködők ellen. Dél-Franciaország nagyvárosaiban több magyar nyelvű időszakos lap és sok röplap jelent meg, melyekből fellelhető példány Magyarországon nincs, de az ellenállás harcosai és francia kiadványaik igazolják létezésüket.

Toulon-ban *Szabadság*, Grenoble-ban *Jelen* címmel adtak ki lapokat a magyar ellenállók. A Vichy-zóna magyar kommunista csoportja Lyon-ban nagy illegális nyomdát létesített, és hosszú időn át megjelenő folyóiratot adott ki a francia testvérpap címen : *A Párt Élete (La vie du Parti)*.

A függetlenségi mozgalom a külföldi magyarság körében is kezdett kibontakozni politikai pártállásra való tekintet nélkül. Az egész megszállt Európában a fasiszmus elleni összefogás csak a népfrontpolitika talaján volt elképzelhető és megvalósítható. Az FKP nemcsak a francia társadalom minden rétegét igyekezett akcióegységre megszervezni, hanem a nyelvi csoportokat is. A franciaországi magyarok között ezt a munkát elvégezni nem volt egyszerű feladat, mivel az értelmiség és a polgárság heterogén összetételű volt, és a régi emigráció közé beférkőzött a jobboldali ideológia. 1918/19 értelmisége magáévá tette a haladó, forradalmi eszméket, és politikai állásfoglalásuk miatt voltak kénytelenek elmenekülni. Ezek egy része hű maradt a forradalomhoz, és emigrációs tevékenységükkel szolgálták a magyar felszabadulás ügyét. Mások a kilátástalan és zavaros politikai helyzetben elpártoltak a haladó mozgalmaktól, és csak a közös veszély, a fasiszmus terjedése láttára tértek vissza a nép oldalára. A polgári rétegeket a német megszállás egzisztenciális és anyagilag érintette: ezek a francia liberális polgárság példájára csatlakoztak ideiglenesen vagy véglegesen a függetlenségi mozgalomhoz.

A franciaországi magyar kommunista csoport feladata volt az adott történelmi helyzetben csatlakozásra bírni a különböző politikai állásfoglalású magyar rétegeket a széleskörű népfrontpolitika alapján.

A kommunisták összefogása volt az első feladat. Ez komoly szervező munkával sikerült is. A taglétszám emelkedett, és mind többen aktív harcosaivá váltak az ellenállásnak. 1934 elején újból bevonták az illegális munkába a hadifogságból visszatért régi kommunistákat : GEREBLYÉS Lászlót, akit a párt megbízott az írók és művészek szervezésével, majd PALOTÁS Imrét és ROSTÁS Istvánt. A pártszervezet aktivitásának megnövekedése szükségessé tette egy illegális nyomda létesítését. Sós Béla rue d'Abel 20.

sz. alatti lakásán francia és német nyelvű röplapokat és szórólapokat eddig is készítettek. Az utóbbi, a „német-munka” (Travail Allemand), a német katonák felvilágosítására létesített propagandamunka része volt.

1943 nyarán széleskörű szervezőmunkát indított a kommunista csoport. Magyar Függetlenségi Mozgalom (Mouvement pour l'Indépendance Hongroise, a továbbiakban MFM) néven tömegszervezetet hozott létre. Ennek munkájába a népfretpolitikai alapelveinek megfelelően a franciaországi magyar társadalom minden rétegét igyekeztek bevonni. A szervezet kereteinek kiszélesítésére adták ki a *Magyar Szemle (Revue Hongroise)* című 1943. augusztus 1-től havonként megjelenő folyóiratot, melyet PAPP Lajos és GEREBLYÉS László szerkesztett. Állandó munkatárs volt a MFM vezetője, BÖLÖNI György; DOBOSI László és FÖLDES Péter is több cikket írt a folyóiratba. Technikai szerkesztő HERTCZKA Imréné volt, aki a lapból 30—40 példányt gépelt lakásán. 1944 áprilisától az illegális nyomdában Sós Béla sokszorosította 80—100 példányban. A *Magyar Szemlé*t társadalmi adakozásból tartották fenn. A Párizsban élő művészek: MARTON Ervin és STRÉMI József PETŐFI-bélyeget terveztek, és sokszorosítás után árusították.

A szerkesztők a hazai újságokon, a rádiók hírein keresztül figyelték a mozgalmakat és a világeseményeket. Az első számban PAPP Lajos: „Többet kell tennünk” című vezércikkében ismertette a hazai helyzetet, a honvédség voronyezsi katasztrófáját, s aktív cselekvésre szólította fel honfitársait:

„... a külföldön élő magyarok nem lehetnek tétlenek Magyarország sorsdöntő óráiban. Kanada, Amerika, Mexikó és Anglia magyarsága már régebben szervezkedik, és aktív részt vesz a függetlenségi front munkájában. A Franciaországban élő magyarok nem várhatnak semmivétebben, hanem tenniük is kell valamit... Magyarország sorsa szorosan összefügg Franciaország sorsával. Mindkettőnek Hitler és a hitlerizmus végleges pusztulása hozza meg a szabadságot... a franciaországi magyarok úgy tesznek eleget a magyar függetlenségi harc iránti kötelességüknek, ha mindenben támogatják Franciaország dolgozóinak Hitler-ellenes harcát.” (*Magyar Szemle*, 1943. aug. 1.)

A MFM vezetőség részletes programot tett közzé, amely alkalmas volt arra, hogy minden hazafias réteg a magáévá tegye, és Magyarország gyökeres, demokratikus átalakulásának kezdetét megnyissa. A magyar Nemzeti Függetlenségi Front célkitűzéseit teszik magukévá a következő követelésekkel:

- a) A háború azonnali befejezése, szakítani HITLERREL.
- b) Felelősségrevonása azoknak, akik az országot belevitték a háborúba.
- c) Az ország demokratizálása: általános, egyenlő, titkos választójog, az általános emberi jogok érvényesítése, a faji törvények megszüntetése.
- d) A nagybirtokot fel kell osztani a parasztok között, 300 holdnál nagyobb földbirtok nem lehet.
- e) A fasiszta pártok betiltása.
- f) Nemzeti függetlenségi kormány alakítása, mely összehívja az alkotmányozó nemzetgyűlést, és dönt az ország államformájáról.
- g) A német kisebbség kiváltságos jogainak felszámolása, a Volksbund feloszlata.
- h) Eredményes együttműködést kell folytatni a környező demokratikus országok népeivel.

A kiáltvány megállapítja, hogy a magyarok csak úgy tudnak küzdeni ezekért a célokért, ha mindenben támogatják a francia ellenállás felszabadító harcát. Ennek eredménye röviden megmutatkozott abban, hogy alig négy hónap alatt a MFM jelentősen megerősödött. (*Magyar Szemle*, 1943. dec. 10.)

A cikkírók feltárták a folyóirat hasábjain mindazokat az okokat, amelyek őket, emigránsokat hazájuk elhagyására készítették: az ellenforradalmi rendszer népellenes

politikáját, a gazdasági kizsákmányolást, a demokratikus ellenzék üldözését és a nemzetellenes németbarát politikát.

1944. március 15-én a szabadságharcra emlékeznek. Felidézik a közös vonásokat a két nép szabadságharcos hagyományaiból. Az üldözött magyar szemével nézik és méltatják a nemzeti ünnep jelentőségét.

A francia emigráció vezetői és az ellenállásban résztvevő magyarok — hasonlóan a londoni Magyar Tanács felhívásához — gyors kibontakoztató javaslattal fordultak a hazai közvéleményhez :

„Oroszországban alakuljanak magyar brigádok a magyar hadifoglyokból, s kezdjék meg a harcot Hitler ellen a Vörös Hadsereg oldalán. Az országban benn alakuljanak partizán csapatok, és kezdjék meg a szabadságharcot, és alakuljanak partizán csapatok az ország határain kívül. . . és a többi balkáni népekkel együtt fogjanak fegyvert Hitler ellen a szabadság védelmére.” (*Magyar Szemle*, 1944. márc. 15.)

A szerkesztőség figyelemmel kísérte az otthoni változásokat. Örömmel üdvözltek a nagy jelentőségű balatonszárszói értekezletet, és ismertették ERDEI Ferenc beszédét, majd FODOR Józsefnek a *Népszavában* megjelent bírálatát a Márciusi Frontról, kiemelve a népfrempolitika szükségességét Magyarországon. (Uo.)

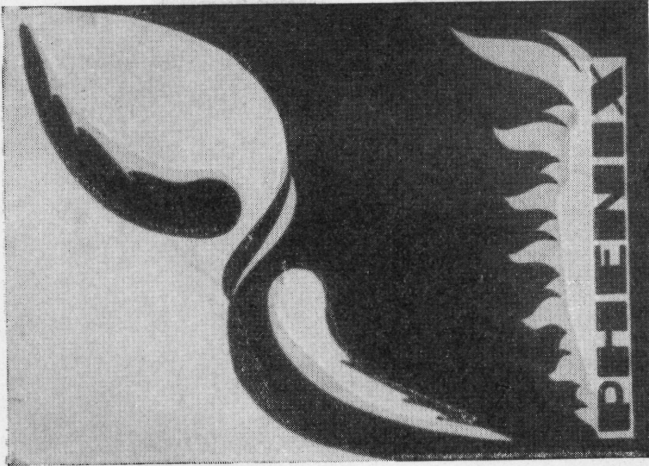
Polemizáltak a nyilas és jobboldali lapokkal főképpen akkor, amikor a magyar emigráció politikai állásfoglalásairól, külföldi tárgyalásairól volt szó. Így válaszolt a *Magyar Szemle* cikkírója VAJTA Ferenc írására, amely az *Új Magyarországban* „rémítő” híreket közölt KÁROLYI Mihály Angliában lefolytatott tárgyalásairól. Majd báró VÉCSEI Aurél kanonoknak a kassai Szabad Egyetemen tartott előadásáról írtak, aki elmondta, hogy: „számottevő magyar csoportok élnek pl. Franciaország ipari vidékein, ahol szocialista és kommunista izgatásnak vannak kitéve” (*Magyar Szemle*, 1943. aug. 25.). A németek által megteremtett „új rend”-ben az utóbbi HITLER gyengeségét mutatta, s azt, hogy a magyar fasizta külképviselet tisztában volt a valóságos helyzettel : a kommunisták befolyása alá került munkások elvesztek a Horthy-Magyarország számára.

1944. március 19-én HORTHY és a magyar burzsoázia behódolt HITLER követeléseire előtt, és engedte, hogy a német csapatok ellenállás nélkül megszállják az országot. Az esemény hírére az MFM vezetősége március 28-án felhívással fordult a franciaországi magyar társadalomhoz. Ismertették a nagy veszélyt, amely az otthoniakat, az egész nemzetet fenyegette. A szülőföld népének egységesen kell ellenállnia a hódítóknak — hangoztatta a kiáltvány, és leszögezte :

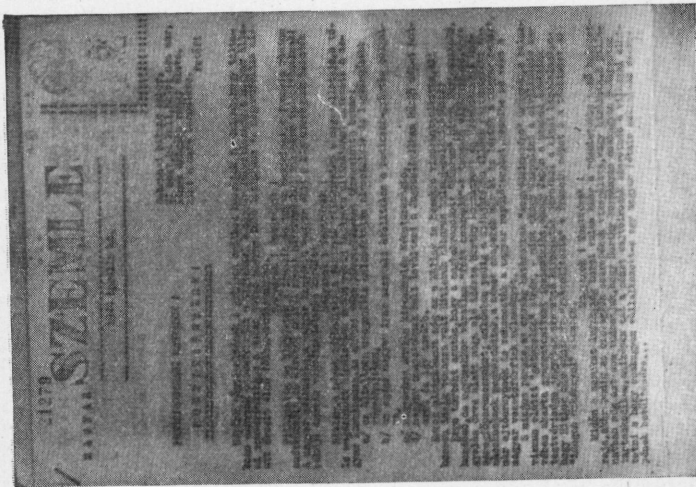
„Most. . . a halálos veszély olyan valóságossá, közvetlenné. . . vált, hogy szét kell röpennie a kiáltásnak : *Cselekedjétek!* Nincs egyetlen pernyi vesztegetni való idő sem! . . . Hazánk, önmagunk, hozzátartozóink jól felfogott érdekében! Gyülekezzetek tömegesen a függetlenségi mozgalomnak . . . kibontott zászlója alá. A tömörülés francia földön is lehetővé teszi számotokra az otthoniak küzdelmének segítségét Nyújtsatok testvéri jobbot a francia ellenállási mozgalom harcosainak.” (*Magyar Szemle*, 1944. ápr.)

1943 végén GEREBLYÉS László az emigráns írók és művészek körében kialakított egy csoportot, amely csatlakozott az MFM szervezetéhez. Céljuk az volt, hogy a demokratikus francia értelmiségieket és közvéleményt tájékoztassák a magyarországi eseményekről, és bebizonyítsák azt, hogy van egy „másik” Magyarország is, s az ellenáll a hódítási kísérleteknek. A csoport jó munkát fejtett ki az értelmiség körében, ahol elég éles magyarellenes hangulat uralkodott egyrészt az embertelenségek világviszhangja miatt, másrészt a nacionalista német—vichysta propaganda eredményeképpen.

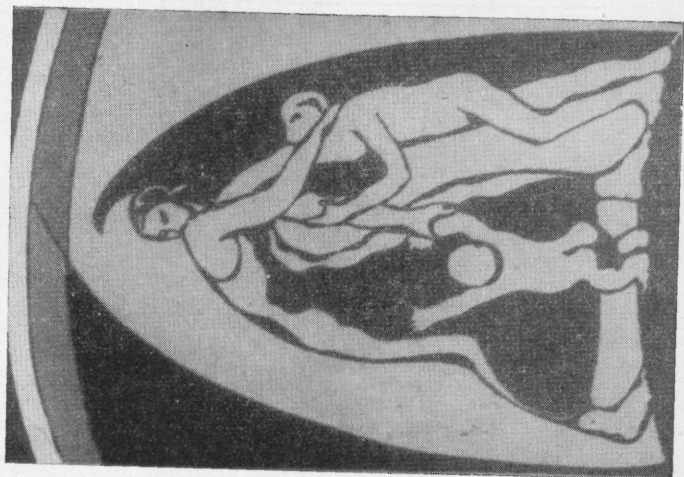
Francia nyelven jelent meg folyóiratuk, a *Phénix*, amelyen keresztül bemutatták a magyar nép évszázados harcát a német hatalmi terjeszkedés ellen, 1848 francia—magyar

A művészcsoport kiadványa
MARTON Ervin rajza

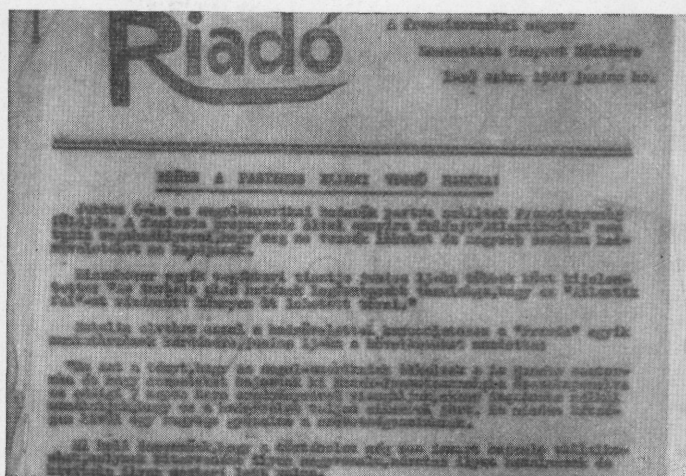
A Magyar Szemle 1944 áprilisi címlapja

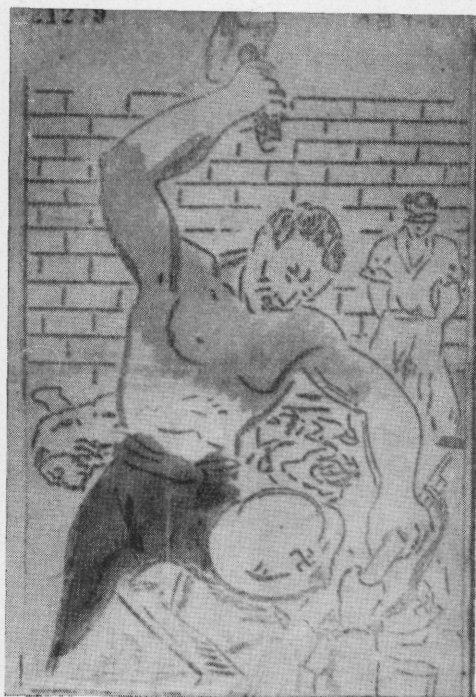
A *Harcos Nő* második illegális számának
borítólapja: POÛ Bertalan műve

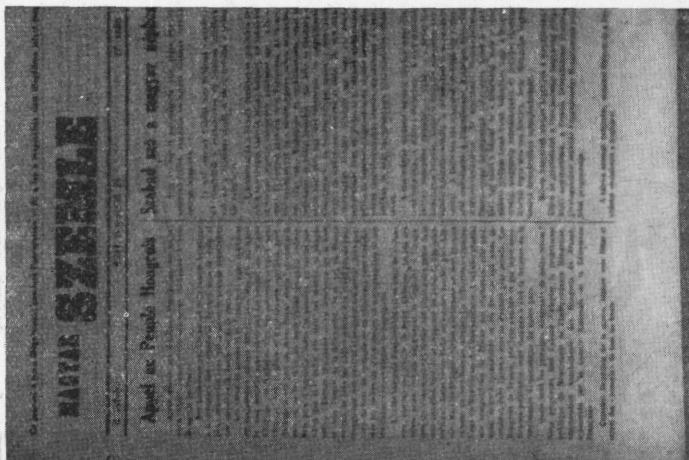
A művészcsoport francia nyelvű kiadványa
STRÉMI József terve

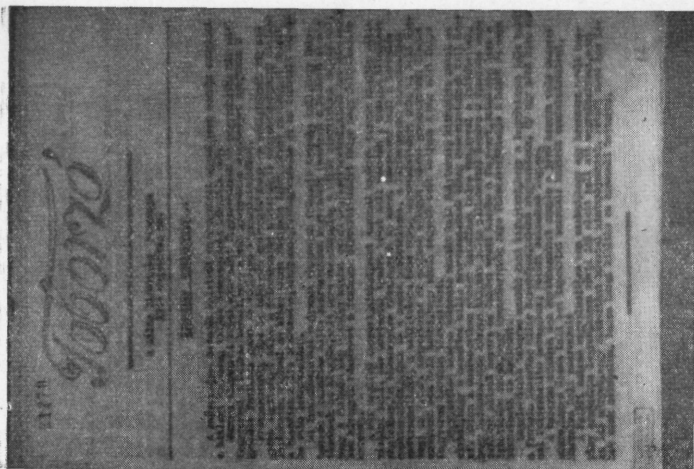
A párizsi magyar kommunisták folyóirata a *Riadó*

A kivégzett magyar ellenállók emlékére
kiadott francia és magyar illegális
tájékoztató füzet borítója (1944)

A párizsi felkelés idején kinyomtatott
Magyar szemle

A *Toborzó* 1944 aug. számának címlapja

közös kapcsolatait, a magyar emigráció részvételét az ellenállási mozgalomban és történelmünk tragikus alakulását különösen a német megszállás óta. A *Phénix* melléklete volt a sokszorosított *Feuille de la Résurrection Hongroise*. Az ugyancsak 8—10 oldalas folyóiratban a magyar szellemiség kiemelkedő képviselőinek életművéből jó fordításokban szemelvényeket tettek közzé. (Pl. a XVII. sz. nemzeti költészetét, MADÁCH, PETŐFI és ADY verseit és a nagy francia művészek megnyilatkozásait Magyarországról, mint Hector BERLIOZ 1846-i levelét első pesti koncertjéről, továbbá Juliette ADAM 1884-es útinaplóját stb.) A közös ellenséggel vívott harc magyar mártírjait és hőseit példaképül állították, mint a megvalósult testvériség nagyszerű példáját. Ismertették a kivégzett harcosok életét és harcukat Franciaországért. ELEK Tamás, BÉKÉS Imre, BOCOV Ferenc mártírsága közelebb hozta a két népet egymáshoz — írták. A folyóiratot GEREBLYÉS László és DOBOSI László szerkesztette, címlapját MARTON Ervin szobrászművész tervezte.

Az MFM-ban aktivizálódott magyarok száma növekedett, és szükségesnek látszott 1943 végén egy nőcsoport megalakítása. Havonként megjelenő lapjuk, a *Harcos Nő* (*La femme combattante*) négy illegális számában buzdította a magyar nőket az ellenállás támogatására. Felszólítást tettek közzé, hogy a spanyol polgárháború példájára vegyék ki részüket a belső front nagy áldozatot követelő munkájából. Szerkesztői: LICETI Vilma, BÖLÖNI Györgyné, a technikai munkákat HERTCZKA Imréné végezte. A címlapokat a művészcsoport tagjai: BEÓTHY István, PÓR Bertalan és STRÉMI József illusztrálták. A lap 30 példányban jelent meg a felszabadulásig írógépén sokszorosítva. A terjesztési munkát GÁL Jánosné (Minke) végezte.

1944 nyarán az FKP fokozta a partizánmozgalmat, és előkészítette a fegyveres felkelést. A magyar pártszervezetet is mozgósították. A vezetőség magyar nyelven indított lapot *Riadó* címmel. Párizs felszabadulásáig két illegális száma jelent meg, mint a franciaországi kommunista csoport közlönye. A *Riadó* bő híryanagot szolgáltatott a harctéri helyzet alakulásáról, Franciaország felszabadításának addigi eseményeiről, a belső ellenállás győzelmeiről. Csatasorba szólította a magyar kommunistákat a német fasizmus végleges leverésére. Rendszeresen közzétette a folyóirat az FKP elvi, nagy jelentőségű cikkeit a nemzeti felkelés előkészítéséről, a fegyveres felkelés időszakában tanúsítandó stratégiáról és taktikáról. Ilyen módon közölte az *Humanité* 1943 áprilisi és a *Vie Ouvrière* 1944. július 5-i számainak vezércikkét magyar fordításban.

Az ellenállási mozgalom soraiban legnagyobb számban kommunisták harcoltak a megszállók ellen az FTP (Franc-Tireurs et Partisans), az FKP irányítása alatt álló partizánsereg, — amely része volt az FFI-nek (Les Forces Françaises Intérieur), az ellenállás hadseregének — soraiban. A *Riadó* megemlékezett a francia kommunisták hősi küzdelmeiről:

„A kommunisták a bátorságnak, hősiességnek és szívósságnak gyönyörű példáit tanúsították. Ők azok, akik szabadságuk és életük kockáztatásával sztrájkokat szerveznek, a szabadharcosok és partizánok alakulataiban hősiiesen viselkednek, immár 5 éve, az illegálisban fenntartják és kifejlesztik a pártot a számos elfogás és kivégzés ellenére. Őket érték a legsúlyosabb csapások, és mégis ők álltak leginkább ellent az ellenség támadásainak.” (*Riadó*, 1944 jún.)

Az FKP a nemzeti felkelés kibontakozását széles társadalmi alapokra helyezte, és életre hívta a Hazafias Milicék (Milice Patriotique) katonai bizottságait, melyek a kerületek, üzemek területén voltak hivatva önvédelmi csoportok alapján megszervezni a fegyveres felkelést. A magyar pártvezetőség is megalakította a Milice Bizottságot, s munkájuk segítésére kiadták a *Toborzó* (*Recrutement*) című milice híradót, melynek 1944 augusztusában két illegális száma jelent meg. A *Toborzó* általános haditudósító szerepet is betöltött. Ismertette a második front által teremtett kedvező harchelyzetet,

a belső ellenállás nagyszerű eredményeit és a keleti fronton előretörő Vörös Hadsereg sikereit. A következőkben határozta meg a *Toborzó* a Milice Bizottság feladatait :

„Minden erőnkkel oda kell hatni, hogy minél nagyobb erőt tudjunk a már most folyó fegyveres harcban biztosítani. Nagy, széles alapon toborzó munkát kell folytatni.” (1944 aug.)

1944 augusztus 19-én a párizsi nép megkezdte hősi harcát a megszállók ellen. Az egy hétig tartó fegyveres küzdelemben az ellenállási mozgalomban résztvevő és az ahhoz csatlakozó magyarok is kivették részüket: a felkelés időszakában 30 fegyveres milic csoport harcolt a barikádokon 120 taggal, és az FTP soraiban is sokan teljesítették feladataikat.

Az utcai harcok idején, augusztus 21-én a rue Lacépède 33. sz. alatt egy kis nyomdában nyomtatták ki a *Magyar Szemle* első szabad számát nagy példányszámban. A francia—magyar szövegű újságot az ellenállás magyarjai ragasztották a házak falára. Ez volt az első nyomdai úton előállított sajtótermék, amely a felkelés alatt megjelent a főváros utcáin. A MFM vezetősége *Szabad szó a magyar néphez!* címmel kiáltványt tett közzé, melyben az 1943-i program ismertetésével Franciaország és Magyarország teljes felszabadítására szólítja fel a magyarokat.

„Új korszak kezdődik most Európában. Az öncsonkító széthúzásnak és a mestersegesen szított vetélkedésnek vége van. . . Am béke és összhang a népek között csak úgy lesz lehetséges, ha megváltoznak államkereteik, ha minden európai nemzet a demokrácia alapján és szellemében szervezi át életét. . . A mai magyar rendszer ugyanis éppúgy megbukik, mint istápolója, a Hitler-birodalom. A franciaországi magyarság számarányánál és politikai tapasztalatainál fogva arra van hivatva, hogy élesztője legyen hazánk demokratikus megújulásának.

Éljen a Szabad, Független Magyarország!”

Párizs felszabadulása után a *Magyar Szemle* és a *Harcos Nő* hosszú éveken át megjelent, mivel az illegális időszakában megjelenő sajtótermékek megkapták a legális kiadás jogát.

A német megszállás idején a magyar nyelvű sajtó megteremtése a magyar kommunista csoport érdeme, elsősorban PAPP Lajosé, aki nagy eredménnyel és körültekintéssel az egész mozgalmat vezette és szervezte. Ennek köszönhető, hogy az illegális magyar sajtó egyetlen munkatársa sem került az ellenség kezébe. Az FKP állandóan segítette az illegális magyar sajtót, cikkeit elvileg és politikailag ellenőrizte, és igyekezett a magyar nyelvű csoportot a fasizmus elleni harcra mozgósítani. A Párizsban megjelenő sajtó mozgósította a franciaországi magyarokat a fasizmus elleni összefogásra, a német megszállók és cinkosaik elleni harcra, majd a győztes párizsi felkelés után egész Franciaország felszabadítására. Az illegális munka számos harcost adott a magyar függetlenség ügyének. Többen közülük még hazánk felszabadítása előtt Magyarországra jöttek, hogy harcban szerzett tapasztalataikkal és munkájukkal segítsék a magyar függetlenség ügyét.

Megállapíthatjuk, hogy a baloldali magyar emigráció a megszállás éveiben mindig és mindenben Magyarország javát kereste, és tudatában volt annak, hogy harcra a magyar felszabadulás ügyét segíti. A magyar nép becsületét akarták visszaszerezni a szabadságszerető népek, különösen a francia nemzet előtt. A francia közvélemény a magyarok fegyveres és eszmei küzdelmét jóindulatúan értékelte.

Irodalom :

ANTAL György : *A franciaországi magyar sajtó 1946*. Magyar Újlesztendő. A Magyar Függetlenségi Mozgalom évkönyve. Paris, 1945.

PAPP Lajos : *Franciaországi magyarok fasizmus elleni harca Magyarország felszabadításáért* (1924/1944). Bp. 1955. Kézirat. Párttörténeti Intézet Archivum. Gy. 319 sz. a.

HERCZKA Imréné, GÁL Jánosné, PAPP Lajos és SÓS Béla visszaemlékezései. A Párttörténeti Intézet Archivumának és könyvtárának anyaga.

Catalogue des périodiques clandestins diffusés en France de 1939. à 1955. Suivi d'un catalogue des périodiques clandestins diffusés a l'étranger. Paris. 1954.

TÁLAS GÉZA

FIGYELŐ

A Párttörténeti Intézet dokumentációs munkájáról. A magyar munkásmozgalom története tudományos feldolgozásának lehetőségét Magyarország felszabadítása teremtette meg.

A negyedszázados ellenforradalmi időszakban a szocialista munkásmozgalom történetére vonatkozó forrásokat — már amennyiben azokat egyáltalán összegyűjtötték — „zárt anyagként” kezelték, és így a kutatás számára hozzáférhetetlenek voltak. A hivatalos történetírás beérte a forradalmi munkásmozgalom történetének elferdítésével, megrágalmazásával. Marxista történetírásunknak viszonylag rövid idő alatt közel három évtizedes mulasztást kellett pótolnia.

A hazai párttörténeti kutatás központja a Párttörténeti Intézet, amely a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának 30. évfordulóján, 1948 novemberében kezdte meg munkáját Magyar Munkásmozgalmi Intézet néven.

A megalapításról szóló határozat értelmében: „Az Intézet célja elsősorban a magyar munkásmozgalom történelmére és jelenére vonatkozó dokumentumanyag rendszeres és tervszerű gyűjtése, rendezése, feldolgozása. Ezzel párhuzamosan a dokumentumanyag publikálása, a magyar munkásmozgalom harcos és hősi hagyományainak népszerűsítése. Annak előmozdítása, hogy a magyar munkásmozgalom történetének gazdag tanulságai a jelen gyakorlatában felhasználásra kerüljenek és alkalmazást nyerjenek. Az Intézet célja másodsorban a nemzetközi munkásmozgalom történetére vonatkozó anyagok tervszerű és rendszeres gyűjtése.”

Kezdetől fogva jelentős eredményeket ért el a rábízott feladatok teljesítése terén. A tudományos osztály munkatársainak szerkesztésében 1951-től folyamatosan jelennek meg a *Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai* című dokumentumgyűjtemény kötetek, amelyek a vonatkozó korszakról világos képet adnak az érdeklődőknek. A kötetekhez csatolt bőséges apparátus további kutatási lehetőséget biztosít. Az 1959-ben, illetve 1960-ban megjelent *A Magyar Tanácsköztársaság 1919 március 21 — 1919 augusztus 1* című dokumentum-kötetek melléklete, a 604 tételből álló, és részben még fel nem tárt tanácsköztársasági sajtó anyagát is tartalmazza, amely további komoly segítséget nyújt a kutatóknak. Természetesen a tudományos osztály munkacsoportjainak ezen túlmenően is sok, eddig ismeretlen dokumentum van birtokában, amelyekkel különösen az egy-egy részkérdéssel foglalkozókat messzemenően támogatni tudják.

A könyvtár praesens jellegű, nem nyilvános könyvtár. Látogatása feltételekhez kötött, de dokumentációs munkája nem öncélú, mert tájékoztatással készséggel szolgál minden érdeklődőnek. 1952 óta rendszeresen feldolgozza a beérkező hazai (budapesti, vidéki napi- és hetilapokat, szakszervezeti, üzemi lapokat és folyóiratokat), valamint a külföldi történeti és párttörténeti periodikákat. A magyar vagy a külföldi munkásmozgalmal foglalkozó minden cikkről legalább két karton készül, egy a betűrendes,

egy a tematikus katalógus számára, de a cikk tartalmától függően, megfelelő számú melléklapot is osztnak be. Így akár a munkásmozgalom kiemelkedő alakjairól, akár valamely fontos munkásmozgalmi eseményről azonnal tud tájékoztatást adni. A cikkek címfelvételei annotálva vannak, így a kutató egyben útmutatást is kap. Az Intézet folyóirata, a *Párttörténeti Közlemények* három havonként közli a könyvtár e feldolgozásának magyar vonatkozású részét, de erősen válogatva, hiszen az ez irányú feldolgozás lényegesen több, mint ami sajtó alá kerül. A folyóirat 1960. 1—2. számában elsősorban jelenik meg a külföldi sajtóban fellelhető, a könyvtár témakörébe vágó legfontosabb cikkek jegyzéke is, remélve, hogy ez is elősegíti az idegen nyelveket ismerő kutatók munkáját.

Néhány periodikát a könyvtár visszamenőleg is feldolgozott: *Proletár* (Wien) 1920—1922, *Társadalmi Szemle* 1931—1933, *Gondolat* 1936—1938, *Társadalmi Szemle* 1946—1952. Az *Uj Március* (Wien) és *Sarló és Kalapács* (Moszkva) feldolgozása folyamatban van. E téren még sok a tennivaló. A könyvtár dokumentációs tevékenységének alapvető feladata lenne a *Népszava*, a *Szocializmus* és főleg a *Szabad Nép* feltárása, ezzel sok fáradságot takaríthatna meg az intézeti munkatársaknak és a külső érdeklődőknek egyaránt.

Egy-egy kiemelkedőbb munkásmozgalmi évfordulóra a könyvtár előre felkészül, számítva a hozzá fordulóknak növekvő számára. Így belső használatra bibliográfiát készített a Kommunisták Magyarországi Pártja alapításának 40. évfordulójára, a Magyar Tanácsköztársaság 40. évfordulójára, a Kommunista Internacionale alapításának 40. évfordulójára stb. A Tanácsköztársaság 40. évfordulójára elkészítette a *Tanácsköztársaság tematikus sajtórepertóriumát*, ezzel a Tanácsköztársasággal foglalkozó kutatóknak nagy segítséget nyújtott.

A közelmúltban sokszorosítva megjelent a *Magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája 1848—1948* IV. pótkötete, mely kiegészíti az 1951-ben megjelent első három kötetet, az 1951 óta felkutatott mintegy 400 tétellel. Foglalkozik a könyvtár a kétkötetes, sokszorosított *Magyar munkásmozgalmi bibliográfia 1848—1948* hasonló kiegészítésével, valamint 1948—1956-ig (az MSZMP megalakulásáig) a magyar munkásmozgalommal foglalkozó művek összeállításával. Az eddig megjelent kötetek, bár adataik könyvészetileg nem mindig a legpontosabbak, de a gyakorlatban igen sok segítséget adnak a magyar munkásmozgalom egy-egy korszakának tanulmányozásához.

A könyvtár állandó cserekapcsolatban áll a Szovjetunió és a népi demokráciák testvérintézeteivel, de akár a szocialista országokból, akár a nyugati országokból fordulnak hozzá kéréssel, azt haladéktalanul teljesíti. A múlt évben a Szovjetunió egyik könyvtárának kérésére összeállította a második világháború magyar vonatkozású könyvészeti és sajtó dokumentumait, svájci kérésre elküldte MARX és ENGELS életében Magyarországon megjelent német nyelvű műveiket. E kiragadott példákon kívül még sok esetben segítette a külföldi kutatók munkáját. A párttörténetet és a munkásmozgalmat felölelő napi eseményeket 1949 óta a kronológiai csoport tartja nyilván, emellett párhuzamosan folyik visszamenőleg is az anyag feldolgozása. Az adatgyűjtés a múlt század végétől napjainkig terjed, rendezése pedig tematikusan és időrendben történik, pontos forrás megjelöléssel.

Az Intézet másik fontos dokumentációs bázisa az archívum, hiszen egy korszak reális képét a könyvek és a periodikák mellett a levéltári anyag tükrözi. E gazdag munkásmozgalmi dokumentumokon kívül gyűjtőköre felöleli az ez irányú röpiratokat és plakátokat is.

Az archívum sem nyilvános jellegű, de a tudományos kutatóknak az őket érdeklő kérdésekben minden téren tájékoztatással szolgál. A munkatársak a meglévő anyag folyamatos átdolgozását szorgalmazzák, hogy ezzel is szakszerűbb és sokoldalúbb fel-

világosítást tudjanak adni az érdeklődőknek. Ezt a célt szolgálta a Tanácsköztársaság 40. évfordulójára feldolgozott anyag is. A Tanácsköztársaság számos levéltári, plakát- és röpirat-dokumentuma rendszerezve, katalogizálva várta a tudományos kutatókat. Ugyancsak zárt egységet képeznek az 1956-os ellenforradalom alatt megjelent röpiratok is.

Külön ki kell emelnünk a több mint 1000 egységből álló visszaemlékezés-gyűjteményt, amely tematikailag és betűrendben van rendezve. A párt és a szakszervezetek harcosainak visszaemlékezései hű képet adnak a magyar munkásmozgalom egy-egy hősi korszakáról.

Az eddig elért eredmények mellett az Intézet soron következő legfontosabb feladata az MSZMP VII. kongresszusa határozatát valóra váltani, rövid időn belül kidolgozni és publikálni pártunk történetének tankönyvét, átfogó képet adni a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéről, pártunk hősi múltjáról, részben az eddigi munkák, részben új dokumentumok alapján.

FORGÁCS SÁNDORNÉ

A mezőgazdasági könyvtárügy történetéhez* TESSEDIK Sámuel könyvtáráról az első adatunk 1796-ból való és a nagy reformer küzdelmeivel kapcsolatos: mint írja, találkozni szeretne FESTETICS Györggyel, ezért kéri, látogassa meg őt Szarvason. Az üldözések miatt bizonytalan könyvtárának sorsa, fél, hogy idegen kézre jut. 13 esztendeig gyűjtögette, s úgy őrzi, mint legdrágább kincsét.¹

A vészes felhők azonban felszakadoznak és iskolája újból benépesül. Könyvtárát pedig ahelyett, hogy eladná, tovább gyarapítja. A reakció erői azonban igen nagyok: néhány évi áldásos működés után iskoláját most már véglegesen kénytelen bezárni. A megújuló támadások és előrehaladott kora miatt iskolája feltámasztására többé nem gondol a szarvasi lelkész, anyagi gondjai is súlyosak, ezért elhatározza, hogy eladja könyvtárát. Most már nem hívja a gyűjtemény megtekintésére Szarvasra FESTETICSet, hanem a hét árkusnyi könyvjegyzéket juttatja el hozzá azzal a kéréssel, hogy küldje tovább az akkor éppen szervezés alatt álló magyaróvári akadémiához, ha nem tart a könyvtárra igényt. FESTETICS e kívánságát teljesítette. Hogy hány könyvről volt szó, nem tudjuk, csak az ár végösszege: 1363 forint ismeretes.² Érdekes, hogy amíg 1796-ban 1200 kötetről ír TESSEDIK FESTETICSnek, önéletrajzában mindössze 849 könyvet és folyóiratot említ³. Innen tudjuk azt is, hogy a könyvtár elkelt. A magyaróvári akadémia állományának vizsgálata nem igazolja azt a feltevést, hogy a könyvek odakerültek volna. Sajnos, az akadémia 1850 előtti irattára elpusztult. vele a könyvjegyzék is, amely a homályos kérdésekre fényt deríthetne.

A mezőgazdasági szakkönyvtárak múltját kutatva, felvetődik a kérdés: mi történt a világ első mezőgazdasági főiskolája, az 1797-ben alapított Georgikon könyvtárával? Volt-e egyáltalában a FESTETICS-féle híres magángyűjtemény árnyékában élő intézetnek önálló könyvtára?

Az irodalomban inkább csak keveset sejtető, homályos vagy éppen ellentmondó adatokat találunk. Egyedül BONTZ József: *Keszthely város monográfiája* c. munkájában

* *Mezőgazdasági szakkönyvtáraink helyzete* címmel igen figyelemre méltó tanulmány jelent meg a *Magy. Könyvszle* 1959. évi 1. számában TORDAYNÉ PÁTER Erzsébet tollából. A cikk elején röviden vázolja a mezőgazdasági könyvtárügy történetét. Az alábbiakban elsősorban e témakör ismeretéhez szeretnénk néhány adalékkal hozzájárulni.

¹ Orsz. Levéltár; Festetics családi levéltár, direktorátusi iratok. Protokollum, 1796. 506.

² OL. Fcsl. di. prot. II. 1818. júl. 27. 302/1080.

³ NÁDOR Jenő: *Tessedik Sámuel önéletrajza*. 2. kiad. Szarvas, 1942. 83. l.

állítja *expressis verbis*, hogy a Georgikonban FESTETICS 1839-ben könyvtárat rendezett be, s ezt a gyűjteményt 1865-ben, a tanintézet tizenhétévi szüneteltetése utáni újrainvitásakor a most már állami intézetnek adományozta.⁴

De a leltárkönyv nem igazolja BONTZ állítását: az állomány 1848 előtt megjelent darabjainak adományozóit ismerjük, azonban nem szerepel a FESTETICS név közöttük.

Ilyen előzmények után kétkedve kell fogadnunk BONTZnak azt az állítását is, hogy a Georgikonnak könyvtára volt, továbbá, hogy addig a professzorok a grófi könyvtárat használták. Ez utóbbival kapcsolatosan ellentmondó adataival a gazdag Georgikon-irodalom sincs segítségünkre: itt egyedül a felszabadulásig alig hozzáférhető FESTETICS-levéltár adhat feleletet.

Három kérdésre várunk választ: 1. volt-e a Georgikonnak könyvtára, 2. ha nem volt, mit használtak a professzorok, 3. miből tanultak a növendékek.

Az iratok között, mindjárt az alapítás utáni időben, bőven találunk adatot arra, hogy a professzorok használták a grófi könyvtárat. Eleinte akadály nélkül kölcsönözheték a szükséges munkákat, később azonban bizonyára alkalmatlankodást jelentettek a kastély főúri gazdáinak és az egyéb elfoglaltsággal (titkári teendőkkkel) is megterhelt könyvtárosnak, s ezért a gróf korlátozta a könyvtár használatát. A korlátozás azonban korántsem jelenti azt, hogy a gróf kétségbe vonta a professzorok könyvtári szükségletét, sőt: a szerzeményezésnél igénybe vette óhajukat, ill. tanácsukat. 1806-ban elrendelte, hogy minden professzor dolgozza ki tárgya tematikáját és jelölje meg, „mitsoda előkelőbb könyveket tudna ezen tudományra projektálni és azoknak megszerzését ajánlani”.⁵ Az 1810-es rendtartás e rendelkezést megerősíti és ezen kívül még felszólítja a professzorokat, hogy mivel az előadás kevés, ki-ki állítson össze ajánló jegyzéket, hogy a hallgatók csüszket később, az iskola elhagyása után is „pallérozhassák némely legjelesebb könyvekkel”. Az összeállításnál „sem a régiséget nem kell tekinteni, sem a legújabbakon nem kell kapkodni, hanem minden nemében a tudományoknak a legjobbakat és úgyszólván a classikusokat kell ajánlani.” *Ime, ajánló bibliográfia 1810-ben, a keszthelyi Georgikonban!*⁶

Elismerésre méltó az a buzgalom, amellyel FESTETICS könyvtárát gyarapította. A bibliográfia még gyermekcipőben járt, a könyvkereskedői árjegyzékek is ritkák, az állománygyarapítás egyedüli célravezető módja a megtekintés útján történő vétel. FESTETICS ügynökeivel figyelteti a könyvpiacot, és vásároltatja a legújabb munkákat. Olyan szenvedéllyel gyarapítja könyvtárát, hogy azt kell hinnünk, sógorával, SZÉCHÉNYI Ferencsel, nemzeti könyvtárunk alapítójával akar vetélkedni. Tanárait gyakran küldi tanulmányútra, s elvárja tőlük, hogy beszámolójukban a legújabb könyvekre is kitérjenek. GERICS Pál pl. 1820-ban indul kétéves tanulmányútra.. Útravalóul hosszú utasítást kap, amely szerint a kötelező havi jelentésében meg kell említenie, hogy milyen könyveket ismert meg, amelyek beszerzése kívánatos lenne, és mi az ára ezeknek.⁷ Ez időben FESTETICS György már nem élt, de az utasítás részletessége, pontossága arra vall, hogy még az ő életében, szándékai szerint készült.

Különös azonban, hogy a gróf hosszú ideig nem gondolt arra, hogy a Georgikonban hasznos lehetne tanári könyvtárat felállítani. A tanárok részéről sem hangzott el ilyen irányú igény 1812-ig. Az első óvatos lépést FLEKEL Károly tanár tette meg ekkor, aki arra kéri FESTETICset, hogy legalább egyetlen mezőgazdasági szaklapot küldjön át

⁴ Keszthely, 1896. 336. l.

⁵ OL. Fcsl. Georgikoni iratok. Tanargyülési jegyzőkönyv, 1806. márc. 2.

⁶ OL. Fcsl. di. prot. 1810. 1/57.

⁷ Reise Instruction für Paul Gerits Prof. 1820/1. OL. Fcsl. Georgikoni iratok.

a Georgikonba. Külön költséget nem jelentene, mert megelégednének már kiolvasott, nem egészen friss folyóirattal is.⁸

E kérés — bár igen szerény volt — válasz nélkül maradt. Egy külföldi professzor, KLINGENSTEIN Leopold látogatására volt szükség ahhoz, hogy elhatározásra készítse FESTETICS Györgyöt. Arra kérte ugyanis vendégét, hogy írja meg észrevételeit a látottakkal kapcsolatban. KLINGENSTEIN teljesíti a gróf kívánságát és levelében nagy elismeréssel nyilatkozik a Georgikonról, de hiányolja, hogy nincs önálló könyvtára.⁹ FESTETICS válaszában egyetért a professzorral. Rövidesen külön intézeti könyvtár felállítását rendeli el, amely magánkönyvtárának fiókja lesz.¹⁰ Az öregedő, beteges gróf azonban a berendezéssel nem siet, csak a következő évben rendeli meg a három szekrényből, két asztalból, padokból, hat székből és egy kanapéból álló bútorzatot, de már nem érte meg elkészültüket, mert 1819 tavaszán elhunyt.¹¹

Az alma messze esett fájától: László, az utód csak ritkán látogat el a császárvárosból Keszthelyre. A Georgikon fénykora lezárult; az aulikus, költelező főúr már nem a mecénás kedvtelésével dotálja a híres iskolát, inkább nyügnék érzi és csakhiúságból tartja fenn. Nem is érdeklik az intézet ügyei, tájékozatlanságában az is előfordult, hogy a direkciónak világosítja fel: a belső praktikánsok tanfolyama két évig tart.

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon, hogy a könyvtár ügye két évtizedig szunnyad. Közben a Georgikon fénye is erősen elhalványult: az 1818-ban létesített magyaróvári akadémia veszi át a vezető szerepet, és mások is foglalkoznak gazdasági tanintézet alapításának gondolatával, a haladóbb gondolkodásúak pedig már az államtól várják a szakoktatás problémájának megoldását. A sajtó, mely egykor — méltán — csak magasztaló szavakat talált a Georgikonra, a reformkor légkörében mindjobban bírálja a hanyatló intézetet. A fricskázások nem érdekelnek bennünket, csupán az a cikk, amelyben az intézet nemrég végzett növendéke, a későbbi jónevű szakíró és gazdaságpolitikus, a tiszavirágéletű első magyar mezőgazdasági referáló folyóirat szerkesztője, ÉRKÖVY Adolf világít rá a Georgikon tanárainak rossz könyvtári ellátottságára.¹² Könnyen lehetséges, hogy ez a cikk készítette FESTETICS Lászlót a tervezett georgikoni könyvtár problémájának vizsgálatára. Bécsben, 1839. szept. 25-én kelt levelében kijelenti, hogy a Georgikonban kis kézikönyvtárat szándékozik felállítani, mert a professzorok a grófi könyvtárból kivett könyveket sokáig tartják maguknál. Csak a legszükségesebb, az oktatásnál nélkülözhetetlen munkákat fogja beszereztetni, „minden pompás kiadások mellőztetésével”. Könyvtárost nem a professzorok, hanem a direkciónak a kancláriájának tagjai közül fog választani. A grófi könyvtár fiókja lesz és az ottani könyvtáros gyakorolja a felügyeletet felette. A könyvtár használatát heti két napra korlátozza. A kölcsönzés szabályai: egyszerre mindössze két könyvet, egyhavi határidőre lehet kivinni; hosszabbításért a direkciónak kell fordulni. A kölcsönző a könyvet másnak át nem adhatja és épségéért felel; ha elutazik, vissza kell hoznia. A könyvtárat kizárólag a professzorok használhatják, idegent beengedni tilos. A növendékek előtt is zárva van az ajtó, mert ők „úgyis elméleti tanulással és kint a gyakorlattal eleget elfoglalva vannak.” Legközelebbi levelében a látogatók körét bővíti: több vezető tisztviselőjének megengedi a könyvtár

⁸ FLEKEL Károly: *A Georgikonnak állandós elintézését érdeklő punctumok*. 1812. 21. §. Orsz. Széchényi Kvt. Kézirattár, Quart. Hung. 3701.

⁹ OL. Fcsl. di. prot. 1816. jan. 11. 36/58.

¹⁰ „Eadem bibliotheca dominali erit in corporata ac affiliata. OL. Fcsl. di. prot. II. 1816. 121.

¹¹ OL. Fcsl. di. prot. III. 1817. jan. 8. 7/3.

¹² PLOETZ: *Keszthely topographiai tekintetben*. Hasznos mulatságok, 1837. okt. 7. 225—231. 1.

használatát. Közülük néhányan kölcsönözhetnek is, a többieknek csak a bejárást engedi meg.

Kölcsönzési szabályzat már van, csak a könyvek hiányzanak. Ezek egy részét a gróf Bécsben majd megveszi. A legújabban megjelent magyar technológiai könyvek jegyzékét a direkcio szerezzze meg Pesten és küldje el címére, a legszükségesebb állatorvosi könyvek lajstromát pedig GERICS professzor állítsa össze.

Könyvtárhelyiség céljára addig is válasszanak ki megfelelő „tűz ellen bátor” helyiséget, meszeltessék ki, megbízható erős zárról is gondoskodjanak. Egy nagy asztalt csináltassanak puhafából, ahol a könyvek egyelőre elférnek. A gróf, ha hazajön, néhány szekrényt készített majd, szintén puhafából.¹³

A direkcio rövidesen küldi a kívánt jegyzékeket és jelenti, hogy a kancellária látszik a legalkalmasabbnak könyvtárhelyiségül. A könyvtáros legyen Bus protokollista, mert neki van elég ideje rá.

A gróf gyors válasza alapján azt kell hinnünk, hogy egyszerre szívügye lett a georgikoni könyvtár. 1839. nov. 1-én kelt levelében a szobaválasztást helyesnek találja, azonban végleges döntése előtt szeretné tudni, hogy a szoba padlózott-e, továbbá, hogy van-e alatta pince. Ha nem elég száraz a helyiség, a könyveket a penész elpusztítja.

Az állomány — úgy véli — 1000 kötetre rúg majd. Ennek mintegy harmadát a grófi könyvtár duplumaiból már kiválogatták. Bécsben is vásárolt most jócskán könyveket, de ezek közül csak az olcsóbbak kerülnek a Georgikonba. Végül a hohenheimi, möglini, hofwyli testvérintézetek kiadványait és szótárakat kíván a könyvtárban elhelyezni.

Az említett könyvtárszobán kívül még egy olvasószobát is be akar rendezni, hogy professzorai ott nyugodtan, csendben dolgozhassanak. Az itt végezhető munkákat azonban erősen korlátozza. A Georgikon könyveinek olvasásán kívül a gróf által kijelölt könyveket fordíthatják itt, vagy a tőle kapott utasításokat dolgozhatják ki. Nem foglalkozhatnak azonban olyan tanulmányok írásával, „mellyeket ők magok fejükből szerkesztetnének”. Ne is merészeljenek kapcsolatot tartani lapszerkesztőkkel vagy más tudós társaságokkal.

A kölcsönzéssel kapcsolatban megjegyzi, hogy a határidőhosszabbítást majd a könyv vastagsága szerint kell mérlegelni, bár sok szót nem kell e kérdésre vesztegetni, mert amint a berendezés elkészül, a könyvtár ügyis praesens jellegűvé válik. Az olvasóterem nemcsak olvasásra, csendes munkára szolgálna, hanem afféle „tudományos kaszinó” is lenne, ahol esténként a folyóiratok lapozgatásán kívül, pipaszó mellett hasznos eszmecserére is alkalom nyílik majd, ha a professzorok és a jószágkormányzóság néhány vezető tisztviselője megkedveli a „muzeumot” — ahogyan FESTETICS nevezni szeretné az olvasótermet. (Az eddig múzeumnak nevezett gyűjteménytár ezentúl kabinet legyen.¹⁴

Bécsből az első könyvszállítmány a Georgikon számára 1840-ben érkezik meg, de amíg a berendezés el nem készül, a grófi könyvtár elkülönített részén állítják fel a könyveket és lajstromozásukat is megkezdik. A könyvjegyzéket megtekinthetik az érdekeltek, de lemásolni szigorúan tilos. A professzorok természetesen máris használhatják a könyveket, de mindenki csak a saját szakterületének munkáit.¹⁵

Vége 1842-re elkészül a könyvtár, pontosabban a raktárhelyiség, továbbá a cselédlakásból leválasztott olvasóterem, melyhez két kis kamra csatlakozik. A bútorzat ugyan hiányzik, mert a bécsi mester még csak a székeket készítette el.¹⁶

¹³ OL. Fcsl. di. prot. V. 1839. szept. 25. 1047.

¹⁴ OL. Fcsl. di. prot. V. 1839. nov. 1. 1197.

¹⁵ OL. Fcsl. di. prot. V. 1840. márc. 11. 328.

¹⁶ OL. Fcsl. di. prot. V. 1842. jan. 11. 84.

Ezzel vége is szakad a könyvtárra vonatkozó feljegyzéseknek; hogy ülték-e a professzorok a Bécsben készült székeken és hogy ígéréthez híven, megjelent-e körükben FÉSTETICS László — nem tudjuk. Nincs adatunk arra sem, hogy a Georgikon számára elkülönített anyag valaha is átkerült volna az intézet ma is fennálló egyemeletes épületébe; a Georgikonnak adományozott (és dedikált) munkák leltárkönyvi bejegyzése alapján arra kell következtetnünk, hogy a könyvek eredeti helyükön maradtak. A későbbiek során bizonyára ebből a különgyűjteményből keletkezett a Helikon Könyvtárban ma is meglévő Georgikon néven ismert különgyűjtemény.

Egy kérdés tisztázása még hátra van: miből tanultak a Georgikon növendékei, állt-e rendelkezésükre könyvtár? Mint ismeretes, az első években kizárólag saját uradalmi számára neveltetett FÉSTETICS gazdatisztekét, s a praktikánsok a tanulás ideje alatt teljes ellátást, ruházatot és ösztöndíjat is kaptak. Aligha képzelhető el, hogy éppen a tankönyveket vették volna zsebpénzükön a növendékek. Valóban, a „Georgikon Bibliothekájá”-ról 1799-ben készült leltárban 7 könyvet találunk.¹⁷ A századforduló után az oktatás kibővült: a 8 tagozatúvá szélesedett Georgikont egyes években 30-nál is több növendék látogatta, s ezért egyáltalán nem mondhatjuk soknak az 1824-beli „Collectio librorum Georgici” 17 mű 73 kötetét. A tankönyvtár kb. fele nyelvkönyv, ezekből tanultak a praktikánsok franciát, olaszt és angolt, mivel latinul és németül, továbbá többnyire magyarul és szlovákul a legtöbben már tudtak.

Ha a fentiekhez hozzászámítjuk azt, hogy több tárgyat saját jegyzetből tanultak¹⁸, s emlékszünk még FÉSTERICS megállapítására, ill. tilalmára, amely szerint a praktikánsok a gazdasági gyakorlatokkal és a tanulással eléggé el vannak foglalva, nincs tehát szükségük egyéb könyvekre, miértis zárva tartja a grófi és a Georgikon tervezett tanári könyvtárának kapuját előttük — akkor nyugodtan állíthatjuk, hogy ismerjük a növendékek könyvtári ellátottságát.

Ezzel a kör bezárult. Igyekeztünk a fentebb felvetett három kérdésre kielégítő választ adni, s ezzel a Georgikon könyvtára körüli köd eloszlatásához hozzájárulni.

Mezőgazdasági szakirodalmunk a múlt század első felében kezd nyiladozni, szakkönyvtári igény előbb tehát aligha jelentkezhett. NAGYVÁTHY János (1755—1819), az első rendszeres magyar mezőgazdasági szakkönyv szerzője életében szakkönyvtárat még ne keressünk. Ő — mint a Szorgalmatos mezői gazda (1791) 2. kötetének előszavából megtudjuk — az egyetemi könyvtárat használta.

Külföldön a mezőgazdasági irodalom támogatói és számontartói: a gazdasági egyesületek már régen virágoznak. Nálunk csak a 30-as években tömörülnek egyesületté a gazdasági szakemberek — elsősorban a haladóbb gondolkodású földbirtokosok —, de a fejlődés annál gyorsabb: 1837-ben már hivatalos folyóiratot is adnak ki. A Magyar Gazdasági Egyesület széleskörű tevékenységet fejt ki, és rövidesen gazdasági életünk hangadó szerve, szakembereink fóruma, amelyet alig képzelhetünk el könyvtár nélkül. Valóban, az 1837-ben indított *Gazdasági Tudósításokkal* együtt könyvtárat is állítanak fel, amelyből később jelentős gyűjtemény fejlődik ki. Egyelőre még szerkesztőségi könyvtár csak, a kezdet évében 100, 1838-tól 200 pengőforint dotációval. — Állománya 1842 májusában 842 kötet, és fejlesztése tervszerűen történik. A könyvtár léte, szükségessége nem kétséges.

Az Egyesület a gazdasági életre gyakorolt befolyását tovább akarta fokozni, s ezt — a negyvenszázad évek légkörének megfelelően — az egész országra kiterjedő tömegbázisra építve remélte elérni. E gondolat jegyében született meg az *Emlékirat Magyarország törvényhozójához a honi mezőgazdaság ügyében* 1844-ben. Az *Emlékirat*, mely lénye-

¹⁷ OL. Fesl. di. prot. 1799. aug. 31. 1013.

¹⁸ Néhányat az Agrártudományi Egyetem Könyvtára őriz.

gében az Egyesület gazdaságpolitikai célkitűzéseit tartalmazza, többek között egy agrártudományi egyetem felállítását javasolja. A részletes terv 22 pontban sorolja fel a képzéshez szükséges „gyámeszközöket” és a 8. helyen a „gazdasági könyvtárat” említi.¹⁹

Sajnos, a főrendek a javaslatot nem fogadták el, de a gondolatot nyilvántartják a Kossuth köré tömörült haladó körök, s 1848-ban ott szerepel a terv a nemzet megoldásra váró nagy feladatai között.²⁰

A szabadságharc leverése után néhányszor felmerült ugyan agráregyetem létesítésének gondolata, de komoly terv csak akkor született, amikor első ízben vette kezébe a dolgozó nép sorsának intézését: a Tanácsköztársaság izzó légkörében a szakoktatásügy vezetésére hivatottak alkotó kedvéből hamarosan elkészül a Mezőgazdasági Egyetem terve. Ugyanakkor elhatározzák valamennyi szakoktatási intézmény könyvtárának fejlesztését, mert e könyvtárak „a kívánalmakat a múltban sem s most még kevésbé tudják kielégíteni, ennél fogva szükséges könyvtárügyeinknek mielőbbi rendezése”. Mindenekelőtt megfelelő könyvtárosokról kell gondoskodni, ez pedig úgy lenne megoldható, ha az akadémiákon végzettek közül néhány az ősz folyamán rendezendő könyvtárosi tanfolyamon részt venne.²¹

Ugyanezen ügyirat szerint „könyvtárügyünk egységes megoldása céljából szükséges, hogy Budapesten egy mezőgazdasági szakkönyvtár létesíttessék a tervbe vett Mezőgazdasági Egyetem mellett, vagy a Mezőgazdasági Múzeumnál. E célra fölhasználható volna az OMGE könyvtára, a Természettudományi Társulat könyvtára, amennyiben az felosztásra kerül, részben a Földművelésügyi Népbiztosság könyvtára is”. A Magyar Gazdaszövetség könyvtárát vagy az Egyetem közgazdasági szemináriumát, vagy a tervezett szövetkezeti iskola kapná meg.

A megbízottak a Földművelésügyi Népbiztosság anyagát részben egyesíteni akarták az OMGE, a Mezőgazdasági Múzeum, az Állatorvosi Főiskola, az Ornithológiai Központ és a vidéki mezőgazdasági akadémiák anyagával, részben pedig „egységes katalógus” útján akartak e könyvtárak közt kooperációt létesíteni.

Az elgondolás csak módosult formában és csak részben valósult meg. A Közoktatásügyi Népbiztosság júl. 15-én 159,314/9. szám alatt elrendelte, hogy a volt OMGE könyvtárát Földműves Szakkönyvtár néven haladéktalanul nyissák meg a közönség számára. Ezzel egyidejűleg 3 könyvtárost nevez ki a könyvtárhoz. A Földművelésügyi Népbiztosság és a Mezőgazdasági Múzeum könyvtárának a beolvasztását későbbi időpontra halasztották, de addig is a nevezett két könyvtár katalógusairól készített másolatot ossza be a Földműves Szakkönyvtár saját katalógusaiba.²²

Mint ismeretes, az Agrártudományi Egyetem felállítására csak a felszabadulás után került sor, a néphatalom első nagyszabású kultúrleléstényeként, de mezőgazdasági könyvtárügyünk égető problémái megoldásának az útja is csak ekkor vált szabaddá.

Az eddig említett könyvtárak (ill. kezdeményezések) a tudományos kutatást voltak hivatva támogatni. Most lássuk, milyen lépések történtek a múltban a gyakorlati szakemberek könyvtári igényeinek kielégítésére.

A hivatalos körök vajmi keveset tettek. Mindaz, ami e téren történt, nem is a felelős szervek intézkedéséből, hanem lánglelkű apostolok egyéni kezdeményezéséből született. Sajnos, jobbára csak fellobbanó lángok ezek, amelyek kialvása után a sötétség csak ilyesztőbb. Az első felhívás éppen 100 esztendeje hangzott el. „Nem a kótából

¹⁹ *Magy. Gazda*, 4. évf. 1844. 1. félév, 1—4. számok.

²⁰ *Magy. Gazda*, 8. évf. 1848. máj. 2. 431. l.

²¹ OL. Földművelésügyi Népbiztosság irattára, IX. A. üo. 2604/1919. jún. 1.

²² L. a *Tanácsköztársaság Könyvtárügye*. 1919. 4. sz. mellékletét.

való gazdálkodás érdekében emelek szót” mentegetőzik a cikk szerzője, amikor a vidéki gazdasági egyleteknek javasolja, hogy létesítsenek szakkönyvtárat.²³ Indítványa a gazdatársadalom valóságosan létező igényét fejezte ki, és nem volt pusztába kiáltott szó. Bizonyítéka ennek KOVÁCH László cikke, amelyben bejelenti, hogy az elnöklete alatt működő Heves megyei gazdasági egylet választmányi ülése már meg is szavazta a könyvtáralapító javaslatot. A gyarapításra vonatkozó elképzelése azonban kissé naív: felhívással fordul az írókhoz, hogy küldjék el munkáikat, amelyekért az egyesület „a kebel melegével” fizet.²⁴

Ez idő tájt egymásután létesülnek gazdasági szakkönyvtárak, számottevő gyűjteménnyé azonban egyik sem fejlődik.

Mint említettük, hivatalos szervek vajmi keveset törődtek mezőgazdasági könyvtárügyünk fejlesztésével, azt azonban nem állíthatjuk, hogy teljes közömbösséggel viseltettek volna. Üssük csak fel LESTYÁNSZKY Sándor—LEKKY István: *Magyar mezőgazdasági közigazgatás* c. könyvét (1902). A szerzők szerint a jegyző feladata nemcsak a rendeletek végrehajtása, hanem az is, hogy ügyeljen: „a gazdák és munkások között új választófalak ne emeltesse”, hanem „elmosódjanak a köztük felmerült ellentétek”. E célra alkalmasak az olvasóköri, földművesegyletek... A jegyző tartson felolvasásokat valamely gondosan megválasztott könyvből. Állítson fel könyvtárat, de „mindenek felett arra ügyeljen a jegyző, hogy a népkönyvtárban oda nem illő könyvek ne legyenek.”

Tudjuk, melyek voltak ezek a könyvek...²⁵

WALLESHAUSEN GYULA

A nemzetközi kiadványcsere új hazai szabályozása. A magyarországi könyvtári munka fejlesztése tekintetében fontos eseményként regisztráljuk a Művelődésügyi Miniszter 101/1960. (M. K. 1.) M. M. számú, a nemzetközi kiadványcsere tárgyában kibocsátott utasítását, amely a Könyvtári Törvény végrehajtási utasításának 31. pontja alapján jött létre és a Művelődésügyi Közlöny 1960. évi első számában jelent meg.

Az előkészítés négy évig húzódott, főleg azért, mert a különféle minisztériumok nem mindig összhangban levő szempontjait kellett egyeztetni.

Bár ez a jogszabály a könyvtári tevékenységnek aránylag szűk területét érinti és egyik-másik pontjának helyességéhez kétség is fér, jelentőségét mégis igazolja az, hogy a nemzetközi cserét ilyen részletességgel és a modern elveknek megfelelően más országban még nem szabályozták. Az utasítás tükrözni igyekszik azt a mélyreható fejlődést, amely a csere ügyét az utóbbi időben jellemezte és egyben állásfoglalást ad néhány új, még világszerte vitatott kérdésben. A jogszabálynak különös hangsúlyt ad az is, hogy az UNESCO égisze alatt éppen napjainkban jött létre két új nemzetközi egyezmény a kiadványcsere szabályozására, valamint az, hogy Budapest 1960 őszén egy a cserét megvitató nemzetközi konferencia színhelye lesz.

Kiemelendőnek tartjuk az utasítás négy fontos vonását: 1. lehetővé teszi — bizonyos korlátok között — a kereskedelmi forgalomban szereplő könyvek és folyóiratok cseréjét is; 2. a csere közvetlen, kétoldalú lebonyolításának alapján áll, a világ-

²³ EÖRY: *Szerény indítvány hazai mezőgazdasági könyvtárak ügyében*. Magy. Gazda, 1859. 11—12. sz. 177—178., 193—194. l.

²⁴ KOVÁCH László: *Gazdasági könyvtárak ügyében, különösen Heves megye gazdasági közönségéhez*. Magy. Gazda, 1859. 16. sz. 268—269. l.

²⁵ Részletesebben ld. erről: KÓHALMI Béla: *A jalusi triumvirátus*. Huszadik Század, 1910. 222—225. l.

szerte még sokféle szokásban levő bonyolult közvetítési rendszer mellőzésével; 3. egy országos központot és több alközpontot bíz meg országos koordináló és nyilvántartó feladatkörrel; 4. a cserélő intézmények számára évi adatszolgáltatást ír elő.

Az alábbiakban néhány kérdéscsoportba tömörítjük az utasítás legfontosabb pontjait.

A kiadványcsere tárgya. Az utasítás a cserélhető dokumentumokat előbb fajták szerint sorolja fel, majd kizárja a formailag alkalmatlan vagy bizalmasnak tekintendő kiadványokat. Mint említettük, jelentős a kiadás jellege szerinti kategorizálás, amelyben helyet kapott a szabadforgalmú (kereskedelmi) kiadványok cseréjének lehetősége is. Ezzel kodifikálódott a szocialista országok közötti már régen kifejlődött azon gyakorlat, amely a forgalmat nem korlátozta az államok hivatalos kiadványaira és a tudományos intézmények saját kiadványaira, hanem — egymás széleskörű kulturális tájékoztatása céljából — kiterjesztette a kereskedelmi célra kiadóknál megjelent könyvek és folyóiratok cseréjére is. Bár ez a forgalom mennyiségileg nem jelentős, a külkereskedelmi érdekek védelme megkívánta, hogy a szóban forgó anyag a cserélő intézmény szakterületéhez igazodjék és a saját kiadványok fő kategóriájához járulékos anyagként kapcsolódjék. A szakterülethez való igazodás követelmény a beérkező anyag esetében is.

A kiadványcserére jogosult intézmények. Az utasítás lényege e tekintetben az, hogy külföldi kiadványcserét mindazok az intézmények folytathatnak, amelyek saját kiadványokkal rendelkeznek. Ezek kétfélek: 1. olyan könyvtárak és tudományos intézmények, amelyek más szerv korlátozása nélkül, vagy a felügyeleti szervük esetleges korlátozásával, de közvetlenül folytathatnak kiadványcserét és 2. olyan kisebb intézmények, melyek könyvtárhálózati központjuk közvetítésével folytathatnak cserét. Saját kiadvánnyal nem rendelkező intézmények csak külön engedély birtokában cserélhetnek. Fontos az utasításnak az a pontja is, amely az idegen intézmény saját kiadványaival folytatandó cseréhez az utóbbi hozzájárulását kívánja meg. További indokolt korlátozást tartalmaz az utasításnak az a pontja, mely — esetleges kivételektől eltekintve — nem engedélyezi a külföldi könyvkereskedésekkel cserekapcsolatok létesítését.

A csere központi szervei. Bár az utasításnak az a törekvése, hogy Magyarországon és a külföld között a tudományos és kulturális cserekapcsolatok széleskörű kétoldalú és közvetlen hálózata minden bürokratikus megkötöttségtől mentesen fejlődjék ki, szükségesnek mutatkozott egyrészt bizonyos cserefajták központi gondozása, másrészt a közvetlen kapcsolatok bizonyos lépcsőzetes koordinálása is.

E célból a jogszabály előbb az Országos Széchényi Könyvtár keretében működő Nemzetközi Cserebizottságnak, mint magyar csereközpontnak a feladatkörét kodifikálja. Ez a szerv egyébként már 1955 óta, mint az OKK egyik utóda funkcionál és az utasítás értelmében egyrészt országos nyilvántartó, egyeztető, tájékoztató és csomagtovábbító szolgálatot végez, másrészt központilag bonyolítja le a szocialista országokkal kötött kulturális egyezmények cserepontjainak jelentős részét, a hivatalos kiadványok cseréjét, valamint az ún. nem kurrens főlépcsőzetes központosított cseréjét. A Magyar Tudományos Akadémia Központi Könyvtára az akadémiai kiadványok cseréjének lebonyolításán kívül egyfelől egyeztetési és irányítási feladatokat lát el a tartozó tudományos intézmények kiadványcseréjét (1. a Magyar Tudományos Akadémia elnökének 3/1960. MTA (A. K. 2.) számú utasítását a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárhálózata által folytatott nemzetközi kiadványcsere egyes kérdéseinek szabályozásáról), másfelől ellátja a kulturális egyezményekből ráháramló feladatokat. A könyvtárhálózati központok feladata a hozzájuk tartozó, de cserére csak közvetve jogosult szervek cseréjének intézése, a közvetlenül jogosultak cseréjének pedig egyeztetése és irányítása.

A kiadványcsere gyakorlata. Az utasítás értelmében a lebonyolításért a cserét folytató szerv vezetője felelős. A cserekapcsolatok közvetlenül, egyszerű levélváltással is létesíthetők. A csereanyagot az intézmények közvetlenül postázhatják, de ehhez — amennyiben ilyen engedéllyel még nem rendelkeznek — egyszeri, általános engedélyt kell kérniök a Nemzeti Bank Devizaigazgatóságától. Ez az engedély jelöli meg — rendszerint a cserét folytató szerv kívánsága szerint — az igénybeveendő postahivatalt. A csereanyag egyébként vámmentes, kedvezményes díjszabással szállítható.

Hiányosságok. Sajnálatos módon hiányoznak a cserére jogosult szervek felsorolásából az egyetemi intézetek, melyeknek tudományos jellegéhez ugyan kétség nem fér, de külön említésük a félreértések elkerülése végett mégis kívánatos lett volna. A cserére jogosult szervek kategorizálása más szempontból is problematikus.

Az a rendelkezés továbbá, amely a tudományos műveknek a szerző részéről történő kiküldését a Nemzetközi Csereszolgálat hatáskörébe utalja, azért nem pontos, mert nézetünk szerint ilyen kiküldésekre a szerzőt foglalkoztató és cserére jogosult intézmény is illetékes.

Ilyen és más kisebb problémák még adódhatnak. Reméljük, hogy a gyakorlat mégis igazolni fogja az utasítás célját: a nemzetközi kulturális együttműködést előmozdító kiadványcsere fejlesztését.

BECK OSZKÁR—GOMBOCZ ISTVÁN

A zenei könyvtárak nemzetközi egyesületének cambridge-i kongresszusa¹

1949 októberében Firenzében hívták össze a zenei könyvtárak első világtkongresszusát. A nemzetközi együttműködés szükségessége e megbeszélések során annyira nyilvánvalóvá lett, hogy elhatározták, gyakran fognak hasonló kongresszusokat tartani. A második kongresszuson, melyet a BACH-emlékévé alkalmából 1950-ben Lüneburgban tartottak, elhatározták a Zenei Könyvtárak Nemzetközi Egyesületének (Association Internationale des Bibliothèques Musicales) megalapítását, amely egy évvel később, a párisi kongresszuson, önálló szabályzattal működésbe is lépett, mégpedig a következő bizottságok egyidejű megalakításával: Katalógizálási kérdések; Hangfelvétel-gyűjtemények; Tudományos zenekönyvtárak; Nyilvános zenekönyvtárak és Rádiókönyvtárak Bizottsága. A tapasztalatok kieserélésének sajtószerve — az 1952/53-ban kiadott szerény *Bulletin d'Information* után — 1954-től kezdődően a félévenként megjelenő *Fontes Artis Musicae* c. folyóirat lett.

A második és harmadik kongresszus közt eltelt mintegy fél évtized már az AIBM működésének első sikereiről tanúskodhatik. Franz GRASBERGER szerkesztésében megjelenik a *Code International de Catalogage de la Musique* első kötete (Der Autoren-Katalog der Musikdrucke, Frankfurt 1957, Peters), elősegítve az egységes zenei katalógizálási irányelvek létrejöttét; megtárgyalták az értékes anyagok mikrofilmgyűjtő állomásai megszervezésének, az értékes állományok védelmének, a hanglezgyűjteményeknek, a csereügynek, a folyóiratcikkek bibliográfiájának és általában a zenei bibliográfiának számos kérdését. A legjelentősebb kezdeményezés azonban egy új zenebibliográfiai forráslexikon (*Répertoire Internationale des Sources Musicales = RISM*) kiadása ügyében jött létre. Ez a kiadvány a még ma is nélkülözhetetlen, mégis erősen elavult EITNER-féle *Quellen-lexikon*-t lesz hivatva pótolni. A nemzetközi kiadvány előkészítésére és szerkesztésére 1953-ban megalakult Párisban a *RISM* főtítkársága, és számos európai állam létrehozta saját munkacsoportját. A nálunk 1955-ben megkez-

¹ Vö. KÖHLER, KARL—HEINZ: *Die AIBM, ihre Ländergruppe in der DDR und der fünfte Kongress in Cambridge* (Zentralbl. f. Bibl. Wesen. Jg. 73. H 5. 1959. Fontes Artis Musicae. 1959. 2. sz.)

dett munka 1956-ban félbeszakadt és 1960 elején indult meg ismét a Művelődésügyi Minisztérium és a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával.

Az 1955-ben Brüsszelbe összehívott negyedik kongresszus mindezekben a kérdéseken túl foglalkozott a zenekönyvtárosi hivatásra való nevelés, valamint a zenei könyvtár és a zenész-nevelés kapcsolatának problémáira. De az utóbbi években a *Fontes* is figyelemre méltó cikkeket közölt egyes könyvtárak struktúrájáról és történetéről, továbbá egyes ágazatok, mint pl. a rádiókönyvtárak, a zenei népkönyvtárak és a zeneifőiskolai könyvtárak feladatairól, és hasznos válogató-bibliográfiát tesz közzé különböző országok *musica practica*- és *musica theoretica*-anyagából.

A Zenei Könyvtárak Nemzetközi Egyesületének (AIBM) ötödik kongresszusa Cambridge-ben zajlott le, a történelmi hangszerek gyűjtésére és tanulmányozására 1946-ban alapított *Galpin-Társaság* első kongresszusával egyetemben, 1959. június 29-től július 4-ig. A különböző országok zenekönyvtárainak közel kétszáz küldötte hat plenáris és több mint negyven szakbizottsági előadást hallgathatott meg, köztük az AIBM elnökének, a British Museum zeneműtára igazgatójának, A. Hyatt KINGnek „A zenekönyvtáros és annak nemzeti s nemzetközi feladatai” c. előadását, G. THIBAUT referátumát a könyvek és hangszerek egykori s mai magángyűjteményeiről, valamint KARL VÖTTERLENEK a zenei könyvtár és a zeneműkiadó kapcsolatáról tartott előadását. A bizottságokban tartott referátumok közül a következők címeit emeljük ki: „Zeneműtári közönségszolgálat: standard módszerek alkalmazása a liverpooli új zenei könyvtárban”, „A mikrofilmtől a mikrofonig”, „A zene szerepe a közepes nagyságú közművelődési könyvtárakban” „A zenekönyvtárosság célja a Német Demokratikus Köztársaság egyik nagy vidéki városában”, „Lant- és rokonhangszerekre írt zeneművek nemzetközi katalógusa”, „Zenei források mikrofilmen”, „Egy zene-ethnológiai hang-archívum problémái és tapasztalatai”. Több előadás hangzott el a hangfelvételek, köztük a hanglemezek megővéséről és katalógizálásáról; külön munkabizottság feladata volt egyes zenebibliográfiai fogalmak tisztázása, meghatározása.

Az Országos Széchényi Könyvtár, illetve annak Zeneműtára, mint az AIBM tagja, továbbra is élénk figyelemmel kíséri e nemzetközi egyesület könyvtártudományi munkáját, és saját speciális feladatainak megoldásával, valamint a nemzetközi zenei forrás-repertórium összeállításában való részvételével hozzájárul a zenekönyvtárosi munka mind jobbra, szervezettebbé tételéhez.

KECSKEMÉTI ISTVÁN

H Í R E K

Német könyvtárosdelegáció Magyarországon. 1960. június 9-től 23-ig négy tagú könyvtárosdelegáció járt Magyarországon a Német Demokratikus Köztársaságból: Kurt BRÜCKMANN, a NDK Felső- és Szakoktatási Államtitkársága könyvtári osztályának vezetője, Horst BUNKE, a lipcsei egyetemi könyvtár helyettes igazgatója, Gerhard HESSE, a lipcsei Német Könyvtár katalogizálási osztályának vezetője és Dr. Charlotte BODEN asszony, a drezdai Közlekedési Főiskola könyvtárának osztályvezetője. Nevezettek célja az volt, hogy általánosan tájékozódjanak a magyar könyvtárügy helyzetéről, eredményeiről és jelenlegi problémáiról. Programjukat a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya állította össze, az osztály vezetője és munkatársai igen barátságos és meleg légkört biztosítottak a német kollegák számára és gondoskodtak a tanulmányút zökkenőmentes lebonyolításáról. Résztvett a rendezés és különösen a tolmácsolás munkájában a Kulturkapcsolatok Intézete is.

A német könyvtárosok sorra látogatták a következő nagy budapesti könyvtárakat: Országos Széchényi Könyvtár, Egyetemi Könyvtár, Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Országgyűlési Könyvtár, Országos Műszaki Könyvtár, Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára, Gorkij Könyvtár. Több könyvtárban részleteiben is tanulmányozták a munkát. A látogatás egybeesett a Könyvtártudományi és Módszertani Központ által rendezett könyvtártudományi ankéttal, amelyen BRÜCKMANN elvtárs is felszólalt. A programba tartozott még BRÜCKMANN elvtárs előadása a Magyar Könyvtárosok Szabó Ervin Körében, amelynek során a hallgatóság áttekintést kapott a Német Demokratikus Köztársaság tudományos könyvtárügyének jelenlegi helyzetéről, a szocialista könyvtárpolitika előrehaladottságá-

ról és a távlati tervekről. Az Országos Széchényi Könyvtárban külön összejevetel keretében a német kollegák a kérdésekre részletes válaszokat adtak, majd maguk is felvetettek időszerű könyvtárügyi kérdéseket.

A német delegáció könyvtárügyünk fény- és árnyoldalairól egyaránt benyomásokat szerzett. A látogatást lezáró minisztériumi beszélgetés során kedvező tapasztalataik közül kiemelték könyvtáraink viszonylagos technikai fejlettségét, a sokszorosító és fotob rendezések elterjedtségét, az állományok feltárása terén tapasztalt sokféleséget, az élénk kiadói és dokumentációs tevékenységet.

A vendégek igen jó szakmai benyomásokat szereztek a Szegedi Egyetemi Könyvtárban tett látogatásuk során. A másik két vidéki út (Eger—Mátra és Székesfehérvár—Veszprém—Balaton) a magyar tájak szépségeit tárta fel előttük, a Szabó Ervin kör fogadása és a búcsúvacsora pedig a fehér asztal mellett hozta őket közelebb könyvtáraink vezető munkatársaihoz.

A delegáció látogatása és tapasztalataiban gazdag programja — ideértve a magyar könyvtárak pártszervezeteivel folytatott beható eszmecseréket is — jó példája volt a szocialista könyvtárügy felépítésén fáradozó két ország baráti együttműködésének.

G. I.

Az UNESCO könyvtári közlönye (*Bulletin for Libraries*) 1960-tól kéthavonta jelenik meg az eddigi évi 8 szám helyett. E változás lehetővé teszi, hogy egy-egy évfolyam terjedelme növekedjék és tartalma gazdagodjék anélkül, hogy az előfizetési díjat emelni kellene. A folyó évben a folyóirat az eddiginél több elvi és nemzetközi jelentőségű cikket fog közölni az időszerű könyvtári és dokumentációs prob-

lémákról, több lesz az új könyvtár építésekkel kapcsolatos terv és fénykép, bővebb lesz a könyvtártudomány terén folyó kutatások ismertetése stb. Cikkek jelentek meg illetőleg várhatóak pl. arról, hogy helyettesíthetők-e a folyóiratok másféle tudományos közlési módszerrel, továbbá a délszajai könyvtárakról, az ETO jelenlegi helyzetéről, a dokumentációs célú reprodukciós eljárások összefoglalásáról stb. A folyóirat a jövőben is ad majd leíró jellegű ismertetéseket a gyorsan fejlődő országok könyvtáiról.

Folytatódni fog a csere- és felajánlási rovat is, melyek igen alkalmasak új cserekapcsolatok létesítésére, esetleg kiadványok ingyenes átvételére illetőleg a felesleges anyag felajánlására.

A *Bulletin* szerkesztősége egyébként szívesen vesz át az egyes országoktól könyvtári, bibliográfiai vagy dokumentációs vonatkozású közleményeket, különösen ha azok más országok könyvtárosaiból is érdekelhetik. Ilyenek például az időt és munkát megtakarító új berendezések ismertetései, a modern követelményekhez igazodó újrendszerű katalogizálás, a mikroreprodukciós eljárások alkalmazása, stb.

A folyóirat orosz, francia, angol és spanyol nyelven jelenik meg.

GOMBOCZ ISTVÁN

Az egyetemi könyvtárak konferenciája

A nagymúltú egyetemi könyvtárak, minthogy az egyetemi oktatás tematikája egyetemes volt, az „universitas scientiarum” hordozói voltak állományukban, funkcióikban egyaránt. A tudományok szükségszerű differenciálódása, az universitas scientiarum felbomlása, a konkrét szűkszakterületen teljes könyvanyagra való igény ezeket a nagy hagyományú könyvtárakat világszerte problematikus helyzetbe sodorta: lehetetlenné vált számukra mindent a teljesség igényével gyűjteni, s a tradicionális munkamódszerek sem tartottak lépést a modern kutatási igényekkel. Az egyetemes jellegből adódó óriási könyvanyag visszahúzó erőként jelentkezett, pl. helyhiányt okozott, a feltárás modern követelményeinek nem felelt meg a régi feltárási mód, a rekatologizálás pedig sok esetben megoldhatatlan feladatot jelentett már csak az anyag mennyiségénél fogva is, s mindez elvonta az erőket (anyag gyors, hatékony beszerzésétől, feldolgozásától és olvastatásától). A modern tudományos igényeket egyre inkább az egyetemeken gyorsan fejlődő kis szakkönyv-

tárak, az intézeti könyvtárak elégitették ki. Sok helyen (pl. Csehszlovákiában, Franciaországban, Olaszországban) a nagy egyetemi könyvtárak már csak formálisan, nevükben viselték az egyetemi jellegét, az egyetem oktatási és tudományos kutatási feladatainak támogatása kicsúszott a kezükből s átkerült az intézeti szakkönyvtárak hatáskörébe. Itt jelentkezik aztán a probléma elvi és gazdaságossági szinten olyan erővel, hogy világszerte három évtizede foglalkoztatja a könyvtáros társadalmat ennek a kérdésnek a megoldása.

A kérdés elvi vetülete a tudományok differenciálódása után napjainkban egyre erősödő integrációs törekvések könyvtári szinten való jelentkezése. Ki tudja-e elégíteni az egyes szűk szakterületen ugyan teljességgel rendelkező, de éppen ezért az egészben csak egy részt képviselő szakkönyvtár az egyre inkább mindennek mindennel való összefüggését felfedező tudományos kutatást? A válasz egyre felismerhetőbben a már-már muzeális szerepkörbe szorult nagy könyvtárak nélkülözhetetlenségét hangsúlyozza.

A gazdaságosság elve pedig a rengeteg párhuzamos könyvanyag, szétforgácsolt könyvtárosi energiák egyre szorosabb centralizációját sürgeti; s a korszerű egyetemi könyvtárat a Szovjetunióban és Amerikában is ennek jegyében valósítják meg.

Külön konkrét vonatkozást adott nálunk a kérdésnek az 1956. évi könyvtári törvény, amely az egyetemi könyvtárakat intézeti könyvtáraink hálózati központjaivá rendeli. A jelentkező elvi és gyakorlati könyvtárszervezési kérdések részletek bemenő vizsgálatára a Könyvtártudományi és Módszertani Központ a tudományos könyvtárak között elsőnek ennek a könyvtártípusnak problémáit kívánta megragadni, részben az egyetemi könyvtárak országos fontossága, mind tudományos, mind nevelői funkciójukból folyó jelentősége miatt, részben pedig azért, mert a kérdés beható átgondolása világszerte folyik, s a problémák a legélesebben itt mutatkoztak meg. Gyakorlati szempontból pedig az ezen a területen születő eredmények sok esetben általánosíthatók egyéb könyvtári hálózatokra alkalmazva is.

Az OKT és a KMK együttes rendezésében a fenti gondolatok jegyében ült össze 1959. december 10—12-én Szegeden az egyetemi könyvtárosok konferenciája, melyen a könyvtárosokon kívül egyetemi professzorok, docensek és tanárségedek, tanszéki könyvtárosok és az ország hálózati központjainak képviselői is részt vet-

tek. Új utakat kívántunk törni a konferencia-rendezés módszerében is, amennyiben igyekeztünk a konferenciát úgy előkészíteni, hogy a tanácskozások mind a hazai helyzet, mind pedig a külföldi eredmények és vélemények ismeretében folyjanak le. Ezért kérdőívek segítségével begyűjtöttük a hazai egyetemi és főiskolai könyvtárak fontosabb adatait, és statisztikai összeállítást készítettünk belőlük, a külföldi idevágó irodalomból pedig irodalmi szemlélet állítottunk össze a konferencia résztvevői számára.

A konferencia első napjának tárgyát „Egyetem és könyvtára” címmel MÁTRAI László, az Egyetemi Könyvtár főigazgatója adta elő. Az előadás gazdag anyagból legfontosabbként emeljük ki azt a gondolatot, hogy az elterjedt üres mennyiségi szemlélet helyébe a minőségi elvnek, a tudatos, átgondolt állománygyarapításnak, az állomány tudományos elemzésének kell kerülnie. Az országos könyvtárügyön belül az egyetemi könyvtáraknak az egyetemi profilon túlmenően egy-egy tudományág gyűjtését és bibliográfiai, dokumentációs gondozását kell vállalniok. Előadásához HALÁSZ Pál pécsi egyetemi tanár és BASS Emil műegyetemi tanár korreferátuma hangzott el.

A második nap „Centralizáció és decentralizáció” címen CSÚRY István, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója a központi könyvtár és az intézeti könyvtárak viszonyáról, szervezetének problémáiról tartott előadást. A rendkívül színvonalas referátum az egyetemi könyvtár országos és egyetemi funkciói, a gyűjtőköri egyetemesség és specializáció, a szervezeti és könyvtárökonómiai ellentmondások elemzése után a konkrét egyetemi szükségleteket mérte fel, amelyeknek értelmében az állapítható meg, hogy az „egyetemnek olyan könyvtárra (könyvtárakra, könyvtárhálózatra) van szüksége, amely egyaránt kielégíti a tudományos kutatás és oktatás, a tanulmányok szükségleteit”. E cél elérése érdekében a központi egyetemi könyvtáraknak kell átmenniük lényeges szervezeti reformon, amely az eddigi szemléletmód megváltoztatását tükrözi. A funkcionális szemlélet értelmében a gyűjteményeket a tudományos szükségleteknek megfelelően, tudománycsoportokra kell decentralizálni (a központi könyvtár épületén belül). A szakosított, gazdag szabadpolcos kézikönyvtárakkal rendelkező olvasótermek és referenciszolgálatok a tudományok összefüggését egy-egy nagy területen belül szemléltetik, s ugyanakkor a szakkönyvtári használat előnyeit is biztosítják. Az

intézeti könyvtárak viszonylatában pedig a technikai munkafolyamatok racionális centralizálásának, a könyvtárosi szempontoknak kell érvényesülniök.

GORTVAY György, az Orvosegyetemi Könyvtár és Orvosi Dokumentációs Központ igazgatója az orvosi, WALLESHAUSEN Gyula pedig a mezőgazdasági szakegyetemek felől nézve vetették fel a problémákat korreferátumukban.

A harmadik napon a konferencia előadásaiban és számos hozzászólásában elhangzott és összefoglalt határozatok vitája zajlott le. A határozatok azon az alapelven épülnek fel, amely az egész konferencia vezérmotívuma volt, hogy *egy egyetem egész könyvtárügye egységként szemlélendő*.

Az egyetemi könyvtárak kérdéskomplexumában ez a konferencia az intenzív munka kezdetét jelenti csak. Munkabizottság alakult a konferencia anyaga alapján tervezet elkészítésére, amely a felsőoktatási intézmények aktuális könyvtári kérdéseit volna hivatva rendezni.

HORVÁTH MAGDA

A Külföldi Folyóiratok Központi Címjegyzéke (KFKC). Az Országos Könyvtárügyi Tanács nemrég körlevélben szólította fel a könyvtárakat teljes külföldi folyóirat-állományuk bejelentésére. A Tanács felhívása nyomán kiépülő központi nyilvántartás, illetve a nyomtatásban is közreadandó címjegyzék könyvtárügyünk régi tartozását hivatott leróni.

A periodikus kiadványok lelőhely-katalógusa a kutatás és tudományos munka fontos segédeszköze; készítése mindennél a világon a könyvtárak elsőrendű feladata. A hazánkban eddig megjelent részleges lelőhely-katalógusok (1928. év, 1935. év, 1945—1948. időszak, egyes tudományágak speciális jegyzékei) mindinkább felhívták a figyelmet teljes külföldi folyóirat-állományunkat feltüntető címjegyzék kiadásának szükségességére.¹ Ennek a kiadványnak, a *Külföldi Folyóiratok Központi Címjegyzékének*, a (KFKC) az előkészítését sürgette, fontosságát átérzve, 1954 óta a MTA Könyvtártudományi Bizottsága 1958-ban — DEZSÉNYI Béla vezetésével — négytagú szerkesztő bizottságot alakított, 1960-ra pedig az Akadémia céltámogatást biztosított a kiadvány előkészítő munkálatai számára. A szerkesztő bizottság időközben kidolgozta az anyaggyűjtés, a nyilvántartás és a szerkesztés elvi és technikai szabályait.

¹ A kérdés magyarországi és külföldi történetét lásd részletesen: SZ. NÉMETH Mária: *A központi folyóirat címjegyzék kérdései*. Bp. 1959.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács körlevele arra szólítja fel a könyvtárakat, hogy határidőig jelentsek be az Országos Széchényi Könyvtárnak a tulajdonukban levő — a XVII. századtól 1959. december 31-ig megjelent — külföldi folyóiratokat. A bejelentés szempontjából folyóiratnak minősítendő a nem folyóirat jellegű időszaki kiadványok is (évkönyvek, egyetemek, akadémiák, tudományos intézetek stb. időszakos kiadványai). A folyóiratok körének ezen kiterjesztése, mely külföldön is mind általánosabb, különös gondot kíván a bejelentő könyvtárhoz és a szerkesztőgtől egyaránt. Számos könyvtár ugyanis az évkönyvszerű vagy nem rendszeresen megjelenő időszakos kiadványokat könyvként kezelte vagy kezeli. Nem szerepelnek viszont a tervezett kiadványban az újságok (napi- és hetilapok, élelapok stb.); felvételük a katalógus anyaggyűjtési szakaszát jelentősen késleltetné. A külföldi — és a magyar! — újságok lelőhely-jegyzékek közreadása későbbi, bár nem kevésbé fontos feladat marad.

A körlevél melléklete a bejelentés címléírás szabályzata. A könyvtárak bejelentéseiket *rövidített címléírással* is megtehetik (cím, megjelenési hely, meglévő évfolyamok feltüntetése). A teljes címléírást (az ún. *alapecímléírást*) a bejelentés alapján a szerkesztőség készíti el egyéb bejelentésekkel, valamint bibliográfiai forrásokkal való egyeztetés útján, szükség esetén a folyóirat kézbevitelével is (Cím, alcím, közreadó, címváltozás esetén előbbi vagy utóbbi cím, megjelenési hely(ek), meglévő évfolyamok, több éves tartalommutatók feltüntetése, megjegyzések, mint előzmény, folytatás, főlapp, társalap, idegen nyelvű kiadások stb.). Ez a megoldás könnyíti a könyvtárak feladatán és a párhuzamos munkának is elejét veszi.

A könyvtárak bejelentései alapján — első eredményként — 1961 végére — már cédulakatalógus állhat rendelkezésre felvilágosítási célokra az Országos Széchényi Könyvtárban. Ezzel a KFKC már e korai szakaszban is ellátja legfontosabb feladatát: a kutatás segédeszköze lehet, közvetve hiányokra hívhatja fel a figyelmet, elősegítheti a tervszerű beszerzést. Második lépésként a cédulakatalógus anyaga sajtó alá rendezve, kötetként jelenik meg. Minél hamarabb tesszünk eleget a könyvtárak a bejelentésnek, annál korábban kerülhet erre sor.

Több könyvtár, illetve hálózat már 1959 folyamán vagy még előbb bejelentette teljes külföldi folyóirat-állományát az Országos Széchényi Könyvtár felkérésére. 1959 végéig 12 861 címléírás érkezett

be az Agrártudományi Egyetem Könyvtáráról, a Pécsi Tudományegyetem Könyvtáráról és az Állami Gorkij Könyvtártól a Szegedi Somogyi Könyvtártól, valamint megyei könyvtártól, az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptáráról. Folyamatosan küldi bejelentéseit a Műszaki Egyetem Központi Könyvtára. Több könyvtár vállalta már korábban azt, hogy bejelentését 1960 folyamán teljesíti. Számos könyvtár viszont — személyzethiány miatt vagy egyéb okokból — a bejelentés megtételéhez az Akadémia által rendelkezésre bocsátott hitelből való támogatásra, felügyeleti szervének, hálózati központjának segítségére szorult.

A *Külföldi Folyóiratok Központi Címjegyzéke* csakis könyvtáraink közös munkájának, együttműködésének eredményeként készülhet el és kerülhet sajtó alá, de gyakorlati hasznát is minden könyvtár élvezni fogja majd. Megjelenése méltó módon reprezentálja a magyar könyvtárügy egységét.

PAJKOSSY GYÖRGYNE

NDK Könyvkiállítás. A Magyar Kereskedelmi Kamara bemutató termében március 27-én kiállítás nyílt meg, mely a Német Demokratikus Köztársaság legutóbbi éveinek könyvkiadását mutatta be. Az izlésesnek, ötletesen rendezett kiállítási anyag célja a német könyvek magyarországi terjesztése.

Az NDK tudományos életének és ilyen irányú könyvkiadásának magas színvonala közismert tény, s ez a kiállított könyvanyag tetemes részét alkotó tudományos műveken keresztül mintegy összegezve és közvetlen közelségbe hozva tárult a látogatók elé. Az Akademie Verlag, a Verlag die Wirtschaft, az Aufbau Verlag és a többi kiadó is főleg tudományos könyvekkel képviseltette magát. Sok érdekes és szép kiállítású könyv érdemelne említést, mégis kiemelkednek az értékes irodalmi és irodalomtudományi művek. Az alapos és körültekintő munkával szerkesztett és összeállított GOETHE-kiadványok egész sora (köztük az *Urfaust*, a *Faust* és az írói töredékeit összehasonlító háromrészes kiadvány, GOETHE természettudományi írásainak gyűjteménye, sőt az író rajzainak gyűjteményes albuma is), a SCHILLER-évforduló sok szép könyve között nagy *Schiller-bibliográfia* és az író műveinek a munkásosztályra gyakorolt hatását vizsgáló dokumentumgyűjtemény. A könyvtártudományi kiadványok közül meg kell említeni Fritz FUNKE *Buchkunde*-

ját és a német nyomdatörténetnek *Deutsche Schriftkunst* című könyvét. A tudományos kiadványok másikat nagy részét a természet-tudományi, műszaki és orvosi könyvek hatalmas mennyisége alkotta, amelyek között sok tankönyvjellegű kézikönyv és nagy összefoglaló mű szerepelt nagy számmal.

A német könyvkiadás jelentős ténye, főleg a magyarországi Olcsó Könyvtárral való összehasonlításban, az irodalmi és ismeretterjesztő Taschenbuch-kiadványok színvonala. Olcsóságuk mellett a modern plakátművészet és könyvkötés technikáját puhafedélű borítékaikon művészen és figyelemkeltően alkalmazzák; és a papíryananyag és a nyomás szépségével együtt nagyon esztétikussá teszi ezeket a kis könyveket. Ugyanezek mondhatók el a Seven Seas Books-könyvekről, melyek az angol irodalom terjesztését szolgálják magyarázatos válogatásaikkal.

A szépirodalmi könyvek közül nem hiányoztak magyar írók (PETŐFI, MÓRICZ, VERES) műveinek német fordításai sem.

A kiállítást érdekessé és barátságossá tette a sok szép reprodukció, a hanglemezek, a Peters kiadó európaszerte ismert kottái, a szép német bélyegek, a nagy faliterképek és a szellemes kivitelű gyermekkönyvek.

A kiállított folyóiratanyag csak ízelítőt akart adni abból a hatalmas mennyiségből, amellyel a nemzetközi statisztikákban tudományos periodikákkal az NDK szerepel.

FOGARASSY MIKLÓS

Nemzetközi osztályozási értekezlet Prágában és Wiesbadenben. A Nemzetközi Dokumentációs Szövetség (FID) C 3 bizottsága 1959. december 7—8-án Wiesbadenben folytatta a 323/326 ETO szakok felülvizsgálatának 1959 szeptemberében Varsóban megkezdett munkáját. A konferencia előtt Prágában ültek össze a szocialista országok szakemberei, hogy az 1959 júliusában Budapesten megkezdett együttműködés folytatásaként álláspontjaikat előzetesen egyeztessék. A közösen kialakított véleményt azután a szocialista országok képviselői éles vita után Wiesbadenben is érvényre juttatták, és így sikerült az említett ETO szakokban olyan megoldásokat létrehozni, amelyek valamennyi résztvevő ország számára elfogadhatók voltak. Mind Prágában, mind Wiesbadenben Magyarországot LÁZÁR Péter, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ osztály vezetője képviselte.

Nemzetközi konferencia Budapesten a kiadványcsere tárgyában. Az UNESCO felkérésére Magyarország vállalkozott arra, hogy 1960 őszén Budapestre az európai országok részvételével nemzetközi konferenciát hív össze a kiadványcsere időszerű kérdéseinek megvitatására. Az ideiglenes napirend szerint a konferencia a következő témákkal fog foglalkozni: a nemzetközi kiadványcsere jelenlegi helyzete és jövőbeli fejlődési iránya; a nemzeti csereközpontok szervezete, működése és személyzeti követelményei; az országos cseretevékenység koordinációja (e téma kidolgozására Magyarországot kérték fel, a munka el is készült); a könyvtárközi központok kifejlődése és a főpéldányok cseréje; a csereműködés decentralizációja; a csere útjában álló akadályok; a cseregyakorlat szabványosítása. A rendezés munkáját a magyar UNESCO Bizottság, a Művelődésügyi Minisztérium, a Kultúrkapcsolatok Intézete és az Orsz. Széchényi Könyvtár Nemzetközi Csereszolgálata megkezdte a konferenciára vissza fogunk térni.

Az Orsz. Széchényi Könyvtár szerződése az UNESCO-val. A Magyar Könyvszemle 1960. évi I. számában hír jelent meg az UNESCO bibliográfiai munkájának új fejleményei sorában arról, hogy az UNESCO pénzügyi támogatást fog nyújtani a Magyarországra járó külföldi folyóiratok lelőhely-bibliográfiájának tervezett kiadásához. Minthogy azonban e művel kapcsolatban előre nem látott nehézségek merültek fel, új megállapodás jött létre, melynek értelmében az UNESCO a változatlan összegű hozzájárulást a *Magyar bibliográfiák bibliográfiája 1958—60* c. kiadványhoz fogja nyújtani, mely folytatása lesz a mostanában kiadásra kerülő és az előző éveket átfogó összeállításnak.

Új albán bibliográfiák. A tiranai Nemzeti Könyvtár, amely egyúttal a nemzetközi csere és kölcsönzés albániai központja, 1959-ben megkezdte az albán nemzeti bibliográfia szerkesztését. Eddig már megjelent a *Bibliografia e librit shqip per vitet 1945—1957*, Tiranë, 1959. 184 l. (Az albán könyv bibliográfiája) című kumulatív mű, valamint a *Bibliografia vepra origjinale dhe perkthime be vitit 1958*, Tiranë, 1959. 43 l. (Az 1958-ban megjelent eredeti és fordított művek bibliográfiája) c. munka. A nemzeti könyvtár ugyanakkor megkezdte az 1944 előtti művek retro-

Spektív nemzeti bibliográfiájának összeállítását is. Ilyenformán a szocialista Albánia könyvtárügye sok évtized mulasztását fogja fokról fokra pótolni.

Az arab országok könyvtárügyi össze-jövele. Az Egyesült Arab Köztársaság, Irak, Jordánia, Libanon, Marokkó, Szudán, Szudán és Tunézia képviselői 1959 decemberében Beirutban összejevetelt rendeztek országai közös könyvtárügyi kérdéseinek megvitatása céljából. A konferenciára számos érdekes referátumot nyújtottak be, majd ezeket részletesen megvittatták. Így többek között foglalkoztak a kiadványcsere, a cserközpontok a nemzeti, egyetemi és szakkönyvtárak, a katalogizálás, az osztályozás, a könyvtárosképzés, a világnyelven kiadott könyvjegyzékek, a közművelődési és iskolai könyvtárak és az egyes országokban felállítandó nemzeti bibliográfiai csoportok kérdéseivel.

A szovjet tudományos és műszaki könyvtárosok konferenciája. 1959 júliusában 350 szovjet műszaki és tudományos könyvtáros tartott összejevetelt Moszkvában, főleg a műszaki könyvtárak időszerű szervezeti kérdéseinek megvitatása céljából. Elhatározták, hogy azt a rendszert, mely szerint a vállalati műszaki könyvtárak eddig a szakminisztériumaihoz tartoztak, megváltoztatják, és a könyvtárakat az egyes területek és köztársaságok Nemzeti Gazdasági Tanácsainak, ill. a területi központi műszaki könyvtárak felügyelete alá helyezik. A moszkvai Össz-szövevényi Tudományos Műszaki Könyvtár az egész hálózat működését fogja koordinálni. A konferencia egyébként igen részletesen megvittatta a műszaki könyvtárügyi munka valamennyi fontos problémáját és számos határozatot hozott a szolgálat tökéletesítésére. Mint érdekes eredmény említendő még az a döntés, mely szerint a *Szovjetunió műszaki könyvtárjai* címmel új folyóirat, *A műszaki irodalom hírei* címmel pedig új bibliográfiai tájékoztató fog megjelenni.

GOMBOCZ ISTVÁN

Orvostudományi Dokumentációs Központból Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központot (OOK) épít fel.

A miniszteri utasítást nagy várakozás és hosszas tárgyalások előzték meg, hiszen az 1956. évi könyvtári törvény rendelkezéseinek végrehajtása történik meg ezen az eddig meglehetősen elhanyagolt területen. A hálózat megalakítását megnehezítette az a körülmény, hogy nem volt az országban olyan országos jellegű szakkönyvtár, amely a hálózati központ feladatait elvállalhatta volna. Az utasítás ezért úgy oldotta meg végül a kérdést, hogy nem alapított új könyvtárat, hanem az eddigi országos jellegű dokumentációs munkát végző Orvostudományi Dokumentációs Központ szervezetére építi fel a hálózati központot. A központ munkájában a legnagyobb állománnyal rendelkező szakkönyvtár, a Budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtárának gyűjteményére támaszkodik. A két intézmény között ezért szoros együttműködést kell kialakítani. Ezt meg fogja könnyíteni az, hogy — a tervek szerint — a hálózati központ is az Üllői út 26. szám alá költözik, amint az egyetem az egész épületet a könyvtár céljaira tudja átengedni.

A hálózati központ feladatai közé tartozik — a hálózat tényleges megszervezése és állandó módszertani támogatása mellett — országos jellegű szakmai dokumentáció folytatása, szakmai KC-k felállítása, a hálózaton belüli duplumcsere megszervezése stb. Külön ki kell emelni, hogy a hálózathoz tartozó könyvtárak külföldi könyv- és folyóiratrendeléseit is a központ koordinálja és hagyja majd jóvá. Ez lehetővé teszi a hálózathoz tartozó könyvtárak állományának tervszerű fejlesztését, egyben megkönnyíti a KC-k vezetését.

A hálózathoz tartozó könyvtárak alközpontok köré csoportosítása lényegében a területi elv alapján történik. Alközpontok lesznek a megyei kórházak könyvtárjai, illetve Budapesten a négy területi kórház könyvtára. Így a könyvtári hálózat hatékonyabban tudja majd támogatni az orvostovábbképzést, amelynek vidéki központjai szintén a megyei kórházak. Ezekhez az alközpontokhoz tartozik a megyében (Budapesten a területen levő valamennyi egészségügyi intézmény könyvtára. Természetesen az egyetemek könyvtárjai külön alközpontjai lesznek az egyetemi intézetek és klinikák könyvtárainak. Alközpont lesz végül az Országos Közegészségügyi Intézet könyvtára, hozzá tartozik majd néhány kutatóintézeti könyv-

Megalakult az Országos Orvostudományi Könyvtár. Az egészségügyi miniszter f. évi július 1-én kelt utasítása elrendeli az orvostudományi könyvtári hálózat létrehozását, s hálózati központul az eddigi

tár, továbbá a szervezeten is elrendelt Közegészségügyi és Járványügyi Állomások könyvtárai.

Az országos feladatok irányítására a miniszteri utasítás az Országos Orvostudományi Könyvtár mellé tanácsadó szervként Országos Orvostudományi Könyvtári Tanács megszervezését rendeli el. A Tanácsban a legfontosabb egészségügyi intézmények szakemberei fognak résztvenni.

A miniszteri utasítás igen széleskörű és sokrétű feladatok ellátásával bízta meg az Országos Orvostudományi Könyvtárat. Ennek a sok feladatnak az ellátása először is tervszerű szervező munkát igényel. A hálózatban nagy szerephez jutó területi alközpontok jelenleg többnyire még szerény állománnyal (1 000—5000/kötet) rendelkező, s nem egy helyen kellően gondozott könyvtárak. A hálózat számos alközpontjában egyelőre nem dolgozik főfoglalkozású könyvtáros. A miniszteri utasítás előírja, hogy milyen könyvtárakban hány főnyi személyzet beállítása szükséges. A fokozatosan beállítandó könyvtárosok jelentős része azonban bizonyára nem rendelkezik majd kellő szakismeretekkel. A központnak egyik igen fontos feladata lesz a szakmai képzés megszervezése, hogy az alközpontok valóban betölthessék azt a szerepet, amelyet az utasítás számukra előír.

A hálózati központban eleinte a szervezési és módszertani munkának igen nagy szerep jut. Az orvosi könyvtári hálózat később alakult ki, mint a többi hálózat. Ez az időbeli elmaradás azt az előnyt jelenti, hogy a gyakorlatban a legjobban bevált módszerek átvételére kerülhet sor, nem kell a kísérletezéssel időt és energiát vesztegetni. Az Országos Orvostudományi Könyvtár ezért a legszorosabb kapcsolatot igyekszik kiépíteni a könyvtártudományi és Módszertani Központtal, valamint a többi hálózati központtal, hogy az eddigi szervezési tapasztalatokat átvegye. Az egyik első eredmény ezen a téren az a hasznos megbeszélés volt, amely a KMK, az Országos Műszaki Könyvtár és az Országos Mezőgazdasági Könyvtár szakemberei és az Országos Orvostudományi Könyvtár szervezési osztályának munkatársai részvételével lefolyt. Az együttműködés további jele, hogy a megindítandó *Orvosi Könyvtárügyi Szemle* szerkesztőbizottságában a KMK képviselője is helyet foglal, s már az első számban számos cikk fog megjelenni a KMK szakembereitől.

A „legfiatalabb” hálózati központ munkatársai nehéz feladat előtt állanak. A nagyobb érdeklődésre számot tartó problémákról, az elért eredményekről majd a *Magyar Könyvszemle* hasábjain is igyekszünk beszámolni.

DÖRNYEI SÁNDORNÉ

S Z E M L E

V.I. Lenin Műveinek Magyar Bibliográfiája. Összeállította FORGÁCS Sándorné. Bp. 1960. Kossuth Könyvkiadó. 207 l.

LENIN születésének 90. évfordulója kiválóan jó alkalom arra, hogy számba vegyük a kommunista párt és a szovjet állam megalapítójának magyar nyelven eddig megjelent műveit, és ezzel a leninizmus térhódítását hazánkban. A közel-múltban már igen hasznos tájékozódást nyerhettünk — szakemberek és nem szakemberek egyaránt — abból a bibliográfiai válogatásból, amely feldolgozta a LENIN-ről magyar nyelven megjelent tudományos és szépirodalmi munkákat. (*Lenin. Bibliográfia születésének 90. évfordulója*, Bp. 1960. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) Ma már arról a bibliográfiai munkáról számolhatunk be, amely LENIN művei magyar nyelvű kiadásának összeállítását tűzte ki céljául. Az MSZMP Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete ezzel a kiadványával igen nagy hiányt pótolta a magyar bibliográfiai irodalomban.

A kötet összeállítója, FORGÁCS Sándorné, arra törekedett, hogy ne maradjon ki semmi a bibliográfiából, ami a jelenlegi, vagy jövőbeni tudományos kutatás számára fontos lehet. Az 1918—1959-ig megjelent magyar nyelvű kiadásokat dolgozta föl, tudományos igényvel, jól átgondolt módszerrel. A bibliográfia első részében rendszerezte azokat a műveket, amelyek önállóan és gyűjteményes kiadásokban jelentek meg. Ide veszi még azokat a gyűjteményes kiadásokat is, amelyekben LENIN egyes műveit MARX, ENGELS, SZTÁLIN műveivel együtt adták ki. A feldolgozás a megjelenés éveinek sorrendjében történik, az egyes éveken belül a címek betűrendje szerint. Csak helyeselni lehet, hogy ebbe a fejezetbe nem került bele az 1950-től folyamatosan megjelent *Lenin Művei* 1—37 kötet tartalmi ismeretése, mert ez túlságosan megnövelte volna a bibliográfia terjedelmét. Viszont ezekről a gyűjteményes kötetekről is kapunk áttekintést, mert a második rész

igen jól használható mutatót ad, betűrendes jegyzéket az első rész tartalmi ismertetésében felsorolt művekről, és ez a címmutató kiterjed a gyűjteményes kötetek anyagára is. A bibliográfia harmadik része a Függelék, LENINnek azokat a műveit, beszédeit, újságcikkeit tartalmazza, amelyek 1905—1937 közötti időben a hazai és külföldi magyar nyelvű időszaki sajtóban jelentek meg.

Látnivaló, hogy a munka felépítése alkalmas az anyag sokoldalú feltárására. Az összegyűjtött anyag rendszerezése és kivitelezése is elismerésre méltó pontossággal történt. De ezen túlmenően érdeme a bibliográfiának, hogy egyben izgalmas olvasmány is. Egy-egy Lenin-mű kiadásának adatai, a megjelenés helye és éve, példányszáma, fordítása, előszava sok tanulsággal szolgálhatnak. Megfigyelhetjük, hogy LENIN műveinek elterjedése milyen fontos tényezője hazánkban a munkásmozgalom története egyes szakaszainak. A Tanácsköztársaság alatt LENIN kisebb írásainak 10 különböző kiadása jelent meg, igen nagy példányszámban. A negyedszázados ellenforradalom idején sem szünetelt LENIN írásainak kiadása, az emigrációban élő és az itthon dolgozó kommunisták súlyos viszonyokat leküzdve terjesztették magyarul LENIN munkáit. A felszabadulás után vált lehetővé, hogy a leninizmus eszméi szabadon elterjedhessenek dolgozó népünk körében. A szűkszavú bibliográfiai adatok nyomán kibontakozó lelkesítő olvasmány miatt is hálásak lehetünk a Párttörténeti Intézetnek érdemes munkájáért.

KENYERES ÁGNES

Kóhalmi Béla : A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp. 1959, Gondolat Kiadó 258 l.

Két kiadvány jelent meg ezzel a címmel az első Magyar Tanácsköztársaság 40. évfordulóján. A második a *Forrásgyűj-*

temény alcímet viseli, és — akár az elsőt — ezt is KÓHALMI Béla professzor tette közzé, látta el bevezetéssel és jegyzetekkel.

Azt gondolom, elég csak megjegyezni, és nem szorul különösebb bizonyításra: mindenki izgalommal és már-már türelmetlenül várta ennek a két könyvnek a megjelenését. Mindenki, akinek csak egy kevéssé is, de szívügye a magyar könyvtárügy múltja, jelene és még inkább a jövője. Nem először írjuk le azt az igazságot, hogy a múlt helyes ismerete nélkül nem építhetjük jelenünket. Így van társadalmi életünk minden területén, így van ez nemzeti kultúránk, benne könyvtári törekvéseink múltjával is. KÓHALMI Béla professzor munkája a bizonyíték rá, hogy népünk történelmének, tehát könyvtárunk történelmének is milyen nagyszerű szakasza volt a Tanácsköztársaság néhány hónapos fennállása. Sokak tudatában csak az utóbbi években kezdtek tisztázódni, a maguk helyére kerülni a Tanácsköztársaság könyvtári törekvései. Az ellenforradalmi korszak művelődési és könyvtári korifeusai a válogatott rágalmak özönét szórták a Tanácsköztársaság könyvtárügyére, a könyvtárpolitika irányítóira. A könyv, a kultúra ellenségeinek kiáltották ki őket. A felszabadulás óta elsősorban DIENES László, KÓHALMI Béla és mások előadásai, tanulmányai oszlatták a ködöt, a tévhitet, de a koronát ez a két könyv tette fel erre a tevékenységre.

A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye nem forrásgyűjtemény. A kötet befejezéseként közli ugyan a Tanácsköztársaság könyvtárügyének legfontosabb dokumentumait, nevezetesen a Könyvtári Programot, az országos könyvtárügy rendezésének általános alapelveit, a könyvtárak államosításáról, az Országos Könyvtárügyi Tanács és az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet felállításáról szóló rendeletet, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ez a könyv történetírás a javából. Már-már szépírói tollal megírt története a Tanácsköztársaság könyvtárügyének, a résztvevőtől alig várható elfogulatlansággal és hitelességgel. (Ha nem lenne kénytelen a bibliográfiai hitelesség érdekében nevét is közölni a dokumentumoknál, azt hihetnénk, szemlélő és nem résztvevő volt.) Enélkül is tudjuk: a Tanácsköztársaság forró napjainak egyik legtevékenyebb könyvtárosa és egyben művelődéspolitikai irányítója volt KÓHALMI Béla professzor.

Bevezetőjében, amelyben meghatározza könyve célját, szintén a tudós szerénységével ír: „Az, amit az olvasó ezeken a lapokon talál, nemcsak a 19-es proletárforrada-

lom könyvtárosainak — fájdalom, gyéren — fennmaradt iratanyagában, a tervekben és rendeletekben tükröződő törekvéseknek életre keltése. És nemcsak élményanyag. Kísérlet arra, hogy a könyvtárügyet beillesse a Tanácsköztársaság gazdag szellemi életének, művelődéspolitikájának körképébe a hatalmas iramú iskolapolitika, az iskolán kívüli nevelés, a tudomány- és irodalompolitika, a művészetpolitika és a múzeumpolitika szomszédságába.”

A bátorságot ahhoz, hogy merészen tervezzünk, hogy átfogjuk a könyvtárügy egész területét, hogy kinyissuk, vagy tágabba nyissuk zárt vagy bezárkózó könyvtárak kapuit: a Magyar Tanácsköztársaság Alkotmányának 10. paragrafusából merítettük: „A Tanácsköztársaság megszűnteti a burzsoázia műveltségi kiváltságát, és megnyitja a dolgozók előtt a műveltség tényleges megszerzésének lehetőségét. . . .” Nekünk tehát könyvtári eszközökkel kellett előmozdítanunk a tényleges birtoklást, mely dolgozó népünk szellemi felszabadulását is magával hozta. E néhány lapon azt is megtalálja az olvasó, hogyan fogadta a munkásság és parasztság a műveltség magasabb fokát nyújtó kezdeményezéseket és intézkedéseket, hogyan vett részt maga ezek megalapozásában. Dolgozó népünk nagy morális győzelmét tükröző jelek voltak ezek is.”

Azt valljuk: Az írásmű akkor igazán értékes, ha az írástudó fegyelmezni tudja önmagát, ha nem néz hátra és nem sajnálja a kitépett vetést, hiszen ami maradt, az erősebb, bokrosabb lesz. A sok mondanivalóból a legfontosabbat, a maradandót mondja el KÓHALMI Béla, amikor életre kelti a dokumentumok mögött lezajló eseményeket.

A kötet első részeként a Tanácsköztársaság művelődéspolitikájáról kapunk tömör összefoglalást. Részben tájékoztató céllal, részben arról, hogyan illeszkedett bele a művelődésügy egészébe a könyvtárügy a maga sajátos eszközeivel. A kötet további tizenegy fejezetét lírai hangú visszatekintés zárja le. Aligha vállalkozhatunk ennek a „beszámolónak” részletes elemzésére. Helyet kapott a könyvtárügy — nyugodtan megfogalmazhatjuk — valamennyi kérdése és területe.

A második fejezetet azoknak a könyvtárpolitikai kérdéseknek szentelte az író, amelyekre a Tanácsköztársaság könyvtári törekvései épültek. Ezek az előzmények SZABÓ Ervinnek állítanak maradandó emléket. Ő volt a „szellemi vezér”, az európeér, aki a maga tudományterületén ismerője és értője volt kora leghaladóbb

könyvtári elveinek és gyakorlatának, amihez embersége, vonzó egyénisége, a munkásmozgalomban való részvétele, mélységes ügyszeretete, a célokért való harcban tanúsított szívóssága járult. Így volt egész ember. Ezt fogalmazza meg KÓHALMI Béla, amikor a Tanácsköztársaság előzményeiről ír: „A Szabó Ervin-i hagyomány azt jelenti, hogy a könyvtárak ügye nem választható el sem az egész ország szellemi életét irányító tudománypolitikától, sem az egész nép művelődési szintjének emelésére irányuló törekvésektől, még kevésbé valamennyi dolgozó réteg anyagi életfeltételeinek gyökeres megjavítását célzó, haladó mozgalmaktól. Pepecselés, egyletesdi-játék minden olyan könyvtári mozgalom, mely csak a könyvtári feladatokra mereszti szemét, nem látva túl a könyvtárak falán.”

Három akkor legnagyobb könyvtárunkról (Országos Széchényi Könyvtár, Egyetemi Könyvtár, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára) szólva fejti ki a szerző a Tanácsköztársaság hagyománytisztelét. Ez a hagyománytisztelét azonban nem jelentette valamiféle konzervatív elvek követését, hanem azt, hogy ezek a könyvtárak is kapcsolódjanak az egész ország könyvtárhálózatának vérkeringésébe, szülessenek újjá és vállaljanak részt a tudomány és művelődés szolgálatából. Pontosabban: az OSZK legyen valóban nemzeti könyvtár, a másik kettő pedig a kiépítendő szakkönyvtári hálózat egy-egy centruma. (Maradéktalanul máig sem valósítottuk meg!)

Nem kevésbé tanulságosak és sok vonatkozásban még magvalósítandók azok az elvi és gyakorlati problémák, amiknek kifejtésével a következő fejezetben találkozunk. Valóságos kincsestára ez könyvtártudományi irodalmunknak. Csak felsorolni is érdemes: népkönyvtárügy, vidéki könyvtárügy, a szakkönyvtári hálózat kérdései, könyv és könyvtár viszonya, a fővárosi közművelődési és üzemi hálózat kiépítése, könyvtárosképzés, bibliográfiai kérdések stb. Ennek a könyvnek ismerete nélkül aligha nyúlhatunk könyvtárügyünk mai — mind elvi, mind gyakorlati — kérdéseihöz. Elég csak a Tanácsköztársaság előtti népkönyvtárügy remek bírálótára, és a néphatalom korában követendő elv és gyakorlat megfogalmazására vagy a szakkönyvtári hálózat kiépítésének tervére utalni. KÓHALMI Béla professzor könyvének ismeretében bizonyára kevesebb hibát vétünk, kevesebbet botladoztunk volna az elmúlt 15 év alatt.

Végül annyit: e két könyv a legnagyobb hatást azzal teszi olvasójára, hogy példa-

mutató és nem utolsó sorban tudományos egységben tárgyalja a Tanácsköztársaság könyvtárügyét az egész művelődésügygel, a könyvet a könyvtárral, a könyvtárügy társadalmi szerepét a könyvtár belső szervezeti és technikai kérdéseivel.

Azzal kezdtük ismertetésünket, hogy vártuk ezt a két könyvet. Érdemes volt, mert nemcsak szép emléket állít a Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikájának, hanem segíteni fogja mai munkánkat is. Reméljük, maradéktalanul sikerül most megvalósítani az akkori terveket, amelyek a szerző szavaival így hangzanak: „Szilárd alapelvekre épült, következetes könyvtárpolitika bevezetésére törekedtünk. Ezt tükrözi a sokszor idézett Könyvtárügyi Program és az alaprendelet; ezt várta főként az ország dolgozó népe és a tanács hatalom kormánya. A Program huszonegy pontjában kitézített feladatok közül hét pont feladatait megalapoztuk, vagy megoldottuk. Ez a százharminchárom napkönyvtári munkájának a mérlege.” A többi ránk vár.

KISS ISTVÁN

A budapesti munkásmozgalom negyven éve. Budapest munkásmozgalma 1919—1945. Bibliográfia. (Szerk. ZOLTÁN József). Bp. 1959, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 3 kötet.

Hat éve már, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja KB mellett működő Marx—Engels—Lenin Intézet fiókintézei és néhány pártarchívum megkezdtek a helyi pártszervezetek történetének feldolgozását.¹ E példából kiindulva nálunk a TIT történeti szakosztálya vállalta a munkásmozgalom hagyományait gyűjtő és feldolgozó munka irányítását. Meg is beszélte egy 1954 novemberben tartott országos értekezleten a gyűjtés módszereit és a gyűjtött anyag ismertetésének, népszerűsítésének szempontjait azokkal a küldöttekkel, akik ismeretterjesztő munkájuk közben eddig is foglalkoztak ilyen gyűjtőmunkával. A TIT központi történeti szakosztálya kezdeményezésének most a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár siet példamutató munkájával segítségére. RÉRTI László helyesen mutatott rá a TIT értekezleten, hogy elsősorban „nem is a levéltárak munkásmozgalmi vonatkozású anyagának történészkatatói feltárásáról van szó. Ezek az anyagok a levéltárak őrizetében biztonságban vannak, feltárásuk és felhasználásuk a munkásmozgalom tör-

¹ Voproszi Isztorii. 1954. 10. sz. — Ism. A Magyar Munkásmozg. Int. Ért. 1. 1955. 1. sz.

ténetének teljesebb megírásához csak idő kérdése”.² Valóban így van: a legfontosabb a magánkézen levő, elkallódásnak, megsemmisülésnek kitett írásos és tárgyi emlékek gyűjtése; sürgős feladat a helyi munkásmozgalom résztvevői megemlékezésének összegyűjtése. E két feladathoz gyűjtőink már hozzá is kezdtek. De éppen olyan fontos a kallódó, szinte már porladó és szétmálló nyomtatvány-emlékek, röplapok, apró brosrák, mozgalmi lapok összegyűjtése. A mozgalmi sajtó és általában a munkássajtó nem tartozott a könyvtáraink polcain — gondosan bekötve — felsorakozó folyóiratok közé, s a nyomtatványözön sokunkat tett közömbössé történelmi értékű jegyek iránt. Könyvtárainkra itt még bokros feladatok várnak, s a Szabó Ervin Könyvtárnak ez a tudós szempontú bibliográfiája — ha figyelmesen lapozzuk — sok útmutatást tartogat a valóban lényeges dokumentumok megszerzésére törekvő gyűjtők számára. Ebben a bibliográfiában bontakozik ki az az úttörő bibliográfiai munka, melyet a Szabó Ervin Könyvtár kezdett meg a *Hazánk felszabadulása* című bibliográfiával és dokumentumgyűjteménnyel, folytatott (az Országos Széchényi Könyvtárral együttműködve) a *Magyar Tanácsköztársaság röplapjai* című gyűjteménnyel és tovább visz most megjelent nagyszabású bibliográfiájával, és folytatni kíván az esztendőök óta készül, a Főváros egész történetét felölelő, hat kötetre tervezett bibliográfiájával.

A címananyag negyven esztendő anyagának válogatása, beleértve — e korra vonatkozóan — a felszabadulás óta megjelent cikkeket, monográfiákat is. A szerkesztők lemondtak az egykorú polgári sajtó és kiadványok feldolgozásáról és csak részben dolgozták fel az 1919—1945 között megjelent szakszervezeti lapokat. A gyűjtés és válogatás irányt adó szempontja: a munkásmozgalom forradalmi szárnya és ezen belül a Kommunista Magyarországi Pártja tevékenységének felderítése, hiszen ez a párt képviselte az egész budapesti munkásosztályt. Helyes szempont ez, mert ha van szakbibliográfia, melyet előnnyel fenyeget a kétes értékű anyag, úgy a történelmi bibliográfia kétségkívül az. Kutatásunk éppen e szempont követésével mélyült el és lett iránymutatója a feldolgozó munkának is, mert gyűjtésük nagy figyelmet fordított a hazai illegális és féligillegális forrásokra, a KMP befolyása alatt működő pártokra (Magyar Szocialista

Munkáspárt 1925—1927; kultúregyesületek; szakszervezeti ellenzék; antifasiszta front), kiadványaira és a forradalmi emigráció lapjainak fővárosi anyagára. Ehhez a forrásokhoz csapódott az a világnézetileg vegyes (jobboldali szociáldemokrata, reformista, néha polgári sőt fasiszta) anyag is, mely kegyelmet kellett, hogy kapjon a lenini útmutatás alapján, mert *tényanyagot* tartalmazott.

Ha soravesszük egyenként az összesen 1100 lapra terjedő három kötetet, az első kötetnél tollhegyre kívánczok a megállapítás, hogy a munkásosztály helyzetével foglalkozó általános rész szinte az egész magyar munkásosztály életének és mozgalmának irodalmi forrásait adja és nem is korlátozódik a negyven esztendő történelmére. Áll ez különösen az általános, az összefoglaló munkákra és gyűjteményekre. E kötet nagy fejezetei (A munkásosztály helyzete; A KMP és befolyása alatt álló mozgalmak; Ifjúmunkások mozgalmi; Politikai elnyomás; Forradalmi megmozdulások) következetesen az 1919—1945 közötti történelmi szakasz periódusai szerint tagolódnak: 1919 augusztus — 1924 május (a fehér terror évei); 1924 június — 1929 szeptember (a kommunista irányítás alatt álló ellenzéki mozgalmak évei „Vörös szeptember”-ig); 1929 október — 1939 augusztusáig (a KMP aktivitásának évei); 1939 szeptembertől — 1945 februárig (a nyilasok elleni harc és az antifasiszta front létrehozása).

A második kötetben kapott helyet a szakszervezetek életére és a munkáskultúrára — a pártnak erre a fontos harci területére — vonatkozó források.

A harmadik kötet Nagy-Budapest 22 kerületére elosztva nyújtja a helyi munkásmozgalom negyven évének forrásanyagát. Ez a kötet tartalmazza a három kötet gazdag mutatóit is, és erről a 74 lapról külön is érdemes beszélni, mert a mű sokoldalú használhatóságát ez a — kutató munka idejét kímélő — része a munkának példa és figyelmeztetés minden nagylélegzetű bibliográfiát szerkesztő számára. Tartalmazza: 1. a felhasznált időszakai sajtó jegyzékét. (Itt sajnáljuk, hogy nem közli a folyóiratok életrajzi adatait is.) 2. a névmutatót (az annotációkban előforduló neveket, másos eszeken szereplő neveket is). 3. A tárgymutatót (a mű tartalmi elrendezéséhez igazodva, kiegészítve idetartozó, de más fejezetekben előforduló adatfelvételek tételszámaival). 4. Helymutatót kerületenként, utcák, házak és intézmények, gyárak szerint is. 5. A képek jegyzékét a lapok között elhelyezett illegális röplapok hasonmásával. Ötven-

² TILKOVSKY Lóránt: *Megbeszélés a Magyar munkásmozgalmi hagyományok gyűjtéséről és népszerűsítéséről* Magy. Munkásmozg. Int. Ért. 1. 1955. 1. sz. 198—202. l.

nyolc forradalmi műalkotás képe gazdagítja a bibliográfiát.

Új erő forrása a visszaemlékezés, és ez a bibliográfia felszínre hozza a munkásmozgalom nagy hagyományait — ennek az erőnek harci eszköze lesz. Elismerés illeti a mű szerkesztőjét, ZOLTÁN Józsefet, két főmunkatársát ROZGONYINÉ PÖSCHL Arankát és REMETE Lászlót, továbbá az anyag gyűjtésében, válogatásában, a munka technikai előkészítésében résztvevő tizenöt munkatársat.

KÖHALMI BÉLA

A Magyar Tanácsköztársaság dokumentumai Szegeden. Bibliográfia. Szerk. LISZTES László. Összeáll. Munkaközösség. Szeged, 1959 (1960), Szegedi Egyetemi Könyvtár. 159 l.;

A Tanácsköztársaság 40. évfordulójára országos viszonylatban számos kiadvány jelent meg. Visszaemlékezések, rendszerező feldolgozások és dokumentumgyűjtemények egész sora látott napvilágot, idézve a történelmi napok emlékét. Ebből a feldolgozó, értékelő munkából a szegediek is kivették részüket. 1959-ben jelentek meg CSONGOR Győző, GÁL Endre, KÁLMÁN László és KRAJKÓ András munkái — hogy csak egyeseket említsünk —, amelyek az 1919. év szegedi eseményeit tárják föl és hozzák közel, a *Tanácsköztársaság Csongrád megyében* (Hódmezővásárhely 1959.) c. kiadvány pedig nagyobb egységbe vonva tárgyalja a helyi eseményeket.

Az ismertető munka ez év márciusában, kissé megkésve látott napvilágot, gazdag anyaga azonban kárpótól a — nyilván nyomdai — elmaradásért.

Ismeretes, hogy Szegeden a Tanácsköztársaság csak rövid ideig (1919. III. 22—27.), a város francia megszállásáig fejthette ki tevékenységét. A megye többi városában (Makó, Szentés, Hódmezővásárhely) április végéig működtek a direktóriumok, egyedül Csongrád tartott ki a Tanácsköztársaság bukásáig.

Mindezek ellenére meglepően nagy az az anyag, amit a Szegedi Egyetemi Könyvtár kiadásában — a Somogyi Könyvtárral közös gondozásban — megjelent lelőhely-címjegyzék föltár. Tanúskodik ez arról, hogy milyen gonddal gyűjtötték össze és őrizték meg a szegedi közgyűjtemények a „veszedelmes” anyagot.

A lelőhely-címjegyzék 3 szegedi könyvtárban (Somogyi, Egyetemi, Móra F. Múzeum) és a Szegedi Állami Levéltárban

található 690 nyomtatott dokumentum leírását tartalmazza, kiegészítve a Levéltárban hozzáférhető levéltári anyag ismeretével.

A címjegyzék 126 olyan dokumentumot is leír, amelyet az adatgyűjtés lezárásáig más kiadványban még nem publikáltak. Ezek közül 9 szegedi, 16 Csongrád (Csanád) megyei (elsősorban makói) és további 5 dél-magyarországi (a jelenlegi Bács—Kiskun és Békés megyei) nyomdában látott napvilágot. Mindezek feltehetőleg unikumok, elsősorban a szegediek, amit a város 1919. III. 27-én történt megszállása nagyon valószínűvé tesz. Ezekkel az adatokkal jelentős segítséget nyújt Szeged az Országgyűlési Könyvtár központi nyilvántartása számára is. De ezen túlmenően — a formai szempontok mellőzésével, de a kutatói igények csak helyeselhető előtérbehelyezésével — a könyvtári egységek leírása után a Szegedi Állami Levéltár tanácsköztársasági anyagát tárja fel a kötet, természetesen a levéltári anyagnak megfelelő csoportosításban. Ugyanakkor ez a tanulmány jellegű ismertetés a forrásanyag történeti összefüggéseinek taglalásával Szeged és a megye 1919-i történetét is felvázolja.

Formai tekintetben a címjegyzék követi az Országgyűlési Könyvtár úttörő kiadványának beosztását, elkülönítve a Tanácsköztársaság előtti első kommunista dokumentumokat (ezeknek száma mindössze 38) az 1919. III. 21-ike után megjelentektől. A további felosztás — Könyvek, brosúrák és egyéb önálló kiadványok; Röpiratok; Hivatalos kiadványok; Periódikák; Röplapok; Művészi- és egyéb plakátok — dokumentumfajták szerint jól tagolja az anyagot, csupán a Röpiratok külön csoportosítása nem látszik indokoltnak.

Négyféle mutató hivatott segíteni az eligazodásban. Meg kell említeni, hogy ahol erre szükség volt, annotációkat fűztek az egyes kiadványok leírásához.

SCHNELLER KÁROLY

Magyar sportbibliográfiai törekvések. A magyar sportirodalom a XIX. század második felében elég nehezen indult meg, akkor, amikor a nyugati államokban, Németországban, Angliában a szakirodalom már igen magas fokon állt. Sportirodalmunk visszamaradásánál is nagyobbak a hiányok a bibliográfiai feldolgozás terén. Míg a külföldi államok sportirodalmának bibliográfiai feldolgozása már a XIX.

század végén és a XX. század elején erős ütemben megindult,¹ addig hazánkban először az 1920-as évek végén BÉLY Miklós, a Testnevelési Főiskola tanára látta meg a magyar sportkapcsolatú „könyvek, röpiratok, különnyomatok, folyóiratok, szabálykönyvek és almanachok” bibliográfiai összeállításának fontosságát és e művek annotált ismertetésének szükségességét. BÉLY Miklós *Gimnasztika a kozmetika szolgálatában* című műve 1929-ben jelent meg, mint a Testnevelés—Sport Könyvtárának 1. száma. Sportbibliográfiáját 1929 októberében óhajtotta megjelentetni a Testnevelés-Sport Könyvtárának 2. számaként, azonban az sem a sorozatban, sem később máshol sem jelent meg. BÉLY Miklósnál érdeklődtem sportbibliográfiájának kéziratát után, annak azonban az idők folyamán teljesen nyoma veszett. Így tehát az első magyar sportbibliográfiai törekvést nem kísérte siker. BÉLY Miklós készülő munkájáról még a következő utalást találtam: „Testnevelés-Sport Könyvtára” címmel új vállalat indult meg, amelynek első száma BÉLY Miklós tollából *Gimnasztika a kozmetika szolgálatában* című értekezést hozza. A második szám ugyancsak BÉLYTől „A testnevelés és sportok magyar irodalmának bibliográfiája és tartalmi ismertetése” címmel fog megjelenni.”² Érdekes lenne megtudni, miért nem jelent meg BÉLY Miklós munkája, amikor a fent idézett *Gimnasztika a kozmetika szolgálatában* c. műben már a megrendelő lapot is kibocsátották?

SZUKOVÁTHY Imre, a Testnevelési Főiskola volt igazgatója 1936-ban ismét felveti a sportbibliográfia kérdését: *Néhány adat a sportbibliográfia történetéhez*³ című tanulmányában. SZUKOVÁTHY felhívja a figyelmet erre a nagy jelentőségű és eddig még eredmény nélkül maradt kérdésre. Munkájában megemlíti a legkiválóbb sporttörténeti és bibliográfiai könyveket (78 tétel), ezekből azonban csak három magyar nyelvű.⁴ SZUKOVÁTHY bibliográfiája tulajdonképpen 14 oldalra terjedő ajánló könyvészet.

Említésre érdemes MISÁNGYI Ottó közleménye a *Testnevelés* című folyóiratban: *Sportirodalmi értékek. A m. kir. Testnevelési Főiskola múzeumának könyvritkaságai.*⁵

Ez a kis ismertetés a Testnevelési Főiskola könyvtárának érdekességeit, ritkaságait, hármas csoportosításban sorakoztatja fel:

a) A könyvek kiadásának időrendi jegyzéke.

b) A könyvek jegyzéke a szerzők neveszerint.

c) A könyvek jegyzéke címek szerint. A szerző ezen az osztályozáson belül hat szakot különböztet meg: 1. Általános testnevelés. 2. Atlétika. 3. Birkózás. 4. Torna. 4/a. Német torna-dalkönyvek. 5. Uzsás. 6. Vívás. A Misángyi-féle jegyzékben a könyvek legnagyobb része német nyelvű, azonban magyar és angol nyelvű is szép számmal található.

MISÁNGYI Ottó a *Testnevelés* 1944-i évfolyamában ismét foglalkozik a bibliográfiát érdeklő kérdésekkel. A Testnevelési Főiskola könyvtárának anyagával kapcsolatban: *Testnevelési Főiskolánk szakkönyvtárának jegyzéke*⁶ címmel 1944. májustól októberig 6 közleményben ismerteti a TF. könyvtárának címjegyzékét. A felállított 19 szakcsoportból csak az első hármat közölhette: I. Általános testnevelés. II. Atlétika. III. Iskolai játékok. A szakosztályozáson belül nyelvek szerint osztotta fel: 1. magyar, 2. német, 3. angol, 4. egyéb nyelvek. 1944 novemberében a második világháború sajnálatosan megakadályozta a közlemény folytatását.

Az első eredményes bibliográfiai gyűjtés MOLNÁR Zoltán nevéhez fűződik, aki 1955-ben a Testnevelési Tudományos Tanácstól kapott megbízást arra, hogy összeállítsa a magyar sportirodalom bibliográfiáját. Négy kötetre tervezett munkájából egyelőre csak az első rész készült el. *Magyar sportkönyv és folyóiratok közlemény bibliográfia 1945—1954* a címe az 1958. év végén megjelent kötetnek. Az 1967 adatot tartalmazó munka 1/3 részben könyv- és 2/3 részben cikkekanyagot nyújt. A szerző bibliográfiai munkálatairól összefoglalóan beszámolt a *Sport és Tudomány*-ban: *Sportirodalmunk fejlődésének főbb irányvonalai* címmel. A Testnevelési Tudományos Tanács sokszorosítva hozta nyilvánosságra MOLNÁR Zoltán munkáját, hogy néhány év múlva könyvalakban a teljes magyar sportbibliográfiát adják ki. Annak ellenére, hogy MOLNÁR Zoltán könyvészetét még sok kívánni valót hagy maga után — ha mint a félévszázados elmaradás pótlását tekintjük — mégis jelentős előrehaladást jelent.

KOZOCSA ISTVÁN

¹ GULYÁS Pál: *A bibliográfia kézikönyve*. Bevezetés a könyvészetbe. 2. köt. Bp. 1942, Orsz. Széchenyi Könyvtár. 321—322. l.

² *Testnevelés*. 1929. 8—9. sz. 609. l.

³ Kiny. a *Testnevelés* 10—11. sz.-ből.

⁴ MEZŐ Ferenc: *Az olimpiai játékok története*. Bp. 1929. — SIKLÓSSY László: *A magyar sport ezer éve*. Bp. 1927, 1928, 1929. — MISÁNGYI Ottó: *Az újkori atletika története*. Bp. 1932.

⁵ *Testnevelés*. 1943. 1. sz. 57—71. l.

⁶ *Testnevelés*. 1944. 1., 5. sz. 435—446. l. — 2. 6. z. 522—530. l. — 3. 7. sz. 604—611. l. — 4. 8. sz. 686—699. l. — 5. 9. sz. 783—796. l. — 6. 10. sz. 866—876. l.

⁷ *Sport és Tudomány*. 1958. 4. sz. 23. l.

Kozocsa Sándor: A magyar irodalom bibliográfiája 1955. Bp. 1959, Gondolat Könyvkiadó. 333 l.

Irodalmi életünk érdekesítő dokumentuma Kozocsa Sándor évről évre megjelenő bibliográfiája. Egy irodalom vitáltságának alighanem ez a legmeggyőzőbb képe: a művek és reflexióik, a dátumok, amelyek elindítják az emlékezést, s a kutatás eredménye, amely itt láncszemként beilleszkedik a nemzeti műveltség materiájába. Pár éve elmaradt ez a könyv, s könyvtárosok tudják legjobban, mennyire hiányzott, hányan keresték és sürgették Kozocsa gyűjteményét. Ez a most megjelent kötet az 1955. évi irodalmi termést és annak visszhangját mutatja be. Melkkora munkát kell tisztelnünk a háromszáz oldal adatai mögött? 87 újságot és folyóiratot dolgozott fel Kozocsa Sándor és két fia, s kerekén 1600 írói mű köre fonódó nevet bontottak ki az esztendő anyagából. Ez így számszerűen tekintélyes és egyúttal kevés.

A Kozocsa-bibliográfiák ugyanis csupán a magyarországi magyar irodalmi műveket és kommentárjaikat foglalják egybe. Évről évre elsikkad jórészt teljesen a szomszéd országok magyar irodalma és irodalmi publicisztikája, s a távolabbi országoké hasonlóképpen. Így például ebben a kötetben alig pár adat bizonyítja a romániai magyar könyv életét, mindössze néhány címszóból derül ki a csehszlovákiai magyar irodalmi élet, s egy mesekönyv révén tudatosul bennünk, hogy van magyar könyvtetés a mai Ungváron is, tehát a Szovjetunióban, de Jugoszláviát s a nyugati országokat már véletlenül sem találjuk a magyar könyv megjelenési helyei között. Pedigha az irodalom állapot, a bibliográfia ennek az állapotnak kutató és rögzítő igénye. Nem könnyű feladat, de, ahogy elvileg lehetetlen megkerülni, szükségszerűen megvalósítható a gyakorlatban is. Ha a véletlenül hozzánk érkező külföldi magyar könyveket tudjuk regisztrálni, megtehetjük ezt tervszerűen az egész magyar anyaggal. A magyar irodalom bibliográfiájának ez a feladata. A legtermészetesebb feladat ez a mi számunkra, annál inkább, mivel magyar bibliográfiát szomszédainknál sehol sem készítenek.

Az 1955. évi irodalmi élet jellegéről a könyv általános része szól. Majdnem száz oldal, s igen differenciált felosztásban. Szembetűnő a művelődéstörténeti szemlélőnek összeálló képen a könyvkiadásról és könyvterjesztésről szóló gazdag reflexív anyag, a sajtó általános kérdéseiről szóló gyér s többnyire a szakajtóra korlátozott matéria. Itt derül ki, hogy nyelvünk,

továbbá a stílus és helyesírás kérdéseiről is csak szakemberek írnak egymásnak, újság és folyóirat alig foglalkozik ezekkel a fontos kérdésekkel. Valamivel élénkebb és általánosabb volt az érdeklődés 1955-ben irodalmunk általános jellegű problémái iránt, s nagyon eleven és vibráló skálájú a színházi élet. Mennyiségre nézve is a színház váltja ki nálunk a legtöbb reflexiót az irodalom síkján.

Természetesen a legérdekesebb Kozocsa bibliográfiájának személyi fejezete: kinek a művei jelentek meg, s minő visszhangot váltottak ki egy esztendő magyar sajtójából. A bibliográfia a mennyiséggel minősít, összefogja az irodalmi érdeklődés szálaait. Itt szabálynak számít, hogy a legnagyobb visszhangot az kelti, akinek éppen évfordulója van. Jönnek az ünnepi cikkek, megemlékezések, s ezzel megduzzad az érdeklődés az író körül. Ezért állapíthatjuk meg, hogy 1955-ben, születésének ötvenedik évfordulóján, rendkívüli fény esik JÓZSEF Attilára. Megjelennek a művei öt kötetben, közzéteszik két kiadatlan versét, két folyóirat is közöl ismeretlen levelet a költőtől, napvilágot lát 154 tanulmány és cikk róla, s 81 beszámoló a JÓZSEF Attila-ünnepségekről, kiállításokról s emlékestekről. Ez valóban nagyszerű, s országos hatásra vall. De nemcsak a modern költő, a szocializmus poétája részeseül ily tiszteletben. VÖRÖSMARTY Mihály halálának századik évfordulója ugyancsak jelentékeny megemlékezéseket váltott ki irodalmi közvéleményünkben. Megjelentek a nagy romantikus költő összes versei, összes drámái, válogatott költeményeinek kiadása s külön meg a *Csongor és Tünde*. A költőről 159 tanulmány, cikk s méltatás forgott a magyar sajtóban, s 38 újságbeszámoló mondotta el, hogyan ünnepelte az ország VÖRÖSMARTY-t. Ezek igazán megnyugtató adatok, s ilyesmihez csak ilyen gondosan összeállított bibliográfiában jutunk hozzá.

Érdemes itt nézelődni s összeszámolni más adatokat is. Ady például évforduló nélkül is élő irodalmi jelenség a javából, verseivel szemmel láthatóan nem tud betelni a hatalmas olvasótábor, életművét monográfiák, tanulmányok, kortársi visszaemlékezések övezik. Ugyanakkor alig keltett visszhangot ARANY, holott 1955-ben megjelent összes verseinek köteté, s külön-külön kötetben a *Toldi* meg a balladák. Az ARANY-reflexiók (18 cikk és 3 újsághír) többnyire irodalomtörténeti adatközlések. Észrevétlenül jelent meg új kiadásban ARANY László kitűnő műve, *A délibábok hőse*, senki sem reagált rá. Majdnem hasonló sorsa volt BABITSnak is, igaz

annak kötete sem jelent meg. CSOKONAI halálának 150. évfordulójára számbajövő méltatásban részesült, s érdekes jelenség, hogy főleg a vidéki lapok és folyóiratok révén (Debrecen!), ami igen egészséges jelenség, mert jele annak, hogy egy klasztrikusunk mennyire ott él szűkebb pátriájában. JÓKAI is meglegedett arcvonásokkal él köztünk, hasonlóképpen KATONA József és MADÁCH is. Szembetűnő, hogy MIKSZÁTH, akinek tizenhét műve jelent meg 1955-ben, tehát minden magyar író felülmúló mennyiségben, alig kapott visszhangot; úgy tűnik fel, csak olvassák, nem méltatják. MÓRICZNAK majdnem annyi műve jelent meg, mint MIKSZÁTHNAK, de a MÓRICZ-életmű igen változatos, élénk reflexiókat váltott ki mind a pesti, mind a vidéki sajtóban. A PETŐFI-irodalom is rendkívül érdekes dokumentuma a nagy költő együttlésének nemzetével (öt saját kötete, ötvännél több könyv és cikk róla, 15 újságközlemény); mindez évforduló nélkül. Feltűnően kevés ismertetést kaptak az élő írók művei, annál többet írtak az élő írók filmjeiről és színműveiről.

Kozocsa Sándor bibliográfiája alkalmas ad ilyen tünődésekre. Az áttekinthető, könnyen irányító adatgyűjtemény gondos korrektúrával készült.

SZALATNAI REZSŐ

Péczy Piroksa: A keszthelyi Festetics kastély és belső berendezése. Bp. 1958, Múzeumok Központi Propaganda Irodája. 90 l.

A magyar könyvtártörténeti irodalom — sajnos — rendkívül szegénynek mondható. A könyvtár történetével foglalkozó kutató vagy érdeklődő olvasó azonban gyakran más helyeken talál kérdéseire feleletet.

Ez történt ebben az esetben is, PÉCZY Piroksa kitűnő, alapos, nagy szorgalommal és hozzáértéssel készült tanulmánya történetesen nem elsősorban a könyvtárosok számára íródott, azonban ők is, akárcsak az irodalomtörténészek és muzeológusok, igen sok értékes utalásra bukkanhatnak művében.

A könyvtár története 1793-ban kezdődött el, amikor a művészet és irodalombarát FESZTETICS György 4600 „font súlyú” könyvet szállítatott át a sági kastélyból Keszthelyre. Rohamosan gyarapodott a könyvtára, a Pesten szinte hetenként vásárolt könyvekkel és a kor írói által küldött tiszteletpéldányokkal. FESZTETICS élete végéig megőrizte irodalompartoló tevékenységét. Az ő nevéhez fűződik pl. ÁNYOS Pál

költeményeinek kiadása is 1803-ban, 25-napos bécsi tartózkodása alatt 20 forintot adományozott MÁRTON Ferencnek a *Magyar lexicon* érdemes szerzőjének, Csokonainak 100 Ft. tiszteletdíjat utalt ki. A mai könyvtár épületének felépítése 1799-ben, a kastély legnagyobb arányú időszerűségekor történt. A könyvtár a barokk stílusban épült kastély déli szárnyát foglalja el egy emelet magasságban. Ma is a XVIII. századi főuri teremkönyvtárak levegője árad a látogató felé.

A szerző a belső berendezési tárgyakról számos leltárt közöl, ezek előbbé, szemléletesebbé teszik a munkát, eleven leírásokat olvasva szinte magunk előtt látjuk a XVIII—XIX. századi kastély életét. Ezt a könyvtár történetének további fejezetével, különösen könyvleltárának adataival, egyes kötetek leírásával teljesebbé lehetett volna tenni. A könyvek számának, jellegének, valamint a könyvtári rendszernek az ismeretése nemcsak a könyvtárosok számára lett volna hasznos.

A mű fő értéke a belső berendezési tárgyak aprólékos és pontos felsorolása, illetve ismertetése. De nem maradt meg a száraz stílustörténeti leírásnál, hanem szinte „berendezte” az olvasó számára a kastélyt, ezáltal mintegy használatban mutatva meg a berendezési tárgyakat. Megelevenítette őket, és segítségükkel nemcsak a bútorokat ismerhettük meg, hanem a kastély lakóinak életébe is bepillanthattunk.

LAKATOS ÉVA

Szovjet bibliográfiák a munkatermelékenységek alakulásáról.*

Az elmúlt években mind nagyobb számban jelennek meg cikkek, könyvek, tanulmányok a munkatermelékenység, az önköltség és az önálló gazdaságos elszámolás kérdéseiről. Ennek megfelelően a különböző országokban egyre jobban előtérbe kerülnek ezek a kérdések bibliográfiai-tájékoztatói szempontból is. Különösen a munkatermelékenység irodalmát dolgozzák

* *Problemy proizvoditel'noszti truda, szebesztvoimozszi i hozraszeseta v promislenoszti SzSzSzR poszte Velikoj Oteszesztvennoj Vojny. Bibliograficeszkij ukazatel' knig i zszurnal'nuh sztatej za 1945—1957 gg.* Fundamental'naja. Biblioteka Obszesztvennuh Nauk Akademii Nauk SzSzSzR. Szoszt.: Sz. Sz. FILIPPOVA, Red.: E. V. BAZSANOVA. Moszkva, 1959. Izd. Akad. Nauk. 347. l.

Problemy proizvoditel'noszti truda i szebesztvoimozszi produkcii v szel'szkom hozajsztve SzSzSzR poszte Velikoj Oteszesztvennoj Vojny. Bibliograficeszkij ukazatel' knig i zszurnal'nuh sztatej za 1945—1957 gg. Fundamental'naja. Biblioteka Obszesztvennuh Nauk Akademii Nauk SzSzSzR. Szoszt.: E. V. BAZSANOVA, Red.: V. L. CSOLGANSZKAJA. Moszkva, 1959. Izd. Akad. Nauk. 160. l.

fel bibliográfiailag mind több kiadványban. Ilyenek például a *Productivité. Bibliographie analytique* (Paris. 190 p.), amely a Documentation Economique című francia folyóirat külön számaként jelent meg 1955-ben (ismertetést l. a Közgazd. Szle. 1956. 7—8. számában); *Proizvoditel'noszt' truda i duti ee povüsenija* (Leningrad. 91 l.), amelyet a leningrádi Szaltükov-Sesedrin Könyvtár közgazdasági ajánló bibliográfiai sorozatának 10. számaként adtak ki 1958-ban (ismertetést l. a Magy. Könyvszle. 1960. l. számban); 1959-ben az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének Könyvtára *Bibliográfia a munkatermelékenység kérdéseiről* (110 l.) címmel adta közre az utóbbi 2—3 év válogatott nemzetközi és magyar irodalmának címeit.

A már eddig is jelentős munkatermelékenység bibliográfiai irodalom tovább gazdagodott a Szovjetunióban 1959-ben az Akadémiai Kiadó által megjelentetett két bibliográfiával, amelyek közül az egyik az iparra, a másik a mezőgazdaságra vonatkozó 1945—1957-ben megjelent szovjet könyveket, folyóiratcikkeket, valamint diszsertációkat dolgozza fel. A bibliográfiákat a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Társadalomtudományi Alapkönyvtára állította össze.

Az ipari vonatkozású kötet közel 3000 tételt tartalmaz, 5 fejezetre és számos alfejezetre tagolódik. Ez a nagy mennyiségű címanyag lehetővé és szükségessé is teszi a részletes tagolást. A munkatermelékenység növelése a Szovjetunió iparában című fejezet például csaknem 1000 tétellel áll. Ebben a fejezetben az elméleti, statisztikai, tervmetodikai részek után következnek az egyes ágazatokra vonatkozó irodalom, az ágazatokon belül pedig még további alfejezetekre oszlik az anyag. Az ipari termékek önköltsége című fejezet közel 1000 tétele hasonló részletességgel tárja fel az irodalmat.

A mezőgazdasági irodalmat feldolgozó kötet, miután a mezőgazdasági munkatermelékenység és önköltség alakulásának kérdéscível lényegesen kevesebb irodalom foglalkozik, mindössze 1274 tételt tartalmaz. A kötet szerkezete, felosztása lényegében megegyezik az előző kötetével.

Mindkét bibliográfiát a szerzők, szerkesztők, recenzorok névmutatója egészíti ki.

A tételek egy része annotált. *Figyelemre méltó az annotálás tartalmi módszere.* Az annotációk megjelölik az üzemet, gyárat, ahol a cikkek, vagy a könyvek *anyagát gyűjtötték*, valamint felhívják a figyelmet a művekről olvasható *recenziókra, ismertetésekre, vitákra.* A statisztikai kiadványoknál

az annotációk megjelölik a vonatkozó táblázatokat, feltüntetve az oldalszámot. Ugyanezt az eljárást követi a szerkesztő az általános közgazdasági irodalom, valamint a párt- és kormányhatározatok feltérnyésénél is. Mindezek igen hasznosak a kutatók számára, akik ily módon nemcsak a művekről szereznek tudomást, hanem a művek létrejöttének körülményeiről, forrásairól, a művek értékeléséről, használhatóságáról saját munkájukban stb.

A bibliográfiai csak a szovjet szerzők publikációit dolgozzák fel — és ez a tény használhatóságukat természetesen korlátozza, ebből következik viszont az az előnyük, hogy a vonatkozó szovjet irodalmat nagy mélységben és részletességgel tárják fel, ami nem volna lehetséges nemzetközi anyagfeldolgozás esetén.

A bibliográfiai szerkesztési hiányossága, hogy nem közlik a feldolgozott folyóiratok jegyzékét, így a címfelvételek rövidített folyóiratcímei esetleg félreértésekre adhatnak okot és meglehezítik a bibliográfiai azonosítást.

A két kötet nyomdai előállítás, tipografizálása gondos munka.

DOBOS RÓZSA

Pecsat' SzSzsZR za szorok let. 1917—1957.

Sztatiszticeszkje materialü. (A Szovjetunió sajtója az 1917—1957-ig terjedő 40 év alatt.) Moszkva, 1957, Miniszterstvo Kultúrü SzSzsZR-Glavizdat. Vszeszozujnaja Knizsnaja Palata, 143 l., 7 színes t.

A Szovjetunió Művelődésügyi Minisztériumának Kiadói Főigazgatósága és az Össz-szövetségi Könyvkamara a tárgyalt kiadványban összefoglaló statisztikai képet ad az ország sajtótermelésének 40 év alatti fejlődéséről. Ez a sajtóstatistika híven tükrözi azt a történelmi jelentőségű átalakulást, ami a Szovjetunió társadalmi és gazdasági életében 1917-től 1957-ig végbe ment. A forradalmi átalakulás fő szakaszai — az ország szocialista iparosítása, a mezőgazdaság kollektivizálása, a kulturális forradalom győztes megvívása és egy új típusú szocialista társadalom felépítése — szemléltetően mutatják a sajtó óriási szerepét a dolgozók országépítő erőfeszítéseiben. A szovjet sajtó merőben más célokat szolgál, mint a forradalom előtti Oroszország sajtója. A cári Oroszországban közreadott, úgynevezett „nemzeti kiadványok” túlnyomórészt valláserkölesi, monarchikus és sovíniszta publikációk voltak. A cenzura könyörtelenül elnyomott minden demokratikus sajtómegnyilvánulást, és a klasszikus orosz és világirodalom is csak az értelmi-

ség számára volt elérhető. E téren döntő változást jelentett a nép hatalomra jutása: a sajtó az egész nép tulajdonává lett.

A 70 statisztikai táblázatból álló beszámoló a bennük foglalt statisztikai számokból levonható tartalmi analízis előzi meg. A kiadvány összeállítói az elmúlt időszakot két fő időszakra, — 1918—1945 és 1946—1956 — osztják és ezeken belül először a könyvtermés fejlődését tárgyalják műfajonként, majd a folyóiratok és egyéb folytatólagos kiadványok, illetve a hírlapok kiadásának elemzését adják jól áttekinthető összefoglalásban.

Az oroszországi és a szovjet sajtótermelés összehasonlításának bázisául az 1913. évi statisztikai adatokat veszik.

1956-ban a Szovjetunióban 59 500 könyvet adtak ki 1107,5 millió példányban; ez annyit jelent, hogy a könyvek száma 1913-hoz képest majdnem megkétszereződött, a példányszám pedig több mint 11-szeresére emelkedett.

A szovjet sajtó hatalmas méretű fejlődését világosan mutatja, hogy míg 1913-ban 100 főre mindössze 62 könyvpéldány jutott, a könyvek átlagos példányszáma 3300 volt, 1956-ban az átlagos példányszám eléri a 18 600-at, a 100 főre jutó példányszám pedig 550-nel egyenlő. Döntő fejlődés van különösen a műszaki, ipari és mezőgazdasági könyvek kiadásának alakulásában. Míg 1913-ban a műszaki, ipari és mezőgazdasági művek száma a könyvek összmennyiségének csupán 7,3 %-a, 1956-ban az ilyen jellegű kiadványok részesedése az össztermésben 46%-ot tesz ki.

Az ország gazdasági életének rohamos fejlődése nagymértékben megnövelte a szakemberek iránti szükségletet. Jelentős emelkedést mutat tehát az oktatási- és tankönyvirodalom termelése. 1913-ban a tankönyvek az összes könyvek termelésében 8%-ot foglaltak el, ma pedig 25 %-kal részesednek.

A könyvek mellett rendkívül nagy szerep jut a folyóiratoknak és a hírlapoknak. 1913-ban Oroszország területén 1472 folyóirat jellegű kiadvány látott napvilágot; példányszámuk csekély, tematikájuk szerfelett változatos, ami azt mutatja, hogy csak szűkkörű érdeklődésre számíthattak. 1956-ban a Szovjetunióban több mint 2500 folyóiratot, időszaki gyűjteményt és bulletint adtak közre, esetenként több mint 28 millió példányban. E folyóiratok között hét olyan lap van, amelyeknek egyszeri példányszáma meghaladja a félmilliót, 40 folyóiratot pedig több mint 100 000 példányban nyomnak.

1913-ban Oroszországban 1055 hírlap jelent meg, 3,3 millió példányban. 1956-ban

a Szovjetunióban a hírlapok száma elérte a 7500-at, ami több mint hétszerese az 1913. évi mennyiségnek. Míg Oroszországban 1000 főre mindössze 21 hírlap-példány jutott, 1956-ban 1000 főre 267 hírlap-példány esett.

A fenti, általánosan jellemző mutatószámok közlése után részletesebb elemzést kapunk az 1918—1927-ig terjedő időszak szovjet sajtójára vonatkozóan.

A háború után létrejött fiatal szovjet könyvkiadók nagy példányszámban kezdtek közreadni a marxista—leninista klasszikusok műveit. Ugyanakkor a Művelődésügyi Népbiztosság Kiadói Osztálya olcsó népszerű kiadásokban jelentette meg az orosz szépirodalom klasszikusainak alkotásait. A külföldi írók műveinek népszerűsítésére külön könyvkiadó létesült Vszemirnaja literatura (Világirodalom) név alatt. 1919-ben létrehozta az Állami Kiadót, amelynek — közvetlen könyvkiadói tevékenységén kívül — az volt a fő feladata, hogy országosan szabályozza a könyvkiadás ügyét. Az Állami Kiadó megkezdte annak az agitációs és propaganda, illetve ismeretterjesztő irodalomnak a kiadását, amely a proletár ideológia szempontjából tárgyalja a tényeket és eseményeket. 1921-ben a tankönyvek kiadásával is megbízták. 1922—1925 között a központi könyvkiadók mellett nemzetiségi könyvkiadók létesülnek. Az 1927. év végén a Szovjetunióban már 61-féle nyelven adnak ki sajtótermékeket. A Szovjetunió népeinek nyelvén írott könyvek összpeldányszáma — az orosz nyelvűek nélkül — 31,6 millió példány, ami az 1913. évi mennyiségnek hétszerese.

1925-ben megkezdtek *Lenin Összes Művei* 2. és 3. kiadásának közreadását. Jelentősen fellendült a tudományos könyvek kiadása. Hatalmas mennyiségi és minőségi fejlődést mutat a szépirodalmi könyvek termése; ezek már az új típusú embert ábrázolják. 1922-ben, illetve 1923-ban indulnak az első társadalmi-politikai és szépirodalmi lapok, 1925-ben jelenik meg első ízben a mai *Kommuniszt* elődje a *Bol'sevik*, és 1926-ban a *Znanie-Szila* című ismeretterjesztő folyóirat.

A szovjet sajtó fejlődésének igen jelentős szakasza az 1928-tól 1937-ig terjedő évtized. A népgazdaság helyreállítása után ekkor kezdtek meg a szocialista gazdaság alapjainak lerakását, az ország iparosítását és a mezőgazdaság kollektivizálását. Az első helyen a társadalmi-politikai, az ipari és műszaki, illetve a mezőgazdasági könyvek kiadása áll. A műszaki irodalom példányszáma az 1913. évinek 66-szorosára emelkedett. A mezőgazdaság kollektivi-

zálásával kapcsolatban több mint 400 millió példányban adtak közre a mezőgazdaság egyes ágaival foglalkozó könyveket.

Hasonló gyors ütemben fejlődött az öt-éves tervben az időszaki sajtó is.

A dolgozók kommunista szellemben való nevelése érdekében nagy arányban folyt a társadalmi-politikai irodalomkiadása. 1937-ben 295 millió példányban adtak ki ilyen irodalmat.

Az 1928-tól 1937-ig terjedő időszakban igen kedvezően alakult a szépirodalom kiadása. 1937-ben például összesen 101,5 millió példányban adtak ki szépirodalmi műveket.

A könyveknél is nagyobb fellendülést mutat a hírlapkiadás. 1934-ben 10 700-féle hírlapot jelentettek meg. Ebből a járási lapok száma kb. 3400.

Az 1938-tól 1940-ig terjedő időszakban, tehát a harmadik ötéves terv idején, még tovább emelkedett a kiadványtermés. Ezekben az években átlagosan 43 500 könyvet adtak ki, 625 millió példányban. A háború előtti években a Szovjetunióban összesen 170 kiadó működött. A népgazdaság, a tudomány és a kultúra minden ágának saját szakfolyóirata volt.

A szovjet sajtó az 1946—56. években.
A háború befejezése után az ország figyelemre a népgazdaság helyreállítására irányult. Kiszélesítették a kiadók anyagi és technikai bázisát. A kiadók tevékenysége főleg a nagy tömegben megjelenő politikai brosrák, általános- és középiskolai tankönyvek, valamint szépirodalmi művek közreadására irányult.

Évről-évre nő a külföldi nyelvekről fordított könyvek száma. 1946-tól 1956-ig pl. kb. 9000, idegen nyelvről fordított könyvet adtak ki, 353 millió példányban. Csúspán 1956-ban 1584 könyvet fordítottak, 38 különféle nyelvről, 93 millió példányban.

A társadalmi-politikai és társadalmi-gazdasági irodalom kiadásában tekintélyes helyet foglalnak el a marx-lenini tudomány alapítóinak művei. MARX és ENGELS munkáit 68 nyelven adták ki, több mint 70 millió példányban. 1946-ban felújították *Lenin Művei* 4. kiadásának közreboocsátását. 1952—1957 között több mint 50 nyelven és több mint 168 millió példányban jelentek meg könyvek és brosrák a XIX. és a XX. pártkongresszussal kapcsolatban.

Tankönyvek kiadása. 1956-ban 70%-kal több az általános és középiskolai tankönyvek példányszáma, mint 1940-ben. Egy-egy tanulóra átlag több mint 7 tankönyv esik. A Szovjetunióban 59 nemzeti-ségi és 12 egyéb idegen nyelven adnak ki tankönyveket.

Tudományos irodalom. A szovjet tudomány nagyarányú fejlődésének ragyogó bizonyítéka a tudományos irodalom kiadásának szüntelen emelkedése: A háború utáni években a Tudományos Akadémia Kiadója 22,6 millió példányban adott ki könyveket. A tudományos irodalom terén fontos helyet foglalnak el az ismeretterjesztő könyvek és brosrák.

Szépirodalom. 1946-ban a kiadott szépirodalmi művek példányszáma elérte a 339 milliót, és ezzel 21-szeresen meghaladta az 1913. évi termést. Az 1956-ban közreadott szépirodalmi alkotásokon a klasszikus orosz és szovjet írók, 55 nemzetiségi író és 45 külföldi ország fordításban megjelent szépirodalmi művei szótznak.

Folyóiratok és egyéb időszaki kiadványok. 1943-ban mindössze 350 folyóirat jellegű kiadvány jelenik meg az országban, mintegy 56,3 millió példányban. 1956-ban azonban már jelentősen meghaladták a háború előtti színvonalat.

A folyóirat jellegű kiadványok sorában jelentős helyet foglalnak el a bulletinek. Ezek hivatalos dokumentációs és tájékoztató jellegű kiadványok, melyek az összes folyóiratoknak 24%-ával egyenlőek.

Még szembeötlőbb a periodika-kiadás fejlődése a szövetséges és autonóm köztársaságokban. Már 1913-ban a Szovjetunióban 109 folyóiratot és egyéb folytatólagos kiadványt adtak ki, 28-féle nyelven — az oroszon kívül —, és ezek között mindössze 14 íródott a Szovjetunió nemzetiségeinek nyelvén, 1956-ban már 55-féle idegen nyelven jelentek meg folyóiratok, köztük 41 a Szovjetunió népeinek nyelvén.

Igen szemléltető a hírlapkiadás alakulása. 1946-ban 7039 lapot jelentettek meg.

Ma összesen 81 különféle nyelven jelennek meg hírlapok, köztük 20 lap olyan népnek a nyelvén, melynek a forradalomig nem is volt saját abécéje és irodalma.

A táblázatos rész fő csoportjai: könyvek, folyóiratok, hírlapok, grafikai művek, kották, térképek. Az egyes fő csoportokon belül a sajtótermés fejlődését évek, kiadók, példányszám, közigazgatási területek, tárgykörök, népgazdasági ágak, szépirodalmi műfajok, írók, nyelvek, folyóiratoknál címek stb. szerint is szemléltetik.

PAPP SÁMUEL

Ruszszkaja periodiceszkaja pecsat'
(1702—1894). Szpravocsnik. Pod redakcij
A. G. DEMENT'JEVA, A. V. ZAPADOVA, M.
Sz. CSEREPANOVA. Moszkva 1959, Gosz-
darsztvennoe Izdatel'sztvo Politiceszkoj
Literaturü. 836 l.

Az orosz sajtó történetének kimagasló nevei nagyrészen ugyanazok, mint amelyeket az orosz irodalom és az orosz tudomány történetének lapjain tisztel és csodál a világ: LOMONOSZOVtól PUSKINig, majd GERCENEN és BELINSZKIN át CSEHOVIG és GORKIJig, mind részt vettek az orosz hírlap- és folyóiratirodalom haladó értékeinek gyarapításában. LENIN pedig egy alkalommal — s ezt ma is büszkén hirdetik a szovjet sajtó munkásai — maga is újságírónak vallotta magát.

A sajtótudomány s annak legfontosabb ága, a sajtótörténet, a Szovjetunióban a Nagy Októberi Forradalom után alakult és fejlődött a társadalmi tudományok egyik legfontosabb ágává, egyetemi fokon tanított diszciplínává. Az első orosz bibliográfia az időszakai sajtóról 1822-ben jelent meg; a sajtóbibliográfia legnagyobb alkotása 1917 előtt Liszkovszkij alapos bibliográfiája: *Az orosz időszakai sajtó 1715—1900*, amely 1915-ben készült el négy évtizedes kutatómunka eredményeképpen. Az orosz sajtó történeti feldolgozását már 1917-ben céljával tüzte ki egy fiatal irodalomtörténet-szekből álló csoport, elsősorban L. K. IL'INSZKIJ és A. G. FOMIN vezetésével. Egy sor részlettanulmány, az orosz sajtó történetének korszakonkénti feldolgozása mellett egyre nagyobb arányban lépett fel az igény a lapoknak részletes, annotált történelmi jegyzéke iránt, amelyre egyszer már a 19. század végén A. N. NEUSZTROEV tett kísérletet. A kollektív munka egyik eredménye az előttünk fekvő hatalmas kézikönyv. A kézikönyv nem tartalmazza bibliográfiai teljességgel a korszak minden orosz sajtótermékének leírását, hanem csak azokat, amelyek a történeti fejlődés és főleg a társadalmi mozgalmak terén szerepet játszottak. Nem sorolja fel tehát a 17. és 18. század szakfolyóiratait (az orvosi, technikai, mezőgazdasági stb. lapokat), de annál nagyobb alapoossággal gyűjti egybe az újságok, folyóiratok, almanachok címeit. Anyagát kronológiai rendezésben adja, és minden korszakban arra a lap-típusra fordít különös figyelmet amely a maga korára jellemző: így az 1820—1830-as években a vezető kiadványtípus az almanach, a század második harmadában az ún. „vastag” folyóirat (az irodalmi-publicisztikai sajtó ma is jellegzetes formája a Szovjetunióban!), a hatvanas évektől kezdve a napilap maga politikai, gazdasági és a kor polgári olvasóját érdeklő más vonatkozásaival.

Az annotációk igen nagy gonddal, jól szervezett munkamegosztással készültek, és mindig az egész anyag, tehát a könyvtárakban fellelhető teljes gyűjtemények és

sorozatok alapján, (csak néhány tételnél jelezték a szerzők *,gal, hogy a leírás nem „de visu” készült). Erre annál is inkább szükség volt, mert a 19. század szerkesztői és kiadói a cári Oroszország rendőri és cenzura viszonyai között sokszor voltak kénytelenek elleplezni lapjuk valódi jellegét. Így a bekészöntők, előszók, szerkesztői programok rendszerint nem adnak egy-egy lapról megbízható felvilágosítást. A folyóiratoknál előfordul, hogy igazi tendenciájuk, haladó politikai meggyőződésük versekben vagy elbeszélésekben húzódik meg. (Hasonló példákat a mi sajtónk történetéből is ismerünk, csak nem tártuk fel még őket eléggé.) A fontosabb sajtótermékek leírása így néha több oldalt vesz igénybe és kiterjeszkedik egész történetükre, fontosabb munkatársaikra, sőt a jelentősebb közlemények felsorolására is. Az egyes leírások végén bibliográfiai utalást találunk a folyóirat esetleges megelőző feldolgozásaira, valamint a folyóirat megjelent mutatóira.

Betűrendes címmutató, az illegális lapok külön mutatója, végül névmutató egészíti ki a szép kiállítású, gazdag tartalmú kötetet. A legfontosabb újságokat, folyóiratokat, almanachokat kicsinyített facsimilékben is bemutatják a szerzők — ezekből szívesen láttunk volna többet is.

A szovjet sajtótörténeti kutatás fejlettségére, de a szoros szaktudomány területén túli körök élénk érdeklődésére is mutat, hogy a könyv 10 000 példányban jelent meg.

DEZSÉNYI BÉLA

Vrchotka, Jaroslav: Vznik bohemikálního programu Knihovny Národního Musea v Praze. (Sborník Národního Musea v Praze. Acta Musei Nationalis Pragae. Series C. III. 2. 1958. 29—44. 1. 2 t.)

A magyar könyvtártörténet kutatói számára rendkívül hasznos a környező népek hasonló történelmi jelenségeinek ismerete. Ebből a szempontból tanulságos analógiákat nyújt VRCHOTKA jelen értekezése, amely a cseh Nemzeti Múzeum Könyvtárának szervezése során fölmerült különböző tervezeteket ismerteti. A könyvtár alapítása 1818-ban hasonló jelentőségű lépés volt a cseh nemzeti újjászületési mozgalom során, mint amit a mi számunkra jelentett másfél évtizeddel korábban a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának megszületése. Már egy 1818-ban készült tervezet világosan megfogalmazza a bohemikák négyféle típusát (cseh nyelvű, cseh szerzőktől származó, Csehországban készült,

Csehországra vonatkozó művek) és meglepő módon emellett egyenrangú fontossággal hangsúlyozza a könyvtár gyűjtőköre számára az egzakt természettudományok anyagának gyűjtését. A közvetkező jelentősebb tervezet JUNGSMANN *Exempla trahunt*-ja, amely a Nemzeti Múzeumot hatalmas tudományos szervezetté szerezte volna kitépíteni, földadataként kitévve a cseh nyelv megújítását és a cseh tudomány kimélyítését, elterjesztését. A megvalósulás szempontjából a „szlavisztika atyjának”, DOBROVSKYNAK 1823-i tervezete volt a legfontosabb. Ennek alapján vált a Könyvtár legfontosabb föladatává a bohémika-gyűjtemény létrehozása. Ez a gyűjtemény a cseh nemzeti mozgalom irányának megfelelően 1839-ben a szláv irodalom gyűjteményévé bővült.

VRCHOTKA a könyvtári szervezetek — legtöbbször német nyelvű — szövegét is közli és eredményeit négy nyelvű kivonatban ismerteti, így munkája a cseh nyelvet nem értők számára is jól használható.

CSAPODI CSABA

Uhland, Heinrich: Vorgeschichte und erste Entwicklung der Deutschen Bücherei. Leipzig 1957, Deutsche Bücherei. 64 l.

UHLENDAHL, aki a lipcei Nemzeti Könyvtárt 30 éven át vezette, már nem érthette meg művének kiadását. Hagyatékának gondozását a Deutsche Bücherei kollégiuma vállalta, s változtatások nélkül bocsátotta közre a könyvtár első éveinek történetét. A tanulmányhoz Kurt FLEISCHACK, a jelenlegi igazgató írt rövid előszót.

Németországban, a német egységtörévések idején többször jelentkezett a nemzeti könyvtár létrehozásának gondolata. Először 1848-ban, amikor a „Reichsbibliothek” alapját Heinrich Wilhelm HAHN kiadó és könyvkereskedő vetette meg. HAHN saját kiadványait a nemzetgyűlésnek ajánlotta fel, s a legnagyobb kiadók csatlakoztak hozzá, így TEUBNER, HINRICH, BREITKOPF & HÄRTEL, COTTA, VIEWEG, stb.

Sajnos a nemzetgyűlés feloszlása után a könyvtár ide-oda hanyódott, míg 1855-ben Nürnbergbe, a Germanisches Museum-ba került. 1938-ban a 4600 kötetből álló gyűjteményt a Deutsche Bücherei-nek ajándékozták, fennállásának 25 éves jubileumára, ahol külön tisztelettel, mint „az 1848-as német egységtörévések történelmi emléket” őrzik.

1870/71-ben az egységes német állam megalakulásakor a nemzeti könyvtár gon-

dolata ismét felvetődött. Mégis 43 éven át folyt a vita írásban és szóban; könyvkiadók és könyvkereskedők, könyvtárosok és tudósok, képviselők és politikusok mérték össze erejüket, míg végül megegyezésre jutottak. A vita két fő pont körül kristályosodott ki: új könyvtár alapítsanak-e, vagy egy nagymultú könyvtárt bővítsenek-e ki; ill. mely város vagy könyvtár legyen a kiválasztott.

Erich EHLERMANN drezdai kiadó terelte az elméleti vitát a gyakorlat vágányára. Lipsét ajánlotta az új könyvtár székhelyül. Javasolta, hogy a telket a város adja, az építkezés költségeit a szász állam viselje, a könyvtár működtetését pedig a Börsenverein vállalja. EHLERMANN tervét Karl SIEGISMUND, a Börsenverein elnöke valósította meg. Az építkezés 1913-tól 1916-ig tartott, az építész Oskar PUSCH volt.

A könyvtár feladatköre ekkor már nagy vonalakban kialakult. Praesens jellegű könyvtár, amely 1—1 köteles példányt kap, 1913-tól kezdve gyűjti a Németországban megjelent összes nyomtatványokat, kiadja a német nemzeti bibliográfiát. 1916-ban a Börsenverein megvásárolta és átvette a HINRICH cégétől a „Halbjahrsverzeichnis der im deutschen Buchhandel erschienenen Bücher, Zeitschriften und Landkarten” kiadását. Ettől kezdve a Deutsche Bücherei segédkönyvekkel jól felszerelt épületben és szakképzett könyvtárosokkal a bibliográfiai munka eredményesebben haladhatott.

A szerző a negyedik, utolsó fejezetben ismerteti a könyvtár raktározási- és katalógusrendszerét, Gustav WAHL és Karl SIEGISMUND, a könyvtáros és a könyvkereskedő közötti véleménykülönbségeket, majd WAHL igazgató és néhány munkatársának távozásával zárja le a Deutsche Bücherei működésének első négyéves időszakát.

L. MESTERHÁZI-NAGY MÁRTA

Taschenbuch für Bibliothekare und Bibliothekshelfer in allgemeinbildenden Bibliotheken. Leipzig 1959, Verlag für Buch- und Bibliothekswesen. 336 l.

Mint bevezetésében mondja, ez a kis könyv sem tankönyv, sem évkönyv nem akart lenni, hanem (és ezzel évkönyv és tankönyv közt mégis bizonyos átmenetet képezve) a közművelődési könyvtárosok gyakorlati, a jelen időpontra szóló útmutatója.

A könyvecske — mert sokoldalú tartalma ellenére kisalakú, könnyen kezelhető,

igazi „zsebkönyv” — enciklopédiaszerűen egymást követő cikkekből van felépítve, csak nem betűrendben, hanem logikus sorrendben. A tagolásban fő fejezeteket nem emel ki (pedig talán nem ártott volna), mégis világosan fő részekre oszlik. Az első az állami és társadalmi élet összefüggéseiben tárgyalja a könyvtárügy egyes kérdéseit: szól az NDK könyvtárügyének szervezetéről, mégpedig az államigazgatás magasabb összefüggésébe állítva. A másodiknak tárgya maga a könyvtáros: helyzetét, feladatait, a képzettsége iránti követelményeket és a képzés módjait a szocialista etika és morál alapkérdéseiről szóló előrebocsátott cikk megállapításából kiindulva világítja meg. A további részek a nyilvános könyvtárak működését, szervezetét, belső munkáját tárgyalják, az olvasószolgálatot állítva a középpontba (Dienst am Leser — Gross geschrieben!). Az olvasókkal való foglalkozás módját, eszközeit tárgyaló cikkek után következik a bibliográfia és a katalogizálás, majd a könyv-apolás és könyvmegőrzés kérdéseit ismertető cikkek sorozata. Külön cikkcsoport szól az olvasómozgalomról és statisztikai értékelésének módszereiről, az olvasópropagandáról, a könyvtárak belső szervezeti és ügyviteli, valamint gazdasági kérdéseiről. Ismerteti végül a könyvtári és dokumentációs szabványokat. Néhány hasznos összeállítás — az NDK kiadói, az irodalmi díjak és jutalmak, a szerzői tiszteletdíjak, a postai szállítási tarifa stb. — egészítik ki ezt az igazán hasznos gyakorlati útmutatót.

A cikkek legnagyobb része bibliográfiai utalásokkal végződik, amelyek megadják a kulcsot, ha a használó valamely kérdéstről részletesebb felvilágosítást óhajt. Különösen figyelemreméltó az a külön 30 oldalas általános könyvtártudományi bibliográfia („*Kleine Fachbibliographie*”), amely a könyvtárügy fő tudnivalóinak, főleg az NDK könyvtárügyének, könyvkiadásának, nyomdai és könyvterjesztő szervezetének és végül a könyvtörténetnek legmodernebb — 1945 óta megjelent — irodalmát tartalmazza.

Két nem nagy, de zavaró szépséghiba: 1. a zsebkönyvecskét másfél ívnyi hirdetés vastagítja, 2. papírja igen gyenge minőségű.

Esetleg valamivel szerényebb, de tartalmában a mi viszonyainkhoz szabva ugyanilyen kimerítő kis kézikönyvet talán a magyar könyvtárosok kezébe is lehetne adni. A feladat szerintünk sürgősebb és amellet egyszerűbb, mint az ismételt tervbevett új magyar Minerva kiadása.

D. B.

Gutenberg-Jahrbuch 1959. Begründet und herausgegeben von Aloys RUPPEL. Verlag der Gutenberg-Gesellschaft in Mainz. 298 l.

Az 1959-i kötet az előző éviéknél is változatosabb tartalmú; 10 ország (köztük 3 népi demokratikus állam) 43 kutatójának 5 nyelven közölt tanulmányait foglalja magában. Az írás- és a papírtörténeti vonatkozású közlemények ezúttal ugyan csupán periférikus jelentőségű kérdéseket tárgyalnak, de már a 15. századi nyomdászattal foglalkozó cikkek több, eddig ismeretlen s a maga nemében igen jelentős táblanyomat és inkunábulum felfedezéséről adnak számot, ill. egy-egy sok kiadást megért műkora kiadásainak teljes bibliográfiáját tárgyalják fel. A későbbi időkre vonatkozóan különösen figyelemre méltók azok a tanulmányok, amelyek, főleg levéltári kutatások alapján, egyes nyomdászok működésére hoznak újabb adalékokat, vagy egyes városok (Jena, Dillingen, Helmstedt, Nevers, Padua) nyomdászatának, ill. könyvkereskedésének történetére derítenek újabb fényt. Egyedülálló leletről számol be Vlasta FIALOVÁ (Brno): a cseh-morva testvérek híres nyomdájának 1579—1620 közötti székhelyén, a kralicei váromban nemrég végzett ásatások alkalmával 2000-nél több, egész típus-sorozatokká összeállítható egykorú fémbetű, valamint a nyomda felszerelésének sok száz tárgy emléke került napvilágra. Érdekes bepillantást szerezhetünk a régi nyomdák belső életébe a PLANTIN-féle nyomdában dolgozó korrektorok számára 1608-ban szerkesztett részletes instrukcióból is.

A könyvek illusztrációival foglalkozó cikkek közül kiemelendő Hans LEITMEIER (Wien) tanulmánya. Bizonyosságul szolgál amellet, hogy a szecessziós stílus (Jugendstil) könyvművészete is — minthogy már megvan az időbeli távlat — kezdi megtalálni kellő történelmi értékelését, kritikai méltatását.

A kötésettörténeti kutatások előrenyomulására jellemző, hogy a *Gutenberg-Jahrbuch* 1959. évfolyamában 10 értekezés szól idevágó kérdésekről. Közülük az értékes kötések könyvtári katalogizálásának fejlődését és módszereit ismertető írás (A. SCHMIDT-KÜNSEMÜLLER, Mainz) érdekelhet bennünket elsősorban, minthogy Magyarország éppen jelenleg történelmi kezdemények könyvkötészeti emlékeinknek szervezett és átfogó nyilvántartására.

Hosszabb szünet után 1957-ben először egy, 1958 és 1959-ben pedig már két magyar eredetű cikkel is találkozunk a kiadványban.

SOLTÉSZ Zoltánné *Seltene Wiegendrucke in der Ungarischen Nationalbibliothek* címmel röviden ismerteti az OSZK ősnymotványgyűjteményét, és hírt ad a könyvtár egyik legértékesebb új szerzeményéről, GUTENBERG 42-soros bibliájának egy negyedlapnyi töredékéről. A továbbiakban leírja a gyűjtemény néhány ritka, a világon csak 1—2 példányban ismert ősnymotványát, amelynek OSZK-beli lelőhelyét a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* nem regisztrálja.

FITZ József cikke: *Jacob Lucius der Ältere in Siebenbürgen* LUCIUS Jakab XVI. századi nyomdász-fametszőről, a könyvdíszek klisék útján való terjesztésének legrégibb ismert úttörőjéről szól. Az 1556 és 1597 között kimutathatóan Németországban működött LUCIUS Jakab erdélyi származása sohasem lehetett kétséges, mint-hogy maga is többször „Sövenbörger”-nek, „Transylvanus”-nak nevezte magát. CZAKÓ Elemér *A sokszorosító művészet* c. cikkében (Az iparművészet könyve. Szerk. Ráth György. I. Bp. 1902. 465—495. l.) LUCIUST is megemlíti, mint egyikét a nyilván magyarországi származású külföldi nyomdász-művészeknek, és felveti annak lehetőségét, hogy HELTAI Gáspár wittenbergi tanuló korában esetleg megismerkedhetett LUCIUSSzal. FITZ azonban téved, mikor CZAKÓnak tulajdonítja azt a felismerést, hogy a HELTAI által 1554-ben kiadott *Tinódi-Cronica* címlapkerete LUCIUS munkája, s hogy így ténybeli bizonyítékok is fennállnak HELTAI és LUCIUS kapcsolatára. SOLTÉSZNÉ érdeme ugyanis annak felfedezése, hogy LUCIUS metszetei díszítik HELTAI egy egész sor kiadványát; ugyanis csak ő tárta fel elsőnek a HELTAI-féle és a külföldi kiadványok LUCIUS-illusztrációinak összefüggéseit és párhuzamait. (A XVI. századi kolozsvári könyvdíszek. Művészettört. Értesítő. 1957. 154—160. l.) FITZ cikke annyiban viszi tovább a problémát, amennyiben azt a gondolatot veti fel, hogy talán a HELTAI-HOFFGREFF nyomda korai kiadványaihoz nem Németországból hozatta meg LUCIUS metszeteinek ducait, hanem LUCIUS személyesen dolgozhatta HELTAI nyomdájában külföldre költözése előtt, és Kolozsvárt szerezte volna első kiképzését. E feltevés helytálló voltának sik a valószínűsége, okmányyszerű adatokkal azonban egyelőre még nem bizonyítható. Néhány más feltevéssel is találkozunk ugyan még FITZ cikkében; ezeket azonban, mintegy önmagával vitatkozva, mindjárt meg is cáfolja.

Magyar vonatkozásokkal az *Évkönyv*-nek még néhány más helyén is találkozunk. BORSA Gedeon egyik felfedezését: a feren-

csek 1478-ban Párisban készült egyleveles nyomtatványát idézi pl. DENNIS E. RHODES (London). A belgrádi állami nyomda működését és a németek szerepét a szerb nyomdászat fejlesztésében ismertette, F. LE-SCHINKOHL (Mainz) lapalji jegyzetben megemlékezik a budai egyetemi nyomdáról is, mint amely fontos helyet töltött be a szerb könyvek előállításában; fogalmazása azonban azt a hitet keltheti a tájékozatlan olvasóban, mintha az 1577-ben alapított Egyetemi Nyomda csak 1796-ban (amikor cirill betű-készletét beszerezte) kezdte volna meg működését.

Az *Évkönyv* végén A. RUPPEL beszámolója olvasható a Gutenberg-társaság 1958-1959. évi működéséről. Rámutat arra, hogy 1962-ben nyílik meg Mainzban a nyomdászat világ-múzeuma. Úgy véljük, hamarosan időszerűvé válik, hogy az illetékes körök nálunk is számbavegyék, hazai könyvnyomdászatunk múltjának és jelenének mely emlékeit és dokumentumait mutassuk be majd e nemzetközi összefogással létesülő, nagyszabásúnak ígérkező intézményben.

J. HAJDU HELGA

Bildwörterbuch. Deutsch und ungarisch — Képzőszótár. Német—magyar. (Bearb.: Heinrich WEISSLING.) (Mitarb. Livia HAVAS, Zoltán PAULINYI, Otto RÁCZ.) Leipzig, 1957, Verlag Enzyklopädie. 500 l. 8 t.

A két baráti ország között állandóan gyarapodó élénk politikai gazdasági, kulturális és sportkapcsolatok ösztönözték az Enzyklopädie kiadóvállalatot, hogy képes szótár sorozatában eddigi kiadványait német-magyar képes szótárral egészítse ki. Jellemző és összeállításánál fogva egyaránt használható német-magyar vagy magyar-német szótárként. Elsősorban olyanok számára készült, akik már elég jól bírják valamelyik nyelvet, de természetesen kezdők is használhatják. Anyagát tárgykör szerinti csoportosítja, (15 főcsoportba osztva), a tartalomjegyzék felsorolja a főcsoportokat és azon belül az egyes táblák anyagát. A 9. főcsoportban például: kulturális élet, szórakozás, pihenés alatt többek között a következő fogalmakat illusztrálja — illetve a következő táblákat találjuk: 89 írás, 90 könyv, újság, 91 népkönyvtár — múzeum, 92 klubház. A szótár egyik oldalán vonalas rajzot találunk, itt a fogalmak számokkal vannak megjelölve, a másik oldalon két oszlopban sorakoznak a német és magyar szavak. Mellettük a fogalmakat jelölő számok.

A 189 tábla között 8 színeset is találunk, ezek növényeket és madarakat ábrázolnak. A könyv végén külön magyar és külön német nyelven betűrendes szöveget találunk, ahol a szavak mellett a tábla, illetve a táblán levő ábra számát közlik.

A fogalmaknak tárgykörszerinti csoportosítása és egyben ábrázolása nagyon hasznos, különösen olyanok számára — itt elsősorban a könyvtárosokra gondolunk —, akik nem szakemberek a természettudományok, vagy technika egyes ágaiban, munkájuk során mégis gyakran belebotlanak szakkifejezésekbe. Ismerjük például az ipari gyártási folyamatok szakszavait, de nem tudjuk, hogy ezek hogyan kapcsolódnak egymásba. A szótár természetesen nem pótolja a kézikönyvet, de nagyon tömören mégis képet ad olyan, a szakmánkba nem tartozó dolgokról, melyekkel munkánk folyamán gyakran találkozunk. Az ábrák, szavak kiválasztása, megfelel a mai idők követelményeinek. Különös gonddal készülték a technikai és természettudományi fogalmak ábrái és szöszedetei.

KISZELY OLIVÉR

Areset. Ed. N. BEN-MENACHEM-J. Raphael. Jerusalem 1958. 512 l.

Az *Areset* tág idő és tárgybéli határokon belül kiváló tudósok munkáit foglalja magába. Így N. ALONY a tivoli héber kéziratok jegyzékét hozza a XV. századtól fogva. A. M. HABERMANN *A velencei Jákob Frencioni fiai nyomdaja* című tanulmánya a nyomda történetét és termékeinek bibliográfiáját dolgozza fel. A. B. POZNER, aki a krotosini Monasch nyomdat választja munkája tárgyául, a nyomda történetét részletes aprólékosággal tárgyalja, de a kiadványok bibliográfiáját nem közli. Csupán tárgykör szerint csoportosítja azokat. Ide kell sorolni A. YAARI dolgozatát is az izmiri nyomdáról, amelynek működése felül a több mint 250 évet. Nehéz feladatának dicséretesen tesz eleget és áttekinthető képet ad az olvasónak a nyomda történetéről és nyomtatványairól.

Két olyan magyar vonatkozású tanulmánnyal is találkozunk az *Areset* fogatásakor, amelynek tárgyköre részben vagy egészben ismeretlen a hazai kutatók előtt.

N. KATZBURG *Héber folyóiratok Magyarországon* című cikke kilenc hazai héber nyelvű folyóiratot ismertető tudományos alapossággal. Ezek közül időrendben az első a *Hájevudi* (1875—1878) című hetilap. Az utolsó az *Ohel Sém*, amely a felszabadulás előtti utolsó héber nyelvű folyóiratfűzet

volt Magyarországon. A szerző lábjegyzetekben utalásokat és minden vonatkozásban kimerítő bibliográfiát ad. Meg kell azonban jegyezni, hogy listája nem teljes, hiányzik a *Hájevudi* című lap, amely 1910-ben jelent meg és csak nevében egyezik a fent említett folyóirattal. (L. A. SCHEIBER, *Kirját Széfer XXXV. évf. 1960.*)

J. J. COHEN *Helven év vallási folyóiratai Erdélyben* című munkája méltán sorakozik a kötet többi tanulmánya mellé. 32 lapot ismertet és nem elégszik meg csupán az adatok felsorolásával, hanem az illető lapok szerkesztőinek életrajzára és felfogására is kitér. Dicséretére mondható, hogy feladatának ezen a nehéz területen is biztonsággal tesz eleget.

A kötet jelentősebb magyar vonatkozásai közé tartozik még N. BEN-MENACHEM rövid cikke, melyben a múlt század egyik kiváló tudósának, Mozes ROSENBAUMnak önéletrajzát ismerteti.

Hazai tudósaink képviselőjében SCHEIBER Sándor írt cikket egy Magyarországon található héber kézitról, és ezzel kapcsolatban összeállítja a kézirat másolójának és illusztrátorának, Sámuel DREZNITZ-nek irodalmi munkásságát.

DÁN RÓBERT

Repertóriumok a nemzetközi szervezetekről.¹ Az 1910-ben alapított, bruxelleszék helyi Nemzetközi Társaságok Szövetsége kiadványsorozata keretében két különösen érdekes kötet látott napvilágot a utóbbi két esztendőben. Az egyik egy kronológia a nemzetközi szervezetekről 1815-től 1957-ig, míg a másik a nemzetközi szervezetek időszakos kiadványairól ad áttekinthetőt. Mindkét kiadvány adatközlő, tájékoztató jellegű.

Az első kiadvány a teljesség igényével szoros időrendben sorolja fel az államközi és a nem államközi jellegű nemzetközi egyesületeket, társaságokat, uniókat a bécsi kongresszus óta. A felvétel egyetlen kritériuma a nemzetközi jelleg, figyelmen kívül hagyva az egyesületek tartalmát, célkitűzéseit, működésének hatókörét. A repertórium valamennyi tételnél megadja a nemzetközi szervezet alapítási évét, székhelyét, pontos elnevezését. A felsorolt 1978 nemzetközi szervezet között jelentéktelen, vagy éppenséggel csodabogár is akad szép-

¹ *Les 1978 organisations internationales fondées depuis le congrès de Vienne.* Liste chronologique. Bruxelles. 1957, Union des Associations Internationales. 204 l. *Répertoire des périodiques publiés par les organisations internationales.* 2. éd. Bruxelles 1959, Union des Associations Internationales. 241 l.

számmal (pl. az 1954-ben New York-ban alapított „Világpolgár Párt”). A repertóriumban helyet kap valamennyi művelődési ág, tudományterület, szakma, vallás nemzetközi szervezete, továbbá az egészvilágot vagy a föld tekintélyes részét átfogó nemzetközi politikai és gazdasági szervezet.

A kötet bevezetője tömör áttekintést ad a nemzetközi szervezetek kialakulásáról és erre vonatkozóan igen érdekes statisztikai táblázatokat és elemzéseket közöl. Az egyik ilyen táblázatból kitűnik, hogy öt-éves szakaszokat számítva, a legtöbb nemzetközi szervezet az 1950—1954-es időszakban alakult (319 nem kormányközi és 33 államközi).

A másik kiadvány 1340 folyóiratot ír le, amelyből 292 államközi, 1048 pedig nem kormányközi szervezeté. E repertórium rendszerezése szakrendi (decimális osztályozás szerint). Az egyes tételek adatai: a szervezet elnevezése, a kiadvány címe, a kiadás helye, indulási év, kiadás nyelve, időszakossága, a kiadvány tömör, szöveges leírása. A kötetet betűrendes folyóirat cím- és folyóiratmutató egészíti ki.

A nemzetközi szervezetek változatoságának megfelelően, az általuk kiadott folyóiratok is felölelik valamennyi ismeretágot, az emberi tevékenység szinte valamennyi területét. Az olyan szűkprofilú, csak kevés számú szakembert érdeklő kiadványtól kezdve, mint pl. a ceceléggyel és az álomkórral foglalkozó afrikai intézet szemléje — egészen a társadalomtudományok összességével foglalkozó olyan folyóiratokig, mint az *International Social Science Journal* (UNESCO), a különböző tudományok és művészeti területek szakemberei, könyvtárosok, a legkülönbözőbb szakterületek dolgozói egyaránt megtalálhatják az őket érdeklő nemzetközi folyóiratokat.

Mindkét repertórium számos adalékkal gazdagítja ismereteinket a nemzetközi szervezetekről, és hasznos eszköze a referencia-munkának.

RÓZSA GYÖRGY

Haza: könyvtudományi irodalom 1960 első negyedében.

(BERKOVITS Ilona): *Egy Korvina-miniatura*. Bp. 1959, Akad. Kiadó. 249—260. l. (Klly. a Művészettörténeti Értesítőből.)
[Budapest.] *Pedagógiai Tudományok Intézet. A — 1959. évi munkájának bibliográfiai adatai*. Bp. 1959, Tankönyvkiadó. 12 l. (Klly. a Pedagógiai Szemléből.)

Budapest munkásmozgalma 1919—1945. Bibliográfia. [Szerk. ZOLTÁN József.] Bp. 1959, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 3. kötet.

FEKETE NAGY Antal: *Az Orczy család levéltára. Repertórium*. Bp. 1959, Kossuth Kiadó, soksz. 114 l. (Levéltári leltárak 9.)
Felszabadulásunk 15 éves évfordulója a könyvtárakban. [Kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár Módszertani Osztály [a] Bp. 1960. 31 l. (Módszertani útmutató 35.)

FERENCZYNÉ WENDELIN Lidia: *Kínai-magyar bibliográfia*. Összeáll.— Bp. 1959, Országos Széchényi Könyvtár. 334 l. (Új bibliográfiai füzetek 4.)

HESSEL, Alfréd: *A könyvtárak története.* (A history of libraries. Ford. BÁRÁN Dezsőné.) [Kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ [ja]. Bp. 1959. 216 l. (Külföldi könyvtári szakirodalom 1.)

KALAJDZSEVA, K[osztadinka]: *A bolgár közművelődési könyvtárak jelenlegi helyzete és a távlati fejlesztés kérdései.* (Függelék: MIHAJLOV-DOBREV, Georgi: A bolgár könyvtárfejlesztés távlati tervezésének kérdései az 1957—1965. évekig terjedő időszakban. A bolgár Minisztertanács 1957. július 17-én kelt 167. sz. határozata a bolgár könyvtárügyről. Bp. 1959, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ [ja]. 76 l.

A keszthelyi Helikon-könyvtár balatoni gyűjteménye. (Összeáll.: BERLÁSZ Jenő és VARGA Béláné.) Bp. 1959, Országos Széchényi Könyvtár. 49 l. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 43.)

KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Bp. 1959, Gondolat. 258 l., 13 t.

Könyvtári címléírás szabályok. Kidolg. a Magyar Szabványügyi Hivatal. [Bp.] 1960. 17 l. (MNOSZ. Kiegészítés tervezet. MSZ 3424—59.)

Külföldi tanulmányutak 1958. Szerk. GERŐ Gyula. Sajtó alá rend. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ [ja]. Bp. 1959. 198 l. (Könyvtárosok tapasztalateséréje 2.)

A magyar irodalom bibliográfiája 1955. Összeáll. Kozocsa Sándor. (A gyűjtésben közreműködött ifj. Kozocsa Sándor, Kozocsa István.) Bp. 1959, Gondolat. 333 l.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. [Szerk.] a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete. Bp. Kossuth Kiadó. 6. kdt. GÁBOR Sándorné — HAJDU Tibor — SZABÓ

- Gizella): A Magyar Tanácsköztársaság. Sajtó alá rend. MÁRTON Vera.) 1. t. 1919. március 21 — 1919. június 11. 1959. IX., 745 l. 2. r. 1919. június 11 — 1919. augusztus 1. (Függelék: MILEI György: Az OK(b)P Magyar Csoportja és a Magyar Internacionalisták tevékenysége Szovjet-Oroszországban 1919. március 21 — 1919. augusztus eleje.) A bibliográfiát összeáll.: PRÁGER Miklós. 1960. 786 l.
- A magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája 1848—1948.* Kiadja a M[agyar] Sz[ocialista] M[unkáspárt] K[özponti] B[izottsága] Párttörténeti Intézete. Bp. 4. pótkötet az 1—3. kötethez. Bp. 1959. Házi soksz. 169 l.
- A Magyar Tanácsköztársaság dokumentumai Szegeden.* Bibliográfia. (Összeáll. a Szegedi Egyetemi Könyvtár és a Szegedi Városi Somogyi Könyvtár munkaközössége: LISZTES Lászlóné, REGULI Ernőné stb.) Szeged 1959, Szegedi Egyetemi Könyvtár. 159 l.
- Magyar történeti bibliográfia 1825—1867.* 4. Nemmagyar népek (nemzetiségek). Szerk. KEMÉNY G. Gábor, KATUS László. Bp. 1959, Akad. Kiadó. 675 l.
- Példák könyve. 151.* Hasonmás és kritikai szövegkiadás. Jegyz. [ell., bev. és sajtó alá rend.] BOGNÁR András, LÉVÁRDY Ferenc. Bp. 1960, Akad. Kiadó. 305 l., 1 t. (Codices Hungarici 4.) A bp.-i Tudományegyetem Könyvtára Cod. Hung. 3. jelzésű kódexe.
- PETRÁK Katalin — MILEI György: *A Magyar Tanácsköztársaság szociálpolitikája.* Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek. Sajtó alá rend. [gyűjt. és bev.]. (A bibliográfiát összeáll. FORGÁCS Sándorné, B. JÁVORKA Éva.) Bp. 1959, Gondolat. XLV., 376 l., 10 t. (Nemzeti Könyvtár. Történelem.)
- SÁRKÖZI Zoltánné: *A „Magyar Közgazdasági Könyvtár és Archivum”.* (Adalék a Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikájához.) Bp. 1959, Akad. Kiadó. 361—367. l. (Klly. a Levéltári Közleményekből.)
- SZAKÁCS Sándor: *Az állami közművelődési könyvtárak tíz éve Komárom megyében.* 1949—1959. Tatabánya 1959, József Attila Megyei Könyvtár. 60 l. (Komárom megyei Könyvtári Híradó Módszertani Füzetei 5.)
- UHLMANN Aladár: *Könyvtartudomány és tudományelmélet.* Miskolc, 1960. Nehézipari Műszaki Egyet. soksz. 16 l. Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának Könyvtárosi Tanfolyama.)
- Útmutató a KISZ József Attila olvasószolgálatához.* [Kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár Módszertani Osztály[a]. Bp. 1959. 12 l. (Módszertani útmutató 33.)
- Útmutató a művelődési autók működéséhez.* [Kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár Módszertani Osztály[a]. Bp. 1959. 17 l. (Módszertani útmutató 34.)
- VEREDY Gyula: *A könyvtári osztályozás újabb kérdései tekintettel a tizedes rendszer fejlődésére.* Bp. 1959, Felsőokt. Jegyzet-ell. soksz. 60 l. (Az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványai 8.)
- Összeáll.: H. Izsó Livia

TARTALOM

<i>Kőhalmi Béla</i> : A Könyvtártudományi Bizottság hat éve.....	225
<i>Kovács Máté</i> : A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában (1. közlemény)	229
<i>Domanovszky Ákos</i> : A nemzetközi katalogizálási konferencia előmunkálataihoz — Bemerkungen zu den Vorbereitungen der Internationalen Katalogisierungs- konferenz	255
<i>Horváth Viktor—Wia Györgyné</i> : A tároló könyvtár elvi és gyakorlati kérdései a külföldi szakirodalomban és megvalósításának lehetőségei Magyarországon — The storage library: its theory and practice and some considerations for its realization in Hungary	267

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Mátrai László</i> : Jeszenszky János Sigonius-kiadásáról (RMK III. 878.).....	292
<i>Csapodi Csaba</i> : Naldus Naldius hitelességének kérdése.....	293
<i>Mónus Imre</i> : A győri nyomdászok könyvtárának története.....	303
<i>Tólas Géza</i> : Illegális magyar sajtó a francia ellenállási mozgalomban.....	313

FIGYELŐ

<i>Forgács Sándorné</i> : A Párttörténeti Intézet dokumentációs munkájáról	324
<i>Walleshhausen Gyula</i> : A mezőgazdasági könyvtárügy történetéhez.....	326
<i>Beck Oszkár—Gombocz István</i> : A nemzetközi kiadványcsere új hazai szabályozása	332
<i>Kecskeméti István</i> : A Zenei Könyvtárak Nemzetközi Egyesületének Cambridge-i kongresszusa	334
Hírek.....	336—342

SZEMLE

Lenin Műveinek Magyar Bibliográfiája (Ism. <i>Kenyeres Ágnes</i>)	343
Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye (Ism. <i>Kiss István</i>)	343
Zoltán József: Budapest munkásmozgalma 1919—1945. (Ism. <i>Kőhalmi Béla</i>)....	345
A Magyar Tanácsköztársaság Dokumentumai Szegeden (Ism. <i>Schneller Károly</i>)	347
Magyar sportbibliográfiai törekvések (<i>Kozocsa István</i>)	347
Kozocsa Sándor: A magyar irodalom bibliográfiája (Ism. <i>Szalatnai Rezső</i>).....	349
Péczely Piroska: A keszthelyi Festetics kastély és belső berendezése (Ism. <i>Lakatos Éva</i>)	350
Szovjet bibliográfiák a munkatermelékenység és az önköltség alakulásáról. (Ism. <i>Dobos Rózsa</i>).....	350
Pecsát' SzSzSzR za szorok let 1917—1957. (Ism. <i>Papp Sámuel</i>).....	351
Ruszszkaja periodiceszkaja pecsat' 1702—1894. (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	355
J. Vrchotka: Vznik bohemikálního programu Knihovny Národního Musea v Praze. (Ism. <i>Csapodi Csaba</i>).....	354
H. Uhlendahl: Vorgeschichte und erste Entwicklung der Deutschen Bücherei. (Ism. <i>L. Mesterházi-Nagy Márta</i>).....	355
Taschenbuch für Bibliothekare und Bibliothekshelfer in allgemeinbildenden Biblio- theken. (Ism. <i>D. B.</i>)	355
Gutenberg-Jahrbuch. (Ism. <i>J. Hajdu Helga</i>).....	356
Bildwörterbuch deutsch und ungarisch. (Ism. <i>Kiszely Olivér</i>)	357
Areset. (Ism. <i>Dán Róbert</i>)	358
Repertóriumok a nemzetközi szervezetekről. (<i>Rózsa György</i>).....	358
Hazai könyvtártudományi irodalom. (Összeáll. <i>H. Izsó Livia</i>).....	359

Ára: 20,— Ft

Előfizetés egy évre 60,— Ft

TABLE DES MATIÈRES

<i>B. Kőhalmi</i> : Les six années de la Commission Bibliothéconomique de l'Académie Hongroise des Sciences.....	225
<i>M. Kovács</i> : Le livre hongrois et les bibliothèques hongroises pendant la période initiale du socialisme 1945—1960. (Introduction. Les fondements et les contextes sociologiques. Le nouveau livre hongrois.).....	229
<i>A. Domanovszky</i> : Remarques sur la réunion préparatoire de la Conférence internationale sur le catalogage (Avec résumé en allemand)	255
<i>V. Horváth—Gy. Wix</i> : L'emmagasinage central (storage library) et les possibilités éventuelles de sa réalisation en Hongrie (Avec résumé en anglais)	267

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>L. Mátrai</i> : L'édition Sigonius (RMK III. 878) de J. Jeszenszky.....	292
<i>Cs. Csapodi</i> : La question de l'authenticité de Naldus Naldius	293
<i>I. Mónus</i> : L'histoire de la bibliothèque des imprimeurs à Győr.....	303
<i>G. Tólas</i> : La presse hongroise clandestine en France pendant la Résistance....	313

CHRONIQUE BIBLIOTHÉCONOMIQUE

<i>S. Forgács</i> : L'activité de documentation de l'Institut d'Histoire du Parti	324
<i>Gy. Walleshausen</i> : Contribution à l'histoire des bibliothèques agricoles.....	326
<i>O. Beck—I. Gombocz</i> : Un nouveau règlement hongrois de l'échange international des publications	332
<i>I. Kecskeméti</i> : Le congrès de Cambridge de l'Association Internationale des Bibliothèques Musicales	334
Nouvelles	336—342

COMPTE-RENDUS CRITIQUES

Lenin Műveinek Magyar Bibliográfiája (<i>A. Kenyeres</i>).....	343
<i>B. Kőhalmi</i> : A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye (<i>I. Kiss</i>)	343
<i>J. Zoltán</i> : Budapest munkásmozgalmá 1919—1945 (<i>B. Kőhalmi</i>)	345
Les documents de Szeged de la République des Conseils (<i>K. Schneller</i>)	347
La bibliographie hongroise des sports (<i>I. Kozocsa</i>)	347
<i>S. Kozocsa</i> : A magyar irodalom bibliográfiája (<i>R. Szalatnai</i>)	349
<i>P. Péczely</i> : A keszthelyi Festetics kastély és belső berendezése (<i>É. Lakatos</i>)..	350
Bibliographies soviétiques sur la productivité du travail et sur les frais de production (<i>R. Dobos</i>)	350
Pečat' SSSR za sorok let 1917—1957. (<i>S. Papp</i>)	351
Russkaja periodičeskaja pečat' 1702—1894. (<i>B. Dezsényi</i>)	353
<i>J. Vrchotka</i> : Vznik bohemikálního programu Knihovny Národního Musea v Praze (<i>Cs. Csapodi</i>)	354
<i>H. Uhlendahl</i> : Vorgeschichte und erste Entwicklung der Deutschen Bücherei (<i>M. Mesterházi—Nagy</i>)	355
Taschenbuch für Bibliothekare und Bibliothekshelfer in allgemeinbildenden Bibliotheken (<i>B. D.</i>)	355
Gutenberg-Jahrbuch (<i>H. J. Hajdu</i>)	356
Bildwörterbuch deutsch und ungarisch (<i>O. Kiszely</i>)	357
Areset (<i>R. Dán</i>)	358
Répertoires sur les organisations internationales (<i>Gy. Rózsa</i>)	358
Vient de paraître (<i>L. H. Izsó</i>)	359

20

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 76. ÉVF. 4. SZÁM 361—480. I. BUDAPEST, OKT.—DEC.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓÍRATA

Megjelenik negyedévenként

Felelős szerkesztő
KÓHALMI BÉLA

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, JÓBORÚ MAGDA,
KOVÁCS MÁTÉ, MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ, SZEKERES PÁL,
V. WALDAPFEL ESZTER

E szám munkatársai: KOVÁCS MÁTÉ, tanszékvezető egyetemi tanár, DOBOS PIROSKA, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa, KATSÁNYI SÁNDOR, a ceglédi járási könyvtár munkatársa, NAGY DEZSŐ a ceglédi Kossuth Múzeum igazgatója, CSAPODI CSABA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának osztályvezetője, HAJNAL GÁSPÁR, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, KENÉZ GYÓZÓ, az Országos Levéltár munkatársa, RÓZSA GYÖRGY, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeum munkatársa, HERPEI JÁNOS, ny. múzeumigazgató, VEREDY KATALIN, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, BÜKY BÉLA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, BESENYEI ANDORNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, STEFAN KOTARSKI a varsói Földrajzi Intézet Könyvtárának igazgatója, ERDŐDY FERENC, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, SASVÁRY DEZSŐ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, VEREDY GYULA, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, DEZSÉNYI BÉLA, az Országos Széchényi Könyvtár fősztályvezetője, NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, REGULI ERNŐ, a szegedi Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, TOMBOR TIBOR, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, GOMBOCZ ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, RÓZSA GYÖRGY, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója, KECSKEMÉTI ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, WALLESHAUSEN GYULA, az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának osztályvezetője, DÁNIEL GYÖRGY, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, J. HAJDÚ HELGA, az Országos Széchényi Könyvtár fősztályvezetője, VÉRTESY MIKLÓS, a budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, F. WENDELIN LIDIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, SIMON MÁRIA ANNA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, H. IZSÓ LIVIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.

Szerkesztőség: Budapest, VIII., Múzeum körút 14—16. Telefon: 134—400

Előfizetéseket az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztálya vesz fel
(Budapest, V., Alkotmány utca 21.)

KOVÁCS MÁTÉ

A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában

(Második közlemény)

6. Végső soron a *kiadványok* minőségében és mennyiségében, tehát tartalmában és tárgyi megjelenésében, számában, terjedelmében és példányszámában öltöttek testet azok a politikai és gazdasági, társadalmi és művelődési célkitűzések és erőfeszítések, amelyek hazánkban az új szocialista művelődést s benne a szocialista könyvkultúrát lépésről lépésre kialakították. E másfél évtized során megjelent *könyvek* és más önálló kiadványok számszerű adatai szembevetően tanúsítják, hogy itt valóban s egészében véve bátor és sikeres forradalmi előreugrás történt: a magyar könyvkultúra, amely a kapitalizmus idején hazai társadalmi viszonyainkhoz képest is, a fejlettebb külföldi országok könyvkultúrájához képest is egyaránt elmaradott volt, alig egy évtized alatt megújult világviszonylatban is jelentős előrehaladást tett.⁴¹ S ha mindezt ideig nem is küszöbölhette ki teljes egészében az évszázadokon át előállott lemaradásokat, valóban a legjobb úton van ahhoz, hogy országunk viszonylag rövid időn belül e téren is az emberi fejlődés élvonalába kerüljön. Erre a fejlődés egyre tervszerűbbé válása és egyre gyorsuló üteme a biztosíték.

A másfél évtized alatt elért fejlődés legfontosabb *mennyiségi* adatairól, főirányairól, üteméről s annak ingadozásairól a túloldali összefoglaló táblázat nyújt tájékoztatást:⁴²

⁴¹ BARKER, R. E.: *Le livre dans le monde*. Paris. 1957. Unesco. 24—25. 1. szerint Magyarországon 1953-ban 1 millió lakosra 341 könyvnek tekinthető kiadott mű jutott. Ennél kedvezőbb eredményt csak Hollandia (673), Svájc (649), Ausztria (558), Brazília (512), Svédország (469), Portugália (461), Csehszlovákia (455) és Anglia (375) ért el. Magyarország tehát e tekintetben a 9. helyen állott. Valamivel kedvezőtlenebb a helyzet a könyvek egy főre eső példányszámát illetően. Magyarországon a vizsgált időszakban a könyvnek tekinthető művek összes példányszámából egy-egy lakosra nem egészen 2 esett. A közölt adatok szerint ennél kedvezőbb eredményt ért el akkor 11 ország, éspedig: Anglia (5,7), Finnország (5), a Szovjetunió (3,5), Hollandia (3,1), Norvégia (3), Svédország (2,9), Belgium (2,9), Svájc (2,5), Bulgária (2,5), Franciaország (2,3), a Német Szövetségi Köztársaság (2,2). Az azóta eltelt évek során ez az arány főként a szocialista országok javára jelentékeny mértékben eltolódott.

⁴² Könyvkiadásunk statisztikai alapadatait a következő kiadványokból merítettük: *Az új magyar könyvkiadás tíz éve, 1945—1955*. (Összeáll.: BAK János.) Bp. 1956. SZABÓ Endre: *A könyvkiadás fejlődése*. Statiszt. Szle. 1959. 4. sz. 419—429. 1. *Statisztikai évkönyv. 1958*. Bp. 1960. 333—335. 1. PARAGH László: *Állami tankönyvkiadásunk tíz éve*. Pedagóg. Szle. 1959. 7—8. sz. 695—705. 1. PROPPER László: *A hazai szótárkiadás helyzete*. Magy. Tudomány. 1960. 2. sz. *Magyarország művelődési viszonyai, 1945—1958*. Bp. 1960. E közlésekben közreadott adatok egyes esetekben azonban eltérnek egymástól. A legújabb adatokat *A magyar könyvkiadás, 1945—1959*. (Összeáll.: BAK János) Bp. 1960. c. új kiadvány közli, amely e tanulmány nyomdai szedése közben jelent meg.

a) AZ ÖSSZES KIADVÁNYOK
száma, példányszáma, ívszáma, átlagos példányszáma és ívterjedelme
(az időszaki kiadványok kivételével):

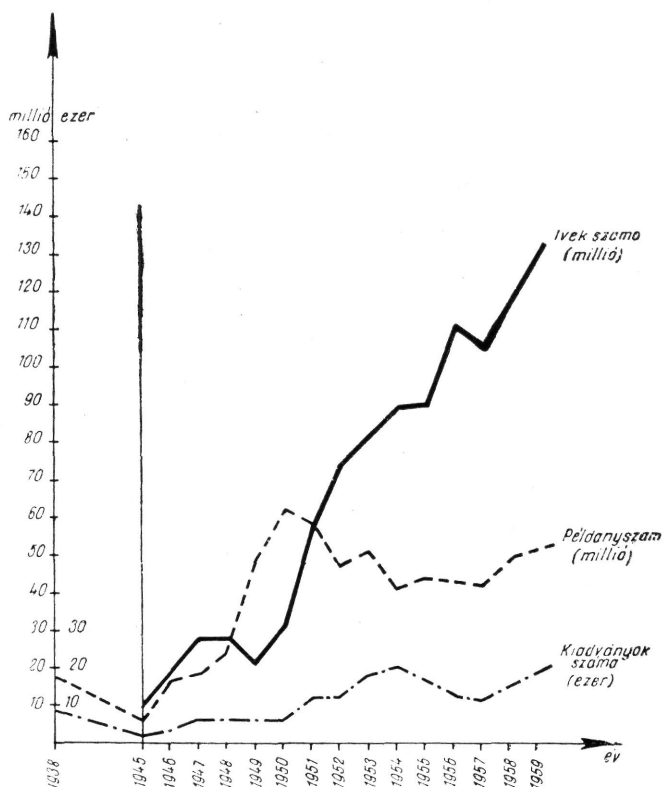
Év	Kiadványok			átlagos	
	száma	példányszáma	ívszáma	példány- száma	ív terjedelme
		ezer	ezer	ezer	
1938	8,156	17,272,0	—	2,1	—
1945	1,609	6,075,7	9,362,3	3,8	5,8
1946	3,602	16,063,1	18,279,2	4,5	5,1
1947	6,307	18,999,3	27,973,8	3,0	4,4
1948	6,674	23,761,8	28,209,2	3,6	4,2
1949	6,124	48,026,1	21,680,1	7,8	3,5
1950	6,441	62,323,4	31,207,5	9,7	4,8
1951	12,229	58,665,9	57,238,7	4,8	4,7
1952	15,040	48,172,4	75,354,3	3,2	5,0
1953	18,767	51,078,5	112,993,6	2,7	6,0
1954	20,693	41,361,2	131,730,8	2,0	6,4
1955	17,507	44,389,9	128,369,0	2,6	7,3
1956	13,961	43,361,2	111,655,4	3,1	8,0
1957	12,286	42,760,8	105,963,2	3,5	8,6
1958	15,030	47,478,7	115,682,4	3,2	7,7
1959	19,812	52,872,6	133,719,2	2,7	6,7
1945—59	176,082	605,840,6	1,109,418,7	3,4	6,3

A táblázat adatai számszerűen is képet adnak arról a rendkívüli fejlődésről, amit a magyar könyvkiadás az elmúlt másfél évtized során valóban elért. A második világháborút megelőző utolsó békés év adataihoz képest a kiadott művek száma több mint kétszeresére, az elkészült összes példányok száma pedig több mint háromszorosára emelkedett. A kiadványok évi összefoglaló adatai azonban azt is jelzik, hogy ez a fejlődés nem mindig volt egyenletes: a kiadványok számának, példányszámának és ívterjedelmének, valamint átlagos példányszámának és átlagos ívterjedelmének alakulása nem mindig haladt egymással párhuzamosan. Az eltérések egyfelől a kapitalista és a szocialista könyvkiadási politika alapvető különbségéből, közelebbről a kiadványfélések összetételének gyökeres megváltozásából adódnak. Másfelől a könyvkiadás forradalmi átalakulását kísérő egyes átmeneti túlzásokban, tervszerűtlen ingadozásokban lelik magyarázatukat.

A kiadott művek száma a második világháború befejezését közvetlenül követő két esztendőben még rendkívül alacsony volt. Ez is mutatja azt a pusztulást, amit a második világháború Magyarországon az élet minden területén okozott. Az ezt követő négy évben (1947—50) a művek száma 6,124—6,674 között mozgott. Tehát a kapitalizmus viszonyai között, sőt még az államosítás első két évében sem érte el a második világháború előtti utolsó béke év szintjét. Csak az állami könyvkiadás harmadik évében (1951), a nagyüzemi szocialista kiadói rendszer kialakítása után ugrott fel egyszerre a háború előttihez képest kétszeresére. A következő négy évben (1952—55) az emelkedés tovább tartott s általában megközelítette vagy meghaladta a második világháború előtti kiadványok számának kétszeresét, sőt egyes években a két és

félszeresét is. Az 1956-i zavarok a fejlődést 1956-ban és 1957-ben jelentős mértékben megakasztották, sőt visszavetették. Ezt követően viszont fokozatosan emelkedő irányzatot mutat a művek száma s azok példányszáma egyaránt.

A kiadványok együttes *példányszáma* gyorsabban s valamivel egyenletesebben fejlődött. Már az ujjaépítés második évében (1946) megközelítette, a harmadik évben (1947) pedig túl is haladta a két világháború közötti színvonalat. Az államosítást követő években (1949—53) az 1938. évinek háromszorosa körül (48—62 millió), az 1954—57. években pedig az 1938. évinek két és félszerese körül mozgott. A legutóbbi években újból erősen emelkedő irányzatot mutat.

1. ábra. A kiadványok számának, példányszámának és az ívek számának aránya

A kinyomott *összes ívek* száma s ennek megfelelően természetesen a kinyomott szövegek összterjedelme viszont átmeneti visszahajlásoktól eltekintve emelkedett. Ez az emelkedés sem volt ugyan mindig egyenletes. Pl. 1947-ben az ujjaépítés harmadik évében meghaladta az 50%-ot is. Az államosítás utáni első években pedig (1951—53) a növekedés ugrásszerűen 30—50% között váltakozott. Egészben véve azonban következetesen emelkedő jellegű volt. Ezt azért kell külön kiemelni, mert végeredményben a felhasznált papírmennyiség határozta meg a könyvkiadás összterjedelmét. A

művek számának és példányszámának kisebb vagy nagyobb ingadozása csak azt jelenti, hogy a hazai gyártásból és a behozatal útján rendelkezésre álló és évről évre jelentős mértékben növekedő papírmennyiséget a mindenkori könyvkiadási politika elgondolásainak megfelelően hogyan használták fel: több vagy kevesebb művet egyenként kisebb vagy nagyobb terjedelemben, művenként kisebb vagy nagyobb példányszámban jelentettek meg. Szóval a művek száma és példányszáma elosztás és beosztás következménye volt. A kiadványtermelés fokozatos növekedésének viszonylag legmegbízhatóbb mutatója a kinyomott ívek száma, feltéve természetesen, hogy időközben az ívek nagyságában és a kinyomott szövegek egy ívre eső átlagos terjedelmében számottevő változás nem következett be, vagyis a szövegszedés átlaga nem vált ritkábbá vagy sűrűbbé.

A kiadványok számának, a példányszámoknak és a kinyomott ívek számának egymáshoz viszonyított alakulását az 1. ábra szemlélteti.

b) A KIADVÁNYFAJTÁK
aránya a fejlődés egyes éveiben
(az időszak kiadványok nélkül)

A kiadvány jellege	Év	A kiadványok		Átlagos példányszáma (ezer)
		száma	példányszáma (ezer)	
Könyv	1946	1,128	6,792,8	6,0
	1950	1,880	20,148,5	10,7
	1955	2,748	22,855,0	8,3
	1959	2,818	31,254,0	11,1
Füzet	1946	1,741	6,886,6	4,0
	1950	2,339	40,465,1	17,3
	1955	2,459	9,622,5	3,9
	1959	3,434	8,514,8	2,5
Jegyzet	1946	57	28,9	0,5
	1950	1,130	315,1	0,3
	1955	6,713	1,780,6	0,3
	1959	7,458	2,748,7	0,4
Különlenyomat	1946	249	115,4	0,5
	1950	750	292,0	0,4
	1955	1,589	426,2	0,3
	1959	3,922	518,9	0,1
Zenemű	1946	246	162,1	0,7
	1950	336	889,5	2,6
	1955	425	760,3	1,8
	1959	529	1,409,5	2,7

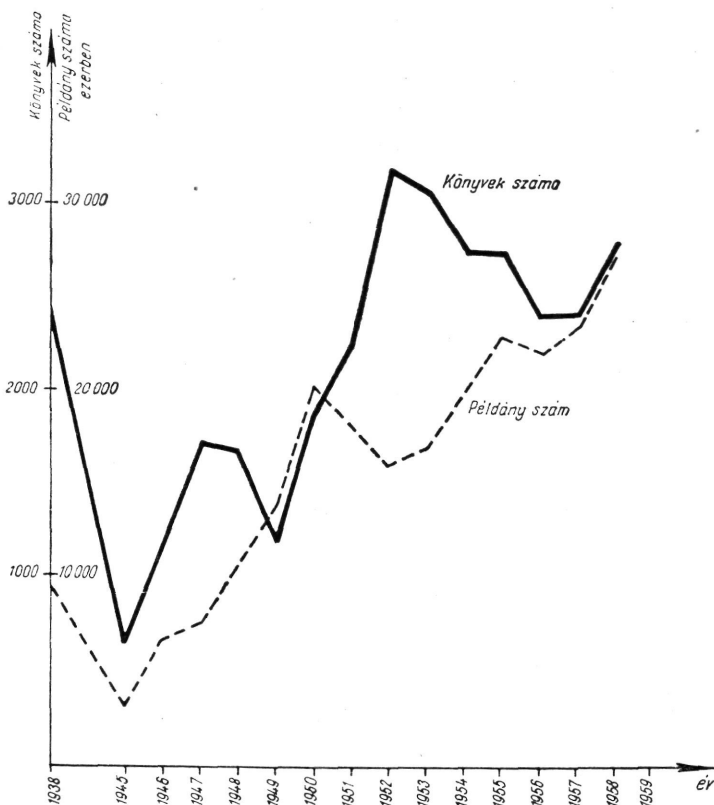
A kiadványoknak az egyes *kiadványfajták* szerint való megoszlása és a megoszlás egymáshoz viszonyított mozgása az összefoglaló mennyiségi adatokhoz hasonlóan jellemző fényt vet az új magyar könyvkultúra alakulására. A könyvek, füzetek (brosurák), jegyzetek, különlenyomatok és zeneművek arányának és az arányok változásának adatai hasznos támpontot adnak az alapvető kérdés: a művek tartalmi összetételének és változásainak megvilágításához is. Mivel a teljes adatsor közlése csak megnehezítené az áttekintést, azért ezúttal csak négy esztendő adatait emeljük ki. A fejlődés főirányait e négy év adatai is jól érzékeltetik. E négy év közül az első (1946) a háborús pusztulás mélypontja után az első teljes év, amely megközelítően a két világháború közötti kapitalista könyvkiadás megoszlási arányait jelzi. A második (1950) az állami könyvkiadás első teljes éve. A harmadik (1955) az 1956-os átmeneti válság előtti utolsó teljes év. A negyedik (1959) már a szocialista könyvkiadás kiegyensúlyozottabb arányait mutatja.⁴³

A táblázatból az első tekintetre is kitűnik, hogy a megkülönböztetett öt kiadványfajta a művek számának, példányszámának és ívszámának alakulását, valamint az átlagos példányszámot illetően jelentős eltéréseket mutat. A művek száma tekintetében a könyvek, füzetek és zeneművek fejlődése lényegében könyvtermelésünk egészének fejlődési arányait követi. A jegyzetek és különlenyomatok száma viszont az egészen belül fokozatosan erőteljesen emelkedett. A példányszámok tekintetében egyenletesen alakult a könyveké, a zeneműveké és a különlenyomatoké, kiugró a jegyzeteké, és nagyarányú átmeneti emelkedés után alacsonyabb szinten állandósult a füzeteké. Az átlagos példányszám átmeneti emelkedés után alacsonyabban, de a kezdeti állapothoz képest számottevően magasabb színvonalon állapotodott meg a könyvek, füzetek, zeneművek esetében, és némileg csökkent a jegyzetek és különlenyomatok csoportjában.

Természetesen a kiadványok mennyiségi adatainak nagyarányú és nem-egyszer következtelenné tűnő ingadozása lényegében és szükségképpen az alapvető *minőségi*, elsősorban *tartalmi változások* egyenes következménye: a másfél évtized alatt végbement forradalmi átalakulás alapvető követelményeinek és velejáróinak együttes jelentkezésében leli a magyarázatát. Mindekelőtt abban, hogy a polgári könyvkultúrából a szocialista könyvkultúrába való átmenet során tartalmánál, ill. rendeltetésénél fogva szükségtelemmé vált és több-kevesebb gyorsasággal megszűnt több, addig nagy számban és nagy tömegben megjelenő kiadványféleség. A ponyva kiadása pl. amiből 1938-ban még 415 kiadvány 4 830 000 példányban jelent meg, előbb fokozatosan megritkult, majd teljesen abbamaradt. Az államosítások előrehaladtával és az államigazgatás átszervezésével a különféle kapitalista vállalati, társulati és közigazgatási jelentések, jegyzőkönyvek és zárszámadások feleslegessé váltak, pedig ezekből 1938-ban még 783 kiadvány 462 000 példányban látott napvilágot. A különféle iskolák nyomtatott értesítőinek kiadása is elmaradt, holott ezek száma 1938-ban 647, példányszáma pedig 330 000-et tett ki. Másrészt a szocializmus felé haladó magyar társadalom újonnan jelentkező igényeinek kielégítésére, az új politikai, gazdasági és kulturális célkitűzések támogatására (technika, iparok, üzemgazdaság stb.) több területen

⁴³ A magyar könyvstatisztika a nyomtatott (nem sokszorosított) kiadványok közül a 64 oldal meghaladó terjedelműeket könyvnek, az azon aluliakat füzetnek tekinti. Jegyzetnek számít bármilyen sokszorosított oktatási segédeszköz s más sokszorosított kiadvány is, a terjedelemre való tekintet nélkül.

nagy számú és nagytömegű új kiadványfélések megjelentetésére volt szükség. Ez szükségképpen azt eredményezte, hogy egyes kiadványfélések száma a könyvkiadás átlagos fejlődési ütemét jóval meghaladta. Így a politikai és szakmai jellegű füzetek száma, még inkább példányszáma pl. 1950—54 között kiugró mértékben megnőtt. Az általános és középiskolai, valamint a felsőoktatási reform következtében a tankönyvek és jegyzetek száma jelentősen

2. ábra. A könyvek száma és példányszáma

emelkedett. A folyóiratok, évkönyvek számának növekedése és terjedelmének bővülése lehetővé tette és maga után vonta a különnyomatok számának gyors emelkedését is stb. Végül érezhetően befolyásolták a különféle kiadványfélések arányát a forradalmi átalakulás során egyes átmeneti sürgős szükségletek, valamint egyes következtelenségek és túlzások is, amiket csak az utóbbi évek kiegyensúlyozottabb fejlődése során lehetett helyesbíteni. Így pl. az 1949—1954. években indokolatlanul nagyszámú füzetek megjelentetéséhez vezetett az a kiadáspolitikai szemlélet, amely a régi mulasztások gyors pótlására sokféle, viszonylag kiterjedelmű művet nagy példányszámban s olcsón igyekezett széles körben hozzáférhetővé tenni. Vagy pl. az egymást követő oktatási reformok következményeként a tankönyvek is, a jegyzetek is

túlságosan gyakran változtak, így egyes években az adott papírmennyiségből aránytalanul sokat kellett az előállításukhoz felhasználni.

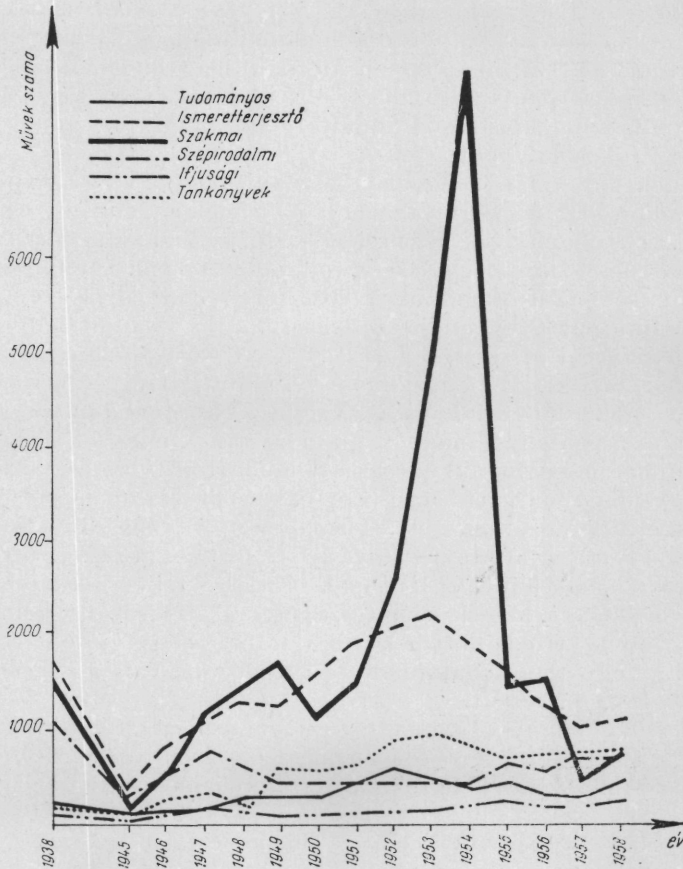
A kiadványok *tartalmát* illető fontosabb fejlődési mozzanatok és tendenciák számbavételekor azonban világosan ki kell emelni, hogy e vizsgálódás során csak megszorításokkal lehet szó a művek tartalmi elemzéséről és értékeléséről. A tartalomnak a természeti vagy a társadalmi valósághoz és az előzményekhez viszonyító vizsgálata, a mondanivaló és a megformálás értékelése szükségképpen az egyes tudományágak feladata. A kiadványok tartalom szerint való megoszlásának, a fontosabb csoportok egymáshoz viszonyított mozgásának alakulását azonban éppen itt, az új magyar könyvkultúra tanulmányozása során kell áttekinteni, mert csak így kaphatunk összefüggő képet az írásos-nyomtatásos közlés mód tudatformáló hatásáról, annak lehetőségeiről, főirányairól és súlypontjairól.

Mindenekelőtt azt kell figyelembe venni, hogy a kiadványok két nagy csoportja: a szépirodalom, vagyis az *ábrázoló* jellegű írásművek és az *ismeretközlő* írásművek (tudományos, ismeretterjesztő, szakmai művek, tankönyvek) aránya és belső megoszlása hogyan módosult. 1938-ban pl. a szépirodalmi kiadványok (1129 mű) és az ifjúsági művek (102 mű) csoportjában együtt 1231 mű összesen 6,8 millió példányban jelent meg, ami a kiadott könyvek és füzetek akkori évi együttes számából 21,9%-ot, az elért példányszámok között pedig 40,9%-ot tett ki. Ebben azonban — amint láttuk — benne volt 415 ponyvaregény 4,8 millió példánya is, vagyis a szépirodalomhoz számítható művek 30%-a és a példányszámok 70%-a ponyvának minősül, így a tulajdonképpeni szépirodalom körébe akkor csak 816 mű tartozott, ami együttesen mintegy 2 millió példányban jelent meg. Egy-egy szépirodalmi mű példányszáma tehát átlagosan 2500 körül mozgott. Húsz év múlva, 1959-ban a szépirodalmi művek száma 740-re, az ifjúsági kiadványoké pedig 226-ra, együttesen tehát — a ponyva és más selejtes kiadványok csaknem teljes kiküszöbölése után is — 836-ra emelkedett, s ezek példányszáma pedig 9,6, ill. 4,8 millióra vagyis együttesen a két évtized előttinek több mint hétszeresére: 14,4 millióra ugrott fel. Egy-egy szépirodalminak tekinthető mű átlagos példányszáma tehát meghaladja a 17 200-at.

Az *ismeretközlő* művek száma — az ismeretterjesztő művek számának kivételével — általában jelentősen emelkedett. 1959-ben pl. a tudományos művek száma több mint kétszerese, a szakmaiaké csaknem kétszerese, a tankönyveké pedig több mint háromszorosa az 1938. évinek. A tudományos művek és a tankönyvek jelentős emelkedését a tudományos kutatás fellendülése és az oktatás kiszélesedése, az iskolák és a tanulók számának gyors növekedése idézte elő. Az ismeretterjesztő művek arányszámát egyfelől az iskolai értesítők kiadásának elmaradása, másfelől pedig az ideológiai és természettudományos kiadványok számának erőteljes emelkedése alakította ki. A szakmai művek száma lassabban emelkedett, mert az e csoportba sorolt kiadványok jelentős részének (vállalati, társulati jelentések, jegyzőkönyvek, zárszámadások stb.) megjelentetése, ami korábban 52% körül mozgott, az államosítás végrehajtása után szükségtelenné vált.

Nem érdektelen az ismeretközlő kiadványok példányszámának alakulása sem. Tudományos kiadvány 1938-ban 231 mű 302 500 példányban, 1959-ben 530 mű 1,344,000 példányban jelent meg. Ez az évi összes példányszámnak 1938-ban 1,8%-át, 1959-ben 2,5%-át tette ki. Ismeretterjesztő kiadvány 1938-ban 1746 mű 2 522 000 példányban, 1959-ben pedig 934 mű

8,371,000 példányban látott napvilágot. Ez az összes példányszámnak 1938-ban 15%-a, 1959-ben pedig 15,8%-a volt. Szakmai kiadvány 1938-ban 1575 mű 2 262 500 példányban, 1959-ben viszont 3,074 mű 4,305,466 példányban készült. Aránya az összes példányszámhoz 13,5%-ról 15,5%-ra emelkedett. Végül a tankönyveknek nemcsak a száma, hanem a példányszáma is szembe-
tűnően növekedett. Míg 1938-ban csupán 221 tankönyv 1 793 000 példányban,

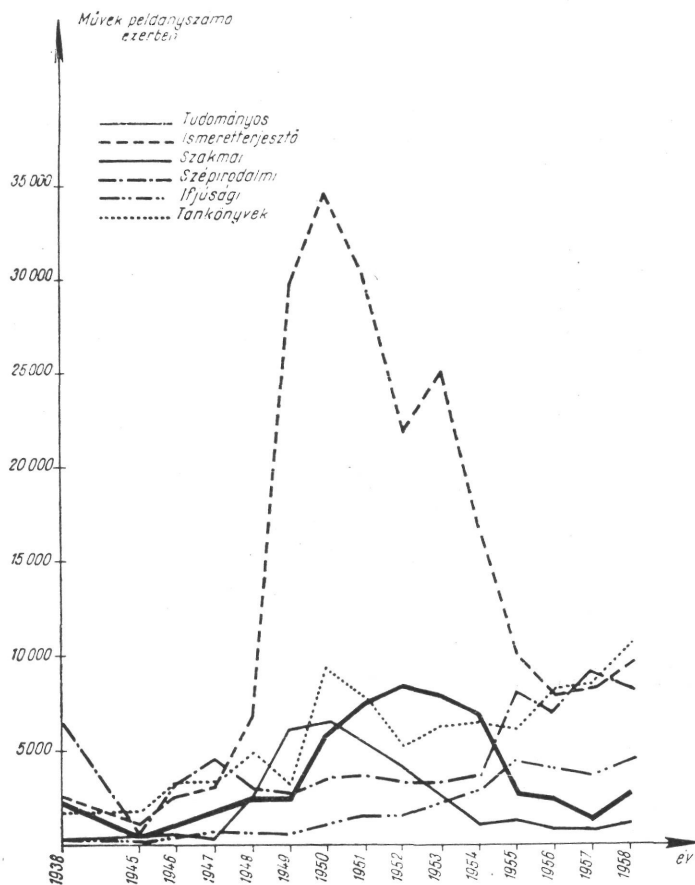

3. ábra. A kiadványok megoszlása tartalom szerint: a művek számának alakulása

addig 1959-ben már több mint háromszor annyi, 735 tankönyv, hatszor annyi, összesen 10,9 millió példányban került kiadásra. A tankönyvek példányszámának aránya tehát 18,1%-ról 20,7%-ra emelkedett.

Természetesen e másfél évtized során az egyes kiadványcsoportok fejlődésének alakulása a kezdeti és az utóbbi évek között nem volt s nem is lehetett következetes és egyenletes. A szocializmusba való forradalmi átmenet egyes szakaszainak jellegzetes törekvései szükségképpen nyomot hagytak az egyes kiadványcsoportok összetételében, a kiadott művek számának és példányszámának alakulásában is. A helyes arány és egyensúly csak foko-

zatosan, több-kevesebb útkeresés és ingadozás után alakult ki és szilárdult meg.

4. ábra. A kiadványok megoszlása tartalom szerint: a példányszámok alakulása

A szépirodalmi kiadványok száma, különösen pedig a példányszáma hosszú ideig, egészen 1954 végéig viszonylag alacsony volt. Az évenként kiadott szépirodalmi művek száma általában — egy év, 1947 kivételével — 4—500 körül, példányszáma pedig 3—3,6 millió között mozgott. A művek száma tehát a legutóbbi évek átlagának csupán kétharmadát, példányszámuk pedig annak felét sem érte el. Ráadásul ezekben az években a kiadott művek sem mindenben feleltek meg az olvasók igényeinek: viszonylag kevés volt közöttük a magyar és külföldi szépirodalom klasszikus alkotása (14—36%), és aránylag nagy számmal szerepelt az újabb hazai és külföldi szépirodalom (70—80%). 1955-től kezdődően évről évre fokozatosan javult a helyzet: mintegy egyharmaddal emelkedett a kiadott szépirodalmi művek száma (évenként 600—700), és megközelítően két és félszeresére ugrott fel ezek példányszáma. Kiegyensúlyozottabbá vált a régi és újabb irodalmi művek aránya is (kb. 45,

ill. 55%). Úgyhogy, ha nem is szűnt meg teljesen, de 1955—1959 között már jelentősen csökkent a szépirodalmi kiadványok hiánya s azok összetétele is jobban megfelelt az olvasók érdeklődésének.

Még közvetlenebb képet nyerhetünk azonban a kiadványok szépirodalmi csoportjának összetételéről és értékéről, ha legalább egy pillantást vetünk az irodalmi *műfajok* szerinti megoszlására és a legtöbbször kiadott és leggyakrabban olvasott *írók* névsorára is. 1945—1959 között 8,095 szépirodalmi mű jelent meg összesen 72,432 800 példányban. Ebből verseket 1250 műben, csaknem 5,6 millió példányban, regényt és elbeszélést 4524 műben több mint 53 millió példányban, színművet 865 műben 3,2 millió példányban adtak ki. Ezen kívül elkészült még 574 műsorfüzet 3,4 millió példányban és 882 egyéb szépprózai mű (riport, regényes életrajz, forgatókönyv stb.) 7 millió példányban. A művek és példányszámok aránya megközelítően jelzik azt a szerepet, amit a szépirodalom egyes kiadványcsoportjai a szocialista tudat formálásában közvetlenül betölthetnek. Közvetlen hatásuk természetesen a regényeknek és az elbeszéléseknek a legnagyobb, annál is inkább, mert a szépirodalmi művek több mint fele (56%), a példányszámoknak pedig csaknem háromnegyed része (73%-a) regény vagy elbeszélés. E csoportot erősítik még az egyéb szépprózai kiadványok közül a regényes életrajzok, riportok, utirajzok stb. is. A verses művek, színművek, műsorfüzetek mint olvasmányok közvetlen hatása a szépprózáénál természetesen jóval szűkebbkörű, ez a kiadványok és példányszámok arányából is következik. Társadalmi kisugárzásukat azonban rendkívüli mértékben kiszélesíthetik és felerősíthetik a színházak és műkedvelő csoportok, irodalmi színpadok és műsoros estek stb. Hatásuk így közvetve a számarányuknál szélesebb körű és mélyebbé is válhat.

Az egyes műfajok adatainál még jobban rávilágít szocialista könyv kultúránk s benne a szépirodalmi kiadványok alapvető minőségi átalakulására azoknak az íróknak a névsora, akiknek a művei a leggyakrabban s a legnagyobb példányszámban kerültek kiadásra, akiket a kiszélesült új olvasótábor leginkább keresett és olvasott. E névsor és a művek viszonylag magas példányszáma első tekintetre is szembetűnően igazolja, hogy szocialista művelődéspolitikánk, s ezen belül új könyv- és könyvtárkultúránk valóban a hazai és külföldi, a régi és új irodalom színe-javát igyekszik a dolgozók legszélesebb tömegeihez eljuttatni, csakugyan arra törekszik, hogy mindaz az érték, ami a hazai és külföldi szépirodalomban az idők folyamán felhalmozódott, vagy most kifermálódik és a szocialista ember és társadalom fejlődését elősegítheti, mindenki számára könnyen és gyorsan hozzáférhetővé s ezzel eleven erővé váljék.

A *régebbi magyar* írók közül az 1945—1959. években százezernél nagyobb példányszámot értek el a következők:

MÓRICZ Zsigmond (2 604 000)
 JÓKAI Mór (2 062 900)
 MIKSZÁTH Kálmán (2 017 700)
 MÓRA Ferenc (1,094 400)
 PETŐFI Sándor (850 800)
 ARANY János (837 500)
 GÁRDONYI Géza (742 000)
 KARINTHY Frigyes (592 000)
 BENEDEK Elek (490 700)
 JÓZSEF Attila (287 500)

ADY Endre (286 100)
 KRÚDY Gyula (275 300)
 KOSZTOLÁNYI Dezső (263 300)
 NAGY Lajos (249 000)
 VÖRÖSMARTY Mihály (198 000),
 HELTAI Jenő (161 900)
 TÖMÖRKÉNY István (151 500)
 CSOKONAI VITÉZ Mihály (122,900)
 KAFFKA Margit (115 100)
 GÁBOR Andor (102 100)

vagyis 19. és 20. századi irodalmunk legkiválóbb költői és szépprózáirói. Azok, akik koruk haladó törekvéseiben az élen jártak, akik egyben a művészi megformálás mestereinek is bizonyultak, s akiket most a százezres, sőt milliós példányokon keresztül végre megismerhetett és szívébe fogadhatott a dolgozó magyar nép.

Az újabb magyar írók közül már 1945—1957 között túlhaladta a száz-ezer példányt:

ILLÉS Béla (1 278 200)	HEGEDŰS Géza (193 200)
URBÁN Ernő (359 200)	KARINTHY Ferenc (176 200)
VERES Péter (337 700)	DARVAS József (157 600)
ILLYÉS Gyula (334 200)	SZÁNTÓ György (149 300)
SZABÓ Pál (327 700)	BARABÁS Tibor (141 900)
TERSÁNSZKY J. Jenő (303 600)	THURY Zsuzsa (139 400)
TAMÁSI Áron (229 900)	GERGELY Sándor (132 400)
FEHÉR Klára (207 500)	SÁNDOR Kálmán (119 200)
RIDEG Sándor (204 800)	SÁSDI Sándor (112 800)

Tehát azok, akik legjava műveikben a szocializmus előzményeinek feltárására, s a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet jellegzetes mozzanatainak, ill. folyamatainak megragadására és művészi ábrázolására törek-szenek, s akiknek a művei a szocialista tudat kialakításában jelentős szerepet töltenek be.

A kiemelkedő külföldi írók közül 1945—1959 között 200 000-nál mag-sabb példányszámot ért el:

GORKIJ (958,700)	FRANCE (328 700)
MARK TWAIN (734 300)	CSEHOV (301 100)
LONDON (661 700)	SHAKESPEARE (268 300)
BALZAC (570 700)	MAUPASSANT (258 600)
TOLSZTOJ, A. (502 400)	MANN, Th. (257 400)
TOLSZTOJ, L. (498 200)	GAJDAR (250 500)
ANDERSEN, H. CH. (396 600)	HUGO (243 400)
DICKENS (393 100)	GOGOL (219 100)
PUSKIN (376 900)	KATAJEV (218 800)
SOLOHOV (365 700)	WELLS (214 200)
BOCCACCIO (362 000)	ERENBURG (211,100)
STENDHAL (359 900)	STEINBECK (209 000)
GRIMM testvérek (357 700)	MAKARENKO (203 800)
KIPLING (341 100)	FAGYEJEV (203 300)

A világirodalom régibb és újabb mesterei egyformán százezres példány-számban jutottak el népünk legszelesebb tömegeihez és legjobb műveik népünk kedvelt olvasmányaivá lettek.

A legjobb írók és a legkiválóbb szépirodalmi művek széleskörű elterjedé-sét több jól sikerült sorozat, ill. gyűjtemény is elősegítette. Az *Olcso Könyvtár*, a *Magyar Klasszikusok*, a *Világirodalom Klasszikusai*, az *Orosz Remekírók*, a *Kincses Könyvtár*, a *Vidám Könyvek*, az *Aranykönyvtár*, a *Magyar Költészet Gyögysemei*, a *Világirodalom Gyöngyszemei*, a *Világirodalmi Kiskönyvtár*, az *Iskolai Könyvtár*, a *Diák-Könyvtár*, a *Táncsics Könyvtár*, a *Világkönyvtár*, a *Modern Könyvtár*, a *Milliók Könyve*, az *Új Elzevir Könyvtár*, a *Helikon Klasz-szikusok*, a *Magyar Könyvtár*, a *Fiatal Írók*, a *Színjátsszók Könyvtára*, a *Játék-szín* stb., továbbá JÓKAI, MIKSZÁTH, MÓRICZ, NAGY Lajos, ADY, ARANY, PETŐFI, JÓZSEF Attila, VÖRÖSMARTY, ill. BALZAC, CSEHOV, DICKENS, FRANCE, GORKIJ, HUGO, Th. MANN, SHAKESPEARE, A. TOLSZTOJ, ZOLA műveinek gyűj-

teményes kiadása az olvasók legkülönbözőbb rétegei számára tette rendszeresen hozzáférhetővé és mindennapi olvasmánnyá a magyar és világirodalom időt álló remekeit vagy napjaink új mondanivalóját újszerűen kifejező alkotásait.

Az irodalmi kiadványok körén belül rendkívül erős ütemben fejlődött az *ifjúsági irodalom*. Az 1938-as színvonalhoz viszonyítva a kiadott ifjúsági művek száma 1959-ig több mint kétszeresére, példányszámuk pedig több mint tizennégyszeresére szökött fel. Fejlődési üteme tehát a szépirodalmi kiadványok fejlődési átlagának mintegy háromszorosa. A kulturális igények gyors növekedését mi sem mutatja jobban, mint az, hogy az 1938. évi 341 000 ifjúsági könyvpéldánnyal szemben 1959-ben 4,8 millió példány készült és fogyott el. Tehát az utóbbi években az irodalmi jellegű kiadványokból minden harmadik ifjúsági könyv, de még ez sem elegendő. A legjobb ifjúsági művekből gyakorlatilag még mindig nincs annyi, amennyire a gyorsan növő igények kielégítésére szükség lenne, pedig 1945—1959 között BENEDEK Elek munkái 490 700, 1945—1958 között pedig MOLNÁR Ferenc: *A Pál-utcai fiúk* 140 000, GÁRDONYI Géza: *Egri csillagok* 110 000, MÓRICZ Zsigmond: *Légy jó mindhalálig* 97 000, TAMÁSI Áron: *Hazai tükör* 85 000 vagy BEECHER—STOWE: *Tamás bátya kunyhója* 70 000 példányban jelent meg.

Az ifjúsági művek iránti igények rohamos növekedése, a könyvkiadás minden más ágát jóval túlszárnyaló fejlődése talán minden másnál jobban érzékelteti szocialista könyvkultúránk fejlődési irányát és ütemét, alapvető tényezőit és további lehetőségeit. Az ifjúsági kiadványok iránti könyvéhség azért olyan erős, csaknem kielégíthetetlen, mert a gyermekek és az ifjúság minél korszerűbb és minél teljesebb ellátottságának biztosításában egymást erősíti minden tényező: a szülők javuló anyagi helyzete és fokozódó gondoskodása, az ifjúság műveltségi színvonalának emelkedése és mentesülése a korukhoz nem illő fárasztó elfoglaltságoktól. A fiataloknak több lehetőségük van a több ösztönzést kapnak a sokoldalú és mélyebb művelődésre (iskolázás, művelődési otthonok, könyvtárak, sajtó, rádió, televízió, filmek, színházak stb.) és több erőt és időt fordíthatanak rá. A szülők és a társadalom sokkal jobban gondoskodnak róluk és jóval többet törődnek velük, mint korábban bármikor. Mindennek pedig szükségszerű együttes következménye: az igények általános és gyors növekedése — egyebek között a több, jobb és szebb könyvre is.

A kiadványok másik nagy csoportjának az *ismeretközlő* kiadványoknak a fejlődése lényegében másképpen, több tekintetben éppen ellenkezően alakult, mint az irodalmi kiadványoké. A tudományos, ismeretterjesztő, szakmai kiadványok és tankönyvek száma, még inkább pedig példányszáma gyorsabban emelkedett, mint az irodalmi kiadványoké. A kiadványok száma már az államosítás idején, a példányok száma már korábban is megközelítette vagy meg is haladta a két világháború előtti átlagos színvonalat. Az államosítás után — az akkori kiadási politikának megfelelően, amely a szépirodalmi művekkel szemben az ismeretközlő kiadványokat tartotta fontosabbaknak — mind a négy csoportban erőteljes emelkedés következett be. S ha nem is teljesen egy időben, de néhány éven belül (1950—1954) mind a négy csoport, legalább is számszerűen tetőpontra jutott. A megjelent tudományos művek száma 1952-ben (579), példányszáma pedig 1952-ben (6,4 millió) volt a legmagasabb. Az ismeretterjesztő kiadványok száma 1953-ban (2216), példányszáma 1950-ben (34,3 millió), a szakmai munkák száma 1954-ben (7805), példányszáma 1952-ben (8,3 millió), végül a tankönyvek száma 1953-ban

(1939), példányszáma pedig a jelzett éveken belül 1950-ben (9,2 millió) emelkedett a legmagasabbra. Ezután minden csoportban a művek száma is, a példányok száma is kisebb nagyobb-mértékben csökkent. 1957-ig a kiadott szakmai művek száma csaknem 95%-kal, az ismeretterjesztő kiadványoké mintegy 54%-kal, a tudományos műveké 50%-kal, a tankönyveké pedig mintegy 18%-kal esett vissza. A tankönyvek kivételével általában a példányszámok is mind a három másik csoportban jelentős mértékben, mintegy 70—90%-kal hanyatlának. 1958-tól kezdődően a gazdasági és politikai nehézségek rendeződése nyomán és társadalmunk valóságos igényeinek megfelelően mind a művek számában, mind azok példányszámában újból számottevő emelkedés mutatkozik. Ez azonban arányaiban már jóval megalapozottabb és kiegyensúlyozottabb, mint az első fellendülés korszakában volt.

Ha már most évenként szembe állítjuk a művek számát és az elkészült példányok adatait, nyomban kitűnik, hogy ezek emelkedése vagy csökkenése nem haladt egymással párhuzamosan. A példányszámok általában jóval korábban, már az államosítás első évében gyorsan emelkedni kezdtek és többnyire 1950—52-ben elérték eddigi legmagasabb csúcsukat. A kiadott művek száma viszont csak két-három évvel később, 1952—1954-ben emelkedett a legmagasabbra. Az időbeli különbségnek nyilvánvalóan az az oka, hogy a könyvkiadás államosítása után, az első években elsősorban csak a megjelenés alatt álló s a szocializmus építése szempontjából hasznosnak ítélt művek példányszámának emelésére volt meg a lehetőség. A művek számának emelése, a szocialista társadalom követelményeinek megfelelő új írásművek előkészítése: megírása vagy fordítása több időt igényelt, így a művek száma szükségképpen csak 1—2 év elteltével növekedhetett számottevő mértékben.

Ezeken túlmenően azonban közelebbről csak a kiadványok *tárgykörök* szerinti megoszlása világíthatja meg annak a mélyreható tudatformáló hatásnak az irányát, terjedelmét és minőségét, amit az ismeretközlő írásművek tartalmuknál fogva társadalmunk szocialista tudatának erősítésében, általános műveltségi színvonalának emelésében és a társadalmilag fontos munkák: a termelés, kutatás, oktatás, nevelés stb. támogatásában kifejthetnek.

Mindent egybevéve, az ismeretközlő kiadványok tárgykör szerinti megoszlása a fejlődés első évtizedében nem alkalmazkodott a tárgykörök társadalmi fontosságához. Különösen a politikai jellegű kiadványok, főként brosurák túlságosan nagy száma, valamint egyes szaktudományok, főként a természettudományi és műszaki kiadványok, valamint a történeti, művészeti, irodalomtudományi stb. kiadványok viszonylag alacsony aránya nem felelt meg társadalmunk tényleges igényeinek. Az egyikből több, a többiből — akár csak a szépirodalmi és ifjúsági kiadványokból — kevesebb készült a szükségesnél. 1955-től kezdődően azonban, különösen pedig 1958—1959-ben — az egyes tárgykörök kiadványainak aránya kiegyensúlyozottabbá vált. Jelentős mértékben csökkent a politikai kiadványok, főként a közvetlen agitációs célokat szolgáló brosurák száma és példányszáma. Számottevően emelkedett egyes fontos szaktudományok kiadványainak száma és példányszáma, főként tudományos színvonalú szakkönyveké és tudományos segédkönyveké: szótáraké, lexikonoké, bibliográfiáké, továbbá a különféle szöveggyűjteményeké és forráskiadásoké. Az utóbbi évek kiadványainak tárgyköri megoszlása és jelentős színvonal emelkedése máris jó alapot ad arra, hogy ismeretközlő

kiadványaink a társadalmunk politikai, gazdasági és kulturális életében rájuk váró feladatokat a korábbinál jóval hatékonyabban láthassák el.

Az ismeretközlő kiadványok fő csoportjaiban a kiadott művek száma és példányszáma 1945—1959 között a következőképpen oszlott meg:⁴⁴

c) A KIADVÁNYOK TÁRGYKÖRI MEGOSZLÁSA

Tárgykör	Művek száma	Példányszám (ezer)
1. Filozófiai kiadványok		
A marxizmus-leninizmus klasszikusai	223	5,441,6
Filozófia általában	352	3,216,3
2. Társadalomtudományi kiadványok		
Politika	9,056	135,146,1
Politikai gazdaságtan, közgazdaságtan	2,755	26,176,9
Jog, közigazgatás	1,561	7,664,6
Nevelésügy	2,188	9,160,2
Kereskedelem és közlekedés	2,121	8,518,7
Üzemgazdaságtan	16,963	15,812,3
Földrajz (néprajzzal együtt)	580	3,398,9
Történettudomány	917	3,519,2
Nyelvészet, szótárak	521	3,215,9
Irodalomtudomány	613	2,197,0
Művészetek (kották nélkül)	1,848	7,288,2
Könyvtárügy, bibliográfia	730	2,304,2
Sport	1,094	5,445,2
3. Természettudományi és műszaki kiadványok		
Természettudomány	1,921	10,070,6
Orvostudomány, egészségügy	1,664	9,618,2
Mezőgazdaság	3,239	33,420,2
Műszaki kiadványok	7,432	15,513,6
4. Tankönyvek, jegyzetek		
Tankönyvek	8,688	95,317,4
Jegyzetek	45,110	10,799,1
5. Általános művek	240	5,116,7
Együtt:	109,816	418,361,1

Végül legalább futó pillantást kell vetnünk könyvkiadásunk egészére még egy keresztmetszetben: az *eredeti magyar* művek és a *fordítások* aránya, és a *fordítások* eredet szerinti megoszlása tekintetében is. Számszerűen ugyan a kiadványok legnagyobb része, több mint 90%-a magyar eredetű írásművet tartalmaz s a fordított művek száma valamivel kevesebb, mint 10%. Ez a rész azonban túlnyomó többségében igen értékes írásművekből áll: többnyire a világirodalom, továbbá a gyermek- és ifjúsági irodalom színe-java, valamint a legkülönbélebb nyelveken és tárgykörökben elkészült, többségükben jelentős értékű ismeretközlő műveket ültetik át bennük magyarra, nem egyszer magas művészi színvonalon, ill. gondos szakmai elmélyülésre valló fordításban. Népünk széles tömegei e fordítások révén jutnak közvetlen kapcsolatba az emberiség kiemelkedő nagy szellemeivel: régebbi vagy újabb gondolkodóival,

⁴⁴ *A magyar könyvkiadás. 1945—1959.* 129. és 159. l.

költőivel, íróival és más művészeivel, tudósaival, felfedezőivel, politikusaival, közgazdászaival, nevelőivel, gyógyítóival stb. Ezeket keresztül ismerik meg az irodalom, a tudomány és a technika írásba foglalt nagy alkotásait, az emberiség roppant erőfeszítéseit és eredményeit a természettel folytatott küzdelmében, a társadalmi rend jobbátételéért, a több és különb emberség kibontakozásáért. A fordítások nagy segítséget nyújtanak ahhoz, hogy a magyar dolgozók egyre intenzívebben bekapcsolódjanak az emberiség fejlődésének egyetemes áramába, annak is az új, szocialista társadalmi rendért küzdő élvonalába és egyre jobban táguló világhorizontból szemléljék és értékeljék hazánk és népünk helyzetét, multját, jelenét és jövőjét, eddigi eredményeit és további feladatait. Fokozottan így van ez a könyvkiadás államosítása óta, amióta a fordításra kerülő művek kiválasztása nem üzleti érdek alapján, hanem többségében az írásművek értéke szerint történik.

Fordításban 1945—1959 között 13,440 külföldi eredetű mű jelent meg. Ezek a következőképpen oszlottak meg:

Ország	Fordítások	
	száma	példányszáma (ezer)
1. Szocialista országokból származó művek:		
Szovjetunió	7,603	48,870,8
Népi demokratikus országok (NDK nélkül)	695	4,344,3
2. Többés országokból származó művek:		
Németország (NDK-val)	1,052	7,325,4
Franciaország	789	7,873,8
Anglia	622	6,422,7
Amerikai Egyesült Államok	475	4,537,4
Olaszország	325	1,554,9
Egyéb	1,879	12,355,1
Együtt:	13,440	93,284,4

Vagyis a fordításban kiadott művek csaknem kétharmad része a szocialista országokból, valamivel több mint egyharmad része pedig a többi országból származott. Ez az elhatárolás azonban csak hozzávetőlegesen ad képet a fordított művek évenkénti eredet szerinti megoszlásáról és világnézeti hovatartozásáról. Az eredet szerinti megoszlásról azért, mert az a fejlődés egyes szakaszaiban igen változó volt. Eleinte a fordított művek túlnyomó többsége a szocialista országokból, főként a Szovjetunióból származott. Később, főként az utolsó években az arány kiegyensúlyozódott: a fordítások csaknem fele a szocialista országokból és valamivel több mint fele a többi országból származik. A világnézeti csoportosításnál pedig figyelembe kell venni, hogy a mű eredeti nyelve egymagában még nem tájékoztat pontosan a mű világszemléletéről. A németből fordított kiadványok jelentős része pl. a Német Demokratikus Köztársaságból származik, tehát részben szocialista szellemű. Vagy pl. az angolból, franciából, spanyolból, olaszból, dánból, törökből stb. fordított művek számottevő része is haladó szellemben, gyakran szocialista szemlélettel készült. Végül, mert a szocialista országokból származó művek egy része sem szocialista szemléletű munka, hanem korábbi haladó szellemű, klasszikus alkotás. Mindazonáltal e fenntartások ellenére sem látszik

feleslegesnek, ha a fordítások egyes fő csoportjainak alakulását legalább főbb mozzanataiban szemügyre vesszük.

Az *oroszból* és a Szovjetunió népeinek nyelvéből fordított művek száma és példányszáma különösen 1950—1953-ban viszonylag magasra emelkedett, később fokozatosan az utóbbi években állandósult színvonal felé közeledett. 1950-ben pl. 874, 1951-ben 1075, 1952-ben 1674, 1953-ban 927, 1954-ben 500, 1955-ben 504, 1956-ben 336, 1957-ben 182, 1958-ban pedig 229 volt. A fordítások számának kezdeti gyors emelkedését egyrészt a korábbi, két világháború közötti csaknem teljes elzártság mielőbbi felszámolására való törekvés indokolta. De szerepe volt ebben egyrészt az akkori kiadói politika bizonyos túlzásainak, amely nem egyszer gyorsan készült, gyenge színvonalú fordításban jelentette meg azokat. Az utóbbi két évben a kiegyensúlyozódás itt is bekövetkezett: ma már az orosz és szovjet művek legjava többségében jó fordításban lát napvilágot és nyújt hathatós támogatást szocialista társadalmi rendünk kitormálódásához.

A *népi demokratikus* országokból származó művek fordítása és kiadása az első években lassan indult. Később, a könyvkiadás államosítása után megerősödött. Eleinte, 1950—1956 között évenként 107—148 között mozgott, de 1957-ben már 154-re, 1958-ban pedig 185-re emelkedett. Az 1959. éviéekkel s az NDK-val együtt ezernél több népi demokratikus kiadvány jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy egyrészt legközelebbi szomszédaink irodalmát, művészetét és tudományos eredményeit hitelesen megismerjük: így fokozatosan helyre álljanak azok a kapcsolatok, amelyek a mai európai népi demokráciák népeit évszázadokon át szoros közösségbe forrasztották, s ami csak a kapitalizmus idején lazult meg. Másrészt az ázsiai népi demokratikus országok legjelentősebb régebbi és újabb alkotásainak fordítása nagy segítséget nyújt ahhoz, hogy népünk látóköre Európán messze túlra is kiterjedjen, a mienktől erősen eltérő s most gyökeres átalakulásban levő társadalmakat és kultúrákat is megismerhessünk.

A *többi országból* származó, ill. a más nyelvekből fordított kiadványok száma és azok példányszáma kisebb ingadozásokkal ugyan, de nagyjában és egészében fokozatosan emelkedett. Az államosítást követően pl. az angol, francia, német és egyéb élő nyelvekből készült fordítások száma 1950-ben 237, 1955-ben 330, 1958-ban pedig már 478. Az elkészült példányok száma pedig 1950-ben 154 000, 1955-ben 208 000, 1958-ban pedig már 363 000 volt. A görögből, latinból és héberből fordított művek száma évenként általában 10 és 20 között mozog. Az utóbbi években szocialista könyvkiadásunk tervszerűen törekszik arra, hogy a világ népeinek minden olyan klasszikus alkotását, újabb szépirodalmi vagy ismeretközlő kiadványát minél jobb fordításban hozzáférhetővé tegye, ami szocialista társadalmunk politikai, gazdasági és kulturális fejlődése szempontjából időszerűnek és közérdekűnek tekinthető. Ez magyarázza, hogy ma már nemcsak a vezető nyugati világnyelvekből: angolból, franciából és németből, hanem a kevésbé elterjedt európai, sőt ázsiai és afrikai nyelvekből is szép számmal készülnek fordítások. Ezzel népünk látóköre ebben az irányban is egyre inkább kibővül: egyetemesebbé válik.

7. Hiányos lenne azonban ez a kép, az új magyar könyvkultúra fejlődéstörténetének vázlatára, ha nem vetnénk legalább egy pillantást az *időszaki kiadványokra*: a napilapok, hetilapok és folyóiratok kiadásának és elterjedésének alakulására is. Ebben az összefüggésben azért kell az időszaki kiadvá-

nyokra külön is figyelmet fordítani, mert a napi- és hetilapok, valamint a folyóiratok szerepe és jelentősége a könyvkultúra egészén belül általában világszerte is állandóan növekvőben van, a szocializmus viszonyai között pedig ez még inkább fokozódik. A napi- és hetilapok egyre inkább egyértelmű marxista világnézete és ennek egyre következetesebb érvényesülése, a tartalom gyökeres átalakulása, színvonalának fokozatos emelkedése, továbbá a példányszámok rohamos növekedése, a terjesztés tervszerű megszervezése — az ország egész területén: a dolgozók lakóhelyén és munkahelyén egyaránt — e másfél évtized során többszörösen kiszélesítette és elmélyítette a sajtó hatását az egyéni és közösségi tudat formálásában. A folyóiratok számának és példányszámának emelkedése, régi, nagymúltú folyóirataink folytatása, s számos új tárgykörből új folyóirat indítása, terjedelmük bővülése, tartalmuk világnézeti és szakmai színvonalának javulása és nem utolsósorban rendszeres megjelenésük biztosítása egyúttal erőteljesen megnövelte folyóirataink kisugárzásának hatáskörét is.⁴⁵

A számok tükrében ez többek közt abban mutatkozik meg, hogy az időszaki kiadványok együttes száma 1946-tól napjainkig fokozatosan növekedett. A hírlapok és folyóiratok száma összesen pl. 1946-ban 373, együttes példányszámuk 288 millió, 1958-ban pedig már 577 különféle időszaki kiadvány összesen 579 millió példányban jelent meg. Vagyis a lapok száma több mint felével emelkedett, a példányszámuk pedig éppen megkétszereződött. Az összkép egyes részleteit, az időszaki kiadványok fontosabb fajtáinak egymáshoz viszonyított mozgását, pontosabban az alábbi három év adatai érzékeltetik.

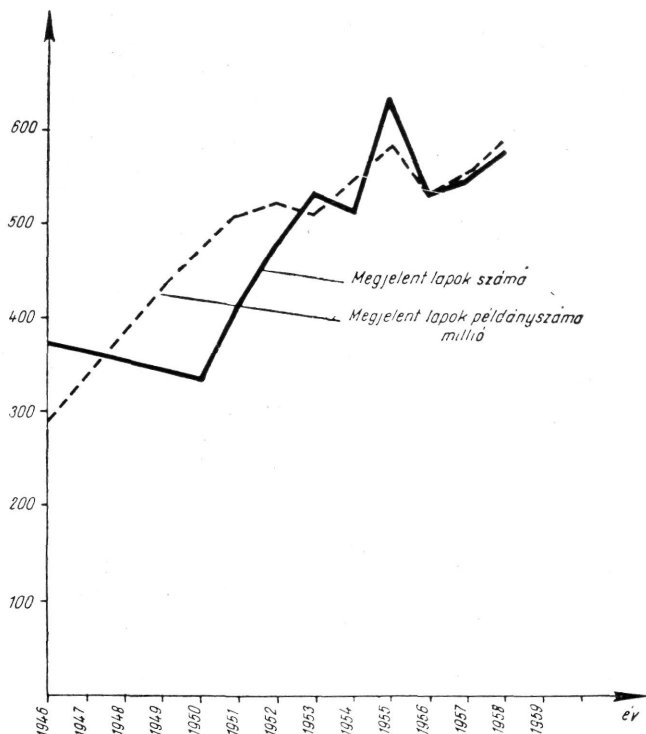
Év	Napilapok		Hetilapok		Egyéb időszaki lapok		Időszaki kiadv. együtt	
	száma	példányszáma (millió)	száma	példányszáma (millió)	száma	példányszáma (millió)	száma	példányszáma (millió)
1951	20	351,6	43	103,2	353	52,6	416	507,4
1955	22	388,5	63	160,3	547	31,7	632	580,5
1958	22	375,3	64	164,1	491	40,1	577	579,5

A részletes adatokból kitűnik, hogy az államosítás óta a napi- és hetilapok száma egyenesen emelkedett, a példányszámuk pedig 1955-ig jelentősen nőtt, azóta a hetilapoké kis mértékben tovább emelkedett, a napilapoké viszont átmenetileg, 1956—1957-ben valamivel csökkent. Ugyanakkor a folyóiratok s más ritkábban megjelenő időszaki kiadványok száma és példányszáma nem haladt egymással párhuzamosan: a kiadványok száma átmenetileg jelentősen emelkedett, a példányszám azonban 1953-ig fokozatosan csökkent, azóta pedig évről évre emelkedőben van. A csökkenést főként az üzemi lapok több mint felének a megszűnése okozta.

Amint látható, az újságok és folyóiratok fejlődése legalább is főmozzanataiban lényegében párhuzamosan halad könyvkiadásunkéval. Ez természetes

⁴⁵ DEZSÉNYI Béla—FALVY Zoltán—FEJÉR Judit: *A magyar sajtó bibliográfiája. 1945—1954.* Bp. 1956. *Magyar Folyóiratok Repertórium.* Bp. 1946.

is, hiszen egyik is, másik is ugyanannak a társadalmi átalakulásnak a szükség-szerű következménye. Az átalakulás azonos szakaszain belül azonban a fejlődés üteme — a sajtó sajátos adottságainak megfelelően — mind a kiadványok számát, mind azok példányszámát illetően nem olyan erőteljes, mint a könyvkiadásé. A második világháború után az időszaki kiadványok száma a jobb-oldali fasiszta és félfasiszta lapok megszűnése, a különféle szaklapok és folyóiratok átmeneti szünetelése, s nem utolsósorban a nyomdai üzemek és papír-

5. ábra. Az időszaki kiadványok száma és példányszáma

gyárak háborús pusztulása, valamint a papírbehozatal elakadása, ill. átmeneti összezsugorodása következtében megközelítően mintegy egyötödére csökkent. Az 1938. évi 1934 időszaki lap helyett 1946-ban csak 373 jelent meg.

A napi- és hetilapok legnagyobb részét ebben az időszakban a koalíciós kormányzásban részt vevő pártokhoz tartozó központi vagy vidéki napi-, ill. hetilapok tették ki. A Magyar Kommunista Párt a *Szabad Népet* (1942—1956), a Szociáldemokrata Párt a *Népszavát* (1880—), a Nemzeti Parasztpárt a *Szabad Szót* (1899—1952), a Független Kisgazdapárt pedig a *Kis Újságot* (1887—1952) fejlesztette országos központi napilappá. Vidéken, különösen a nagyobb vidéki városokban, így különösen Debrecenben, Győrött, Miskolcon, Pécsen, Szegeden és más megyeszékhelyeken a koalíciós pártok mindegyike igyekezett megjelentetni a maga napi- vagy hetilapját. (Pl Debrecenben: *Néplap*, *Tiszántúli Népszava*, *Debreceni Szabad Szó* és *Debrecen*.)

Ezekon kívül hosszabb-rövidebb ideig még számos más délutáni vagy reggeli napilap pl. a *Szabadság* (1945—1948), *Világosság* (1945—1952), *Esti Szabad Szó* (1948—1949), *Magyar Nemzet* (1945—), *Hírlap* (1946—1949), *Világ* (1945—1949), *Új Szó* (1945—1948), *Esti Hírlap* (1956—) stb. és több hetilap, pl. *Szabad Föld* (1947—), *Paraszt Újság* (1945—1947), *Haladás* (1945—1950), *Irodalmi Újság* (1950—1956), *Élet és Irodalom* (1957—) stb. is napvilágot látott.

A két munkáspárt egyesülése és a másik két koalíciós párt fokozatos megszűnése után a hírlapkiadás szerkezete is gyökeresen átalakult: összetételében is, tartalmában is a kialakulóban levő szocialista társadalom szükségleteihez idomult. A pártok szerinti tagolódás helyébe 1949—1952-ben fokozatosan az új szocialista társadalom szerkezete szerint való tagolódás lépett. A vezető politikai párt, a Magyar Dolgozók Pártja Központi napilapja a *Szabad Nép* maradt, ill. 1956-tól a Magyar Szocialista Munkáspárt központi napilapja a *Népszabadság* lett. A *Népszava* a szakszervezeti mozgalom, a *Magyar Nemzet* pedig a népfrontmozgalom központi napilapjává vált. Ezzel párhuzamosan a többi fővárosi és vidéki napi- és hetilap is megszűnt vagy egybeolvadt. A megyeszékhelyeken pl. egy-egy megyei hírlap maradt, amelyek igyekeznek a megye egészének életét figyelemmel kísérni, s amellet az országos és nemzetközi eseményekről is rendszeres áttekintő tájékoztatást nyújtani. E fejlődés eredményeként a korábbi nagyszámú, de viszonylag — egyenként és együttesen is — kis példányszámban kiadott napi- és hetilapokat kevés számú, de aránylag nagy példányszámban megjelenő hírlapok váltották fel.

Ez idő szerint 4 központi és 18 megyei napilap jelenik meg, együttesen — az ünnepnapok leszámításával — naponta mintegy 1 és $\frac{1}{4}$ millió példányban, vagyis az ország minden nyolc lakosára — megközelítően minden 2—3 családra — jut egy-egy friss újságpéldány. A négy központi napilap példányszáma 1958-ban átlagosan naponként a következőképpen alakult:

<i>Népszabadság</i>	589 000
<i>Népszava</i>	183 000
<i>Esti Hírlap</i>	91 000
<i>Magyar Nemzet</i>	65 000

A megyei napilapok átlagos napi példányszámában a megye lélekszámától és műveltségi színvonalától függően hasonló nagy eltérések adódnak. A legmagasabb a *Dunántúli Napló* (Pécs) és az *Északmagyarország* (Miskolc) napi 36 000, ill. 33 000 példánnyal. A legalacsonyabb pedig a *Keletmagyarország* (Nyíregyháza), a *Tolna Megyei Népiújság* napi 9—9000 és a *Zalai Hírlap* napi 7000 példánya. A többi 13 vidéki napilap példányszáma e határok közé esik. A négy központi napilap együttes példányszáma az összes napilap példányok háromnegyed részét, a 18 megyei lapé pedig egynegyed részét teszi ki.⁴⁶

A 64 különféle hetilap hetenként több mint 3 millió példányban jelenik meg, vagyis egyenlő eloszlás esetén átlagosan hetenként minden családra jutna egy-egy hetilap-példány. Közülük 1958-ban a legmagasabb volt a példányszáma, tehát legszélesebb volt a kisugárzása az alábbi kilenc hetilapnak:

⁴⁶ *Magyarország művelődési viszonyai*, 129—136. és 296—297. l. *Magyarország városainak és községeinek kulturális helyzete*. 1957. év. Statisztikai Időszaki Közlemények 13/1958.

<i>Szabad Föld</i>	451 000
<i>Ludas Matyi</i>	312 000
<i>Nők Lapja</i>	303 000
<i>Rádió Újság</i>	248 000
<i>Magyar Ifjúság</i>	180 000
<i>Élet és Tudomány</i>	161 000
<i>Érdekes Újság</i>	151 000
<i>Ország-Világ</i>	104 000
<i>Hétfői Hírek</i>	90 000

A többi, főként szakjellegű hetilap ezeknél jóval kisebb példányszámban jelenik meg.

A folyóiratkiadás újjászervezése az alapvető politikai és irodalmi folyóiratok megindulásával vette kezdetét. Közülük a *Társadalmi Szemle* (1946—), továbbá a *Forum* (1946—1949), a *Magyarok* (1945—1949), a *Válasz* (1934—1948), később pedig a *Csillag* (1950—1956), az *Új Hang* (1952—1956), a *Nagyvilág* (1956—) és a *Kortárs* (1957—) emelkedik ki. A vidéki folyóiratok közül az *Építünk* (Debrecen, 1950—1954), ill. az *Alföld* (Debrecen, (1954—), valamint a *Tiszatáj* (Szeged, 1947—), és a *Jelenkor* (Pécs, 1958—) bizonyult a legszínvonalasabbnak. A kiadók és a nyomdák államosítása után, valamint a tudományos intézmények és testületek újjáalakítása után lehetőség nyílt arra is, hogy az egyes szaktudományok szakfolyóiratai is sorra megjelenjenek. Ezzel a hazai szaktudományok művelői fokozatosan bővülő publikációs lehetőségekhez jutottak. Sőt arra is hamarosan sor kerülhetett, hogy a magyar tudomány eredményei és a népgazdaság termékei idegen nyelveken is megismerhetők legyenek. Idegen nyelveken megjelenő folyóirataink közül különösen jelentős a Magyar Tudományos Akadémia 29 *ACTA*-ja, amelyek négy világnyelven teszik hozzáférhetővé a hazai tudományos kutatás legjelentősebb eredményeit. Az idegen nyelveken megjelenő lapok másik része a külkereskedelem, az idegenforgalom és egyéb nemzetközi kapcsolatok célkitűzéseit szolgálja.

Végül az új társadalmi viszonyoknak megfelelően teljesen újjáalakult a *hírlap- és folyóirat-terjesztés* is. A magánbizományosok szerepét 1950-ben az egész országra, s csaknem valamennyi időszaki kiadványt illetően a Posta Központi Hírlap Iroda vette át. Ez egyfelől a terjesztés nagymértékű kiszélesítését, másfelől a szükséges példányszámok gazdaságos meghatározását tette lehetővé. Addig a magánbizományosok útján mintegy 2000 helységbe jutottak el a lapok. Jelenleg viszont több mint 3500 település, s ezek között a községeken kívül számos tanyaközpont, állami gazdaság, termelőszövetkezet stb. is bekapcsolódott az országos terjesztői hálózatba. A magánbizományosok idején a szükséglet nem volt ésszerűen felmérhető, ezért a visszamaradó lappéldányok aránya átlagosan a 20—25% körül mozgott. A központi terjesztésnek ezt a legutóbbi években sikerült 1,3%-ra leszorítani, ami a népgazdaság számára nagy megtakarítást jelent, tekintettel arra, hogy a szükséges papír nagy részét külföldről hozzuk be, s nyomdaiparunk is számottevő feleslegesen végzett munkától mentesülhet.

Az időszaki kiadványok terjesztése főként előfizetés, kisebb részben esetenkénti vásárlás útján történik. A lapterjesztés új szervezetének kialakítása óta legmagasabb volt az előfizetők aránya 1953-ban (81,7%). Innen kezdve 1957-ig fokozatosan csökkent (42,6%). Azóta újból emelkedőben van (1958-ban

pl. 59,1%). A központi terjesztésbe bevont időszak kiadványok példányainak mintegy egyharmad része (33,5%) a fővárosi, s csaknem kétharmad része (65,5%) vidéki olvasókhöz kerül. A vidéken, főként a községekben tehát ma még jóval kevesebb lapot, folyóiratot olvasnak, mint a fővárosi, ill. általában a városi lakosság. 1958-ban a fővárosban 1—1 lakosra 66, vidéken pedig 31 napilap esett. Még rosszabb azonban az arány a folyóiratok esetében: az összes folyóiratrépeldányoknak csaknem a fele a fővárosba kerül. Vagyis az ország lakosságának mintegy 20%-a ma még ugyanannyi folyóirathoz jut, mint az ország lakosságának 80%-a. A lapterjesztés egyik leg-sürgősebb feladata ennek a kedvezőtlen aránynak a megjavítása.

Az utóbbi években már nemcsak itthon, hanem külföldön is növekszik az érdeklődés lapjaink és folyóirataink iránt. Ezenként mintegy 350 féle időszakos lap megközelítően 15 millió példányban jut külföldre. Elsősorban a központi napilapok: *Népszabadság*, *Népszava*, *Magyar Nemzet*, a nagyobb hetilapok, valamint a tudományos folyóiratok kerülnek ki a világ különböző országaiba.

Szocialista könyvkultúránk fejlődéstörténetének e vázlatos, de egyszerűen több keresztmetszetben végzett áttekintése legalább főbb mozzanataiban világosan érzékelteti azokat a nagyarányú mennyiségi és alapvető minőségi változásokat, amelyek e másfél évtized során gyors egymásutánban végbementek. Több területben is jelzi az időbeli kibontakozás főbb irányait és ütemét, a kiadványfajták egymáshoz viszonyított arányában, a kiadványok tárgyköri megoszlásában és tartalmi színvonalában bekövetkezett útkereséseket és célravezető megoldásokat. A felsorolt tények és adatok megmutatják, hogy új könyvkiadásunk kibontakozása valóban nem volt zavartalan: túlzások és elmaradások, kitérők és előregrások nehezítették meg fejlődésének történelmileg-társadalmilag meghatározott útját. De az is nyilvánvaló belőlük, hogy könyvkiadásunk ma már mennyiségében is, összetételében is, színvonalában is egyre inkább megközelíti azokat a szükségleteket és igényeket, amelyek a szocialista társadalmi rend kibontakozásából fakadnak. Ezek az igények és szükségletek ugyan társadalmunk politikai, gazdasági és kulturális életének továbbfejlesztésével szükségképpen továbbnövekednek, de az is kétségtelen, hogy szocialista könyvkultúránknak a fejlettség mai fokán minden eddiginél több lehetőséget biztosítanak és szilárdabb alapot nyújtanak ahhoz, hogy társadalmunk fejlődésének gyorsuló ütemével egyre jobban lépést tartson, ahhoz minél szorosabban felzárkózzék.

(Vége következik)

DOBOS PIROSKA

Az olvasószolgálat főbb kérdései a Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtárakban

A könyvtárügy második öt éves tervének irányelvei szerint „... lehetővé vált, hogy a következő években figyelmünket és erőnket a szocializmus építésének hathatósabb segítése céljából fokozottabban a még elmaradott területekre, a könyvtárak tartalmi munkájának erősítésére, az olvasók nevelésére, a könyvtári munka korszerű formáinak kialakítására fordítsuk”.¹ Ez az iránymutatás minden eddiginél határozottabban kötelességünké teszi, hogy az olvasószolgálatot munkánk központi kérdésének tekintsük.

Az elmúlt évek folyamán több módszertani értekezleten tárgyaltunk a kerületi könyvtárak olvasószolgálatának részkérdéseiről. 1956-ban egyes könyvek forgását vizsgáltuk, 1958-ban a kirakat és válogatópole szerepét tanulmányoztuk, 1959-ben a szabadpolcos kölcsönzésről folytattunk vitát. Az olvasószolgálat egészét azonban hosszú idő után most tekintjük át először. A kerületi könyvtárak jelenlegi helyzetéből adódik, hogy elsősorban s a tanulmány nagyobb részében az olvasószolgálat egyik fő területéről, a kölcsönzésről, az olvasókkal való egyéni foglalkozásról lesz szó.

Az olvasószolgálat fő területei: a kölcsönzés, a helybenolvasás, a tájékoztató munka és a könyvtári propagandamunka egyenkénti elemzést kívánnak. Ezek mellett, sőt ezek előtt azonban az olvasószolgálati célok és eszközök, valamint az alkalmazott módszerek feltárása is feladat. A cél világos kitűzése és az eszközök és módszerek ismertetése csak együttesen adhat ugyanis megközelítő képet a valóságról.

Elemzésünkben kizárólag a kerületi könyvtárak olvasószolgálatával foglalkozunk, de e munkaterület szorosan kapcsolódik a könyvtárak állományához s azokhoz a dologi és személyi problémákhoz, melyekről a legkülönbözőbb jelentésekben és értekezleteken olyan sok szó esik. A kerületi könyvtárak állományának összetételéről és fejlesztésének problémáiról 1958-ban külön elemző jelentés készült.² E jelentésben csoportonként vizsgáltuk az állomány összetételét és kihasználtságát. Általános problémákat is vetettünk fel, mint pl. a gyűjtőkör és az állományfejlesztés módja, az állomány változatosságának kérdése, a könyvtárak ellátottsága, a kiadók és könyvtárak kapcsolata.

¹ *A könyvtárügy második öt éves tervének irányelvei.* A Könyvtáros. 1960. 6. sz. 401—408. l.

² *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárak könyvállományának összetétele és fejlesztésének problémái.* A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve VI. 1956—1957. 55—74. l.

Érthető tehát, hogy az olvasószolgálat főbb kérdéseinek tárgyalásánál hivatkozunk az állomány összetételét és kihasználtságát elemző jelentésünkre.

Bár csak a kerületi könyvtárak olvasószolgálatáról kívánunk beszámolni, meg kell említenünk bevezetőben azt a sokat vitatott kérdést, milyen a főváros könyvtárral való ellátottsága. Csak utalni szeretnénk arra, hogy a szakszervezeti üzemi könyvtárak jelentősebbjei lényegében a kerületi könyvtárakkal azonos olvasószolgálati feladatokat látnak el.

Néhány üzemi szakszervezeti könyvtár már megnyitotta kapuit a lakosság számára is. Ugyanakkor az üzemi könyvtárakban nem jelentéktelen azoknak az olvasóknak a száma, akik nem fővárosi lakosok, hiszen a fővárosi üzemek dolgozóinak egy része a környék s néha éppen 50 km távolságban lévő községek lakói. Az általános és középiskolások a kerületi könyvtárakon kívül igénybe veszik az iskolai könyvtárakat, az egyetemi hallgatónak rendelkezésükre áll az egyetemek egyre szélesülő könyvtárhálózata. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a tudományos könyvtárak majd mindegyikének vannak közművelődési funkciói is. Mindennek ellenére a főváros közművelődési könyvtárral való ellátottságát nem tekinthetjük megoldottnak. A megoldatlanságot a kerületi könyvtárakban — különösen a téli hónapokban — a munka egészségtelen torlódása jelzi. A könyvtárosok ilyenkor nem tudják megvalósítani az olvasószolgálat célkitűzéseit, s közülük nem egy a megerőltető fizikai és szellemi munka miatt megbetegszik.

Könyvtáraink nem jelentéktelen részében az olvasók száma elérte, sőt túl is haladta a felső határt, amit az adott helyiségben és személyzettel még elláthatnak. Ennek ellenére éppen ezekben a könyvtárakban az elmúlt évben is emelkedett az olvasók száma, fokozódott az egészségtelen zsúfoltság és ez kedvezőtlenül befolyásolja az olvasószolgálati munkát. Még súlyosabbak a raktározási gondok. A legutóbbi vizsgálat megállapította, hogy mindössze 10 könyvtárunkban van még új könyvek raktározásához hely, s így az annyira szükséges új könyvek beszerzése ebben a vonatkozásban tovább nehezíti helyzetünket. A már meglévő helyiségek közül egyetlen egy sincs, ami könyvtár céljaira épült volna. Ezeknek jobb elhelyezéséről gondoskodni kell, de új könyvtárak is szükségesek. 1953-ban a fővárosi könyvtárhálózat kiépítése nem fejlődött be, csupán a múlt örökségéből maradt legfőbb hiányokat sikerült eddig pótolni. Könyvtáraink száma megháromszorozódott. Budapest régi 14 kerületében 12, a hozzácsatolt kerületekben 17 könyvtár létesült, s ugyancsak e kerületek lakosságát látja el nagyobb részt a két mozgókönyvtár is. A tizenöt éves távlati fejlesztési terv megvalósítása szükséges ahhoz, hogy arányosan kerüljön a főváros minden részébe könyvtár s ezen belül helyes osztálypolitika érvényesüljön. Egyrészt biztosítani kell a munkáslakta területek sokkal kedvezőbb ellátását a jelenleginél, s ugyanakkor el kell érni, hogy a belterületen lakó kispolgári rétegek irányában a szocialista nevelőmunka a könyvtárakban kedvező feltételek között folyjék. A 15 éves távlati terv folyamán kialakítható a kerületekben az az ideális nagyságú közművelődési könyvtártípus, amely a nevelőmunkára a leginkább alkalmas. A mai 6—7000 olvasóval és több mint 40 000 kötetrel (ezen belül nagyszámú elfekvő könyvvel) rendelkező könyvtárakban rendkívül nehézkessé válik a személyhez szóló közvetlen nevelőmunka. A saját kezelésű és társadalmi munkások által vezetett állomások átmenetileg kétségtelenül segítenek az igények kielégítésében, de a problémát nem oldják meg. A Wekerle-telepen működő állomás például már régen túlnötte egy állomás kereteit. Több mint 1500 olvasója számára a könyvtári szol-

gálatásokat könyvkölcsönzésre szűkítjük le, ahelyett, hogy mint önálló könyvtár, az olvasószolgálat minden területén sokféle eszköz és módszer igénybe vételével igyekeznénk az olvasószolgálati célokat elérni.

A könyvtárak olvasóinak könyvvel való ellátása az utóbbi években lényegesen javul. 1953-ban az egy olvasóra jutó kötetek száma még 6 volt, 1959-ben már 8. A Német Demokratikus Köztársaság közművelődési könyvtárfejlesztési tervében 1965-ben kívánják elérni, hogy egy olvasóra 6 kötet könyv jusson. Itt is gondolni kell azonban arra, hogy bár jelentős számban vontunk ki már eddig is feleslegessé vált köteteket könyvtárainkból, az állomány egy része még mindig használhatatlan. A két-három példányban megvásárolt új műveket olvasóinknak csak jelentéktelen hányada olvashatja el a megjelenés évében. Ez leginkább a politikailag fontos művek, pl. a természettudományos művek ajánlásában okoz nehézséget, amit a nem kielégítő példányszám is fokoz. Az állomány megoszlása és kihasználtsági foka a már említett jelentésben megtalálható, ezért erre a kérdésre nem térünk ki. E jelentés hatása kedvezően mutatkozik az egész hálózat állományfejlesztő munkájában. A készítése során kialakult állományelemző módszerrel ugyanis a kerületi könyvtárak saját állományukat is elemzik és a tanulságokat érvényesítik mind az állományfeltáró, mind a szerzeményező munkában. A gyűjtőkör meghatározása, melyet az OKT elfogadott, szintén nagyobb biztonságot ad az állományfejlesztésben. Felismertük, hogy a Könyvtárellátó jegyzékének könyvajánlása nem ad megfelelő tájékoztatást a könyvtárosok számára, s ezért az új könyvek rendelésében meglehetősen sok hibát követtek el. Ez a felismerés arra készítette az intézetvezetőséget, hogy szervezze meg a szerzeményezési tanácsadást. A prágai közművelődési könyvtárak tapasztalatait átvéve, s azt továbbfejlesztve, a Könyvtárellátó jegyzékein szereplő, minden a kerületi könyvtárak gyűjtőkörébe tartozó könyvet a könyvtárvezetők előtt ismertetünk, esetleg megvitattunk, s útmutatást adunk a beszerzés példányszámára. Ez utóbbit természetesen a költségvetési keretek alapvetően befolyásolják. Így értük el, hogy a Könyvtárellátónál történő vásárlást az 1959. évben teljes mértékben irányítani tudtuk, s a hibalehetőséget a minimálisra csökkentettük. Nyitva maradt az antikvár vásárlás ellenőrzése, de lényeges hibát e területen sem észleltünk, éppen az elvi iránymutatás következtében.

1. *Olvasószolgálati célok.* A könyvtár nevelő, irányító tevékenysége az olvasószolgálatban realizálódik. Amikor az egészséges — az egyén és a társadalom szempontjából helyeselhető — olvasói igények magas színvonalú kielégítését tűzzük ki mint olvasószolgálati célt, egyben állást foglalunk amellett, hogy *egészséges olvasói igényen a politikai, az általános és szakmai műveltség-fokozása, valamint a művelt szórakozás igényét értjük.* Összes igénykutatási próbálkozásunk igazolja olvasóink nagy részének ilyen tartalmú igényét. Ha össze hasonlítjuk 1936-ban és 1954-ben a nőolvasók körében egy könyvtárban végzett igénykutatás tapasztalatait, vagy az 1957-ben olvasott művekről készített feljegyzéseket — mindez messzemenően igazolja az olvasói igények lényeges színvonalemelkedését.

Egy 1937-ben közreadott tanulmány³ 144 nőolvasó könyvkérését vizsgálja. A legkedveltebb szerzők között a következőket találjuk:

³ FORT Sándor: *Egy népkönyvtár nevelő munkája nőolvasói körében.* A Fővárosi Könyvtár Évkönyve VII. 1937. 133—147. l.

HARSÁNYI Zsolt
 NYIRÓ József
 ZSIGRAY Julianna
 FÖLDI Mihály
 ZWEIG, Stefan
 MITCHELL, Margaret
 RACHMANOVA, Alja

1954-ben a tanulmány készítése helyén megismételtük az igénykutatást s a legkedvesebb szerzőket a következő sorrendben találtuk:⁴

magyar

JÓKAI Mór
 MÓRICZ Zsigmond
 MIKSZÁTH Kálmán
 MÓRA Ferenc
 GÁRDONYI Géza
 KARINTHY Frigyes
 KOSZTOLÁNYI Dezső
 SZABÓ PÁL

külföldi

DICKENS, Charles
 TOLSZTOJ, Lev
 DUMAS, Alexandre, père
 BALZAC, Honoré de
 MANN, Thomas
 MAUPASSANT, Guy de
 GALSORTHY, John
 ERENBURG, Ilja

A nőolvasók részére valóban kölcsönzött könyvek szerzői között 1936-ban egy könyvtárban ez a rangsor:

magyar

JÓKAI Mór
 HERCZEG Ferenc
 MIKSZÁTH Kálmán
 CSATHÓ Kálmán
 GÁRDONYI Géza
 GULÁCSY Irén
 KOMÁROMI János
 HARSÁNYI Zsolt

külföldi

LEWIS, Sinclair
 LONDON, Jack
 GALSORTHY, John
 LAGERLÖF, Selma
 BENOIT, Pierre
 RACHMANOVA, Alja
 BALZAC, Honoré de

1957 februárjában hat könyvtárban a leggyakrabban kikölcsönzött könyvek szerzői:

magyar

JÓKAI Mór
 MIKSZÁTH Kálmán
 GÁRDONYI Géza
 KAFFKA Margit
 KARINTHY Frigyes
 MÓRA Ferenc
 KÖRÖSSÉNYI János
 ORAVECZ Paula
 SZÁNTÓ György

külföldi

FONTANE, Theodor
 MANN, Thomas
 ZWEIG, Arnold
 PRUS, Boleslaw
 HEMINGWAY, Ernest
 MARK TWAIN
 ANDERSEN NEXÖ, Martin
 PRATOLINI, Vasco
 TOLSZTOJ, Lev

külföldi

BALZAC, Honoré de
 CHABROL, Jean-Pierre
 FRANCE, Anatole
 HUGO, Victor
 MAUPASSANT, Guy de
 ROLLAND, Romain
 SAND, GEORGE
 STENDHAL
 VERNE, Jules
 ZOLA, Emil

⁴ Az olvasók igényeiről. A Könyvtáros. 1954. 12. sz. 10—12. l.

Az igénykutatás problémái és módszerei témakörében végzett vizsgálatainkat az 1958—59-i évkönyvben foglaltuk össze⁵, s e tanulmány készítése közben határoztuk el kilenc, terület és nagyság szempontjából különböző kerületi könyvtárban véleménykutató kérdőívek kibocsátását, az olvasók összetételének megfelelő csoportosításban, kb. az olvasók 10%-a részére. A kiadott 5000 kérdőívből mintegy 3000 kitöltését tudták a kerületi könyvtárak megszervezni. A kérdőívek feldolgozása hosszú időt vesz igénybe. Néhány kisebb, de fontos kérdésre már így is érdekes választ kaphatunk. Például: Miközben a természettudományos irodalom könyvtári forgalma alig haladja meg a kölcsönzött művek 2%-át, a 2-es számú könyvtárban kitöltött 558 kérdőívből 273-an jelezték a természettudományos irodalom egyik-másik, igen sokszor több ágának igénylését. Éppen e tapasztalat és az állományfejlesztés már említett korlátainak összevetésével jutottunk arra a következtetésre, hogy könyvtáraink a jelentkező és helyes irányú igény kielégítésére nem mindig alkalmasak. Már ebben az évben, még a jelenlegi szűk keretek mellett is, több természettudományos művet vásárolnak a kerületi könyvtárak. Több könyvtárban folyik kísérlet a természettudományos irodalom forgalmának fokozására.

E kísérletek összegezésével még ez évben módszertani levelet adunk ki a természettudományos irodalommal való eredményesebb foglalkozás érdekében. Így függ tehát össze a könyvtár igénykutató és olvasószolgálati célokat megvalósító munkája. Ahhoz azonban, hogy minden területen ilyen tudatos munka folyjék, a valóságos helyzet még elmélyültebb kutatása szükséges s még következetesebb törekvés a jelenlegi helyzetben meglévő hibák kijavítására.

a) *Világnézeteti nevelés — általános műveltség — művelt szórakozás*

A könyvtárak szerepének a művelődéspolitikai irányelvekben történő megfogalmazása: „A könyvtárak jó munkája értékes hozzájárulást jelent a tömegek ízlésének, műveltségének, erkölcsi és politikai arculatának formálásához”⁶, utal a világnézeteti nevelés, az általános műveltség és a művelt szórakozás biztosításának feladatára. E feladat egysége és sokoldalúsága közzismert. Ha kutatni akarjuk, hogyan biztosítható a feladat végrehajtása, részben a felhasznált eszközöket, részben az alkalmazott módszereket kell vizsgálni. A világnézeteti nevelés a könyvtárakban az ideológiai, politikai művek ismertetésén, olvastatásán kívül olyan érzelmi befolyásolást is jelent, melynek következtében az egész rendszerünk iránti érdeklődés felkeltéséhez és a rendszerrel való érzelmi és értelmi azonosuláshoz hozzájárulhatunk. A világnézeteti nevelés eredményei tehát nem mérhetőek le az ideológiai és politikai, vagy általában társadalmi és természettudománnyal foglalkozó művek olvasottságán, bár e statisztikai adatok nem hagyhatók figyelmen kívül. A szépirodalmi művek érzelmi hatása alól a fejlődésre leginkább képes fiatalok, de az olvasók széles köre sem vonhatja ki magát. Helyes tehát, ha a világnézeteti nevelés eszközeinek tekintjük a legjobb szovjet műveket és a népi demokratikus országok íróinak kiváló alkotásait. Ugyanígy értékelhetjük mai szocialista fejlődésünket tükröző új irodalmunkat is. Sőt, szélesebb értelemben, minthogy az új szocialista

⁵ Sajtó alatt.

⁶ *A Magyar Szocialista Munkáspárt művelődéspolitikájának irányelvei*. Bp. 1959. 42. 1.

rendszer megértése a társadalom fejlődésének megértését tételezi fel, a társadalmi valóságot tükröző, éppen ezért klasszikus irodalom ismeretének is van határozottan politikai, világnézeti jelentősége is. Itt is elválaszthatatlanul érintkezik a világnézeti nevelés és az általános műveltség fogalomköre, s mindez része lehet és kell is lennie a könyvtárakban keresett művelt szórakozásnak. Olyan statisztikai méréseink nincsenek, amelyek a könyvtárban folyó ilyen komplex, sokoldalú olvastatást híven tükröznék, s így meg kell elégednünk a külön-külön nyilvántartott adatokkal. Ezek az adatok, különösen az 1959. évben igen jelentős eredményeket mutatnak.

A felnőtt kölcsönzés megoszlása:

Szakcsoport	1958	1959	1958	1959
	számban		százalékban	
<i>Szépirodalom</i>	2 366 230	2 778 046	80,2	78,8
Új magyar irodalom	496 700	632 969	16,8	17,9
Régi magyar irodalom	610 053	644 001	20,7	18,3
Világirodalom klasszikusai	595 016	680 406	20,2	19,3
Szovjet irodalom	147 494	182 044	5,0	5,2
Egyéb irodalom	516 697	638 626	17,5	18,1
<i>Ismeretterjesztő irodalom</i>	584 765	745 932	19,8	21,2
Ideológiai-politikai	60 937	133 413	2,0	3,8
Műszaki	54 435	63 457	1,8	1,8
Mezőgazdasági	10 783	12 456	0,4	0,4
Történelem stb. ⁷	165 920	175 467	5,7	5,0
Természettudomány	62 488	79 359	2,1	2,2
Egyéb ismeretterjesztő	230 166	281 780	7,8	8,0
Összesen	2 950 995	3 523 978	100,0	100,0

⁷ Statisztikai nyilvántartásunkban a történelem, irodalomtörténet, művészet-történet együtt szerepel.

Ezekben az eredményekben része van néhány olyan akciónak, melyet az 1959. évet meghatározó két politikai esemény jegyében szerveztünk. A Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából, majd az MSZMP VII. Kongresszusa tiszteletére egy-egy könyvjegyzéket állítottunk össze a kerületi könyvtárak számára. A könyvtárak a címjegyzéket megkülönböztetett figyelemmel kezelték, s a jegyzékben szereplő könyvek forgalmában igen szép eredményeket értek el. Ezek az akciók meggyőztek bennünket arról is, hogy kellő szervezettséggel a számunkra fontos irodalmi csoportok forgalmát fokozni tudják a kerületi könyvtárakban. A kongresszus előtt sikerült elérni, hogy alig 3 hónap alatt 22 kerületi könyvtárban a *Kommunista Kiáltványt* 182 olvasó, ENGELS: *A család, a magántulajdon, és az állam eredete* c. művét 75 olvasó, KADÁR János: *Szilárd népi hatalom: független Magyarország* c. kötetét 63 olvasó kölcsönözte ki. Mindez az ideológiai és politikai művek ajánlásának eredményét bizonyítja. Felvethető és fel is vetik — elsősorban olyanok, akik a könyvtári munka légkörében bekövetkezett egészséges változást nem ismerik —, hogy bármilyen könyvek kiemelt kezelése a könyvajánlásban egyoldalúsághoz vezet. Vannak, akik azt állítják, hogy az

olvasó igénye és akarata ellenére is elviszi a könyvet, ha a könyvtáros nagyon javasolja, hogy ezzel „szívességet” tegyen a könyvtárosnak. A mai egészséges légkör lehetetlenné teszi, hogy a könyvtáros az olvasót a helyeslhetónél nagyobb mértékben befolyásolja, s a könyvtárost felkészültsége és úgyszeretete megóvja a túlzásoktól. A könyvek kiemelt ajánlása csak azt jelenti, hogy adott időszakban a legfontosabbnak vélt könyvek ajánlására az átlagosnál nagyobb gondot fordítunk. Ha ezt nem kívánánk megtenni; teljesen felesleges volna az aktuális ajánlóbibliográfiák, tematikus katalógusok összeállítása. Több éves tapasztalat bizonyítja, hogy ezek a segéd-eszközök csak akkor töltik be szerepüket, ha az olvasókkal való egyéni foglalkozás eszközeinek tekintik a könyvtárak, a legújabb tapasztalatok szerint pedig elmondhatjuk, hogy az ajánlójegyzékek, bibliográfiák használatának napi mérése egyik leghatásosabb lendítője a munkának.

A *politikai, ideológiai művek forgalmának* nagymértékű növekedésében kétségtelenül van szerepük a könyvtárak irányításának, a módszertani tanácsoknak. A kerületi könyvtárak osztálya a legutóbbi két évben sokat foglalkozott ezzel. Eredményeinkben a legnagyobb szerepet azonban az országosan bekövetkezett konszolidáció, a politikai kérdések iránt megnövekedett általános érdeklődés és az igények, az érdeklődés fokozására képes jó, színvonalas politikai könyvkiadás játssza. Kétségtelen, hogy ha a természettudományos könyvkiadásban hasonló eredményt értünk volna el, ez az e szakcsoporthoz tartozó művek forgalmának emelkedéséhez is hozzásegítette volna a könyvtárosokat.

A központból irányított akciókon kívül sok kerületi könyvtár önállóan is kísérletezett a politikai művek forgalmának fokozása érdekében. A 11. számú kerületi könyvtár hosszabb megfigyelését közölte a Könyvtáros c. folyóiratban. Kimutatta, hogy a válogatóasztal tudatos felhasználása a politikai művek forgalmának fokozását segíti elő. Ugyanerről győződött meg a 22. számú könyvtár vezetője is. Évi jelentésében beszámolt kísérletéről: a mintegy 800 kötetes szépirodalmi válogatópolcon novemberben és decemberben rendszeresen politikai műveket is elhelyezett a szépirodalmi művek között. Mindkét hónapban a kivitt politikai műveknek több mint 10%-át a szépirodalmi művek közül vitték el, és elérték, hogy novemberben a teljes kötetforgalom 2,94%-a, decemberben 3,08%-a volt politikai mű.

A 39. számú könyvtárban a kirakat tudatos használata szintén jelentősen befolyásolja a forgalmi statisztikát. Ezt nemcsak az évi statisztikából állapíthatjuk meg, hanem a szakmai felülvizsgálat idején történt felméréssel is. E szerint: három nap alatt 37 kölcsönzött politikai mű közül 21-et az olvasók kirakattól választottak. A politikai-ideológiai irodalom kölcsönzésének szám-szerű növekedésében szerepet játszik az 1959. évben végrehajtott statisztikai módosítás is, amiről nem volna helyes hallgatni. Az új adatszolgáltatási utasítás szerint az 1—2—3—930—943 szakba sorolt műveket a politikai kategóriába kell számítani, ellentétben a régebbi gyakorlattal, amikor csak a kifejezetten politikai műveket számítottuk ide és a 370—390—930 és 943 szak művei egyáltalán nem kerültek statisztikai csoportba. A politikai-ideológiai művek forgalmának jelentős emelkedésénél ezt is figyelembe kell venni, éppen azért, hogy meglássuk a további feladatokat ezen a területen.

Arról, hogy a politikai műveknél tapasztalt eredményt a természettudományos irodalom forgalmában is el lehetne érni, különösen a 4. számú könyvtárban győződünk meg. Vizsgálatunk alkalmával megállapítottuk, hogy a

könyvtárban 1958 április—május—június hónapokban lényegesen több természettudományos művet adtak ki, mint 1959 hasonló három hónapjában. Kísérletezni kezdtünk a kirakat tudatosabb használatával. Október 2-án 30 természettudományos művet tettünk ki a kirakatba.

E napon a kölcsönzési statisztika a következőképpen alakult:

Összes kölcsönzött kötetek száma	411
ebből: ismeretterjesztő	72
természettudományos	11
kirakattól	9

Október 5-én folytattuk a kísérletet, de csak a bennt maradt 21 kötet könyvvel.

Összes kölcsönzött kötetek száma	584
ebből: ismeretterjesztő	92
természettudományos	21
kirakattól	7

A kísérletet ezután nem folytattuk. Október 9-én a forgalom a következőképpen alakult:

Összes kölcsönzött kötetek száma	501
ebből: ismeretterjesztő	82
természettudományos	7

Október 12-én a forgalom megoszlása:

Összes kölcsönzött kötetek száma	467
ebből: ismeretterjesztő	52
természettudományos	2

Természetesen ilyen rövid kísérletből végleges következtetést nem vonhatunk le. De a 22-es könyvtárban szerzett tapasztalataink is arról győznek meg, hogy módszeresebb foglalkozással e téren is gyorsabb lehetne a fejlődés.

A 22. sz. könyvtárban 1958 októberében az összes kölcsönzött kötetek száma:

	4,871 kötet, ebből természettudományos	98	1,7%
november	5,390 „ „ „	104	1,9%

Javaslatunkra kísérletezni kezdtek: sokkal bővebben tettek a szabadpolcra természettudományos könyveket december—január és február hónapokban. Ennek eredményeként:

december (1958) összes kölcsönzött kötetek száma:	5231, term. tud. 136, 2,6%;
január (1959) összes kölcsönzött kötetek száma:	5760, term. tud. 143, 2,5%;
február (1959) összes kölcsönzött kötetek száma:	5867, term. tud. 139, 2,4%.
március (1959) összes kölcsönzött kötetek száma:	5808, term. tud. 86, 1,2%;
április (1959) összes kölcsönzött kötetek száma:	6462, term. tud. 91, 1,4%

és még 1960 januárjában is, amikor már 7659 kötetet kölcsönöztek, a természettudományos művek kölcsönzése csak 129 kötet, azaz 1,7% volt, mert a szabadpolcra helyezett természettudományos könyvek számát csökkentették.

A világnézeti nevelés és általános műveltség problémáját nem szűkítjük le a politikai és természettudományos ismeretek terjesztésében betöltött szerepére a könyvtárban. A kölcsönzött művek forgalmának egész statisztikája, e statisztika elemzése lehet csak az olvasószolgálati célok eléréséért folytatott munka egyik mérőeszköze.

A statisztikai elemzésen túl figyelembe kell venni azokat a módszereket, amelyekkel a kölcsönzés közben vagy annak kapcsán a könyvtárak élnek, s amelyek jelentősen befolyásolják a statisztikai adatok alakulását.

A könyvtárosok nem ítélik meg egységesen a világnézeti nevelést szolgáló módszereket. Legfeltűnőbbben ez a probléma az *antiklerikális és ateista irodalom* ajánlásával kapcsolatban vetődik fel. Kétségtelen, hogy itt valóban a legnagyobb fokú tapintatra, politikai érzékre van szükség, de ha úgy vetődik fel, hogy az antiklerikális és ateista irodalom nyílt népszerűsítését szűkítsük le ennek szépirodalmi területére, ezzel semmiképpen sem érthetünk egyet. Ezt bizonyítja a következő példa is: a XII. kerületben a 38. sz. könyvtárban ez év februárjában „Tudomány és vallás” címmel kis tematikus kiállítást rendezten egy álló tárlóban, a kölcsönzőben. A kiállított könyveket folyamatosak kölcsönözték.

Egy hónap alatt a következő könyveket adták ki a kiállítottak közül:

KAUTSKY: <i>A kereszténység eredete</i>	2 alkalommal
FEUERBACH: <i>Valláskritikai írások</i>	1 „
HOLBACH: <i>A leplezett kereszténység</i>	1 „
SEJNMAN: <i>Fejezetek a pápaság történetéből</i>	3 „
NYIKOLSZKIJ: <i>A vallás keletkezése</i>	2 „
SEJNMAN: <i>A Vatikán a II. világháborúban</i>	2 „
LAVRECZKIJ: <i>A Vatikán</i>	1 „
ADY: <i>Fekete lobogó</i>	3 „
DIDEROT: <i>Az apáca</i>	2 „
<i>Korai materialisták</i>	2 „
GALAN: <i>Én és a pápa</i>	2 „
<i>A sötétség trónállói</i>	1 „
VOLTAIRE: <i>Candide</i>	2 „
<i>Giordano Bruno és az inkvizíció</i>	1 „
BRUNO, Giordano: <i>Válogatott dialógusai</i>	1 „
<i>Giordano Bruno—Galilei—Campanella</i>	2 „
<i>Álszentek cselekedetei</i>	2 „
MARTINOVICS: <i>Filozófiai írások</i>	1 „
<i>A klerikális reakció a Horthy-fasizmus támasza</i>	1 „
HAECKEL: <i>Van-e élet a halál után</i>	1 „
DIDEROT: <i>Válogatott filozófiai művei</i>	1 „

Hasonló a tapasztalat a 28-as könyvtárban is, ahol a válogató polcon külön tárolták az antiklerikális irodalmat, „Tudomány és vallás” címmel. Ezek közül 65-ről figyrlapot készítettünk. Az eredmény figyelemreméltó: 102 művet vittek ki az olvasók 6 kölcsönzési napon. Foglalkozás szerinti megoszlásuk a következő:

Munkás	38
Pedagógus	1
Értelmiségi	10
Háztartásbeli	9
Főiskolás	6
Középiskolás	11
Ipari tanuló	8
Egyéb	19

102

Meggyőződésünk, hogy máshol is lehetne eredményt elérni, ha bátran és tudatosan népszerűsíténék az irodalom e csoportját. A képhez hozzátartozik az is, hogy a 44. sz. könyvtárban 133 munkás kitöltött véleménykutató kérdőívén összesen 12 esetben jelöltek mint igényt antiklerikális, ateista irodalmat. Ha

figyelembe vesszük is, hogy ennél többen olvasnak antiklerikális műveket, minden könyvtárosnak fel kell ismernie, hogy e területen még az igény felébresztése is feladat. Természetesen a kifejezetten antiklerikális, ateista irodalom kézbeadásán kívül a közvetítő módszerek kellő kihasználásával is sokat tehetünk a vallásos világnézet ellen. A természettudományos irodalom olvasásának kérdéseiről már szóltunk. Az eddigi kísérletek továbbfejlesztésével öt könyvtárban készítenek ebben az évben, e témáról elemző tanulmányt.

Egyéb ismeretterjesztő irodalom igénybevételénél is jelentős fejlődés tapasztalható. Irodalom, művészet, útleírás, különböző játékok (sakk, horgászat) igen kedvelt témakörei olvasóinknak. Ugyanez mondható a háztartási könyvekre is. A kiemelt ajánló munkát az irodalom e körében csak az olvasók egy-két rétege között tartjuk lényegesnek, pl. a csak általános iskolát végzett olvasóknak, ipari tanulóknak, munkásoknak.

Van olyan vélemény könyvtárosaink körében, hogy ha az irodalom e csoportjával nem foglalkozunk megkülönböztetett módon, ezzel az általános műveltség érdekében kifejtett munkánk szenved csorbát. Kétségtelen, hogy bizonyos, már említett rétegek számára az irodalom e csoportját is kiemelten kell kezelni, de a művelődési politika irányelveinek szellemében előtérbe kell állítani a politikai-világnézeti nevelést, és ennek meg kell mutatkoznia az irodalom megfelelő csoportjának fokozott ajánlásában.

A szocialista tendenciájú szépirodalom és az általános műveltség, a szépirodalom és világnézeti nevelés kapcsolata külön tárgyalást érdemel és szintén sokat vitatott probléma.

Statisztikai adatszolgáltatásunk rendkívül kuszált ebből a szempontból, bár sokkal részletesebb, mint az állami közművelődési hálózat statisztikája.

Csak a legfontosabb kérdéseket érintve:

Az új magyar irodalom forgalma az összes kölesönzött művekhez hasonlítva 1958-ban 16,8%, 1959-ben 17,9%, számszerűen 136,269 kötettel több új magyar művet kölesönöztek a kerületi könyvtárak 1959-ben mint 1958-ban. Ennek a fejlődésnek okát egyrészt a könyvkiadásunk iránt megnövekedett bizalomban látjuk, amelynek eredménye, hogy az újonnan megjelenő könyvek iránt óriási érdeklődés nyilvánul meg, másrészt az általános politikai fejlődés következményeként az olvasók nagyobb figyelemmel fordulnak mai életünk problémája felé. Emellett tudnunk kell, hogy az élő magyar szerzők most megjelenő műveinek csak kisebb része mai témájú, s ezek sem tekinthetők egyöntetűen szocialista tendenciájúaknak. A statisztika erre a problémára nem ad választ, de amikor a mai magyar irodalom forgalmának növekedését értékeljük, ez sem hagyható figyelmen kívül. Az irodalompolitikai kérdéseket és az olvasók szocialista nevelését feltétlenül egyeztetni kell. Ez év elején a könyvtárosok találkoztak a Kiadói Főigazgatóság vezetőjével és a Szépirodalmi és a Magvető Kiadó lektoráival, és néhány problematikusnak minősített könyvről vitatkoztak. Pl. HERNÁDI: *A péntek lépcsőin*, MÁNDI: *Fabulya feleiségei*, SZOBOTKA: *Megbízható úriember* stb. E vitában világosan látszott, hogy irodalompolitikai szempontból helyeselhető egy-egy mű megjelenése, mert a következő jobbat készíti elő, de a könyvtári munka nem rendelhető alá ennek az irodalompolitikai szempontnak. Éppen ezért bizonyos esetekben helyes, ha minimális példányszámban szerezzük be ezeket, és kézbeadásuknál differenciálunk. A differenciáláshoz jobb együttműködésre van szükség a kiadókkal. A kiadók propagandistáival folytatott megbeszéléseink bizonyították, hogy ennek a jövőben nem lesz akadálya.

A közelmúlt eseményeit pártosan feltáró művek sikerét bizonyítja pl. a 8-as számú könyvtár, ahol 1959. szeptember 7— december 1 között

BERKESI: <i>Októberi vihar</i> c. könyvét	(4 péld.)	25-en	köztük	6 munkás
BERKESI: <i>Vihar után</i> c.	„ 4 „	25-en	„	8 „
MESTERHÁZI: <i>Pokoljárás</i> c.	„ 5 „	34-en	„	11 „
MOLNÁR: <i>Hullámverés</i> c.	„ 2 „	25-en	„	13 „
ZALKA: <i>Aknamező</i> c.	„ 3 „	17-en	„	4 „

olvasta el. Nem szükséges kihangsúlyozni, hogy e művek olvasása politikai szempontból is jelentős.

A mai magyar művek kölcsönzési arányának növekedése együtt jár a régi magyar irodalom kölcsönzési arányának csökkenésével. Ez természetesen nem jelent számszerű csökkenést is. Az 1958-as 610 000 kötettel azonban 644 000 kötetet kölcsönöztek 1959-ben, százalékos megoszlásban azonban 20,7% helyett, 18,3%-ot. Lényegében ki tudjuk elégíteni a régi magyar irodalom iránti igényeket; JÓKAI, MIKSZÁTH, MÓRICZ és GÁRDONYI keresettsége ma már nem jelent olyan gondot, mint régen. GÁRDONYI esetében helyes volna egész életművét értékelő monográfia megjelentetése, mert enélkül a könyvtárosok nehezen igazodnak el. A régi teljes Gárdonyi-sorozatok az antikváriumokon keresztül a könyvtárba jutva problémákat okozhatnak.

A legnagyobb mennyiségben a *világirodalom klasszikusait* kölcsönzik olvasóink. Itt olvasószolgálati szempontból világosan kell látni, hogy a klasszikus irodalom olvasása nem jelenti minden esetben és mindenkinél az irodalmi értékek felismerését. Ezt bizonyítják az olvasókkal folytatott beszélgetések, amelyek sokszor külföldi klasszikusokat rendszeresen olvasók esetében is nagyfokú tájékozatlanságot bizonyítanak. BALZAC köteteiben legtöbbször a szerelmet, DICKENS egy-egy művében csak a tragikus történetet, Victor HUGOban a kalandos történetet élvezik, és nem látják az események mögött a társadalmi mondanivalót. Olvasóink egy része a könyvtárból száműzött „irodalom” nyújtotta élményeket helyettesíti a klasszikusok olvasásával. Nagy vívmány, hogy a klasszikusok a milliós olvasmányává lettek. Az általános műveltség fokozásának feladatát azonban nem lehet formálisan teljesíteni a klasszikus külföldi irodalom nagyszámú olvastatásával. Az eddiginél jobban össze kell ezt kapcsolni irodalomismertető munkával, különösen az olvasásban még nem gyakorlott olvasók körében. E célt is szolgálja az olvasóterv készítésének ajánlása, erre nagyobb mértékben és a célnak megfelelően ez évben kerül sor.

A *szovjet irodalom* keresettségét a könyvtárban kicsit a politikai hangulat mércéjének tekinthetjük. Az 1956-i ellenforradalom ideológiai előkészítésének egyik területe a szovjet irodalom elleni agitáció, e művek háttérbe szorítása volt. A probléma kettős jellegét ismerjük: egyrészt a valóban hibás kiadói politika, másrészt a szovjet irodalom tudatos lejáratása. A szovjet irodalom indokolt népszerűségének megteremtéséért állandó, szívós munkára van szükség. Eddigi eredményeinkhez hathatósan járul hozzá a szovjet irodalom tekintetében is sikeres könyvkiadás. 1959-ben 182 000 kötet szovjet könyv került olvasóinkhoz, szemben az 1957. évi adattal, amikor mindössze 97 667 kötetet kölcsönöztünk.

Tudnunk kell, hogy nem értük még el az 1956-os eredményt, amikor 277 128 kötetetadtunk kézbe, mégis az 1959-es számok egészséges tendenciát jeleznek. Ezt az egészséges tendenciát bizonyítja, hogy a Csendes Don c. film vetítésével egyidőben igen sok előjegyzés volt e műre is, és Dod Mihajlik:

Ordások között c. művére már megjelenésekor több előjegyzést vettek fel könyvtárainkban. A „csak szovjet könyvet nem”-mel kezdődő könyvkérések lassan eltűnnek. A 44-es számú könyvtárban véleménykutató lapot kitöltő 133 munkás legkedveltebb szerzői között szovjet írók is vannak. 36 esetben jelölték meg GORKIJT, SOLOHOVOT, ERENBURGOT, A. TOLSZTOJT mint legkedvesebb íróik egyikét. Érdekes, a könyvtári munka hatékonyságát bizonyítja és felelősségét is felveti, hogy 4 olvasó AZSÁJEVET is a legkedveltebb írói közé sorolta.

Külön problémát jelent a *népi demokratikus országok élő irodalmának* népszerűsítése. 1960-ig e kérdéssel a helyzet teljes ismeretében azért sem foglalkozhattunk, mert statisztikai rendszerünkben a népi demokratikus irodalomnak önálló helye nem volt. Az „Egyéb” címszóból, amelyben majdnem ugyanannyi könyvnek kölcsönzését tartjuk nyilván, mint amennyit a világirodalmi klasszikusok közül kölcsönöztünk, a népi demokratikus irodalom forgalmára nem következtethetünk. 1960-ban statisztikánk már e kérdésre is választ ad. Az első negyedben a 14 éven felüli olvasóinknak kölcsönzött kötetek 3,5%-a e kategóriából került ki. Az állományelemzésnél feltárt helyzet nem túlságosan kedvező. Az azóta megjelent cseh, lengyel és NDK művek többségükben megnyerték az olvasók tetszését. 1960 január és február hónapban mintegy 24 000 kötet közül 460 kötetet adtunk kölcsön könyvtárainkban e szerzőktől. Különösen jelentős azoknak a műveknek forgalma, amelyekből a közelmúlt történetét ismerhetik meg olvasóink. Egymás után jelennek meg a II. világháborúról cseh, német, lengyel feldolgozások. Ha irodalmi értékük nem is egyenlő, az olvasók érdeklődése és a könyvtárosok ajánló munkája következtében állandóan kézben vannak és segítenek a közös sors felismerésében, a baráti népek iránti rokonszenv felkeltésében, erősítésében. Feladatunknak tekintjük, hogy több segítséget adjunk az irodalom e csoportja értékeinek feltárásában. A készülő bibliográfia és később módszertani tanácsok összegyűjtése és kiadása segít majd abban, hogy közkinccsé tegyük mindazt, amit barátaink az irodalom területén alkottak.

A *nem szocialista országok* haladó irodalmát statisztikánk szintén az „egyéb”-be sorolja. A mind a korszerű irodalmi műveltség, mind a világnézeti nevelés szempontjából lényeges csoport forgalmáról éppen ezért tiszta képet nem alkothatunk. Általános tapasztalat azonban, hogy éppen a könyvkiadásunk iránti bizalom megnövekedése következtében ezek a művek is keresettek.

Összefoglalva: a politikai, ideológiai és egyéb ismeretterjesztő, valamint a szépirodalom kölcsönzésének vizsgálata lényegében az olvasószolgálat céljainak megfelelő munkát bizonyít. Elmaradás van viszont a tartalmi kérdésekben, az olvasókkal való egyéni foglalkozásban, a helyes arányok kialakításában, az egyes olvasók tudatos, sokoldalú és egységes nevelésében, irányításában. Azok a mérések, amelyekkel az elmúlt három évben kísérleteztünk, és amelyeket 1959 végén az „olvasószolgálati munka vizsgálatának módszerei” címmel foglaltunk össze és adtunk át a kerületi könyvtárak dolgozóinak, már e tartalmi kérdések felé igyekeznek fordítani a könyvtárosok figyelmét. Az 1960. márciusi Könyvtári Híradóban *Analitikus személyi lap — olvasóterv* — címmel az olvasókkal való egyéni foglalkozás módszereként ajánljuk ezeket az eszközöket. Minderre a már elért eredmények megteremtették a kedvező légkört; egy sor feltétel még hiányzik a színvonalas munkához — ezekre visszatérünk.

b) *Az olvasók képzése, továbbképzése, szakmai és műszaki ismeretei fokozása*

Maga az a tény, hogy a kerületi könyvtárak olvasói a lakosság legszélesebb rétegeiből kerülnek ki, rendkívüli mértékben megnehezíti e feladatot.

A 14 éven felüli beiratkozott olvasók foglalkozás szerinti megoszlása 1959-ben:

	fő	százalék
Munkás	21 970	23,3
Paraszt	216	0,2
Pedagógus	-3 087	3,3
Egyéb értelmiségi	5 183	5,5
Tisztviselő és egyéb alkalmazott	15 803	16,7
Egyetemi és főisk. hallgató	2 197	2,3
Középisk. tanuló	12 135	12,9
Ipari tanuló	3 973	4,4
Háztartásbeli	15 281	16,2
Nyugdíjas	10 106	10,7
Egyéb	4 263	4,5
Együtt	94 214	100,0

Már ez is jelzi a feladat nagyságát és komplikáltságát. Kétségtelen, hogy a több mint 20 000 munkás számára kell elsősorban *szervezett segítséget* nyújtani *képzésükhöz, továbbképzésükhöz*. A 16 ezer KISZ korosztályú olvasónk (köztük fiatal munkások, ipari tanulók) is joggal várja a támogatást. Szép példánk vannak, hogyan kíséri el a könyvtár a fiatal munkást a diplomáig és a doktori címig, mint pl. a 8. sz. könyvtárban dr. MARJAI Tibor esetében, aki 1933-ban született, 1949 óta könyvtártag és azóta végezte el a gimnáziumot és az egyetemet; most bírósági fogalmazó. A könyvtár igen nagy szerepet vállalt, amikor folyamatosan biztosította számára a kötelező irodalmat, és jóbarátként vitatta meg vele a tanulás nehézségeit. Az esetek többségében a könyvtáros véletlenül ismeri fel a tanulót olvasójában, mert amikor az olvasó beiratkozik, fel sem merül ez a kérdés. Csak amikor következetesen igényli a kötelező irodalmat, a könyvtáros kérdésére számol be egyik-másik olvasó tanulmányairól, de van olyan olvasó is, aki fölösleges zaklatásnak tekinti, ha a könyvtáros érdeklődik a kért mű olvasásának céljáról. A középiskolai, egyetemi tanulmányokat folytató dolgozó vagy tanuló olvasóink ellátása ettől függetlenül is nehézségekbe ütközik. Egyetlen könyvtár állományában sem lehet például annyi filozófiai tankönyv, ENGELS: *Anti-Dühring* vagy kongressusi jegyzőkönyv, amennyire egy adott időszakban szükség lehet. Ugyanez vonatkozik még fokozottabb mértékben a középiskolások kötelező olvasmányaira. Ellátásukról csak részben tudunk gondoskodni. Emellett a zsúfolt forgalom az oktatást támogató, elmélyülést kívánó beszélgetéseket nagymértékben gátolja.

A szakmai képzés támogatásának keretében a fő probléma, hogy a kerületi könyvtár állománya nem alkalmas és nem is lehet alkalmas lényegében semmiféle komolyabb szakképzés segítésére. Általános gyűjtőköre nem teszi lehetővé egy-egy szakon belül nagyobb gyűjteményjellegű egységek kialakítását. Véleményünk szerint egy szakon belül csak az érdeklődés felkeltése a kerületi könyvtárak feladata. Ezt általában az állomány alapján megtehetik és több esetben meg is teszik. Sok olvasó hallgatja a József Attila szabad-

egyetem előadásait, vesz részt a TIT különféle rendezvényein és ez igen gyakran a könyvtár és az egyéb intézmények kölcsönhatása alapján történik. A könyvtárban felkeltett érdeklődés következménye az előadások hallgatása, és az előadások által felkeltett érdeklődés nyer kielégítést a könyvtárban kölcsönzött könyvvel. Nem általános ugyan, de feltétlenül pozitív a kerületi könyvtárak olvasóirányító munkája a központhoz. Több könyvtáros maga kéri kölcsön az olvasó számára a csak a központban kapható és tanuláshoz szükséges műveket. Pl. a 38. sz. könyvtár a kerület pedagógusainak ideológiai képzéséhez a központ állományát is igénybe veszi. Ez is mutatja, hogy a *pártoktatás* és általában az *állami marxista oktatás* támogatását a könyvtárosok igen fontos feladatuknak tekintik. Sajnos, az egyidőben jelentkező igények, amint már erről más vonatkozásban szóltunk, kielégíthetetlenek. A pártoktatás szervezett támogatására megkíséreltünk közös programot kidolgozni néhány kerületi pártbizottság illetékes munkatársaival, de e kísérletek eredménytelenek maradtak, s így e téren csak ösztönös munka folyik.

Külön és igen nagy problémát jelent a kerületi könyvtárak tennivalóinak meghatározása a *műszaki ismeretek terjesztésében*. Valamennyien érezzük, hogy az ország előtt álló hatalmas feladat — a műszaki kultúra lényeges fejlesztése — végrehajtásában nagyobb szerepet kellene vállalnunk. Nem nyugodhatunk bele abba, hogy a több mint húszezer munkás, négyezer iparitanuló, számszerűen ki nem mutatott mérnök, technikus olvasó 1959-ben mindössze 63,457 kötet műszaki művet kölcsönzött. Ha emellett figyelembe vesszük, hogy az üzemi műszaki könyvtárak olvasóinak csak jelentéktelen része munkás, a szakszervezeti üzemi könyvtárakban pedig a legutóbbi időig alig vásároltak műszaki szakkönyveket — még inkább be kell látnunk, hogy lényeges változásra kell törekednünk. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy kerületi könyvtáraink nem gyűjthetik minden műszaki ág irodalmát. A specializálással kapcsolatos kísérleteink pedig — ezt az 1958-as elemzés bizonyította — csődöt mondtak. Igénykutatásaink szerint a munkásolvasók mintegy 15—20%-a szeretné a legkülönbözőbb műszaki könyveket a 44-es számú könyvtárban megkapni. Tehát igényberezítési feladatok is vannak. Kísérletképpen az OMK-ban részünkre összeállítottak egy, a különböző szakterületek néhány művét tartalmazó ajánlókatalógust, s ezt egy-két könyvtár rendelkezésére bocsátottuk. A 26. számú könyvtárban, ahol az ipari tanulók egy részével módszeresen foglalkoznak, ezt az ajánló katalógust jól tudták használni. Az olvasókkal együtt összeállított olvasótervek majd mindegyikében szerepel több szakmábavágó műszaki könyv is, amelyeket rendszeresen olvasnak. Ez az egyetlen mód látszik járhatónak: egyéni foglalkozással olvasóterv készítése közben a műszaki irodalom ajánlása. Törekedni kell arra, hogy az alapvető és kezdők számára hasznos könyveket a könyvtárosok beszerezzék, és itt is érvényesüljön a kerületi könyvtárak közvetítő szerepe — minél több olvasó forduljon fokozott igényeivel az OMK-hoz, ill. az üzemi műszaki könyvtárhoz.

Az eddig érintett kérdésekhez kapcsolódik a *csak általános iskolát végzetek* könyvtári nevelése. Egy részük, így az *ipari tanulók* vagy *fiatal munkások* — mint már erre több ízben céloztunk — kivételes gondos foglalkozást igényelnek, s elmondhatjuk, hogy néhány könyvtárunk máris nyújtja ezt számukra. Még 1956-ban irányította a Módszertani Osztály e problémára több könyvtár figyelmét, és akár a 23., a 25., 26. vagy éppen a 9. sz. könyvtár ismeretes KISZ pultja mellett mód van arra, hogy a szokásosnál is többet tegyenek az ipari tanulókért. A személyi lapok segítségével figyelik olvasmányaikát, és

legutóbbi felmérésük szerint 83 ipari tanulónak kikölcsönözött 210 kötet közül 63 ismeretterjesztő mű volt. Ebből 18 kötet, tehát több mint 8% műszaki könyv, a szovjet irodalomból is kb. 8%-nyit kölcsönöztek. A természettudományosból pedig csaknem 6%-ot értek el, mindezzel meghaladták átlag eredményeinket. E statisztika adatai mellett a könyvtárban szervezett művelődési kör tagjai között számos ipari tanuló tevékenykedik.

Különösen ráirányította a figyelmet az ipari tanulókkal való foglalkozásra a 15—18 évesek olvasmányainak foglalkozási kategóriánkénti felmérése 10 könyvtárban. Ennek tapasztalatait bizonyára haszonnal terjeszthetjük majd. Az ipari tanulók igényeinek kutatása a véleménykutatás keretében folyt. E tapasztalatok még nem állnak rendelkezésre.

A csak általános iskolát végzett, de szakmát nem tanuló és gyakran nem is dolgozó fiatalok ügye társadalmi ügy, tehát a könyvtár ügye is. Az érdeklődés felkeltése, a műveltség utáni vágy felébresztése, és tervszerű nyújtása mindannak, amit az általános iskola nem adhatott — ez a feladat. A 15—18 évesekkel való kiemelt foglalkozáson belül e kérdésben is előre léphetünk. Az a tény, hogy 7 könyvtár tervezi elemző jelentés készítését e tárgykörben ebben az évben, bizonyítja a kérdés fontosságának felismerését. Talán ebben a vonatkozásban indokolt a leginkább kiemelni a KISZ József Attila olvasómozgalom jelentőségét és jelentkezését a könyvtárakban. Még a munka kezdetén vagyunk. Az a reményünk, hogy a KISZ-szervezetek segítségével új és színvonalas olvasmányt kereső rétegek válnak majd a könyvtár látogatóivá.

A KISZ-szervezetek és a könyvtárosok együttműködésétől a mozgalom viszonylag gyors kibontakozását és állandó jellegének kialakulását várjuk. (Az olvasómozgalom tapasztalatai és feladataink e téren — külön téma.)

2. *Az olvasókkal való foglalkozás és a kölcsönzés rendszere.* A képzés, továbbképzés keretében a rétegenkénti elemzésre tett kísérletünk mutatja, hogy e téren még a munka kezdetén vagyunk. Könyvtári munkánk mai szervezete a rétegenkénti foglalkozásra úgyszólván nem ad módot. Ennek személyi és dologi feltételei hiányoznak. Egyedüli kísérletünk, a KISZ korosztályúak különválasztása elszigetelt, egy könyvtárra korlátozódott. A külföldön alkalmazott csoportos kölcsönzések a jelenlegi helyiség és személyzeti viszonyok mellett megoldhatatlanok. Egy-egy könyvtárvezető kezdeményezése, ipari tanulók egy-egy csoportjával való egyéni foglalkozás, néhány helyen az egyéni személyi lapok vezetése, esetleg olvasóterv készítése, a készség a továbbtanulók támogatására — mindez szűk körre korlátozódik, és nem jellemzi, de nem is jellemezheti a kerületi könyvtárak olvasószolgálatát.

A könyvtárak felében ma már *szabadválogatású* kölcsönzést valósítottak meg kisebb vagy nagyobb részben. A könyvtárak elhelyezése és berendezése azonban a legtöbb helyen nem változott. A könyvtáros fizikai megterhelése még így is csökken, és ez a szempont a mai körülmények között rendkívül lényeges. A már említett példa (22. sz. könyvtár) azt is bizonyítja, hogy nagyon tudatos könyvválogatással egyes fontos kategóriákban nagy eredményeket lehet elérni, ugyanakkor azt is látjuk, hogy pl. a szabadpolcos 17. sz. könyvtárban és még néhányban nem érik el az ismeretterjesztő művek Budapestén általánosan elért 21%-os forgalmi arányát. Az olvasókkal való egyéni foglalkozásra vonatkozóan a válogatópolcos könyvtárakban tovább kell kísérletezni. Igen jól elképzelhető megfelelő csoportosítással egyes olvasókkal elmélyültebb foglalkozás, miközben más, most nagy energiát lekötő rétegek kiszolgálása automatikussá válik.

A kölcsönzés adminisztrációjának csökkenése is jelentősen hozzájárulhatna az olvasókkal való gondosabb foglalkozáshoz, mert a manuális munka helyett a könyvtáros hivatásához méltóan a könyvvel, az olvasással, a művelődéssel és az olvasók társadalmi szerepével foglalkozhatna. A kölcsönzés adminisztrációjának és a kölcsönzésnek mint könyvajánló, tartalmi kérdésekkel foglalkozó tevékenységnek szétválasztása problémaként vetődik fel. A kerületi könyvtárakban segédkönyvtárosi munkaerő nem dolgozik. Minden könyvtáros elvben egyenrangú és mindegyik végez kölcsönző munkát. A legtöbb helyen a munka gyorsítása érdekében a visszavételt elkülönítették a kiadástól, s előfordul, hogy a visszavételt raktárkezelő végzi. A könyv visszavételekora lefolytatható beszélgetések ilyenkor kiesnek, a kölcsönzés mechanikusabbá válik. A kieső beszélgetést az olvasó személyi lapja alapján a kölcsönző könyvtáros is lebonyolíthatná, de személyi lapja csak néhány olvasónak van egy-két könyvtárban. A forgalom zsúfoltsága miatt egyébként a kiadó könyvtárosnak is ritkán van alkalma elmélyültebb beszélgetésre. Mindezek miatt ajánlottuk a leglényegesebb olvasócsoportok részére személyi analitikus lap és olvasóterv készítését. Ezzel a módszerrel igényesebb, tervszerű olvasást biztosíthatunk akkor is, ha állandó foglalkozásra nincs lehetőségünk. Válogatópolcos könyvtárakban e módszerrel lehetne különválasztani azokat az olvasókat, akikkel a könyvtáros rendszeresen kíván foglalkozni.

A könyvtárak kölcsönzési rendszere tehát nagy átalakulásban van. Az a feladatunk, hogy tág teret engedjünk, és ösztönözzük a kísérleteket, és a jó tapasztalatokat szervezeten terjesszük.

3. *Olvasószolgálati segédeszközök.* A kölcsönzési rendszerben tapasztalható problémák mellett elmaradás van az olvasószolgálat segédeszközeinek alkalmazásában is. Sok szó esett már a kerületi könyvtárak *katalógusairól*, amelyeknek nagyobb része nem éri el a kívánt színvonalat. Központilag ezen csak két év múlva segíthetünk, amikor a kerületi könyvtárak központi címjegyzéke alapján minden könyvtár részére egységes katalógust készíthetünk. Addig meg kell elégednünk a jelenlegi helyzettel. A könyvtárak kis része saját erejéből igyekszik katalógusait fejleszteni — így készít pl. a 6. és a 32. számú könyvtár annotált szépirodalmi katalógust, az 1. és 19. sz. könyvtárban pedig már egy-két témában tematikus katalógussal is rendelkeznek. A katalógusok meg nem felelő színvonala és a katalógusok használatának hiánya kölcsönhatásban van egymással. Olvasóinknak legfeljebb 8—10%-a használ katalógust és csak egy-két könyvtárban veszik többen igénybe. Az az elgondolás, hogy a régebben használt olvasófüzet az olvasókat inkább a katalógus felé irányítja, nem volt eléggé megalapozott. Ehhez előbb a katalógusokat kell színvonalasabbá tenni és az állományt úgy fejleszteni, hogy a katalógusból kiírt könyvek többségét lehessen egy-egy alkalommal az olvasó kezébe adni.

Olvasóink egy része nem eléggé felkészült a katalógus céltudatos használatára. Az a gyakran elhangzó észrevétel, hogy a sok cédula között nem ismeri ki magát, hogy nincs türelme időt tölteni a könyvcímek kiírásával, ezen állításunkat bizonyítja. Régóta visszatérő kívánságuk az olvasóknak a *nyomtatott könyvjegyzék*, amit megvásárolhatnak és hazavihetnek. Ennek kiadására is sor kerül. Kb. 5000 címet tartalmaz, egészen rövidített címléírást és műfaj meghatározást. A művek fele ismeretterjesztő. Arra törekedtünk, hogy csak a valamennyi könyvtárunkban meglévő könyvek címeit tartalmazza, hogy ezzel

valamennyi könyvtár problémája megoldódik. A megjelenés az év végére várható és folyamatosan további kötetek kiadását tervezzük. Nem célunk e címjegyzékkel elterelni a figyelmet az igényes összeállítású cédulakatalógusról, sőt az a reményünk, hogy a füzetben történő gyakori utalással azok is kedvet kapnak a katalógushoz, akik eddig nem használták.

A felszabadulási évforduló alkalmából készítettünk először a könyvtárak részére tematikus albumkatalógust — ennek használatára vonatkozóan még nincsenek tapasztalataink. A már említett könyvjegyzékek, melyekkel különféle alkalmakkor a legaktuálisabb művekre hívjuk fel a könyvtárosok figyelmét — jól beváltak. A már közölt példák a tanácsköztársasági évforduló alkalmából és a VII. kongresszus tiszteletére kiadott könyvjegyzékek jó felhasználását bizonyítják. A felszabadulási évforduló alkalmából kiadott könyvjegyzék sikeréről is beszámoltak a könyvtárosok.

A bibliográfiák rendszeres igénybevételét ma még nem tudjuk biztosítani. Kettős harcra van e téren szükség. Egyrészt maguknak a könyvtárosoknak kell a bibliográfiákat rendszeres segédeszközökké tenni, másrészt kellő népszerűsítéssel el kellene érni, hogy olvasóink megbízható tanácsadóiknak tekintsék a szépszámmal megjelenő ajánló bibliográfiákat. Ehhez néhány elvi kérdés tisztázása is szükséges volna az ajánló bibliográfiák célját, jellegét, formáját illetően.

4. A segédeszközök használata különösen a *tájékoztató szolgálatban* jelentős. Kerületi könyvtárainkban önálló — kölcsönzéstől ekülönített — tájékoztató munka általában nem folyik. Egy-két könyvtárban található referencenapló. A legtöbb esetben a könyvtárosok kölcsönzés közben bibliográfiák, lexikonok segítségével adnak választ az olvasók kérdéseire, vagy a központ referenceszolgálatához fordulnak felvilágosításért. Leggyakrabban műsor, alkalmi vers iránt érdeklődnek egy-egy ünnepség előtt. Középközlások dolgozatírásához, pályázathoz kérnek segítséget. Időnként egy-egy rejtvényverseny hullámai is eljutnak könyvtárainkba. A tájékoztató szolgálat önálló területté fejlesztése a kerületi könyvtárakban, véleményünk szerint nem időszerű célkitűzés. A központi könyvtárban működő tájékoztatás kellő kihasználásával az igények általában kielégíthetők. Ugyanakkor alkalmasabbakká kell tenni a kerületi könyvtárakat az alkalmi tájékoztatásokra. Az alkalmi műsorfüzetek, versek, adatok időben való eljuttatásával sokat lendíthet központunk a kerületi könyvtárak tájékoztató munkáján.

5. Az olvasószolgálat vizsgálata ki kell, hogy terjedjen a *helybenolvasás* vizsgálatára is. Az 1959. évi jelentés szerint mintegy 180 000 olvasótermi látogatójuk volt a kerületi könyvtáraknak. Ez az adat azonban nem megbízható, mert teremfelügyelő csak egyetlen helyen van, a 2. sz. könyvtárban. Könyvtáraink közül csak 15 rendelkezik olvasóteremmel. Az esetek többségében a könyvtár a kölcsönzőhelyiségben biztosít néhány ülőhelyet napilapok olvasására. Egy-két helyen ezt a lehetőséget maximálisan kihasználják, de előfordul, hogy a világos, fűtött olvasótermet nem használják. A 44. sz. könyvtárnak van olvasószobája és jól felszerelt kézikönyvtára is, de a szobát igen gyakran gyermekek töltik meg, és ezért helybenolvasást igénylő felnőttek nem igen használják. A kézikönyvtár fejlesztéséhez már tavaly kiadtunk egy alapkönyvjegyzéket, felhasználását azonban részben helyhiány (polchiány), részben kerethiány, részben könyvhiány akadályozza, minthogy új lexikon kiadására csak most került sor, és ezért régebbi kiadású lexikonokat javasoltunk megvásárlásra.

6. Az olvasószolgálathoz tartozik a már jelzettekén kívül a könyvtári *propagandamunka is*. A közművelődési könyvtárban ez széles, sokirányú tevékenység, nem tárgyalható e kereten belül. Az 1959. évi propagandatevékenységről külön tanulmány készült, amely a Szabó Ervin Könyvtár évkönyvében kerül nyilvánosságra. A propagandamunka elvi kérdéseiről, módszereiről, eszközeiről is külön tanulmány készül, kidolgozását ez évben tervezzük.

7. Végezetül szólnunk kell az olvasószolgálatot ellátó *könyvtárosokról*. Összesen 147 könyvtáros dolgozik a kerületi könyvtárakban.

Közülük: 84 főiskolát vagy egyetemet végzett
54 érettségizett
9-nek nincs érettségije

Jelenleg az 54 érettségizettből 9 jár egyetemre és a 9 nem érettségizettből 2 jár középiskolába.

A könyvtárosok képzettsége tehát meghaladja a más közművelődési hálózatokban foglalkoztatottak képzettségét. A szombati tanulónappal, szerzeményezési tanácsadással és a rendszeres továbbképzés biztosításával a magasabb színvonalú olvasószolgálati munka szubjektív feltételei elvben adva vannak. Munkánkkal mégsem vagyunk megelégedve, sőt néhány eredményes kísérlet mellett a magunkszabta követelményeknek nem teszünk eleget. Szocialista szellemű nevelőmunkához ugyanis a megfelelő képzettség mellett a szocialista élet aktív igenlése is szükséges, amely a könyvtárost rendszeres agitációs munkára készíti. Ennek az agitációs tevékenységnek kell kiegészítenie könyvtárosi munkáját; az olvasószolgálati feladatok ellátása során minden ténykedését a politikai, gazdasági és kulturális élet megszabta követelményekkel kell összehangolnia. A propagandamunkában ez a követelmény inkább a kölcsönzés közben, az olvasókkal való egyéni foglalkozásban sokkal kevésbé érvényesül. Ifjalt könyvtárosaink egy része egyetemet, főiskolát végzett, de a rendszer aktív igenlését bizonyító rendszeres agitációs munkával tevékenységüket még nem kötik össze. Néhány idősebb kollegánál is ugyanez a helyzet. Felkészültségük, emberi tisztességük, szorgalmuk a könyvtárosi munkára képessé teszi őket, de a kívánt marxista szellemű nevelőmunkát még nem nyújtják. Vitázó együttműködés és az egyes kisebb kollektívák olyan kialakítása, amelyben ennek megfelelő egészséges légkört lehet biztosítani — ez a feladatunk. A helyi párt-, KISZ- és szakszervezet aktív tevékenységével, hosszu, türelmes munkával e téren is eredményre számíthatunk.

Befejezésül ismételtelen utalnunk kell a színvonalas munkát akadályozó objektív körülményekre: túlszűfolttság, rossz elhelyezési viszonyok, korszerűtlen berendezés, a könyvtárosok túlterheltsége stb. Lényegesen magasabb színvonalú munkához, olvasószolgálati céljaink eléréséhez mindezen segíteni kellene. Nagymúltú hálózatunk eddigi olvasószolgálati eredményei és még inkább a még teljesítetlen feladatok tőlünk még odaadóbb munkát, felettes szerveinktől pedig az ehhez szükséges objektív feltételek megteremtését követelik meg.

A tanulságokat és feladatainkat a következőkben foglaljuk össze: Meg kell vizsgálnunk, hogyan lehet a főváros lakosságát könyvtárral jobban el látni, mennyiben számíthatunk a szakszervezeti üzemi könyvtárak segítségére ebben a vonatkozásban, s mit tehetünk mi a szakszervezeti üzemi könyv-

tárak támogatása érdekében. A jelenlegi nagy olvasószámú könyvtáraknál kedvező változás csak akkor érhető el, ha a könyvtárak számát lényegesen szaporítjuk, s a meglévő „fehér foltok” megszüntetése céljából is új könyvtárak létesítését tekintjük feladatnak.

Meglévő könyvtáraink állományából az állományelemzés révén feltárt tapasztalatok alapján a felesleges vagy elavult könyveket ki kell vonnunk, hogy ezzel a könyvtárosok és az olvasók számára áttekinthetőbb állományt nyújtsunk.

Az alapján helyes állományfejlesztést úgy kell módosítanunk, hogy minden könyvtárban a politikai szempontból fontos, aktuális műveket olvasószámuk arányában nagy példányszámban szerezzék be. Így még aktualitásuk idején kölcsönözhetik ezeket a műveket az olvasók nagy részének.

Olvasószolgálati céljaink következetesebb megvalósítása érdekében a könyvtár vezetősége megad minden segítséget a könyvtári dolgozóknak, hogy marxista-leninista világnézetükben fejlődjenek, erősödjenek. Olyan légkört kell kialakítani, amelyben a rendszeres nevelő és agitációs munka a könyvtárak működésének elválaszthatatlan részévé válik. Néhány éven belül el kell érünk, hogy a lojalitáson túl *egységes marxista-leninista világnézete* legyen minden könyvtárosnak. Emellett elsősorban *könyvismeretük* fokozására kell gondolnunk, ami elengedhetetlen feltétele a magasabb színvonalú munkának. Minden könyvtári kollektíva feladatának tekinti, hogy könyvtára állományának minden részét jól ismerje.

Folytatjuk a helyes irányú kísérleteket az olvasószolgálat minden területén. A központ tematikus katalógusok, ajánló albumok, címjegyzékek és módszertani útmutatók összeállításával a legkülönbözőbb — céljainkat szolgáló — témakörök irodalmának ajánlását könnyíti meg. A kerületi könyvtárak ezek segítségével még eredményesebb munkát végezhetnek és eredményeiket a legkülönbözőbb mérési és vizsgálódási módszerekkel (figyelőlap, olvasóterv, analitikus személyi lap, igénykutatás különféle változatai, kirakat, katalógus használatának vizsgálata, előjegyzések igénybevételének kutatása) ellenőrizhetik.

A válogatópolcos és szabadpolcos könyvtárak dolgozói a könyvtári agitáció, a könyvajánlás új módszereivel kísérleteznek, s ezeket a Kerületi Könyvtárak Osztálya csoportos megbeszélések, tapasztalatcserék és módszertani útmutatók kiadásával segíti a jövőben. Törekszünk a kölcsönzési adminisztráció csökkentésére, mert ezzel növelhetjük az olvasókkal való egyéni foglalkozásra fordítható időt.

Igénybe kell vennünk olvasóink segítségét a jobb állományfejlesztés, feltárás érdekében és az olvasókkal való foglalkozás, a könyvtári propagandamunka különböző területein. E célból néhány könyvtár jó tapasztalatainak felhasználásával könyvtári tanácsokat szerveznek a kerületi könyvtárakban.

Következetesebben kell megnyilvánulnia a kerületi könyvtárak *közvetítő* szerepének. Magasabb igényű olvasóikat a központba kell irányítaniuk, illetőleg megfelelő szakkönyvtárak látogatására kell érdeklődő olvasóikat buzdítaniuk.

E feladatok végrehajtásával a kerületi könyvtárak olvasószolgálati munkája a művelődéspolitikai irányelvek megvalósítását még hatásosabban támogatja.

F. DOBOS: IMPORTANT ASPECTS OF READER SERVICE IN THE DISTRICT BRANCHES OF THE „ERVIN SZABÓ” MUNICIPAL LIBRARY

The study deals with aims and methods of reader service.

The author holds that the aim of reader service is to comply with sound demands made by the reading public. Books should convey ideological education and afford general erudition, — they should offer cultured entertainment and be instrumental in educating the readers and improving their professional and technical knowledge.

The author discusses the relations between belletristic writings with socialist tendencies, and general accomplishment, — between belles-lettres and ideological education and analyses the results registered in 1959 arising from the circulation of various types of book-groups, such as political-ideological literature, books on natural sciences, educational literature and belles-lettres. She investigates, by reader groups, the problems experienced with regard to professional training and improvement of professional knowledge.

A smaller part of the study is devoted to discussing different types of lending systems and their effect on dealing with readers. The use of bibliographical tools (selected and recommending bibliographies, annotated catalogues, lists of new acquisitions etc.) in reader service is also investigated and data are provided concerning the professional qualifications of librarians. Finally, the author summarizes the most important tasks which are required with a view to improving the standard of reader service.

KATSÁNYI SÁNDOR — NAGY DEZSÓ

A ceglédi könyvtárügy története

Évszázados hagyományokra visszatekintő tudományos jellegű könyvgyűjteményekkel nem büszkélkedhetik Cegléd városa, azonban könyvtártörténetének feldolgozása minden bizonnyal haszonnal jár, mert összegyűjti és rögzíti a szertekallódó, hiányos adatokat. Törekvésünk arra irányult, hogy bemutassuk városunk társadalmi élete és a mindenkori könyvtárak eleven kapcsolatát, kölcsönhatását. Megkíséreltük bemutatni, hogy a különböző társadalmi szervezetek kezében levő könyvtárak milyen társadalmi rétegek igényeit szolgálták, s egyben összefoglaltuk a város könyvtári vonatkozású írott és szózhagyomány útján fennmaradt emlékeit. Munkánk során azt tapasztaltuk, hogy a magyar könyvtárügy országos problémái szinte kivétel nélkül Cegléd könyvtárügyében is jelentkeznek. Ezért reméljük, hogy munkánk helytörténeti vonatkozásain kívül szerény hozzájárulás lesz a magyar könyvtárügy történetének mindmáig nélkülözött feldolgozásához.

Adatgyűjtésünk során megkíséreltük felkutatni a ceglédi könyvtárakra vonatkozólag a lehető legkorábbi nyomokat is. Egyes korábbi helytörténeti munkákban, a városi és az egyházi levéltárakban találtunk is adatokat. A viszonylagos teljesség kedvéért említjük: az egykori római katolikus iskola könyvtárát¹; a református iskola könyvtárát²; Dobos János 1830 körül gyűjtött

¹ HÜBNER Emil: *A ceglédi rk. egyház rövid története*. Cegléd. 1900. (Az első hiteles adat 1773-ból maradt ránk, a *Hist. Eccl. et Parochia* 18—20 lapján egy könyvjegyzék, melyben 61 a könyvek száma, túlnyomóan vallásos jellegűek. 1818-ban már 96 mű jegyzékét ismerik 132 kötetben. Ekkor már történeti és bölcséleti művek is helyet foglalnak a könyvtárban (PÁZMÁNY, KÁLDY, PRAY.) 1834. május 29-én a plébániával szomszédos uradalmi épületek kigyulladtak s a fenyegető tűzveszély miatt a könyveket az udvarra hordták ki, miközben számos könyv elveszett, részint elrongyolódott. (*Hist. Eccl. et Parochia* 215 p.) A későbbiekben a könyvtár az elhalt plébánosok hagyatékában maradt könyvekkel gyarapodott. 1900-ban 406 műről tudunk. A századforduló után teljesen zárt könyvtár lett belőle. Fejlődése megrekedt.

² Az első iskola 1545-ben létesült Cegléden. Ez a református iskola (ma FÖLDVÁRY Károly nevét viseli). A korai iskolamesterek zárt tékáiban őrződhettek a féltve őrzött könyvek. De ez az iskolai könyvtár csak 1820-ban indult komolyabb fejlődésnek CZEGLÉDY Mihály rektorsága alatt. Egyes források szerint 400 kötete volt, de az 1839-ben felvett leltárban már csak 96 könyv szerepel CZEGLÉDY gyűjteményéből. E könyvek javarészt latin nyelvűek, köztük 24 iskolai kézikönyv, magyar nyelvű 42, német 6. Jó-részt tudományos jellegűek. — Az egyház levéltárában (I. sz. protocollum) levő 1838-as katalógus címe: *Biol. Clarissimo Dno Michaelle Czeglédi aquisita cum elencho per Josephum Kapu Humanitatis Iido studiosum descripta, qui cum libris in Biol. reperta est, huic autem prot. die 14 Septembris 1838 inserta.* — S. SZABÓ József: *A ceglédi ref. iskola története 1545—1936*. Cegléd 1936. 133 l. Néhány évtizeddel később a reformátusok, (1869-

magánkönyvtárát, mely később a helyi gimnázium könyvtárának az alapja lett³ és végül az 1840-től számontartott egyesületi könyvtárakat és TÁNCSCSICS Mihály ceglédi, könyvtári vonatkozású kezdeményezését.⁴

A népkönyvtári mozgalom kezdetei (1880—1900)

A XIX. sz. második felében a haladó polgári értelmiség Európa-szerte felismerte az új típusú könyvtárak szervezésének fontosságát. Nálunk az ország kulturális elmaradottságán segíteni akaró pedagógusok vetik fel elsőnek a könyvtár gondolatát. Az eddigi zárt jellegű könyvtárak helyett nyilvános

ben) polgári fiúiskolát szerveznek, s rövidesen könyvtárát is állítanak fel. (CZEGLÉDY működése után az iskolai élet hanyatlásnak indul és könyvtárát sem gyarapítják tovább.) Ez újabb iskolatípus 1899-ig állt fenn. Könyvtárát az 1930-as években a központi fiúiskola levéltári szobájában őrizték. 115 szám alatt 119 darabból állt: leginkább latin nyelvűek, de van köztük német és francia is. Vegyesen tudományos anyagból és tankönyvekből állt. Leltárát 1925-ben állította össze NAGY Sándor ig. tanító: (i. m. 141 p.). A református iskolának 1864-től kezdve külön tanári és ifjúsági könyvtára is volt, mely azonban nem nagyon fejlődött, mert még 1935-ben is a „modern pedagógia kívánalmaihoz képest, több hiány mutatkozik”. (i. m. 146 l.).

³ DOBOS János könyvtárával kapcsolatban megjegyezzük, hogy az ilyen magángyűjtemények hamarabb elkallódtak, feledésbe merültek. E könyvtár azonban kivétel volt. DOBOS János ref. lelkész, aki az emlékezetes ceglédi 100-as küldöttség szónoka volt Kossuthnál, Turinban, 1877-ben, 1830 körül kezdte könyvtárának gyűjtését, halála után gyűjteménye a helyi gimnáziumba került (1900-ban), s így nemcsak a szétszóródást kerülte el, hanem a ceglédi könyvállomány egészét gazdagította. E könyvtár több száz kötetet német, francia, olasz, latin nyelvű kiadványaiban magában foglalta korának teológiai, retorikai, filozófiai munkáit, s az egykorú szépirodalom gazdag gyűjteményét is tartalmazta. Kézirataiban őrizte saját fordítását 1837-ből, V. HUGO: *Cromwell-jét*. (SIMON László: *V. Hugo Cromwelljének egyetlen és eddig ismeretlen magyar fordítása*. Debreceni Szemle. 1933. július 186—291 l.) Veje, DÉZSI Mihály a könyvtárat tovább gyarapította, majd 1900-ban a tűzvészek által kétszer is megtizedelt, de még mindig 300 kötetet tartalmazó gyűjteményt az újonnan alapított gimnáziumnak (Dobos János fia alapította 100 000 forintos adományával) adományozta. A gimnázium gondosan bánt az örökséggel: katalogizálta, majd 1913-ban a katalógust kinyomatta, de megőrizte önálló gyűjtemény jellegét. (VAJTIČEKY Emánuel: *A M. kir. Állami Főgimnázium tanári könyvtárának címjegyzéke az 1913-as év elején*. Cegléd 1913).

⁴ A mezőváros társadalmi élete a szabadságharc után a kaszinók, egyletek, népkörök és 48-as olvasókörök helyiségeiben zajlott. Az egyházi és magánkönyvtárak mellett az akkor még ellenzéki beállítottságú lakosság szükségét érezte saját igényeit kielégítő, szélesebb nyilvánosságú könyvtárak létesítésének. Már 1840-ben megalakult a Ceglédi Kaszinó, majd a 60-as évektől kezdve gomba módra szaporodtak a különböző politikai és társadalmi törekvésű olvasókörök és egyletek. Helyi viszonylatban a legjelentősebb az 1866-ban alakult Nép és Gazdakör. (A ceglédi egyletek és olvasókörök alapszabályai megtalálhatók a Pest megyei levéltár alfabetikus rendben, külön kezelt alapszabálygyűjteményében.) Mikor TÁNCSCSICS Mihály, a Népkör meghívására Cegléden letelepedett, már számos olvasókörrel találkozott. Ezek révén gondolta reformgondolatait terjesztését, saját könyvei és személyes agitációja által. (Életpályám, 64. fejezet) Bizonyára ő vetette fel elsőként a város könyvtári életében később oly gyakran szereplő gondolatot: — az olvasókörök, s ezen át a könyvtárak egyesítését. Eredményt azonban nem érhetett el, hiszen Cegléd akkor már csak nevében volt Kossuth városa, amilyenek az öreg TÁNCSCSICS lelkében élt, — a valóságban a kiegyezés korát, s a felbomló paraszti társadalom ellentéteit tükröző város volt. Egyes jószándékú emberek hiába kísérelték meg kieszközölni, hogy az olvasókörök fizessenek elő TÁNCSCSICS műveire, csak azok a művei kerültek a helyi könyvtárakba, melyeket ő maga ajándékozott. Ezek közül még 1901-ben is ott találjuk a Népkör könyvjegyzékében TÁNCSCSICS ajándékát — saját Népkönyvét. *A Ceglédi Népkör könyvtárának jegyzéke*. Cegléd 1901. TÁNCSCSICS reformgondolatait a *Ceglédi levelek*-ben fejtette ki, melyeket itt-tartózkodásának 80. évfordulóján, 1957-ben adott ki a Kossuth múzeum.

intézményt terveznek a nép számára, s ennek megvalósítására széles társadalmi megmozdulásra számítanak. A mozgalom az 1870-es évek második felében kap különös lendületet: TÜRRE István elnökletével bizottság alakul a népkönyvtárak fejlesztésére, DOLINAY Gyula pedig 1878-ban szaklapot indít *Iskola és Népkönyvtár* címmel. Cegléden különösen az utóbbinak volt hatása.

A probléma aktualitását jelzi országszerte, hogy DOLINAY lapjára már 1879-ben reagál egy ceglédi tanító, VARGA József. Véleménye a Cegléd c. lapban jelent meg *Néhány szó az iskolai és népkönyvtárak kérdéséhez* címmel⁵. Helyeslően sürgeti a népkönyvtárak felállítását, de ugyanakkor rámutat a könyvtárak létesítésének társadalmi nehézségeire. E téren reálisabban lát a mozgalom vezetőinél is. A parasztság nagy részét — írja — nehéz anyagi helyzete még az iskolától is elzárja, ugyanakkor a tanítókat a megélhetés kényszere miatt vállalt túlterhelés akadályozza a népművelő munkában. Nem mondja ki, de soraiból kiolvasható: ha a népkönyvtárak ügyének e társadalomban valahol sikere lesz, az csak a kezdeményezők rendkívüli erőfeszítésének lehet következménye.

Az evangélikus iskola „népkönyvtára”

Az említett könyvtári vonatkozású írást az eszmecserék egész sora követi a *Cegléd* hasábjain, de az általánosságba vesző hozzászólásoknál fontosabb az, hogy az evangélikus iskola tanítói 1881-ben, csendben, megvalósítják az eszmét. Az 1877-es rendelet felhasználásával elrendelik, hogy „minden iskolába először felhozott gyermek 10 krajcárt fizessen az iskolai és népkönyvtár céljára, továbbá az iskolai mulasztásokból befolyó összeg szintén e célra fordíttassék”.⁶

Ha e kezdeményezés nem is ment volna túl az iskolai könyvtár keretein, akkor is említésre méltó lenne. Különös fontosságot és előremutató jelleget azonban az ad neki, hogy a könyvtár vezetői tudatosan hangsúlyozták népkönyvtári jellegét és igyekeztek kitágítani annak kereteit, elsősorban a volt tanítványokon keresztül. Néhány év múlva a kölcsönzők 25%-a már nem tartozik az iskola tanulói közé.

A következőkben így alakult a könyvtár fejlődése:

Év	Könyvtári hozzájárulást fizető tanulók száma	Felülfizetés	Az egyháztanács által adott kötetek száma
1881/82	105	4 F 10 kr	40
1882/83	107	1 80	42
1883/84	111	2 60	30
1884/85	118	2 40	44
1885/86	115	1 60	37
1886/87	115	1 40	13
1887/88	109	2 40	20

⁵ NAGY Dezső: *Táncsics Mihály — Ceglédi levelek*. Cegléd. 1957. 40. l.

⁶ *A ceglédi ev. tanács jzk.-e*. 1881. jan. 6.

Jellemző példája ez a korabeli könyvtárak helyzetének. Számottevő támogatás nélkül, azoknak a tanulóknak a krajcáraiból tartja fenn magát, akiknek kétharmada szegénysorsúként szerepel a nyilvántartásokban. Ilyen körülmények között az evangélikus iskola könyvtára csak ritka kivétel volt, de nem válhatott a népkönyvtári élet jellemző formájává.

A könyvtár belső felépítésében nyilvánvaló DOLINAY elképzeléseinek hatása. Ő három részre tagolja a könyvtári állományt, itt is három csoporttal találkozunk: a kicsik számára mesekönyvek és a *Kis Lap* kötetei szolgáltak, a nagyobbaknak útleírások, regék, a *Történelmi Könyvtár* füzetei és a *Hasznos Mulattató*, az iskolából kikerülteknek pedig a *Vasárnapi Könyvtár*, a *Magyar Könyvesház*. DOLINAY nyilvánvaló hatása miatt esetleg személyes kapcsolatra is gondolhatunk, amit megerősít az a körülmény, hogy DOLINAY maga is megjelentetett 1888-ban egy cikket a *Czepléd*ben, A népkönyvtárak és népolvasmányok címmel.⁷

1888-ban az állomány 604 kötet volt. A kölcsönzés vasárnap délelőttönként történt, az átlagos forgalom 60—80 kötet. Az olvasók száma ekkor 90.⁸

Természetesen Cegléd könyvtárügyét mégoly tökéletes népkönyvtár sem oldhatta volna már meg. A város időközben jelentősen fejlődött, gazdagodott, urbanizálódott. A megnőtt polgári öntudat maga is városi könyvtárt kívánt. 1899-ben írják le először a „Városi Könyvtár” nevet. A hozzáfűződő elképzelések azonban még zavarosak, tisztázatlanok. A valóságban egyelőre még mindig az a helyzet, mint a 70-es években: széttagolt kis egyesületi könyvtárak elégitik ki az igényeket.

Egyéb népkönyvtárak

A századforduló után a Közgyűjtemények Országos Felügyelőisége fogta össze az ország könyvtárügyét is.⁹ Az irányító szerv az Országos Tanács volt, mely számos kisebb nagyobb könyvtárat alapított, — így Cegléden is. Feltehetőleg azzal a gondolattal, hogy az osztályszempontok alapján összeállított kiskönyvtárak olvasói — jelen esetben munkások — nem „mérgeződnek” majd az egyre jobban virágzó és hódító szocialista irodalommal. Forrásaink említik a ceglédi kőműves munkások számára 1905-ben adományozott 2000 koronás népkönyvtárat, melynek KÁDAS István nevű kőműves foglalkozású könyvtárkezelőjét 1911-ben 50 koronával jutalmazta az Országos Tanács.¹⁰

1912-ben újabb 1000 koronás (B. típus, II. sorozat) népkönyvtárat adományoztak a helyi kőműves szakszervezetnek.¹¹ Ez évben kérte nyilván-

⁷ *Czepléd*. 1888. jan. 6.

⁸ ALEXEY: *A ceglédi evangélikus elemi iskola könyvtára*. Czepléd. 1888. júl. 29. Azt is írja, hogy „némely jól olvasó növendék az egész szomszédságot maga köré gyűjti a téli estéken”.

⁹ FERENCZY Zoltán: *A nép- és városi közkönyvtárakról*. Múzeumi és Könyvtári Értesítő. 1907, 13. skk., 73. skk., 156. skk. (A továbbiakban; MKÉ.) és GULYÁS Pál: *A hazai népkönyvtárügy kialakulása és helyzete*. MKÉ. 1911. 67. skk.

¹⁰ (MKÉ. 1911. 305 l. Az alapításra vonatkozólag: *Magyar Minerva* (MM) 1912—13. 734. l.

¹¹ MKÉ. 1912. 224 l.

tartásba vételét a helyi Kossuth kör is az Orsz. Felügyelőségtől, de valószínűleg nem vették fel, mert a későbbi években nem találjuk a jelentésekben.¹²

Azonban a Felügyelőség útján egyes minisztériális szervek juttattak bizonyos könyvanyagot a helyi olvasóegyletek kisdud könyvtáiraiba. Így a Földművelésügyi Minisztérium több helyi olvasókör számára küldött gazdasági vonatkozású szakkönyveket:

Mátyás király olvasókör	alapítva	1902	173	kötetet
Népkör egyeslet olvasóköre	„	1903	173	„
Kisbérleők és szőlőtermelők egyl.	„	1905	100	„
Kossuth kör	„	1905	100	„
Katolikus kör	„	1910	150	„ kapott. ¹³

Az első világháború előtt az említett népkönyvtárakat nem fejlesztették, azonban a háború alatt (1916-ban) leküldtek egy válogatott háborús sorozatot a ceglédi Munkásotthon könyvtárának kiegészítésére 55 korona értékben.¹⁴

Egyesületi könyvtárak a századfordulón

Mint láttuk, Cegléden is támad igény egy központi könyvtár iránt, ugyanakkor az egyre merevebben elkülönülő osztályokra tagozódott társadalom nem képes ez igényt egyetlen, központi könyvtárral kielégíteni. Így az egyes társadalmi rétegek önmaguk számára létesítenek könyvtárakat: a vezető osztály átveszi és saját ízlésének megfelelően fejleszti tovább az „úri kaszinó” könyvtárát, az iparosok, kiskereskedők ez idő tájt alapítják saját könyvtáraikat, a parasztság egyes rétegei a Nép- és Gazdakör könyvtárát használják. A szegényparasztság természetesen ismét a kapun kívül maradt: láttuk, hogy a népkönyvtári mozgalom nem tudott gyökeret verni, saját erejükből pedig egyelőre még nem képesek könyvtárakat szervezni.

Az egyes könyvtárak vizsgálatakor a különbségek mellett azonos vonásokat is felfedezünk. Nevezetesen: a Kossuth-kultuszról táplálkozó nemzeti függetlenségi öntudat fokozatos elhalványulását, helyette a polgári ízlés beáramlását, amely a kispolgári-giccs formájában jelentkezik.

Sajnos, a mennyiségileg és hatásában legszámottevőbb könyvtár, a *Kaszinó könyvtárának* állományáról nincsen ebből az időből pontos jegyzékünk. Egy 1895-ből származó híradás több ezer kötetéről tudósít. Kétségtelenül ez volt Cegléden a legnagyobb és legforgalmasabb könyvtár ebben az időben. Látogatói a tisztviselőréteg és az értelmiség köréből kerültek ki. A könyvtár tagja csak az lehetett, aki a Kaszinónak is tagja volt, ez eleve meghatározta az olvasótábor összetételét. A vezetőség egyébként is féltékenyen őrködött, hogy ne kerüljön idegen kezekbe könyv: egy 1895-i újságcikk keserű hangon panaszolja fel, hogy mégis látni olyanok kezében is kaszinói könyveket, akiknek a Kaszinóhoz semmi közük.¹⁵

Egészen más jellegű a *Népkör könyvtára*. Ennek is évtizedekre nyúlnak vissza a hagyományai: TÁNCSECS már 1876-ban a Népkört választja ki a ceg-

¹² MKÉ. 1912. 226 l. (1907-ben 568 egyén, 319 kötetet kölcsönzött. MKÉ 1909. Melléklet: 19 l.)

¹³ MM. 1912—13: 962 l.

¹⁴ MKÉ. 1916. 217 l.

¹⁵ Czepléd. 1895. febr. 17. és márc. 1.

lédi egyesületek közül, mint demokratikus jellegénél és ellenzéki magatartásánál fogva számára legmegfelelőbbet. A könyvtár szelleme az 1890-es évek elejéről fennmaradt adatokból jól elemezhető. A mintegy 800 kötetes állomány alapszínét a reformkor és a szabadságharc írónemzedéke adja meg. JÓKAI kb. 200, JÓSIKA 70, VAS Gereben, EÖTVÖS József 10—10 kötettel van képviselve, de megtaláljuk VACHOTT Sándort, DEGRÉT, KÖLCSEY TOLDY Ferenc kiadásában. Szakkönyveik egyrészt népszerű, közhasznú ismereteket terjesztő könyvek, másrészt mezőgazdasági munkák, de a legjelentősebb történeti gyűjteményük: az 1848-as szabadságharcra kapcsolatos népszerű feldolgozások és tudományos értékű forrásmunkák (*Kossuth Iratai az emigrációból, Törvényhatósági Tudósításai, Mészáros Lázár emlékiratai, Széchenyi hátrahagyott iratai* stb.). Az a 400 kötet viszont, melyet 1901-ig írtak hozzá az alapleltárhoz, többségében már kispolgári bestseller, élén BENICZKYNÉ 50 kötetével, mellette OHNET (15 kötet). Szakkönyvet már egyáltalán nem vásárol a könyvtár, pedig elsősorban mezőgazdasági gyűjteménye révén leginkább lett volna rá lehetősége, hogy egy gyakorlati szakkönyvtár alapjait lerakja.¹⁶

Ugyanezt a tendenciát figyelhetjük meg, ha halványabban is, az 1898-ban szervezett *Iparos Ifjak Könyvtárában*. JÓKAI, JÓSIKA még szinte egyeduralkodók, s itt is feltűnően gazdag KOSSUTH-gyűjteményt találunk, de ez a könyvtár is, akár a Népköré, a múltból él; a jelen irodalmában tanácstalan: a legalacsonyabb rendű igényeket követi szolgai módon.¹⁷ Az igények kényszerű kiszolgálása, az alacsonyrendű igényeké is, szükségyszerű velejárója különben az ilyen jellegű könyvtáraknak, melyek a tagok filléreiből élnek.

A századforduló után már működik az a könyvtár, mely sokkal érzékenyebb az újra, mint elődei: a *Kereskedelmi Ifjak Kaszinójának Könyvtára*. (Az „ifjak” megjelölés sem itt, sem az iparosoknál nem jelent az állomány szempontjából semmit.) Ezt a könyvtárat hagyományok már egyáltalán nem kötik: nincsen sem ARANY, sem VÖRÖSMARTY kötetük, de van KISS József „összesük”, nincs KOSSUTH-gyűjteményük, de meglepő módon megvan BÉBEL, DARWIN az állományban. A polgári radikális gondolkozás képviselői Cegléden egyedül ebbe a könyvtárba hatolnak be. A magyar irodalomból 1910-ben megtaláljuk HERCZEGET, HELTAIT, MOLNÁRT de a fő hangsúly a modern külföldiekén van. Itt találkozunk az egyleti könyvtárak közül először FLAUBERT, FRANCE, STENDHAL, D'ANNUNZIO műveivel, de a legfeltűnőbb az orosz írók műveinek nagyszámú megjelenése: TOLSZTOJ 5, DOSZTOJEVSZKIJ, TURGENYEV 4. GORKIJ 3 művel szerepelnek.¹⁸

Az egyesületi könyvtárak közül még tudunk a *Függetlenségi Olvasókör* könyvtáráról, mely 1876-ban alakult. Olvasottsága jelentéktelen.¹⁹ *Kossuth olvasókör* alakult 1890-ben.²⁰

A nyilvános Városi Könyvtár gondolata mind sürgetőbbben vetődik fel a helyi sajtóban.²¹ Többen azzal indokolják, hogy egy ilyen intézmény hatható-

¹⁶ *A Ceglédi Népkör könyvtárának jegyzéke*. Cegléd. 1901.

¹⁷ *A Ceglédi Iparos Ifjak Önképző Egylete. Könyvtárszabályzat és leltár*. Cegléd. 1900.

¹⁸ *A Ceglédi Kereskedelmi Ifjak Kaszinója Könyvtárának jegyzéke*. Cegléd. 1910.

¹⁹ György Aladár: *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben*. Bp. 1886. (A Kaszinó könyvtárról azt írja, hogy 1884-ben állománya 687 mű, 1136 kötetben. Az olvasók száma 140, az olvasott művek száma 2743 kötet. A Függetlenségi könyvtár adatai jelentéktelenek.)

²⁰ *Cegléd*. 1890. jan. 19.

²¹ Dr. V. *Cegléd*. 1886. jún. 27. *Ceglédi Ujság*. 1892. márc. 27. *Ceglédi Független Hírlap*. 1890. jan. 12.

san szolgálhatná a népművelést és irányíthatná a nép izlését a ponyvairodalommal vívott harcban²² Ismét mások a lényegre tapintanak, írván:

„Igaz, hogy nálunk van elég egylet s ezekben könyvtár is, de ehhez csak az férhet, aki az egyletnek tagja, s úgy a nagy rész, mely éppen művelődésre szorul, nem művelődhet.”²³

A század utolsó éveiben a helyi értelmiség fellép egy veszedelmes jelenség: a ponyvairodalom térhódítása ellen. Feltűnő címekkel közlik elgondolásaikat a helyi lapok hasábjain. *A ceglédi néphez — a ponyvairodalom ellen*²⁴, *A ponyvairodalom*²⁵, *Rémregények, fércmunkák terjesztése Cegléden*²⁶.

Végül a század utolsó évében — 1899-ben, riportot közöl egy helyi lap, melyben a jövő színes álmait festi az olvasók elé. Reális álmok voltak ezek, csak egy fél évszázadot kellett várni, míg megvalósultak. A jövő álmodója a könyvtárról így álmodozik:

„... vasárnap a nép ... betér a városi közkönyvtárba; Könyvet kér Rákóczi-ról, Báthoryról, vagy Bethlen Gáborról... haza viszi, olvassák, elmélkednek dicső eleinkről.”²⁷

Az agrárszocialista földmunkások könyvtára

A helyi lapokban szűkszavú tudósításokat találunk a 80-as évekből a helyi agrárszocialista földmunkások szervezkedéseiről. A mozgalom kétirányú volt a 96-os évtől kezdve. A ceglédi születésű VÁRKONYI István itt bontotta ki Független Szocialista Pártjának zászlaját, de rövid működés után a mozgalom e szárnya lehanyatlott. A szociáldemokrata alapon működő földmunkásmozgalom jeles vezetőt talált URBÁN Pálban. Az ő szervezete megélte a Tanácsköztársaság kikiáltását is. A szocialista irodalom kiadásával párhuzamosan szükségessé vált olvasókör szervezése is, ahol ezeket a könyveket, iratokat, broszúrákat tanulmányozták és a fejlettebbek magyarázták társaiknak ezek tartalmát. A századfordulón alakul meg a földmunkások *Mátyás király olvasóegylete*. Vezetője URBÁN Pál. Igen élénk egyesületi életet éltek. Zászlójukat 1900 márc. 18-án avatták, s időnkint bált rendeztek a könyvtár gyarapítására. Egészen betiltásukig működtek. Vajon hová tűnt, minden bizonnyal értékes és érdekes könyvállományuk? Erre 1923-ból találunk választ. A Tanács hatalom bukása után a munkásszervezetek visszahúzódtak. Egykori könyvtárunk könyveit különböző helyeken rejtegették, de a rendőrség nyomára bukkant és lefoglalta a könyveket:

„Rendőrkapitányunk előtt semmi sem marad figyelem nélkül, — így személyes ellenőrzést tartott a város egyesületeiben, s felfedezte azt a könyvtárat, amelyet a már megszűnt Újvárosi Földművesek és Munkások Egyesülete az Újvárosi Olvasóegylet tulajdonába akart átadni. A könyvtár tele van a legveszedelmesebb kommunista könyvekkel, füzetekkel. A rendőrség lefoglalta és megsemmisítette. (a szerzők kiemelése)

— Vajon csodálkozhatunk-e azon, hogy a kommunizmus gyökeret vert nálunk, mikor már az 1900-as évek elején marxi kiáltványokat olvastak az Újvároson?”²⁸

²² HITTER Miklós. Cegléd. 1888. júl. 15.

²³ Cegléd. 1893. jan. 19.

²⁴ Cegléd. 1893. dec. 10.

²⁵ Cegléd. 1895. okt. 13.

²⁶ Cegléd. 1895. okt. 13.

²⁷ *A jövő képe Cegléden*. Cegléd. 1899. febr. 5.

²⁸ *Ceglédi Kisgazda*. 1923. márc. 11.

Ez a története a munkások egykori könyvtárának.

Összegezve az egyleti könyvtárak szerepét — leszámítva a földmunkásokét és kereskedelmi ifjakét — a város könyvtárügyének egészében, elmondhatjuk, hogy haladó szerepüket fokozatosan elvesztették. Egyre jobban elmosódott az állománybeli különbség is köztük, s a kispolgári ízlés kiszolgálóivá lettek. Mint ilyenek azonban, rosszabb anyagi lehetőségeik miatt, nem tudták felvenni a versenyt az ez idő tájt induló modernebb szemléletű és gyakorlatú kölsönkönyvtárakkal.

A kölsönkönyvtárak megjelenése a századfordulón

A századforduló táján nyilvánvalóvá lett, hogy az elavult jellegű egyesületi könyvtárak már nem képesek kielégíteni a megnövekedett igényeket. Mint láttuk, az iskolai könyvtárak nem fejlődtek, az egyesületi könyvtárak pedig csak tagjaiknak biztosították az olvasási lehetőségeket. Egyrészt elzárkózás, egyletesdi és nem fejlődő könyvtárak, másrészt pedig megnövekedett olvasási igény mutatkozott. Erre figyeltek fel a jószímatú üzletemberek, így SEBŐK Béla könyvkereskedő és nyomdatulajdonos, s csakhamar megnyitotta kölsönkönyvtárát, mely 50 krajcárért egy óra a legfrissebb fővárosi újságok olvasását is lehetővé tette.

„... egy új üzletággal, magyar kölsönkönyvtárral bővíttem ki tevékenységemet. Általános óhajnak vélek eleget tenni, amikor kölsönkönyvtárt alapítok. Nem az volt a célom, hogy sok könyvet halmozzak össze, hanem hogy kitűnő könyveket adhassak tisztelt előfizetőim kezébe. A modern magyar szépirodalom úgy szólván teljesen képviselve van gyűjteményemben: Jókai, Mikszáth, Herczeg, Bródy, Pekár, Bársony, Gárdonyi, Szomaházy, Beniczkyné, a külföldi írók közül: Ohnet, Feuillet, Daudet, Lindau, Theuriet, Prévost, Croker, Cherbuliez, Carmen Sylva...”²⁹

E felsorolás igen vegyes állományra vall és nem említi az orosz klasszikusokat, melyek e korszakban nagy hatással voltak értelmiségünkre. Milyen közönségréteg igényét kísérelte meg kielégíteni az ügyes üzletember? Bár elvben mindenki számára lehető volt e kölsönkönyvtár igénybevétele, mégis, elmondhatjuk, csupán a város polgári, hivatalnokrétegének volt a kiszolgálója. SEBŐK nem gyűjtött össze sok könyvet, mindig csak a legfrissebbeket forgalmazta. Az alapítás után 3 évvel — 1902-ben — mindössze 400 kötet volt az állománya.³⁰

Újabb kezdeményezések a Népkönyvtár ügyében

Miután sem az egyesületi, sem az iskolai, sem a magán kölsönkönyvtár nem tudott megfelelni a szükségleteknek, az érdeklődés ismét a Népkönyvtár felállítására fordult. A helyi értelmiség hangadói keserű írásokban emlékeztek meg az állandó könyvtár hiányáról, mely a lakosság zömének érdeklődését elégítené ki. A Közoktatásügyi minisztérium 1904-ben 78 000 koronát fordított népkönyvtárak felállítására, melyből Cegléd semmit sem kapott.

„A felsőbb osztályok még annyira-amennyire megtalálják ebbeli szükségleteiket. A jelentékeny számú ipari osztálynak is ott vannak a maga különböző egyletei és

²⁹ Cegléd. 1899. jún. 11.

³⁰ Cegléd. 1902. febr. 2.

olvasókörei... De árva és gondozatlan e tekintetben a város lakosságának zöme: a gazdálkodó osztály. — Nem annyira szépirodalmi művekre van szükség, mint inkább népies nyelven írt kis kátékra, melyek a gazdasági élet s közélet mindennapos dolgában legyen útmutatói. A városi tanács feladata írni a felettes szervekhez, hogy jövőre szervezzenek Népkönyvtárat. Mindegy, hogy itt lesz e állandóan a városban, vagy közben vándorolni fog a tanyák népe között...³¹

A Szegeden székelő Délmagyarországi Közművelődési Egyesület felhívást küldött a ceglédi városi tanácshoz 1908-ban, hogy adjanak be kérvényt Népkönyvtár létesítése céljából. A tanács mivel részben pénzügyi kihatásai is lettek volna az ügynek, részben hamisan értelmezett lokálpatriotizmusból, elutasította a felajánlást.³²

Pedig a helyi értelmiség a felhívás nyomán ismét szorgalmazta a Népkönyvtár felállítását és azt követelte, hogy vasárnap csukják be a kocsmákat és helyettük a létesítendő Népkönyvtár legyen nyitva.³³

A gimnázium könyvtára

Az 1899-ben alapított gimnázium könyvtára indulásakor több jelentős gyűjteményt olvasztott magába, s néhány év alatt Cegléd egyik legjelentősebb könyvtárává fejlődött. Bár jellegénél fogva szűkebb nyilvánosságú könyvtár volt, mégis foglalkoznunk kell vele, hiszen egy negyedszázadon át Cegléd egyetlen tudományos igényű könyvtáráként jön számításba.

1904-ben a tanári könyvtár 1679 darabból, az ifjúsági 1014 darabból állt, a növekedés a továbbiakban mindkét részlegben igen jelentős: évi 200—250 kötet. Az 1910-es évek elején a könyvtárnak már tudatosan összeválogatott gyűjtemény jellege van, amit a könyvtár vezetője, VAJTIČZKY Emánuel tanár, által összeállított, 1913-ban kinyomtatott katalógus bizonyít legjobban. Az a tény, hogy a gimnázium szükségét érezte könyvállományának jegyzékét nyomtatásban is publikálni, bizonyítja, hogy a könyvtár mintegy 6500 kötetével az iskola falain túlterjedő, városi igényt is kielégített.³⁴

Az állomány híven tükrözi a humán jellegű, de igen erős természet-tudományos érdeklődésű iskola szellemét. Szakcsoportjai közül legjelentősebb a magyar irodalom, itt jól összeválogatott művekkel minden számottevő író szerepel. Vetekszik ezzel a gyűjteménnyel a latin és görög irodalom csoportja. A legjelentősebb írók eredetiben vagy többféle német és magyar fordításban, jegyzetes kiadásokkal szerepelnek. (PLATON pl. egymaga 15 kötettel, 10 különféle fordítóval.) Ha a természettudományos művek csoportja mennyiségileg valamivel el is marad a humán tudományokétól, minőségileg ez is korának legjobb színvonalán áll. Megtaláljuk itt a legfrissebb, túlnyomórészt német nyelvű kézikönyveket is.

³¹ Cegléd. 1904. aug. 20.

³² Cegléd. 1908. okt. 16.

³³ Cegléd. 1908. nov. 1.

³⁴ A Ceglédi M. kir. Állami Főgimnázium tanári könyvtárának címjegyzéke az 1913-as év elején. Összeállította: VAJTIČZKY Emánuel. Cegléd. 1913. (A tanári kv. 3737 kötetet, az ifjúsági kv. 2734. kötetet tartalmazott. A Ceglédi Közlöny 1912. júl. 7-i számában 13 377 kötetéről olvashatunk. Erős túlzás.) A Magyar Minerva adatai szerint (1912—13. 173—74. p) az ifjúsági könyvtár a tanulók évi 2 korona tagdíjából eredt és gyarapszik. A forgalom: tanári kv. 19 olvasó 975 kötetet kölcsönzött, az ifjúsági kv.-ból 336 olvasó 5975 kötetet.

A könyvtárnak 32 tudományos folyóirat járt rendszeresen, köztük külföldiek is. A 30-as évekre a tanári könyvtár állománya megkétszereződik.³⁵

Az ifjúsági könyvtár sem maradt le a tanári mögött. Az első világháború éveiben már minden osztálynak külön könyvtára van. Az egy tanulóra eső olvasott könyvek száma igen magas: 13—37 között váltakozik.³⁶ Az ifjúság irodalmi nevelésében ennek a részlegnek fontos szerepe volt: egyedül egyenlőszorozta az ekkor már jobbra ponnyvakat kölcsönző ifjúsági egyleti könyvtárok s a kölcsönkönyvtárok hatását.

Az eddig tárgyalt magán, iskolai, egyleti s egyéb helyi könyvtárok parancsoló módon felvetik egy nyilvános könyvtár szervezését. Azonban erről az említett okok következtében csak 1919-ben lehetett szó, amikor a Tanács-hatalom helyi szervei egy nagy „rohammal” bevették az elkülönülő könyvtárocskák „várfalait” s egyesítették az összes helyi könyvtárat, hogy meg-nyílhassék a „Ceglédi Városi Könyvtár”.

A Tanácsköztársaság könyvtárpolitikája és Cegléd

A Tanácsköztársaság művelődési politikája középpontjába állította a néptömegek kulturális érdeklődésének kielégítését, így a könyvtári ellátottságot is. A Közoktatásügyi Népbiztosság 1919. ápr. 28-án kelt 22 sz. rendelete leszögezi: „A Magyar Tanácsköztársaság az ország lakosságának könyvvvel, s a hozzávaló segédeszközökkel (bibliográfiák, katalógusok, stb.) való ellátását állami feladatnak tekinti.”

E rendelet meghatározza ennek módját is: „az állam köztulajdonba és kezelésbe vesz minden tudományos és közművelődési könyvtárat, amennyiben az a hivatali könyvtár kereteit túlhaladja.”

A Népbiztosság számos könyvtárüggyel kapcsolatos rendeletet adott ki (márc 29., ápr. 2., ápr. 25., ápr. 28.)³⁷

Cegléden e rendeletek szellemében fogtak hozzá a köztulajdonba vétel és rendszerezés munkájához. E rendeleteknek a városban külön jelentőséget adott, hogy városi könyvtár nem volt, bár ennek hiányát mindenki érezte, viszont számos, szétszórt egyesületi könyvtár működött. A helyi direktórium már április elején kijelölte azokat, akik a könyvtárok összevonásának munkáját végezték: HABONY József és SÁRKÁNY József személyében. A gimnázium diákjai segítettek nekik.

A könyvek gyűjtése során 7310 kötet gyűlt össze, ennek zömét a volt Kaszinó Könyvtára adta. Munkájuk közben problémák is felmerültek: pl., hogy a gimnázium könyvtári anyagát is begyűjtsék-e? Hiszen a gimnáziumban volt Cegléden az egyetlen jelentős tudományos gyűjtemény, s ennek beolvasztása tudományos könyvtári jellegűt adott volna az új könyvtárnak. SÁRKÁNY József, a gimnázium tanára és a múzeum igazgatója — úgy döntött, hogy az új könyvtárnak közművelődési jellege kell, hogy legyen; a gimnáziumé pedig lényegében tanári szakkönyvtár, ezért külön kívánták továbbfejleszteni a

³⁵ *Ceglédi Közlöny*. 1913. júl. 16.

³⁶ *MM*. 1930—31. 334 l. A könyvtár őre SZELECZKY Mihály tanár. Az állomány 3116 mű, 6310 kötet, 13 286 pengő értékben. 1929/30-ban 28 olvasó 250 kötetet kölcsönzött.

³⁷ KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Bp. 1959. 265 l.

jövő városi könyvtárát, mint a város közművelődési, a gimnáziumét pedig: mint a város tudományos szakkönyvtárát.³⁸

Az összegyűlt anyagot erős selejtezésnek vetették alá, s mintegy 2000 kötetet kirostáltak. A selejtezés elvi szempontjait megtaláljuk a ceglédi *Népakarat* c. lapban: „Kik lesznek a kommunizmus kedvenc írói?” címmel: „Semmi esetre sem Beniczkyne Bajza Lenke, Ohnet, Marlitt, . . . helyettük Gorkij, France, Zola, Révész Béla . . .”³⁹

A selejtezés után jelentik a direktoriumnak 5359 kötet állománybavételét. A beadványt dr. BRAUN Soma és HEIM Pál tanárok írják alá. Gondot okozott az új könyvtár elhelyezése is. Érthető: ekkora tömeg könyv még nem gyűlt össze Cegléden egy könyvtárban sem. A szervezők az olvasók kényelmére is gondoltak, mikor nyilvános olvasótermet szerettek volna létesíteni a könyvtár mellett. Több helyiségben szemlét tartottak, végül is a volt Népkör helyiségeit kérték a direktoriumtól.⁴⁰

Miközben a még ömlesztett állapotban levő könyvek feldolgozásán munkálkodtak, kialakultak elképzeléseik az új közkönyvtárról. Céljuknak tartották minél több olvasó bevonását, s ezek tudatos irodalmi, világnézeti nevelését. A kölcsönzést díjtalannak képzelték. Ez lett volna a városban az első díjtalan kölcsönkönyvtár.⁴¹

A tervek, sajnos, nem valósulhattak meg. A Tanácsköztársaság bukása után az összegyűjtött könyvanyagot régi tulajdonosaik ismét széthordták. A munka azonban nem volt hiábavaló, mert ráirányította a figyelmet a városi könyvtár felállításának szükségességére és lehetőségeire. Nem tartjuk véletlennek, hogy 1920-ban a város akkori vezetősége elhatározza a városi könyvtár létesítését, mely gondolat mintegy húsz éven át hiába próbált valóra válni. Sajnos, a 19-es könyvtárügy szelleméből, könyvtári módszereiből nem hasznosítottak semmit.

A Tanácsköztársaság időszaka ennek ellenére nagy jelentőségű volt a ceglédi könyvtárügy történetében. A helyi könyvtárügyön, mint láttuk, három, 1919-ig megoldatlan probléma húzódott végig: a város társadalmának atomizálódása szükségszerűen magával hozta az életképtelen egyesületi könyvtárak szaporodását s az egység hiányát a szélesebb tömegekre kiterjedő könyvtári propaganda teljes hiánya s a könyvtárak kiszolgáltatott helyzetéből következő elvtelenséget a gyarapításban, ami értékes szak- és szépirodalmi gyűjtemény létrehozását lehetetlenné tette. 1919 művelődési politikája — a mögötte álló társadalmi változásra alapozva — gyökeresen megoldotta volna a helyi könyvtárügy e hármaskérdését, melyről, mint láttuk, határozott elképzelések voltak.

A Városi Könyvtár megszervezése (1920—1924)

Mint az előzményekből láttuk, Cegléden már az 1890-es években megvolt a társadalmi igény egy nyilvános városi könyvtárra, a róla alkotott elképzelések azonban még elég bizonytalanok. Sokan valami kibővített népkönyvtárra

³⁸ SÁRKÁNY József szíves közlése.

³⁹ *Népakarat*. 1919. ápr. 17.

⁴⁰ *Népakarat*. 1919. ápr. 25.

⁴¹ NAGY Dezső: *A Tanács hatalom ceglédi története*. Bp. 1959. A könyvtári vonatkozások a 15, 41, 86 l.-n találhatók. (SÁRKÁNY tanárnak és a közreműködő diákoknak 4 ill. 1 korona órabért fizetett a direktorium. Cegléd Polg. m. iratok V. 2142 sz. 1919. jún. 11.)

gondoltak. 1904-ben felmerül egy olyan elképzelés, hogy ceglédi központú, állami támogatású népkönyvtárat kell szervezni, mely a város tanyavilágában vándorolna.⁴² Ezek az elképzelések utópisztikusak, a város előljárósága pedig, melynek az ügyet kezdeményezni kellett volna, teljesen passzív. 1908-ban a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület küld felhívást Cegléd előljáróságához, hogy adjon be kérvényt könyvtár létesítése céljából. Nem tudjuk, hogy a kérvényt elküldték-e, annyi azonban bizonyos, hogy az elképzelt könyvtárnak se híre, se hamva. A világháború visszavetette a könyvtárügy fejlődését, de a Tanácsköztársaság példája Cegléden is világosan megmutatta, hogy a városi közkönyvtárat meg lehet és meg kell alapítani.

A helyi igényeken és példán túl a városi könyvtárak országszerte történő alakulása is erre kellett, hogy ösztönözze a várost. Az 1910-es években sok városi könyvgyűjtemény alakult át modern könyvtárrá. (Nagyvárad 1912, Arad, Marosvásárhely 1913 stb.). A világháború éveiben Debrecen város eredetileg közigazgatási jellegű, különböző hivatalokban elhelyezett könyvgyűjteménye szintén könyvtárrá alakult.⁴³

A kérdést nem lehetett tovább halogatni, 1920 szeptemberében a tanács elrendelte a Városi Könyvtár megszervezését. Alapul a város tulajdonában levő, nagyobb részt jogi, közigazgatási, közgazdasági könyvek szolgáltak, melyek a városháza különböző hivatali szobáiban voltak elzárva. Ezt a gyűjteményt három módon kívánták továbbfejleszteni: vétel útján — de erre csak jóval később, a könyvtár megindulása után került sor —, a város lakóitól érkező könyv és pénzadományok révén, melyre több ízben felhívták a figyelmet, s végül a minisztériumtól és más hivatalos szervektől várható könyvadományokból. Az állomány gyarapításánál elsősorban a tudományos könyvek beszerzésére törekedtek, s különösen a ceglédi vonatkozású könyvek, füzetek és nyomtatványok gyűjtését tűzték ki célul.

A könyvtár megszervezését HÜBNER Emil ügyvéd vállalta, minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül. Segítője SZALISZNYÓ Lajos volt. Természetesen függetlenített könyvtáros nélkül a munka csak nagyon lassan haladt. Mikor fél év múlva, 1921 májusában a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőisége meglátogatta a könyvtárat, még határozottan körvonalazott tervek sem voltak a könyvtár jövőjét illetően. A látogatók jelentősnek ítélték a kezdeményezést, kilátásba helyezték a könyvtár állami felügyelet alá helyezését és annak támogatását.⁴⁴ 1921-ben ez meg is történt. (MM 1930—31. 332 l.) A továbbiakban azonban más, szerencsésebb városi könyvtárakkal szemben (Győr, Szombathely, Debrecen, Miskolc, Sopron) a ceglédi sokáig nem részesült állami segélyben, később pedig csak jelentéktelen mértékben.⁴⁵ Lényegileg a város saját erejéből tartja fenn intézményét.

A látogatás során felmerült néhány jelentős javaslat, így a helybeli könyvtárak egyesítése, ezáltal a Városi Könyvtár nagyszabású intézménnyé való fejlesztése. Úgy tervezték, hogy mint ilyen, a Városi Könyvtár a cegléd-környéki könyvtárak központja lesz. A javaslat rendkívül figyelemre méltó. Megvalósulása esetén a Városi Könyvtár több lett volna tudományos könyvek gyűjteményénél: a ceglédi, sőt cegléd-környéki könyvtári élet aktív tényezőjévé

⁴² N. P.: *Népkönyvtárakról* Cegléd. 1904. aug. 20.

⁴³ Vö.: GULYÁS Pál: *A könyv sorsa Magyarországon*. Magy. Könyvszle. 1924.

⁴⁴ *Ceglédi Kiszgazo*. 1921. máj. 8.

⁴⁵ RADÓ István: *Vidéki közkönyvtárak*. Magy. Könyvszle. 1940. I. még: MM. 1930—31. 332 l.

válthatott volna. Ezt a szerepet azonban nem tudták vagy nem akarták vállalni. A tervből nem lett semmi.

Közben HÜBNER tovább folytatta a könyvek feldolgozását, amely munka — tekintettel arra, hogy csak szabad idejét tudta erre áldozni — csigalassúsággal haladt. 1922 márciusában 1555 kötet feldolgozását jelenti a városi képviselőtestület közgyűlésének, egy év múlva pedig 2185 kötetnyi feldolgozott állományról számol be. Időközben az eredeti állomány gyarapodott is, 1922-ben pl. 232 kötettel, 1923-ban pedig a városi közgyűlés 60 000 koronát szavazott meg a könyvtár fejlesztésére. (Ez az infláció következtében csak mérsékelt összeg volt.)

Közel négy év kellett ahhoz, hogy a könyveket feldolgozzák, s a könyvtár megnyilhasson. Igaz, hogy a feldolgozás mintaszerű volt, a könyvtár három katalógussal rendelkezett: betűrendessel, helyrajzival, olvasótermivel.⁴⁶

Hátra volt még az elhelyezés kérdése. A legkülönbözőbb javaslatok merültek fel, többek között az is, hogy a Vigadó tágas és szép fekvésű helyiségeit alakítsák át könyvtár és múzeum céljára. Végül azonban ezek a tervek nem valósultak meg: a könyvtár megmaradt a városháza két szűk szobájában, melyek ráadásul nem is nyíltak egymásba.

Végre a könyvtárt négy évi készülődés után, 1924. november 1-én ünnepélyesen átadták a közönségnek. Az első kölcsönzési nap november 5-én volt.

Hogyan jellemezhetjük az ekkor meginduló új könyvtárat, milyen helyet foglal el a város és az ország kulturális életében? — Említettük, hogy a századforduló utáni évtizedek a városi könyvtárak kialakulásának éveit. E könyvtárak jellegét az állomány összetételén túl a könyvtárak maguk elé tűzött célja is befolyásolta. Egy részük elsősorban az olvasók szélesebb rétegeit törekedett ellátni megfelelő könyvvel (részben a Szabó Ervin-i példa hatására), más részük inkább muzeális értékű könyvállományt kívánt összegyűjteni és megőrizni, a közművelődési jelleget háttérbe szorítva a tudományos vagy annak vélt igények mellett. E könyvtárak létrehozója sokszor nem is annyira a kulturális igények kielégítésének vágya, mint inkább a város provinciális büszkesége volt.

A ceglédi könyvtár inkább az utóbbi típushoz tartozott. Muzeális jellegű könyvtár volt állományánál fogva: anyaga elsősorban a humán tudományok régi szakkönyveit tartalmazta. A beérkező adományok is ebben az irányban bővítették az állományt. Muzeális jellegű volt elhelyezési módja és kölcsönzési rendszere: a városházi két szoba mintegy a levéltár kiegészítését jelentette, az a körülmény pedig, hogy csak helyi olvasásra adott ki könyvet, egyenesen a nemzeti megőrző könyvtárakat juttatja eszünkbe. Hogy a könyvtár ilyené lett, abban a fenti tényezőkon kívül bizonyára nagy része van annak is, hogy alapítója, segítői és első használói a kisváros értelmiségi rétegéhez tartoztak.

Bár a könyvtár elhibázott elvi alapokra épült, megnyitása mégis jelentős kulturális esemény volt, figyelembe véve a korabeli magyar közművelődési viszonyokat. A magyar városok számottevő részében nem volt még közkönyvtár, Ceglédnél népesebb városokban sem. Azt is el kell ismernünk, hogy a város könyvtárát teljesen a saját erejéből hozta létre, nem szolgált alapul valamilyen régi gyűjtemény, nem kaptak rendszeresen állami támogatást sem, a könyvtárosi munkákat pedig Hübner és segítői teljesen önzetlenül, szabad idejük feláldozásával végezték. Egyes gyűjtemények — jogi, irodalomtörténeti, helytörténeti —

⁴⁶ RADÓ; i. h.

a város kulturális életének aktív tényezőivé váltak s különösen az utóbbi a tudományos kutatást is elősegítette. S legfőképpen: a város könyvtárügyének kulcskérdése, a központi nyilvános könyvtár ügye az új könyvtár megnyitásával megoldódni látszott.

A Városi Könyvtár működése (1924—1945)

1924 nov. 5-én nyílt meg a könyvtár az olvasók számára, ettől kezdve egy ideig hetente 2, majd 3 (a 30-as években már 5) napon át állt az olvasók rendelkezésére du. 3—6-ig. Az olvasókat kissé szűkös olvasóterem fogadta, a könyvtáros ide hozta át a folyosó túlsó oldalán levő raktárból a könyveket. Csak helyi olvasásra adtak ki műveket. Az első hónapban 127, decemberben 96 olvasó fordult meg, és 166—200 könyvet olvastak. A használat díjtalan volt.

Ha a könyvtár társadalmi—kulturális szerepét vizsgáljuk, az alapvető kérdés: hányan és kik használták? A városnak adott évi jelentések statisztikái erre világosan felelnek.

Év	Olvasók száma	Ebből nő	Olvasott kötet	Tanár, tanító	Tisztviselő	Kereskedő	Iparos	Gazda	Főisk. hallg.	Tanuló	Egyéb
1925	693	6	1226	—	10	—	18	9	27	633	6
1927	631	3	1252	7	23	1	1	—	57	539	2
1928	743	?	1533	25	13	3	3	12	52	592	34
1929	454	?	?	?	?	?	1	1	?	240	?
1934	563	8	1005	76	41	4	23	2	46	361	10

Kié volt tehát a könyvtár? Elvben mindenkié, a gyakorlatban egy meglehetősen szűk rétegé. Ide jártak a városi és állami tisztviselők, mert a régi jogszabályok köteteit csak itt találták meg, s egyre növekvő számban jártak ide a pedagógusok. A kölesönzők négyötödét azonban a diákok alkották, szinte a gimnázium kiegészítő könyvtára lett az új intézményből. A város túlnyomó részét alkotó parasztság éveken át vagy nincs, vagy alig van képviselve.

Milyen könyveket olvastak? Erre az 1927. évi forgalmi statisztika felel:

Könyvészet	1	Irod.-tört.	236	Mennyiségtan	6
Enciklopédia	17	Szépirodalom	315	Géptan	13
Hittudomány	3	Művészet	17	Gazdaságtan	8
Bölcsélet	1	Történelem	15	Orvosi	24
Neveléstud.	5	Földrajz	8	Vegyes	9
Nyelvészet	6	Jog, államtud.	..	13	Hírlap	13
Klasszika-fil.	5	Term.tud.	14			

Az olvasott könyvek statisztikája is azt bizonyítja, hogy a könyvtár elsősorban a magyar dolgozatot író diákok ellátását szolgálta. Az irodalomtörténeti tanulmányok forgalma az összes többit felülmúlja egymagában, — a természetesen kiugró szépirodalomról nem beszélve.

Az állomány időközben lassan, de állandóan gyarapodott, évente átlag 200 kötettel. Tíz év alatt az induló állomány kétszeresére nőtt. A könyvtár állománya 1930-ban 2519 mű, 4202 kötettel. Ezen belül a ceglédi gyűjtemény 156 mű, 443 db. *MM. 1930—31.332 l.* 1932-ben 4782 kötetben 2942 mű van a

könyvtár birtokában. A hiba ott volt, hogy a gyarapodás nagy része különféle ajándék, s nem tudatos gyarapítási politika következménye. Eleinte a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumtól, majd a Közgyűjtemények Országos Felügyelőségétől és az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központtól kaptak jelentősebb számú könyvet. A rendelkezésre álló összeget viszont igyekeztek úgy felhasználni, hogy a legújabb szakkönyvekkel egészítsék ki az egyes gyűjteményeket. Ennek köszönhető, hogy a könyvtár megindulása után 5—6 évvel már az ipari és gazdasági gyűjtemény is fejlődésnek indult, sőt egy tudósítás a mezőgazdasági gyűjteményt is olyan gazdagnak és új könyvekben bővelkedőnek mondja, amilyen nincs más a városban.

A könyvtár büszkesége a várostörténeti gyűjtemény volt. E téren nem elégedtek meg a ceglédi vonatkozású könyvek összegyűjtésével, hanem 1935-től kezdve kibővítették a gyűjteményt egy új osztály felállításával, mely magába foglalta a városban és környékén levő jellegzetesebb épületek, továbbá a városban lejátszódott nevezetesebb események fényképét vagy rajzát, végül a város társadalmi életében szerepet játszott egyének fényképeit. E téren a városi könyvtár nemcsak sok kortársát előzte meg és szárnyalta túl, hanem még mai könyvtáraink számára is példát mutat a helytörténeti gyűjtemény gondos, szorgalmas kialakításában.

A könyvtárnak ezzel a fényoldalával szemben árnyoldalak is jelentkeztek; problémák, melyeket a könyvtár folyamatos működése tárt fel, s melyek mint a könyvtár létkérdései, megoldásra vártak. Legsúlyosabb közülük a helyiség kérdése és a könyvtár jellegének, szerepkörének kérdése volt.

A városházán való elhelyezés rövidesen tarthatatlannak bizonyult: a szobák sötétek, szűkek voltak, s nem volt közvetlen kapcsolat az olvasóterem és raktár között. Mégis csak nyolc év múlva kapott az intézmény új helyiséget. Ekkor a Szegfű u. 2. szám alá költözött be, a volt Forgalmiadó Hivatal helyiségeibe. A helyeserét nem annyira a város gondoskodásának, mint inkább a felügyelő hatóságok állandó panaszának köszönhetette a könyvtár. Nagyon sok köszönnivaló nem is volt benne. Igaz, hogy itt négy terem volt: az egyikben a nagyalakú, másikban a kisebb alakú könyveket tárolták, s az olvasóterem melletti irodát is fel lehetett szükség esetén olvasóteremnek használni — de a helyiségek egészségtelenek, nem könyvtári célokra valók voltak. Minden látogatója megjegyzi róla, hogy falai nedvesek, levegője áporodott, a padló penészesedik, termei túlszűfoltak. Egy újságcikk egyenesen az istállóval hasonlítja össze⁴⁸ A helyesere 1932 novemberében mégis megtörtént, s most hosszú időre ismét csak a tervezetések ideje következett.

A másik probléma onnan származott, hogy a könyvtár nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: olvasóinak száma nemhogy emelkedett volna, hanem egyre inkább a dolgozatot író gimnazistákra korlátozódott. Tíz év múltán nyilvánvaló volt, hogy ezen a helyzeten csak gyökeres változások segíthetnek, ezért néhányan a tisztábban látó városi polgárok közül, HARTYÁNYI Zoltán kezdeményezésére beadványt írtak a város polgármesteréhez. Ez a beadvány a Városi Könyvtár életének egyik legfontosabb dokumentuma. Főbb pontjai a következők:

„A város közműveltségi szintjének minden néprétegre kiterjedő emelése céljából szükségesnek látjuk a könyvtárnak az eddigiéknél erőteljesebb ütemben való fejlesztését és a közönség által való igénybevételének sokirányú megkönnyítését.

⁴⁸ *Könyvtár vagy istálló?* Ceglédi Napló. 1936. aug. 11.

1. Az összes kötetlen könyvek bekötését.
2. A mezőgazdasági szakcsoport, s ugyanígy a természettudományi, főképpen a növénytani szakcsoport kibővítését.
3. A magyar szépirodalom valamennyi érdemes termékének olcsó kiadásban való beszerzését.
4. A könyvtárnak az összes fontosabb magyar könyvújdonosságokkal való állandó bővítését.
5. A könyvtár nyitvatartását évi 240 napon át.
6. A könyvek kikölcsönzését más nyilvános könyvtárakban érvényes kikötésekkel.

Indítványozzuk:

- a) A könyvtár dologi és kezelési nyilvántartásaira a szükségletnek megfelelő összeg irányoztassék elő a mindenkori költségvetés keretében.
- b) A könyvtár évi javadalmazása legyen 2500 P. kizárólag a könyvek beszerzésére és bekötésére.
- c) A rendkívüli beszerzésekre 1936-ban 4000 P.”

A beadvány helyesen tapint rá a valóban orvoslásra szoruló pontokra. Legnagyobb jelentőségű javaslata a könyvek otthonra való kikölcsönzésének ajánlása. Teljességgel elképzelhetetlen volt ugyanis, hogy egy parasztember munkaidőben d. u. 3 órakor beüljön a könyvtárba olvasni; a könyvek kiadása esetén az olvasótábor kiszélesedett és átalakult volna. Természetesen ehhez valóban frissíteni kellett volna a szépirodalmi részt. A könyvtár egy látogatója 1936-ból ezt írja:

„A szépirodalmi csoport meglehetősen szegény. Úgy áll a Városi Könyvtár, mintha Arany Jánossal lezárult volna a magyar szépirodalom . . . Elmaradt a világtól a könyvtár . . . Meg kellene venni Móricz, Szabó Dezső, Szabó Pál műveit, Tömörkényt. Nem jár a Nyugat, a Kelet Népe, a Tanú. Pedig ezek jobban érdekelnék a közönséget, mint pl. a Hadtörténeti Közlemények. Nem tudósoknak való könyvtárra van ennek a városnak szüksége, hanem olyanra, melyet a város 90 százaléka is igénybe tud venni.”⁴⁹

A beadvány rámutat a javaslatok megvalósításának reális útjára is: a szerzeményezést nem lehet az adományozók szeszélyére bízni, állandó költségvetési tételt kell a könyvtárnak biztosítani.

A javaslatokat 1935. szept. 12-én tárgyalta a városi tanács, és elvetette. Az elutasítás nem érhetett senkit váratlanul, hiszen egy fél évvel ezelőtt parázsvita folyt ugyanezekről a kérdésekről. HARTYÁNYI Zoltán és GYURA István már ekkor is kérték, hogy biztosíték mellett a ritkaságok kivételével adják ki a könyveket hazavitelre. Akkor azzal utasították el az indítványt, hogy nem elég nagy még a könyvvállomány. Az események egykorú feljegyzője kesernyésen jegyzi meg, hogy csak akkor fog itt az olvasók száma emelkedni, „ha majd a városi képviselőtestület tagjainak szükséglet lesz a Városi Könyvtár.”

A jelentősnek induló vállalkozás így holtvágányra kerül. Ha mutatkozik is a következő években az olvasók számában valamelyes emelkedés, ez alig több a semminél, s haladásnak nem fogható fel. (1936-ban 843 olvasó; 1937-ben 848 olvasó; 1938-ban 759.)

Összehasonlításként megjegyezzük, hogy ezekben az években a győri Városi Könyvtárban átlag 10 000, a soproni Városi Könyvtárban 80 000 kötetet kölcsönöztek. A ceglédi könyvtár fejlődése tehát lényegében megállt, s a háborús események végleg elterelték róla a figyelmet.

⁴⁹ Sz. I. : Látogatás a Városi Könyvtárban. Ceglédi Hírlap. 1936. szept. 27.

A Horthy-korszak könyvtárügye
(Egyesületi és kölcsönkönyvtárak)

Az első világháború előtt a ceglédi könyvtárügynek számos haladó vonásáról számolhattunk be. Az egyes testületek könyvtárai 1848-as gyűjtemények kialakításával járultak hozzá a város egyik legszebb hagyományához, a Kossuth-kultuszhoz. Kísérlet történt népkönyvtár szervezésére és napirenden volt a parasztság könyvtári ellátásának kérdése, egységes városi könyvtárról álmodoztak, s a Tanácsköztársaság alatt megtörténtek az első lépések ennek megvalósítására. A Horthy-korszak alatt ezek a kezdeményezések nem hogy továbbfejlődtek volna, hanem egyenesen elsorvadtak.

A meglévő könyvtárak ugyan tovább működtek, az egyre inkább elsekélyesedő irodalmi ízlés gátlástalan kiszolgálóiként, de az eddig nem-olvasó rétegek felkutatására vagy a közízlés tudatos irányítására nem gondoltak. A járás területén szerveztek néhány népkönyvtárat (pl. Törtel, Jászkarajenő), de a ceglédi tanyák népére nem gondolt senki. A Városi Könyvtár ismertetése során láttuk, hogy az nem válhatott sem átfogó jelleggel a széles rétegek könyvtárává, sem az olvasás aktív irányítójává. Az olvasás mindegyre növekvő igényét továbbra is az egyesületi és kölcsönkönyvtárak látták el.

A város társadalmi széttagoltságát tükrözte a könyvtárügy széttagoltsága. Az egyes rétegek kialakították a maguk könyvtárát: külön csoportosultak az „Úri Kaszinó”, az Iparoskör, a Kereskedő Egylet, a Gazdakör köré.

A könyvtárak jellegét állományuk összetétele mutatja a legjobban. Ha összehasonlítjuk ezt a 30—40 évvel korábbi állapottal, elszomorító képet kapunk. Akkor, ha mégoly primitív formában is, történt kísérlet ismeretterjesztő művek beszerzésére. Most ilyen törekvéssel nem találkozunk. A nagy gonddal összegyűjtött negyvennyolcas gyűjtemények is többnyire szétszóródtak. A Kaszinó és a Gazdakör könyvtáránál találunk ugyan szép-irodalmon kívüli műveket is, de teljesen más-más jelleggel. A Kaszinó nagy számmal vásárolta a kor divatos világnézetű könyveit, kimondottan politikai, szociográfiai munkákat. Gyakorlati ismereteket közlő műveket ekkor már egyáltalában nem szereztek be, ezeket az olvasók nem is keresték. A nehezen mozgó Városi Könyvtárral szemben a modern eszmék közt tájékozódást kereső értelmiségiek itt találkozhattak a legújabb eszmeáramlatok képviselőivel. Később egyre nagyobb számmal kerültek be a fasiszta munkák is.

A Gazdakör könyvtára ezzel szemben a szépirodalom kívül kizárólag mezőgazdasági szakkönyveket gyűjtött. Közel 100 ilyen szakkönyv volt a könyvtár birtokában, ezek a mezőgazdaság minden ágára kiterjedtek, különösen a szőlészeti, borászati, méhészeti gyűjtemény felett. Ez azt mutatja, hogy a kisebb gazdák reális igényei alakították a szakcsoportot. A régi ismeretterjesztő népkönyveket már nem szerzik be. A szépirodalom területén minden téren a kispolgári ízlés térhódításának lehetünk tanúi. A legigényesebb e téren a Kaszinó könyvtára, mely a szépirodalom terén viszonylagos teljességre törekedett. Ezt rendszeres ellátmánya lehetővé is tette.⁵⁰ A Kereskedelmi egyesület könyvtára, mely 30 éve olyan szép reményekkel indult, teljesen lezüllött. A bestsellereket katalógusukban egyenesen vastag nyomással emelik ki, a

⁵⁰ Vö. *A Ceglédi Kaszinó Egyesület könyvtárának betűsoros pótleltára 1936—40.* Cegléd. 1940.

klasszikusok beszerzésével egyáltalán nem törődnek. (DICKENS-t, HUGO-t mindössze egy-egy kötet képviseli. Orosz író is kevesebb van a könyvtárban mint 30 éve.⁵¹

A Népkör és a Gazdakör könyvtárában a magyar irodalom képe már vígasztalóbb: JÓKAI mellé felsorakozik MIKSZÁTH, GÁRDONYI, MÓRICZ — de MÓRA és a ceglédi születésű TÖMÖRKÉNY egyetlen művel sem szerepel. A divatos polgári giccsirodalom azonban már a magyar irodalmat is elárasztja, a külföldi irodalomnál pedig az olcsó népszerűség a kiválasztás egyetlen szempontja. A listavezetők: CONAN DOYLE, COURTHS-MAHLER, OHNET.⁵²

A kispolgári ízlés mindent eláraszt. Ugyanezt az izlésrombolást folytatták a kölesönkönyvtárak, csak nagyvonalúbban, több ezer kötetes állománnyal. Így a KOLLÁR-féle kölesönkönyvtár, majd 1929-től a SIMON János-féle.

*Az újjáépítés évei. 1945—48.**

A háború hatalmas pusztítást végzett Cegléd könyvtáraiban: elpusztult a nagy könyvanyaggal rendelkező Kaszinó-könyvtár, a Gimnázium 12 000 kötetének mintegy fele, a kisebb könyvtárak könyvanyaga pedig elkallódott. A Városi Könyvtár sorsáról megbízott vezetője NÉMEDY ERNŐ 1946. február 20-án kelt beadványában így tájékoztat: „A Ceglédi Könyvtár 6000 kötetből álló anyagát a fosztogató nép felforgatta 1944 október elején. A ceglédi MKP titkára 2063 db. felbecsülhetetlen értékű könyvet megmentett és a város levéltárába beszállította.” (Ceglédi Levéltár, Közig. Iratok 2090. 1946).

A későbbi újjárendezés folyamán 3986 kötet került elő a könyvtár régi állományából. De ha hiánytalanul megmaradtak volna is a könyvek, ez az elavult állományú és módszerű intézmény — melyet a háborús években különben is teljesen elhanyagoltak — csak igen kis mértékben elégíthette volna ki az új társadalom igényeit.

Ezekben az években az országban új könyvtárakat teremtenek: munkás- és pártkönyvtárakat. A régi könyvtárak átszervezésének bonyolult feladatát a gazdasági és politikai élet létkérdést jelentő feladatai egyelőre háttérbe szorítják. Így történt Cegléden is. Hogy a Városi Könyvtár szünetelése alatt sem mondtak le egy pillanatra sem egy új szellemű központi könyvtár megindításáról, azt bizonyítja az a tény, hogy a város 1945—48 között 371 könyvet vásárolt, s a könyvtár újjászervezésén már 1946-ban dolgoztak. A nyilvánosság számára azonban csak 1948-ban nyitották meg a kapukat.⁵³

⁵¹ Vö.: *A Ceglédi Kereskedelmi Egyesület könyvtárának jegyzéke*. Cegléd. 1938.

⁵² Vö.: *A Ceglédi Népkör és Gazdakör könyvtárának könyvjegyzéke*. Cegléd. 1929.

* A felszabadulás óta elmúlt 15 év könyvtári vonatkozásban is annyi új eredményt és új problémát hozott, hogy azok tüzetes vizsgálata külön tanulmányt igényelne. Ennek az időszaknak csak a legfontosabb kulcskérdéseit ragadjuk ki: a Városi Könyvtár örökebe lépő Szabadművelődési, majd Járási Könyvtár kérdését. Csak érintőleg tudunk foglalkozni a városi könyvkultúra egészét tekintve még oly fontos kérdésekkel is, mint pl. a szakszervezeti és iskolai könyvtárak ügye, s futólagosan érintjük azokat a problémákat, melyek ceglédi jelentkezésükben teljesen megegyeznek az országosan ismert viszonyokkal.

⁵³ *Megnyílik a Városi Könyvtár*. Cegléd. 1948. dec. 12.

A Szabadművelődési Körzet könyvtára. 1948—49.

Az 1948-végén megnyíló könyvtár a Ceglédi Körzeti Szabadművelődési Hivatal Kölcsonkönyvtára nevet viseli, állományát tekintve azonban a régi Városi Könyvtár utódjának tekintendő. A Városi Könyvtár megmaradt állományából választottak ki és leltároztak át 871 kötetet, amit az 1945—48 között beszerzett 371 mű egészített ki. Maga a Szabadművelődési Felügyelőség 742 művel járult hozzá az állományhoz.⁵⁴ Az új könyvtár tehát mintegy 2000 könyvvel indult. Nem nagy szám, ha meggondoljuk, hogy a Tanácsköztársaság alatt már több mint 5000 mű gyűlt össze.

Az új könyvtár már a megváltozott igények kielégítésére törekszik. Elődjére alig hasonlít: használatban levő könyvanyagának több mint fele teljesen friss, nagyrészt aktuális politikai anyag. Az állomány megváltozása s az eddigi kizárólagos olvasótermi kölcsönzéssel szemben a könyvek kölcsönzésének bevezetése egy csapásra megszüntette a könyvtár exkluzív, tudományoskodó jellegét.

Ugyanakkor sok lényeges feladattal nem tud az intézmény megbírkózni. A társadalmi munkás könyvtárosoknak még sem idejük, sem képzettségük nincs a könyvtári szakfeladatok pontos elvégzéséhez, s a könyvtár kapuját átlépő propagandamunka végzéséhez. A kölcsönzés sokszor személyes okok miatt szünetel. A forgalomról s az olvasótábor összetételéről a nyilvántartások pontatlansága miatt sajnos nem maradtak fenn adatok. Az anyagi ellátottság ötletszerű, bizonytalan. A könyvtár sok tekintetben nem tudja még túllépni a régi egyesületi könyvtárak jellegét. Ezért rövidesen nyilvánvalóvá lett, hogy ez a megoldás csak átmenetet jelenthet.

Meg kell emlékezni egy súlyos hibáról, melyet ezekben az átmeneti években követtek el. A könyvtár 1945 óta állandóan költözködött, és sajnos megfelelő felügyelet nélkül, ami az állomány állandó csökkenésével járt. A legsúlyosabb s nagyrészt pótolhatatlan veszteség a több mint 400 egységből álló várostörténeti gyűjtemény kétharmadának nyomtalan eltűnése volt,

Az új Városi Könyvtár. 1950—52.

Ismeretes, hogy az 1949. év a népművelés és azon belül a könyvtárügy szempontjából országunkban fordulópontot jelentett. Ez év augusztusában kezd meg működését a Népművelési Minisztérium, ekkor kezd a magyar könyvtárosok szélesebb köreire hatni a szovjet könyvtári tapasztalatok megismerése, ekkor alakul ki a körzeti könyvtárak rendszere. Nem véletlen, hogy Cegléden is 1950 elején alakul meg ismét a Városi Könyvtár.

Az új életre készülő város felismeri a könyvtár jelentőségét, s azt a tényt, hogy anyagi és erkölcsi erői révén az ő feladata a könyvtárat kézbevenni. Az 1950. évi költségvetésben 23 000 forintot szavaz meg könyvtári célokra, ebből 3000-ret személyi kiadásokra, 5000-ret könyvbeszerzésre. Ez egy csapásra megszilárdítja az újjászülető könyvtár helyzetét. (A következő évi költségvetés már 34 000 forintra emelkedik.)

⁵⁴ NAGY Dénes: *Kimutatás a Városi könyvtár könyvállományáról*. Cegléd. 1950. okt. 3. Kéziratban a Járási könyvtár irattárában. A *Cegléd* 1948. dec. 12-i száma is közli az állomány számát, adatai azonban pontatlanok, túlzók.

A könyvtár állományát induláskor már készen kapta. Elődjétől, a Szabadművelődési Könyvtártól átvette a régi Városi Könyvtár már feldolgozott 1091 kötetét, s a Szabadművelődési Hivatal 742 kötetes ajándékát. A rendszeres szerzeményezés 1950. júliusában indult meg, s attól kezdve folyamatosnak tekinthető. Az állomány a továbbiakban így alakult: 1950: 2046 kötet, 1951: 3152 kötet, 1952: 3383 kötet.

A folyóiratok beszerzése nehezebben indult. Először 1950 októberében rendelnek néhányat de 1951 januárjában ismét nincs keret az előfizetésre.⁵⁵ Ez annál is sajnálatosabb, mert az 1889-től egy fél évszázadig hiánytalan ceglédi hírlaptár a legfontosabb években pótolhatatlanul megszakad.

A könyvtár megfelelő elhelyezéséről szintén a város elöljárósága gondoskodott. A Művelődési ház három helyiségét adták át, s ez a megoldás, ha nem is volt tökéletes és véglegesnek tekinthető, az előzőknél sokkal szerencsésebbnek bizonyult.

A könyvtár vezetését NAGY Dénesre bízták, aki 1949 szeptemberétől dolgozott a város könyvtárában. 1950 márciustól kap rendszeres fizetést a könyvtári munkáért. A megnövekedett feladatok ellátásához kiegészítőt vesznek fel, eleinte néhány hónapra, 1952-től állandó jelleggel.

A kölcsönzés az első évben a következőképp alakult:

Szakcsoportok	0.	1.	2.	3. (marxizmus- leninizmus klasszikusai)	3 (egyéb)	4.	5.
Kölcsönzött művek száma ..	39	38	11	95	297	1	342
Szakcsoportok	6.	7.	8.	(magyar) (szovjet)	(egyéb)	9.	Összesen
Kölcsönzött művek száma ..	161	177	2600	2661	891	906	8065

A beiratkozott olvasók száma 842. Megoszlásuk:

Munkás: 149, paraszt: 16, értelmiségi: 124, egyéb: 67, tanuló: 165, 14 éven aluli 281 Férfi: 576, nő: 257.

Ha összehasonlítjuk ezt a statisztikai kimutatást a régi Városi Könyvtár hasonló jellegű adataival, szembetűnően előttünk áll a két könyvtár társadalmi jellegének éles különbsége. Pedig az új könyvtárnak az első évben az olvasómozgalom még nem erős oldala. A kölcsönzések száma az olvasókhoz, a város lakóihoz mérten is alacsony, és szembeötlő a parasztolvasók (és a mezőgazdasági könyvek kölcsönzésének) hiánya. A rendelkezésre álló könyvállomány azonban még nem is volt alkalmas szélesebb olvasómozgalom megszervezésére. — A továbbiakban az olvasómozgalom nagy lendülettel fejlődik tovább: 1950: 842 olvasó, 8065 kölcsönzés; 1951: 883 olvasó 11 000 kölcsönzés; 1952: 1300 olvasó, 24 036 kölcsönzés,

A forgalom növekedése azonban olyan hiányosságokat hoz — fokozatosan — felszínre s élez ki mindjobban, melyeket a könyvtár az adott keretek közt nem tud megoldani. Az olvasószolgálat s az állomány feltárása kezdetleges volt, s nem is fejlődött. A kölcsönzőmunka differenciálatlan volt. Megoldatlan probléma: az ifjúsági könyvtár ellátása. Az első év végén a 842 olvasóból 446 18 éven aluli, ugyanakkor az ifjúsági könyvek száma csak

⁵⁵ NAGY Dénes: *Jelentés a Városi VB.-nak*. Cegléd. 1951. febr. 2. Kéziratban a Járási könyvtár irattárában.

250.⁵⁶ 1952 elején ugyan tervbe veszik az ifjúsági könyvtár felállítását, de ez a terv akkor még minden reális alapot nélkülöző utópia.⁵⁷

Az állományfeltárás is megoldatlan. Induláskor készült ugyan egy sajátosan egyéni katalógus, ahol a lapokat beérkezési sorrendbe gyűjtötték, külön raktári szákszámval ellátva, de a továbbiakban ezt a primitív nyilvántartást is elhanyagolták, s a könyvtárvezető 1952-ből származó jelentése szerint ez a katalógus „elavult és hiányos, ma már használhatatlan.”⁵⁸

Hasonlóan súlyos problémák voltak az adminisztráció terén is. A könyvtár több egyéni módszert vezetett be, gyakran nem a legszerencsésebben, 1952-ben már a raktár decimális rendjét is egyéni raktározással készülték felváltani.

A vázolt problémák jelentkezése helyi viszonylatban is tükrözte az országos helyzetet: könyvtáraink túlnőtték eddigi kereteiket, de fejlődésük nem volt minden területen egyöntetű. Új formára, szervezeten erősebb kötelékre érett meg a ceglédi Városi Könyvtár, mint ahogy országunk egész könyvtárügye átfogó nagy rendszerezésre várt.

Az átszervezés Cegléden annál is indokoltabb volt, mert a város körüli községekben már aktív könyvtári élet folyt, s a félvévszázados álom: — községi könyvtárak a ceglédi könyvtár irányítása alatt — megérett a megvalósításra. Ekkor már másfél éve két központi könyvtár működött a városban egymással, de egymástól függetlenül: a Városi Könyvtár s a népkönyvtárakat szervező Körzeti Könyvtár.*

Szakszervezeti, termelőszövetkezeti, iskolai könyvtárak

A háborút követő néhány éves szünet után a megújult társadalom elemi erővel teremt meg egy újabb könyvtári formát: a szakszervezeti könyvtárakat. A háborúban elpusztultak a város kiskönyvtárai, de az emberekben megmaradt az igény a könnyen hozzáférhető könyvgyűjtemények iránt, ahol a könyvtáros személyes ismerős is. 1950 körül Cegléden is gomba módra jönnek létre a szakszervezetek könyvtárai: az országszerte megnyilvánuló igény hozza őket létre.

Cegléden csak a felszabadulás után alakult ki néhány középüzem, viszont sok kisebb vállalat működött. Ennek megfelelően igen sok kis taglétszámú szakszervezet alakult meg, s 1950 körül ezek mindegyike könyvtárat szervezett.

⁵⁶ NAGY Dénes: *Jelentés Simonyi István iskolaigazgatónak*. Cegléd. 1951. jan. 31. Kéziratban a Járási könyvtár irattárában.

⁵⁷ NAGY Dénes: 1952. évi munkaterv. Cegléd. 1952. febr. 6. Kéziratban a Járási könyvtár irattárában.

⁵⁸ ILLYÉS Endre: *A ceglédi Körzeti könyvtár munkája*. Cegléd. 1954. Kéziratban a ceglédi Kossuth Múzeum Adattárában. 202. sz.

* Ismeretes, hogy 1949-ben 10 körzeti könyvtár alakult a falusi könyvtárak szervezésére és ellátására. Ekkor még egész Pest megyét a budapesti Körzeti Könyvtár irányította. 1951 júniusában Cegléden is Körzeti Könyvtár alakult, mely a ceglédi, nagykáta- és monori járásokat volt hivatva ellátni. Az új könyvtár másfél éves fennállása alatt. ILLYÉS Endre vezetésével hatalmas munkát végzett: mintegy 30 000 kötetet dolgozott fel s küldött ki vidékre, 56 községi könyvtárat irányított és látogatott, ebből 22-t maga szervezett. Könyvtári mozgalmunk hőskora volt ez az idő. Minthogy e könyvtár helyi kölcsönzést nem végzett, a város könyvtárügyének egészére inkább a Városi Könyvtárral való egyesülése után volt befolyása.

Az 1951-ben megtartott, igen hiányos, de a jellemző állapotot mégis megőrkítő városi adatfelvétel 25 szakszervezeti könyvtárat tart nyilván 3349 kötettel. Egy könyvtárra tehát csak 135 kötet jut. A könyvek mindenütt szekrényekben állnak, az adminisztráció egyöntetűen kezdetleges. (Füzetes állománynyilvántartás, néhol még az se, katalógus egy helyen sincs.) Mégis: könyvtári szempontból hatalmas új erőt képviselnek ezek a könyvtárak. Nemcsak azért, mert együttes állományuk felülmúlja a Városi Könyvtáret, hanem elsősorban azért, mert olyanokhoz juttatják el a könyvet, akikhez másként nem érne el. Igaz, hogy a kölcsönzött művek száma 1950-ben csak 2761, tehát a Városi Könyvtár forgalmának egyharmada.

Ez az adat már magában is felhívja figyelmünket az (akkor még friss!) könyvek rossz kihasználtságára. A könyvtárak további sorsa azt bizonyította, hogy a megfelelő alapfeltételek s a továbbfejlesztés lehetősége nélkül létrehívott könyvtárak nem válnak életképesé. Az 1959-es felmérés már 10 000 kötetet tart nyilván, de ha leszámítjuk a négy kiemelkedő könyvtár gyarapodását, akkor az állomány emelkedése 8 év alatt 0—20%-ot mutat, vagyis (150 kötetes átlagról lévén szó) azt, hogy ezek az intézmények könyvtárból halódó könyvhalmazzá váltak. Ugyanakkor a szervezen továbbfejlesztett könyvtárak továbbra is eleget tudtak tenni hivatásuknak, s a város könyvtárügyének nélkülözhetetlen tényezőivé váltak. Sajnos, a nyilvántartási, állományfeltárási módszerek az egyetlen Vasutas Szakszervezeti Könyvtár kivételével nem fejlődtek még az eredményesen működő könyvtáraknál sem tovább. Ez a tény is bizonyítja azt, ami véleményünk szerint a fentebbi adatokból is kiviláglik: Cegléden, s feltehetően más hasonló jellegű városokban is a központosítás a szakszervezeti könyvtárak életképességének elemi feltétele.

A termelőszövetkezetek kezdetben alig szerveztek könyvtárat: (Táncsics 1948, Kossuth 1950), azok is rövidesen a kiskötetszámú szakszervezeti könyvtárak sorsára jutottak, Néhányan már az 50-es évek elején a Járási (Körzeti) Könyvtárhoz fordultak csereanyagért, 1959-ben a segítségkérés általánossá vált. A Városi Tanács 1960-ban 10 000 forintot adott át a Járási Könyvtárnak azzal a kéréssel, hogy ennek felhasználásával lássa el könyvvel és rendszeresen patronálja a város 11 termelőszövetkezetét. A termelőszövetkezetek esetében tehát az új társadalmi intézmény még nem tudta a maga megfelelő könyvtártípusát kialakítani, az igény azonban már jelentkezett.

Az iskolai könyvtárak közül a gimnáziumé aktivizálódott leghamarabb s a tantárgyakkal kapcsolatos tudományágak szép gyűjteményét hozta létre. E gyűjteményeket a tantestület tagjain kívül alkalomszerűen mások is igénybeveszik. A Mezőgazdasági Technikum és a Diákotthon könyvtára lassabban fejlődik, az általános iskolák könyvtárai nem tudnak lépést tartani az ifjúság igényeivel. Az egész könyvtárügy szempontjából is jelentős viszont a kerületi iskolák könyvtári fejlesztése, mert a külterület sok felnőtt lakója is ezeket a könyveket olvassa.

Járási könyvtár (1953-tól)

1952-ben újabb fordulóponthoz ért a magyar könyvtárügy: minisztertanácsi rendelet intézkedett könyvtárügyünk egységének megteremtéséről. Ceglédi viszonylatban az új Városi Könyvtár működésének elemzésekor már kimutattuk, hogy egyrészt a szorosabb szervezeti kötelék hiánya szükség-

szerűen vezetett a felesleges, sőt káros egyénieskedésekhez, és sok alapvető kérdés megoldását lehetetlenné tette, másrészt hogy a két egymás mellett, de egymástól függetlenül működő közművelődési könyvtár — miután a Körzeti Könyvtár sajátos szervezési feladatait megoldotta — megérett az egyesülésre.

A járási Könyvtár szervezése 1952 őszen kezdődött. Megindulásának dátumául 1953 január 1-ét tekinthetjük. Alapul a két ismertetett könyvtár szolgált: a Városi Könyvtár már elemzett könyvállománya és kölcsönzési felszerelése, a hálózati munka területén pedig a Körzeti Könyvtár állománya és apparátusa. Az egyesült könyvtárnak új helyiségre volt szüksége, ezért a Szabadság tér 5. sz. alatt utaltak ki számára egy üzletsort. A három nagy teremből és két kisebb helyiségből álló épületrész ismét előbbrelépést jelentett az eddigi elhelyezésekhez képest, bár a helyiségek kevésbé szerencsés elhelyezkedése miatt (azelőtt bazársor volt) ismét csak átmeneti jellegű megoldást jelentett.

Az intézmény vezetője PINTÉR József lett, aki 1952 tavaszától vezette a Városi Könyvtárat. Mint kiemelt Járási Könyvtárnak, a vezetőn kívül három állást biztosítottak. Ugyanakkor mint járási intézményt a Városi Tanács helyett a Járási Tanács fennhatósága alá helyezték. Bár a várost érzékenyen érintette a harminc éves Városi Könyvtár névleges megszűnése, a későbbiekben felismerte, hogy a könyvtár új név alatt is változatlanul fontos szerepet tölt be Cegléd kulturális életében, s jelentős anyagi támogatással lehetővé tette a bútorzat és felszerelés modernizálását.

A Járási Könyvtár megalakulásának ismertetésével történelmi visszatekintésünknek tulajdonképpen végére értünk. Rövid összefoglalásul annyit említhetünk meg, hogy az új keret által adott lehetőségeket a könyvtár négy évig nem tudta kellőképpen felhasználni, nagyrészt személyi okokból. (A munkaerők állandó változása mellett ugyanis a vezetők is szinte évenként váltották egymást.) Talán 1957-től számíthatjuk a könyvtár megszilárdulását és új fellendülését.

A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy a könyvtári élet alapvető problémái, melyeket egy fél évszázadon át igyekeztünk figyelemmel kísérni, hogyan jelentkeztek és milyen megoldást nyertek az új viszonyok között.

A város könyvtárának alakulásától kezdve legnagyobb problémája: a város széles rétegeire kiterjedő olvasóközönség biztosítása, mely egyedül ad értelmet létezésének. A Járási Könyvtárban az olvasók és kölcsönzések száma a következőképpen alakult:

Év	Olvasók száma	Kölcsönzött kötetek száma
1953	1234	50 822
1954	1877	48 205
1955	1868	62 331
1956	1527	59 151
1957	1473	42 650
1958	1479	47 456
1959	2654	69 877

Az adatok tanúsága szerint az új intézmény az indulás lendületében hatalmas eredményeket ért el, az 1956—57. években viszont megtorpant. Ennek az egész országra jellemző jelenségnek az ellenforradalommal kapcsolatos poli-

itikai—művelődéspolitikai okai közismertek; helyi okait említettük. Az utolsó év minden eddigit túlszárnyaló fellendülését viszont két régi probléma újszerű megoldása tette lehetővé. Az egyik a peremterületek parasztságának bevonása az olvasómozgalomba, 7 tanyavidéki könyvtár alapítása révén. (Ebben az irányban tapogatózott már a felszabadulás utáni Városi Könyvtár is, de a maga idejében — erőforrások nélkül — csak a peremterületek könyvtári forgalmának pontos felméréséig jutott el.) A másik: az ifjúság könyvtári ellátásának megoldása. Harminc éven át a Városi Könyvtár forgalmának több mint felét az ifjúság kölcsönzése alkotta, mégis csak a felnőttek háta mögött, mintegy mellékesen foglalkoztak velük, szinte szégyenkezve túlsúlyuk miatt, s az állománygyarapításban is háttérbe szorultak. A Járási Könyvtárban ezért egy időben 22%-ra csökkent le a 14 éven aluli olvasók száma. Gyökeres fordulatot, s jó időre végleges megoldást jelentett a külön Ifjúsági Könyvtár megnyitása 1958 decemberében. (Külön teremben, külön könyvtárossal, e célra készített bútorzattal és felszereléssel.)⁵⁹

A parasztolvasók s a fiatalok tömegeinek bekapcsolódása után az olvasók szociális megoszlása a következő (1959. dec. 31-i állapot): Munkás: 128, Paraszt: 465, Értelmiségi: 159, Egyéb: 454, Tanuló: 1348. Összesen: 2654. Eltekintve az új ifjúsági részleg által vonzott tanulók magas számától, a megoszlás Cegléd lakosaihoz mérten nagyjából arányos. A kérdés azonban nincs véglegesen megoldva. Az olvasók összlétszáma Cegléd lakosságához mérten alacsony. Máig megoldatlan a nagyobb beruházást igénylő külvárosi fiókkönyvtárak kérdése. A nehezen megközelíthető fiókok rendszeres könyvcseréje szintén nincs biztosítva, amíg a művelődési autó programjába ez a munka nem lesz beiktatható.

Az olvasómozgalommal összefüggő három terület: az állománygyarapítás, az állományfeltárás és propagandamunka közül az állománygyarapítás kérdése országos szinten oldódott meg. Helyi viszonylatban megoldásra vár még a régi városi anyag túlnyomó részének feldolgozása. — Az állományfeltárás alapvető feladatát, a katalóguskészítést a Járási Könyvtárnak előről kellett kezdenie. Induláskor egy szakkatalógus készült az ismeretterjesztő-, s egy betűrendes a szépirodalmi művekről. Minden könyv csak egy helyen szerepelt. E primitív katalógus helyett 1958—1960-ig a Megyei Könyvtár hathatós támogatásával újat készített a könyvtár. Az új szakkatalógus a szépirodalmat is tartalmazza, a betűrendes katalógusban viszont a szakkönyvek is szerepelnek, s a szépirodalmi művek cím szerint is megtalálhatók. Kiegészítésül sorozatkatalógus, idegennyelvű művek katalógusa és ifjúsági katalógus is készült.

Ezzel a katalógushálózattal a könyvtár mintegy „elébe ment” a társadalmi igényeknek. Az olvasók nagy része még közvetlenül kíván a könyvekről tájékozódni. A könyvtár jelenleg egyik legfőbb feladatának tekinti, hogy az olvasó és a könyvtár kapcsolatának új formáját, a korszerű szabadpolcos berendezést megvalósítsa. Az átalakítási munkák végeztéig egyelőre csak az ifjúsági könyvtár működik ezzel a rendszerrel.

A könyvtár keretein túl terjedő propagandamunkáról, irodalom-népszerűsítésről eddig legfeljebb mint kívánatos célról beszélhattünk. A propagandamunka szerteágazó problémájának messzevezető boncolása helyett itt csak annyit említhetünk meg, hogy a kezdetben ötletszerű ankétokat mind

⁵⁹ Bővebben KATSÁNYI Sándor: *A ceglédi Járási könyvtár új gyermekkönyvtára*. A Könyvtáros. 1959. 2. sz.

szervezettebb forma váltotta fel: 1958-ban a könyvtár Baráti Kört szervezett, 1960-ban pedig Irodalmi Színpadot hozott létre.

A régi Városi Könyvtár alakulásával kapcsolatban rámutattunk, hogy olyan központi könyvtárnak tervezték, mely a ceglédi és ceglédkörnyéki könyvtárak irányítójává válna. A Járási Könyvtár, mint a községi könyvtárak irányítója, ezt a célt nagy részben megvalósította. Ma sem mondhatjuk azonban, hogy a Járási Könyvtár Cegléd kisebb könyvtárainak is aktív irányítója volna.

A szakszervezeti könyvtárak esetében azonban az egészséges központosító törekvések, a termelőszövetkezeti könyvtárak esetében Ceglédnek mint termelőszövetkezeti városnak s a magyar könyvtárügy egészének a termelőszövetkezetek felé forduló figyelme, s általában: magának a társadalomnak a fejlődése a kiskönyvtárak ésszerű központosítása felé mutat. Mindez új, magasabbrendű szerepet ígér a központi könyvtárnak, s gyökeresen átalakítja a város egész könyvtárügyét. Máris kitapinthatók a könyvtárügy belső fejlődésének s a fejlődő társadalom igényeinek erővonalai, melyek a ceglédi könyvtárügy új fejezetét megszabják.

S. KATSÁNYI—D. NAGY: ENTWICKLUNGSGESCHICHTE DER BIBLIOTHEKEN DER STADT CEGLÉD

Die Autoren versuchen die Geschichte der Bibliotheken von Cegléd, einer land-, wirtschaftlichen Stadt in der Tiefebene Ungarns, zu erschließen. Cegléd, das 70 km entfernt von Budapest liegt, hat anlässlich mancher Schicksalswenden der ungarischen Geschichte eine große Rolle gespielt. Öffentliche Bibliotheken bestehen dort erst seit dem Ende des XIX. Jahrhunderts, die Autoren haben aber alle, schon aus dem XVIII. Jahrhundert stammenden, auf Bibliotheken bezüglichen Angaben gesammelt. Als Quellen benützten sie die Fachliteratur, Daten der Cegléder Schul- und Stadtarchive, Bücher, die sich mit der Geschichte der Stadt befassen und Jahrgänge der lokalen Zeitschriften.

Die vereinzelt vorkommenden Angaben reichen bis in die Nachzeit der Schlacht von Mohács (1526) zurück, als man in der Stadt eine reformierte Schule gründete; laut einzelnen Mitteilungen besaßen die Lehrer dieser Schule bereits kleinere Handbüchereien. Über die Bibliotheken der römisch-katholischen und reformierten Schulen des XVIII. Jahrhunderts kamen schon wichtigere Angaben zum Vorschein. Die erste, umfassendere Privatsammlung des János Dodos wurde 1830 gegründet. Die Sammlung, die er dem Cegléder Gymnasium hinterließ, wurde das Fundament der späteren Gymnasiumsbibliothek.

In der ungarischen Provinz waren die sogenannten Volks- und landwirtschaftlichen Vereine die Zentren der Volksbildung. Diese Vereine gründeten bescheidene Buchsammlungen für ihre Mitglieder. Mihály Táncsics, der große Freiheitskämpfer der ungarischen Revolution des Jahres 1848—49 hielt sich von 1876 bis 1877 in Cegléd auf, wo er verschiedene Reformen verwirklichen wollte, für seine Bemühungen aber kein Verständnis fand, weshalb er bald darauf die Stadt verließ.

In den 80-er Jahren des vorigen Jahrhunderts zeigten sich schon im ganzen Lande die Anfänge der sogenannten Volksbüchereibewegung. Durch die allgemeinen Bestrebungen angeregt, bemühte sich die in kleiner Zahl vertretene Intelligenz Volksbüchereien zu schaffen, doch wurden nur unwichtige Ergebnisse erzielt. Zuzolge ihrer ungleichen Eigentumsverhältnisse war auch Cegléd, genau wie andere ungarische Städte der Tiefebene in ihrer gesellschaftlichen Struktur sehr unterschiedlich. Es gab nur eine kleine Anzahl von Beamten und bloß wenig Großlandwirte, hingegen tausende landwirtschaftliche Arbeiter und Tagelöhner ohne Grundbesitz; Industrie und Handel waren klein. Diese verschiedenen Gesellschaftsschichten schufen die Grundlage für Klassengegensätze, die im sogenannten „Agrarsozialismus“ gipfelten. Auch in Cegléd entwickelte sich diese Bewegung, als deren Folge die agrarsozialistischen Landarbeiter ihre Kulturstätten errichteten, in denen sie ihre Mitglieder durch sozialistische Literatur weiterbildeten. In der Zeit der Jahrhundertwende entstanden zahlreiche Vereinsbibliotheken, die den Ansprüchen aller sozialen Schichten gerecht zu werden suchten. Die Autoren berichten eingehend

über Buchbestände und Leihmethoden dieser Bibliotheken. Auch Leihbibliotheken wurden in dieser Zeit eröffnet, die aber meistens nur engeren Kreisen die damals beliebte Bestseller-Literatur zugänglich machten. Bis 1919 galt die Ende des vergangenen Jahrhunderts gegründete Bibliothek des Gymnasiums als die wichtigste. Sie hatte einen Bestand von einigen tausend Büchern und stellte seinerzeit die einzige wissenschaftliche Bibliothek dar. Zur Zeit der Räterepublik des Jahres 1919 wurden ernsthafte Versuche zur Gründung einer städtischen öffentlichen Bibliothek gemacht: die Bücher der Stadt wurden gesammelt und man dachte sogar an unentgeltlichen Verleih dieser Bücher, wie auch an die Möglichkeit sie an Ort und Stelle zum Lesen zur Verfügung zu stellen. Nach dem Sturz der Räterepublik wurden die Bücher den verschiedenen Vereinen zurückgestellt. In der Zeitspanne von 1920 bis 1944 machte sich die reaktionäre Tendenz des Horthy-Regimes auch im Bibliothekswesen fühlbar, aber die 1919 angeregten Schritte konnten nicht mehr rückgängig gemacht werden: die Stadtbibliothek entstand, sie mußte aber mit ihrer geringen Bücherzahl ständig ihr Heim wechseln.

Nach der Befreiung des Landes öffneten sich für die Entwicklung der öffentlichen Bibliotheken neue Perspektiven. Nach wechselnden strukturellen Formen ist nun eine umfassende Organisation ins Leben gerufen worden, die nicht nur die Buchversorgung der Stadt, sondern auch der ganzen Umgebung betreut. Die Zahl der Leser steigt von Tag zu Tag: 1959 wurden 2 654 Lesern annähernd 70 000 Bände geliehen.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Beatrix- királyné Psalteriuma Melkben. A *Magyar Könyvszemle* 1880-i évfolyamában CSONTOSI János hasonló című cikkben ismertetett egy *Psalterium Beatae Mariae Virginis*-t, amelyet az ausztriai „mölki” bencés kolostorban őriznek és a hagyomány szerint MÁTYÁS király feleségének, ARAGONIAI BEATRIXnak tulajdona volt egykor. A kisméretű, mindössze 8×10 cm nagyságú, de fényes kiállítású kódex négy leveléről (1a, 110b, 173b, 175a) facsimilet is közöl.

A kötet első lapján az Aragoniai-ház címere látható. Minthogy pedig az utolsó lapon található bejegyzések szerint a kódex a XVII. század elején Magyarországon volt, már HORVÁT István az Aragoniai-ház egyik olyan tagjában kereste a tulajdonost, aki Magyarországon megfordult. Ezen az alapon úgy vélte, hogy a kis *Psalterium* tulajdonosa éppen úgy lehetett MÁTYÁS király felesége, mint BEATRIXnak a testvére, ARAGONIAI JÁNOS esztergomi érsek. CSONTOSI már azt is észrevette, hogy az imádságos könyv nő számára készült, mert a szövegben félreérthetetlenül nő az, aki könyörög: „pro me misera peccatrice”. Így tehát semmi akadályja nem lett volna annak, hogy CSONTOSI tulajdonosul BEATRIXot jelölje meg. Mégis a már említett bejegyzések kétségeket támasztottak benne. Ezeknek a bejegyzéseknek a szövege a következő:

Petrus Kohary lib Baro
de Csábrágh 1605
donum Nicolai Pálffy lib.
Baronis de Erdöd

Eszerint a könyv 1605-ben KOHÁRY Péter birtokában volt, aki PÁLFFY Miklóstól kapta ajándékba.¹ Nem szól a bejegyzés arról, hogyan jutott PÁLFFY Miklós a könyv birtokába. Márpedig CSONTOSI nagyon helyesen megjegyzi, hogy a XVI/XVII. század fordulóján nagyon élénk volt még az érdeklődés MÁTYÁS király egykori könyvtára iránt. A belőle kikerült kódexek értékét annyira emelte a rá való utalás, hogy ezt a körülményt feltüntették. CSONTOSI szerint különös lenne, hogy éppen BEATRIX imádságos könyvébe ne jegyezte volna bele PÁLFFY Miklós, ha Budáról került volna hozzá. Ezért CSONTOSI nem mert határozottan állást foglalni. Szerinte az is lehetséges hogy a kötet nem a XVI/XVII. század fordulóján került ki Buda várából más hasonló sorsú kódexekkel együtt, hanem már régibb idő óta a PÁLFFY család birtokában volt és PÁLFFY Miklós már nem is tudott az eredetéről. Mindenesetre CSONTOSI a kérdés tisztázását a későbbi kutatásokra bízta.

¹ CSONTOSI János: *Beatrix királyné imakönyve Mülkben*. Magy. Könyvszle. 1880. 377—381. l. 1 t.

A későbbi kutatásoknak az álláspontja pedig ingadozó volt. WEINBERGER 1908-ban a korvinák jegyzékébe nem vette föl.² HEVESY ellenben MÁTYÁS király könyvtáráról szóló nagy munkájában a könyvtár hiteles darabjai közt tartja nyilván,³ a címet ARAGONIAI FERDINÁND jelvényének tartja s szerinte leánya, BEATRIX örökségként jutott hozzá. WEINBERGER, néhány évvel később, 1929-ben, HEVESY munkájának ismertetésében röviden annyit jegyez meg, hogy ő CSONTOSIVAL ellentétben a *Psalteriumot* BEATRIX személyes tulajdonának tartja, amely nyilvánvalóan napi használatra szolgált s éppen ezért nem volt a Corvinában.⁴ HEVESYVEL ellentétben sem FÖGEL, sem ZOLNAI Klára⁵ nem vette fel a melki *Psalteriumot* a Corvin-kódexek jegyzékébe.

A kérdés kulcsa az eddig kevés figyelemre méltatott, PÁLFFY—KOHÁRY-féle bejegyzésben van. Ezzel kapcsolatban egy érdekes körülmény eddig elkerülte a figyelmet. A bejegyzéses lapot CSONTOSI facsimileben közölte, de azt nem figyelte meg, hogy ezek a bejegyzések semmi esetre sem egykorúak a bejegyzett dátummal. Írása nem a XVII. század első éveire, hanem legjobb esetben is a XVIII. századra, annak is a végére, vagy még inkább a XIX. századba utalja. Semmi esetre sem lehet KOHÁRY Péter sajátkezű írása. Sőt azt is meg lehet állapítani, hogy aki írta, nem magyar anyanyelvű ember volt, mert az *a* betűk visszafelé dőlt ékezeteit ilyen késői időpontban magyar ember már nem tette volna fel. Minthogy pedig CSONTOSI leírása szerint a kódex nem eredeti, hanem későbbi kötésben van, csak arra gondolhatunk, hogy a bejegyzés szövege egykor a kódex eredeti táblájának belsejében volt látható s mikor a melki kolostorban újrakötötték, akkor írta át a szöveget egy szokatlanul gondos könyvtáros a kódex utolsó lapjára, hogy megőrizze a proveniencia adatát az utókor számára. Ha ezt nem tette volna, ma semmi bizonyítékunk nem volna a kódex eredetére nézve egy esetleges ingatag hagyományon kívül.

Magának az írásnak másolat-volta azonban nem szól a szöveg hitelessége ellen. A benne szereplő adatok összevágása pedig kétségtelenül hitelessé teszi a szöveget és feleletet ad a *Psalterium* eredetének kérdésére. Tudjuk ugyanis, hogy Esztergom 1595-i felszabadításában vezető szerepe volt PÁLFFY Miklósnak, seregében pedig ott harcolt KOHÁRY Péter.⁷ PÁLFFY Miklós 1600-ban meghalt.⁸ Esztergomot a török 1605-ben újra elfoglalta.

A kódexet tehát az Esztergomot visszafoglaló magyar csapatok találták a várban s a sereg egyik fővezére, PÁLFFY Miklós ezzel a pompás kötetel ajándékozta meg a vele együtt harcoló KOHÁRY Pétert anélkül, hogy címertani ismeretek hiányában sejtelmé lett volna arról, hogy MÁTYÁS király feleségének a könyve került a kezébe. Az 1605. évben pedig, Esztergom eleste után, — talán KOHÁRY Péter akkor menekült el onnan (életéről sajnos részletesebb adataink nincsenek), — a szomorú eseménykor, a PÁLFFYVAL való korábbi közös sikerre emlékezve írta be KOHÁRY a kötetbe, hogy Pálffy-tól kapta. 1605-ben ugyanis PÁLFFY nem ajándékozhatta neki a kötetet, mert az már öt éve, 1600 óta nem volt az élők sorában.

² WEINBERGER, Wilhelm: *Beiträge zur Handschriftenkunde I. Die Bibliotheca Corvina*. Sitzungsberichte d. Akad. in Wien. Phil.-hist. Kl. 159. 6.

³ HEVESY, André de: *La Bibliothèque du roi Mathias Corvin*. Paris, 1923.

⁴ *Zentralbl. f. Bibl. Wesen*. 1929.

⁵ FÖGEL József: *A Corvin-könyvtár katalógusa*. Bibliotheca Corvina. Bp. 1927. 59—80. l.

⁶ ZOLNAI Klára—FITZ József: *Bibliographia Bibliothecae regis Mathiae Corvini*. Bp. 1942.

⁷ NAGY Iván: *Magyarország családai*. 5. k. Pest, 1859. 289—290. l.

⁸ Uo. 9. k. 1862. 42. l. Az ajándékozó PÁLFFY Miklós nem lehetett más, mint a tizenöt éves háború hadvezére, mert báró PÁLFFY M. Később a család grófi rangra emelkedett.

PÁLFFY és KOHÁRY esztergomi kapcsolata tehát nagyon valószínűsíti a kódex eredetét. Bizonyossá teszi pedig akkor, ha figyelembe vesszük, hogy BEATRIX, az ULÁSZLÓ részéről való szégyenletes házassági komédia kudarca után, Esztergomban élt, egészen Magyarországról való menekülésszerű távozásáig. Könyve akkor maradhatott ott, amikor végre 1500-ban elhagyta Magyarországot és hazament Nápolyba.

Azt a föltevést, hogy a tulajdonos ARAGONIAI JÁNOS esztergomi érsek lett volna, nyugodtan elejthetjük.⁹ Nemcsak azért, mert aránylag kevés időt töltött Magyarországon, hanem mert a *Psalterium* női használatra készült. Ugyanezért nem lehetett ARAGONIAI FERDINÁNDÉ sem. BEATRIX tehát nem atyjától örökölte, hanem éppen az ő számára másolták. (A címer benne nem csak ARAGONIAI FERDINÁNDÉ lehet, hanem ez az Aragoniai-ház címere, amelyet BEATRIX is használt házassága előtt, mint más, budai eredetű kódexekben is látható.)

Semmi okunk se lehet tehát arra, hogy kételkedjünk: a kódex BEATRIX személyes tulajdona volt s a budai könyvtárból való eredetre való hivatkozás azért hiányzik a bejegyzésből, mert soha nem is volt MÁTYÁS király könyvtárában s PÁLFFY kezéhez nem Budáról jutott, nem is volt korábban a PÁLFFY család birtokában. Mint BEATRIX személyes használati tárgya vele volt azután is, hogy csalódottan el kellett hagynia a fényes budai palotát s Esztergomba költözött.

A melki *Psalterium* tehát sohase tartozott bele a Bibliotheca Corvina állományába. A Corvin-kódexek jegyzékében azonban éppen úgy helyet foglalhat, mint a többi budai eredetű hasonló természetű könyv, mert egykor BEATRIX királynénak hiteles tulajdona volt.

CSAPODI CSABA

Angol cikk egy eddig ősnymtatványnak tartott Pelbárt-kiadásról.¹ TEMESVÁRI PELBÁRT: *Pomerium de sanctis* c. művének egyik kiadásával (Hain 12553) foglalkozik a *Library* 1958-i évfolyamában D. E. RHODES. A műnek kolofonja nincs, így sem nyomtatásának helyét és idejét, sem nyomdászának, sem kiadójának a kilétét nem tünteti fel; mégis mint látjuk, HAIN felvette ősnymtatvány-repertóriumába, SZABÓ Károly² pedig mint közelebből meg nem határozható időpontban kiadott, de XV. századbéli nyomtatványt írja le.

Mindezzel szemben állítja D. E. RHODES azt, hogy a könyv 1500-nál későbbi Gondolatmenete a következő:

A nyomdász személyét megközelíthetjük TEMESVÁRI PELBÁRT: *Stellarium Corone benedictae Marie Virginis* (Sz.K. III. 103.) c. könyvének alapulvételével. A könyv címlapján, a metszet négy sarkán négy köröcskét látunk, mindegyik körben egy-egy evangelista szimbólumával; ez a négy kör pedig teljes azonosságban megtalálható a cikkben tárgyalt *Pomerium de sanctis* címlapján is, hasonló elhelyezésben. A *Stellarium Corone benedictae Marie Virginis* kolofonja szerint a művet JOHANN OTMAR nyomta az ifjabb JOHANN SCHÖNSPERGER megbízásából, Augsburgban, 1502-ben.

Ez azt bizonyítja, hogy a *Pomerium de sanctis* nyomdája is JOHANN OTMAR, a nyomtatás helye pedig Augsburg. Következtethetünk az időpontra is; az említett négy köröcske a *Pomerium de sanctis* címlapján elhasználtabbnak látszik, a vonalak hiányosabbak, mint a másik könyvön; tehát a *Pomerium de sanctis* amannál később, 1502 után készült.

⁹ RÁTH György: *Aragoniai János*. Századok. 1890. 328—336, 414—424. l.

¹ D. E. RHODES: *An Unidentified 'Incunable' Printed at Augsburg not before 1502*. The Library. 1958. 54—56 l.

² RMK. III. 78.

Melyik az az időpont, amelynél később nem nyomhatták a *Pomerium de sanctis*-t? RHODES megállapítja, hogy a könyvet ugyanazokkal a betűtípusokkal (Proctor féle 14-es és 16-os típus) nyomták, mint Theodorus RYSCHAEUS: *Oratio in laudem Sancti Iunonis*, 1502. (Proctor, 10659, B. M. 12301.) és Ambrosius ALANTSEE: *Foedus christianum* 1504. (Proctor, 10661, B. M. 8425) c. műveit. Ezekkel a típusokkal később nem találkozunk. Valószínű tehát, hogy a *Pomerium de sanctis* sem készült 1504-nél később.

RYSCHAEUS és ALANTSEE említett munkáit Johann RYNNMANN adta ki. Dolgoztatott 1502 után Johann OTMAR-ral is RYNNMANN; a *Pomerium de sanctis* kiadásának is őt tartja RHODES. Nagy érdeklődéssel fordult a PELBÁRT-művek felé, a hagenauai Heinrich GRAN a PELBÁRT-kiadványok hosszú sorát készítette megbízásából, 1498-tól 1516-ig. Fentebb megállapítást nyert, hogy a *Pomerium de sanctis*-t OTMAR nyomta; ha elfogadjuk, hogy RYNNMANN a kiadó, a kolofon hiányára is magyarázatot találunk; RYNNMANN kívánságára hagyta el azt OTMAR, hogy Heinrich GRAN-t, PELBART-kiadásainak állandó nyomdászát sérelem ne érje.

Elveti RHODES a kiadóként még számításba jöhető Johann SCHÖNSPERGER-t. SCHÖNSPERGER a már említett *Stellarium*-on kívül 1502-ben a *Pomerium de tempore* és a *Pomerium quadragesimale* c. PELBÁRT munkákat készítette el OTMÁR-ral és adta ki. Ezek azonban — mondja RHODES — OTMAR által *szignált* kiadások. SCHÖNSPERGERnek pedig nem kellett törődnie GRAN érzékenységével és ha ő lett volna a *Pomerium de sanctis* kiadója, OTMAR nyilván itt is elkészítette volna a kolofont.

Ezek RHODES következtetései. Feltétlenül el kell fogadnunk közülük: hogy a mű nyomdája OTMAR és hogy az 1500 után készült. Téved azonban nézetünk szerint a kiadó személyében és abban, hogy a munka 1502 után készült.

RHODES hivatkozik SCHÖNSPERGERnek 1502-ben megjelent két PELBÁRT-kiadására: *Pomerium de tempore* és *Pomerium quadragesimale*. Magukat a könyveket azonban nyilvánvalóan nem látta. Első pillantásra szembetűnik ugyanis, hogy ugyanaz a metszet díszíti a címlapjukat, mint a RHODES által tárgyalt *Pomerium de sanctis*-ét. Nemesak a négy sarkon elhelyezett négy köröcske azonos tehát, mint a *Stellarium*-nál, hanem maga a központi ábra is (könyvébe mélyedő szerzetes). Ha pedig egybevetjük a három nyomtatványt (*Pomerium de sanctis*, *Pomerium de tempore* és *Pomerium quadragesimale*) betűtípusok és sortávolság szempontjából, mindháromnál teljes azonosságot tapasztalunk! OTMAR személyével kapcsolatban tehát teljes bizonyosságot nyerünk.

Van-e alapja ezekután a RYNNMANN kiadó-voltához fűzött elméletnek? Nézetünk szerint sokkal valószínűbb lesz a feltevés, amellyel az azonos kiállítású, egy nyomdásztól származó és tartalmilag szervesen összefüggő 3 mű kiadását *egy közös* vállalkozásnak, SCHÖNSPERGER vállalkozásának tulajdonítjuk. GRAN érzékenységét is értelmetlen dolog lett volna kímélni a kolofon elhagyásával, mikor a maga idejében nyilván közismert volt — a címlapon lévő metszet alapján is — OTMAR munkája.

Tisztázhatjuk ezzel kapcsolatban SZABÓ Károly bibliográfiájának egy tévedését is. A III. kötet első részében a 105. és 106. szám alatt találjuk meg a szóbanforgó *Pomerium de tempore* és *Pomerium quadragesimale* c. műveket. Az előttük felvett, 104. számú leírás alatt pedig a *Pomerium de sanctis* szerepel, hely, év és nyomdász nélkül, de szintén augsburgi, 1502-es kiadásként vélelmezve! A leírás végén megjegyzés: „Papírja, betűi, nyomdai kiállításai teljesen egyezik Pelbartus két más munkájának a 105, 106. szám alatt leírt kiadásával.”

SZABÓ Károly tehát — meggyőződésünk szerint — kétszer vette fel a kérdéses *Pomerium de sanctis*-t. A III. 78. és a III. 104. sz. leírásai között csupán kétféle ellentmondás van. Az egyik: jelentéktelen elnézés az ívjelzésekkel kapcsolatban és itt az ősnymtatványnak vett III. 78. sz. leírás téved (az utolsó *ss-iv* helyett *zz-t* tüntet fel) a III. 104-es ellenben helyes. A másik tévedést azonban már a III. 104. alatt találjuk.

Itt a leírás harmadik sorában ez áll a könyv terjedelmére vonatkozólag: „1 quaternio, 22 $\frac{4}{6}$ ternio + 26 $\frac{4}{6}$ ternio = 418 szatlan lev. — Elül: cziml. 1, végül tabula alphabetica 9 szatlan lev.” A Pars Hyemalis és a Pars Aestivalis adatait tehát külön-külön is feltünteti és a kettőt összeadja.

Felsoroljuk a *Pomerium de sanctis* ívjelzéseit. Megjegyzendő, hogy a RHODES által vizsgált és az általunk ismert példányoknál a 2-es ívjelzésű tabula részben a kötet elején, részben a végén foglal helyet, SZABÓ Károly leírásával ellentétben. A Pars Hyemalis és Aestivalis közé mi is + jelet helyezünk. Az ívjelzések így: 2°, aa^o, bb-yy^o, zz^o, + Aa-Zz^o, n^o, z-z^o, z-z^o, ss^o, 2°. Összesen 310 levél, a 6. és a 310. levél üres. A + jel előtt valóban megtaláljuk tehát a quaterniót és a 22 terniót, ha az utóbbiaknál a 2-es ívjelzésű tabulát is beleszámítjuk. A + jel után pedig csakugyan 26 terniót találunk, ha — következtelenül — elhagyjuk a tabulát. Eltekintve a másik pontatlanságtól, a négy levélből álló ívek (zz, ss) mellőzésétől, mondhatjuk: SZABÓ Károly III. 104-es leírása megfelel a vitatott *Pomerium de sanctis*-nak. Annál is inkább, mivel más könyv nem ismeretes, amely ennek a leírásnak megfelelően. A Széchényi-könyvtár egyébként III. 78. alatti példányát már régebben áttette a III. 104-es számra.

HAJNAL GÁSPÁR

Könyvek leláncolása Magyarországon 1556-ban. Az Országos Levéltár kamarai osztályának *Neoregestrata Acta* című gyűjteményéből már ismerünk néhány könyvtártörténeti adalékot.¹ Ezeknek a sorához csatlakozik egy 1556-ban kelt végrendelet, amely könyveknek leláncolás útján való biztosításáról intézkedik. A végrendelező SERÉDI György, I. FERDINÁND felsőmagyarországi főkapitányának, a dúsgazdag SERÉDI Gáspárnak fivére. Maga is katonaember és Mohács után FERDINÁND szolgálatába állva rövidesen magasrangú dignitárius lesz; 1550-ben megkapja Tállya mezővárost, de övé a regéci vár s a lerombolt Tállya vára is. 1555-ben Sáros megye főispánja és Makovica várának ura.²

Halála előtt egy évvel, 1556. július 14-én Makovicán kelt végrendeletében³ mindenekelőtt nagy pénzüsszegeket hagyományoz az ország főméltóságaira; fiutóda nem lévén — miután feleségéről is fényesen gondoskodik —, öccsére, Gáspárra hagyja várait, könyveit azonban barátja, ALAGHY BEKEN János gondjaira bízva. ALAGHY nagyjából ugyanazt az utat járta, mint a SERÉDI-fivérek. Részt vesz a mohácsi csatában, utána FERDINÁND híve, 1557-ben Regéc kapitánya, 1560-ban pedig már az övé a regéci és a tállyai vár.⁴ A végrendelet egyik érdekes pontjában SERÉDI György kedves könyveit további sorsáról az alábbiak szerint dönt:

Item libros omnium facultatum curae Joannis Alaghy committo, ita ut hinc inde dispersos in unum certum locum comportare faciat, factoque et ordinato, sive in Regecz, sive in Makovicza Librario catenulis appensos in uno certo loco conservari faciat. (Magyar fordításban: Hasonlóképpen: mindenféle könyveimet Alaghy János gondjára bízom úgy, hogy hordassa egybe biztos helyre mindenünnen, mivel szerteszt vannak, miután pedig ezt megtette és el is rendezte a könyveket, akár Regécen, akár Makovicán biztos helyen, kis láncokkal a könyvespolchoz odaerősítve őriztesse azokat.)

ALAGHY 1563-ban készítette el a maga végrendeletét a regéci várban, ő azonban a hét esztendővel azelőtt reá bízott könyvekről már nem emlékezik meg.⁵

KENÉZ Győző

¹ IVÁNYI Béla: *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. 1331—1600.* Bp. [1937.] 55, 93, 153. sz.

² NAGY Iván: *Magyarország családai.* 10. k. Pest, 1863. 152—153. l. (A végrendelet keltéül tévesen júl. 15-t ad meg.)

³ NRA. Fasc. 363. No. 18.

⁴ NAGY Iván i. m. l. k. 14. l. „Ő azon János, ki Budai szerint 1646-ban Páviában tanult s előbb széplaki apátúr, azután ismét világi lón.”

⁵ NRA. Fasc. 363. No. 19.

Oláh Miklós legrégebbi arcképe. (*Járt-e Hans Sebald Lautensack Magyarországon?*) A magyar humanizmus vezető alakjai közül OLÁH Miklóst nemcsak fontos politikai szereplése és értékes irodalmi művei emelik ki, hanem az a körülmény is, hogy arcvonásait kortárs-művész alkotása őrizte meg számunkra. Arcképe, mint a humanizmus korá-

nak értékes képes dokumentuma, gyakran megjelent a XVI. századdal foglalkozó történelmi és irodalomtörténeti feldolgozásokban. Donat HÜBSCHMANN (1540 előtt — 1583) fametszetével többször találkozunk XIX. és XX. századi kiadványokban OLÁH hiteles képmásaként.¹ Másrésztől a művészettörténet egyik leggyakrabban forgatott nemzetközi

¹ TELEGDI M.: *Az keresztényességnek fundamentumiról*. Bp. 1884. A Bécsben 1562-ben megjelent mű facsimile kiadása SZILÁDI Áron jegyzeteivel. A szignatúrát a képből retusálták. *Az osztrák—magyar monarchia írásban és képen. Magyarország I. köt.* Bp. 1888. 165. SZILÁGYI S., *A magyar nemzet története*. V. köt. 1897. 346 l. A szignatúrát retusálták. SZINNYEI J.: *Magyar írók*. IX. köt. Bp. 1903. 1270—71. h. *Magyar Művelődéstörténet*. III. köt. Bp. é. n. 429. TRENCSENYI—WALDAFFEL I.: *Erasmus és magyar barátai*. Bp. 1941. 80—81. l. között. A szignatúrát retusálták.

kézikönyvében a Hans Sebald LAUTENSACK német rézmetszőről szóló cikkben azt olvashatjuk, hogy a művész 1558-ban elkészítette OLÁH Miklós képmását s a háttér természet után felvett részletei alapján arra kell következtetnünk, hogy járt Magyarországon.²

Hasznosnak látszik ezért a magyar irodalomtörténeti kutatás figyelmét az érsek legkorábbi, leghitelesebb és egyben művészileg legmagasabb színvonalú képmására, LAUTENSACK rézkarcára felhívni. De nem lesz érdektelen a külföldi művészettörténeti irodalom LAUTENSACK magyarországi tartózkodására vonatkozó adatának revíziója sem. Minderre OLÁH Miklós ikonográfiajának összeállítása kínálkozik a legalkalmasabb módszerül.³

LAUTENSACK OLÁH-képmásának első említését egy több mint száz éves, kevésbé ismert folyóirat kis cikkében találjuk meg.⁴ A bécsi szerző LAUTENSACK oeuvrejének kiégésztéséül közli a lapot, amely a XIX. század elején megjelent nagy grafikai katalógus összeállítójának, Adam BARTSCHNAK és az ő munkája folytatónak figyelmét elkerülte. A minket most közelebről érdeklő háttérről a következőket olvashatjuk a közleményben: „Der Hintergrund zeigt eine Landschaft mit einer Stadt und einer Veste, an welcher man Gran (Strigonia) wieder erkennt.”⁵ „Es dürfte auch um so interessanter sein, da es auf einer Reise Lautensack's nach Ungarn deutet, indem der erwähnte Hintergrund nach der Natur aufgenommen zu sein scheint.”⁶ A rézmetszet leírása után pontosan ismerteti megjelenési helyeit, majd közli, hogy a lapról fametszetű másolatot készített egy számára ismeretlen művész, aki nevét egybeírt „DH” betűkkel jelezte. A másolat és az eredeti eltérései közül mint lényegeset emeli ki a következőt: „Man erkennt Gran nicht mehr, denn anstatt Dom und Stadt ist blos eine Burg zu sehen; auch ist eine aufgehende Sonne angebracht.”⁷

Nézzük meg ezek után magát LAUTENSACK lapját. Rajta az esztergomi érsek alakja mellkép kivágtatban jelenik meg előttünk, teste és feje kissé balra fordul, de kissé jobb felé tekint. Fején pileolust visel. Időtől barázdált arcát nagy bajusz és dús szakáll élénkíti. Selyemből készült moztattát és karinget visel. Kezeivel, amelyek mellvédre támaszkodnak, nyitott imakönyvet tart maga elé. Bal kezében kesztyűt tart, a jobb gyűrűsujjáról rózsafűzér nyúlik előre. A háttérben tájat látunk, balra hegyen fekvő várral és a hegy tövében várossal. A főpap alakja felett két konzolon nyugvó félköríves keret, rajta felirattal „TV ES SPES REFVGIVM ET PROTECTOR MEVS DNE DEVS”. A sarkokat egyszerű volutás dekoráció tölti ki. Az egész képet a következő felirat veszi körül: „EFFIGIES R: D: NICOLAI OLAHI ARCHIEPI: ET COMI-/ TIS PERPETVI STRIGONIIEN: PRIMATIS/ LEGATI NATI, AC SVMMI SECRETARII, ET CANCELLARII REGII / IN HVNGARIA ETC. ANNO AETATIS SVAE LXV.” A kép alsó felében két koronás oroszlán tartja a püspöksüveggel koronázott címet, amelynek két-két virágos mező között húzódó pólyájában futó egyszarvút látunk. A címer felett, a mellvéd külső oldalán szintén felirat: „INSIGNIA EIVSDEM DOMINI STRIGO- / NIENSIS.” A mellvéd

² THIEME, U.—BECKER, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*. XXII. köt. Leipzig, 1928. 462 l. (Hildegard Zimmermatnn.)

³ Annegrit SCHMITT Lautensackról szóló disszertációjában felismeri ugyan LAUTENSACK és HÜBSCHMANN portréinak viszonyát, de a LAUTENSACK magyarországi utazásáról szóló adatot nem cáfolja meg. SCHMITT, A.: *Hans Lautensack*. Nürnberg 1957. Nürnbergi Forschungen. Band 4. 22. sz. 17. kép. „Im Hintergrund eine Landschaft mit einer Stadt und einer Festung, in der Perger Gran (Strigonia) erkennen will.”

⁴ PERGER, A. R. von.: *Das Bildnis des Erzbischofs Olahus, gestochen von Hans Sebald Lautensack*. Naumann's Archiv für die zeichnenden Künste. IV (1858). 433—436. l.

⁵ Uo. 434. l.

⁶ Uo. 435. l.

⁷ Uo. 436. l.

felső lapján, középen a „HSL” betűk kombinálásából alkotott szignatúra.⁸ A lap megjelenési helyeit PERGER pontosan meghatározta már idézett tanulmányában. Először 1558-ban jelent meg a bécsi Raphael HOFHALTER két kiadványában.⁹ Az arcképre a könyvekben négy epigramma vonatkozik, amelyek FABER művében a kép hátlapján, a Breviariumban a 2. levélen jelentek meg. Az elsőt maga OLÁH írta:

„Praesulis effigiem quisquis depinxit Olahi,
Vicit Apellaeum sedulus ingenium.”

A második az érsek unokaöccsétől, BONA Györgytől való:

„Si quis es Olahi, qui iam praeconia famae,
Audieris, tamen hunc ipse videre cupis.
Aspice, quam docta cernis pictam arte tabellam,
Praesulis illius talis imago fuit.”

A következő epigramma az érsek másik rokonától, LISZTI Sebestyén udvari kancelláriai jegyzőtől származik:

„Internam veluti spetiem demonstrat imago,
Virtutum, et famam tollit ad astra piam.
Sic quoq(ue) natiuo facies expressa colore,
Pictoris digitis conspicienda datur.
Scilicet externae facies subiecta figurae,
Praeceptis animae debeat esse suae.”

Végül az utolsó vers ISTVÁNFY Miklós, a neves történétíró, OLÁH titkárnak műve:

„Hos oculos, haec ora, comas, talemq(ue) figuram,
Praesul Olahus habet, talis imago sua est.
Dij facite, vt tali terras sub imagine multum,
Incolat, et sero sydera summa petat.”¹⁰

A rézmetszet harmadszor is megjelent 1560-ban.¹¹ Ezt a megjelenési helyet is említi PERGER és igaza van, amikor megállapítja, hogy a sokszoros használat folytán

⁸ Rézkarc, lemezmérete 11. 7×8,5 cm.

⁹ *Missae evangelicae quid sit . . . Per D. Joannem Faber . . . Anno M. D. LVIII. Impressum: Viennae Austriae excudebat Raphael Hofhalter, és Breuiarium Se-/CVNDVM VSVM ALMAE/ METROPOLITANAE /ECCLESIAE STRIGONIEN . . . impensis. . . Nicolai Olahi . . . impressum/ Per Raphaelem Hoffhalter. Viennae /Austriae. Anno, M. D. LVIII. Az elsőre vonatkozólag, amely nincs meg a budapesti könyvtárakban, lásd DENIS, M.: *Wiens Buchdruckergeschichte*. Wien, 1782. 567. l. Ő a szignatúrát Augustin HIRSCHVOGEL monogrammjának tartja. A másik könyvet szintén leírja DENIS (i. m. 566. l.) valamint RMK. III. 447. sz. Ennek a Széchényi és Egyetemi Könyvtárban levő példányai-ból hiányzik a kép.*

¹⁰ Az epigrammákat említi, Istvánffyét közli: ISTVÁNFY, N.: *Carmina*. Ediderunt J. HOLUB et L. JUHÁSZ. Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Lipsiae 1935. VI. és 67. sz.

¹¹ ORDO ET RI-/TVS SANCTAE METROPO-/litane Ecclesie Strigoniens . . . VIENNAE AVSTRIAE IN AE-/dibus Collegij Caesarei, Societatis Jesu, / Anno M. D. LX. Vö. RMK. III. 474. Tudunkkal ez az egyetlen hely, ahol LAUTENSACK OLÁH-arcképe a magyar irodalomban szerepel. Sajnos, reprodukciókat ez után kellett készíttetnünk, mivel az első két kiadásban megjelent, még frissebb levonatok Budapesten nem kerültek elő.

a lemez levonatai erős kopás nyomait mutatják. Hozzátehetjük még ehhez, hogy az érsek életkorának megjelölése sem felelt már meg a valóságnak, mert 1560-ban már 67 éves volt.

Szükségessé vált tehát a kép felújítása. Ezt Donat HÜBSCHMANN, a HOFHALTERREL szoros kapcsolatban álló kedvelt bécsi fametsző végezte el. LAUTENSACK műve alapján készült fametszete méretben majdnem teljesen megegyezik az eredetivel.¹² A beállítás ugyanaz maradt. Az arc üresebb, laposabb, a durvább fametszet nem volt képes a rézkarc finomságait elérni. Ezért természetesen a ruha megoldása is gyengébb. A háttér a fametsző a PERGERTől már észrevett módon változtatta meg: az eredetitől eltérő formájú vár fölött a háttér hegyei félig eltakarják a nap korongját. A keretező feliratban a főpap éveinek számát „LXVII”-re változtatták, míg a középső feliratot „EC. 1560” betoldással egészítették ki. A köriratban az érsek címeinek felsorolása végén „EC.” rövidítés olvasható. LAUTENSACK szignatúrája helyett a címeres rész baloldalára kerültek az egybeírt „DH” betűk Donat HÜBSCHMANN nevének jelölésére. A fametszet is háromszor jelent meg: 1560-ban, 1561-ben és 1562-ben.¹³ HÜBSCHMANN fametszetét is elkísérik a képet és OLÁHOT dicsőítő humanista epigrammák. A különbség csak az, hogy OLÁHÉ most a fametszet alá nyomtatják. Második sora eltér a közöltkől: „Vicit Apellaeam sedulus arte manum”. Mivel a szerző életében és az ő munkájában jelent meg, a szöveg megváltoztatását saját javításának kell elfogadnunk.

OLÁH Miklós 1493-ban született Nagyszébenben előkelő román családból. Fiatalon a királyi udvar szolgálatába lépett, majd pappá szentelték. A mohácsi csata után titkárként elkísérte az özvegy MÁRIA királynét, aki Németalföld helytartója lett. Koraneves külföldi és hazai személyiségeivel folytatott levelezése részben ránk maradt. ROTTERDAMI ERASMUSSELL is levelezett, ő közvetítette annak szülőföldjére való hazahívását is. Németalföldi tartózkodása alatt írta meg legfontosabb latin nyelvű műveit, az *Athúlát* és a XVI. századi Magyarországról számos értékes adatot fenntartó *Hungariát*. 1542-ben költözött haza Magyarországra. Ezután tovább haladt felfelé az egyházi és világi pályán, amelyeknek végső állomásaként 1553-tól 1568-ban bekövetkezett haláláig esztergomi érsek volt és elnyerte a királyi helytartó állását is. Itthon főleg egyházi téren tevékenykedett. Jelentős mértékben hozzájárult a magyarországi ellenreformáció előkészítéséhez, ami fiatal korának erasmista elveitől való elfordulását jelenti.¹⁴

Egyetlen hiteles arcképet, amely LAUTENSACK rézkarcában és HÜBSCHMANN fametszetében maradt ránk, OLÁH 1558-ban készíttette el. A képmás autenticitását a nagyszombati székesegyházban levő vörösmárvány síremlékével való összehasonlítás révén ellenőrizhetjük. A grafikai lap és a dombormű arcvonásai nagyjából hasonlítanak, csak annyi a különbség, hogy a sírkövön az arcot valamivel jobban idealizálták.¹⁵ A rézmet-

¹² 11. 7×8,7 cm. A HÜBSCHMANN-fametszet pontos leírása és képe: WÜNSCH, J.: *Der Wiener Maler und Formschneider Donat Hübschmann und sein Holzschmittwerk. Mitteilungen der Gesellschaft für vervielfältigende Kunst. Beilage der Graphischen Künste.* XXXVI (1913) 5. l. Említi: THIEME—BECKER i. m. XVIII. köt. Leipzig, 1925. 52. l.

¹³ CATHOLICAE, /AC CHRISTIANAE RELIGI-onis praecipua quaedam capita... à... NI-/COLAO OLAHO.... expli-/cata... VIENNAE AVSTRIAE IH AE-/dibus Collegij Caesarei, Societatis IESV./ Excudebat Raphael Hoffhalter /Anno 1560. Lásd RMK. III. 473. Ugyanennek második kiadása is volt 1561-ben. Lásd RMK. III. 484. A fametszet harmadszor TELEGDÍ Miklósnak az 1. jegyzetben idézett művében látott napvilágot, amelynek egyetlen ránkmaradt példányát a baseli egyetemi könyvtár őrzi. A facsimile kiadásban említik a DH monogramot (113—4. l.), feloldani azonban nem tudják, a reprodukcióról pedig retusálták. Ugyanebben a formában közli a képet SZILÁGYI Sándor és TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre az első jegyzetben idézett művében. TELEGDÍ művét említ: RMK. II. 314. sz. leírásában.

¹⁴ SCHLEICHER P.: *Oláh Miklós és Erasmus. Értekezések a magyarországi latin-ság köréből.* 3. sz. Bp. 1941. Közli a régebbi irodalmat.

¹⁵ A síremlék reprodukciója: *Magyar Művelődéstörténet.* III. köt. Bp. é. n. 553.

szó kiválasztását szerencsésnek kell tartanunk. Hans Sebald LAUTENSACK (1520 körül, 1564 és 1566 között) nem tartozik ugyan a grafikatörténet kimagasló alakjai közé, de valóságghű nürnbergi és bécsi látképei, romantikus hangulatú tájképei és néhány sikerült arcképe ügyeskező mesternek mutatják.¹⁶ Kezdetben Augustin HIRSCHOEGL és a dunai iskola, Albrecht ALTDORFER és Wolf HUBER művészetével állott kapcsolatban, később németalföldi hatás alá került. Az elsők között volt, akik a rézkarc és rézmetszet technikát vegyesen alkalmazták, amikor az ábrázolás a különböző finomságú anyagok visszaadását kívánta meg, főleg az arcképeken.

OLÁH Miklós arcképe kis méreteivel tűnik ki LAUTENSACK képmásai közül. Az arcképek a kis méretek miatt üresebb, kevésbé sikerült, mint a mester többi képmásán. A kezek gyöngé megoldása LAUTENSACK művészetének jellemző sajátossága. I. FERDINÁND 1556-ban keletkezett képmásán, amelyen a túlsúfolt renaissance keretdíszítés az emberábrázolás rovására érvényesül, a háttérben Bécs látképét látjuk.¹⁷ Ami az OLÁH-képmás háttérének kérdését illeti, első pillantásra megállapíthatjuk, hogy semmi köze sincs Esztergomhoz. Elég a Jakob HOFNAGEL 1595-ben felvett rajza nyomán készült rézkarral¹⁸ vagy Johann SIBMACHER rézkarcával egybevetnünk.¹⁹ Eltérnek a vár és város körvonalai, a tornyok száma és fekvése. Nem találjuk meg az arckép háttérében az Esztergom látképein jelentős szerepet játszó folyót, a Dunát sem. De 1543-tól kezdve Esztergom török kézen volt, így a természet utáni rajzolásnak külső akadályai is voltak. OLÁH németalföldi tartózkodásáról visszatérve főleg Bécsben, Pozsonyban és Nagyszombatban élt, amikor nem kísérte el uralkodóját gyakori utazásain. Az arckép megalkotására legvalószínűbben Bécsben kerülhetett sor. A háttérben Esztergomot felismerni vélő és a helyszínnel nem ismerős XIX. századi külföldi kutatót talán az zavarhatta meg, hogy Adolf LAUTENSACK festő és rézmetsző valóban jelen volt Esztergom 1595-i ostrománál és az eseményt a táborban keltezett rajzán örökítette meg, amely szintén SIBMACHER rézkarcáról ismeretes.²⁰ Így tehát Hans Sebald LAUTENSACK magyarországi tartózkodására vonatkozólag jelenleg nem rendelkezünk elegendő bizonyítékkal.

OLÁH egyetlen életében készült arcképe nem merült feledésbe a következő századokban. A XVIII. század első felében PÉTERFY Károly feldolgozta a magyarországi zsinatok történetét és könyvében több érsek képmását közölte. OLÁH Miklósról a HÜBSCHMANN-féle fametszet rézmetszetű reprodukcióját találjuk a könyvben, még a szignatúrát is lemásolta az ismeretlen művész.²¹ A négy epigrammát is újra lenyomatták. A kép alatti „Ex Brevirio Ecclesiae Strigoniensis Anni M. DLVIII.” szöveg elárulja, hogy PÉTERFY Lautensack rézkarcát is ismerte, a kép fölé írott „Effigies NICOLAI OLAHI,

¹⁶ ZOFF, O.: *Der Radierer und Holzschneider Hans Sebald Lautensack*. Mitteilungen der Ges. f. vortreffliche Kunst. Beilage der Graphischen Künste. XL (1917) 1—9 és 14—25. I. THIEME—BECKER i. m. XXII. köt. Leipzig, 1928. 462—3. I. SCHMITT, A. i. m.

¹⁷ Képe: VAYER L.: *Magyar uralkodók*. Bp. 1942. 23. kép. A FERDINÁND-arckép keretének előképét SCHMITT ifj. Hans HOLBEIN ERAMSUS-fametszetében ismerte fel. Vö. SCHMITT, A. i. m. 12, 72. l.

¹⁸ RÓZSA Gy.: *Régi várképek*. Bp. 1959. Rotaprint. VI. kép.

¹⁹ Képe: LEPOLD A.: *Esztergom régi látképei*. Bp. 1944. III. tábla.

²⁰ Vö. LEPOLD i. m. 40. sz.

²¹ A jelzetlen rézmetszet lemezmérete: 11,8×8,7 cm. Megjelent: SACRA /CONACILIA/ ECCLESIAE /ROMANO-CATHOLICAE/ IN REGNO HUNGARIAE /CELEBRATA... Collegit. Illustravit./ P. CAROLUS PÉTERFY e Societate JESU. /PARS PRIMA... POSONII./ Typis Haeredum Royerianorum. ANNO M.DCC.LXI... /PARS SECUNDA... / POSONII. Typis Haeredum Royerianorum. Anno M.DCC.XLII. A második rész 39. lapja előtt. Képét, mint HÜBSCHMANN fametszetét közli: KERESZTURY D.: *A magyar irodalom képeskönyve*. Bp. 1956. 46. l. Ismeretlen XVI. századi mester fametszeteként említi: *A Magyar Történelmi Képcsarnok emlékkidállításának katalógusa*. Bp. 1959. 10. l.

Archi-Episcopi Strigoniensis, / in Actis Synodi, Anni M. DLX. reperta” megjegyzés és a szignatúra átvétele viszont azt bizonyítja, hogy mégis a HÜBSCHMANN-féle fametszetet választotta mintaképül. A könyv előszavát fontos ikonográfiai forrássá avatja a közölt képek eredetének megjelölése. Oláh képmásáról ezt olvashatjuk: „Olahus Synodi suae praefixus est, & carmine se suo laudavit.²² PÉTERFY könyvének első része 1742-ben jelent meg másodszer Bécsben. Ehhez a kiadáshoz a második részt változatlan szöveggel és címlappal kötötték hozzá. OLÁH képének lemeze azonban vagy nem bírta a sok levonatot, vagy megsérült, mert a második kiadáshoz kötött második részben már nem ennek levonatait találjuk. Helyette Jeremias Gottlob RUGENDASSzal (1710—1772), a kötet többi képének metszőjével, az augsburgi rézmetsző-család Pozsonyba vetődött tagjával készítették el újra OLÁH képmását. Alatta a következő szöveget olvashatjuk: „NICO-LAUS III. OLAHUS ARCHI. EPISCOPUS STRIGONI. / Obijt Tyrnaviae. XVI Janu. Anno MDLXVII.” Szignatúra a felirat alatt balra: „J. G. Rugendas sc. Posony” Lap-számjelölés jobbra: „pag. 39.”²³

A XIX. század elején, 1830-ban EHRENREICH Ádám készítette el OLÁH arcképét a LAUTENSACK—HÜBSCHMANN—RUGENDAS kezén vándorolt kompozíció alapján. Metszetéhez a rajzot Wilhelm Gottfried BAUER szolgáltatta.²⁴ Végül egy ismeretlen litográfus ugyanezt a kompozíciót fordított állásban dolgozta ki az esztergomi primásokról készült történeti tanulmány illusztrációjául.²⁵

Az elmondottakkal tisztáztuk Hans Sebald LAUTENSACK életének egy homályos részletét. Másrészt a humanista OLÁH Miklós, ERASMUS barátja, egyetlen életében készült képmásának századról századra vándorló változatait sikerült pontosan meghatározni.²⁶

RÓZSA GYÖRGY

Kísérlet a kolozsvári Heltai-nyomda tulajdonosainak megállapítására. JAKAB Elek *Kolozsvár történetéről* írott kiváló művében a száztíz évig fennállott HELTAI-nyomda tulajdonosainak pontos sorozatát nem tudván megállapítani, emiatt itt-ott zavarossá is válik a kép, amelyet ezzel kapcsolatosan tőle nyerünk, vagy amelyet az ő

²² A második rész Ad lectorem-jéből. A bevezetés szövegének a kor történeti ikonográfiai ismereteire érdekes fényt vető általános részét közli VAYER L.: *Pázmány Péter ikonográfiája*. Bp. 1935. Klny a Századokból. 37. l.

²³ Megjelent az első rész második kiadásával — „VIENNAE AUSTRIAE, / TYPIS KALIWODIANIS. ANNO M. DCC.XLII. / Prostant POSONII, apud MICHAELEM KOCHBERGER, Bibliop.” — egybekötött második részben szintén a 39. lap előtt. Lemezmérete 12,6×9,5 cm. Önálló példánya megvan a Magyar Történelmi Képcsarnokban 3501. lt. sz. alatt. Említi: *A Magyar Történelmi Képcsarnok* katalógusa. Bp. 1922. 20. PATAKY D.: *A magyar rézmetszés története*. Bp. 1951. 213. Képét közli: ORTVAY T.: *Mária II. Lajos magyar király neje*. Magyar Történeti Életrajzok. Bp. 1914. 281. l.

²⁴ RÓZSA Gy.: *Ehrenreich Ádám forrásai*. Művészettört. Ért. VIII (1959) 65. l.

²⁵ Felirata a kép alatt: „OLÁH MIKLÓS ESZTERGOMI ÉRSEK /Magyarország Primása.” Legalul adressz: „M. o. Primása. — Pest, Lauffer és Stolp. — Nyomt. Rohn A. Pest, 1859. 8—9. l. között. Megvan a Magyar Történelmi Képcsarnokban is 6080. lt. sz. alatt. Érdekes, hogy RÁDAY Gedeon magyar történelmi arcképgyűjteményébe is elkészítette OLÁH képmását. A kép a péceli kastélyban 1825-ben pusztult el egy tűzvész alkalmával. Vö. ZSINDELY E.: *A péceli Ráday kastély*. Művészettört. Ért. V (1956) 274. l. — Tudjuk, hogy 1872-ben JAKOBEY Károly is megfestette OLÁH arcképét. Vö. SZEKERES M.: *Jakobey Károly*. Bp. 1938. 495. sz.

²⁶ A Pannonhalmi Főapátság Francesco SOLIMENA körébe utalt képei közül az egyik jelenleg, mint OLÁH Miklósról vonatkozó allegorikus ábrázolás szerepel a képtár kiállításán. A festményen látható főpap azonban nem hasonlít OLÁH hiteles képeihez. A SZINNYEI J.: *Magyar írók*. IX. 1271—72. l. alatt felsorolt képmások közül csak a Vasárnapi Ujság fametszetét ismerem, amely nem hiteles.

közlése nyomán dolgozó munkákban megismételve találunk. A kifogástalanul biztos helyzetet — sajnos — mi sem tudjuk megrajzolni, ellenben egyes helyeken mégis sikerülni fog valamennyieskét helyesbíteniünk.

CZÓBEL Ernő *A Helthai-nyomda alapításáról* írott cikkében tisztázta e nyomda 1550. évi létesítésének körülményeit, nagy valószínűséggel megállapítva, hogy az együttes alapításban HOFFGREFF György az anyagi részt vállalta, míg HELTAI Gáspár bizonyosan a maga tekintélyével és szellemi erejével járulhatott hozzá, valamint a műhely számára is hihetőleg már kezdetben a saját házában adott helyet. Tekintettel arra a körülményre, hogy a nyomda működéséhez föltétlenül meg kellett nyerni MARTINUZZI engedélyét, nem valószínű tehát, hogy az ekkor már lutheránus vallási hitelveket hirdető HELTAI bevallottan is mint nyomdatulajdonos szerepelhetett volna. De még ugyanebben az évben erősödve a protestánsok helyzete,¹ maga is nyíltan kilépve, a *Catechismus Minor* c. könyvben már „Colosuarban nyomtatot Helthai Gaspar es György Hoffgreff által. 1550.” kolofonnal találkozunk.² Ez a jelzés marad meg a következő két éven keresztül is, mígnem — HOFFGREFFEL valószínűleg összekülönbözve — 1553-ban már csak „Colosvarba nyomtatot Helthai Gaspar Műhelyébe” könyvzáró jelzést láthatunk. A következő esztendőben azonban kiesve a HELTAI neve, egészen 1558-ig csak a HOFFGREFF neve jelentkezik, mígnem 1559-ben ismét HELTAI tulajdonába ment át e nyomda, s most már véglegesen is egyedül az övé maradt.³

HELTAINAK 1574-ben bekövetkezett halála után az összes kiadványokon ezután HELTAI Gáspárné névjelzését találjuk, tehát — miként a kézműveseknél — itt is az özvegy folytatta tovább ura mesterségét, csakhogy őt nem korlátozta semmi céhszabály műhelye megtartásának időhatárában. HELTAINÉ azután 1582. július 4. körül halt meg, tehát az alapítónak és feleségének eddigi tulajdonosi minősége semmi kétséget sem szenvedhet.

Nem tudom megállapítani, HELTAINAK vajon melyik volt a legidősebb gyermeke, azonban nem is lehet kérdéses, hogy ifjabb Gáspár lévén az egyetlen fiúutód, az osztogatáskor a teljes nyomdának minden berendezésével együtt az ő részébe kellett jutnia. E körülményt támogatja az a helyzet is, hogy maga is értett a tipográfiához, sőt éppen ez volt választott mestersége.

Közvetlenül a HELTAI Gáspárné halálát követő évből ismeretes egy munka, amelyet Gaspar SCHESPURGENSIS tipográfus neve alatt nyomtattak ki. Ha elfogadható magyarázatát tudnám adni, hajlandó lennék e segesvári Gáspárt ifjabb HELTAI Gáspárral azonosítani, de minthogy csak feltevéseket kockáztathatnék meg, ezért továbbra is el kell fogadnunk SEGESVÁRI Gáspárnak szegődöttetett nyomdavezetői munkakörét, feltételezve, hogy már az özvegy életében is itt működött. Különben SEGESVÁRI Gáspár *könyvnyomtatóra* vonatkozólag még egy másik adatunk is van. Ugyanis neve 1587. január 25-én özvegy HERTHEL Péterné HELTAI Borbálával együtt, mint néhai HELTAI Gáspár monostori papirosalmának társtulajdonosa, fordul elő.⁴ Szerintünk ez az adat is támogatná az ifjabb HELTAI Gáspárral való egyeztetés lehetőségét, ugyanis így könnyebben volna megmagyarázható a családi vagyonban való osztozás ténye. Az idézett adatból azonban JAKAB Elek helytelenül következteti, hogy ebben az időben a papirosmalommal együtt magának a nyomdának is HERTHELNÉ lett volna a birtokosa, őtána pedig a tulajdonjog egyik testvéréről a másikra szállott volna át!

¹ Erdélyi Múzeum. 1913. 249—52. l.

² Régi Magyar Könyvtár. I. 22. sz.

³ I. h. I. 37. sz. — JAKAB Elek: *Kolozsvár története*. II. 219, 320, 341, 794. l. — FERENCZI Zoltán: *A kolozsvári nyomdászati története*. — BORBÉLY István: *Helthai Gáspár*. — GULYÁS PÁL: *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században*. 71—111. l.

⁴ JAKAB E. i. m. II. 320, 341. l.

Özvegy HERTHEL Péterné lehetetlennek tartott nyomdatulajdonosságával szemben ifjabb HELTAI Gáspárra vonatkozólag az adatok a következőképpen csoportosíthatók.

Egykori feljegyzésekben nevét HELTES,⁵ HELLTUS,⁶ HELTI vagy HELTHY,⁷ meg HELTAI vagy HELTHAJ⁸ alakban találjuk leírva. Életkorára vonatkozólag semmiféle adattal nem rendelkezem, s ezért nem tudom megállapítani, hogy mikor kezdhetette el a könyvnyomtatói mesterséget. Édesapja, az ő halála után pedig édesanyja fiával föltétlenül elvégeztette az unitáriusok kolozsvári jeles iskoláját. Tanultságát kétségnélküli adattal bizonyíthatjuk. Ugyanis ismeretes egy 1586. évi kolozsvári nyomtatású egyleveles temetési vers, e nyomtatványt pedig ugyanebben az évben elhunyt FEMMICH János kolozsvári unitárius kollégiumi igazgató emlékére két tanítványa készítette. A vers címe: *Epicedion de morte viri et pietate egregie Joannis Femmigeri Leschkircheri rectoris scholae Claudiopolitanae fidelissimi, A. D. 1586. 27 die Julii dejuncti. A Joanne Szilvasio Desino discipulo grati animi ergo scriptum.* A versek alá pedig a következő nyomdai jelzés tétetett: *Impressum a discipulo Caspate Helti in gratiam ac memoriam praeceptoris fidelissimi, unice dilecti Claudiopoli.*⁹ Az epicedion adatai szerint FEMMICHET 1575-ben az iskola praefectusának, 1580 őszén lektorának, 1585 őszén pedig rektorának választották meg. Minthogy a szabályok szerint a diákfőnök a köztanítók (publicus praeceptor) elseje volt, vagyis a középfok legfelső osztályában a vallástanítói szerepet is ő töltötte be,¹⁰ ezért feltételezhető, hogy HELTAI legalább is az 1575 körüli évek valamelyikében volt a tanítványa, minthogy az idézett nyomtatvány nyomdai jelében FEMMICH-ről mint leghívebb és különösen szeretett tanítóról (praeceptor fidelissimus, unice dilectus) és nem lektorról vagy rektorról emlékezik meg. Ebből tehát azt állapíthatjuk meg, hogy HELTAI az iskolának legalábbis középső fokozatát elvégezte. Tanultságát különben még az a körülmény is bizonyítja, hogy élete végefelé a kifogástalan latin tudást megkívánó jegyzői tisztségre választották meg, jóllehet kenyérkeresetének forrása a könyvnyomtató mesterség volt. Eredeti foglalkozását azután nemcsak az a helyzet bizonyítja, hogy édesanyjának 1582-ben bekövetkezett halálával reá szállott nyomda termékeit ismét a HELTAI Gáspár műhelyében készülteknek jelölik, hanem világosan meghatározza a városi előljáróság 1603. évi névsora is, itt ugyanis a százférfiak sorában „*Gaspar Helthi typographus*” névvel is találkozunk.¹¹ Ezen kívül az unitárius egyházfiak 1594. évi számadáskönyvének február 19-i elszámolása szerint: „*Heltai Gáspárnak fizettem, hogy az oskolához az legieseket (legeseket = törvényeket) nyomtatta, fl. 2.*”¹² Tehát ő maga volt a megrendelés teljesítője s az érte járó fizetség bevételezője is.

Ifjabb HELTAI Gáspár hosszú életideje alatt műhelyének kiadványai leggyakrabban jelzik, hogy „*Helthaj Gáspár Műhelyében*” vagy pedig „*Helthaj Gáspár házánál az Ó Várban*” készültek.¹³ Az 1603. évi adószedők számadáskönyve szerint a *Domus Heltana*

⁵ Kolozsvár-városi sáfárpolgárok számadáskönyve. 1600, 25, 35, 36. (A kolozsvári román állami levéltárban.)

⁶ Kolozsvári adószedők számadáskönyve. 1600, 1601. — Kolozsvár városi tanács jegyzőkönyve. 1611. I. 6. — Kolozsvár-városi törvényszéki jegyzőkönyv. 1611. 269. l. (I. h.)

⁷ Kolozsvári unitárius egyházfiak számadáskönyvei. 1614. 9. l. — Adószedők ratioja. 1613. 7 és 1614. 8. l. (I. h.)

⁸ Adószedők számadáskönyve. 1601. 5. l. — Egyházfiak ratioja, 1593, 111. l.; 1602, 374. l. (I. h.)

⁹ SZTRIPSZKY Hiador és ALEXICS György: *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbéli román fordításban.* 125. l. — GÁL Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története.* II. 384. l.

¹⁰ GÁL Kelemen. II. 213—15. l.

¹¹ Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XVII. 459. l.

¹² GÁL Kelemen. I. 50.

¹³ RMK. I. 257, 283. sz.

Typographica a *Vetus Castrum*-ban *Intra Moenia* állott, s évi adója 6 forintban volt megállapítva.¹⁴ A könyvnyomtató műhelyt személyesen bizonyosan addig az ideig vezette, amíg maga is előregedve, inkább választotta a város közigazgatási ügykezelésének intézését: az állandó elfoglaltságot jelentő városi jegyzői tisztséget. Erre a közéletben való részvételén kívül tanultsága is egyaránt képesítette. Bár a nyomdai termékek nem árulják el, mégis az 1611. évet merem a műhely vezetésében beállott változás idejéül megjelölni.

Ifjabb HELTAI Gáspárnak, mint választott polgárnak, különben is kötelessége volt a közügyek intézésében részt venni, éppen ezért mint értelmes, tanult embernek közreműködését valóban állandóan igénybe is vették. A polgárság bizalma mindenekelőtt beválasztotta a százférfiak (centumvirek) sorába, s mint ilyen tette le 1603. február 1-én RUDOLF császár és királynak a BASTA tábornoktól megkívánt hódolati esküt.¹⁵ Az 1600. évben városi tanácsi megbízásból két ízben is küldetett MIHÁLY vajdához Fehérvárra és egy ízben NÁPRÁGYI Demeter katolikus püspökhöz Gyaluba.¹⁶ Az 1600—2. években ismételtén és ismételtén megválasztották adószedőnek,¹⁷ majd az 1606. évben a királybírói tisztséget töltötte be.¹⁸ 1609-től az osztoztató bírósági jegyzőkönyveket vezette.¹⁹ Végezetül 1611. január 6-án a városi nótáriusságot ruházták reája, s ezt a tisztséget egészen haláláig meg is tartotta.²⁰ Mint jegyző maga vezette a történelmi vonatkozásokkal gazdagon átszőtt, gondolkodó főtől megfogalmazott, városi tanácsi jegyzőkönyvet, amely megérdemelné nyomtatásban való megjelentetését.

HELTAI magánéletéről fölötte keveset tudunk. Családjáról mindössze csak annyi ismeretes, hogy felesége 1614. április 26-án, egyik gyermeke 1593. szeptember 30-án, egyik leánya 1602. december 22-én, másik leánya pedig 1614. április 4-én hunyt el.²¹ Egyetlen életben maradt gyermekének kell tartanunk HELTAI Annát, Hosszú Tamás királybíró feleségét, mint akire még apja életében reászállott a könyvnyomtató műhely.

A városi tanács jegyzőkönyvében találtam feljegyezve: „1618. 10. Octobris Caspar Helthi, orbatus lumine, senio confect[us] obiit.”²² Tehát szemevilágától megfosztva, késő vénységében végelgyengülésben halt meg. Temetése harmadnapon ment végbe, mint azt az október 11-én megrendelt négyszeri harangozás bizonyítja.²³

Fentebb már megállapítottuk, hogy ifjabb HELTAI Gáspár a nyomda vezetését s így bizonyosan a tulajdonjogot is városi jegyzővé való választásakor adhatta át Anna nevű leányának, illetőleg LANG, másképpen Hosszú Tamás nevű vejének.

HELTAI Annát JAKAB Elek²⁴ s öutána csaknem mindenik szakírónk idősebb HELTAI Gáspár leányának tartja, holott kor szerint sem látszik valószínűnek, hogy asszony léteire késő vénységében vette volna át a könyvnyomtató műhely gondját-baját. Ezért sokkal elfogadhatóbb SZENT-MIKLÓSY László családtörténeti táblázata, amely ifjabb Gáspár gyermekeként tünteti fel,²⁵ aki azután a nyomda átvételekor éppen javakorában lehetett. HELTAI Anna ura, Hosszú Tamás azonban, aki városi közigazgatásban király-

¹⁴ *Adószedők számadáskönyve*. 1603. 13. l.

¹⁵ *Erd. Orsz. gy. Eml.* XVII, 459.

¹⁶ *Sáfárok számadáskönyve*. 1600. 25, 35, 36. l.

¹⁷ *Adószedők számadáskönyve*. 1600—02.

¹⁸ JAKAB E. II. 436. l.

¹⁹ I, II. 400. l.

²⁰ *Városi tanácsi jegyzőkönyv*. 1611.

²¹ *Egyházfiak számadáskönyve*. 1593. 111, 1602. 374, 1614. 9. l.

²² *Városi közgyűlési jegyzőkönyv*. 1618. 247. l.

²³ *Egyházfiak számadáskönyve*. 1618. 7. l.

²⁴ JAKAB E. II. 714—75. l.

²⁵ Szeőkefalvi SZENT-MIKLÓSY László: *A pákői Pákey (másképpen Tamás) család története*.

bírói tisztséget is viselt, gyakorlatilag aligha értett a könyvnyomtató mesterséghez, biznyság erre az a körülmény, hogy nemcsak 1621 táján bekövetkezett halála után, hanem már évekkel megelőzőleg is adat bizonyítja saját neve alatt nyomtató nyomda-vezető alkalmazását. (MAKAI, NYÍRÓ János).²⁶ Hosszú Tamás halála után özvegyének neve egyetlenegy ízben jelenik meg a nyomda és nyomdász megnevezéseképpen, ilyen formán: „Nyomtatta Colosvarat, Heltai Anna aszszony Műhelyében Szylvasi Andras, 1624.”²⁷

HELTAI Anna meddig élt és nyomdája mikor került utódai tulajdonába, ezt az adatok elégtelensége miatt annál kevésbé lehet megállapítanunk, mivel még az öröklés sorrendjét sem ismerjük. Bár tudjuk, hogy Hosszú Tamásnak és HELTAI Annának három felnőtt kort ért gyermeke maradt, mégpedig Borbála KERESKES Péterné, Margit Szőrös Mátyás városi tanácsos felesége és Tamás. KERESKES Péter foglalkozása a kereskmesterség, Hosszú Tamás mesterségét nem ismerem, de ő is föltétlenül iparos, mígnem Szőrös Mátyás tanult ember lévén, így a Hosszú-gyermekek közül — úgy látszik — a Szőrös-család vonalára szállott át a nyomda öröklése. Ezt különben abból a helyzetből is sejt-hetjük, hogy bár mindhárman hagytak maguk után utódokat, a jelentkező adatok mégis inkább csak a Szőrösök tulajdonosságáról emlékeznek meg, jóllehet szó van Hosszú (LANG) *Tamás fia András*ról is, aki 1644-ben a Szőrösökkel együtt tért volna át a református hitre.²⁸ Az ő szerepe azonban még egészen tisztázásra vár.

A HELTAI-nyomda életében még ma sem látjuk világosan a Szőrös-család szerepét s így még azt sem lehet biztosan megállapítanunk, hogy a számba jöhető nemzedékek egyes tagjai miképpen birtokolták e nagyjelentőségű műhelyet. Erre vonatkozó minden eddigi közlemény is csak találgatáson alapszik, sajnálatos körülmény tehát, hogy annak végleges tisztázására — a fellelhető eredeti forrásoktól nagyon távol — többé már nem vállalkozhatunk. Mindezekért csupán a tekintetbe jöhető családtagokat sorolom fel, megemlítve az öröklési lehetőségeket.

A nyomda tulajdonjogának — az öröklési sorrend szerint — HELTAI Anna özvegy Hosszú Tamásné révén a XVII. század harmadik évtizedében leányát, Hosszú Margitot id. Szőrös (RAU, RAW, RAVIUS) Mátyás városi tanácsos feleségét kellett volna illetnie, ámde ő 1623. november 14-én elhunyt,²⁹ holott anyja, a nyomda mind ez ideig való tulajdonosa, még 1624-ben is élt.³⁰ Maga HELTAI Anna mikor fejezte be életét, nem tudom megmondani, minthogy az a körülmény, hogy a nyomdatermékeken nevére ezután többé már nem találunk, mit sem jelent, hiszen örököseinek neve is évtizedeken keresztül csak olykor-olykor került reá a nyomtatványokra.

Az egykori osztoztatási jegyzőkönyvek egyes tételei alapján meg kell állapítanunk, hogy Kolozsvár városának örökösödési jogszokása szerint az elhalt szülő vonalán történt öröklés az osztoztatáskor nem az életben levő házastársra, hanem egyenesen a gyermekekre szállt, s ezért a tárgyaláson, amelynek szabályszerűségéért a városi tanácstól megválasztott osztoztató bírák feleltek, a kiskorúak érdekét az elhunyt szülő két legközelebbi hozzátartozójának kellett képviselnie. Ilyeténképpen tehát mind JAKAB Elek, mind FERENCZI Zoltán állítása ellenére,³¹ Hosszú Tamásné utáni örökségüket nem legidősebb gyermeke férjének, hanem közvetlenül az unokáinak kellett kezükbe venniök. Tudjuk ugyanis, hogy az 1637-ben meghalt idősebb Szőrös Mátyás első feleségétől, Hosszú Margittól két fia maradt: ifjabb Mátyás, a hirhedtté vált kolozsvári szász unitárius pap

²⁶ RMK. I. 494, 504, 539, 542. sz.

²⁷ RMK. I. 542. sz.

²⁸ GÁL Kelemen. II. 181. l.

²⁹ *Unitárius egyházjak számadáskönyve.* 1623. 12. l.

³⁰ RMK. I. 542. sz.

³¹ JAKAB E. II. 693. — Ferenczi Z.

és a magyartartó, gazdag, bátor és könnyű lelkiismeretűnek mondott András, aki 1644-ben elhagyta unitárius vallását, reformátussá lett.³² A két testvér közül András bátyjának mondotta ifjabb Mátyást,³³ s minthogy az utóbbi már 1618-ban megnősülhetett,³⁴ a papok pedig hosszas tanulmányaik miatt legkorábban, ha 25—26 éves korukban gondolhattak házasságkötésre, e körülményből következtetve, ha a két testvér között nagyobbcska korkülönbség is lett volna, anyjuk halálakor már a világi életpályát választott Andrásnak is föltétlenül nagykorúnak kellett lennie. Tehát nagyanyjuk halálakor bármelyikük azonnal is átvehette örökségét, s ezért idősebb Szörös Mátyást minden habozás nélkül ki is kapcsolhatjuk a nyomdatulajdonosok sorából.

Ezek után most már az volna a kérdés, hogy a két unoka közül mégis melyiknek jutott kezébe e nagyjelentőségű kulturális kincs! A szokás szerint az idősebbiknek, vagyis ifjabb Mátyásnak kellett volna örökölnie, de hihető, hogy ő biztos és állandó fizetésre megválasztott pap lévén, ingatlannal vagy készpénzzel elégítettett ki. Abból a körülményből, hogy e könyvnyomtatóműhely legutolsó kiadványa tulajdonosul 1660-ban Szörös Jánost nevezi meg,³⁵ valószínűnek tartjuk, hogy a tipográfia az András vonalára szállott. Ugyanis Andrásnak két fia volt: János és Péter. Közülük János az idősebbik,³⁶ róla még annyit tudunk, hogy öccsével együtt 1647-ben címeres nemeslevelet nyert,³⁷ s hogy életideje 1686-ig terjedt; ebben az évben ugyanis mint városi juratus assessor hunyt el.

Bármilyen legyen is az igazság e nagymúltú intézmény leányági tulajdonosainak személyére vonatkozólag, ez a körülmény egyáltalában nem változtat azon a helyzeten, hogy egyikük sem tudta meglátni örökségükben azt a nagy szellemi, sőt anyagi erőt, amelyet méltó kezekben jelentett volna. Pedig volt idő, amikor még a fehérvári nyomdánál is jobban fel volt szerelve, így KÁROLYI Zsuzsánna fejedelemasszony felett tartott halotti beszédeknek csak egy részét nyomtatta a fejedelmi tipográfus, míg nem másik része VÁLASZÚTI András kolozsvári nyomdavezető műve.³⁸ De ennél még határozottabb bizonyíték az az adat, hogy idősebb RÁKÓCZI György fejedelem a kolozsvári könyvnyomtatóműhely matrica-készletét 1635-ben kölcsönvette a fehérvári nyomda számára.³⁹

A HELTAI-nyomda 1660-ban megszűnván, a Szörös-család tagjai közül olykor-olykor még felbukkanó személyeknek többé már annyi közül sincsen a könyvnyomtatáshoz, mint volt addig, amíg e műhely az ő tulajdonukban volt. Lehetséges, hogy idősebb Mátyás gögös, összeférhetetlen és erőszakos természetéből nemcsak két fiába, hanem a további utódok vérebe is átment valami, ami azután polgártársaiktól is elkülönözte, és elválasztotta őket a kézműves mesterségtől is.

FRANC Ádámnak 1667. február 15-én Amsterdamban keltezett levele szerint e nyomda elkopott anyaga még mindég RAVIUS-kézben volt, s bárha a kolozsvári unitáriusok — úgy látszik — ismét életre szerették volna kelteni, de FRANC nem javallotta s mint nyomdász, a vezetését sem vállalta.⁴⁰ Egészen bizonyos tehát, hogy többé nem is hozták helyre.

HEREPEI JÁNOS

³² JAKAB E. II. 647, 649. l.

³³ *Törvénykezési jegyzőkönyv.* 1638. 11. l. és *Segesvári Bálint krónikája.* (Erdélyi Történelmi Adatok. IV. 215. l.)

³⁴ *Sáfárok számadáskönyve.* 1618. 143. l.

³⁵ *RMK.* I. 956. sz.

³⁶ *Törvénykezési jegyzőkönyv.* 1660. 314. l.

³⁷ SÁNDOR Imre: *A Szebreös család polgári és nemesi címere.* (Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából. 1917. 204. l.)

³⁸ HEREPEI János: *Könyvészeti tanulmányok.* 8—9. l.

³⁹ HEREPEI János: *A Heltai-nyomda sorsa.* (Magy. Könyvszle. 1957. 55. l.)

⁴⁰ BENCZÉDI Gergely: *If. Franc Ádám levele.* Keresztény Magvető. 1888. 37. l.

FIGYELŐ

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének kiadványai az Országgyűlési Könyvtárban. *A letéti könyvtárak kialakulása.* Az Egyesült Nemzetek Szervezete a tagállamokban, sőt — ha igény mutatkozik rá — a nem tagállamokban is, letéti könyvtárakat létesít. Az így kialakult nemzetközi könyvtári hálózat lehetővé teszi, hogy az ENSz dokumentumai és kiadványai az egész világon hozzáférhetőek legyenek. Az ENSz központi könyvtárának, a United Nations Headquarters Library-nek igazgatója a tagállamok nemzeti küldöttségének javaslata alapján, tanácsadók bevonásával az illető országban kijelöl egy, lehetőleg nyilvános tudományos vagy szakkönyvtárat, esetleg a nemzeti könyvtárat, és az tekintendő az ENSz letéti könyvtárának. Ha a választás nem a parlamenti könyvtárra esett, a tagállam kormánya kérheti, hogy az is letéti könyvtár legyen. Bizonyos országokban a felsőoktatási intézmények és könyvtárak fejlettségi foka, esetleg más szempontok (népesség eloszlása, területi széttagoltság, várható szükséglet stb.) indokolhatják még ún. „járulékos” letéti könyvtárak létesítését is, pl. az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Argentína stb. esetében.

A letéti könyvtárak szükségleteiknek megfelelően, automatikusan megkapják vagy az ENSz valamennyi általánosan szétosztásra kerülő nyomtatott és sokszorosított dokumentumát és kiadványát, vagy csak a nyomtatott dokumentumokat és kiadványokat, a választott hivatalos nyelven. (Az ENSz öt hivatalos nyelve: angol, francia, orosz, spanyol és kínai — a kiadványok nagy része azonban csak angol és francia nyelven jelenik meg.) Azok a könyvtárak, amelyek minden szétosztásra kerülő kiadványt megkapnak, *teljes* letéti könyvtárak, míg a *korlátozott* letéti könyvtárak csak a hivatalos okmányokat és a nyomtatott vagy fotooffset (esetleg más sokszorosítási eljárás) útján előállított, ún. titkársági kiadványokat kapják meg.

Magyarországot 1955. december 14-én, az ENSz Közgyűlésének 10. ülésén vették fel az Egyesült Nemzetek Szervezete tagjainak sorába. Az ENSz illetékes szerveinek felkérésére a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma az Országgyűlési Könyvtárt nevezte meg, mint letéti könyvtárnak alkalmas nyilvános tudományos szakkönyvtárt. 1956 júliusában a javaslatot el is fogadták, ettől kezdve tehát Magyarország hivatalos ENSz letéti könyvtára az Országgyűlési Könyvtár. A korlátozott teljességű letéti könyvtárnak járó anyagot kapja meg, így a titkársági kiadványokat és az ENSz főszerveinek (Közgyűlés, Biztonsági Tanács, Gazdasági és Szociális Tanács, Gyámsági Tanács), valamint a Leszerelési Bizottságnak hivatalos okmányait angol és francia nyelven. A könyvtár külön kérésére ezeket a kiadványokat visszamenőleg is viszonylagos teljességgel megküldték.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének kiadványai. Az ENSz kiadványai két nagy csoportra oszlanak: 1. Titkársági kiadványok. 2. Hivatalos okmányok.

Az ENSz kiadványairól 1956-tól évenként állítanak össze és adnak közre bibliográfiát *United Nations publications* címmel. (Az első tíz év anyagát egy kötetben adták közre *Ten years of United Nations publications, 1945 to 1955* címmel.) Ez a bibliográfia a titkársági kiadványokat — különböző évkönyvek, tanulmányok, jelentések, folyóiratok stb. — tárgykörük szerint tizenhét, római számmal jelzett szakcsoportba osztva sorolja fel. (Egyes szakcsoportokat további kisebb egységekre osztanak fel, ezeket nagybetűk hozzáadásával jelölik, így a szakcsoportok száma végeredményben huszonöt.) Nem érdektelen talán ezeknek a szakcsoportoknak a felsorolása, hiszen képet ad arról, hogy milyen kérdésekkel foglalkoznak leggyakrabban ezek a kiadványok. Ez a szakcsoportosítás a következő:

- I. Általános jellegű kiadványok.
- II. A. Gazdasági stabilitás, foglalkoztatottság.
- II. B. Gazdasági fejlődés.
- II. C. Világgazdaság.
- II. D. Ipar, pénzügy, kereskedelem.
- II. E. Európai gazdaság.
- II. F. Ázsiai és távol-keleti gazdaság.
- II. G. Latinamerikai gazdaság.
- II. H. Technikai segítségnyújtás.
- III. Közegészségügy (1948 óta ebben a tárgykörben nem jelent meg ENSz-kiadvány, az ide tartozó kiadványokat az Egészségügyi Világszervezet — World Health Organization adja ki).
- IV. Szociális kérdések.
- V. Nemzetközi jog.
- VI. A. Gyámság.
- VI. B. Önkormányzattal nem rendelkező területek.
- VII. Politikai és biztonsági tanácsi ügyek.
- VIII. Szállítás és közlekedés.
- IX. Atomenergia és a fegyverkezés ellenőrzése.
- X. Nemzetközi közigazgatás.
- XI. Kábítószer.
- XII. Nevelés, tudomány, kultúra (az ENSz ebben a tárgykörben nem adott ki kiadványt, ezeket az Unesco jelenteti meg).
- XIII. Népmozgalom.
- XIV. Emberi jogok.
- XV. Segélyezés és újjáépítés.
- XVI. Állami pénz- és adóügy.
- XVII. Nemzetközi statisztika.

A titkársági kiadványokat — a folyóiratok és egyes sorozatok kivételével — a tájékozódás, valamint a megrendelés megkönnyítésére ún. megrendelési számmal (sales number) látják el. Ez a jelzet megjelöli, hogy az illető kiadványt melyik évben, milyen szakcsoportban, milyen sorszámmal adták ki, pl. 1953. XIII. 4. *The population of Ruanda-Urundi* c. kiadvány a XIII. Népmozgalom szakcsoportban, 1953-ban, a 4-es sorszámmal elátva jelent meg. Az egyes szakcsoportokon belül a kiadványokat ezeknek a megrendelési számoknak sorrendjében közli a bibliográfia, rövid ismertetővel elátva.

A titkársági kiadványok zömét, mint már jeleztük, az ENSz által kiküldött bizottságok jelentései, évi összefoglalók, tanulmányok és évkönyvek alkotják. Az egyik legfontosabb és legtöbbször keresett titkársági kiadvány az ENSz évkönyve, a *United Nations yearbook*, amely évenként részletesen beszámol az ENSz, a Nemzetközi Bíróság és a

szakosított intézmények munkájáról és eseményeiről, valamint azokról a fontosabb kérdésekről, amelyekkel az ENSz egyes szervei az év folyamán foglalkoztak. A mutatókkal és bibliográfiai hivatkozásokkal bőven ellátott évkönyv az egyik legfontosabb segéd-eszköze a kutatónak és átfogó tájékoztatást nyújt az érdeklődőnek.

Külön kiemelés érdemelnek a II. C.—II. G. szakcsoportokban található évi összefoglalók: *World economic report*, *Economic survey of Europe*, *Economic survey of Asia and the Far East* stb. Ezek pontos adatokat, összefoglaló tanulmányokat közölnek az illető terület és időszak gazdasági életének ágazatairól.

Az V. Nemzetközi jog csoportjában találjuk a *Treaty series* elnevezésű sorozatot, amely az ENSz tagállamainak a Titkárságnál bejelentett és regisztrált szerződéseit, nemzetközi egyezményeit tartalmazza. A sorozat a Népszövetség azonos című sorozatának tényleges folytatása, így a két sorozat együtt az első világháború óta kötött szerződések teljes gyűjteménye.

Ugyancsak igen hasznos és keresett kiadvány a XVII. szakcsoportba tartozó Statisztikai évkönyv — *Statistical yearbook* —, amely 1928-ig visszamenően, előbb nagyobb korszakok, majd egy-egy év anyagát összefoglalva közöl nemzetközi statisztikai adatokat.

A hivatalos okmányok az ENSz főszerveinek, azok bizottságainak, konferenciáinak jegyzőkönyvei, mellékletei és függelékei. Az okmányokat a bibliográfiák azonos sorrendben csoportosítják az egyes ülészakokon belül (minthogy a Biztonsági Tanács folyamatosan ülésezik, anyaga nem osztható ülészakokra, de a folyamatosan számozott ülések jegyzőkönyvei évenként csoportosíthatók); mindig első helyen állnak a teljes ülések jegyzőkönyvei, azok mellékletei, azután következnek a különböző bizottságok jegyzőkönyvei, azok mellékletei, majd az egyes ülészakok sorszámával ellátott függelékei.

Ez a csoportosítás szükségszerűen formai jellegű; az ülések és a bizottsági jelentések változatos tárgyát, témakörét nem tükrözheti. Tartalmi tájékoztatást a következő kiadványokból szerezhethetünk — az évkönyvön kívül —: *Index to proceedings*, *Check list of United Nations documents*, *United Nations documents index*.

Az ENSz kiadványok fent leírt két csoportján kívül vannak még a bizottságok munkájához szükséges, átmeneti jellegű, ún. „sokszorosított” kiadványok is, amelyek közül a legtöbb utóbb megjelenik a hivatalos okmányokban vagy önálló titkársági kiadványként. Van azonban néhány, amely nem jelent meg sehol, de tartalmánál fogva jelentős, ezeket az ENSz a korlátozott teljességű letéti könyvtáraknak is megküldi.

Az *Országgyűlési Könyvtár ENSz különgyűjteménye*. Az Országgyűlési Könyvtár célul tűzte ki a különféle nemzetközi hivatalos, politikai, társadalmi, kulturális, tudományos és egyéb szervezetek anyagának gyűjtését, feldolgozását és feltárását. Ennek a munkának első és egyik legjelentősebb állomása az ENSz kiadványait és okmányait feltáró különgyűjtemény kialakítása.

1956 júliusától a könyvtár a beérkezett anyagot az ENSz által kiadott bibliográfia sorrendjében rendezve tárolta, de könyvtári feldolgozása csak 1959 novemberében kezdődött meg. A titkársági kiadványok rendezésénél megtartottuk a fent már közölt szakcsoportosítást, a hivatalos okmányoknál pedig a bibliográfia pontos sorrendjét; az utóbbiak nem is kaptak helyrajzi számot, ugyanis ülészakonként mindig azonos rend szerint követik egymást a kiadványok. A titkársági kiadványoknál a megrendelési számot alkalmaztuk raktári jelzetként, így az azonos szakcsoportba tartozó anyag a polcokon is együtt tartható.

Felvetődött az a gondolat is, hogy az ENSz Központi Könyvtárához hasonlóan a kiadványok belső, titkársági jelzetét (symbol) tekintsük a raktári rend alapjának. Ez a jelzet az ENSz főszerveihez igazodva jelzi, hogy az illető kiadványt vagy okmányt melyik főszerv, annak melyik bizottsága, albizottsága, konferenciája, milyen sorozatban, milyen számon stb. adta ki.

Pl. E/CN.4/SUB.2/40/Rev.I,

azaz a Gazdasági és Szociális Tanács 4. Bizottsága (Emberi Jogok Bizottsága) 2. — a kisebbségek védelmével foglalkozó — albizottságának 40-es sorszámu kiadványa, illetőleg annak első revideált kiadása. Bár ez a jelzet sokat elmond az illető kiadványról, raktári jelzetként történő alkalmazását bonyolulttá teszi egyrészt összetettsége (a fent idézett jelzetnél bonyolultabbak is előfordulnak), másrészt az a tény, hogy nem minden kiadványnak van belső, titkársági jelzete. Ezért az ezen alapuló raktározást elvetettük, de ezekről a jelzetekről külön katalógust állítottunk fel, mert a kiadványok szövegközi hivatkozásainál sok esetben csak ezt a jelzetet adják meg, s így cím hiányában ennek alapján keresik a kiadványt.

A symbol-katalóguson kívül természetesen egyéb katalógusokat is létesítettünk a különgyűjtemény anyagáról: raktári, betűrendes, szakkatalógust (az Országgyűlési Könyvtár szakrendszerében, amelynek B7 Nemzetközi jog szakja híven tükrözi az ENSz felépítését), valamint a folyóiratok betűrendes katalógusát.

Az eddig beérkezett, több mint 4000 kötet feldolgozásának befejezésével, a folyamatosan érkező új kiadványok feldolgozása mellett sor kerülhet majd az igen értékes és alapos forrásanyagot tartalmazó gyűjtemény feltárására is.

VEREDY KATALIN

Az évszámnélküliség kérdéséhez. A *Gutenberg-biblia* megjelenése óta, amely tudvalevőleg évszámfeltüntetés nélkül jelent meg, számos évszám nélküli könyv látott napvilágot. A kiadókat különféle meggondolás készthette az évszám elhagyására. Az évszámnélküliség kereskedelmi, politikai vagy vallási okai nagyobb nehézség nélkül kideríthetők, de vannak e jelenségnek manapság már alig kifürkészhető okai is. Ha az okokat nem is tudjuk mindig megállapítani, magát a jelenséget a rendelkezésünkre álló bibliográfiai segítségével könnyen nyomon kísérhetjük. Ezúttal az évszámnélküliség magyar vonatkozásait szeretném egynéhány adattal megvilágítani. Első lépésként arra a kérdésre adunk feleletet SZABÓ Károly könyvészete alapján, hogy milyen mértékben jelentkezett az évszámnélküliség 1473—1711 között:

1473—1711 között év nélkül, illetőleg bizonytalan évjelzéssel megjelent könyvek statisztikája¹

Magyar nyelvű nyomtatványok százalékszám (1531—1711)	Nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok százalékszám (1473—1711)	Magyar szerzőktől külföldön megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok százalékszám (1480—1711)	Átlag:
5,5	1,75	2	2,63

¹ A számok azt fejezik ki, hogy milyen százalékban fordul elő év nélkül megjelent könyv az egész könyvtermésben. Megjegyzendő, hogy a *Régi Magyar Könyvtár* köteteinél nem úgy bíráljuk el az évszámnélküliséget, mint az újabb könyveknél. Csak olyan könyvet tartottunk keltezés nélkülinek, ahol a belső címlapon túl egyéb szokásos helyen (kolofon, ajánlás, bevezetés, 2. címlap stb.) sem találunk évszámutalást.

E statisztikából kiderül, hogy az említett időszakban jelentkező évszámnélküliség mint jelenség, jóval gyakoribb a magyar nyelvű nyomtatványok körében, mint a magyar szerzők hazai vagy külföldi idegen nyelvű nyomtatványainál.

A következő táblázatban bemutatjuk a Rákóczi-kortól az első világháború végéig (1711—1920) terjedő időszak év nélkül megjelent könyveinek százalékos statisztikáját.

1711—1860	1861—1875	1876—1885	1886—1900	1901—1910	1911—1920
5,15	2	2,07	5,59	8,64	10,71

Amint látjuk, az évszámnélküliség statisztikája 1473—1885-ig változó szerencsével ingadozik. 1886-tól kezdve azonban rohamos emelkedésnek vagyunk szemtanúi. Ennek minden bizonytalansággal gazdasági okai vannak: nehezebb eladni azt a könyvet, melynek régebben való megjelenése az évszámfeltüntetést követve nyilvánvaló. Már a XVII. század folyamán is tapasztaljuk egyes kiadóknál, hogy könyveiket minél frissebb kiadásúnak akarják feltüntetni: a régi címlapot többször újabb keletűvel cserélik ki. E kiadói fogás érvényesülését tapasztaljuk pl. ENYEDI Gyeorgy: *Az o es uy testamentumbeli helyeknek . . . magyarázattok* c. könyvében, melynek több különféle évszámú címlapváltozata ismeretes.

A gazdasági megfontolásokkal magyarázható évszámnélküliség virágkorát a Horthy-korszakban élte. Ez az eljárás olyan kiadói szokássá vált ebben az időben, amit valósággal elvártak egymástól a kiadók. Ezen időszak (1921—1944) év nélküli nyomtatványainak százalékos statisztikáját a következő táblázat szemlélteti:

1921	1922	1923	1924—1934	1935	1936
27,5	21	35,2	42,7	30,4	26

1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
37,8	48,4	32,2	54,2	42,8	43,4	54,6	55

Az év nélküli megjelent könyvek száma — mint látjuk — 1945 előtt már-már megközelítette az egész könyvtermés 60 százalékát. Megjegyzendő, hogy a fenti statisztika készítésénél a példányszámot nem vettük figyelembe. Ennek figyelembevétele esetén az évszámnélküliség arányszáma még nagyobb lenne (kb. 70—80% között mozogna!); ugyanis éppen a többnyire év nélküli megjelenő, üzleti célokat szolgáló szépirodalmi könyvek kerültek ki nagy példányszámokban (10—15 ezer) a sajtó alól és értek meg nem egyszer 4—5 kiadást.

1945 az évszámnélküliség vonalán is mélyreható változást jelentett. Igaz ugyan, hogy a javulás csak lassan következett be. Eleinte jó ideig 30% körül ingadozott az évszám nélküli könyvek mennyisége és csak később állt be gyökeres változás, ugyanis 1952-ben megjelent a *Könyvek címlapja, belső elrendezése és kolofoja* c. (MNOSZ 3402 sz.) szabvány, ami végre rendet teremtett ezen a téren.

Az évszámnélküliség statisztikájának 1945 utáni alakulását a következő táblázat mutatja, melyből kiderül, hogy ez alatt az idő alatt egytizedére csökkent az ilyen esetek száma:

1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
38,5	34,3	29,1	31,9	30,4	39,7	30,4	12,3	14,6	3,8

Az évszám nélkül megjelent könyvek megjelenési évének megállapítása sok gondot okoz könyvtárosnak, bibliográfusnak és kutatónak egyaránt. A betűtípus, a papír és a kötés figyelembevétele külön-külön és együttesen sok támpontot nyújt e feladat megoldásánál. A könyv végén megjelent hirdetések — ha vannak — szintén nyomra vezethetnek. A könyv helyesírásából és stílusából ugyancsak számos következtetés vonható le az évszámra vonatkozólag. Ezt a kérdést egyébként TRÓCSÁNYI Zoltán: *Az impressum nélküli nyomtatványok és töredékek meghatározása* (Filológiai Közlöny 1959. 21—30 l.) c. tanulmánya sok érdekes szempont tükrében világította meg nemrégben. Nincs szándékomban felsorolni azokat a módszereket, ill. fogásokat, melyekkel az évszám nélkül megjelent mű megjelenésének időpontját meghatározhatjuk, annyi azonban bizonyos az előbbieik alapján, hogy ez a jelenség Magyarországon elsősorban 1886—1952 között jelentkezik *tömegesen*.

BÜKY BÉLA

Könyvtárosképzés és továbbképzés a Német Demokratikus Köztársaságban. A Német Demokratikus Köztársaság könyvtárosképzése régi tradíciókon alapul, hiszen már 1820-ban Friedrich Adolf EBERT felvetette a könyvtárosi vizsga szükségességét. (Friedrich Adolf EBERT: *Die Bildung des Bibliothekars*. 2. Aufl. Leipzig, 1820.) Ezek a tradíciók nyomják rá a bélyegüket a könyvtárosképzés jelenlegi helyzetére is. Ennek következménye, hogy közművelődési könyvtárosok és a tudományos könyvtárosok képzése annyira különálló, hogy még főhatóságuk is különböző (az előbbié a Ministerium für Kultur, az utóbbié a Staatssekretariat für Hochschulwesen).

A Német Demokratikus Köztársaságban a könyvtárosképzés három fokon folyik. Alsófokon képzik a könyvtárossegédeket, középfokon a könyvtárosokat és felső fokon a tudományos könyvtárosokat.

A német közművelődési és tudományos könyvtárakban a *könyvtárossegéd* feladata a kölcsönzéssel kapcsolatos segédmunkák elvégzése, az állománygondozás, az olvasótermi felügyelet, egyszerűbb adminisztrációs munkák ellátása. A könyvtárossegédek készítik a könyvtárstatistikát, a foto- és mikrofilmmásolatokat, a tudományos könyvtárakban ők kezelik a szállító és jelző berendezéseket. Elméleti téren a könyvtárossegédnek ismernie kell a könyvtárak jelentőségét és feladatait a Németország egyesítéséért folyó harcban, a könyvtárügy szervezetét, a könyvtárak felépítését, a könyvtártant és a bibliográfia alapjait. Meghatározott fokú irodalomismerettel is kell rendelkeznie a könyvtárastanulónak, ezenkívül tanulnia kell gép- és gyorsírást is.

A könyvtárossegédképzés két éves, előfeltétele a jelentkező általános iskolai végzettsége német nyelv és irodalomból jó eredménnyel.

A képzés az iparostanulóképzéshez hasonlóan a könyvtárakban és hetenként kétszer iparostanuló iskolákban történik. Berlinben, Lipcsében és Drezdában az általános műveltséget adó tárgyakon kívül az elméleti szaktárgyakat is itt tanulják. Azokban a kisebb városokban, ahol kevés a könyvtárossegéd-tanuló, csak az általános műveltséget nyújtó tárgyakat tanulják az iparostanuló iskolában, a szakoktatást pedig évenként egyszer nyolchetes tanfolyamon kapják összevontan. Mivel ezeken a tanfolyamokon nincs elég idő gép- és gyorsírás tanítására, a tankönyvtáraknak kell gondoskodniuk arról, hogy a tanulók az ezekben a tantárgyakban előírt tudást külön tanfolyamokon vagy más úton megszerezzék. A könyvtárossegédeket 13 tudományos és 40 közművelődési tankönyvtárban képezik. A tananyag lényegében azonos, csak a tankönyvtár jellege más a tudományos könyvtárak és más a közművelődési könyvtárak számára képzett könyvtárossegédek esetében.

Ez a képzés általában bevált, a könyvtárossegédek tanulmányaik befejezése után jól megállják a helyüket mindkét könyvtártípusban. Egy, éppen a szocialista könyv-

táruk jellegéből folyó probléma merül csak fel, és pedig az, hogy ezeknek a fiataloknak igen nagy része nem akar egész életében könyvtárossegéd maradni, hanem könyvtáros, sőt tudományos könyvtáros szeretne lenni, ezért tovább akar tanulni, így csak igen kis mértékben lehet arra számítani, hogy a könyvtárossegédek munkakörüket huzamos ideig betöltik, ezért felmerült az a gondolat, hogy ezeket a munkaköröket meg kellene próbálni félnapos női munkaerővel betölteni, olyanokkal, akik családi körülményeik miatt egész nap nem dolgozhatnak és így valószínűleg huzamosabb ideig lehetne számítani rájuk.

A *könyvtárosképzés* adja a közművelődési könyvtárosokat és a tudományos könyvtáruk középkádereit. Ez lényegében a könyvtárostechikum egy változata; ezen a területen éppen most készül nagy iskolareform a szocialista országokban az oktatással kapcsolatban kiadott jelszó alapján: „szorosabbá tenni az iskola és az élet kapcsolatát”.

A középkáderek képzése már teljesen különállóan folyik a közművelődési és a tudományos könyvtáruk számára, jöllehet a tantárgyak jóformán nem különböznek és például Lipcsében az Erich Weinert Könyvtáros iskola és a Deutsche Bücherei könyvtáros iskolájának az előadói is nagyrészt azonosak. A tudományos könyvtárosok számára azokon a tantárgyakon kívül, amelyeket a közművelődési könyvtárosok is tanulnak, még tudományismeretet is előadnak, ennek azonban valószínűleg a közművelődési könyvtárosok is jó hasznát vennék.

A könyvtárosoktól igen széleskörű ismereteket követelnek meg és nagy követelményeket állítanak fel velük szemben. Egy végzett könyvtárosnak ismernie kell a marxista filozófia, politikai gazdaságtan, állam- és jogelmélet, nemzeti kérdés legfőbb törvényeit és összefüggéseit, sőt bizonyos fokú filozófiatörténeti ismeretekkel is kell rendelkeznie. Ismernie kell az NDK bel- és külpolitikáját és az erre vonatkozó fontosabb párt- és kormányhatározatokat. Alapos irodalomtörténeti és irodalmi műveltséggel kell rendelkeznie mind a szépirodalom, mind a szakirodalom területén, ismernie kell a marxista irodalomtudomány főbb törvényeit és problémáit. Ismernie kell a szocialista népgazdaság fő ágait és azok kölcsönös összefüggéseit, a művészetek fontosabb fajtáit és speciális hatóterületüket. A közművelődési könyvtárosnak orosz nyelvről szótár segítségével önállóan kell szakszövegeket fordítania. A könyv- és könyvtártörténet, a könyvtárban, a bibliográfiaismeret és szerkesztés alapos ismeretén kívül a könyvtárosnak pedagógiai és pszichológiai ismeretekkel is kell rendelkeznie, hogy az e területen szerzett ismereteik alapján tudjanak a felnőtt és gyermek olvasókkal foglalkozni.

A közművelődési könyvtárosnak a szépirodalmat nemcsak ismernie kell, hanem meg kell bírálania abból a szempontból, hogy képes legyen a megfelelő könyvet a megfelelő olvasó számára ajánlani. Igen nagy súlyt helyeznek arra — és tapasztalataink szerint komoly eredményt értek el ezen a területen —, hogy a könyvtárosok anyanyelvükön szépen, érthetően írjanak és beszéljenek. Feltűnő, hogy egészen fiatal könyvtárosok nagy közönség előtt milyen elfogulatlanul, jó stílusban beszélnek.

A német könyvtáros iskolákba eddig 10 osztályt végzett és érettségizett hallgatókat vettek fel, egyenesen, a jövő tanévtől kezdve azonban csak érettségi után veszik fel a hallgatókat, ezért az egész tantervet át kell dolgozniuk a jövő iskolaév kezdetére. A középfokú könyvtárosképzés a jövő tanévtől kezdve négyéves lesz. Az első évben az iskolában tanulnak, de minden héten egy napot könyvtárban töltenek. A második évre ugyancsak ösztöndíjat kapnak, mint az első évben, de egész évben könyvtárban dolgoznak. A harmadik évet ugyancsak könyvtárban töltik, a negyedik évben már mint gyakornokok dolgoznak a könyvtárakban, de még mindig az iskola tervei szerint, csak-hogy ekkor már egy kezdő könyvtáros fizetésének kb. 75%-át kapják. A lipcsei Erich Weinert könyvtáros iskolához 40 tankönyvtár tartozik, itt foglalkoznak velük az iskola tervei szerint, a tankönyvtár felelős azért, hogy a tanulók más típusú könyvtárakban (falusi, szakszervezeti) is dolgozzanak.

Az iskolán az egyes osztályokban kisebb szocialista munkaközösségek alakultak, ezek 4—5 tagból állnak, együtt tanulnak, együtt szórakoznak, elméleti vitákat folytatnak, ezzel a módszerrel érezhetően jobbak lettek a tanulmányi eredmények.

A tudományos könyvtárak középkádereinek képzéséről és feladatairól Werner DUBE írt a *Magyar Könyvszemle* 1959. 3. számában, ezért itt ezt nem szükséges részleteznünk.

Felsőfokú könyvtárosképzés egyelőre csak tudományos könyvtárosok számára létezik a Német Demokratikus Köztársaságban. Ez a közművelődési könyvtárosokat nehéz helyzet elé állítja. Ha tovább akarják magukat képezni, kénytelenek más szakon (irodalom, történelem, nyelv) egyetemi, illetve főiskolai képzettséget szerezni. A kívánság már felmerült, hogy ezen a helyzeten változtassanak, de konkrét terveket erre vonatkozóan még nem készítettek.

A tudományos könyvtárosképzés a berlini Humboldt Egyetemen folyik, a képzés kétszakos. A másik szak lehet bármi, amit a Humboldt Egyetemen tanítanak, ez foglalja el a nagyobb helyet a hallgató tanulmányában. Nagyon ajánlják, hogy a tudományos könyvtárosok második szakként természettudományt válasszanak, mert természet-tudományos képzettségű könyvtárosokra van jelenleg a legnagyobb szükség a tudományos könyvtárakban. Az egyetemen a tanulmányi idő öt év, függetlenül attól, hogy a másik szakon mennyi idő alatt fejezi be a hallgató tanulmányait. Egyetemi tanulmányai befejezése után a tudományos könyvtáros két évig gyakornokként dolgozik, ez alatt egy kezdő tudományos könyvtáros fizetésének 75%-át kapja. A tudományos könyvtárosok az egyetemen tanulnak könyvtártant, bibliográfiát, dokumentációt, tudományismeretet, könyvtártörténetet, könyvismeretet, tanulnak a könyvkereskedelemről és a könyvkiadásról, megismerik a könyvtárjogi kérdéseket, valamint orosz, francia, angol és latin nyelvet is tanulnak.

A *továbbképzést* a közművelődési könyvtárakban a Zentralinstitut für Bibliothekswesen irányításával a hálózati központi könyvtárak szervezik. A főhivatású könyvtárosok számára a járási könyvtárakban tartanak évente 8—10 konferenciát, a megtárgyalt témák közül négyet a Zentralinstitut ad meg, a többi a megyei könyvtárak önállóan dolgozzák ki. Ugyanilyen formában rendeznek tanfolyamokat valamivel ritkábban a mellékfoglalkozású könyvtárosok számára is, ebből két témát határoz meg a Zentralinstitut für Bibliothekswesen. A megyék szerveznek 1—2 hetes tanfolyamokat is az olyan mellékfoglalkozású könyvtárosok számára, akik a konferenciákon nem tudnak részt venni vagy teljesen kezdők.

A Zentralinstitut közvetlenül is szervez továbbképző tanfolyamokat, ezeket eddig a lipcei iskolában tartották, a továbbiakban a sondershauseni iskolában tartják az ilyen tanfolyamokat az egyes könyvtártípusok (a hadsereg, a szakszervezet stb.) könyvtársai számára.

Az egyes tudományos könyvtárak maguk szervezik meg a könyvtárosok továbbképzését. A Deutsche Staatsbibliothek 1959. évi továbbképzési programjának keretében ebben az évben a berlini könyvtárosok számára kilenc előadást tartottak, ezek témái többek között a következők voltak: „A moszkvai Lenin könyvtár”, „A lipcei könyvművészeti intézet munkájáról”, „A dokumentáció jelenlegi problémái”, „Az NDK tudományos könyvtárainak főbb feladatai a hároméves tervben” stb. A Deutsche Staatsbibliothek minden évben 20 órás címleíró tanfolyamokat is szervez az érdekelt berlini könyvtárosok számára.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a német könyvtárosok és irányító szerveik tudatában vannak annak a hatalmas és felelősségteljes feladatnak, amely a német nép nevelésével kapcsolatban rájuk vár és mindent megtesznek, hogy megfelelő szakmai és politikai képzettségű káderekkel lássák el a német könyvtárakat. A képzési formák a szocia-

lizmus építése során változhatnak, de a cél: a szocialista könyvtárosok képzése, nem változik.

A tudományos könyvtárügy hétéves tervében a képzéssel és a továbbképzéssel foglalkozó fejezetben ezt olvashatjuk: „A tudományos könyvtárügy szocialista átszervezése elválaszthatatlanul összekapcsolódik a káderek képzésével és továbbképzésével, olyan káderekével, akik hűek az első német munkás-paraszt államhoz, akik képesek a marxizmus—leninizmus tanításait munkájukban alkalmazni és akik alapos szakmai tudással rendelkeznek.” (*Das wissenschaftliche Bibliothekswesen der Deutschen Demokratischen Republik im Siebenjahrplan.* = Zentralblatt für Bibliothekswesen. Beilage zum Heft 5/1959. 6. 1.)

BESENYEI ANDORNÉ

A Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézetének Könyvtára és a varsói Egyetem Földrajzi Intézetének Könyvtára. A lengyel szakkönyvtárak közül nagy figyelmet érdemel a Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézetének és a varsói Egyetem Földrajzi Intézetének egyesített könyvtára. E két könyvtár együttes állománya olyan gyűjteményt alkot, amely e szakterület egyik legelső könyvtárává avatja Európában. Az európai földrajzi intézetek és földrajzi társaságok könyvtárai között kétségkívül az 1830 óta működő londoni Királyi Földrajzi Társaság nagyszerű könyvgyűjteménye áll az első helyen. A Rómában székelő Olasz Földrajzi Társaság 200 000 kötetes könyvtára viszont már alig haladja meg a lengyel gyűjteményt, annak ellenére, hogy jóval régebben, még 1867-ben kezdte működését.

Ha csupán az Egyetemi Intézet könyvtárának gyűjteményeit tesszük mérlegre, kétségkívül a legnagyobb tanintézeti szakgyűjteménnyel állunk szemben, mely számszerint jóval meghaladja a többi felsőoktatási intézmény intézeti könyvtárainak állományát.

A mellékelt táblázat számszerű képet ad a szóban forgó két intézet könyvtárának 1959. december 31-én fenálló állománya helyzetéről.

	Könyv	Folyóirat	Atlasz	Térképlapok	Fali-térkép	Egyéb gyűjtemények	Összesen
A Lengyel Tud. Akadémia Földr. Int. Könyvtára	36 174	14 829	1 024	30 733	330	234	
	51 003			32 087		234	83 324
A varsói Egyetem Földr. Int. Könyvtára	32 674	5 872	850	40 534	1 225	53	
	38 546			42 609		53	81 108
Összesen	68 848	20 701	1 874	41 759			
	89 549			74 696		287	164 432

Az Egyetem Földrajzi Intézete, illetve az Akadémia Földrajzi Intézete anyagának számszerű összehasonlítása — mint láthatjuk — azt mutatja, hogy többé-kevésbé egyen-súlyban vannak. Ezzel szemben az Egyetem Földrajzi Intézete térképosztályának állo-

mánya jelentős mértékben meghaladja az Akadémia anyagát. A folyóiratok tekintetében éppen fordított a helyzet: az Egyetem Földrajzi Intézete az anyagnak alig egy harmadával rendelkezik. A legfiatalabb tárák azok, amelyek repülőfelvételeket, fényképmásolatokat, mikrofilmeket és lemezeket gyűjtenek; ezek az osztályok csak egy évvel ezelőtt létesültek. Ha majd a közeljövőben kellőképpen megoldódik a fényképek tárolásának kérdése, e gyűjtemény előreláthatólag nagymértékben gyarapodni fog, annál is inkább, mert a tudományos dolgozók külföldi útjairól hozott anyag ugyancsak ide kerül; ezenkívül gyarapítani fogja majd az állományt a nemrég létesült saját fotolaboratórium termése is.

A varsói földrajzi könyvgyűjtemény, mint szinte a világ minden könyvtára, nem egyik napról a másikra keletkezett, hanem fokozatosan magábaolvastotta az egyéb kisebb magán- ill. közkönyvtárákat. Ez utóbbiak közül kell neveznünk elsősorban a Lengyel Földrajzi Társaság nem nagy, de igen értékes könyvgyűjteményét, mely 1925-ben létesült. Így tehát az 1925. év tekinthető a mai könyvtár keletkezése időpontjának, mert a Lengyel Földrajzi Társaság a mintegy 26 500 kötetből álló könyvgyűjteményét 1953-ban átadta a Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézete Könyvtárának. Később ide került a varsói egyetem háború előtti Földrajzi Intézete könyvtárának anyaga is, melyet annakidején Stanislaw LENCEWICZ professzor gyűjtött össze, valamint a wroclawi egyetem Földrajzi Intézete könyvállományának egy része is. De gyarapította a könyvtárat többek között a világhírű Eugeniusz ROMER professzor lwowi magángyűjteménye is, továbbá Boleslaw OLSZEWICZ professzor wroclawi magángyűjteménye, a Lengyel Köztársaság koppenhágai követsége könyvtárának egy része, a Cieplice Śląski-ben székelő SCHAFFGOTSCH család gyűjteményének egy része, valamint a plocki dr. Stanislaw NETCER által adott letét, amely főleg útleírásokból állott. A fentiekén kívül a Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézetének hét vidéki tudományos kirendeltsége (Kraków, Łódź, Mikolajki, Wojcieszów, Wroclaw, Toruń, Zakopane) szintén rendelkezik könyvanyaggal, amely egyébként fel van dolgozva a központi katalógusban is.

Ezenkívül a könyvtárak több ezer duplum-példánnyal rendelkeznek, főleg a földrajz, a helyismeret és a kartográfia területéről, és készek arra, hogy ezt az anyagot más könyvtárral cseréljék.

Ha azt vizsgáljuk, hogy milyen arányban vannak a háború után megjelent kiadványok a régebbi, háború előtti kiadványokhoz képest, megállapíthatjuk, hogy az arány nagyjából 2:3 a régi kiadványok javára. Jelenleg azonban ez az arány az állandóan növekvő új anyag felé tolódik el. A régi kiadványok között jelentős túlsúlyban vannak a német kiadványok, míg az újabb anyag között az orosz és angol nyelvűek dominálnak. A könyvtár azt a célt tűzte maga elé, hogy a lehetőségek szerint teljessé tegye a lengyel nyelvű, illetve a Lengyelországra vonatkozó kiadványokat.

Az ajándék, vétel, előfizetés, illetve csere útján kapott folyóiratok száma kb. 1900, nem számítva az időközben megszűnt régebbi időszaki kiadványokat. Ezek különböző nyelveken írott, különböző földrajzi területekről származó, gyakran igen gazdagon illusztrált és a legmodernebb nyomdászati technikával készített folyóiratok.

A könyvraktár az Uruski-Czetwertynskiek palotájának alagsori helyiségeiben van elhelyezve (a palotát a megszállás alatt elszenvedett pusztítások után nagyon gondosan helyreállították); 1950 óta itt helyezkedik el a könyvtár. A kb. 2000 folyóméter polcot magában foglaló alagsori raktár azonban ma már szinte teljesen tele van, és így a közeljövőben a szomszéd helyiségek hozzáféréseivel mintegy 100%-kal emelni kell a raktárteret. A raktár berendezése szinte kizárólag vasállványokból áll.

Az alagsori raktár csaknem teljesen a könyvek, folyóiratok és sorozati kiadványok raktározására van fenntartva. Az egyéb különgyűjtemények, sajnos, szét vannak szórva az épület minden szintjén. Mind a térképek, mind az atlaszok a külön erre a célra készült fa- és vasládákban tárolódnak, s így védve vannak a megsemmisüléstől.

Az állománygyarapítás antikvár vásárlás, új kiadványvásárlás, előfizetés és ajándékozás, illetve a jól kiépített csere útján történik. A könyvtár 100 országgal (Grönlandtól és Islandtól Tasmániáig és Guineáig) és kb. 900 intézménnyel tart fenn többé-kevésbé rendszeres cserekapcsolatot; a cserepartnerek közt 11 magyar intézmény is szerepel. Ajándék és csere útján évente több mint 6000 kötetet szereznek (főleg a Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézete által közreadott kiadványokért.). Megjegyzendő, hogy a cserénél vannak bizonyos nehézségek is: egyes nyugati tudományos, illetve kiadói intézményekkel nincs kapcsolatunk, egyesek pedig visszautasítják a cserét.

A Földrajzi Intézet könyvtárai nem nyilvános jellegű könyvtárak. Magától értetődik, hogy gyűjteményeiket elsősorban saját tudományos dolgozóiknak és az egyetemi hallgatóknak bocsátják rendelkezésére. Azok közül a személyek közül, akiknek nincs közük az Akadémiához, ill. az Egyetemhez, meg kell említenünk a regényírókat, újságírókat, tanítókat, a lengyel rádió és televízió előadóit, az Ismeretterjesztő Társulat munkatársait. Az utóbbi időben jelentősen emelkedett a kölcsönzések száma, s 1959-ben pl. 45 000 kötetet kölcsönöztek.

1958-ban a könyvtár havi folyóirat közreadását kezdte meg *A legfontosabb külföldi beszerzések jegyzéke* címmel, amely évente mintegy 1000 tételt közöl. Ugyanebben a folyóiratban szokták felhívni az olvasók figyelmét az egyes szakfolyóiratokban megjelent cikkekre is.

A katalógusok kb. negyed millió szabványos méretű katalóguscédulát foglalnak magukban, 7 katalógustípusra osztva, a katalógussorozat részei a következők: betűrendes katalógus, szakkatalógus (mely 88 szakcsoportra oszlik), regionális katalógus, atlasz katalógus, falitérképek katalógusa, térképek sorozati katalógusa, folyóirat katalógus. A térképlapokat tékában találhatjuk és mutatók segítségével juthatunk hozzájuk.

A Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézete és a varsói Egyetem Földrajzi Intézete egyesített könyvtárának közös vezetősége van. A könyvtárak kölcsönösen kiegészítik egymást. Ez az együttélés igen kívánatos, már csak azért is, mert ily módon tervszerűbben lehet gyarapítani az állományt és el lehet kerülni az itt-ott mutatkozó egészségtelen konkurenciát

STEFAN KOTARSKI

A gépi fordítás tudományos és dokumentációs jelentősége. Figyelő cikkünk címéből kitetszően a szépirodalmi fordítás kérdését csak nagyon távolról érintjük. A fordítógépeket szaktudományi szövegek átültetéséhez is tökéletesíteni kell még. A szépirodalmi műfordító művészi alkotását nem fenyegeti gépi verseny. A továbbiakban tehát szakmai szövegek fordításáról lesz szó. Először csak általában.

A dokumentációs szolgáltatások közül nem régen még a tartalmi kivonatok közzététele központi helyet foglalt el. A tudományos tájékozódásnak ma is fontos eszközei ezek. De a külföldön elért kutatási eredményeket a nagyobb, gazdagabb országokban már nemcsak ezekből, hanem a vezető külföldi folyóiratok lefordítása révén kívánják megismerni. A külföldi szakirodalom lefordításával azonnal felhasználható adatok birtokába lehet jutni, amikor viszontszolgálati kötelezettség nélkül időt és pénzt takarítva egészíthetjük ki, tökéletesíthetjük, irányíthatjuk esetleg jobb mederbe a honi kutatás munkálatait.

A fordítás gazdaságosságát általában vizsgálva — a gazdaságos gépi fordításra később térünk rá — azt látjuk, hogy nyugaton a fordított folyóiratok előfizetőkből tartják fenn magukat és világszerte az irodalomkutatás és fordítás közös és központi megszervezésére törekszenek. Ahol pedig azelőtt gazdaságosság címen a válogatásra fektették a hangsúlyt, ma minél többet fordítanak, mert ez olcsóbb, mint a szakemberek által végzett válogatás.

Régebben a tudományos eredmények kicserélésének biztosítékát az egy nyelvűségben, az egy közös nyelv használatában látták. Ez a latin volt. Majd a műnyelvek utópiája kísértett. Még később, már a dokumentációs mozgalom szorgalmazására előtérbe került az a kívánság, hogy a kisebb népek nem nagy területen beszélő nyelvén irt kiadványok egy-két világnyelven egészítsenek ki tartalmi kivonattal. Legújabbban olyan nézet van kialakulóban, hogy az említett világnyelv csak orosz vagy angol, illetőleg orosz és angol lehessen. Az 1959. szeptember 6—12 között Cleveland-ben a tájékoztatás és szakfordítás gépesítése tárgyában tartott nemzetközi konferencián javaslatok hangzottak el közös közvetítő nyelvek létesítésére, amelyek egyszersmind a fordításban alapkiindulást jelentenek.

Szerintünk az olyan felfogás, hogy közös tudományos nyelv használatára kellene visszatérni, retrográd szemléletet tükröz, amelyen a fejlődés túlhaladt. Jelenleg sok kisebb népek, azelőtt exotikusnak nevezett országnak alig ismert nyelvén növekszik a megjelenő kiadványok száma, amelyeknek lefordítása révén használható eszmék, elgondolások és új kutatási adatok, eredmények birtokába juthatunk. Jó szervezéssel lendületet nyerhet a népek együttműködése a szellemi termékek közös és kölcsönös kiaknázására. Ehhez nem közös nyelv kell, hanem a kölcsönös tájékoztatás automatizálására, a fordítások gépesítésére lesz fokozatosan nagyobb szükség.

Fordítás gépekkel ma már nem utópia. A kísérleti és gyakorlati alkalmazás közötti állapot jellemzi a helyzetet. A számítógépeket használják fel erre a célra. Ezeknek a programozását úgy kell megadni, hogy az egyik nyelvről a másodikra történjék meg az automatikus fordítás. A fordítógép programozása az a művelet, amely a szókészlet és a grammatika terjedelmét meghatározza, a gép feladatát és lehetőségeit körülírja. Mind a szókincsnek, mind a nyelvtani szabályoknak kódolva, kulcsjelekkel kifejezve kell a gépbe kerülnie. A gép szókészleti részében úgy tárolják az eredeti nyelv, vagyis a fordításra kerülő szöveg nyelvének szavait, hogy az ezeknek megfelelő szavak azon a nyelven, amelyre a fordítás történik, ott legyenek mellettük. A fordítandó szöveg keresett szavának megtalálásával a gép megadja a második nyelv megfelelő szavát. (Az eddig szerkesztett fordítógépek mindig csak két nyelvre vannak programozva.) A két nyelv alaktani és mondatnyi sajátosságait rejtjelezve a gép ugyanígy az első nyelv szerint kikeresi és a második nyelv szerkezetének megfelelően visszaadja. Kettős feladatot kell tehát a gépnek megoldania: a kétnyelvű szakszótár funkcióját teljesítenie s ugyanakkor programozásába a két nyelv grammatikai szabályait is felvennie a kivételekkel együtt, hogy ne csak szótárgép legyen, hanem a beszéd- és mondatrészek magaslatán kaphassunk fordítást — ha nem is mindig finoman csiszolt és csak a programozás mélységéig árnyalt — de szabatos, értelemszerűen a lényegre a második nyelv szó- és mondatfűzése szerkezetének megfelelő fogalmazásban.

Mai fejlettségi fokán automatikus válogatással és ennek leghaladottabb elektronikus módszereivel a számítógép a munka gyors elvégzését biztosítja. A rokon értelmű és a rokon jelentésű szavak, a nyelvtani szabályok és kivételek között persze csak annyira képes helyesen válogatni, amennyire az emberi agy a gép szerkezetét kifinomította.

Idáig eljutva, legyen szabad más irányú célkitűzésünk folytán a fordítógép további szerkezeti magyarázatától eltekinteni és a dokumentáció általánosabb problémáihoz kapcsolnunk taglalásunkat. Ha a tudományos tapasztalateserének új indítékot akarunk adni a művi fordítás útján, nem tekinthetünk el a fogalmak és szómegfelelőik osztályozásától, az ismeretek leltárának felállításától. Mert a fordítógépnél szabatos kapcsolatot kell létesíteni az általános szóhasználati jelentések és a gép számszerű és már nem tudatos műveletei között. Az a nemzetközi vagy nemzeti szervezet, amely tudományos kutatóintézeteket ellátja automatikus fordítási felszereléssel, a tudományos dokumentumok analíziséhez, konkordanciák felderítéséhez és a jelzeteléshez ad kitűnően felhasználható segédeszközt.

Megítélésünk szerint az egyes országokban és az egyes szakmákban folyamatos vagy csak tervezett terminológiai szabványosítás és a szellemi munka technikájának fokozódó mechanizálása között van összefüggés. Lehet, hogy ez nem mindig tudatos. De a mi esetünkben, amikor a terminológiai szabványosítás a terminusok, a szakkifejezések szilárd, egyértelmű, össze nem keverődő, de össze sem keverhető és össze nem tévesztethető formájára törekszik, elvileg a műszaki normákkal egyenértékű szabványszerkezetekhez kíván eljutni, ugyanazt teszi, amit mi az egyetemes osztályozási szisztematikában igyekszünk megvalósítani. Mi csak egy-két lépéssel tovább megyünk. Egyetemes osztályozásban minden konkrét és elvont fogalmat, amelyeknek szómegfelelőit a terminológiai szabványosítás rögzíti le, egymáshoz való viszonyukban is megvizsgáljuk, meghatározzuk és értelmüket az egyes nyelvektől függetlenül horgonyozzuk le. (Problémánknak ebben a szakaszában közömbös, hogy az ETO, vagy más egyetemes szisztematika szolgál-e alapul.) Ha azután az egyetemes osztályozásban tagolt fogalmak számrendszerben nemzetközileg érthetően közös nevezőre kerültek — a fogalmakhoz tartozó szabványkifejezések megállapítása már könnyebb lesz —, a szellemi munka mechanizálását lényeges vonatkozásban oldottuk meg, a fordítás gépesítését is előre lendítettük.

Ha bármilyen összefüggésben megadták az elektronikus fordítógép számára logikusan elrendezett szók pontos meghatározott értelmét, ezek kód-szókká lehetnek a jelentések kutatásánál és a tárgyat érintő szövegek felderítését egy fontos részében mechanizálják. Minden, amit mondanak és leírnak, ill. lefordítanak, kapcsolódik a tapasztalatok egyetemességéhez. Végeredményben a tapasztalatok egyetemességének és a dokumentumokban lerögzített egyetemességnek azonosulnia kell.

Hol van a művi fordítás határa? Úgy látszik, hogy bizonyos keretek között a jövőben a nyelvi fordítás gépi eszközökkel lehetséges lesz, habár — mint látni fogjuk — van ellenkező nézet is. Nyelvről nyelvre haladva és rászánva a programozás előkészítésére a kellő időt, a kétségtelenül szükséges szellemi erőfeszítést és az anyagi kockázatot, mutatkoznak nemcsak fordítási előnyök. A megvalósítás mikéntjében vannak még lényeges felfogásbeli eltérések, de a tudomány kísérleti és tapasztalati útján haladva kiszűrhetők a helyes elméleti alapok, a sikert biztosító eljárások.

Az eddigi kísérletek is megcáfolhatatlanul bizonyítják, hogy a szavak fordításán túl a nyelvtani, mondattani és mondat szerkesztési szabályok is bevonhatók a fordítógép programozásába és ezzel az eredetit pótló helyes, szabatos mondatokhoz, szöveghez juthatunk azon a nyelven, amelyre a gépet szerkesztették.

Kezdetben talán az alapul vett programozás fogyatékosága folytán felszínre kerülnek olyan szók és kifejezések, amelyek nem nyerik meg tetszésünket; nem lehet elvárni, hogy az eredeti kézirat homályait, kétértelműségét a gép feloldja, hogy mindig pontosan tudjon választani az adott kifejezés többféle megfelelői közül. Bizonyára nem lesz saját stílusa, vagy ha igen, az leegyszerűsített lesz, szóról-szóra fordítás, ragaszkodás az eredeti szöveghez anélkül, hogy a jó hangzás, a kifejezőbb, tömörebb mondatfűzés érdekében átfogalmazna, amit pedig az eredetit átgondolva, a jó fordító rendszeresen megtesz. A fordítógép jelentéstani finomságának foka függ a beléhelyezett elektronikus szótártól: olyan mérvű finomságot lehet a gép lexikális programozásába belevinni, hogy a szók különböző lehetséges jelentése között válasszon az adott kódok számának megfelelően, ill. ezek segítségével. Kerülni kell azonban a túlméretezést, amely a fordítási műveletet lényegesen lelassítaná.

Ilyen határok között mi a szerepe a fordítógépnek? A tudományos és műszaki irodalom fordítása irányában növekvő szükségletet kell kielégítenie. Ez magával hozza, hogy az egyes tudományágak kétnyelvű szakszótárainak növekedésével is számolni kell, amelyek majd mindinkább az automatikus fordítások kétoldali szabványprogramozása igényeikhez alkalmazkodnak.

A növekvő szükséglet mellett nem éreztelen összehasonlítani a teljesítményt. Emberi munkával naponta hozzávetőlegesen 2600 szó fordítását érhetjük el. Gépi fordításnál viszont a nemzetközi statisztika óránként számol 20 000 szóval. Ennél is jobb eredmény várható a gépek további tökéletesítésével s ily módon csökkennek majd a költségek.

A gépi fordítás ellenzéke főképpen a kérdés anyagi, gazdasági oldalát feszegeti. Erősen kételkednek abban, hogy a fordítógép kifizetődik, amortizálódik. Szerintük hiábavaló ehhez a géphez fűződő minden olyan remény vagy feltevés, hogy az innen kapott fordítások képesek kielégíteni a jó minőség és olcsóság iránti igényt, mert a késznek mondott fordítások még hosszadalmas és költséges lektorálásra szorulnak.

Erre még reflektálnak a tudományos és a dokumentációs jelentőség tüzetesebb vizsgálatánál. Nézzük ellenben most a kérdés múltját és időszerűségét. A fordítás gépesítésére az első kísérlet 1933-ban történt a szovjet P. P. SZMIRNOV-TROJANSZKIJ részéről, aki ekkor kérte szabadalmaztatni találmányát: az egyik nyelvről másokra vagy párhuzamosan több másokra történő gépi fordítás tárgyában. A feltaláló 1939-ben a Szovjetunió Tudományos Akadémiájához is fordult és segítséget kért bizonyos nyelvészeti problémák megoldásához. A nyelvészek negatív álláspontot foglaltak el a kérdésben még azután is, hogy az 1944-ben Moszkvában hivatalosan bemutatott kísérletnél a gép kielégítően fordított oroszról franciára. Műszakiak és nyelvészek akkor még egyaránt tagadták a gépi fordítás lehetőségét. A feltaláló röviddel ezután elhunyt s az ügy egy évtizeden át pihent, míg megint két szovjet intézmény (az egyik műszaki, a másik matematikai) nyelvészek bevonásával újból nekilátott a probléma tanulmányozásának és megoldásának.

A munkaközösségek most már pozitív beállítottsággal gyors sikereket értek el. 1955-ben kezdték meg a rendszeres gépi fordítást. Azóta az ez irányú érdeklődés és kutatás hatalmasan terjed. A kezdeti két intézménnyel szemben jelenleg 79 (köztük a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának 21 intézete) foglalkozik a gépi fordítással kapcsolatos problémák tanulmányozásával. A leningrádi egyetem erre a célra külön kísérleti laboratóriumot létesített és a világ első matematikai-nyelvészeti osztályát, ahol e két tárgyban képzik ki a hallgatókat. A kísérletekről és a gépi fordítások távlatáival foglalkozó társulat munkásságáról az első kiadványok már megjelentek.

1955-ben az első művi fordítások angol és francia nyelvről történtek oroszra. Azóta sok más nyelvet is bevontak a gépesítésbe. Számuk a húszat is jóval meghaladja. (Közöttük van a magyar is.) Első tudományterület, ahol alkalmazták, a matematika volt, majd a fizika, kémia, biológia, atomenergia, elektronika, sőt a politika elmélete is jelentkezett. A vezető állam a gépi fordítás tekintetében is a Szovjetunió.

Persze felismerték az Egyesült Államokban is annak szükségességét, hogy tudományos dolgozóikat és műszaki kutatóikat el kell látniuk más országokban és más nyelveken publikált forrásértékű és kutatási eredményeket közlő fordítási anyaggal, még akkor is, ha a tudományos kiadványok közül az ő becslésük szerint 44 százalék ma még angol nyelvű. Az arányszámok azonban itt elég gyorsan eltolódnak részben az orosz nyelv javára. Az EÁ érdekelt köreiből is mindinkább hallatszik az a követelés, hogy az idegen nyelvű érdemleges tudományos anyagból legalább kivonatok készüljenek angolul és igyekezzenek megszervezni az idegen nyelvterületről származó tájékoztató anyag dokumentációját. Fordítási tervük felöleli: 1. folyóiratok, gyűjtemények és monográfiák teljes lefordítását, 2. egyes cikkek átültetését vagy angol nyelvű kivonatok készítését, 3. különféle bibliográfiai összeállításokat és 4. szovjet folyóiratok tartalommutatóinak lefordítását. A mintegy ezerre tehető jelentős tudományos szovjet folyóiratból azonban még mindig csak 63-at fordítanak le rendszeresen angolra. (Felsorolásukat lásd az *American Documentation* folyóirat 1960-as évfolyamának 138—143. lapján.) A gépi fordítás EÁ-beli elterjedéséről pontos adataink nincsenek, de az a körülmény, hogy 11 tudományos

szervezetük — többnyire egyetemi intézetek — tanulmányozzák a kapcsolatos problémákat és egy folyóiratuk (*Mechanical Translation*) 1954 óta rendszeresen foglalkozik velük, arra mutat, hogy ismeretágunk itt is fejlődőben van.

Nem vitás, hogy a fordítógépek legelterjedtebbek a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban, a gépi fordítással leginkább itt foglalkoztak, a vonatkozó irodalom orosz és angol nyelven a leggazdagabb. A vezető hatalmak tudósai és legfőbb ügyintézői ismerték fel először és leginkább a probléma jelentőségét. Rájöttek egyebütt is az ezzel kapcsolatos lehetőségekre, de komoly anyagi áldozatokat még csak a két vezető birodalom hozott. Költséges a fordítógépek tervezése, a kísérletezés, de ezek nyomán már bontakozik a várható ellenérték.

Nincs tudomásunk arról, hogy hazánkban a gépi fordítás bevezetésével foglalkoznának, de a figyelmet a kapcsolatos tudományos problémákra felhívni célszerűnek tartjuk. Tartósan nem haladhatunk csukott szemmel. Annak ellenére, hogy az idevágó irodalom orosz és angol nyelven a leggazdagabb, mégsem ilyen nyelvű dokumentációt ajánlunk első tájékozódásra, mert a mondott nyelvtérület irodalma már nagyon a részleteiben taglalja a problémákat. Ellenben megnevezhetünk egy francia munkát DELAVENAY Émile: *La machine à traduire*. Paris, 1959. Pr. Univ. de France. (Collection Que sais-je?), amely kis formátumban 126 lapon kitűnően foglalja össze a szükséges tudnivalókat. (Tanulmányunk megírása után érkezett hozzánk az *American Documentation* 1960. év 2. száma, amelynek 151—154. lapján szerepel Sonya G. MACHELSON: *Machine translation in the U.S.S.R.* — A brief survey-cikke. Innen pótlólag még átvehettük a Szovjetuniót érintő újabb adatokat.)

Azt, hogy a szellemi munka racionalizálásának egyik formája a fordítás, leginkább a Szovjetunióban ismerték fel. A fordításokat nyilvántartó UNESCO kiadvány, az *Index Translationum* legújabb, az 1958-as év adatait közlő kötete szerint a fordítások összes száma — 64 országból származó kimutatás alapján — (az előző 1957. évi 27 978-cal szemben) 29 213-ra emelkedett. Az élen a Szovjetunió áll 4458 fordítással. Igaz ugyan, hogy az összes fordítások nagyobbik fele a szépirodalomra esik, amelyekkel itt most nem kívánunk foglalkozni. De az irodalmi és a szakfordításokon felül az SzU Tudományos Akadémiájának Tudományos Tájékoztató Intézete 96 országból származó anyagot referáltat. Moszkvában a Külföldi Irodalom Állami Könyvtárának profilja szintén ilyenféle racionalizálás. Az SzU-ban angol nyelvből a fordítás már most is csak fordítógépen történik.

A szocialista országokban többfelé az állami feladatok körébe vonják a fordítást vagy legalább azok nyilvántartását. Utóbbi tekintetben hivatkozhatunk arra, hogy az első lépések, a kezdeményezés hazánkban történt.

A fordítás tudományos és dokumentációs jelentősége akkor fog teljesen kidomborodni, ha ezen a réven a világ legjobb, legértékesebb, új szempontokat adó vagy egyenesen felfedezéseket, kutatási eredményeket publikáló tanulmányai a fordítások révén általánosan hozzáférhetőek lesznek, közkinccsé válnak, s ugyanakkor a másod-, harmad- vagy többrendű művek háttérbe szorulnak, sőt a verseny folytán az értéktelen, másodkézi anyagot közlő kiadványok elsorvadnak és a dokumentációnak csak tényleg olvasandó, magasabb szintű anyagot kell nyilvántartania.

Ha ezt a célt elérjük vagy legalább megközelítjük, — a fordításügy jó megszervezése pedig kecsegtet ilyen eredménnyel — az egész dokumentáció egyik alapproblémájának megoldásához közeledünk. Az értékes és kevésbé értékes dokumentumáradatból a válogatásra ugyanis most még rengeteg munkaidőt kell fordítani. Tudományos téren a gazdaságos olvasás a haladás egyik alapfeltétele. Ha az üres járatokat megszüntetjük, a semmitmondó ismétlések elolvasására pazarolt idő kikapcsolódik annak következtében, hogy az ilyenfajta irodalmat mindinkább elsorvasztjuk, akkor energiánkat

csak az újat vagy legalábbis új szempontokat szolgáltató irodalom megismerésére fordíthatjuk mind az emelkedett szintű eredeti művek, mind a csak értékes fordítások tekintetében. A következők szellemi megtermékenyülés és gazdasági megerősödés lesz.

Kétségtelen, hogy a tudomány műhelyében az eladdig elért eredmények ismeretére támaszkodó és azokat továbbfejlesztő szakembernek működéséhez szüksége van fordításokra, amelyek kellő időben — tehát nem sokkal az eredeti mű megjelenése után — és elfogadható szabadsággal készültek; a tudósnak, a szakembernek mindenünnen kell értesülnie a dokumentumok mind változatosabb fajtáiban, beszámolókbán, kutató jelentésekben stb. rögzített adatokról, hogy lépést tarthasson az egyidejűleg a legkülönbözőbb nyelvetterületeken elért eredményekkel. A tudósok gyors és pontos értesüléseitől függnek a tudományos lehetőségek, továbbá a potenciálok fejlődése, de nemcsak tudományos vonalon, hanem áttétellel a műszaki és gazdasági haladás terén is. A tudományos tájékoztatás és tájékozódás ma inkább, mint bármikor az előző korszakokban, nem lehet meg fordítás nélkül, mert az ismeretek elaprózódása és a tudomány specializálódása mellett mind ritkábbak az olyan képességű egyének, akik a legkülönbözőbb rész-szakmák alapos ismeretén túl széleskörű és alapos nyelvi és nyelvészeti felkészültséggel is rendelkezhetnének.

Teljesen művi fordításról csak akkor beszélhetünk, ha a gépből kikerült fordítások kozmetikázását, a revízió munkáját minimumra csökkentjük.

Bizonyos vonatkozásban és bizonyos szükségletek kielégítésére nem lesz szükség revizorra. Mint említettük, a gép programozásába a nyelvtani, mondattani szabályok az összes kivételekkel együtt belevihetők — nehezebben pl. az orosz nyelvre történő fordításnál a bonyolult nyelvtani szerkezet miatt, könnyebben pl. angolra fordításnál egyszerű nyelvtana folytán — ebben a vonatkozásban a gép által végzett munka tehát nem szorul revízióra.

Új szempont a művi fordítások revíziója elbírálásánál azzal kapcsolatban merül fel, hogy milyen szükségletet kell kielégítenie. Ha a gép nyújtotta fordítás szaktudósok, a kutatási terület specialistáinak kyszámú és zárt köre számára készült, az kendőzés, szépítgetés nélkül lesz felhasználható. Tudományos eredmények szakemberek közötti közlésénél általában eltekintenek attól, hogy a meggyőzés retorikai eszközeivel éljenek. Szerzőnek és olvasónak egyaránt mélyreható ismeretei vannak a tárgyalt tétel gondolatkörében. Ilyen körülmények között a fordítás olvasójának, használójának igénye a pusztá ténybeli közlések átvitelére korlátozódik. Ezt a tudományos szükségletet a mai nyersfordításoknál jobb művi fordítások bőven ki is fogják elégíteni.

Ha az ilyen, eredetileg specialistáknak készült szakközlemény-fordítást nagyobb nyilvánosság előtt tudományos folyóiratban kívánjuk publikálni, azt a stilisztikai fogatkozásoktól meg kell tisztítani, irodalmi szintre fel kell emelni. Minél szélesebb körben óhajtuk a lefordított tanulmányt terjeszteni, annál inkább kell a közzeendő szöveget csiszolni, gondozni. De ez a követelmény nemcsak a gépi, hanem a ma még szokásos, fordítók által végzett munka esetén is fennáll; vagyis megmarad a hivatásos fordítók színvonalas gárdája iránti kereslet.

A nyelvtani szerkezet áttételében, valamint a szakemberek egymás közötti tájékozási igényeinek kielégítésében a fordítógép már ma is kielégítő produkál. A jelentéstani hiányosságok száma viszont annak arányában csökken, ahogyan a programozások közelednek egymáshoz és amilyen arányban tökéletesednek a kétnyelvű szótárak, különösen a kétnyelvű szakszótárak. Mert hiányosságok ma még vannak. Szókat, amelyek a szótárakban nem szerepelnek, a gép a fordításban csak az eredeti elnevezés szerint adhat vissza. Azokat a szólásmondásokat, kifejezéseket, amelyeket a szótárak a nyelvtani különlegességeket nyilvántartó kiegészítésben sem sorolnak fel, szóról szóra adja majd vissza a gép. Ez a fordítás is kielégítő lesz az esetek nagyobb felében,

amikor csak a szöveg értelmét kell közölni szakemberek számára s nem művészi átírást adni a nagyközönségnek, nem a meggyőzés eszközeinek kiművelt fordulatait reprodukálni, megismételni.

Szovjet tudósok véleménye szerint a gépi fordítással kapcsolatos kísérletek és kutatások csak bevezetői egy nagyobb távlatú elgondolásnak. A fejlődés további menetében az elektronikus gépek feladatát ki kell szélesíteni, az emberi gondolkodás szerszámaivá, a dokumentáció legfőbb eszközeivé tenni. Nemcsak a különböző nyelveken írt dokumentumokat kell közös nevezőre hozniok, hanem kivonatokat, bibliográfiákat készíteniök, könyvészeti és egyéb adatokat feltárniok, rendezniök stb. Gyors munkájuk a tudományos tájékoztatást és tájékoztatást majd olyan tökélyre emeli, amelyről ma még csak igen halványak az elképzeléseink.

Rövid tájékoztatásunk végére értünk. A fordításokról, különösen a gépi fordításokról, ennyit máris célirányos tudni. Majd a nem túl távoli jövőben a most még drága, de bizonyára olcsóbbodó fordítógépek beszerzésére is lehet gondolni. Közben a fordításügy jó megszervezésével kell minél inkább újat mondó, forrásértékű, további kutatások indítékául szolgálni képes anyag fordításával a gyengébb közleményeket elfojtani és a dokumentáció módszereinek tökéletesítésével ezt a felemelt szintű gyűjtést el is juttatni a megfelelő szakemberekhez. A fordításügy ilyen megszervezése lesz gazdaságilag hatékony, így szolgálhat indítékul kulturális és anyagi fejlődésünkhöz.

VEREDY GYULA

Egy üzemműködésben termelő központi tárca-könyvkötőüzem felállításának tervezete.

A *Magyar Könyvszemle* 1959. évi 4. számában fenti címen megjelent cikkhez, több évtizedes szakmai tapasztalataim alapján, a következő megjegyzéseket fűzöm:

Nagyon helyesnek és időszerűnek tartom a probléma felvetését, mivel könyvtári vonalon sok évtizedes mulasztások részbeni pótlásának megkezdését volna hivatott a felállítandó üzem teljesíteni.

A tervezet szerkesztője egyszerűsítéssel, sok jóakarattal dolgozott, de számításaival nem értek egyet. Mint a cikkben megállapítja: a kötésre szoruló kurrens gyarapodás már most évi 800 000 kötetet tesz ki, mely szám évről évre növekszik. A könyvtárak házi könyvkötészetei a jelenlegi létszámot számítva, (150 fő), e növekedésnek cca 12%-át tudják bekötni. A tervezet szerint 70 főből felállítandó könyvkötészet cikkíró szerint már az első évben 50 000 kötet elvégzését tudná biztosítani. Hangsúlyozni kívánom, hogy az első évben, mikor 20 szakmunkás mellett 30 betanítandó munkaerő és 10 szerződött tanulóval kellene foglalkozni, erre az évre 30 000 könyv, 17 000 folyóirat és 3000 hírlap bekötését tervezi.

Tekintve, hogy egyedi darabokról és minőségi szortiment munkáról van szó, és a sokévi tapasztalatok alapján kialakult munkamenet szerint ezen munkálatok elvégzése 143 333 munkaórát igényel, viszont egy dolgozó 280 munkanapot számítva évi 2240 órát dolgozik, ezek szerint az 50 000 kötés elvégzéséhez 64 termelőmunkát végző szakmunkás szükséges.

Helyes a cikkíró azon megállapítása, hogy a tényleges könyvkötés fűzés utáni munkálatai: enyvezés, vágás, préselés, ereszverés, betáblázás, kikészítés és aranyozási munkafolyamatokat csak szakképzett könyvkötők végezhetik. A számításba vett 50 000 kötetnél ezen munkafolyamatok elvégzése 36 fő szakmunkást igényel. E 36 főből 8 kéziaranyozóra van szükség(!) mivel egyedi darabokról van szó, az aranyozás gépi munkával nem végezhető. Azonkívül a 10 tanuló oktatása, valamint a 30 fő segédmunkaerő betanítása legalább 5 fő szakmunkást igényel.

A tervezetben beállított 20 képzett szakmunkásból fentiek szerint a könyvek kikészítéséhez csak 7 fő marad. Igaz, hogy a 30 betanítandó segéderő kellő oktatás mellett — a bár alapvetően fontos — előkészítő és fűzési munkát 2—3 hónap alatt elsajátítja, de addig is a termelésben kiesés mutatkozik. Cikkíró által idézett automatikus gerincragasztógép alkalmazása nem egyedi darabok, hanem tömegmunkák végzésére alkalmas. Ha ez alkalmazható volna az egyedi kötésekre, akkor is csak a segédmunkaerők által végzett munkálatokat pótolhatná. A könyvek kikészítése és aranyozása továbbra is csak szakmunkásokkal volna végezhető. Ha számításba vesszük cikkíró által tervezett 70 fő által évente 50 000 kötet bekötését és a jelenlegi évi 800 000 db kötésre váró anyagot — mely állandóan emelkedik —, könnyű kiszámítani, hogy hány 70 főből álló könyvkötészet felállítására volna szükség csak az évi gyarapodás bekötéséhez. Hol van még a 6—7 millió kötésre váró anyag bekötése, melynek teljes feldolgozását a tervezet 20—25 évre jósolja.

A tervezet egy fűzés nélküli kötőgép beállításával a második évben már 25 000 kötetes többtermelést helyez kilátásba. Ha ez megvalósítható volna, úgy a hazai nagyüzemek már régen beállítottak volna ilyen fűzés nélküli kötőgépet. Ezen üzemek pedig nem egyedi darabokkal, hanem tömegtermeléssel foglalkoznak, sokezres példányok kiadásával, de tudomásom szerint még nem vásároltak ilyen gépet, pedig bizonyára kellően tájékozódva vannak a külföldi gépek kapacitásáról és igyekeznek minden újabb célszerű technológiát bevezetni. Súlyos felelősség volna ilyen gép behozatala, ha egyedi kötéseknel, ahol minden egyes darab nagyság, vastagság és papírminőség szerint változik gazdaságosan nem használható.

A műanyagragasztó alkalmazására megjegyezni kívánom, hogy kölcsönkönyvtárak olyan elhasználdott anyagánál, hol a javítás és fűzés tetemes időt venne igénybe, megengedhető az elrongyolódott ívek hátának levágása és műanyagragasztóval való bevonása abból a célból, hogy egy könnyebb kötéssel a könyv még 5—6 kölcsönzést kibírjon.

Az eddigi hazai tapasztalatok szerint a fűzés nélküli kötések — bár a műanyagragasztók külföldi recept szerint készülnek — csak rövid ideig használt jegyzetek bekötésénél váltak be, mivel a műanyagragasztó kiszáradása után a lapok szétesnek. Szomorú példáját tapasztaltuk ennek egyik könyvtárunk hírlaptárában, hol 2—3 évi mérsékelt használat után a könyvtestekből a lapok kiestek. Értékes könyvállományunkat ilyen kísérletek folytatásával, sőt általános bevezetésével veszélyeztetni nem szabad. Ezen eljárásnál a könyvtest hátát levágni és műanyagragasztóval bevonnai barbár dolog lenne, mert ha a ragasztó kiszárad és a lapok szétesnek, abból még egyszer jó könyvet készíteni nem lehet.

Szerény javaslatomat a következőkben bátorodom előadni. Egy országos kataszter felállítását rövid úton meg lehetne valósítani. Mind a tudományos, mind a többi közkönyvtárak közölnék az évi gyarapodásuk darabszámát, valamint az évi bekötendő folyóiratok darabszámát. Ma már sok könyv kötve jelenik meg és talán nem is olyan elképesztően nagy szám jönne ki, hogy a házi könyvkötészetek létszámát ne lehetne annyira emelni, hogy ezt a munkát elvégezzék.

A kölcsönkönyvtáraknál, valamint a megyei könyvtáraknál lehetne egy kevesebb munkát igénylő, de azért a használatot bíró kötéstípust bevezetni. Ez nagyon meggyorsítaná a munkát. Legfontosabb feladatnak tekintendő a házi könyvkötészetek létszámának olyan mérvű felemelése, mely lehetővé tenné az évenként beérkező kötetlen anyag bekötését, valamint a kisebb javítások elvégzését.

A tervezett központi könyvkötészet felállítása elsődlegesen fontos és tovább nem odázható, mert a háborúk okozta súlyos mulasztások pótlásának megkezdése fontos nemzeti érdek.

A tervezet összeállítását nem lebecsülni, csak korrigálni szeretném olyan formában, hogy a költségek az előirányzott összeget ne emeljék és már az indulásnál egy hasznos termelőüzem jöjjön létre.

Ha pl. 20 jól képzett szakmunkás mellé 20 szintén képzett szakmunkásnövel indulna az üzem, a tervezetben beállított összeget ezzel nem kellene emelni és azonnal komoly termelési munkát lehetne kezdeni.

A tanulóképzést úgy módosítanám, hogy az üzem mellett egy külön tanműhely működjön teljesen elkülönítve. Egy kiváló szakmunkás műhelyvezető 15 tanulóval eredményesen foglalkozhatna. Jó példa erre a budapesti könyvkötő szövetkezet, mely kiváló oktató vezetésével jelenleg 30 tanulóval szép eredményeket mutat fel és közben termelő munkát végeznek. Ugyanezt követhetnénk könyvtári vonalon is.

ERDŐDY FERENC

*

Az üzemköltségen termelő központi tárca könyvkötőüzem felállításának tervezete az illetékes hivatalos tényezőkhöz kívül a szakma egy régi kipróbált mestere figyelmét is felkeltette. A kérdés szerinte is égetően sürgős megoldásra váró problémája könyvtárainknak, azonban a tervezet egyes részleteiben nem ért velem egyet.

Már előjáróban is szeretném kifejezésre juttatni, hogy 27 évi könyvtárosi működésem szakmai és könyvtárosi tapasztalataim alapján terveztem meg a létesítendő üzemet és számítottam ki az adatokat. Egy 70 fővel meginduló üzemben, még ha kizárólag szortiment munka folyik is, a szalagrendszer jó megszervezésével a szóbanforgó mennyiséget feltétlenül meg lehet termelni. Az 50 000 kötet kötéséhez ERDŐDY kartárs 64 szakmunkás beállítását tartja szükségesnek. Én a feladatot 60 fővel, 20 szakmunkás, 30 női munkaerő (nálam előkészítő munkaerő címen) és 10 ipari tanulóval elvégezhetőnek tartom.

Ennél a központi üzemnél figyelembe kell venni, hogy nem csak a nemzeti és tudományos nagy könyvtáraknak dolgozna, hanem legalább 50%-os arányban közművelődési könyvtáraink kötési szükségleteit elégítené ki. Már pedig ezeknek a könyvtáraknak kötésre kerülő anyaga túlnyomórészt szépirodalom és a mai technika rohamos fejlődése miatt meglehetősen hamar elavuló szakmai könyvek. Az ilyen fajta kötési munkáknál nyugodtan ki lehet hagyni az ereszreverés munkafolyamatát anélkül, hogy a kötések esztétikai hatása, vagy akár tartóssága csökkenne. Éppen ezen kötés-fajtáknál volna alkalmazható a fűzésnélküli, ragasztottgerincű technológia. A hagyományos ipari technológiák nagy forradalmi változásokon és fejlődésen mennek át, ez alól pedig a könyvkötés immár évszázados technológiai hagyományai sem lehetnek mentesek.

A bécsi nemzeti könyvtárban már 5 éve dolgoznak egy egyszerű fűzésnélküli könyvkötőgéppel, mely óránként 40 kötet különböző vastagságú és nagyságú könyvet ragaszt egybe, a fűzési munkafolyamatot teljesen kiküszöbölve. Ma már ennél sokkal modernebb gépek, nagyobb termelési lehetőségekkel kaphatók. Könyvtári célra nagyüzemi cérnafűzőgép nem alkalmazható, mert nem lehet vele tartós fűzést készíteni, s ez kizárólag kiadói kötésekre alkalmas,

A fűzésnélküli kötést külföldön nemcsak könyvtári viszonylatban alkalmazzák igen széles térben, hanem bevonult a kisipari műhelyek szortiment kötéséibe is. A könyvkötés költségeinek kérdése is számottevő tényező, nagy kötésrestanciánk és állandó kurrens feladataink felszámolásánál. Nem mindegy az, hogy egy kötet kötése 40 forintba kerül vagy 20 forintba. Azonkívül soha de soha nem tudnánk e nagy restanciát és a növekvő feladatokat elvégezni, ha a modern gépi technológiákat nem alkalmazzuk, mert sem megfelelő számú szakmunkás és főleg az ehhez szükséges műhelyterület nem

állna rendelkezésre, akkor amikor könyvtáraink raktározási problémáit sem tudjuk kielégítően megoldani.

Természetesen a muzeális értékű és drága segédkönyveket ilyen nagyüzemi eljárással kötni nem lehet. Erről cikkemben részletesen írtam. A házikönyvkötészetek cikkíró által kívánt fejlesztése pedig elképzelhetetlen, már nemzetgazdasági szempontból is. A házi kötéseket igenis fejleszteni kell, mert a központi üzem mellett fenti feladatokat végeznek, azonkívül egy olyan fontos kérdésnek a megoldása is rájuk fog hárulni, még pedig mindig nagyobb és nagyobb mértékben, mint a már bekötött, de az olvasás következtében elrongyolódott értékes könyvek javítása és újrakötése. Ez a munka nagyüzemi módon nem végezhető el.

Ami a tanműhely felállítását illeti, nem értek egyet cikkíróval, mert éppen a szövetkezeti tanműhely vezetője panaszkodott, hogy igen nagy nehézségekkel küzd a tanulók oktatása és a termelés követelményeinek összehangolásával. Sokkal célszerűbb, ha a tanulók részt vesznek a szakmunkások termelő munkájában, így megtanulják egyszerre a folyamatos termelési munkát is és szakvizsgájuk után nagyobb eredménnyel lehet őket beállítani a már beidegződött folyamatos termelésbe.

SASVÁRI DEZSŐ

HÍREK

A Tanácsköztársaság szépirodalmi termése.
JÓZSEF Farkas szerkesztésében néhány hónappal ezelőtt jelent meg, s szinte napok alatt fogyott el a *Mindenki újakra készül*... c. gyűjteményes mű első kötete, mely az őszirózsás forradalom idején folyóiratokban és napilapokban megjelent szépirodalmi jellegű írásokat foglalta magában. A mű most megjelent újabb kötetében az Akadémia Irodalomtörténeti Intézete és az Akadémiai Kiadó a Tanácsköztársaság szépirodalmi termését nyújtja át az olvasóknak. A kötetben megtaláljuk a kor szinte valamennyi számottevő írója és költője, így többek között BABITS Mihály, BALÁZS Béla, BARTA Lajos, BRÓDY Sándor, GÁBOR Andor, HELTAI Jenő, JUHÁSZ Gyula, KARINTHY Frigyes, KÁRPÁTI Aurél, KASSÁK Lajos, KOSZTOLÁNYI Dezső, KRÚDY Gyula, KUNCZ Aladár, MOLNÁR Ferenc, MÓRA Ferenc, MÓRICZ Zsigmond, NAGY Endre, NAGY Lajos, RÉVÉSZ Béla, SOMLYÓ Zoltán, SZÉP Ernő, SZINI Gyula, SZOMORY Dezső, TÓTH Árpád, VÁRNAI Zseni írásait. A gyűjtemény hátralevő két kötete az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság publicisztikai irodalmát fogja közölni.

Aloys Ruppel, a Gutenberg-Jahrbuch szerkesztője, a Mainzi egyetem Gutenberg-tanszékének professzora, idén ünnepli igaz-

gatói működésének negyvenedik évfordulóját a világhírű mainzi Gutenberg-Museum élén.

D. B.

Nemzetközi műszaki könyvkiállítás. Budapest. A Budapesti Ipari Vásáron első ízben mutatkozott be a magyar szellemi élet egyik legfontosabb és a baráti államokkal közösen megrendezett nemzetközi műszaki könyvkiállítás. A Szovjetunió hatalmas pavillonjával szemben önálló épületben helyezték el a körülbelül 1200 könyvet és több száz műszaki folyóiratot. A fekete háttérre szerelt színes rácsokból álló szabadpolcokon elrendezett kiállítási anyag izléses külsejével kellemes benyomást tett a látogatóra; a könnyebb tájékozódást mutató táblák segítették elő.

A kiállításon a *Műszaki Könyvkiadó* mérnöki, illetve technikai szintű kézikönyvei és zsebkönyvei, műszaki monográfiái és szakmunkások képzését szolgáló szép kiállítású könyvei mellett 40 féle műszaki és tudományos folyóirat dokumentálta a magyar műszaki könyvkiadás nemzetközi színvonalú fejlettségét.

A Szovjetunió 4 kiadóvállalatának termékei a kiállítás egyik legértékesebb részét alkották. Az *Atomizdat*: az atomfizika, magfizika, radioaktivitás területéről, a *Fizmatgiz*: a fizika-matematikai tudo-

mányokból, a *Rosztehizdat*: a könnyű- és textilipari ismeretekből és végül a *Gosz-energoizdat*: a hőtechnika, hidroeenergetika, elektrotechnika és rádióelektronika tárgyköréből nyújtotta termékeit.

A *Német Demokratikus Köztársaság* 2 kiadója közül a *Verlag Technik Berlin* — mely évenként 26 szaklapot, több mint 100 könyvet ad ki és 40 országba exportálja termelése harmadrészét — munkásságának keresztmetszetét mutatta be, — míg a *Verlag Die Wirtschaft Berlin* az általa megjelentetett 43 periodikából adott ízelítőt.

A *prágai SNTL* a múlt évi több mint 400 műszaki könyvből, és Szlovákia törvényében elsőként szereplő szakkiadó: a *pozsonyi SVTL* feltűnően sok zsebkönyvből, szótárából láttunk gazdag együtttest.

A 10 éves *bukaresti Műszaki Könyvkiadó* is termékeinek javát adta. Értékesek népszerűsítő füzetei, melyek a műszaki eljárások alapfogalmait ismertetik. Magyar és német nyelvű kiadványaikkal is találkozunk.

A Budapesten megrendezett első nemzetközi műszaki könyvkiállítás anyagának szépsége, gondos elkészítése és témáinak bő változatosága megfelelően mutatja azt a magas színvonalat, melyet nálunk és a baráti országokban a műszaki könyvkiadás területén elértünk. Mint érdekességet említjük meg, hogy egyre inkább kiaknázzák a műanyagborítások által nyújtott gazdag lehetőségeket (főleg Bratislavában). A jelenlegi és az ezt követő közös külföldi kiállítások vannak hivatva arra, hogy még jobban elmélyítsék a KGST országainak műszaki együttműködését és együttes technikai fejlődését.

NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ

Sajtótörténeti kiállítás a szegedi Móra Ferenc Múzeumban. Fél évszázadot élünk át hazánk történetéből, amikor megtekintjük a Kultúrpalotában rendezett emlékkiállítást. A jól válogatott és ötletesen csoportosított cikk, kép- és dokumentumanyag bizonyítja, hogy az ötvenedik évfordulóját ünneplő Dél-Magyarország c. napilap indulásától kezdve — kisebb időközöktől eltekintve — a társadalmi haladás egyik fontos szellemi tényezője volt. Fejlődése a többszöri letiltások útjelzői között egyértelműen vezet 1944. november 19-ig, amikor a felszabaduló ország egyik legelső orgánusaként áll a hazaszerető erők összefogásáért, a nemzet megújodásáért küzdő politika szolgálatába. Az idáig vezető utat olyanok mutatják, mint HOLLÓS József, JUHÁSZ Gyula, MÓRA

Ferenc, MAGYAR László; az új fejezetet pedig RÉVAI József, ERDEI Ferenc, SZIRMAI István írják.

A kiállítás rendezői szerencsésen csoportosították a rendkívül gazdag anyagot egy-egy jelentősebb fordulóponthoz, hangsúlyozták a lap háború ellenes megnyilvánulásait, a közelgő forradalom előkészítését, abban betöltött szerepét. Rendkívül plasztikusan domborítják ki a nagy költő, JUHÁSZ Gyula, majd a felszabadulás után RÉVAI József publicisztikai tevékenységét. Nem feledkeztek meg a lapot előállító, hatszoros élüzem Szegedi Nyomda munkájának bemutatásáról sem. Kitűnő ötlet volt a magnetofonos „tárlatvezetés”, melynek szövege a kiállítás legtöbb részletére kiterjedt.

(R-1)

A nemzetközi kiadványcseré európai konferenciája. Könyvek, folyóiratok és egyéb kiadványok egyre fokozódó mennyiségben jelennek meg a világ minden részén, ami a könyvtárak és tudományos intézetek közötti csereforgalom folytonos növekedésével jár. Ugyanakkor a kiadványcserének mint a nemzetek közötti kulturális együttműködés egyik formájának a jelentősége is emelkedett. Az UNESCO már kezdettől fogva nagy súlyt helyezett az ismeretek minél nagyobb mértékű és akadálytalan terjesztésére és többféle eszközzel igyekezett előmozdítani a könyv- és kiadványcseré minél eredményesebb megszervezését. A tagállamainak nyújtott közvetlen támogatás esetein túlmenően több nemzetközi regionális értekezletet hívott össze (Zágráb, Manila, Havana, Damaszkusz, Tokió) legutóbb pedig a magyar kormányt kérte fel arra, hogy az UNESCO pénzügyi támogatásával rendezze meg az európai országok kiadványcserével foglalkozó szakembereinek konferenciáját az időszzerű problémák megvitatására. Így került sor a Nemzetközi Kiadványcseré Európai Konferenciájára Budapesten, 1960. szeptember 13-tól 19-ig, a Magyar Tudományos Akadémia helyiségeiben.

A Magyar UNESCO Bizottság, mint főrendező, valamennyi európai UNESCO tagállam nemzeti bizottságát felkérte 1—1 szakértő kiküldésére. 19 ország a *következőkkel képviseltette* magát: Ausztria: M. RAZUMOVSKY, a bécsi Nemzeti Könyvtár könyvtárosa; Bjeloruszlia: F. V. STEPANJUK, a Bjelorusz Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója; Bulgária: V. POPOV, az Állami Könyvtár Csereszolgálatának vezetője; Csehszlovákia: K. KRATOCHVIL, az Állami Könyvtár Cseresoztályának vezetője;

Dánia: R. ELJERSEN, a Dán Csereközpont vezetője; Egyesült Királyság: A. ALLARDYCE, a Brit Könyvcsereközpont vezetője; Finnország: M. KAHLA, a Tudományos Társaságok könyvtárának munkatársa; Franciaország: S. HONORÉ, a Nemzeti Könyvtár, hivatalos kiadványok csoportja vezetője és megfigyelőként M. COURTOIS, a Csereközpont vezetője; Hollandia: G. A. HAMEL a Királyi Könyvtár Csereosztályának vezetője; Jugoszlávia: L. JOVANOVIĆ, a belgrádi Egyetemi Könyvtár Csereosztályának vezetője; Lengyelország: W. SLAB-CZYNSKI, a Nemzeti Könyvtár Csereközpontjának vezetője és megfigyelőként J. RADOZYCKI, a Tudományos Akadémia Elosztóközpontjának vezetője; Magyarország: JÓBORÚ Magda, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, Kovács Máté a könyvtártudomány egyetemi professzora, Rózsa György, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója és Gombocz István, a Nemzetközi Cserebizottság vezetője; Német Szövetségi Köztársaság: G. von BUSSE, a Német Kutatóközpont Csereosztályának vezetője; Norvégia: H. FLØGSTAD, az oslói Egyetemi Könyvtár Csereosztályának vezetője; Olaszország: G. PORFIRIO, a Közkutatásügyi Minisztérium osztályvezetője; Románia: D. TRANCA, az Állami Könyvtár helyettes igazgatója; Svájc: P. BOURGEOIS, a Nemzeti Könyvtár igazgatója; Szovjetunió: B. P. KANYEVSKIJ, a Lenin Könyvtár Csereosztályának vezetője; Ukrajna: V. S. DONCSAK, az Ukrán Állami Könyvtár igazgatója. A Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetségét (IFLA) P. BOURGEOIS, a Nemzetközi Dokumentációs Szövetséget JÁNSZKY Lajos, az Országos Műszaki Könyvtár igazgatója képviselte.

Fontos szerepe volt mind az előkészületekben, mind a konferencia folyamán E. N. PETERSEN-nek, az UNESCO Könyvtári osztálya vezetőjének és MALLER Sándornak, az UNESCO Könyvtári osztálya csoportvezetőjének.

A konferencia ünnepi megnyitóján GYÁROS László, a Kultúrkapcsolatok Intézete elnöke, JÓBORÚ Magda a Magyar UNESCO Bizottság elnöke és E. N. PETERSEN tartottak beszédeket, majd a konferencia elfogadta a javasolt napirendet és szabályzatot és megválasztotta JÓBORÚ Magdát elnöknek, B. P. KANYEVSKIJT és P. BOURGEOIST alelnökké, A. ALLARDYCE-t főjegyzőnek, S. HONORÉT, és V. S. DONCSAKOT jegyzőnek. Angol, francia és orosz voltak a hivatalos nyelvek, az üléseket az Akadémia 300-as termében tartották, a szimultán tolmácsolásról az UNESCO által alkalmazott négy tolmács gondos-

kodott. Az egész konferencia operatív megrendezéséről a Magyar UNESCO Bizottság megbízásából a Kultúrkapcsolatok Intézete gondoskodott igen eredményesen.

A konferencia 6 ülésén sorra megvitatta az írásban elkészített és a résztvevők számára előzetesen eljuttatott alábbi referátumokat: W. COX: *A nemzetközi kiadványcsere jelenlegi irányzata és jövőbeli lehetőségei*; B. P. KANYEVSKIJ: *Az egyetemi és tudományos kiadványok cseréjének jelenlegi helyzete és fejlődése*; R. ELJERSEN: *A cseretevékenység decentralizálása*; G. von BUSSE: *A nemzeti csereközpont. Gyakorlati útmutató*; KOVÁCS Máté: *A cseretevékenység országos koordinálása*; A. ALLARDYCE: *Könyvtárközi központok és a fülöspéldányok cseréje*; S. HONORÉ: *A hivatalos kiadványok cseréjének kérdései*; W. SLAB-CZYNSKY: *A bibliográfiák mint a nemzetközi kiadványcserét előmozdító munkaeszközök*; G. A. HAMEL: *A kiadványcsere akadályai*; J. DARGENT: *A cseremunka szabványosítása és statisztikázása*.

A referátumokat maguk a szerzők, illetve helyetteseik röviden ismertették, majd a felszólalások és a vita részletesen elemezték a felvetett kérdéseket. A 7., utolsó ülésen került sor a benyújtott határozati javaslatok megvitatására és az A. ALLARDYCE főjegyző által fogalmazott és előzetesen a konferencia vezetősége által megvitatott jelentés elfogadására.

A jelentés első fejezete hangsúlyozza a kiadványcsere mint beszerzési forrásnak a fontosságát és kifejezi azt a kívánást, hogy a cserét, mint a nemzetközi kulturális együttműködés egyik módját szélesebb körben kellene ismertté tenni. A továbbiakban a jelentés az 1958-i új nemzetközi csereegyezményekről szól és megemlíti, hogy a konferencia külön munkabizottságot hozott létre az UNESCO által a jövőben terjesztendő statisztikai kérdőív megszerkesztésére. E kérdőív mintája a jelentés egyik mellékletként mint a konferencia egyik fontos konkrét eredménye jött létre. Hosszabb rész foglalkozik a nemzeti csereközpontokkal. A központ ne centralizálja a cserét, de törekedjék a cserekapcsolatok koordinálására, álljon készen a továbbító szolgálatra, foglalkozzék a duplumcserével, akár központi anyagraktár, akár egyeztető iroda felállítása útján. A jelentés példaként említi a nemzetközi kiadványcseréről szóló magyar miniszteri rendeletet, ajánlatosnak tartja, hogy a csereközpont szervezeti és pénzügyi önállósággal rendelkezve valamely nagyobb intézményhez tartozzék, munkájáról fektessen fel nyilvántartásokat. Ugyanakkor hangsúlyt kapott az is, hogy a központok szer-

vezeti formája helyi körülményektől is függ. Foglalkozott a konferencia a *Csere-kézikönyv* 3. kiadásával és pótlásának kérdésével és tükrözi a jelentés a cseréről szóló irodalom kérdésében elhangzott kívánságokat is.

A csereanyag fajtái köréből a jelentés a hivatalos kiadványokkal és a kulturális egyezményekből eredő vegyes anyag szétosztásával összefüggő munkát említi központi feladatként, az elszámolás terén pedig az egyensúlyra törekvés mellett nagyvonalúságot ajánl. A kiadványcsere útjában álló akadályok közül a politikai feszültség szerepel első helyen, ennek csökkentése a kiadványcsere fokozásán is múlik. A magas szállítási díjak, behozatali és kiviteli engedélyek, vámok, stb. csökkentése, ill. eltörlése a kívánalmak között szerepel, ugyanígy a konferencia fontosnak tartotta a kevéssé ismert nyelveken kiadott publikációk idegen nyelvű összefoglalókkal való ellátását és azt, hogy a cserével foglalkozó könyvtárosok magas képzettségű személyek legyenek. A konferencia elvárja, hogy a kormányok több anyagi támogatásban részesítsék a cserével foglalkozó szerveiket. Igen fontos, hogy az országok bocsássák ki teljes és esetleg válogató nemzeti bibliográfiáikat, hivatalos kiadványaik jegyzékét, tudományos intézeteiknek és azok irodalmi termésének jegyzékét, valamint hivatalos szerveik címtárát. Külön pont foglalkozik a hivatalos kiadványok gyűjtésének és feltárásának legjobb módszereivel. A zárófejezet kifejti, hogy a viták és a személyes érintkezés elérte célját, az eszmék és gondolatok találkoztak.

A jelentéshez csatolták a már említett statisztikai kérdőív mintán és a résztvevők jegyzékén kívül az egyes delegációk részéről külön-külön vagy együttesen benyújtott, majd az utolsó ülésen módosítva elfogadott *határozatokat*, szám szerint összesen 12-t. Ezek rövid foglalata a következő: 1. A tagállamok mielőbb ratifikálják az 1958-as két új többoldalú csereegyezményt. 2. Az alapvető csereanyag a tudományos kiadványokból tevődik össze, de a kereskedelmi kiadványok sem zárhatók ki a csereforgalomból. 3. A csere alapformája a kétoldalú közvetlen csere, de bizonyos funkciók lehetőleg a nemzeti csereközpontokra bízandók. 4. A kormányok biztosítsanak csereközpontjaik számára megfelelő személyzetet és hitelkeretet. 5. A csereközpont egyik fontos feladata a csere koordinálása, ami azonban nem érintheti a csere-élők önállóságát. 6. Az UNESCO létesítsen minta-csereközpontot. 7. A kormányok bocsássák ki hivatalos kiadványaik jegy-

zékét, vagy jelöljék meg a cserére rendelkezésre állókat a hivatalos bibliográfiákban, illetőleg nemzeti bibliográfiákban, az anyagot pedig központi könyvtárosok bocsássák a nagyközönség rendelkezésére. A tagállamok bocsássák ki hivatalos szerveik címtárát is. 8. Az UNESCO és tagállamai bocsássanak ki a csere elméletével foglalkozó tanulmányokat is. 9. Az UNESCO igyekezzék a csereanyag számára kedvezményes szállítási feltételeket teremteni. 10. Az UNESCO és tagállamai mozdítsák elő a cserével foglalkozó szakemberek személyes tapasztalatcseréjét más országokban. 11. Az UNESCO és tagállamai továbbra is rendezzenek hasonló összejöveteleket. 12. A konferencia kifejezi köszönetét a Magyar UNESCO Bizottságnak és a magyar könyvtárosoknak az általuk kifejtett munkáért és köszönetet mond az UNESCO-nak.

Végül említsük meg, hogy a konferencia résztvevői az első napon három Bartók művet láthattak az Operában, a második napon az UNESCO fogadásán, a harmadik napon a Szabó Ervin Kör baráti találkozóján, a negyedik napon a Magyar UNESCO Bizottság fogadásán vettek részt. Megtekintették az Országos Széchényi Könyvtárat, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát és a konferencia alatt és után tanulmányozták a Nemzetközi Cserebizottság munkáját. Megismerkedtek Budapesttel, a vasárnapi kirándulás során pedig Gyöngyös és Eger látnivalóival. Mind-ezen alkalmak barátságos légkört teremtettek, módot adtak arra, hogy a külföld megismerkedjék a vezető magyar könyvtárosokkal, sőt a Művelődésügyi Minisztérium által összeállított könyvtári album révén maradandó emléket is vittek magukkal az egész magyar könyvtárugyrről. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy ezúttal Budapest is szerepelni fog a nemzetközi kiadványcsere fejlődési állomásai között.

GOMBOCZ ISTVÁN

Az Országos Széchényi Könyvtár Goldmark Károly-emlékmúzeuma. 1960. augusztus 20-án Keszthelyen nyílt meg az Orsz. Széchényi Könyvtár Helikon Könyvtárának egyik termében berendezett Goldmark Károly-emlékmúzeum, melyet a város világhírű szülöttének a Helikon-Könyvtárban őrzött hagyatékából állítottak össze. A kiállított eredeti kéziratokból, fényképekből, műsorlapokból, hangverseny- és operaplakátokból, díszlevelekből, valamint tárgyi emlékekből — melyek között ott szerepel a mester zongó-

rája is — kirajzolódik a századvég kiemelkedő magyar zeneszerzőjének, a *Sába királynője* c. opera alkotójának pályaképe. Külön tárló foglalja össze GOLDMARK életművének magyar vonatkozásait, végül egy sűrített összeállítás a műveiben itthon és a nagyvilágban ma is élő GOLDMARKOT tárja a múzeumlátogató elé.

KECSKEMÉTI ISTVÁN

A restaurálásról szóló olasz törvényes rendelkezések szakmai útmutatásai. Az olasz parlament 1957-ben figyelemre méltó törvényt alkotott (1957. évi 1227. törvény) a ritkabecsű kéziratok és nyomtatott olasz művészi, történelmi, valamint bibliográfiai állomány védelmére. Tíz év (1956/57—1966/67) leforgása alatt 18 000 millió lírát irányzott elő a törvény könyvek és kéziratok konzerválására, karbantartására és restaurálására. E hatalmas összegből az 1960/61. költségvetési évre 2100 millió líra esik. Az olasz közoktatásügyi miniszter az általi könyvtárak vezetőihez intézett utasításában legutóbb számos érdekes könyvvédelmi szakmai és szervezési szempontra hívta fel a figyelmet.

Az anyag kiválasztásában az értékes kéziratok, ősnymtatványok, illusztrált kiadványok, művészi kötések elsőbbséget élveznek a kevésbé értékesekkel szemben, figyelembe véve a leginkább rongált, illetve a használatnak leginkább kitett állományegységeket. Nem szabad restaurálni olyan köteteket, amelyek restaurálási értéke nagyobb, mint a kötet leltári (gyűjteményi) értéke.

A restaurálás csupán konzerváló jellegű lehet és csak a legszükségesebb munkákra terjedhet ki. A kódexek hiányzó részeit (lapsarkok, szegélyek stb.) mindenképpen pótolni kell, főleg akkor, ha a restaurálás elmaradása további károkat idézne elő. Hártályak kisimítása csak akkor ajánlatos, ha a használatot gátló súlyosabb jellegű gyűrődésekről van szó s ha nincs a hártályán miniatúra.

A penészek elpusztítását, a pergamenek mosását, a papírlapok tisztogatását nagy gonddal és körültekintéssel szabad csak elvégezni. Az ősnymtatványok papíranyaga felületi tisztítása nem kívánatos, mert a fehérités a papír anyagának gyengítéséhez vezethet (főleg a klóros fehéritő oldatok veszélyesek).

A köteteket is restaurálni kell, ha régiségük vagy művészi kivitelük a restaurálást indokolja. A hiányzó kötésrészeket azonban stíluselemek nélkül szabad csak készíteni. Meg nem menthető kötések helyettesítésére főleg nagy formátumú

középkori eredetű kéziratok kötések esetében kolostori típusú félbörkötést kell alkalmazni, de veretek és csatok nélkül; ha azonban az ilyen kötési elemek megmenthetők, az új kötés készítésekor azokat régi helyükre kell illeszteni. A humanista kéziratok köteteket sötét színű bőrbbe vagy pergamenbe lehet köttetni. Díszítő elemek rányomását mellőzni kell.

Csonka ősnymtatványok hiányzó lapjait vagy lapjainak hiányzó részeit nem szabad fotokópiás úton pótolni, hanem csak fehér papírlapokkal, kivéve, ha olyan ritka szövegről van szó, amely más példányban illetve kiadásban a könyvtárnak nincs meg.

Az új kötések kényelmes lapozását mindenképpen biztosítani kell. Tilos az újakötött könyveket körülvágni. Az ívek (füzetek) eredeti sorrendjét az átkötéskor meg kell tartani. Az ősi kolligátumokat elvileg nem szabad szétválasztani.

A miniszteri utasítás végül rámutat arra, hogy a könyvtárak vezetői a költségvetésben biztosított összegekből szükség esetén — az értékes állomány korszerűtőlését biztosító — új vasszerkezetű állványokat is vásárolhatnak, de az általános portalanításra és fertőtlenítésre szolgáló költségeket is e keretből fedezhetik.

TOMBOR TIBOR

Újságírás és sajtótudományi kutatómunka Délkelet-Ázsiában. 1960 januárjában az UNESCO kezdeményezésére 22 ország, 34 szakember és mintegy tíz nemzetközi szervezet képviselőinek részvételével Bangkokban értekezlet folyt le Délkelet-Ázsia sajtó- és információs problémáiról. Az értekezlet részletesen megvitatta az újságok, a folyóiratok, a rádió, a film, a televízió, a hírügynekségek, valamint a távközlés és az újságíróképzés egyes kérdéseit. A vitában különösen az újságíróképzés és az információ eszközeivel foglalkozó tudományos munka kérdései álltak előtérben. Az igen alacsony fokon álló újságíróképzést egyetemi tanfolyamok, ösztöndíjak, szakkönyvek kiadása útján óhajtják felendíteni. A tudományos kutatás fejlesztéséhez a nemzetközi szervezetek és különösképpen az információ kérdéseinek tanulmányozására 1957-ben alakult nemzetközi szövetség fog segítséget nyújtani.

A bangkoki értekezlet a megnyitója volt egy értekezlet-sorozatnak, amely a különböző, fejlődésben elmaradt országok információs problémáival fog foglalkozni. Legközelebb előreláthatólag Latin-Amerika kerül sorra 1961-ben és Afrika 1962-ben.

D. B.

Új fejlemények a szovjet bibliográfiai munkában. Az 1959 februárjában tartott általános bibliográfiai konferencia óta tovább fokozódott a szovjet bibliográfiai munka üteme. Több értekezlet vitatta meg a mezőgazdaság, a természettudomány és a történettudomány bibliográfiai helyzetét. A Szovjet Könyvtárügyi Tanács Bibliográfiai Bizottsága további ankétokat szervez, melyek az egyes bibliográfiafajták terén szükségesnek mutatkozó egyeztetéseket fogják elvégezni és a feladatokat meghatározni. Példák a konkrét célok köréből: a bibliográfiai kiadványok 7 éves (1959–1965) terve; a bibliográfiai szélesebbkörű használatának biztosítása; az orosz könyv központi katalógusának megszervezése; az újságokban és folyóiratokban megjelenő bibliográfiai feltárásának lehetőségei. Az országszerte meginduló retrospektív bibliográfiai munka egységesítése érdekében központi szabályozást nyújtó tervek készítenek. Az Összszövetségi Könyvkamara évenként cikkrepertóriumot és ötvenként könyvbibliográfiát fog kiadni. A Bibliográfiai Bizottság egyidejűleg tanulmányozza más országok bibliográfiai munkáját is.

Javaslat egy európai tudományos tájékoztató központ felállítására. Nemrég Ausztriában felvetették azt a javaslatot, hogy időszerű lenne a tudományos tájékoztatásügy minden vonatkozására kiterjedő európai központot szervezni, amely az ismereteket tartalmazó dokumentumok nagyobb forgalmát és jobb felhasználását mozdítaná elő. A jelenleg széteső és elaprózott tájékoztatási tevékenységet ez a központ egyeztetné valamennyi szakterületen valamennyi ország részvételével. A központ tanácsadó szerveiben szerzők, fordítók, dokumentalisták, tudományos kutatók stb. működnének, a közgyűlés határozná meg az általános irányelveket, a titkárság pedig a főbb kérdéscsoportoknak megfelelő szervezési, tájékoztatási, pénzügyi, szabványosítási stb. osztályokkal hajtáná végre a munkát.

Francia újságok és folyóiratok mikrofilmzése. Párizsban a Nemzeti Könyvtár, a Sajtószövetség és más intézmények támogatásával egyesület alakult az időszaki sajtó fényképezéssel történő reprodukálására és megőrzésére. A Nemzeti Könyvtár közelében felállítottak egy mikrofilm-laboratóriumot, benne a legmodernebb eszközökkel. Az automatikus mikrofilmfelvétel naponta 3000 felvételt tud készíteni, az önműködő előhívó néhány perc

alatt kibocsátja a negatív vagy pozitív filmet, a másoló óránként 13 000 kockát visz pozitív filmre, leolvasójában egy teljes évfolyam újság filmje helyezhető el. A viszonylag kisszámú személyzet egyrészt a már befutott rendeléseknek tesz eleget, másrészt folyamatosan fényképezi a kurrens francia újságtermést. Az eddig végzett munka katalógusaiából kitűnik, hogy a francia hivatalos lap és több párizsi napilap évfolyamai részben évtizedekre visszamenőleg rendelkezésre állanak.

A bibliográfia ügyének új nemzetközi gazdája. Folyóiratunk hírei között már beszámoltunk arról (1960. 1. sz.), hogy az UNESCO keretében működő Nemzetközi Bibliográfiai Tanácsadó Bizottság és az Exakt és Alkalmazott Tudományok Dokumentációs és Terminológiai Bizottsága 1960 végéig egyesülni fog. A két bizottság a közelmúltban ismét együttes ülést tartott és ezen elhatározták, hogy az új Nemzetközi Bibliográfiai, Dokumentációs és Terminológiai Tanácsadó Bizottság, mely a jövőben fontos nemzetközi testülete lesz az idevonatkozó elvi és gyakorlati kérdéseknek, a következő szervezeti szempontokat tartja majd szem előtt: Az új bizottság 12 tagjából 7 hivatásos könyvtárügyi, dokumentációs stb. szakember lesz, öten az olvasókat, ill. szerzőket fogják képviselni. Az ENSZ illetékes szakosított intézményei, továbbá az érintett nem-kormányzervek (IFLA, FID, ICSU, ISO stb.) képviselői megfigyelőként fognak részt venni a bizottság ülésein.

Olasz központi katalógus. Egy 1951. évi törvény felállította az „Olasz Könyvtárak Központi Katalógusának és Bibliográfiai Tájékoztatószolgálatának Országos Központját”. A Központ első lépéseként új katalogizálási szabályokat bocsátott ki, majd a 200 legfontosabb olasz állami, városi, egyházi és magánkönyvtár katalógusait vonta be működési körébe. A központi katalógus felállítása 1954-ben kezdődött meg és máig magában foglalja a római, a firenzei, a milánói, a nápolyi nemzeti könyvtárak és néhány más könyvtár azóta beszerzett anyagát. Körülbelül 1 600 000 cédulát tartalmaz, félmilliónál több műről. A római könyvtárak retrospektív katalógusát 1956-ban kezdték el szerkeszteni, máig 33 kötet készült el az A és B betűk anyagáról. A Központ rendelésre cédulákat is küld belföldi és külföldi könyvtárak részére. Amint ismeretes, ez a Központ szerkeszti az új olasz nemzeti bibliográfiát is.

GOMBOCZ ISTVÁN

SZEMLE

Vince Pálné: Hazai és külföldi időszakos műszaki dokumentációs kiadványok. Bp. 1960, Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ. 78 l. (Időszzerű Műszaki Dokumentációs Kérdések 1.)

A nemzetközi viszonylatban jelentős kiadványt az OMK dokumentációs osztálya adatgyűjtésének felhasználásával VINCE Pálné állította össze, az elemző ismertetések megírása is az ő munkája.

E kiadvánnyal az OMK jelentős publikációs sikert könyvelhet el annál is inkább, mert ehhez hasonló, korszerű adatokat feltáró segédkönyv tudásunk szerint jelenleg nincs forgalomban. Úgy tudjuk, hogy Moszkvában a VINITI készül hasonló kiadvány közzétételére, a FID pedig 1959 januárjában kibocsátott körlevele szerint az Index bibliographicus 4. kiadás I. köteteként *Science and technology* címen kíván címanyagot közzétenni. A FID e jegyzékben az egyes folyóiratok címét, alcímét, a kiadó, a terjesztő nevét, a publikáció kezdő évét, periodicitását, az előfizetési árat, az évenként közölt kivonatok számát, a kivonatok nyelvét s osztályozási rendszerét fogja közölni. A kiadvány tehát nem fogja felsorolni az egyes folyóiratok tárgyköreit, nem vizsgálja meg azok belső sajátosságait. A kérdés történeti előzményeihez tartozik, hogy a FID a második világháború után (1949-ben) már közzétett egy sok szempontból hiányos jegyzéket, amely összefoglalta a korabeli természettudományos és műszaki kivonatoló dokumentációs folyóiratcímeket.¹ E kiadvány nyomán az akkor még működő Országos Dokumentációs Központ magyar nyelvű jegyzékben ismertette a legfon-

tosabb külföldi dokumentációs folyóiratcímeket az ETO szakbeosztásában.² E jegyzék, néhol még hiányosan, az egyes tételekben a következő adatokat tartalmazta: a folyóirat címe, megjelenési gyakorisága, évi előfizetési díja, kiadási helye, a dokumentációs feldolgozások száma.

Az OMK új kiadványával az egyre bővülő műszaki szakirodalom megismerésében, a műszaki tudomány és technika rohamos fejlődésében tájékozódni kívánó elméleti és gyakorlati szakemberek, kutatók, mérnökök, valamint könyvtárosok és dokumentalisták segítségére sietett. Az elmúlt évtizedekben nemcsak az elsődleges műszaki kiadványok (könyvek, folyóiratok, kutatási jelentések, kongresszusi jegyzőkönyvek, szabadalmak, szabványok stb.) száma növekedett meg óriási mértékben, hanem ezek mellett jelentősen megsaporodtak a szakirodalmi anyag adatait másodlagos közreadásban közvetítő különféle időszakos dokumentációs kiadványok is, amelyek feladata az elsődleges kiadványokban közzétett eredmények feltárása. E dokumentációs kiadványokat az OMK kutatási segédeszközként vette most számba. A kitűnően megírt bevezetés rámutat arra, hogy „a szakirodalmi anyag adatait másodlagos közreadásában közvetítő ezek az időszakos dokumentációs kiadványok egyrészt folyamatos eligazítást nyújtanak az egyes szakterületeken megjelenő szakirodalomról, másrészt pedig mutatóik felhasználásával alkalmasak arra is, hogy segítségükkel az egyes szakkérdések irodalma visszamenőlegesen megnyugtató körültekintéssel összeállítható legyen”.

A 255 különböző típusú hazai és külföldi műszaki időszakos dokumentációs kiadványt, túlnyomórészt referáló folyó-

¹ *List of current specialized abstracting and indexing services.* First ed. Prep. by The International Federation for Documentation. FID publ. nr. 235. The Hague, 1949. 23 l. Átfogóan ismertette a kérdést: VAROSSIEAU, W. W.: *A survey of scientific abstracting and indexing services.* FID. 1949. 6 l. c. tanulmányában.

² *Jegyzék a fontosabb külföldi dokumentációs szolgálatokról és folyóiratokról.* Bp. 1949. VIII. 1. ODK 2/1949. sz. kiadv. (A FID 235. sz. kiadványa nyomán készült.)

iratot tartalmazó új jegyzéki elemző módon ismerteti anyagát a műszaki tájékoztatás szempontjából lényeges alaptudományok és a nagyobb műszaki szakágazatok szerinti 15 szakcsoportban.

A tárgyalt kiadványok címének, megjelenési helyének, kiadójának — a közreadó intézménynek — feltüntetésén felül az elemző ismertetések a vonatkozó kiadvány tartalmi sajátosságait, anyagrendezési módját és a feltárás jellegét emelik ki. A tartalmi sajátosságok kiemelésének nem bibliográfiai, hanem dokumentációs célja van. A feltárt anyagban sokszor olyan időszakos kiadványok is előfordulnak, amelyek referátumok mellett eredeti, elsőleges közleményeket adnak közre. A kiadvány végén a betűrendes mutató közli minden egyes ismertetett dokumentációt kiadvány címét és a megjelenési országos, valamint a tételszámot, amelynél a vonatkozó referálólapp címeírása és elemző ismertetése megtalálható.

A kiadvány a magyar anyagban a teljességre törekvős igyekezetével, de a külföldi anyag terén annak igénye nélkül foglalja össze közölnivalóját. Könyvtári és dokumentációs szempontból alig van kiadvány, mely az egyes tételek elemzését ilyen pontosan tartalmazná. Igen sok erőnye mellett a kiadványnak van néhány hibája is. Az egyes dokumentációs kiadványokat ismertető referátumok jelentős része azzal a mondattal kezdődik, hogy a szóban forgó kiadvány „X vagy Y év óta megjelenő Z nyelvű referáló lap” vagy „folyóirat”. Helyesebb lett volna, ha a szerkesztés során az összeállító a cím, megjelenés helye, kiadó feltüntetése után külön sorban jelzi a kiadás kezdetét jelentő évet, ugyanígy rövidítve a periodicitást, valamint a kiadvány nyelvét. El lehetett volna hagyni a „referáló folyóirat” vagy „referáló lap” megjelölést a bevezetésben elmondott azzal a megjegyzéssel, hogy csak a nem referáló folyóiratok esetében jelöli meg közelebbről a „műfajt” (pl. „gyorsdokumentációs szemle”).

A betűrendes mutatón kívül egy *tárgyszavas index* minden bizonnyal növelte volna az igen értékes kiadvány gyorsabb, megbízhatóbb, jobb kezelését.

TOMBOR TIBOR

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1958. Bp. 1959. [1960], Országos Széchényi Könyvtár. 378 l.

Az Országos Széchényi Könyvtár tartalmában, terjedelmében és kivitelében egyaránt igényes kötetben ad számot 1958. évi munkájáról — évkönyv formájában.

A kötet 4 részre tagolódik: I. *A könyvtár életéből* c. rész áttekintést ad nemzeti könyvtárunk 1958. évi tevékenységéről (szervezeti kérdések, könyvtárhasználat, nemzetközi kapcsolatok, tudományos munka stb.); a II. *A könyvtári munka módszertani kérdéseiről* c. rész közleményei érdekes könyvészeti és irodalomtudományi témákat tárgyalnak (pl. SIMON Mária Anna: A szépirodalom hatásának vizsgálatáról), kissé zavaró azonban a fejezetcím vagy a cikkek beosztása, mert pl. GOMBOCZ István értékes beszámolója a központi cserszolgálatokról aligha módszertani jellegű; a III. *Az OSZK gyűjteményeinek anyagából* c. rész a különböző társakban őrzött kincsekből mutat be szemelvényeket (történettudományi és sajtótudományi szempontból is igen érdekes TERBE Lajos közleménye a szibériai magyar lapokról 1915—1921.); a IV. részben szereplő *Könyvtár-és művelődéstörténeti tanulmányok* változatosak és gazdag tartalmúak (hézagpótlónak tűnik FAZAKAS József magyar papírtörténeti-irodalom bibliográfiája).

Az OSZK 1958. évi évkönyvével kapcsolatoss következő megjegyzések — alapos tartalmi ismertetésre itt nincs sem hely, sem mód — részben általánosíthatók a könyvtári évkönyvre, mint *műfajra*.

A kötet, a „hivatalos” beszámolókon kívül nem kevesebb mint 16 névvel jelzett cikket, tanulmányt, bibliográfiát közöl. Felmerül a kérdés, vajon kevesebb nem lett volna-e több? Meggondolandó, hogy évenként lehet-e és kell-e több mint 30 íves terjedelemben áttekinteni a Könyvtár tevékenységét, anyagát, hogy a könyvtári évkönyv, bármilyen színvonalas tartalommal is töltik meg, annyira bevált publikációs forma-e, hogy ilyen terjedelmet érdemes rá áldozni? Az évkönyv műfajából adódóan vetődik fel a kérdés, hol a terjedelem határa? Véleményem szerint, évenkénti megjelenés esetén — anélkül, hogy bármiféle normatívára kellene gondolni — 15—20 szerzői ív terjedelem nagyjából elegendő lehet.

A további megjegyzés az *Évkönyv* szerkezetére vonatkozik. Talán áttekinthetőbb volna egy olyan szerkezet, amely a tartalmat világosan két részre tagolja:

I. *Közlemények* (beszámoló, jelentés; szolgáltatások, statisztika, a könyvtár kiadványainak bibliográfiája, a munkatársak publikációs tevékenysége — tehát az ún. hivatalos rész).

II. *Tanulmányok, cikkek* (névvel jelzett publikációk — az ún. tudományos rész).

Az OSZK 1958. évi *Évkönyvében* a *hivatalos* (beszámoló) és a *tudományos*

(tanulmányi) rész némileg keveredik, így például nem világos, hogy SAJÓ Géza nemzetközileg ismert és elismert kutatásairól szóló beszámolója Boetius Dacusról miért került a „A könyvtár életéből” c. fejezetbe, nem pedig a III. fejezetbe („Az OSZK gyűjteményeinek anyagából”). Mindenképp következetesebb volna a két rész különválasztása, ezeken belül természetesen tovább lehet tagolni az anyagot (pl. beszámoló rész: állomány, létszám, nemzetközi kapcsolatok stb. — a tudományos közleményeket pedig két-három főbb téma vagy gondolat köré csoportosítani).

Tartalmilag, a tudományos közleményeket illetően, jobban ki kellene domborodnia annak, hogy *nemzeti könyvtár, hungarica könyvtár* évkönyvéről van szó. Így például a tudományos publikációk között helye volna a hungarica-szerzeményezés, a nemzeti bibliográfia stb. elvi kérdéseinek, és ha szabad ezzel a kifejezéssel élni, egyáltalán egy-két *elvi, átfogó jellegű*, a magyar könyvtárügy egészét érintő cikk is belekiváncokzna a nemzeti könyvtár évkönyvébe.

Még egy részlet-észrevétel: nem szerencsés dolog „az OSZK munkatársainak tudományos munkássága” címen közölni a Könyvtár munkatársainak *publikációs tevékenységét*. Nem minden publikáció tudományos munkásság. E publikációs tevékenységen belül vannak tudományos közlemények is, tudományos felkészültséget kívánó, de nem tudományos irodalmi termékek, szépirodalmi publikációk, publicisztika stb. Mértéktartóbb volna „irodalmi munkásságról” beszélni.

Nagyon helyes, hogy az *Évkönyv* bő idegen nyelvű kivonatokat tartalmaz, ugyancsak dicséretes a kötet gondos szerkesztése, tipografizálása, illusztrációs anyaga, technikai kivitelezése.

Nincs rá mód sem terjedelmileg, sem tartalmilag (ehhez több recenzió is kellene), hogy az 1958-as *Évkönyv* tanulmányait, hivatalos közléseit érdemben ismertetni, bírálni lehessen (ezt az évkönyv-műfaj hibrid volta amúgy is szinte lehetetlenné teszi), amire a recenzió vállalkozhat, az néhány olyan gondolat felvetése, észrevétel, amely talán valamelyest hozzájárulhat a további, érdeklődéssel várt kötetek még színvonalasabbá tételéhez.

A recenzió úgy véli, hogy akkor becsül igazán érdeme szerint egy olyan nagyigényű munkát, mint az OSZK 1958-as *Évkönyve*, ha nem „dicséretét zengi”, hanem pozitív kritikai szellemben foglalkozik vele.

Callai Ervin: A tudományos szakkönyvtár a mezőgazdaság szolgálatában. Bp. 1959. 92 l. (Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ közleményei. 2.)

A szocialista mezőgazdaság szükségletéből kiindulva tárgyalja a mezőgazdasági szakkönyvtár feladatait.

Az első fejezetben általában a szakkönyvtárak rendeltetésével foglalkozik.

A második és harmadik fejezetben a mezőgazdasági szakkönyvtár egyéb szakkönyvtárhoz képest eltérő vonásait állapítja meg. Ismerteti a hazai mezőgazdasági szakkönyvtár típusokat (OMgK; felsőoktatási; kutatóintézeti), és tevékenységüket a mezőgazdasági szakkönyvtárügy egészének szempontjából vizsgálja. Az említetteken kívül egy negyedik típus is lenne, ha a termelést, a gyakorlatot közvetlenül szolgáló könyvtárak már kialakultak volna. A mezőgazdaság szocialista átalakításával megnő a szakirodalom iránti igény, s ennek kielégítése céljából kisebb helységekben a községi könyvtárban külön részleg, nagyobbakban önálló létesítendő, esetleg magában a termelőüzemben lehetne felállítani könyvtárat. Néhány mintakönyvtár bizonyára elősegítené a fejlődést.

A további fejezetekben a szakkönyvtári munka egyes kérdéseit vizsgálja, elsősorban az OMgK viszonyai közt. Gyakran utal az érdekelt könyvtárakkal való együttműködés szükségességére. Így az állomány állandó növekedéséből adódó ismert problémakört igyekeznek egyrészt az érdekelt szakkönyvtárak szerzeményezésének összehangolásával, másrészt a holt anyag összegyűjtésének, ill. tárolásának feladatát meghatározott könyvtárra (Mezőgazd. Múzeum vagy Agrártud. Egyetem) ruházásával megoldani.

Az állományfeltárás korszerűtlenségéből adódó hiányosságokat új szakrendszer kidolgozásával és több dimenziós katalógus alkalmazásával lehetne kiküszöbölni.

Részletesen foglalkozik az OMgK dokumentációs szolgáltatásaival, bemutatja a könyvtár kiadványait, majd a könyvtár és dokumentáció viszonyát, továbbá szervezeti kérdéseit vizsgálja.

Elképzelhető önálló dokumentációs szerv is, — főként nagyobb lehetőségekkel rendelkező országokban; a hazai viszonyok között azonban helyesebb a könyvtárral szervezeti egységben levő, amint az OMgK példája is bizonyítja. Így talán — a könyvtár mellett jobban előtérben áll a dokumentáció, ez azonban az OMgK sajátos viszonyai között egyébként is ter-

mészetes. A tulajdonképpeni társadalmi igény a főként vidéken, szétszórtan élő kutatók, szakigazgatási és szakoktatási dolgozók részéről jelentkezik — elsősorban a dokumentációs szolgáltatások iránt.

Az utolsó fejezetben a szakkönyvtár-ügyi kutatások szükségességét hangoztatja. A szakkönyvtár fejlődése gyors, követi szaktudományát. Hazánkban a mezőgazdasági könyvtárügynek előzménye nincs, a ma könyvtáraitára vár e feladat megoldása, az útkeresés.

Eddig a könyv. Gondolatai közül egyesek érettek és kikristályosodtak, másokat csak nyersen előremutatóan vet fel, mintegy várva a támogatást, megerősítést avagy ellenvetésket.

Ezek bővebb vizsgálata túllépne az ismertetés kereteit s egyik fontos probléma (pl. a falu szakkönyvtári ellátottságának kérdése; a kutatás és termelés szempontjából nem használati anyag központi raktározása) még szélcsebb körű megvitatásra vár.

Végül egy észrevétel: a szerző a szakkönyvtár egészét a dokumentáció szemüvegén át vizsgálja, s ez a szemlélet akaratlanul is rányomja bélyegét az egész tanulmányra. S e szemléletet el kell fogadnunk — legalábbis részben, mert kétségtelenül ezé a jövő. Hasznos e könyv és a hangja bátor, nem kötik megcsontosodott szokások, nem rabja előítéleteknek. Új utakat keres és talál.

WALLESHAUSEN GYULA

A Délmagyarország fél évszázada. Jubileumi emlékkönyv. Szeged, 1960. Szegedi ny. 83 [1] l.

Az MSZMP Szegeden megjelenő napilapja májusban ünnepelte fennállásának félszázados jubileumát. Egy hosszú életű újság évfordulója magában véve is egyaránt felkelti a sajtótörténet és az irodalomtörténet érdeklődését. De különösen így van ez a *Délmagyarország* esetében, amely fényes kiállítású emlékkönyvvel tisztelte meg magát ebből az alkalomból, és ebben a jubileumi albumban tárja elénk történetének néhány legszínesebb lapját.

Mintha az egész országban ma Szegeden pezsgene lelegelevenebben a fővároson kívüli irodalmi élet és ez talán éppen annak köszönhető, hogy a szegediek fordítanak legnagyobb gondot városuk és megyéjük irodalmi hagyatékának feltárására. JUHÁSZ Gyula, MÓRA Ferenc, JÓZSEF Attila életének és művének részletekben való tudományos feldolgozását fiatal szegedi történészek vállalják: az országos értékévé vált

helyi nagyságokban való elmélyülés védekezés a provincializmus veszélye és ugyanakkor vádja ellen is.

A *Délmagyarország* albumában adott, nagy részben ismeretlen riport- és cikkszemelvények, a lap történetének szerényen, egy-egy fontos fázis reflektorfénybe állításával előadott menete, ugyanezt a szolgáltatást teszik meg a sajtónak. A „helyi lap” megjelölés a két világháború közt még lekiicsinylő értelmű volt: a *Délmagyarország*, különösen a felszabadulás óta, ebben az értelemben már nem helyi lap. Jubileumi emlékkönyve pedig országos viszonylatban is érdekes történeti forrásmű.

D. B.

Példák könyve 1510. Jegyzetekkel és tanulmánnyal kísérve közléteszi BOGNÁR András és LEVÁRDY Ferenc. Bp. 1960, Akadémiai Kiadó. 305 l. (Codices Hungarici 4.)

Az 1944-ben abbamaradt *Codices Hungarici* sorozat új kötettel gyarapodott, negyedik számaként megjelent az Egyetemi Könyvtárban őrzött *Példák könyvének* hasonmás- és kritikai szövegkiadása.

A szép kötetet öröm kézbe venni, a gyönyörű kiállításért az Akadémiai Kiadó és az Akadémiai Nyomdát csak dicsérni lehet. A faksimilek a kézirat legkisebb részletét is hűen, pontosan tükrözik vissza. Nagy kár azonban, hogy ezt a részt lilás tónusban nyomták, mert így a kódex papírjának, tintájának sárgás-barna színétől teljesen elütő lett. Zen a színelterésen minden költségtöbblet nélkül változtathattak volna.

BOGNÁR András és LEVÁRDY Ferenc a szöveg betűhív átírásával párhuzamosan közli a hozzá legközelebb álló latin eredetit. (Ezt eddig csak MÉSZÖLY Gedeon tette meg a *Bécsi kódex* 1916. évi kiadásánál.) Az izes magyar szöveg közvetlen forrását ugyan nem sikerült megtalálni — ez valószínűleg Caesarius Heisterbacensis *Dialogus miraculorum*ának valamelyik származéka—, de a közölt latin szemelvények, többnyire Herolt *Promtuarium*ának részei, így is értékes segítséget jelentenek középkori irodalomtörténetünk kutatói számára.

A *Példák könyvére* vonatkozó eddigi kutatásokat és megállapításokat a közreadók két helyen, a bevezetésben és a kísérő tanulmányban összegezik és egészítik ki a sajátjaikkal. Ez a kettéosztás nem elég logikus és néha zavaró. Például a kódex története az Egyetemi Könyvtárba kerüléséig a kísérő tanulmányban található, további sorsa pedig a bevezetésben. Ugyanez áll a RÁSKAI Leával foglalkozó részéről.

BOGNÁR és LEVÁRDY megvizsgálja a három másoló írását, s ebből következtet munkamódszerükre, természetükre. Így állapítják meg a szöveg legnagyobb részét másoló RÁSKAI Leáról, hogy „magas formánívójú írása ellenére eléggé rapszódikus, járadékony, hangulatainak alávetett egyéniség”.

A tanulmány foglalkozik a margitszigeti apácakolostor közösségi használatára készült kötet szerkesztési problémáival. HORVÁTH Cyrill véleményével ellentétben úgy látja, hogy „határozott szerkesztési nyomait” viseli magán. Első fele három jól elkülöníthető részre oszlik, az itt található példák közül az első rész az örök boldogsággal foglalkozik, a második az ide vezető úttal, a harmadik pedig azokra a szerzetesek közt szokásos hibákra, bűnökre hívja fel a figyelmet, amelyek akadályok ezen az úton. Második fele az elmélkedések után a gyónásra készít elő, lelkiismeretvizsgálati anyagot ad és három példával fejezi be a művet. Ehhez járul később egy más kéz írásával egy halálról szóló elmélkedés és egy haláltánc.

Reméljük, hogy a sorozat mielőbb folytatódni fog!

VÉRTESEY MIKLÓS

Nagy Leopoldina: A szegedi Egyetemi Könyvtár külföldi bibliográfiái. I. Szeged, 1959. 105 [1] l. (A Szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai. 43.)

Fontos igazságot mond ki ez a figyelemre méltó munka előszavának első mondatában: t. i. hogy a kutató ma már egy könyvtár anyagának öt érdeklő részéről egybefűzött kötetkatalógust kíván. Tehát nemcsak vezetőt a címek tömegében, melyet a régi kor könyvtárosa „pártatlanul” tárt elé, hanem jól áttekinthető könyv-alakú listát; nem csupán cédulák bármily jól rendezett, de nehezen percipálható halmazát, hanem olvasható tájékoztatót. Erre a szerepre pedig a túlgazdaggá vált cédulakatalógusok egyre kevésbé jók, amellet nem is „szállíthatók”, csak helyben lehet őket használni. És első lépésként egy egyetemi könyvtár számára valóban a gyűjteményében meglevő bibliográfiák feltárása kínálkozik, mint amelyek minden szakterület kutatói számára elsősorban érdekesek.

A Szegedi Egyetemi Könyvtár széleskörű nemzetközi kapcsolatai jóvoltából sok olyan bibliográfiát is megkap, amely külföldön sem kerül könyvárusi forgalomba, nemhogy nálunk elérhető lenne. Ezeket teszi hozzáférhetővé NAGY Leopoldina ügyes bibliográfiája, amely egyébként anyagát az ETO rendjében közli. Csak az önállóan

megjelent bibliográfiákra terjeszkedik ki, a rejtett bibliográfiákra nem. A periodikus bibliográfiákat később, külön kötetben óhajtják közzétenni a szegediek.

Nagyon helyes, hogy a fejezetcímeiket idegen nyelveken, angolul, németül, franciául, oroszul is megadják. A bibliográfia nemzetközi használatát segíti elő az is, hogy a velős előszó szintén ezen a négy nyelven készült. Hátrány csak az, hogy a kéthasábos, egyébként nagyon csinosan sikerült rotaprint-sokszorosításban ezek a fejezetcímek nem „ugranak ki” eléggé. Érdemes lett volna — és a jövőben hasonló esetben ajánljuk is — a fejezetcímeiket két hasáb szélességében elhelyezni. A munkát egyébként még névmutató és rövidítésjegyzék egészíti ki.

DEZSÉNYI BÉLA

Putanec, Valentin: Prva tiskara n Hrvatskoj i Jugoslaviji. Modrus 1482—1484. Zagreb, 1959. 4. l.

Az első horvát nyelvű őnyomtatvány kiadásának 475 éves évfordulója alkalmából PUTANEC Valentin, a neves horvát nyelvtudós „előzetes jelentés” formájában számolt be az említett inkunábulummal kapcsolatos kutatásairól.

PUTANEC idézett dolgozatában azt írja: „Eddig úgy tudták, hogy Horvátországban az első nyomda Zeng-ben (Senj) volt, és hogy itt 1494-ben adták ki az első horvát könyvet, horvát földön. Van azonban két régebbi, glagolicával (paleoslavice modo croatico) nyomtatott könyv, amelyekkel kapcsolatban nem volt megállapítható, hogy hol nyomták azokat?” Az egyik a *Misale po zakonu rimskog dvora* (Missale Romanum) 1484-ből, a másik egy glagolica breviarium (*Brevial po zakonu rimskog dvora*) 1491-ből. Az említett két horvát őnyomtatvánnyal kapcsolatban PUTANEC megemlíti, hogy „Már mintegy 150 esztendeje a szlávisták és kultúrmunkások egész hada (DOBROVSKI, ŠAFARŽIK, KOPITAR, KUKULJEVIĆ, KARAMAN, BRČIĆ, JAGIĆ, MILČETIĆ, VAJS, JELIĆ, BREYER, DEŽELIĆ, ŠTROHAL, LOPAŠIĆ, BADALIĆ, ŽIC, ŠTEFANIĆ GREGOROV, BOŠNJAK, PANTELIĆ, KULUNDŽIĆ) foglalkozott a kérdéssel, hogy hol nyomták és ki nyomtatta az 1484-es missalét?” A megelőző feltevések Velencét, Rómát és más helységeket említettek. A nyomtatás helyének kérdése PUTANEC Valentint is foglalkoztatta. Eddigi kutatásainak eredményeként arra a következtetésre jutott, hogy a szóban forgó inkunábulum Horvátországban, Modrusban 1484-ben készült. Véleménye tehát az, hogy a zengi (senji) nyomdának Modrusban volt az elődje.

PUTANEC feltevése szerint a missalék munkálatai az isztriai Izola helységben 1481—1482 körül indultak meg, azután a nyomdát és termékeit Modrusba szállították és a munkálatokat ott fejezték be 1484-ben. A továbbiakat PUTANEC feltételezi, hogy a szóban forgó nyomdát a pálosok később Kosinj-ba szállították, s az említett breviáriumot is ott nyomták 1491-ben, majd a nyomdát a hadműveletek elől Zeng-be (Šenj) mentették. PUTANEC úgy gondolja, hogy ezek alapján a zengi nyomda keletkezését is megmagyarázza.

A mindössze négy lapnyi, bibliofilkiadványú, 100 példányban készült „előzetes jelentés”-ből a facsimilék hiányoznak. Hipotézisei így nem látszanak eléggé meggyőzőnek és indokoltnak.

PUTANEC dolgozata elég nagy visszhangot keltett Jugoszláviában. Tudománsunk szerint eddig már ketten is foglalkoztak a kérdéssel. KULUNDŽIĆ Zvonimir: *Problem najstarije štamparije na Slovenskom Jugu, Kosinj 1482—1493* (A legrégebb dőlsláv nyomda problémája, Kosinj 1482—1493) c. dolgozatában csak részben fogadja el PUTANEC érveléseit. KULUNDŽIĆ dolgozatában az említett breviáriummal kapcsolatban újabb feltevéseket sorakoztat fel és ezekből arra következtet, hogy az első horvátországi nyomda Kosinj-ban volt 1482—1493-ban.

BADALIĆ Josif, a neves zagrebi szlávista a két dolgozattal kapcsolatban (*Bibliotheca Bibliographica Aureliana. II. 1959*) a következőket mondja: „Beide Ausführungen, die diese editio princeps als ersten slawischen Druck mit dem jugoslawischen Territorium in Verbindungen setzen, lassen jedoch noch weitere wissenschaftliche Begründungen wünschenswert erscheinen.”

DÁNIEL GYÖRGY

Bibliografija jugoslovenskih bibliografija 1945—1955. Bibliografski Institut FNRJ, Beograd, 1958. 270. l.

A második világháború után Jugoszláviában is jelentős mértékben gyarapodott a bibliográfiai művek száma. Ezek természetesen nem csak önálló kötetekben, füzetekben, hanem sokszor különféle könyvekben, dolgozatokban, időszaki kiadványokban és más közleményekben láttak napvilágot, tehát igen sok az úgynevezett rejtett bibliográfia. Éppen ezért a bibliográfiai többsége gyakorlati használhatóság szempontjából eléggé problematikus.

A Jugoszláv Könyvtáros Szövetség bibliográfiai szakosztálya felismerte ezeket a problémákat és foglalkozott a felsorolt

nehézségekkel, valamint ezeken túl a bibliográfiai elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Napirendre tűzték azonban a jugoszláviai bibliográfiák specifikus jellegzetességeinek a vizsgálatát, valamint tartalmi és formai irányzatuknak a bírálatát is. Sok gondot okozott a Szövetség számára az idevágó szakmai nevelésnek, valamint a dőlsláv bibliográfiai módszertanának kérdése. Éppen ezért úgy döntöttek, hogy időnként ki kell adni a jugoszláv bibliográfiai munkák módszeres áttekintő összefoglalását. A Szövetség tudatában volt annak, hogy ilyen munka sohasem lehet teljes, és mint első alkotás mindenképpen magán viseli majd a kezdeti hiányosságokat, mind szerkezetében, mind feldolgozásában. Mindezeknek az előrelátott nehézségeknek ellenére a Jugoszláv Könyvtáros Szövetség, igen helyesen, közreadta a második világháború utáni tíz esztendő összefoglaló bibliográfiai anyagát.

A munka előszava jogos büszkeséggel írja: „A dőlsláv könyvtártudomány története szempontjából jelentős az, hogy a bibliográfiai számbavevő feldolgozása első ízben jugoszláv lajstromozási (összeírási) szabályzat szerint készült, amelyet a Szövetség kollektívája alkotott.” Sajnos, azonban magát a szabályzatot még nem ismerjük.

Az összeállítás 1141 szoros értelemben vett bibliográfiai egységet tartalmaz, amelyek kivétel nélkül mind a második világháború utáni első tíz évben jelentek meg Jugoszlávia területén. Valamennyi címlírás magáról az eredeti műről készült. A művek címét és a leírás szövegét az eredeti nyelven vették fel. A bibliográfiai szöveget azonban latin betűkkel szedték és minden címfelvetel után szögletes zárójelben közlik, milyen betűvel szedték az eredeti szöveget. A címlírás után a jegyzetekben adatokat találunk a bibliográfia tartalmáról, műfajáról, az időszaki kiadványok megjelenési helyéről (amennyiben a címfelvetelből ez nem derülne ki.) Ugyancsak a jegyzetekben ismertetik a rendszert, amelynek alapján az anyagot elrendezték, valamint a regisztereket, azonkívül a bibliográfiai szerzőit, munkatársait és szerkesztőit.

Az anyag elrendezésében a nemzetközi decimális rendszert követték, az egyes szakcsoportokon belül pedig mechanikus ábécét alkalmaztak.

Nem vitás, hogy ez a bibliográfia a könyvtári felvilágosító szolgáltatnak nélkülözhetetlen segítséget, a tudományos kutatóknak pedig komoly támogatást jelent.

DÁNIEL GYÖRGY

Museum Knihy ve státním zámku a klášteře Žďár nad Sázavou. Katalog. Praha, 1958. Národní Museum. 207. l. 16. t.

A žďári könyvmúzeum méltóképpen csatlakozik a régebbi hasonló híres gyűjteményekhez (Antwerpen, Lipcse, Mainz, Bern). A cseh könyvkultúra fejlettségének bizonyítéka, hogy a főúri kastélyok állami tulajdonba vételekor fölsímtették a bennük található könyvtárak nagy tudományos és múzeális értékét. Ennek megfelelően egyrészt eredeti egységükben megtartották ezeket a könyvtárakat, másrészt kihasználták azt a páratlan lehetőséget, amit a főúri könyvtárak gazdag anyaga egy könyvtörténeti múzeum létesítésére kínált. Bohumil LIRKA kezdeményezésére a prágai Nemzeti Múzeum Könyvtárának szakemberei nagy könyvtörténeti szakértelemmel és muzeumi gyakorlattal a felügyelőkre bízott kastélykönyvtárak állományából kiválasztott darabok segítségével néhány év alatt olyan múzeumot hoztak létre, amely a legigényesebb tudományos követelményeket éppen úgy kielégíti, mint a szélesebb rétegek művelődési céljait. A technikai kivitelezés választékos finomsága és korszerűsége teljesen megfelel annak a magas színvonalnak, amihez cseh kiállításokon már hozzá lehetünk szokva. A múzeum anyaga a termék egész során át mutatja be az írás, a könyv, a könyvtárak történetét, kezdettől a XIX. század elejéig a következő fő csoportokban: 1. az írás kezdete és a kézzel írott könyv. 2. A könyvnyomtatás föltalálása és fejlődése a XVI. században. 3. A barokk könyv. 4. Rokokó és klasszicizmus. 5. XIX. század eleje (a további részek kiépítése a közeli jövő feladata.) 6. Kastélykönyvtárak. A bemutatott anyagban természetesen a hazai vonatkozások uralkodnak, de mindig beleágyazva az egyetemes fejlődésbe. A kiállításon egyébként nagy szerepe van a facsimileknek.

A múzeum katalógusa a pusztá felsorolásokon kívül a megfelelő helyeken, a szükség szerint részletes magyarázatokat is ad, külföldi látogató számára pedig az ötnyelvű (orosz, angol, francia, német, olasz) kivonat alapján válik használhatóvá. Érdemes lenne azonban vagy a teljes katalógusnak, vagy egy rövidített szövegnek valamely világnyelven való kiadása is. A múzeummal kapcsolatban csak egyetlen hátrányos vonást kell kiemelnünk; elhelyezése a cseh-morva határegység egyik magas pontján, a žďári (kolostorból lett) egykori kastélyban bármilyen vonzó is, a Prágától való nagy távolság miatt nem számíthat olyan látogatottságra, mint amilyent megérdemelne; a helyiségek fűtetlen-

sége pedig az év nagyobb részében az átfagyott falak miatt szinte lehetetlenné teszi az érdekes gyűjtemény huzamosabb, alapos tanulmányozását.

CSAPODI CSABA

Nemzetközi közgazdasági bibliográfiai sorozatok.

A közgazdasági kutatásnak jelenleg két reprezentatív nemzetközi éves bibliográfiai sorozat áll rendelkezésére.¹ Az *International Bibliography of Economics*-ot az UNESCO mellett működő Nemzetközi Társadalomtudományi Dokumentációs Bizottság gondozza, míg a *Bibliography on Income and Wealth*-et az International Association for Research on Income and Wealth. Mindkét sorozat nemcsak tartalom, hanem szerkesztés, kiadás szempontjából is nemzetközi jellegű: külföldi szakemberek közreműködésével készül. Tartalmi elemzésük — válogatás, szakrendszer — a szaktudomány sajtójának feladata, itt a könyvészeti szempontú ismertetésnek lehet csak helye.

Az UNESCO sorozata a nagyobb igényű, a teljesebb. Néhány adat a feldolgozás méreteire: az 1. kötet tételeinek száma (az 1952. évszakirodalmáról) 7 106, a 4. köteté (az 1955. évről) 8 974, a legutóbbi, a 6. köteté (az 1957. évről) 7 706. A feldolgozott periodikák száma: 1. kötet: 459, 2. kötet: 616, 3. kötet: 996, 4. kötet: 1 135. . . A tételek sajátos szakrendszerben — amelyet a szerkesztőség kötetről kötetre finomít — követik egymást annotáció nélkül, a címfelvételeket eredeti nyelven közli, megadva az angol nyelvű fordítást is. A tételek kötetenként 1-től számozottak, római szám jelzi a kötetszámot (II—2444, III—1795). A sorozat különben több más UNESCO kiadványhoz hasonlóan kétnyelvű, mind a szakrendszer, mind a tárgymutató angol-francia nyelvű.

A kötet apparátusa mintaszerű, kiállítása, tipografizálása kiváló. Név-, tárgy- és földrajzi mutató, továbbá folyóirat jegyzék (a rövidítések feloldásával) segíti az eligazodást.

A jövedelem és vagyon problémáival foglalkozó nemzetközi társaság bibliográfiájának anyaga természetesen szűkebb körű, mint az UNESCO-é. A sorozat 3. kötete pl. 435 tételt tartalmaz. Tételei *annotáltak*. A társaság számos országban egy-egy állandó külső munkatársat — közgazdászt — kért fel közreműködésre anyag-

¹ *International Bibliography of Economics*. Vol. 1 —. Works published in 1952. — Paris, UNESCO, 1955 —. *Bibliography on Income and Wealth*. Vol. 1 —. 1937—1947 —. London, Bowes and Bowes, 1952 —.

szolgáltatóként. A nyomtatásban megjelenő kötetek előkészítéseként negyedévenként tetszetős sokszorosításban is megjelenik a bibliográfia anyaga (Annotated Quarterly Report).

Az UNESCO sorozatához hasonlóan ez utóbbi szerkesztés-technikája és kiállítása is kitűnő.

Mindkét bibliográfiai sorozat mellett, hogy a szakkutatók és szakkönyvtárosok kitűnő munkaeszköze, bibliográfiai szerkesztési szempontból is figyelmet érdemel.

RÓZSA GYÖRGY

Collins, Irene: The government and the newspaper press in France 1814—1831. London, 1959. Oxford University Press. XIV, 201 l.

Mint bevezetésében mondja a szerző, eredetileg ezt a címet akarta adni munkájának: „Küzdelem a sajtó szabadságáért Franciaországban”. Valóban, alig hogy a XVIII. század elején a szerény hírvívó szerepből kinőve a sajtó fokozatosan véleménynyilvánító majd véleményformáló eszközzé vált — megkezdte harcát a középkortól hagyományozott béklyók, elsősorban a cenzura és a privilégiumok ellen. A cenzura elleni küzdelem tehát a sajtótörténet egyik legfontosabb fejezete és szinte meglepő, hogy tudományosnak nevezhető feltárása eddig alig kezdődött meg. Ez teszi fontossá SASHEGYI Oszkár munkáját, aki a II. JÓZSEF alatti osztrák-magyar cenzura jellegzetességeit vizsgálta meg korszerű eszközökkel és eredeti kutatással (vö. *Magy. Könyvszle.* 1960. 2. sz.), és ezért kell felhívni a figyelmet COLLINS ugyancsak nemrégien megjelent könyvére is.

A XIX. század francia sajtópolitikájának a története ugyancsak tipikus fejezete a sajtó és a feudális jellegű cenzura küzdelmének. A polgári értelmezésű sajtószabadság kérdését Franciaországban vitatták a legelőkeltebben, és a három szakaszban lejátszódott polgári forradalom (1789, 1830, 1848) a sajtónak itt nagyobb szerepet adott, mint más országokban. Az 1930-i júliusi forradalom közvetlen oka egy reakciós sajtórendelet, az elvben megszűnt cenzura erőszakos visszaállításának kísérlete volt, az 1848-i minisztérium tagjai közt pedig két lapszerkesztő is helyet foglalt, MARRAST és FLOCON (ők ketten hívták vissza MARXOT Párizsba a forradalom első napjaiban!). Ami meglepő, az a III. Köztársaság kezdeti szívós ellenállása a teljes sajtószabadság jogi elismerésével és biztosításával szemben. A polgári korszak legsza-

badabb sajtóviszonyai így csak 1881-ben alakultak ki.

Véleményünk szerint helyesebb lett volna az anyaggyűjtést az 1789-i forradalom sajtójával és nem az I. NAPOLEON bukását követő pillanattal kezdeni. Mert így az arányok eltolódnak és például a második királyság egy rövid időszaka, 1819—1820, amikor a Bourbon király átmenetileg teljesen használaton kívül helyezi a cenzurát, talán kissé túlzott hangsúlyt kap a további fejlődés menetében. Viszont kétségtelen, hogy a XIX. század egész sokágú fejlődésének teljes feltárása — és COLLINS, akárcsak SASHEGYI Oszkár, gondosan átvizsgálta, gazdag, eredeti levéltári anyagra építi előadását — a tisztán jogilag felfogott cenzuratörténeten túl a sajtótörténet egész területének kutatóit is lekötölezi. A lapok pártállására, a mögöttük felvonuló új gazdasági érdekeltségekre és csoportosulásokra, a közönség összetételére, az új lap típusok (illusztrált lapok, szatirikus lapok stb.) kialakulására nézve többet és megalapozottabban tud mondani, mint a francia sajtó megelőző történései.

D. B.

Tâches et problèmes des bibliothèques nationales. Colloque des bibliothèques nationales d'Europe. Vienne, 8—27 septembre 1958. (Manuels de l'Unesco à l'usage des bibliothèques 11.) Unesco, Paris, 1960. 135 l. (Megjelent angol nyelven is.)

Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) 1958 őszén az európai tagállamok nemzeti könyvtárainak képviselőit háromhetes konferenciára hívta össze Bécsbe, a nemzeti könyvtárak időszzerű — központi szerepük folytán az általános könyvtári kérdéseken sokban túlmenő — problémáinak megvitatására.

A konferencia főbb javaslatainak, ill. határozatainak rövid összefoglalását az UNESCO könyvtári osztálya a konferencia befejezése után nyomtatásban már közrebocsátotta; a fent jelzett kiadvány a tárgyalások teljes anyagát foglalja magában. A füzet tartalma, a konferencia tárgysorozatának megfelelően, három fő téma körül csoportosul: I. a nemzeti könyvtárak szervezete és általános kérdések (gyűjtőkör, szerzeményezés, olvasószolgálat, szemlézet, épület, konzerválás stb.), II. a nemzeti könyvtárak bibliográfiai tevékenysége (országban belüli és nemzetközi bibliográfiai szolgáltatások, nemzeti és szakbibliográfiai, katalógizálás és szakozás, a dokumentáció korszerű módszerei), III. a nemzeti könyvtárak és a könyvtárak kö-

zötti együttműködés (központi katalógusok, könyvtárközi kölcsönzés, nemzetközi kiadványcsere, könyvtári statisztika, könyvtárosscserre, tanulmányutak stb.). Az egyes témakörökön belül a kiadvány közli F. C. FRANCIS (British Museum), M. RUPEL (Ljubljana, Nemzeti és Egyetemi Könyvtár) és L. BRUMMEL (Hága, Kir. Könyvtár) vitaindító értekezéseit; ezekhez a megbeszéléseken folytatott viták eredményeinek beható ismertetése kapcsolódik. Helyet kaptak a kiadványban azok a külön elaborátumok is, amelyeket egyes intézmények, ill. kiváló szakemberek terjesztettek a konferencia elé. Ezek: H. LIEBERS értekezése a szakmai képzésről, J. MEYRIAT cikke a nemzeti könyvtárak feladatairól a nemzetközi bibliográfiai együttműködés tekintetében, F. SZ. ABRIKOSOVA ismertetése a Lenin-Könyvtár szerepéről a Szovjetunió bibliográfiai tevékenységében, valamint H. L. TVETERAS tájékoztatója a skandináv államok vezető könyvtárainak együttműködéséről külföldi szakfolyóiratok országokként megosztott beszerzése és feltárása terén. A kiadványt kiegészíti azoknak a határozatoknak közlése, amelyeket a Könyvtárosszövület Nemzetközi Szövetsége (FIAB) a bécsi konferencián elhangzott javaslatok alapján 1958 októberében, madridi ülésszakán hozott,

H. H

Exchange of Ideas: East and West Meet the Challenge. Final report of the seminar on the international exchange of publications in the Indo-Pacific Area. November 4—11. 1957. Tokyo. Tokyo, 1958, The National Diet Library.

A távol-keleti országokat Japán hívta meg az UNESCO ösztönzésére és így került sor 1957 novemberében Tokióban a Nemzeti Parlamenti Könyvtár szervezésében az Indiai és Csendes Óceáni Térség Szemináriumára a nemzetközi kiadványcsere tárgyában. A konferencia után kiadott kötet két világosan elhatárolható részre oszlik: a tárgyalások szó szerint közölt jegyzőkönyveire és a beküldött referátumok szövegeire. Ilyenformán teljes áttekintést kapunk mind az értekezlet lefolyásáról, mind pedig az ott el nem hangzott beszámolókról.

A konferencia napirendje a következő kérdéseket ölelte fel:

- a) a térség országai közötti kiadványcsere megjavítása,
- b) országokként csereközpontok felállítása, ill. fejlesztése,

- c) a cserekiadványok hozzáférhetőségét megkönnyítő bibliográfiai segéd-eszközök vizsgálata,
- d) az UNESCO által tető alá hozandó két új csereegyezmény vizsgálata.

Az első ülés központi témája a „*kiadványcsere tapasztalatai*” címet viselte. Különösen a Lenin könyvtár és a Library of Congress által követett elvi és gyakorlati módszerek keltettek bennünk érdeklődést, és ezekből a lapokból meríthető a legtöbb tanulság.

A második ülésen a *központi cserezolgáltatok* létesítésének és fejlesztésének ügyét vitatták meg. Megállapították a szolgáltatok fontosságát és azt, hogy mik legyenek a legfőbb feladataik. Bár sem az amerikai duplumokat terjesztő USBE, sem a csomagokat továbbító Smithsonian Institution, sem a Lenin Könyvtár nem minden részletében óhajtják a központi cserezolgáltatok működésére vonatkozó UNESCO tanácsokat követni, a kisebb országok számára ezek általában hasznosaknak bizonyultak.

A harmadik ülés tanácskozásain a *csere anyagának* kérdéseit vitatták meg, és pedig külön a hivatalos és külön a tudományos kiadványokét. Itt foglalkoztak a célok között említett bibliográfiai segéd-eszközökkel is. A hivatalos kiadványok meghatározása, a tudományos bibliográfiai közlése és a nemzeti bibliográfiák egységes szerkezete körül folyt a legtöbb vita. A negyedik ülés az UNESCO új egyezménytervezetét taglalta, bizonyos módosításokra hangzottak el javaslatok, általában azonban egyetértés mutatkozott.

Az 5. ülés fogalmazta meg a konferencia eredményeit tükröző határozatokat és javaslatokat, melyek lényege a következő:

1. A nemzetközi kiadványcsere bővülése és javítása érdekében a cserélő országok készítsenek jegyzékeket tudományos szervezeteikről és intézményeikről, valamint ezek cserélhető kiadványairól, a hivatalos kiadványokról, és gondoskodjanak arról is, hogy nemzeti bibliográfiáik a csere előmozdítására alkalmas eszközökké váljanak.

2. Az érintett országok kormányai gondoskodjanak csereközpontok és megfelelő cserealap létesítéséről, nemzeti bibliográfiai kiadásáról és időnként a tokióihoz hasonló regionális gyűlések szervezéséről.

3. Az UNESCO Titkársága anyagi és szellemi támogatással segítse a kiadvány-

csere ügyét általában, továbbá a csereközpontok felállítását, nemzeti bibliográfiák megindítását, jelentesse meg 3. kiadásban a cserekézíkönyvet, terjessze ezeket a határozatokat stb. A nyelvi nehézségek áthidalására a konferencia az angolt ajánlja, az UNESCO egyezményeket illetően pedig azt, hogy az egyes kormányok véleményeiket juttassák el az UNESCO titkárságához.

A referátumokat tartalmazó második rész hasznos bevezetővel kezdődik: a rendezőség a beérkezett szövegek nyomán összegezte a négy fő téma legfontosabb tartalmi elemeit. Ezt a „Tanulmányvázlatot” azután a résztvevők mind megkapták és így tömör áttekintést kaptak az egész tárgyalási anyagról. Az itt közölt 43 referátumból választották ki azt a nyolcat, melyet az első ülésen az egyes országok képviselői felolvastak. Különösen a szovjet és az amerikai könyvtárak cseretevékenységéről és munkamódszeréről kapunk bő felvilágosítást ezeken a lapokon. Sok referátumot készítették a japánok is, ezek részletes képet adnak nem csupán a Japán és a külföld között folyó kiadványcseréről, hanem közvetve tájékoztatnak Japán fejlett könyvtári életéről is.

GOMBOCZ ISTVÁN

Die Bibliographie in den europäischen Ländern der Volksdemokratie. Entwicklung und gegenwärtiger Stand. Leipzig, 1960, VEB Verl. für Buch- und Bibliothekswesen. 165 l.

A nemzetközi másodfokú bibliográfiai irodalomnak régi hiányossága, hogy gyűjtőkörét — kevés kivétellel — csaknem kizárólag a nyugati könyvészeti termésre korlátozza. MALCLÈS, BOHATTA-HODES, TOTOK—WEITZEL stb. kötetét lapozgatva szinte alig találunk egyet-egyét a kelet-európai országok bibliográfusainak műveiből, és az ismertett bibliográfiák sem mindig a legjelentősebbek és főleg nem a legkorszerűbbek. Ezért üdvözölhetjük különös örömmel a Bibliothekskommission für Publikationen beim Staatssekretariat für das Hoch- und Fachschulwesen kiadásában megjelent tanulmánykötetet, mely nemcsak bibliográfiatörténeti szempontból jelentős összefoglalás, de a népi demokráciák irodalmában tájékozódni kívánó kutató és könyvtáros számára szinte nélkülözhetetlen könyvészeti segédesszöveget is jelent.

A kötet Albánia, Bulgária, Lengyelország, Románia, Csehszlovákia és Magyarország bibliográfiai irodalmának legjavát regisztrálja. Az egyes tanulmányok egy-

ségesen három részre tagolódnak. Bevezetőben rövid tájékoztatást kapunk az illető ország bibliográfiatörténetéről a kezdetektől a második világháborúig, majd, nagyobb részletességgel, ismertetik a szerzők a bibliográfia és dokumentációügy jelenlegi szervezeti felépítését és ennek fejlődését 1945-től napjainkig. Végül a harmadik, könyvészeti rész, szakok szerint sorolja fel a legfontosabb bibliográfiai kiadványokat. A kötet egységes szerkezete nagymértékben megkönnyíti a gyakorlati tájékozódást. Elvi szempontból tekintve azonban ez szükségszerűen bizonyosfokú sematizáláshoz vezet, az egyes országok bibliográfiatörténetének fejlődési sajátosságait nem juttatja kellőképpen érvényre.

Ebből a szempontból a kötetnek talán leghasznosabb részei — különösen a külföldi kutatók számára — az egyes tanulmányokat követő „A legfontosabb bibliográfiai kiadványok” című fejezetek. A tematikus csoportosítású könyvjegyzékek egységes és igen pontos címléírással, eredeti nyelven közlik a bibliográfiai adatait, ezt követi zárójelben a cím német nyelvű fordítása és rövid annotáció, ugyancsak németül, a mű jellegéről, tartalmáról, esetleges előzményeiről stb.

A tanulmánygyűjtemény függeléke azokat a Német Demokratikus Köztársaságban megjelent könyvvezeteket ismereti, melyek a népi demokráciák tudományos és szépirodalmát tárják fel, elsősorban a külföld tájékoztatásának igényével. Végül a kötetet betűrendes mutató zárja be, mely összevont betűrendben sorolja fel — mind a bibliográfiákban, mind a tanulmányokban előforduló — szerzők és szerkesztők nevét, valamint az anonim szerzőjű művek címét.

Külön ki szeretnénk emelni a kötet Magyarországgal foglalkozó tanulmányát — BÉLLEY Pál tollából —, mely számunkra azért különösen jelentős, mivel hogy 1945 óta az első kísérletnek tekinthető, mely a magyar bibliográfia fejlődésének útját röviden áttekinti és egyben regisztrálja a magyar könyvészeti irodalom legjelentősebb alkotásait. A történeti részben a szerző a XVIII—XIX. századi biográfiák és bibliográfiák elemzése után a magyar nemzeti könyvészet fejlődését ismerteti, és főbb vonalakban, röviden vázolja a szakbibliográfiai tevékenység legjellegzetesebb irányait. Az 1945 utáni fejlődést a Magyarországgal foglalkozó tanulmány is — a többihez hasonlóan — nagyobb részletességgel elemzi, kitérve a nemzeti, szak- és ajánló bibliográfia, valamint a gyorsütemű fejlődésnek induló dokumentáció területén elért eredmények és feladatok

ismertetésére. A tanulmányt követő bibliográfiai rész beosztása azonos a kötet többi könyvészeti fejezetével. Az összeállítás a kezdeteitől 1959-ig megjelent bibliográfiák közül válogatja ki mindazokat, melyek még napjainkban is jelentősek a tudományos kutatás szempontjából, mellőzve a pusztán történeti értékű műveket. Nemcsak az önálló kötetben megjelent bibliográfiákat közli, hanem a folyóiratokban publikált összeállításokat is, továbbá utal az előkészületben vagy sajtó alatt levő legfontosabb munkákra. A magyar bibliográfia történetének és jelenének ez a rövid, jól sikerült vázlata alapjául szolgálhat a téma régen nélkülözött, részletes feldolgozásának.

F. WENDELIN LIDIA

Zehn Jahre DDR — Zehn Jahre allgemeine öffentliche Bibliotheken. Leipzig, 1959, Verl. für Buch- und Bibliothekswesen. 90 l., 5 t.

A kötetben közölt két tanulmány a jelenlegi német közművelődési könyvtárhálózat kialakulását vizsgálja. Wolfgang MÜHLE cikke azt a társadalmi-történelmi folyamatot elemzi, amely a „népkönyvtár”-tól a mai fejlett, a nép sajátját képező, széleskörű művelődését szolgáló könyvtárak megszületéséhez vezetett. Számunkra érdekes, hogy meglehetősen élesen bírálja Walter HOFFMANN-t, akinek munkássága jelentős hatással volt a magyar közművelődési könyvtárügy (különösen a fővárosi könyvtári hálózat) alakulására is. — Peter GÜNNEL tanulmánya a jelenlegi német közművelődési könyvtári hálózat (AÖB) fejlődését elemzi részletesen, megjelölve a megtett út legfontosabb állomásait. A fejlődés szakaszai: 1945—1949-ig az ún. népkönyvtári szakasz, amikor a háború okozta rettentő pusztulás után meg kellett kezdeni a munkát, el kellett távolítani a könyvtárakból a fasiszta irodalmat és helyette haladó szellemű könyvekkel kiegészíteni a könyvtárak állományát. 1949—1955/56 között rakták le a Német Demokratikus Köztársaságban a modern demokratikus könyvtárügy alapjait és hozták létre a közművelődési hálózatot. — Az utóbbi években került sor fokozatosan a tartalmi kérdések megoldására: a fiatal német könyvtárhálózat munkatársai a számszerű eredmények után egyre inkább a magas színvonalú pedagógiai tevékenység megvalósítására törek-szenek.

Mindkét tanulmány a történelmi fejlődés sajnálatos következményeként fogja

fel a közművelődési és a tudományos könyvtárügy kettészakítottóságát.

A kötetet a könyvtárügy fejlődését szabályozó rendeletek, valamint az azt tükröző kiemelkedőbb cikkek bibliográfiája, grafikus ábrázolások és fényképek teszik teljessé.

Bibliotheksarbeit heute. Aufsätze und Diskussionsbeiträge. Folge I. Leipzig, 1960, Verl. für Buch- und Bibliothekswesen. 202 l.

A Zentralinstitut tízéves fejlődésének értékelése után a jelen legfontosabb közművelődési könyvtári problémáit ebben a kötetben a német Művelődési Minisztérium, a Zentralinstitut für Bibliothekswesen és a Staatsbibliothek képviselői mellett a hálózat különféle könyvtár-típusainak munkatársai tárják fel. Ezek közül igen tanulságosak a Schwerin-i körzeti könyvtár (megfelel a mi megyei könyvtárunknak) Magyarországon is járt vezetőjének, Herbert WOLFF-nak, valamint Helmut TOPP-nak tanulmányai, amelyek a vidéki könyvtári hálózat fejlődésével kapcsolatos kérdéseket tárgyalják. Érdekesen tükrözik részben azokat a problémákat, amelyek megoldásán Magyarországon már nagyrészt túljutottunk (gépállomási könyvtárakkal kapcsolatos sikertelen tervek, a könyvtárak anyagi ellátásának javítása a helyi szervek fokozott bekapcsolásával stb.) — részben pedig megmutatják a német és a magyar hálózati rendszer különbségeit is. Így pl. a következő öt esztendő folyamán fokozatosan *egyetlen hálózatba kívánják egyesíteni* az állami könyvtárak mellett az üzemi, az ifjúsági, intézeti és egyéb könyvtárakat. A szervezeti és minőségi rendezés és javítás kérdései mellett tiszteletre méltó a német elvtársaknak az a törekvése, hogy 1965-re a lakosság 25%-át kívánják megnyerni a közművelődési könyvtárak olvasóiként. — A városi könyvtárhálózat kérdésével foglalkozó cikkben (Fritz KUNZ) különösen figyelemre méltó a mi számunkra, hogy annak *szerves részeként* tekinti a széles tömegek igényeit kielégítő közművelődési zeneműkölcsonzókat, megfelelő hanglemezállománnyal, lehallgatóhelyiségekkel és készülékekkel felszerelve. — A magyar katalógusviszonyoktól eltérő, mégis igen érdekes szempontokat vet fel Hans BODEN a szabadpolcrendszerű könyvtárak katalógusairól írott cikkében. Bár a különböző szempontok szerint felvett katalóguscédulák rendszerével nem tudunk egyetérteni, figyelemre méltó az

állomány sokoldalú feltárására való törekvés.

A kötet gazdag anyagából külön ki kell emelnünk a nálunk is igen időszerű ifjúsági könyvtári problémával foglalkozó három tanulmányt. — Érdeklődéssel várjuk a sorozatnak még erre az évre ígért következő kötetét.

SIMON MÁRIA ANNA

Hazai könyvtártudományi irodalom 1960 második negyedévében.

BAKI Győző: *Eljárás múzeumi és könyvtári anyagok vegyszer nélkül, vákuum alkalmazásával történő rovarirtására.* Bp. 1960, Orsz. Találmányi Hivatal. [1] lev.

A *Délmagyarország jél évszázada. 1910—1960.* Jubileumi emlékkönyv. (Szerk. Lőkös Zoltán, Péter László, Simon István.) Szeged, 1960. 83 l., 2 t.

(ECSÉDY Andorné—GÁLICZKY ÉVA): *Lenin.* Bibliográfiai válogatás a Leninről szóló magyar nyelvű művekből. [Lezárva] 1960. márc. 1-én. Bp. 1960, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 79 l.

FÖLDES György: *Litográfia és offsetnyomás.* [Bp. 1960], Műszaki Kiadó. 24 l. (Kiadói Műszaki Továbbképző Alapfokú Kiskönyvtára 6.)

GONDA Pál: *Menetközbeni ellenőrzés a könygyártásban.* (Bp. 1960), Műszaki Könyvkiadó. 58 l. (Kiadói Műszaki Továbbképző Alapfokú Kiskönyvtára 11.)

Haydn composition in the Music Collection of the National Széchenyi Library, Budapest. (Ed [and intr.] by Jenő VÉCSEY.) Bp. 1960, Akad. Kiadó. XXIII., 167 l.

A *hazai műszaki egyetemek külföldi folyóiratainak lelőhelyjegyzéke. 1959—1960.* (Összeáll. CHOLNOKY Tiborné, SOMOGYI Andrásné.) Bp. 1960, Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára. 119 l.

Könyvek címlapja, belső elrendezése és kolofoinja. Kidolg. a Magyar Szabványügyi Hivatal. Bp. [1960]. 9 l. (Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. MSz 3402-59.)

Külföldön megjelent fontosabb történet-tudományi művek jegyzéke. [Bibliográfia.]

(Összeáll.; VIGH Károly, ZOLNAY Vilmosné.) Bp. 1960, Országgyűlési Könyvtár.

Magyar szerzők 1945 óta megjelent pszichológiai munkáinak bibliográfiája. Bp. 1959, Akad. Kiadó. 678—693 l. (Klly. A Pszichológiai Tanulmányokból.)

A Magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a magyar állami levéltárakban. Bp. 1960, Akadémiai Kiadó. 216 l., 1 térk. (Magyar Országos Levéltár kiadványai 1. Levéltári leltárak 2.)

MÁTRAI László: *Az Egyetemi Könyvtár és a tudományos kutatás.* Bp. 1960, Egyet. ny. 7 l. (Klly. a Felsőoktatási Szemléből.)

Módszertani levél Lenin születésének 90. évfordulója alkalmából. [Kiad. az.] Országos Széchenyi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ[ja]. Bp. 1960. 10 l.

PATAKY Dénes: *Iparművészet és könyvművészet.* (Bp. 1960), Műszaki Kiadó. 32 l. (Kiadói Műszaki Továbbképző Alapfokú Kiskönyvtára 3.)

RÓZSA István: *Kliségyártás, klisémegrendelés, ábraméretezés.* [Bp. 1960], Műszaki Kiadó 49 l. (Kiadói Műszaki Továbbképző Alapfokú Kiskönyvtára 5.)

SAKÁTS Károly: *A magyar színikritika tíz éve (fővárosi lapok) 1949—1959.* Bp. 1960, Színháztudományi Intézet, Országos Színháztörténeti Múzeum. 94 l. (Színháztörténeti füzetek 31. sz.)

[Szeged. Egyetemi Könyvtár.] *A szegedi --- külföldi bibliográfiái. I.* Összeáll.: NAGY Leopoldina. Szeged 1959, Felsőokt. Jegyzetell. soksz. 105 l. (A szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai 43. sz.)

SZÖLLŐSI Ilona—HEGYI István: *Konzerváló berendezés könyvtárak, levéltárak anyagának a kártevők pusztításai elleni védelmére.* [Bp.] 1960, Orsz. Találmányi Hivatal. 2 l., 1 t.

TAMÁS László: *A műszaki könyvelőkészítés.* (Bp. 1960), Műszaki Kiadó. 48 l., 2 t. (Kiadói Műszaki Továbbképző Középfokú kiskönyvtára 7.)

Tanszéki könyvtárosok tanfolyama. [Kiad. a] Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára. Miskolc, 1960. 48 l.

Összeállította: H. Izsó Livia

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszak i felelős: Pataki Ferenc

A kézirat beérkezett: 1960. VII. 16. — Példányszám: 950 — Terjedelem: 10·5 (A/5) ív

51167/60 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOM

<i>Kovács Máté</i> : A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában II.	361
<i>Dobos Piroska</i> : Az olvasószolgálat főbb kérdései a Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtárakban — Important Aspects of Reader Service in the District Branches of the „Ervin Szabó” Municipal Library	382
<i>Katsányi Sándor—Nagy Dezső</i> : A ceglédi könyvtárügy története — Entwicklungsgeschichte der Bibliotheken der Stadt Cegléd.....	402

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Csapodi Csaba</i> : Beatrix királyné Psalteriuma Melkben	428
<i>Hajnal Gáspár</i> : Angol cikk egy eddig ósnyomatványnak tartott Pelbárt-kiadásról	430
<i>Kenéz Győző</i> : Könyvek leláncolása Magyarországon 1556-ban	432
<i>Rózsa György</i> : Oláh Miklós legrégebbi arcképe	433
<i>Herepei János</i> : Kísérlet a kolozsvári Heltai-nyomda tulajdonosainak megállapítására	438

FIGYELŐ

<i>Veredy Katalin</i> : Az Egyesült Nemzetek Szervezetének kiadványai az Országgyűlési Könyvtárban	444
<i>Bükky Béla</i> : Az évszámólkülség kérdéséhez	447
<i>Besenyei Andorné</i> : Könyvtárosképzés és továbbképzés a Német Demokratikus Köztársaságban	449
<i>Stefan Kotarski</i> : A Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézetének Könyvtára és a varsói Egyetem Földrajzi Intézetének könyvtára	452
<i>Veredy Gyula</i> : A gépi fordítás tudományos és dokumentációs jelentősége	454
<i>Erdődy Ferenc, Sasvári Dezső</i> : Egy üzemköltségen termelő központi tárca-könyvkötőüzem felállításának tervezete	460

<i>HÍREK</i>	463
--------------------	-----

SZEMLE

<i>Vince Pálné</i> : Hazai és külföldi időszakos műszaki dokumentációs kiadványok (Ism. <i>Tombor Tibor</i>)	469
Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1958. (Ism. <i>Rózsa György</i>)	470
<i>Gallai Ervin</i> : A tudományos szakkönyvtár a mezőgazdaság szolgálatában (Ism. <i>Wallehausen Gyula</i>)	471
A Délmagyarország fél évszázada (<i>D. B.</i>)	472
Példák könyve 1510. (Ism. <i>Vértesy Miklós</i>)	472
<i>Nagy Leopoldina</i> : A szegedi Egyetemi Könyvtár külföldi bibliográfiái I. (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	473
<i>Valentin Putanec</i> : Prva tiskara u Hrvatskoj i Jugoslaviji (Ism. <i>Dániel György</i>) ...	473
Bibliografija jugoslovenskih bibliografija 1945—1955. (Ism. <i>Dániel György</i>)	474
MuseumKnihy ve státnim zámka a klášteře Zdár nad Sázavou (Ism. <i>Csapodi Csaba</i>)	475
Nemzetközi Közgazdasági bibliográfiái sorozatok (Ism. <i>Rózsa György</i>)	475
<i>Irene Collins</i> : The government and the newspaper press in France 1814—1881. (Ism. <i>D. B.</i>)	476
Tâches et problèmes des bibliothèques nationales (Ism. <i>H. H.</i>)	476
Exchange of Ideas: Final report of the seminar on the international exchange of publications in the Indo-Pacific Area. (Ism. <i>Gombocz István</i>)	477
Die Bibliographie in den europäischen Ländern der Volksdemokratie (Ism. <i>F. Wendelin Lidia</i>)	478
Zehn Jahre DDR — Zehn Jahre allgemeine öffentliche Bibliotheken (Ism. <i>Simon Mária Anna</i>)	479
Bibliotheksarbeit heute (Ism. <i>Simon Mária Anna</i>)	479
Hazai könyvtártudományi irodalom. (Összeáll. <i>H. Izsó Livia</i>)	480

Ára: 20,— Ft

Előfizetés egy évre 60,— Ft

TABLE DES MATIÈRES

<i>M. Kovács</i> : Le livre hongrois et les bibliothèques hongroises pendant le période initial du socialisme. II.	361
<i>P. Dobos</i> : Les principales questions du service des lecteurs dans les filiales de la bibliothèque municipale „Szabó Ervin” à Budapest	382
<i>S. Katsányi—D. Nagy</i> : Contributions à l'histoire des bibliothèques de la ville de Cegléd	402

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Cs. Csapodi</i> : Le Psautier de la reine Beatrix (femme du roi Mathias Corvin) à Melk	428
<i>G. Hajnal</i> : Un article anglais sur une édition de Pelbárt prise pour incunable ...	430
<i>Gy. Kenéz</i> : Fixation des livres avec des chaînes en 1556 en Hongrie	432
<i>Gy. Rózsa</i> : Le plus ancien portrait de Miklós Oláh	433
<i>J. Herepei</i> : Tentative pour l'identification des propriétaires de l'imprimerie Heltai de Kolozsvár	438

CHRONIQUE BIBLIOTHÉCONOMIQUE

<i>K. Veredy</i> : Les publications des Nations Unies à la Bibliothèque de l'Assemblée Nationale de Hongrie	444
<i>B. Büky</i> : Problèmes du catalogage des publications parues sans date	447
<i>E. A. Besenyei</i> : Formation professionnelle des bibliothécaires et les cours de perfectionnement dans la République Démocratique Allemande	449
<i>S. Kotarski</i> : La bibliothèque de l'Institut géographique de l'Académie des sciences de Pologne et la bibliothèque de l'Institut géographique de l'Université de Varsovie	452
<i>Gy. Veredy</i> : L'importance de la traduction automatique dans les domaines de la science et de l'information	454
<i>F. Erdődy—D. Sasvári</i> : Plan d'une entreprise centrale de reliure subventionnée par l'État.	460

NOUVELLES

COMPTES RENDUS CRITIQUES

Vincse Pálné: Hazai és külföldi műszaki időszakos dokumentációs kiadványok (<i>T. Tombor</i>)	469
Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1958. (<i>Gy. Rózsa</i>)	470
Gallai Ervin: A tudományos szakkönyvtár a mezőgazdaság szolgálatában (<i>Gy. Wallshausen</i>)	471
A Délmagyarország fél évszázada (<i>B. D.</i>)	472
Példák könyve 1510. (<i>M. Vértessy</i>)	472
Nagy Leopoldina: A szegedi Egyetemi Könyvtár külföldi bibliográfiái I. (<i>B. Dezsényi</i>)	473
Valentin Putanec: Prva tiskara u Hrvatskoj i Jugoslaviji (<i>Gy. Dániel</i>)	473
Bibliografija jugoslovenskih bibliografija 1945—1955 (<i>Gy. Dániel</i>)	474
Museum Knižni ve státnim zámka a kláštere Ždár nad Sázavou (<i>Cs. Csapodi</i>)	475
Séries de bibliographies économiques internationales (<i>Gy. Rózsa</i>)	475
Irene Collins: The government and the newspaper press in France 1814—1881. (<i>B. D.</i>)	476
Tâches et problèmes des bibliothèques nationales (<i>H. H.</i>)	476
Exchange of Ideas: Final report of the seminar on the international exchange of publications in the Indo-Pacific Area. (<i>I. Gombocz.</i>)	477
Die Bibliographie in den europäischen Ländern der Volksdemokratie (<i>L. F. Wendelin</i>)	478
Zehn Jahre DDR. Zehn Jahre allgemeine öffentliche Bibliotheken (<i>A. M. Simon</i>)	479
Bibliotheksarbeit heute (<i>A. M. Simon</i>)	479
La littérature bibliothéconomique de la Hongrie (<i>L. H. Izsó</i>)	480

